بسم الله الرحمن الرحيم

بابرنامه

حاضرگی اۆزبێک تیلیدە گی متنی

کتاب بیلگیلری:

کتاب نامی: بابُرنامه

مؤلف: ظهیرالدین محمد بابر

حاضرگی اؤزبیک تیلیگه اؤگیرووچیلر: وهاب رحمانوف و کرامت ملاخواجه‌یوه

نشرگه تیارلاووچی: تاشقین بهائی

ادیتور: محمدعالم کوهکن

کتاب بیتلرینی ترتیبگه سالووچی: هادی مروج

مقوا طرحی: هادی مروج

ناشر: بابر نشریاتی

تیراژ: ۱۰۰۰

چاپ یبری: کابل

چاپ نوبتی: بیرینچی

چاپخانه:

چاپ ییلی: قویاش ییلی ۱۳۹۹(میلادی ۲۰۲۰)

مندرجه

"بابرنامه" نینگ بو نشری حقیده ..... أ

بابر و بابرنامه ..... ح

ماوراءالنهر بؤلیمی

سکّیز یوز تؤقسان تؤقّیزینچی (١٤٩٤) ییل واقعه‌لری ٣

تؤقّیز یوزینچی (١٤٩٥-١٤٩٤) ییل واقعه‌لری ٣٥

تؤقّیز یوز بیرینچی (١٤٩٦-١٤٩٥) ییل واقعه‌لری ٤٧

تؤقّیز یوز ایکّینچی (١٤٩٧-١٤٩٦) ییل واقعه‌لری ٥٥

تؤقّیز یوز اوچینچی (١٤٩٨-١٤٩٧) ییل واقعه‌لری ٦١

تؤقّیز یوز تؤرتینچی (١٤٩٩-١٤٩٨)ییل واقعه‌لری ٨٣

تؤقّیز یوز بهشینچی (١٥٠٠-١٤٩٩) ییل واقعه‌لری ٩٣

تؤقّیز یوز آلتینچی (١٥٠١-١٥٠٠) ییل واقعه‌لری ١١١

تؤقیز یوز یبتّینچی (١٥٠٢-١٥٠١) ییل واقعه‌لری ١٣١

تؤقّیز یوز سکّیزینچی (١٥٠٣-١٥٠٢) ییل واقعه‌لری ١٤١

افغانستان بؤلیمی

تؤقیز یوز تؤقّیزینچی (١٥٠٤-١٥٠٣)ییل واقعه‌لری..... ١٦٩

توقّیز یوز اؤن بیرینچی(١٥٠٦-١٥٠٥)ییل واقعه‌لری ٢١٩

تؤقّیز یوز اؤن ایکّینچی(١٥٠٧-١٥٠٦) ییل واقعه‌لری ٢٥٩

تؤقّیز یوز اؤن اوچینچی(١٥٠٨-١٥٠٧) ییل واقعه‌لری ٢٨٧

تؤقّیز یوز اؤن تؤرتینچی(۱۵۰۹-۱۵۰۸) ییل واقعه‌لری ۳۰۷
تؤقّیز یوز اؤن بیشینچی(۱۵۱۰-۱۵۰۹) ییل واقعه‌لری ۳۰۹
تؤقّیز یوز ییگیرمه آلتینچی(۱۵۲۰-۱۵۱۹) ییل واقعه‌لری ۳٦۱

هندوستان بؤلیمی

تؤقّیز یوز اؤتّیز ایکّینچی (۱۵۲٦-۱۵۲۵)ییل واقعه‌لری ۳٦۹
تؤقّیز یوز اؤتّیز اوچینچی(۱۵۲۷-۱۵۲٦) ییل واقعه‌لری ٤٤۵
تؤقیز یوز اؤتّیز تؤرتینچی (۱۵۲۸-۱۵۲۷) ییل واقعه‌لری..... ٤۸۷
تؤقّیز یوز اؤتّیز بیشینچی(۱۵۲۹-۱۵۲۸) ییل واقعه‌لری ۵۰۱
تؤقّیز یوز اؤتّیز آلتینچی(۱۵۲۹) ییل واقعه‌لری ۵٦۳

"بابرنامه" نینگ بو نشری حقیده

کؤپ ییللردن بیری اؤز شاگردلریمگه بابرنامه متنیدن بیرار بؤلگینی بیریب، اونی اؤقیب تحلیل قیلیشلری و اؤز صنفداشلری مقابلیده اونی سیلیق و روان تیلده بیان قیلیشلری وظیفه‌سینی تاپشیریب، تؤغری و کؤنگل ایسته‌گودیک سمینارگه گواه بؤله‌آلمه‌دیم. ییللردن بیری تیل وادبیات کورسلریده شاگردلرنی مطالعه‌گه اوندەب، بیرینچی نوبتده کؤپ علملردن معلومات بیروووچی "بابرنامه"نی اؤقیشلرینی ایسته‌گن پَیتلریم، هم رسمی دایره‌ده‌گی عالی و یریم عالی موسسه‌لر شاگردلری، هم کورسده‌گی تورلی ساحه‌لرده تعلیم کؤرگن و اؤز آنه تیلی وادبیاتینی اؤرگه‌نیشده مراقلی بؤلگن ضیالی یاشلر تورلی عباره و جمله‌لر بیلن بیر گپنی آره‌ده قؤییب، "بیز بابرنامه‌نینگ اؤزبیکچه (ایسکی اؤزبیکچه) واونینگ تورلی فارسچه ترجمه‌لریدن هیچ نرسه توشینه‌آلمه‌یمیز»،- دیب، حاضرگی تیلیمیزده بؤلسه ایدی دیگن آرزونی اظهار ایتردیلر. شونینگدیک، اؤزبیک تیلی اؤقیتووچیلریگه ۱۲-۱۰صنف کتابلرینی اؤرگه‌تیش متودلری خصوصیده‌گی ورکشاپ جریانیده، کتابلرده بیرار معما بؤلسه ورکشاپدن اجره‌تیلگن وقتده آره‌ده قؤییینگ دیسم، برچه بیر اتفاق بیلن شو اونینچی صنف کتابیده بابرنینگ همایون‌گه یازگن مکتوبی بار، شونی بیر مرته تؤغری اؤقیب و معنی قیلینگ دیردیلر. بو معما ایکّی- اوچ ورکشاپ جریانیده تکرار یوزه‌گه چیقدی و مینده‌گی بو اثرنی حاضرگی اؤزبیک تیلیده اؤگیریش اشتیاقی آشیب باردی.

بو آرزولر ییللرچه همان دللرده قاله‌وبرگن بیر شرایطده، دوستلریمدن بیری اؤزبیکستاندن بیر نیچته کتاب یوباردی، اوشبو کتابلر قطاریده ظهیرالدین محمد بابرنینگ

"بابرنامه" اثریگه کؤزیم توشدی، آلیب ورقلب کؤرسم، حاضرگی اؤزبیک تیلیده اؤگیریلگن نسخه‌سی ایدی.

اوشبو نسخه بابرنامه‌نینگ پارساشمسی‌یف وهمکارلری تامانیدن تیارلنیب، نشر اپتیلگن نسخه‌سی‌نینگ وهاب رحمانوف و کرامت ملاخواجه‌یوه‌لر آرقه‌لی حاضرگی اؤزبیک تیلیده اؤگیریلیب، ۲۰۰۸ییل اؤقیتووچی نشریاتی تامانیدن نشر اپتیلگن کتابی ایکن. بو کتابنی اؤقیگن سَری بعضی خطالریگه کؤزیم توشدی و اورجینال نسخه‌سی بیلن تطبیق اپتیش ضرورتی توغیلدی. شو ایشنی باشلب، بیر مونچه اجرا اپتگن کونلرده مملکتیمیزده جهانکُش کروناویرسی ییره‌لیشی عاقبتیده مبن هم باشقه‌لر قطاری قرنتینده بؤلدیم و ایشسیز اویده قالیش، بابرنامه ایشینی تیزلَشیشی و نهایت یکونلَنیشی‌گه قؤله‌ی زمینه بؤلدی. منزل یقین بؤلدی ـــ کمیده بیر ییل مدت کیره‌ک بؤلگن ایش بیر آیگینه مدتده نهایه‌سیگه یپتدی.

بابرنامه‌نینگ اوشبو متنیده بؤلگن فایده‌لر قوییده‌گیلردن عبارت:

۱. متن سیلّیق و روان تیلده تیارلنگن بؤلیب، هر بیر سوادخوان اؤزبیک اونی اؤقیب توشونه‌آله‌دی، زیرا بابرنامه متنی‌نی قیینلشتیریب یوبارگن عربچه استعمالدن قالگن قویوق سؤزلر بونده اصلا اوچره‌مه‌یدی.

۲. بابرنامه اصلی نسخه‌لری و اونینگ سؤز-مه‌سؤز دري – فارسي ترجمه‌لریده‌گی ایسکی اؤزبیکچه(تورکی) سؤزلر حاضرگی اؤزبیک ادبي تیلیده‌گی سؤزلربیلن افاده اپتیلگن، شونینگ اؤزی اثر مضمون وماهیتینی عامه‌گه یپتکزیش اوچون خدمت قیله‌دیگن بیر فعالیت حسابلنه‌دی.

۳. برچه قیین سؤزلر، اَتَمه‌لر، اینیقسه بابر دوریده‌گی سلطنت ایشلری وحربی فعالیتلرگه تیگیشلی سیاسی و نظامي اصطلاحلر، یا متن ایچیده‌گی پارانتیز آره‌سیده و یاهم ورق پاییده ایضاح بیریلگن. بونده‌ی ایش باشقه نسخه‌لرده نظرده توتیلمه‌گن.

٤. بابرنامه اصلی نسخه‌سیده کؤپچیلیک سؤزلر بابر تامانیدن ایضاح بیریلگن.

بونده‌ی سؤزلرنی بیز ایضاحلشدن واز کچیدیک، فقط‌گینه حاضرگی کتابخوان بیلن ناتَنیش سؤزلرینی‌گینه توشونرلی بیان قیلیشگه حرکت قیلگنمیز.

٥. جدی احتیاج و طلبلر اساسیده قیلینگن ایش بؤلگنی اوچون، متنده‌گی اؤزبیکستان نشری‌نینگ تیلی ینه‌ده ساده‌لشتیریلیب افغانستان اؤزبیکلریگه توشونرلیراق قیلیب بیریشگه حرکت قیلینگن.

٦. بابر قؤل‌له‌گن اؤلچاو میزانلری کؤپینچه طبیعی حادثه‌لر بیلن باغلنگن حالده بؤلسه، اولر حاضرگی معیاري اولچاو میزانلری بیلن تینگلشتیریلیب، انیقلنگن، مثلاً: بابر قری، قدم، قریچ، توتم کبی انسان تنه اعضاسی و اولرنینگ فعالیتلری بیلن باغلنگن اؤلچاو میزانلرینی قؤل‌له‌یدی و اولر حاضرگی معیاري اولچاو بیرلیگی متر بیلن سالیشتیریب، ایضاح بیریلگن و یا هم آغیرلیک اؤلچاو بیرلیکلری کیلوگرام بیلن تقّاسلب چیقیلیگن.

٧. بابرنامه‌نینگ اصلی نسخه‌سی بیلن حاضرگی قؤلینگیزده‌گی اثرنی بیر کیچیک پرچه مثالیده سالیشتیریب کؤرینگ: اصلی نسخه‌ده: «...یانا مین دیگاندیک، بوخطلرینگنی بیتیبسین، اؤقومایسین، نې اوچونکیم اؤقور خیال قیلسنگ ایدی، اؤقوی آلماس ایدینگ، اؤقوی آلماگاندین سؤنگ، البته تغییر بیرور ایدینگ. خطینگنی خود تشویش بیله اؤقوسه بؤلادور، ولی اسرو مغلق تور. نثر معما هیچ کیشی کؤرگان ایماس. املانگ یامان ایماس، اگرچه خیلی راست ایماس. التفاتنی "ط" بیله بیتیب‌سین، قولونجنی "ی" بیله بیتیب‌سین. خطینگنی خود هر طور قیلیب اؤقوسا بؤلور، ولی بو مغلق الفاظینگدین مقصود تمام مفهوم بؤلمایدور...» "حاضرگی اؤزبیک تیلیده‌گی بونشرده: «...ینه مین ایتگندیک، خطلرینگنی یازیب بؤلگچ، اولرنی قَیته اوقیمه‌یسن، چونکه اوقیشگه نیت قیلگنینگده هم اؤقیی‌آلمسدینگ. اؤقیی‌آلمه‌گنینگدن سؤنگ البته اؤزگرتیرگن بؤلردینگ. خطینگنی قیینه‌لیب اؤقیسه بؤله‌دی، لیکن او جوده چلکش. نثرده

هلی هیچ کیم معما کؤرگن ایمس. گرچه اونچه تؤغری بؤلمَسه هم، املانگ یامانمس. "التفات"نی "ط" بیلن(التفاط)، "قولونج"نی "یا" بیلن(قولینج) بیتیبسن. خطینگنی بیر عمللب اؤقیسه بؤلهدی، لیکن توشونرسیز سؤزلرنی قؤللهگنینگدن مقصدینگنی تؤله توشونیب بؤلمهیدی...»

وهاب رحمانوفنینگ ۲٦ یتلی "شاه و شاعر-ظهیرالدین محمد بابر" سرلوحهسی آستیده یازیلگن سؤرباشیسی بیلن ترقلگن بابرنامهنینگ حاضرگی اؤزبیک تیلیدهگی نسخهسی، اؤزبیکستانده هم یاش اولادنی ممتاز ادبیات نمونهلری مضمون و ماهیتی بیلن پوزّه تَنیشتیریش ضرورتی انچه ییللردن بیری انگلنیلگنیدن درک بیرهدی. بیزهم منه شو جدی ضرورت و حاضرگی یاش کتابخوان احتیاجی اساسیده اونی قَیته کؤریب چیقیلگن و افغانستان اؤزبیکلری اوچون توشونرلی متنینی تیارلشگه اولگوردیک.

کتاب متنیدهگی بعضی سؤز، اَتمه وعبارهلرنی انیق وتؤغری شکلینی بیلگیلشده، پارسا شمسییف باشچیلیگیده بابرنامهنینگ اورجینال نسخهسی یوزیدن تیارلنگن تنقیدی نسخهسی و افغانستاننینگ مزارشریف شهریده میرزا اولوغبیک فرهنگي انجمنی نشریاتینینگ رحمتلی هدایتالله هدایت تامانیدن تیارلَنیب، ۱۳۸۸-ییل نشر ایتگن نسخهسیگه مراجعت ایتیب، امکانی باریچه تؤغریراق و منطقیراق شکللری بیریلگن.

تحقیق اهلی اوچون بابرنامهنینگ اصل نسخهلری کم ایمس، لیکن بیزنینگ بو ایشدن مقصدیمیز- بابرنامه متنی و مضمون و ماهیتینی عامه کتابخوان و بوتون یاش اولادگه توشونرلی روشده یتکزیشدن عبارت.

هر بیر ایش نقصانسیز و کمچیلیکسیز بؤلیشی ممکن ایمس. عزیز کتابخواندن ایستگیمیز شوکه، کتابنی اؤقیش جریانیده کؤزلری ایلغهگن کمچیلیکلرنی بیزگه ایسلَتیب قؤیسینلر و بیز ایسه کیلگوسی نشرلرده فکر و ملاحظهلرینی البتّه که جان و دل بیلن نظرده توتهمیز.

حرمت بیلن

تاشقین بهایی

بابر و بابرنامه

بابر- بویوک پادشاه، یپتوک ادیب وممتاز شاعر

بابریلر سیاسی سلاله‌سی نینگ اساسچیسی، بویوک دولت اربابی، ماهر سرکرده، تاریخچی عالم، یپتوک شاعر و ترجمان ظهیرالدین محمد بابر ۱٤۸۳ ییلی فبروری ایی نینگ ۱٤- ده، فرغانه ولایتی حاکمی عمر شیخ عایله‌سیده دنیا گه کپلدی. بابر التی اولاددن کپین صاحبقران امیر تپمورگه باریب تقله‌دی. انه‌سی قوتلوغ نگار خانم مغولستان خانی و تاشکپنت حاکمی یونس خان(چنگیزگچه اته-انه تاماندن بات-بات تورکیلشیب بؤلگن شخص) نینگ قیزی بؤلگن. عمر شیخ میرزا اؤقیمیشلی و کتابخوان حاکم بؤلگنی باعث کته اؤغلی ظهیرالدین محمدنی باشقه تپموری شهزاده‌لر کبی عالم و فاضل بؤلیب اولغه‌ییشی گه جدی اعتبار قره‌تدی. او، اته‌سی نینگ سراییده‌گی استاذلر و ایجاد اهلیدن تعلیم الگن بؤلیب، از وقت ایچیده فارس و عرب تیللرینی اؤرگنه‌دی. زمانه‌سی نینگ رایج علملری فقه، تاریخ، شعر و حربی ایشلرینی پخته اؤزلشتیره‌دی. کیچیکلیگیده-یاق، دانالیک، شجاعت و جسارت جوهری ظاهر بؤله‌باشله‌گنی سبب اونگه بابر-ببر (یؤلبرس) لقبینی بپره‌دیلر.

بابرنینگ آته‌سی عمر شیخ میرزا ۱٤۹٤ییلی پایتختی اخسیده ۳۹ یاشیده تؤستدن کبوترخانه‌سیدن جرگه قولب هلاک بؤله‌دی؛ اؤشنده بابر ۱۲ یاشده ایدی. یاش بؤلیشیگه قره‌می، بابرنی تختگه اؤتیرغیزه‌دیلر. کیچیک بابر فرغانه ولایتینی باشقریشده‌ی آغیر و مسوولیتلی ایشنی پبلکه‌سیگه آله‌دی. حاکمیتگه اپرته چیقب آلگن بابر آته‌سی نینگ

تجربه‌لی بیکلریدن بؤلمیش جانکویر استاذی خواجه مولانا قاضی حمایه‌سیگه آلینه‌دی و اونینگ رهنمالیگیدن بهره‌مند بؤله‌دی. بابرنینگ بی‌بی سی ایسان دولت بیگم (یونس خان نینگ خاتینی) سلطنت ایش- یوموشلرینی یوریتیشده اونگه یقیندن همکارلیک قیله‌دی.

بابر اینده‌ی تختگه اؤتیرگن پیتلر تله-تؤپلر یوز بیریب، الغاو-دالغاو زمانلر باشله‌نیب کیته‌دی. اندیجان غنیملر تامانیدن قورشاوگه آلینیب، اوروش و ایچکی نزاعلر ابتدا تاپه باشله یدی. جنگ میدانیگه اینده‌ی کیریب کیلگن بابر عسکرلری آره سیده پراگنده‌لیک یوز بیریب، قؤشین بیکلر اؤرته‌سیده ترقه‌لیب، بؤلینیب کیته‌دی. اقتصادی معمالر بابرنی قین وضعیتگه ساله‌دی. بیکلر اؤرته‌سیده گی دواملی اوروشلر طفیلی آچرچیلیکدن خلق نینگ تینکه مداری قوریبدی. شو پَیت خواجه مولانا قاضی بابرنینگ کؤمکیگه آتلنه‌دی. ۱۸مینگ قؤی سؤیدیریب، قملده قالگنلرنی آچرچیلیک تهلکه‌سیدن قوتقزه‌دی. عقل و اراده بابیده یگانه بؤلمیش بابرنینگ آنه‌سی قوتلوغ نگار خانیم هم، سلطنت ایشلرینی تشکیللشتیریشده کته رول اؤینه‌یدی. شونینگدیک، غنیملری قؤزغه‌گن فتنه‌لری قرشیسیده بابر تیک توریب اوروشه آلیشیگه کته حصه قؤشه‌دی.

بابر دوچ کیلگن معمالر انچه آلدینراق باشلنگندی. ۱۵ -عصر آخرلریده تیمور قوریب بیرگن اولکن امپراتورلیک سیکن-استه ضعیفلشه باردی. تیموری شهزاده‌لر، کته-کته مال-ملک ایگه لری بؤلگن زاده‌گان (اشراف)لر و بیکلر ارا ایچکی نزاعلر اوجیگه چیقدی. ماوراءالنهر کیچیک- کیچیک ولایتلرگه پرچه‌لنیب کیتدی. عمر شیخ نینگ بعضی بیر بیکلری و قوماندانلری بابرگه قرشی فتنه‌لر اویوشتیریشدن تؤخته‌مه‌دیلر؛ بابرنینگ عمکی‌سی سلطان احمد خان و تاغه‌سی سلطان محمود خانگه بؤی‌سؤنگن بؤلسه‌لر؛ ایریملری بابرگه قرشی مستقل حرکتگه کیریشه‌دی. باشقه بیراولری اوکه‌لرینی اونگه قرشی گیچ-گیجلشگه اؤتیب آله‌دی. بو آره‌ده بابرنی یؤق قیلیشگه هم بیل باغله‌گنلر پیدا بؤله‌دیلر.

بابر آغیر و سیر تشویش بیر شرایطده ماوراءالنهرده اولوغ باباسی امیر تیمور قوریب کیتگن سلطنتنی تورکستاده پیمیریلیشدن سقلشنی اؤز آلدیگه مقصد قیلیب قؤیگن بؤلسه نی‌عجب!

شونینگ اوچون اؤلکه اهالیسینی بپهوده ایچکی نزاعلردن آمان قالیشیگه جدّی سعی- حرکت قیلدی و مرکزلشگن دولت سری حرکتلنه باشلهدی. بابر اؤز حربی- سیاسی موقعینی تیکلب آلیش مقصدیده دشمنلریگه مجال بپرمهیدی. یوز اؤگیرگن لشکرباشیلرنینگ پَتهگینی یاتقیزیب، اؤزیگه بؤی سؤندیریشگه جزم قیلدی. ستراتیژیک اهمیتگه ایگه بؤلگن باشکینت سمرقندنی ایگللب، او یپردن توریب مملکتنی باشقریش مسألهسیگه دقت-اعتبارینی کوچهیتیرهدی.

بابر ۹۶-۱۴۹۵ییللری سمرقندنی ضبط اپتیش اوچون ایکی مرته حملهقیلهدی. بیراق اونینگ یورشلری مؤفقیتسیز توگهیدی. و نهایت ۱۴۹۷ ییل نینگ کوزیده ینه سمرقند تامان تیبره نهدی، قتیق یورش قیلیب شهرنی قورشاوگه آلهدی. اؤشنده سمرقند بابرنینگ عمکیسی محمود میرزا نینگ ایکینچی اؤغلی بایسونقور میرزا نظارتیده بؤلگن. قیش کپلیشی بیلن بابر شهر قملینی بؤشهتیب، بیر از آرقه گه چپکینیب، خواجه دینار قلعهسیده قیشلهیدی. آچرچیلیک و آذیق آوقت تنقیسلیگی حکم سوریب تورگن سمرقند شهریده بایسونقور میرزا عسکرلری آرهسیده ترقاقلیک یوز بپرهدی. تروَنگ وضعیت سبب کون سهیین ضعیفلشه باره یاتگنینی سپزگن بایسونقور شیبانی خانگه اپلچی یوباریب، اوندن یاردم سؤرهیدی. فرصتدن فایدهلنیب شیبانی خان اؤز قؤشینی بیلن سمرقندگه یپتیب کپلهدی و بابر لشکری قرشیسیده صف تارتهدی. امّا بابر بیلن جنگ قیلمهی، شهر ایچکریسیگه کیریشگه اورینهدی. اونینگ بو حرکتی بایسونقور میرزا قرشیلیگی گه دوچ کپلهدی. شیبانی خان بایسونقوردن رنجیده بؤلیب، سمرقندنی ترک اپتیب کپتهدی.

۷ آی قملدن سؤنگ بایسونقور میرزا ناچار آتهسی نینگ سابق بپکلریدن بؤلگن خسروشاهدن پناه سؤرهب قوندوزگه بارهدی. سمرقندهدهگی بپکلر اؤزارا کپینگشیب بابرنی شهرگه کیریشیگه یان باسهدیلر. بابر سمرقندده آچرچیلیک و باشقه اجتماعی احوال یامانلشیب بؤگنی گه قره می، شهرنی قؤلگه کیریتر اپکن؛ لشکرگه آذیق آوقت یپتکزیش؛ اولرنینگ آت-اولاوینی یپم -خشک بیلن تأمینلش ایشی جدی مشکلگه ایلنهدی. شرایط

آغرلیگی طفیلی قۇشین نینگ معلوم قسمی و ایریم بېکلری سمرقنددن اخسی و اندیجانگه قاچیب کېته‌دیلر.

۱۰۰ کون سمرقنده قالگن بابر ناچار اندیجانگه قه‌یته‌دی. سمرقند قۇرغانینی اونینگ عمکی بچه‌سی سلطان محمودنینگ بیرینچی اۇغلی سلطان‌علی اېگلله‌بدی. بابر سمرقندنی تشلب، اندیجانگه قه‌یتیشگه، اونینگ اندیجانده‌گی ایشانچلی آدملری جمله‌دن خواجه مولانای کلان، آنه‌سی و بی‌بی سی تورتکی بۇله‌دیلر. اولر بابر دشمنلری تامانیدن اویشتیریلگن فتنه‌لردن خبر دار ایدیلر و بونی بابرگه یېتکزیشه‌دی.

شو پیته بابر سمرقنده آغیر کسل بۇله‌دی، تۇرت کون گېدن قالیب تۇشکده میخله‌نیب قاله‌دی؛ آغزیگه سوو تامیزیب توریشه‌دی؛ کېپینراق اۇزیگه کېپلب ساغه‌یه‌دی. «حکمدار بوگون- اېرته اۇلیشی ممکن...» دېگن ساووق خبر اندیجانگه یېتکزیله‌دی. اونینگ سلامتلیگی یامانلشگنیدن خبر تاپگچ، ایشانچلی بېکلری جمله‌دن محمد دوست تغایی نینگ اراده‌سی بابرگه نسبت سوسه‌یه‌دی. بابر اوکه‌سی جهانگیر میرزانی حمایه قیلیشگه مایللیک بیلدیرگنینی سیزگن رقیبلری - اوزون حسن و احمد تنبل غضبی قه‌ینب تاشه‌دی. شونده‌ی قلتیس بیر احوالده علی دوست تغایی اندیجان قۇرغانینی بابر دشمنلریگه تاپشیره‌دی. اوزون حسن بابرنینگ اینگ وفادار حامیسی و مربی‌سی خواجه کلان قاضی‌نی اسیر آلیب، کېپنچه‌لیک آسیب اۇلدیره‌دی.

بابر سمرقندنی ترک اېتیب، خجندگه کېلگن کېزلری اوشبو واقعه‌لر تفصیلاتیدن خبر تاپه‌دی. سۇنگ تاغه‌سی تاشکېنت حاکمی محمودخاندن یاردم سۇره‌شگه آدم یوباره‌دی. تاغه‌سی نینگ کۇرستگن یاردملری ایش بیرمی، اندیجاننی قۇلگه کیریتیشگه بۇلگن اورینیشلری نتیجه‌سیز توگه‌یدی. حکمدار ینه تاشکېنت گه قه‌یتیب کېله‌دی، اندیجاننی تصرف اېتیش ربجه‌سینی توزیش بیلن مشغول بۇله‌دی، تاغه‌سی حمایتی آستیده حربی حرکتلرینی دوام اېتدیره‌دی و نهایت مرغیلاننی قۇلگه کیریته‌دی. و ایکی ییلدن کېین جهانگیر میرزا بیلن صلح قیلیب، اندیجاننی اېگللشگه مؤفق بۇله‌دی. تهلکه‌لی ماجرالرنی آرتده

قالدیرگن بابر اوکه‌سی جهانگیر میرزانی کېچیره‌دی. شو تابده حربی حرکتلرده قۏلی اوستون کېلیب، ضبط اېتگن یېرلریدن ایریم حدودلرنی اونگه تارتیق قیله‌دی.

فرصتدن فایده‌له‌نیب، شیبانی خان ماوراءالنهر سری اۏز یوریشلرینی باشلب یوباره‌دی. میلادی ۱٤۹۹ییلی بخارا و قاره کۏلنی تصرف اېته‌دی. تاج و تخت اوستیده گی اوروشلر عاقیبتیده خلق نینگ احوالی کون سه‌یین یامانلشه‌دی. شیبانی خانگه بس کېله آلمه‌گچ، سمرقند بېکلری سلطان علی‌دن ناراضی بۏلیشه‌دی. اله مان بابرگه مراجعه قیلیب، نیمه بۏلسین سمرقندنی قیته قۏلگه کیریتیشنی سۏره‌یدیلر. خبرنی آلرکن، تورلی سببلرگه کۏره بابر میرزا تېزده یېتیب کېلالمه‌یدی. سلطان علی میرزا شیبانی خانگه اېلچی جونه‌تیب سمرقندنی اونگه تاپشیریشگه راضی بۏله‌دی. ۱۵۰۰ ییلی سلطان علی میرزا سمرقندنی اوروشمسدن شیبانی خان گه تسلیم قیله‌دی. شیبانی خان سلطان علی میرزانی اوشلب آلیب، قیلیچدن اۏتکزه‌دی.

سمرقندنی ایگللب آلیش، سۏنگ اۏز حاکمیتی حدودلرینی کینگه یتیریش بابر میرزا نینگ اساسی ارزولریدن اېدی. بونی شو حدود آدملری هم کۏنگلدن ایسته‌شردی. مدعانی سېزگن بابر ینه بیر بار ۲٤۰ کیشیلیک عسکرلری ایله سمرقند گه یوریش قیله‌دی. حیات- ممات سَوَشلریده بابر جنگچیلری یېرلیک اهالی همکارلیگیده شهرنی قۏلگه کیریتیب، شیبانی خان نینگ ٦۰۰ کیشیلیک قۏشینینی به تمام قیریب تشله‌یدی. سمرقند گه یقین حدودلر- قرشی و غوزارنی هم بابر عسکرلری باسیب آله‌دی. بخارا اېسه شیبانی خان قۏلیده قاله‌دی. و بو مرته هم بابر سمرقندنی اسره‌ب قالیشده اقتصادی قیینچیلیکلرگه دوچ کېله‌دی. شونگه قره‌می، بابر کته کوچ تۏپلب، شیبانی خانگه قرشی سمرقندنی تصرّف اېتیش مقصدیده ینه هجومگه اۏته‌دی.

بابرمیرزا زرفشان یقینده یوز بېرگن اوروشده یېنگیله‌دی. ۱۵۰۱ ییلی اپریلده بابر سمرقنده تۏرت آی شیبانی‌خان قۏشینی قورشاویده قاله‌دی. شهر اهالیسی آچرچیلیکدن قتیق اذیت چېکه‌دی و نهایت بابر شیبانی خان بیلن صلح توزیب، شهر ارگیدن چیقیب کېته

ەدی. بابرشهرنی ترک اپتر چاغی، آپەسی **خانزاده بېگم** شیبانی خان قۆلیگه توشگنینی اپسلەیدی. اما بابر نینگ قیزی گلبدن بېگم "همایون نامه"ده، بابر میرزانی آپەسی خانزاده بېگمنی شیبانی خان نکاحیگه کیرتیشگه راضیلیک بیلدیریب، صلح بیتیمیگه امضا چیککنی؛ بونگه اپسه شیبانی خان کۆنیب، بابر اۆز خاندانی و قۆشینی بیلن سمرقنددن چیقیب کیتیشی گه رخصت بېرگنی گه اشاره قیلەدی.

سمرقندنی تشلب چیققن بابر میرزا تاشکېنت گه تاغەسی محمود خان نینگ یانیگه بارەدی. اوندن شیبانی خاننی پینگیش اوچون بیرگەلیکده جدی جنگ قیلیشگه یاردم سۆرەیدی. نهایت محمود خان بابر میرزانینگ ایستگینی عملی اپتیش اوچون قشقر حاکمی سلطان احمدخان بیلن اتفاق توزەدی. تامانلر شیبانی خانگه قرشی جنگ باشلشدن آلدین اندیجانده حکمران بۆلیب تورگن رقیبلرینی اۆرتەدن کۆتریشنی معقول تاپەدیلر. اولر ۳۰ مینگ کیشیلیک قۆشین بیلن اندیجاننی تصرف اپتیشگه جزم ایتەدیلر.

شو وقتده احمد تنبل اۆز اوکەلرینی شیبانی خان حضوریگه جۆنەتیب، اوندن یاردم سۆرەیدی. آلتین فرصتلردن فایدەلنیشنی یخشی بیلگن شیبانی خان سمرقنددن جۆنب، اۆرەتپه و خجند آرقلی اۆتیب، تاشکېنت یقینیگه کیلیب جایلشەدی. شیبانی خان عسکرلری بابر میرزا حامیلری قۆشنیگه محکم ضربه بېرەدی. ماوراءالنهرده تېموری شهزادەلر حکمرانلیگینی مستحکملش ایشی ینەده قیینلشەدی.

بابر میرزا سمرقندده اۆز حاکمیتینی مستحکملش مقصدیده کۆپ آواره گرچیلیکلر تارتەدی. اندیجان ینه سلطان احمد تنبل و اوکەسی جهانگیر میرزا تصرفیگه اۆتەدی. اونینگ اندیجاننی قیته اپگللش اوچون تۆرت ییلچه دوام اپتدیرگن کورەشی نتیجەسیز قالەدی. ایزمه-ایز شکستلر باعث اولکن آرزولری عملگه آشمەگن نوقیران شاه تاباره ضعیفلشەدی. و نهایت ماوراءالنهرده مرکزلشگن کوچلی دولت برپا اپتیشدن کۆنگلی ساوویدی، آته یورتینی ترک اپتیب خراسانگه کېتیشگه عزم قیلەدی.

بابر ماوراءالنهرنی ترک اپتمسیدن آلدین حصارنینگ ایلاک آتلیق ییلاغیده جایلشەدی.

۱۵۰۳- جونده یاردم سؤره‌ب حصار، بدخشـان و قونـدوز حـاکمی خسـرو شـاهگه اپلچـی جؤنته‌دی. خسروشاه اونگه التفات کؤرستمه‌یدی. بابر میـرزا ایلاکـدن قبادیانگـه کؤچـه‌دی. ۱۵۰٤یيلی جون آییده بابر میرزا باقی چغانیانی همکارلیگیـده ۲۰۰ دن آشـه‌راق عسـکرلری بیلن ترمذ آرقلی امودریانی کپچیب، حاضرگی افغانستان حدودی گه اؤتـه‌دی. مـاوراءالنهرده شیبانی خان باسیمی کوچه‌یگن کپزلری، خسرو شاه نینگ اینیسی ترمذ، چغانیان و شهر صفا حاکمی باقی چغانیانی بابر میرزاگه قؤشیلگن اپدی.

بابر ایبک یقینیده‌گی اجر دره‌سیده قـؤنیم تـاپرکن، خسروشـاه نینـگ ایـریم عملـدارلری، جمله‌دن بابر قؤشینیدن قاچیب قوندوزگه کپلگن بعضی بیر بپکلری سمرقندنی تشلب، اونگه کپلیب قؤشیله باشـله‌یدیلر. اوچ- تـؤرت مینـگ اویلیـک خسروشـاه لشـکریده‌گی مؤغـول جنگچیلری هم بابر قؤشینی ترکیبیگه کیره‌دیلر. تپموری شهزاده لرگه کؤپ یامـانلیکلر قـیلگن خسروشاه اندراب یقینیده، بابر گه تسلیم بؤلیب، اوندن کپچیریم سؤره‌یدی؛ بابر عفو اپته‌دی. شوندن سؤنگ خسروشاه بابر رخصتی بیلن هراتگه جؤنب کپته‌دی.

بابر کابلگـه قـره‌ب یؤلگـه چیقـه‌دی. کپلـه‌یاتیب، کابـل یقینیـده‌گی قره‌بـاغ منطقه‌سـیده آق‌سرایگه باریب اؤرنشه‌دی. شو یپرده کابلنی قؤلگه کیریتیش رپجه‌سـینی تـوزه‌دی. ذوالنـون ارغون نینگ اؤغلی محمد مقیم ارغون دپیَرلی تؤقنه‌شووسیز کابل ارگی (بالاحصار)نی بابرگه تاپشیره‌دی. ۱۵۰٤ ییل سپتمبریده بابر مقیم ارغون و اونینگ خاندانیگه امان بپریـب، اولرگـه قندهارگه جؤنب کپتیشـلری گـه اذن بپـره‌دی. شـو یؤسـین، کابـل نینـگ اطـراف حـدودلری جمله‌دن غزنی بابر تصرفیگه اؤته‌دی.

توران زمینده تپموریلر سلطنتینی قیته تیکلش ایشـلری بابرگـه نصـیب اپتمـه‌گن اپکـن، او کابلده مستحکم حکمرانلیک اؤرنته‌دی. بابر میرزا گه کونی کپلیب، شو یپردن توریب دشمنی شیبانی خان‌گه شکست بپریب، ینه ماوراءالنهرگه قه‌یتیش امیدی پیدا بؤله‌دی.

بابر کابلده‌لیگیده (مـیلادی ۱۵۰۵) سـلطان حسـین میـرزادن اونگـه مکتـوب کپلـه‌دی. حسین بایقرا اؤز مکتوبیده بـابر میرزاگـه شـیبانی خانگـه قرشـی بیرگه‌لیکـده جنـگ قیلـیش

مقصدی بارلیگینی ایتیب، اونی هراتگه چقیره‌دی. بابر میرزا اونینگ دعوتینی قبول قیلیب، سید افضلنی هراتگه جؤنته‌دی. ایزیدن بابر میرزا نینگ اؤزی هم یؤلگه چیقه‌دی. او کهمردگه یېتیب بارگنیده، سید افضل و محمد دولدای لر(۱۵۰۶ ییلی ۵ می‌ده) بابرمیرزا گه حسین بایقرا شیبانی خانگه قرشی لشکر تارتیب باره‌یاتگنیده تؤسدن بابا‌الهی منطقه‌سیده وفات ایتگنی خبرینی یېتکزه‌دیلر. بابر تعزیه بیلدیرگنی هراتگه باره دی. هراتگه یېتیب بارگچ، سلطان حسین بایقرا اؤغیللری و قرینداشلریگه قیغوداشلیک بیلدیریب، اولر بیلن اوچره‌شه‌دی، کېنگشلریده قتنشه‌دی. بابر میرزا شهزاده‌لر آره‌سیده‌گی نفاقدن قتیق خواطرگه توشه‌دی. بایقرا وارثلری سلطنتنی اسره‌ب، شیبانی خاندېک جسور و کوچلی دشمن برابریده تاب کېلتیره‌آلمسلیک لیکلرینی انگلب یېته‌دی. قیش توشگونگه قدر هراتده قالگن بابر میرزانینگ کؤنگلی کابلدن هم تینچ ایمس ایدی. قیش کېلیشیگه قره‌مسدن غور و بامیان نینگ تاغلی حدودلری آرقلی کته مشتقلر چېکیب کابلگه قیته‌دی. غوربندگه یقین تورکمن دره‌سیگه یېتیب کېلگنیده، مؤغوللر حمایتی آستیده عصیان کؤتریب، بیر قطار بېکلر بابرمیرزانینگ عمکی بچه‌سی میرزا خان‌نی پادشاهلیک مرتبه سیگه کؤترگنلریدن خبر تاپه‌دی. اما کابل ارگی بابرگه طرفدار بېکلر قؤلیده قاله‌وېره‌دی. بابر تېزده کابلگه کیریب کېلیب، عصیاننی باستیره‌دی. میرزا خاننی اوشلب آلیب گناهیدن اؤته‌دی و اونی خراسانگه سورگون قیله‌دی.

حسین بایقرانینگ اؤغیللری(۱۳ته اؤغلی) اؤرته سیده گی نزاع و اختلاف اوجیگه چیقه‌دی. ۱۵۰۷ ییلگه کېلیب هراتده‌گی مستحکم سلطنت بنیادی یېمریله باشله‌یدی. پَیت پایلب تورگن شیبانی خان هراتگه باستیریب کیره‌دی و خراساننی بوتونله‌ی اشغال اېته‌دی. بابر میرزا عسکرلری حسین بایقرا اؤغیللری کؤمگیگه یېتیب باره آلمه یدی. بابر قندهارگه هجوم قیلیب، شهرنی قؤلگه کیریته‌دی. اوکه‌سی ناصر میرزانی قندهار حکمداری اېتیب تعیینله‌یدی؛ اؤزی کابلگه قیته‌دی. هراتدن قاچیب چیققن اینی- آغه‌لر شاه‌بېک و محمد مقیم ارغونلر یاردم سؤره‌ب شیبانی خان حضوریگه هراتگه باره‌دیلر. بابر میرزانی قندهارده

دېب اؤیله‌گن محمد خان شیبانی قندهار شهرینی قمـل قیلیشـگه کیریشـه‌دی. ناصـر میـرزا قندهارده تورالمه‌ی قاچیب غزنی گه کېله‌دی.

بابر میرزا اؤزی نینگ اشدی دشمنی شیبانی خـان بـیلن جنـگ میدانلریـده یوزمـه-یـوز بؤلیشنی معقول کؤرمه‌ی، بېکلـری بـیلن بدخشـان و هندوسـتانگه یـورش قیلـیش اوسـتیده مصلحتلشه‌دی. نهایتده هندوستانگه قؤشین تارتیش بارەسـیده قـرار قبـول قیلینـه‌دی. عمـک بچه‌سی عبدالرزاق (اولوغ بېک کـابلی نینـگ اؤغلـی) نـی کابلـده قالـدیریب، ۱۵۰۷ ییلـی هندوستانگه آتلنه‌دی.

۱۵۰۸ ییلی مارچ آیی نینگ ١٦-سیده بابر میرزا نینگ کته اؤغلی همایون کابلده دنیـا گـه کېله‌دی. فرزنـدی همـایون تولـدی مناسـبتی بـیلن بـابر کابـل نینـگ چارباغیـده کتـه تـؤی اؤتکزه‌دی. و او بېرده بیرینچی بار اؤزینی شاه دېب اعلان قیله‌دی.

۱۵۱۰ ییلی نینگ مارچ آییده محمد خان شیبانی مرو یقینلریـده شـاه اسـماعیل صـفوفی قؤشینلری بیلن یوز بېرگن اوروشده قتل اېتیله‌دی. اوشبو واقعه‌دن کېین بابر میرزا ایـران شـاهی اسماعیل صفوی بیلن توزگن حربی- سیاسی اتفاقی اونگه ینه بیر بار مـاوراءالنهر نـی قؤلگـه کیرتیشگه فرصت یره‌تیب بېره‌دی. ۱۵۱۱ ییلی نینگ بهاریده بابر حصارنی قؤلگـه کیریتـه‌دی. شو ییل نینگ یازیده بخارانی هم باسیب آله‌دی، اکتبر آییده اېسه سـمرقندنی ضـبط اېتـه‌دی. ایران پادشاهی حمایتیدن ممنون بؤلگن بابر میرزا سـمرقنده شـیعه مـذهبلی شـاه اسـماعیل صفوی آتیگه خطبه اؤقیته‌دی. بابر میرزانینگ اوشبو عملیدن قتیق چـؤچیگن سُـنی مـذهبلی سمرقند بېکلری و اهالیسی آره‌سیده بابر میرزا شیعه مذهبینی قبـول قیلگنـی بارەسـیده گـپ- سؤزلر ترقله‌دی. سمرقندلیکلر بابرمیرزادن ناراضی بؤلیب، اونی حمایت اېتمه‌یـدیلر. شـونگه قره‌می بابر میرزا کمیده ۸ آی سمرقند حاکمیتینی اؤز قؤلیده اوشلب توره‌دی.

۱۵۱۲ ییلی بابرمیرزا قؤشینی بیلن شیبانیلردن بؤلمیش عبیدالله خـان نینـگ بـېش مینـگ کیشیلیک عسکری اؤرته‌سـیده قـاره‌کؤل و خیرآبـاد آره‌سـیده جایلشـگن کؤلِ‌ملِـک یقینیـده شدتلی تؤقنه‌شو یوز بېره‌دی. بابرمیرزا قؤشینی اېسه بو جنگلرده یېنگیله‌دی. اوروش میدانیـدن

سمرقندگه چپکینیشگه مجبور بؤلگن بـابرمیرزا اؤز عسـکرلری و بپکلـری بـیلن حصـار گـه کپلەدی.

بابر ۱۵۱۲ییلی نینگ کوزیده شاه اسماعیل صفوی جؤنتگن لشکرباشی نجم‌الثـانی بـیلن بلخده اوچرەشەدی. امودریادن اؤتیب، غوزار قلعەسینی هم تصرف اپتەدی. سـؤنگ قرشـیگه حمله قیلەدی، اوزاق وقت دوام اپتگن اورشلردن کپیین او یپرنی قؤلگه کیریتەدی. بـابر ۱۵۱۲ ییلی ۲٤ نوامبرده غجدوانده یوز بپرگن جنگده شیبانیلردن قتیق شکستلەنیب، کابلگه قیتـەدی و حیاتی نینگ آخریگچه ماوراءالنهرنی قؤلگه کیرتیش آرزو-ایستەگی بیلن یشب اؤتـەدی. او هندوستاننی قؤلگه کیریتیش و او یپرده بویوک سـلطنت برپـا اپتـیش ایشـلری بـیلن مشـغول بؤلەدی.

بابرمیرزا هندوستاننی اپگللش اوچون کمیده بپش مرتـه حملـه قیلـەدی. حـل قیلـووچی سؤنگی اوروشی دهلی یقینیده سلطان ابراهیم لودی بیلن کپچه ەدی. اوشـبو نـابرابر جنگـده بابر پادشاه و اونینگ بپکلری و عسکرلری کته جسارت کؤرستیب، ینگی حربـی تکتیکلرنـی قؤللب، سلطان ابـراهیم لـودی لشـکرینی یپنگـەدیلر. دهلـی سـؤنگره اپسـه آگرەنـی قؤلگـه کیریتەدی. سلطان ابراهیم (۱۵۲٦ییلی ۲۱- اپریل) اوروشده هلاک بؤلەدی. تاریخـده پـانی پت دپب ناملنگن اوشبو جنگده سلطان ابراهیم لودی تقریباً یوز مینگ جنگچی و بیـر مینـگ اطرافیده بؤلگن فیلـی بـیلن قتنشـگن اپـدی. بابرنینـگ عسـکرلری سـانی بـار و یـوغی ۱۲- ۱۰مینگ کیشی اطرافیده بؤلگن. ۱۵۲٦ ییلی ۲۷- اپریل‌ده ظهیرالدین محمد بابرشاه نامیگـه خطبه اؤقیلەدی. بابرمیرزا سلطان ابراهیم لودی نینگ نەسی بَیده گه التفات کؤرستیب، اونگـه تینچ و آسایشته یششی اوچون شرایط یرەتیب بپرگنیگه قرەمی، بیده خاتون بابرمیرزا آشپزلرینی ایشگه سالیب، بابرنی زهرلەیدی. بو واقعەدن کپین بابرنینـگ سـاغلیگی یامانلشـەدی. لـپکن بیده نی جزاگه تارتمەیدی.

۱۵۲۷ ییلی مارچ آییده، باشقه مهم بیر جنگده، هندوسـتان نینـگ کـوچلی راجەلریـدن سنلمیش رانا سنگا بیلن بـؤلگن دهشـتلی جنگـده، بـابر قؤشـینی غلبـه قازانـەدی. بـو بـیلن

هندوستانده بابریلر نینگ توزیله‌جک تقریباً اوچ یریم عصرلیک بویوک امپراتورلیگینی تأسیس اِیتیشگه شرایط مهیا بؤله‌دی. دهلی، آگره و هندوستان نینگ شمالی حدودلرینی ضبط اِیتگن بابر شاه اؤزلرینی مستقل دِیب بیلگن هندو راجه‌لرینی کوچ ایشله‌تیش و یا هم تینچ یؤللر آرقلی اؤزیگه بؤی سؤندیریشگه مؤفق بؤله‌دی. بو بیلن بابریلر اِمپراتورلیگی جانلنه باشله‌یدی. بابرنینگ کؤرستمه‌لری اساسیده هند خلقیگه بنیادکارلیک، مدنیت یره‌تیش زمینه‌سی یره‌تیب بِیریله‌دی.

ظهرالدین محمد بابر عمری آخریده سلطنتگه ولیعهد قیلیب، کته اؤغلی -همایوننی تعینله‌یه‌دی. شونده‌ی قیلیب بابر ۱۵۳۰ ییلی ۲۵ دسامبریده، آغیر خسته‌لیک سبب ٤٨ یاشیده عالمدن اؤته‌دی. جسدی آگره‌ده‌گی زرافشان باغیده دفن اِیتیلیب، اؤن ییلدن کِیین (میلادی ۱۵٤۰) بابر شاه وصیتیگه کؤره اونینگ توپراغینی کابلگه کِیلتیریله‌دی، اؤزی برپا اِیتگن محتشم باغلردن بیری "باغ بابر"ده توپراققه تاشپیریله‌دی.

توغمه اقتدار ایگه‌سی بؤلگن ظهیرالدین محمد بابر قیسقه عمری دوامیده حربی-سیاسی، اجتماعی و فرهنگی حیاتیده فوق‌العاده ایشلرنی عملگه آشیردی، سیر قیرّه شخصیت بؤلیب یِیتیشدی، دور ودوران سوریب عالمدن اؤتدی. یاشلیگیده سلطنت تختیگه اؤتیرگن بابر میرزا چِپکسیز سیاسی فتنه‌لر و تینیمسیز اوروشلر گردابیده قالیب، اوزاقنی کؤره‌آله‌دیگن بویوک سیاستچی و ماهر سرکرده گه ایلنه آلدی. شکستلردن یخشی سباقلر چیقردی. تورلی اِیلتلر و ملتلرنی بیرلشتیریش و اولکن امپراتورلیک قوریب، اونی تؤغری باشقریش مهارتینی کسب اِیتدی. ۲۰۰ دن آشه‌راق جنگچیلری بیلن اولکن مملکت تشکیل اِیتیشنی نیت قیلگن یاش بابر چارک عصر دوامیده چِپکسیز مشقتلر چِپکیب، گنگا و امودریالری آره‌لیغیده مرکزلش اولکن سلطنت قوریشگه مؤفق بؤلدی. کؤپ جهتلردن آلیب قره‌لگنده بابر میرزا گه تِینگلشه‌دیگن امیر، سرکرده و شهزاده یؤق البته.

بابر میرزا یاشلیگیدن بیر قؤلیده قیلیچ توتگن بؤلسه-ده، ینه بیر قؤلیده قلم اوشلب، عمری نینگ سؤنگی لحظه‌لریگچه هارمَی-تالمی حیات داوانلریدن آشیب، بویوک

مقصدگه یئتیب آلدی. اوروشلر اوجیده، حربی- سیاسی یوتوقلری و شکستلری جریانیده عجایب علمی، ادبی، مدنی و معنوی بایلیک یره‌تیب، دنیا مدنی خزینه‌سیگه اؤزیدن بی بها میراث قالدیردی.

یوقاریده "بابر نامه" اساسیده بابرشاه نینگ حربی- سیاسی حیاتی و فعالیتلری اوستیده توخته‌لدیک. اینده، قیسقه طرزده اونینگ اؤزیگه خاص علمی ادبی، معنوی و ایجادی فعالیتی بابیده سؤز یوریتماقچیمیز.

ینه بابر حقیده؛ قلمدن توشیب قالگن سؤزلر

ظهیرالدین محمد بابر ۱۲ یاشیده تخت تپه‌سیگه کیلگن ایدی. اندیجان تختیگه کؤز تیکیب تورگن سیاسی رقیبلری، اینیقسه عمکیلری اونی تینچ قؤیمه‌دیلر. بابر ایسه تاج و تخت ایگه‌سی اؤله‌راق همده وارثلیک مقامیده دشمنلریگه قرشی توریب، کوره شیشگه مجبور ایدی. چمه‌سی اؤن ییل فرغانه، سمرقند و تاشکینت اطرافلریده اؤز قؤشینلرینی دشمنگه قرشی جنگلرده رهبرلیک قیلدی. اؤزی آت اوستیده قیلیچ اؤینه‌تیب، اوروشلرده فعال اشتراک ایتدی. یینگدی، یینگیلدی.

کابلگه کیلگنیده، دشمنگه قرشی جنگ قیلیش سِرلریدن خبردار ماهر سرکرده صفتیده هر قنده‌ی هجومچی لشکر برابریده اؤزیگه تیگیشلی یبرلرنی قنده‌ی قیلیب مدافعه قیلیش مهارتی، شونینگدیک، قیسی یَیت دشمنگه هجوم قیلیش و قه‌ی زمانده مدافعه قیلیش وقتینی یخشی بیلردی. بابر اؤزی نینگ "بابرنامه" اثریده ایریم حاللرده سلطان حسین بایقرانینگ شیبانی خان گه قرشی کوره‌شده کؤرگن حربی چاره تدبیرلرینی تنقید ایتیب، بیر مَورده منه بونده‌ی یازه‌دی:

(متن تبدیلی) «سلطان حسین میرزانینگ بو خطالری امیدسیزلیک سببچیسی بؤلدی. نیگه که، تیموربیک نینگ یورتیده بو تاریخي سنه‌ده هم یاش، هم تصرفیده‌گی یبر- ملک، هم لشکر حسابی جهتیدن اوندن اولوغراق پادشاه یؤق ایدی. بیز کؤز توتر ایدیک که، کیتمه- کیت ایلچیلر و خبرچیلر شاشیلینچ کیلیب، منه بونده‌ی حکملر کیلتیرسه‌لر ایدی: «ترمذ،

کیلیف و کرکی کېچیکلریده مونچه کېمه یسنگ، کؤپریک اسبابینی فلان مقدارده تیار قیلینگ. یوقاریگی تؤقّیز اؤلیم کېچیکلرینی یخشی احتیاط قیلینگ». تا که بیر نېچه ییل اؤزبک غوغا- تؤپالانلریدن کؤنگلی سینیقلن بو ابللرنینگ کؤنگلی کؤتریلیب، کوچه‌ییب، امیدواربؤلسینلر.

سلطان حسین میرزادېک تېموربېک اؤرنیگه اؤتیرگن اولوغ پادشاه غنیم نینگ اوستیگه یوریشنی دېمه‌ی، ییر بېرکیتماقنی، مدافعه‌نی دېسه، ایل و اولوسده قنده‌ی امیدوارلیک قالسین؟»[1]

بابر کابل اطرافلری، غزنی، قندهار و افغان قبیله‌لری یشه‌یدیگن قطار حدودلرنی اؤزیگه قره‌تیش اوچون آلیب بارگن جنگلریده کته مؤفقیتلر قازانگن ایدی. هندوستاننی تصرف اېتیش اوچون عملگه آشیرگن حمله‌لری بابر شاه نینگ حربی یوریشلرده اؤزیگه خاص اهمیتگه ایگه ایکنی تأریخده معلوم. اینیقسه سلطان ابراهیم لودی و راجه سنگا نینگ کؤپ سانلی قؤشینلرینی یېنگیشده قؤل‌له‌گن ینگی حربی تکتیکلری جمله‌دن "تؤلغمه" جنگ اصولی بابرنی اؤته استعدادلی سرکرده صفتیده تنیته‌دی.

او هندوستان نینگ کېنگ حدودینی قؤلگه آلیش اوچون چېکسیز مشقتلر چېکدی؛ مؤفقیتسیزلیکلریدن کؤنگلی ساوومه‌دی بلکه، عزمی محکمراق بؤلدی و هر بیر شکستیدن عبرتلی سباقلر چیقردی. بابر دهلی، آگره و هندوستان شمال ولایتلرینی ضبط اېتگندن سؤنگ، افغانستان و هندوستان نی اؤز ایچگه آلگن کېنگلیکلرده حکم یورغیزیب، تؤرت ییلدن آشه‌راق هندوستانده سلطنت قوره آلیشگه اولگوره‌دی. ایریم ولایتلرگه حاکملر تعیینله‌یدی. سالیق اؤندیریش قانون - قاعده‌لرینی ایشلب چیقیب، عملده جاری اېته‌دی.

بابرشاه نینگ قیسقه پادشاهلیگی ییللریده هندوستان و افغانستانده قوریلیش و آبادانچیلیک ایشلرینی یؤلگه قؤییب، باغ-راغلر بنیاد اېتدی. قصرلر، حمام‌لر قوردیریلدی.

---

۱. بابر، بابرنامه، تاشکېنت، اؤقیتووچی، ۲۰۱۸، ۱۹۱- بېت.

زراعت/اپکینچیلیکنی رواجلنتیریش اوچون نهرلر و اریقلر قزیلدی. بابر شاه علم-فن و ادبیات رواجی اوچون سعی و حرکت آلیب باره‌دی. سلطنت و حاکمیت ایشلرینی عدالتلی باشقردی. بابر و اونینگ اولادلری خذمتلری هندوستان خلقی تامانیدن خرسندلیک بیلن تیلگه آلینیب، حرمت بیلن اعتراف اپتله‌دی.

بابر اؤزیگه خاص عجایب خصلت و فضیلتلرگه اپگه پادشاه بؤلگنی تاریخدن عیان. چنانچه، "بابرنامه" نینگ کاتبی بابرنینگ پادشاهلرگه خاص فضیتلری حقیده منه بولرنی یازگن: (متن تبدیلی) «و محالدور کیم، اول پادشاهِ قابل نینگ یخشیلیغلرینی ایتگن بیلن و بیتگن بیلن توگنگه‌ی. لیکن مجمل بو کیم، سکیز صفت اصیل انینگ ذاتیغه متأصل اپدی: بیریسی بو کیم، نجهتی(اقبالی) بلند اپدی؛ ایکیمچیسی- همتی ارجمند اپدی؛ اوچیمچیسی- ولایت الماغ؛ تؤرتومچیسی- ولایت سقله‌ماغ؛ بپشیمچیسی- معمورلوغ؛ آلتیمچیسی- رفاهیت نیتی تپنگری تعالی بنده‌لریغه؛ یپتیمچیسی- چپریکنی کؤنگلی(نی) قؤلغه آلماق؛ سکیزیمچیسی- عدالت قیلماق».[1]

بابر- استعدادلی شاعر

تپموری شهزاده‌لردن ایریملری قلم و ایجاد اهلی بؤلیب، شعر بیتگنلر. لیکن اولر آره‌سیدن هیچ بیری بابر میرزاچه‌لیک گؤزل و روان شعرلر ایتیشده بابر مرتبه‌سیگه یپتیشمه‌یدیلر. عموماً، بابر ایجادی تورکی عالم ادبیاتیده اؤزیگه کته اؤرین اپگلله‌یدی.

بابرمیرزا ۱۷ یاشیده ایکینچی مرته سمرقندنی اپگلله‌گنیده شعر یازه‌باشله‌گنینی ایته‌دی. اونینگ شعریتیده کؤرگن-کیچیرگنلری بیلن بیرگه وطننی قومسش، غربت الملری، سپوگی-محبّت، دینی و تعلیمی مسأله‌لر چقور افاده‌سینی تاپگن. شعرلری نینگ عمومی سانی ۴۰۰ پارچه‌دن آشه‌دی. اولردن ۱۱۹ته‌سی غزل، قالگن۲۳۱ته‌سینی رباعی، تویوق، قطعه، فرد،

۱. بابر، بابرنامه، "شاه، ادیب و شاعر - ظهیرالدین محمد بابر" (سؤزباشی)، تاشکپنت، اؤقیتووچی، ۲۰۱۸، ۹-پپت.

مثنوی تشکیل بپره‌دی. اونینگ ایجادیده رباعی ژانری علیحده اؤرین ایگللەیدی. باشقچه ایتگنده بابر تورکی شاعرلر آره‌سیده رباعینی کؤکلرگه کؤتره‌آلگن ایجادکار سنه‌له‌دی. شاعر بابرشاه اؤز شعرلرینی تؤپلب دیوان هم توزگن. کابل دیوانینی (۱۵۱۹ییلی) و هند دیوانینی ۱۵۲۸-۲۹ ییللری ترتیب بپرگن. او، دیوانلرینی اؤزی اختراع قیلگن خط - "خط بابری" گه کؤچیریب ماوراءالنهرگه جؤنه‌تگن.

بابر عجایب نکته پرداز و بدیعی صنعتلرنی اؤز ایجادیده چپبرلیک بیلن قؤل‌له‌گن شاعر دیر. اونینگ بدیعی مهارتی یوکسکلیگی شعرلریده جوش اوریب توره‌دی. شونینگدیک، وطن و آنه یورت ساغینچی بابر شعرلریگه باشقچه روح و جرنگ بغیشله‌گن. تورکی گوی شاعرلر آره‌سیده هیچ کیم وطنگه محبت و غریبلیک نینگ اضطراب، الملرینی بابرچه‌لیک اؤز شعرلریده عکس اپتدیره‌آلمه‌گن دپسک، مبالغه قیلمه‌گن بؤله‌میز. بابرنینگ منه بو رباعیسینی اؤقیگن کیشی میرزا بابر اؤز یورتینی قیسی اندازه‌ده سپوگنینی انگلب آله‌دی.

طالع یؤقی جانیمغه بلالیغ بؤلدی،
هر ایشنی که ایله‌دیم، خطالیغ بؤلدی.
اؤز پیرنی قؤییب، هند ساری یوزلندیم،
یارب، نپته‌یین، نپ یوز قرالیغ بؤلدی.

فارس و عرب تیللریده هم سوادی کامل بؤلگن بابرمیرزا اپسکی اؤزبپک تیلیدن تشقری فارس تیلیده هم شعرلر یازگن. اونینگ دیوانیدن فارسچه شعرلری هم جای آلگن. بابر فارس تیلیده ۳غزل، ۱۳ته تؤرتلیک، ایکی معما، ٦ته قطعه، بیرته تاریخ، ایکیته تویوق و ۲۳ته فرد یازگن.

بابردن اردو و اؤزبپک تیلیده ملمع بیر بیت قالگنی معلوم:

موجکا نَه هُوا کوچ هوسِ مونک ماتی،

فقر اهلیغه بس بؤلغوسی پانی و روتی.

(مېنگه نې یاقوت، نې مروارید هوس دور، که فقیر اوچون سو و نان بس دور).

بابر- فقیه

ظهیرالدین محمد بابرشاه اؤز دینیگه اعتقادی- ایشانچی استوار حنفی مذهبلی سُنی مسلمان کیشی بؤلگن. یاشلیگیده قرآن و دین اصوللرینی اؤرگنگن، اسلام شریعتی بویروغلریگه سویه‌نیب، پادشاهلیک قیلگن. بو ساحه گه بغیشلب یازگن کتابیگه "مبین"("آچیق، آیدین") دېب آت قؤیه‌دی. اؤزیدن کېیین اؤغیللری هم شو کؤرستمه‌لرگه عمل قیلیب، ایش توتیشلری، مملکتنی باشقریشلری طلب قیلینگن. فرزندلریگه تعلیم بیریش اوچون بیتیلگن اوشبو اثرده اسلام دینی نینگ فرض و سنتلری و باشقه بیر قطار رکنلری باره‌سیده معلومات بېره‌دی. بابرشاه بو کتابینی اؤغیللری همایون و کامران میرزالرگه بغیشلب یازگنی اثرنینگ دیباچه‌سیده‌گی بیتلرده قید قیلینه‌دی.

بابر- ترجمان

بابر میرزا کمیده تؤرت تیل یعنی تورکی تیل (اېسکی اؤزبیک تیلی)، فارس، عرب و اردو تیللرینی یخشی بېلگن. او، اؤز اثرلری نینگ اېنگ کته قسمینی آنه تیلی- اېسکی اؤزبیک تیلیده یره‌تگن. شو بیلن بیرگه او خواجه عبیدالله احرارنینگ فارس تیلیده‌گی نثری یؤل بیلن یازیلگن تصوفی اثرینی اېسکی اؤزبېک تیلیگه نظمده ترجمه قیله‌دی. عمر شیخ خواجه احرارگه کؤپ ارادت قؤیگن اېدی. خواجه احرار اوشبو اثرنی "والدیه" (آته گه بغیشلاو") دېب اته‌یدی. بابر هم کتاب نینگ نامینی عیناً "والدیه" دېب نامله‌گن.

مرکزی آسیاده نقشبندیه طریقتی نینگ مشهور نماینده‌لریدن بؤلگن خواجه عبیدالله احرار تېموری شاه‌لر و شهزاده‌لر تامانیدن حمایت اېتیب کېیلینگن، بابر نینگ آته‌سی عمرشیخ بیلن یقین علاقه‌ده بؤلگن عبیدالله احرار بابر میرزا توغیلگنده اونگه "ظهیرالدین محمد" دېب آت قؤیگن. بابر، خواجه احرار فرزندلریگه حرمت کؤزی بیلن قره گن. اونینگ نبیره‌لریدن ایکی کیشیسی بابرنینگ خذمتیده بؤلگن.

بابر عمری نینگ آخرلری (میلادی ۱۵۲۸ ییلی نینگ کوزی) قتیق بپتاب بؤلیب قالگنده، خواجه روحی مدد قیلیشی اوچون، شفا تاپیشی ایلینجیده "والدیه" اثرینی نثردن نظمگه اؤگیریب، ترجمه قیلشگه کیریشه‌دی. هر کونی اؤن بَیتدن ترجمه قیلیب، اؤن کونده بیتیره‌دی. ترجمه ایشی اؤز نهایه‌سیگه یپتیشی بیلن-آق، سلامتلیگی قیته تیکلنگنینی ایسله‌یدی. بابر ترجمه ایشی سؤنگیگه یپتگنده، اوشبو اثرنی باشقه شعرلری بیلن بیر نپچه نسخه‌ده یازدیریب، اؤغیللری همایون و کامران و باشقه کؤنگلی گه یقین کیشیلریگه جؤنته‌دی.

"والدیه" نینگ اؤزبپکچه ترجمه‌سیده بابر میرزا سؤز صنعتلرینی قؤللگنی، اثر نینگ بدیعی اهمیتینی ینه ده آشیره‌دی. اثرگه بابر ایجادی یانده شه‌دی، کیریش، اساسی بؤلیم و خلاصه نی هم قؤشیمچه قیله دی. کتاب نینگ کیریش و توگنچی(خاتمه) قسمینی بیر معناده بابرنینگ معنوی ملکی دپییش ممکن. "والدیه" نینگ اؤزبپکچه ترجمه‌سی بابر میرزا نینگ بدیعی ترجمه‌ده ماهرلیگینی اثباتله‌یدی.

بابر- ینگی یازوو اختراعچیسی

بابر ۱۵۰٤ ییلی کابلگه کپلگنیده ینگی بیر خط اختراع قیله‌دی. و اونی "خط بابری" دپب نامله‌یدی. بابر اؤز آنه تیلی - اپسکی اؤزبپکچه‌ده تاووشلری طلبیگه کؤره عرب الفباسی اساسیده شکلاً فرق قیلووچی ۲۹ حرفنی یره‌ته‌دی.

او، قرانکریمنی اؤزی اختراع اپتگن خطگه کؤچیرتیریب، مکه و باشقه بیر قطار شهرلرگه یوباره‌دی. بدخشان و قندهارده‌گی اؤغیللری- همایون میرزا و کامران میرزالرگه "خط بابری"ده مکتوبلر یازه دی. اوشبو یازووده کؤچیرتیریلگن قرآن نینگ بیر نسخه‌سی ایران نینگ مشهد شهریده‌گی امام رضا یادگارلیک مجموعه‌سی نینگ "کتاب" بنیادیده سقلنماقده.

بابر اؤزی نینگ خراسان سفری چاغیده "خط بابری"نی مرغابده میرزالر بیلن اونینگ آلدیگه چیققن هراتلیک تنیقلی عالملردن قاضی اختیارالدین و محمد میریوسف گه اؤرگتگنینی ایته‌دی. بیراق نامعلوم سببلرگه کؤره "خط بابری" کؤپ قؤللنیلمه‌ی اونوتیب یوباریله‌دی. انیق راغی مکه مفتی‌لری قراننی بو یازوده کؤچیریلیشیگه فتوا و اجازت بپریشمه‌یدی.

بابر- ادبیاتشناس و منتقد

ظهیرالدین محمد بابر قیسقه حیاتی دوامیده سرکرده‌لیک و پادشاه‌لیک دغدغه‌لری بیلن بیرگه ادبیات ساحه‌سینی هم سیره اونوتمه‌گن؛ او یېتوک شاعر و ادبیات‌شناس صفتیده قطار ایجادکارلرنی تنیتیش بیلن بیرگه اولرنینگ ادبی اثرلرینی تحلیل قیلیب، تنقیدی یانده‌شگن.

بابر میرزا "بابرنامه" اثریده ۵۰ گه یقین ایجادکارنی اپسله‌یدی. اولرنینگ شعرلری و ادبی اثریدن اقبتاسلر کپلتیره‌دی. بابر جدّی منتقد هم بۇلگن. ایجادکارلر اثرلرینی حقانی بهاله‌یدی. کمچیلیکلری، عیب و نقصلرینی کۆرسته‌دی. او خراسان شاعرلری باره‌سیده سۆز یوریترکن؛ "شیبانی نامه" مؤلفی محمد صالح حقیده منه بولرنی یازه‌دی:

(متن تبدیلی) «ینه، محمد صالح اپدی. یاقیملی غزللری بار. بیراق سیلّیقلیگی مزه‌سیچه اپمس. تورکی شعری هم بار. یامان یازمه‌یدی. کپینراق شیبانی‌خان قاشیگه کپلگن اپدی. درحقیقت، حرمت و اعتبار قازاندی. شیبانی‌خان‌گه اتَب رمل مسدس مخبون-"سُبحه" وزنیده بیر تورکی داستان بیتگن. انچه سست و بۇشتاب دیر. اونی اۇقیگن کیشی نینگ محمد صالح شعریتیدن کۆنگلی ساوییدی. بیر یخشی بَیتی بو دیر:

بۇلدی تنبل‌گه وطن فرغانه،

قیلدی فرغانه‌نی تنبلخانه»[1]

بابرمیرزا تنقیدیدن سۆز ملکی نینگ سلطانی، اولوغ متفکر امیرالکلام حضرت علیشېر نوایي هم چېتده قالمه‌گن. «علیشېربېک اۇخششی یوق کیشی اپدی. تورکی تیل بیلن تا شعر بیتیبدیلر، هېچ کیم اونچه‌لیک کۆپ و یخشی یازگن اپمس. ...». «ینه "مېزان الاوزان" ناملی عروض کتابینی بیتگن، انچه ملاحظه‌طلب: بیگیرمه تۆرت رباعی وزنی‌نینگ تۆرت وزنیده خطا قیلگن. بعضی بحرلرنینگ وزنلریده هم ینگلیشگن. بو عروضدن خبردار آدمگه معلوم بۇله‌دی. فارسی دېوان هم ترتیب بېرگن. فارسی نظمده "فاني" تخلصینی قۇللە‌گن. بعضی بَیتلری یامان اپمس دیر...»

۱. بابر، بابرنامه، تاشکېنت، اۇقیتووچی، ۲۰۱۸، ۲٦۲- بېت.

«...فضل اهلی و هنر اهلیگه علیشیربیکچه‌لیک مربي و حامیلیک قیلگن آدم دنیاده باشقه تاپیلمسه کیره‌ک».[1] دیب یازه‌دی بابر میرزا.

سلطان حسین بایقرا فضیتلرینی بیر-بیر سنب اؤتگن بابر اونینگ ایجادی و شخصیتیده‌گی کمچیلیکلرینی هم حقانی روشده تصویرله یدی. "بارنامه" نینگ بیر قسمیده حسین بایقرا حقیده منه بولرنی ایسلب اؤته‌دی: «طبع نظمی بار ایدی، دیوان هم ترتیب قیلیب ایدی، تورکی ایتور ایدی. تخلصی "حسيني" ایدی. بعضی بیتلاری یامان ایمستور، ولی میرزانینگ دیوانی تمام بیر وزنده دور. با وجودی کیم هم یاش و هم سلطنت بیله اولوق پادشاه ایدی، کیچیکلاردیک قؤچقار ساخلاب، کبوتر ساخلاب، کبوتر اؤینار ایدی. تاووق هم اوروشقه سالور ایدی».[2]

بابر - عروض‌شناس عالم

بابر فقط شاعر ایمس، بلکه او یېتوک شعرشناس و ادبیات نظریه‌چیسی هم دیر. تورکی ادبیات دنیاسیده شعرنینگ عروض وزنلرینی بیلیشده اونگه یېته‌دیگنی یؤق البته. بابر دوریگچه ایسکی اؤزبېک تیلیده عروض و شعر وزنلری گه عاید فقط ایکی اثر بارلیگی فنده معلوم. بیرینچیسی شیخ احمد بن خدایداد طرازی نینگ "فنون البلاغه" (بو اثرده کېلتیریلگن تؤرت موضوع نینگ بیری عروض دیر). بؤلسه، ایکینچیسی علیشیر نوایي نینگ "میزان الاوزان" کتابی دیر.

بابر عروض موضوعیگه بغیشلب "مفصل" ناملی بیر رساله هم یازگن. نوایي نینگ "میزان الاوزان" اثریده ۱٤۰ ته عروضی وزن خصوصیده معلومات بېریلگن بؤلسه-ده بابرنینگ بو اثریده ۵۳۷ عروض وزنی اصل، فروع(ترماق) و زحاف(حرفلر توشیریش، آرتیریش)لر اساسیده تنیشتیریله‌دی.

---

۱. بابر، بابرنامه، تاشکېنت، اؤقیتووچی، ۲۰۱۸، ٤۹-۲٤۸ بېت.

۲. بابر، بابرنامه، مزارشریف، میرزا اولوغ بېک فرهنگی بنیادی، قویاش ییلی ۱۳۸۷، ۲۲۷- بېت.

بابر اؤرته عصر تیلشناسی

بابر میرزا اثرلری اینیقسه اونینگ شاه اثری "بابرنامه"نی اؤقیگنده بابرنی تیلشناسلیک مسأله‌لریگه یانده‌شگنی و ساحه گه عاید مهم جدی بحثلر آچگنی گه گواه بؤله‌میز. مثال اوچون او بابرنامه‌ده قرشی ولایتینی، بو آت بیلن نامانیشی خصوصیده فکر یوریتیب، اؤزی نینگ تیرن ملاحظه‌لرینی بیان اپته‌دی. بو ظهیرالدین بابرنینگ فکری البته، اما "قرشی" سؤزی قطار تورکی داستانلر و تأریخ کتابلریده ضد، مقابل، سرای، قصر کبی معنالرده کپلتیریلگن.

بابر میرزا قرشی سؤزینی "بابرنامه"ده مؤغولچه سؤز بؤلگنینی تآکیدلب، قبرستان معناسینی انگلته‌دې دپیه معلومات بپره‌دی. اونگه کؤره چنگیزخان هجومی چاغیده بو شهرده قانلی اوروشلر یوز بپرگنی نتیجه‌سیده سان-سناقسیز آدملر قتل اپتیلگن. شهرنینگ هر تامانی اوروشده قربان بؤلگنلر گورستانیگه ایلنگن. انه شو باعث مؤغوللر استیلاسی آرتیدن آلدینلری نَسَف و نَخشَب دپب اتلگن بو حدودگه قرشی یعنی قبرستان نامی بپریلگن. بیزنینگچه، بابر قرشی سؤزی نینگ کپلیب چیقیشی حقیده خطاگه یؤل قؤیگن. بو سؤز مؤغولچه اپمس؛ تورکی سؤز بؤلیب، مؤغوللرگه مقابل چیققن، قرشی تورگن انسانلر/قرشیلر؛ کؤکره‌ک کیرگنلر معناسینی بیلدیره‌دی.

بابر- مهربان آته؛ قریندا‌شلری، یقینلریگه غمخوار حامی

ایش-یوموشی آغیر بؤلیشیگه قره‌می، ظهیرالدین محمد بابر اؤز فرزندلری تعلیمی و تربیه‌سینی سیره اونوتمه‌گن. قیزلری و اؤغیللریگه یخشی آته‌بؤلیش مسوولیتینی انگلب، درست عمل قیلگن. اوکه‌لری، آپه- سینگیللری همده اوزاق یقینلریگه حامیلیک قیلگن. بابرنینگ فرزندلریگه نه قدر مهربان آته بؤلگنینی شوندن هم بیلیش ممکن که، تونغیچ اؤغلی همایون میرزا هندوستان نینگ سَنبَل ولایتی حاکمی بؤلگن چاغیده قتیق کسل بؤله دی؛ سپویکلی فرزندی کسللیکدن اریب، اونگه ساغه‌یب کپتسین نیتینی قیلیب، «همایون اؤرنیده مپن جانیمنی فدا قیلیشگه حاضر من»-دپیدی و شوندن کپیین کسل بؤلیب، ساغلیغی قیته تیکلنمه‌یدی و نهایت عالمدن کؤز یومه‌دی؛ همایون اپسه توزه‌لیب کپته‌دی.

بابر فرزندلرینی اؤقیب سوادلی بؤلیشلری همده قدرتلی سرکرده‌ل بؤلیب یئتیشیشلری گه؛ دولتنی باشقریش و باشقه تورلی ساحه‌لرده اؤز سویه‌لرینی آشیریب باریشلری مسأله سیگه هم جدی اعتبار قره‌تگن. همایون میرزادن کیلگن نامه‌نی اؤقیب اونگه جواباً یازگن مکتوبیده، فرزندیگه نامه‌سیده‌گی املا خطالرینی ایسله‌تیب، حکومت ایشینی باشقریشده خلوتدن چیقیب، بیکلر بیلن مصلحتلشیب ایش کؤریشی و هردایم خلق بیلن یقین علاقه‌ده بؤلیشینی تأکیدله‌یدی.

شونینگدیک بابر قیزلرینی هم سوادلی قیلیب یئتیشتیره‌دی. اوچینچی قیزی گلبدن بیگمنی شرقده ایلک عیال تأریخچی بؤلیب یئتیشیشی گه؛ کته رول اؤینه‌یدی. گلبدن بیگم قلمی بیلن "همایون نامه" دنیا یوزینی کؤره‌دی.

بابرشاه اؤز اوکه‌لری، یقین قریناشلری و بیکلری گه اؤته غمخوار بؤلگن. اوکه‌لری جهانگیر میرزا و ناصر میرزالرنی قین احوالده اؤزی بیلن کابگه آلیب کیلیب، اولرگه سرکرده‌لیک، ولایت و سلطنتنی باشقریش مهارتلرینی اؤرگته‌دی. کیینچه لیک غزنی و قندهار ولایتلرینی اولرگه تاپشیره‌دی. بابر ایلکبار هندوستان سفریگه آتلنگنیده کابلنی باشقریش مسوولیتینی عمکی بچه‌سی عبدالرزاق (اولوغ بیک کابلی نینگ اؤغلی) تاپشیرگن. اوندن آلدین عبدالرزاق قندهاردن قاچیب کیلیب بابرگه قؤشیلگنیده اونگه خزانه‌دن انعاملر بیرگن. کابل و ترنوک ولایتلری، کیبیتراق کنر، ننگرهار، مندیراور، درهٔ نور و نورگل حدودلرینی هم بیرگن.

بابر هراته‌لیگی چاغیده؛ کابلده قالگن عمکی بچه‌سی میرزا خان تختنی ایگللش نیتیده بابرگه قرشی فتنه اویوشتیره‌دی؛ بابرفتنه‌نی باستیریب، جزالشگه شاشیلمی، گناهیدن اؤتیب، اونی هراتگه جؤنته‌دی.

بابر میرزا ماوراءالنهرده قالگن یقینلری، قدردان انسانلری و مرشدلرینی دایما ایسلب توره‌دی، اؤقتین- اؤقتین اولرگه تحفه- تارتیقلر یوباریب توره‌دی.

بابر- عهدیگه صادق، بلند همتلی جسور سرکرده

ظهیرالدین محمد بابر شخصیتی نینگ مهم قیرّه‌لریدن باشقه بیری اونینگ اؤز عهدیگه صادقلیگی، مردلیگی، یوکسک جسارتی و حیات نینگ هر قنده‌ی قیین سیناولریگه برداش بیره‌آلگنی بیلن افاده‌لنه‌دی. عهدیگه وفادار قالیشلیک اونینگ عجایب خصتلریدن.

بابر خانلر (تاغه لری) بیلن اخسی قؤرغانینی قؤلگه کیرتیش نیتیده اخسینی قورشاوگه آلگنلریده؛ قؤرغانده‌گی شیخ بایزید بابر میرزانی چقیره‌دی. بوندن خبر تاپگن خانلر بابردن فرصتدن فایده‌لنیب اخسی قؤرغانیگه بارگنیده شیخ بایزیدنی توتقین آلیشینی سؤره‌یدیلر. بیراق بابر شیخ بایزید بیلن اونینگ اؤرته‌سیده عهد بارلیگیگه اشاره قیلیب، بو ایشنی قیله‌آلمسلیگینی تأکیدله‌یدی.

بابر اؤز مردلیگی و همتی بلند شخص اپکنینی هر دایم حیات نینگ اپنگ آغیر و مشتقتلی کپزلریده اثباتلب ببرگن. "بابرنامه"ده روایت قیلیشچه، بابر اؤز لشکری بیلن هراتدن کابلگه قیته‌یاتگنیده بامیانده قلین قار یاغه‌دی، قارنینگ بلندلیگی آت نینگ قارنیگه کپله‌دی. اوشبو آغیر وضعیتده قؤشین نینگ آلدیده یوریب، قار تپیب یؤل آچه‌دی. تونده عسکرلری نینگ بیر قسمی بیر غارده کیریب آلیگنلریده، غارده‌گیلر اوندن ایچکریگه کیریشینی سؤره‌یدیلر. بابر کؤنمه‌یدی. اؤز کؤنگلیده، برچه اپل تشقریده چاپقونده قالسه یو مپنینگ غار ایچکریسیده ایسیقده راحتلنیشم مروتدین اپمس دپیدی.

بابر- خرافاتگه قرشی معتدل دیندار

بابر اعتقادی جهتدن سُنی مسلمان، حنفی مذهبی نینگ پیرولریدن. دولت ایشلری و اجتماعی حیاتنی اسلام دینی شریعتی بویروغلری اساسیده باشقریب کپیلگن بؤلسه-ده، باشقه دینلر و مذهبلر گه سیغینووچلر بیلن هم یخشی و ایلیق مناسبتده بؤلگن. بعضی بیر اشدی مسلمان پادشاهلر کبی تورلی دینلر و مذهبده گی لرگه دینی تعصب یوزه سیدن یانده شمه‌گن، اولرگه هر دایم اؤزیدن مدارا کؤرستگن. اؤغیللریگه هم شونده‌ی باشقه دین و مذهبده گیلرگه انسانی مناسبتده بؤلیشلرینی اوقتیرگن. بو حقده "بابرنامه"ده شونده‌ی یازیلگن:

«... ای فرزندیم، هندوستان مملکتی تورلی مذهبلردن معمور بؤلگن. الله تعالی سیزگه بونی کرامت ایتدی. سیز مذهبلرنی یامان کؤریشدن دلینگیزنی پاک توتینگ. هر مذهب نینگ طریقه‌سیگه (یؤلیگه) عدالت قیلینگ. خصوصاً، هندوستان نینگ قلبینی قؤلگه کیریته‌من دیسنگیز، سیگیر سؤیماقدن اؤزینگیزنی تییینگ. بو یخشیلیگینگیز عوضیگه شو ولایت خلقی نینگ قلبی سیزگه یقین بؤله‌دی. قؤلینگیز آستیده‌گی هر قوم نینگ عبادتگاهلرینی و مقّدس جایلرینی خراب ایتمنگ. شونده‌ی عادللیکنی اختیار قیلینگ که، پادشاه رعیتدن و رعیت پادشاه‌دن آسوده بؤلسین. اسلام نینگ ترقیاتی احسان قیلیچیدن یخشیراق بؤله‌دی، ظلم تیغیدن ایمس. سنّی و شیعه اؤرته‌سیده‌گی جنجللردن کؤزینگیزنی یومینگ ...»[1]

بابر میرزا خرافات پرستلیکنی یاقتیرمه‌گن، خرافاتچیلر بشره‌سینی آچگن.غزنیده بؤلگنیده بیرکونی بابرگه غزنیده‌گی مزارلردن بیریده صلواة ایتیلیشی بیلن-آق، قبر قیمرلب حرکت قیلیشی باره‌سیده ایته‌دیلر. بابر بونگه شک قیلیب، اوشبو خرافاتنی فاش ایته‌دی. او بو تؤغریده یازه‌دی:

«غزنی‌نینگ کپنتلریده بیر مزار باردورکه، صلوات ایتیلگچ، قبر حرکتگه کپله‌دی، دپب ایتدیلر. باریب کؤردیک. قبرنینگ تپبره‌نگنی سپزیلدی. سؤنگره معلوم بؤلدی که، بو حال قبر خدمتچیلری‌نینگ حیله‌لری ایکن. قبرنینگ اوستیگه ارقان تارتیب، اوستیگه دپوارسیمان قیلیب متاع تشلب قؤییلگن. هر زمان ارقان قیمیرلَتیلسه، متاع تپبره‌نگنی اوچون آستیده‌گی قبر قیمیرله‌گندپک تویوله‌دی. بو خودّی کپمه گه کیرمه‌گن کیشی کپمه گه اؤتیرسه ساحل تپبره‌نگندپک بؤلیب تویولیشیگه اؤخشه‌یدی. خدمتچیلرنی قبردن ییراق توریشگه بویوردیم. بیر نپچه مراتب صلوات ایتگنلریده هم قبرده بیرارحرکت سپزیلمه‌دی. بویوردیم که، ارقان و متاعنی آلیب تشلب، قبرنینگ اوستیگه گنبذ قیلدیلر. قبر خدمتچیلری‌نینگ اوّلگی ایشلری

1 . https://www.bbc.com/uzbek/lotin/2015/08/150806_latin_babur

تهدید بیله منع اپتیلدی».[1]

بابر- طبیعت عاشقی، باغ- راغلر شیداسی

بابر بویوک باباسی صاحبقران امیر تیمور قیلگن اولوغ ایشلرنی کؤرگن، اولر حقیده اپشیتگن، اؤقیگن هم. بابر یم- یشیل سؤلیم باغلر یره‌تیش، نهرلر، اریقلر و کاریزلر قزدیریب، سوغاریش تیزیمی اساسیده زراعتنی رواجلنتیریش، میوه- چیوه، غله-دان محصولاتینی آشیریش، شهرلر بنیاد قیلیش، طبیعتنی تازه سقلش کبی یوکسک انسانی خصتلر گه آراسته اپدی. بابر شاه کابل و هندوستانده تأریخی باغلر یره‌تدی، کؤپلب آبادنچیلیک ایشلرنی عملگه آشیردی.

کابل و آدینه پور (ننگرهار)ده ینگی باغلر آباد قیلدی. آدینه پورده‌گی "باغ وفا"نی یره‌تیشده اؤزی باش- قاش بؤلگن. کابلده اؤندن آرتیق کته-کیچیک باغلر قوردیرگن، افسوس که، اولردن ایریملری‌گینه سقلب قالینگن. شهرآرا باغی، چارباغ، باغ خلوتخانه، اؤرته باغ، صورت باغ، باغ مهتاب، باغ آهوخانه کبی باغلرنی اپسلش ممکن. کابل شمالیده عمکیسی اولوغ بیکدن قالگن باغ (باغ کلان)نی قیته تیکلب، ینه آباد اپته‌دی. هندوستانده هم کته باغلر برپا قیلگنینی یازیب قالدیرگن. او پانی پته شیرشاه سوری اوستیگه غلبه قیلگنیدن سؤنگ اوشبو محلده اولکن باغ تشکیل اپتگنینی ایته‌دی. شونینگدیگ آگره نینگ ایسیق و یاوایی طبیعتی، چؤل، چنگ توزانینی یاتقیزیش اوچون باغلر یره‌تگن. بابر میرزا هندوستان نینگ گوالیار ولایتیگه جؤنب کپته‌یاتگنیده یؤلده تؤختب، کپه تپکتیریب دم آله‌دی. او پیرنینگ گؤزهل طبیعتیدن تأثیرلنیب شو جایده چارباغ آباد قیلیب، کته حوض قوریشگه حکم بیره‌دی.

بابر شاه طبیعت گؤزللیکلرینی کؤپ یاقتیرگن انسان. او بارگن جایلری جغرافیه‌سی- تاغلری، دریالری، آب- هواسی، درختلری، اؤسیملیکلری، حیوانلری، قوشلری، گللری

۱. بابر، بابرنامه، تاشکپنت، اؤقیتووچی، ۲۰۱۸، ۲۱۱- بپت.

حقیده معلومات بېره‌دی. طبیعتنی سېۋگن بابر کابل شمالیده بهارده ۳۳ تور لاله‌نی سنتگنینی اېسله‌یدی. شونینگدېک هندوستانگه خاص ایریم درختلر، میوه‌لر و گللر خصوصیده هم سۆز یوریته‌دی.

بابر و "بابرنامه" دنیا بابرشناسلری نگاهیده

ظهیرالدین محمد بابر شاه نینگ سر قیرّه شخصیتی، حیاتی و منطقه تأریخیده توتگن اۆرنی و رولی همده اونینگ بې بها معنوی میراثی دنیا بۆیلب تنیقلی تأریخیلر، ادبیاتلشناسلر تامانیدن اۆرگنیلماقده. بابرنینگ اثرلری اینیقسه اونینگ قیمتلی "بابرنامه"سی دنیانینگ معتبر تیللریده نشر اېتیلگن.

بوکونگه قدر شرق و غرب بابرشناسلری بابرنی دنیا خلقلریگه تنیشتده مهم حصه قۆشیب کېلماقده‌لر. اولر بابرنینگ بشریت تأریخیده انسانلر نینگ سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و معنی حیاتی رواجلنیشگه کۆرستگن خذمتلرینی اعتراف اېتگنلر. بو یېرده ایریم بابر شناسلر و تأریخ شناسلرنینگ بابر حقیده بیلدیرگن ایتگن سۆزلریدن نمون‌لر کېلتیره‌میز.

«بابر دلبر شخص. اویغانیش دوری حکمداری نینگ حقیقی نمونه‌سی دیر. او مرد و تدبیرکار آدم بۆلگن.

بابر اۆته مدنیتلی و جاذبه‌لی انسانلر آره‌سیده اېنگ یېتوک انسانلردن بیری اېدی. او مذهب‌پرستلیک کبی چېکلنیشدن و متعصب‌لیکدن ییراق اېدی. بابر صنعت(هنر) و اینیقسه ادبیاتنی سېور اېدی».

جواهر لعل نهرو

«بابرنینگ خاطره‌لری بیر عسکر نینگ حربی یورش و چېکینیشلری حقیده‌گی عادی کونده‌لیک دفتری اېمس؛ بو خاطره‌لرده شرق ادبیاتی نینگ جوده یخشی بیلگن، نازک و بیلیمدان کوزه‌تووچی، آدملرنی سینچیکلب اۆرگنه‌دیگن، اولر حقیده خالص و عادل فکر یوریته آله‌دیگن متأثر قلب اېگه‌سی نینگ دنیا حقیده‌گی شخصی تأثراتلری و نازک فکرلری بېریلگن.

اونینگ اؤز قیافه‌سینی چیزیشده‌گی صمیمی‌لیگی، فضیلت و نقصانلرینی هم مردانه تصویرلشی، آچیق کؤنگلی‌لیگی، حقانی‌لیگی و عجایب هزلکشلیک تویغولری بو گؤزل خاطره‌لرنینگ قدری و اهمیتینی ینه‌ده آشیره‌دی».

انگلیس بابرشناسی- لین پوول

«هرقنده‌ی سیناوگه برداش بیره‌آلووچی، اراده و متانتنی مجسملشتیرگن بو ذات (بابرمیرزا) اؤزیده حربی حیله و جسارتنی اویغونلشتیره آلر، ضرور بؤلگنده جزالشگه هم، عفو اِیتیشگه هم قادر اِیدی؛ او استعدادلی حربی ارباب و ایش نینگ کؤزینی بیله‌دیگن، قؤشینلرنی ماهرلیک بیلن باشقره آله‌دیگن، اولرنینگ ایشانچینی قازانه آلگن سرکرده اِیدی...»

فرانسه‌لیک بابرشناس- پاوِل دِ کورتیل

«بابر فعل- اطواریگه کؤره سیزرگه قره‌گنده سیویشگه ارزیگولیکدیر. اونینگ منگله‌یی گه یوکسک فضیلتلی انسان دیب بیتیب قؤییلگن».

انگلیس تأریخچیسی- ادوارد هؤلدین

«سخاوتی و مردلیگی، استعدادی، علم- فن، صنعتگه محبتی و اولر بیلن مؤفقیتلی شغللنیشی جهتیدن آسیاده‌گی پادشاه‌لر آره‌سیده بابرگه تینگ کیله‌دیگن بیرارته پادشاه تاپیلمه‌یدی».

ویلیام اِیرسکین

بابرشاه نینگ فکریچه، فاتحلیک و حکمدارلیک ایشیده یوز مینگ اصول قؤللسه هم حق و ضرور حسابلنه‌دی. بیراق باسیب آلینگن یِیرلرنی اینیقسه، بو اؤلکه‌لرنی اؤز سلطنتی ترکیبیگه کیریتیش ربجه‌لنتیریلگن بؤلسه-ده، او غالب عسکرلر مغلوبلر مِلکینی تلان- تاراج

قیلیشگه مطلقا یؤل قؤیمسدی».

امیریکه‌لیک تدقیقاتچی - بیرک

«بابرگه قدر بیرانته مسلمان تأریخچیسی یا که جیوگرافی (البیرونی مستثنی) هندوستاننی بور قدر جانلی و تؤغری تصویرله‌گن ایمس».

هندوستانلیک عالم - پروفیسور موهابول حسن

"مین بار حقیقت‌نی یازدیم"

بابر

بابرنامه - تینگی یؤق معنوی میراث

ظهیرالدّین محمّد بابر کؤپ قیرّه‌لی بویوک شخصیت. بابرنی یئتوک و تاثیرچن تأریخی سیما صفتیده تنیلیشیگه فقط گینه اونینگ ماهر سرکرده‌لیگی، دولت اربابی، عدالتلی پادشاه بؤلگنی ایمس؛ بلکه، بشریتگه تارتیق قیلگن اونینگ بی بها معنوی میراثی و تاریخ الدیده‌گی اقرار، اعترافی و تؤغری سؤزلیگیدیر. اینیقسه، بابر میرزا نینگ شاه اثری "بابرنامه" اونینگ کیملیگی، قنده‌ی سیما ایکنینی دنیا خلقلریگه تنیتیشده مهم رول اؤینب کیله‌دی.

"بابرنامه" ظهیرالدّین محمّد بابر قلمیده یازیلگن غایت مهم تأریخی کتاب. بو اثرده بابر اته‌سی نینگ تختیگه اؤتیرگنیدن تارتیب حیاتی نینگ سؤنگی ییللریگچه (۱۵۲۹-۱٤۹٤) بؤلگن واقعه-حادثه لرنی یازیب قالدیرگن. ماوراءالنهر(توران زمین)، خراسان، ایران، تورکیه، افغانستان و هندوستانده باشدن کیچیرگنلری؛ شو اؤلکه‌لرده یوز بیرگن تأریخی واقعه-حادثه‌لر باره‌سیده معلومات بیره‌دی. باشقه بیر عباره بیلن ایتگنده "بابرنامه" بابرنینگ کونده‌لیک خاطره‌لرینی اؤز ایچیگه الگن قیمتلی اثر دیر. بابر اؤز رباعیلریدن بیریده بوتون حیاتی دوامیده کؤرگن، کیچیرگنلرینی ایپیدن -ایگینه سیگچه یازه‌دی. قوییده‌گی رباعی بابرشاه نینگ «بابرنامه»ده قلمگه آلینگن ایشلری و آغیر کیچمیشیگه بیر اشارت:

بو عالم ارا عجب الملر کؤردوم،
عالم اہلیدین طرفه ستملر کؤردوم.
هر کیم بو "وقایع"نی اؤقور، بیلگی کیم:
نې رنج و نې محنت و نې غملر کؤردوم.

او، "بابرنامه"ده اؤز زمانی نینگ یوزلب مهم سیاسی، حربی، ادبی، دینی شخصلری حیاتی، فعل- اطواری، یوریش-توریشی، کیینیشی، پیب-ایچیشی، اؤی-فکرلری حقیده سؤز یوریته‌دی. "بابرنامه" یازیلمه‌گنده اہدی، بیز بوگون ۱۵-عصر آخرلری و ۱٦- عصر نینگ بیرینچی چارک عصردن آشه‌راق دور ایچیده‌گی ماوراءالنهر، خراسان، افغانستان و هندوستان وضعیتی خصوصیده کؤپ نرسه بیلمه‌گن بؤلردیک. شونینگدیک، تورلی- طایفه آدملر، صنعت اهلی و تورلی کسب- هنر نماینده‌لری باره‌سیده هم بونچه‌لیک کېنگ معلوماتلر گه اېگه بؤلمس اېدیک. مثال اوچون سلطان حسین میرزا بایقرا و امیر علیشېر نوایی و باشقه تیموری شهزاده‌لر حقیده‌گی معلوماتلرنی "بابرنامه"دن تشقری باشقه منبعلرده اوچره‌تمه‌یمیز.

بابر اؤز دوری نینگ حربی- سیاسی، اجتماعی و اقتصادی وضعیتینی هم کېنگ بیر شکلده یاریته‌دی. بؤلیب اؤتگن جنگلر، غلبه‌لری و شکستلری تؤغریسیده اطرافلیچه معلومات بېرر اېکن، شونچه که حادثه‌لرنی ساده بیان اېتیب‌گینه قالمه‌ی، تأریخی واقعه‌لرگه هر تامانلمه چیزگی بېره‌دی. دولتلر و سلطنتلر پیمریلیشی، شکستلر و غلبه‌لر عاملرینی-ده، بیان اېته‌دی. شونینگدېگ جنگلرده ایشلتگن قورال- اسلحه‌لری، حربی تکتیکلری اوستیده هم به تفصیل تؤخته‌دی.

"بابرنامه" فقط تأریخی واقعه- حادثه‌لر عکس اېتدیریلگن منبع اېمس، بلکه بابر دوریده‌گی حیات نینگ تورلی ساحه‌لریگه عاید معلوماتلرنینگ دایرةالمعارفی هم دیر. اونده ادبیاتشناسلیک، تیشناسلیک، صنعتشناسلیک، اهالی‌شناسلیک، شهرشناسلیک، اؤسیملیکلر، حیوانلر، جغرافیه و باشقه ساحه‌لرگه تېگیشلی مهم و قیزیقرلی بیلگیلر بیغیلگن.

"بابرنامه"ده کمیده اپللیک کیشی شاعرلر آتینی کپلتیریب، اولرنینگ ایجادیگه بهـا بپـرگن بابر، ایریم واقعه و حادثه‌لر بیانینی باییتیش اوچون باشقه بیر قطار کؤزگـه کـؤرینگن شـاعرلر ایجادیدن فایده‌لنیب، نمونه‌لر کپلتیره‌دی. باردی شعری الگولر/نمونه‌لر مشهور شـاعرلرنیکی بؤلسه، اولرنی اپسلب اؤتیرمه‌یدی، بعضی بیر حاللرده بَیتلردن اقتباس قیلیـنگن کتـابلر نـامی مثلا، سعدی نینگ «گلستان» اثرینی تیلگه آله‌دی.

بـو اثـرده، صـنعتکارلر- خواننـده، سـازنده، رقـاص و نقاشـلر حقیـده هـم معلومـاتلر اوچره‌یدی. بابر هنر و صنعتگه مهر قـؤیگن پادشـاه اؤلـه‌راق مشـهور تـأریخی اثریـده ایـریم قؤشیقچی حافضلر و باشقه هنرمندلر صنعتی باره‌سیده هم سؤز یوریتیب، اولرنینگ صنعتیگه بها بپره‌دی. مثال اوچون بابر روحدم آتلی خوش آواز خواننده‌گـه بغیشـلب منـه بـو ربـاعینی یازگن:

گر روحدم اپتسه اپدی آهنگ نَغم،
مجلسده نپ حُزن قالور اپردی نپ غم.
تا بارغَلی روحدم، بیزینگ مجلسدین،
مجلس اپلیگه نپ روح قالدی و نپ دم.

بیرگینه شو رباعی نینگ اؤزی بابرمیرزا نه قدر اقتدارلی شاعر اپکنینی بیلدیریب تـوریبتی. او، سؤزلرنی شیره‌لتیب، معناگه باتـدیره‌دی. روحـدم سـؤزیدن قنـده‌ی معنـالرنی کپلتیریـب چیقره‌دی. بو قلمگه باش اپگمی علاجیمیز یؤق!

بابر اؤز انه یـورتی مـاوراءالنهر شـونینگدپک، افغانسـتان و هندوسـتان حـدودلری نینـگ تاغلری، دریالری، پپرلری، زراعتـی، بـاغلری، درختلـری، اؤرمـانلری، اپکینزارلـری، گـل-چپچک و گیاهلری تؤغریسیده هـم یـازه‌دی. او "بابرنامـه"ده ماوراءالنهرگـه قره‌شـلی اخسـی منطقه‌سی قاوونینی مقته‌یدی. کابـل شـمالیده‌گی اسـتالف طبیعتـی و خـوش آب و هواسـی حقیده سؤزله‌یدی. هندوستان نینگ انبـه نـاملی میوه‌سـینی وصـف اپتـه‌دی. و شـونینگدپک

مذکور یورتلر نینگ یاوایی و اهلی حیوانلری باره‌سیده هم اؤز کؤرگن بیلگنلرینی قید اپته‌دی.

بابر اؤز اثریده آته‌سی عمرشیخ میرزا و سلطان حسین میرزا بایقرالرنینگ حیاتی، خاندانی، امیرلری، حکم سورگن حدودلری، اوروشلری همده اولر دوریده‌گی اجتماعی- مدنی حیاتی اوستیده تؤخته‌لیب، اؤز فرزندلری اینقسه ولیعهدی و تونغیچ اؤغلی محمد همایونگه کؤرستگن آته‌لیک مهری و کویونیشلری باره‌سیده هم یازه‌دی.

بیر معناده "بابرنامه" ١٦ عصر باشلریده اپسکی اؤزبیک تیلیده یره‌تیلگن اولکن تأریخی رومان دیر؛ بو اثرده تورلی حیاتی واقعه‌لر ادبی- بدیعی تیلده اؤته مهارت بیلن تصویرلنه‌دی. بابر اوشبو رومانده اکثر حادثه‌لر مرکزیده تورگن باش قهرمان بؤلیب کؤزگه تشلنه‌دی.

حاضرگی کونده "بابرنامه" نه فقط تأریخچیلر بلکه علم نینگ باشقه ساحه‌لری بؤییچه تدقیقات ایشلری بیلن شغللنه‌دیگن عالملر و متخصصلر اوچون هم کپره‌کلی منبع حسابلنه‌دی. در حقیقت "بابرنامه" تورلی ساحه‌لر بؤییچه کپنگ قمراولی معلوماتلرنی جمعله‌گنی باعث دنیا عالملری دقتینی اؤزیگه جلب اپتگن.

بابر اؤز اثرینی "وقایع نامه" دپب نامله‌گن بؤلسه-ده، باشقه منبعلرده بو اثر "وقایع ـبابری"، "توزوک بابری"، "تواریخ بابری" و "بابریه" دپب هم اتلگن. بیراق کپینچه‌لیک کپنگ کتبخوانلر تامانیدن"بابرنامه" دپب یوریتیله باشله‌گن.

حاضرگچه ایریم مملکتلر ارشیفلریده سقلنه‌دیگن "بابرنامه" نینگ قؤلیازمه نسخه‌لریده ١٥٣٠-١٥٢٩، ١٥٢٤-١٥٢١، ١٥١٨-١٥٠٩ییللری واقعه‌لریگه عاید معلوماتلر قید اپتیلگن، نپگه ایریم سنه‌لر واقعه‌لری اؤرته‌سیده اوزیلیش بار. مثلن، ١٥٢٨ ییلی ٢- اپریلدن ١٨- سپتامبریگچه بؤلگن بپش یریم ییللیک اوزیلیش قلمگه آلینمه‌گن. بو دور واقعه‌لری یازیلگن ورقلر ایکی حادثه بیلن باغلیق بؤلیشی احتمالدن خالی اپمس: بیرینچیسی، ١٥٢٩ ییلی ٢٤- می کونی کوچلی یامغیر و بؤران آرتیدن جاری بؤلگن سوو تاشقینی بؤلسه؛ ایکینچیسی، همایون میرزا نینگ قاچیب یورگن کپزلریده (هجری٩٣٧-٩٣٦) اونینگ کتابخانه‌سیده یوز بپرگن یانغین واقعه‌سی. مذکور اوزیلیشلر نتیجه‌سیده بیتیکلر اؤرته‌دن

کېتگن بۈلیشی بارەسیده تخمینلر موجود. اوشبو اوزیلیشلر یـوز بېریشـیگه قرەمـی "بابرنامـه" «اۈزی نینگ توزیلیشی و غایوی یۈنەلیشـی نقطـۀ نظریـدن بیـر بوتـون اثرلیگیچـه سـقلنیب قالگن».[1]

"بابرنامه"ده تخمینا اۈن ییل (۱۵۱۸-۱۵۰۹) ایچیده یوز بېرگن اۈزیلیش دوری واقعـەلری بیانی باشقه بیـر قطـار منبعلـر جملـەدن "همـایون نامـه"، "حبیب‌السـیر"، "تـاریخ رشـیدی"، "سلوک‌الملوک"گه یازیلگن سۈز باشی، "لـُب‌التواریخ"، "تاریخ عالم آرای"، "تاریخ بدایونی"، "تاریخ سِند" و باشقه منبعلرده قید اېتیلگن.

"بابرنامه"ده کوزەتیلگن باشقه بیر اوزیلیش ۱۵۲۰ ییلی ۲٤ جنوریدن تا ۱۵۲۵ ییل نینـگ نوامبر آییگچه بۈلگن بیر دورنی اۈز ایچیگه آلەدی. بابرنینگ انه شـو ییللـر ایچیـده اۈتـه بنـد بۈلگنی سبب اوشبو دور واقعه- حادثەلریگه عاید خـاطرەلرینی هرکـون یازالمـەگنی تخمـین قیلینەدی. بابر شاه نینگ بلخ و بدخشانگه بیر بار سـفر قیلیشـی، قنـدهار و هندوسـتانگه اوچ مرتەدن عملگه آشیرگن یورشلری اېسلنگن سنەلر آرەسیدەگی مدت ایچیده یوز بېرگن. دېمک هندوستانگه قیلگن ایکینچی هجومی نینگ آخریدن آلیـب بېشـینچی یـا سـۈنگی هجـومی دوریگه تېگیشلی حادثەلر بارەسیدەگی معلوماتلر "بابرنامه" ییلنامەسی سلسلەسـیدن توشـیب قالگن.[2]

اما، سـۈنگی تـدقیقاتلر "بابرنامـه" بـابر حیـاتی نینـگ سـۈنگی ییللـری انیقراغـی ۱۵۲۸ ییلیگچه بابرنینگ تورلی واقعـه- حادثـەلر بۈییچـه یازیـب قـۈیگن خـاطرەلری و یازیلمـەی قالگنلری اونینگ ذهن و ذکاوتی یاردمیده یازیلیـب، کرونولوژیـک اصـول اساسـیده ترتیـب قیلینیب، کتاب حالیگه کېلتیریلگچ سمرقند گه جۈنەتیلگن. "بابرنامه"ده کېلتیـریلگن دلیـل‌لر همده بابر اولادلـری یـازگن اثرلـرده "بابرنامـه"ده واقعـەلر رواجـی ییلمـه-ییـل ترتیبـی بـیلن یازیلگنی قید اېتیلگن.

۱.بابر انسکلوپېدیەسی، تاشکېنت، "شرق نشریاتی" مطبعه- اکسیه دارلیک کمپنیەسی،۲۰۱٤، ۱۵۵- بېت.
۲. ابراهیم اوف، انصارالدین، بابریلر میراثی، تاشکېنت، "محنت"، ۱۹۹۳، ۳۳-۳۲-۲۷ بېت.

«... "وقایع" ۱۵۲۸ ییل اکتبر- ۱۵۲۸ ییل دسمبر آیلری، یعنی ایکی- ایکی یریم آی ایچیده ترتیب بېریلگن. بابر اونی ۱۵۲۹ ییل نینگ ٤- مارچیده اؤشه ییل نینگ جنوری آییگچه واقعه‌لری بیلن تؤلدیریب، اؤرته آسیا انیقراغی سمرقند شهریگه یوبارگن... اثر تؤلیق بؤلگن. اونینگ برچه ییللری کتابده بیرین- کېتین مکمل ترتیب تاپگن.»[1]

بابر میرزا نینگ چېوره‌سی جلال الدین اکبر نینگ اؤغلی جهانگیر اؤزی نینگ "جهانگیرنامه" اثریده بابر میرزا قلمی بیلن یازیلگن "بابرنامه" نینگ تؤلیق متنی قؤلیده اېکنی باره‌سیده منه بولرنی یازه‌دی:

«کابل تعریفی باره‌سیده حضرت فردوس مکان بابر پادشاه نینگ "واقعات" کتابی کؤزدن کېچیریلدی. بو قؤلیازمه نسخه بوتونلیگیچه الرنینگ مبارک خطی بیلن بیتیلگن اېدی. فقط اونینگ کابل تعریفیده‌گی تؤرت جزوینی قؤشیمچه روشده اؤز خطیم بیلن بیتیب، مذکور جزولر آخریگه هم بو تؤرت جزونینگ مېنینگ خطیم بیلن یازیلگنینی کؤرستیب توریشی اوچون تورکیچه تیلده عباره‌لر یازیب قؤیدیم. چونکه هندوستانده توغیلیب- اولغه‌یگنیم‌گه قره‌مسدن تورکیچه سؤزلشیش و یازیشدن قوروق قالگن اېمس من».[2]

نېگه "بابرنامه" مکمل‌لیگیچه یېتیب کېلمه‌گن؟ دېگن سؤراققه هلیگچه انیق و درست جواب بېریلمه‌گن. بویوک متفکر، یېتوک شاه و شاعر بابر میرزا نینگ اوشبو دُردانه اثری اؤزبېکلر و تورکی خلقلرنینگ مشترک ادبی میراثی اؤله‌راق تورک تیلی (اېسکی اؤزبېک تیلی"ده یره‌تیلگن تېنگی یؤق ادبی- بدیعی خزینه دیر. "بابرنامه" تورکی عالمَ نینگ بای علمی- ادبی میراثی بؤلیب‌گینه قالمی، بلکه دنیا ادبیاتی تأریخیدن مناسب اؤرین اېگللە‌گن نایاب منبع سنه‌له‌دی.

---

۱. بېکجان، اسماعیل، "بابرنامه" ترتیب بېریلگن سنه حقیده ایکی مقاله.
https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/ismoil-bekjon-boburnoma-tartib-berilgan-sana.html
۲. بېکجان، اسماعیل، "بابرنامه" ترتیب بېریلگن سنه حقیده ایکی مقاله.
https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/ismoil-bekjon-boburnoma-tartib-berilgan-sana.html

بابرنامه ترجمه‌لری

"بابرنامه" بوکونگه قدر دنیا نینگ کؤپلب نفوذلی تیللریگه ترجمه قیلینیب، نشر اېتیلگن. و اوشبو ترجمه‌لر آرقلی بو معتبر اثر دنیا خلقیگه تنیشتیریلگن، بیر قطار تنیقلی عالملر و تدقیقاتچیلر "بابرنامه" متنی بیلن تنیشیب اونینگ اهمیتینی اعتراف اېتگنلر. برنامه حاضرگچه دنیانینگ ۲۰دن آشه‌راق مهم تیللریگه اؤگیریلگن.

"بابرنامه" ایلکبار فارس تیلیگه بابرنینگ عملدارلریدن خواجه زین تامانیدن ترجمه قیلینگن. اوشبو ترجمه "بابرنامه" نینگ هجری ۹۳۲-۹۳۳ (میلادی ۲۷-۲۶-۱۵۲۵)ییللری واقعه- حادثه‌لری یازیلگن قسمیدن عبارت.

"بابرنامه" نینگ فارس تیلیده‌گی ایکّینچی ترجمه‌سی میرزا پاینده حسن غزنوی و محمد قولی حصاری تامانیدن عملگه آشیریله‌دی؛ بابرنینگ چېوره‌سی جهانگیر نینگ بېکتکه (تربیه‌چی)سی "بابرنامه" نینگ جهانگیر قؤلیده‌گی اصل نسخه‌سینی مطالعه قیلیب قتیق تاثیرلنگچ، میرزا پاینده‌دن اونی فارس تیلیگه اؤگیریشینی سؤره‌یدی. میرزا پاینده محمد "بابرنامه" نینگ آلتی ییل واقعه‌لرینی ترجمه قیلیب وفات اېته‌دی. قالگن قسمی ترجمه‌سینی محمد قولی حصاری ۱۵۸٦ ییلی اؤز نهایه‌سیگه یېتکزه‌دی.

"بابرنامه" نینگ فارس تیلیگه قیلینگن اوچینچی ترجمه‌سی بابریلر سلطنتی سرکرده‌لریدن عبدالرحیم خان‌خانان قلمیگه منسوب. او "بابرنامه" نینگ فارسچه ترجمه‌سینی بابرنینگ نبیره‌سی جلال الدین محمد اکبر بویروغی اساسیده عملگه آشیره‌دی. کتاب نینگ اوشبو ترجمه‌سی ۱۵۸۹ ییلی توگه‌تیلگن. "بابرنامه" نینگ آلدینگی ترجمه‌لریگه کؤنیکمه‌گن اکبر "اکبرنامه" تأریخینی یازیشده معتبر منبع بؤلیشی اوچون "بابرنامه" نینگ ینگی ترجمه‌سی عملگه آشیشینی ایسته‌گن. خان خانان نینگ اوشبو ترجمه‌سی اوزاق ییل "بابرنامه" نینگ فارس تیلیده‌گی معتبر منبع‌سی تنیلگن.

"بابرنامه" نینگ بخاراده عملگه آشیریلگن فارسچه ترجمه‌سی هم بار. بو ترجمه ۱۸۵۷ ییلی قازان نشری اساسیده تاغی مراد قرلوق ختلانی طرفیدن عملگه آشیریلگن.

"بابرنامه" نینگ کابل واقعه‌لری ۲۰۰۷ ییلی شفیقه یارقین تامانیدن فارس- دری تیلیگه اؤگیریلگن.

شو اؤرینده "بابرنامه" شونینگدیک، حاضرگچه دنیانینگ اینگ نفوذلی تیللری جمله‌دن انگلیس، روس، هند، اردو، هالند، آلمان، فرانسه، تورک، قازاق، اویغور، ختای، جاپان، اسپانیا و آذربایجان تیللریده ترجمه قیلینگنینی علیحده ای۲۲سلش لازم.

* * *

ایسلتمه: قؤلینگیزده‌گی کتاب (بابرنیمه نینگ تبدیل نسخه‌سی) ایلکبار افغانستانده عرب الفباسیده نشر اینیله‌دی. کتاب متنی امکان قدر کمچیلیکلردن خالی بؤلیشی اوچون کمینه اثر متنینی نشر اینتلیشیدن آلدین "بابرنامه" نینگ اؤزبیکستانده چاپ اینیلگن آلدینگی و تبدیل نسخه‌لری بیلن سالیشتیردیم. بونگه قره‌می کتاب کمچیلیکلردن مبرا ایمس البته؛ باشقه بیر تاماندن بیزنینگ عرب یازوویده اؤزبیک املاسی بیلن دوچ کیلیب تورگن مشکللریمیز هلی اؤز ییچیمینی تاپمه‌گن. بو قیینچیلیک اساساً عرب یازووی نینگ اؤزبیک تیلی طلبلریگه جواب بیره‌آلیش قابلیتی و امکانلریگه اینگه ایمسلیگیدن کیلیب چیققن مسأله. انه شوو باعث کتاب متنیده‌گی سوزلرنینگ یازیلیش شکلی و املاسیده نقصانلر کوزه‌تیلیشی طبیعی. افسوس که بیز هلی افغانستان اوشبو مشکلنی امکان باریچه حل اینیشگه اولگورمه‌گنمیز.

شاه و شاعر ظهیرالدین محمد بابر حیاتی و اونینگ قیسقه عمری دوامیده عملگه آشیرگن خارق‌العاده و حیرتلنرلی حربی- سیاسی فعالیتلری بیلن یقیندن تنیشیش، اونینگ دردانه اثرلری اینیقسه "بابرنامه" کتابینی مطالعه قیلمسدن میسربؤلمه‌یدی. "بابرنامه"نی اؤقیگن کیشی بابرنی یخشی تنیب آله‌دی و بابریلر امپراتورلیگینی برپا اینیش یؤلیده چیککن مشقتلری بیلن آشنا بؤله‌دی. و هر بیر سوادلی کیشی گه "بابرنامه"نی کمیده بیر بار اؤقیشینی توصیه اینه‌میز.

عزیز کتابخوان! بابرنامه نینگ قؤلینگیزده‌گی نسخه‌سیده توزه‌تیلیشی کیره‌ک بؤلگن هر

قنـده‌ی مشـکل و کمچیلیکنـی سـبزیب قـالگنینیزده مرحمـت قیلیـب بیـز بـیلن شـریک قیلیشینگیزنی کوته‌میز.

کمال احترام ایله

محمد عالم کوهکن

ماوراء النهر بؤليمى

سکّیز یوز تؤقسان تؤقّیزینچی (۱٤۹٤) ییل واقعه‌لری

تنگری تعالی‌نینگ عنایتی و کاینات سروری بؤلگن حضرت رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلّم نینگ شفاعتی، پاک کؤنگیل چهاریارلر نینگ هِمتی بیلن سه‌شنبه کونی، رمضان آیی‌نینگ بیشینچیسیده، سکّیز یوز توقسان تؤقّیزینچی ییلی فرغانه ولایتیگه اؤن ایکّی یاشده پادشاه بؤلدیم.

فرغانه ولایتی بیشینچی اقلیمده دیر. شرقی کاشغر، غربی سمرقند، جَنوبی بدخشان‌نینگ چپگره‌سی ــ تاغلر، شِمالیده آلمالیق، آلماتو و ینگی سینگری شهرلر بؤلگن اپکن، اونی کتابلرده اؤترار دیب یازه‌دیلر، مؤغول و اؤزبکلر یوریشلری طفیلی حاضرگی پیتده بوزیلیب کیتگن، اصلا آبادانلیک نشانه‌سی قالمه‌گن.

کیچیک ولایت دیر، غلّه و میوه‌سی فراوان. تیوره‌ک-اطرافی تاغلر بیلن اؤره‌لگن. غربی طرفیده، یعنی سمرقند و خؤجند تامانیده تاغ یؤق. اوشبو یاقدن باشقه هیچ بیر تاماندن قیشده دشمن کیله آلمس. سیحون دریاسی خؤجند سووی نامیده مشهور، او شرق و شِمال طرفدن کیلیب، ولایت‌نینگ ایچی بیلن اؤتیب، غرب سری آقه‌دی؛ خؤجندنینگ شِمالی و فناکت‌نینگ (حاضر شاهرُخیه صفتیده مشهور) جَنوبی طرفیدن اؤتیب، ینه شِمالگه بوریلیب، تورکستان سری باره‌دی. تورکستان‌دن انچه قوییراقده بو دریا بوتونلَی قومگه سینگیب کیته‌دی، بیرانته دریاگه قؤشیلمه‌یدی.

یِتّی قصبه‌سی (شهرچه‌سی) بار: بیشی سیحون (سِردریا) سووی‌نینگ جَنوب طرفیده،

ایکّیته‌سی شِمال تامانیده. جنوبي طرفیده‌گی شهرلردن بیری انـدیجان، اؤرتـه‌ده جایلشـگن، فرغانه ولایتی‌نینگ پایتختی دیر. غلّه‌سـی مـؤل، مېوه‌سـی کـؤپ، قـاوون و اوزومـی یخشـی بؤلـه‌دی. قـاوون پیشـیغیده پـالیز باشـیده قـاوون سـاتماق رسـم ایمـس. انـدیجان‌نینگ ناشواتی‌سیدن یخشیراق ناشواتی(ناک) بؤلمس.

ماوراءالنهرده سمرقند و کېش (شهرسبز) قؤرغانیدن کېین بوندن کتّه‌راق قؤرغان یؤق. اوچ دروازه‌سی بار. ارکی (پادشاه سرایی) جَنـوب طرفیـده جایلشـگن. شـهرگه تـؤقّیز ترنـاو سـوو کیره‌دی . عجب که، بیرار ییردن تشقریگه چیقمه‌یدی.

قلعه‌نینگ تېوره‌ک ــ اطرافی ــ خندق. اونینگ تشقریسی ــ تـاش تـؤکیلگن کتّـه کؤچـه دیر. قلعه‌نینگ اطراف-اَیلَنه‌سی تماماً محله‌لر بیلن قورشَلگن. بومحله‌لر بـیلن قلعـه آره‌لیغـی خندق یاقه‌سیده‌گی کتّه کؤچه دیر.

آو قوشلری هم کؤپ بؤله‌دی. قیرغاوولی بېحد سېمیز بؤله‌دی. شونده‌ی روایـت قیلـه‌دیلر که، بیر قیرغاوول گؤشتینی تؤرت کیشی ییب توگه‌تالمه‌گن.

اېلی تورک دیر (اؤزبېک دیر). شهر اهالیسی و بازارگه کېلووچیلردن تورکینی بیلمه‌یـدیگن کیشی یؤق. اېلی‌نینگ تیلی ادبي تیلگه موافق. شـونینگ اوچـون هـم میرعلیشـر نوایی‌نینـگ اثرلری، گرچند هري (هرات)ده شهرت قازانگن بؤلسه‌ـده، بو تیل بیلن یازیلگن.

اېلی‌نینـگ آره‌سـیده صـنعتکارلری کـؤپ. موسـیقی‌ده مشـهور خواجـه یوسـف اندیجانلیک‌دیر. هواسی‌نینگ رطوبتی بار. کوز پیتلری خلق کؤپ بېزگککه چَلینه‌دی.

ینه بیری اؤش شهرچه‌سی دیر. انـدیجان‌نینگ شـرققه مـایلراق شـرقی جنـوبي طرفیـده. اندیجاندن تؤرت ییغاچلیک[1] یؤل دیر. هواسی یخشی، آقر سووی مؤل. بهاری جوده یخشـی بؤله‌دی.

اؤش‌نینگ فضیلتی حقیده کؤپ آوازه‌لر بار. قؤرغانی‌نینگ شرقی جَنوبیده بیر کؤرکم تـاغ

۱- ییغاچ- مسافه اؤلچاو بیرلیگی ــ ۵۹۸۵ متر، بعضی جایلرده ۸-۹ کیلومتر گه تېنگ.

قد راستله‌گن، براکؤه دپب نامله‌دی. بو تاغ‌نینگ چؤقّیسیده سلطان محمودخان بیر حجره سالگن. او حجره‌دن قوییراق‌ده، اوشبو تاغ‌نینگ تومشوغیده تؤقّیز یوز ایکّینچی ییلی (۱٤۹۷) مپن بیر ایوانلی حجره سالدیردیم. گرچه او حجره یوکسکراقده بؤلسه‌ده، بو حجره هم کؤپ یخشی جایده قد کؤترگن: بوتون شهر و محلّه‌لر شونده‌ی‌گینه کؤرینیب توره‌دی.

اندیجان سایی اؤش محله‌لری ایچیدن اؤتیب، اندیجانگه کیریب باره‌دی. بو سای‌نینگ ایکّله تامانی هم باغلر بیلن آباد. باغلر شونده‌ی‌گینه سایگه توته‌شیب کپتگن. بنفشه‌سی بپحد نفیس بؤله‌دی. آقر سوولری بار، بهاری جوده یخشی بؤله‌دی. کؤپ لاله و چپچکلر آچیله‌دی. براکؤه تاغی‌نینگ اپتگیده شهر بیلن تاغ آره‌سیده بیر مسجد قد کؤترگن، مسجدی جوزا ناملی. تاغ طرفیدن بیر کتّه اریق آقه‌دی. اوشبو مسجدنینگ تشقری صحنی نیشَبراق، سپبرگه‌لیک، سپرسایه، صفالیک میدان دیر. هر مسافر و اؤتکینچی اؤشه پپرده استراحت قیله‌دی. اؤش بپ‌باشلری‌نینگ قلتیس هزللری بوکه: کیم‌که او پپرده اوخله‌سه، شو کتّه اریقدن اونگه سوو ساچه‌دیلر.

عمر شیخ میرزا سلطنتی‌نینگ سؤنگگی پیتلری اوشبو تاغدن قیزیل و آق تاولنه‌دیگن تاش تاپیلدی: پیچاق دسته‌سی، تکبند و بعضی نرسه‌لر قیله‌دیلر، انچه یخشی تاش‌دیر. فرغانه ولایتیده هواسی تازه‌لیکده اؤش سینگری شهریؤق.

ینه بیری مرغینان دیر. اندیجان‌نینگ غربیده. اندیجاندن پپتّی پیغاچلیک یؤلده. یخشی شهرچه، نعمتلرگه بای: اناری و اؤریگی جوده کؤپ و یخشی. بیر نوع اناری بؤله‌دی: یکدانه دپیدیلر، چوچوکلیگیدن بیرآز اؤریک شیرینلیگیچه طعمی بار. سمنان انارلریدن یوقاری قؤیسه بؤله‌دی. ینه بیر نوع اؤریک بؤله‌دی که، دنه‌گینی آلیب، ایچیگه مغز سالیب قوریته‌دیلر، بونی سبحاني دپیدیلر، کؤپ لذیذ دیر.

آو قوشلری یخشی، آق کپیک شهرگه یقین جایده تاپیله‌دی. اپلی سارت(تاجیک) دیر، مشتی یوگوروک و سپرجنجل اپل. جنگریلیک ماوراءالنهرده عادت دیر. سمرقند و بخارا‌ده‌گی

نامدار جنگریلرنینگ اکثری مرغینانلیک دیرلر. "هدایه"[٢]اثری مـؤلفی مرغینان‌نینـگ روشـدان ناملی کېنتیدن دیر.

ینه بیری تاغ اېتگیده جایلشگن اِسفره دیر. آقر سوولری، صفالیک بـاغ و باغچـه‌لری بـار. مرغینان‌نینگ غربی-جنوبی‌ده دیر. مرغینان و اِسفره آره‌سی تۏقّیز ییغاچلیک یۏل دیر. مېـوه‌لی درختلری کۏپ، بیراق باغلریده اکثر بادام درختی اېکیله‌دی. خلقی‌نینـگ برچه‌سـی سـارت، فارسی سۏزلشه‌دی. اِسفره‌دن بیر شـرعی[٣]مسـافه‌ده جَنـوب تامانیـده تېپـه‌لیکلر آره‌سـیده بیـر ییریـک تـاش بـار، اونـی "سـنگ آیینـه"("کۏزگـو تـاش") دېیـدیلر. اوزونلیگـی تخمینـاً اۏن قَری[٤]کېله‌دی، بلندلیگی بعضی یېـری آدم بـۏیی، بعضـی یېـری پسـتلیگی کیشـی بېلیگچـه بۏلیب، آینه‌دېک هر نیمه عکس اېته‌دی.

اِسفره ولایتی تاغ اېتگیده‌گی تۏرت بۏلوکدن عبارت: بیری اِسفره، بیری واروخ، ینـه بیـری سۏخ، ینه بیری هوشیار.

محمد شیبانی‌خان سلطان محمودخان بیلن آله‌چه‌خان گـه شکسـت بېریـب، تاشـکند و شاهرخیه‌نی آلگن پیتده اوشبو سۏخ بیلن هوشیار تـاغ اېتکلریگـه کېلیـب، بیـر ییلگـه یقـین

٢ـ امام ابو حنیفه مذهبیده «هدایـه» دن معتبـرراق کتـاب فقـه علمیـده کـم، اونینـگ مـؤلفی هـم فرغانـه‌نینگ مرغینان ناملی ولایتیدن‌دیر.

٣-شرعی- فرسخ معناسیده ٥٤٠٠ مترگه تېنگ مسافه، یعنی ٦٢٤٠ متر مسافه‌دن عبارت فرسخ‌دن بیرآز کمراق مسافه‌نی انگلته‌دی، بیراق شرعی مسافه اسلام دینیده کېسکین فرق قیله‌دی: حنفی مذهبلیلر یوز مینگ قـدم یاکه چمه سی ٧٥ کیلومترنی شرعی مسـافه حسابلسـه‌لر، جعفـری فقـه‌ده بـو مسـافه فقـط٨ شـرعی، یعنـی ٤٣ کیلومتردن عبارت. یعنی مذکور مسافه ده روزه توتیلمه‌یدی؛ نماز قیسقرتیریلیب اۏقیله‌دی،...

٤ـقری- قۏل‌نینگ تیرسگیدن اۏرته برماق‌نینگ اوچیگه قدر مسافه اۏلچاوی؛ آلتـی تـوتَم؛ شـرعي گـزبیلن برابـر اوزونلیک؛ افغانستان نینگ شمالی ولایتلریده بۏزچیلیک قۏل صنعتی رونقده بۏلگن بوندن چمه‌سی اۏتّیز-قیرق ییل آلدین قری بۏز، اله‌چه و ایپ واییکدن تۏقیله‌دیگن هربیر متاع‌نینگ اۏلچاو بیرلیگـی صـفتیده قـۏللنر اېـدی، بیراق بو قری بابر نظرده توتگن قری بیلن اوزونلیک نقطه‌ی نظردن فرق قیله‌دی. بابرنیکی اۏشه شرعي گز اېسه، بو بۏزچیلر قریسی چمه‌سی١٫٨٠ متـر اوزونلیککـه اېگـه اېـدی. و اۏلچلـه‌دیگن یاغـاچ بویـوم_قـری چـۏب دېـب اَتَلَردی. (ت. بهایی)

مدتنی قییِنچیلیکده اؤتکزیب، کابل‌گه تامان یؤلگه توشدیم.

ینه بیـری خؤجنـد دیـر، اندیجانـدن غـرب تامانیگـه ییگیرمـه بـپش ییغاچلیـک یؤلـده. خؤجنددن سمرقندگه هم ییگیرمه بپش ییغاچلیک یؤل. قدیمی شهرلردن. شیخ مصـلح‌الدین و خواجه کمال خؤجنددن دیرلر.

مپوه‌سی مؤل و جوده یخشی بؤله‌دی. اناری مشـهور دیـر. چونکـه "سـمرقند آلمه‌سـی" و "خؤجند اناری" دپیدیلر. بیراق بو تأریخي سنه‌ده مرغینان اناری ینه‌ده افضل دیر.

قؤرغانی بلند ییرده جایلشگن. سیحون سووی شِمال تامانیدن آقه‌دی. دریا قؤرغانـدن بیـر اؤق آتیمی مسافه‌ده دیر. قؤرغان بیلن دریانینگ شِـمال طرفیـده بیـر تـاغ توشـگن، مونوغیـل ناملی.[٥] بو تاغده فپروزه کانی و باشقه معدنلی کانلر تاپیلـه‌دی، دپییشـه‌دی. بـو تاغـده ایـلان کؤپ بؤله‌دی.

خؤجندنینگ حیوان و قوش آولنه‌دیگن جایلری جـوده قولـه‌ی. آق کییـک، بوغـو- مـرەل، قیرغاوول و یاووایی قویان کؤپ بؤله‌دی. هواسی جوده رطوبتلی: کوز پیتلـری بپزگـک کـؤپ ترقه‌لـه‌دی. شـونده‌ی روایـت قیلدیلرکـه، حتـا چومچـوق هـم بپزگککـه چَلینـگن اپکـن. هواسی‌نینگ ناخوشلیگی شمال‌ده‌گی تاغ طفیلی اپمیش.

بونگه تابع موضعلردن بیری کندی بـادام دیـر. شـهر دپـب بؤلمه‌یـدی، امـا یخشـی گینـه شـهرچه دیـر. بـادامی یخشـی بؤلـه‌دی. بـو جهتـدن شـو اسـم بـیلن نـاملنگن. هورمـوز و هندوستان‌گه کؤپراق شو ییرنینگ بادامی باره‌دی. خؤجنددن بپش-آلتی ییغـاچ شـرقی طرفـده دیر. خؤجند و کندی بادام آره‌سیده هادروپش[٦] ناملی بیر دشت بار. بو دشتده همیشـه شَـمال اپسه‌دی. بوندن شرق تامانده بؤلگن مرغینان‌گه هـم شـو ییرنینـگ شـمالی بـاره‌دی. خؤجنـد بونینگ غربیده بؤلیب، مدام بو ییردن او ییرگه شمال اپسه‌دی؛ قتّیق شماللری بار. دپرلرکه، بیـر

٥. حاضر مؤغول تاغی دپیشه‌دی.

٦. کپینچه‌لیک بو دشت قراقچی‌قُوم دپب اتلگن.

نېچه درويش بو دشتده قتّيق شمالگه يۆليقيب، بير-بيرلرينى تاپالمه‌ى، "ها، درويش!" "ها، درويش" دېيه - دېيه هلاک بۆلگنلر. اۆشندن بېرى بو دشتنى هادروېش دېيديلر.

سيحون سووى‌نينگ شمالى طرفيده‌گى شهرلردن بيرى اَخسى دير. كتابلرده اخسيكت دېب يازه‌ديلر. چنانچه، اثيرالدين شاعرنى اثيرالدين اخسيكتي دېيديلر. فرغانه‌ده انديجان‌دن كېين بوندن ييريكراق شهر يۆق.

اَخسى انديجان‌دن غرب سرى تۆقّيز ييغاچليک يۆلده. عمرشيخ ميرزا بونى پايتخت قيلگن اېدى. سيحون دريا‌سى قۆرغانى‌نينگ پستيدن آقه‌دى. قۆرغانى بلند جر اوستيده جايلشگن. خندق اۆرنيده چوقور جرلر بار. بونى پايتخت قيلگن عمرشيخ ميرزا بير-ايكّى مراتبه تشقريراقدن ينه جرلر قَزديردى. فرغانه‌ده بونچه‌ليک مستحكم قۆرغان يۆق. محله‌لرى قۆرغاندن بير شرعى ييراق‌راقده جايلشگن. "قيشلاق قه‌يېرده و، درختلر قه‌يېرده؟" مقالينى اَفتيدن اَخسى اوچون ايتگنلر.

قاوونى يخشى بۆله‌دى. بير نوع قاوونينى "ميرتېموري" دېيديلر، بونده‌ى قاوون‌نينگ باشقه جايده هم بارليگى معلوم اېمس. بخارا قاوونى مشهور دير. سمرقندنى آلگن پيتيمده اخسى-دن، بخارادن قاوون كېلتيريب، بير اۆتيريشده سۆيديرديم. اَخسى قاوونى‌نينگ هېچ مثلى يۆق اېدى.

آولنه‌ديگن قوشلرى بېحد يخشى بۆله‌دى. سيحون دريا‌سى‌نينگ اَخسى طرفى دشتدن عبارت. آق كييگى كۆپ بۆله‌دى. انديجان طرفى تۆقَى؛ بوغو-مره‌ل، قيرغاوول و ياووايى قويان كۆپ. اكثرى جوده سېميز بۆله‌دى.

ينه بيرى كاسان. اَخسى‌نينگ شِماليده جايلشگن كيچيكراق شهرچه دير. انديجان‌گه سوو اۆش‌دن كېلگنيدېک، اخسى‌گه سوو كاسان‌دن كېله‌دى. هواسى يخشى. صفالى باغ-باغچه‌لرى بار. بيراق صفالى باغچه‌لرى بوتونلَى سای ياقه‌سيده بۆلگنى اوچون اونى آلدى برّه تېريلى پۆستينگه اۆخشته‌ديلر. خوش‌هواليكده اۆش بيلن كاسان‌نينگ اۆخششليگى بار.

فرغانه ولایتی‌نینگ اطراف- تبوه‌رگیده‌گی تاغلرده یخشی ییلاولر بار. تابولغو[۷] شو تاغلرده بؤله‌دی، باشقه هیچ پیرده بؤلمه‌یدی. تابولغو شونده‌ی بیربته‌سیمان درخت‌دیرکه، پؤستی قیزیل، اوندن عصا، قمچی دسته‌سی، قوشلرگه قفس قیله‌دیلر؛ یؤنیب کمان اؤقی یَسه‌یدلر، انچه یخشی درخت دیر. تبرک بیلیب ییراق یورتلرگه آلیب باره‌دیلر. بعضی کتابلرده "یبروح‌الصنم"[۸] شو تاغلرده دیر، دیب یازگنلر. بیراق بو مدتگچه هیچ کؤرمه‌دیک. بیر گیاهنی یتّی‌کبنت تاغلریده بؤله‌دی، دییشه‌دی، نامی "اَییق‌اؤتی" ایمیش؛ مهرگیاه خاصیتلی، افتیدن اؤشه مهرگیاه دیر، او ایل بو نام بیلن ایته‌دی.

بو تاغلرده فیروزه و تیمیر کانلری بؤله‌دی. فرغانه ولایتی‌نینگ حاصلی بیلن، اگر عدالت قیلسه‌لر، اوچ- تؤرت مینگ کیشیلیک لشکر سقله‌سه بؤله‌دی.

عمرشیخ میرزا عالی‌همت و اولوغ آرزولی پادشاه بؤلگنی اوچون همیشه اونده باشقه مملکتلرنی ایگللش ایستگی بار ایدی؛ بیر نیچه مراتبه سمرقند اوستیگه لشکر تارتدی: بعضی محل شکست تاپدی، بعضی محل امیدی عملگه آشمه‌ی قَیتدی. بیر نیچه مراتبه قَیناته‌سی یونس‌خان‌نی(چینگیزخان‌نینگ ایکّینچی اؤغلی چیغتای‌خان نسلیدن. چیغتای‌خان یورتیده مؤغول خلقی‌نینگ خانی او پیتلرده اؤشه ایدی. او مبنینگ کتّه آتم بؤله‌دی) التماس قیلیب کبلتیردی. هر گل چارله‌گنده ولایتلر ببرردی. عمرشیخ میرزا کؤنگلیده‌گیدبک بؤلمه‌گنی اوچون گاها عمرشیخ میرزانینگ یامان مناسبتیدن، گاها مؤغول خلقی‌نینگ مخالفتیدن ولایتده توره آلمه‌ی، ینه مؤغولستانگه قَیتیب کبتر ایدی.

آخرگی دفعه چقیرگن پیتیده تاشکبنت ولایتی عمرشیخ میرزا تصرفیده ایدی(کتابلرده شاش، بعضاً چاچ دیب یازه‌دیلر؛ "کمان چاچی" ("تاشکبنت کمانی") عباره‌سی شو طفیلی-

۷-تابولغو- یولغون سیمان بیر اؤسیملیک نامی.

۸-یبروح الصنم- مهرگیاه، ایلدیزی ایکّی شاخه‌لی بیر-بیریگه یاپیشگن عیال وایرکک آدمگه اؤخشه‌یدیگن اؤسیملیک. اونینگ ییراقلری انجیر ییراغیدبک و میوه‌سی قیزیلرنگ زیتوندبک، گللری آق و کبچه تاماندن هرخیل تونرمیش. او ایرتک و افسانه‌لرده تورلی خاصیتلر بیلن تعریفلنه‌دی.

دیر.) اؤشه فرصتدن تؤقّیز یوز سکّیزینچی(۱۵۰۲) ییلگچه تاشکپنت و شاهرخیه ولایتی چیغتای خانلری‌نینگ تصرفیده بؤلدی. بو فرصتده مؤغول اولوسی‌نینگ خان و سلطانلیگی یونس‌خان‌نینگ کتّه اؤغلی مپنینگ تاغم سلطان محمودخان‌ده اپدی.

عمرشیخ میرزانینگ آغه‌سی سمرقند پادشاهی سلطان‌احمد میرزا و مؤغول اولوسی‌نینگ خانی سلطان محمودخان، عمرشیخ میرزانینگ یامان معامله‌سیدن بپزار بؤلگنلیکلریدن بیر-بیرلری بیلن اتفاق توزیب، سلطان‌احمد میرزا سلطان محمودخان‌نی اؤزیگه کویاو قیلیب، اؤشه ییلی سیحون‌نینگ جَنوب تامانیدن سلطان احمد میرزا و شِمال طرفیدن سلطان محمودخان عمرشیخ میرزا اوستیگه لشکر تارتدیلر. بو اثناده غلطی واقعه یوز بپردی. ذکر اپتیلگنیدپک، اَخسی قؤرغانی بلند جر اوستیده جایلشگن، عمارتلری هم جر یاقه‌سیده اپدی. اوشبو ییلی دوشنبه کونی، رمضان آیی‌نینگ تؤرتینچیسیده عمرشیخ میرزا جردن کبوترلر و کبوترخانه‌سی بیلن اوچیب، هلاک بؤلدی. اؤتّیز تؤقّیز یاشده اپدی.

تولدی و نسل - نسبی: سکّیز یوز آلتمیشینچی (۱٤٥٥) ییلی سمرقنده توغیلدی. سلطان ابوسعید میرزانینگ تؤرتینچی اؤغلی اپدی. سلطان احمد میرزا، سلطان محمدمیرزا، سلطان محمودمیرزادن کیچیک اپدی. سلطان ابوسعیدمیرزا سلطان محمدمیرزانینگ اؤغلی اپدی. سلطان محمدمیرزا میرانشاه میرزانینگ اؤغلی اپدی. میرانشاه میرزا تپموربپک‌نینگ اوچینچی اؤغلی اپدی. عمرشیخ میرزا بیلن جهانگیرمیرزادن کیچیک، شاهرخ میرزادن کتّه اپدی.

سلطان ابوسعیدمیرزا اوّل کابل‌نی عمرشیخ میرزاگه بپریب، بابای کابلي‌نی بپک‌آته قیلیب، جؤنشگه رخصت بپرگندی. میرزالرنینگ سنت تؤیی سببلی دره‌ی گازدن قَیتریب، سمرقندگه کپلتیرتیردی. تؤیدن سؤنگ، تپموربپک کتّه عمرشیخ میرزاگه فرغانه ولایتینی بپرگنیدپک، سلطان ابوسعید میرزا هم اؤغلی عمرشیخ میرزاگه اندیجان ولایتینی بپریب، خدای‌بپردی توغچی تپمورتاشنی بپک‌آته قیلیب یوباردی.

شکل - شمایلی: پست بؤیلی، یومه‌لاق سقاللی، سَرغیش یوزلی نارغول کیشی اپدی.

تؤننی راسه تار کییَر ایدی. شونچه‌لیک‌که، بیلباغ باغلگنده قارنینی ایچیگه تارتیب باغله‌تر، باغله‌گندن سؤنگ اؤزینی قؤییب یوبارسه کؤپینچه باغلری اوزیلیب کیتردی. کییماق و ییماقده بیتکلّف ایدی. سلّه‌نی دستارپیچ (مخصوص سلّه اؤره‌یدیگن کیشی) اؤره‌ب قؤیَردی. او زمانده سلّه‌لر بوتون تؤرت اؤرمه بؤلردی. تیکیس چیرمب، اوچینی آسیلتیریب قؤیردیلر. یاز پیتلری محکمه‌دن باشقه ییرلرده اکثر مؤغولچه بؤرک کییَردی.

فعل - اطواری: حنفي مذهبيده، پاکيزه اعتقادلی کيشی ايدی. بيش وقت نمازنی ترک قيلمسدی. عمری نماز قضالرينی بوتونله‌ی تاملەگن ايدی. اکثر تلاوت قيلر ايدی. حضرت خواجه عبيدالله‌گه مريد ايدی. صحبتلريگه کؤپ مُشَرّف بؤلگن، خواجه هم اونی فرزند دير ايديلر.

يخشی سوادی بار ايدی. "خمستی" (نظامي گنجوي وامير خسرو دهلوي "خمسه"لری)، داستانلر و تأريخلرنی اؤقير ايدی. کؤپينچه "شاهنامه" اؤقير ايدی. شعری استعدادی بار، بيراق شعر يازيشگه قونت قيلمسدی.

عدالتی شو درجه‌ده ايدی‌که، انديجان‌نينگ شرقی طرفيده‌گی تاغلرنينگ پستيده ختای‌دن کيله‌ياتگن مينگ قاره ماللیک کاروانني شونده‌ی قار باسدی‌که، ايکّی کيشی قوتوليب قالدی، خلاص. خبرتاپيب، آدملرينی يوباريب کاروان‌نينگ همه نرسه‌لرينی ييغديردی. اؤشه پيتده وارثلری بؤلمه‌گنيدن، احتياط يوزه‌سيدن سقلب، بير-ايکّی ييلدن سؤنگ سمرقند و خراسان-دن وارثلرينی سوريشتيريب، تاپتيريب کيلتيريب، ماللرنی ايسان-امان تاپشيردی.

غايت سخاوتلی ايدی. خُلقی هم سخاوتيچه بار ايدی. خوش‌خلق، هزلکش، گپگه چپچن و شيرين‌سؤز کيشی ايدی. شجاعتلی و مردانه کيشی ايدی.

ايکّی مراتبه جنگده اؤزی برچه ييگيتلريدن اؤزيب قيليچ چاپتی: بير مراتبه اَخسی دروازه‌سيده، ينه بير مراتبه شاهرخيه دروازه‌سيده. اؤقنی اؤرته‌چه چاغليق آتر ايدی. مشتی جوده قتّيق ايدی، اونينگ مشتيدن ييقيلمه‌گن ييگيت يؤق‌دير. يورت آليش دغدغه‌سی طفيلی انچه يراشلر اوروشگه و دوستليکلر دشمنليککه اَيلَنردی.

اوّللری کؤپ ایچردی، کیچینچه‌لیک هفته‌ده بیر یاکه ایکّی مرته ایچه‌دیگن بؤلدی؛ خوش‌صحبت کیشی ایدی. بیرار بهانه بیلن خوب شعرلر اؤقیردی. کیچینگی پیتلری کؤپراق معجون استعمال قیلردی. معجونیلیکده قلتیس حرکَتلرگه یؤل قؤیَر، هزل-شوخلیککه اؤچ، همیشه نرد اؤینر، گاها قمار هم اؤینردی.

جنگ و اوروشلری: اوچ مراتبه صف تارتیب اوروش قیلگن. اوّل یونس‌خان بیلن اندیجان‌نینگ شِمال طرفی سیحون دریاسی‌نینگ یاقه‌سیده‌گی تکه‌سیکریتکو دیگن یپرده (بونده‌ی ناملنیشی‌نینگ باعثی شوکه، تاغ ایتگی بؤلگنیدن بو یپرده دریا شونده‌ی تار جایدن آقه‌دی‌که، روایت قیلیشلریچه، او یپردن تکه سکره‌ب اؤتگن ایکن.) مغلوب بؤلیب، قؤلگه توشدی. یونس‌خان یخشیلیک قیلیب ولایتیگه رخصت بپردی. بو یپرده اوروش بؤلگنی اوچون "تکه سیکریتکو اوروشی" اول ولایت تأریخیده قالگن دیر.

ینه سمرقند تومنلرینی تالان-تاراج ایتیب کیله‌یاتگن اؤزبکلر بیلن تورکستان‌ده موزله‌گن اریس سووینی کیچیب جنگ قیلیب، غلبه قازاندی؛ اسیرلرنی آزاد قیلیب، مال‌نینگ همه‌سینی ایگه‌لریگه قَیتریب بپریب، هیچ نیمه طمع قیلمه‌دی. ینه

بیر مرته سلطان احمد میرزا بیلن شاهرخیه و اؤره‌تپه آره‌سیده، خواص دیگن کیشنده اوروشیب یینگیلدی.

ولایتلری: آته‌سی فرغانه ولایتینی بپرگن ایدی. بیر نیچه مراتبه تاشکینت و سَیره‌م هم میرزانینگ تصرفیده بؤلدی. بو شهرلرنی اونگه اکه‌سی سلطان احمد میرزا بپرگن ایدی. شاهرخیه‌نی فریب بیلن آلیب، انچه وقت فایده‌لنیب توردی. آخرگی چاغلرده تاشکینت و شاهرخیه‌نی قؤلدن چیقرگن ایدی. فرغانه، خؤجند و اؤره‌تپه‌گینه قالدی. اؤره‌تپه‌نینگ اصل نامینی کتابلرده اؤسروشنه دیر، اؤسروش دیب هم یازه‌دیلر. خؤجندنی بعضیلر فرغانه‌گه کیرمه‌یدی، دییدی.

سلطان احمد میرزا تاشکینت‌گه مؤغوللر اوستیگه لشکر تارتیب، تاشکینت‌دن ایکّی شرعی یؤل نریده‌گی چیر (چیرچیق) سووی‌نینگ یاقه‌سی‌ده شکست تاپدی؛ اؤره‌تپه

حافظ‌بیک دؤلدای قؤلیده ایدی، عمرشیخ میرزاگه بیردی. اؤشندن کیین اؤره‌تپه عمرشیخ میرزا تصرفیده بؤلدی.

اولادی: میرزادن اوچ اؤغیل، بیش قیز قالدی. بَری اؤغلانلریدن کتّه‌سی مین-ظهیرالدین محمد بابرمن. مینینگ آنه‌م ـقوتلوغ نگارخانم. ینه بیراؤغلی جهانگیر میرزا مینن ایکّی یاش کیچیک ایدی. اونینگ آنه‌سی فاطمه سلطان مؤغول‌نینگ تومن بیکلریدن بیری‌نینگ قیزی ایدی. ینه بیر اؤغلی ناصر میرزا بؤلیب، اونینگ آنه‌سی اندیجانلیک امید اسملی غنچه‌چی ایدی؛ او مینن تؤرت یاش کیچیک ایدی.

قیزلریدن کتّه‌سی خانزاده‌بیگم مین بیلن بیر آنه‌دن توغیلگندی، او مینن بیش یاش کتّه ایدی. مین سمرقندنی ایکّینچی مرته آلگنیمده شیبانی‌خاندیک کیشی بیلن سرپل‌ده چیقیب اوروشدیم، امکان باریچه غیرت و شجاعتده خطا قیلمه‌دیک (هلی اؤز وقتیده بو حقده یازیلور)، بیراق ییگیلیب، بیش آی قلعه‌دارلیک قیلدیم. قلعه‌نی سقلش، اونی مستحکملش و سردارلیکده کمچیلیککه یؤل قؤیمه‌دیک.

تیوره‌ک-اطرافده‌گی پادشاه و بیکلر هیچ قنده‌ی مدد-کؤمک بیرمه‌دیلر، روحیم توشیب، شهرنی تشلب چیقدیم.

اؤشه تهلکه‌لی تؤپالانده خانزاده‌بیگم محمد شیبانی‌خان قؤلیگه توشگندی. بیر اؤغیل کؤرگن ایدی. اسمی خرّمشاه، یخشی اؤغلان ایدی. شیبانی‌خان اونگه بلخ ولایتینی بیرگن ایدی. آته‌سی اؤلگندن کیین بیر-ایکّی ییل اؤتگچ، وفات ایتدی. شاه اسماعیل اؤزبک (شَیبانیلر)نی مروده مغلوب ایتگنده خانزاده‌بیگم مروده ایدی. مینینگ حرمتیم طفیلی، او ییردن اوزه‌تدیلر، قوندوزده مینگه کیلیب قؤشیلدی. جُدالیک مدتیگه اؤن ییل بؤلگن ایدی. مین و محمدکؤکلداش ایکاویمیز کیلدیک، بیگم و بیگم‌نینگ یانیده‌گیلر تَنیمه‌دیلر. اسمیمنی ایتگنیمده هم انچه مدتدن سؤنگ تَنیدیلر.

ینه بیر قیزی مِهربانوبیگم ایدی. ناصر میرزا بیلن بیر آنه‌دن توغیلگن، مینن ایکّی یاش کتّه ایدی.

ینه بیر قیزی شهربانوبیگم ابدی. او هم ناصر میرزا بیلن بیر توغیشگن بؤلیب، مپندن سکّیز یاش کیچیک ابدی.

ینه بیر قیزی یادگار سلطانبیگم ابدی، اونینگ آنهسی آغه سلطان اسملی غنچهچی ابدی.

ینه بیر قیزی رُقیه سلطانبیگمنینگ آنهسی مخدوم سلطانبیگم ابدی، اونی قارهکؤزبیگم دپردیلر. بو ایکّاوی میرزانینگ وفاتیدن سؤنگ توغیلدیلر. یادگار سلطانبیگمنی مپنینگ اولوغ آنهم ابسان دولتبیگم اسرهگن ابدی. شیبانیخان اندیجان و اَخسینی آلگنده یادگار سلطانبیگم حمزه سلطاننینگ عبداللطیف سلطان اسملی اؤغلیگه توشگن ابدی. مپن حمزه سلطان باشلیق سلطانلرنی ختلان ولایتیده باسیب، حصارنی آلگنیمده مپنگه قؤشیلدی. اؤشه تلاتؤپ پیتیده رقیه سلطانبیگم جانیبیک سلطانگه توشگندی، بیر-ایکّی اؤغیللی بؤلدی، بیراق بالهلری تورمهدی. یقینده خبر کپلدیکه، تنگری رحمتیگه باریبدی.

خاتینلری و کنیزلری: قوتلوغ نگارخانم، یونسخاننینگ ایکّینچی قیزی، سلطان محمودخان و سلطان احمدخاننینگ ایگهچیسی ابدی.

یونسخان چینگیزخاننینگ ایکّینچی اؤغلی چیغتای نسلیدن دیر. یونسخان بن اُوَیسخان بن شپرعلی اؤغلان بن محمدخان بن خضر خواجهخان بن توغلوق تپمورخان بن ابسان بوغاخان بن دعوهخان بن براق خان بن پیسون تووه بن مؤتوغان بن چیغتایخان بن چینگیزخان.

شونچهلیک تؤختلدیک، اپندی خانلرنینگ احوالینی هم قیسقهچه ذکر اپتهیلیک. یونسخان و ابسان بؤغاخان اُوَیسخاننینگ اؤغلانلری ابدی. یونسخاننینگ اؤغلانلری آفاقخان و جانباباخان ابدی. یونسخاننینگ آنهسی تپموربیک (امیر تپمور) قدرلهگن تورکستانلیک قیپچاق بپکلریدن شیخ نورالدینبپکنینگ قیزی یا نپورهسی بؤلهدی.

اویسخاننینگ اؤلیمیدن سؤنگ مؤغول اولوسی ایکّیگه بؤلینهدی. بیر بؤلگی یونسخان تامان و کؤپراغی ابسان بؤغاخان تامان بؤلهدی. اولوغبپک میرزا بورونراق

یونس‌خان‌نینگ ایگه‌چیسینی عبدالعزیز میرزاگه آلیب بیرگن ایدی. شو مناسبت بیلن بارین تومن بیکلریدن ایرزن، چراس تومن بیکلریدن میرک تورکمن یونس‌خان‌نی اوچ-تؤرت مینگ اویلی مؤغول اولوسی بیلن اولوغبیک میرزاگه کیلتیردیلر. مقصدلری کؤمک آلیب، ینه مؤغول اولوسینی ایگللش ایدی؛ میرزا مروّت قیلمه‌دی، بعضیسینی اسیر قیلدی: بعضیلرینی بیرین-سیرین ولایتلرگه ترقه‌تدی. ایرزن تنزلی مؤغول اولوسیده بیر تأریخ بؤلیب قالگن.

یونس‌خان[۹]نی عراق سری اؤتکزیب یوباردیلر. باریب بیر ییلدن آرتیقراق تبریزده توردی. او محلده تبریز پادشاهی جهانشاه باراني قاره‌قؤیلوق ایدی. او ییردن شیرازگه کیلدی. شیرازده شاهرخ میرزانینگ ایکّینچی اؤغلی ابراهیم سلطان میرزا ایدی. بیش-آلتی آیدن سؤنگ ابراهیم میرزا اؤلیب، اؤغلی عبدالله اونینگ اؤرنیگه اؤتیردی. عبدالله میرزاگه خان نوکر ایدی، ملازمت قیلر ایدی. اؤن ییتّی-اؤن سکّیز ییل خان شیراز و باشقه ولایتلرده توردی.

اولوغ‌بیک میرزا و اؤغیللری‌نینگ غوغاسی پیتیده ایسان بؤغاخان فرصتدن فایده‌لنیب فرغانه ولایتینی کندی‌بادام‌گچه باسیب، اندیجان‌نی آلیب، ایلینی تماماً اسیر قیلدی.

سلطان ابوسعید میرزا تختنی قؤلگه کیریتگچ، لشکر تارتیب باریب ینگی شهریدن نریده‌گی اِسفره‌ده، مؤغولستان‌ده ایسان بؤغاخان‌نی تار-مار قیلدی. اونینگ فتنه‌سینی دفع ایتیش اوچون ابوسعیدمیرزا ایلگری عبدالعزیز میرزا آلگن ایگه‌چیسی خانم‌نی آلیب، یونس‌خان‌نی شو مناسبت بیلن عراق و خراسان‌دن چارلب، تؤیلر قیلیب، دوست بؤلیب، مؤغول اولوسیگه خان قیلیب یوباردی. سغریچی تومن بیکلری‌نینگ برچه‌سی بو پیتده ایسان بؤغاخان‌نی یامانلب، مؤغولستانگه کیلگندیلر. یونس‌خان اولرگه قؤشیلدی. بو پیتده سغریچی بیکلرنینگ اولوغی شیر حاجیبیک ایدی. یونس‌خان اونینگ قیزی ایسان دولت‌بیگم‌گه اویلندی. مؤغول عرف- عادتیگه کؤره، یونس‌خان‌نی و ایسان دولت‌بیگم‌نی بیر آق کیگیز اوستیگه اؤتیرغیزیب، اونی خان قیلیب کؤتردیلر.

۹. اولوغبیک یونس‌خان‌نی شاهرخ میرزا گه یوباره‌دی. او خانزاده‌نی شرف الدین علی یزدی تربیه‌سیگه تاپشیره‌دی. او اؤن ایکی ییل شو درگاهده تربیه تاپه‌دی.

خان ایسان دولت‌بیگم‌دن اوچ قیز کؤردی. همه‌سیدن کتّه‌سی مِهر نگارخانم ایدی‌که، اونی سلطان ابوسعید میرزا کتّه اؤغلی سلطان احمد میرزاگه آلیب بیرگن ایدی. میرزادن بیرارته اؤغیل یاکه قیز بؤلمه‌دی. سمرقندنی اؤزبکلر آلگنده مِهر نگارخانم شیبانی‌خان قؤلیگه توشدی. مین کابلده‌لیگیمده شاه‌بیگم بیلن سمرقنددن خراسان‌گه، خراسان‌دن کابل‌گه کیلدی. شیبانی‌خان قندهارده ناصر میرزانی قمل قیلگنده، مین لمغان‌گه یؤل آلدیم. خان میرزا و شاه‌بیگم همده مِهر نگارخانم بدخشان‌گه کیتدیلر. میرزاخان‌نی مبارکشاه ظفر قلعه‌سیگه چارله‌گنده ابابکر کاشغری‌نینگ هجومیگه یؤلیقیب، شاه‌بیگم و مِهر نگارخانم همده جمعی ایل‌نینگ اهلی و عیالی اسیرلیککه توشیب، او ظالم بدکردار قماغیده حیاتدن کؤز یومدیلر.

ایکّینچی قیزی مینینگ والده‌م قوتلوغ نگارخانم ایدی. اکثر حربی سفرلر و سرگردانلیکلرده مین بیلن بیرگه ایدی. کابل‌نی آلگنیمدن سؤنگ بیش-آلتی آی اؤتیب، تؤقّیز یوزو اؤن بیرینچی (۱۵۰۵)ییلی تنگری رحمتیگه باردی.

اوچینچی قیزی خؤب نگارخانم ایدی، محمد حسین کؤره‌گان دوغلت‌گه بیرگن ایدیلر؛ بیر قیزی، بیر اؤغلی بار ایدی. قیزینی عبیدخان آلگن ایدی. مین بخارا و سمرقندنی آلگنیمده شهردن چیقمه‌ی قالگن ایدی .عمکیسی سید محمد میرزا سمرقندگه سلطان سعیدخان‌دن ایلچیلیککه کیلگنده، اونگه قؤشیلیب کیتدی. سلطان سعیدخان اونگه اویلندی. اؤغلی حیدر میرزا ایدی. آته‌سینی اؤزبکلر اؤلدیرگندن سؤنگ کیلیب، مینینگ خدمتیمده اوچ-تؤرت ییل توریب، سؤنگره اجازه سؤره‌ب، کاشغرگه، خان قاشیگه کیتدی.

باز گردد به اصل خود همه چیز،

زر صافی و نقره و ارزیز.

(ترجمه‌سی: همه نرسه اصلیگه قَیتری مقرر، خواه قورغاشین، خواه کوموش، خواه تازه زر.)

دییدیلرکه، حاضرگی پیتده ایچیشنی تشلب، یخشی یؤلگه کیریبدی. خط و رسم، اؤق و

یَکان همده زهگیرگه (کماندن اؤق اوزیشده برماققه کییله‌دیگن اؤیماقسیمان نرسه) هر نرسه‌گه قولی کپله‌دی. شعری استعدادی هم باردیر. مپنگه مکتوبی کپلگن اپدی، اسلوبی هم یامان اپمس.

خان نینگ ینه بیر خاتینی شاه‌بپگم اپدی، باشقه خاتینلری هم بار اپدی، بیراق اؤغیل و قیزلری‌نینگ آنه‌لری شو ایکّیسی اپدی.

شاه‌بپگم بدخشان شاهی شاه سلطان محمدنینگ قیزی اپدی. بدخشان شاه‌لری اؤز نسبلرینی اسکندر فیلاقوس‌گه (مقدونیه‌لیک اسکندر) باغلشه‌دی، دپیدیلر. بو شاه‌نینگ ینه بیر قیزینی، شاه‌بپگم‌نینگ اپگه‌چیسینی سلطان ابوسعید میرزا آلگن اپدی. اوندن ابابکر میرزا بنا بؤلگن اپدی.

خان‌نینگ شاه‌بپگم‌دن ایکّی اؤغیل و ایکّی قیزی بار اپدی. بو اؤغیللردن کتّه‌سی و قیزلردن کیچیک سلطان محمودخان اپدی. سمرقند و اؤز تومنلریده بعضیلر اونی خانیکه‌خان دپیدیلر. سلطان محمودخاندن کیچیگی سلطان احمدخان بؤلیب، آله‌چه‌خان اسمی بیلن مشهور. آله‌چه‌خان دپب اته‌لیشی‌نینگ سببی شونده‌که، ایتیشلریچه، قلماق و مؤغول تیلیده قاتلنی "آله‌چی"، دپیدیلر. قلماقلرنی بیر نپچه مرته باسیب، کؤپلب آدملرینی قیرگنی اوچون "آله‌چی" دپیله‌وپریب، استعمالده آله‌چه اته‌لیب کپتگن.

هلی تپگیشلی اؤرینلرده خانلرنینگ ذکری تکراراً مفصل کپلتیریله‌دی. واقعه‌لر و حالتلری اؤشنده یازیله‌دی.

باشقه‌لریدن کیچیک، بیر قیزدن کتّه‌سی سلطان نگارخانم اپدی‌که، اونی سلطان محمود میرزاگه چیقریشگن اپدیلر. میرزادن بیر اؤغیل توغیلگندی. اسمی سلطان ویس، بو حقده هلی ینه سؤز یوریتیله‌دی. سلطان محمود میرزا اؤلگندن سؤنگ سلطان نگارخانم اؤغلینی آلیب، هپچ کیمگه خبر قیلمه‌ی، تاشکندگه آغالری آلدیگه بارگن اپدی. بیر نپچه ییلدن سؤنگ اونی چینگیزخان‌نینگ کتّه اؤغلی جؤجی نسلیدن بؤلگن قزاق سلطانلریدن ادیک سلطان‌گه بپردیلر. شیبانی‌خان خانلرنی پینگیب، تاشکند و شاهرخیه‌نی اپگللەگنده سلطان

نگارخانم اؤن ایکّی مؤغول نوکری بیلن قاچیب، ادیک سلطان یانیگه باردی.ادیک سلطان‌دن ایکّی قیزلی بؤلدی، اولردن بیرینی شیبانی‌خان‌نینگ سلطانلریگه، ینه بیرینی سلطان سعیدخان‌نینگ اؤغلی رشید سلطان‌گه بپردی.

ادیک سلطان‌دن سؤنگ سلطان نگارخانم‌نی قزاق اولوسی‌نینگ خانی قاسمخان آلدی. دپیدیلرکه، قزاق خان و سلطانلری‌نینگ آرەسیده هپچ کیم بو اولوسنی قاسمخان‌چه‌لیک ضبط قیلگن اپمس. لشکری اوچ یوز مینگگه یقین حسابلنردی. قاسمخان اؤلگندن سؤنگ خانم کاشغرگه سلطان سعیدخان قاشیگه باردی. اپنگ کیچیگی دولت سلطان‌خانم اپدی. تاشکندنی شَیبانیلر اپگللەگنده شیبانی‌خان‌نینگ اؤغلی تپمور سلطانگه توشگن اپدی، اوندن بیر قیزی بار اپدی. سمرقنددن مپن بیلن بیرگه چیققن اپدی. اوچ-تؤرت ییل بدخشان ولایتیده بؤلدی. اوندن سؤنگ کاشغرگه سلطان سعیدخان قاشیگه کپتدی.

عمرشیخ میرزانینگ حرَملریدن ینه بیری خواجه حسین‌بپک نینگ قیزی اولوس‌آغه اپدی، اونینگ هم بیر قیزی بار اپدی، گؤدکلیگیده اؤلدی. بیر ییل-بیر یریم ییلدن سؤنگ اونی حرَمدن چیقردیلر.

ینه بیری فاطمه سلطان‌آغه بؤلیب، مؤغول تومن بپکلری اولادیدن اپدی. میرزا همەسیدن اوّل شو فاطمه سلطان آغەنی آلگن اپدی.

ینه بیری قاره‌کؤزبپگم بؤلیب، اونگه کپینچه‌لیک اویلنگن، انچه سویوکلی اپدی. قاره‌کؤزبپگم میرزاگه یاقیش اوچون اؤز نسل-نسبینی سلطان ابوسعید میرزا نینگ آغەسی منوچهر میرزاگه پپتکزگن اپدی.

چؤری و کنیزلری انچه اپدی. اولرنینگ بیری امیدآغەچه اپدی، او میرزادن آلدین قضا قیلگندی. میرزانینگ سؤنگگی محللرده‌گی کنیزی تون‌سلطان بؤلیب، او مؤغوللردن اپدی. ینه بیری آغەسلطان اپدی.

امیرلری: خدای‌بپردی تپمورتاش. او هرات حاکمی آقبوغابپک‌نینگ آغەسی نسلیدن‌دیر. سلطان ابوسعید میرزا جؤگی میرزانی شاهرخیه‌ده قمل قیلگنده فرغانه ولایتینی عمرشیخ

میرزاگه بیریب، ایشیک‌آغه‌لیککه خدای‌بیردی تیمورتاش‌نی تعیینله‌گن ایدی. او پیتده خدای‌بیردی تیمورتاش ییگیرمه بیش یاشده، یاش بؤلسه‌ده، ترتیبی، باشقروو و ایش توتیشلری جوده یخشی ایدی. بیر-ایکّی ییلدن سؤنگ ابراهیم بیک چیکوش اطرافلریگه هجوم قیلگنیده خدای‌بیردی تیمورتاش اوروشده اشتراک ایتیب، شهید بؤلدی.

اؤشه پیتده سلطان احمد میرزا اؤره‌تیپه‌نینگ آق‌قیچیغه‌ی دیگن، سمرقنددن اؤن سکّیز ییغاچ شرق تاماندەگی ییلاوده، سلطان ابوسعید میرزا ایسه هرات‌دن اؤن ایکّی ییغاچ شرق تاماندەگی بابا خاکي‌ده ایدیلر. بو خبرنی عبدالوهاب شیغاوول[۱۰] آرقه‌لی خط قیلیب، میرزاگه یبتکزدیلر؛ او یوز ییگیرمه آلتی ییغاچ یؤلنی تؤرت کونده باسیب اؤتدی.

ینه بیر امیری حافظ محمدبیک دؤلدای بؤلیب، سلطان ملک کاشغری‌نینگ اؤغلی، احمد حاجی بیک‌نینگ اینیسی ایدی. خدای‌بیردی‌بیک اؤلگنیدن سؤنگ اونی ایشیک‌آغه قیلیب یوبارگن ایدیلر. سلطان ابوسعید میرزانینگ اؤلیمیدن سؤنگ اندیجان بیکلری او بیلن یخشی چیقیشمه‌گنلری سببلی سمرقندگه سلطان احمدمیرزا خدمتیگه کیتدی. سلطان احمدمیرزا چیر دریاسی بؤییده ییغیلگنده، او اؤره‌تیپه‌ده ایدی. عمرشیخ‌میرزا سمرقندگه یوریش قیلیب، اؤره‌تیپه اوستیگه کیلگنده اؤره‌تیپه‌نی میرزا ملازملریگه تاپشیریب، اؤزی میرزا خذمتیده بؤلدی. عمرشیخ میرزا هم اندیجان حاکملیگینی اونگه بیردی. سؤنگره سلطان محمودخان قاشیگه باردی. سلطان محمودخان میرزاخاننی اونگه تاپشیریب، دیزه‌ک(جیزّخ)نی بیردی. مبن کابل‌نی آلگنیمدن بورونراق او مکّه‌گه آتلَنیب، هند یؤلی آرقه‌لی سفر قیلدی. یؤلده تنگری رحمتیگه باریبدی. فقیر، کم‌گپ و آدمی کیشی ایدی.

ینه بیری خواجه حسین‌بیک، آدمی و فقیر کیشی ایدی. اؤشه پیت رسمیگه کؤره، بزملرده قؤشیقلرنی یخشی ایتر ایکن.

ینه بیری شیخ مزیدبیک بؤلیب، مبنگه اوّل اونی بیک‌آته قیلگن ایدیلر. غیرتلی، انتظامی

۱۰ـ شیغاوول- پادشاه‌لیکده ایلچی و مهمانلرنی کوتیشگه تعیینلنگن کیشی؛ تشریفات مسوولی.

انچه یخشی ایدی. بابر میرزاگه خدمت قیلگن. عمرشیخ میرزا قاشیده اوندن اولـوغراق بیـک یؤق ایدی. اخلاقسیز کیشی ایدی، بچه سقلردی.

ینه بیری علی مزیدبیک قَوچین ایدی، ایکّـی مرتـه یـاو طرفگـه اؤتیـب کیتـدی: بیرمرتـه اَخسی‌ده و ینه بیر مرته تاشکنده. منافق، اخلاقسیز، کؤرنمک و یره‌مس کیشی ایدی.

ینه بیر امیری حسن یعقوب‌بیک ایدی. باله‌طبیعت، استعدادلی، چپچن و صمیمي کیشی ایدی. بو بَیت اونیکی دیر:

باز آی، ای هُمای، که بی‌طوطی خطت،
نزدیک شُد که، زاغ برد استخوان من.
(مضمونی :قَیتیب کیلگیل، ای هُمای، طوطیرنگ پتلرینگسیز،
سَل بؤلمسه سویگیمنی قرغه آلیب کیتگوسی.)

مردانه کیشی ایدی. اؤقنی یخشی آتر، چوگاننی یخشـی اؤینـردی. توپراق‌پلّـه‌نی یخشـی سچره‌تر ایدی. عمرشیخ میرزا فاجعه‌سیدن سؤنگ او میٔنینگ ایشیگیمده ایشـیک‌آغه بؤلـدی. ایچی تار، کم‌حوصله، فتنه‌راق کیشی ایدی.

ینه بیری قاسم‌بیک قَوچین ایدی. اندیجان‌نینگ قدیمی قؤشـین بیکلریـدن ایـدی. حسـن یعقوب‌بیک‌دن سؤنگ میٔنینگ ایشیگیمده او ایشیک‌آغه ایدی. عمری‌نینگ آخریگچه اختیـار و اعتباری آرتسه آرتدی، کمه‌یمه‌دی. مردانه کیشی ایدی. بیر مرته کاسان‌گه باستیریب کیـرگن اؤزبک‌نینگ آرقه‌سیدن یخشی هجوم قیلدی. عمرشیخ میرزا یانیـده قیلـیچ چاپیـب، اؤزینـی کؤرستگن ایدی. یسّی کیچیت اوروشـیده هـم یخشـی جنـگ قیلـدی. چیکّـه یـورتلرده‌گی سرگردانلیکلریمیزده مسچا تاغلریـدن سـلطان محمودخـان تامانگـه آتلنگنیمـده قاسـم‌بیک اَیریلیب، خسروشاه تامانگه اؤتیب کیتدی. تؤقّیز یوز اؤنینچـی(۱۵۰٤) ییلـی خسروشـاه‌نـی یینگیب، کابلده مقیم‌نی قمل قیلدیم. شو پیتده قاسم‌بیک ییتیب کیلدی. ینه اوّلگیدیک اعتبـار و شـفقت قیلـدیم. تـورکمن هزاره‌سـیگه دره‌ی‌خـوش‌ده هجـوم قیلگنیمیـزده، قاسـم‌بیـک کیکسه‌لیگیگه قره‌مه‌ی، ییگیتلردن کؤره یخشیراق اوروشگنی اوچون بنگیش ولا یتینـی تـارتیق

قیلدیم. سؤنگره کابل‌گه کبلگچ، اونی همایون‌گه بیک‌آته قیلدیم. زمینداورنی آلگن پیتده او تنگری رحمتیگه باردی. مسلمان و دیانتلی، تقوادار کیشی ایدی، شبهه‌لی طعامدن پرهیز قیلردی. رأیی و تدبیری جوده یخشی ایدی. خیله هزلکش ایدی. سوادسیز بولیشیگه قره‌مه‌ی، زیرکلیک بیلن لطفلر، مطائبه‌لر قیلردی.

ینه بیری باباقولی باباعلی‌بیک ایدی. شیخ علی بهادِرنینگ نسلیدن. شیخ مزیدبیک اؤلگنیدن سؤنگ اونی مبنگه بیک‌آته قیلدیلر. سلطان احمد میرزا اندیجانگه لشکر تارتگنده سلطان احمدمیرزاگه قؤشیلیب، اوره‌تیپه‌نی بیردی. سلطان محمود میرزادن سؤنگ سمرقنددن قاچیب کبله‌یاتگنیده اؤره تیپه‌دن سلطانعلی میرزا چیقیب، اوروشیب یینگدی و اونی اؤلدیردی. غیرتی یخشی ایدی، قورالنی یخشی ایشله‌تر، نوکرگه یخشی قرردی. بیِ‌نماز ایدی، رؤزه توتمسدی. ظالم و کافر طبیعت کیشی ایدی.

ینه بیری علیدوست تغایی سغریچی تومن بیکلریدن ایدی. مبنینگ آنه‌م‌نینگ آنه‌سی ایسان دولت‌بیگم‌گه اوروغ بؤلر ایدی. عمرشیخ میرزا زمانیدن باشلب اونگه مبن کؤپراق اعتبار قیلگندیم. قؤلیدن ایش کبله‌دی، دبردیلر. نبچه ییل‌که مبنینگ قاشیمده بؤلدی، بیراق اَیتیشگه ارزیگولیک بیرار ایش قیلمه‌دی، دبسه بؤله‌دی. سلطان ابوسعید میرزاگه خذمت قیلگن داوریده یده‌چیلیکنی[11] دعوا قیلردی. قوشچی ایدی. یره‌مس اخلاق-اطوارلی، بخیل و فتنه‌چی، بدقاواق ومنافق، قَیسر و قتّیق‌سؤز، یوزی ساووق کیشی ایدی.

ینه بیری ویس لاغري سمرقندنینگ تؤقچی ایلتیدن ایدی. عمرشیخ میرزا قاشیده کبینگی پیتلری خیله یقین بؤلگن ایدی. چبکّه یورتلرده‌لیک پیتلریمده مبن بیلن بیرگه بؤلدی. ایش یوریتیشی خیله یخشی بؤلسه-ده، بیرآز فتنه‌چی ایدی.

ینه بیری میر غیاث تغایی ایدی. او علی دوست‌نینگ اینیسی ایدی. مؤغول میرزاده‌لری آره‌سیده سلطان ابوسعید میرزا سلطنتیده اونینگ آلدیگه توشه‌دیگن کیشی یؤق ایدی. سلطان

۱۱- یده‌چیلیک- افسون بیلن یامغیر یاغدیریش.

ابوسعید میرزانینگ تؤرت‌بورچک مُهری اونده توررردی. عمرشیخ میرزانینگ سؤنگگی ییللریده جوده قدردانلشیب قالگن ایدی. ویس لاغری‌نینگ الفتی ایدی. سلطان محمودخان‌گه کاسان‌نی بیرگنلریدن سؤنگ عمری‌نینگ آخریگچه خان خدمتیده قالدی. خان هم اونگه خیله اعتبار قیلردی. خوش‌چقچق و هزلکش کیشی، اما اخلاقده تییقسیز ایدی.

ینه بیری خراسانلیک علی‌درویش ایدی. او سلطان ابوسعیدمیرزا قاشیده خراسان تن‌قؤریقچیلری صفیده خدمت قیلردی. خراسان و سمرقند ابوسعید میرزا تصرفیگه کیرگنده، بو ایکّی پایتخت‌نینگ ایشگه یراقلی ییگیتلریدن مخصوص حربی گروه توزگن ایدی؛ اولرنی خراسان تن‌قؤریقچیلری و سمرقند تن‌قؤریقچیلری دیر ایکن. مپنینگ قاشیمده سمرقند دروازه‌سیده ایش کؤرستدی. مردانه کیشی ایدی. نستعلیق خطینی عجیب بیر اصولده یازردی. خوشامدگه مایل، طبیعتیده خسیسلیک اوستونلیک قیلردی.

ینه بیری قنبرعلی مؤغول بؤلیب، او آتباقرلردن ایدی. آته‌سی ولایتگه کیلیب، اوزاق وقت قصابلیک قیلگنی اوچون قنبرعلی قصاب دیر ایدیلر. یونس‌خان قاشیده آفتابه‌چیلیک قیلدی. سؤنگره بیک بؤلدی. مپنینگ قاشیمده خیله اولوغ اعتبار تاپدی. ایش باشلنگونچه غیرتی سپزیلردی. ایشگه کیلگنده قالتاغایلیگی[۱۲] بار ایدی. سپرگپ کیشی ایدی. معلوم‌که، کؤپ گپیرگن کیشی بیهوده سؤزلرنی کؤپ ایته‌دی. حوصله‌سیزراق، فعلی تار کیشی ایدی.

عمرشیخ میرزا بیلن اؤشه فاجعه یوز بیرگنده، مپن اندیجان‌ده چارباغده ایدیم. سه‌شنبه کونی، رمضان آیی‌نینگ بیشینچیسیده بو خبر اندیجان‌گه یپتیب کیلدی. اضطراب بیلن آتلَنیب، یانیمده‌گی نوکر و سَودرلریم بیلن قؤرغان‌گه یؤل آلدیم. میرزا دروازه‌سیگه یپتگن محلده شیریم‌تغایی آتیم‌نینگ جِلَوینی آلیب، نمازگاه سری یوردی. اونینگ خَیالیدن: سلطان احمدمیرزا اولوغ پادشاه‌دیر، اگر کؤپ لشکر بیلن کیلسه، بیکلر مپنی و ولایتنی تاپشیره‌دیلر؛

۱۲ـقالتاغایلیک. قَلتَمانلیک؛ ایش قیلمه‌ی اؤزینی ایشله‌گن قیلیب کؤرسه‌تیش عادتی.

اۇزی مېنی اۇزگند و آله‌تاغ اېتکلری تامانگه آلیب کېته‌دی؛ اگـر ولایتنـی بېرسَـه‌لر، مـېن هـم قۇلگه توشمه‌ی، تاغالریم آله‌چه‌خان یاکـه سـلطان محمودخـان یانیگـه بـاره‌من، دېگـن اۇی کېچېیبدی.

خواجه مولانای قاضی (او سلطان احمد قاضی‌نینگ اۇغلـی و شـیخ برهان‌الـدین قیلـیچ نینگ نسلیدن بۇلیب، آنه طرفیدن سلطان ایلیـک ماضـی‌گـه باغلنـه‌دی، اولرنینـگ خانـدانی اهلیگه اېل اعتقادی بلند، اولر شیخ الاسلام یۇسینیده بۇلیـب کېلگنلـر، (اولـر حقیـده هلـی تکرار سۇز یوریتیله‌دی) و قۇرغان ایچیده‌گی بېکلر بو خبرنی اېشیتیب، عمرشـیخ میرزانینـگ سینشته ملازمی، بیر قیزی‌نینگ بېک‌آته‌سی بۇلمیش خواجه محمد درزي‌نی یوباریب، اۇشـه وهیمه‌لرنی بېکلرنینگ کۇنگلیدن قوویب، نمازگاه‌گه یقین پېتگن محلده مېنـی آلیـب قَیتـدی. کېلیب ارککه توشدیم. خواجه قاضی و بېکلر مېنینگ قاشیمگه کېلیب، سۇز و کېنگشـنی بیـر بېرگه قۇییب، قۇرغان‌نینگ بورج و شـینکلرینی توزه‌تیشـگه، ترتیبگـه سالیشـگه کیریشـدیلر. مرغینان و اۇش طرفلرگه هجومچی قۇشین قۇیگن حسن یعقوب، قاسم قَوچین و ینـه بعضـی بېکلر بیر-ایکّی کوندن سۇنگ کېلیب، ملازمت قیلیب، برچه‌سی بیردم و هم‌جهـت بۇلیـب، قلعه مدافعه‌سی بیلن مشغول بۇلدیلر. سلطان احمد میـرزا اۇره‌تېپـه، خۇجنـد و مرغینـان‌نـی آلیب، اندیجان‌دن تۇرت ییغاچ مسافه‌ده‌گی قُباگه کېلیب توشـدی. بـو فرصـتده درویـش‌گـاو اسملی کیشی اندیجان اربابلری حقیده بېهوده سۇز ایتگنی اوچون قتل اېتیلدی. بو سیاسـتدن بوتون اېل تینچیب قالدی. خواجه مولانای قاضی‌نی و اوزون حسن خواجه حسین‌نی سلطان احمدمیرزاگه شونده‌ی مضمونده اېلچیلیککـه یوباریلـدی: «بـو ولایتگـه ملازملـردن بیـری قۇییله‌دی؛ مېن هم ملازم، هم فرزندمن، اگـر بـو خـدمتنی مېنگـه تاپشیرسَـه‌لر یخشـیراق و معقولراق بۇلردی.»

سلطان احمد میرزا کم‌گپ، فقیر و آدمی کیشی اېدی. هر بیر مصلحت و ایـش- حرکـت بېکلرسیز قرار تاپمس اېدی. بېکلر بو سۇزلرگه التفـات کۇرسـتمه‌ی، ناجـایز جـوابلر ایتیـب، ایلگریگه قۇزغالدیلر. اللّه تعالی، اۇز کامـل قـدرتی بـیلن هـر ایشـیمنی اۇز وقتیـده کیشـیلر

منّتیسیز کؤنگلیمده‌گیدیک یوزه‌گه چیقریب کیلگن که، بو سفر هم بیر نیچه ایشنی سبب قیلدی و دشمنلر کیلگنلریدن افسوسلندیلر، بلکه بو اورینیشلریدن پُشیمان بؤلیب، مقصدلریگه یِتالمه‌ی قَیتیب کیتدیلر.

شولردن بیری: قُبانینگ باتقاقلی قاره سووی بار، کؤپریگیدن باشقه اؤتیب بؤله‌دیگن جایی یؤق، کؤپ کیشیلیک لشکر کیلیب، کؤپریککه تیقیلیب قالدی، کؤپلب آت و تویه‌لر بو قاره سووگه ییقیلیب نابود بؤلدی. بوندن اوچ-تؤرت ییل بورونراق چیر (چیرچیق) سوویده‌گی کیچووده کتّه شکست تاپگن ایدیلر، بو واقعه اؤشه هلاکتنی ایسله‌تیب، لشکر واهمه‌گه توشدی.

ینه بیری بوکه، اؤشه پیتده آتگه شونده‌ی اؤلت یِتدی‌که، اویور-اویور آتلر ییقیلیب اؤله باشله‌دی.

ینه بیری: اولر بیزنینگ لشکریمیز بیلن خلق‌نینگ بیردم و هم‌جهتلیگینی کؤردیلرکه، بولر جان و تنلریده مدار باریچه کوره‌شماققه شَی اِیکنلیکلریگه ایشانچ حاصل قیلدیلر.

بو سببلر باعث، اندیجاندن بیر ییغاچ مسافه‌دن درویش محمد ترخاننی یوباردیلر، ایچکریدن حسن یعقوب نمازگاه مسکنیگه چیقیب، کؤریشیب، صلح توزیشگن بؤلیب، آرقه‌گه قَیتدیلر.

خؤجند سووی(سِردریا)نینگ شِمال تامانیدن کیله‌یاتگن سلطان محمودخان اخسی‌نی قمل قیلدی. جهانگیر میرزا اؤشه ییرده ایدی، بیکلردن علی‌درویش‌بیک، میرزاقولی کؤکَلداش، محمد باقربیک، شیخ‌عبدالله ایشیک‌آغه هم اخسی‌ده ایدیلر. ویس لاغری، میرغیاث تغایی هم شو ییرده ایدی. اولر بیکلردن خوفسیره‌ب، ویس لاغري ولایتیگه، کاسان‌گه کیتدیلر. ناصر میرزاگه ویس لاغری بیک‌آته ایدی. شو سببلی ناصر میرزا کاسانده بولر ایدی. خان اخسی اطرافلریگه ییتگنده، بو بیکلر خان تامانیگه اؤتیب، کاسان‌نی بیردیلر. میرغیاث خان ملازمتیده قالیب، ویس لاغري ناصرمیرزانی سلطان احمد میرزاگه آلیب باردی. اونی محمد مزید ترخان‌گه تاپشیردی.

سلطان محمودخان اخسی یقینیگه کېلیب، بیر نېچه مرته اوروش قیلدی، بیراق هېچ ایش چیقره آلمه‌دی. اخسی‌ده‌گی بېکلـر و ییگیتلـر چینـه‌کّم جانفـدالیک کؤرسـتدیلر. شـو پیتـده سلطان محمودخـان خسـته‌لندی، اوروشـگه کیرگنیگـه پُشـیمان ییـب، اؤز ولایتیگـه قَیتیـب کېتدی.

ابابکر دؤغلت کاشغری هېچ کیمگه باش اېگمه‌ی، نېچه ییلدن بېـری کاشـغر و خـتن‌گـه حاکملیک قیلیب کېلردی، او هم ولایت آرزوسیده اوزگند یقینیگه کېلیب، قؤرغـان سـالیب، ولایتده بوزغونچیلیک قیلیشگه کیریشدی. خواجه قاضی و برچه بېکلرگـه کاشـغري‌نـی دفـع اېتـیش حقیـده بـویروق بېریلـدی. بـولر یقـین ییـتگن پیتـده کاشـغري بـو لشـکرگه تېنـگ کېلالمسلیگینی کؤردی و خواجه قاضی‌نی آره‌گه سالیب، یوز مکر و حیله بیلن قوتولدی.

بونده‌ی کتّـه واقعـه‌لر روی بېرگنـده عمرشـیخ میـرزادن قـالگن بېکلـر و ییگیتلـر یخشـی اویوشـیب، مردانـه جانفـدالیک کؤرسـتدیلر. اخسـی‌دن میرزانینـگ آنه‌سـی سـلطان‌بېگم، جهانگیر میرزا و اهل حرَم همده بېکلر اندیجان‌گه کېلدیلر. عزا رسمی بجا کېلتیریلیب، فقـرا و مسـکینلرگه آش، طعـام تارتیلـدی. بـو مهـم ایشـلردن فـارغ بولگنـدن سـؤنگ، لشـکر و ولایتلرنینگ ترتیب-انتظام، تعمیر و آبادانلیگیگـه کیریشـیله باشـلندی. انـدیجان حکـومتی و اېشیک‌آغه‌لیگینی حسن یعقوب‌گه بېریشگه قرار قیلیندی. اؤش حاکملیگی قاسم قَـوچین‌گـه بېریلدی. اخسی و مرغینان اوزون حسن‌گه و علی دوست تغایی‌گه تعیین بؤلـدی. عمرشـیخ میرزانینگ باشقه بېکلری و ییگیتلری‌نینگ هر قَیسیسیگه مرتبه‌لریگه یره‌شه ولایت و یېر، عمل و منصب، تیریکچیلیک اوچون معاش تعیین قیلیندی.

سلطان احمدمیرزا قَیتگندن سؤنگ، ایکّی-اوچ منزل یورگچ، احوالی کېسکین اؤزگریـب، قتّیق ایسیتمه‌گه چَلیندی. اوره‌تېپه تومنیده آقسووگه یېتگنده شوال آیی‌نینگ اورته‌لریده، سـکّیز یوز و توقسان تؤقّیزینچی ییلی (١٤٩٤) قیرق تؤرت یاشیده اؤتر دنیا بیلن وداعلشدی.

تولدی و نسبی. تولدی سکّیز یوز اېلّیک بېشینچی(١٤٥١) ییلی، سـلطان ابوسـعید میـرزا تختنی اېگلله‌گن ییلی اېدی. او سلطان ابوسعید میرزانینگ اؤغیللریدن اېنگ کتّه‌سـی اېـدی.

آنەسی اؤردەبؤغه ترخان‌نینگ قیزی، درویش محمدترخان‌نینگ اپگەچیسی، میرزانینگ اعتبارلی خاتینی اپدی.

شکل - شمایلی: بلند بؤیلی، قؤنغیر سقاللی، قیزیل یوزلی، نارغول کیشی اپدی. سقالی اپنگگیگه توشردی. ایکّی یاناغیده سقالی یؤق اپدی. جوده شیرین‌سؤز کیشی اپدی. سلّەنی اؤشه زمان عادتیگه کؤره، تؤرت‌اؤرمه چیرمب، اوچینی آلدینراققه، قاشی‌نینگ اوستیگه تشلب قؤیردی.

فعل - اطواری: حنفي مذهبیده، پاکیزه اعتقادلی کیشی اپدی؛ بیش وقت نمازنی کنده قیلمسدی. ایچکیلیک پیتلریده هم نمازی ترک بؤلمسدی. حضرت خواجه عبیداللەگه مرید اپدی. حضرت خواجه اونگه مربي و حامي اپدی. جوده آدابلی اپدی. خصوصاً، خواجه صحبتلریده. ایتیشلریچه، هرگز خواجه مجلسیده بیر تیزّەسینی ایکّینچی تیزّەسیگه چلیشتیریب اؤتیرگن اپمسدی. بیر سفر حضرت خواجه صحبتیده، عادتیگه خلاف طرزده، آیاقلرینی اوزەتیب اؤتیریبدی. میرزا اؤرنیدن تورگندن سؤنگ، حضرت خواجه میرزا اؤتیرگن یپرنی قرەب کؤریشنی بویوریبدی: بیر سویک بار اپکن.

هیچ نیمه اؤقیگن اپمس، عامی اپدی. شهرده اولغەیگن بؤلیشیگه قرەمەی، تؤغری‌سؤز(تورک) و سادّه اپدی. استعداددن بپ‌بهره اپدی. عادل کیشی اپدی. حضرت خواجەنینگ هم حرمتلری آرەده اپدی. اکثر مهم ایشلر شریعتگه موافق حل قیلینردی. عهد و سؤزیگه برقرار کیشی اپدی. هرگز اوندن عهدگه خلاف ایش یوز بپرمەدی.

شجاعتی بار اپدی. اؤزی‌نینگ قؤلیدن ایش کپلگن هپچ بیر حالت بؤلمەگن اپسەده، ایتیشلریچه، بعضی جنگ معرکەلریده اونده شجاعت اثری کؤرینگن اپکن. اؤقنی جوده یخشی آتر اپدی. ایلواسین[۱۳]گه پتلی و پتسیز اؤقلری کؤپ حاللرده تپگردی. نشان اوچون قؤییلگن قباقنی میدان‌نینگ او باشی، بو باشیدن کپلیب هم اکثر حاللرده اورر اپدی. عمری-

۱۳- ایلواسین- گوشتی اوچون آولنەدیگن یاوایی قوشلر.

نینگ آخرلریده سپمیریب قالگنده هم قیرغاوول و بپدنه‌نی اینگیچگه اؤق بیلن آتیب، کمدن-کم خطا قیلردی. قوشچی کیشی اپدی، قوش بیلن قوش آولر، یخشی آولردی. اولوغ‌بپک میرزادن سؤنگ اونینگچه‌لیک قوشچی پادشاه بؤلمه‌گن.

جوده حیالی اپدی. دپیدیلرکه، خلوتلرده محرم و ایچکیلریدن هم آیاقلرینی بپکیتر اپکن. گاهیده ایچکیلیککه بپریلسه، پیگیرمه-اؤتّیز کون متصل ایچر اپدی. گاهیده ایچمه‌ی قؤیسه، پیگیرمه-اؤتّیز کونلب ایچمسدی. بزمده بیر اؤتیرگنده بیر کپچه-کوندوز اؤتیرر، یخشی ایچردی. می ایچمه‌گن کونلری بسیت[۱٤]نی جوده کؤپ استعمال قیلردی. طبیعتیده خسیسلیک اوستونلیک قیلر، کم‌سؤز و آدمی کیشی، اختیاری بپکلر قؤلیده اپدی.

جنگلری. تؤرت مرته صف تارتیب اوروش قیلدی. اول شیخ جمال ارغون‌نینگ اینیسی نعمت ارغون بیلن ضامن تومنی‌نینگ آقر یلنگلیگیده اوروشیب، غالب بؤلدی. ینه بیر مرته عمرشیخ میرزا بیلن خواس‌ده هم اوروشیب، غالب بؤلدی. ینه بیر مرته تاشکند اطرافیده، چیرچیق سووی‌نینگ بؤییده سلطان محمودخان بیلن تؤقنه‌شدیلر. بونده صف تارتیب جنگ قیلینمه‌گندی. مؤغوللرنینگ هجومچی قِسمی لشکرنینگ آرقه‌سیدن کپلیب، حربی یوکلر آرتیلگن ارابه‌لرگه تَشلَنیشی بیلن‌آق شونچه کتّه لشکر اوروش-تلاشسیز بیر-بیرلریگه قره‌مه‌ی، بوزیلیب ترقه‌لیب کپتدی. لشکرنینگ کؤپی چیرچیق سوویگه غرق بؤلدی. ینه بیر مراتبه حیدر کؤکَلداش بیلن یاریَیلاق اطرافلریده جنگ قیلیب، پینگدی.

ولایتلری. سمرقند و بخارا اپدی‌که، اولرنی آته‌سی بپرگندی. شیخ جمالنی عبدالقدوس اؤلدیرگنیدن سؤنگ سلطان احمد میرزا تاشکندنی، شاهرخیه و سَیره‌مَنی آلگن اپدی، بو جایلر بیر قنچه وقت اونینگ قؤل آستیده بؤلدی. سؤنگره تاشکند بیلن سَیره‌مَنی اوکه‌سی عمرشیخ‌میرزاگه بپردی. خؤجند و اوره‌تپه هم انچه وقت سلطان احمد میرزا تصرفیده اپدی.

۱٤-بَسیت- بدننی قیزدیرووچی مادّه.

اولادی. ایکّی اؤغلی بار ایدی، کیچیکلیگیده نابود بؤلدیلر. بیش قیزی بار ایدی، تؤرتتهسی قوتلوقبیگمدن ایدی.

همهسیدن کتّهسی رابعه سلطانبیگم ایدی، اونی قارهکؤزبیگم دییشردی. اونی اؤزی حیاتلیگیده سلطان محمودخانگه چیقرگن ایدی. خاندن باباخان اسملی بیر اؤغیل توغیلگن ایدی، خیله مقبولگینه اؤغلان ایدی. اؤزبکلر(شَیبانیلر) خاننی خؤجندده شهید ایتگنده، اونی و ینه اونینگدیک بیر نیچه نارسیدهنی هم نابود قیلدیلر. سلطان محمودخان فاجعهسیدن سؤنگ رابعه سلطانبیگمنی جانیبیک سلطان آلدی.

ایکّینچی قیزی صالحه سلطانبیگم ایدی، اونی آقبیگم دیر ایدیلر. سلطان احمد میرزا وفاتیدن کیین سلطان محمود میرزا تؤیلر قیلیب، کتّه اؤغلی سلطان مسعودمیرزاگه آلیب بیردی. سؤنگره او شاهبیگم، مِهر نگارخانم بیلن کاشغرگه توشدی.

اوچینچی قیزی عایشه سلطانبیگم ایدی. بیش یاشیمده سمرقندگه کیلگنده مینگه بیشیککبرتی[۱۵] قیلیشگن ایدی. سؤنگره سرگردانلیک پیتلریمده خؤجندگه کیلدی، اؤشنده اویلندیم. سمرقندنی ایکّینچی مرته آلگنیمده بیرگینه قیزی بؤلگن ایدی، بیر نیچه کوندن سؤنگ تنگری رحمتیگه باردی. تاشکندنی شَیبانیلرنینگ باسیب آلیشلریدن بورونراق ایگهچیسینینگ خصومتی بیلن مینڈن چیقدی.

تؤرتینچی قیزی سلطانبیگم ایدی، اونی سلطان علی میرزا آلگندی؛ اوندن سؤنگ تیمور سلطان، اوندن سؤنگره ایسه مهدي سلطان آلدی.

همهسیدن کیچیک قیزی معصومه سلطانبیگم ایدی. آنهسی ارغونلردن، سلطان ارغوننینگ جییَنی حبیبه سلطانبیگم ایدی. مین خراسانگه بارگنده کؤریب، خوشلب، سؤرهب، کابلگه کیلتیریب آلدیم. بیر قیزلی بؤلدی. اوشه فرصتدهیاق "زاچه" خستهلیگی

۱۵. بیش کبرتی (بیشیک کبتدی، قولاق تیشلش) - بالهلرنی بیشیکدهلیگیدهیاق اونشتیریب قؤییش عادتی. "اؤزبیکستان ملی انسکلوپیدیهسی، دولت علمی نشریاتی، ۲۰۰۱، ۲-جلد، ۵-بیت."

بیلن وفات اپتدی. قیزیگه آنه‌سی‌نینگ اسمی قؤییلدی.

خاتین و کنیزلری. اوّلگیسی سلطان ابوسعید میرزا آلیب بیرگن مِهر نگارخانم اپدی. یونس‌خان‌نینگ کتّه قیزی، مېنینگ آنه‌م نینگ توغیشگن اپگه‌چیسی اپدی. ینه بیری ترخانلردن اپدی، اونی ترخان‌بیگم دېر اپدیلر. ینه بیری قوتلوق‌بیگم، اؤشه ترخان بیگم‌نینگ کؤکَلداشی اپدی. سلطان احمد میرزا عاشق بؤلیب آلگن، جوده سویوکلی و خؤب اپرکه - تَنتیق اپدی. می ایچردی. اونینگ تیریکلیگیده سلطان احمد میرزا باشقه عیاللریگه بارمس اپدی. آخری اؤلدیردی و بدناملیگیدن خلاص بؤلدی. ینه بیری-خانزاده‌بیگم ترمذ خانزاده‌لریدن اپدی. مېن سمرقندگه بېش یاشیمده سلطان احمد میرزا قاشیگه کېلگن پیتده آلگن اپدی. هنوز یوز یاپوغی بار اپدی. تورکانه رسم بیلن مېنگه بویوردیلر، مېن یوزینی آچدیم.

ینه بیری احمد حاجی‌بیک‌نینگ لطیف‌بیگم اسملی قیز نبیره‌سی اپدی، میرزادن کېین اونی حمزه سلطان آلگن، حمزه سلطان‌دن اوچ اؤغلی بؤلگن اپدی. مېن حمزه سلطان و تېمور سلطان باشلیق سلطان‌لرنی یېنگیب، حصارنی آلگنیمده، بو سلطانزاده‌لر و ینه بیر نېچه سلطان‌زاده‌لر اسیر توشگندی، همه‌سینی آزاد قیلدیم.

ینه بیری حبیبه سلطان‌بیگم اپدی. او سلطان ارغون‌نینگ جیَنی اپدی.

امیرلری: جانی‌بیک دؤلدای. او سلطان ملک کاشغری‌نینگ اینیسی اپدی. سلطان ابوسعید میرزا اونی سمرقندحاکمی، سلطان احمد میرزانی ایسه اپشیک‌آغه قیلیب، اؤز اپشیگی اختیارینی بیرگن اپدی. غرایب فعل-اطوارلی کیشی بؤلگن اپکن. او حقده قیزیق واقعه‌لرنی روایت قیله‌دیلر. جمله‌دن، روایتلردن بیریده ایتیلیشیچه، او سمرقند حاکمی بؤلگن پیتلری شَیبانیلردن اېلچی کېله‌دی. بو اېلچی اؤزبک اولوسیده پالوان صفتیده مشهور اپکن. اؤزبکلر زؤر کیشینی بؤقه دېر ایمیش. شونده جانی‌بیک: "بؤقه‌موسېن؟ بؤقه بؤلسنگ، کېل، کوره‌شَیلیک" دېگن اپکن. بو اېلچی هر قنچه عذر سؤره‌سه-ده، قؤیمه‌ی کوره‌شگه توشه‌دیلر. جانی‌بیک ییقیته‌دی. مردانه کیشی اپدی.

ینه بیری سلطان ملک کاشغري‌نینگ اؤغلی احمد حاجی‌بیک اپدی. هرات حکومتینی سلطان ابوسعید میرزا بیرقنچه وقت اونگه بیرگن اپدی. عمکیسی جانی‌بیک اؤلگندن سؤنگ، اونینگ مرتبه‌سینی بیریب، سمرقندگه یوباردی. احمدحاجی‌بیک خوش‌طبع و مردانه کیشی اپدی. "وفایی" تخلّصی بار اپدی. دیوان ترتیب بیرگن، شعری یامان ایمس اپدی، بو بَیت اونیکی دیر:

مستم، ای محتسب، امرؤز ز من دست بردار،
احتسابم بکن آن روز که یابی هوشیار.

(ترجمه‌سی:
قیلمه بیزاوته مینی، ای محتسب، مست من بوگون،
ایسته‌گنچه قیل سؤراق تاپگن کونینگ هوشیار مینی.)

میرعلیشیر نوایي هرات‌دن سمرقندگه کیلگن پیتلری احمد حاجی‌بیک بیلن بیرگه بؤلر اپدی. سلطان حسین میرزا پادشاه بؤلگندن سؤنگ هرات‌گه کیلدی. جوده اولوغ اعتبار تاپدی. احمد حاجی‌بیک چاپقیر آتلر سقلب، یخشی مینر اپدی. بو آتلرنینگ اکثری ذاتدار اپدی. مردانه کیشی اپدی، سردارلیگی مردانه‌لیگیدیک ایمس، بي‌پروا کیشی اپدی. مهم ایشلرینی نوکر و سَودرلری ترتیبگه کیلتیریب یورردی. بایسونقور میرزا سلطانعلی میرزا بیلن بخاراده اوروشیب مغلوب بؤلگنیده قؤلگه توشدی. درویش محمد ترخاننی اؤلدیردی، دیگن تهمت بیلن حرمتسیزلرچه قتل اپتدیلر.

ینه بیری درویش محمد ترخان اپدی. او اؤرده بؤغه ترخان نینگ اؤغلی، سلطان احمدمیرزا، سلطان محمودمیرزانینگ توغیشگن تاغه‌سی اپدی. سلطان احمدمیرزا قاشیده‌گی برچه بیکلردن اولوغراق و معتبرراغی شو اپدی. مسلمان، آدمی و درویش‌صفت کیشی اپدی. همیشه قرآن کؤچیریب اؤتیرردی. شطرنجنی کؤپ و یخشی اؤینردی. قوش علمینی یخشی بیلردی، قوش بیلن کؤپ آو قیلردی. آخری بایسونقور میرزا بیلن سلطان علی میرزانینگ غوغاسی(بخارا جنگی)ده اولوغلیک زمانیده یمان‌آتلیق بیلن اؤلدی.

ینه بیری عبدالعلی ترخان ایدی. او درویش محمد ترخان‌گه یقین قریندداش ایدی. سینگلیسی(باقی ترخان‌نینگ آنه‌سی) هم شونده بیرگه ایدی. درویش محمدترخان عمل و وظیفه‌ده اوندن اولوغ بؤلسه-ده، بو فرعون نسخه اونی کؤزگه ایلمسدی. بخارا حکومتی بیر نچه ییل اونینگ قؤلیده ایدی، نوکری اوچ مینگگه یتگن؛ نوکرنی یخشی شفقت کؤرسه‌تیب سقلردی. سخاوتی، معامله‌سی و محکمه یوریتیشی، ترتیب-توتوملری و بزمی پادشاه‌لرگه خاص ایدی. قتّیق‌قؤل و ظالم، فاسق و دماغدار کیشی ایدی. شیبانی‌خان، گرچه نوکری بؤلمسه-ده، کؤپ وقت او بیلن بیرگه بؤلردی. کیچیک-کیریم سلطانلرنینگ اکثریتی اونگه نوکر بؤلگندیلر. شیبانی‌خان‌نینگ بونچه‌لیک کوچه‌ییب کیتماغیگه و بونچه‌لیک قدیم خاندانلرنینگ بوزیلماغیگه عبدالعلی ترخان سببچی بؤلدی.

ینه بیری سیدیوسف اؤغلاقچی ایدی. اونینگ کتّه آته‌سی مؤغولدن کیلگن ایکن. آته‌سینی اولوغ‌بیک‌میرزا قدرله‌گن ایدی. سیدیوسف اوقوولی و تدبیرلی کیشی ایدی. مردانه‌لیگی هم بار؛ قؤییزنی یخشی چَلَردی. مین کابل‌گه کیلگن دستلبکی پیتلری یانیمده ایدی، کتّه اعتبار کؤرستگندیم، اعتبارگه ارزیگولیک فضیلتلری هم بار ایدی. اوّلگی ییلی هندوستان‌گه قؤشین تارتگنیمده سیدیوسف‌بیک‌نی کابل‌گه حاکمیت تیپه‌سیگه قؤیگندیم. اؤشه فرصتده عالمدن اؤتدی.

ینه بیری درویش‌بیک. تیموربیک قدرله‌گن ایگو تیموربیک‌نینگ نسلیدن ایدی. حضرت خواجه عبیدالله‌گه اخلاصی بار ایدی. موسیقی علمیدن خبردار، ساز چَلَر، شعری قابلیتی بار ایدی. سلطان احمدمیرزا چیرچیق سووی بؤییده شکست تاپگنده، چیرچیق سوویگه غرق بؤلدی.

ینه بیری محمد مزیدترخان درویش محمدترخان‌نینگ توغیشگن اینیسی ایدی. بیر نچه ییل تورکستان حاکمی بؤلدی. شیبانی‌خان تورکستان‌نی اوندن آلدی. اوقوولی و تدبیرلی کیشی ایدی. رحمسیز و اخلاقسیز ایدی. سمرقندنی ایکّینچی و اوچینچی مرته آلگنیمده مینینگ حضوریمده کیلگندی. مین هم یخشی اعتبار کؤرستگندیم. کؤلِ ملک اوروشیده اؤلدی.

ینه بیری باقی ترخان ایدی. او عبدالعلی ترخان‌نینگ اؤغلی و سلطان احمدمیرزانینگ عمکی‌بچه‌سی ایدی. آته‌سیدن سؤنگ بخارا حکومتینی اونگه بیرگندیلر. سلطان‌علی‌میرزا زمانیده جوده کوچه‌یگن، نوکری بیش-آلتی مینگگه ییتگن ایدی. سلطان‌علی‌میرزاگه اونچه‌لیک مطیع و اطاعتکار ایمسدی. شیبانی‌خان بیلن دِه‌بوسیده قلعه‌سیده اوروشیب، یینگیلدی. اؤشه غلبه‌دن کیین شیبانی‌خان بخارانی آلدی. قوشنی کؤپ یخشی کؤررردی. ایتیشلریچه، اونینگ ییتّی یوزته قوشی بار ایکن. فعل-اطواریده ایتیشگه ارزیگُولیک فضیلتی یؤق ایدی. میرزالیکده ودولتمندلیکده اولغه‌یگندی. آته‌سی شیبانی‌خان‌گه یخشیلیکلر قیلگنی باعث شیبانی‌خان قاشیگه باردی. او حق‌تَنیمس، مروّتسیز کورگن یخشی‌لیکلری عوضیگه باقی ترخاننی هیچ قدرله‌مه‌دی و اونگه شفقت قیلمه‌دی. او خوار-زارلیکده اَخسی ولا یتیده عالمدن اؤتدی.

ینه بیری سلطان حسین ارغون ایدی. بیر قنچه وقت قاره کؤل حکومتی قؤلیده بؤلگنی اوچون سلطان حسین قاره‌کؤلي نامی بیلن مشهور ایدی. اوقوولی و تدبیرلی کیشی ایدی. مینینگ قاشیمده هم کؤپ بؤلر ایدی.

ینه بیری قول محمد بوغدا قَوچین ایدی. مردانه‌لیگی هم بار ایکن.

ینه بیری عبدالکریم اشریت اویغور ایدی. سلطان احمد میرزا قاشیده ایشیک‌آغه ایدی. سخي و مردانه کیشی ایدی.

سلطان احمد میرزا وفاتیدن سؤنگ بیکلر اؤزارا کیلیشیب، تاغ یؤلی آرقه‌لی سلطان محمودمیرزاگه چاپر یوباریب، یاردم سؤردیلر. سلطان ابوسعیدمیرزانینگ آغه‌سی منوچهر میرزانینگ اؤغلی ملک محمد میرزا سلطنت آرزوسیده بیر نیچه ده‌یدی و بي‌باشلرنی اؤزیگه قؤشیب، لشکردن اَیریلدی. بیراق، سمرقندگه کیلیب هم هیچ ایش قیله‌آلمه‌دی. اؤزی‌نینگ و ینه بیر نیچه بي‌گناه پادشاه‌زاده‌لرنینگ اؤلیمیگه سببچی بؤلدی، خلاص.

بو خبر سلطان محمودمیرزاگه ییتگنی زَهاتی‌یاق، او درحال سمرقندگه کیلیب، زحمت و مشقتسیز تختگه اؤتیردی. سلطان محمودمیرزانینگ بیر نیچه یامان ایشلریدن عزیز و شرَفلی

سپاهی همده اهالی نفرتلَنیب قاچیش یؤلینی توتدی.

اوّلی شوکه، ذکر ایتیلگن ملک محمد میرزا سلطان محمودمیرزا عمکیسی‌نینگ اؤغلی و اؤزی‌نینگ کویاوی ایدی؛ ینه تؤرت میرزانی کؤکسرایگه چیقریب، ایکّیسینی قؤییب یوباریب، ملک محمدمیرزانی و ینه بیر میرزانی شهید قیلدی. بولرنینگ بعضیسی‌گه اصلیده پادشاه‌لیک تیگمس هم ایدی. اولرنینگ بونده‌ی آرزولری یؤق ایدی. گرچه ملک محمد میرزاده بیرآز گناه بؤلسه‌ده، باشقه‌لری‌نینگ هیچ گناهی یؤق ایدی.

سلطان محمود میرزا قتّیق‌قؤل و ترتیبلی، دیوانبرست، محکمه‌ده کؤپ اؤتیره‌دیگن کیشی ایدی. حساب علمینی بیلر، بیراق طبعی ظلم و بوزوقلیککه مایل ایدی. سمرقندگه کیرگچ، اؤزگچه ترتیب و توتوم اؤرنتدی، ینگی سالیقلر چیقره باشله‌دی.

بورون حضرت خواجه عبیدالله‌گه تیگیشلی کیشیلر، پیر حمایه‌سی باعث، کؤپ فقیر-مسکینلر خراج و سالیقلردن خلاص بؤلردیلر، سلطان محمودمیرزا آدملری شولرگه هم عزت-اکرام کؤرسه‌تیش نری تورسین، ظلم و زؤرلیک کؤرسته باشله‌دیلر. بونده‌ی تضییقلر خواجه‌نینگ اولادیگه نسبتاً هم قؤللَنیلدی.

بوندن تشقری، اؤزی قنده‌ی ظالم و اخلاقسیز بؤلسه، بیک و کیچیک بیکلر و نوکر و خدمتچیلری‌نینگ برچه‌سی هم شونده‌ی ظالم ایدیلرکه، حصار ایلی، خصوصاً، خسروشاه‌گه تعلقلی ایل همیشه ایچکیلیک و بوزوقچیلیک بیلن مشغول بؤلدی. بو شو درجه‌گه ییتدی‌که، خسروشاه‌نینگ نوکرلریدن بیری بیر کیشی‌نینگ خاتینینی تارتیب آله‌دی. خاتین‌نینگ ایری خسروشاه‌گه عرض قیلگنده، او جواب بیریب: "بیر نیچه ییل سبن بیلن بؤلگن ایدی، ایندی بیر نیچه کون اونینگ بیلن بؤلسین"، دییدی.

ینه شوکه، شهر و بازار ایلی، تورک و سپاهی‌نینگ اؤسمیر اؤغلانلری شاه بچه قیله‌دی، دیگن قؤرقووده اویدن چیقمسدیلر. سمرقند اهلی ییگیرمه-ییگیرمه بیش ییل سلطان احمد میرزا زمانیده آسایشته و فراغت بیلن کون کیچیرگن ایدی؛ اکثر مهم ایشلر حضرت خواجه طفیلی عدالت و شریعت یؤلی بیلن عملگه آشردی. بونده‌ی ظلم و بوزوقچیلیکدن

خلق‌نینگ جان و دللری آزار چپکیب، رنجیدیلر. عزیز و شریف، فقیـر و بی‌چـاره‌لر نفـرت و قرغیشگه آغیز آچیب، قۏل کۏتردیلر.

حذر کن ز درد درون های ریش،
که ریش درون عاقبت سر کند،
به هم بر مزن تا توانی دلی،
که آهی جهانی به هم برکند.

(ترجمه‌سی:

دلنی یره‌له‌مه، آهیدن چۏچی،
بو یره بیرار کون سیرتگه تپه‌دی.
بیرارته کۏنگیلگه بیرمه‌گیل آزار،
جهاننی اۏرتشگه بیر آه یپته‌دی.)

خلص، ظلم و بوزوقچیلیک کثافتیدن سلطان محمود میرزا سـمرقندده بـیش-آلتـی آیـدن آرتیق حکمرانلیک قیله آلمه‌دی.

تؤقّیز یوزینچی (۱۴۹۵- ۱۴۹۴) ییل واقعه‌لری

مېنگه سلطان محمودمیرزادن عبدالقدوس‌بېک اسملی اېلچی کېلدی. تونغیچ اؤغلی سلطان مسعودمیرزاگه آغه‌سی سلطان احمدمیرزانینگ آق‌بېگم اسملی ایکّینچی قیزینی توی- تماشالر بیلن آلگنی‌نینگ بېلگیسی صفتیده ساچقی کېلتیردی: آلتین و کوموشدن بادام و پسته‌لر قیلیبدیلر.

اېلچی‌نینگ حسن یعقوب‌گه قریناشلیگی بار اېکن. حسن یعقوب‌نی وعده‌لر بیلن سلطان محمودمیرزاگه قره‌تگنی کېلگن اېکن. یومشاق جواب اَیتیب، اؤزینی او تامانگه اؤتگندېک کؤرسه‌تیب اېلچینی جؤنَتدی. بېش-آلتی آیدن سؤنگ حسن یعقوب‌نینگ فعلی اؤزگَریب، مېنینگ یقینیمده‌گی کتّه- کیچیک بیلن یامان معامله قیله‌باشله‌دی. ایش شو درجه‌گه یېتدی‌که، مېنی جؤنه‌تیب، جهانگیر میرزانی پادشاه قیلماقچی بؤلدی. حسن یعقوب‌نینگ باشقه کیشیلر، امیرلر و سپاهی بیلن هم معامله‌سی یخشی اېمس اېدی. اونینگ بو فکریدن برچه اېل خبردار بؤلگندی. خواجه قاضی و قاسم قَوچین، علی دوست تغایی و اوزون حسن همده ینه بعضی خیرخواهلر مېنینگ اولوغ آنه‌م اېسان دولت‌بېگم‌نینگ قاشیگه ییغیلیشیب، حسن یعقوب‌نی بېکلیکدن توشیریب، فتنه‌سیگه برهم بېریشگه قرار قیلدیلر. خاتینلر آره‌سیده فکرلش و تدبیرده اولوغ آنه‌م اېسان دولت‌بېگم‌گه یېته‌دیگنی کم اېدی، کؤپ عاقله و تدبیرلی اېدی. مهم ایشلر کؤپراق اولرنینگ کېنگشی بیلن بؤلردی.

حسن یعقوب ارکده، آنه‌م و کتّه آنه‌م-اېسان دولت‌بېگم تشقی قؤرغانده‌گی شاهگه قره‌شلی منزلده اېدیلر.

فتنه‌چینی عملدن توشیریش نیتی بیلن آتلَنیب ارککه قرەب یۆل آلدیم. حسن یعقوب قوش آویگه آتلنگن اپکن. خبر تاپیب، اۆشه یاقدن-آق سمرقند سری جۆنب قالیبدی.

اونینگ اطرافیده‌گیلر، برچه بېکلری قۆلگه آلیندی. توتیلگن بېکلر-محمد باقِربېک، سلطان محمد دۆلدای‌نینگ آته‌سی سلطان محمود دۆلدای اپدیلر. اولردن باشقه‌لری هم بار اپدی. ایریملریگه سمرقندگه کېتیشگه رُخصت بېریلدی. اپشیک‌آغه‌لیک و اندیجان شهری حاکملیگی قاسم قَوچین‌گه تاپشیریلدی.

سمرقندگه کېتیش نیتیده یۆلگه چیقتن حسن یعقوب کندی‌بادام‌گچه بارگن اپکن. بیر نېچه کوندن سۆنگ بوزوق فکر بیلن اخسی‌گه قرەب یۆل آلیب، خۆقان کېنتی اطرافلریگه کېلگنیده خبر تاپیب، بعضی بېکلر بیلن بیگیتلرنی اونینگ اوستیگه جۆنَتدیک. هجومچی قِسم بېکلری بیر گروه بیگیتلرنی اۆزلریدن ایلگریراق قراوواللیککه یوبارگن اپدیلر. حسن یعقوب بیلیب قالیب، کېچه‌سی بو قراوواللیککه اجره‌تیلگن بیگیتلرنینگ اوستیگه یوریب، مالشاخی طرزیده عسکر تیزیب، اۆق آتتیره‌دی. لېکن قارانغی کېچه‌ده قاچه آلمه‌ی، اۆز عسکری‌نینگ اۆقی چکّه‌سیگه تېگیب، قیلمیشی‌نینگ قربانی بۆلدی.

چو بد کردی، مباش اېمن ز آفات،
که واجب شُد طبیعت را مکافات.

(ترجمه‌سی:
یامانلیک قیلدینگمی: سېنگه یۆق نجات،
طبیعتگه واجب عوض ــ مکافات.)

اوشبو ییلی شبهه‌لی طعامدن اۆزیمنی تارته باشله‌دیم. پیچاق، قاشق و دسترخوانگچه احتیاط بۆلر اېدیم. تونگی عبادتلرنی هم کمراق ترک اېتردیم.

ربیع الآخر آییده سلطان محمودمیرزا بیر آغیر کسللیککه چَلینیب، آلتی کونده عالمدن اۆتدی. قیرق اوچ یاشده اېدی.

تولدی و نسل-نسبی: سکّیز یوز اېلّیک یېتّینچی(١٤٥٣) ییلی توغیلگن اېدی. ابوسعید

میرزانینگ اوچینچی اؤغلی، سلطان احمد میرزانینگ توغیشگنی ایدی.

شکل و شمایلی: پست بؤیلی، سییره‌ک سقاللی، سپمیز، کم‌حوصله‌راق کیشی ایدی.

اخلاق و فعل-اطواری یخشی، نمازنی کنده قیلمسدی. ترتیب و باشقریش قابلیتی جوده یخشی ایدی. حساب علمینی پُخته بیلردی. ولایتلردن بیرار تنگه، بیرار درهم هم اونینگ رخصتیسیز خرج قیلینمسدی. نوکری‌نینگ معاشی هیچ قچان کمه‌یتیریلمسدی. بزم و هدیه‌سی، ضیافتی و دیوانی (محکمه‌ده ایش‌یوریتیشی) جوده یخشی ایدی. برچه‌سی قاعده و ترتیب بیلن آلیب باریلردی. شونده‌ی ترتیب و انتظام اؤرنَتگن ایدی که، لشکر هم، خلق هم اونی سوءاستعمال قیله آلمسدی. آلدینلری قوش آویگه جوده اؤچ ایکن. سؤنگره کؤپراق حیوان آوله‌یدیگن بؤلدی. ظلم و بوزوقلیک بیلن کؤپ مشغول بؤلر، متصل می ایچردی. کؤپ بچه سقلر، اؤزیگه قره‌شلی جایلرنینگ قه‌یپریده چیرایلی اؤسمیرلر بؤلسه، اولرنی تورلی یؤللر بیلن کبلتیریب، بچه قیلردی. بیکلرنینگ اؤغیللرینی، کؤکَلداشلرینی بچه قیلر، حتا اؤزی‌نینگ کؤکَلداشیدن توغیلگنگه هم بو خذمتنی بویورگندی. بو شوم عادت شونچه‌لیک رسم بؤلگن ایدی که، بچه‌سیز کیشی یؤق ایدی. بیساقالبازلیکنی هنر دیب بیلیشردی. بچه سقله‌مسلیکنی عیب سنه‌شردی. ظلم و بوزوقچیلیک‌نینگ کثافتیدن برچه اؤغلانلری جوان مرگ بؤلدیلر.

شعرگه اشتیاقی بار ایدی. دیوان ترتیب بیرگن، بیراق شعری جوده بؤش و بی‌مزه ایدی. اونده‌ی شعر یازگندن کؤره، یازمه‌گن یخشیراق.

یامان اعتقادلی کیشی ایدی. حضرت خواجه عبیدالله‌نی قدرله‌مسدی. یوره‌کسیز، حیاسی کمراق کیشی ایدی. اطرافیده بیر نیچه مَینواز و بی‌باکلر ییغیلگن، دیوان و خلایق قاشیده یامان و خونیک حرکتلر قیلردی. بد کلام ایدی. سؤزینی درحال انگلب بؤلمسدی.

اوروشلری: ایکّی مرته صف تارتیب جنگ قیلدی. هر ایکّله‌سیده هم سلطان حسین بایقرا میرزا بیلن تؤقنه‌شدی :بیر مراتبه استرابادده مغلوب بؤلدی. ینه بیر مرته اندخود توپراغیده، چکمن دیگن پیرده هم مغلوب بؤلدی. ایکّی مرته بدخشان‌نینگ جَنوب

تامانیده‌گی کافرستان‌گه باریب غزوت قیلدی. شو سببلی فرمانی‌نینگ سرلوحه‌سیده سلطان محمود غازي دېب یازردیلر.

ولایتلری: سلطان ابوسعیدمیرزا اونگه استرآبادنی بېرگن اېدی. عراق واقعه‌سیدن کېین (اوشه یېرده ابوسعیدمیرزا جنگده هلاک بۈلگن) خراسان‌گه کېلدی. بو پیتده حصار حاکمی قنبرعلی‌بېک سلطان ابوسعیدمیرزانینگ بویروغی بیلن هندوستان لشکرینی یېغیب عراققه، میرزانینگ آرقه‌سیدن باره‌یاتگنده خراسان‌ده سلطان محمودمیرزاگه قۈشیلدی. سلطان حسین بایقرامیرزانینگ آوازه‌سینی اېشیتگچ، خراسان خلقی هجوم قیلیب، سلطان محمودمیرزانی خراسان‌دن هَیده‌دیلر. سلطان محمودمیرزا سمرقندگه سلطان احمدمیرزا قاشیگه کېلدی. بیر نېچه آیدن سۈنگ احمد مشتاق باشلیق سید بدر و خسروشاه همده ینه بعضی یېگیتلر سلطان محمودمیرزانی آلیب قاچیب، حصارگه قنبرعلیبېک قاشیگه باردیلر. اۈشندن بېری قهقه بیلن کۈهتن تاغی‌نینگ جنوب طرفیده‌گی ولایتلر، چنانچه، ترمذ و چغانیان، حصار و ختلان، قوندوز و بدخشان هندوکش تاغیگچه سلطان محمودمیرزانینگ اختیاریگه اۈتدی . اکه‌سی سلطان احمدمیرزا اۈلگندن سۈنگ اونینگ ولایتی هم بونینگ تصرفیده بۈلدی.

اولادی: بېش اۈغیل، اۈن بیر قیز کۈردی. برچه اۈغیللریدن کتّه‌سی سلطان مسعودمیرزا اېدی. آنه‌سی میربزرگ ترمذي‌نینگ قیزی اېدی.

ینه بیر اۈغلی بایسونقور میرزا اېدی. آنه‌سی پاشاه‌بېگم اېدی. ینه بیر اۈغلی سلطانعلی میرزا اېدی. آنه‌سی زهره‌بېگم آغه اۈزبک چوری اېدی.

ینه بیر اۈغلی سلطان حسین میرزا اېدی. آنه‌سی خانزاده‌بېگم میربزرگ‌نینگ نبیره‌سی اېدی. او میرزا تیریکلیگیده اۈن اوچ یاشیده تنگری رحمتیگه باردی.

ینه بیر اۈغلی سلطان اُوَیس میرزا اېدی. آنه‌سی یونس‌خان‌نینگ قیزی، مېنینگ آنه‌م‌نینگ سینگلیسی سلطان نگارخانم اېدی. بو تۈرت میرزانینگ حالتلری مذکور اثرنینگ تېگیشلی واقعه لریده ذکر اېتیله‌دی.

اوچ قیزی بایسونقور میرزا بیلن بیر توغیشگن اېدی. کتّه‌سینی سلطان محمودمیرزا

عمکیسی منوچهر میرزانینگ اؤغلی ملک محمد میرزاگه چیقرگن اپدی.

ینه بیش قیزی میربزرگ‌نینگ نبوره‌سی خانزاده‌بیگم‌دن اپدی. کتّه‌سینی سلطان محمودمیرزا وفاتیدن کپین ابابکر کاشغریگه بپردیلر. ایکّینچی قیزی بیکه‌بیگم اپدی، سلطان حسین بایقرا میرزا حصارنی قمل قیلگنده سلطان ابوسعید میرزانینگ قیزی پاینده سلطان‌بیگم‌دن توغیلگن حیدر میرزا اسملی اؤغلیگه آلیب، یره‌شیب، حصارنینگ اوستیدن قَیتیب کپتدی. اوچینچی قیزی آق‌بیگم اپدی. تؤرتینچی قیزی آی‌بیگم اپدی. سلطان حسین میرزا قوندوز اوستیگه کپلگنده، عمرشیخ میرزا اؤغلی جهانگیر میرزانی اندیجان لشکری بیلن کؤمککه یوبارگنده جهانگیر میرزاگه نامزاد بؤلگن اپدی. تؤقّیز یوز و اؤنینچی ییلی (۱۵۰٤) آمودریا بؤییده باقی چغانیاني مبنگه کپلیب ملازمت قیلدی. بو بیگملر آنه‌لری بیلن ترمذده اپدیلر. بولر هم باقی چغانیاني‌نینگ کؤچ-کؤرانی بیلن کپلیب قؤشیلدیلر. کاهمردگه کپلگنده آی‌بیگم‌نی جهانگیر میرزا آلدی. بیرگینه قیز کؤردی. مذکور ییلده او کتّه آنه‌سی خانزاده‌بیگم بیلن بدخشان ولایتیده دیر. بیشینچی قیزی زینب سلطان‌بیگم اپدی. کابل‌نی اپگلله‌گنیمده آنه‌م قوتلوق نگارخانم‌نینگ تکلیفی بیلن اونی آلدیم، خیله هم‌جهتلیک بؤلمه‌دی. ایکّی-اوچ ییلدن سؤنگ چپچک خسته‌لیگی بیلن عالمدن اؤتدی. ینه بیر قیزی مخدومه سلطان‌بیگم اپدی. سلطان علی میرزانینگ توغیشگن اپگه‌چیسی دیر. حاضر بدخشان ولایتیده. ینه ایکّی قیزی ایکّی کنیزکدن توغیلگن: بیری‌نینگ آتی رجب سلطان، ینه بیری‌نینگ اسمی محب‌سلطان دیر.

خاتینلری و کنیزکلری: کتّه خاتینی میربزرگ ترمذي‌نینگ قیزی خانزاده‌بیگم اپدی. میرزا اونی جوده سپوردی. او سلطان مسعود میرزانینگ آنه‌سی اپدی. خانزاده‌بیگم اؤلگنده میرزا جوده قتّیق تعزیه توتگندی. اوندن سؤنگ میربزرگ‌نینگ نبیره‌سی- خانزاده‌بیگم‌نینگ برادرزاده‌سینی آلدی. اونی هم خانزاده‌بیگم دپر اپدیلر. بیش قیز و بیر اؤغیل‌نینگ آنه‌سی اپدی.

ینه بیری- پاشاه‌بیگم. قاره‌قؤیلوق بهارلو ایماغی توركمن بپکلریدن علی شُکوربپک‌نینگ

قیزی ایدی. اونی اوّل جهانشاه میرزا بـاراني قاره‌قؤیلوق‌نینـگ اؤغلـی محمـدي میـرزا آلگـن ایـدی. آزربایجـان و عراقنـی جهانشـاه اولادیـدن آق‌قؤیلـوق اوزون حسـن آلگـچ، علـی شُکوربیک‌نینگ اؤغیللری تـؤرت-بـیش مینـگ اویلـی قـاره‌قؤیلوق تـورکمنلر بـیلن سـلطان ابوسعیدمیرزا خدمتیگه کیردیلر. سلطان ابوسعید میـرزا یینگیلگنـده بـو ولایتلرگـه توشـدیلر. سلطان محمودمیرزا سمرقنددن حصارگه کیلگنده ایسه، اولر سلطان محمـودمیرزا خدمتیگـه کیردیلر. پاشاه‌بیگم‌نی سلطان محمود میرزا اؤشه پیتده آلگن ایـدی. پاشـاه‌بیگم بیـر اؤغیـل، اوچ قیزنینگ آنه‌سی ایدی.

ینه بیری سلطان نگارخانم ایدی. نسبی خانلر واقعه‌لریده شرحلب یازیلگندی.

چؤری و کنیزکلری هم انچه ایدی. معتبـر چؤریسـی زهـره‌بیگم آغـه ایـدی. اؤزبـک‌دن. سلطان ابوسعید میرزانینگ تیریکلیگیده، یاشـلیگیده آلگنـدی. او بیـر اؤغیـل، بیـر قیزنینـگ آنه‌سی ایدی. کنیزلری هم انچه ایدی. اولرنینگ ایکّیته‌سـیدن ایکّـی قیـز بـؤلگن ایـدی کـه، یوقاریده ذکر قیلیندی.

امیرلـری: خسروشـاه تورکسـتانلیک قیپچـاقلردن. کیچیکلیگیـده ترخـان بیکلری‌نینـگ خدمتیده ایدی. بلکه شخصي ساقچی ایدی. اوندن سؤنگ مزیدبیک ارغون‌گه نوکر بؤلـدی. او خسروشاه‌نی هر تامانلمـه قدرلـه‌گن ایـدی. عـراق مغلوبیتیـده سـلطان محمـود میرزاگـه قؤشیلیب یؤلده کیله‌یاتگنیده ارزیرلـی خـدمتلر قیلگنـی اوچـون سـلطان محمودمیرزانینـگ اعتبـارینی قازانـدی. کیینچـه‌لیک جـوده کوچـه‌ییب کیتـدی. سـلطان محمـود میرزانینـگ زمانیده‌یاق خسروشاه نوکری بیش-آلتـی مینگگـه یینگنـدی.آمودریادن هنـدوکش تاغیگچـه بدخشان‌دن باشقه ولایتلرنینگ همه‌سی اونگه تعلقلی ایدی. بیـر بوتـون مسـتحکم بیکلیـک توزدی. ضیافتی و سخاوتی یخشی ایدی. سادّه‌لیگیگه قره‌مَی، جوده تاپرمان-چاپرمان ایـدی. قنچه کؤپ تاپسه، شونچه یخشی خرج هم قیلردی.

سلطان محمودمیرزادن سؤنگ اؤغلانلری‌نینگ زمانیـده هـم جـوده کوچـه‌ییب کیتـدی. نوکری ییگیرمه مینگگه یقینلشگن ایدی. گرچه نماز اؤقیب، طعامده پرهیـز قیلسـه هـم، امـا

بی‌تمیز، بوزوقی، ادراکسیز، بی‌فهم، بیوفا و عاقبتسیز کیشی ایدی. بیش کونلیک اوتر دنیا اوچون بیر اؤزی اؤستیرگن ولی‌نعمتزاده‌سی سلطان محمودمیرزا اؤغلی‌نینگ کؤزینی کؤر قیلدی. باشقه بیرینی اؤلدیردی. تنگری قاشیده عاصي و خلق آلدیده یامان‌آتلیق بؤلدی. قیامت تانگیگچه لعنت و نفرتگه سزاوار بؤلدی. بو اؤتر دنیا اوچون شونده‌ی یامان ایشلر قیلدی. بونده‌ی جوده آباد ولایت و بونچه‌لیک کؤپ یراغلیک نوکرگه ایگه بؤله توریب، بیر ماکیان بیلن هم اوروشمه‌دی. هلی بو واقعه‌لر ذکری کیله‌دی.

ینه بیری پیرمحمد ایلچی بوغه، قَوچین ایدی. بلخ دروازه‌سیده هزاره‌لر بیلن اوروشده سلطان ابوسعید میرزا آلدیده بحث بایلشیب مشت جنگیگه کیرگندی. مردانه کیشی ایدی. سلطان محمود میرزاگه دایم ملازمت قیلردی. میرزانینگ اختیاری گه قره‌ب ایش توتردی. سلطان حسین بایقرا میرزا قوندوزنی قمل قیلگنده، خسروشاه‌گه قرشی آز کیشی بیلن زرهلی کییمسیز اؤیله‌مه‌ی-نیتمه‌ی تونگی باسقینگه آتلندی. او شونده‌ی کؤپ نوکرگه قرشی نیمه هم قیله آلردی! محمد ایلچی بؤغه آرقه‌سیدن قووگونچی باردی: او اؤزینی دریاگه تشلب، غرق بؤلدی.

ینه بیری ایوب ایدی. سلطان ابوسعید میرزا قاشیده خراسان تن‌قؤریقچیلری قِسمیده خدمت قیلردی. بو مردانه کیشی بایسونقور میرزانینگ بیک‌آته‌سی ایدی. یمک و کییمگی معیاری بیلن ایدی. هزلکش و سؤزه‌مال بؤلگنی اوچون سلطان محمود میرزا اونگه "بی‌حیا" دیب خطاب قیلر ایکن.

ینه بیری ولی، خسروشاه‌نینگ توغیشگن اینیسی ایدی. نوکرینی یخشی سقلردی. سلطان مسعود میرزانینگ کؤزیگه مِیل تارتیلماغیگه و بایسونقور میرزانینگ اؤلدیریلماغیگه سببچی او ایدی. جمیع اہل‌نینگ غِیبتینی قیلردی. تیلی زهر و فحش سؤزلر ایتگوچی، قَیسر و بی‌مزه ایرکک ایدی. اؤزیدن باشقه هیچ کیشینی بیرار-بیر ایشده پسند قیلمسدی. مین قوندوز ولایتیدن کیلیب دوشي اطرافیده خسروشاه‌نی نوکر-سَودریدن ییریب جؤنَشگه رخصت بیرگن پیتیمده، او هم اؤزبکلر قؤرقوویدن اندراب و سیراب‌گه کیلگندی. او موضعلرده‌گی

اَیماقلرنی باسیب-تَلب، بیزنی دپب کابل‌گه کپلدی. ولی محمد شیبانی‌خان قاشیگه باردی. سمرقند شهریده باشی قیرقیلدی.

ینه بیری شیخ‌عبدالله برلاس ابدی. شاه سلطان محمدنینگ بیر قیزی اونده ابدی. بو عیال ابابکر میرزا بیلن سلطان محمودخان‌نینگ خاله‌سی بؤله‌دی. شیخ عبدالله برلاس تؤننی ترنگ و تار کییَر ابدی. آدمی و اصیل کیشی ابدی.

ینه بیری محمود برلاس ابدی. نَوَندَاک‌لیک[1] برلاسلردن. سلطان ابوسعیدمیرزا قاشیده هم بپک ابدی. سلطان ابوسعید میرزا عراق ولایتینی اپگلله‌گنده کرمان شهرینی محمود برلاس‌گه بپرگن ابدی .ابابکر میرزاگه مزیدبپک ارغون و قاره‌قؤیلوق تورکمن بپکلری قؤشیلیب، سلطان محمود میرزانینگ اوستیگه حصارگه یورگنده، سلطان محمودمیرزا آغه‌سی یانیگه- سمرقندگه کپتدی. محمود برلاس حصارنی بپرمه‌ی، یخشی حمایه قیلدی. دپوان توزگن شاعر ابدی.

سلطان محمود میرزانینگ وفاتیدن سؤنگ خسروشاه بو واقعه‌نی ابلدن یشیریب، خزینه‌گه قؤل چؤزه باشله‌دی. بونده‌ی خبر قنده‌ی یشیرین قالردی؟ درحال بوتون شهر خلقیگه یاییلدی. اؤشه کونی سمرقند خلقی‌نینگ کتّه هَییتی ابدی. لشکر و فقرا خسروشاه‌نینگ اوستیگه هجوم قیلیش پَییده بؤلدیلر. احمد حاجی‌بپک و ترخان بپکلری غوغانی باسیب، خسروشاهنی چیقریب حصارگه اوزه‌تدیلر. سلطان محمودمیرزا حیاتلیگیده کتّه اؤغلی سلطان مسعودمیرزاگه حصارنی، بایسونقور میرزاگه بخارانی بپرگن ابدی. بو واقعه، یعنی سلطان محمودمیرزانینگ وفاتی پیتیده هبچ قَیسی اؤغلی حاضر ایمس ابدی. خسروشاه‌نی هَیده‌شگندن سؤنگ سمرقند و حصار بپکلری اؤزارا کپلیشیب بخاراگه- بایسونقور میرزاگه کیشی یوباردیلر و کپلتیریب، سمرقند تختیگه اؤتیرغیزدیلر. بایسونقور میرزا پادشاه بؤلگنده اؤن سکّیز یشر ابدی.

1-"Navandok"

اوشه فرصتده تاشکند حاکمی سلطان محمودخان سلطان جنید برلاس و سمرقندنینگ بعضی اولوغلری سؤزی بیلن سمرقندنی اپگللش امیدیده لشکر تارتیب، کنبای[۲] موضعیگه کپلدی. سمرقنددن بایسونقور میرزا هم کتّه، یخشی قوراللنگن لشکر بیلن چیقیب، کنبای موضعیده صف تارتیب اوروشدیلر. حیدر کؤکَلداش مؤغول لشکری‌نینگ اولوغ تَینچی، هجومچیلیک قِسمی‌نینگ باشلیغی اپدی؛ همه‌لری آتدن توشیب، جنگگه کیردیلر. سمرقند و حصارنینگ همتلی ییگیتلری آت سالدیلر. حیدربپک باشلیق آتدن توشگنلر بوتونله‌ی آتلر آیاغی آستیده قالدیلر. حیدربپک قؤلگه آلینگچ، مؤغوللر اوروشه آلمه‌دیلر، پینگیلدیلر. کؤپ مؤغول کیشیسی قیریلدی. بایسونقور میرزا اؤز آلدیده هم کؤپ کیشی‌نینگ باشینی آلدیردی. شونچه‌لیککه باریلدی که، اؤلیک‌نینگ کؤپلیگیدن شاه چادرینی اوچ یپرگه کؤچیردیلر.

بو فرصتده مینگلیک اپلیدن بؤلگن، آته‌نینگ آلدیده کیچیکلیگیدن خدمت‌لر قیلیب بپکلیک مرتبه‌سیگه یپتگن، بیراق سؤنگره بیر گناهی طفیلی مرتبه‌سی پسه‌یتیریلگن ابراهیم سارو اِسفره قؤرغانینی اپگللب، بایسونقور میرزا آتیگه خطبه اؤقیتدی، مخالف تامانیده بؤلدی.

شعبان آییده ابراهیم سارو فتنه‌سینی دفع اپتیش اوچون لشکر آتلندی. اوشبو آی‌نینگ آخریده اِسفره‌نی قمل قیلدیک. اؤشه کونی ییگیتلر شؤخلیک قیلیب، یپتیب کپلگندن-آق، قؤرغان‌نینگ تشقریسیده‌گی ینگی سالینگن قؤرغاننی آلدیلر. سید قاسم اپشیک‌آغه شو کونی همه‌دن یخشیراق حرکت قیلیب، اؤزیب قیلیچ اوردی. سلطان احمد تنبل هم قیلیچی‌نینگ کوچینی کؤرستدی. محمد دؤست تغایی هم قیلیچبازلیک دادینی بپردی. بیراق بهادِرلیک اولوشی ساورینینی سید قاسم آلدی. بهادِرلیک اولوشی مؤغوللرده قدیمی رسم دیر. هر اوروش و حرب معرکه‌سیده هر کیم‌که اپلدن اؤزیب قیلیچ اورگن بؤلسه، اولوشنی اؤشه آله‌دی. شا هرخیه‌گه بارگنده، تاغه‌م سلطان محمودخان‌نینگ نمونه‌لی بهادِرلیک اولوشینی

2 ."Kanboy"

سید قاسم آلدی. اوّلگی کونگی اوروشده خـدای‌بیردی‌بیک آته‌مگـه تَخـش[۳]اوقـی تپگیـب، اؤلدی. زرهلی کییمسیز اوروشگه کیریلگنی اوچون بعضی ییگیت-یلنگ نابود بؤلیب، انچـه آدم یره‌دار بؤلدی. ابراهیم سارونینگ قاشیده بیر تخشآتری بار ایـدی، جـوده یخشـی آتـردی. اونینگدیک تخشآترنی کؤرمه‌گن ایدیک. اکثر ایلنی او یره‌دارقیلدی. قؤرغان آلینگندن سؤنگ، اؤشه تخشآتر دایم مینینگ قاشیمده بؤلدی. قمل اوزاققه چؤزیلدی. ایکّی-اوچ پیرده سـرکؤبلر یَسه‌ب، پیرآسـتی یـؤللرینی قـزیش بویوریلـدی. قلعـه آلـیش حرکتیگـه جـدي کیریشـیش تعیینلندی. قمل قیرق کونگه چؤزیلدی.

آخری ابراهیم سارو عاجز قالیـب، خواجـه مولانـای قاضـی‌نینگ واسـطه‌چیلیگی بـیلن قوللیقنی بؤینیگه آلیب، شوال آییده قیلیچ، سداغینی بؤینیگه آسیب کیلیب، ملازمت قیلیـب، قؤرغاننی تاپشیردی.

خؤجند هم اوزاق مدتلردن بیری عمرشیخ میرزا دولتیگه تعلقلی ایـدی. بیـراق بـو تـؤس-تؤپالانلرده حاکمیدن پوتور کیتگنی اوچون سلطان احمدمیرزاگه قرر ایدی. شو مناسبت بیلن اونینگ اوستیگه یوریش قیلیب باریلـدی. خؤجنـدده میرمؤغـول‌نینـگ آته‌سـی عبـدالوهاب شیغاوول ایدی. مین ییتگن زَهاتی‌یاق قؤرغاننی تَلَشیب-تارتیشیب اؤتیرمه‌ی تاپشیردی.

بو فرصتده سلطان محمودخان شاهرخیه‌ده ایدی. بونـدن بـورونراق سـلطان احمـدمیرزا اندیجان توپراغیگه کیلگنده خان هم کیلیب، اخسی‌نی قمـل قیلگنـدی. ذکـر ایتیلگنیـدیک، خاطریمگه کیلدی‌که، خان آنه‌مینگ اکه‌سی دیر، آره بونچه‌لیک یقین بؤلگنی باعـث باریـب باش ایگسم، اؤتگن کینه-کدورتلر برطرف بؤلسه، یقـین-ییراقـده ایشـیتگن-کؤرگنگـه یخشـی بؤله‌دی، دیب کیلیب، شاهرخیه‌دن تشقریده‌گی حیدربیک سـالگن باغـده خانگـه ملازمـت قیلدیم. خان باغ نینگ اؤرته‌سیده‌گی اولوغ چاردره (تؤرت ایشیکلی) اویـده اؤتیـرگن ایـدیلر. اویگـه کیـرگچ، اوچ مرتـه تعظـیم قیلـدیم. خـان هـم تعظـیم قیلیـب اؤرینلریـدن تـوردیلر.

۳-تخش- کیچیک اوق آتیش قورالی.

کۆریشیب، قَیتیب تعظیم قیلگندن سۆنگ، یانلریگه آلیب، کۆپ شفقت و مهربانچیلیکلر کۆرستدیلر.

بیر-ایکّی کوندن سۆنگ کندیرلیک داوانی بیلن اخسی و اندیجان سری یولگه توشدیم. اخسی‌گه یېتیب آته‌منینگ مزارینی طواف قیلدیم. اخسی‌دن جمعه نمازی وقتی چیقیب، بندِسالار یۆلی آرقه‌لی شام بیلن خفتن نمازی آره‌سیده اندیجان‌گه کېلدیم. بو بندِسالار یۆلی تۆقّیز ییغاچ یۆل دیر. اندیجان ولایتی‌نینگ دشته یشاوچی اهالیسیدن بیری آدمی کۆپ چَکره‌ک اېلی دیر. بېش-آلتی مینگ اویلیک اېل. اولر فرغانه بیلن کاشغر آره‌سیده‌گی تاغلرده استقامت قیله‌دیلر. آتلری کۆپ و قۆیلری بې‌حساب دیر. او تاغلرده قاره‌مال اۆرنیگه قۆتاس سقله‌یدیلر. قۆتاسلری هم کۆپ بۆله‌دی. تاغلری بېرک و چېگره‌ده بۆلگنی اوچون مال بېریشگه اۆرگنمه‌گنلر. چَکَره‌ک‌دن مال آلیب، لشکرگه بۆلیب بېریش اوچون لشکرنی قاسمبېک‌که باشله‌تیب، چَکَره‌ک‌که یوباریلدی. قاسمبېک باریب، ییگیرمه مینگگه یقین قۆی و مینگ-مینگ بېش یوز آت آلیب، لشکرگه اولشدی.

لشکر چَکره‌ک‌دن قَیتگندن سۆنگ اۆره‌تېپه نینگ اوستیگه آتلنیلدی. اۆره‌تېپه اوزاق مدتلر عمرشیخ میرزا تصرفیده اېدی. میرزا اۆلگن ییلی قۆلدن چیقیب کېتگندی. بو فرصتده بایسونقور میرزانینگ اینیسی سلطان علی میرزا بو یېرده اېدی. سلطان علی میرزا خبر تاپیب، اۆزی پُلغَر و مسچا تاغلیکلریگه چیقیب کېتیب، بېک‌آته شیخ ذوالنون‌نی اۆره‌تېپه‌گه قۆیگن اېدی. خۆجنددن اۆتیب یریم یۆلگه یېتگنده، خلیفه‌نی شیخ ذوالنون‌گه اېلچی صفتیده یوباریلدی. او بې‌عقل ناکس مناسب جواب بېرمه‌ی، خلیفه‌نی توتتیریب، اۆلیمگه بویوردی. قسمتده یۆق اېکن، خلیفه خلاص بۆلیب، یوز مینگ مشقت و عذابلر بیلن ایکّی-اوچ کوندن کېین یَیاو و یلنغاچ قَیتیب کېلدی.

اوره‌تېپه طرفلرگه کېلدیک. قیش یقین قالگنی اوچون اېل شالی-مالینی بوتونله‌ی ییغیشتیریب آلگن اېدی. شوسببدن بیر نېچه کون اۆتگچ، اندیجان سری قَیتیب یۆلگه توشیلدی. بیز قَیتگندن سۆنگ خان لشکری اۆره‌تېپه اوستیگه یوردی. اۆره‌تېپه کیشیلری

سقله‌ی آلمه‌ی، او یپرنی تشلب چیقدیلر. خان اؤره‌تپه‌نی محمد حسین کؤره‌گان‌گه بیردی. اؤشه وقتدن توقّیز یوز سکّیزینجی ییل‌گچه (میلادی ۱۵۰۲ ییل) اوره‌تپه محمد حسین کؤره‌گان‌ده ایدی.

تۇقّیز یوز بیرینچی (١٤٩٦-١٤٩٥) ییل واقعه‌لری

سلطان حسین بایقرا میرزا خراسان‌دن حصار اوستیگه لشکر تارتیب، قیشده ترمذ تۇغریسیگه کېلدی. سلطان مسعود میرزا هم لشکر ییغیب، ترمذگه رۇپه‌ره کېلیب اۇتیردی. خسروشاه اۇزی قوندوزنی محکم قیلیب، اینیسی ولی‌نی لشکرگه یوباردی. قیش‌نینگ اکثرینی سوو یاقه‌سیده اۇتکزدیلر، نَریگه اۇته آلمه‌دیلر. سلطان حسین میرزا ایشبیلرمان و تجربه‌لی پادشاه ابدی. قوندوز سری دریا یوقاریسیگه کۇچدی. رۇپه‌ره‌سیده‌گی لشکرنی غافل قالدیریب، عبداللطیف بخشی باشلیق بېش-آلتی یوز عهده‌برا آدملرینی کیلیف[1] کېچیگیگه یوباردی. او لشکر خبر تاپگونچه، عبداللطیف بخشی تعیین بۇلگن اېل بیلن کیلیف کېچیگیدن اۇتیب، سوو یاقه‌سینی اېگللەدی. بو خبر سلطان مسعود میرزاگه یېتیب بارگچ، ولی خسروشاه بو کېچگن آدملرنینگ اوستیگه بارماقله هرچند حرکت قیلدی، سلطان مسعود میرزانینگ قۇرقاقلیگیدن یاکه ولی‌نینگ تېسکریسی بۇلگن باقی چغانیاني‌نینگ رأییگه قره‌ب، بو کېچگن لشکرنینگ اوستیگه یورمه‌دی. لشکر ترتیبسیز یۇسین‌ده حصار سری قَیتدی.

سلطان حسین میرزا سوو کېچیب، بدیع‌الزمان میرزا و ابراهیم حسین میرزانی، محمد ولیبېک و ذوالنون ارغون‌نی خسروشاه اوستیگه هجومچی قِسم قیلیب یوباردی. مظفر میرزا و محمد بوروندوق برلاس‌نی ختلان اوستیگه جۇنَتدی. اۇزی حصار اوستیگه کېلدی. یقین بارگنده خبر تاپدیلر. سلطان مسعود میرزا حصارده تورماق‌نینگ یۇلینی تاپالمه‌ی، کمرود

1 -"kilif"

نهری یاقه‌لب، یوقاری سِری تاغ یـؤلی بـیلن اینیسـی بایسـونقور میـرزا قاشـیگه- سـمرقندگه کېتدی. ولی هم ختلان سری یؤل تارتدی. حصار قؤرغانینی باقی چغانیاني، محمود بـرلاس و قؤچ‌بېک‌نینگ آته‌سی سلطان احمد بېرکیتدیلر.

حمزه سلطان و مهدي سلطان بیر نېچـه ییلـدن بېـری شـیبانی‌خان‌دن اَیریلیـب کېلیـب، سلطان محمود میرزا خذمتیده اېدیلر. برچه اؤزبکلری بیلن محمد دؤغلـت سـلطان حسـین دؤغلت و جمیع حصار ولایتیده اؤتیرگن مؤغـوللر بـیلن بـو تهلکـه‌ده قـاره‌تېگین سـری یـؤل تارتدیلر. سلطان حسین میرزا بو خبرلرنی اېشیتیب، ابوالمحسن میرزانی و بعضی بیگیتلرنـی کمرود دره‌سی یوقاریسیگه، سلطان مسعود میرزا آرتیدن یوبـاردی. تـار دره‌گـه کیـرگن پیتـده آرتیدن پېتیب بارگن بؤلسه‌لر-ده، لېکن اَیترلی ایش هم قیله‌آلمه‌دیلر. بیراق، میرزاېبک فرنگیباز (اؤقاتر) اونده قیلیچ بیلن ایش کؤرسته‌دی.

ابراهیم ترخان، یعقوب ایوب، ینه بعضی لشکر حمزه سـلطان و مؤغوللرنینـگ اوسـتیگه قاره‌تېگین‌گه یوباریلدی. قاره‌تېگین‌ده کېبنیدن پېتیب اوروشدیلر. لېکن اولـر سـلطان حسـین میرزانینگ ایلغار قِسمینی باسیب، بېکلرنینگ اکثرینی قؤلگه توشیریب، ینه قؤییب یوباردیلر.

حصاردن اؤشه چیقققنلریدن کېین حمزه سلطان، مهـدي سـلطان، حمـزه سـلطان نینـگ اؤغلی مماق سلطان، محمد دؤغلت (سؤنگره‌لر محمـد حصـاري صـفتیده مشـهور بؤلیـب اېدی)، سلطان حسین دؤغلت و بو سـلطانلرگه تعلقلـی اؤزبکلـر، حصـار ولایتیـده یشـه‌ب تورگن سلطان محمود میرزا نوکرلری بؤلگن مؤغوللر بیزنی دېب رمضـان آییـده انـدیجان‌گـه کېلدیلر.

او پیتده تېموري سلطانلر رسمی بیلن تؤشک اوسـتیده اؤتیرگنـدیم. حمـزه سـلطان بـیلن مهدي سلطان و مماق سلطان کېلگنلریده، بو سـلطانلرنینگ تعظیمیگـه اؤرنیمـدن توریـب، تؤشکدن توشیب، سلطانلر بیلن کؤریشدیم. سلطانلرنی اؤنگ قـؤل تامانیمگـه اؤتیرغیـزدیم. محمد حصاری باشلیق برچه مؤغوللر کېلدیلر. برچه‌سی ملازملیکنی اختیار قیلدیلر.

سلطان حسین بایقرا میرزا کپلیب حصار قؤرغانینی قمل قیلدی. لهم[۲]قَزماق، قؤرغان آلماق، تاش اورماق و تاشآتر قازان قورماق‌نینگ پَییده کپچه و کوندوز آرام و قراری یؤق ابدی. تؤرت-بپش یپرده لهم قَزدیردی. شهر تامان دروازه یانیدن قزیلگن لهم انچه ایلگریله‌گندی. قؤرغان ابلی هم لهم قزیب، بو لهم‌نی تاپدیلر. قؤرغانلیکلر یوقاریدن بولرگه تامان توتون هَیده‌دیلر. هجومچیلر تپشیکنی بپرکیتگچ، توتون یوقاریگه-قؤرغان ابلی‌نینگ اؤزلریگه قَیتیب، قؤرغان ابلی اؤلیم وهیمه‌سیده لهم‌دن قاچیب چیقدیلر. آخری کؤزه-کؤزه سوو کپلتیریب قوییب، تشقی ابلنی لهم‌دن قاچیردیلر. ینه بیر مراتبه بیر تؤده ایلدم ییگیتلر چیقیب لهم اوستیده‌گی ییگیتلرنی قاچیردیلر. ینه حسین بایقرا میرزا توشگن شمال طرفدن تاشآتر قازان قوریب، کؤپ تاش بیلن اوریب، قلعه‌نینگ بیر بورچگی‌ده‌گی مناره‌نینگ ایچینی اؤیدیلر. خفتن نمازی پیتیده قلعه‌نینگ کونگیره‌دار اوستونی اوچدی. بعضی ییگیتلر تپزلیک قیلیب اوروشگه رخصت سؤردیلر. سلطان حسین میرزا "کپچه‌سی بؤلدی"، دپب رُخصت بپرمه‌دی. تانگ آتگونچه قؤرغان ابلی قلعه‌نینگ اوچگن اوستونینی تؤله تعمیرلب، قیته‌دن تیکله‌گن ابدیلر. ابرته‌سی اوروش هم بؤلمه‌دی. بو ایکّی آی، ایکّی یریم آیده دُؤق-پؤپیسه و قلعه تپشماق، سرکؤب تیکله‌ماق و تاش آتماقدن باشقه توزوک اوروش بؤلمه‌دی.

بدیع‌الزمان میرزا و خسروشاه اوستیگه یوباریلگن لشکر قِسمی قوندوزدن اوچ-تؤرت ییغاچ قوییراق توشگنده خسروشاه بار کیشیسی بیلن اسلحه‌له‌نیب، قوندوزدن چیقیب، آره‌ده قؤنیب، بدیع‌الزمان میرزا و لشکری‌نینگ اوستیگه باستیریب کپلدی. بولر-شونچه میرزالر و شونچه سردار بپکلر عسکرلری خسروشاه‌نینگ کیشیلریدن ایکّی حصه آرتیق بؤلمسه-ده، بیر یریم حصه‌دن کؤپراق بؤله توریب چؤچیب، احتیاطکارلیک دپیه خندقدن چیقمه‌دیلر. خسروشاه‌نینگ یخشی-یامان، کتّه-کیچیک نوکری تؤرت-بپش مینگچه ابدی.

خسروشاه بو اؤتر بپ‌بقا دنیا اوچون و کپتر نوکرِبپوفا اوچون شونچه یامانلیک و

۲-لهم- دشمن موضعی سَری یپر آستی یؤل؛ نقب.

بدناملیکنی اختیار قیلیب همده مونچه ظلم و عدالتسیزلیک قیلماقنی اؤزیگه شعار قیلیب، کتّه-کتّه ولایتلرگه ایگه بؤلیب، شونچه کؤپ نوکر و سَودر سقلش توتومینی قیلیب، بلکه سؤنگره‌لر نوکر و ملازملری ییگیرمه-اؤتّیز مینگگه یئتیب، ولایتلری و ناحیه‌لری اؤز پادشاهی و میرزالریدن آرتیب، عمریده ایریشگن غلبه‌سی شو بؤلدی. شو طفیلی خسروشاه و تابعلری‌نینگ نامی سردارلیککه چیقیب، مردانه بؤلدیلر. خندقدن چیقمه‌گنلر قؤرقاقلیکده نام چیقریب، یوره‌کسیزلیک بیلن افسانه بؤلدیلر.

بدیع‌الزمان میرزا اوندن کؤچیب، بیر نیچه منزل قؤنیب تالیقان‌نینگ آلغو تاغیگه کیلیب توشدی. خسروشاه قوندوز قؤرغانیده ایدی. تشقریدن اولرگه خوف سالیب توریش اوچون اینیسی ولی‌نی بیر تؤده جسور ییگیتلری بیلن اشکمیش، فلول و او تاغ ایتکلریگه یوبارگن ایدی. ینه محب علی قؤرچی بیر دسته بهادِر ییگیتلرنی آلیب کیلیب، ختلان دریاسی‌نینگ یاقه‌سیده بولرنینگ آدملریگه اوچره‌ب، اولرنی یینگیب، بیر گروه کیشینی اسیر قیلیب، بیر نیچه باشنی کیسیب کیتدی. سؤنگگی نوبت بونینگ قصدیگه سیدیم علی ایشیک‌آغه، اینیسی قولی‌بیک و بهلول ایوب بیر قِسم کوچلی ییگیتلر بیلن کیلیب، عنبرکؤه ایتگیده خواجه چنگال موضعیده خراسان لشکری کؤچگن محلی تؤقنه‌شه‌دیلر. کؤپ کیشی یئتیب سیدیم علی و قولبابانی، ینه بیر گروه ییگیتلرنی اسیر آلدی.

بو خبر سلطان‌حسین‌میرزاگه یئتیشدی. بونینگ اوستیگه حصارنینگ بهار یاغینلری سببیدن لشکر هم تشویشدن خالی ایمسدی. یره‌ش اوچون ایچکیلردن محمودبرلاس چیقیب کیلدی. تشقریدن خواجه پیر بکاوول[۳]،اولوغ‌آغه‌لر همده موجود بؤلگن سازنده و حافظ‌لر کیلیب، سلطان محمود میرزانینگ خانزاده‌بیگم‌دن بؤلگن کتّه قیزینی سلطان ابوسعید میرزانینگ قیز نبیره‌سی پاینده سلطان‌بیگم‌دن بؤلگن حیدر میرزاگه آلیب، حصار اوستیدن قؤزغه‌لیب قوندوز سری یوزلندیلر. قوندوزگه کیلیب هم بیر آز سیاست قیلگن

۳-بکاوول- شاه درباری‌نینگ آشپزی.

بۆلیب شهرنی قمل قیلدیلر. آخری بـدیع‌الزمان میـرزا آره‌گـه توشـیب، یره‌شـیب، ایچکـری-تشقری توشگن ییگیتلرنی المشتیریب قَیتیب کېتدیلر.

خسروشاه‌نینگ بونچه‌لیک اولغه‌یماغیگه، بونچـه حـدی سـیغمس ایشـلرنی قیلماغیگـه سلطان حسین میرزانینگ ایکّی مراتبه کېلیب هم اونی پینگه آلمه‌ی قَیتمـاغی سـبب بولـدی. سلطان حسین میرزابلخ‌گه پېتگنده ماوراءالنهر ولایتی مصلحتی اوچون بلـخ‌نـی بـدیع‌الزمان میرزاگه بېریب، اونینگ ولایتی بۆلگن استرابادنی مظفر حسین میرزاگه بېردی. هر ایکّله‌سینی بلخ و استراباد حاکملیگیگه بیر مجلسده تعظیم-قوللوق قیلدیردی .انه شو سببدن بـدیع‌الزمان میرزا رنجیدی. کېینگی شونچه ییللیک دشمنلیکلر و فتنه‌لرنینگ سببی شو اېدی.

اوشبو رمضان آیی سمرقندده ترخانیلر فتنه‌سی صادر بۆلدی. شـرحی شـوکه، بایسـونقور میرزا حصار بېکلری و لشکر سردارلری بیلن یخشی مناسبت و توتومده اېدی، لېکن سـمرقند بېک و سپاهیلری بیلن اونچه‌لیک اېمسدی. شیخ عبدالله برلاس اېنگ اولـوغ اعتبـارلی بېـک اېدی. اۆغلانلری بایسونقور میرزا عایله اهلـی بـیلن شـونچه‌لیک یقـین و قـدردان اېدیلرکـه، اولرنی عاشقلیک و معشوقلیککه اۆخشه‌تر اېدیلر. ترخان بېکلری و بعضی سـمرقند بېکلـری شو سببلرگه کۆره، بایسونقور میرزادن رنجیدیلر.

درویش محمد ترخان بخارادن کېلیب، سلطانعلی میرزانـی قرشـیدن کېلتیریـب، پادشـاه کۆتریب، باغِ‌نوگه کېلدی. بایسونقور میرزا شو پېرده اېدی. بایسونقور میرزانی نوکر-سَـودریدن اَییریب توتقون طرزیده ارککه کېلتیردیلر. ایکّله میرزانی بیر جایگه اوتیرغیزدیلر. کېچقـورون، نمازدیگرده بایسونقور میرزانی کۆکسرای‌گه چیقریب قتل اېتیش خَیالیـده اېـدیلر. بایسـونقور میرزا طهارت آلماق بهانه‌سی بیلن بۆستان سرایی‌نینگ شرقی-شِـمال طرفیـده‌گی بیـر اویگـه کیردی. اېشیک آغزیده ترخانیلر تورگندیلر. میرزا بیلن محمد قولی قَوچین، حسـن شـربتچی بیرگه کیردیلر. قسمتنی قره‌نگ که، میرزا طهارتگه کیرگن اوی‌نینگ آرقه طرفیده فقـط خشـت قَلب چیقیلگن اېشیگی بۆلیب، اوندن حویلی آرقـه‌لی تشـقریگه چیقیلـر اېکـن. درحـال بـو خشتلرنی ییقیتیب، ارک‌نینگ غاتفر طرفیده‌گی دېواری‌نینگ سووچیقر اریغی آرقه‌لی چیقیب،

ایکّینچی دېـواردن آشـیب خواجـه کفشـیرگه، خواجگاخواجـه اوییگـه بـاردیلر. طهارتخانـه اېشیگیده تورگنلر بیرپسدن سۏنگ ملاحظه قیلیب کۏرسه‌لرکه، میرزا قاچیبدی.

اېرته‌سیگه اېرته‌لب ترخانیلر ییغیلیب خواجگاخواجه‌نینگ اېشـیگیگه بـاره‌دیلر. خواجـه: «یۏق دیر» دېب، بېرمه‌یدی. بولر هـم زۏرلـب آلمه‌یـدیلر. چونکـه خواجـه‌لرنینـگ حرمـت مرتبه‌سی زۏرلب آلیشگه یۏل قۏیمس اېدی. بیر-ایکّی کونـدن سـۏنگ خواجـه‌عبـدالمکارم، احمد حاجیېک و ینه بعضی ېک، کیچیک ېک‌لر، سـپاهیلر و شـهر اېلی‌نینـگ جمعیسـی عاموی هجـوم قیلیـب خواجـه‌نینگ اوییـدن میرزانـی کېلتیردیلـر؛ سـلطان علـی میرزانـی و ترخانیلرنی ارکده قه‌مه‌دیلر. ارکنی بیر کون هم سقله‌ی‌آلمه‌دیلر.

محمد مزید ترخان چارراهه دروازه‌سی بیلن چیقیب قاچیب بخاراگه باردی. سلطان علی میرزا بیلن درویش محمد ترخان قۏلگه توشدی.

بایسـونقور میـرزا احمـد حاجیېک‌نینـگ اوییـده اېکنیـده درویـش محمـد ترخـان‌نـی کېلتیردیلر. بایسونقور میرزا بیر-ایکّی سۏز سـۏره‌دی. یخشـی جـواب بېـره آلمـه‌دی. یخشـی جواب بېرگولیک ایش قیلمه‌گن اېـدی کـه، جـواب بېرسـه! میـرزا اونـی اۏلیمگـه بویـوردی. درویـش محمـد ترخـان بې‌طاقتلیکـدن اوسـتونگه یاپیشـدی. اوسـتونگه یاپیشـگنی بـیلن قۏیه‌دیلرمی؟! قتل اېتدیلر. سـلطان علـی میرزانـی کۏکسـرای‌گـه چیقریـب کۏزلریگـه مِیـل تارتیشنی بویوردی.

تېموربېک سالگن عالی عمارتلردن بیری کۏکسرای‌دیرکه، او سمرقند ارکیـده جایلشـگن. عجیب خاصیتلی عمارت دیر. تېموربېک اولادیدن هر کیم باش کۏتریب تختگه اۏتیرسه هم بونده اۏتیره‌دی، هر کیم تخت آرزوسی بیلن باش قۏیسه هم بونـده قۏیـه‌دی. حتـا کـه، فـلان پادشاهنی کۏکسرای‌گه چیقردیلر، یعنی اۏلدیردیلر، دېگن کنایه‌لی گپ یورردی. سلطان علی میرزانی کۏکسرای‌ده کوزلریگه مِیل تارتدیلر. جراح‌نینـگ اختیـاری بیلَنمـی یـا بېخاسـدنمی نشـتردن سـلطان علـی میرزانینـگ کۏزلریگـه هـېچ بیـر ضـرر یېتمـه‌دی. بـونی او درحـال بیلدیرمه‌دی. سلطان علی میرزا خواجه یحیی‌نینگ اوییگه باردی. ایکّی-اوچ کونـدن سـۏنگ

قاچیب، بخاراگه-ترخانلرگه باردی. حضرت خواجه عبیدالله اولادی‌نینگ آره‌سیده بو سببدن اتفاقلیک-ایناقلیک پیدا بؤلدی. اولوغی اولوغیگه مربي، کیچیگی کیچیگیگه حامي بؤلدی.

بیر نچه کوندن سؤنگ خواجه یحیی هم بخاراگه باردی. بایسونقور میرزا لشکر تارتیب بخاراگه، سلطان علی میرزانینگ اوستیگه یوردی. بخاراگه یقین قالگنده سلطان علی میرزا و ترخان بیکلری صف تارتیب چیقدیلر. بیر آز اوروش بؤلدی. غلبه سلطان علی میرزا طرفیده بؤلیب، بایسونقور میرزا شکست تاپدی. احمد حاجیبیک و ینه بیر گروه سره بیگیتلر قؤلگه توشدی، اکثریتینی اؤلدیردیلر .احمدحاجیبیک‌نی دروبش محمد ترخان‌نینگ قتلی سببلی حرمتسیزلرچه قتل اېتدیلر.

سلطان‌علی میرزا بایسونقور میرزانینگ آرتیدن درحال سمرقندگه یوردی. بو خبر شوال آییده اندیجان‌گه، بیزگه یېتیب کېلدی. بیز هم سمرقند امیدی بیلن اؤشه شوال آییده-یاق لشکر تارتیب آتلندیک. سلطان حسین میرزا حصار و قوندوزدن قَیتگن اېدی. سلطان مسعود میرزانینگ و خسروشاه‌نینگ خاطری جمع اېدی. سلطان مسعود میرزا هم سمرقند آرزوسیده شهرسبز اوستیگه کېلدی. خسروشاه اینیسی ولی‌نی مسعود میرزاگه قؤشدی. اوچ-تؤرت آی سمرقندنی اوچ تاماندن قمل قیلدیک.

خواجه یحیی سلطان علی میرزا آلدیدن کېلیب، آره‌ده اتفاق و هم‌جهتلیک اؤرنتماقچی بؤلدی. کوریشماققه راضی بؤلیب، سمرقنددن ایکّی-اوچ شرعی قوییراق سوغد طرفیدن مېن لشکریم بیلن باردیم. او طرفدن سلطان علی میرزا لشکری بیلن کېلدی. نَریدن تؤرت-بېش کیشی سلطان علی میرزا، بېریدن تؤرت-بېش کیشی بیلن مېن کؤهک سووی‌نینگ آره‌لیغیدن کېچیب، آت اوستیده-یاق کؤریشیب، سؤره‌شیب، اولر او طرف کېتدیلر، مېن بو طرف کېلدیم.

ملا بنایی‌نی و محمد صالح‌نی اؤشنده خواجه یحیی خذمتی‌ده کؤردیم. محمد صالح‌نی اؤشنده بیر مرته‌گینه کؤردیم. ملا بنایي اېسه کېینچه‌لیک انچه وقت مېنینگ خذمتیمده بولدی.

سلطان علی میرزا بیلن کؤریشگنیمیزدن سؤنگ، قیش یقین کېلیب قالگن اېدی، سـمرقند اېلی هم اونچه‌لیک تنقیصلیکنی کېچیره‌یاتگن اېمسدی. شو سببلی مېن اندیجان‌گه، سلطان علی میرزا بخاراگه قَیتدیک.

سلطان مسعود میرزا شیخ عبدالله برلاس‌نینگ قیزیگه جـوده مایـل اېـدی. اونـی آلیـب، مملکت آلیشلیک دغدغه‌سینی قؤییـب، حصـارگه قَیتـدی. بلکـه بوکېلیشـدن مقصـدی شـو بؤلگن دیر. شېراز و کنبای موضعلریدن مهـدي سـلطان قاچیـب، سـمرقندگه بـاردی. حمـزه سلطان ضامن‌دن اجازه بیلن سمرقندگه باردی.

تؤقّیز یوز ایکّینچی (۱۴۹۷-۱۴۹۶) ییل واقعه‌لری

اوشبو قیشده بایسونقور میرزانینگ ایشی انچه رواج تاپگن اپدی. سلطان علی میرزا تامانیدن عبدالکریم اشریت کؤفین و اونینگ یقینیده‌گی موضعلرگه کپلگن اپدی. سمرقنددن مهدي سلطان بایسونقور میرزا لشکری‌نینگ هجومچی قِسمینی باشلب کپلیب، بولرنینگ اوستیگه تشلندی. عبدالکریم اشریت بیلن مهدي سلطان‌نینگ اؤزلری یوزمه-یوز بؤلدیلر. عبدالکریم‌نینگ آتیگه مهدي سلطان چپرکسي قیلیچ سالیب ییقیتدی. اؤزی توره‌یاتگن حالتیده مهدي سلطان قؤلی‌نینگ تیرسگیدن چاپدی. اونی قؤلگه توشیریب، اؤشه هجومچی لشکرنی یخشی باسدیلر. بو سلطانلر سمرقند ایشینی و میرزالرنینگ سلطنتینی کوچسیز بیلیب، اَیریلیب، بهارده شیبانی‌خان قاشیگه کپتدیلر.

شونچه واقعه‌لردن سؤنگ سمرقندلیکلر تؤپلَنیب، سلطان علی میرزانینگ قرشیسیگه لشکر تارتیب چیقدیلر. بایسونقور میرزا سرپل‌گه کپلدی. سلطان علی میرزا خواجه‌ی کاردزن‌گه کپلدی. اوشبو فرصتده خواجه منیراؤشي‌نینگ قوتقوسی بیلن خواجه ابوالمکارم و اندیجان بپکلریدن ویس لاغری، محمد باقر و ینه قاسم دؤلدای همده بایسونقور میرزانینگ بیر گروه یقین کیشیلری بخارا اوستیگه یوردیلر. یقین پپتگنلریده بخارادەگیلر خبردار بؤلدیلر، بولرنینگ ایشلری یوریشمَی، آرتگه قَیتدیلر.

سلطان علی میرزا بیلن کؤریشگنیمیزده، یازده اولر بخارادن، مپن اندیجان‌دن کپلیب، سمرقندنی قمل قیله‌میز، دپب کپلیشیلگن اپدی. اوشه وعده‌له‌شووگه کؤره، رمضان آییده

اندیجان‌دن آتلَنیب، یاریلاق موضعیگه یتگنده، میرزالرنینگ یوزمه-یوز اؤتیرگنلری خبرینی ایشیتیب، تؤلون خواجه مؤغول‌نی ایکّی-اوچ یوز جنگری ییگیتلر بیلن هجومچی قِسم قیلیب اَییردیک. یقین یتگنیمیزده بایسونقور میرزا بیزنینگ باره‌یاتگنیمیزدن خبر تاپیب، صفی بوزیلگن یؤسینده آرقه‌سیگه قَیته‌دی. بو ییگیتلر اوشه کیچه اولرنینگ یؤلینی کؤنده‌لنگیگه کیسیب چیقیب، کؤپ کیشینی آتیب، انچه اؤلجه کیلتیردیلر.

بیز بیر-ایکّی کوندن سؤنگ شیراز قؤرغانیگه یتدیک.

شیراز قاسم دؤلدای‌ده ایدی. قؤرغان‌بیگی شیرازنی سقله‌ی آلمه‌ی، قؤرغاننی تاپشیردی. شیراز قؤرغانی ابراهیم سارو اختیاریگه بیریلدی. تانگده فطر هَییتی نمازینی اؤشه ییرده اؤقیب، سمرقند سری یؤلگه چیقیب، آبیار استراحتگاهی‌گه توشدیک. اؤشه کونی قاسم دؤلدای، ویس لاغری، حسن نبیره، سلطان محمد سَیفل، سلطان محمد ویس اوچ- تؤرت یوز کیشی بیلن کیلیب، ملازمت قیلدیلر. بایسونقور میرزا کؤچیب، آرقه‌گه قَیتگچ، بیز اَیریلیب پادشاه قوللوغیگه کیلدیک، دییشدی اولر. آخری معلوم بؤلدی که، بولر بحثلشیب بایسونقور میرزادن اَیریلیب، شیرازنی مدافعه قیلگنی کیلگن ایکنلر. شیراز ایشی بونده‌ی بؤلگچ، ناعلاج قالیب کیلیشییدی.

قاره‌بولاقده توشگنیمیزده بعضی ییرلی کیشیلرگه بی‌باشلیک قیلگن (تله‌گن) مؤغوللرنی توتیب کیلتیردیلر. قاسم‌بیک سیاست اوچون ایکّی-اوچته‌سینی پرچه-پرچه قیلدیردی. تؤرت-بیش ییلدن سؤنگ حربی سرگردانلیکلرده مسچادن خان قاشیگه-تاشکینت‌گه یؤل آلگنیمیزده قاسم‌بیک شو سببلی بیزدن اَیریلیب، حصارگه کیتدی. قاره‌بولاق‌دن اؤتیب، سوو کیچیب، یام تؤغریسیده توشدیک. اوشبو کون بعضی خاص بیکلر خیابان باشیده بایسونقور میرزانینگ آدملری بیلن تؤقنشدیلر. سلطان احمد تنبل‌نینگ بؤغزیگه نیزه سنچیب ییقیتدیلر، لیکن قؤلگه توشمه‌دی. خواجه کلان‌نینگ کتّه اکه‌سی خواجگا ملا صدرنینگ یؤغان تامیری‌گه اؤق تیگدی. اؤشه زَهاتی تنگری رحمتیگه باردی. جوده یخشی ییگیت ایدی. آتەم هم قدرلب، مُهردار قیلیب ایدی. طالب علملیگی بار ایدی، تیلنی خیله بیلر ایدی، مکتوب

یازیشی هم یخشی ایدی. قوشچیلیکنی و دعا بیلن یامغیر یاغدیریشنی هم بیلردی.

یام اطرافلریده ایکنیمیزده شهردن کؤپ بازارچیلر و هر خیل آدملر چیقیب، اؤرده‌میز بازاریگه ایلَنیب، سودا-ساتیق قیلر ایدیلر. بیر کونی کیچقورون بیردن خلایق غوغا کؤتریب، مسلمانلر مالینی تماماً تالان-تاراج قیلدیلر. لشکر ضبطی شو درجه‌ده ایدی که، ایل‌نینگ تلنگن نرسه‌لری‌نینگ همه‌سینی سقله‌مه‌ی قَیتریب بیرسینلر، دیگن فرمان بؤلدی. ایرته‌سی ایرته‌لب ایکّی-اوچ ساعت ایچیده بیر قتیم ایپ و ایگنه سینیغیگچه بیرار نرسه لشکر قؤلیده قالمه‌دی، همه‌سینی ایگه‌لریگه قَیتریب بیردیلر.

او یپردن کؤچیب سمرقندنینگ شرق طرفیده‌گی خان یورتیگه توشیلدی. بوجای سمرقنددن اوچ کوروه[1] مسافه‌ده. قیرق-ایلّیک کون بو یورتده اؤتیریلدی. بو یورته‌لیگیمیزده بیر نیچه مراتبه تشقریدن و ایچکریدن یوره‌کلی ییگیتلر خیابانده یخشی قیلیچ چاپیشدی. بیرمرته خیابانده ابراهیم بیکچیک قیلیچبازلیک قیلگنده یوزینی چاپدیلر. شوندن سؤنگ اونی ابراهیم چاپوق دیر ایدیلر. ینه بیر سفر خیابانده پل‌مغاکده (غارکؤپریگی) ابوالقاسم کؤهبُر بیراونی گُرزی بیلن اوردی. ینه بیر مرته خیابانده ترناو موضعیده جنگ بؤلدی. میرزاشاه قَوچین گرزی بیلن بیراونی قولتدی. میرزاشاه قَوچین‌نی ایسه شونده‌ی چاپدیلرکه، بؤینی‌نینگ یرمیگچه کیسیلگندی، کتّه تامیری‌گینه کیسیلمه‌گندی.

خان یورتیده ایکنیمیزده قؤرغانده‌گیلر فریب بیلن کیشی یوباریب، کیچه‌سی غارِعاشقان

۱-کوروه- مسافه اؤلچاوی؛ بابرنینگ ایضاحیگه کؤره تؤرت مینگ قدم اوزونلیکده‌گی مسافه و هر قدم بیریریم قری و هر قری ایسه بیر شرعی گز(۶۰سانتیمتر). بوحسابده آلتی مینگ گز یعنی ۳۶۰۰متر مسافه‌لیگی معلوم بؤله‌دی، بیراق رحمتلی دهخدا کوروه(کروه)نی فرسخ‌نینگ اوچ حصه‌دن بیرحصه‌سی وایکّی کیلومتر حدویده‌گی مسافه و ۳۵۲۰ گزگه تینگ اوزونلیکنی افاده قیله‌دی، دیب قیدایته‌دی. حالانکه بابر اونی میل بیلن برابر فاصله ایکنلیگینی اؤز شعریده قوییده‌گی‌چه ایضاحلَیدی: «تؤرت مینگدور قدم بیله بیر مِیل بیر کُروه آنی هند اهلی دیر بیل.» میل ۱۶۰۹ متر و دریا میلی ۱۸۵۲ متر مسافه دن عبارت. بابر اؤشه عربچه میلنی، یعنی دینگیز سووی‌نینگ کؤز ایلغه‌گودیک تؤلقینله‌نیب قیرغاققه قلقیگن مسافه، یعنی تؤرت مینگ قدم‌نی نظرده توتگنی حالده، دهخدانینگ ایضاحی ناتؤغری چیقه‌دی وکوروه فرسخ‌نینگ اوچدن بیرقسمی ایمس، بلکه یرمیدن کؤپراق مسافتنی بیلدیروووچی اؤلچاو بیرلیگی‌دیر .(ت.بهایی)

طرفیگه کپلینگ، قؤرغان‌نی بپره‌میز، دپدیلر. بو خَیال بـیلن کپچه‌سـی آتلَنیـب، پل‌مغـاک‌کـه باردیم. بیر گروه سره ییگیتلر و پیاده‌لر وعـده‌لشـگن ییرگـه یوباریلـدی. ایچکریـدن بیزنینـگ پیاده‌لردن غفلتده قالدیریب تؤرت-بپشته‌سینی اؤلدیردیلر که، خبردار بؤلدیک. خیلـه جسـور پیاده‌لر اپدیلر. بیریسی‌نینگ آتی حاجی اپدی. مپنگه یاشلیگیدن خدمت قیلردی. ینه بیرینـی محمود کوندوری سنگک دپر اپدی. برچه‌سینی اؤلدیردیلر.

بو یورتده اپکنیمیزده سمرقنددن شهرلیکلر و بازارچیلر شـونچه‌لیک کـؤپ چـیققن اپـدی که، لشکر اؤرده‌سی شهرگه اَیلنگندی. شهردن هر نیمه ایسته‌سه‌لر، لشکرگاهدن تاپیلردی. بـو مدته سمرقنددن باشقه برچه قؤرغانلر و تاغ و تـوز قـؤل آسـتیمگه کیریـب اپـدی. شـاودار تاغی‌نینگ اپتگیده اورگوت ناملی قؤرغاننی بیر جماعه بپرکیتدی. ضرورت بؤلیب بـو یورتـدن کؤچیب، اورگوت اوستیگه باریلـدی. طاقـت قیلالمـه‌ی خواجـه قاضـی‌نـی آره‌گـه سـالیب کپلدیلر. بیز هم گناهلرینی عفو قیلدیک. ینه سمرقند قملیگه قَیتدیک.

اوشبو ییلی سلطان حسین میـرزا بـیلن بـدیع‌الزمان میـرزا آره‌سـیده‌گی نفـاقلر اوروشـگه ایلندی. بونینگ تفصیلاتی شوکه، اؤتگن ییلی بلخ‌نی بدیع‌الزمان میرزاگه، اسـترابادنی مظفـر میرزاگه بپریب قوللوق قیلدیرگن اپدی، بو حقده یوقاریـده یـازگن اپـدیک. اؤشـه مدتـدن بـو مدتگچه کؤپ اپلچیلر باریب-کپلدیلر.

آخری علیشپربپک هم اپلچیلیککه کپلدی. هرچند حرکت قیلسه‌لر هم بدیع‌الزمان میـرزا استرابادنی اینیسی گه بپرماققه راضی بؤلمه‌دی: «مپنینگ اؤغلیم محمد مؤمن میرزانـی ختنـه قیلگنده، میرزا اونگه بغیشله‌گن»، دپدی.

بیر کونی علیشپربپک بیلن حسین بـایقرا آره‌سـیده بیـر صـحبت بؤلیـب اؤتـدی کـه، بـو میرزانینگ تپز فهملیگی گه، علیشپربپک‌نینـگ کـؤنگلی نـازک و یومشـاقلیگیگه دلیـل دیـر . علیشپربپک مخفی سـؤزلرنی میرزانینـگ قولاغیگـه کـؤپ گپیـردی. تغـین دپـدی کـه: «بـو سؤزلرنی اونوتینگ». میـرزا درحـال ایتـدی کـه: «قَیسـی سـؤزلرنی؟.» علیشـپربپک کـؤپ تأثیرلنیب، راسه ییغله‌دی.

آخری آته-اؤغیل آره‌سیده‌گی بو گپ-سؤزلر شونگه آلیب کېلدی که، آته‌سی آته‌سی‌نینگ اوستیگه و اؤغلی اؤغلی‌نینگ اوستیگه بلخ و استرابادگه لشکر تارتدیلر. سلطان حسین میرزا بدیع‌الزمان میرزا اوستیگه، مظفر حسین میرزا مؤمن میرزا اوستیگه لشکر تارتدی. گرزیوان‌نینگ قوییسیده یکچیراغ[۲] اؤتلاغیگه قوییدن سلطان حسین میرزا، یوقاریدن بدیع‌الزمان میرزا کېلدیلر. چارشنبه کونی رمضان آیی‌نینگ باشیده ابوالمحسن میرزا سلطان حسین میرزانینگ بیر نېچه بېکلری و بیر دسته هجومچیسی بیلن ایلگریراق کېلدی. اونچه‌لیک کؤپ اوروش هم بؤلمه‌دی، بدیع‌الزمان لشکری باسیلدی. کؤپ سره بیگیتلر قؤلگه توشدی. سلطان حسین میرزا برچه‌سی‌نینگ باشینی کېستیردی. یالغیز بو اېمس، قچان که بیر اؤغلی یاولشگن بؤلسه، همیشه باستیردی. قؤلگه توشگن نوکرلری‌نینگ برچه‌سی‌نینگ باشینی کېستیردی. حق اونینگ تامانیده بؤلگچ، او نې قیلسین.

بو میرزالر شونچه‌لیک بوزوقچیلیک و عیش-عشرتگه مشغول اېدیلرکه، رمضاندېک تبرک و عزیز آیگه بیر کېچه‌لیک فرصت قالگنده، آته‌سیدېک کؤپنی کؤرگن و ایش بیلرمان پادشاه یریم کونلیک یؤلدن کېلگن وقتده هم، آته‌سیدن اِیمینمه‌ی، خدادن قؤرقمه‌ی، هنوز ایشی می ایچماق، مجلس‌آرالیک بیلن دلخوش‌لیککه بېریلماق بؤلدی: مقرردیرکه، بونده‌ی کیشی اؤشنده‌ی شکست تاپه‌دی و بونده‌ی یشه‌گن اېلنی هر کیم یېنگه‌آله‌دی.

نېچه ییل که، استراباد حکومتی بدیع‌الزمان میرزاده اېدی، خاندان اهلی و خدمتکارلر همده ییگیت-یلنگی جوده سېرذوق و زېب-زینتگه باتگن اېدی. آلتین و کوموش اسباب-انجاملری جوده کؤپ اېدی. دبدبه‌لی کیینگن ییگیتلری و چاپقیر آتلری بې‌حساب اېدی. برچه‌سینی شو پېرده بای بېردی. قاچه‌یاتگنیده تاغ یؤلیگه اوچره‌ب، اېنیش و اوچمه جایلرگه یؤلیقیب، اؤزی تشویش بیلن اوچمه‌دن توشدی. کؤپ اېلی بو اوچمه‌ده نابود بؤلدی.

سلطان حسین میرزا اؤغلینی باستیرگندن سؤنگ، بلخ‌گه کېلدی. بدیع‌الزمان میرزا بلخ‌گه

۲-حاضرگی فاریاب ولایتیگه قره‌شلی بلچراغ تومنی

شیخ علی تغایی‌نی قۏیب ایدی. چاره قیله آلمه‌ی، چیقیب بلخ‌نی تاپشیردی. سلطان حسین میرزا بلخ‌نی ابراهیم حسین میرزاگه بېریب، محمد ولیبک و شاه حسین تن‌قۏریقچی‌نی او بیلن قالدیریب، اۏزی خراسان‌گه قَیتیب کېتدی.

بدیع‌الزمان میرزا شکستدن سۏنگ تله‌نیب، بار-بودینی آلدیریب، ییگیت-یلنگ و یَیاو-یلنگی بیلن قوندوزگه-خسروشاه‌گه تامان یۏل آلدی. خسروشاه هم یخشی خدمتلر قیلدی. آت و تویه‌دن، چادر و شاهانه چادرلردن، بلکه برچه سپاهیلیک یراغ-اسلحه‌سیدن میرزاگه و میرزا بیلن بۏلگنلرگه بېریب، شودرجه‌ده خدمت و آدمگرچیلیک قیلدی‌که، بونی کۏرگنلر: بورونگی یراغ-اسلحه بیلن بونینگ اۏرته‌سیده فرق یۏق، تفاوت بلکه طلا و کوموش نرسه‌لرده‌گینه خلاص، دېدیلر.

سلطان مسعود میرزا بیلن خسروشاه‌نینگ آره‌سیده سلطان مسعودنینگ بېقرارلیگی، خسروشاه آبرو-اعتباری‌نینگ آرتگنیدن جنجل و کینه-کدورتلر چیققن ایدی. خسروشاه ولی و باقی‌نی بدیع‌الزمان میرزاگه قۏشیب، سلطان مسعود میرزانینگ اوستیگه-حصارگه جنگگه یوباردی. اولر قۏرغانگه یقین هم کېله آلمه‌دیلر .اطراف-تېوره‌کدن نریدن-بېری بیر-ایکّی قیلیچ سالیشدیلر. بیر نوبت حصارنینگ شِمال طرفی قوشخانه اۏلنگی‌ده محب علی قۏرچی ایلدن اَیریلیب کېلیب، یخشی جنگ قیلدی. آتدن ییقیلیب قۏلگه توشیش آلدیده ینه او تاماندن زۏرلب، خلاص قیلدیلر. بیر نېچه کوندن سۏنگ نری-بېری صلح توزگن بۏلیب، قَیتیب کېتدیلر.

بیر نېچه کوندن سۏنگ بدیع‌الزمان میرزا تاغ یۏلی بیلن قندهار و زمینداورگه: ذوالنون ارغون و اونینگ اۏغلی شاه شجاع ارغون تامانگه جۏنه‌دی. ذوالنون ارغون خسیسلیک و بخیللیگیگه قره‌مَی، یخشی خدمتلر قیلدی. بیر تارتیق قیلگنده قیرق مینگ قۏی ساوغه قیلدی. غرایب واقعه‌لردن بیری شوکه، سلطان حسین میرزا بدیع‌الزمان میرزانی یېنگگن چارشنبه کونی، استرابادده مظفر میرزا محمد مؤمن میرزانی یېنگه‌دی. بوندن هم عجبراغی شونده‌که، چهارشنبه اسملی کیشی محمد مؤمن میرزانی قۏلگه توشیریب کېلتیره‌دی.

تۇقّیز یوز اوچینچی (۱۴۹۸-۱۴۹۷) ییل واقعه‌لری

باغ میدان‌نینگ آرقه‌سیده‌گی قۇلبه یلنگلیگیگه توشیلدی. سمرقندنینگ سپاهی و اهالیسی پلِ محمدچپ موضعیگه یاپیریلیب چیقدی. بیزنینگ آدملریمیز تیار بۇلمه‌گنلیکلری باعث، ییگیتلر اسلحه‌لنگونچه سلطانقولی وباباقولی‌نی قۇلگه توشیریب، قلعه‌گه آلیب کېتدیلر. بیر نېچه کوندن سۇنگ کۇچیب، کۇهک‌نینگ آرقه‌سی-قۇلبه‌نینگ باشیگه توشیلدی. سیدیوسف‌بېک‌نی اۇشه کونی سمرقنددن هَیده‌دیلر. اوشبو یورتگه کېلیب ملازمت قیلدی.

سمرقنده‌گیلر او جایدن کۇچیب، بیزنی بو یېردن قَیتیب کېتدی دېب اۇیلب، سپاه و شهر اهلی میرزا کۇپریگیگچه چیقدیلر. بار ییگیتلرنی قوراللَنیب آتلَنیشگه بویوردیک. ایکّی طرفدن-پلِ میرزادن و پلِ محمد چپ‌دن کوچ کېلتیردیلر. تنگری ایشیمیزنی اۇنگله‌دی-یاو باسیلدی. زۇر- اۇربېکلر و سره-سره ییگیتلرنی قۇلگه توشیریب کېلتیردیلر. شو جمله‌دن، محمد مسکین حافظ دۇلدای‌نی هم. اونینگ شهادت برماغینی چاپیب، آلیب کېلتیردیلر. ینه محمد قاسم نبیره‌نی اینیسی حسن نبیره اسیر قیلیب کېلتیردی.

بونده‌ی سپاهی و اېلگه تنیقلی ییگیتلردن خیله بار اېدی. ینه شهر جنگری ییگیتلریدن دېوانه‌ی جامه‌باف‌نی و کَل قاشوق‌نی کېلتیردیلرکه، اولر آلیشوو و جنگریلیکده سویکسیز، اوچر اېدیلر. غارِ عاشقان‌ده اۇلگن پیاده‌لرنینگ قصاصیگه اولرنی عذابلر بیلن اۇلدیریش بویوریلدی. سمرقند اېلیگه بوکتّه شکست اېدی. بوندن سۇنگ قۇرغاندن چیقالمه‌ی قالدیلر. ایش شو درجه‌گه یېتدی که، بیزنینگ اېل خندق یاقه‌سیگچه باریب قول و چۇری کېلتیرر اېدیلر.

آفتاب میزان بورجیگه اؤتدی، ساووق توشدی. کېنگشگه کیرەدیگن برچه بېکلرنی چقیریب، کېنگشیب، شونگه قرار قیلیندی که، شهر آدملری جوده کوچسیزلَنیب قالگن. تنگری عنایتی بیلن بو کون بؤلسه هم آلرمیز، تانگ-له بؤلسه هم آلرمیز. تشقریده ساووقده تشویش تارتگندن کؤره، شهرنینگ یقینیدن کؤچیب، بیر قؤرغانده قیشلاق سالماق کېرەک. کېتەدیگن هم بؤلسک، اول محلده بېتردراق کېتیب بؤلەدی. قیشلاققه خواجه دیدار قؤرغانینی مصلحت کؤریب، کؤچیب خواجه دیدارنینگ آلدیدەگی یلنگلیککه توشیلدی. قؤرغانگه کیریب اوی و کپه یېرلرینی تعیین قیلیب، ایش اوستەلری و نظارتچیلر قؤییب، یورتگه کېلدیک. بیر نېچه کون قیشلەیدیگن اویلر تیار بؤلگونچه یلنگلیکده اؤتیریلدی.

بو مدتده بایسونقور میرزانینگ تورکستانگه-شیبانی‌خانگه کېتمه-کېت کیشیلر یوباریب، شیبانی‌خاندن کؤمک تیلەگنی حقیدەگی خبر یاییلدی. قیشلاق اویلری تیار بؤلیب، قؤرغانگه کیردیک. شیبانی‌خان تورکستاندن جدللب، اؤشه سحر بیزنینگ تورگن جاییمیز اوستیگه کېلدی. بیزنینگ لشکریمیز یقینده ایمس ایدی. قیشلش مصلحتی بیلن بعضیلر رباطِ خواجەگه، بعضیلر کابودگه، بعضیلر شېراز قؤرغانیگه کېتگن ایدیلر. شونگه قرەمەی، بار لشکر بیلن اسلحەلنیب چیقیلدی. شیبانی‌خان چیدەش بېرمەی، اؤزینی سمرقند سری تارتدی. سمرقند اطرافیگه باردی. بایسونقور میرزانینگ مدعاسیدەگیدېک بؤلمەگنی اوچون او شیبانی‌خان بیلن یخشی معاملەده بؤلمەدی. بیر نېچه کوندن سؤنگ شیبانی‌خان هېچ ایش قیلە آلمەی، نا امید بؤلیب تورکستانگه قَیتیب کېتدی.

بایسونقور میرزا یېتّی آی قملده بؤلدی. بیر امیدوارلیگی شیبانی‌خاندن ایدی، اوندن هم امیدینی اوزدی. بایسونقور میرزا ایکّی-اوچ یوز آچ اوروغی بیلن قوندوزگه- خسروشاه یورتیگه جؤنب کېتدی. ترمذ اطرافیدن آمونی کېچەیاتگن پیتده سلطان مسعود میرزانینگ هم اوروغی، هم معتبر کیشیسی ترمذ حاکمی سید حسین اکبر خبر تاپیب، بایسونقور میرزانینگ اوستیگه یوردی. میرزا سوودن اؤتگن ایدی. میریم ترخان اوشنده سووگه چؤکدی. کېین قالگن اَیریم کیشیلر، کوچ-کوران اولرنینگ قؤلیگه توشدی. بایسونقور میرزانینگ طاهر

محمد اسملی تن‌قؤریقچیسی هم قولگه توشدی. بایسونقور میرزانی خسروشاه یخشی کوتیب آلدی.

بایسونقور میرزا سمرقندنی تشلب چیققچ، بیزگه خبری کیلدی. خواجه دیداردن آتلَنیب، سمرقندگه یؤل آلدیک. یؤلده اولوغلر، بیکلر و بیگیتلر بیرین-کیتین استقبالگه چیقدیلر. ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ آخرلریده کیلیب، ارکده‌گی بوستانسرای‌گه توشدیم. تنگری تعالی‌نینگ عنایتی بیلن سمرقند شهری، ولایتی میسر بؤلدی و اختیاریمگه اؤتدی.

بیر یوزی‌نینگ اهالی یشه‌یدیگن قِسمیده سمرقندچه لطیف شهر کمراق دیر. بیشینچی اقلیمدن دیر. اوزونلیگی ۹۹ رمزی نجومي درجه، ۵۶ دقیقه، اینی ۴۰ درجه و دقیقه دیر. شهری-سمرقند، ولایتینی ماوراءالنهر دییدیلر. هیچ دشمن قهر و غلبه بیلن بونی ایگللهیالمه‌گنی اوچون "بلده‌ی محفوظه"- "حمایه‌ده‌گی شهر" دییدیلر. سمرقند حضرت امیرالمؤمنین عثمان زمانیده مسلمان بؤلگن دیر. صحابه‌دن قاسم ابن عباس او بیرگه بارگن دیر. قبری آهنین دروازه‌سی‌نینگ تشقریسیده. حاضر مزار شاه (شاهِ زنده) نامی بیلن مشهور. سمرقندنی اسکندر بنا قیلگن. مؤغول و تورک اولوسی سیمیرقند دیرلر. تیموربیک (امیر تیمور) پایتخت قیلگن ایدی. تیموربیک‌دن ایلگری تیموربیکده‌ی اولوغ پادشاه سمرقندنی پایتخت قیلگن ایمس. قلعه‌سی‌نینگ دیوارینی اوستیدن قدملب اؤلچَب چیقیشنی بویوردیم. اؤن مینگ آلتی یوز قدم چیقدی.

ایلی‌نینگ برچه‌سی سُنّی، پاک مذهب و شریعتگه عمل قیلووچی، دیانتلی ایل دیر. حضرت رسول اکرم زمانلریدن بیری ماوراءالنهرده شونچه‌لیک کؤپ اسلام امالری یتیشیب چیققنلرکه، باشقه ولایتلرنینگ بیرارته‌سیده بونچه‌لیک کؤپ امام کوزه‌تیلمه‌گن. کلام علمی امالریدن بؤلگن شیخ ابومنصور سمرقندنینگ ماتورید نامی محله‌سیدن دیر. کلام امالری ایکّی گروه دیر: بیرینی ماتوریدیه[1] دییدیلر، بیرینی اشعَریه[2] دییدیلر. ماتوریدیه

۱ـ ماتوریدیه- بیر کلام مکتبی دیر که اونی ابومنصور محمد بن محمود ماتوریدی سمرقندی دیر، بو مکتب حضرت امام ابوحنیفه(رح) فقهی اؤیلریدن آذوقلنه‌دی.

فرقه‌سی شیخ ابومنصورگه منسوب دیر. ینه "صحیح‌بخاری" مؤلفی خواجه‌اسماعیل خرتنک هم ماوراءالنهردن دیر. امام ابوحنیفه مذهبیده "هدایه"دن معتبرراق کتاب فقه علمیده کم، اونینگ مؤلفی هم فرغانه‌نینگ مرغینان ناملی ولایتیدن دیر، بو هم ماوراءالنهرگه کیره‌دی.

سمرقند معموره (آبادانلیک)نینگ چپکّه‌راغیده بنیاد تاپگن بؤلیب، شرقی فرغانه و کاشغر، غربی بخارا و خوارزم، شِمالی تاشکند و شاهرخیه‌که، شاش و بناکت دپب یازه‌دیلر، جنوبی بلخ و ترمذ. کؤهک (زرافشان دریاسی) شِمالیدن آقه‌دی، او سمرقنددن ایکّی کوروه کپله‌دی. بو سوو بیلن سمرقند آره‌سیده بیر تپپه‌لیک بار، اونی کؤهک (کیچیک تاغ) دپیدیلر. بو دریا کؤهک‌نینگ توبیدن آققنی اوچون کؤهک سووی دپیدیلر. بو دریادن بیر کتّه نهر چیقرگنلر، بلکه کیچیک دریاچه‌ده‌ی بار دیر، اونی دیرغم سووی دپیدیلر. سمرقندنینگ جَنوبیدن آقه‌دی. سمرقنددن بیر شرعیچه کپله‌دی. سمرقندنینگ باغلری و محله‌لری، ینه نپچه تومنلری بو سوو بیلن آبادان. بخارا و قاره‌کؤل‌گچه اؤتّیز-قیرق پیغاچ مسافه‌گه یقین جایلر کؤهک سووی بیلن آبادان و اپکینزار دیر. شونده‌ی کَتّه دریا اپکین و عمارت ایشلریدن اصلا آرتمه‌یدی، شونینگ اوچون یازده اوچ-تؤرت آی بخاراگه سوو باریب پپتمه‌یدی. اوزومی و قاوونی، آلمه‌سی و اناری، خلص، برچه مپوه‌سی یخشی بؤله‌دی. اینیقسه، ایکّی مپوه سمرقنده مشهور دیر: سمرقند آلمه‌سی و سمرقندنینگ صاحبی اوزومی، قاری کابل-ده‌گیدپک توشمه‌سه هم، قیشی قتّیق ساووق دیر. کابل‌چه بؤلمه‌سه هم، یازلرده یخشی هواسی بار.

تپموربپک‌نینگ و اولوغ‌بپک میرزانینگ عمارتلری، باغلری سمرقند محللریده کؤپ دیر. سمرقند ارکیده تپموربپک بیر اولوغ کؤشک سالگن، تؤرت قبتلی، کؤکسرای نامی بیلن معلوم و مشهور، جوده یوکسک عمارت دیر. ینه آهنین دروازه‌سیگه یقین قلعه‌نینگ ایچیده تاش‌دن بیر جامع مسجدی سالگن، او پپرده اکثریت هندوستان‌دن آلیب کپلینگن تاش یؤنرلر

٢-اشعریه- ابوالحسن بن اسماعیل اشعری کلام مکتبی شو نام بیلن اَتله‌دی و بو مکتب پیرولری اشاعره دییله-دی.

ایشله‌گنلر. مسجدنینگ پیش‌تاقی کتیبه‌سی-یازوویده: «وَإِذۡ يَرۡفَعُ إِبۡرَٰهِـۧمُ ٱلۡقَوَاعِدَ مِنَ ٱلۡبَيۡتِ وَإِسۡمَٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلۡ مِنَّآ إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ» آیتینی شونده‌ی ییریک حرفلر بیلن یازگنلرکه، اونی بیر کوروهگه یقین ییردن اؤقیسه بؤله‌دی. بو هم جوده یوکسک عمارت دیر.

سمرقندنینگ شرقیده ایکّی باغ سالگن، اونینگ بیری ییراقراق بؤلیب، باغِ بؤلدو دیر، یقینراغی باغِ دلکشا (کؤنگیل‌آچر) دیر. او ییردن فیروزه دروازه‌سی‌گچه خیابان قیلیب، ایکّی طرفیده تیره‌ک درختلری اپکتیرگن. دلکشا باغیده هم بلند کؤشک سالدیرگن. او کؤشکده تیموربیک‌نینگ هندوستانده‌گی اوروشلری تصویرلنگن. ینه کؤهک تپه‌لیگی‌نینگ اپتگیده کان‌گل‌نینگ قاره سووی[۳] اوستیده بیر باغ سالگن. نقشِ جهان دیب ناملنگن. مین کؤرگن پیتده بو باغ بوزیلگن اپدی، نامی هم قالمه‌گن اپدی. ینه سمرقندنینگ جَنوبیده باغِ چنار بؤلیب، قلعه‌گه یقین دیر. ینه سمرقندنینگ قویی قِسمیده باغِ‌شمال و باغِ بهشت بار. تیموربیک‌نینگ نبیره‌سی، جهانگیر میرزانینگ اؤغلی محمد سلطان میرزا سمرقندنینگ تاش قؤرغانیده-چقرده بیر مدرسه سالگن. تیموربیک‌نینگ قبری و اولادیدن هر کیم‌که سمرقندده پادشاه‌لیک قیلیبدی، اولرنینگ قبری اؤشه مدرسه‌ده دیر.

اولوغ‌بیک‌میرزانینگ ییریک عمارتلریدن سمرقند قلعه‌سی‌نینگ ایچیده‌گی مدرسه و خانقاه دیر. خانقاه‌نینگ گنبذی جوده کتّه گنبذ دیر؛ عالمده اونچه‌لیک کتّه گنبذ یؤق، دیب حسابله‌یدیلر. ینه بو مدرسه و خانقاه‌گه یقین بیر یخشی حمّام سالدیرگن، بو میرزا حمامی صفتیده مشهور دیر. اونینگ صحنیگه هر خیل تاشلردن تؤشه‌لگن. خراسان و سمرقندده بونده‌ی حمّام بارلیگی معلوم ایمس. ینه بو مدرسه‌نینگ جَنوبیده مسجدی مُقَطع ناملی بیر مسجد سالدیرگن. مقطع (بؤلَکلنگن) دییشلری‌نینگ سببی، بؤلک- بؤلک یاغاچلرنی تراشلب، اِسلیمي و خِتایی نقشلر سالینگنی، بوتون دیوارلری و شیفتلری اوشبو یؤسینده

۳-قاره سوو- بو سوونی آبِ‌رحمت هم دییدیلر.

نقابلنگنیدن دیر. بو مسجدنینگ قِبله‌سی بیلن مدرسه قبله‌سی‌نینگ آره‌سیده کؤپ تفاوت بار. افتیدن، بو مسجد قبله‌سینی انیقلشده منجم اصولینی (استرانومیک یؤسینده) قؤللـه‌گنلر. ینـه بیر یوکسک عمارتی کؤهک تپه‌لیگی اپتکلریده‌گی رصدخانه دیر که، بو زیج[٤] بیتمـک‌نینـگ مسکنی دیر. اوچ قبتلی دیر. اولوغ‌بیک میـرزا بـو رصـدخانه‌ده "زیـجِ کؤره‌گـاني ("کؤره‌گـاني استرونومیک جدولی")نی توزگن دیـر کـه، عالمـده حاضـر بـو جـدول عملـده دیـر. باشـقه استرونومیک جـدول بـیلن کـم عمـل قیلـه‌دیلر. بونـدن بـورون "زیـج اپلخـاني" ("اپلخـاني استرونومیک جدول")گه عمل قیلینر اپدی که، اونی خواجه ناصر توسي هلاکوخـان زمانیـده مراغه شهریده توزگن دیر. هلاکوخان‌نی اپلخان هم دپیدیلر. افتیدن، عالمده پیتّـی- سـکّیزدن آرتیق رصد توزیلمه‌گن. شو جمله‌دن، بیری- مأمون خلیفه رصد توزگن که، "زیجِ مأموني"نـی اؤشه اساسده یازگنلر. ینه بیرینی بطلیموس توزگن. ینه بیری هندوستان‌ده راجه بیکـر امجیـت هندو زمانیده ملؤت مملکتیدن اوجّه‌ی و دهار شهرلریده توزیلگن. بـو جـایلر حاضـر منـدو نامیده مشهور دیر. ینه بیر رصد توزگنلر، حاضر هندولر عمل قیله‌دیگن هندوستان‌ده‌گی رصد شُو دیر. بو رصد توزیلگنیگه بیر مینگ بپش یـوز و سکسـان تـؤرت پیـل بـؤلگن. بـو اوّلگـی زیجلرگه قره‌گنده نقصانلیراق‌دیر.

ینه کؤهک تپه‌لیگی‌نینگ اپتگیده، غرب تامانیده اولوغ‌بیک میرزا باغِ میـدان دپـب اتلگـن بیر باغ سالگن دیر. بو باغ‌نینگ اؤرته‌سیده بیر یوکسک عمارت قد کـؤترگن. بـونی چهلسـتون (قیرق اوستونلی) دپیدیلر، ایکّی قبتلی، اوستونلری‌نینگ همه‌سـی تاشـدن. بـو عمارت‌نینـگ تؤرت بورچگیده منارهٔسیمان تؤرت بورج (ایچی اَیلَنه‌زینه‌لی مناره‌لر) تیکله‌گنلر که، یوقـاری چیقیله‌دیگن یؤللر بـو بـورجلر آرقـه‌لی دیـر. باشـقه همـه جـایلرده‌گی اوسـتونلری تاشـدن. بعضیسینی تاشنی یؤنیب ایلان اؤره‌لگن طرزده اؤیمه‌کارلیک بـیلن ایشـله‌گنلر. یوقاریـده‌گی قبت‌نینگ تؤرت تامانی ایوان بؤلیب، اوستونلری تاشدن یسه‌لگن. اؤرته‌سـی چـاردره (تـؤرت

٤-زیج بیتمک- اس‌ترونومیک جـدول تـوزیش، چنانچـه زیـج اولـوغ بیـک منـه شـو رصـدخانه‌ده بـؤلگن علمـي تدقیقات اساسیده یازیلگن دنیانینگ اپنگ مشهور استرونومیک جدوللری قطاریگه کیره‌دی.

اپشیکلی) اوی دیر. عمارت اساسی بوتونله‌ی تاشدن قه‌لَنیب یسه‌لگن. بـو عمارتـدن کؤهـک تپه‌لیگیگه قره‌تیب اپتکده ینه بیر باغچه سـالگن، اونـده بیـر ییریـک تـاش تخـت قـؤییلگن، اوزونلیگی تخمیناً اؤن تؤرت-اؤن بپش قری بؤلیب، اپنی یپتّی-سـکّیز قـری، بـؤیی بیـر قـری. بونده‌ی کتّه تاشنی انچه ییراق یؤلدن کپلتیرگنلر. اؤرته‌سیدن درز کپتگن. ایتیشـلریچه، تاشـنی بو یپرگه کپلتیریشگندن سؤنگ درز کپتگن. اوشبو باغچه‌ده ینه بیر چـاردره عمـارت سـالگن، اِزاره‌سی (اساس نینگ تشقی بپزه‌گی) بوتونله‌ی چینّیدن، اونـی چینّیخانـه دپیـدیلر. ختـای‌دن آدم یوباریب کپلتیرتیرگن.

سمرقند قلعه‌سی‌نینگ ایچیده ینه بیر قدیمی عمارت بـار. اونـی مسـجد لقلقـه دپیـدیلر. اونینگ گنبذی اؤرته‌سیده یپرنی تپپسه‌لر بوتـون گنبـذدن "لق-لـق" تاووشـی کپلـه‌دی، قیزیـق حادثه دیر. هپچ کیم بونینگ سِرّینی بیلمه‌یدی.

سلطان احمد میرزانینگ زمانیده هـم بپـک و کیچیـک بپکلـر کـوپ بـاغ-باغچـه‌لر برپـا اپتدیلر. شو جمله‌دن، دروپش محمد ترخان‌نینگ چارباغیچه صـفالیک و هوالیـک، کـؤزنی یشنه‌ته‌دیگن چارباغ کم. باغِ میدان‌دن قوییراق، تپه‌لیک اوستیده قؤلبه یلنگلیگیگه توتَش بیـر چارباغ سالیبدی. بو یلنگلیک اونینگ پستیده یسته‌نیب یاته‌دی. چارباغـده هـم پسـت-بلنـد یپرلرنی پُخته ربجه اساسیده توزه‌تیب، قَیره‌غاچلر، سرو و آق تپره‌کلر اپککنلـر، خیلـه کـؤرکم منزل دیر. کم‌چینیگی شوکه، کتّه آقر سووی یؤق.

سمرقند شهری عجایب آراسته بیر شهر دیر. بو شهرنینگ بیر خصوصیتی بارکه، بونقه‌سـی کمدن-کم شهرده بؤله‌دی، یعنی هر هنرمندنینگ علاحیده بازاری بار، بیـر-بیریگـه اره‌لشـگن اپمس، بو قیزیق رسم دیر. یخشی نانوایلیکلری و آشپزلیکلری بار دیر. عالمده یخشـی قاغـاز سـمرقنددن چیقـه‌دی. قاغـاز جوازلریگـه سـوو بوتکـل کانِگـل‌دن کپلـه‌دی. کانِگـل سیاه‌آب(قاره‌سوو) یاقه‌سیده دیرکه، بو قاره‌سوونی آبِ‌رحمت هم دپیدیلر.

سمرقندنینگ ینه بیر متـاعی قیرمیـزی بخمـل دیـر کـه، اونـی اطـراف و ییـراق-یقینلرگـه اپلته‌دیلر.

تپوره‌ک-اطرافیده یخشی اؤلنگلری بـار. بیـر مشـهور سـیهونلیک[٥] کان‌گـل اؤلنگـی دیـر. سمرقند شهریدن شرق طرفده، بیرآز شِمالگه مایل، بیر شرعی کپله‌دی، قاره‌سووی بار، اونـی آب‌رحمت هم دپیدیلر: کان‌گل‌نینگ اؤرته‌سیدن آقه‌دی، یپتّی-سکّیز تپگیرمـان سـوو بـار. بـو سوونینگ اطرافی بوتونله‌ی سوو آلینه‌دیگن جایلردن عبارت. بعضیلر بـو اؤلنگ‌نینـگ اصـلی نامی کانِ‌آبگیر (کؤلمک) دپیدیلر، بیراق تأریخلرده فقط کان‌گل دپب یازه‌دیلر، خیلـه یخشـی سیهونلیک دیر. سمرقندنینگ سلطانلری همیشـه بـو سـیهونلیکنی یـازگی اسـتراحت جـایی قیله‌دیلر. هر ییلی بو سیهونلیککه چیقیب، بیر آی، ایکّی آی یشه‌یدیلر. بـو سـیهونلیک‌نینـگ یوقاریراغیده، شرقی-جَنوب تامانده ینه بیر اؤلنگ موجود بؤلیب، خان یورتی دپـب نـاملنگن. او سمرقندنینگ شرقی تامانیده دیر، سمرقنددن بیر ییغاچ نَریـده. قاره‌سـوو اونینـگ آره‌سـیدن اؤتیب، کان‌گلگه باره‌دی. خان یورتیده بو قاره‌سوو یوقاریـدن شـونده‌ی ایلَنیـب کپلـه‌دی کـه، ایچیـده بیـر لشـکرگاه سـیغه‌دیگن پیـر بـار. چیقـر پیـری خیلـه تـار دیـر. بـو پیرنینـگ خوش هوالیلیگینی کؤزلب، سمرقند قملیده بیر قنچه وقت بو پیرده تؤخته‌گن اپدیک. ینـه بیـر سیهونلیک بؤدنه قؤریغی دیر (یازگی استراحتگاه)، باغِ دلکشا بیلن سمرقند آره‌سیده. ینه بیری کؤل مغاک سیهونلیگی دیر: سمرقنددن ایکّی شرعیچه کپله‌دی، غرب تامانده بؤلیـب، بیـرآز شمالراقده. بو هم یخشی‌گینه سیهونلیک دیر. بیر یانیده بیر کتّـه کـؤل بـار، شـو باعـث کـؤلِ مغاک اؤلنگی، دپیدیلر. سمرقند قملیده مپن خان یورتیده اؤتیرگنیمده، سلطان علی میـرزا بـو پیرده تؤخته‌گندی. ینه قؤلبه سیهونلیگی بار، بـو کیچکینـه‌راق یلنگلیـک دیـر. شِـمالی قؤلبـه کپنتی و کؤهک دریاسی، جَنوبی باغِ میدان و درویش محمد ترخان‌نینگ چاربـاغی، شـرقی کؤهک تپه‌لیگی.

ماوراءالنهرنینگ یخشی ولایتلری و تومنلری بار. سمرقند یقینیـده‌گی کتّـه ولایـت بخـارا دیر. سمرقندنینگ غربی طرفیدن ییگیرمه بپش ییغـاچ یـؤل دیـر. بخارانینـگ هـم بیـر نپچـه

٥-سیهون- اؤلنگ، اؤتلاق

تومنلری بار. بو جوده عجایب شهر دیر. مبوه‌سی کؤپ و یخشی بؤله‌دی، قاوونی هم جوده یخشی بؤله‌دی. ماوراءالنهرده بخارا قاوونیچه کؤپ و یخشی قاوون بؤلمه‌یدی. فرغانه ولایتیدن اخسی‌نینگ بیر نوع قاوونی بارکه، "میرتبموري" دییدیلر، بو قاووندن چوچوکراق و نازکراق بؤلسه-ده، بیراق بخاراده هر نوع قاوون کؤپ و یخشی بؤله‌دی. ینه بخارا قرالیسی مشهور دیر. بخارا قرالیسیدیک قرالی هیچ ییرده بؤلمس: پؤستینی ارچیب، قوریتیب، تبرک قیلیب ولایتدن ولایتگه ایلته‌دیلر. ایچنی یومشه‌تیش اوچون کؤپ یخشی دوا دیر. پرواری (سیمیز) تاووغی و غازی کؤپ. ماوراءالنهرده بخارا مَیلریدن اؤتکیرراق شراب بؤلمس. مبن سمرقندده اوّل ایچگنلریمده بخارا شرابلریدن ایچر ایدیم.

ینه کیش ولایتی دور. سمرقندنینگ جَنوبیده، تؤقّیز ییغاچ یؤل دیر. سمرقند بیلن کیش آره‌سیده بیر تاغ توشگن: ایتمک داوانی دییدیلر. تاش‌تراشلیک اوچون تاشلرنینگ همه‌سینی بو تاغدن آلیب کیته‌دیلر. بهارلر صحراسی، شهری، دله و تامی یم-یشیل بؤلگنی اوچون شهرسبز هم دییدیلر. تیموربیک‌نینگ توغیلیب اؤسگن جایی کیش بؤلگنی اوچون اونی شهر و پایتخت قیلیشگه کؤپ سعی-حرکتلر قیلدی. کیشده یوکسک عمارتلر بنا قیلدی. اؤزیگه دیوانده بیر اولوغ پیشتاق (ایوان) و ینه اؤنگ یانیده همده سؤل یانیده ولایتلر بیکلری بیلن دیوان بیکلری محکمه‌لری اوچون ایکّی کیچیکراق پیشتاق قورگن دیر. ینه عرضگه کیلگن خلایق اوچون بو دیوانخانه‌نینگ بورچک-بورچکلریده کیچیک-کیچیک خانه‌چه‌لر بنیاد ایتگن. بونده‌ی یوکسک عمارتنی عالمده کم، دیب ایته‌دیلر. دییدیلرکه، بو کسرا تاقیدن هم یوکسکراق دیر. ینه کیش‌ده مدرسه و مقبره تیکله‌گن دیر. جهانگیر میرزا و تگین بعضی اولادی‌نینگ مقبره‌لری اؤشه ییرده دیر. کیش‌نینگ باش شهر بؤلیشگه سمرقندچه‌لیک امکانیتی کتّه بؤلمه‌گنی اوچون تیموربیک آخری پایتخت اوچون سمرقند نینگ اؤزینی تنله‌دی.

ینه قرشی ولایتی دیرکه، نسف و نخشب هم دییدیلر. "قرشی" مؤغولچه سؤز دیر، قبرستاننی مؤغول تیلیده "قرشی" دییدیلر. افتیدن، بو نام چینگیزخان یوریشیدن سؤنگ

قۇييلگن. بو يېرده سـوو كـم، بهـارى يخشـى بۇلـەدى، اپكينـى و قـاوونى يخشـى بۇلـەدى. سمرقنددن جَنوب تامانده، بير آز غربگه تامان اۇن سكّيز ييغاچ يۇل دير. بغرى‌قراسيمان قوش بۇله‌دى كه، اونى قيلقويروق دېيديلر. قرشى ولايتيده سان-سناقسيز بۇلگنى اوچـون اونـى بـو يېرلرده مرغكِ قرشى (قرشى قوشچه‌سى) دېيديلر.

ينه خوزار[٦] ولايتى دير. ينه كرمينه ولايتى دير. سمرقند بيلن بخارا آره‌سـيده. ينـه قـاره‌كۇل ولايتى دير. برچه‌سيدن كۇره سوو قوييسيده دير. بخـارادن يېتّـى ييغـاچ غربـى-شِـمالده ديـر. يخشى تومنلرى بار. شو جمله‌دن، سوغد تومنى و سوغدگه توتَش تـومنلر. باشـى يـارييلاق، آياغى بخارا، بير ييغاچ يۇل يۇق كه، آبـاد قيشـلاقلرى بۇلمه‌سـين. ببحـد مشـهور تومنلركـه، تېموربېك: «مېنينگ بير باغيم باركه، اوزونليگى اۇتّيز ييغاچ دير» دېگنده شو تومنلرنى كـۇزده توتگن.

ينه شاودار تومنى دير. شهر و محله‌لرگه توتَش. خيله يخشى تومن دير. بير طرفى سمرقند بيلن شهرسبز آره‌سيده‌گى تاغ بۇليب، كېنتلرى اكثر بو تاغ اېتكلريگه توشگن. ينـه بيـر طرفـى كۇهـك دريـاسـى ديـر، خوش‌هـوا و سېرصـفا، سـووى مـۇل، نعمتـى ارزان، خيلـه يخشـى تومن دير. مصر و شامنى كۇرگن جهانگشته‌لر بوندن‌ده چيرايلى جاى بـار، دېـب ايتمه‌يـديلر. ينه باشـقه تـومنلرى بۇلسـه-ده، قيداېتيلگنلرچـه اېمـس. شـونينگ اوچـون اوشـبو بيلن‌گينـه كفايه‌لَنيلدى.

تېموربېك سمرقند حكومتينى جهانگير ميرزاگه بېرگن اېدى. جهانگير ميرزانينـگ اۇليميـدن سۇنگ كتّه اۇغلى محمد سلطان جهانگيرگه بېردى. شـاهرخ ميـرزا مـاوراءالنهر ولايتلرى‌نينـگ همه‌سينى كتّه اۇغلى اولوغ‌بېك ميرزاگه بېريب اېدى. اولوغ‌بېـك ميـرزادن اۇغلـى عبـداللطيف ميرزا آلدى. بو بېش كونليک اۇتر دنيا اوچون اۇشنده‌ى دانشمند و قرّى آته‌سـينى شـهيد قيلـدى. اولوغ‌بېك ميرزانينگ اۇليمى حقيده‌گى تأريخ اصوليده قيزيق جايى بار.

٦. حاضرگى اۇزبېكستان نينگ قشقه‌دريا ولايتى گه قره‌شلى غوزار تومنى.

نظم:

اولوغ‌بیک بحر علوم و خِرد،
که دنیا و دین را ازو بود پُشت.
ز عباس شهد شهادت چشید،
شُدش حرف تأریخ :"عباس کش".

(مضمونی:

اولوغ‌بیک‌کیم، علم و عقل دپنگیزی ایدی،
او دنیا و دین‌نینگ عظیم تَیه‌نچی ایدی.
اوعباسدن شهیدلیک‌نینگ بالینی تاتدی،
وفاتی تأریخی هم "عباس اؤلدیردی" بؤلدی.)

اؤزی هم بیش-آلتی آی سلطنت قیلمه‌دی، بو بَیت مشهور دیر:

پدرکش پادشاهی را نشاید،
اگر شاید به شش ماهش نپاید.

(مضمونی:

آته‌نینگ قاتلی پادشاه بولالمس،
اگر بؤلسه، آلتی آیدن آشالمس.)

اونگه اتَب یازیلگن شعری تأریخ هم قیزیق چیققن.

عبداللطیف خسرو جمشیدفر که بود،
درسلکِ بندگانش فریدون و زردشت.
بابا حسین کشت جمعه‌ش به تیر،
تأریخش بنویس که بابا حسین کشت

(مضمونی:

عبداللطیف ابدی جمشیدسیمان شاه،

قوللری صفیده فریدون، زردوشت.

بابا حسین آتدی اونی جمعه کیچ،

تأریخینی یازگین: "بابا حسین کشت" (اولدیردی).

عبداللطیف میرزادن سؤنگ شاهرخ میرزانینگ نبیره‌سی ابراهیم سلطان میرزانینگ اوغلی عبدالله میرزا (اولوغ‌بیک میرزا نینگ کویاوی) تختگه اؤتیردی. بیر یریم ییل-ایکّی ییلگه یقین پادشاه‌لیک قیلدی. اوندن سؤنگ حاکمیتنی سلطان ابوسعید آلدی، او تیریکلیگیده سمرقند تختینی تونغیچ اوغلی سلطان احمد میرزاگه بیرگن ابدی. سلطان ابوسعید میرزادن کیین سلطان احمد میرزا پادشاه‌لیک قیلدی. سلطان ابوسعید میرزانینگ وفاتیدن سؤنگ سمرقند تختیگه سلطان محمود میرزا اؤتیردی. سلطان محمود میرزادن سؤنگ بایسونقور میرزانی پادشاه قیلدیلر. ترخانلر غوغاسی پیتیده بایسونقور میرزانی توتیب، اینیسی سلطان علی میرزانی بیر-ایکّی کون تختگه اوتیرغیزدیلر. ینه بایسونقور میرزا نینگ اؤزی حاکمیتنی قَیتریب آلدی. اوشه ییللر ذکریده بو حقده یازیلگن ابدی. بایسونقور میرزادن حاکمیتنی مبن آلدیم. بوندن کیینگی واقعه‌لرده‌گی اؤزگریشلر حقیده کیینراق یازه‌میز.

سمرقند تختیگه اؤتیرگچ، سمرقند بیکلری‌نینگ حرمتینی عیناً بورونگیدیک جاییگه قؤیدیم. بیز بیلن بؤلگن بیکلرنی هم اؤزلریگه یره‌شه قؤللب، شفقتینی اؤرنیگه قؤیدیم. سلطان احمد تنبلگه کیلسک، اونی قدرله‌دیم: او ایچکی بیکلر دوره‌سیده ابدی، اولوغ‌بیکلر دوره‌سیگه قؤشدیم. بیتّی آی قمل قیلیب، تشویشلر بیلن آلینگن سمرقنددن لشکر ایلیگه اوّل کیلگنده اؤلجه-مؤلجه‌دیک نرسه‌لر توشگن ابدی. بو سمرقنددن اؤزگه همه ولایتلر مینگه قره‌شلی ابدی. سلطان علی میرزاگه قره‌گن بو ولایتلرنی تالان-تاراج قیلیب بؤلمسدی. شونچه تالان-تاراج چیککن ولایتلردن بیرار نرسه آلماق قنده‌ی میسر بؤلسین؟

لشکرنینگ آذوقه‌سی توگه‌دی. سمرقندنی آلگنیمیزده سمرقند شونچه‌لیک خراب ابدی

که، مدد، اوروغ و پول بیلن بیریله‌دیگن یاردمگه احتیاج بار ایدی. کیشی‌نینگ بونده‌ی شرایطده بیر نرسه آلیشی تؤغریسیده گپ هم بؤلیشی ممکن ایمس ایدی. بو جهتلردن لشکر خلقی کؤپ تنقیصلیک تارتدی. بیز هم ایلگه نرسه یئتکزه‌آلمه‌دیک. اولر اویلرینی هم ساغیندیلر. بیر-ایکّیته‌لب قاچه باشله‌دیلر .اوّل خانقولی بیانقولی دیگن کیشی قاچگندی، ینه ابراهیم بیکچیک قاچدی. مؤغوللرنینگ همه‌سی قاچدیلر. سؤنگره سلطان احمد تنبل هم قاچدی. بو فتنه‌نی باستیریش اوچون خواجه قاضی‌نی یوباردیک. اوزون حسن خواجه‌گه اؤزینی خیله مخلص و اعتقادلی توتر ایدی. مقصد، اوزون حسن‌نینگ همکارلیگی بیلن قاچگنلرنینگ بعضیلریگه جزا بیریش و بعضیسینی بیزنینگ قاشیمیزگه قَیتریب یوباریش ایدی.

بو فتنه‌لرگه گیجگیجله‌تووچی، بوندن قاچیب بارگنلرنی یامانلیککه اوندااوچی اوزون حسن توز کؤر قیلگورنینگ اؤزی ایکن. برچه‌سی سلطان احمد تنبل بارگنی زَهاتی آچیق و آشکارا یامانلیک تامانیده بؤلدیلر. سمرقندنی آلیش امیدیده نیچه ییل جدل لشکر تارتگن بؤلسک، سلطان محمودخان‌دن بیرار ایشانچلی مدد و کؤمک بؤلمه‌سه‌ده، لیکن او سمرقند آلینگندن سؤنگ اندیجان‌نی آلیشنی ایستر ایدی. اکثر لشکر خلقی، مؤغوللر همه‌سی قاچیب اندیجان و اخسی‌گه بارگن فرصتلرده اوزون حسن و تنبل او ولایتلرنی جهانگیر میرزاگه بیرماقچی بؤلدیلر. بیر نیچه سببلرگه کؤره، اولرگه بونی بیریش‌نینگ علاجی یؤق ایدی: بیری بو که، گرچه خان‌گه بو ولایتلر وعده قیلینمه‌گن بؤلسه‌ده، بیراق خان تیله‌گن ایدی. خان تیله‌ب توریب، جهانگیر میرزاگه بیریلسه، خان بیلن آره مطلقا بوزیلردی. ینه بیری بو که، ایل قاچیب او ولایتلرگه بارگن شونده‌ی بیر پیتده بویروق یؤسینیده بو طلب قؤییلدی. اگر بو تکلیف بورونراق آره‌گه توشسه، بلکه اؤرینلی بؤلر ایدی. اولرنینگ حکمیگه کیم هم راضی بؤلردی؟! مؤغول و اندیجان لشکری، بعضی ایچکی بیکلر هم اندیجان‌گه بارگندیلر.

مبن بیلن سمرقندده بیک و کیچیک بیکلر، یخشی و یامان مینگه یقین کیشی قالدی. اولر

ایسته‌گنیدبک بؤلمه‌گنی اوچون قاچیب بارگن قؤرققن ایللرنی بوتونله‌ی اؤزلریگه قؤشدیلر. وهیمه‌ده قاچیب بارگن ایل هم قؤرقینچدن بونده‌ی واقعه‌نی تنگریگه یالباریب تیلر ایدیلر. فتنه‌چیلر اخسی‌دن اندیجان اوستیگه لشکر تارتیب یامانلیک و یاولیکنی انیق و آشکارا قیلدیلر.

تؤلون خواجه بارین ایلتی‌نینگ مردانه، سره و جنگری ییگیتلریدن ایدی. آتەم عمرشیخ میرزا اونی عمل بیلن اعزازله‌گن و هنوز اعتباره ایدی. مبن هم تربیت قیلیب بیک قیلیب ایدیم. عجب مردانه و عظمت ییگیت ایدی. بونده‌ی اعتبارگه ارزیدیگن کیشی ایدی. مؤغوللر ایچیده انابتلی ایشانچلی کیشیمیز تؤلون خواجه بؤلگنی اوچون ایلگه نصیحت قیلیب قؤرقوونی خَیاللریدن چیقرسین، ایل واهمه‌دن حیاتلرینی برباد قیلمه‌سین دیگن مقصده اونی اندیجان‌گه یوبارگن ایدیک. بو فتنه‌چی و توز کور قیلگورلر ایلنی شو درجه‌گه یېتکزگن ایدیلرکه، وعده و مراضات‌گه چارلش، نصیحت همده تهدید هیچ فایده قیلمس ایدی. تؤلون خواجه‌نینگ کؤچی ایکّی‌سوو آرەسیده ایدی. ایکّی‌سوو آرەسینی رباطک اؤرچینی دییدیلر. اوزون حسن بیلن سلطان احمد تنبل بیر قِسم هجومچی لشکرنی تؤلون خواجه اوستیگه یوباردیلر. باریب غفلتده توتیب آلیب، کېلتیریب اؤلدیردیلر. اوزون حسن و تنبل جهانگیرنی آلیب کېلیب، اندیجان‌نی قمل قیلدیلر.

لشکر سمرقندگه آتلنگنده اندیجان‌گه علی دوست تغایی و اخسی‌گه اوزون حسن قؤییلگن ایدی. سؤنگره خواجه قاضی هم کېلیب ایدی. سمرقنددن بارگن لشکر کیشیلریدن هم انچه ییگیتلر بار ایدی. خواجه قاضی اؤشه قلعه مدافعه‌سیده مېنینگ طرفدارلریم اوچون اؤن سکّیز مینگ قؤینی قؤرغانده‌گی ییگیتلرگه و بیز بیلن سمرقنده بؤلگن ییگیتلرنینگ خاندانلریگه اولشدی. قمل دوامیده مېنینگ آنه‌لریم و خواجه قاضی‌دن متصل «اگر کېلیب فریادیمیزگه یېتمسه‌نگیز ایش چتاق بؤله‌دی. بیزنی بونده‌ی قمل قیلماقده‌لر» مضمونیده خطلر کېلیب توردی. سمرقند اندیجان کوچی بیلن آلینگن ایدی. اگر اندیجان قؤلده بؤلسه، خدا خواهله‌سه، سمرقندنی ینه قؤلگه آلسه بؤله‌دی. اوستمه-اوست شو مضمونده مکتوبلر کېلدی.

اوشه پیتده بیر مراتبه سلامتلیگیم یامانلشیب، توزه‌لگن اپدیم. توزه‌لیش پرهیزیگه یخشی عمل قیلمه‌گنیم اوچون، اوزولدیم. بو نوبت قتّیق آغریدیم. شونچه‌لیک که، تؤرت کونگچه تیلیم توتیلدی، آغزیمگه پخته بیلن سوو تامیزر اپدیلر. مپنینگ بیلن قالگن بپک و کیچیک بپکلر همده ییگیت-یلنگ مپنینگ ساغه‌یماغیمدن امید اوزیب، هر کیم اؤز ایشی بیلن مشغول بؤلدی. شونده‌ی بیر وضعیتده بپکلر خطا قیلیب، اوزون حسن‌دن قطعی طلبلر بیلن اپلچیلیککه کپلگن نوکرگه مپنی کؤرسه‌تیب، کپتیشگه رخصت بپردیلر. تؤرت-بپش کوندن سؤنگ احوالیم بیر آز یخشی بؤلدی. بیراق تیلیمده توتیلیش بار اپدی. بیر نپچه کوندن سؤنگ اؤز حالیمگه کپلدیم.

آنه‌لریم — آنه‌م و آنه‌م‌نینگ آنه‌سی اپسان دولتپگم، ینه استاد و پیریم خواجه مولانای قاضی بو مضمونده خطلر یازیب، بونده‌ی طلب قؤییب توریشگنده کیشی قَیسی کؤنگیل بیلن بو پپرده توره آلردی؟

رجب آیی، شنبه کونی اندیجان‌گه آتله‌نیب سمرقنددن چیقدیک. بو نوبت سمرقند شهریده یوز کون پادشاه‌لیک قیلدیم. کپینگی شنبه‌ده خؤجندگه پیتدیم. اوشه کونی اندیجان‌دن بیرکیشی، بیز سمرقنددن چیققن شنبه کونیده-پیتّی کون بورون، علی دوست تغایی اندیجان قلعه‌سینی مخالفلر گه بپردی، دپگن خبرنی کپلتیردی. تفصیلاتلری بوکه، مپنینگ کسللیگیمده مپنی کؤرسه‌تیب بپکلر رخصت بپرگن اوزون حسن نوکری قَیتیب باریب، اندیجان قؤرغانینی قمل قیلگن مخالفلرگه پادشاه تیلدن قالگن، آغزیگه پخته بیلن سوو تامیزه‌پیتیلر، دپبدی. عینِ شونده‌ی سؤزلرنی او علی دوست تغایی قاشیده هم آنت ایچیب اَیتیپتی. جکن دروازه‌سیده تورگن علی دوست تغایی بو سؤزدن بپ‌سرانجام بؤلیب، مخالفلرنی ایچکریگه قؤییب، عهد و شرط قیلیب، قلعه‌نی بپرگن. ذخیره‌دن و اوروشه‌دیگن کیشیدن قؤرغانده هپچ کملیک یؤق اپدی. بو شونچه‌که اؤشه منافق، توز کؤر قیلگور کیشی‌نینگ نامردلیگی اپدی. او یوقاریده‌گی بهانه‌لرنی اؤزیگه اساسلی وجه دپب بیلدی. اولر اندیجان‌نی آلگندن سؤنگ مپنینگ خؤجندگه کپلگنیمنی اپشیتیب، خواجه مولانای

قاضی‌نی ارک دروازه‌سیده حرمتسیزلرچه آسیب، شهید قیلدیلر.

خواجه مولانای قاضی‌نینگ اسمی عبدالله دیر. بو نـام بـیلن مشـهور بـؤلگن اپـدی. آتـه طرفیدن نسب شیخ برهان‌الدین قیلیچ‌گه توتَشه‌دی. آنـه طرفیـدن سـلطان ایلیـک ماضـی‌گـه باغلنه‌دی. فرغانه ولایتیده بو طبقه اپلباشی و شیخ‌الاسلام همده قاضی بؤلیب کـپلگن‌دیرلـر. خواجه مولانای قاضی حضرت خواجه عبیدالله‌نینگ مریدی اپدی. اولردن تربیت تاپگنـدی. خواجه قاضی‌نینگ ولیلیگیگه مپنینگ هپچ شک-شبهه‌م یؤق دیر. ولیلیـک‌نینـگ بونـدن هـم یخشیراق دلیلی بؤله‌دیمی: اولرگه قصد قیلگنلردن آز فرصتده نـام و نشـان قالمـه‌دی. خواجـه مولانای قاضی عجایب کیشی اپدی. اونده اصلا قؤرقوو دپگـن نرسـه یـؤق اپـدی. اونـده‌یین یوره‌کلی کیشی تاپیلمه‌یدی. بو صفت هم ولی‌لیک دلیلی دیر. عادي کیشی هـر قنچـه بهـادِر بؤلسه-ده، بیر آز دغدغه‌سی و قؤرقووی بؤله‌دی. خواجه‌ده اصلا دغدغه و قؤرقوو یـؤق اپـدی. خواجه واقعه‌سیدن سؤنگ خواجه‌گه منسوب کیشیلر: نـوکر، خـدمتکار، قرینـداش و اهـل و عایله‌لرینی بوتونله‌ی توتتیریب تله‌تدیلر. مپنینگ کتّه آنـه‌منی و اؤز آنـه‌منی، بعضـی مپنینـگ بیلن بؤلگنلرنی کؤچلری بیلن خؤجندگه- مپنینگ قاشیمگه یوباردیلر.

اندیجان‌نی دپب سمرقندنی قؤلدن بپردیک. اندیجان هم قؤلدن چیققن اپدی. بیز خـودّی «غافل او یپردن قـوویلگن و بـو یپـردن اَیـریلگن»، دپگنلریـدپک بؤلـدیک. کـؤپ مشـکل و مشقتده قالدیک. چونکه پادشاه بؤلگنیمدن بپری بونده‌ی نوکر و ولایتـدن اَیریلمـه‌گن اپـدیم، اؤزیمنی تَنیگنیمدن بویان بو یؤسونده عذاب و مشقتنی کؤرگنیمنی اپسلالمه‌یمن.

خؤجندگه کپلگچ، بعضی منافق‌طبیعت کیشیلر خلیفه‌نینگ مپنینـگ قاشـیمده بؤلیشـینی کؤره آلمه‌دیلر. محمد حسین میرلانی و بعضـی باشـقه کیشـیلرنی هـم شـونگه کؤنـدیردیلر. خلیفه‌گه تاشکند سری رخصت بپریلدی. قاسم‌بپک‌نی تاشـکندگه خـان قاشـیگه یوباریـب، اندیجان اوستیگه یوریشی التماس قیلیندی. خان هم لشکر تارتیب آهنگران تاغ اپتگـی بـیلن کپلیب، کندیرلیک داوانی نینگ توبیگه توشـگنده مـپن خؤجنـددن باریـب، خـان تاغـه‌منـی کؤردیم. کندیرلیک داوانینی آشیب اخسی طرفیگه توشیلدی.

او طرفدن مخالفلر هم بار لشکرینی ییغیب، اخسی‌گه کپلدیلر. بو فرصتده پاپ قؤرغانینی مپن اوچون بپرکیتدیلر. خان‌نینگ بیر آز سست یوریشیدن فایده‌لَنیب، مخالفلر پاپ قؤرغانینی اپگللب آلدیلر، گرچه خان‌نینگ اخلاق-اطواری یخشی اپسه-ده، بیراق سپاهیلیک و سردارلیکدن انچه بي‌بهره اپدی. اخیر، احوال شونده‌ی اپدی که، اگر ینه بیر حمله قیلینسه، اوروشمه‌ی‌آق ولایت قؤلگه آلینردی. انه شونده‌ی بیر پیتده مخالفلرنینگ فریب‌آمیز سؤزلرینی قولاققه آلیب، صلح حقیده‌گی چؤپچگینی آره‌گه سالیب، خواجه ابوالمکارم بیلن تنبل آغه‌سی بپک تپلبه‌نی (او پیتده خان‌نینگ اپشیک‌آغه‌سی اپدی) اپلچیلیککه یوباردیلر. او جماعه اؤزلرینی قوتقریش اوچون بیر نپچه چین و یالغان سؤزلرنی ایتیب، خان‌گه یا آره‌ده‌گیلرگه پاره‌لر بپردیلر. خان بونگه قناعت قیلیب قَیتیب کپتدی.

مپن بیلن قالگن بپکلر، ایچکیلر و ییگیتلر اکثریتی‌نینگ کؤچلری اندیجان‌ده اپدی. اندیجان‌نی آلیشدن نا امید بؤلگنلریدن سؤنگ، بپک و کیچیک بپکلردن، همده ییگیت-یلنگدن پیتّی-سکّیز یوز کیشی مپندن اَیریلدیلر. ایریلگنلر: بپکلردن علی درویش‌بپک، علی مزید قَوچین، محمد باقربپک، شیخ عبدالله اپشیک‌آغه، میریم لاغری. مپنینگ بیلن قالگنلر: غریبلیک بیلن مشقتنی تنله‌گنلر، یخشی-یامان، تخمیناً، ایکّی یوزدن کؤپراق، اوچ یوزدن آزراق اپدی. بپکلردن قاسم قَوچین بپک، ویس لاغري بپک، ابراهیم ساروپی مینگلیغ‌بپک، شیریم تغایی، سیدی قرابپک؛ ایچکیلردن میرشاه قَوچین، سید قاسم اپشیک‌آغه جلاییر، قاسم عجب، محمد دوست، علی دوست تغایی، محمد علی مبشر، خدای‌بپردی توغچی مؤغول، یارک تغایی، سلطانقولی باباقولی، پیر ویس، شیخ ویس، یارعلی بلال، قاسم میرآخؤر، حیدر رکابدار. مپنگه کؤپ آغیر کپلدی، بي‌اختیار اوزاق ییغله‌دیم.

او پپردن خؤجندگه کپلدیم. مپنینگ آنه‌منی و کتّه آنه‌منی و بعضی مپن بیلن قالگنلرنی کؤچلری بیلن خؤجندگه، مپنینگ قاشیمگه یوباردیلر. رمضاننی خؤجنده اؤتکزدیک. سلطان محمودخان‌گه کیشی یوباریب کؤمک تیله‌ب، سمرقند اوستیگه آتلَنیلدی. اوغلی سلطان محمد خانیکه و احمدبپک‌که تؤرت-بپش مینگ لشکر بیلن سمرقند اوستیگه

یوریشنی بویوریب، خان هم آتلَنیب، اؤره‌تپه‌گچه کپلدی. او پیرده خان بیلن کؤریشیب، سمرقند اوستیگه یاریپلاق یؤلی بیلن جؤنه‌دیم. سلطان محمد و احمدپیک باشقه یؤل بیلن ایلگریراق یاریپلاققه کپلگن اپکن. مپن بؤرکه یپلاوی آرقه‌لی یاریپلاق‌نینگ داروغه‌سی توره‌دیگن سنگزار قؤرغانیگه کپلدیم. سلطان محمد خانیکه و احمدپیک شیبانی‌خان‌نینگ کپلیب، شپراز و اونینگ اطرافلرینی تله‌گنینی اپشیتیب، آرقه‌گه قَیتیپدیلر. ضرورت بؤلدی، مپن هم قَیتیب خؤجندگه کپلدیم.

سلطنت دغدغه‌سی و یورت آلیش آرزوسی بار اپکن، بیر مرته، ایکّی مرته ایش یوریشمه‌گنی بیلن قره‌ب اؤتیریب بؤلمه‌یدی. اندیجان‌گه یوریش خیالی بیلن کؤمک تیله‌گنی تاشکندگه خان قاشیگه باردیم. شاهپیگم‌نی و قریناداش-اوروغلرنی هم پپتّی-سکّیز پیلدن پپری کؤرمه‌گندیم. شو بهانه بیلن اولرنی هم کؤردیم. بیر نپچه کوندن سؤنگ سید محمد میرزا دؤغلت، ایوب پپکچیک و جان حسن بارین‌نی پپتّی-سکّیز یوزچه لشکر بیلن کؤمککه پپردیلر. بو کؤمکنی آلگچ، خؤجنده تؤختب تورمه‌ی، تپز یوریب کندی‌بادام‌نی سؤل تامانده قالدیریب، کپچه‌سی بیلن شاتو قؤییب، خؤجنددن اؤن پیغاچ، کندی‌بادام‌دن اوچ پیغاچ مسافه‌ده‌گی نسوخ قؤرغانینی، ایچکریده‌گیلرنی غفلتده قالدیریب، اپگلله‌دیک.

قاوون پیشیغی اپدی. نسوخ‌ده بیر نوع قاوون بؤله‌دی که، "اسماعیل شیخي" دپیدلر، پؤچاغی سریق، سغری تپری‌سیمان، یومشاق قاوون بؤله‌دی، طعمی آلمه‌نیکی‌گه اؤخشه‌یدی، گؤشتی تؤرت اپنلیک، عجب لذیذ قاوون دیر. بونده‌ی قاوون او تامانده باشقه جایده بؤلمه‌یدی.

اپرته‌سی مؤغول پپکلری: «آدمیمیز آز، بو بیر قؤرغاننی آلگن بیلن نپ مدعا حاصل بؤلگه‌ی؟» دپب عرض قیلدیلر. درواقع، شونده‌ی اپدی. او پیرده توریش یا قؤرغان‌نی سقلش مسأله‌سیده بیر قرارگه کپله‌آلمه‌ی، قَیتیب، خؤجندگه کپلدیک.

اوشبو پیلی خسروشاه بایسونقور میرزا بیلن لشکر تارتیب، مکر و فریب بیلن چغانیان‌نی آلدی. سلطان مسعود میرزاگه: «کپلینگ، سمرقند اوستیگه یورایلیک، سمرقند میسر بؤلسه،

بیر میرزا سمرقندده اؤتیرگه‌ی، ینه بیر میرزا حصارده»، دپب اپلچی یوباردی.

سلطان مسعود میرزانینگ بپک، ایچکی و ییگیت-یلنگلری اوندن رنجیگن اپدیلر. سببی-شیخ عبدالله برلاس میرزاگه قییناته بؤلگنی اوچون بایسونقور میرزا قاشیدن سلطان مسعود میرزا قاشیگه باریب جوده اولوغ اعتبار تاپدی. حصار ولایتی کم‌درآمد و کیچیکراق ولایت بؤلسه-ده، اونینگ تپگیشینی مینگ تومن تنگه (اؤن میلیون تنگه) قیلیب، ختلان ولایتینی قؤش‌قؤللب تاپشیردی. ختلان ولایتیده سلطان مسعود میرزانینگ بیر قنچه بپکلری و ایچکیلری‌نینگ پیرلری بار اپدی. همه‌سیگه اپگه بؤلدی. شیخ عبدالله اؤزی و اؤغلانلری اساسي همده اَیریم اپشیک اختیارلیگینی آلدیلر. رنجیگنلر قاچیب-قاچیب بایسونقور میرزا قاشیگه کپله باشله‌دیلر.

خسروشاه و بایسونقور میرزا فریب‌آمیز سؤزلر بیلن سلطان مسعود میرزانی غافل قیلیب، چغانیان‌دن جدل آتلَنیب، ناغاره وقتیده حصار قؤرغانینی قمل قیلیب آلدیلر. سلطان مسعود میرزا قؤرغاندن تشقری محله‌لرده-آته‌سی سالگن دولتسرا نـاملی عمارتده اپدی. قؤرغانگه کیره آلمه‌ی، قاچیب، شیخ عبدالله برلاس بیلن ختلان سری جؤنه‌دی. آره‌ده شیخ عبدالله برلاس‌دن اَیریلیب، او باج کپچیگی بیلن اؤتیب، سلطان حسین میرزا حضوریگه باردی. خسرَوشاه حصار ولایتینی آلگچ، بایسونقور میرزانی حصارده اؤتقزیب، ختلان‌نی ولی‌گه بپردی. بیر نپچه کوندن سؤنگ بلخ‌نی قمل قیلیش امیدی بیلن آتلندی. اوزیدن ایلگریراق نظر بهادِر ناملی اولوغ نوکرینی اوچ-تؤرت مینگ کیشی بیلن بلخ اطرافلریگه یوباردی. اوچ-تؤرت کوندن سؤنگ بایسونقور میرزانی آلیب کپلیب، بلخ‌نی قمل قیلدی.

بلخ‌ده سلطان حسین بایقرا نینگ اؤغلی ابراهیم حسین میرزا حاکم اپدی. ینه سلطان حسین نینگ بپکلریدن هم خیله کیشی بار اپدی. اینیسی ولی‌گه کتّه قؤشین قؤشیب، شبورغان‌نی قمل قیلیب، تپوره‌ک-اطرافینی تالان-تاراج قیلیش اوچون یوباردی. ولی باریب شبورغان‌نی یقینیدن هم قمل قیله آلمه‌دی. بار لشکرینی زردک چؤلیده‌گی اپل و خلق‌نی تالان-تاراج قیلیشگه یوباردی. باریب زردک چؤلینی تلب، یوز مینگدن آرتیقراق قؤی و اوچ

مینگگه یقین تویه آلیب کېلدیلر. ولی اوندن سۏنگ سانچارک ولایتیگه هجوم قیلیب، تاغده بېرکینگن بعضی اېللرنی آلیب کېلیب، بلخده اکەسیگه قۏشیلدی.

خسروشاه بلخنی قمل قیلگن فرصتده بیر کونی منه شو نظر بهادِر اسملی نوکرینی بلخ نینگ اریقلرینی بوزگنی یوباردی. ایچکریدن سلطان حسین میرزانینگ اعتبارلی بېگی تېنگریبېردی سمانچی پېتمیش-سکسان ییگیت بیلن چیقیب، نظر بهادِر بیلن یوزمه-یوز بۏلیب، ییقیتیب، باشینی کېسیب آلیب، قلعەگه کیردی. کۏپ مردانەلیک کۏرسەتیب، زۏر ایش قیلدی.

ذوالنون ارغون و اۏغلی شاه شجاع بدیع‌الزمان میرزاگه نوکر بۏلیب، قیز بېریب، فتنه و بوزوقچیلیککه بېریلدیلرکه، شو ییلی حسین میرزا اولرنی دفع اېتیش اوچون لشکر تارتیب بُستگه کېلیب توشدی. لشکریگه هېچ طرفدن یېگولیک کېلمەدی، آچلیکدن ناچار احوالگه توشگنلریده بُست داروغەسی بُست نینگ قۏرغانینی بېردی. بُست ذخیرەسی‌نینگ مددی بیلن خراسان‌گه قَیتیب کېتدی. سلطان حسین میرزادېک اولوغ پادشاه مونچه اسباب و دبدبه بیلن بیر نېچه مرته قوندوز، حصار و قندهار اوستیگه لشکر تارتیب، آله آلمەی قَیتیب کېتگنی اوچون اوغلانلری و بېکلری باتیرلنیب کېتیب، یاولشدیلر و فتنەلر قیلدیلر. یازگه چیقیب، استرابادنی اېگللش مقصدیده یامانلیک قیله باشلەگن اوغلی محمد حسین میرزانینگ نیتلرینی برطرف اېتیش اوچون محمد ولی‌بېک باشلیق بېکلرنی کۏپ لشکر بیلن استرابادگه هجومگه جۏنەتیب، اۏزی نیشین سیهونلیگیده اوتیریب اېدی که، بدیع‌الزمان میرزا و ذوالنون‌نینگ اوغلی شاهبېک کوتیلمەگنده سلطان حسین میرزانینگ اوستیگه لشکر تارتیب کېلدیلر. بختلی تصادفگه کوره، حصارنی آلدیریب قۏییب، سلطان حسین میرزا حضوریگه آتلنگن سلطان مسعود میرزا اوشبو کون پېتیب کېلدی؛ استرابادگه کېتگن لشکر هم کېلیب، شو کونی سلطان حسین میرزاگه قۏشیلدی. ایکّی لشکر رۏپَەره بۏلگن زَهاتی‌یاق اوروشه آلمەدی هم. بدیع‌الزمان میرزا بیلن شاهبېک قاچدی.

سلطان حسین میرزا سلطان مسعود میرزانی یخشی کۏریب، کویاولیککه قوللوق

قیلدیریب، عنایت و شفقتلر کۆرستدی. بونـدن ایلگریـراق سـلطان حسـین میـرزا خدمتیـده بۆلگن خسروشاه‌نینگ اینیسی باقی چغانیـاني بـیلن سـمرقند و انـدیجان‌گـه تکـراراً یـوریش قیلیب، هبچ ایش چیقرالمه‌ی، ینه قَیتیب خۆجندگه کېلدیک. خۆجند کیچیکراق بیر یېر دیـر. یوز-ایکّی یوز نوکرلیک کیشی‌نینگ تیریکچیلیگی تشویش بـیلن اۆتـه‌دی. یوکسـک آرزولـی کیشی قرەب اۆتیرمه‌یدی. سمرقندنی اېگللەماق امیـدی بـیلن اۆرەتېپـه‌ده‌گی محمـد حسـین کۆره‌گان دۆغلـت‌گـه کیشـیلر یوباریـب، سۆزلشـیب، بـو وقتلـری اونگـه تېگیشـلی بـۆلگن حیرت‌خواجه‌نینگ ملک یېرلریدن یارییلاق قیشلاقلریدن پشاغرنی، بو قـیش بیزگـه وقتینچـه خصومت بیلن خراسان‌ده تورمه‌ی، بیـر بهانـه تاپیـب، سـلطان حسـین میـرزادن رخصتسـیز خسروشاه‌گه تامان جۆنه‌دی. خسروشـاه حصـاردن بایسـونقور میرزانـی سـۆره‌ب کېلتیـردی. اوشبو فرصتده اولوغ بېک میرزانینگ اۆغلـی میرانشـاه میـرزا آته‌سـی بـیلن یاولشـیب، هـزاره قلعه‌سیگه کیریب، هزاره‌ده هـم مُراضات‌سـیزلیک قیلیـب، تـوره آلمـه‌ی، او هـم خسروشـاه قاشیگه کېلگن اېدی.

بعضی قیسقه اۆیله‌یدیگنلر اوچّله پادشاه‌زاده‌نی هم اۆلـدیریب، خسروشـاه آتیگـه خطبـه اۆقیتیشگه تیار اېدیلر. خسروشاه بـو ایشـنی مصـلحت کۆرمـه‌ی، سـلطان مسـعود میرزانـی کیچیکلیگیدن بېری اسره‌ب اولغه‌یتیرگن، اونگه بېک آته‌لیک قیلگن بۆلسه هم، نه اونگـه و نـه باشقه‌گه وفا قیله‌دیگن، بو بېش کونلیک دنیانی دېب، بو کۆرنمک اونی توتیب کۆزلریگه نشتر سنچیب، کۆر قیلدی.

بیر نېچه کۆکَلداش و صادق کیشیلری سلطان مسعود میرزانی سـمرقندگه، سـلطان علـی میرزا قاشیگه اېلتیش فکری بیلن کېشگه کېلدیلر. او جماعه هم قصد پَییده بۆلـدی. کـېش‌دن قاچیب، چارجۆی کېچیگی بیلن اۆتیب سلطان حسین میرزا قاشیگه باردی.

کیم‌که بونده‌ی یامان یۆلگه قدم قۆیسه و بونده‌ی ایشگه مَیل قیلسه، قیامتگچه یـوز مینـگ لعنتلر بۆلسین. هر کیم خسروشاه‌نینگ قیلغیلیگینـی اېشیتسـه، لعنتلـر اَیتسـین! بـو واقعـه‌نی اېشیتیب لعنتله‌مه‌گن کیشی هم لعنتگه سزاوار بۆلسین. بو خونیک حرکتدن سۆنگ خسروشاه

بایسونقور میرزانی پادشاه قیلیب، حصارگه جۆنه‌تدی. میرانشاه میرزاگه سید کامل‌نی کۆمک قۆشیب، بامیان سری یوباردی.

تؤقّیز یوز تؤرتینچی (۱۴۹۹-۱۴۹۸)ییل واقعه‌لری

سمرقند و اندیجان‌گه تکراراً یوریش قیلیب، هیچ ایش چیقرالمه‌ی، ینه قَیتیب خوجندگه کېلدیک.

خوجند کیچیکراق بیر پېر دیر. یوز-ایکّی یوز نوکرلیک کیشی‌نینگ تریکچیلیگی تشویش بیلن اؤته‌دی. یوکسک‌آرزولی کیشی قره‌ب اؤتیرمه‌یدی. سمرقندنی اېگللـه‌ماق امیدی بیلن اؤره‌تېپّه‌ده‌گی محمد حسین کؤره‌گان دؤغلت‌گه کیشیلر یوباریب، بو وقتلری اونگه تېگیشلی بؤلگن حیرت خواجه‌نینگ ملک-پېرلریدن یاریيلاق قیشلاقلریدن پشاغرنی، بو کیشی بیزگه وقتینچه ببریب تورسین، دېب سؤردیک. مدعامیز او پېرده اؤتیریب، سمرقند ولایتینی قؤلگه کیریتیش اوچون قؤلدن کېلگنچه اورینیش اېدی. محمد حسین میرزا هم راضی بؤلدی.

خؤجنددن آتلَنیب پشاغرگه جؤنب کېتدیم. ضامن‌گه پېتگن فرصتده ایسیتمه باشلندی. ایسیتمه‌گه قره‌مه‌ی، ضامن‌دن آتلَنیب تاغ یؤلی بیلن اوتیب، رباط‌خواجه قؤرغانی‌نینگ اوستیگه کېلدیم. اېل غفلته‌لیگیده شاودار تومنی‌نینگ داروغه‌سی اؤتیره‌دیگن رباطِ خواجه قؤرغانیگه شاتی قؤییب آلماقچی بؤلدیک. سحرپیتی پېتدیک. اېلی خبردار بؤلدی. ینه قَیتیب، هېچ پېرده تؤخته‌مه‌ی پشاغرگه کېلدیک. ایسیتمه توتگنیگه قره‌مه‌ی اؤن اوچ-اون تؤرت ییغاچ یؤلنی عذاب و مشقت بیلن باسیب اؤتدیم. بیر نېچه کوندن سؤنگ ابراهیم سارونی، ویس لاغرینی و شیریم تغایی‌نی خاص بېکلر و ییگیتلر بیلن باریب، یاریَیلاق قؤرغانلرینی سؤز یا کوچ بیلن قؤلگه آلیش اوچون هجومچی قِسم اېتیب تعیینله‌دیک.

بو فرصتده یاریلاق سید یوسف‌بیک‌ده اپدی. مپن سمرقنددن چیققنده قالگن اپدی، اونی سلطان علی میرزا هم قدرلردی. سید یوسف‌بیک اینیسی و اؤغلینی یاریلاق قؤرغانلری‌نینگ حمایه و تعمیریگه یوبارگن اپدی. احمد یوسف (بو واقعه یازیله‌یاتگن پیتده سیالکوت حکومتی اونده اپدی) اؤشه یاقده، اؤشه قؤرغانلرده اپدی. بیزنینگ بیکلر و بیگیتلریمیز هم باریب بوتون قیش بؤیی بعضی قؤرغاننی صلح بیلن قؤلگه کیریتدیلر، بعضی‌سینی اوروشیب کوچ بیلن آلدیلر، اَیریملرینی عیارلیک و غله‌میسلیک بیلن اؤغیرینچه اپگللب آلدیلر. او ولایتلرده مؤغول و اؤزبکلر (شَیبانیلر یوریشی) سببلی، قؤرغانی بؤلمه‌گن بیرار قیشلاق یؤق اپدی. اوشبو فرصتلرده بیز طفیلی سید یوسف‌بیک اینیسی و اؤغلیدن بدگمان بؤلیب، اولرنی خراسان‌گه جؤنَتدی. بو قیش شونده‌ی تلاش و تارتیشیش بیلن اؤتدی. یاز کپلیب صلح اوچون خواجه یحیی‌نی یوباردیلر، اؤزلری هم لشکر پَییده شپراز و کابود اطرافلریگه کپلدیلر.

بیزنینگ بار لشکریمیز ایکّی یوزدن کؤپراق، اوچ یوزدن آزراق اپدی. هر طرفده کوچلی غنیملر اندیجان تامانده اپدیلر، طالع هپچ مدد قیلمه‌دی. سمرقندگه اورینیب، هپچ ایش یوریشمه‌دی. ضرورتدن صلح توزگنگه اؤخشه‌ب کپلیشیب، پشاغردن آرقه‌گه قَیتیلدی.

خؤجند کیچکینه بیر یپر دیر. بیر بپک‌نینگ تیریکچیلیگی اونده تشویش بیلن اؤته‌دی. بیر یریم-ایکّی ییلگه یقین کیشیلریمیز و عایله اعضالریمیز بیلن شو یپرده اپدیک. او مسلمانلر هم بو مدتده امکانی باریچه خرج تارتیب و خدمت قیلدیلر، هپچ کمچیلیککه یؤل قؤیمه‌دیلر. ینه قَیسی یوز بیلن خؤجندگه باره‌میز؟ خؤجندگه باریب هم کیشی نیمه قیله‌دی؟

بارماققه نپ مسکنپ میسر،

تورماققه نپ مأمنپ مقرر.

آخری اوشبو تردد و پریشانلیک بیلن اوره‌تپه‌نینگ جَنوب طرفیده‌گی ییلاولرگه باردیک. بیر نپچه کوننی او تامانلرده، اؤز احوالیمیزگه اؤزیمیز حیران، کپتر-توررریمیزنی بیلمه‌ی، سرگردان اؤتکزدیک.

بیر کونی شو یپرده اپکنیمیزده، بیزدپک وطندن اَیریلیب، سرگردان یورگن خواجه

ابوالمکارم مېنی کۆرگنی کېلدی. کېتر-تورر پېریمیزدن، قیلر-قیلمس ایشیمیزدن سۆراقلب و سوریشتیریب، قتّیق تأثیرلَنیب، بیزنینگ حالیمیزگه اَچینیب، فاتحه اۆقیب کېتدی. مېنگه هم جوده قتّیق تأثیر قیلدی، سیقیلدیم.

شو کونی نماز عصر پیتی دره‌نینگ پستیده بیر آتلیق پیدا بۆلدی. بو علی دوست تغایی‌نینگ یۆلچوق اسملی نوکری اېکن. اونی علی دوست تغایی مېندن عظیم گناهلر اۆتگن بۆلسه هم، امیدقیله‌من که، مرحمت قیلیب گناهیمدن کېچیب، بیز تامان یۆلگه توشسه‌لر، مرغینان‌نی تاپشیریب، بیر نوع قوللیق و خذمتلر قیلگه‌یمېن، تاکه گناهیم اریب، خجالتیم برطرف بۆلسین، دېگن معناده یوباریبدی.

بونده‌ی حیرانلیک و سرگردانلیکده بو خبر کېلیشی بیلن هېچ اندیشه قیلمه‌ی، اۆیلب اۆتیرمه‌ی، اۆشه زمان‌آق-قویاش باته‌یاتگن پیتده مرغینان‌نی آلیش نیتیده یۆلگه توشدیم. بو یېر بیلن مرغینان آرەسی تخمیناً ییگیرمه تۆرت-ییگیرمه بېش ییغاچ مسافه اېدی. اوشه کېچه تانگ آتگونچه و اېرته‌سی کونی پېشین نمازی وقتیگچه هېچ یېرده دَم آلمه‌ی یوریلدی. پېشین نمازی وقتیده خۆجندنینگ تنگاب دېگن قیشلاغیگه توشیلدی. آت ساووتیب، آتگه یېم بېریب، تون یرمی-ناغاره وقتیده تنگاب‌دن آتلَنیلدی. اۆشه کېچه تانگ آتگونچه و اېرته‌سی آفتاب باتگونچه و ینه‌گی کېچه‌سی تانگدن اېرته‌راق مرغینان‌گه بیر ییغاچ قالگنده ویس‌بېک و بعضیلر ترددگه توشیب: «علی دوست قنچه یامانلیکلر قیلگن کیشی بۆلسه، بو آرەده بیر-ایکّی نوبت اېلچی باریب-کېلمه‌ی، کېلیشوو و عهد و شرط بۆلمَی، نیمه‌گه ایشانیب باره‌یېمیز»، دېب عرض قیلدیلر. در واقع، بونده‌ی تشویشلرنینگ اساسی بار اېدی. بیرآز تۆختب، کېنگه‌شیب آلدیک. آخری شونده‌ی قرارگه کېلیندی که، گرچه بو ترددلر اۆرینلی بۆلسه-ده، بونی ایلگریراق اۆیلش کېره‌ک اېدی. اوچ کېچه-کوندوز تینمه‌ی، دَم آلمه‌ی ییگیرمه تۆرت-ییگیرمه بېش ییغاچ یۆلنی باسیب کېلدیک: نه آتده مدار قالگن و نه آدملرده. بو یېردن اېندی قنده‌ی آرقه‌گه قَیته‌میز، قَیتیب هم قَیسی تامانگه باره‌میز؟ بو یېرگچه کېلدیکمی، بارماق کېره‌ک! هېچ نیمه خدانینگ ایستگیدن اۆزگه بۆلمس.

سؤزنی بیر جایگه قؤییب، توکل قیلیب جؤنه‌دیک. بامداد نمازی وقتیده مرغینان قؤرغانی‌نینگ اپشیگیگه کپلدیم. علی دوست تغایی دروازه‌نینگ آرقه‌سیده توریب، دروازه‌نی آچمه‌ی، عهد التماس قیلدی. عهد و شرط قیلینگندن سؤنگ دروازه‌نی آچیب، ایکّی دروازه طبقه‌سی آره‌سیده ملازمت قیلدی. علی دوست بیلن کؤریشگنیمیزدن سؤنگ قؤرغان ایچیده‌گی بیر مناسب حویلیگه توشیلدی. مپنینگ بیلن بؤلگن کتّه-کیچیک ایکّی یوز قیرق کیشی اپدی. اوزون حسن و سلطان احمد تنبل ولایت خلقیگه کؤپ ظلم اؤتکزیب، یامانلیکلر قیلگندیلر. ولایت اپلی‌نینگ همه‌سی مپنی طلب قیلردی. مرغینان‌گه کیرگنیمیزدن ایکّی-اوچ کون اؤتگچ، قاسم‌بیککه پشاغردن، ینگی نوکر بؤلگنلر و علی دوست بپک‌نینگ نوکرلریدن یوزدن کؤپراق کیشینی قؤشیب، اندیجان‌نینگ جَنوب طرفیده‌گی تاغ اپللریگه-اَشپاریان، توروقشاران و چَکَره‌ک کبی تومنلرگه بیز تامانگه مایل قیلیش یاکه زؤرلیک بیلن اؤشه اپللرنی اطاعتگه کپلتیریش اوچون یوباریلدی. ابراهیم سارو، ویس لاغری و سیدی قرانی یوزگه یقین کیشی بیلن اخسی تامانگه، خؤجند سووینی کپچیب، او تامانده‌گی قؤرغانلر و تاغ اپللرینی هر نیمه قیلیب بؤلسه هم بیزگه بؤیسوندیریش اوچون جؤنه‌تیلدی.

بیر نپچه کوندن سؤنگ اوزون حسن و سلطان احمد تنبل جهانگیر میرزانی آلیب، موجود عسکر و مؤغولنی تؤپلب، اندیجان و اخسی‌نینگ لشکرگه قؤشیله‌دیگن کیشیلرینی صفگه قؤشیب، مرغینان‌نی قمل قیلماق امیدی بیلن شهردن بیر شرعی نری-شرق تامانده‌گی سَپان ناملی قیشلاققه کپلیب توشدیلر. بیر-ایکّی کوندن سؤنگ صف تارتیب، یراغلَنیب مرغینان محله‌لریگه کپلدیلر. قاسم‌بپک، ابراهیم سارو و ویس لاغری سینگری سردارلر ایکّی طرفگه یوریشگه جؤنه‌تیلگن، مپنینگ بیلن سناقلی کیشیلر قالگن بؤلسه‌لر-ده، بار ییگیتلر صف تارتیب چیقدیلر. دشمننی محله‌لردن ایلگری کپلگنی قؤیمه‌دیلر. اؤشه کونی دستارپپچ تن‌قؤریقچی خلیل میدانده یخشی جنگ قیلیب، راسه اؤزینی کؤرستدی. غنیملر هپچ ایش قیله‌آلمه‌دیلر. قَپته ایکّینچی مراتبه قؤرغان یقینیگه کپلمه‌دیلر. قاسم‌بپک اندیجان‌نینگ جَنوبی تاغلریگه باریب اپدی، اشپاریان و توروقشاران، چَکَره‌ک و او طرفلرده‌گی تاغ-توزده‌گی اپل و

اپلتلر بوتونله‌ی بیزگه کپلیب قۆشیلدی. غنیم لشکریدن هم بیر- ایکّیته‌لب بیزگه قاچیب کپله باشله‌دیلر. اخسی طرفیگه سِردریادن اۆتیب بارگن ابراهیم سارو بیلن ویس لاغري قۆلیگه پاپ قۆرغانی و ینه بیر-ایکّی قۆرغان کیردی.

اوزون حسن و سلطان احمد تنبل ظالم، بوزغونچی و کافرطبیعت کیشیلر اپدیلر، خلق و ولایت اپلتلری بولردن جوده آزار چپککن اپدیلر. اخسی اولوغلریدن حسن دپکچه اۆز جماعتی بیلن و ینه اخسی‌نینگ بیر تۆده جنگری، چپنیلری کپلیشیب، قاره‌تیاق قیلیب، اخسی‌نینگ تاشقۆرغانیده‌گیلرنی کوچلی ضربه‌لر بیلن ارککه تیقیب، ابراهیم سارو، ویس لاغری و سیدی قرا باشلیقلرنی طلب قیلیب، اخسی‌نینگ تاشقۆرغانیگه کیریتدیلر. اۆشه پیتلری شیبانی‌خان‌دن قاچیب خان قاشیگه کپلگن بنده علی، حیدر کۆکَلداش و حاجی غازی منگیت‌نی تومن بپکلری بیلن سلطان محمودخان بیزگه کۆمککه یوبارگن اپدی. اوشبو محلده کپلدیلر. بو خبر اوزون حسن‌گه پپتگچ، تپپیرچیلب قالیب، ایشانچلی نوکرلری و سره پیگیتلرینی اخسی‌نینگ ارکیگه مدد اوچون یوباردی. اولر سحر وقتی دریا یاقه‌سیگه کپلیب پپتدیلر.

بیزنینگ لشکریمیز و مۆغول لشکری خبر تاپیب، بیر قِسم کیشیلرنی آتلرینی یلنغاچلب، سوودن اۆتکزدیلر. یاردمگه کپلگنلر شاشگنیدن کپمه‌نی یوقاریگه تارتمه‌ی، کپچگن پپریدن- آق قۆییب یوباردیلر. قۆرغانگه اۆته‌آلمه‌ی، قویی توشدیلر. بیزنینگ لشکریمیز و مۆغول لشکری کپمه‌نینگ اطرافیگه آت یلنغاچلب کیره‌باشله‌دی. کپمه‌ده‌گیلر هپچ اوروشه آلمه‌دیلر. قارلوغاچ بخشی مۆغول‌بپک اۆلانلریدن بیرینی چقیریب، قۆلیدن توتیب چاپیب اۆلدیردی. بونینگ نیمه فایده‌سی بار اپدی؟ خشت قالبیدن کۆچگن اپدی. اکثر کپمه‌ده‌گیلرنینگ اۆلیب کپتیشلریگه شو حرکت سبب بۆلدی. بیر زومده دریاده‌گیلرنی اۆره‌ب آلیب، بَرینی قیردیلر.

قارلوغاچ بخشی، خلیل دپوانه، قاضی غلام اوزون حسن‌نینگ معتبر کیشیلریدن اپدیلر. بولردن بیری قاضی غلام‌گینه قوللوق بهانه‌سی بیلن خلاص بۆلدی. ینه معتبر پیگیتلریدن حاضرمپنینگ قاشیمده اعتباره بۆلگن سیدعلی اپدی. ینه پپتمیش-سکسان سره پیگیتدن

حیدرقولی، ینه قولیکه کاشغري سینگری اوشبو بیش-آلتیته سناقلی کیشی خلاص بؤلدی. بـو خبرلرنی ایشیتیب، غنیملر مرغینـان اطرافیـده تورهآلمـه‌ی انـدیجان سـری پراکنـده یؤسـینده قاچدیلر. اندیجانگـه اوزون حسـن‌نینگ کویـاوی ناصـربیک‌نـی قـؤیگن ایـدیلر. اگـر اونـی ایکّینچی اوزون حسن دیب بؤلمه‌سه-ده، اوچینچیسی دیسه بؤلردی. تجربه‌لی کیشـی ایـدی، مردانه‌لیگی هم بار ایـدی. بـو واقعـه‌لرنی بیلیـب، اولرنینـگ ایشانچسـیزلیکلرینی سـیزگچ، اندیجان قؤرغانینی بیرکیتیب مینگه آدم یوباردی. بولر اندیجان‌گه یئتگنده قؤرغان بیرکیلگنینـی بیلیب، اؤزارا کیلیشالمه‌ی، اوزون حسن کؤچی‌گه-اخسی سری جؤنه‌دیلر.

سلطان‌احمد تنبل اؤز ولایتیگه-اؤش‌گه کیتدی. جهانگیر میرزانی بیرنیچه خاص نوکرلری و ییگیتلری اوزون حسن‌دن آلیب قاچیب، هنوز اؤش‌گه یئتمه‌گن تنبل‌گه باریـب قؤشـیلدیلر. اندیجان‌نینگ بیرکیتیلگنی خبری مینگه کیلدی. هَیَلله‌مه‌ی، مرغینان‌دن کـون‌چیقرده آتلَنیـب، توش قَیتگنده اندیجان‌گه کیلدیم. ناصربیک و اؤلانلری-دوست‌بیک و میریم‌بیک‌نی کؤریـب، سؤره‌شیب، عنایت و شفقت کؤرسه‌تیب، خورسند قیلدیم.

آتـه ولایتـیم ایکّـی ییلگـه یقینلشـگن ایـدی کـه، قؤلـدن چیققنـدی، تنگـری عنـایتی بیلن ذوالقعده آییده هجری ۹۰٤ (۱٤۹۹)ییلی ینه مینگه میسر بؤلیب ایگللنـدی. جهـانگیر میرزا بیلن قؤشیلیب آلگن سلطان احمدتنبل اؤش سری باریب ایدی. اؤش‌گه کیرگچ، اؤش‌ده خلق قیزیل‌آیاق-قاره‌تیاق قیلیب، اولرگه ضربه بیریب اوره-اوره اؤش‌دن قوویب، قؤرغـاننی بیـز اوچون سقلب، بیزگه کیشی یوباردیلر. جهانگیر و تنبل سناقلی کیشـیلری بـیلن سراسـیمه‌گه توشیب اؤزگندگه کیردیلر.

اوزون حسن اندیجان‌گه کیره‌آلمه‌ی، اخسی طرفگه کیـتگن ایـدی. باریـب اخسـی‌نینگ ارکیگه کیردی، دیگن خبر کیلدی. ایـش باشـی و فتنه‌باشـی شـو بـؤلگنی اوچـون، بـو خبـر کیلگچ، اندیجان‌ده تؤرت-بیش کوندن آرتیق تورمه‌ی، اخسی‌گه تامان آتلندیک. بیز اخسی‌گه یئتگچ، چاره‌سینی تاپالمه‌ی، عهد و امانلیک تیلـب، قؤرغـاننی تاپشـیردی. بیـر نیچـه کـون اخسی‌ده توریب، اخسی، کاسان و او یورت‌نینگ ایش کوچینی یؤلگه سالیب، سـرانجاملب،

هجومچی قِسم مؤغـول بپکلریگـه رخصـت بپریـب، اوزون حسـن‌نـی کـۆچی و تپگیشـلی کیشیلری بیلن آلیب اندیجان‌گه کپلینـدی. قاسـم عجـب خـاص نـوکرلر گروهیـدن اپـدی، حضـوریمده بپکلیـک مرتبه‌سـیگه یپـتگن اپـدی، اخسـی‌ده اونـی امانـت داروغـه قیلیـب قالدیریلدی. اوزون حسن بیلن عهدلشوو بـارلیگی طفیلـی، جـان و مالیگـه ضـرر، نقصـان یپتکزمه‌ی، قاره‌تپگین یۆلی بیلن حصار سری کپتیشگه اجازه بپریلدی. او بیـر نپچـه سـناقلی کیشیلری بیلن‌گینه حصارگه کپتدی. اۆزگه برچه نوکرلری اوندن اَیریلیب قالدیلر.

بو تهلکه‌لی پیتلرده بیزگه تعلقلی اپلنی و خواجه قاضـی همـده اولرگـه یقینلرنـی تـوتگن، تَله‌گن شولر اپدی. بعضی بپکلر بیلن اتفـاق توزیـب، شـونده‌ی قرارگـه کپلدیک‌کـه، مونچـه یره‌مسلیک و بوزغونچیلیکلر قیلگن، مونچه بیزگه تعلقلی مؤمن-مسلمانننی توتگن، تَله‌گن بـو جماعت اپدی. اۆزلری‌نینگ بپکلریگه نپ وفا قیلدیلرکه، بیزگـه وفـا قیلسـه‌لر! بـولرنی توتیـب تَله‌تسک، نیمه عیبی بار؟ خصوصاً، بیزنینگ کـۆز اۆنگیمیـزده آتیمیزنـی مینیـب، تـۆنیمیزنی کییب، بیزنینگ قـۆییمیزنی یپـب یورسـه‌لر، بونگـه کـیم چیده‌یـدی؟! اگـر شـفقت قیلیـب، توتتیریلمسه یا تَله‌تیلمسه، بیز بیلن حربی سفرلرده و مشقتلرده بۆلگن جماعت‌نینـگ حاضـر تَنیگن مالله‌ریگـه فرمـان بۆلسـه‌که، قَیتریـب آلسـه‌لر. شـو بیلن‌گینـه قوتولسـه‌لر هـم منّتـدار بۆلیشلری کپره‌ک. بو ملاحظه تپزده معقول کۆرینـدی. بیزنیکیلـر اۆزلـری تَنـیگن نرسـه‌لرینی قَیتریب آلسینلر، دپگن فرمان بۆلدی. بو ایش معقول و اۆرینلی بۆلسه‌ده، بیر آز شاشیلیشـگه یۆل قۆییلگن اپکن.

جهانگیر میرزادپک غنیم یان‌گینه‌میزده اۆتیرگنـده، اپلنـی بونـده‌ی چوچیتماق‌نینـگ هـپچ معناسی یۆق اپدی. مملکت آلیش و یورت باشقریشده، گرچه بعضی ایشلر یوزه‌کی قره‌گنـده معقول و اساسلی کۆرینسـه‌ده، امـا هـر ایش‌نینـگ ضـمنیده یوزمینـگ ملاحظـه واجـب و لازمدور. اوشبو بیر ملاحظه‌سیز حکم یوریتگنیمیز عاقبتیده قنچـه‌دن‌قنچـه غوغـا و فلاکتلـر یوز بپردی. آخری اندیجان‌دن ایکّینچی مرته چیقیشیمیزگه سبب هم اوشبو چوقور اۆیلنمه‌گن حکمیمیز بۆلدی. شو باعثدن مؤغوللر قۆرقوو و واهمه‌گه بپریلیـب، رباطـک موضـعیدن (بـو

جاینی ایکّی سوو آرەسی هم دېیدیلر) اوزگند طرفیگه کۆچیب، تنبل‌گه آدم یوباردیلر. مېنینگ آنەم قاشیده مینگ بېش یوز-ایکّی مینگگه یقین مۆغول اولوسیدن بار ایدی. حصاردن حمزه سلطان و مهدي سلطان، محمد دۆغلت بیلن ینه شونچه مۆغول کېلگن ایدی. همیشه یامانلیک و بوزوقچیلیک مۆغول اولوسیدن صادر بۆلیب کېلگن‌دیر. حاضرگچه بېش مرته مېن بیلن یاولشدیلر. مېنگه مناسبت‌سیزلیکدن یاولشگنلری یۆق. بونده‌ی حرکتلرنی اولر اۆز خانلریگه نسبتاً هم تکرار-تکرار قیلدیلر. مېن خدای‌بېردی بۆقاق‌نی مۆغوللر آرەسیدن علیحده قدرلب تنله‌گن ایدیم. او وفات اېتیب، مۆغوللر آرەسیده یشه‌یاتگن اۆغلی سلطانقولی چیناق بو خبرنی کېلتیردی. اوز اېل و اولوسیدن اَیریلیب بو خبرنی بېتکزگنی یخشی ایش بۆلدی. گرچه بو واقعه‌ده یخشیلیک قیلگن بۆلسه، لېکن سۆنگره شونده‌ی ایشلر قیلدی که، عاقبتده یوز بار قیلگن بونده‌ی خدمتلری هم یۆققه چیقه‌دی. هلی بو حقده یازیله‌دی.

کېینگی قباحتلری هم مۆغوللیک‌نینگ عاقبتی ایدی.

بیزگه خبر کېلگچ، بېکلرنی ییغیب کېنگش اۆتکزدیک. بېکلر عرض قیلدیلرکه، بو کیچیک بیر ایش، بونگه پادشاه‌نینگ آتلنماغیگه احتیاج بارمی؟ قاسم‌بېک برچه بېکلر و لشکرنی باشلب بارسین، دېییشدی اولر. شونگه کېلیشدیک. اولر آسان یۆل توتدیلر و تدبیر خطا بۆلگن اېکن. بو کونی قاسم‌بېک بېکلرینی و لشکرنی باشلب چیقدی. اولر یېتیب بارگنچه تنبل‌نینگ اۆزی کېلیب، مۆغوللرگه قۆشیلگن اېکن.

تانگله‌سی ایرته بیلن اِیله‌میش دریاسی‌نینگ یسّی کېچیک ناملی کېچیگیدن اۆتیشلری بیلن‌آق یوزمه-یوز بۆله‌دیلر، یخشی اوروشه‌دیلر. قاسم‌بېک اۆزی سلطان محمد ارغون بیلن رۆپه‌ره بۆلیب، ایکّی-اوچ نوبت قیلیچ سالیب، اونی باش کۆترگنی قۆیمه‌یدی. آخری ییگیتلر شکست تاپه‌دیلر. قاسم‌بېک، علی دوست تغایی، ابراهیم سارو، لاغری، سیدی قرا، ینه اوچ-تۆرت بېک و ایچکیلر جنگدن سلامت چیقدیلر. اۆزگه اکثر بېکلر و ایچکیلر قۆلگه توشدیلر. اِسیر توشگن بېکلر-ایچکیلردن علی درویش‌بېک، میریم لاغری، تۆقه‌بېک تغایی‌بېک، محمد دوست، علی دوست، میرشاه قَوچین، میریم دېوان هر بیرلری بو اوروشده

ایکّی ییگیتچه قیلیچ چاپه‌دیلر. بیزنینگ تامانیمیزدن ابراهیم سارونینگ اینیلریدن صمد اسملی، اولر تاماندن حصارلیک مؤغوللردن شهسوار ناملی جنگچی یوزمه-یوز بؤله‌دیلر. شهسوار شونده‌ی قیلیچ چاپه‌دی‌که، دوبولغه‌دن اؤتیب، قیلیچ صمدنینگ باشیگه انچه باته‌دی. شونده‌ی جراحتیگه قره‌مسدن صمد شونده‌ی چاپه‌دی که، شهسوارنینگ باشیدن قؤل کفیچه سویکنی قیلیچ آلیب کپته‌دی. شهسوارنینگ دوبولغه‌سی یؤق اپکن. شهسوارنینگ باشینی اؤیدیلر، یخشی بؤلدی. صمدنینگ باشینی اؤیر کیشی یؤق اپدی. اوچ-تؤرت کوندن کپین اؤشه جراحت بیلن قضا قیلدی. بو مغلوبیت سرگردانلیکلردن و فلاکتلردن خلاص بؤلیب اپندیگینه ولایت آلگن پیتیمیزده جوده بیّوقت شکست اپدی.

اولوغ بپک-رکن اعظمیم قنبرعلی مؤغول اندیجان‌نی آلگن چاغیمده ولایتیگه کپتگن اپدی، یؤق اپدی. شونچه‌لیک بیلن تنبل جهانگیرنی آلیب کپلیب، اندیجاندن بیر شرعی نَریده‌گی ایش تپپه‌لیگی‌نینگ آلدیده‌گی سیهونلیککه توشدی. بیر-ایکّی مراتبه چهل‌دختراندە غنیم لشکری صف تارتیب، عَیش تپپه‌لیگی‌نینگ اپتگیگه کپلدی. بیزنینگ ییگیتلریمیز محله و باغلردن درحال یراغلَنیب چیقدیلر، دشمن ایلگری کپله‌آلمه‌دی، اپتکلردن‌آق نَری کپتدی. یاو اوشبو جایگه کپلگنده اسیر توشگن بپکلردن میریم لاغري و تؤقه‌نی اؤلدیردی. بیر آیگه یقین بو اطرافده اؤتیریب، هبچ ایش قیله‌آلمه‌دی. اؤش تامانگه قرەب قَیتدی. اؤش ابراهیم ساروگه بپریلگندی. اونینگ آدملری اؤشه پپرده اپدی، اؤش‌نی یاوگه قرشی بپرکیتدیلر.

تؤقّیز یوز بپشینچی (۱۵۰۰-۱۴۹۹) ییل واقعه‌لری

ولایته‌گی آتلیق و پیاده عسکرلرگه شاشیلینچ خبر پیتکزووچی بپکلر ونظارتچیلر یوباریلدی. قنبرعلی‌گه و اؤز ولایتلریگه کپتگن عسکرلرگه تؤره[1]، کپتمان، آیبالتـه و باشـقه حربـی قـورال-یراقلر همده آذوق- طعام تاپیب کپلتیریش اوچـون سـپرغیرت تاپـه‌غان کیشـیلر یوباریلـدی. برچه ولایتلردن اوروشگه یراقلی بؤلگن آتلیغ و پیاده‌لرنی تؤپله‌دیم و هر طرفگه کپتیب قـالگن نـوکر و سـپاهیلرنی چَقیریـب، تنگریگـه توکـل قـیلگن حالـده، محـرّم آیی‌نینـگ اؤن سکّیزینچیسیده حافظ‌بیک‌نینگ چارباغیگه قره‌ب یوردیم. بیر-ایکّـی کـون اوشـبو چارباغـده توریب، قالگن اسلحه و آذوق-طعامنی تیارلب همده قؤشیننی اؤنـگ قنـات و سـؤل قناتگـه، مرکز و هجومچی قِسمگه بؤلیب، آتلیغ و پیاده‌لر بیلن دشمنگه قرشی اؤش تامانگه یوردیـک. اؤش‌گه یقین کپلگنیمیزده مخالفلر اؤش اطرافیده توره آلمه‌ی اؤش شِمالیده‌گی رباط سرهنگ تومنی تامانگه کپتگنی حقیده خبر آلیندی. شو آقشام لاتکند قیشلاغیگه قؤندیک.

اپرته‌لب قؤشیننی صفگه تیزیب و یوریش قیلیب اؤش‌دن اؤتگنـده غنیملرنینـگ انـدیجان تامان کپتگنی حقیده خبر کپلدی و بیز اؤزگند تامانگه قره‌ب یوردیک. اؤزگند ییرلریگه هجـوم قیلیش اوچون ایلگریراق بو تامانگه چاپقونچی یوباردیک. اندیجان تامانگه کپـتگن مخـالفلر اپسه تونده خندقه توشیب شـهر دپوارلریگـه شـاتی قؤیـه‌یاتگن چاغـده شـهرلیکلر سـپزیب

۱- تؤره ـ بؤی برابر قلقان.

قالیشگن. غنیملر هیچ نیمه قیلالمه‌ی چیکینه‌دیلر. بیزنیکیلر هم اؤزگند اطرافینی تَلش اوچون باردیلر و اما دییرلی هیچ نیمه قؤلگه کیریتالمه‌ی قوروق قَیتدیلر.

اؤش‌گه قره‌شلی و اؤزی‌نینگ مستحکملیگی بیلن شهرت تاپگن مازو قؤرغانیده تنبل ایکّی یوز-ایکّی یوز ایلّیکته آدمی بیلن اوکه‌سی خلیل‌نی قالدیرگن و او قؤرغاننی محکم بیرکیتیب آلگن ایدی. اؤزگنددن آرقه‌گه قَیتیب مازو قؤرغانیگه هجوم قیلدیک. مازو-انچه مستحکم قؤرغان دیر. سای آقه‌دیگن شِمال تامانده‌گی دیواری انچه بلند. مسافه شونچه‌که، اگر سای تاماندن اؤق آتسه‌لر دیوارگچه یئتیب باریشی ممکن. سوونی باشقه تامانگه بوره‌دیگن ترناو اؤشه تامانده. قؤرغان دیواری‌نینگ ایکّی یانیدن ترناو سووی آقه‌دیگن تامانگه تار یؤل اؤتگن. تپه‌لیک ایسه خندق بیلن اؤره‌لگن. خندق سایگه یقین بؤلگنی اوچون سای‌نینگ قازاندیک-قازاندیک کتّه تاشلریدن قؤرغانگه آلیب چیقیب تؤپلب قؤیگنلر. مازو قؤرغانیدن آتیلگن بونده‌ی کتّه تاشلر بیز قورشَب آلگن بیرارته قؤرغاندن تشلنمه‌گن ایدی. کتّه‌بیک‌نینگ اکه‌سی عبدالقدوس کؤهبُر قلعه دیواری‌نینگ ایتک تامانیگه چیققن ایدی، دیواردن اونگه قرشی شونده‌ی کتّه تاشنی تشله‌دیلرکه، عبدالقدوس هیچ نرسه‌گه آسیلمه‌ی، خیریت، ضررلنمسدن شونده‌ی بلند جایدن پستگه یومه‌لَنیب-یومه‌لَنیب تپه‌لیک‌نینگ ایتک قِسمیگه کیلیب توشدی. هیچ ییری لت ییمه‌ی، شو آنده‌یاق آتگه میندی-یو، چاپتیریب کیتدی. قؤشترناو اؤزه‌نیده یاره‌لی بلال‌نینگ کلّه‌سیگه تاش بیلن شونده‌ی اوردیلرکه، آخری باشینی اؤیدیلر. کؤپ آدم اؤشنده‌ی تاش ضربیدن هلاک بؤلدی. ایرته‌لب اوروش باشله‌نیب، چاشگاه‌گچه ترناو بؤیلرینی اشغال قیلدیک، اوروش کیچقورونگچه دوام ایتدی. ترناو اطرافی اشغال قیلینگچ، ایرته‌لب دشمنلر امانلیک تیلب قلعه‌دن چیقدیلر. تنبل‌نینگ اینیسی خلیل‌نی یئتمیش-سکسان، بلکه یوزته سره‌لنگن آدمی بیلن اسیر آلیب احتیاط بیلن قؤریقلش اوچون اندیجان‌گه یوباریلدی. بیزنینگ هم بیکلریمیز و یقینلریمیزدن اَیریملری، بعضی فداکار کیشیلریمیز اسیر توشدی. اوشبو جنگ یخشی نتیجه بیلن توگه‌دی.

مازونی ایگلله‌گچ، اؤش‌نینگ اؤنجوت‌اؤبه دیگن قیشلاغیده توخته‌دیک. تنبل هم

اندیجان‌دن قَیتیب رباطِ سرهنگ اطرافیده‌گی آب‌خان دیگن قیشلاققه کیلیب تؤخته‌دی. بو ایکّی قؤشین آره‌سیده‌گی مسافه بیر ییغاچ کیلر ایدی. شو آره‌ده قنبرعلی بیتاب بؤلیب اؤش‌گه جؤنب کیتدی. بیر آی- قیرق کونچه اوروش قیلمه‌ی شو ییرده توردیک. لیکن بیزنینگ و اولرنینگ تأمیناتچی عسکرلری اؤرته‌سیده تؤقنه‌شوولر بؤلیب توردی. اؤشه کونلری اؤرده همده بوتون اطراف کیچه‌لری هوشیارلیک بیلن قؤریقلندی. خندقلر قَزیلدی، خندق بؤلمه‌گن جایلرگه ایسه غاولر توتیلدی. برچه جنگچیلر قوراللنگن حالده خندق یاقه‌سیگه چیقیب اؤرنشدیلر. شونچه احتیاطکارلیککه قره‌مه‌ی، هر اوچ-تؤرت کونده کیچقوورونلری اؤرده‌ده تؤس-تؤپالان و قیچقیریقلر بؤلیب توررردی. بیر کونی سیدبیک تغایی دشمن‌نینگ تأمیناتچیلریگه قرشی هجوم قیلگن ایدی، غنیم آدملری غالب کیلیب، قؤققیسدن بؤلگن جنگده سیدبیک‌نی اسیر آلدیلر.

شو ییلی خسروشاه بلخ‌گه قرشی یوریش مقصدیده بایسونقور میرزانی قوندوزگه چقیریب آلدی و بلخ‌گه هجوم قیلدی. او اوباج دیگن جایگه ییتگنیده بدبخت، ناشکر خسروشاه حکمرانلیک آرزوسیده شونده‌ی قیلدی-اخیر پستکش، قابلیتسیز، ذاتی و نسبی ناتعیین، نؤناق و شجاعتسیز، ناانصاف و عدالتسیز بو بدبختگه حاکمیت حیف ایمسمی! بایسونقور میرزانی بیکلری بیلن توتیب، بایسونقور میرزا بؤینیگه ارغمچی سالدی، محرّم آیی‌نینگ اؤنینچی کونی شونده‌ی ذکاوتلی، سپرفضیلت، شخصي خدمتلری و نسبی بیزه‌ب تورگن شهزاده‌نی شهید قیلدی. اونینگ بیکلری و یقینلریدن هم بیر نیچه‌سینی اؤلدیردی.

بایسونقور میرزا نینگ تولدی و نسبی: سکّیز یوز سکسان ایکّینچی ییلی حصار ولایتیده تولد تاپگن ایدی. سلطان محمودمیرزانینگ ایکّینچی اؤغلی، سلطان مسعودمیرزادن کیچیک، سلطان علی میرزا، سلطان حسین و خان میرزا نامی بیلن مشهور بؤلگن سلطان ویس میرزادن کتّه. آنه‌سی پاشاه‌بیگم ایدی.

تشقی قیافه‌سی: کؤزلری کتّه-کَتّه، تؤله یوزلی، اؤرته بؤیلی، چهره‌سی تورکمن‌گه اؤخشش ملاحتلی ییگیت ایدی.

اخلاقی و فعل-اطواری: عدالتلی و کمتر، خوش‌چقچق و فضیلتلی پادشاهزاده اپدی . ایتیشلریچه، اونینگ استاذی شیعه مذهبلی سید محمود بؤلگن. شو سببدن بایسونقور میرزاگه هم طعنه قیلیشگن. سؤنگره‌لر ایشیتدیم که، او سمرقنده بو یامان عقیده (مذهب)دن واز کیچگن و اعتقاده پاکلنگن. می ایچیشگه خیله حرص قؤیگن ایدی. ایچمه‌گن وقتلریده ایسه، نمازلرینی ادا ایتردی. سخاوتده و هدیه‌لر بیریشده اؤرته-میانه ایدی. نستعلیق خطینی جوده یخشی یازردی. نقاشلیکده هم قؤلی یامان ایمس ایدی. شعرنی هم اؤزیگه خاص یؤسینده یازردی. عادلي تخلص قیلگن ایدی. شعری دیوان ترتیب بیرگونچه‌لیک بؤلمه‌گن ایدی. بو مطلع اونیکیدیر:

سایه‌وار از ناتوانی جابه جا می‌افتم،
گر نگیرم روی دیواری ز پا می‌افتم.

(مضمونی:

توتمه‌سم دیوارلردن هر قدم، سایه‌دیک یپر اوزره توشگوم دَم-بدم.)

سمرقنده بایسونقور میرزاغزللری شونچه‌لیک رسم بؤلگن که، میرزانینگ شعرلری بؤلمه‌گن اوی کم تاپیله‌دی.

جنگلری. ایکّی مرتبه صف تارتیب اوروشدی. بیر مرتبه سلطان محمودخان بیلن. بایسونقور میرزا تختگه ینگی چیققن پیتده سلطان محمودخان سلطان جنید برلاس و باشقه بعضیلرنینگ اغوالری، گیجگیجلشی بیلن سمرقندنی آلیش امیدیده لشکر تارتیب آق‌کؤتل‌دن اؤتیب، رباط سوغد و کنبای اطرافلریگه کیلدی. بایسونقور میرزا سمرقنددن چیقیب، کنبای‌ده اوروشیب، یخشی یینگدی. اوچ-تؤرت مینگ مؤغول‌نینگ باشینی کیسدی. خان‌نینگ حقیقی یقینی بؤلگن حیدر کؤکَلداش شو اوروشده اؤلدی. ینه بیر مرتبه بخاراده سلطان علی میرزا بیلن اوروشیب، مغلوب بؤلدی.

ولایتلری. آته‌سی سلطان محمودمیرزا بخارانی اونگه بیرگن ایدی. آته‌سیدن سؤنگ آته‌سی‌نینگ بیکلری ییغیلیب، اتفاق بیلن بایسونقور میرزانی سمرقندگه پادشاه قیلدیلر.

بخاراهم انچه وقتلرگچه اونینگ حاکمیتی آستیده اېدی. ترخانلر یاولشگنلریدن سۆنگ بخارا بایسونقور میرزا تصرفیدن چیقدی. مېن سمرقندنی آلگنیمده، بایسونقورمیرزا خسروشاه‌نی قاره تارتیب کېتدی. خسروشاه اونگه حصارنی آلیب بېردی.

اوندن هېچ اولاد قالمه‌دی. خسروشاه‌نینگ یورتیگه کېلگنده عمکیسی سلطان خلیل میرزانینگ قیزینی آلدی. اۆزگه خاتین و چۆریسی یۆق اېدی. بیر کیشینی اۆز قۆلیده اولغه‌یتیریب معتبر بېک قیله‌آله‌دیگن استقباللی سلطنتگه اېگه بۆلمه‌دی. بېکلری آته‌سی‌نینگ و عمکیسی‌نینگ بېکلری‌گینه اېدیلر.

بایسونقور میرزانینگ قتلیدن سونگ قۆچ‌بېک‌نینگ آته‌سی سلطان احمد قراوول، آغه-اینیسی، کۆچی و تېگیشلی کیشیلری بیلن قاره‌تېگین ولایتیدن چیقیب، بیزنی دېب کېلدی. اۆش‌ده بېتاب یاتگن قنبرعلی هم خسته‌لیکدن فارغ بۆلیب، او هم کېلدی. شونده‌ی پیتده سلطان احمد قراوول‌نینگ اۆز جماعتی بیلن کېلیب قۆشیلیشینی غیب کۆمگی حسابلب، اېرته‌لب-آق غنیم اوستیگه صف تارتیب یوردیک. اولر آب‌خانده توریش بېرمه‌ی، یورتیدن کۆچدی. بعضی چادر، قالین، سفر انجامی-کورپه-تۆشکدېک نرسه‌لر لشکریمیز قۆلیگه توشدی. کېلیب اونینگ یورتیده تۆخته‌دیک. اوشبو آقشام تنبل جهانگیرنی آلیب، اۆنگ یانیمیزدن ایلَنیب اۆتیب بیز تورگن جایدن اندیجان تامانده اوچ ییغاچلیک مسافه‌ده‌گی خۆبان دېگن کېنتگه کېلیب کیردی. اېرته‌سیگه بیز هم لشکرنی اۆنگ قنات، چپ قنات، مرکز و هجومکار قِسملرگه ترتیب قیلیب، آتلرگه حمایه یاپینچیقلرنی یاپیب، ساووتلر کییب، یراغلَنیب، منتظم صفله‌نیب، بۆیی برابر قلقان کۆترگن پیاده‌لرنی آلدینگه سالیب، غنیم اوستیگه یوردیک. بیزنینگ اۆنگ قناتیمیز-علی دوست تغایی تابعلری بیلن؛ چپ قناتیمیز ابراهیم سارو، ویس لاغري، سیدی قرا، محمد علی مبشر، خواجه کلان‌بېک‌نینگ آغه‌سی کیچیک‌بېک، ینه بعضی ایچکیلر؛ سلطان احمد قراوول‌نی و قۆچ‌بېک‌نی آغه-اینیلری بیلن چپ قناتگه قۆییلدی. قاسم‌بېک مرکزده-مېنینگ قاشیمده اېدی. هجومکار قِسمده قنبرعلی و ینه بعضی ایچکیلر اېدی.

خۇبان‌دن اوچ شرعی مسافه‌ده‌گی خۇبان‌نینـگ شـرقی-جَنـوبی تامانیـده‌گی سـقا نـاملی کېنتگه یېتیشیب اېدیک کـه، غنـیم کیشـیلری خۇبـان کېنتیـدن صـفلَنیب چیقـدی. بیـز هـم ایلدَملَب یوره‌وېردیک. هوشـیارلیک و احتیـاطیمیزنی قیلیـب، اۇقچیلـر حمایه‌سـی اوچـون مخصوص ییریک تۇره-قلقانلرگچه تیارلنگن اېدی، تۇقنه‌شوو بۇلـه‌دیگن پیتـده اولـر کېینـراق قالیشدی. تنگری‌نینگ عنایتی بیلن اولرگه احتیـاج بۇلمـه‌دی. یېـتگن زَهـاتی بیزنینـگ چـپ قناتده‌گی کیشیلریمیز بیلن اونینگ اۇنگ قناتی آلیشیب کېتدی. خواجـه کلان‌نینـگ آغه‌سـی کیچیک‌بېک اونده یخشی قیلیچلَشدی. محمد علی مبشر هم کیچیک‌بېـک‌دن قالیشـمه‌دی. یاو شو تۇقنه‌شووگه هم تاب کېلتیرالمه‌ی، قاچدی. اۇنـگ قنـات بـیلن هجومکـار قِسـم حتـا اوروشگه کیریشگه اولگورمه‌دی. کۇپ ییگیتلرنـی توتیـب کېلتیردیلـر. اولرنینـگ باشـلرینی کېسیش‌نی بویوردیک. بیزنینگ بېکلریمیـز- قاسـم‌بېک و علـی دوسـت‌بېک (کـۇپراق علـی دوست) هوشـیارلیک و سـردارلیککه رعایـه قیلیـب، قـووگینچیلریمیزنی ییـراق یوباریشـنی مصلحت کۇرمه‌دیلر. بو جهتدن یاونینگ کۇپ کیشیسی قۇلگه توشمه‌دی.

خۇبان کېنتی‌نینگ اۇزیگه توشدیک. مېنینگ بیرینچی صف تارتیب جنـگ قیلیشـیم شـو اېدی. تنگری تعالی‌نینگ فضل و کرمی بیلن غلبه و ظفر نصیب اېتدی. بونی خیرلی اسـتقبال نشانه‌سی دېب بیلدیک.

اېرته‌سیگه آتەم‌نینگ آنه‌سی-مېنینـگ اولـوغ آنـەم شـاه سـلطان‌بېگم انـدیجان‌دن کېلـدی. جهانگیر اگر قۇلگه توشگن بۇلسه، تیلب آلیش خَیالی بیلن عاشققن اېکن. قیش یقینلشـگنی اوچون دله-دشتده دان-دون قالمه‌گن اېدی؛ اۇزگنـد اوسـتیگه باریشـنی مصـلحت کۇرمـه‌ی، اندیجان‌گه قَیتیب کېلیندی. بیر نېچه کوندن سۇنگ کېنگشیب، شونده‌ی قرارگه کېلدیک کـه، بیزنینگ اندیجان‌ده قیشـله‌ماغیمیزدن غنـیم کیشیسـیگه هـېچ ضـرر و خلـل یېـتمس، بلکـه اولرنینگ‌اۇغیرلیـک و عسـکر ییغـیش بـیلن کوچـه‌یب آلـیش احتمـالی بـاردیر. بیـر یېـرده قیشله‌ماق کېره‌ک که، تاکه لشکر آذوق‌سیزلیکدن عـاجز بۇلمه‌سـین و غنـیم کیشیسـیگه هـم تهدید سالیب توریش احتمالی بۇلسین. بو مصلحت اوچـون رباطـک اۇرچینـی‌ده‌گـی، بـو

رباطک تومنینی ایکّی سوو آره‌سی هم دپیدیلر، ارمیان و نۆشاب اطرافلریده قیشله‌ماق خَیالی بیلن اندیجان‌دن کۆچیب، مذکور کپنتلرگه کپلیب قیشلشگه قرار بپردیک.

بو جایلر یخشی آو قیلینه‌دیگن پپرلر دیر. اِیلَه‌میش دریاسی‌نینگ یقینیده‌گی قَلین تۆقَی‌لرده بوغو، مرەل و تۆنغیز کۆپ بۆله‌دی. پست-پست جنگللریده قیرغاوول و یاووایی قویان کۆپ بۆله‌دی. تپپه‌لیکلریده رنگدار، تاولَنیب توره‌دیگن چیرایلی تولکی کۆپ بۆله‌دی. تولکیسی اۆزگه پپر تولکیلریگه قره‌گنده یوگوروک بۆله‌دی. بو قیشلاقده اپکنیمیزده هر ایکّی-اوچ کونده آوگه آتلنردیم. تۆقَی‌لرگه اۆت قۆپیب، بوغو-مرەل آولردیک. پَستک- پَستک جنگللرنی اۆره‌ب آلیب، قوش اوچیریب قیرغاوول آولردیک. بو پپرنینگ قیرغاوللری بپحد سپمیز بۆله‌دی، او قیشلاقده یشه‌گن پپتلریمیزده قیرغاوول اپتی مۆل اپدی. اوشبو قیشلاقده‌لیگیمده مپن رعایت قیلیب بپک قیلگن کیشیم-خدای‌بپردی توغچی ایکّی-اوچ مرته تنبل‌نینگ ده‌یدیگن پیگیتلرینی باسیب، باشلرینی کپسیب کپلتیردی. اندیجان و اۆش اطرافلریده هم هجومکار پیگیتلریمیز حرکَتده بۆلیب، پیلقیلرنی هَیده‌ب، غنیم کیشیلرینی اۆلدیریب، اولرنی عاجز قیلدلر. اگر قیشنی شو قیشلاقده اۆتکزیلسه اپدی، غنیم‌نینگ یازگه پپتمه‌ی-آق تومتره‌قه‌ی بۆلیشی احتمالدن خالی اپمس اپدی. غنیمنی شونچه‌لیک بپ‌چاره‌حال و عاجز قیلگن پپتیمیزده قنبرعلی ولایتیگه بارماققه اجازه سۆردی. منه شو حالتلرنی اپسیگه سالیب، منع قیلیندی، اونینگ جهلی چیقدی. عجب پینگیل و ملاحظه‌سیز اپرکک اپدی. ضرورت بولدی، ولایتیگه اجازه بپریلدی. بورون ولایتی خۆجند اپدی. بو نوبت اندیجان‌نی آلگنیمیزده اِسفره و کندی‌بادام‌نی هم اونگه بپریلدی. بیزنینگ بپکلریمیز آره‌سیده کۆپ ولایتلی و کۆپ نوکرلی کیشی قنبر علی اپدی. هپچ کیم‌نینگ نوکری و ولایتی اونیکیچه اپمس اپدی.

قیرق-اپلّیک کون او قیشلاقده اپدیک. قنبر علی‌نینگ دلالتی بیلن بعضی لشکر اپلیگه هم رخصت بپریلدی.

اۆزیمیز هم اندیجان‌گه کپلدیک. قیشلاقده و اندیجان‌ده بۆلگن پیتیمیزده تنبل‌نینگ

کیشیسی تینمه‌ی خان قاشیگه تاشکندگه بارر و کېلر اېدی. خان‌نینگ اوغلی سلطان محمدنینگ بېک‌آتەسی و خان‌نینگ اولوغ رعایت قیلگن بېگی احمدبېک تنبل‌نینگ توغیشگن عمکیسی اېدی. بېک تېلبه خان‌نینگ اېشیک‌آغەسی اېدی. تنبل‌نینگ توغیشگن اکەسی اېدی. باره-کېله خان‌نی تنبل‌گه کۆمک یوباریشگه کۆندیردیلر. کۆمکدن بورونراق توغیلگنیدن بېری مۆغولستان‌ده یشەب اولغه‌یگن بېک تېلبه، او ولایتگه کیرمه‌ي، ولایت پادشاه‌لریگه خدمت قیلمس، خانلرگه‌گینه خدمت قیلر اېدی، کۆچ و اهل و عیالینی تاشکنده قۆییب، اۆزی کېلیب اینیسی تنبل‌گه قۆشیلدی.

بو فرصتده غلطی حادثه یوز بېردی. اخسی‌گه وقتینچه‌لیک قۆییلگن قاسم عجب غنیم‌نینگ آزگینه ده‌یدی نوکری کېینیدن چیقیب، قوولب بیچراته[2] بیلن خۆجند سوویدن اۆته‌یاتگنده تنبل‌نینگ کۆپ کیشیسیگه اوچره‌ب قۆلگه توشدی. تنبل لشکریمیزنینگ ترقه‌گنی خبرینی اېشیتگچ، اکەسی بېک تېلبه خان بیلن سۆزلَشیب کېلگن اېدی. کۆمک کېلیشی انیق و مقرر اېدی. اۆزگنددن آتله‌نیب ایکّی‌سوو آره‌سیگه کېلدی. شو پیتده کاسان‌دن حقیقي خبر کېلدی که، خان تنبل‌نینگ کۆمگیگه سلطانیم اسمی بیلن مشهور بۆلگن اۆغلی سلطان محمدخانیک‌نی احمدبېک بیلن تعیین قیلیب، بېش-آلتی مینگ لشکر قۆشیپتی. اولر ارچه‌کېنت یۆلی بیلن کېلیب کاسان‌نی قمل قیلدیلر. بیز هم ییراقده‌گی کیشیلریمیزگه باقمه‌ی، حاضربۆلگن کیشیلریمیز بیلن فرصت کوتمَی، قیش‌نینگ قتّیق ساووغیده تنگریگه توکل قیلیب، اندیجان‌دن بند سالار یۆلی بیلن آشیب سلطانیم بیلن احمدبېک‌نینگ اوستیگه آتلندیک. کېچه‌سی هېچ ییرده تۆخته‌مه‌ی، تونی بیلن یوریب اخسی‌ده توشدیک. اۆشه آقشام قتّیق ساووق اېدی. شونچه‌لیک ساووق اېدی که، بعضیلرنینگ قۆل-آیاقلرینی ساووق اوردی. کۆپ کیشی‌نینگ قولاقلری آلمه‌دېک-آلمه‌دېک قَوَریب چیقدی. اخسی‌ده تۆختب اۆتیرمه‌ی، قاسم عجب‌نینگ اۆرنیگه یارک تغایی‌نی وقتینچه‌لیک قۆییب، کاسان اوستیگه اۆتدیک. کاسان‌گه بیر شرعی قالگنده خبر

2 » -Bichrota«

کېلدی که، احمدبېک بیزدن خبر تاپیب، سلطانیم بیلن اپیل-تپیل قَیتیب کېتیبدی.

تنبل بیزنینگ آتلنگنیمیزنی بیلیب، اکه‌سیگه کۆمککه شاشیب کېله‌یاتگن اېکن. کون ایکّی نماز آره‌سی پیتی اېدی‌که، تنبل لشکری‌نینگ قاره‌سی نوکند تامانیدن پیدا بۆلدی. اکه‌سی‌نینگ بونده‌ی ناچار قالیب، ملاحظه‌سیز چېکینیشیدن و بیزنینگ بونده‌ی ایلَدم یېتگنیمیزدن لال و حیرتده توریب قالدی. بیز دېدیک که، اونی بیزگه بو تخلیت خدا یېتکزدی، حاضر او سراسیمه‌ده توریپتی، اگر بیز حرکت قیلیب، اولرگه تشلنسک، تنگری کۆمگیده بیرارته‌سی هم قاچیب کېتالمه‌یدی. ویس لاغری و ینه بعضیلر دېدیلرکه، کون کېچ بۆلدی. بوگون بۆلمسه، اېرته‌گه اوروشرمیز، قه‌یاقده هم باریشردی؟ اېرته‌لب هر قه‌یېرده بۆلسه، اوچره‌ته‌میز، دېب درحال هجوم قیلیشنی معقول کۆرمه‌دیلر. شونده‌ی‌گینه اېشیککه کېلگن غنیم هېچ قنده‌ی ضرر کۆرمه‌ی قوتولدی. «قاپوده‌گینی قاپمسه، قریگونچه قَیغورر» دېگن مقال بار.

بَیت:

کار هارا به وقت باید جست،

کار بې وقت سست باشد، سست.

(مضمونی:

ایش وقتیده اونوملی بۆلور،

بې وقت ایش‌نینگ ایشکلی بۆلور.)

اولر اېرته‌سی اېرته‌لبگچه فرصتنی غنیمت بیلیب، کېچه‌سی هېچ یېرده توشمه‌ی، باریب ارخیان قۆرغانیگه کیردیلر. اېرته‌سیگه غنیم‌نینگ اوستیگه یوریب، اونی تاپمَی، سۆنگیچه کېلیب، ارخیان قۆرغانینی یقیندن قمل قیلیشنی معقول کۆرمَی، اوندن بیر شرعی مسافه‌ده‌گی غزنَه‌ی نمنگان‌گه توشیلدی. اۆتّیز-قیرق کون بیز بو یورتده اېدیک. تنبل ارخیان قۆرغانیده اېدی. آز-آز کیشی ببریدن باریب، نریدن کېلیب آره یۆلده تۆقنه‌شیب قَیتر اېدی. بیر کېچه تونگی باسقینگه کېلدیلر. اۆرده‌نینگ تشقریسیدن بیر دسته ییگیتلر اۆق آتیب قَیتدیلر. اۆرده

تپـوره‌گینی خنـدق قیلیـب، شـاخ-شَـبّه‌لر توتیـب، احتیـاطلر قیلینیـب اپـدی. هـپچ ایـش قیله‌آلمه‌دیلر. اوشـبو یورتـده اپکنیمیـزده قنبرعلـی ایکّـی-اوچ مراتبـه بیـزدن ناراضـی بؤلیـب ولایتیگه بارماقچی بؤلدی. بیر قتله اؤزیچه آتلَنیب، جؤنه‌گندی، بعضی بپکلرنـی یوباریـب، تشویشلر بیلن قَیتردیک.

بو اثناده سیدیوسف مَجَم سلطان احمـد تنبـل‌گـه کیشـی یوباریـب، او تامانگـه اؤتـدی. اندیجان‌نینگ تاغ اپتکلرینی اویغور مَجَم دپیدیلر. ایکّی موضع تـاغ اپتگـی‌دیـر. سیدیوسـف مَجَم اولرنینگ اولوغی اپدی. سؤنگره درگاهده تنیقلی بؤلیب قالگن اپدی. ایشی اولوغلیکدن هم اؤتیب اپدی. گرچه اونی هپچ کیم بپک قیلمه‌سه هم اونینگ بپکلیک دغدغـه و دعواسـی بار اپدی. غایت منافق و توتوروقسیز نسخه اپدی. مپن بو نوبت اندیجان‌نی آلگنیمـدن اوشـبو زمانگچه چمه‌سی ایکّی-اوچ مرته مپن تامانگه اوتیب، تنبل‌گه غنـیم بؤلـدی. ینـه ایکّـی-اوچ مرته تنبل تامانگه اوتیب، مپنگه یاولشدی. آخرگی غنیم بؤلگنی بو اپدی. اونینگ بـیلن بیرگـه اپل و اولوس و اَیماقلر انچه‌گینه اپدی. او تنبل‌گه قؤشیلمه‌سین دپب اؤرتـه‌دن یـؤل سـالدیک. آره‌ده قؤنیب، پیشخاران اطرافلریگه کپلدیک. پیشخاران قؤرغانیگه تنبل‌نینگ کیشیسی کپلیب کیرگن اپکن. بیزنینگ هجومچی قسمیمیز بپکلری: علی درویش‌بپک و قؤچ‌بپک آغه-اینیسـی بیلن پیشخاران دروازه‌سیگه باریب، زؤر جنگ قیلدیلر. قؤچ‌بپک آغـه-اینیسـی بـیلن یخشـی جسارت کؤرستدی. اکثری‌نینگ قؤللری حرب ایشیگه تپگدی.

پیشخاران‌نینگ بیر شرعی بپریسیده بیر تپپـه‌لیک اوسـتیگه توشـدیک. تنبـل جهـانگیرنی یانیگه آلیب، پیشخاران قؤرغانی‌نینـگ آرقـه تامانیگـه توشـدی. اوچ-تـؤرت کونـدن سـؤنگ بیزنینگ فکریمیزگه مخالف بپکلر: علی‌دوست و قنبرعلی سَلاخ اؤز یقینلری و قؤشـیلگنلری بـیلن بیرگـه بـؤلگنلر یـره‌ش سـؤزینی آره‌گـه سـاله باشـله‌دیلر. مپنینـگ اؤزیـم و خیرخـواه یقینلریم‌نینگ بو یره‌شدن اصلا خبر-پبرلری یؤق اپـدی. بیزلـر بـو حالتگـه اصـلا راضـیلیک بپرمس اپدیک. بو ایکّی نسخه ایکّی اولوغ بپک بؤلگنی اوچون، اگر بولرنینگ سؤزیگه قولاق سالمه‌ی، صلح بؤلمسه، بولرنینـگ اؤزگـه احتمـاللری هـم بـار اپـدی. ناعلاجلیکـدن، شـو

یؤسینده صلح توزدیک: خؤجند سووی‌نینگ اخسی تامانیده‌گی ولایتلر جهانگیر میرزاگه تعلقلی بؤله‌دی، اندیجان طرفده‌گی ولایتلر مېنگه تعلقلی بؤله‌دی. اؤزگندنی هم کؤچلرینی چیقرگندن سؤنگ بیزنینگ محکمه‌گه تاپشیره‌دیلر. ولایتلر ایشلری قرار تاپگندن سؤنگ مېن و جهانگیر میرزا اتفاق توزیب، سمرقند اوستیگه یورگه‌یمیز. سمرقند تختی میسر بؤلیب، غلبه تأمینلنگچ، اندیجان جهانگیر میرزاگه بېریله‌دی. سؤز شونگه قرار تاپدی.

جهانگیر میرزا و تنبل اېرته‌سیگه کېلیب، رجب آیی‌نینگ آخریده مېنگه ملازمت قیلدیلر. انه شونده‌ی قطِعی عهد و شرطلرگه کېلیشدیک. جهانگیر میرزاگه اخسی سری رخصت بېریب، اؤزیم اندیجان‌گه قَیتیب کېتدیم. اندیجان‌گه کېلگچ، تنبل‌نینگ اینیسی خلیل و اونینگ بیلن اسیر توشگن گروهنی بنددن آزاد قیلیب، سرپالر کییدیریب رخصت بېریلدی. اولر هم بنده‌گی بیزنینگ بېک و ایچکیلرنی-تغایی بېک، محمد دوست، میرشاه قَوچین، سیدبېک، قاسم عجب، پیر ویس، میریم دېوان باشلیقلرنی بنددن چیقریب یوباردیلر.

اندیجان‌گه کېلگندن سؤنگ علی دوست‌نینگ فعل-اطواری تماماً اؤزگچه بؤلدی. مېن بیلن دربدرلیک و مشقتلی حربی سفرلرده بیرگه بؤلگن کیشیلرگه یامان مناسبتده بؤله باشله‌دی. اول خلیفه‌گه "رخصت" بېردی. اوندن سؤنگ ابراهیم سارو و ویس لاغری‌نی بېگناه و اساسسیز توتتیریب، تَله‌تیب، ولایتلریدن اَییریب جؤنه‌تیب یوباردی. قاسم‌بېک بیلن کېلیشالمه‌ی یورردی. تشقریدن قره‌گنده، او شونده‌ی حسابله‌دی که- خلیفه و ابراهیم خواجه قاضی طرفدارلری دیرلر؛ مېندن قصاص آله‌دیلر. اونینگ اؤغلی محمد دوست هم پادشاه‌لرگه خاص خط-حرکتلر قیله‌باشله‌دی: صحبت، شیلان-عاموی طعام، محکمه و بویروقلرده سلطانلر اصولینی قؤللەی‌باشله‌دی. بو آته و اؤغیل تنبل‌نی آرقه قیلیب، بونده‌ی خط-حرکَتلر بنیاد قیلدیلر.

مېنده هم اونچه‌لیک اختیار و اقتدار قالمه‌دی که، بولرنینگ نامعقول حرکتلرینی منع قیله آلسم. چونکه تنبل‌دېک دشمن بولرنینگ آرقه‌سی و حمایه‌چیسی دیر. نیمه‌نی کؤنگیللری تیلَسه، اؤشه‌نی قیلر اېدیلر .عجب نازک بیر پیتلر اېدی. هېچ نیمه دېب بؤلمسدی. بو آته-

اؤغیلدن او مدتده انچه-مونچه خوارلیکلر تارتیلدی.

سلطان احمد میرزانینگ عایشه سلطان‌بیگم ناملی قیزینی آته و عمکیسی تیریک ایکنلیگیده مینگه قلینلیک قیلیب ایدیلر، خؤجندگه کیلگندی، شعبان آییده آلدیم. آلگنیمده اوّل مِهریم یامان بؤلمسه-ده، لیکن بیرینچی اویلَنیشیم ایدی، حب و تارتینچماقلیک باعث هر اؤن، اؤن بیش-بیگیرمه کونده بیر بارر ایدیم. سؤنگره‌لر او مِهر هم قالمه‌دی، بیراق تارتینیش هنوز کؤپراق بؤلدی: بیر آیده و قیرق کونده آنه‌م خانم التماسلر بیلن زورلب-زؤرلب تشویشلر بیلن یوباررديی. بو فرصتلرده بیر اؤرده بازاری باشلیغی‌نینگ اؤغلی بار ایدی- بابري اسملی، آتی هم عجب مناسب توشیب ایدی.

شعر:

مین انگه غریب مَیل پیدا قیلدیم،

بلکه انگه اؤزنی زار و شیدا قیلدیم.

اوندن ایلگری هیچ کیشیگه مایل بؤلگن ایمس ایدیم، بلکه مِهر و محبت خصوصیده‌گی گپ-سؤزلرنی ایشیتمس ایدیم. او پیتلری بیرته-ایکّیته بَیت فارسیده یازردیم. بو بَیتنی اؤشنده ایتیب ایدیم.

بَیت:

هیچ کس چون من خراب و عاشق و رسوا مباد،

هیچ محبوبی چو تو بی رحم و بی پروا مباد.

(مضمونی:

هیچ کیم مبندیک خراب و عاشق و رسوا بؤلمه‌گَی،

هیچ محبوب سین کبی بی رحم، بی پروا بؤلمه‌گَی.)

احیان- احیانده بابري مینینگ قاشیمگه کیلر ایدی. لیکن مین حیا و تارتینچاقلیک باعث بابري تامانگه تیک قره‌ی آلمسدیم: التفات و گپلَشیش قه‌یبرده دییسیز! نشئه و اضطراب سببیدن شکر قیلر ایدیم، کیتگنیدن شکایت قیلیشگه مینینگ قنده‌ی امکانیم بؤلسین؟

ملازمت تکلیف قیلماققه هم کیمده حد و طاقت بار ایدی! بیر کونی اۏشه مِهر و محبت پیتلری بیر گروه کیشیلر یۏلداش ایدیلر، بیر کۏچه‌ده کېله‌یاتگن ایدیم. بیردنیگه بابري یوزمه-یوز اوچره‌ب قالدی. مېنده خجالتیم زۏرلیگیدن شونده‌ی حال یوز بېردی که، نق ایریب کېته‌یاتگندېک ایدیم. تیک باقماقلیک یا سۏز سۏزله‌ماق‌نینگ هم امکانی یۏق ایدی. یوز تارتینیش و تشویش بیلن نری اۏتیلدی. محمد صالح‌نینگ بو بَیتی خاطرگه کېلدی. بَیت:

شوم شرمنده هرگه یار خودرا در نظر بینم،

رفیقان سوی من بینند و من سوی دیگر بینم.

(مضمونی:

یاریمه دوچ کېلگنیمده حال خراب، شرمنده من،

دوستلر کۏز تیکسه‌لر مېنگه تامان، مېن قیده من؟!)

بو بَیت عینِ شو حالتیمگه جوده ماس کېلدی. عشق و محبت طغیانیدن، یاشلیک و تېلبه‌لیک زۏرلیگیدن باش‌یلنگ، آیاق‌یلنگ کۏی و کۏچه‌ده، باغ و باغچه‌ده سَیر قیلر ایدیم. نه آشنا و بېگانه التفاتی و نه اۏز و یات پرواسینی قیلر ایدیم.

عاشق اۏلگاچ بېخود و دېوانه بۏلدوم، بیلمه‌دیم،

کیم پری رخساره‌لر عشقیگه بو اېرمیش خواص.

گاها تېلبه‌لردېک یالغیز دله-دشتگه بارر ایدیم. گاه باغلر و محله‌لرنی کۏچه‌مه-کۏچه اخترر ایدیم. نه یورماق‌ده اختیاریم بار ایدی، نه اۏتیرماقته؛ نه بارماقده قاریم بار ایدی، نه تورماقده. شعر:

نې بارورگه قوتیم بار، نې تورگه طاقتیم،

بیزنی بو حالتقه سېن قیلدینگ گرفتار، ای کۏنگول.

اوشبو ییل سلطان علی میرزا بیلن محمد مزید ترخان‌نینگ آره‌سیده مخالفت توشدی. سببی بو ایدی که، ترخانلر جوده کۏپ اعتبارلی و باشباشداق بۏلیب ایدیلر. بخارانی بوتونله‌ی باقی ترخان آلیب ایدی. بخارا درامدیدن بیراوگه بیرار حصه بېرمسدی. محمد مزید

تـرخان هم سمرقند توشومیگه مطلـق حـاکم بؤلیـب، بوتـون ولایتنـی اؤغیللـری، یقینلـری و تَنیشلریگه آلیب ایدی. شهردن سلطان علـی میرزاگـه تپگیشـلی بـؤلگن مبلغـدن باشـقه بیـرار جایدن بیرار چقه هم آرتیقچه تپگمس ایدی. سلطان علی میرزا کپ-کتّه ییگیت بؤلیـب قـالگن ایدی. ترخانلرنینگ بونده‌ی مناسبتلریگه قچانگچه صبر قیلسـین؟ بیـر نیچـه ایچکیلـری بـیلن محمد مزید ترخان‌نینگ قصدیگه توشدی. محمد مزید ترخان بو حالنی یَیقب، نوکر-سَـودری، یقین و قدردانلری، ینه اونینگ بیلن بیرگه بؤلگن بیکلری، چنانچه، سلطان حسـین ارغـون، پیـر احمد ارغون، خواجه حسین، اوزون حسن‌نینگ اینیسی قرا برلاس، صالح محمد و ینه بعضـی بیکلر، ییگیتلر بیلن شهرنی تشلب چیقدی.

خان او فرصتلرده خان میرزاگه محمد حسین دؤغلـت، احمـدبیک و ینـه کؤپلـب مؤغـول بیکلرینی قؤشیب سـمرقند اوسـتیگه یوریشـنی تعیینله‌گنـدی. حـافظ بیـک دؤلـدای و اؤغلـی طاهربیک هم خان میرزا نینگ بیک‌آتەسـی ایـدیلر. حسـن نبیـره، هنـدوبیک، بعضـی ییگیتلـر حافظبیک و طاهربیک مناسبتی طفیلی سلطان علی میرزادن قاچیب، میرزا خان قاشیگه بـارگن ایدیلر. محمد مزید ترخان کیشیلر یوباریب، خان میرزانی و مؤغول لشـکرینی تیلـب، شـاودار تومنیگه کپلیب، میرزا خان‌نی کؤریب، مؤغول بیکلری بیلن ملاقات قیلدی.

مؤغول بیکلری‌نینگ محمد مزید بیکلری بیلن مصلحتلری یخشـی چیقمـه‌دی. حتـا اولـر محمد مزید ترخان‌نی توتیشنی هم خَیال قیلگن ایدیلر. بـو بیکلـر وضـعیتنی انگلـب، مؤغـول لشکریدن بیر بهانه بیلن اَیریلدیلر. بولر اَیریلگچ، مؤغـول لشـکری هـم تـوره‌آلمـه‌دی، قَیتیـب یاریبلاققه باریب توشگنده سلطان علی میرزا آز کیشی بیلن سمرقنددن تپزلیـک بـیلن آتلـه‌نیب خان میرزا بیلن مؤغول لشکری اوستیگه کپلیب یپته‌دی، لپکن اوروشه آلمسدن، پراکنده بؤلیـب قاچه‌دیلر. آخرگی چاغده سلطان علی میرزانینگ بیریخشی ایشی شو بؤلدی که، محمـد مزیـد ترخان و اولر بو میرزالردن واز کپچیب، بونـدن ایلگریـراق مپنینـگ قاشـیمده بـؤلگن، انـدیجان قملیده هم خواجه قاضی بیلن بیر -بیرلریگه سوینچیق بؤلیب، جان فـدایلیکلر قـیلگن مؤغـول عبدالوهاب‌نی یوباریب مپنی تیله‌دیلر. بیز هم انه شو معامله‌گه زار ایدیک.

اوشبو مصلحت اوچون صلح قیلیب سمرقند اوستیگه یوریشگه اشتیاقمند اپدیک. درحال میر مؤغول‌نی اخسی‌گه- جهانگیر میرزا قاشیگه اوچره‌شیش جاییني بیلگیلش اوچون یوباریلدی. سمرقند اوستیگه آتلنماقچی بؤلدیک. ذوالقعده آییده سمرقند اوستیگه لشکر آتلَنیب، آره‌ده ایکّی قؤنیب، قُباگه توشدیک. نماز عصرده خبر کپلدی که، سلطان احمد تنبل‌نینگ اینیسی خلیل کپلیب اؤش قؤرغانینی اؤغرینچه آلیبدی. تفصیلاتی بوکه، صلح بؤلگنده تنبل‌نینگ اینیسی خلیل باشلیق اسیرلر، قید اپتیلگنیدپک، قؤییب یوباریلگندی. تنبل خلیل‌نی اوزگندده‌گی کؤچ و اوروقلرینی چیقرماق اوچون یوبارگندی. کؤچ چیقرماق بهانه‌سی بیلن باریب، اؤزگندگه کیریب بوگون چیقه‌ی-اپرته‌گه چیقه‌ی دپب حیله قیلیب چیقمه‌ی توررردی. بیزنینگ لشکریمیز آتلنگنده فرصت تاپیب، اؤش خالی قالگنده کپچه‌سی بیلن کپلیب، اؤش قؤرغانینی اؤغرینچه آلیبدی.

بو خبر بیزگه کپلگچ، تورماق‌نینگ و ینه بولر بیلن مُراضات‌سیزلیک‌نینگ مصلحتینی بیر نپچه اساسلرگه کؤره معقول تاپمه‌ی، سمرقند سری یؤلگه توشه‌بپردیک. سببلریدن بیری بوکه، بیزنینگ لشکر اته‌گنیمیز همه‌سی یوریش یراغینی قیلیش اوچون اوی-اویلریگه هر تامانگه ترقب کپتگن اپدی. صلحگه ایشانیب، بولرنینگ مکر و یامان نیتلریدن بپخبر و غافل اپدیک. ینه بیری بوکه، علی دوست و قنبرعلی‌دپک اولوغ بپکلریمیزدن بیر نپچه مرته یامان خطِ- حرکتلر صادر بؤلدی که، اولرگه ایشانچ قالمه‌دی (بو حقده یازیلگن اپدی). ینه بیری بوکه، محمد مزید ترخان باشلیق برچه سمرقند بپکلری مپنی تیلب میرمؤغول‌نی یوباریب اپدیلر. سمرقنددپک پایتخت تورگنده اندیجان‌دپک پپر اوچون کیشی‌نینگ وقت اؤتکزیشی اؤرینلی اپمس اپدی.

قُبادن مرغینان‌گه کپلیندی. قؤچپپک‌نینگ آته‌سی سلطان احمدبپککه مرغینان بپریلگندی. ایریم ضرورتلر و عایله‌وي حالتلرگه کؤره، مپنینگ بیلن اپرگشه‌آلمه‌ی مرغینان‌ده قالدی. اؤغلی قؤچپپک بیر-ایکّی آغه-اینیسی بیلن بیرگه کپلدیلر.

اِسفره یؤلیگه توشیب جؤنه‌دیک. اِسفره‌گه قره‌شلی مهن ناملی قیشلاقده کپلیب توشدیک.

خیرلی تصادفدن قاسم‌بیک جماعتی بیلن، علی دوست جماعتی بیلن، سید قاسم ینه بیر گروه ییگیتلر بیلن اوشبو آقشام مهن‌ده اپکنیمیزده، خودّی ایلگریدن وعده‌له‌شیب قۇییلگندیک، کپلیب قۇشیلدی. اوندن آتلَنیب، خسبان دشتی بیلن یوریب، چۇپان کۇپریگیدن اۇتیب، اۇره‌تپه‌گه کپلدیم. قنبرعلی اۇز ولایتی خۇجنددن تنبل‌گه ایشانیب لشکر مصلحتینی سۇره‌شگه اخسی‌گه کپله‌دی. بو واقعه صادر بۇلگچ، تنبل اونی قۇلگه آلیب، ولایتلری‌نینگ اوستیگه یوره‌دی. بیر تورکی مقال بارکه: «اینانمه‌گیل دوستینگگه، سمان تیقر پوستینگگه». یۇلده کپله‌یاتگنیمیزده یَیاو قاچیب یوز تشویشلر بیلن اۇره‌تپه‌گه کپلدی. اۇره‌تپه‌ده اپکنیمیزده خبر کپلدی که، شیبانی‌خان قلعه‌ی ده‌بوسیه‌ده باقی ترخان‌نی باسیب، بخارا اوستیگه باریپتی. اوره‌تپه‌دن بورکه ییلاوی یۇلی بیلن سنگزارگه کپلدیک. سنگزار داروغه‌سی قۇرغاننی بپردی. قنبرعلی توتیلیب، آلدیریب کپلینگن اپدی، اونی سنگزارده قۇییب اۇتدیک. کپلیب خان یورتیگه توشگنده محمد مزید ترخان باشلیق سمرقند بپکلری کپلیب ملازمت قیلدیلر. سمرقندنی آلیش مسأله‌سینی بولر بیلن کپنگشیب آلیندی. دپدیلرکه، خواجه یحیی هم پادشاه طرفداری دیر. اگر خواجه کفیل بۇلسه، سمرقند جنگ و جدلسیز آسانلیک بیلن میسر بۇله‌دی. بو خصوصده بیر نپچه مراتبه خواجه یحیی‌گه کیشیلر یوباریب سوزله‌تیلدی. خواجه یحیی بیزنی سمرقندگه کیریتماقچی اپکنینی انیق ایتیب یوبارمه‌دی. لپکن ناامید بۇلگودپک سۇز هم اَیتمه‌دی. خان یورتیدن کۇچیب، درغم ساحلیگه کپلدیک. درغم قیرغاغیدن خواجه یحیی‌گه خواجه محمد علی کتابدار یوباریلدی. او کپلسینلر، شهرنی بپره‌میز، دپگن خبر کپلتیردی. درغم‌دن کپچگه یقین آتلَنیب، شهرگه یۇل آلدیک.

سلطان محمد دۇلدای‌نینگ آته‌سی سلطان محمود دۇلدای یورتدن قاچیب باریب بو کپلیشوودن اولرنی خبردار قیلیبدی. خبر تاپگنلری اوچون قیلگن او خَیالیمیز میسر بولمه‌دی. قَیتیب درغم ساحلیگه توشدیک. مپنینگ بیر یخشی رعایت قیلگن بپگم-علی دوست توتتیریب قوولەگن ابراهیم سارو مینگلیغ مپن یاریلاققه کپلگن فرصتده سید

یوسف‌بېک‌نینگ اۆغلی محمد یوسف بیلن کېلیب ملازمت قیلدی. اونینگ دستیدن بعضیسی قوولنگن، بعضیسی تَلَنگن و بعضیسی توتتیریلگن، علی دوست‌نینگ ضدیده بۆلگن، بیزنینگ سینشته بېکلریمیز و ایچکیلریمیز بیرین-بیرین ییغیلیب قاشیمیزگه کېلدیلر.

علی دوست ضعیفلَنیب قالدی. سببی- تنبل‌نی آرقه قیلیب، مېنگه و مېنینگ خیرخواهلریمگه جبرو جفالر اۆتکزردی. مېنینگ هم طبعیم بو آدم بیلن یامان اېدی. هم خواطرلَنیب، هم خجالتدن توره‌آلمه‌دی، کېتیشگه رخصت سوره‌دی. مېن هم متّدار بۆلیب، رخصت بېردیم. علی دوست و محمد دوست اۆشه رخصت آلگنیچه تنبل حضوریگه باردیلر. تنبل‌گه یقین بۆلگن بو آته‌لیک-اۆغیللیکدن کۆپلب یاولیکلر و یامانلیکلر صادر بۆلدی. بیر- ایکّی ییلدن سۆنگ علی دوست‌نینگ قۆلیگه کویدیرگی چیقیب اۆلدی. محمد دوست اۆزبککه قۆشیلگن، ایشی اونچه‌لیک یامان اېمسدی. او بېردن هم کۆرنمکلیک قیلیب قاچیب، اندیجان نینگ تاغ اېتکلریگه باریب، یاولیکلر و فتنه‌لر اویوشتیردی. آخری اۆزبک قۆلیگه توشدی. کۆزلرینی کۆر قیلدیلر. «کۆزلرینی توز توتتی» مقالی‌نینگ معناسی شو بۆلسه کېره‌ک.

بولرگه رخصت بېریلگندن سۆنگ غوری برلاس‌نی بیر نېچه ییگیتلر بیلن خبر کېلتیریش اوچون بخاراگه یوباریلگن اېدی. خبر کېلدی که، شیبانی‌خان بخارانی آلیب، سمرقند اوستیگه قره‌ب یۆلگه توشدی. بیز او بېرده بۆلیشنی مصلحت کۆرمه‌ی، کېش سری یۆلگه توشدیک. سمرقند بېکلری‌نینگ اکثر کۆچلری هم کېش‌ده اېدی. کېش‌گه کېلگندن بیر- ایکّی هفته اۆتگچ خبر کېلدی که، سلطان علی میرزا سمرقندنی شیبانی‌خان‌گه بېردی. تفصیلاتی بوکه، سلطان علی میرزانینگ آنه‌سی زهره‌بېگی آغه بیلمسلیگی و بې‌عقللیگیدن شیبانی‌خان‌گه بو مضمونده مخفی کیشی یوباره‌دی: شیبانی‌خان اونی آله‌دیگن بۆلسه، اۆغلی شیبانی‌خان‌گه سمرقندنی بېره‌دی. آته‌سی‌نینگ ولایتینی آلگندن سۆنگ اېسه شیبانی‌خان سمرقندنی سلطان علی میرزاگه بېره‌دی.

بو رېجه‌دن ابو یوسف ارغون‌نینگ خبری بار اېکن، بلکه بو رېجه‌نی کۆرستگوچی اۆشه غدّار اېکن

تؤقّیز یوز آلتینچی (۱۵۰۱-۱۵۰۰) ییل واقعه‌لری

شیبانی‌خان اوشبو خاتین‌نینگ وعده‌سی بیلن کېلیب باغِ میدان‌گه توشتی. توش وقتیده سلطان علی میرزابک و کیچیک بېکلریگه، ییگیت-یلنگیگه- هېچ کیمگه خبر قیلمه‌ی، هېچ کیم بیلن کېنگشمه‌ی، یقینیده‌گی بیر نېچه کتّه-کیچیکلری بیلن چارراهه دروازه‌سیدن باغِ‌میدان‌گه -شیبانی‌خان قاشیگه باردی. شیبانی‌خان اونچه یخشی قبول هم قیلمه‌دی. کوریشگندن سؤنگ قویی یانده اؤتقیزدی. خواجه یحیی سلطان علی میرزانینگ چیققنیدن خبر تاپیب، اضطرابده قالدی. هېچ چاره تاپه آلمه‌ی خواجه یحیی هم خان قبولیگه باردی. شیبانی‌خان اؤرنیدن تورمسدن کؤریشیب قؤیه قالدی. بیرمونچه شکایتآمیز سؤزلر اَیتتی. خواجه یحیی جؤنه‌گنیده شیبانی‌خان تعظیم قیلیب اؤرنیدن توردی. جان‌علی خواجه علیبای‌نینگ اؤغلی رباطِ خواجه‌ده ابدی. میرزاسی‌نینگ خان حضوریگه بارگنینی ابشیتیب، او هم شیبانی‌خان قاشیگه کېلدی. بو بدبخت خاتین (زهره‌بېگی) ابسی پست بؤلگنیدن، ابرگه تېگیش هوسی بیلن اؤغلی‌نینگ خان و مانینی یېلگه بېردی. شیبانی‌خان اونگه ذرّه‌چه پروا هم قیلمه‌دی. بلکه حرَم عیالی، چؤری-خدمتکاریچه هم کؤزگه ایلمه‌دی.

سلطان علی میرزا هم اوز ایشیگه حیران و سرایدن خان آلدیگه چیققنیدن بېحد پُشیمان ابدی. بعضی یقین کیشیلری وضعیتنی انگلب، میرزانی آلیب قاچماقنی خَیال قیلدیلر. سلطان علی میرزا راضی بؤلمه‌دی: اجلی یېتیب تورگنی اوچون- قوتولمه‌دی. تېمور سلطان بیلن بیرگه ابکنلیگیده تؤرت-بېش کوندن سؤنگ اونی قؤلبه اولنگیده اؤلدیردیلر. بو بېش

کونلیک اؤلرجان اوچون یامان آت بیلن کپتدی. خاتین کیشی سؤزیگه کیریب، اؤزینی یخشی کیشیلر صفیدن چیقردی. موناق کیشی‌نینگ واقعه‌سینی بوندن آرتیق یازیب بؤلمس. بو یؤسینلیک شرمنده‌لی حرکتلرینی بوندن آرتیق اپشیتیب بؤلمس.

سلطان علی میرزانی اؤلدیرگندن سؤنگ جان‌علی‌نی هم میرزاسی‌نینگ قاشیگه یوباردی.

شیبانی‌خان خواجه یحیی‌دن خواطرده اپدی. شونینگ اوچون اونی ایکّی اؤغلی: خواجه محمد زکریا و خواجه باقی بیلن خراسان تامانگه جؤنتدی. کپینیدن بیر نپچه اؤزبک باریب، حضرت خواجه یحیی‌نی ایکّی یاش اؤغلی بیلن خواجه کاردزن اطرافیده شهید قیلدیلر. شیبانی‌خان: خواجه‌نی اؤلدیریشگه مپن بویروق بپرمه‌گنمن، بونی قنبربپ بیلن کؤپک‌بپ قیلدیلر، دپر اپکن. بو گپی اوندن یامانراق. «عذری گناهیدن بدتر» دپگن مقال بار. شونده‌ی ایشلرنی بپکلر اؤز باطنی بیلن خانیدن و پادشاهیدن رخصتسیز قیله باشله‌سه، اونده خانلیگی و پادشاه‌لیگی قه‌یپرده قالدی؟!

سمرقندنی اؤزبک آلگچ، کپش‌دن حصار سری یؤلگه توشدیک. محمد مزید ترخان باشلیق سمرقند بپکلری کؤچ و اهل و عیاللری بیلن بیرگه جؤنه‌دیلر. چغانیان‌نینگ چیلتو ییلاویگه توشگنده محمد مزید ترخان باشلیق سمرقند بپکلری اَیریلیب، باریب خسروشاه‌گه نوکر بؤلدیلر.

بیز شهر و ولایتدن محروم، بارر-توررپمیز نامعلوم اپدی. خسروشاه بیزنینگ خاندانگه نسبتاً قنچه‌لیک حرمتسیزلیکلر قیلگن بؤلمه‌سین، چاره تاپالمه‌ی، ضرورتدن اونینگ ولایتی ایچی بیلن‌گینه اؤتدیک. قاره‌تپگین و آلای بیلن اؤتیب، کیچیک خان تاغم آله‌چه‌خان‌گه بارسک‌میکن دپب هم خیال قیلگن اپدیم، بو میسر بؤلمه‌دی. کمرود بیلن یوقاریگه یوریب، سِرتاق داوانیدن آشماقچی بؤلدیک، نَوَانداک تومنیگه یپتگنده خسروشاه‌نینگ نوکری تؤقّیز آت و تؤقّیز پرچه متاع کپلتیردی. کمرود دره‌سیگه یپتگنیمیزده، شپرعلی تن‌قؤریقچی قاچیب خسروشاه قؤغانیگه کپتدی. تانگله‌سی قؤچ‌پک بیزدن اَیریلیب، حصارگه کپتدی. کمرود دره‌سیگه کیریب یوقاری تامانگه قره‌ب کپتدیک. تار و اوچمه یؤللرده، بلند و تیک داوانلرده

کؤپ آت و تویه قالدی. اوچ-تؤرت منزل قؤنیب، سِرتاق داوانیگه یپتدیک. داوانمیسن- داوان! هپچ قچان بونده‌ی بلند و اوچمه یؤللر بیلن یورمه‌گن اپدیک. کؤپ تشویش و مشقتلر بیلن خطرلی تار و اوچمه‌لردن اؤتیب، یوزعذاب و مشقت بیلن هلاکتلی بلندلیکلر، تار داوانلردن آشیب، فان تومنیگه کپلدیک. فان تاغلری‌نینگ آره‌سیده بیر کتّه کؤل بار، اونینگ محیطی-سطحی تخمیناً بیر شرعی کپله‌دی، عجب کؤل دیر؛ غرایباتدن خالی اپمس.

ابراهیم ترخان شپراز قؤرغانینی بپرکیتیب اؤتیریپتی، یاریپلاق قورغانلریده هم خواجه دیدارده بؤلگن قنبرعلی و ابوالقاسم کؤهبُر اؤزبک سمرقندنی آلگنده خواجه دیدارده توره آلمَی، یاریپلاققه کپلیب، یاریپلاق و پستکی قؤرغانلرنی بپرکیتیب اوتیریبدیلر، دپگن خبر کپلدی. فان‌نی اؤنگ قؤلده قؤییب کشتُود سری یوردیک. فان حکمداری کرم و سخاوت، خدمتکارلیگ و آدمیلیک بیلن مشهور و تنیقلی اپدی. سلطان مسعود میرزا، سلطان حسین میرزا حصار اوستیگه کپلگنده اینیسی بایسونقورمیرزاگه-سمرقندگه بو یؤل بیلن باریب اپدی. فان بپگی یپتمیش-سکسان آت تارتیق قیلدی. باشقه ملازمتلرنی هم اوشبو یؤسینلیک قیلدی. مپنگه بیر ناچارراق آت یوباریب، اوزی کپلمه‌دی. سخاوت بیلن مشهور بؤلگن اپل بیزگه کپلگنده خسیس بؤله‌دی. مروّت بیلن دانغی چیقفن اپل‌نینگ مروّتی اونوتیله‌دی. سخاوت و کرَم بیلن تنیقلی و مشهور بؤلگن خسروشاه بدیع‌الزمان میرزاگه قنده‌ی ملازمتلر قیلگنی یوقاریده قید اپتیلدی.

ینه باقی ترخان‌گه و اؤزگه بپکلرگه راسه کؤپ آدمگرچیلیک، تارتیقلر قیلگن اپدی. ایکّی نوبت اونینگ ولایتی آرقه‌لی اؤتیشیمیزگه تؤغری کپلدی. بیزنینگ خاندانیمیز اهلی او یاقده تورسین، اپنگ پست نوکرلریمیزگه قیلگن آدمگرچیلیکنی هم بیزگه قیلمه‌دی، بیزنی حتا نوکریمیزچه کوزگه ایلمه‌دی.

بَیت:

کیم کؤروبتور، ای کؤنگول،اهل جهاندین یخشیلیغ،
کیم که اندین یخشی یؤق، کؤز توتمه آندین یخشیلیغ.

فان‌دن اؤتگـچ، کشـتُود قؤرغانیـده اؤزبکلـر بـار دیـب خَیـال قیلیـب، کشـتود اوسـتیگه جؤنه‌دیک. کشتود قؤرغانی هم بوزیلگن ایکن. بو مدتده اونده حکمدارکیشی اؤتیرگن ایمـس ایکن. اوندن اؤتیب کؤهک سووی‌نینگ یاقه‌سیگه توشدیک. یاری‌نینگ تؤغریسیدن- کؤهـک سوویدن کؤپریک بیلن کیچدیک. رباطِ خواجه قؤرغانینی تؤستدن بیلدیرمه‌ی آلیشسین دیب قاسـم‌بیک باشـلیق بیکلـر یوباریلـدی. بیـز یـاری‌دن اؤتیـب، شـونقارخانه تاغیـدن آشـیب، یاریبلاققه کیلدیک. رباطِ خواجه‌گه بارگن بیکلر شاتی قؤیـه‌یاتگن پیتـده سـیزیب قالییـدیلر، قَیتریبدیلر؛ قؤرغان‌نی آلالمه‌ی قَیتیب کیلدیلر.

قنبرعلی سنگزارده ایدی، کیلیـب کـؤردی. ابوالقاسـم کـؤهبُر و ابـراهیم ترخـان آبرؤلـی کیشیلرینی ملازمتگه یوباریب، حرمت-احترام اظهارینی قیلـدیلر. یـاریبلاق قیشـلاقلریدن اسفیدک قؤرغانیگه کیلدیک.

اؤشه فرصتده شیبانی‌خان خواجه دیدار تومنیده اؤتیرگن ایدی. اوچ-تؤرت مینـگ اؤزبـک عسکری بار ایدی. ینه شو بیرلی سپاهیدن هم شونچه چـاغلی کیشـی بیغیلگنـدی. سـمرقند قلعه‌بیگیلیگینی جانوَفا میرزاگه بیرگندی. بیش-آلتی یوز کیشی بیلن او سمرقند قؤرغانی‌نینـگ ایچیده ایدی. حمزه سلطان بیلن مهدي سلطان اؤزلریگـه تیگیشـلی کیشـی قـاره‌سـی بـیلن سمرقند یقینیده‌گی بؤدنه قؤروغیده اؤتیرگن ایدی.

بیزنینگ کیشیلریمیز یخشی و یامان-همه‌سی ایکّی یوز قیرق کیشی ایدی. برچـه بیکلـر و بیگیت-یلنگ بیلن سؤزلَشیب، شونگه قرار قیلدیک که، شیبانی‌خان سمرقندنی یقینده آلیـب، هنوز اہل اونگه و او اہلگه کـؤنگیللری بیـر تؤختمگـه کیلمـه‌گن. اوشـبو فرصـتده بیـر ایـش قیلسک-قیله آله‌میز. اگر سمرقند قؤرغانیگه شاتی قؤییب، اؤغیرلیـک بـیلن آلسـک-سـمرقند اہلی هم بیزنیکی بؤله‌دی. نې چاره‌لری بار؟ اگر بیزگه مـدد قیلمسـه‌لر، اؤزبـک اوچـون هـم اوروشمه‌یدیلر. سمرقندنی قؤلگه کیریتگندن سؤنگ هرنـې تنگری‌نینـگ خواهشـی بؤلسـه، اؤشه بؤلگوسی دیر.

بو قرار بیلن پیشین نمازیدن سؤنگ یاریبلاقدن آتلَنیب، کیچه تون بؤیی یؤل یوریب، یریم

کېچه‌ده خان یورتیگه یېتدیک. او آقشام اېل خبردار بۆلیبدی دېب قۆرغان‌نینگ یقینیگه بۆلمه‌ی، خان یورتیدن‌آق آرقه‌گه قَیتیلدی. تانگ‌آترده، رباطِ خواجه‌دن قوییراقده کۆهک سووینی کېچیب ینه یارییلاققه کېلدیک. بیر کون اسفیدک قۆرغانیده همه ایچکیلر: دوست ناصر، نویان کۆکَلداش، خانقولی، کریمداد، شیخ درویش، خسرو کۆکَلداش، میریم ناصر سینگریلر حاضر اېدیلر، مېنینگ قاشیمده اۆتیرگن اېدیلر. هر تۆغریدن آره‌ده سۆز اۆتر اېدی. دېدیم که: «قنی، ایتینگلر-چی، تنگری تۆغری کېلتیرسه، سمرقندنی قچان آلگه‌یمیز؟» بعضی دېدیلرکه: «یازده آلگه‌یمیز». او محل کېچ کوز اېدی. بعضیلر: "بیر آی"، بعضیلر "قیرق کون"، بعضیلر "بیگیرمه کون"، دېدیلر. نویان کۆکَلداش دېدی‌که: «اۆن تۆرت کونده آلگه‌یمیز». تنگری تۆغری کېلتیردی: راپّه-راست اۆن تۆرت کونده‌یاق سمرقندنی آلدیک.

اۆشه فرصتده عجایب توش کۆردیم. توش کۆرسم، حضرت خواجه عبیدالله کېلمیشلر، مېن استقباللریگه چیقیبمن. خواجه کېلیب اۆتیردیلر. خواجه‌نینگ آلدیلریگه بیر آز آدمیراق دسترخوان سالیشیبدی. بو سببدن حضرتگه بیر آز ملال کېلگنمیش. ملا بابا مېن سری باقیب اشاره قیله‌دی. مېن هم ایما-اشاره بیلن دېدیم که، بو ایشده مېنینگ عیبیم یۆق. دسترخوان سالووچی خطا قیلیبدی. خواجه بونی فهملب، بو عذرنی قبول قیلدی. اۆرینلریدن توردیلر. اوزه‌تیب چیقدیم. اوشبو اوی‌نینگ دهلیزیده اۆنگ قۆلیمدن یا چپ قۆلیمدن توتیب شونده‌ی کۆتردیلرکه، بیر آیاغیم یېردن اوزیلدی. تورکی-اۆزبېک تیلیده دېدیلر که: «شیخ مصلحت بېردی». اۆشه بیر نېچه کونده‌یاق سمرقندنی آلدیم.

بیر-ایکّی کوندن سۆنگ اسفیدک قۆرغانیدن وَسمَند[1] قۆرغانیگه کېلیندی. بیر مراتبه سمرقند ولایتیگه باریب، سېزدیریب قۆیگن اېدیک، ینه تنگریگه توکل قیلیب، اۆشه خَیال بیلن وَسمَنددن پېشین نمازیدن سۆنگ سمرقند اوستیگه یوردیک. خواجه ابوالمکارم هم همراه اېدی. یریم کېچه خیابان‌نینگ پلِ مغاک —مغاک کۆپریگیگه یېتیب، یېتمیش-

1 -Vasmand

سکسان سره ییگیتلرنی اجره‌تیب، غارِعاشقان تؤغریسیدن شاتی قؤییب چیقیب کېلیب، فېروزه دروازه‌سیده‌گی قؤریقچیلر اوستیگه یوریب، دروازه‌نی قؤلگه آلیب، بیزگه کیشی یوبارینگلر، دېب بویوردیک.

بو ییگیتلر باریب غارِ عاشقان تؤغریسیدن شاتی قؤییب چیقه‌دیلر. هېچ کیم سېزمه‌ی قاله‌دی. اوندن فېروزه دروازه‌سیگه کېلیب فاضل ترخان (او بېک ترخانلردن ایمس، تورکستانلیک سوداگر ترخانلردن بؤله‌دی. شیبانی‌خان‌گه تورکستان‌ده خذمت قیلیب، اعتبار تاپیب ایدی) اوستیگه قرشی یوره‌دیلر. فاضل ترخان‌نی بیر نېچه نوکری بیلن اوروشیب، اولرنی اؤلدیریب، دروازه‌نینگ قفلینی بالته بیلن چاپیب، دروازه‌نی آچدیلر.

اوشبو فرصتده مېن ېېتگنیم زَهاتی‌یاق فېروزه دروازه‌سیدن ایچکری کیردیم. ابوالقاسم کؤهبُرنینگ اؤزی کېلمه‌گن ایدی. اینیسی احمد قاسم‌نی اؤتّیز-قیرقته‌چه نوکری بیلن یوباریب ایدی. ابراهیم ترخان‌نینگ کیشیسی هم یؤق ایدی. شهرگه کیریب خانقاه‌ده اؤتیرگنیمده احمد ترخان ناملی اینیسی بیر نېچه نوکری بیلن کېلدی. شهر خلقی هنوز اویقوده ایدیلر. دوکاندارلر دوکانلریدن قرېب، تَنیب دعا قیلردیلر. بیر آز فرصتدن سونگ شهر خلقی خبردار بؤلدی. بیزنینگ اېلگه و شهر خلقیگه عجایب شادلیک و نشئه ایدی. اؤزبکلرنی کؤچه-کؤیده قوتورگن ایتلردېک تاش و تَیاق بیلن اوریب اؤلدیردیلر. تخمیناً تؤرت-بېش یوز اؤزبکنی اوشبو یؤسینده اؤلدیردیلر.

شهر قؤرغان‌بېگی جان‌وفا خواجه یحیی‌نینگ اویلریده ایدی، قاچیب چیقیب شَیبانی‌خان قاشیگه کېتدی. دروازه‌دن کیریب مدرسه و خانقاه سری یوره قالدیم. کېلیب خانقاه تاقی‌نینگ اوستیده اؤتیردیم. تانگ آتگونچه تېوره‌ک-اطرافده سوران و غوغا بؤلدی. بعضی خبردار بؤلگن ارباب و دوکاندارلر کېلیب، نشئه و شادمانلیکلر بیلن کؤریشیب، ېېگولیکلر کېلتیریب، دعالر قیلدیلر.

تانگ آتگندن سؤنگ خبر کېلدی که، آهنین دروازه‌سیده ایکّی دروازه‌نینگ آره‌سینی اؤزبکلر بېرکیتیب اوروشماقده‌لر. درحال آتلَنیب، آهنین دروازه‌سی‌گه قرېب یؤلگه توشدیم.

مبن بیلن اؤن-اؤن بیش، ییگیرمه کیشی بار ایدی. ایل یؤقسیل. ایندی‌گینه شهر قؤلگه آلیندی. هرکیم بیر گؤشه‌ده قیزیقسینیب سؤره‌ب-سوریشتیریش بیلن مشغول. مبن یبتگونچه آهنین دروازه‌سیدن اؤزبکلرنی شهر خلقی اوروب-سوروب تشقری چیقریبدیلر. شَیبانی‌خان بو خبرنی ایشیتیب، اضطراب بیلن آفتاب چیققنده یوز-یوز ایلّیک کیشی بیلن آهنین دروازه‌سیگه یبتیب کیلدی. او اوروش قیزیگن دروازه‌گه کیلیب ایدی. مبن بیلن بؤلگن آزمی-کؤپمی کیشی مقداری، ایتیلگنیدیک، معلوم ایدی. شَیبانی‌خان کؤردی که، هیچ ایش قیله آلمس، تؤختب تورمه‌دی، درحال قَیتیب کیته قالدی.

او یبردن قَیتیب کیلیب، ارکده بؤستان‌سرایگه توشدیم. اربابلر و زاده‌گانلر، شهر اولوغلری مبنی کیلیب کؤریب، قوتلوغ بؤلسینلر قیلدیلر. یوز قیرق ییلگه یقین سمرقند پایتختی بیزنینگ اختیاریمیزده ایدی. ایندی قه‌یبرلرده‌گی یات دشمنیمیز-اؤزبک کیلیب ایگه بؤلیب آلگن ایدی. قؤلدن کیتگن مملکتنی ینه تنگری قَیتریب بیردی. غارت بؤلگن، تالان-تاراج قیلینگن ولایت تصرفیمیزگه کیردی.

سلطان حسین میرزا هم هراتنی اوشبو یؤسینده یاو غافللیگیده آلگن ایکن. لیکن ایش بیله‌دیگن روشن و انصافلی کیشی نظریده عیان‌دیرکه، بو واقعه بیلن او حادثه آره‌سیده کؤپ فرق باردیر. اول بوکه، سلطان حسین میرزا کوپ ایش کؤرگن، کؤپ تجربه‌لر کیچیرگن اولوغ یاشلی پادشاه ایدی. ایکّینچیسی بوکه، غنیمی یادگار محمد ناصر میرزا-اؤن یبتّی-اؤن سکّیز یاشلی تجربه‌سیز اؤغلان ایدی. اوچینچیسی بوکه، غنیم‌نینگ ایچیدن کیفیت و حالتنی بیلگن کیشی میرعلی میرآخؤر حسین میرزاگه کیشیلر یوباریب، اونی غنیم غافل پیتده دشمن اوستیگه کیلتیردی. تؤرتینچیدن، غنیم قؤرغانده ایمس، باغِ زاغانده ایدی. سلطان حسین میرزا هرات‌نی آلگن پیتده یادگار محمد میرزا و یقینلری شونده‌ی ایچکیلیککه توشگن ایکن‌دیرلرکه، اؤشه کیچه یادگار محمد میرزانینگ ایشیگیده اوچ کیشی بؤلیب، اؤزی هم، اولرهم مست ایدیلر. بیشینچیدن، سلطان حسین میرزا اؤشنده غنیم غافللیگیده کیلدی و اونی قؤلگه آلدی.

مېن سمرقندنی آلگنیمده اۏن تۏقّیز یاش‌ده اېدیم. نه کۏپ ایش کۏریب اېدیم، نه تجربه‌م بار اېدی. ایکّینچیسی بوکه، مېنینگ غنیمیم شَیبانی‌خان‌دېک تجربه‌لی، کۏپ ایش کۏرگن و اولوغ یاشلی کیشی اېدی. اوچینچیسی بوکه، بیزگه سمرقنددن هېچ کیشی کېلمسدی. اگرچه شهر خلقی مېنگه نسبتاً کۏنگیللیک بۏلسه‌لرده، بیراق شَیبانی‌خان‌نینگ قۏرقینچیدن هېچ کیشی بو خَیالنی قیله‌آلمس اېدی. تۏرتینچیسی بوکه، مېنینگ غنیمیم قۏرغانده اېدی: هم قۏرغان آلیندی، هم غنیم قاچیریلدی. بېشینچیسی بوکه، بیر مرتبه سمرقندنی آلیش مقصدیده کېلیب، غنیم‌گه سېزدیریب قۏییب، ایکّینچی مرتبه کېلگنده تنگری ایشیمنی تۏغریله‌دی: سمرقند اېگللندی.

بو ایتگنلریمدن مقصد اېلگه طعنه قیلماق اېمس، واقعه‌نینگ حقیقتی شو اېدی که، بو یېرده یازیلدی. بو بیتیلگنلردن نیت اۏزیمنی اولوغلمه‌ماقلیک اېمس، راستی شو اېدی که یازیلدی. بو غلبه خصوصیده شاعرلر واقعه‌نینگ شعری تأریخینی ایتگن اېدیلر. شو جمله‌دن، بیر بَیت خاطرده قالگن اېکن.

بَیت:

باز گفتا خرد، که تأریخش،

"فتح بابر بهادر است"، بدان.

(بَیت مضمونی:

عقل ینه تأریخین ایله‌دی تحریر:

بابر بهادِر نینگ ظفر فتحی دیر.)

سمرقند آلینگندن سۏنگ شاودار، سوغد و شو تومنلر یقینیده‌گی قۏرغانلر بیرته-بیرته مېنگه تامان یوزلنه‌باشله‌دیلر. بعضی قۏرغانلردن اۏزبک قلعه‌بېگیلری واهمه‌گه توشیب، تشلب چیقدیلر و بعضی قۏرغانلر اۏزبک کیشیلرینی قوولب، بیزگه کیردیلر. بعضیلر داروغه‌لرنی توتیب، قۏرغانلرینی بیز اوچون بېرکیتدیلر. اوشبو فرصتده شَیبانی‌خان‌نینگ همده اۏزبکلرنینگ کۏچلری و اوروقلری تورکستان‌دن کېلدیلر. شَیبانی‌خان خواجه دیدار و

علی‌آباد تومنلریده اپدی. قؤرغانلرنینگ مپنگه بونده‌ی کیرگنلری و اپل‌نینگ بو یؤسینده قَیتگنینی کؤریب، اؤتیرگن پیریدن بخارا سری کپتدی. تنگری عنایتی بیلن سوغد و میانکال قؤرغانلری اوچ‌ـتؤرت آیده اکثر بیزگه تامان یوزلندیلر. باقی ترخان هم فرصت تاپیب قرشی قؤرغانیگه کیردی. خوزار و قرشی هم اوزبکلر تصرفیدن چیقدی. قاره‌کؤل‌نی هم مرودن ابوالمحسن میرزانینگ کیشیسی کپلیب آلدی. ایشیمیز راسه ترقی اوستیده بؤلدی.

مپنینگ والده‌لریم، کؤچ و اوروقلریم مپن اندیجان‌دن چیققندن سؤنگ یوز تشویش و مشقتلر بیلن اوره‌تپپه‌گه کپلگن اپدیلر. کیشی یوباریب سمرقندگه کپلتیردیک. اؤشه کپچه‌ـ کوندوزلری سلطان احمد میرزانینگ قیزی عایشه سلطان‌بیگم‌دن، بیرینچی مراتبه مپنینگ نکاحیمگه کیرگن کیشی شو اپدی، بیر قیز بؤلدی. اؤنگه فخرالنساء اسمی قؤییلدی. مپنینگ تؤنغیچ فرزندیم شو اپدی. اؤشه پیتده مپن اؤن تؤقّیز یاشده اپدیم. اؤشه بیر آی‌ـقیرق کون ایچیده اونی خدا رحمتیگه آلدی.

سمرقند غلبه‌سیدن سؤنگ اطراف‌ـتپوره‌کده‌گی کَریللەگن و دغدغه‌لی خانلر، سلطانلر، امیرلر و چپک‌ـچپگره‌ده‌گیلرگه کؤمک و مدد سؤره‌ب منتظم اپلچیلر، خبرچیلر باردیلر و کپلدیلر. بعضیلری تجربه‌لیلیکلریگه قره‌مه‌ی یپنگیلتکلیک بیلن انکار قیلدیلر. بپ‌آدابلیکلر و ناخوشلیکلر کؤرگن اَیریم طبقه‌لر خوف‌ـخطردن قؤرقیب، اؤزلرینی بیلیب‌ـبیلمسگه سالدیلر. کؤمک یوبارگن بعضیلرگه کپلسک، کؤنگیل تؤلرلی اپمس اپدی. بو حالتلرنینگ هر بیری اؤز وقتیده هلی قید اپتیله‌دی.

بو ایکّینچی نوبت سمرقندنی آلگنیمیزده علیشپربپک تیریک اپدی. بیر نوبت مپنگه مکتوبی هم کپلگن اپدی. مپن هم بیر مکتوب یوباریب اپدیم: آرقه‌سیده تورکی بَیت ایتیب، بیتیب یوباریب اپدیم. جواب کپلگونچه تله‌ـتؤپ‌ـغوغا‌ـ تؤپالانلر بؤلدی. شَیبانی‌خان سمرقندنی آلگنده، ملا بنایی‌نی ملازم قیلیب اپدی. شَیبانی‌خان بیلن بیرگه اپدی. سمرقند فتحیدن بیر نپچه کون اؤتیب او سمرقندگه کپلدی. قاسم‌بپک اوندن گمانسیره‌ب، اونگه شهرسبز سری "رخصت" بپردی. بیر نپچه کوندن سؤنگ، فضیلتلی کیشی بؤلگنی و هپچ

قندەی گناه صادر قیلمەگنی اوچون اونی سمرقندگه کېلتیردیک. دایـم قصـیده و غـزل منظـور قیلر ایدی. نواده بیر کوینی مېنگه اتَب منظور ایتدی. اؤشه پیتده بیر رباعی هم ایتیـب منظـور قیلدی.

رباعی:

نې غلّه مرا کزو توانم نوشید،

نې مهمل غلّه تا توانم پؤشید.

آنراکه نه خؤردن است و نی پؤشیدن،

در علم و هنر کجا توانم کؤشید.

(مضمونی:

یېب-ایچگنی مېنده نه نان، غلّەم بار دیر،

فقیرلیکدن نه کییم، نه سلّەم بار دیر.

یېب- ایچگنی و کییگنی نرسەم یؤغ و

قندەی دېیمن: الهام تؤله کلّەم بار دیر؟)

او فرصتلرده بیرته-ایکّیته بَیت ایتر ایدیم. لېکن بوتون غزل یازمەگن ایدیم. بیرگینـه تـورکی رباعی ایتیب یوباردیم:

رباعی:

ایشلر باری کؤنگلونگدەگیدېک بؤلگوسیدور،

انعام و وظیفه باری بویرولگوسیدور.

اول غلّه و مهملکه دېب ایردینگ، بېردیم،

مهملگه بؤی و غلّەدین اوی تؤلگوسیدور.

ملا بنایي بو رباعی‌نینگ بیرینچی مصرعی‌نینگ قافیەسـینی ردیـف قیلیـب، باشـقه قافیـه بیلن بیر رباعی یازیب منظور ایتدی:

میرزامکه، شاه بحرو بر بؤلغوسیدور،

عالمده هنر بیرله سر بؤلغوسیدور.

بیر مهمل اوچون مونچه عنایت بؤلدی،

مستعمل اگر دیسم، نیلر بؤلغوسیدور.

او فرصتده خواجه ابوالبرکه فراقی شهرسبزدن سمرقندگه کیلیب ایدی. دیدی که: «اؤشه ردیف و قافیه‌ده اَیتماق کیره‌ک ایدی». اوشبو رباعینی خواجه ابوالبرکه ایتدی.

رباعی:

بو جورکه قیلدی دور سؤرولگوسیدور،

سلطان کرَم بو عذرنی قؤلغوسیدور.

تؤکولگن اگرچه تؤلمس، ای ساقي،

تؤکولگانیمیز بو دوره‌ده تؤلگوسیدیر.

بو قیشده ایشیمیز کؤپ ترقی‌ده ایدی. شَیبانی‌خان‌نینگ ایشی تنزلده ایدی.

بو اثناده بیر-ایکّی یره‌مس‌راق ایش بؤلدی. مرودن کیلیب قاره‌کؤل‌نی آلگنلر اونی سقله‌ی‌آلمه‌دیلر. قاره‌کؤل ینه اؤزبکلر قره‌ماغی‌گه کیردی. قلعه‌ی دِه‌بوسیده ابراهیم ترخان‌نینگ احمد ترخان ناملی اینیسی حاکم ایدی. شَیبانی‌خان کیلیب قمل قیلدی. بیز لشکر ییغیب اسلحه تیارله‌گونچه، زؤرلب آلدی. ایلنی تماماً عاموی قتل قیلدی.

مین سمرقندنی آلگنیمده سناقلی ایکّی یوز قیرق کیشیم بار ایدی. بیش-آلتی آی‌نینگ آره‌سیده تنگری تعالی‌نینگ عنایتی بیلن شونچه بؤلدی که، شَیبانی‌خان‌دیک کیشی بیلن سرپل‌ده صف تارتیب اوروشدیک. بو حقده اینده یازیله‌دی.

تیوره‌ک و اطرافده‌گیلردن: خاندن ایوب بیکچیک، قشقه محمود و بارین‌لر تؤرت-بیش یوز کیشی بیلن کؤمککه کیلگن ایدی. جهانگیر میرزادن تنبل‌نینگ اینیسی خلیل یوز-ایکّی یوز کیشی بیلن کؤمککه کیلگن ایدی. سلطان حسین میرزادیک تجربه‌لی پادشاه‌دن، شیبانی‌خان‌نینگ فعل-اطوارینی میرزادن یخشیراق کیشی بیلمس ایدی، هیچ کیشی کؤمککه کیلمه‌دی. بدیع‌الزمان میرزادن هم کیشی کیلمه‌دی. خسروشاه هم قؤرقوودن آدم یوبارمه‌دی.

بـو خاندانگـه نسـبتاً اونـدن حـددن کـؤپ یامـانلیکلر صـادر اپتـیلگن اپـدی، خـودّی قیـد اپتگنیمیزدپک، بیزدن جوده قؤرقردی.

شوال آییده شَیبانی‌خان بیلن اوروشماق مقصدیده سفر قیلیب باغِ نو گـه چیقـدیم. بـپش-آلتی کون باغِ نو ده لشکر ییغماق و اسلحه‌نی تیارلش مصلحتی اوچون اؤتیریلدی. باغِ نو دن آتلنیب کؤچ-کؤچلَشیب یؤلگه توشدیک. سرپل‌دن اؤتیب تؤختـه‌دیک. اؤرده گِـرد-اطرافینـی تماماً شاخ، خندق بیلن اؤره‌ب، احتیاط قیلیب مستحکمله‌دیک. شـیبانیخان نریـدن کپلیـب خواجه کاردزن موضعیگه توشدی. آره تخمیناً بیر ییغاچچـه کپلـردی. تـؤرت-بـپش کـون بـو یورتده اؤتیریلدی. بیزنینگ کیشیمیز و غنیم کیشیسی کونده نریدن کپلیـب، بپریـدن باریـب، آتیشیب کپلیشر اپدی. بیر کونی غنیم آدملری کـؤپراق کپلـدی. خیلـه اوروش بؤلـدی. هـپچ کیمگه غلبه نصیب اپتمه‌دی. بیزنینگ بیراقداریمیز پینگیللیک قیلیـب آرتگـه قَیتیـب خندققـه کیرپیتی. بعضیلر اونی سیدی قرابپک بیراغی اپدی، دپـدیلر. سـیدی قـرا گرچـه سـؤزی‌نینگ اوستیدن چیقه‌دیگن کیشی اپسه-ده، قیلیچگه کپلگنده کوچسیزراق اپدی.

اوشبو پیتلری شَیبانی‌خان بیر کپچه تونگی باسقینگه کپلدی. لشکریمیز اطـراف اَیلَنه‌سـی شاخ-شَبّه، خندق بیلن مسـتحکم و محکـم قیلینگنـدی. کپلیـب هـپچ ایـش قیلـه‌آلمـه‌دی. خندق‌نینگ تشقریسیدن سوران سالیب، بیرمونچه اؤق آتیب قَیتیشدی. اوروش ایشـیگه مـپن سعی-حرکت قیلدیم. قنبر علی هم بؤش کپلمسدی. باقی ترخان مینگ-ایکّی مینگ بپش یوز کیشی بیلن کپشگه توشیپتی، ایکّی کونده بیزگه کپلیب قؤشیله‌دی. سید محمد میرزا دؤغلـت هم خان بابام قاشیدن کؤمککه کپلیب، مینگ-مینگ بپش یوز کیشـی بـیلن یؤلگـه توشـیپتی. آره‌ده‌گی مسافه تـؤرت ییغـاچ یـؤل دیـر. اپرتـه‌لب بیزگـه قؤشیلیشـه‌دی. انـه شـونده‌ی پیتـده شاشیلدیک، اوروشدیک.

به تندی سبک دست بردن به تیغ،
به دندان گزد پشت دستی دریغ.

(مضمونی:

غضبدن خنجرگه قؤل چؤزگن کیشی،

افسوس برماغینی تیشلش‌دیر ایشی.)

مبنینگ غیرتیم‌نینگ سببی شو ایدی‌که، اوروش کونی سکّیز یولدوز آره‌لیقده ایدی. اگـر او کوندن اؤتسه، اؤن اوچ-اؤن تورت کونگچه سکّیز یولدوز غنیم‌نینگ آرقه تامانیده بـؤلردی. بـو ملاحظه‌لر هیچ نرسه ایکن دیر. اؤرینسیز شاشیلیبمیز. ایرتـه‌لب اوروش نیتـی بـیلن سـاووت کییب، آتلرگه زرهلی یاپینچیقلر سالیب، برانغار[۲]، جوانغار[۳]، قؤل[٤]، ایراوول[٥]توزیب، صفلَنیب آتلندیک. اؤنگ قناتده ابراهیم سارو، ابراهیم جانی، ابوالقاسـم کـؤهبُر و ینـه بعضـی بیکلـر؛ چپ قناتده محمد مزید ترخان، ابراهیم ترخان، ینه سمرقند بیکلریدن سلطان حسین ارغون، قرا برلاس، پیر احمد، خواجه حسین؛ قؤلده قاسم‌بیک و ینه بعضـی یقـین ایچکیلـر تـوردی. ایراوول‌ده قنبر علی سَلاخ، بنده علی، خواجه علی، میرشاه قَوچین، سید قاسـم ایشـیک‌آغه، خالدار، بنده‌علی‌نینگ اینیسی قؤچ، حیدر، قاسم‌بیک‌نینگ اؤغلی ایدیلر. حاضر بؤلگن سـره بیگیتلر و ایچکیلرنینگ همه‌سی ایراوول‌گه قؤییلگن ایدی.

بیز صف تارتیب چیققچ، غنیم هم رؤپه‌ره‌دن صفلَنیب پیدا بؤلدی. اؤنگ قناتـده محمـود سلطان، جانی‌بیک سلطان، تیمور سلطان، چپ قناتده حمزه سـلطان، مهـدي سـلطان و ینـه بعضی سلطانلر کیلر ایدی. صفلر یقینلشگچ، غنیم‌نینگ اؤنـگ قناتی‌نینـگ اوچـی بیزنینـگ آرقه‌میز سری بوریلدی. مبن هم آلغه قره‌ب، اولر سری یوردیم. بیزنینگ ایش کـؤرگن، قیلـیچ چاپگن بیگیتلریمیزنینگ همه‌سی ایراوول‌گه قؤییلگن ایدی، اولر اؤنگ قـؤل سـری قالـدی. آلدیمیزده هیچ کیشی قالمه‌دی. شونگه قره‌مه‌ی، ایلگری کیلگن کیشیلرینی اوریب، قَیتریب،

۲- برانغار- لشکرنینگ اؤنگ قناتی.

۳ـ جوانغار- لشکرنینگ چپ قناتی.

٤- قؤل- لشکر مرکزیده شاه توره‌دیگن جای.

٥- ایراوول- هجومچی قِسم، تعرضي کوچ.

حولیگه تیقدیک. شو درجه‌گه پیتدی که، غنیم‌نینگ بعضی قری اولـوغلری شَـیبانی‌خان‌گـه: «یورش کپره‌ک، تؤختب تورماق‌نینگ وقتی اؤتدی» دییشیپتی. اؤزی تؤختب توریپتی.

غنیم‌نینگ اؤنگ قناتی بیزنینگ چپ قناتیمیزنی باسیب آرقه‌گه ایلندی. ایراوول هم اؤنـگ قؤل سری قالیب، آلدیمیز یلنـگ بؤلـدی. کپینـدن و آلدینـدن غنـیم کیشـیلری زؤرلـب اؤق یاغدیریشگه کیریشدی.

بیزگه کؤمککه کپلگن مؤغول لشکری‌نینگ اوروشگه طاقتلری یـؤق اپـدی. اؤروشـماقنی قؤییب، اؤزیمیزنینگ اپلني-اؤق تَلب، آتدن توشیریشگه کیریشدیلر. بیر بو گَل اپمس، همیشه بدبخت مؤغول‌نینگ عادتی انه شونقه. باسسه هم اؤلجـه آلـه‌دی، باستیرسـه هـم اؤز اپلینـی تَلب، اؤلجه آله‌دی.

آلدیمیزده‌گیلرنی قتّیق باستیریب کپلگنده، بیر نپچه مرتبه اوریب قَیتردیک. ایلگریدن هـم باستیریب کپلدیلر، کپین بیزنینگ آرتیمیزگه اؤتیب آلگن قِسم هم بیراغیمیـز تامانگـه اؤق آتـه باشله‌دی. ایلگریدن و کپیندن باستیریب کپلیندی. بیزنینگ اپلنی سراسیمه‌گه سالدیلر.

اؤزبک‌نینگ اوروشده بیر اولوغ هنری اوشبو تؤلغه‌مه دیر، یعنی جنگگه تینیمسیز عسـکر سالیب توریش دیر. هپچ اوروشی تؤلغه‌مه‌سیز بؤلمه‌یدی. بونـدن تشـقری، ایلگـری و کپـین بپک و نوکرلر منتظم اؤق یاغدیریب صفنی سقلب کپله‌دیلر، قَیتگنده هم ترتیـب بـیلن صـف بؤلیب قَیته‌دیلر.

مـپن بـیلن اؤن-اؤن ایکّـی کیشـی قالیـب اپـدی. کؤهـک دریاسـی یقـین اپـدی. اؤنـگ قنات‌نینگ اوچی دریاگه تؤقینیب اپدی. دریا تامانگه یؤنه‌لدیک. کؤهک دریاسی‌نینگ اپنـگ تؤلیب آقه‌دیگن پیتی اپدی. دریاگه پیتیشـیمیز بـیلن زره‌لـنگن حـالتیمیزده سـووگه کیردیـک. یرمیدن کؤپراغیگه یوریب کپلیندی. اوندن سؤنگ سوزیب اؤتیشگه تؤغری کپلردی. بیـر اؤق آتیمی مسافه‌نی آتده سوزیب اؤتدیک. سـوودن اؤتگـچ، آت زره‌لرینـی کپسـیب تشـله‌دیک. سـوودن شِـمال سـری اؤتـیلگچ، یـاودن اجره‌شـدیک. لـپکن یکّـه-یریمنـی توشـیرووچی، یلنغاچلاوچی-همه‌سی شـوم مؤغـوللریمیز اپـدی. ابـراهیم ترخـان‌نـی و ینـه انچـه زؤر-زؤر

ییگیتلرنی مؤغوللر تَلب، آتدن توشیریب ضایع قیلدیلر. کؤهک دریاسی‌نینگ شِمال طرفی بیلن قؤلبه اطرافیده کؤهک دریاسینی کېچیب اؤتدیک.

ایکّی نماز آره‌سیده (عصر و شام) شیخزاده دروازه‌سیدن کیریب ارککه کېلدیم. اولوغ-اولوغ بېکلر، یخشی-یخشی ییگیتلر و کؤپ کیشی بو اوروشده نابود بؤلدی. ابراهیم ترخان، ابراهیم سارو و ابراهیم جاني، بونی قره‌نگ که، بیر اوروشده اوچ ابراهیم اسملی بېک نابود بؤلدی. ینه ابوالقاسم کؤهبُر، حیدر قاسم‌بېک‌نینگ اولوغ اؤغلی خدای‌بېردی بیراقدار، خدای‌بېردی برلاس، سلطان احمد تنبل‌نینگ بورونراغ بیر نېچه مرته قید اېتیلگن اینیسی خلیل شو اوروشده نابود بؤلدیلر. ینه بعضیلر هر طرفگه قاچدیلر. شو جمله‌دن، محمد مزید ترخان خسرَوشاه‌گه-حصار و قوندوز سری کېتدی. ینه اولوغ رعایت قیلگن بېگیمیز قنبر علی سَلاخ مؤغول، شونچه اعتبار تاپگن بؤلسه-ده، شونده‌ی پیتده هم‌جهتلیک قیلمه‌ی، سمرقنددن کؤچینی آلیب، بو هم خسروشاه قاشیگه باردی.

ینه بعضی ایچکیلر و ییگیتلر، چنانچه، کریمداد، خدایداد تورکمن، جانیکه کؤکلداش و ملا بابایی پشاغري هم کېتدی. او پیتلری ملا بابا نوکر اېمس اېدی، مهماندېک یوزردی. اوره‌تېپه سری کېتدیلر. ینه بعضیلر، شیریم تغایی هم جماعتی بیلن، گرچه، بیز بیلن بیرگه سمرقندگه کیرگن، کېنگشیب اؤلیک-تیریکنی سمرقند قؤرغانی‌نینگ ایچیده کؤریب، قؤرغاننی ببرکیتماقچی بؤلگن بؤلسک-ده، اولر سؤزلریده توریشمه‌دی. مېنینگ آنەم اېگه‌چیسی، سینگلیسی قؤرغانده توریب، همه کؤچ و اوروق، قَیین-قراسینی اؤره‌تېپه‌گه چیقریب یوباریب، اؤزی‌گینه بیر نېچه کیشی-قراسی بیلن قؤرغانده توردی. بیر بو اېمس، دایم شونده‌ی قتّیق ایشلر توشگنده بونده‌ی اوزاقنی کؤزالمسلیک و هم‌جهتسیزلیکلر شیریم تغایی‌دن صادر بؤلگن دیر.

اېرته‌سیگه اېرته‌لب خواجه ابوالمکارم، قاسم‌بېک، برچه بېکلر، ایچکیلر و سؤز تېگر ییگیتلرنی چارلب کېنگه‌شیب، قؤرغاننی ببرکیتیش و اؤلیک-تیریگیمیزنی قؤرغان ایچیده کؤریشگه کېلیشدیک. مېن، قاسم‌بېک، حضوریمده‌گی ایچکیلر و ییگیتلر بیلن کؤمک

بۆلدیک. بو مصلحت اوچون شهرنینگ اۆرته‌سیده-اۆلوغ‌بیک میرزا مدرسه‌سی تامی‌نینگ اوستیده آق چادر تیکیب اوتیردیم. باشقه بیکلر و بیگیتلرگه دروازه‌لرده، قلعه‌نینگ اَیلَنه‌سی بۆیلب دیوارلر اوستیده نظارت مسافه‌لری تقسیملندی.

ایکّی-اوچ کوندن سۆنگ شَیبانی‌خان کیلیب شهر قۆرغانیدن ییراقراق بیر یېرگه توشدی. سمرقندنینگ محله-محله، تارکۆچه -بېرککۆچه بې‌باش و اوروشقاق یاشلری تۆده-تۆده ییغیلیشیب، چَپَنیلرچه هَیقیریق بیلن مدرسه ایشیگیگه کیلیب، اوروشگه چیقر ایدیلر. شَیبانی‌خان اوروشگه آتلنگنده قورغان‌نینگ یقینیگه هم کیله‌آلمسدی. بیر نېچه کون شونده‌ی اۆتدی. اۆق و قیلیچ زخم و ضربینی، جنگ میدانی، قتل و حربنی کۆرمه‌گن بې‌باش و چپنیلر بو معامله‌دن باتیرسینیب دروازه‌دن ییراق-ییراق چیقه باشله‌دیلر. ایش کۆرگن ییگیتلر بونده‌ی احتیاطسیز چیقیشلرنی منع ایتسه‌لر، اولر بولرگه طعنه قیله باشله‌دیلر.

بیر کونی شَیبانی‌خان آهنین دروازه‌سی سری اوروشگه کیلدی. شهرنینگ جنگری ییگیتلری باتیرسینگنلری اوچون دایمگیدیک دروازه‌دن باتیرلرچه ییراق چیقدیلر. بولرنینگ آرقه‌سیدن بعضی آتلیق ییگیتلر چیقریلدی. اشترگردن طرفیده کۆکلداشلر و یقین ایچکیلر: شیریم، نۆیان کۆکلداش، قول‌نظر تغایی، مزید سینگریلر و بعضیلر چیققنده اوچ-تۆرت اۆزبک بولرگه آت سالدی. قول‌نظر بیلن قیلیچلشدیلر. کیلگن اۆزبک پیاده‌لری زۆرلیک قیلدیلر. شهرنینگ چَپَنی جنگریلرینی پینگدیلر: آهنین دروازه‌سیگه تیقدیلر. قۆچ‌بیک و میرشاه قَوچین خواجه خضر مسجدی‌نینگ یانیده توشیب قالدیلر. پیاده‌لرنی چېکینتیرگنلری زَهاتی ایلگریگی آتلیقلری خواجه خضر مسجدی‌گه ییغیلیب کیلدیلر. قۆچ‌بیک چیقیب، اوشبو ایلگری کیلگن اۆزبکلر بیلن یخشی چاپیشیب، مردانه‌وار ایش کۆرستدی. برچه آدملر قره‌ب تورگن ایدی: آلدین قاچگنلر هم تۆخته‌مه‌ی قاچیشردی. اۆق آتیش‌دن و اوروشیشدن اینده‌ی نفع یۆق ایدی. مېن دروازه‌نینگ اوستیدن کماندن آتر ایدیم. ینه بعضی یقینیمده‌گیلر اۆق آتر ایدیلر. یوقاریدن یاغیلگن اۆق‌نینگ ضربیدن خواجه خضر مسجدیدن ایلگری اۆته‌آلمه‌دیلر. اۆشه یېردن‌آق قَیتدیلر.

قمل پیتیده قؤرغان دپواری‌نینگ اوستیده هر کپچه یورر اپدیک. گاهی مپن، گاهی قاسم‌بپک، گاهی ینه بپکلر و ایچکیلردن بعضیلر اَیلَنردی. فپروزه دروازه‌سیدن شیخزاده دروازه‌سیگچه دپوار اوستیده آت بیلن یورسه بؤلردی. اؤزگه یپرلرده یَیاو یوریلردی. بعضیلر یَیاو یوریب ایلَنیب چیقردی. بیر اَیلَنگونچه تانگ آتر اپدی.

بیر کونی شَیبانی‌خان آهنین دروازه‌سی بیلن شیخزاده دروازه‌سی آره‌سیده اوروش باشله‌دی. اؤروش بو یپرده بؤله‌یاتگنی اوچون مپن کؤمکده‌لیگیم سببلی بو یپرگه کپلدیم. گازورستان دروازه‌سی بیلن سؤزنگران دروازه‌سی طرفیگه پروا قیلمه‌دیک. اؤشه کونی شیخزاده دروازه‌سی‌نینگ اوستیدن اؤق آتیشده بیر بؤز آتلیق‌نینگ آتینی کمان اؤقی بیلن یخشی آتدیم. شو اؤق بیلن‌آق کونی بیتدی. بو آره‌لیقده اولر شونچه‌لیک باستیریب کپلدیلرکه، اشترگردن موضعیده قلعه دپواری‌نینگ توبیگچه پپتدیلر. بیز بونده حرب و ضرب بیلن مشغول بؤلیب، او طرفدن تماماً خبرسیز قالیبمیز؛ بیگیرمه بپش-بیگیرمه آلتی کیشی شاتی تیار قیلگن اپکنلر، هر شاتی‌نینگ کپنگلیگی شونچه‌لیک که، اوچ کیشی، ایکّی کیشی یانمه-یان چیقه آلردی. یپتّی-سکّیز یوز زور بیگیتنی بو شاتیلر واسطه‌سیده گازورستان دروازه‌سی بیلن سؤزنگران دروازه‌سی‌نینگ آره‌لیگی تؤغریسیده پیستیرمه قؤیپب، اؤزی او طرفدن جنگ باشله‌گن اپکن. اپلی برچه بو طرف اوروشگه مشغول بؤلیب، آره‌لیق مسافه خالی بؤلگن پپتده پیسیب تورگن یپردن چیقیب، ایلدَم کپلیب، بو شاتیلرنی ایکّی دروازه‌نینگ آره‌لیغی- محمد مزید ترخان حویلیسی‌نینگ تؤغریسیدن بیر تؤله قؤرغان دپواریگه قؤیدیلر.

قؤچپبک‌نینگ، محمدقولی قَوچین‌نینگ و ینه بیر بؤلک بیگیتلرنینگ قؤریقله‌یدیگن یپری شو یپر اپدی. بو بیگیتلر محمد مزید ترخان‌نینگ حاولیسیده اپدیلر. سؤزنگران دروازه‌سی قرا برلاس‌نینگ قؤریقله‌یدیگن جایی اپدی. گازورستان دروازه‌سی شیریم تغایی و آغه-اینیسی‌نینگ، قوتلوغ خواجه کؤکَلداش‌نینگ نظارت جایی اپدی.

اوروش او تامانده بؤله‌یاتگنیدن قراوواللر غافللیکده قالیب، قول و قوللوقچی ایش-کوچ اوچون اوبیگه، بازارگه باریب، ترقه‌لیب کپتگن اپدیلر. نظارتچی بپکلری بیر-ایکّی یپتیم-اپسیر بیلن قالگن اپدی.

قۆچ‌بېک، محمدقولی قوچین، شاه صوفی، ینه بیر ییگیت یخشی قرشیلیک کۆرسه‌تیب مردانه‌لیکلر قیلدی. قۆرغان دېواری اوستیگه یاو کیشیسی‌نینگ بعضیلری چیققندیلر، بعضیلری چیقماقده اېدیلر. بو مذکور بۆلگن تۆرت کیشی یوگوریب کېلیب قیلیچ سالیب، کوچلی ضربه بېریب، دشمننی توشیریب قاچیردیلر. همه‌سیدن قۆچ‌بېک جسارت کۆرستدی. قۆچ‌بېک‌نینگ یگانه یاقیملی و نمونه‌لی ایشی شو بۆلدی. بو قملده ایکّی مرته قۆلی جوده یخشی ایشگه یره‌دی. قرا برلاس هم سۆزنگران دروازه‌سی نظارتیده یالغیز قالیب اېدی. او هم غنیمنی یخشی قَیتردی. قوتلوق خواجه کۆکَلداش و قول‌نظر میرزا هم اۆزلریگه تېگیشلی نظارت جایی-گازورستان دروازه‌سیده اېدیلر. اولر هم آز کیشی بیلن یخشی مدافعه قیلیب، کۆنده‌لنگ‌دن یخشی جنگ قیلدیلر. ینه بیر نوبت قاسم‌بېک ییگیتلرنی باشلب، سۆزنگران دروازه‌سیدن چیقیب، اۆزبکلرنی خواجه کفشیرگچه قوولب، بیر نېچه کیشینی اسیر توشیریب، باشینی کېسیب کېلدی. دان اېندی پیشگن چاغ اېدی، هېچ کیم هلی ینگی داندن شهرگه کیریتمه‌گن اېدی.

قمل مدتی اوزاقده چۆزیلدی. اېلگه کۆپ تنقیصلیک بۆلدی. شو درجه‌گه یېتتی که، فقیر و بې‌چاره ایت اېتینی، اېشک اېتینی یېییشگه کیریشدی. آتگه-خاشاک تقچیل بۆلدی. درختلرنینگ برگینی آتگه بېرر اېدیلر. اۆشنده سینَلدی که، برچه یېراقلردن توت برگی و قَیره‌غاچ یېراغی آتگه یخشیراق اېمیش. بعضیلر قوروق یاغاچلرنی رنده‌لب، قیپیغینی سووگه ایویتیب آتگه بېرر اېدیلر. اوچ-تۆرت آیگچه شَیبانی‌خان قۆرغان‌نینگ یقینیگه کېلمه‌ی، یېراقدن قۆرغاننی ایلنیب کۆچیب یورر اېدی. بېر آقشام اېل غافل یریم کېچه‌گه یقین فېروزه دروازه‌سی طرفیگه کېلیب، ناغاره چه‌لیب سوران سالدیلر. مېن مدرسه‌ده اېدیم. کۆپ تردد و دغدغه بۆلدی. بوندن سۆنگ هر کېچه کېلیب، ناغاره چه‌لیب سوران سالیب، غوغا قیلر اېدیلر.

هر قنچه اطراف و تېوره‌ک یقین-یېراققه کیشیلر یوباریلسه هم، هېچ کیمدن کۆمک و بېرار مدد یېتیشمه‌دی. زۆر و قوّتیمیز بار بۆلگن پیتده هېچ قنده‌ی شکست و بېرار نقصان بۆلمس

اېدی. کۆمک و مدد قیلمه‌دیلر، بونده‌ی وضعیتده قنده‌ی حساب بیلن مـدد قیلردیلـر. بولرگـه امید باغلب قملده قلعه‌نی قۆریقله‌ماق تۆغری اېمس اېکن.

بورونگیلر دېبدورلرکه، قۆرغان بېرکیتماقلیککه باش کېره‌ک؛ ایکّی قۆل کېره‌ک؛ ایکّی آیاق کېره‌ک: باش سردار بۆله‌دی. ایکّی قۆل-ایکّی تاماندن کېله‌دیگن کۆمک و مدد بۆله‌دی. ایکّی آیاق-قۆرغان‌نینگ ذخیره‌سی بیلن سووی بۆله‌دی. بیز بو اطـراف و تېوره‌کـده‌گیلردن کۆمـک و مددگه کۆز توته‌میز، اولرنینگ هر قَیسیسی اۆز دردی بیلن آواره.

سلطان حسین میرزادېک مردانه و تجربه‌لی پادشاه بیزگه مـدد قیلمـه‌ی، کـۆمکلر بېریـب اېلچی یوبارمه‌ی، شَیبانی‌خان‌گه قمل پیتیده کمال‌الـدین حسـین گازرگـاهي‌نی اېلچیلیککـه یوباردی.

تنبل اندیجان‌دن پیسکېنت تومنیگه کېلدی. خان هم احمدبېک و بیـر قِسـم لشـکر بـیلن تنبل‌نینگ رۆپه‌ره‌سیگه چیقدی. لک-لکان و توراک چارباغی موضعیده یوزمـه-یـوز بۆلـدیلر. اوروش-تـوروش بۆلمـه‌ی اجره‌شـدیلر. سـلطان محمودخـان اوروش آدمـی اېمـس اېـدی. سپاهیلیکدن جوده بهره‌سیز اېدی، تنبل بیلن یوزلشـگن پیتـده خانـده یوره‌کسـیزلرگه خـاص حالت و کیفیت ظاهر بوله‌دی. احمدبېک تورک کیشی اېـدی، بیـراق مردانـه و خیرخـواه آدم اېدی. عجایب قتّیق بیر گپنی خان‌گه ایته‌دی: «بو تنبل اۆزی قنچـه‌لیک کیشـی‌دیرکـه، بونچـه تهلکه و تردد تارته‌سیز. اگر کۆزینگیز قورقسه، کۆزینگیزنی باغلب یوزلَشینگ!»

تۇقیز یوز یېتّینچی (۱۵۰۲-۱۵۰۱) ییل واقعه‌لری

قمل مدتی اوزاققه چۇزیلدی. هېچ طرفدن ذخیره و آذوق کېلمه‌دی. هېچ بیر یېردن کۇمک و مدد هم بۇلمه‌دی. لشکر و خلق نا امید بۇلیب، بیرته‌دن، ایکّیته‌دن قۇرغاننی تشلب قاچه باشله‌دی. شَیبانی‌خان قۇرغان اېلی‌نینگ عاجزلیگینی انگلب، کېلیب غارِعاشقان موضعیگه توشدی. مېن هم شَیبانی‌خان‌نینگ رۇپه‌ره‌سیگه-کۇیِ پایان‌ده ملک محمد میرزانینگ اویلریگه کېلدیم. اوشبو کونلرده جهانگیرمیرزانینگ یاولَشیشیگه و سمرقنددن چیقیشیمیزگه سببچی بۇلگن اوزون حسن خواجه حسین اۇغلی (بورون بونی قید اېتگن اېدیک: قنچه‌دن-قنچه فتنه و بوزغونچیلیکلر قیلگن کیشی) اۇن-اۇن بېش نوکری بیلن کېلیب قۇرغانگه کیردی. بو کیریشی انچه مردانه کیریش اېدی.

لشکر و شهر خلقیگه یېتیشماوچیلیک و تنقیصلیک کۇپراق بۇلدی. یقین و معتبر کیشیلر اۇزلرینی قۇرغان دېواریدن تشلب قاچه باشله‌دیلر. سینشته بېکلردن ویس شیخ و ویس لاغري هم قاچیب قالدیلر. اطراف-تېوره‌کدن امیدیمیز مطلقا اوزیلدی. هېچ طرفدن امید یۇق اېدی. آذوق-طعام و ذخیره کم اېدی. باری هم توگه‌دی. هېچ یېردن آذوق و ذخیره کېلمه‌دی. انه شونده‌ی پیتده شَیبانی‌خان صلح سۇزینی آره‌گه سالدی. اگر بیرار طرفدن امیدیمیز بۇلگنیده یا ذخیره‌میز قالگنیده، صلح سۇزیگه قولاق سالرمیدیک. ضرورت بۇلدی، نریدن-بېری صلح توزیب، وقت یریم کېچه‌گه یقینلشگنیده شیخزاده دروازه‌سیدن چیقیلدی. والده‌م خانم‌نی آلیب چیقدیم. ینه ایکّی خاتین کیشی چیقدی: بیری-بیچکه خلیفه،

ایکّینچیسی-مینگلیک کؤکَلداش ایدی. مِنینگ ایگه‌چیم خانزاده‌بِگم اوشبو چیقیشده شَیبانی‌خان‌نینگ قؤلیگه توشدی. سوغدنینگ اولوغ شاه‌اریقلریده قارانغی کِچه‌ده اورینیب، یؤل یؤقاتیب، یوز تشویش بیلن تانگ آتگنده خواجه دیداردن اؤتیب، چاشگاه‌ده قاربوغ تِپه‌لیگیگه تیرمشدیک. قاربوغ تِپه‌لیگی‌نینگ شِمالیدن خودک کِنتی‌نینگ اِتگی بیلن ایلان‌اؤتینی توسماللب جؤنه‌دیک. یؤلده کِتیشده قنبر علی و قاسم‌بِک بیلن آت چاپتیردیک. مِنینگ آتیم اؤتدی. اولرنینگ آتی آرقه‌ده قالگنینی کؤریش خَیالیده قَیریلیب قره‌دیم. اَییل بؤشب قالگن اِیکن، اِیگر اَیلَنیب کِتدی. باشیم بیلن یِیرگه یِیقیلدیم. گرچه اؤشه زَهاتی اورنیمدن توریب آتگه مینیب آلگن بؤلسم-ده، اِیسیم آقشامگچه اصلیگه کِیلمه‌دی. بوعالمده اؤتگن واقعه‌لر توش و خَیالدیک کوزیم و کؤنگلیمگه کؤرینر، کِیچر ایدی.

کِیچقورون عصر نمازی چاغی ایلان‌اؤتی‌ده توشیب، آت سؤییب اِیتینی کباب قیلدیک. آتلرنی بیرآز تیندیریب سؤنگ یؤلگه توشدیک. تانگ آتمسیدن خلیلیه قیشلاغیگه یِیتیب تؤختەدیک. خلیلیه‌دن دیزه‌ک‌که کِیلیندی. او فرصتده دیزه‌ک‌ده حافظ محمدبِک دؤلدای‌نینگ اؤغلی طاهر دؤلدای قؤرغان‌بِگی ایدی. سِیمیز گؤشتلر و نان ارزان، چوچوک قاوون و یخشی اوزوملر فراوان. اونده‌ی مشقتدن بونده‌ی ارزانچیلیک و اونده‌ی فلاکتلردن بونده‌ی امانلیککه کِیلدیک.

وهم و عُسرتتین امانی تاپتوق،

ینگی جان، تازه جهانی تاپتوق.

(مضمونی:

قؤرقوو، قحطلیکدن امانلیک تاپدیک،

ینگی جان و ینگی جهانلیک تاپدیک.)

اؤلیم واهمه‌سی کؤنگیلدن کؤتریلیب، آچلیک شدّتی ایلدن دفع بؤلدی. عمریمیزده بونچه فراغت قیلمه‌گن ایدیک. عمر بؤیی امانلیک و ارزانچیلیک قدرینی بونچه‌لیک بیلمه‌گندیک. عسرت فلاکتدن سؤنگ، فراغت مشقتدن کِیین لذتلیراق و یخشیراق

کۆرینه‌دی. تـۆرت-بـېش مراتبـه انـه شـونده‌ی کـۆرگیلیکلردن راحتگـه و مشـقتدن فراغتگـه قَیتگنمیز. بیرینچیسی منه شو اېدی. اۆشنده‌ی دشمن بلاسیدن و آچلیک عذابلریدن خـلاص بۆلیـب، امانلیـک راحتـی و ارزانچیلیـک فراغتیگـه یېتیشـدیک. اوچ-تـورت کـون دیـزه‌کده استراحت قیلـدیک. اونـدن سـونگ اوره‌تېپـه سـری یۆلگـه توشـدیک. پشـاغر یۆلـدن بیـرآز چېکّه‌راقده. اونده ایلگری بیر مدت بۆلگندیم، اۆتیب کېتیشده باریب اونی سَیر قیلدیم.

پشاغرنینگ قۆرغانیده اوزاق وقتلردن بویان مېنینگ آنه‌م خانم‌گه خـذمت قیلـه‌دیگن آتـین اولاوسیزلیک طفیلی سمرقنده قـالگن اېـدی، اوچـره‌ب قالـدی، کۆریشـدیم، سۆره‌شـدیم. سمرقنددن بو یېرگه یَیاو کېلیبدی.

مېنینگ آنه‌م خانم‌نینگ سینگلیسی خـوب نگارخـانم عالمـدن اۆتگـن اېکـن. اۆره‌تېپـه‌ده خانم‌گه و مېنگه اېشیتتیردیلر. آته‌م‌نینگ آنه‌سی هم اندیجان‌ده وفات قیلگن اېکـن، اونـی هـم شو یېرده اېشیتتیم.

خانم آته‌م‌نینگ فاجعه‌لی اۆلیمی باعث آنه‌لری، اینیلری، سینگیللری، شـاه‌بېگم، سـلطان محمودخان، سلطان نگار خانم و دولت سلطانخانم‌نی کۆرالمـه‌گن اېـدی. جُـدالیک مـدتی اۆن اوچ-اۆن تۆرت ییلگه چۆزیلگندی، توغیشگنلرنی کۆریش اوچون تاشکندگه یۆل آلدیلر.

مېن محمـد حسـین میـرزا بـیلن سۆزلَشـیب، اۆره‌تېپـه کېنتلریـدن دَهکـت دېگـن یېـرده قیشله‌ماقچی بۆلدیم. باریب خاندان اهلینی دَهکـت‌گـه قۆییـب، بیـر نېچـه کونـدن سـۆنگ شاهبېگم‌نی، خان تاغه‌م‌نی و خان اوروغ-اَیماقلرنی کۆرگنی مـېن هـم تاشـکندگه جۆنـه‌دیم. باریب شاه‌بېگم و خان تاغه‌م‌گه ملازمت قیلیب، بیر نېچه کون اۆشه یېرده بۆلدیم. آنـه‌م‌نینـگ توغیشگن آپه‌سی مِهر نگارخانم هم سمرقنددن کېلدی. مېنینگ آنه‌م قوتلوغ نگارخانم آغریب قالدی، انچه یامان آغریدی. قتّیق خطرلرنی اۆتکزدی.

حضرت خواجگا خواجه سمرقنددن چیقیب کېلیب، فَرکَت‌ده اۆتیریب اېدیلر. فَرکـت‌گـه باریب خواجه‌نی کۆردوم. خان تاغه‌م لطف و مرحمت یۆلینی توتیب، ولایـت و تـومن بېـرر، دېگن امیده اېدیم. اوره‌تېپه‌نی وعده قیلدیلر. محمد حسین میرزا بېرمه‌دی. بیلمه‌دیم، اۆزیچه

بیرمه‌دیمی یا یوقاریدن اشاره بؤلدیمی؟ بیر نیچه کوندن کئین (دهکت اؤره‌تیپه‌نینگ تاغ ائتگی کئنتلریدن دیر، اولوغ تاغ‌نینگ توبیده جایلشگن. بو تاغدن اؤتگچ، مسچا کیله‌دی. ائلی گرچه سارت وقیشلاقده یشه‌سه‌لر-ده، تورکلردیک گله و سوروولی ائللر دیر. دهکت‌نینگ قؤیینی قیرق مینگ حسابلر ائدیلر) شو کئنتده‌گی اهالی‌نینگ اویلریگه جایلشدیک. مئن بیر کتّه‌راغی‌نینگ اوییگه توشدیم، قری کیشی، آلتمیش-یئتمیشلرده ائدی، لئکن هلی هم آنه‌سی بار ائدی. انچه عمر کؤرگن خاتین ائدی: بیر یوز اؤن بیر یاشده ائدی. تئموربیک هندوستان‌گه کیرگنده بو خاتین‌نینگ اوروغیدن بیری اؤشه لشکرده بؤلگن ائکن. اونی ائسلب، حکایه قیلیب بیرردی. بیر دهکت‌ده شو خاتین‌نینگ اؤزیدن توغیلگن، نیوره، قیز نیوره و نیوره‌نینگ نیوره‌لریدن تؤقسان آلتی کیشی یشردی، اؤلگنلری بیلن ایکّی یوزته حساب قیلیشردی. نیوره‌سی‌نینگ نیوره‌سی ییگیرمه بیش-ییگیرمه آلتی یاشلرده‌گی، قاپ-قاره سقاللی بیر ییگیت ائدی. دهکت‌ده ائکنیمیزده، دهکت‌نینگ تیوره‌ک-اطرافیده‌گی تاغلرنی همیشه یَیاو یوریب، سَیر قیلردیم. اکثر یلنگ‌آیاق یوررردیم. یلنگ‌آیاق کؤپ یورگنیمدن آیاقلریم تاغ و تاشنی تفاوت قیلمه‌ی قالگن ائدی. اؤشنده‌ی سَیر پیتی-بیرکونی نمازدیگر بیلن نمازشام آره‌سیده بیر اینگیچگه سیزیلر- سیزیلمس یؤلدن بیر قاره‌مال توشیب بارر ائدی. مئن دیدیم که: «بو یؤل قه‌یاققه بارر ائکن؟ قاره‌مالدن کؤزنی اوزمنگ، قاره‌مالنی یؤقاتمنگ، تاکه یؤل‌نینگ قه‌یرگه آلیب باریشی معلوم بؤلگه‌ی.» خواجه اسدالله لطف قیلیب شونده‌ی دیدی:

«گاو گُم شود چه کار کنیم؟»

(مضمونی: قاره‌مال یؤقالسه نیمه قیله‌میز؟ قارانغی توشسه نیمه قیله‌میز؟).

اوشبو قیش عسکرلریمیزدن بعضیسی بیز بیلن حربی سفرلرده یوره‌آلمه‌ی، اندیجان‌گه کئتیش اوچون رخصت سؤره‌دیلر. قاسم‌بیک تؤلیب-تاشیب: «بو کیشی باره‌یاتگن ائکن، جهانگیر میرزاگه اؤز مخصوص کییملرینگیزنی یوبارینگ»، -دیدی. بیر آق قوندوزدن تیکیلگن قلپاغیمنی یوباردیم. قاسم‌بیک ینه، تنبل‌گه هم بیر نیمه یوبارسنگیز

بؤلمه‌یدیمی؟ـدیب قیزیقتیردی. خواهله‌مه‌سم‌ـده، قاسم‌بیک‌نینگ قیزیقتیریشی طفیلی نؤیان کؤکَلداش‌نینگ سمرقندده اؤزی یسه‌تگن بیر اپگیک یسّی قیلیچی تنبل‌گه یوباریلدی. مپنینگ باشیمگه تپککن قیلیچ اوشبو قیلیچ‌نینگ اؤزی اپدی. بو کپینگی ییل واقعه‌لریده ذکر اپتیله‌دی.

بیر نپچه کوندن سؤنگ، مپن سمرقنددن چیقققنده قالیب کپتگن اولوغ آنه‌م اپسان دولت‌بیگم، سمرقندده قالگن کؤچ-اوروغ آچ و آزیب-تؤزگن حالده کپلدیلر. اوشبو قیش اؤرته‌سیده شیبانی‌خان موزله‌گن خؤجند سووینی کپچیب، شاهرخیه و پیسکپنت اطرافلریگه هجوم قیلدی. خبر کپلگچ، کیشیمیزنینگ آزلیگیگه قره‌مه‌ی، تپز آتلندیک. خؤجندنینگ قوییسیده‌گی کپنتلری، هشتیک تؤغریسی بیلن یؤلگه توشدیک. ساووق‌نینگ ضربی جوده کوچلی اپدی. بو یپرلرده هادرویش شمالی تینمه‌یدی، همیشه قتّیق اپسه‌دی. شو درجه‌ده ساووق اپدی که، اؤشه ایکّی-اوچ کون آره‌سیده ایکّی-اوچ کیشی ساووق‌نینگ شدّتیدن اؤلگن اپدی. مپنده غسل‌گه احتیاج بار اپدی. یاقه‌لرینی قلین موز قاپله‌گن، سوونینگ تپزلیگی باعث اؤرته‌سی موزله‌مه‌گن بیر اریقده‌گی سووگه کیریب غسل قیلدیم. اؤن آلتی مراتبه سووگه شؤنغیدیم. سوونینگ ساووقلیگی خیله تأثیر قیلدی.

اپرته‌سیگه خؤجند سوویدن خاصلر تؤغریسیده موز اوستیدن یوریب اؤتدیک. دریادن اؤتیب، تون بؤیی یوریب پیسکپنت‌گه کپلدیک. شَیبانی‌خان هم شاهرخیه اطرافلرینی تَلب، قَیتیب کپتپیتی. او فرصتده پیسکپنت ملا حیدرنینگ اؤغلی عبدالمنان‌ده اپدی. عبدالمنان‌دن کیچیکراق مؤمن اسملی بیر یره‌مس و هوایي اؤغلی سمرقندده اپکنیمده مپنینگ قاشیمده اپدی، امکان قدَر اعتبار کؤرستگندیم. بیلمه‌دیم، نؤیان کؤکَلداش سمرقندده اونینگ بیلن قنده‌ی یامان معامله قیلیبدی که، بو کینه سقلگن اپکن. اؤزبک هجومچیسی‌نینگ قَیتگنی حقیده خبر کپلگچ، خان قاشیگه کیشی یوباریبدی.

پیسکپنت‌دن کؤچیب آهنگران کپنتلریده اوچ-تؤرت کون تؤختب قالدیک. سمرقنده‌گی آشنالیک طفیلی ملا حیدرنینگ اؤغلی مؤمن نؤیان کؤکَلداش‌نی و احمد قاسم‌نی، ینه

بعضیلرنی ضیافتگه چارله‌یدی. مېن پیسکېنت‌دن کۆچگنیمده، بو گروه پیسکېنت‌ده قالدی. بو جماعه‌گه بیر جر یاقه‌سیده ضیافت ببریشه‌دی. بیز کېلیب آهنگران کېنتلریدن سامسییرک دېگن کېنتگه توشدیک. اېرته‌سیگه نۆیان کۆکلداش جرلیکدن مستلیکده ییقیلیب اۆلیبدی، دېگن خبر کېلدی. نۆیان‌نینگ توغیشگن تاغه‌سی حق‌نظرنی ینه بیر گروه کیشی بیلن یوباریلدی، باریب نویان‌نی ییقیلگن پېریدن تاپیب، احتیاط قیلیب، پیسکېنت‌ده توپراققه تاپشیریب کېلدیلر. بولر صحبت قورگن پېردن بیر کمان اۆقی آتیمی نریده بلند بیر جرنینگ آستیده نۆیان‌نینگ اۆلیگینی تاپیبدیلر. بعضیلر، مۆمن سمرقندده‌گی کینه‌نی سقلب، نویان‌گه قصد قیلگن، دېگن گمانگه هم باریشدی. حقیقتینی هېچ کیم بیلمه‌دی. مېنگه بو حال جوده قتّیق تأثیر قیلدی. کم کیشی‌نینگ اۆلیمیدن بونچه تأثیرلنگن اېدیم. بیر هفته، اۆن کونگچه همیشه ییغلردیم. اولیمی‌نینگ ابجد حسابیده‌گی سنه‌سی-«فوت شُد نۆیان» (نۆیان وفات اېتدی) سۆزلریده تاپیلدی.

بیر نېچه کوندن سۆنگ دهکت‌گه قَیتیب کېلدیم. بهار باشلَنیشی بیلن شَیبانی‌خان‌نینگ اوره‌تېپه اوستیگه کېلیشی حقیده خبر بۆلدی. دهکت تېکیس ییر بۆلگنی اوچون آب‌بردن داوانی بیلن تاغلی مسچاگه آشدیک. مسچانینگ پستکی کېنتی آب‌بردن دیر. بو آب‌بردن‌دن قوییراقده بیر چشمه بۆلیب، بو چشمه تېپه‌سیده بیر مزار توریپتی. اوشبو چشمه‌دن یوقاریسی مسچاگه قره‌شلی. قوییسی پلغارگه تعلقلی دیر. اوشبو چشمه باشیده، اونینگ یاقه‌سیده‌گی تاشگه بو اوچ بَیت‌نی اۆییب یازدیردیم:

شنیدم‌که، جمشید فرخ‌سرشت،
به سرچشمه‌یی بر سنگی نوشت:
در این چشمه چون ما بسی دَم زدند،
برفتند تا چشم برهم زدند.
گرفتیم عالم با مردي و زۆر،
و لېکن نبردیم با خود به گۆر.

(مضمونی:

ایشیتگنیم بارکه، جمشیددېک ایامدار

بیر بولاق تاشیگه یازدیردی یادگار:

«او بولاق باشیگه کۆپلر یېتدیلر،

کۆز یومیب آچگونچه ییتیب کېتدیلر.

مردلیگ و زۆرلیک-له عالمنی آلدیک،

لېکن قبرستانگه قوروق یۆل سالدیک.»)

بو تاغلی مسکنده تاشگه اۆییب بَیت و نرسه‌لر بیتیش عادت دیر. اوشبو مسچاده ایکنیمیزده، شاعر ملا هجری حصار طرفیدن کېلیب ملازمت قیلدی. اوشبو مطلع‌نی اۆشه پیتلری بیتگن ایدیم:

تکلف هر نېچه صورتته توتولسه، اندین آرتوقسېن،

سېنی جان دېرلر، اما بې‌تکلّف جاندین آرتوقسېن.

شَیبانی‌خان اۆره‌تېپه‌نینگ تېوره‌ک-اطرافلریگه کېلیب، بیر سیره بوزغونچیلیک قیلیب قَیتدی. شَیبانی‌خان اۆره‌تېپه‌نینگ اوستیده ایکنیده کیشیمیز نینگ آزلیگیگه و یراقسیزلیگیگه قره‌مه‌ی، یاو ایشیک آلدیگه کېلگنده امکاننی قۆلدن چیقرمسلیک اوچون مسچاده‌گی خاندانني قۆییب، آب‌بردن داوانیدن آشیب دهکت کېنتیگه کېلدیک. شَیبانی‌خان درحال قَیتیب کېتدی.

ینه داوان آشیب مسچاگه کېلدیک. ولایتیمیز یۆق، یېریمیز یۆق، تاغدن-تاققه بونده‌ی سرسان و سرگردان آشماق، تورماق بېهوده، دېگن فکرگه کېلدیک. خان حضوریگه-تاشکندگه، فقط تاشکندگه بارماق کېره‌ک. قاسم‌بېک بو یوریشگه راضی بۆلمه‌دی. ایلگری بیتگندېک، او قاربولاق‌ده ضبط و سیاست اوچون اوچ-تۆرت مۆغولنی اۆلدیرتیرگن ایدی. اَفتیدن، انه شونگه کۆره او باریشگه ایکّیلندی. کۆپ توشونتیریشگه اورینديک، بۆلمه‌دی. آغه-اینی و تابعلری، تَنیش-بیلیشلری بیلن حصارگه یۆل آلدی. بیز آب‌بردن داوانیدن آشیب،

خان حضوریگه تاشکندگه روانه بۆلدیک. شو پیتلری تنبل لشکر تارتیب آهنگران تاغی اپتکلریگه کېلدی. لشکر ایچیده محمد حصاری نامی بیلن مشهور بۆلگن محمد دۆغلت، ینه اوکه‌سی سلطان حسین دۆغلت، قنبر علی سَلاخ کېلیشیب آلیب تنبل‌گه قصد قیله‌دیلر. بو حالتنی تنبل سېزگچ، اولرتوره آلمه‌دیلر: خان قاشیگه قاچیب کېلدیلر.

قربان هیبتی شاهرخیه‌ده اۆتدی. تۆختاوسیز یوریب، خان حضوریگه-تاشکندگه باردیم. بو رباعینی ایتیب اېدیم. یخشی قافیه‌لشتیریشده ایکّیلنگندیم. او پیتده شعر اصطلاحلری طلبلریگه اونچه‌لیک قتّیق عمل قیلمسدیم. خان خوش‌طبع کیشی اېدی، شعر بیتردی، گرچه توزوکراق غزلی کم بۆلسه-ده، بو رباعینی خانگه منظور اېتیب، ترددیمنی عرض قیلدیم. کۆنگیل تینگودېک قانیقرلی جواب تاپمه‌دیم. اَفتیدن، شعراصطلاحلری طلبلریگه کمراق رعایه قیلیب یازیلگندیر. رباعی اوشبو دیر:

یاد اېتمس اېمیش کیشینی محنتته کیشی،
شاد اېتمس اېمیش کۆنگولنی غربتته کیشی.
کۆنگلوم بو غریبلیکته شاد اۆلمه‌دی هېچ،
غربتته سېوونمس اېمیش، البتّه، کیشی.

سۆنگره معلوم بۆلدی که، تورکی سۆزلرده جای تقاضاسی بیلن "ت" (تا)، "د"، (دال)، ینه "غ" (غین)، "ق" (قاف) و "ک" (کاف) بیر-بیرلری بیلن المَشینیب قالر اېکن.

بیر نېچه کوندن سۆنگ تنبل اۆره‌تېپه اوستیگه کېلدی. بو خبر یېتگچ، خان تاشکنددن لشکر جۆنتدی. پیسکېنت بیلن سامسییره‌ک آره‌سیده چپ قنات و اۆنگ قناتنی صفگه تیزگن اېدیم، کېلیب کۆردیلر. مۆغول تعامليچه توغ باغله‌دیلر. خان آتدن توشدی. تۆقّیز توغنی خان‌نینگ آلدیده تورغیزیب، بیر مۆغول مال‌نینگ اۆرته ایلیگیگه بیر اوزون آق بۆزنی باغلب، قۆلیگه توتیب آلگن. ینه اوچ پرچه اوزون بۆزنی اوچ توغ نینگ توتقیچیدن قوییراق باغلب، توغ‌نینگ دسته‌سی آستیدن آلیب کېلتیردیلر. بیر بۆزنینگ اوچینی خان باسیب توردی. ینه بیر توغقه باغلنگن بۆزنینگ اوچینی مېن باسیب توردیم. ینه بیر بۆزنینگ اوچینی سلطان محمد

خانیکه. او مؤغول بؤز باغلَگن مال‌نینگ اؤرته ایلیگینی قؤلیگه آلیب، مؤغولچه سؤزلردن بیر نیمه‌لر دپب توغقه قوب اشاره قیله‌دی. خان و برچه تورگنلر توغ سری قیمیزلر ساچه‌دیلر. برچه کَرنَی و ناغاره‌لرنی بیر یؤله چله‌دیلر. صفده تورگن لشکر خلقی بیر یؤله سوران ساله‌دی. اوچ مراتبه انه شونده‌ی قیله‌دیلر. اوندن سؤنگ آتلَنیب، سوران سالیب، شونچه لشکر اطرافیده یوگوردیلر. مؤغول آره‌سیده چینگیزخان‌نینگ توزوگی حاضرگچه نَق چینگیزخان دوریده‌گیدپک دیر.

اؤنگ قنات اؤنگ قناتده، چپ قنات چپ قناتده، مرکز مرکزده، هر کیم آته-باباسیدن قالگن پیریده‌گینه توره‌دی. اؤنگ قنات و چپ قناتده کیم‌نینگ اعتباری کؤپراق بؤلسه، صف‌نینگ باشراغیده توره‌دیلر.

اؤنگ قناتده چَراسی بیلن بپکچیک اوروغی همیشه صف باشیگه چیقیشگه اینتیله‌دیلر. او فرصتده چراسی اوروغی‌نینگ تومن‌بپگی قشقه محمود اپدی، انچه مردانه پیگیت اپدی. نامی هم تومنگه مشهور بؤلگن بپکچیک تومنی‌نینگ تومن‌بپگی ایوب یعقوب اپدی. باشگه چیقماق اوچون اوروشدیلر. بیر-بیرلریگه قیلیچلر کؤتردیلر. آخری، اَفتیدن، شونده‌ی قرارگه کپلیندی: اَیلَنه آلیب اوروشیشده بیری باشگه چیقه‌دی، صفده تورگنده ایکّینچیسی باشگه چیقه‌دی.

اپرته‌سی سامسییره‌ک تومنیده دوره آلیب آوگه چیقدیلر. کپلیب توراک چارباغیگه توشیلدی. نهایه‌سیگه پپتکیزگن غزلنی شو کونی اوشبو یورتده توگتدیم. او توگللنگن غزل بو دیر:

مطلع:

جانیمدین اؤزگه یار وفادار تاپمه‌دیم،

کؤونگلومدین اؤزگه محرم اسرار تاپمه‌دیم.

بو غزل آلتی بَیت دیر. بوندن سؤنگ یازیلگن هر بیر غزل اؤشه ترتیب بیلن بیتیلدی.

بوندن کؤچه-کؤچه خؤجند دریاسی‌نینگ ساحلیگه کپلدیلر. بیر کونی سَیر طریقه‌سیده

سوودن اؤتیب، طعام پیشیریب، ییگیتلر و خدمتکارلرنی شؤخلیککه سالدیک. اوشبو کون مبنینگ آتیم اَییلی‌نینگ آلتین ایلگه‌گینی اؤغیرله‌دیلر. ابرته‌سی سحرلب‌آق خانقولی بیانقولی بیلن سلطان محمد ویس قاچیب تنبل‌نینگ آلدیگه باردیلر. گرچه حقیقت معلوم بؤلمسه‌ده، برچه بو حرکت شولردن صادر بؤلگن، دیب گمان قیلدی. احمد قاسم کؤهبُر هم اجازه سؤره‌ب اؤره‌تپه‌گه کیتدی. او هم شو کیتگنیچه قَیتمه‌دی. تنبل‌گه قؤشیلیب کیتدی.

تۇقّیز یوز سکّیزینچی (۱۵۰۳-۱۵۰۲) ییل واقعه‌لری

خان‌نینگ بو یوریشی بې‌فایده‌راق یوریش ایدی- قۇرغان آلیش و یاونی باسیش یۇق: باردیلر، کېلدیلر. تاشکنده بۇلگن پیتیمده، خیله محتاجلیک و خوارلیک تارتیلدی، ولایت یۇق، ولایت امیدوارلیگی یۇق، نوکرلر اکثر ترقه‌دی، مېن بیلن قالگن سناقلی کیشیلر ایسه یۇقسیللیکدن مېنینگ بیلن یورالمس ایدیلر.

خان تاغه‌م‌نینگ ایشیگیگه بارسم، گاه بیر کیشی، گاها ایکّی کیشی بیلن باررردیم. بیراق یخشیلیگی شو ایدی که، اولر یات ایمس، قریندداشلریم بۇلردی. خان تاغه‌مگه کۇرینیش بېریب، شاه‌بېگم حضوریگه باررردیم. اوز اوییمدېک باش‌یلنگ، آیاق‌یلنگ کیرر ایدیم.

آخری بونده‌ی سرگردانلیک و بو خیل قۇنیمسیزلیک جانیمگه تېگدی. دېدیم که: «بونده‌ی قییینچیلیک بیلن تیریک بۇلگونچه، باش آلیب یۇقالیب کېتسم یخشیراق. بو خیل خوارلیک و زارلیک بیلن ایلگه کۇرینگونچه آیاغیم یېتگنچه کېتسم یخشی. ختای‌گه بارماقنی نیت قیلیب، باش آلیب کېتیش حرکتیگه توشدیم. کیچیکلیکدن بېری ختای طرفلریگه هوسیم بار ایدی. بیراق سلطنت و باشقه باغلَنیشلر طفیلی بو نیت میسر بۇلمسدی. سلطنت هم کېتدی. آنه‌م هم آنه‌لریگه، اینیلریگه قۇشیلدی. سفر مانعلیکلری برطرف بۇلدی، او دغدغه‌لر دفع بۇلدی». خواجه ابوالمکارم واسطه‌چیلیگیده اوشبو سۇزنی خان‌گه یېتکزیشنی سۇردیم: شَیبانی‌خان‌دېک غنیم پیدا بۇلدی، اونینگ ضرری توررکه و مۇغولگه بب-برابر دیر. هلی‌حاضرچه او یېرلی خلقنی یخشی باسیب آلمَی توریب، کۇپ کوچه‌یمسیدن توریب بونینگ فکرینی قیلماقلیک کېره‌ک. نېگه‌که، دېمیشلر:

امرؤز بکش چو میتوان کشت،
آتش چو بلند شُد جهان سؤخت.
مگذارکه زِه کند کمان را،
دشمن چو به تیر مي‌توان دؤخت.
(مضمونی:
بو گون یاونی محو ایت قؤلینگدن کپلسه،
آلاو کوچه‌یدیمی: یانه‌دی جهان.
دشمنگه اؤقینگنی ایاوسیز آتگین،
کمان اؤقله‌شیگه بیرمه‌گین امکان.)

کیچیک خان تاغه‌م هم ییگیرمه تؤرت-ییگیرمه بیش ییل‌دیرکه، ملاقات قیلمه‌یدیلر، مېن هم اولرنی کؤرگن ایمسمن. مېن بارسم و کیچیک خان تاغه‌منی کؤرسم، هم ملاقات قیلیشگه واسطه ایزلب، بونینگ حرکتیده بؤلسم بؤلرمیکن. مقصدیم شو بهانه بیلن بو آره‌لردن چیقیش ایدی. مؤغولستان و تورفان‌گه بارگنده ایسه، هېچ قنده‌ی تؤسیق و وهیمه قالمه‌یدی، اؤز جلویم اؤزیم‌نینگ قؤلیمده بؤله‌دی. بو خَیالیمدن هېچ کیشی واقف ایمس ایدی، بیراونی بوندن خبردار هم قیلیب بؤلمسدی. چونکه آنه‌مگه هم بونده‌ی سؤزلرنی ایتیب بؤلمسدی. ینه مېنینگ اطراف-تېوره‌گیمده یورگن بیر نېچه کتّه-کیچیکلرنینگ هر بیری امیدوارلیک بیلن مېنگه اېرگشیب سرگردانلیکنی بیرگه تارتماقده‌لر. اولرگه هم بونده‌ی گپلرنی ایتیش‌نینگ هېچ قیزیغی یؤق ایدی. خواجه ابوالمکارم شاه‌بیگم‌گه و خان تاغه‌مگه بو سؤزنی ایتگچ، اولر راضیلیک بیریشرمیکن؟ ینه کؤنگیللریگه کپلرکه، اعتبار تاپمه‌گنیمدن رخصت تیله‌ماقده‌من. بو جهتدن ناموس قیلیب رخصتده بیرآز اؤیلَنیب توردیلر.

اوشبو فرصتده کیچیک خان تاغه‌مدن بیر کیشی کپلدی: کیچیک خان انیق کپلماقده ایکن. بو ربجه‌م هم بؤلمه‌دی. ینه بیر کیشی کپلیب، کیچیک خان‌نینگ یقین پیتگنی خبرینی اَیتگچ، شاه‌بیگم و کیچیک خان تاغه‌م‌نینگ سینگیللری: سلطان نگارخانم و دولت

سلطان‌خانم، مېن، سلطان محمد خانیکه و میرزاخان-برچه کیچیک خان تاغه‌م استقبالیگه چیقدیک. تاشکند بیلن سَیره‌م‌نینگ آره‌سیده یغما دېگن منزل و ینه بیر نېچه منزلچه‌لر بار. ابراهیم آته و اسحاق آته‌نینگ قبرلری اۏشه یېرده دیر. شو جایلرگچه باریلدی. کیچیک خان تاغه‌م‌نینگ شو زمان‌آق کېلیشینی انیق بیلمه‌ی، هَلِیتدن سرعت بیلن آتلَنیب ایدیم. خان بیردن اوچره‌گنی باعث آتدن توشدیم. ایلگری یوردیم. مېن توشگنده‌یاق کیچیک خان تاغه‌م خبردا ر بۏلدی، خیله اونغَیسیزلندی. اَفتیدن، او بیر جایده بې‌ملال جایلَشیب، کېین مېن بیلن تعظیم قیلیب کۏریشیشنی خَیال قیلگن. یقین باریب توشدیم. وقت تقاضا قیلمه‌دی، تعظیم قیلگونچه فرصت هم بۏلمه‌دی، اېگیلیب باریب کۏریشدیم. اضطراب و خجالتده قالیب، درحال سلطان سعیدخان بیلن باباخان سلطاننی توشیب مېن بیلن تعظیم قیلیب کۏریشیشگه بویوردیلر. خان نینگ اۏلانلریدن اوشبو ایکّی سلطان‌گینه کېلیب اېدی، اۏن اوچ-اۏن تۏرت یاشده اېدیلر. بو سلطانلر بیلن کۏریشیب آتلَنیب، شاه‌بېگم قاشیگه کېلدیک. اۏتگن-کېچگن کیفیت و حالتلردن یریم کېچه‌گچه اۏتیریب گپلشدیلر. اېرته‌سی کونی کیچیک خان تاغه‌م مېنگه مۏغولچه رسوملی باش-آیاق کییم و بېلباغینی، اېگرلیک ذاتدار آتینی هدیه قیلدی. حشمتلی مۏغولي بۏرک، سنچمه تیککن ختایی اطلس تون، بورونگی رسمده‌گی چقماقتاش خلته‌چه‌لی ختایی بېلباغ، تۏن‌نینگ سۏل یاقه‌سیگه خاتین کیشی‌نینگ یاقه‌سیگه آسه‌دیگن عنبردان و خلته‌چه‌سیدېک نرسه‌لر آسیلگن؛ اۏنگ تامانیگه هم خودّی منه شونده‌ی اوچ-تۏرت نرسه آسیلگن. او یېردن تاشکند سری یۏلگه توشدیلر.

اولوغ خان تاغه‌م هم تاشکنددن اوچ- تۏرت ییغاچ یۏل یوریب، قرشیمیزگه چیقیب کېلدی. بیر یېرده کتّه چادرلر تیکیب، اولوغ خان اۏتیردی. کیچیک خان رۏپه‌ره‌دن کېلردی. یقین یېتگچ، خان‌نینگ چپ قۏلی بیلن آرقه‌سیدن ایلَنیب اۏتیب، خان‌نینگ آلدیگه توشیب کېلدی. کۏریشر یېرگه یېتیشیب، تۏقّیز مراتبه اېگیلیب کۏریشدی. اولوغ خان هم، کیچیک خان هم یقین یېتگچ، توریب کۏریشدیلر، اوزاق قوچاقلَشیب توریشدیلر. قَیتگنده هم

کیچیک خان تؤقیز مراتبه تعظیم قیلدی. تارتیق تارتگنده هم تکرار-تکرار اپگیلـدی. اونـدن سؤنگ کپلیب اؤتیردیلر.

کیچیک خان‌نینگ کیشیلری بوتونله‌ی مؤغولچه یسه‌نیب آلگن اپدیلر: مؤغولچه بـؤرکلر، ختایی اطلس و سنچمه تیکیلگن تؤنلر، مؤغولچه یشیل سغریلیک سداقلر، اپگرلر، مؤغـولي آتلر و هر بیرلری علیحده فرقلنووچی زپب-زینت بیلن کپلیشدی. کیچیک خان آزراق کیشـی بیلن کپلیب اپدی: مینگدن کؤپراق، ایکّی مینگدن آزراق چیقردی. کیچیک خان تاغم غلطی فعل-اطوارلی — زؤر قیلیچباز و اؤزیگه ایشانگن، مردانه کیشی اپـدی. او قـورال-اسـلحه‌دن قیلیچگه کؤپراق اعتقادلی اپدی. دپر اپدی که: «شش‌پر[1]، چؤقمار[2]، کپستن[3]، تبـرزین و بالتـه تپگسه بیر پیرگه تأثیر قیله‌دی؛ اگر قیلیچ تپگسه باشدن-آیاققه‌چه کپسه‌دی.» قیلیچینـی هرگـز اؤزیدن اییـرمس، یـا بپلیـده، یـا قؤلیـده بـؤلردی. چپکّـه جایـده اولغـه‌یگنی اوچـون بیـر آز قیشلاقیراق، دغل سؤزلی اپدی. قید اپتیلگنیدپک، اوشـبو مؤغولچـه کییمـده کیچیـک خـان تاغم بیلن بیرگه کپلدیم. خواجه ابوالمکارم اولوغ خان تاغم بیلن اپدی: مپنی تنیمـه‌ی «بـولر قَیسی سلطان‌دیر؟» دپب سؤره‌بدی. اَیتگنلریدن سؤنگ تنیبدی.

تاشکندگه کپلیب درحال سلطان احمد تنبل‌نینگ اوستیگه انـدیجان‌گـه لشـکر تارتـدی. کندیرلیک داوانی آرقه‌لی یؤلگه توشدی. آهنگران تاغ اپتکلریگـه یپتگنـده کیچیـک خـاننی و مپنی ایلگیراققه یوباردیلر. داواندن آشیب زیرقان و کرنان یورتیـده ایکّـی خـان قؤشـیلدیلر. کرنان یورتیده بیر کون دَم آلدیلر، لشکرلری‌نینگ حسابی اؤتّیز مینگته‌چه اپدی.

آلدیندن تنبل هم لشکرنی ییغیب، اخسی‌گه کپلیپتی، دپگن خبر کپلـه باشـله‌دی. خـانلر کپنگش قیلیب، مصلحت شونگه قرار تاپدی کـه، مپنگـه بیـر قِسـم لشـکر قؤشـه‌دیلر. مـپن خؤجند دریاسیدن اؤتیب، اؤش و اؤزگند سری باریب، یاو آرقه‌سیگه ایلَنیب اؤته‌من.

۱- شش پر- آلتی قیرّه‌لی گُرز

۲-چؤقمار-تؤقماق شکلیده‌گی قدیمي اوروش قورالی، تاش کپسه‌دیگن یاکه پرچه‌له‌یدگن گُرز، پُتک.

۳- کپستن- قدیمي اوروش قورالی.

شونگه کپلیشیب، ایوب بپکچیکنی تومنی[۴]، جان‌حسن بارین‌نی اؤز قِسمی، محمد حصاری دؤغلت، سلطان حسین دؤغلت، سلطان احمد میرزا دؤغلت‌نینگ اؤزینی (دؤغلت تومنی بولرده اپمس اپدی)، قنبرعلی و ساریغ‌باش میرزا ایترچی‌نی لشکربپگی قیلیب مپنگه قوشدیلر. کرنان‌ده خانلردن اَیریلیب، سَکان موضعیده خؤجند دریاسیدن سال[۵]بیلن اؤتدیک، خؤقان ملکیدن اؤتیب، قُبانی باسیب آلیب، آله‌یلوق ملکی آرقه‌لی اؤش اوستیگه جدل یوردیک. سحر وقتی اؤش قؤرغانیگه یپتگنیمیزنی اپل سپزمه‌ی قالدی. اؤش اپلی چاره تاپالمه‌ی، اؤش‌نی بیزگه تاپشیردیلر. ذاتاً، ولایت اپلی بیزنی کؤپ تیلر اپدیلر. تنبل‌دن قؤرققنلریدن و بیزنینگ بییراقلیگیمیزدن چاره تاپالمسدیلر. اؤش‌گه کیرگچ، اندیجان‌نینگ شرق و جنوبیده‌گی تاغ و تپکیسلیکلر، اپل و اولوسلر بوتونله‌ی بیزگه قره‌دی. بورون فرغانه‌نینگ پایتختی بؤلگن اؤزگندنینگ یخشی قؤرغانی بار، چپگره‌ده جایلشگن. اپلی بیزگه تابعلیکنی قبول قیلیب، کیشی یوباریب، مپن تامانگه اؤتدی. بیر نپچه کوندن سؤنگ مرغینان اپلی هم قؤرغان‌بپگی‌نی اوریب قوولب، مپنگه قؤشیلدی. خؤجند دریاسی‌نینگ اندیجان طرفیده‌گی قؤرغانلردن بیرگینه اندیجان‌دن اؤزگه برچه‌سی به‌تمام مپنگه قؤشیلدی. بو پیتده شونچه قؤرغانلر بیزگه قؤشیلگنی گه قره‌مسدن، ولایتده، بونده‌ی اوروشلر آز-ماز بؤلیب تورر، لپکن هپچ قَیسی تاماندن غالبلیک و مغلوبلیک معلوم بؤلمس اپدی. اندیجان تامانلرده‌گی اپل و اولوس، قؤرغان و ولایت اکثر مپنگه قؤشیلگنلری اوچون اندیجان‌نینگ اپلی هم اصلیده مپنی تیلر اپدی، بیراق چاره تاپالمسدی. خَیالگه کپلدی که، بیر کپچه اندیجان یقینیگه باریب، کیشی کیریتیب، خواجه و اربابلری بیلن سؤزلشسک، احتمال، بیزنی بیرار طرفدن کیریتیشر. بو خَیال بیلن اؤش‌دن آتلَنیب، یریم کپچه‌سی اندیجان‌دن بپیراقده‌گی چهل‌دختران رؤپه‌ره‌سیگه کپلدیک. قنبر علیبپک و ینه بعضی بپکلرنی پُخته‌لیک بیلن قؤرغانگه کیریتیب، خواجه و ارباب بیلن سؤزلشسینلر دپب ایلگریراق یوباردیک. بیز

۴- تومن- اؤن مینگ عسکرلیک لشکر.

۵-سال- یاغاچدن ارقان باغلب تؤقیلگن قایق.

یوبارگن بپکلرنی کوتیب آت اوستیده‌یاق توریب ایدیک. بعضیلر پینَکده، بعضیلر اویقوسیره‌گن، کپچه‌نینگ اوچینچی قِسمی ایدی، بیردنیگه ناغاره‌چیمیزنینگ اونی و سوران ایشیتیلدی. دشمن‌نینگ کؤپ-آزلیگینی بیلمه‌ی، خبرسیز و اویقوسیره‌گن لشکر بیر یؤله بیر-بیریگه قره‌مه‌ی تیرقیره‌ب قاچه ببردی. مبن ایلنی توخته‌تیشگه هم فرصت تاپمه‌دیم. تپز دشمن تامانگه آت سوردیم. میرشاه قَوچین، بابا شپرزاد و دوست ناصر مبن بیلن بیرگه قوزغه‌لدی. بیز تورت کیشیدن اؤزگه برچه ایل قاچماقته یوز قؤیدیلر. آزراق آرتگه یورگن ایدیم‌که، هجوم قیلگنلر اؤق آتیب، سوران سالیب، پپتیب کپلیشدی. بیر قشقه آتلیک کیشی مبنگه تامان یقینلشیب کپلدی. آتیگه اؤق آتدیم، یومه‌لب کپتدی. بیر آز باسیلگندپک بؤلدیلر.

مبنینگ بیلن بؤلگن اوچ کیشی دپدیلرکه: «قارانغو کپچه یاونینگ کؤپ-آز اپکنلیگی معلوم و انیق ایمس. بیزنینگ لشکر ایلی بوتونله‌ی کپتدی. بیز تؤرت کیشیدن یاولر قنچه‌لیک ضرر کؤررردی؟! باریب ترقه‌لمه‌گن لشکرگه پپتیب، کپین اوروشماق کپره‌ک». تپزکارلیک بیلن ایلگه پپتیب، اوریب، قمچیلب، هرچند قیلدیم، لشکر تؤخته‌مه‌دی. ینه بو تؤرت کیشی بیلن قَیتیب، یاونی اؤققه توتدیک، آزراققینه تؤخته‌دیلر. بیر-ایکّی نوبت کؤردیلرکه، بیز اوچ-تؤرت کیشی، آرتیق ایمسمیز، ینه ایلنی قوولش و اسیر توشیرماققه مشغول بؤلدیلر. اؤشبو یؤسینده اوچ-تؤرت مرته باریب ایلنی تپیدیم. ایل تپیلمه‌گچ، ینه اوشبو اوچ کیشی بیلن قَیتیب اوق یاغدیریب، غنیمنی قَیتردیم. ایلنی ایکّی-اوچ کوروهگچه خرابوک و پشامون روپره‌سیده‌گی تپه‌لیککه‌چه قوولب کپلدیلر.

تپه‌لیککه پپتگنده، محمد علی مبشر اوچره‌دی. مبن دپدیم‌که: «بولر آز کیشی دیر، تؤختب آت ساله‌یلیک.» تؤختب آت سالدیک، دشمن تؤختب قالدی. ترقه‌لگن ایل او طرف-بو طرفدن پیغیلیب کپلدیلر. بعضی من-من دپگن پیگیتلر شو قاچگنی بیلن تؤغری اؤش‌گه باریبدیلر.

واقعه تفصیلاتی بونده‌ی بؤلگن اپکن: ایوب بپکچیک‌نینگ تومنیدن بیر نپچه مؤغول

اؤش‌ده بیزدن اَیریلیب، قزاقلیککه (تالان-تاراج قیلیشگه (اندیجان اطرافیگه کېلگن اېکنلر. لشکریمیزنینگ غلّه-غاوورینی اېشیتیب، زیرکلیک بیلن ایلگریراق کېلیب اؤرانلشه‌دیلر- رمز اَیته‌دیلر). اؤران ایکّی خیل بؤله‌دی: هربیر قوم‌نینگ اؤرانی بار. چنانچه: بعضی قوم‌نینگ اؤرانی "دردانه" دیر و بعضی سینیکی "تۆقبای" یاکه "لولو"؛ ینه باشقه‌سی: بوتون لشکرگه جنگ پیتی ایکّی سۆزنی اؤران قیلیب قۆیه‌دی‌که، ضرور وقتده هر قه‌پرده اوچره‌شگنده، بیری بیر سۆزنی ایتسه، ینه بیری اؤشه ایتیلیشی کېره‌ک بۆلگن ایکّینچی سۆزنی ایته‌دی. انه شو یۆسینده اېل یاودن اَیریله‌دی و اؤز کیشی‌سینی یاتدن فرق قیله‌دی. بو یوریشده رسمی اوران "تاشکند" بیلن "سَیرەم" سۆزلری اېدی. "تاشکند" دېسه، "سَیرەم" دېییلگه‌ی و "سَیرەم" دېسه، "تاشکند". بو توپالانده خواجه محمد علی ایلگریراق اېکن. مۆغوللر: "تاشکند، تاشکند"، دېب کېلگنده خواجه محمد علی سراسیمه‌ده قالیب، جواباً او هم "«تاشکند، تاشکند" دېیدی. مۆغوللر یاو کیشیسی دېب خَیال قیلیب، سوران سالیب، ناغاره‌چی ناغاره چه‌لیب، اؤق قۆیه‌دیلر. اوشبو خطالیک طفیلی لشکر بیر جایده تورمه‌ی، ترقه‌لیشیب کېتدیک.

او توزگن ربجهم عملگه آشمه‌دی. ینه قَیتیب اؤش‌گه کېلدیک. بېش-آلتی کوندن سۆنگ تاغ و توز و قۆرغانلر مېنگه یوز توتگنیدن تنبل و اونینگ طرفدارلری هدیکسیره‌ب، نې قیلیشلرینی بیلمَی، لشکری و اېلی اوچاو-تۆرتاولَشیب تاغ و توزگه قاچیشگه کیریشدیلر. اولرنینگ آره‌سیدن کېلگن بعضی کیشیلر دېدیلرکه: «تنبل‌نینگ ایشی بوزیلیش عرفه‌سیده. اوشبو اوچ تۆرت کونده انیق تمام بوله‌دی.»

بو خبرلر کېلگچ، اندیجان اوستیگه آتلندیک. اندیجان قۆرغانیده تنبل‌نینگ کیچیک اینیسی سلطان محمدکَلپۆک توررردی. توتلیک یۆلی بیلن کېلیب، اندیجان‌نینگ جَنوب طرفیده‌گی خاکان‌گه پېشین نمازی پیتی هجوم قیلیندی. اؤزیم هم هجومچیلر کېبنیدن یوریب، عَیش تېپه‌لیگی‌نینگ خاکان طرفیده‌گی اېتک قِسمیگه کېلدیم. قراوولدن خبر کېلدی که، سلطان محمد کلپۆک بار کیشیسی بیلن محله و باغلردن تشقری عیش تېپه‌لیگی‌نینگ اېتگیگه چیقیبدی. هجومده‌گیلر هنوز ییغیلمه‌گن اېدی. چاپقونچیلریمیزنینگ ییغیلیشیگه

قره‌مه‌ی زودلیک بیلن یاو سری تپزگینه یؤلگه توشدیم. کَلپؤک‌نینگ کیشیسی بپش یوزته‌دن کؤپراق اپدی. گرچه بیزنینگ کیشیمیز اوندن کؤپ بؤلسه‌ده، لپکن عسکرلر تالان-تاراج قیلیشگه ترقه‌ب اپدی. رؤپه‌ره کپلگن پیت‌نینگ اؤزیده‌یاق شَیلندیک. جنگاور صف و ترتیبنی ملاحظه قیلمه‌ی، غنیم سری شتاب بیلن یؤلگه توشدیک. یقین یپتگچ، غنیم تؤخته‌ی‌آلمه‌دی. بیر-ایکّی قیلیچ آلیشگونچه هم بؤلمه‌دی، قاچه بپردی. کپیتلرینی خاکان دروازه‌سی‌نینگ یقینی گچه قوویب اسیر آله‌باشله‌دیک. یاونی با سیب، محله‌نینگ یاقه‌سی-خواجه کتّه‌گه یپتگنده نمازشام کیرگن اپدی. درحال دروازه‌گه یپتیش خَیالیده اپدیم.

اولوغ -قری تجربه‌لی بپکلر: ناصربپک، دوست‌بپک‌نینگ آته‌سی قنبرعلیپپک مصلحت بپردیلرکه: «کپچ بؤلدی. قارانغوده قؤرغانگه جوده یقین بارماق تؤغری اپمس، سَل کپینراق توشه‌یلیک. اپرته‌لب قؤرغاننی بپریشدن اؤزگه علاجلری قالمَیدی». بو تجربه‌لی بپکلرنینگ سؤزیگه کیریب، محله‌لر یان‌گینه‌سیدن قَیتدیک. اگر قؤرغان اپشیگیگه بارسک اپکن، بپشک و شبهه قؤرغان قؤلگه کیرر اپکن. خفتن نمازی پیتی اپدی، کپلیب خاکان اریغیدن اوتیب، رباطِ رؤزک قیشلاغی‌نینگ یانیگه توشیلدی.

گرچه، تنبل‌نینگ لشکری بوزیلیب، اؤزی اندیجان‌گه قَیتیب کپلیشی خبرینی اپشیتسک-ده، تجربه‌سیزلیکدن غفلتده قالدیک. خاکان اریغیدپک بپرک اریق‌نینگ یاقه‌سیده جایلشیش اؤرنیگه، اریقدن اؤتیب کپلیب، رباطِ رؤزک قیشلاغی‌نینگ یانیگه تپپ-تپکیس یپرگه توشیلدی. قراوول یؤق، جنگ دولینی چَلووچی یؤق، غافل یاتگن اپدیک. تانگ آلدیده اپل شیرین اویقوده اپدی کیم، قنبرعلی آتینی قیستَب باره‌یاتیب «یاو یپتّی، تورینگ!» دپب قیچقیردی. شونده‌ی دپب، لحظه تؤخته‌مه‌ی اؤتیب کپتدی، قَیتمه‌دی. مپن همیشه تینچ-امانلیکده هم تؤن، اؤق-یاینی تشله‌مه‌ی یاتردیم. توریب‌آق قیلیچ، سداقنی باغلب، درحال آتلندیم. بیراقدارنینگ بیراق باغله‌گونچه فرصتی بؤلمه‌دی، بیراقنی قؤلیگه آلیب‌آق آتلندی. یاو کپله‌یاتگن تامانگه قرەب جؤنه‌دیک. اؤشه آتلَنیشده اؤن-اؤن بپش کیشی همراه اپدی. بیر اؤق آتیمی یورگن اپدیک هم که، یاونینگ هجومچیسیگه یپتدیک. بو حالتده مپنینگ بیلن اؤنته‌چه

کیشی بار ایدی. ایلدَم یئتیب باریب اؤق قؤییب، ایلگریگی کیشیسینی آلـدیک. ینـه بیـر اؤق آتیمی مسافه‌گه قوولب باریب، قؤلیگه(مرکزیگه) یئتدیک.

سلطان احمد تنبل یوزته‌چه کیشی بیلن تؤختب توریپتی، تنبل‌نینگ اؤزی، ینه بیر کیشـی صفیدن او بیلن ایلگریراق چیقیب: "اور-اور!"، دیـب تـوریپتی. بیـراق ایلـی اکثـری یـانلرینی بیریب، قاچه‌ی-قاچمَی دیگندیک بؤلیب توریپتی.

اوشبو پیتده مین بیلن تؤرت کیشی قالیب ایـدی: دوسـت ناصـر، میرزاقـولی کؤکَلـداش، کریمداد، خدایداد تورکمن. کمانگه قؤیگن بیرته اؤقنی تنبل‌نینـگ دوبولغه‌سـیگه آتـدیم. ینـه سداققه قؤل چؤزدیم، خان تاغم بیر یشیل قیرّه‌لی اؤق بیریب ایدی، اؤشه چیقدی. تشـله‌گنی حیفیم کیلدی. ینه سداققه سالگونچه ایکّی اؤق آتگونچه فرصت اؤتـدی چمه‌مـده. ینـه بیـر اؤقنی پَیپَسلب آلیب ایلگریراق یوردیم. بو تورت کیشـی هـم کیینـراق قالـدی. قرشـیمده‌گی ایکّی کیشیدن بیری تنبل ایکن، او هم ایلگریراق یوردی. آره‌ده بیر کتّه کوچه بار ایدی. مین بـو سریدن، او او سریدن یؤلگه کیریب یوزمه-یوز بؤلدیک. شونده‌ی که، مینینگ اؤنگ قؤلیم یـاو سری، تنبل‌نینگ اؤنگ قؤلی بیزنینگ سری بؤلـدی. تنبل‌نینـگ بیـر کیجیمـدن[٦] اؤزگـه برچـه یراغی بار ایدی. مینینگ سداق و قیلیچدن اؤزگه هیچ یراغیم یؤق ایدی. قؤلیـده‌گی اؤق بـیلن قلقانی‌نینگ توتقیچ تامانینی کؤزلب آتدیم.

اوشبو حالتده اؤنگ سانیمگه یای اؤقینی اؤتکزیب آتدیلر. باشیمده دوبولغه بؤرکی ایدی. تنبل باشیمگه چاپدی، باشیم قیلیچ ضربیدن کرخت بؤلـدی. دوبولغـه بؤرکیـدن بیـرار تـاری کیسیلمه‌گنیگه قره‌مسدن، باشیم خیله یره‌لندی. قیلیچنی آلمه‌گن ایدیم، قینیده ایـدی، قیلـیچ سوغوریشگه فرصت بؤلمـه‌دی. کـؤپ دشـمن آره‌سـیده یکّـه و یـالغیز قالـدیم. تـورر پیتـی ایمسدی، جلونی قَیتردیم. ینه بیر قیلیچ اؤقلریمگه توشیپتی. یئتّی-سکّیز قدم قَیتیب ایدیم کـه، پیاده‌لردن اوچ کیشی مینگه قؤشیلدی. مینلدن سؤنگره تنبل دوست ناصرگه هم قیلیچ سـالگن.

٦- کیجیم- آت‌نینگ زرهلی یاپینچیگی .

غنیملر بیر نشانه آتیمیچه کېینده تعقیب اېتیب کېلدیلر.

خاکان اریغی جوده کتّه و چوقور؛ هر قندەی یېریدن کېچیب اۏتیب بۏلمەیدی. تنگری تۏغری کېلتیردی: بو اریق‌نینگ بیر کېچیگیگه تۏپّه-تۏغری کېلدیک. اریقدن کېچگچ، دوست ناصرنینگ آتی ضعیفراق اېدی، ییقیلدی. تۏختب، اونی آتلَنتیریب خرابوک بیلن فرغانه آرەلیغیدەگی تېپەلیک آرقەلی اۏش سری کېتدیک. قیرگه چیققن پیتیمیزده مزید تغایی کېلیب قۏشیلدی. اونینگ هم اۏنگ آیاغیگه تیزّەسیدن قوییراققه اۏق تېگیپتی. گرچه اۏق تېشیب اۏتمەگن بۏلسەدە، لېکن اۏش‌گه کۏپ تشویش تارتیب کېلدی. مېنینگ سره کیشیلریمنی اسیر آلدیلر: ناصربېک، محمد علی مبشر، خواجه محمد علی، خسرو کۏکَلداش، نعمان تن‌قۏریقچی شونده اسیر توشدیلر. ینه ییگیت-یلنگدن انچه کیشی اسیر توشدی.

خانلر تنبل‌نینگ ایزیدن کېلیب، اندیجان‌نینگ اطرافیده تۏختەدیلر. اولوغ‌خان سیهونلیک یانیده-مېنینگ کَته آنەم اېسان دولت‌بېگم‌نینگ قۏش تېگیرماندەگی باغیگه قۏندی. کیچیک خان بابا توکل قدمجایی‌نینگ یقینیگه توشدی. ایکّی کوندن سونگ اۏشدن کېلدیم. اولوغ خاننی قۏش‌تېگیرماندە کۏردیم. خان بیلن کۏریشگنیم زَهاتی‌یاق مېنگه اۏتگن ییرلرنی کیچیک خانگه بېردیلر. مېنگه بونده‌ی عذر اَیتتیلرکه، شَیبانی‌خان‌دېک غنیم سمرقنددېک شهرنی آلیب، اۏسیب بارماقده. اوشبو مصلحت اوچون کیچیک خاننی نې ییرلردن کېلتیردیلر، بونده ییری یۏق، او ولایتلر ییراق. خۏجند دریاسی‌نینگ جَنوبی ولایتلرینی اندیجان‌دن باشلب کیچیک خانگه بېرمک کېرەک‌که، اونده اۏرنەششسین. اخسی‌دن باشلب خۏجند دریاسی‌نینگ شمالی ولایتلرینی مېنگه وعده قیلدیلر. بونده اۏرنشگندن سۏنگ، یوریب سمرقند ولایتینی آلگچ، سېنگه بېرەمیز. اوندن سۏنگ فرغانه بەتمام کیچیک خان‌نیکی بۏلەدی» دېدیلر. اَفتیدن مېنگه ایتیلگن بو سۏزلر فریب اېکن. میسر بۏلگندن سۏنگ عملگه آشماغی معلوم اېمس اېدی. چاره یۏق اېدی، ایستر-ایستەمس راضی بۏلدیم.

اولوغ خان‌نینگ قاشیدن آتلَنیب، کیچیک خاننی کۏرگنی بارەیاتگنیمده سَلاخ لقبی بیلن

مشهور قنبرعلییبک مېنینگ یانیمگه کېلیب ایتتی‌که: «کؤردینگیزمی، درحال قؤلگه کیرگن ولایتلرنی آلدیلر. بولر بیلن ایشینگیز یوریشمه‌یدی. هلی هم اؤش، مرغینان، اؤزگند و ابگللنگن ولایت، ابل-اولوس قؤلینگیزده دیر، درحال باریب اؤش‌گه کیریب، قؤرغانلرنی ببرکیتیب، سلطان احمد تنبل‌گه کیشی یوباریب یره‌شیب، مؤغولنی اوریب چیقریب، ولایتلرنی تنبل بیلن دوستانه بؤلیشیب آلینگ». مېن دېدیم که: «بونینگ علاجی یؤق. خانلر توغیشگنلریم. بولرگه نوکرلیک قیلگنیم، تنبل‌گه پادشاهلیک قیلگندن آرتیقراق دیر». سؤزی تأثیر قیلمه‌گنینی کؤریب، ایتگنیدن پشیمان بؤلیب، قَیتیب کېتدی.

مېن باریب کیچیک خان تاغه‌منی کؤردیم. بورون کؤریشگنده ببخاسدن یېتیب بارگندیم، کیچیک خان توشگونچه فرصت بؤلمه‌گن، تعظیمسیز کؤریشیب ابدی. بو نوبت یقینراق کېلگنیمده ایسه، او چادر طنابی‌نینگ اوچیگه یوگوریب چیقدی. آیاغیمده اؤق یره‌سی بارلیگی طفیلی عصا توتیب تشویش بیلن یوررديم. یېتیب، کوریشیب: «اینیم، بهادِرېم ایشسیز»، دېب قؤلیمدن توتگنچه، چادرگه کېلتیردی. کیچیکراق چادر تیکیشگندی. چېکّه یېرده اولغه‌یگنی اوچون چادر و اؤتیرر یېری کؤریمسیز و کؤچمنچیلرگه خاص بؤلیب، قاوون، اوزوم و آت ابزارلری هم اؤزی اؤتیره‌دیگن چادرنینگ ایچیده ابدی.

کیچیک خان‌نینگ حضوریدن چیقیب، اؤزیم‌نینگ اؤرده‌مگه کېلدیم. یره‌مگه قره‌شگه اَتیکه بخشی اسملی مؤغول جراحینی یوباریبدیلر. مؤغول خلقی جراح‌نی هم بخشی دېیدی. او جراحلیکده جوده ماهر ابدی. کیشی‌نینگ مییه‌سی ضرب یېسه، دارو بېرردی. هر تورلی یره‌لرنی ایلدیزدن قیلینگن مرهم بیلن آسان معالجه قیلردی. بعضی جراحتگه مرهمدېک دارو قؤیر، بعضیسیگه یېگنی دارو بېرردی. مېنینگ سانیم یره‌سیگه جون کویدیریب باسیشنی بویوردی، پلته قؤیمه‌دی. ایلدیزدېک نرسه‌نی هم بیر مرته یېدیردی. اؤزی دېر ابدی کیم: «بیراونینگ اینگیچکه پایچه‌سی سینیب بیر توتمچه یېری میده-میده بؤلیب ابدی. ابتینی یاریب سویکلرینی تماماً آلیب، سویک اؤرنیگه دارونی اون قیلیب سالدیم. او دارو سویک اؤرنیده سویکدېک بیتدی». بونده‌ی عجایب و غرایب حادثه‌لردن

انچه‌گینه ایتیب بپردی که، ولایت طبیبلری بونده‌ی دوالشدن عاجز دیرلر.

اوچ-تؤرت کوندن کپین قنبرعلی ایتگن سؤزلریدن اؤزی خوفسیره‌ب، وهیمه‌گه توشیب قاچیب، اندیجان‌گه کیردی. بیر نپچه کوندن سؤنگ خانلر اتفاق قیلیب، ایوب بپکچیک‌نی تومنی بیلن، جان حسن بارین‌نی بارین تومنی بیلن سریغ‌باش میرزانی لشکربپگی قیلیب، مینگ‌ایکّی مینگچه کیشینی مپنگه قؤشیب، اخسی طرفگه یوباردیلر. اخسی‌ده تنبل‌نینگ اینیسی شیخ بایزید باش اپدی. کاسان داروغه‌سی شهباز قارلوق اپدی. او پیتده شهباز نَوکند قؤرغانی‌نینگ آلدیده اؤتیرگندی. خؤجند دریاسینی بیچراته رؤپه‌ره‌سیده کپچیب اؤتیب، نوکندگه شهباز اوستیگه یوردیک. تانگدن بورونراق نوکندگه یقین پیتگن پیتده بپکلر خبر پپتکزدیلرکه، بو شهباز همه نرسه‌نی انیق سپزگن. جنگاور صفنی بوزمه‌ی یاروغده‌یاق پپتیب بارسک درست بؤله‌دی. استه‌راق یوریلدی. شهباز اپسه بپخبر اپکن. بیز نوکند یقینیگه پیتگن پیتده خبردار بؤلیب، تشقریدن قاچیب ایچکری کیرپیتی. بونده‌ی حادثه‌لر کؤپ صادر بؤلگن دیر: غنیمنی پَیقه‌گن، دپب آسانگینه انکار قیلیب، ایش وقتی ضایع بؤله‌دی. تجربه انه شونده‌ی حالتلرنی اؤرگته‌دی. بوندن مقصد شوکه، فرصت پیتگن پیتده تپزلیک و غیرتنی قؤلدن بپرمسلیک کپره‌ک. سؤنگره پُشیمان بؤلیش بپ‌فایده دیر.

تانگ آتگنده قؤرغان اطرافیده آز-ماز اوروش بؤلدی. تپزکارلیک بیلن اوروشگه کیریشمه‌دیک. نوکنددن تاغ سری- بیشخاران طرفیگه هجوم قیلیب، تَلَشگه کپلیشدیک. شهباز قارلوق فرصتنی غنیمت بیلیب، نوکندنی تشلب، قاچیب کاسان‌گه باردی. بیز قَیتیب کپلیب نوکنده جایلشدیک.

بو وقتلرده اطراف-تپوره‌کنی بیزنینگ لشکریمیز بیر نپچه مراتبه باریب تَلَه‌دی. بیر نوبت اخسی‌نینگ کپنتلرینی تالان-تاراج قیلدی. ینه بیر مراتبه باریب کاسان‌گه هجوم قیلدیک. شهباز بیلن اوزون‌حسن‌نینگ میریم اسملی اسره‌ندی اؤغلی اوروشگه چیقدی. اوروشیب، پینگیلدیلر. میریم اؤشنده اؤلدی.

اخسی‌نینگ مستحکم قؤرغانلریدن بیری پاپ قؤرغانی دیر. پاپلیکلر پاپ قؤرغانینی

مستحکملب، بیزگه کیشی یوباریبدیلر. سید قاسم‌نی بیر نپچه ییگیتلر بیلن جؤنتدیک. اخسی‌نینگ اوستکی کپنتلری تؤغریسیده‌گی دریادن اؤتیب پاپ قؤرغانیگه کیردیلر.

بیر نپچه کوندن کپین غرایب ایش صادر بؤلدی. او پیتده ابراهیم چاپوق تغایی، احمد قاسم کؤهبُر، قاسم ختیکه ارغون شیخ بایزید بیلن اخسیده اپدیلر. اوشبو ذکر اپتیلگنلرگه ایکّی یوزته‌چه زؤر ییگیتنی قؤشیب، دبدرستدن بیر کپچه پاپ قؤرغانی‌نینگ اوستیگه یوباردی. سید قاسم احتیاط چاره‌لرینی کؤرمه‌ی غافل یاتگن اپکن، قؤرغانگه ییتیب، نروان قؤییب چیقیب، دروازه‌نی آلیب، کؤترمه کؤپریک قؤییب ییتمیش-سکسان زؤر یراقلیک ییگیتلر کیرگنیده، سیدقاسم‌گه خبر بپره‌دیلر. اویقولیک، کؤیلکچن توریب بپش-آلتی کیشی بیلن سالیشیب، اوره-اوره بولرنی قوویب چیقردی. بیر نپچه باشنی کپسیب مپنگه یوباردی. گرچه بونده‌ی غفلتده یاتماقلیگی سردارلیککه خاص بؤلمسه-ده، لپکن آز کیشی بیلن بونده‌ی یراقلیک زؤر ییگیتلرنی ددیل ضربه‌لر بیلن اوریب چیقرماغی خیله مردانه ایش اپدی.

بو مدتده خانلر اندیجان قؤرغانی‌نینگ قملی بیلن مشغول اپدیلر. قؤرغان اپلی یاونی قؤرغان‌نینگ یقینیگه کپلگنی قؤیمسدی. ییگیتلر آتلیق چیقیب، تشقریده آلیشردیلر. اخسی‌دن شیخ بایزید طرفدارلیک اظهار قیلیب کیشی یوباره باشله‌دی. بیزدن تپزلیک بیلن باریشیمیزنی سؤردی. بوندن مقصدی تورلی حیله بیلن مپنی خانلردن ایریش اپدی. مپن خانلردن اَیریلسم، خانلر اندیجان‌ده توره آلیشمسدی. بو التماسی اکه‌سی تنبل‌نینگ مصلحتی بیلن اپکن. خانلردن اَیریلیب، بولر بیلن اتفاق توزماقلیکنی اؤزیمیزگه مناسب دپب بیلمه‌دیک. اونینگ تیله‌گنینی خانلرگه بیلدیردیک. خانلر: «بارسین. هر نپ قیلیب بؤلسه-ده، شیخ بایزیدنی توتسین» دپییشیپتی. بو مکر و فریب بیزنینگ عادت و اصولیمیز اپمس اپدی. علی‌الخصوص، آره‌ده عهد بار اپدی. بونده‌ی عهدنی بوزیش یخشی بؤلمس.

کؤنگلیمگه کپلدی که، بیر علاج قیلیب اخسی‌گه کیریب آلسک: یا شیخ بایزید تنبل‌دن کپچیب بیز تامان بؤله‌دی، بیز اوچون فایده‌لی بؤلگن بیرار خیرلی اؤزگریش صادر بؤله‌دی.

بیز هم کیشی یوباردیک. عهد و شرط قیلیب بیزنی اخسی‌گه تکلیف قیلدی، باردیک.

استقبالیمیزگه چیقیب، اینیم ناصر میرزانی هـم کېلتیریـب، بیزنـی اخسـی قۇرغانیگـه آلیـب باردی. تشقی قۇرغانده آتەمنینگ عمارتلریده مېنگه جای تعیین قیلیبدی. باریب اۇشـه یېرگـه توشدیم.

تنبل شَیبانی‌خان‌گه اکەسی بېک تېلبەنی یوباریب، اونگه اطاعت اظهاری قیلیـب، یانیگـه چقیرگن اېدی. بو فرصتده شَیبانی‌خان‌نینگ مکتوبلری کېلدی: "بارەیېمن"، دېب بیتیپتی.

بو خبر خانلرگه یېتگچ، تیپیرچیلـب، اۇتیرالمـەی انـدیجان اوسـتیدن توریـب جۇنـەدیلر. کیچیک خان‌نینگ عدالت و مسلمانلیک بیلن شهرتی بار اېـدی. اۇش، مرغینـان و او کیـرگن قۇرغانلرگه قۇییلگن مۇغوللر اېل کوتگنی‌نینگ خلافی-ظلم و یامان مناسبت قیله باشـلەدیلر. خانلر اندیجان‌دن کېـتگچ، اۇش و مرغینـان اېلـی هجـوم قیلیـب، قۇرغـان‌دەگی مۇغـوللرنی توتیب، تَلب، اوریب-قوولب چیقردیلر.

خانلر خۇجند دریاسـینی کېچمـەی، مرغینـان و کنـدی‌بادام آرقـەلی قَیتیـب، خۇجنـدده دریادن کېچدیلر. تنبل خانلرنینگ کېینیچه مرغینان‌گه کېلدی.

بیز بو حالتده تردده اېدیک: تۇختب تورەیلیـک دېسـک، خانلرگـه اونچـه ایشـانچ یـوق. سببسیز-نېسیز تشلب چیقماق هم ناقۇلەی اېدی. بیـر کـونی اېرتـەلب مرغینـان‌دن جهـانگیر میرزا کېلدی، کۇریشدیم. شو پیتده شـیخ بایزیـد هـم بېزاوتـه بۇلیـب کېلـدی، اېسـەنکیرەب قالگن. میرزا و ابراهیم‌بېک دېدیلرکه: «شیخ بایزیدنی توتمـاق کېـرەک. ارکنـی قۇلگـه آلمـاق کېرەک». درحقیقت، تۇغری ایش‌نینگ حسابی شو اېدی. مېن دېدیم که: «عهد قیلیشـگنمیز. بیز نېچوک عهدگه خلاف ایش قیلەمیز؟». شیخ بایزید ارککه کېتدی. کۇپریککه آدم قۇیمـاق کېرەک اېدی. کۇپریککه هم کیشی قۇیمەدیک. تجربەسیزلیکدن شوندەی اۇسَللیکلر بۇلدی.

اېرتەسی کونی سحرلب تنبل ایکّی-اوچ مینگ یراغلیک کیشی بـیلن کېلیـب، کۇپریکـدن اۇتیب ارککه کیردی. مېنینگ اصلیده کیشیم آزراق اېدی. اخسی‌گـه کیـرگچ، ینـه بعضـیلرنی قۇرغانلرگه، بعضیلرنی قۇرغان‌بېگی‌لیککه همده دان-دون تاپیب کېلیش اوچون هر طرف-هـر طرفگه یوباریلیب اېدی. مېنینگ بیلن اخسی‌ده یوزدن کۇپراق کیشی بار اېدی. بـار کیشـیمیز

بیلن آتلنیب کؤچه-کؤچه‌نینگ باشیده ییگیتلرنی تعیین قیلماق و اوروش تردیده اپدیک هم که، شیخ بایزید، قنبرعلی و محمد دوست تنبل قاشیدن صلح توزگنی شتاب بیلن کپلدیلر. اوروشگه تعیین بؤلگنلرنی جای-جاییگه قؤییب، کپنگش قیلماققه آته‌نینگ مقبره‌سیگه کپلیب توشیب، جهانگیر میرزانی هم چارله‌دیم. محمددوست قَیتیب کپتدی. شیخ بایزید بیلن قنبرعلی کپلدیلر. مقبره‌نینگ جَنوبی ایوانیده اؤتیریب کپنگشه‌یاتگن اپدیک. جهانگیر میرزا ابراهیم چاپوق بیلن بولرنی توتماققه کپلیشیشگن اپکن. جهانگیر میرزا مپنینگ قولاغیمگه: «بولرنی توتماق کپره‌ک»،-دپدی. مپن: «تشویش تارتمنگ. حاضر بولرنی توتیش وقتی اپمس. اصلاح بیلن ایش آلیب باریش معقولراق. چونکه اولر جوده کؤپ، بیز جوده آزمیز. اولر بو کوچلیلیک بیلن ارک ایچیده، بیز بو ضعیفلیک بیلن تشقی قؤرغانده‌میز»،- دپدیم.

شیخ بایزید و قنبرعلی هم بو کپنگشده حاضر اپدیلر. جهانگیر میرزا ابراهیم‌بپک سری یقینلشیب، بو ایشنی منع قیلیش اشارتینی قیلدی. بیلمه‌دیم، عکسینچه فهمله‌دیمی یاخود غفلتده قالیب بو حرکتنی قیلدیمی: در حال شیخ بایزیدنی توتدی. تورگن ییگیتلر اطراف-تپوره‌کدن تشلَنیب، بو ایکّی کیشینی تیت-پیت قیلماقچی بؤلدیلر. ایش صلح و اصلاح چپگره‌سیدن اؤتدی. بو ایکّی کیشینی اسیر آلیب، اوروشگه آتلندیک. شهرنینگ بیر طرفی جهانگیر میرزانینگ ذمّه‌سیگه یوکلندی. میرزانینگ کیشیسی آز اپدی. بیر گروه اؤز کیشیمدن هم میرزاگه کؤمک تعیین قیلدیم. او اؤز جاییگه پپتدی، مپن بیر پپرده اپلنی اوروش قیلیشگه تعیین قیلیب، ینه بیر طرفگه کپلدیم. شهرنینگ اؤرته‌سیده تپکیس پپر بار اپدی. او پپرگه بیر گروه ییگیتلرنی قؤییب، اؤزیم نری کپتدیم. بو جماعتنی کؤپ آتلیق و پیاده‌لر کپلیب، کوچ بیلن سوریب، کؤچه‌گه هَیده‌ب چیقیشیپتی.

شو اثناده مپن پپتیب باردیم. پپتگن زَهاتیم‌آق آتنی دشمن اوستیگه اپندیردیم. اولر داش بپرالمه‌ی، تیرقیره‌ب قاچه بپردیلر. کؤچه‌دن قاچیریب تپکیس پپرگه چیقریب، قیلیچ سالر پپتیمده آتیم‌نینگ آبگیگه آتدیلر. آتیم بوکیلیب، بونینگ اؤرته‌سیده مپنی پپرگه اوردی.

چقّانلیک بیلن توریب بیر اؤق آتدیم. صاحبقدم کاهل‌نینگ بیر ناچارگینه آتی بار ایدی، توشیب آتینی مینگه ببردی، میندیم. بونده کیشی تعیین قیلیب، ینه بیر کوچه باشیگه یؤل آلدیم. سلطان محمد ویس آتیم‌نینگ ناچارلیگینی کوریب، توشیب، آتینی مینگه توتقزدی، او آتگه میندیم.

اوشبو فرصتده قاسم‌بیک‌نینگ اوغلی قنبرعلیبیک یره‌دار حالده جهانگیرمیرزا قاشیدن کیلدی. «بیر مدت ایلگری جهانگیر میرزانی هجوم قیلیب صفدن چیقردیلر. جهانگیر میرزا چیقیب کیتدی. بیز نیمه قیلیشیمیزنی بیلمه‌ی قالدیک»،ـدیدی او.

شو پیت پاپ قؤرغانیدن سید قاسم پیتیب کیلدی. جوده بی‌محل او پیردن چیقیپتی. بونده‌ی پیتده اؤشنده‌ی بیرک قؤرغان قؤلده بؤلسه، قنده‌ی یخشی ایدی! مین ابراهیم‌بیک‌دن: «نیمه قیلماق کیره‌ک ؟» دیب سؤردیم. آزراق یره‌سی بار ایدی. اؤشندنمی یا ایسه‌نکیره‌شدنمی، توزوک جواب بیرالمه‌دی.

مین کؤپریکدن اؤتیب، اونی بوزیب، اندیجان سری یؤلگه توشسک دیگن خَیالگه باردیم. شونده بابا شیرزاد خیله یخشی ملاحظه یوریتدی. دیدی که: «دروازه‌نینگ اؤزیدن کوچ بیلن باستیریب کیره‌میز.» بابا شیرزادنینگ مصلحتی بیلن دروازه سری روانه بؤلدیک. خواجه میرمیران هم مردانه سؤزلر ایتدی. کؤچه اؤرته‌سیده کیله‌یاتگنیمیزده سید قاسم، دوست ناصر باقی هیز بیلن قیلیچبازلیک قیلیشردی.

مین، ابراهیم‌بیک و میرزا قولی کؤکَلداش ایلگریراق ایدیک. دروازه‌گه رؤپه‌ره بؤلگن زَهاتی‌یاق کؤردیم که، شیخ بایزید کویلک اوستیدن فره‌جي[۷]کییب، اوچ-تؤرت آتلیق بیلن دروازه‌دن کیریب کیله‌یاتیر. کمانیمده‌گی اؤقنی چمه‌لب آتدیم. انچه یخشی آتدیم. بؤینیگه تیگیزه‌یازدیم. او شتاب بیلن دروازه‌دن کیرگچ، اؤنگ قؤل سری کیتدی.

کؤچه بؤیلب قاچه‌وبردی. بیز هم اونینگ آرتیدن باره‌وبردیک. تانگده شیخ بایزید بیخاس

۷-قؤی جونیدن تؤقیلگن قیشگی آق کییم.

قۆلگه توشگنده جهانگیرنینگ کیشیلریده اپکن. اولر چیققچ، شیخ بایزیدنی هم بیرگه آلیب چیقدیلر. اولدیریش خَیالیگه هم باردیلر. یخشی‌یم اۆلدیرمه‌ی قۆییب یوباردیلر. اولردن خلاص بۆلیب دروازه‌دن کیریب کپله‌یاتگنده، مپنگه اوچره‌ب قالدی. میرزاقولی کۆکَلداش بیر پیاده‌نی گرزی بیلن اوردی. ینه بیر یَیاو میرزاقولی اۆتگچ، ابراهیم‌بپک‌نی اۆققه توتدی. ابراهیم‌بپک "هَی-هَی" دپب اۆتیب کپتگچ، اپشیکلیک یپردن بیراو مپنینگ قۆلتیغیمگه اۆق آتدی. قلماقی ساووت‌نینگ ایکّی قبت پیراغینی کپسیپتی. قاچه‌وپردی، آرقه‌سیدن آتدیم.

اوشبو حالتده بیر یَیاو عسکر قۆرغان دپواری اوستیده قاچیب باررردی. بۆرکینی دپوار کونگره‌سیگه تۆغریلب آتدیم. بۆرکی کنگره‌گه قده‌لگنچه قالدی. سَله‌سی قۆلیگه چووه‌لیب کپتدی. ینه بیر آتلیق مپنینگ یانیمدن شیخ بایزید قاچگن کۆچه تامان قاچیب بارماقده اپدی. قیلیچنی آرقه‌سیگه سنچدیم. آتدن اپگیلیب اپدی که، کۆچه تامیگه تَیه‌ندی، پیقیلمه‌دی. تشویش بیلن قاچیب قوتولدی. دروازه‌ده بۆلگن آتلیق-یَیاونی قوولب، دروازه‌نی آلدیک. اۆیلب اۆتیریش‌نینگ پیتی اپمس اپدی. چونکه ایکّی-اوچ مینگ یراقلیک کیشی - ارکده، یوز-ایکّی یوز کیشی تشقی قۆرغانده. جهانگیر میرزانی بیر سوت پیشیمی مدتی بورونراق قوولب چیقریبدیلر. کیشیلریمیزنینگ یرمی او بیلن چیقیب کپتپیتی. شونده‌ی احوالگه قره‌مه‌ی تجربه‌سیزلیکدن دروازه‌ده توریب، یقین بۆلسه کپلسین، ینه بیر اورینیب کۆره‌میز دپگن مضمونده جهانگیر میرزاگه کیشی یوباردیک. ایش قۆلدن کپتگن اپدی.

ابراهیم‌بپک‌نینگ آتی ضعیف اپدیمی یا یره‌دارمی، مپنگه: «آتیم خراب»، دپدی. محمد علی مبشرنینگ سلیمان اسملی نوکری بار اپدی. شو فرصتده هپچ کیشی تکلیف قیلمه‌ی اۆزی آره‌گه توشیب، آتینی ابراهیم‌بپککه بپردی. خیله مردانه ایش قیلدی. اۆشه دروازه‌ده تورگنده کۆل‌گل دروازه‌بانی کیچیک علی مردانه‌لیک اظهار قیلدی. او پیتده او سلطان محمد ویس‌نینگ نوکری اپدی. اۆش‌ده هم ایکّی مراتبه یخشی جسارت کورستدی.

میرزاگه بارگن کیشی کپلیب: «بیر آز آلدین جهانگیر میرزا چیقیب کپتپیتی»، دپدی. تۆختب توریشگه وقت یۆق اپدی، بیز هم جۆنه‌دیک. شونچه توریلگنی هم هپچ بیر حسابگه

تؤغری کېلمسدی. ییگیرمه-اؤتّیزچه کیشی بیز بیلن قالیب اېدی.

بیـز جؤنـه‌گچ، کـؤپ اسـلحه‌لیک غنـیم کیشـیلری یېتیـب کېلیشـدی. بیـز پـل‌روان‌دن اؤتگنیمیـزده، پـل روان‌نینـگ شـهر طرفیگـه یـاو آدملـری یېتـدی. قاسـم‌بېک‌نینگ اؤغلـی حمزه‌نینگ آنه تامانیدن باباسی بنده علیبېـک ابراهیم‌بېککـه قیچقیریـب ایتـه‌دی: «دایـم کتّـه کېتیب یورردینگ. تؤخته، قیلیچ سالیشه‌یلیک.» ابراهیم‌بېک مېنینگ یانیمده باراردی. «کېـل، نې مانعلیک بار؟!» دېدی.

بې‌عقل آدم‌گینه بونـده‌ی مغلوبیـت پیتیـده قیزیـق قانلیـک قیلـه‌دی. بې‌وقـت کېـریلیش! تؤختش و تعویققه سالیش وقتی اېمس اېـدی، ایلـدَم یوره‌وېردیـک. یـاو کیشـیلری بیزنینـگ سـؤنگگیمیزچه ترتیبسـیز قاچـه‌یاتگن کیشـیلریمیزنی قؤلگـه توشـیره-توشـیره کېلماقـده‌لر. اخسی‌نینگ بیر شرعییسیده گنبذِ چمن دېگن یېر بار. گنبـذِ چمـن‌دن اؤتـه‌قالیب ابراهیم‌بېـک مېنی چارله‌دی. کېین باقسم، شیخ بایزیدنینگ بیـر ییگیتـی ابراهیم‌بېککـه اؤق تېککیزییتـی. جلویمنی قَیتردیم. خانقولی بیانقولی مېنینگ یانیمده اېدی: «بې‌محـل قَیتمـاق بـو»، دېـدی. جلویمنی آلیب یؤلگه توشدی. سنگ‌گه یېتگونچه اکثر کیشیمیزنی اسیر آلدیلر.

سنگ اخسی‌دن ایکّی شرعی(۵ کیلومتر) دیر. سنگ‌دن اؤتگچ، آرتیمیـزده یـاو کیشیسـی کؤرینمَی، سنگ سووی یوقاریسی بؤیلـب یوردیـک. شـونده سـکّیز کیشـی قـالگن اېـدیک: دوست ناصر، قنبر علی قاسم‌بېک، خانقولی بیانقولی، میرزاقولی کؤکَلداش، شـاهیم ناصـر، عبدالقدوس سیدی قرا، خواجه حسینی و سکّیزینچی مېن اېـدیم. بـو سـوو یوقاریسـیده بیـر یؤلک اوچره‌دی. بو پست‌قَملیک ایچی کیشی نظریدن ییراق خلـوت یـؤل. یوقـاری تامانگـه یوریب ینـه بیـر قـوروق پسـت‌قملیککه توشـدیک. کـېچ کیره‌باشـله‌گنیده، پسـت‌قم یېـردن تېکیسـلیککه چیقیلـدی. تېکیسـلیکده ییراقـدن بیـر قـاره کؤرینـدی. اېلنـی نظـردن چېتـده تورغیزیب، اؤزیم یَیاو بیر تېپه‌لیککه چیقیب قراوواللیک قیله‌یاتگنیمده، آرقه طرفیمیزدن کـؤپ آتلیق بیر قیرنینگ اوستیگه شتاب بیلن چیقدی. اولرنینگ کؤپ یاکه آزلیگینی انیق بیلگونچـه بؤلمه‌دی، آتلنیب یؤلگه توشدیک.

قووغینچیلر ییگیرمه-ییگیرمه بش کیشی ایکن. قید ایتیلگنیدیک، بیز سکّیز کیشی ایدیک .اگر او پیتده بونچه مقدار کیشی ایکنینی انیق بیلسک، یخشیلب اوروشردیک. بولرنینگ آرقه‌سیدن ینه قووغینچیلر کیلیشه‌یاتگن دیر، دیب اؤیله‌دیک. شونینگ اوچون تؤخته‌مه‌ی یوره‌وبردیک، قاچگن غنیم کؤپ بؤلسه هم آز قووووچی بیلن یوزلشه‌آلمس. بیکارگه ایتمه‌گنلرکه: «مغلوب صفگه بیر «هَی!" سؤزی کفایه دیر.»

خانقولی دیدی: «بونَقه بیلن بؤلمَیدی، برچه‌میزنی قؤلگه آلیشه‌دی. ایکّی یخشی آتنی بو آره‌دن آلیب، سیز و میرزاقولی کؤکَلداش قؤش آت بیلن ایلدَم یورینگ، شاید چیقه آلسنگیز». یامان مصلحت ایمس ایدی. اوروشده ایشیمیز یوریشمه‌گچ، شو یؤل بیلن قوتولیش امکانی بار ایدی. شو زَهاتی بیراونی یاو آره‌سیده آتدن توشیریب قالدیرماقلیک خوش یاقمه‌دی. آخری اؤزلری هم بیرین-بیرین تماماً قالدیلر. بو مینگن آتیم بیرآز سستراق ایدی. خانقولی توشیب آتینی بیردی. آت اوستیدناق سکره‌ب میندیم. خانقولی مینینگ آتیمگه میندی. اوشبو حالتده کیینده قالیشگن شاهیم ناصر بیلن عبدالقدوس سیدی قرانی اسیر آلدیلر. خانقولی هم قالدی: حمایه و مدد پیتی ایمس ایدی. آت‌نینگ اؤزی قه‌یاققه ییلدیریب بارسه، اؤشه یاققه کیتردیک، آتی یورالمه‌گن قاله‌وبرردی. دوست‌بیک‌نینگ آتی هم حالدن تایدی، قالدی. بو مینگن آتیم هم سستلیک قیله باشله‌دی. قنبرعلی توشیب آتینی بیردی، مینـدیم. قنبرعلی هم آتیمگه میندی و قالدی. خواجه حسيني آقساق کیشی ایدی، اؤزینی تیپه‌لیکلر سری تارتدی. مین و میرزاقولی کؤکَلداش قالدیک. آت‌نینگ ییلیب یوریشگه مداری قالمه‌گن ایدی. ایلدم‌گینه باردیک. میرزاقولی‌نینگ آتی هم سستلیک قیله باشله‌دی. مین: «سینی تشلب قه‌یرگه باره‌ی، یوره‌وبر، اؤلیک-تیریک بیر بؤله‌یلیک»، دیدیم. انچه وقت میرزاقولیگه قره‌ب یوردیم. آخری میرزاقولی دیدی: «مینینگ آتیم حالدن تایدی. کیته آلمه‌سسیز. مینگه قره‌ب قؤلگه توشمنگ. یورینگ، قوتولیب چیقه آلسنگیز!» مین غلطی بیر حالتگه توشدیم. میرزاقولی هم قالدی. مین یالغیز قالدیم. یاودن ایکّی کیشی پیدا بؤلدی: بیری‌نینگ آتی بابا سَیره‌مي، ینه بیری بنده علی. مینگه یقینراق کیلدیلر. آتیم حالدن کیتگن ایدی و تاققه‌چه هم

بیر کوروهگه (۲٫۵ کیلومتر) یقین یۆل بار ایدی، بیر تاش اویومی اوچره‌دی. «آت هاریدی، تاغ هم ییراق، قه‌یاققه باره‌ی؟! سداغیمده هم ییگیرمه‌ته‌چه اۆق بار ایدی، توشه‌ی. بو تاش اویومیده اۆقیم باریچه آتیشَی» دیب خَیال قیلدیم.

ینه بیر خَیال قیلدیم که: «زاره، تاققه یپته آلسم. تاققه یپتگندن سۆنگره بیر دسته اۆقنی بپلیمگه سنچیب، تاققه تیرمشه‌ی». آیاغیم ضربیگه خیله ایشانچیم بار ایدی. بو خَیال بیلن کپته‌وپردیم. آتیم‌نینگ ایلدم یوریشگه مداری قالمه‌گندی. بولر هم اۆق‌یپتر یپرگه یپتدیلر. مپن هم اۆقیمنی اَیَب آتمه‌دیم. بولر هم احتیاط بۆلیب یقینراق کپلمه‌دیلر. اوشه یۆسینده ایرگَشیب کپلیشه‌وپریشدی. کون باته‌یاتگنده تاققه یقینلشدیم. اولر بلند آوازده دپدیلر: «بونده‌ی قیلیب قه‌یپرگه باره‌سیز؟ جهانگیر میرزانی توتیب کپلتیردیلر». ناصر میرزا هم اولرنینگ قۆلیده ایدی. بو سۆزلریدن مپنی خیله واهمه باسدی. سببی شوکه، برچه‌میز اونینگ قۆلیده بۆلسک، خطر احتمالی کۆپ دیر. جواب بپرمه‌دیم، تاغ سری یوره‌وپردیم. ینه خیله یۆل یورگندن سۆنگ، ینه سۆز ایته‌باشله‌دیلر. بو گَل اوّلگیدن ملایمراق سۆزلر ایتدیلر. آتدن توشیب سۆز اَیته‌باشله‌دیلر. بولرنینگ سۆزیگه قولاق سالمَی یوره‌وپردیم. دره‌دن یوقاریلشیب بارماقده‌من. خفتن نمازی پیتیگچه یوردیم. آخری بیر اویچه کپله‌دیگن تاشگه یپتدیم، تاشدن اَیلَنیب اۆتدیم. ییریک تاشلر باشلَنیب، آت یوره آلمه‌دی.

اولر هم توشدیلر. حرمت و تعظیم بیلن انچه ملایمراق سۆز باشله‌دیلر. «بونده‌ی قارانغی کپچه بۆلسه، یۆل یۆق، قه‌یپرگه باره‌سیز؟»، دپییشدی. «سیزنی سلطان احمد پادشاه قیلیب کۆتره‌دی»، دپب آنتلر ایچیشدی.

مپن دپدیم که: «مپنینگ کۆنگلیم او یاققه تارتمه‌یپتی. او یپرگه باریش هپچ هم ممکن ایمس. اگر سیزلرنینگ خَیالینگیزده اۆرینلی خدمت قیلیش بۆلسه، بونده‌ی یخشی امکانیت ایشیگی اوزاق ییللر هم تاپیلمس. مپنی بیر یۆلگه باشلنگ که، خانلر آلدیگه باره‌ی. سیزلرگه کۆنگیللرینگیز تیله‌گندن کۆره آرتیقراق رعایت و شفقت قیله‌ی. یۆق، اگر بونی قیلمه‌سنگیز، کپلگن یۆلینگیز بیلن قَیتینگ». مپنینگ آلدیم-آمدیم. بو هم مپنگه

قیلگن بیر یخشی خذمتینگیز بۆله‌دی.

«کاشکی کېلمه‌سک ایدی. کېلدیکمی، اینـدی سـیزنی بونـده‌ی تشـلب، قنـده‌ی قَیتیـب کېته‌میز؟ اگر بیز بیلن بارمه‌سنگیز، میلی، قه‌یبرگـه بارسـنگیز هـم خـذمتینگیزده بۆلـه‌یلیک» دییشدی.

«اونده سۆزینگیز چینلیگیگه آنت ایچینگ»، دېدیم مـېن. قرآننـی اۆرته‌گـه قۆییـب آنـت ایچدیلر. مېن بیر آز تسکین تاپگندېک بۆلدیم. «اوشبو دره‌نینگ یقینیده کېنگ کۆل یـۆلی بـار دېگن اېدیلر. اۆشه یۆلگه باشلنگ»، دېدیم. اولر آنت ایچگن بۆلسه‌لر-ده، لېکن تۆلیق ایشانچ یۆق اېدی. اولرنی ایلگری اۆتکزیب، اۆزیم آرتلریدن یوردیم. بیر-ایکّی کوروه یـۆل باریلیـب اېدی، بیر سای سوویگه یېتدیک. «کېنگ کۆل یۆلی شو اېمسمیکن؟»، دېـب سـۆردیم. اولـر انکار قیلدیلر. «او یۆل خیله ایلگریده دیر»، دېدیلر. کېنگ کۆل یۆلی اصلیده شو اېکـن. بـولر یامانلیک ساغینیب، یشیردیلر. یریم کېچه‌گه باریب، ینه بیر سـووگه یېتـدیک. شـونده اولـر: «بیلمه‌ی اۆتیب کېتیبمیز. کېنگ کۆل یۆلی آرتده قالیبدی»، دېدیلر.

«خۆش، نیمه قیلماق کېره‌ک؟» دېدیم مېن. «آلدیمیزده غَوا یۆلی یقین دیر. او یـۆل بـیلن فرکت گه آشه‌دیلر»، دېب جواب بېریلدی. اۆشه یۆلگه باشلشدی.

کېچه‌نینگ تۆرتدن اوچ قِسمیچه یۆل یوردیک. غَوادن چیقیب کېلـه‌دیگن کرنـان سـاییگه یېتدیک. «سیز شو یېرده تورینگ، مېن باریب، غَوا یـۆلینی تېکشـیریب کېلـه‌ی»، دېـدی بابـا سَیره‌مي. انچه مدتدن سۆنگ کېلدی.

«بۆرکه باشلیق بیر نېچه کیشی بو یۆلگه کېلیپتی. بوندن اۆتیب بۆلمس» دېدی. بو سـۆزنی اېشیتیب، حیران بۆلدیم. آره یۆلده قالدیم، تانگ یقین و مقصد بیراق.

مېن دېدیم: «بیر یېرگه باشلنگ کـه، کونـدوز اونـده بېکینیـب، کېچـه بـۆلگچ، آت-مـات تاپیب، خۆجند سووینی کېچیب اۆتیب، نریگی ساحل بۆیلب خۆجند سری باره‌یلیک.»

«بونده بیر تېپه‌لیک بار. اونده یشیرینسه بۆله‌دی»، دییشدی اولر. کرنان قۆرغان‌بېگی بنده علی اېدی. «آتیمیزگه و اۆزیمیزگه یېگولیک تاپمه‌سک بۆلمه‌یدی. مېن کرنـان‌گـه بـاره‌ی. هـر

نیمه تاپیلسه، کېلتیره‌ی»، دېدی او. او یېردن قَیتیب کرنان‌گه یوزلندیک. کرنـان‌گـه بیـر کـوروه قالگنیده تۏخته‌دیک. بنده علی کېتدی، اوزاق مدت قالیب کېتدی. تانگ آتیـب کېلماقـده، او هېچ کېلمسدی. خیله اضطراب چېکدیم. تانگ آتگنده بنـده علـی ایلـدَملب کېلـدی. آتگـه یېمیش کېلتیرمه‌دی. اوچته نان کېلتیردی. هر بیریمیز بیر نانئی قۏیینگه سـالیب، شـتاب بـیلن قَیتیب، یوقاری تېپه‌لیک‌نینگ اوسـتیگه چیقیـب، بیـر یېـرده آتلرنـی باغلـب، بیـر بلندلیککـه چیقیب، هر قَیسیمیز هر طرفگه قاراوواللیک قیلیب اوتیردیک.

توشگه یقینلشیب قالگنده احمد قَوچین تۏرت آتلیق بیلن غوادن اخسـی تامانگـه اۏتیـب قالدی. بیر خَیالیم احمد قَوچین‌نی چارلب، وعده و مایللیکلر بیلدیریب، آتلرینـی آلمـاقچی بۏلدیم؛ آتلریمیز بیر کېچه-کوندوز حرب و ضربده ایدی، یېمیش هم یېمه‌گن، خراب بـۏلگن ایدی. ینه کۏنگول چاپمه‌دی: اولرگه ایشانه آلمه‌دیک. قاشیمده‌گیلر بیلن شونگه کېلیشـدیک: اولر بو آقشام کرنان‌ده بۏله‌دیلر. کېچه‌سی احتیاطکارلیک بیلن کیریب آتلرینی چیقره‌آلسـک، قه‌یاققه بۏلسه‌یم کېتیش امکانی توغیله‌دی.

توش پیتی ایدی. کۏز یېتر یېرده بیر سـواری‌نینگ حربـی انجـاملری یَلتیـره‌ب کۏرینـدی. کیملیگینی هېچ بیلالمه‌دیک. بو محمد باقر ایکن. اخسی‌ده بیز بیلن بیرگه ایـدی. اخسـی‌دن چیققنده هر کیم هرطرفگه ترقه‌لیب، یشیرینیب یورگن ایکن. بنده علـی بـیلن بابـا سَـیره‌مي: «آتلر ایکّی کوندیرکه، یېمیش یېمه‌گن. اۏتلاققه توشیب، آتلرنی اۏتگه قۏیه‌یلیک»، دېـدیلر. او یېردن آتلَنیب، اۏتلاققه توشیب، آتلرنی اۏتگه قۏیدیک. نمازدیگر محلی، بیر آتلیق کیشی بیـز بېکینگن تېپه‌لیککه چیقیب کېلماقده ایدی، تَنیـدیم: غوانینـگ اولـوغی-قـادربېردی. بولرگـه: «قادربېردی‌نی چارلنگ»، دېدیم. چارله‌دیلر. کېلدی. کۏریب، سۏره‌شـیب، عنایـت شـفقت سۏزلر ایتیب، وعده‌لر قیلیب، مایللیکلر اظهار اېتیب جۏنتدیم، تاکه ارقان، اۏراق، بالته، سوو کېچمک اسبابی، آت یېمی، یېگولیک و اگر علاجی بۏلسه، آت هم کېلتیرسه. خفتان نمـازی پیتی شو جای‌نینگ اۏزیگه کېلیشیگه وعده‌لشدیک.

کېچ نمازشام پیتی بیر آتلیق کرنان طرفیدین غوا سری اۏتیب باررردی. «کیم‌سـن؟»، دېـب

سؤردیک. جواب بپردی. بو هم محمد باقربک اپکن. بایه توشده کؤرگن پپردن ینه بیر پپرگه یشیرینگنی باره‌یاتگن اپکن. تاووشینی شونچه‌لیک اؤزگرتیردی که، گرچه پیللر مپن بیلن بپرگه بؤلگن اپسه-ده، اصلا تني آلمه‌دیم. اگر اونی تَنیب اؤزیمیزگه قؤشسک یخشی بؤلردی. او اؤتیب کپتگنیدن کپین خیله خواطرگه توشدیم. اپندی بیز قادرپپردی غوایي بیلن کپلیشیلگن پیتگچه توره‌آلمسدیک. بنده علی: «کرنان‌نینگ محله‌لریده خلوت باغچه‌لر بار، اونده هپچ کیشی بپراو بار دپب گمانسیره‌مه‌یدی. او پپرگه باریب، قادرپپردی‌گه کیشی یوباره‌یلیک، اؤشه پپرگه کپلسین»، دپدی. شو خَیال بیلن آتلَنیب، کرنان‌نینگ محله‌لریگه کپلدیم. قیش اپدی، انچه ساووق اپدی. بپر اپسکی مؤینه‌لی پؤستین تاپیب کپلتیردیلر. کییدیم. بپر کاسه سؤک آشی تاپیب کپلیشدی. ایچدیم. عجب حضور قیلدیم. «قادرپپردی‌گه کیشی یوباردینگمی؟»، دپب سؤردیم بنده علی‌دن. «یوباردیم» دپب جواب بپردی. بو بدبخت فراستسیز خاتین‌چَلیشلر اؤزارا کپلیشیب، بپر کیشینی اخسی‌گه-تنبل قاشیگه یوبارگن اپکنلر. بپر اوستی یاپیق اویگه کیریب، اؤت یاقدیک. بپر پیت کؤزیم اویقوگه کپتدی. بو اپرکک نسخه‌لر عیارلیک قیلیب، ینه مپنگه ایته‌دیلرکه: «قادرپپردی‌دن خبر آلمه‌گونچه بو پپردن قیمپرلب بؤلمه‌یدی. بو پپر محله‌لرآره‌سی دپر، چپتده بؤم-بؤش باغلر بار. او پپرگه بارسک، هپچ کیم گمانسیره‌مه‌یدی.»

یریم کپچه‌ده آتلَنیب چپکّه باققه باردیم. بابا سَیره‌مي تام اوستیده او یاقدن-بویاققه یوره‌دی. توشگه یقین تامدن توشیب، مپنینگ قاشیمگه کپلیب: «یوسف قؤرغان‌پپگی کپلماقده»، دپدی.

مپنی غلطی واهمه باسدی. «بیلیب کپل‌چی، او مپنینگ شو پپرده‌لیگیمنی بیلرمیکن؟» دپدیم. چیقیب سؤزلشیب کپلدی. منه بو خبرنی تاپیب کپلدی: «یوسف قؤرغان‌پپگی ایتدی: «اخسی دروازه‌سیده بپر پیاده اوچره‌ب، دپدی که: «پادشاه کرنان‌ده فلان پپرده دپر» مپن هپچ کیمگه بیلدیرمه‌ی، بو پیاده‌نی اوروشده مپنگه اسیر توشگن ولی خزینه‌چی بیلن بپر پپرگه قمه‌ب قوپیب، اؤزیم بو یاققه چاپیب کپلدیم. پپکلرنینگ بو ایشلردن خبرلری یؤق دپر.»

«سبن نیمه دیب اؤیله‌یسن؟» دییه سؤردیم بابا سَیره‌مدن.

اَیتتی‌که: «برچه‌سی اؤز آدملرینگیز-نوکرلرینگیز دیر، اولر نیمه‌یم قیلیشردی. بارماق کبره‌ک. اولر سیزنی پادشاه قیلیب کؤتره‌دیلر.»

دیدیم که: «شونچه تؤقنه‌شوو و اوروش بؤلیب اؤتگنده، قنده‌ی ایشانچ بیلن اولر یانیگه باره‌ی؟»

شولرنی گپلشیب تورگن ایدیک، یوسف کیریب آلدیمده تیز چؤکیب بوکیلیب ایتدی که: «نیمه‌سینی یشیره‌من. سلطان احمدبیک‌نینگ خبری یؤق دیر. شیخ بایزیدبیک سیزنینگ خبرینگیزنی تاپیب مینی یوباردی.»

شونی ایتگچ، مینده الّه‌نیچون حالت یوز بیردی. عالمده جان قؤرقوویدن یامانراق نرسه بؤلمس ایکن. «راستینگنی ایت،-دیدیم مین،- اگر ایش اؤزگه‌چه‌راق بؤلگودیک بؤلسه، مین یووینیب آله‌ی.»

یوسف آنتلر ایچدی. لیکن اونینگ آنتیگه کیم ایشانردی؟ اؤزیمده طاقتسیزلیکنی حس قیلدیم. اؤرنیمدن توریب، باغ‌نینگ بیر گؤشه‌سیگه باردیم. اوزیم بیلن اؤزیم ملاحظه قیلدیم. دیدیم که: «کیشی اگر یوز، بارینگ که مینگ ییل یشه‌سه هم آخری اؤلماق کیره‌ک.

اگر صد سال مانی ور یکی روز،

بباید رفت از این کاخ دلفروز.

(مضمونی:

اگر یوز ییل و گر بیر کون عمر بار،

بودلکش قصردن کیترسن ناچار.)

اؤلیمنی بؤینیمگه آلدیم. اؤشه باغده بیر سوو آقیب کیلردی، طهارت آلدیم. ایکّی رکعت نماز اؤقیدیم. باشیمنی مناجاتگه قؤییب، تیلک تیله‌یاتگن ایدیم که، کؤزیم اویقوگه کیتیبدی. توش کؤره‌یمن: خواجه یعقوب (خواجه یحیی‌نینگ اؤغلی، حضرت خواجه عبیدالله‌نینگ نبیره‌لری) رؤیه‌ره‌مگه آق-قاره توسده‌گی آتده، شونده‌ی آت مینگن کؤپ آتلیقلر بیلن کیلدیلر.

«غم یِیمه‌نگیز. خواجه احرار مِنی سیزگه یوباردیلر»، دِیدیلر. «بیز اولرگه اللّه‌دن مدد سوره‌ب، پادشاه‌لیک تختیگه اؤلتورغیزگنمیز. هر یِیرده مشکل ایش توشسه، بیزنی نظریگه کِیلتوروب یاد اِیتسین، بیز اؤشه یِیرده حاضر بؤلورمیز»، دِیب تعیینله‌دیلر. حاضر اوشبو ساعتده فتح و غلبه سیزنینگ تامانده دیر. باش کؤترینگ. اویغا نینگ.»

اؤشل حالتده خوشحال بؤلیب اویغاندیم، یوسف داروغه و همراهلری بیر-بیریگه: «بهانه قیلیب هَیَلله‌یِیتی، توتیب باغله‌ماق کِیره‌ک» دِیب مصلحت قیلیشردی.

بو سؤزنی مِن اِیشیتیب قالدیم. «سیزلر بو تخلیت سؤزله‌یسیز. اما کؤره‌یین-چی، قَیسینگیز مِنینگ قاشیمگه کِیله آلرسیز!» دِیدیم. شونده‌ی دِیب تورگنیمیزده باغ دِیواری‌نینگ تشقریسیده کؤپ آتلیقلرنینگ کِیله‌یاتگن آوازی اِیشیتیلدی.

یوسف داروغه: «بیز اگر سیزنی تنبل قاشیگه آلیب بارسک اِیدی، بیزنینگ ایشیمیز ایلگری سیلجیگن بؤلردی. حاضر سیزنی توتگنی ینه کؤپ کیشی یوباریپتی»، دِیدی. او گپنی شونگه یقینلشتیردی که، گویا بو آواز تنبل یوبارگن کیشیلرنینگ آتلری تاووشی اِیدی. بو سؤزنی اِیشیتگچ، مِن کؤپراق اضطرابگه توشیب، قیلر ایشیمنی بیلمه‌ی قالدیم.

اؤشه دقیقه‌ده بو آتلیقلر باغ‌نینگ اِیشیگینی ایزلب اؤتیریشگه فرصت تاپمه‌ی، دِیوارنینگ اِیسکیرگن یِیرینی بوزیب، ایچکری کیردیلر.

قره‌سم، مِنینگ جان تارتگن نوکریم-قوتلوق محمد برلاس و بابایی پرغري، اؤن-اؤن بِیش، یِیگیرمه کیشی بؤلیب یِیتیب کِیلدیلر. بولر یقین یِیتیب، آتدن اؤزلرینی تشلب، یِیراقدن تعظیم قیلیب، ایکّی بوکیلیب، مِنینگ آیاغیمگه یِیقیلدیلر. اؤشه دَمده شونده‌ی حالتگه توشگن اِیدیم که، گویا مِنگه خدا قَیته‌دن جان اعطاء قیلگن. «یوسف داروغه و بو تورگن سانقین ذاتلرنی توتیب باغلنگ»، دِیدیم مِن. او اِیرکک نسخه‌لر قاچه باشلَگن اِیدی، هر یِیر-هر یِیرده بیرته‌دن توتیب باغلب کِیلتیردیلر. «سیزلر قه‌یِیردن کِیله‌یِیسیزلر. قنده‌ی قیلیب خبر تاپدینگیز؟» دِیب سؤره‌دیم مِن. قوتلوق محمد برلاس دِیدی: «اخسی‌دن قاچیب چیققندن کِیین سیزدن ایریلگچ، اندیجان‌گه کِیلدیم، خانلر هم اندیجان‌گه کِیلیپتیلر. مِن توش

کؤردیم، توشیمده خواجه عبیدالله دېدیلرکه: «بابر پادشاه کرنان دېگن کېنتده دیر. باریب اونی آلیب کېلینگ، پادشاهلیک تختی اونگه تعلقلی دیر». مېن بـو توشـنی کؤریـب، خوشـحال بولیب، اولوغ خان، کیچیک خان‌گه بو حقده ایتدیم. خانلر گـه: «مېنینـگ بـېش-آلتـی آغـه-اینیم، اؤغیللریم بار. ینه بیر نېچه ییگیـت قؤشـینگ. باریـب کرنـان طرفیـدن خبـر آلـه‌یین»، دېدیم.

خانلر دېدیلرکه: «بیز هم شونده‌ی دېب اویله‌یمیز، او اؤشه یېرگه بارگن بؤلسه کېره‌ک.»

اؤن کیشینی تعیین قیلیب: «اؤشه تامانگه باریب، خؤپ تېکشیریب، خبر آلینگ. اللّه یـار بؤلسین، تاپرسیزلر»، دېدیلر. شـو سـؤز اوسـتیده بابـایی پرغـری دېـدی: «مـېن هـم باریـب قیدیره‌من». او هم ایکّی ییگیت اینیسی بیلن بیرگه قؤشیلیب آتلندیک. بوگون اوچ کون‌دیرکـه، یؤلده‌میز، الحمدلله، سیزنی تاپدیک»، دېدیلر. ایتدیلرکه: «یورینگ، آتلَنینگ، بو باغلنگنلرنی هم آلیب کېته‌یلیک. بونده تورماق یخشی ایمس. تنبل سیزنینگ بو یېرگه کېلگنینگیـزدن خبـر تاپیبدی. هر قنده‌ی قیلیب بؤلسه هم، باریب خانلرگـه قؤشـیله‌یلیک.» اؤشـه زمـان آتلَنیـب، اندیجان طرفگه قرەب یؤلگه توشدیک.

ایکّی کوندن بویان هېچ طعام یېمه‌گن ایدیم. پېشین نمازی پیتی بیر قؤینی تاپیب کېلیـب، بیر یېرده قؤنیب، سؤییب، کباب قیلـدیلر. اؤشـه کبابـدن تؤیگونچـه یېـدیم. اونـدن سـؤنگره آتلَنیب، بېش کونلیک یؤلنی ایکّی کېچه-کوندوزده تېزلیک بیلن باسیب اؤتدیک. اندیجان‌گـه کیریب اولوغ خان تاغه‌مگه و کیچیک خان تاغه‌مگه کؤرینیش بېردیم و اؤتگن کونلرنی تمامـاً بیان قیلدیم. خانلر بیلن تؤرت آی بیرگه بؤلدیک. هر یېرده بارگن-کؤرگن نوکرلریم ییغیلـدیلر. اوچ یوزدن کؤپراق کیشی بار ایدی. خاطریمدن کېچدی کـه: «قچانگچـه بوفرغانـه ولایتیـده سرگردان بؤلیب یوره‌میز. بیرار یاقده باش آلیب کېته‌ی، آمدیم یوریشسه»، دېـب محـرّم آییـده فرغانه ولایتیدن خراسان طلبیده آتلَنیب چیقدیم.

افغانستان بڼليمی

تۇقیز یوز تۇقّیزینچی (۱۵۰۴-۱۵۰۳)ییل واقعه‌لری

محرّم آییده فرغانه ولایتی‌دن خراسان‌گه باریش نیتیده حصار ولایتی ییلاولریدن بۇلگن ایلاک ییلاویگه کېلیب توشدیم. اوشبو یورتده ییگیرمه اوچ یاش‌نینگ ابتداسیده یوزیمگه اُستَره[1] تېککیزدیم. مېنگه امیدوارلیک بیلن اېرگشیب یورگن اولوغ-کیچیک ایکّی یوزدن کوپراق، اوچ یوزدن آزراق اېدی. کوپچیلیگی پیاده، قۇللریده تیاق، آیاقلریده چاریق و اېگنیلریده چاپان اېدی. قشّاقلیک شو درجه‌ده اېدی که، اختیاریمیزده ایکّیته‌گینه چادر بار اېدی. مېنینگ چادریم والده‌مگه تیکلنردی. مېنگه هر یورتده آله‌چوق[2] یسردیلر. آله‌چوقده اۇتیررديم.

گرچه خراسان نیتی بیلن یۇلگه چیققن بولسک-ده، لېکن شو احوالیمیزده بو ولایتدن نه خسروشاه نوکرلریدن امیدوارلیک بار اېدی. دېیرلی کون آره بیر کیشی کېلیب ولایت یېرلری و اېل و اولوسدن حکایه‌لر ایتر اېدی که، بو امیدوارلیکنی کوچه‌یتیررردی.

بو فرصتده خسروشاه‌گه اېلچیلیککه یوباریلگن ملا بابایی پشاغری کېلدی. خسروشاه‌دن کۇنگیلگه یاققودېک سۇز کېلتیرمه‌دی. لېکن حصار اېلی و اولوسیدن خبرلر کېلتیردی.

ایلاک‌دن اوچ-تۇرت کۇچیش بیلن حصار اۇلکه‌سی‌نینگ خواجه عماد دېگن یېریگه کېلیب تۇخته‌دیک. بو یورتده محب علی قۇرچی خسروشاه‌دن اېلچیلیککه کېلدی. کرَم و

۱-اُستَره- عربچه ساقالنی قیره‌دیگن تیغ، پاکّی.

۲- اله‌چوق- یاغاچدن تۇقیلگن کېّه سیمان اوی.

سخاوتی بیلن مشهور بؤلگن خسروشاه ولایتی آرقه‌لی ایکّی مراتبه اؤتدیک، او پستکش باشقه کیشیلرگه قیلگن آدمگرچیلیکنی بیزگه قیلمه‌دی. اہل و ولایتدن امیدوارلیگیمیز باعث، هر منزلده انچه-انچه تؤختب قالیشلر بؤلردی. او فرصتده اہنگ اولوغ کیشیمیز بؤلگن شیریم تغایی، خراسان‌گه باریشگه چیده‌مسدن، قَیتیب کہتیش خَیالیده اہدی. سرپل‌دن مغلوب بؤلیب کہلگنیمیزده هم کؤچ-کؤرانینی جؤنه‌تیب یوباریب، اؤزی یالغیز قلعه‌ده قالگندی، نامردراق کیشی اہدی. بیر نہچه بار بونده‌ی حرکتلر قیلگندی.

قبادیان‌گه یہتگنده خسروشاه‌نینگ اینیسی- چغانیان، شهرِ صفا و ترمذ حکمداری باقی چغانیاني خطیب قرشی‌نی یوباریب، طرفدارلیک اظهار قیلیب، بیزگه قؤشیلماقچی بؤلدی. آمو سووی‌نینگ اویاچ کہچیگیدن اؤتگنده، کہلیب مہنگه ملازمت قیلدی. باقی‌نینگ تکلیفیگه بناءً، ترمذ تؤغریسیگه کہلیب کؤچلرینی آمودن تماماً کہچیریب اؤزیمیزگه قؤشیب، او فرصتده اونینگ اؤغلی، خسروشاه‌نینگ جیيَنی احمد قاسم‌گه تعلقلی بؤلگن کاهمرد(کهمرد) و بامیان سری یؤل آلدیک. کاهمردنینگ اَجر ناملی دره قؤرغانیده اوی-اہلنی قالدیریب، ینه بیر قوله‌ی وضعیت رؤی بہرسه، شونگه کؤره عزت کؤره‌میز، دہب اؤیله‌دیک.

ایبککه یہتگنده، بورونراق مہنینگ قاشیمده بؤلگن، یخشی قیلیچباز، بو الغاو-دلغاولرده مہندن اَیریلیب، خسروشاه قاشیگه کہتگن یارعلی بلال بیر نہچه ییگیت بیلن قاچیب کہلدی. خسروشاه‌نینگ مؤغوللریدن بیزگه نسبتاً خیرخواهلیک سؤزلری کہلتیردی.

دره‌ی زندان‌گه یہتگنده قنبرعلیبیک، اونی قنبرعلی سَلاخ هم دہرلر، قاچیب بیزگه کہلدی. اوچ-تؤرت کؤچیش بیلن کاهمردگه کہلیب اَجر قؤرغانیده اوی-اہلنی قالدیردیک.

اَجرده‌لیگیمیزده سلطان محمودمیرزانینگ خانزاده‌بیگم‌دن بؤلگن، بورون میرزالر تیریگیده جهانگیر میرزاگه نشانه قیلینگن قیزی جهانگیر میرزاگه نکاحلندی. اوشبو اثناده باقی‌بیک مہنگه لاف-قافلر و دغدغه‌لر بیلن اَیتَر اہدی که: «بیر ولایتگه ایکّی پادشاه و بیر لشکرگه ایکّی لشکرباشی-غوغا و ویرانلیک، فتنه و ترقاقلیک باعثی دیر. اخیر ایتیشگن-کو:

ده درویش در گلیمی بخسپند، دو پادشاه در اقلیمی نگجند.

نیم نانی گر خؤرد مرد خدای، بذل درویشان کند نیم دیگر.
ملک اقلیمی بگیرد پادشـاه، همچنان در بند اقلیم دیگر.

(مضمونی:

اون درویش بیر قالینده یاته‌دی، ایکّی پادشاه بیر اقلیمگه سیغمه‌یدی.
اللّه‌نینگ جوانمردی تاپسه بیرته نان، یرمین درویشلرگه سیندیریب بیرر.
بیر اقلیم یورتلرین آلگن پادشاه ایکّینچی اقلیم‌نینگ فکریده بؤلر.)

امیـد شـونده‌ی‌که: «بوگـون-ایرتـه خسروشـاه‌نینگ برچـه نـوکر و جنگـاورلری، پادشـاه قوللیغینی قبـول قیلیشسـه. اولـر آره‌سـیده کـؤپ فتنـه‌چی کیشـیلربار، مثـلِ ایوب‌بیک‌نینـگ اؤغلانلری و ینه بعضیلر بارکـه، بیزنینـگ میرزالرنینـگ آره‌سـیده همیشـه یامانلیـک و فتنه‌گـه سببچی بؤلیب، آغمه‌چیلیک قیله‌دیلر. حاضر اوشبو فرصتده جهانگیر میرزاگه خراسان سَـری خیر و یخشیلیک بیلن رخصت بیریلسه، تاکـه ایرتـه-اینـدین نـدامت و پُشـیمانلیککه سـبب بؤلمه‌سین.» آغه-اینی و خویش-اقاربدن، هر قنچه کمچیلیک صادر بؤلسه هم، واز کیچـیش مینینگ شأنیمگه تؤغری کیلمس ایدی. چونکه مینـدن کـؤنگیللری قالیشـی ممکـن. گرچـه جهانگیر میرزا بیلن بورون آره‌میزده مملکت و نوکر یوزه‌سیدن انچه گینه کیلیشـماوچیلیک‌لر، قصدلشوولر بؤلیب اؤتگن ایسه-ده، لیکن بو گـل او یـورتیمیزدن مـین بـیلن یؤلـداش بؤلیـب کیلگن ایدی. آغه-اینیلیک چیگره‌سی‌دن چیقمه‌ی، مینگـه یوره‌کـدن خـدمت قیله‌یاتگنـدی. اوندن خفه‌چیلیککه سبب بؤله‌دیگن بیرار شبهه‌لی خط-حرکت کؤرینمسدی. هر قنچه تکـرار عرض قیلگن بؤلسه-ده، مین قبول قیلمه‌دیم. آخـری باقی‌بیـک ایتگنیـدیک، اؤشـه فتنـه‌چیلر: یوسف ایوب و بهلول ایوب مینینگ قاشیمدن جهانگیر میرزانینـگ آلدیگـه قاچیـب باریـب، یامانلیک و فتنه حرکتیده بؤلیب، جهانگیر میرزانی مینـدن ییریب، خراسان‌گه آلیب کیتدیلر.

اوشـبو فرصـتلرده سـلطان حسـین میـرزادن بـدیع‌الزمان میرزاگـه، مینگـه، خسروشـاه و ذوالنون‌گه بیر مضمونده‌گی اوزوندن-اوزاق مکتوبلر کیلدی. او خطلر حاضرگچه مینـده دیـر. مضمونی شونده‌ی ایدی: «سلطان احمد میرزا، سلطان محمود میرزا و اولوغ‌بیک میـرزا-آغـه-

اینیلر اتفاق قیلیب یوریش قیلگنده مېن مرغاب یاقه‌سینی تۏسدیم. میرزالر یقین یېتیب هېچ ایش قیله‌آلمه‌ی قَیتدیلر. اېندی هم اگر اۏزبک آتلنه‌دیگن بۏلسه، مېن مرغاب یاقه‌سینی تۏسه‌ی. بدیع‌الزمان میرزا بلخ، شبورغان و اندخود قۏرغانلریگه کوچلی کیشیلرینی قۏییب، اۏزی گرزیوان و دره‌ی زنگ‌ده او تاغلیک مسکنلرنی بېرکیتسین».

مېنینگ بو پېرلرگه کېلگنیم خبری سلطان حسین میرزاگه باریب پېتگن اېدی. مېنگه هم یازیب اېدی که: «سېن کاهمرد و اَجرده او تاغ اېتکلرینی بېرکیتیب، خسرَوشاه حصار و قوندوز قۏرغانلریده ایشانچلی کیشیلرنی قۏییب، اۏزی و اینیسی ولی بدخشان و ختلان تاغلرینی تۏسسینلر. اۏزبک هېچ ایش قیله آلمه‌ی قَیتگوسی دیر.»

سلطان حسین میرزانینگ بو خطلری امیدسیزلیک سببچیسی بۏلدی. نېگه‌که، تېموربېک‌نینگ یورتیده بو تأریخي سنه‌ده هم یاش، هم تصرفیده‌گی یېر-ملک، هم لشکر حسابی جهتیدن اوندن اولوغراق پادشاه یۏق اېدی. بیز کۏز توتر اېدیک‌که، کېتمه-کېت اېلچیلر و خبرچیلر شاشیلینچ کېلیب، منه بونده‌ی حکملر کېلتیرسه‌لر اېدی: «ترمذ، کیلیف و کرکی کېچیکلریده مونچه کېمه یسنگ، کۏپریک اسبابینی فلان مقدارده تیار قیلینگ. یوقاریگی تۏقّیز اۏلیم کېچیکلرینی یخشی احتیاط قیلینگ». تاکه بیر نېچه ییل اۏزبک غوغا-تۏپالانلری‌دن کۏنگلی سینیقققن بو اېللرنینگ کۏنگلی کۏتریلیب، کوچه‌ییب، امیدواربۏلسینلر.

سلطان حسین میرزادېک تېموربېک اۏرنیگه اۏتیرگن اولوغ پادشاه غنیم‌نینگ اوستیگه یوریشنی دېمه‌ی، یېر بېرکیتماقنی، مدافعه‌نی دېسه، اېل و اولوسده قنده‌ی امیدوارلیک قالسین؟ بیز بیلن کېلگن آچ اوروق[۳] و اوی-اېلنی، باقی چغانیاني‌نی و اۏغلی محمد قاسم‌نینگ بار سپاهیلرینی کۏچ-مالری بیلن اَجرده قالدیریب، لشکرنی آلیب چیقدیک. خسرَوشاه‌نینگ مۏغوللریدن تۏختاوسیز کیشی کېلیب: تالقاندن پادشاه‌نینگ

۳. اوروق- حربی یورش پیتیده لشکر کېتیدن یوره‌دیگن کۏچ (آباز).

خیرخواهلیگینی تیلب، بار مؤغول اولوسی کؤچیب اشکمش و فُلول سَری جؤنه‌دیک. پادشاه جدللیک بیلن یپتیب کپلسینلر. خسروشاه‌نینگ اکثر کیشیسی اونـدن یـوز اؤگیریـب، پادشـاه قوللوغیگه کپله‌دی، دپگن خبرلر یپتکزه باشلشدی.

بو وقتده شَیبانی‌خان‌نینگ اندیجان‌نی آلیب، حصار و قونـدوز اوسـتیگه لشـکر تـارتگنی حقیده خبر کپلدی. بو خبرنی اپشیتگن خسروشاه قوندوزده تؤخته‌ی‌آلمه‌ی، قـؤل آسـتیده‌گی بـار کیشیسـینی کؤچیریـب، کابل‌گـه یـؤل آلـدی. خسرَوشـاه قونـدوزدن کؤچیـب چـیققن زَهاتي‌اق، قوندوزنی مـلا محمـد توركسـتاني اسـملی ایشـانچلی کیشیسـی شَـیبانی‌خان‌گـه تاپشیریش اوچون ببرکیتدی.

بیز سمتو یؤلی بیلن قیزیل‌سوو سَری توشگن پیتده خسروشاه‌گه تعلقلی پیرلـر- حصـار و قوندوزده بؤلگن اوچ-تـؤرت مینـگ اویلـی مؤغـول اولوسـی کـوچلری بـیلن کپلیـب بیزگـه قؤشیلدی.

قنبر علی مؤغول (ایلگری ذکر اپتگن اپدیک، تکرار بؤلدی) وَیسَقی کیشی اپدی، اونینـگ فعل-اطواری باقی‌پیککه یاقمه‌دی. باقی‌پیک‌نینگ کـؤنگلی اوچـون اونگـه رُخصـت پیریـب یوباردیک. اؤغلی عبدالشکور اؤشندن بویان جهانگیر میرزا خذمتیده بؤلدی.

خسروشاه مؤغول اولوسی‌نینگ بیزگه قؤشیلگنینی اپشیتیب، خیله جانسرک بؤلیب، چاره تاپالمـه‌ی، کویـاوی یعقـوب ایـوب‌نی مپنگـه اپلچیلیککـه یوباریبـدی. قوللیـک همـده خیرخواهلیک اظهار قیلیب، اگر کپلیشالسک، قوللیککه کپلگوم دیر، دپب التماس قیلیبـدی. باقی چغانياني کؤنگلیگه قره‌گنیم اوچون، هر قنچه مپنگه خیرخـواه بؤلسـه‌ـده، اکه‌سـی‌نینگ تصرفینی هم قؤیمسدی. او کفیـل بؤلـدی. شـونگه کپلیشـدیک کـه، اونینـگ جـانی امانـده بؤله‌دی. مالیگه هم اؤزی قنچه اختیار قیلسه، هپچ بیر کپلیشماوچیلیک بؤلمه‌یدی.

یعقوب‌گه کپتیش اوچون اجازه ببرگنیمیزدن سؤنگ قیزیل‌سوودن قوییگه، اونینگ انـدراب سووی بیلن قؤشیلیش جاییگه یقین یپرده توشیلدی. اپرته‌سی، ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ اؤرته‌سـیده یالغیز اؤزیم اندراب سوویدن اؤتیب، دوشی یپرلریـده بیـر اولـوغ چِنـار توبیـده اؤتیـردیم. او

طرفدن خسروشاه حشمت و دبدبه بیلن کؤپ کیشیسی همراهلیگیده کپلدی. قاعده و تعاملگه کؤره، ییراقده آتدن توشدی. کپلیب کؤریشگنیده اوچ مرته اپگیلیب، قَیتگنده هم اوچ کرّه، حال سؤرەشیش و تارتیق تارتگنده بیر مراتبەدن تعظیم قیلدی. جهانگیر میرزا و خان میرزاگه هم اوشبو یؤسینده تعظیم قیلدی. قری سپمیز اپرکک نپچه ییللر اؤز مرادیچه یوریب، سلطانلیکدن اؤز نامیگه بیرار خطبه اؤقیمەگن اپدی. ییگیرمه بپش، ییگیرمه آلتی مرته اوستمه-اوست تعظیم قیلدی، آلدیمده او یاقدن-بو یاققه باریب کپلدی. تالیقیب تمام ییقیلەیازدی. شونچه ییللیک قیلگن بپکلیگی و سلطنتی تماماً بورنیدن چیقدی. کؤریشیب تارتیق تارتگندن سؤنگ، اؤتیریشگه بویوردیم، اؤتیردی. بیر-ایکّی گري[٤]اؤتیریب، او یاق-بو یاقدن سؤز و حکایت اَیتیلدی. نامردلیک و حرامخؤرلیکدن تشقری، او بپ‌فراست و بپ‌مزه ویسقی هم اپکن.

اعتبارلی و ایشانچلی نوکرلری کؤزی‌نینگ آلدیده گروه-گروه کپلیب مپنگه نوکر بؤلەیاتگن پیتی شو احوالگه پپتدی که، پادشاەلیک قیلیب گپردەپیب یورگن اپرکک بوندەی خوار-زارلیکده ایستر-ایستەمس کپلیب نپ حالتلر بیلن مپنگه ملازمت قیلدی.

اوندن ایکّی قیزیق ایش صادر بؤلدی. بیری: نوکرلری اَیریلگنی سببلی اونینگ کؤنگلینی کؤتریشگه حرکت قیلگنیمده، او بونگه جواباً: «نوکرلر تؤرت مراتبه عیناً شوندەی مپندن ایریلیشگن، ینه کپلیشگن»، دپدی. ایکّینچیسی: اینیسی ولی‌نینگ قچان کپلیشی، آمو دریاسیدن قَیسی کپچیک بیلن اؤتیشینی سؤرەگنیمده، دپدی که: «اگر کپچوو تاپیلسه، تپز کپلەدی. بیراق کپچیکلر سوو کؤپَیگچ، اؤزگرەدی. او کپچوونی سوو آلیب کپتدی»، دپگن مقال بار.

دولتی‌نینگ و نوکری‌نینگ اوندن کپتیشی خصوصیدەگی بو سؤزنی اونینگ تیلیگه تنگری سالدی. انچەدن سؤنگ مپن آتلَنیب لشکرگاهگه کپلدیم، او هم توشگن پیریگه کپتدی.

٤- گري- هندوستان‌نینگ قدیمي تقویمیده بیرکیچه-کوندوزنینگ ٦٠ حصەدن بیرحصەسی (٢٤دقیقه)

اوشبو کوندن اعتباراً اولوغ-کیچیک، یخشی-یامان بېکلری و بېک نوکرلری گروه-گروه بۆلیب کۆچ و مالّلری بیلن اوندن اَیریلیب، بیزگه کېله‌باشله‌دیلر. اېرته‌سی کونی پېشین نمازی پیتیدن تا کېچقورونگچه اونینگ قاشیده هېچ کیم قالمه‌دی.

«قُلِ ٱللَّهُمَّ مَٰلِكَ ٱلۡمُلۡكِ تُؤۡتِي ٱلۡمُلۡكَ مَن تَشَآءُ وَتَنزِعُ ٱلۡمُلۡكَ مِمَّن تَشَآءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَآءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَآءُ بِيَدِكَ ٱلۡخَيۡرُۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ»[۵]

قادر خدانینگ ایشینی قره‌نگ که، بیگیرمه-اۆتّیز مینگ نوکرنینگ اېگه‌سی، قهلوغدن (اونی دربند آهنین هم دېرلر) هندوکش تاغیگچه سلطان محمود میرزاگه تعلقلی ولایتلرنینگ همه‌سیگه حاکم اېدی. حکمرانلیکنی مستقل روشده قیلر اېدی. خسروشاه‌نی بیر یریم کونده اوروش یۆق، تلاش یۆق، بیزنینگدېک قشاق و فلاکت باسگن ایکّی یوز-ایکّی یوز اېلّیک کیشی‌نینگ قاشیده شونده‌ی خوارو زار، ناچار و عاجز قیلدی که، نه نوکریگه اختیاری قالدی، نه مالیگه، نه جانیگه.

خسروشاه‌نی کۆریب قَیتگن آقشام میرزاخان قاشیمگه کېلیب، اکه‌لری‌نینگ قانینی دعوا قیلدی. بیزنینگ آدملر دن هم بعضیلر بو فکرنی یاقله‌دیلر، درواقع شریعت و عرفگه کۆره هم مناسبی شو اېدی که، بونده‌ی کیشیلر جزاسینی تارتسین. عهد بۆلگنی باعث خسروشاه‌نی آزاد قیلیب، فرمان بېردیک‌که، کوچی بېتگنچه نرسه‌لرینی آلسین-ده، کېتسین. اوچ-تۆرت قطار خچیر و تویه‌ده بار جواهر، آلتین، کوموش و نفیس نرسه‌لرنی یوکلب آلیب کېتدی. شیریم تغایی‌نی قۆشیب جۆنتدیک، خسروشاه‌نی غۆري و دهانه یۆلی بیلن خراسان سَری یوباریب، اوزی کاهمردگه باریب کۆچیمیزنی آرتیمیزدن کابل‌گه کېلتیریشینی بویوردیک.

او یورتدن کابل‌گه باریش نیتیده کۆچیب، خواجه زید موضعیگه کېلیب توشدیک. شو کونی حمزه‌بي منغیت اۆزبک‌نینگ تالانچیسینی باشلب کېلیب، دوشی بېرلرینی تالان-تاراج

۵ـ آیت ترجمه‌سی: «اَیت، ملک اېگه‌سی، اې خداییم، سېن کیمنی خواهله‌سنگ، شونگه حکمرانلیک بېره‌سن. سېن کیمدن خواهله‌سنگ، حکمرانلیکنی تارتیب آله‌سن؛ کیمنی خواهله‌سنگ عزیز قیله‌سن؛ کیمنی خواهله‌سنگ، خوار قیله‌سن؛ یخشیلیک اۆز قۆلینگده، سېن هر بیر نرسه‌گه قادرسن.»

قیلدی. سیدقاسم اپشیک‌آغه و احمد قاسم کؤهبُر بعضی ییگیتلر بیلن یوباریلدی. باریب، تالانچیلرنی باپلب باسیب، بیر نپچه باش کپسیب کپلتیردیلر. اوشبو یورتده خسروشاه‌نینگ قورال-اسلحه‌خانه‌سیده‌گی زرهلی کییملر اولَشیلدی. یپتّی-سکّیز یوزته‌چه زرهلی کییم و کؤهه[٦]بار اپدی. خسروشاه‌دن قالگن نرسه‌لردن بیری شولر اپدی. ینه چینّی ایدیشلر هم خیله توشدی. باشقه کؤزگه کؤرینگودپک نرسه بؤلمه‌دی.

خواجه زید موضعیدن تؤرت-بپش مراتبه قؤنیب-کؤچیب، غؤربند شهریگه کپلدیک. اُشتُر شهریگه توشگنده، مقیم ارغون‌نینگ اولوغ بپگی بؤلگن شپرک ارغون‌نینگ، بیزدن بپخبر، لشکر بیلن کپلیب باران دریاسی یاقه‌سیده اؤتیرگنی حقیده خبر تاپدیک. مقصدی-پنجشیر یؤلی بیلن اؤتگن کیشینی اؤشه پیتی کابل‌دن قاچیب، ترکلاني افغان آره‌سیگه لمغان تومنیگه بارگن عبدالرزاق میرزا تامانگه اؤتگنی قؤیمسلیک اپدی. بو خبرنی تاپگچ، ایکّی نماز آره‌سیده او پپردن کؤچیب، کپچه‌سی بیلن یؤل یوریب، تانگ وقتی هوبیان داوانیدن آشدیک.

سهیل یولدوزینی سیره کؤرگن اپمسدیم. داوانگه چیققن زَهاتی‌یاق آسمان‌نینگ جَنوب طرفی پستیده یاروغ یولدوز کؤرینندی. «شو سهیل اپمسمیکن؟»، دپدیم. «سهیل دیر»، دپدیلر. باقی چغانیاني بو بَیتنی اؤقیدی:

تو سهیلی، تو کجا تابی و کجا طالع شوی،
چشم تو بر هر که می‌افتد نشانِ دولت است.

(مضمونی:

سپن سهیل سپن، قَیده بَلقیب، قَیده پارله‌یسن اپکن،
کوزلرینگ هر کیمگه توشسه، بؤلدی دولتدن نشان.)

آفتاب نیزه بؤیی کؤتریلگنیده سنجد دره‌سی اپتگیگه کپلیب توشیلدی. بیزدن ایلگری

٦- کؤهه- تؤره، بؤی برابر قلقان.

بارگن قراوول ییگیتلر و ینه بعضی ییگیتلر قاره‌باغ‌نینگ پستی-ایگری‌یار توپراغیده شپرک بیلن تۆقنه‌شه‌دیلر. آز-ماز اوروشگندپک بۆلیشه‌دی. بیزنیکیلر ایلغار بیلن تپزده اولرنی پینگه‌دیلر. شپرک‌نی و ینه پپتمیش- سکسان- یوز زۆر ییگیتلرنی اسیر قیلیب کپلتیردیلر. شپرک‌نینگ قانیدن کپچیب، ملازم قیلدیک.

خسروشاه، قوندوزدن اپل- اوروغیگه باقمه‌ی، کابل‌گه یۆل آلگنیده اونگه تعلقلی اپل و اولوس بپش-آلتی بۆلککه اجره‌له‌دی. بدخشان‌ده‌گیلر بیر بۆلک: روستا هزاره‌سیده‌گی سیدیم علی دربان، پنجشیر یۆلی بیلن آشیب اوشبو یورتده بیزگه باش ایگیب کپلیشدی؛ ینه بیر بۆلگی: یوسف ایوب و بهلول ایوب ابدی. اولر هم بو یورتده خدمتیمگه کپلدیلر. ینه بیر بۆلک: بهلول ایوب‌نینگ اینیسی ولی- ختلان‌دن؛ ینه بیر بۆلک: ییلانچیلیق، نکدري، قاق‌شال و قوندوز ولایتیده یشه‌یدیگن اَیماقلر. بو هر ایکّی بۆلک اندراب و سراب بیلن کپلیب، پنجشیردن آشیش خَیالیده ابدیلر.

ایماقلر ایلگریراق سراب‌ده ایکنلیکلریده، کپیندن ولی کپلدی. ایماقلر اونینگ یۆلینی تۆسیب، اوروشیب پینگدیلر. اوزی قاچیب اۆزبککه کپتدی. شَیبانی‌خان سمرقندنینگ چارسوسیده باشینی کپستیردی. قالگن نوکر-سَودری تَلَنیب، پینگیلیب، اوروغ-اَیماقلری بیلن اوشبو یورتده مپنگه قوللوق قیلیب کپلدیلر. سیدیوسف اۆغلاقچی هم اَیماقلر بیلن کپلدی.

بویورتدن کۆچیب، قاره‌باغ یانیده‌گی آقسرای سیهونلیگیگه توشیلدی. خسروشاه‌نینگ اپل-اوروغلری-ظلم و باشباشداقلیککه اۆرگنگن نوکرلر اپلگه ظلم قیله باشله‌دیلر. آخری سیدیم علی دربان‌نینگ بیر زور نوکرینی بیراونینگ بیر کۆزه یاغینی تارتیب آلگنی اوچون اۆرده‌گه کپلتیریب تیاقلَتدیم. تیاق آستیده‌یاق جانی چیقدی. اپل بو سیاستدن تماماً باسیلدی.

اوشبو یورتده‌لیگیمیزده کابل‌نینگ اوستیگه درحال باریش-بارمسلیک کپنگشیلدی. سیدیوسف‌بیک و بعضیلر: قیش یقین، درحال لمغان‌گه بارماق کپره‌ک، دپب مصلحت بپردیلر. او پپرده ینه نپ مصلحت رۆی بپرسه، اۆشنگه یره‌شه عمل قیلینر. بیز- باقی چغانیاني و بعضیلر کابل اوستیگه بارماققه قرار قیلیب، او پپردن کۆچیب، کپلیب اَبا قۆروغی‌گه

(حکمدار عایله‌سی‌نینگ یازگی استراحت مسکنی) توشدیک. اوشبو یورتده مېنینگ والـدەم خـانم و کـاهمردده قـالگن اېـل-اوروغ آغیـر خطرلرنـی باشـدن کېچیریـب، بیزگـه کېلیـب قۇشیلدی.

گپ شونده‌که، شیریم تغـایی خسروشـاه‌گـه قۇشـیب یوبـاریلگن اېـدی، خسروشـاه‌نـی خراسان‌گه اوزه‌تیب، اۇزی باریب اېل اوروغیمیزنی کېلتیریشی لازم اېدی. دهانه‌گـه یېتگنـده شیریم‌نینگ فکری اۇزگردی. خسروشاه شیریم بیلن بیرگه کاهمردگه باره‌دی. چونکـه اونینـگ جیېَنی- احمد قاسم کاهمردده اېدی. خسروشاه احمد قاسم‌نی آرقه قیلیب، اېل-اوروغیمیزگـه یامانلیکنی کۇزله‌یدی. بـاقی چغانیاني‌نینـگ کـۇپ مۇغـول نـوکرلری اېـل-اوروغلـری بـیلن کاهمردده اېدیلر. اولر شیریم تغایی بـیلن مخفـی کېلیشـیب، خسروشـاه و احمـد قاسـم‌نـی توتماقچی بۇله‌دیلر. خسروشاه بـیلن احمـد قاسـم اَجَـر دره‌سـی‌نینگ یانیـده‌گی یـۇل بـیلن قاچیب، خراسان‌گه کېته‌دیلر. مۇغوللرنینگ اوشبو کېلیشوولریدن مقصدلری اۇزلرینی اولردن اَییرماقلیک اېکن.

خاندانیمیز اهلی بیلن بۇلگن اېل خسروشاه‌نینگ دغدغه‌سی‌دن خلاص بۇلیـب، اَجَـردن چیقیب، کاهمردگه یېتگن پیتی سَیقانچی اېلتی یاولشیب یۇلنی تۇسـدی. اکثـر باقی‌بېـک‌کـه تعلقلی اېل و اولوسنی اولر تَله‌یدیلر. قول بایزیـدنینگ اۇغلـی-تېـزه‌ک کیچیـک اۇشـه یېـرده اېدی، اسیر توشدی. اوچ-تۇرت ییلدن سۇنگره کابل‌گه کېلدی. قیینه‌لگن، تَلنگن اوروغیمیـز، بیز اۇتگن قیپچاق یۇلی بیلن آشیب، اَبا قۇروغی‌ده کېلیب بیزگه قۇشیلدی.

او یېـردن کـۇچگچ، آره‌ده بیـر قۇنیـب، چـالاک سـیهونلیگی‌گـه توشـدیک. چـالاک‌ده کېنگشـیب کابـل شـهرینی قمـل قیلیشـگه کېلیشـدیک، سـۇنگره کۇچیـب، مـېن اۇزیـم قۇشین‌نینگ مرکـز قِسـمیده‌گی برچـه کیشـیلر بـیلن حیـدر تقی‌نینـگ بـاغی و قـول بایزیـد آشپزنینگ قبرستانی آره‌لیغیگه توشدیم. جهانگیر میرزا اۇنگ قنات آدمـی بـیلن بیزنینـگ کتّـه چارباققه قۇندی. ناصر میرزا چپ قنات اېلی بـیلن قوتلوق‌قـدم قبرسـتانی‌نینگ آرقه‌سـیده‌گی سیهونلیکده تۇخته‌دی. دایم کیشیمیز باریب مقیم بیلن مـذاکره آلیـب بـارردی. او گـاه عـذر

سؤرر، گاه انیق بیر گپ ایتمسدی. اونینگ تعویققه سالیشیگه سبب- بیز شپرک‌نی قؤلگه توشیرگن زَهاتی‌یاق، او آته‌سیگه، اکه‌سیگه کیشی چاپتیرگن، آته-اکه‌سیدن امیدوار اپدی.

بیر کونی لشکر قؤلی، اؤنگ قنات و چپ قناتی تماماً زرهلی کییملر کییب، آتلرگه هم زرهلی یاپینچیقلر سالیب، شهرگه یقینراق باریلسین، دپگن فرمان بؤلدی: شونده هم یراق نمایش اپتیله‌دی، هم ایچکریده‌گی اپلگه بیر سیاست بؤله‌دی. جهانگیر میرزا و اؤنگ قنات کؤچه‌باغ آرقه‌لی ایلگریراق کپلدیلر. قؤل‌نینگ آلدی سوو بؤلگنی باعث مپن مرکز کیشیسی بیلن قوتلوق‌قدم قبرستانی طرفیدن کپلیب، قیر آلدیده‌گی تپه‌لیک اوستیگه چیقدیم. هجومکار قِسم کیشیلری قوتلوق‌قدم کؤپریگی‌نینگ اوستیگه تیقیلیب باردیلر. او پیت هلی کؤپریک یؤق اپدی. ییگیتلر شؤخلیک قیلیب، چرمگران دروازه‌سیگچه اوروشیب باردیلر. مقیم‌نینگ آز سانلی کیشیلری اوروشگه تاب بپرالمه‌ی قاچیب قؤرغانگه کیردیلر.

ارک‌نینگ تو پراق اؤیلگن تپه‌لیگیگه کؤپ کابل اپلی تماشاگه چیققن اپدی. قاچه‌یاتگنده راسه چنگ-تؤزان کؤتریشیب، اؤزلرینی ایچکریگه آلدیلر. کؤپریک بیلن دروازه آره‌سیده‌گی بلند قیرنینگ اوستیده یؤل اؤرته‌سیده کؤپ چوقورلیکلر قَزیب، اوستینی خَس بیلن یاپگن اپدی. سلطانقولی چیناق و بعضی ییگیتلر آت سوریب بارگنده، بیر-بیریگه اوریلیشیب ییقیلدیلر. اؤنگ قنات طرفیدن بیر-ایکّی ییگیت کؤچه‌باغ آره‌لب چیققنلر بیلن بیر-ایکّی قیلیچ سالیشیب آلیشدیلر. اوروشگه فرمان بؤلمه‌گنی اوچون اوشبو خط-حرکتلر بیلن چپکلنیب، آرتگه قَیتدیلر.

قؤرغان اپلی قتّیق اپسه‌نکیره‌ب قالدی. مقیم بپکلرنی آره‌گه سالیب، قوللوققه کپلیب، کابل‌نی تاپشیرماقچی بؤلدی. باقی‌بپک چغانیانی‌نینگ واسطه‌چیلیگیده کپلیب مپنگه ملازمت قیلدی. بیز هم عنایت و شفقت یؤسینیده ایش توتیب، اونینگ کؤنگلیدن واهمه و قورقوونی برطرف قیلدیک. اپرته‌سی تانگده بار نوکر و سَودری، مال و اسباب-اسکونه‌لری بیلن چیقیب، قؤرغاننی تاپشیره‌دی، دپگن قرارگه کپلدیک. خسروشاه‌گه تعلقلی اپللر اؤزباشیمچه‌لیک و تالانچیلیککه اؤرگنگن اپدی. مقیم‌نی و مقیم‌گه تعلقلی کیشیلرنی مال-

حاللری بیلن کابل‌دن دخلسیز چیقرسینلر، دیب جهانگیر میرزا، ناصر میرزا و اولوغ بیکلرنی همده ایچکی- یقینلرنی تعیینله‌دیک. مقیم‌گه تیبه‌نی یورت تعیین قیلدیک.

ابرته‌سی ابرته‌لب میرزالر و بیکلر دروازه‌لرگه باریب خلایق‌نینگ تۏپالان و غوغاسینی کۏریب: «سیز کیلمه‌گونچه بو ایلنی کیشی تینچیتالمه‌یدی»، دیب مینگه آدم یوباردیلر. آخری اۏزیم آتلندیم. تۏرت-بیش کیشینی اۏق بیلن آتیب، بیر-ایکّی کیشینی پرچه-پرچه قیلدیردیم. غوغا باسیلدی. مقیم اۏزیگه تیگیشلی کیشی و جهاز و نرسه‌لری بیلن ساغ-سلامت باریب تیبه‌گه توشدی.

ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ آخریده تنگری تعالی‌نینگ فضل و کرَمی بیلن کابل و غزنی ملک همده ولایتلری جنگ-جدلسیز مینگه میسر بۏلدی و فتح ایتیلدی.

کابل ولایتی تۏرتینچی اقلیمده دیر. شهر آباد پیرلرنینگ اۏرته‌سیده جایلشگن. شرقی لمغانات، پرشاور، هشنغر و بعضی هند ولایتلری دیر. غربی تاغلی مسکنلر دیر، کرنود و غۏر اۏشه تاغلرده دیر. حاضرگی پیتده هزاره و نکدري قوملری‌نینگ مسکنی شو تاغلر دیر. شِمالی هندوکش تاغیگه توتَشگن. قوندوز واندراب ولایتلری دیر. جَنوبی فرمل، نَغَر، بنو و افغانستان دیر.

کیچکینه ولایت دیر. اوزونه‌سیگه چۏزیلگن. شرقدن غربگه تامان یسته‌نگن. اطراف-تیوره‌گی تماماً تاغ دیر. قلعه‌سی تاققه توتَشگن. قلعه‌نینگ غربی- جَنوب طرفیده کیچیکراق تاغ بار. او تاغ‌نینگ چۏقّیسیده کابل شاهی عمارت قیلگنی باعث بو تاغنی شاهِ کابل دییدیلر. بو تاغ دیواری تاردره‌دن باشلنه‌دی. دِهِ یعقوب دره‌سیده توگه‌یدی. اَیلَنه‌سی ایکّی شرعی کیله‌دی. بو تاغ‌نینگ ایتکلری تامیله باغلر دیر. مینینگ اولوغ عمکیم اولوغبیک میرزا زمانیده میرزانینگ بیک‌آته‌سی ویس‌بیک بو تاغ‌نینگ ایتگیده بیر اریق چیقرگن. ایتکده‌گی باغلرنینگ همه‌سی شو اریقدن یشنه‌یدی. شو اریق آخریده گُلکینه ناملی موضع بۏلیب، خلوتگینه گۏشه دیر. اونده کۏپ سرخوشلیکلر قیلگنمیز. گاها مطائبه یۏسینیده خواجه حافظ‌نینگ بو بَیتی اۏزگرتیریش بیلن اۏقیلر ایدی‌کیم:

اِي خوش آن وقتی که بي‌پاو سر ایامی چند،
ساکن گُلکینه بودیم به بدنامی چند.
(مضمونی:
خوش زمانلر بیر گروه بي‌باشلر و سَلپی سَیاق،
گُلکینه‌ده ساکن ایردیک و سوررديک طُمطُراق.)

قلعه‌نینگ جَنوبیده شاه کابل تاغی‌نینگ شرقیده بیر کتّه کؤل بـار. اَیلنه‌سـی بیـر شـرعیگه یقینلشه‌دی .شاه‌کابل‌دن کابل‌گه تامـان اوچ کیچیکـراق چشـمه آقیـب چیقـه‌دی: ایکّیته‌سـی گُلکینه موضعیده دیر. بیر چشمه باشیده خواجـه شـمو نـاملی مـزار بـار؛ ینـه بیـری خواجـه خضرنینگ قدم جایی دیر. بو ایکّی ییر کابل ایلی‌نینگ سیرگاهی دیر. ینه بیر چشـمه خواجـه عبدالصمد موضعی رؤیه‌ره‌سیده، اونی خواجه رؤشنایی دییدیلر.

شاه کابل تاغیدن بیر قایـه-تومشـوق اَیریلیـب تـوریپتی، اونـی عقـابین[۷]دییـدیلر. عقـابین قایه‌سیدن باشقه ینه بیر پرچه‌گینه تاغ توشگن بؤلیب، کابل قلعه‌سـی‌نینگ ارکـی بـو تاغ‌نینـگ اوستیده دیر. اولوغ قؤرغان ارک‌نینگ شمالی طرفیده دیر. بـو ارک غرایـب طـرزده یوکسـک و یخشی هوالی ییرده جایلشگن .بو کتّه کؤل و اوچ سیهونلیک- سیاه‌سنگ (قاره‌تاش)، سـؤنک قؤرغان و چالاک ارککه یانداش‌دیر. او ییردن بوتـون تپـوره‌ک- اطـراف خـودّی آیـاق آسـتیده تورگندیک کؤرینه‌دی. اؤلنگلر یشیللیک پیتلری جوده سؤلیم کؤرینه‌دی. یاز چاغلری کابـل‌ده شمالی ییل ایسیب توره‌دی. اونی پروان ییلـی دییـدیلر. اَرکـده‌گی شِـمالگه قـره‌گن درچـه‌لی اویلر جوده خوش‌هوا دیر.

ملا محمد طالب معمایی کابل ارکی‌نینگ تعریفیده بیر بَیتنـی بـدیع‌الزمان میـرزا نامیگـه اتب اؤقیر ایدی. بَیت اوشبو دیر:

بخؤر در ارک کابل مَی، بگردان کاسه پَی‌درپی،

۷- عقابین- ایکّی بورگوت.

که هم کؤه است و هم دریا و هم شهرست و هم صحرا.

(مضمونی:

سیمیر کابل ارکیده می، قدح ایلنتیریب تینمه‌ی،

بو منزل تاغ و هم دریا و هم شهر و هم صحرا.)

خودّی، عربلر عربدن باشقه‌نی "عجم" دیگنلریدیک، هندوستانلیک هندوستانلیک بؤلمه‌گنلرنی "خراسانلیک" دییدی. هندوستان بیلن خراسان آره‌سیده قوروقلیکده‌گی یؤلده ایکّی کتّه قؤنیمگاه بار: بیری-کابل، ینه بیری-قندهار. کابل‌گه کاشغر، فرغانه، تورکستان، سمرقند، بخارا، بلخ، حصار و بدخشان‌دن کاروانلر کیله‌دی. خراسان‌دن کاروان قندهارگه کیله‌دی. هندوستان بیلن خراسان‌نی باغلاوچی واسطه کابل ولایتی‌دیر. کؤپ یخشی سودا مسکنی‌دیر. سوداگرلر ختای‌گه یاکه روم‌گه بارسه‌لر هم شونچه‌لیک سودا قیله‌آله‌دیلر. هر ییلی ییتّی-سکّیز-اؤن مینگ آت کابل‌گه کیله‌دی. قویی هندوستان‌دن اؤن-اؤن بیش- ییگیرمه مینگ قاره‌ماللیک کاروان کابل‌گه کیله‌دی. هندوستان‌دن قلین متاع، آق‌کییم-کیچک، قند، نبات، شکر و داریوارلر کیلتیره‌دیلر. کؤپ سوداگرلر اؤتّیزدن اؤن، قیرقدن اؤن (فایز) فایده آلیشگه راضی بؤلمه‌یدیلر.

خراسان، عراق، روم، چین متاعلری کابل‌دن تاپیله‌دی. کابل هندوستانلیک سوداگرلرنینگ هم قؤنیمگاهی‌دیر.

گرمسیر (ایسّیق اقلیم) و سردسیر (ساووق اقلیم) جایلر کابل‌گه یقین دیر. کابل‌دن بیرکونده سیره قار یاغمه‌یدیگن جایگه بارسه بؤله‌دی. ینه نجومي (استرونومیک) ایکّی ساعتده شونده‌ی ییرگه بارسه بؤله‌دی‌که، او ییرده هیچ قچان قارکمه‌یمه‌یدی. احیان- احیانده شونده‌ی یاز کیله‌دی‌که، قار قالمه‌یدی. ایسّیق و ساووق اقلیمده ییتیشه‌دیگن میوه‌لر کابل اطرافیده کؤپ دیر. کابل و اونینگ کینتلریده ساووق اقلیمگه منسوب میوه‌لردن اوزوم، انار، اؤریک، آلمه، بهی، امرود، شفتالی، قارالی، سنجد، بادام و یانغاق کؤپ بؤله‌دی. مین قرالی نهالینی کیلتیریب ایکتیرگنمن، یخشی قرالیلر بؤلدی و هنوز گورکیره‌یاتگن ایدی.

ایسّیق اقلیم مبوه‌لریدن، چنانچه، نارنج(اپپلسین)، تورونج(لیمون)، املوک و نَیشکرنی لمغانات‌دن کپلتیردیلر. نَیشکرنی مبن کپلتیریب اپکتیریب اپدیم. چیلغۆزه‌نی نیجراودن کپلتیره‌دیلر. کابل اطرافیده‌گی تاغلیک جایلردن عسل کۆپ کپله‌دی. عسَلخانه‌لری باردیر. بیرگینه غزنی طرفده‌گی تاغلیک مسکنلردن عسل کپلمه‌یدی، خلاص. کابل‌نینگ رواچی یخشی بۆله‌دی. بهی بیلن قرالیسی هم یخشی‌دیر. بادرنگی هم یخشی.

بیر نوع اوزومی بار، آب انگور دبییشه‌دی، جوده یخشی اوزوم دیر. مست قیله‌دیگن چاغیرلری بۆله‌دی. خواجه خاوند سعید تاغی اپتکلری‌نینگ شرابی اچّیقلیگی بیلن مشهور دیر. هلی هم تقلید بیلن اونینگ تعریفینی کپلتیره‌دیلر: «می لذتینی مست بیلور، هوشیارلرگه نې حضور؟»!

اپکینی یخشی بۆلمه‌یدی. اگر خراسان اوروغی بۆلسه، اونچه‌لیک یامان بۆلمه‌یدی. جوده لطیف هواسی بار. کابل هواسیدبک هوالی بیر عالمده بارلیگی معلوم ابمس. یازلرده کبچه‌لری پۆستینسیز یاتیب بۆلمه‌یدی. قیشده، گرچه قار اکثر کَتّه توشسه‌ده، لبکن قتّیق ساووغی یۆق - دیر. سمرقند و تبریز هم خوش‌هوالیکده مشهور دیر، لبکن او شهرلرده قتّیق ساووق بۆله‌دی.

اطرافیده تۆرت یخشی اۆلنگی بۆلیب، شرقی-شمالی طرفی سۆنکقۆرغان سیهونلیگی دیر. او کابل‌دن ایکّی کوروه مسافه‌ده‌گی یخشی سیهونلیک. اۆتی آتگه یخشی، چیبینی کم بۆله‌دی.

غربی-شِمالی چالاک سیهونلیگی‌دیر، کابل‌دن بیر کوروه نریده‌گی کبنگ سیهونلیک‌دیر، یازده چیبینی آتگه عذاب ببره‌دی.

غربیگه دبورین سیهونلیگی توشگن. اصلیده بو بیرده ایکّی سیهونلیک بار: بیری تبه سیهونلیگی، ینه بیری قۆش‌نادر سیهونلیگی‌دیر. بو حساب بیلن ببش اۆلنگ (سیهونلیک) بۆله‌دی. هر ایکّی اۆلنگ کابل‌دن بیرار شرعی مسافه‌ده، کیچیکراق سیهونلیکلر دیر. لبکن اۆتی آتگه جوده خوشخۆر، چیبینی یۆق. کابل سیهونلیکلری ایچیده بونده‌ی سیهونلیک باشقه بیرده یۆق.

شرقی سیاه‌سنگ (قاره‌تاش) سیهونلیگی دیر. چرمگران دروازه‌سی بیلن بو سیهونلیکنی

قوتلوق‌قدم‌نینگ قبرستانی توتشتیره‌دی. یازلر چیبینی کوپ بـؤلگنی باعـث بـو سـیهونلیک‌ده چاروانی کم قؤرییدیلر. بو سیهونلیک‌که توتش کمري سـیهونلیگی هـم بـار. اوشـبو حسـاب بیلن کابل اطرافیده آلتی سیهونلیک بؤلدی، لیکن تؤرت اؤتلاق مشهور دیر.

کابل ولایتی مستحکم ببرک ولایت دیر. یات-یان‌نینگ بو ولایتگه کیرماغی مشکل. بلـخ، قوندوز و بدخشان بیلن کابل آره‌سیده هندوکش تاغی یستنگن. بو تاغدن پیتّـی یـؤل آشـه‌دی، اوچ یؤل پنجشیره دیر. یوقاریراق خَواک داوانی دیر، اونـدن قـوییراق طـول، اونـدن قـوییراق بازارک داوانلری. بو اوچ داواندن یخشیراغی طول دیر. لیکن یؤلی بیرآز اوزونراق دیر. اَفتیدن، شو باعث طول (اوزون) دیگنلر. تؤغریراغیده بازارک دیـر. طـول و بـازارک داوانلـری آرقـه‌لی سراب‌گه توشیله‌دی. بازارک داوانینی سراب ایلی پارندي قیشلاغیگه اینگنی اوچـون پارنـدي داوانی دییدیلر.

ینه بیری پروان یؤلی‌دیر. کتّه داوان بیلن پروان آره‌سـیده ینـه پیتّـی داوان بـارلیگی اوچـون هفت‌بچه (پیتّی‌باله) دییدیلر. اندراب طرفیدن ایکّـی یـؤل کیلیـب، کتّـه داوانگـه قؤشـیلیب، هفت‌بچه بیلن پروان‌گه کیله‌دی. کؤپ مشـقتلی یـؤل دیـر. اوچ یـؤل غؤربنـدده دیـر. پـروان یؤلیگه یقینراق یؤل ینگی‌یؤل داوانی دیر. او ولیان (ولیلر) و خینجان‌گه اینـه‌دی. ینـه بیـر یـؤل قیپچاق داوا نی دیر. او اندراب سووی بیلن قیزیل‌سوونینگ قؤشیلیشیگه قـره‌ب توشـه‌دی. بـو یؤل هم یخشی یؤل دیر.

ینه بیر یؤل شیبرتو داوانی دیر. یازلری سـوو کؤپَیسـه، شـیبرتو داوانیـدن آشـیب، بامیـان و سیغان یؤلی بیلن، قیشلری آبدره بیلن یوره‌دیلر. قیشده تؤرت-بـیش آی بیـر شـیبرتو داوانیـدن اؤزگه همه یؤللر بیکیله‌دی. بو داواندن آشیب، آبدره بیلن یوره دیلر. یازلری سـوولر کؤپَیگنـده هم بو یؤللرنینگ قیشکی حالتی سقلَنیب قاله‌دی. چونکـه تگـاب یـؤللری‌ده سـوولر اؤتیـب بؤلمس درجه‌ده کتّه کیله‌دی. تگاب بیلن یورمه‌ی، تاغ بیلن یوریشنی خَیال قیلسـه‌لر، اؤتـیش قؤرقینچلی دیر. کوزلر اوچ-تؤرت آی، قار آزه‌یب، سوولر کمه‌یگنده، بو یؤللردن اؤتیش‌نینـگ عینِ پَیتی دیر. تاغلرده و تـار کیچـوولرده اؤغری-قراقچیلـر هـم اوچـره‌ب تـوره‌دی. خراسـان

اطرافیدن کېله‌دیگن یۆل قندهاردن اۆته‌دی. بو یۆل تېپ-تېکیس تۆغری یۆل دیر. بویۆلده داوان یۆق.

هندوستان طرفیدن تۆرت یۆل چیقه‌دی. بیر یۆل لمغانات آرقه‌لی اۆته‌دی. بو یۆلده خیبر تاغلریده کیچیکراق داوان اوچره‌یدی. ینه بیر یۆل بنگش آرقه‌لی، ینه بیر یۆل نَغَر آرقه‌لی، ینه بیر یۆل فرمول آرقه‌لی اۆته‌دی. بو یۆللرده هم کیچیکراق داوانلر بار. بو یۆللر بیلن کېله‌دیگنلر سیند دریاسی‌نینگ اوچ کېچیگیدن اۆته‌دیلر. نیلاب کېچیگیدن اۆته‌دیگنلر لمغانات آرقه‌لی کېله‌دیلر. قیشلری کابل دریاسی بیلن سیند دریاسی‌نینگ قۆشیلیشیدن یوقاریراقده‌گی سیند، کابل و سواد (سوات) دریالریده‌گی کېچیک آرقه‌لی اۆته‌دیلر.

مېن اکثر هندوستان‌گه لشکر بیلن کېلگنیمده کېچیکلر آرقه‌لی اۆتدیم. کېلیب، ابراهیم‌نی یېنگیب، هندوستان‌نی فتح قیلگنیمده نیلاب کېچیگیدن کېمه بیلن اۆتدیم. اوشبو کېچیکدن اۆزگه سیند دریاسی‌نینگ هېچ یېریدن کېمه‌سیز اۆتیب بۆلمه‌یدی. دینکوت کېچیگی بیلن اۆتگنلر بنگش آرقه‌لی کېله‌دیلر. چوپاره کېچیگی بیلن اۆتگنلر اگر فرمول آرقه‌لی کېلسه‌لر، غزنی‌گه کېله‌دیلر و اگر دشت آرقه‌لی بارسه‌لر، قندهارگه کېته‌دیلر.

کابل ولایتیده خیلمه-خیل قوملر بار دیر. تاغ آره‌لیقلری و تېکیسلیکلرده تورکلر، اَیماقلر، صحرایی عربلر، شهر و بعضی کېنتلریده سارتلر استقامت قیلیشه‌دی. ینه بعضی کېنتلری و ولایتلریده پشایی، پراجي، تاجیک، برکی و افغانلر یشه‌یدی. غربی تاغلریده هزاره و نکدریلر یشه‌یدیلر. بولرنینگ آره‌سیده بعضیلری مؤغول تیلیده گپلشیشه‌دی. شرقی- شمالی طرفیده‌گی کَتور وگَبرک سینگری تاغلر کافرستان دیر، جَنوبی ایسه افغانستان دیر.

کابل ولایتیده اۆن بیر-اۆن ایکّی تیل‌ده سۆزلشه‌دیلر: عربي، فارسی، تورکی، مؤغولي، هندی، افغاني، پشایی، گبري، برکي، لمغاني. بیرار ولایتده بونچه‌لیک خیلمه-خیل قوم و هرتورلی تیللرده سۆزله‌شووچیلر بارلیگی معلوم ایمس.

کابل ولایتیده اۆن تۆرت تومن بار. سمرقند، بخارا و ینه بو اۆلکه‌ده‌گی بیر کتّه ولایت قره‌ماغیده‌گی ولایتچه‌لرنی تومن دېیدیلر. اندیجان، کاشغر و اول آره‌لرده اۆرچین،

هندوستان‌ده ایسه پرگنه دییدیلر. گرچه باجور، سواد، پرشاور و هَشنَغَر بورون کابل‌گه تابع بؤلسه-ده، اوشبو ییلده افغان قومی باسقینلری سببلی بعضیسی ترقه‌لیب، بعضیسی افغانلرگه قؤشیلیب کیتگن. ولایتلیگی قالمه‌گن.

شرقی لمغانات ولایتی دیر. بو ولایت بیش تومن و ایکّی بؤلوک دیر (تومندن کیچیکراق کیبنت). لمغان تومنلریدن کتّه‌راغی نینگنهار، بعضی تأریخلرده ننگرهار دیب یا زیشه‌دی. قؤرغان‌بیگی اؤتیره‌دیگن ییر آدینه‌پور دیر. کابل‌دن شرق تامانده اؤن اوچ ییغاچ یؤل دیر. نینگنهار ییلن کابل آره‌سی جوده یامان یؤل دیر. اوچ تؤرت ییرده کیچیکراق-کیچیکراق داوانلری، ایکّی-اوچ ییرده تار دره‌لری بار. خیریلجی و برچه یؤل‌تؤسر قراقچیلر افغانلر دیر. بو ییرلرده ایل یشه‌مس، یؤلتؤسرلر کؤپ، آبادانچیلیک یؤق ایدی. قؤروقسای‌نینگ ایتگی-قاره‌تو موضعینی مپن بنیاد قیلدیردیم. شوندن سؤنگ یؤل خوف-خطرسیز بؤلدی.

ایسّیق اقلیم ییلن ساووق اقلیم آره‌سیده‌گی چیگره حدود-بادام‌چشمه داوانی دیر. بو داوان‌نینگ کابل طرفیده قار یاغه‌دی. قؤروقسای و لمغانات طرفیده قار یاغمَیدی. بو داواندن توشگچ، کیشی اؤزگه بیر عالمگه دوچ کیلگندیک بؤله‌دی: درختلر اؤزگچه، اؤتلر اؤزگچه، جانوارلر اؤزگچه، ایل‌نینگ رسم و رسومی اؤزگچه.

نینگنهار تومنیده تؤقّیزته سای بار. شالیسی و بوغدایی یخشی بؤله‌دی. نارنجی، تورونجی و اناری کؤپ، یخشی ییتیله‌دی.

آدینه‌پور قؤرغانی‌نینگ آلدیده، جنوب طرفه‌گی بیر بلندلیکده تؤقّیز یوز اؤن تؤرتینچی (۱۵۰۸) ییلی بیر چارباغ سالدیم. او باغِ وفا دیب نامللنگن، سایگه توتَش؛ سای قؤرغان بیلن باغ آره‌سیده دیر: نارنجی، تورونجی و اناری کؤپ بؤله‌دی. بهارخان‌نی ییگیب لاهور و دیپالپورنی آلگن ییلیم کیله کیلتیریب ایکتیرگندیم، کوکرگن ایدی. اوندن بورونگی ییلی شکرقمیش هم ایککن ایدیلر، شکرقمیشلر یخشی بؤلگندی. بدخشان و بخاراگه او شکرقمیشلردن یوباریلگن ایدی. ییری بلند، آقر سووی متصل، هواسی قیش ییتی معتدل، باغ نینگ اؤرته‌سیده بیر کیچیکراق تپه‌لیک یسته‌نگن؛ بیر تیگیرمان سووی بو باغ نینگ

اۇرته‌سیدن و باغ‌نینگ ایچیده‌گی تپه‌لیک‌نینگ اوستیدن همیشه آقیب تۇره‌دی. باغ اۇرته‌سیده‌گی چارچمن (تۇرت‌بورچک گُلزار) شو تپه‌لیک اوستیده برپا اېتیلگن. باغ‌نینگ غربی جنوبي طرفی‌ده اۇنگه اۇن اۇلچاویده‌گی حوض، اطرافی بوتونله‌ی نارنج درختلری دیر؛ انار درختلری هم بار. بو حوض‌نینگ تېوره‌ک-قیرغاقلری به‌تمام سه‌برگه‌زار دیر. باغ‌نینگ اېنگ سۇلیم ییری اوشبو دیر. نارنجلر سرغه‌یگن محلی کۇپ یخشی کۇرینه‌دی؛ خیله یخشی باغ بنیاد تاپدی.

کۇه‌سفید نینگنهارنینگ جَنوبیده یسته‌نگن بۇلیب، بنگش بیلن نینگنهار اوشبو تاقته توتَشه‌دی. آتلیقته یۇل یۇق دیر. بو تاغدن تۇقّیز سای چیقه‌دی. تاغده قار هرگز کمه‌یمه‌یدی. شو باعثدن بۇلسه کېره‌ک، کۇه‌سفید-آق تاغ دېیدیلر. قویی اۇتلاقته هېچ قار توشمه‌یدی. آره‌لیق مسافه یریم کونلیک یۇل دیر. بو تاغ اېتگیده یخشی هوالی ییرلر بار. سوولری ساووق، موزگه هېچ احتیاج بولمه‌یدی.

آدینه‌پور قۇرغانی‌نینگ جَنوب طرفی سرخرود (قیزیلسای) سایی دیر. قۇرغان تپه‌سیده بنیاد تاپگن، سای تامانی قیرق- اېلّیک قری تیک تاغ دیر. شِمالیده بیر پرچه تاغ بۇلیب، خیله مستحکم قۇرغان دیر. بو تاغ نینگنهار بیلن لمغانات‌نینگ آره‌سیده. قچان کابل‌ده قار یاغسه، بو تاغ چۇقّیسیگه قار توشه‌دی. لمغان اېلی کابل‌ده قار یاققنینی شوندن بیله‌دیلر. بو کابل‌دن لمغانات‌گه کېله‌دیگن یۇل. اگر قۇروقسای بیلن کېلینسه، بیر یۇل دیری داوانیدن آشیب، بولان‌ده باران دریاسیدن اۇتیب لمغانات‌گه باره‌دی. ینه بیر یۇل قۇروقسای‌دن پسته قۇره‌تودن اۇتیب اولوغ نوردن باران دریاسی آرقه‌لی بادِپېچ (قویون) داوانیدن آشه لمغان‌گه یېته‌دی. اگر نیجراو بیلن کېلسه‌لر، بدراودن، سۇنگ قرمنگریق‌دن اۇتیب بادپېچ داوانیگه باره‌دی.

لمغان‌نینگ بېش تومنیدن بیری نینگنهار بۇلسه-ده، لېکن لمغانات‌نی اوچ تومنگه نسبت بېره‌دیلر. او اوچ تومندن بیری الیشنگ تومنی دیر. شمالیده هندوکش تاغیگه توتش قارلیک یوکسک ببرک تاغلر بار. بو تاغ اهالیسی تماماً کافرستان دیر. الیشنگ‌گه یقینراق کافرلر یورتی مِیل دیر. الیشنگ سایی مِیل‌دن چیقه‌دی. حضرت نوح پَیغمبرنینگ آته‌سی مهترلام‌نینگ

قبری الیشنگ تومنیده دیر. بعضی تأریخ کتابلریده مهترلامنی لامک (لامکان) هم دیگنلر. بو اہل تیلینی ملاحظه قیلیب کورسک، بعضی پیت " ک " (کاف) تاووشی اؤرنیگه "غ" (غین) تلفظ قیله‌دیلر. شو باعثدن بؤلسه کېره‌ک‌که، بو ولایتنی لمغان دیگنلر.

ینه بیر تومنی الینگار دیر. الینگارگه یقینراق کافرستان کَوَر دیر. الینگار سایی کَوَردن چیقه‌دی. بو ایکّی سوو الیشنگ بیلن الینگاردن اؤتیب، بیر ـبیریگه قؤشیلیب، منديراور تومنیدن قوییراقده باران دریاسیگه قؤشیله‌دی.

او ایکّی موضعدن بیری دره‌ی نور دیر. اؤخششی یؤق بیر منزل بنیاد تاپگن. قؤرغانی دره‌نینگ آلدینگی قِسمیده بیر تومشوقسیمان قایه‌نینگ اوستیده قوریلگن که، ایکّی طرفی سای دیر. شالی‌پایه‌سی کؤپ، یؤلسیز یوریب بؤلمه‌یدی. نارنج، تورونج و باشقه ایسّیق اقلیم مېوه‌لری پېتیله‌دی. بیرآز خرما درختلری هم اوچره‌یدی. قؤرغان‌نینگ ایکّی طرفیده‌گی سای یاقه‌لری تماماً درختلر دیر؛ کؤپراغی املوک درختی دیر. بو مېوه‌نی بعضی تورکلر قاره پېمیش دېیدیلر. او دره‌ی نورده کؤپ بؤله‌دی، باشقه پېرده بو مېوه اوچره‌مه‌دی. اوزومی بوتونله‌ی درختلر اوستیده دیر. لمغانات‌ده دره‌ی نور شرابی مشهور. ایکّی نوع شراب بؤله‌دی: ارّه تاشی و اېگاو تاشی دېیدیلر. ارّه تاشی سرغیش دیر؛ اېگاو تاشی خوشرنگ قیپ-قیزیل بؤله‌دی، لېکن ارّه تاشی کؤپراق کیف بېره‌دی. بیراق ایکّله‌سی‌نینگ کیفی هم شهرتلریچه اېمس.

یوقاری سَردَره‌لریده میمون بؤله‌دی، بوندن قویی- هندوستان سَری هم میمون بار، بوندن یوقاریده بؤلمه‌یدی. بو اہل بورون چؤچقه سقلر اېدی، بیزنینگ زمانده برطرف قیلدی.

ینه بیر تومن کنر و نورگیل دیر. بو تومن لمغانات‌دن باشقه‌چه‌راق بنیاد تاپگن دیر. کافرستان‌نینگ ایچیدن ولایت سرحدی اؤتگن. کتّه‌لیگی لمغان تومنلریچه بؤلسه‌ده، لېکن مالی کم، سالیقنی آزراق بېره‌دیلر. چغانسرای دریاسی شرقی-شِمالی طرفدن کافرستان‌نینگ ایچی بیلن کېلیب، بو ولایت‌نینگ آره‌سیدن اؤتیب، کامه موضعیده باران دریاسیگه قؤشیلیب، شرققه قره‌ب آقه‌دی. نورگیل بو دریانینگ غرب طرفی دیر، کنر شرق طرفی. میر سیدعلی همداني رحمةالله علیه سیاحت قیلیب کېلیب، کنردن بیر شرعی یوقاریراقده وفات

اپتگنلر. مریدلری بو پپردن ختلانگه اپلتیبدیلر. عالمدن کؤز یومگن پپرلری حاضر بیر مزار بؤلیب قالگن. ۹۲۵ (۱۵۱۹) ییلی کپلیب چغانسرای‌نی آلگنیمده، بو جاینی طواف قیلیب اپدیم. نارنج، تورونج و گوروچی کؤپ بؤله‌دی .اچّیق چاغیرلرنی کافرستان‌دن کپلتیره‌دیلر.

بو اپل قیزیق بیر اودومدن روایت قیلدیلرکه، بو عقلگه سیغمَیدی. بیراق بوخبر کؤپ مراتبه اپشیتیلدی: بو تومن‌نینگ قویی تامانینی لمَته‌کندی دپیدی. اوندن پستی دره‌ی نور و اَتَرگه تعلقلی دیر. اوشبو لمته‌کندی‌دن یوقاریسی تماماً تاغلیک جایلر، کنر، نورگیل، بجور، سواد و اؤشه اطرافده شونده‌ی رسم عمل قیله‌دی: بیرار خاتین اؤلسه، اونی زمبیل‌سیمان یاغاچ سؤریگه سالیب، تؤرت طرفیدن تؤرت کیشی کؤتره‌دی .اگر عمریده یامان ایش قیلمه‌گن بؤلسه، اؤلیک حرکتلَنیب، بو کؤترگنلرنی بپخاسدن تیتره‌تیب یوباره‌دی. بو شونچه‌لیک بؤله‌دی که، کؤترگنلر اؤزلرینی اوسته‌لیک بیلن سقله‌سه‌لر، اؤلیک سؤریدن توشه‌دی. اگر یامان ایش قیلگن بؤلسه، حرکت قیلمه‌یدی-قیمیرله‌مه‌یدی. بونی یالغیز بو اپلدن‌گینه اپشیتمه‌دیک. بجور، سواد و برچه تاغلیک مسکنلر اپلی بیر آوازدن شو واقعه‌نی روایت قیلدیلر. بجورنینگ سلطانی حیدر علی بجوري او ولایتنی خیله یخشی ضبط قیلدی. او آنه‌سی اؤلگنیده پیغلمه‌گن، عزا توتمه‌گن، قاره کییمه‌گن. «بارینگ، آنه‌منی سؤریگه سالینگ، اگر حرکَت قیلمسه- کویدیره‌من»، دپگن. سؤریگه ساله‌دیلر، عادتي حرکت او اؤلیکدن صادر بؤله‌دی. بونی اپشیتگچ، قاره کییب، عزا توته‌دی.

ینه بیر موضع چغانسرای دیر، بیر کپنت دیر، ناچارگینه بیر پپر، کافرستان‌نینگ باشلَنیشیده دیر. اپلی کافرلر بیلن اره‌لش بولگنی اوچون، مسلمان بؤلسه‌لر-ده، کافرلر رسمیگه عمل قیله‌دیلر. چغانسرای دریاسی نامی بیلن مشهور بؤلگن کتّه نهر چغانسرای‌نینگ شرقی-شِمالیدن و بجورنینگ آرقه طرفیدن آقیب کپله‌دی. غرب طرفیده پیچ ناملی کافرستان کپنتیدن ینه بیر کیچیکراق سای کپلیب، بو سووگه قؤشیله‌دی. چغانسرای‌نینگ سرغیش اچّیق چاغیرلری بؤله‌دی. اونینگ دره‌ی نور چاغیریگه هپچ نسبتی یؤق دیر. اؤزی‌نینگ اوزومی و باغی یؤق. دریا یوقاریسیده‌گی کافرستان‌دن و پیچ ناملی

کافرستان‌دن کېلتیره‌دیلر. مېن چغانسرای‌نی آلگنیمده پیچ کافرلری بو اېلگه کؤمککه کېلیب اېدی. چاغیر بونده شونده‌ی رسم دیرکه، هر کافرنینگ بؤینیده بیر مېش چاغیر بؤلردی. سوو اؤرنیگه شراب ایچیب یوریشه‌دی.

گرچه کامه مستقل یېر بؤلمه‌ی، نینگنهارگه تابع بؤلسه‌ده، اونی هم علاحیده موضع حسابله‌یدیلر.

ینه بیری نیجراو تومنی دیر. کابل‌نینگ شرقی-شِمالیده‌گی تاغلیک مسکن. آرقه‌سیده‌گی تاغلرنینگ همه‌سی کافرستان دیر عجیب بیر گؤشه. اوزوم و مېوه‌سی کؤپ، شرابی هم کؤپ بؤله‌دی. بیراق قَینه‌تمه قیله‌دیلر. قیش موسمی تاووقنی کؤپ پرورش قیله‌دیلر. اېلی شرابخؤر، بېنماز، قؤرقمس و کافر طبیعت اېل دیر. تاغلریده ناجو (صنوبر)، چیلغؤزه، بلوت و خَنجَک درختلری کؤپ اوچره‌یدی. ناجو، چیلغؤزه و بلوت درختی بوندن قوییده اؤسه‌دی. نیجراودن یوقاریده اصلا بؤلمه‌یدی. بولر هندوستان درختلریدن دیر. بو تاغلیکلر اېلی‌نینگ چیراقلری فقط چیلغؤزه[۸] یاغاچیدن دیر، شمعدېک یانه‌دی، جوده غرایب.

نیجراو تاغلریده اوچر تولکی بؤله‌دی. اوچر تولکی بیر جانوارکه، موشوکدن کتّه‌راق، ایکّی قؤلی و ایکّی بوتی‌نینگ آره‌سیده کؤرشپلک قناتیدېک پرده‌سی بار. دایم مېنگه کېلتیریشر اېدی. درختدن-درختگه پستگه تامان بیر کمان اؤقی آتیمیگه اوچه‌دی، دېییشه‌دی. مېن اؤزیم اوچگنینی کؤرمه‌دیم. درختگه قؤیدیک، چقّان تیرمَشیب چیقدی، اوندن قووله‌دیلر، قناتینی یاییب، اوچگندېک اېتیب، بېآزار یېرگه توشدی. بو تاغلرده لؤچه قوشی هم اوچره‌یدی. بو قوشنی بوقلمون دېیدیلر. باشیدن قویروغی‌گچه بېش-آلتی خیل رنگی بار. بؤینی کبترنینگ بؤینیدېک، کتّه‌لیگی تاغ ککلیگیچه کېله‌دی، اَفتیدن هندوستان تاغ ککلیگی دیر. او اېل قیزیق نرسه‌نی روایت قیلدیلر: قیش بؤلگچ، بو قوش تاغ اېتکلریگه توشه‌دی، اگر اوچیرسه‌لر، اوزومزار دن اؤتسه، قَیتیب اصلا اوچالمه‌یدی، توتیب آله‌دیلر. ینه

۸. چیلغوزه: جلغوزه

بیر سیچقان نیجراوده بۆلر اپکـن. اونـی "مُشـکین سـیچقان" دپیـدیلر. اونـدن مُشـک هیـدی کپلرمیش. اونی مپن هلیگچه کۆرمه‌دیم.

ینه بیری پنجشیر تومنی دیر. یۆل اوستیده جایلشگن. کافرستان اونگـه جـوده یقـین دیـر. یۆلتۆسر قراقچیلر پنجشیردن اۆته‌دیلر. کافرلرگه یقین بۆلگنی اوچون پنجشـیردن هـم اولـوش آلیشه‌دی. مپن بو نوبت کپلیب هندوستان‌نی فتح اپتگنـده، کـافرلر کپلیـب پنجشـیرده انچـه کیشینی اۆلدیریب، کۆپ خرابلیکلر قیلیشپتی.

ینه بیری غۆربند تومنی دیر، او ولایتلـرده داوانـنـی بنـد دپیـدیلر. غۆرگـه بـو داوان آرقـه‌لی باره‌دیلر .اَفتیدن شـو سـببلی غۆربنـد دپگنلـر. دره‌نینـگ بـاش قِسـملرینی هزاره‌لـر اپگللـب آلیشگن. بیر نپچه کپنتلری کم‌حاصلراق دیر. غۆربند تاغلریده کوموش کانی و لاجورد کـانی بۆله‌دی، دپییشه‌دی.

ینه تاغ اپتگی کپنتلری بۆلیب، باشی میتکه‌چه، پروان، پستی- دُرنامـه، اۆن ایکّـی-اۆن اوچ کپنت دیر؛ مپوه‌لی کپنتلر دیر، شرابلری کیف بپرووچی دیر. بو آره‌ده خواجـه‌خان سـعیدنینگ شرابلری همه‌سیدن اچّیقراق. بو کپنتلر به‌تمام تاغ اپتگیده و تاغـده جایلشـگنی اوچـون مـال سالیقلرینی تۆلب تورسه‌لرده، لپکن خرجده، استعمالده، پول معامله‌سیده یخشی اپمسلر.

بو کپنتلردن قویی تاغ اپتگیده تاغ بیلن باران دریاسی آره‌لیغیده ایکّی پرچه تپکـیس دشـت بار. بیرینی کُرّه‌ی تازیان (عربلر خوتیگی[۹])، ینه بیرینی دشت شیخ دپییشه‌دی. یـازلر چیکـین تاله اۆتی کۆپ یخشی بۆله‌دی. تورکلر و اَیماقلر یازده بو یپرگـه کپلـه‌دیلر. بـو تـاغ اپتکلریـده رنگ-برنگ هر خیل نوعلی لاله‌لر اۆسه‌دی. بیر مراتبه سنه‌تتیم: اوتّیز ایکّی-اۆتّیز اوچ نوع بیـر-بیریگه اۆخشه‌مس لاله چیقدی. بیر نوع لاله بۆله‌دی که، اوندن بیرآز قیزیل گُل‌نینـگ هیـدی کپله‌دی، اونی لاله‌ی گُلبۆی (گُل‌هیدلی لاله) دپر اپدیک. او دشت‌شیخ‌ده بیر پرچه‌گینه پیـرده اوچره‌یدی، اۆزگه پیـرده بۆلمه‌یـدی. ینـه اوشـبو اپتکـده، پـروان‌دن قوپیراقـده صـدبرگ لالـه

۹- خوتیک - اپشک‌نینگ باله‌سی؛ یاش اپشک.

آچیله‌دی. او هم بیر پرچه پپرده، غؤربند تاردره‌نینگ چیقیشیده اؤسه‌دی.

بو ایکّی دشت‌نینگ آره‌سیده بیر کیچیک‌راق تـاغ قـد کـؤترگن. بـو تاغـده بیـر پرچـه قـوم اویولگن، تاغ باشیدن توبیگه‌چه خواجه ربگ‌روان (یورمه‌قوم) دپیدیلر. ایتیشـلریچه، یـازلری بو قومدن ناغاره و دؤمبیره آوازی کپلرمیش.

ینه کابل‌گه تابع کپنتلر بار. کابل‌نینگ غربی-جَنوبیده قارلی کتّه تاغ توشگن. اونینگ قاری کپینگی ییل قاریگه‌چه پپته‌دی. کپینگی ییلگه قار پپتمه‌یدیگن ییل کمدن-کم بؤله‌دی. کابـل‌ده موزدانلر موزی توگه‌سه، شو تاغدن قار کپلتیریب یخاب قیلیب ایچه‌دیلر. کابل‌دن اوچ شرعی یؤل دیر.

ینه بیری بامیان تاغی دیر. او جوده بلند تـاغ. هیرمنـد، سـیند، دوآبـه، قونـدوز و بلخـاب دریالری شو تاغدن چیقه‌دی. ایتیشلریچه، بیر کونده هر تؤرت دریا سوویدن ایچیش ممکن.

بو کپنتلر اساساً تاغ اپتکلریده برپا اپتیلگن. باغیده اوزوم کؤپ بؤله‌دی. مپوه‌سـی خیلمـه-خیل هم مؤل. بو کپنتلر آره‌سیده استالف و استرغیچ‌گه تپنگ کپله‌دیگن ییریـک کپنـت یـوق. اولوغبپک میرزا بو کپنتلرنـی خراسـان و سـمرقند دپـب اتـر اپکـن. لمغـان هـم بـو کپنتلرگـه اؤخشه‌ب کپته‌دی. اوزومی و مپوه‌سی او کپنتلرنیکیچه‌لیک بولمه‌سه-ده، لـپکن هواسـی‌نینگ قیاسی یؤق. قارلی تاغ لمغان تاغی دیر.

استالف‌چه‌لیک کپنت بو یقین آره‌ده معلوم اپمس. کتّـه نهـر کپنت‌نینـگ ایچیـدن آقیـب اؤته‌دی. سای‌نینگ هر ایکّی طرفی باغلر دیـر. سـبزه‌لیک، صـفالی باغچـه‌لری بـار. سـووی ساووق. یخابگه احتیاج بؤلمس، اکثر وقت تینیق دیر. بو کپنتده بـاغِکـلان (کتّـه بـاغ) نـاملی اولوغبپک میرزاگه تپگیشلی باغ بار اپدی. مپن اپگه‌لریگه پولینی بپریب آلدیم. باغدن تشقری بلند چِنارلر بار. چِنارلرنینگ آستی یم-یشیل، صفالی بیر منزل دیر. باغ‌نینـگ اؤرته‌سـیدن بیـر تپگیرمان سوو همیشه آقیب توره‌دی. بو اریق بؤییده بـاغ اؤرته‌سـیده چِنـار و باشـقه درختلـر اؤسگن. بورون بو اریق اپگری-بوگری و کؤریمسـیز اپـدی. مپنینـگ کؤرسـتمه‌م بؤییچـه، بـو اریقنی توغری ربجه بیلن کؤریملی قیلدیلر. جوده یخشی پیر بؤلدی.

بو کېنتلردن قوییراق-دشتدن بیر-بیر یریم کـوروه یوقاریراقـده، تـاغ توبیـده چشـمه آقیـب یاته‌دی. اونی خواجه سه‌یاران (اوچ دوست) دېب اته‌یدیلر. بـو چشـمه‌ده و اونینـگ اطرافیـده اوچ نوع درخت اۏسگن. چشمه‌نینگ اۏرته‌سیده قلین چِنار درختلری بار. لطیف سایه تشلب توره‌دی. چشمه‌نینگ ایکّی طرفیـده-تـاغ توبیـده‌گی قیرلـرده قَلـین باشـقه بلـوت درختلـری اۏسه‌دی. کابل‌نینگ غربی تاغیده اوشبو ایکّی بۏلک بلوتزاردن باشـقه جایـده بلـوت درختـی اصلا اوچره‌مه‌یدی. چشمه‌نینگ آلدیده، دشت طرفیده، قَلین ارغوانزار یسته‌نگن. بـو ولایتـده شوندن اۏزگه ارغوانزار یۏق. ایتیشلریچه، بو اوچ توردە‌گی درخت اوچ عزیزنینگ کرامتی دیر. سه‌یاران دېب نام بېریلیشی سببینی شوندن کۏردیلر. بو چشمه‌نینگ اطرافیگه تاش تېردیـردیم. چشمه‌نی گچ و ساروچ بیلن اۏنگه اۏن قری قیلیب اۏره‌تتیـردیم. چشـمه‌نینگ تـۏرت تامـانی کۏریملی و نشـیمن مسـکن بۏلـدی؛ او بوتونلـه‌ی ارغوانزارگـه توتَشـیب کېتگنـدی. ارغـوان گُللەگن چاغی عالمده بونده‌ی عجایب ییر باشـقه تاپیلمسـدی. سـریق ارغـوانی هـم کـوپ بۏلـه‌دی. سـریق ارغـوان بـیلن قیزیـل ارغـوان تـاغ اېتکلریـده چمـن بۏلیـب آچیلـه‌دی. بـو چشمه‌نینگ غربی-جَنوبی طرفیده بیر دره‌دن همیشه یریم تېگیرمان سوو آقیب یاتـه‌دی. اریـق قَزدیریب، بـو سـوونی سـه‌یـاران دشـتی‌نینگ غربـی-جَنـوب طرفیـده‌گی تېپـه‌لیک اوسـتیگه کېلتیرغیزدیم. تېپه‌لیک اوستیده کتّه اَیلَنه صوفه سالدیردیم. صـوفه‌نینگ اطرافیگـه تمامـاً تـال درختلری اېکیلدی. جـوده یخشـی منـزل بۏلـدی. بـو صـوفه‌دن یوقـاریراق-تېپـه‌لیک یـانینی اوزومزار قیلدیردیم. اوشبو اریق‌نینگ بو پېرگه کېلتیریلیش ییلی تأریخ اصولیده "جۏی خوش" (یخشی اریق) سۏزلری حسابیدن(۹۲۵) تاپیلدی.

ینه بیری لَهوگر تومنی دیر. کتّه کېنتی چرخ دیر. حضرت ملا یعقوب قـدس سره(سِـرلری مقّدس بۏلسین) منه شو چرخ‌دن. ملازاده‌ی ملا عثمان هم چرخلیک دیر. سجاوند هم لَهوگر کېنتلریدن دیر. خواجه احمد و خواجه یونس سجاونددن دیرلـر. چرخ‌نینـگ بـاغلری جـوده کۏپ. لَهوگرنینگ باشقه کېنتلریده باغ بۏلمه‌یدی. اوغانشال اېل دیر. کابل‌ده شـو سـۏز رسـم دیر. چمه‌سی بو سۏز «افغان‌شعار» بۏلگن بۏلسه کېره‌ک‌که، "اوغانشال" دېییشگن.

ینه بیری غزنی ولایتی دیر. بعضیلر تومن هم دییدیلر. سبکتیگین بیلن سلطان محمودنینگ همده اولادی‌نینگ پایتختی غزنی بولگن ایکن. بعضیلر غزنین طرزیده هم یازه‌دیلر. سلطان شهاب‌الدین غوري هم شو یپرنی اؤزیگه پایتخت قیلگن ایکن. سلطان شهاب‌الدین‌نی "طبقات ناصري" کتابیده و بعضی هند تأریخیده معزالدین (دیننی اعزازلاوچی) دیب یازگنلر. غزنی اوچینچی اقلیمده دیر. اونی زابل هم دییدیلر. زابلستان شو ولایتگه تیگیشلی. بعضیلر قندهارنی هم زابلستان‌گه کیره‌دی، دیب حسابله‌گنلر. غزنی کابل‌دن غربگه تامان اؤن تؤرت ییغاچ یؤل دیر. بو یؤل بیلن بیر نیچه مراتبه تانگ باشیده غزنی‌دن جؤنب، ایکّی نماز آره‌سی و نمازدیگرده کابل‌گه یتیب باریلگن ایدی. آدینه‌پور اؤن اوچ ییغاچلیک یؤلده بؤلسه هم یؤل‌نینگ یامانلیگیدن بیر کونده یتیب بؤلمه‌یدی. کم‌حاصلراق ولایت دیر. نهریده تؤرت-بیش تیگیرمان سووی بؤله‌دی. غزنی شهری و ینه تؤرت-بیش کینتی اوشبو سوو بیلن آبادان دیر. ینه اوچ-تؤرت کینتی کاریز بیلن سوغاریله‌دی. کابل اوزومیدن غزنی اوزومی یخشیراق بؤله‌دی. قاوونی هم کابل قاوونیدن افضلراق. آلمه‌سی هم یخشی بؤله‌دی. اونی هندوستان‌گه اپلتردیلر. اپکین یتیشتیریش جوده سپرمشقت دیر. اپکین اپکیش آلدیدن هر ییلی یپرگه بوتونله‌ی ینگی توپراق ساله‌دیلر. لیکن بو یپرنینگ کابل اپکینیدن حاصلی آرتیقراق بؤله‌دی. رؤیَن[۱۰] اپکه‌دیلر. حاصلی بوتونله‌ی هندوستان‌گه کیته‌دی. بو اپل‌نینگ یخشی حاصلی رؤین دیر.

هزاره و افغانلر صحرا-دشتده یشه‌یدیلر. کابل‌گه قره‌گنده غزنی‌ده همیشه ارزانچیلیک دیر. اپلی حنفي مذهبلی، پاکیزه اعتقادلی مسلمان اپل‌دیر. اوچ آی رؤزه توته‌دیگن اپلتی هم انچه‌گینه. عیاللری حجابده و یاپینگن دیرلر.

۱۰- رؤین- کؤپ ییللیک اؤسیملیک بؤلیب، بؤیی ۳۰-۱۵۰ سانتیمترگه ییته‌دیگن ایلدیزپایه‌سی سودره‌لیب اؤسووچی شاخلنگن سلندرسیمان یؤغان بؤغیملی اوت دیر. اونینگ ترکیبیده هرخیل کیمیاوی ماده‌لر بؤلگنی باعث، داروسازلیک صنعتیده خام اشیاء صفتیده استفاده قیلینه‌دی. حاضر رؤین(رؤینگ)نینگ ایلدیزینی قَینه‌تیب قالین ایپلرینی بؤیه‌یدیلر، او قیزغیش، اپت رنگی بؤیاققه اپگه‌دیر.(ت.بهایی)

ملا عبدالرحمان غزنی‌نینگ اولوغلریدن ایدی. دانشمند کیشی ایدی، همیشه درس ایتردی. جوده دیندار، تقوادار و پرهیزکار کیشی ایدی. ناصر میرزا اؤلگن ییلی او هم عالمدن اؤتدی.

سلطان محمودنینگ قبری غزنی محله‌لری آره‌سیده. سلطان قبری اونده بولگنی اوچون روضه دیرلر. غزنی‌نینگ یخشی اوزومی روضه‌دن دیر. اولادی سلطان مسعود بیلن سلطان ابراهیم‌نینگ قبری هم غزنی‌ده دیر. غزنی‌ده تبرک مزارلر کؤپ دیر.

کابل و غزنی‌نی آلگن ییلیم کؤهَت، بَنو، دشت و افغانستان‌گه یوریش قیلیب، کؤپ کیشیلرنی قتل قیلیب، دُوکی بیلن اؤتیب، آب ایستاده‌نینگ یانی بیلن غزنی‌گه کیلگنیمده، غزنی‌نینگ کینتلریده بیر مزار باردورکه، صلوات ایتیلگچ، قبر حرکتگه کیله‌دی، دیب ایتدیلر. باریب کؤردیک. قبرنینگ تیبره‌نگنی سیزیلدی. سؤنگره معلوم بؤلدی که، بو حال قبر خدمتچیلری‌نینگ حیله‌لری ایکن. قبرنینگ اوستیگه ارقان تارتیب، اوستیگه دیوارسیمان قیلیب متاع تشلب قؤییلگن. هر زمان ارقان قیمیرلَتیلسه، متاع تیبره‌نگنی اوچون آستیده‌گی قبر قیمیرله‌گندیک تویوله‌دی. بو خودّی کیمه‌گه کیرمه‌گن کیشی کیمه‌گه اؤتیرسه ساحل تیبره‌نگندیک بؤلیب تویولیشیگه اؤخشه‌یدی. خدمتچیلرنی قبردن ییراق توریشگه بویوردیم. بیر نیچه مراتب صلوات ایتگنلریده هم قبرده بیرارحرکت سیزیلمه‌دی. بویوردیم که، ارقان و متاعنی آلیب تشلب، قبرنینگ اوستیگه گنبذ قیلدیلر. قبر خدمتچیلری‌نینگ اوّلگی ایشلری تهدید بیله منع ایتیلدی.

غزنی- جوده کم‌حاصل یپر. هندوستان و خراسان‌نی اؤز ضبطلریده توتگن پادشاه‌لرنی نیگه بونده‌ی ناچار غزنی‌نی پایتخت قیلگنلیکلریگه همیش تعجب قیلینه‌دی. سلطان محمود زمانیده اوچ-تؤرت تؤغان بؤلگن ایکن. بیر تؤغان اوشبو غزنی دریاسیده. غزنی‌دن شِمال سری اوچ ییغاچ یوقاریراقدن سلطان بیر کَته تؤغان سالیبدی. بو تؤغان‌نینگ بلندلیگی قیرق-ایلّیک قری، اوزونلیگی تخمیناً اوچ یوز قری کیله‌دی. سوونی اونده ذخیره قیلیب سقلب، احتیاجگه یره‌شه ایکینگه آچر ایکنلر.

علاءالدین جهانسۏز غـۏري بـو ولایتنـی ایگللەگنیـده اوشـبو تۏغـاننی بوزیـب سـلطان اولادی‌نینگ کۏپ قبرلرینی کویدیریپتی. غزنی شهرینی بوزیپتی و کویدیریپتی. ایلنی تلپتی، اۏلدیریپتی. قۏلیدن کېلگنچه قتل و بوزوقچیلی قیلیپتی. اۏشندن بېری بو تۏغـان بـوزوق دیـر. هندوستان فتح قیلینگن ییلی بوتۏغاننی تیکلش اوچون خواجـه کـلان‌گـه مبلـغ یوباریلـدی. تنگری عنایتیده امید بارکه، بو تۏغان آباد بۏله‌دی.

ینه بیری بندِ سیخَن دیر (سیخَن تۏغانی). غزنی‌نینگ شرقیده، بـو هـم غزنـی‌دن ایکّـی-اوچ ییغاچ مسافه‌ده. او هم اوزاق مدتلردن بویان خراب دیر. آباد قیلینـه‌دیگن قـابلیتی هـم یـۏق. ینـه بیری سردِه (قیشلاقباشی) تۏغانی دیر. بو تۏغان آباد دیر.

کتابلرده بیتیبدیلرکه، غزنی‌ده بیر چشمه بـار، اگـر نجاسـت و افلاسـلیکلرنی بـو چشـمه‌گه سالسه‌لر، اۏشـه زَهـاتی تۏپـالان و تۏفـان، یـاغین و جلـه باشـلرمیش. ینـه بیـر تـأریخی اثـرده کۏریلیبدی که، هند رایـی (شـاهی) سـبکتېگین‌نـی غزنیـده قمـل قیلگنیـده، سـبکتېگین‌نینگ بویروغی بیلن بو چشمه‌گه نجاست بیلن افلاس نرسه‌لرنی ساله‌دیلر. تۏپالان و تۏفـان، یـاغین و جله باشلنه‌دی. اوشـبو حیلـه بـیلن او غنـیم نـی دفـع قیلـه‌دی. مـېن غزنـی‌ده کـۏپ سـۏره‌ب سوریشتیردیم، بو چشـمه‌دن هـېچ کـیم بیـرار درَک بېرمـه‌دی. بـو ولایتلـرده غزنـی و خـوارزم ساووقلیگی بیلن مشهور دیر. عراقین (ایکّی عـراق) و آذربایجـان‌ده سـلطانیه همـده تبریـز هـم ساووغی بیلن شهرت قازانگن.

ینه بیری زورمت تومنی دیر. کابل‌نینگ جَنوبی طرفیده. غزنی‌نینگ شرقی-جَنـوبی کابـل‌دن اۏن ایکّی-اۏن اوچ ییغاچ و غزنی‌دن پېتّی-سکّیز ییغاچلیک یـۏل؛ سـکّیز کېنتـدن عبـارت دیـر. قۏرغان‌بېگی اۏتیره‌دیگن بېری گردیز دیر. گردیز قۏرغانی‌نینگ ایچیده اکثـر اویلـر اوچ قبتلـی و تۏرت قبتلی دیر. گردیز انچه مستحکم قۏرغان. خلقی ناصر میرزا بیلن یاولشیب، میرزاگه انچـه تشویش کېلتیردی. زورمت ایلی اوغانشال ایل دیـر. ایکـین و دهقانچیلیـک قیلـه‌دی، بـو ییـرده درخت و باغلر یۏق. بو تومن‌نینگ جنوبیده بیر تاغ بار، اونی بَرَکستان تـاغی دېـب اته‌یـدیلر. بـو تاغ‌نینگ ایتگیده بلندراق ییرده چشمه چیققن. شیخ محمد مسلمان‌نینگ قبری شو ییرده.

ینه بیری فرمول تـومنی‌دیـر. کم‌حاصـل ییـر. آلمه‌سـی یامـان بۆلمه‌یـدی. اونـی مۆلتـان و هندوستان‌گه آلیب باره‌دیلر. افغان حکمدارلری زمانیده هندوسـتان‌ده حرمـت-اعتبـارده بـۆلگن شیخ محمد مسلمان‌نینگ اولادی شیخزاده‌لر فرمولدن دیر.

ینه بیری بنگش تومنی‌دیر. تبوه‌رک-اطرافی تماماً یۆلتۆسر افغانیلر دیـر. چنانچـه، خوگیـاني، خیریلجی، تۆري و لندر سینگری اپلتلر شو چپکّه ییرلرده تۆخته‌گن. شو سببلرگه کـۆره کۆنگیـل تۆلگودپک خراج تۆلمه‌یدیلر. قندهار، بلخ، بدخشـان و هندوسـتان‌نـی فـتح اپتیشـدپک اولـوغ ایشلر آره‌گه توشگنی باعث بنگش‌نی ضبط اپتیشگه فرصت بۆلمه‌دی. تنگری یارلـه‌قَب فرصـت تاپگنده، بنگش‌نی یۆل تۆسر لرگه قۆشیب ضبط اپتیش نیتیده دیرمن.

کابل‌نینگ کتّه قیشلاقلریدن بیری اَله‌سای دیر. او نیجراودن ایکّـی-اوچ شـرعي آلیسـده. بـو ییرگه نیجراو طرفیدن تۆپّه-تۆغری شـرق سـری یوریـب کپلینـه‌دی. کـۆره‌دپگن ییرگـه پپتگنـده اَله‌سای‌گه قره‌ب کیچیکـراق داوان کـۆتریلگن. بـو ایسّـیق و سـاووق اقلـیم اۆرته‌سـیده اولرنـی اجره‌تووچی کۆره داوانی دیر. اوشبو کۆره داوانی اپرته بهارلر قوشـلرنینگ اۆتـه‌دیگن جـایی دیـر. نیجراوگه قره‌شلی پِچغان اپلی بو داوانده کۆپ قوش توته‌دیلر. داواندن چیقیشده هر ییر-هر ییـرده تاشدن پیستیرمه‌لر یسه‌گنلر. قوش توته‌دیگن کیشیلر بـو پیسـتیرمه‌لرده اۆتیریـب، تۆرنینـگ بیـر اوچینی بپش-آلتی قری اوزاقراققـه محکمله‌یـدیلر؛ تۆرنینـگ باشـقه طرفینـی پیرده‌گـی تاشـگه باستیره‌دیلر. ینه بیر طرفیده تۆرنینگ یرمیگچه اوچ-تۆرت قری یاغاچ باغله‌یدیلر. یاغاچ‌نینگ بیـر اوچی پیستیرمه‌ده اۆتیرگن کیشی‌نینگ قۆلیـده بۆلـه‌دی. اولـر یسـه‌لگن پیسـتیرمه تپشـیکلریدن قره‌ب کوته‌دیلر. قوشلر یقین کپلیشی بیلن تۆرنی کـۆتره‌دیلر. قوشـلرنینگ اۆزی تورگـه کیـره‌دی. شو یۆل بیلن کۆپ قوش توته‌دیلر. شـونده‌ی مبالغـه قیله‌دیلرکـه، گاهـا شـونچه‌لر کـۆپ قـوش توتیلگنیدن، اولرنی بۆغیزلب اولگورالمه‌یدیلر.

بو ولایته اَله‌سای اناری مشهوردیر. گرچـه جـوده زۆر انـار بۆلمسـه‌ده، لـپکن او ولایتـده اَله‌سای اناریدن یخشیراق انار یۆق. بو ییرنینگ انارلرینی تماماً هندوستان‌گه اپلتـه‌دیلر. اوزومـی هم یامان بۆلمه‌یدی. نیجراو شرابلریدن اَله سای شرابلری اچّیقراق همده خوشرنگراق‌دیر.

ینه بیری بدراو قیشلاغی دیر. اَله‌سای‌نینگ یانیده. بو یپرده مپوه بؤلمه‌یدی. دهقانی کافر دیر. دان یپتیشتیره‌دیلر. خراسان و سمرقندده تورک (اؤزبپکلر) و اَیماقلر دله‌دشتده یشه‌گنلریدپک، بو ولایت‌نینگ دله‌دشتلریده‌گیلر هزاره و افغانلر دیر. هزاره‌لردن اپنگ اولوغی سلطان مسعود هزاره بؤلسه، افغانلردن اولوغراغی مهمند افغاني دیر.

کابل‌نینگ برچه یپرلریدن، باج و صحراییلری بیلن قؤشیب، سکّیز یوزمینگ شاهرخي پول ییغدیلر.

کابل ولایتی‌نینگ شرق طرفیده‌گی تاغلری هم، غرب طرفیده‌گی تاغلری هم ایکّی تورلی دیر. اندراب، خؤست و بدخشانات تاغلری ارچه‌لیک، سپربولاق، یومشاق تپپه‌لیکلردن عبارت تاغلر دیر. تاغی‌نینگ قیرلری و اؤتلاغی‌نینگ اؤتی بیردپک یخشی بؤله‌دی. کؤپراق بوته‌که اؤتی اؤسه‌دی، آت اونی یخشی یپیدی. اندیجان ولایتیده بو اؤتنی بوتکه اؤتی دپیدیلر. اونگه قؤییلگن نام‌نینگ سببی معلوم اپمس اپدی، بو ولایتلرده معلوم بؤلدی. بو اؤت بوته‌بوته بؤلیب اؤسگنی اوچون بوتکه دپر اپکنلر.

حصار، ختلان، سمرقند، فرغانه و مؤغولستان‌نینگ ییلاولری تماماً شونگه اؤخشش ییلاولر دیر. گرچه فرغانه بیلن مؤغولستان ییلاولرینی بو ییلاولرگه قیاسلب بؤلمسه‌ده، لپکن اؤشه یؤسینده‌گی تاغ و ییلاولر دیر.

نیجراو، لمغانات، بجور و سواد تاغلری ناجو و چیلغؤزه، بلوت، زیتون و خنجکزارگه سپراب تاغلردیر. اؤتی بو تاغلرنینگ اؤتیدپک اپمس، قلین و بلند بؤله‌دی، لپکن فایده‌سیز اؤت‌دیر. آت و قؤی یخشی یپمه‌یدی. او تاغلردپک بلند اپمس، کؤزگه غریب کؤرینه‌دی، لپکن جوده مستحکم تاغلردیر. یپ-یسّی تپپه‌لیکلر بؤلیب کؤرینه‌دی، لپکن تماماً تپپه‌لیکلری و تاغی ییریک تاشلی قیر و تاغ‌دیر، همه یپریدن آت بیلن یوریب بؤلمه‌یدی. بو تاغلرده هندوستان قوشلری، جانوارلری، چنانچه، تؤتی، شارک، طاووس، لؤچه، میمون، نیله‌گاو و کؤته‌پای کؤپ اوچره‌یدی. بو ایتیلگن جانوارلردن باشقه تورلی قوش و جانوارلر هم بارکه، اونده‌ی جانوارلر هندوستان‌ده هم یؤق.

غرب طرفیده‌گی دره‌ی زندان (زنداندره)، دره‌ی صۆف، گرزیوان وغرجستان تاغلری بیر-بیریگه اۆخشش تاغلر دیر. اۆتلاغی اکثر سیهونلیکلریده بۆله‌دی. او تاغلرده‌گیدبک تاغ و قیریده بیر خیل اۆت اۆسمه‌یدی. اونده‌ی قلین درختلری و ارچه‌سی هم یۆق دیر. لبکن اۆتی آت و قۆیگه یبگولیک دیر.

بو تاغلرنینگ اوستی به تمام آت چاپتیرگودبک تپکیس، اپکینلری بوتونله‌ی اۆشه پیرده بیته‌دی. بو تاغلرده کییک کۆپ بۆله‌دی. سوولری دره‌لر آستیدن آقه‌دی، اکثر یپرلری بیربوتون. هر قه‌یپردن پستگه توشیب بۆلمه‌یدی. قیزیغی شونده‌که، برچه تاغلرنینگ بپرک جایلری بلندلیکلرده بۆلسه، بو تاغلرنینگ بپرک یپرلری پستلیکلریده دیر. غۆر، غزنی و هزاره تاغلری هم شو یۆسینده‌گی تاغلر دیر، اۆتلاغی سیهونلیگیده بۆله‌دی. تاغلریده درختی هم آز دیر. ارچه درختی یۆق. اۆتی آت و قۆیگه یپیشلی. کییگی کۆپ. ذکر اپتیلگن تاغلرنینگ بپرک یپرلری قوییلریده بۆله‌دی، بو تاغلر اونده‌ی اپمس دیر.

ینه خواجه اسماعیل، دشت، دوکی و افغانستان تاغلری هم بیر-بیریگه اۆخشش تاغلر دیر. پست-پست، اۆتی آز، سووی تنقیص، درختسیز، کۆریمسیز، ناباب تاغلر دیر. تاغلری اپللریگه ماس توشگن، زپرا: "تپنگ بۆلمه‌گونچه، تۆش بۆلمس"، دپگنلر. عالمده بونده‌ی خونیک، کۆریمسیز تاغلر کم بۆله‌دی.

کابل‌ده قیش قاری کتّه توشسه-ده، یخشی اۆتینلری بار دیر و یقین دیر؛ بیر کونده باریب کپلتیرسه بۆله‌دی. خَنجَک، بلوت، بادامچه و قرقند درختلریدن اۆتین قیلینه‌دی. بولردن یخشیراغی خنجک دیر: یاروغ یانه‌دی (توتونی‌نینگ یخشی هیدی بۆلور، چۆغی هم کۆپ مدت اۆچمه‌یدی)، هۆلی هم یانه‌وپره‌دی. بلوت هم یخشی اۆتین دیر. سستراق یانسه-ده، لبکن یخشی ایسیته‌دی، چۆغی هم اوزاق توره‌دی. بلوت درختی‌نینگ ینه عجایب بیرخاصیتی بار: یشیل یپراقلی شاخلریگه اۆت قۆیسه‌لر، عجیب بیر تاووش بیلن یانه‌دی. پستیدن تپه‌سیگچه چیرس-چیرس اپتیب، بیر لحظه‌ده یانه‌دی. بو درخت‌نینگ یانیشی جوده یخشی تماشا دیر. بادامچه برچه‌سیدن کۆپراق ایشلَتیله‌دی، چۆغی اوزاق تورمه‌یدی. قرقند

پست-پست تیکنلر دیر، هؤل و قوروغی تپنگ یانه‌دی. غزنی اپلی‌نینگ اؤتینی شُو دیر.

کابل ولایتی تاغ آره‌لریده بنیاد بـؤلگن. تـاغلر یونغیچقـه پـال‌لریـدپک یسـتنگن، آره‌لـری تپکیسلیک دیر. جیلگه‌لر آقیب توره‌دی. اکثر قیشلاقلریده‌گی آبادانلیکلر شو آره‌لیقده. کییگـی و آو قوشی کؤپ اپمس. کوز و بهـار فصـللریده قیزیـل کییـک، اَرخَرلـر اوچره‌یـدی. یپرلـی اهالی‌نینگ قیشلاققه، ییلاوگه اؤترده معین توتقاوواللری[۱۱] بـار دیـر. آو قوشـلی و تـازی ایتلـی ییگیتلر باریب، توتقاوولنی سقلب کییک توتتیره‌دیلر. خورد کابـل و سـرخاب طرفیـده قـولان هم بؤله‌دی. آق کییک اپسه مطلقا یؤق. غزنی‌نینگ آق کییگی و قولانی بولـه‌دی. غزنی‌نینـگ آق کییگیچه سپمیز کییک کم اوچره‌یدی. یازده کابل‌ده قوش توتیله‌دیگن جایلر جـوده کـؤپ. اکثر قوشلرنینگ اؤتیش جایی باران دریاسی ساحلی حسابلنه‌دی. سببی، شرق تامـانی تـاغلر دیر. غرب طرفی هم تاغلر دیر. اوشبو پپرنینگ تؤغریسی باران دریاسـی سـاحلیده، بیـر کتّـه هندوکش داوانی بار خلاص، باشقه داوان یؤق. شو باعث قوشلر تماماً شو پپردن اؤته‌دیلر. اگر شَمال بؤلسه، یاهندوکش داوانـی اوسـتیده بیـرآز بولـوت پیـدا بؤلسـه، قوشـلر اؤتالمه‌یـدی. همه‌سی باران سیهونلیگیگه توشه‌دی. بو پیتده اؤشه اطرافده‌گی اپل کؤپ قوش آوله‌یدی.

باران ساحلیگه قیش‌نینگ آخرلریده اؤردَک کؤپ کپله‌دی، جوده سپمیز بؤلـه‌دی. اونـدن کپین تورنه و قرقره، پیریک قوشلر پپحد کؤپَه‌یه‌دی. اوشبو سـاحلده تورنه‌گـه چیلـویر آتیـب، چیلویر پیلن راسه توته‌دیلر. اوقار، قرقره و قؤتـان‌نـی (آق تورنـه) هـم چیلـویر بـیلن کؤپلـب توته‌دیلر. بونده‌ی قوش توتیش اصولی باشقه جایده اوچره‌مه‌یدی.

چیلویر پیلن قـوش تـوتیش اصـولی شـونده‌ی: بیـر گـز اوزونلیکـده اینگیچگـه چیلـویر اپشه‌دیلر. بو چیلویرنینگ پیر اوچیگـه کمان‌نینـگ پرسـیز اؤقینـی محکمله‌یـدیلر، ایکّینچـی اوچیگه شاخدن یسه‌لگن حلقه‌نی باغله‌یدیلر. ینه پیر قریچ[۱۲] کپله‌دیگن یاغاچگه کمان اؤقـی

۱۱-توتقاوول- کییک توتیش اوچون اؤرگه‌تیلگن کییک.

۱۲-قریچ- باش برماق پیلن جیمجیلاق‌نینگ برماق یاپیلمه‌سیگه تپنگ، یعنی ۱۹-۲۰ سانتی‌مترگه تپنگ.

تامانیدن چیلویرنی توگه‌گونیچه اۆره‌یدیلر، چیلویر توگه‌گچ، حلقه‌نی بېرکیته‌دیلر. اوندن سۆنگ بیلک‌دېک کېله‌دیگن یاغاچنی چیلویر ایچیدن چیقره‌دیلر. حلقه‌نی برماققه سالیب، کېله‌یاتگن قوش‌نینگ آلد تامانیگه اۆقنی آته‌دیلر. قوش‌نینگ قناتی یا بۆینیگه توشیب، چیرمشیب، قوش ییقیله‌دی. بوتون باران اېلی شو اصولده کۆپ قوش توته‌دی. لېکن بو قوش توتماق‌نینگ انچه‌گینه مشقتی بار. یامغیرلی و قارانغی کېچه‌لری بونده‌ی اصول جوده اسقاته‌دی. بو کېچلرده قوشلر ییرتقیچ و قوشخۆر حیوانلردن خوفسیره‌ب تانگ آتگونچه تینمَیدی و متصل اوچه‌دی. قارانغی کېچلرده قوشلرنینگ یۆلی آقر سوو دیر، قارانغیده آقریب کۆرینه‌دی. قۆرقینچدن سوونینگ یوقاری و پستکی تامانیگه تانگ‌آتگونچه باریب-کېله‌وېره‌دیلر. چیلویرنی انه شو پیتده آته‌دیلر. مېن بیر مراتبه کېچه‌سی چیلویر آتدیم، چیلویر اوزیلدی، قوش هم تاپیلمه‌دی. اېرته‌سی اېرته‌لب قوشنی اوزیلگن چیلویر بیلن تاپیب کېلتیردیلر.

بو اصول بیلن باران اېلی اوقار (قاره تورنه)نی کۆپ توته‌دی. ساچگه سنچیله‌دیگن قاره قوش پتی اوقاردن آلینه‌دی. عراق و خراسان‌گه کابل‌دن باره‌دیگن مال منه شو ساچگه سنچیله‌دیگن پَت دیر. برچه قوش توتووچی صیادلر قوللر دیر. اولر ایکّی یوز-اوچ یوز اویلیک دیرلر. تېموربېک اولادلریدن بیری بو قوللرنی مۆلتان طرفلریدن کۆچیریب کېلگن دیر. اولرنینگ یگانه مشغولاتی قوش توتماقلیک دیر. کۆللر یسه‌ب، کۆپلب اۆرگه‌تیلگن قوشلرنی کېلتیریب باغلب قۆییب، کۆل اۆرته‌سیگه تۆر اۆرنه‌تیب، هر خیل قوشلرنی توته‌دیلر. فقط قوش آولاوچی صیادلرگینه اېمس، باران‌ده یشه‌یدیگن اېللر هم چیلویر آتیب، توزاق قۆییب، هر خیل یۆل بیلن قوش توته‌دیلر. اوشبو موسمده باران سوویده بلیقلرنینگ یلپی اۆتیشلری بۆله‌دی. تۆر بیلن، ینه چیغ[۱۳] باغلب، جوده کۆپ بلیق توته‌دیلر. ینه کوز پیتلری، قولان قویروغی دېگن اۆت چیقیب، پیتلیب، گُللب، دان باغلَگنیده، بو قولان

۱۳- چیغ- قمیشدن تۆقیلگن ماسلمه.

قویروغیدن اؤن-اؤن ایکّی باغ همده کؤک شوواقدن ییگیرمه-اؤتّیز باغنی سوو باشیگه آلیب کپلیب، ینچیب، سووگه ساله‌دیلر. سالگن زَهاتی‌یاق سووگه کیریب مست بؤلگن بلیقلرنی توته‌باشله‌یدیلر. قوییراق بیر قوله‌ی ییرده جخ[۱۴] اؤرنته‌دیلر. جخ باغله‌ماق شونده‌ی‌که، تال‌نینگ برماقدپک-برماقدپک نوده‌لرینی چیغدپک تؤقییدیلر. بو چیغنی سوونینگ قوییلیش ییریده کاوک قیلیب قؤییب، اطرافیگه تاش قله‌یدیلر. سوو بو چیغگه شریللب توشه‌دی. توشگن سوو آقیب کپته‌دی، بلیق جخ اوستیده قاله‌دی. مست بؤلگن بلیقلرنی یوقاریدن توته-توته کپله‌دیلر. بو جخده کؤپراق توته‌دیلر. گُلبهار، پروان، استالف دریالریده بلیقنی شو اصول بیلن توته‌دیلر.

ینه قیش چاغی لمغانات‌ده عجایب طرزده بلیق توته‌دیلر. سوو قوییله‌دیگن ییرلرده اوی اؤرنیچه ییرنی چوقورراق قَزیب، تاشلرنی اؤچاق شکلیده‌گی بو چوقورلرگه اؤرنه‌تیب، اوستیگه ینه تاش قله‌یدیلر. بو ییرگه سوو قوییسیدن بیر اپشیک قؤیه‌دیلر. تاشنی شونده‌ی قله‌یدیلرکه، اوشبو بیر اپشیکدن اؤزگه هپچ ییردن بلیق کیریب-چیقه آلمه‌یدی. بو قه‌لنگن تاش‌نینگ اوستیدن سوو آقیب توشه‌وپره‌دی، چوقورده گویا بلیقخانه پیدا بؤله‌دی. قیش پیتی قچان بلیق کپره‌ک بؤلسه، بو چوقورلرنینگ بیرینی آچیب، قیرق-اپلّیک بلیقنی بیرپسده کپلتیره‌دیلر. اونی منه بو اصولده آچه‌دیلر: چوقورنی معین بپلگیلی ییرده بنیاد اپته‌دیلر. او چوقورنینگ بیر اپشیگیدن باشقه همه طرفیگه شالی پخلی تشلب، اوستیگه تاش باستیره‌دیلر. اپشیگیگه چیغدپک نرسه تؤقیب، ایکّی باشینی بیر ییرگه کپلتیریب باغله‌یدیلر. بونینگ ایچیده ینه بیر نیمه‌نی چیغدپک تؤقیب ببرکیته‌دیلر. اونینگ آغزی بو چیغ بیلن برابر بؤله‌دی، اوزونلیگی بورونگی چیغ‌نینگ یرمیچه بؤله‌دی. ایچکریگی آغزینی تار قیله‌دیلر. بو ایچکریگی چیغ‌نینگ ایچکریگی آغزیدن کیرگن بلیق، کتّه چیغ‌نینگ ایچیگه باره‌دی. کتّه چیغ‌نینگ پستکی آغزینی شونده‌ی ببرکیته‌دیلرکه، اوندن بلیق چیقه آلمَیدی. ایچکریگی

۱۴ـ جخ- نوده‌دن یَسه‌لگن سبد.

چیغ‌نینگ قویی طرفیده‌گی ایچکی آغزینی شونده‌ی قیلیشگن‌که، یوقاریگی آغزیدن کیرگن بلیق، ایچکریگی آغزیدن بیرته‌لب اؤته‌دی. بو ایچکریگی آغزیده‌گی نوده‌لری‌نینگ اوچینی بیریکتیرگنلر. بلیق بو آغیزدن اؤتیب، کتّه چیغ‌نینگ ایچیگه کیره‌دی. چیقر آغزینی بیرکیتگنلر. او ییردن بلیق چیقه آلمه‌یدی. قَیتسه بو کیچیک چیغ‌نینگ ایچکریگی آغزیده‌گی نوده اوچلری طفیلی اؤتالمه‌یدی. بو چیغ بیلن چیقیش ایشیگینی بیرکیتیب، بلیقخانه‌نینگ اوستونینی تیپه‌دن آچه‌دیلر. اونینگ اطرافی شالی یخلی بیلن اؤره‌لگن. هر نې قؤلگه کیلسه، بو چوقورده توته‌دیلر. بلیق قاچگنی بیلن ایشیک فقط بیرته دیر. او اؤشه ایتیلگن چیغقه توشه‌دی، اؤشه ییرده توته‌دیلر. بو خیل بلیق توتیشنی هم باشقه ییرده کؤرمه‌دیک.

کابل‌نی آلگندن بیر نیچه کون اؤتیب، مقیم قندهار تامانگه کیتیش اوچون رخصت سؤردی. عهد و شرط بیلن کیلگنی اوچون تمام بوتون آدملری و قریناشلری، مال-ملک و متاعلری بیلن ساغ-سلامت آته-اکه‌سی‌نینگ آلدیگه رخصت بیریلدی. مقیمگه رخصت بیرگن‌دن سؤنگ کابل ولایتی میرزالرگه و برچه مهمان بیکلرگه تقسیم قیلیندی. غزنی تومنی اونگه قره‌شلی جایلر بیلن جهانگیر میرزاگه بیریلدی. نینگنهار تومنینی، مندیراور، دره‌ی نور، کنر، نورگیل و چیغانسرای ناصر میرزاگه بیریلدی. اوزیم بیلن قشاقلیکلرده (سرگردانلیکلرده) بؤلیب کیلگن بیکلر و ییگیتلرنینگ بعضیلریگه کینت، قیشلاقدیک مسکنلر بیریلدی. هیچ کیمگه ولایت بیریلمه‌دی. یالغیز بو ایمس، هر قچان که، تنگری تعالی مینگه بیرار دولت بیرسه، مهمان و مسافر بیکلرنی، ییگیتلرنی اؤز تربیه‌له‌گنلریم و اندیجان‌لیکلردن آرتیقراق، یخشیراق کؤردیم. شونگه قره‌مه‌ی، بو قیزیق بلا ایدی که، همیشه ایل مینی «اؤزی و اندیجان‌لیکلردن اؤزگه‌گه اعتبار قیلمه‌یدی»، دیب غِیبت قیله‌دیلر. «دشمن‌نې دیمس، توشگه نې کیرمس»، «شهر دروازه‌سینی یاپیب بؤله‌دی، دشمن آغزینی یاپیب بؤلمه‌یدی» دیگن مقاللر بې‌چیز ایمس دیر.

سمرقند، حصار و قوندوزدن کؤپ ایل و خلق کابل ولایتیگه کیلگن ایدی، شونده‌ی مصلحتگه کیلیندی: کابل کم‌درآمد ییر. سالیقلر قیلیچ ضربیده آلینه‌دی، قلمده رویخطگه

آلینگنلری هم پول و مـالنی وقتیـده تاپشـیرەوبرمَیدیلر. برچـه کیشـیلریمیزگه پـول یېتکزیـب بېریش امکانی یۏق. بولرگه و اولرنینگ کۏچلریگه بیرار مقدار دان-دون بېریب، اطـراف یقـین-ییراقنی تَلَش‌گه کېلیشدیک. نهایت، کابل و غزنی ولایتی همده اولرگه قرەشلی جایلردن اۏتّیـز مینگ قاپ دان آلیش مۏلجللندی. کابل‌نینگ درآمد و حاصلینی بیلمەی بونده‌ی کتّـه سـالیق یوکلنگنیدن ولایت انچه خراب بۏلدی.

اوشبو محللرده بابري‌خطنی اختراع قیلدیم. سلطان مسعودي‌نینگ هزارەسیگه کۏپ قۏی و آت سالیغی سالیندی. سالیق اوندیرووچیلر یوباریلدی، بیـر نېچـه کونـدن سـۏنگ سـالیق ییغووچیلردن خبر کېلدی که، هزارەلر مال بېریشدن باش تارتماقدەلر. بوندن ایلگری هـم بیـر نېچه مراتبه اولر گردیز و غزنی یۏللریده قراقچیلیک قیلگندیلر. شو باعـث سـلطان مسـعودي هزارەنینگ قصدیگه آتلندیک. میدان یۏلی بیلن کېلیـب، سُـرخ داوانیـدن تونلـب اۏتیـب، تانگ‌چاغی چاتو یقینیـده هزارەلرگـه هجـوم قیلینـدی. لـېکن کۏنگیـل تۏلگودېـک اۏلجـه اۏنمەدی. شوندن سنگِسوراخ یۏلی بیلن قَیتیب، جهانگیر میرزاگه غزنی‌گه کېتیشـی اوچـون رخصت بېریلدی. کابل‌گه توشگنده دریاخان‌نینگ اۏغلی یار حسین بهیره طرفیـدن قوللوققـه کېلدی. بیر نېچه کوندن سـۏنگ لشـکرنی ترتیبگـه کېلتیریـب، یېـر-سـوو، جـای بیلـەدیگن کیشیلرنی چارلب، تېورەک-اطرافنـی تېکشـیریب کۏریشـگه کیریشـدیک. بعضـیلر دشـتگه یوریشنی تکلیف قیلدیلر، بعضیلر بنگش‌نی مناسب کۏردی، باشقەلر هندوستان‌گه یوریشـنی مصلحت بېردیلر. کېنگش هندوستان‌گه یوریش قراریگه کېلدی.

شعبان آییده، آفتاب دلو بورجیده اېدی، کابل‌دن هندوسـتان نیتـی بـیلن آتلنیلـدی. بـادام چشمه و جیگدەلیک یۏلی بـیلن آلتـی منزلـده قۏنیـب، آدینەپورگـه کېلینـدی. ایسّـیق اقلـیم ولایتلری و هندوستان یېرلرینی سیره کۏرگن اېمسدیک. نینگنهارگه یېـتگچ، اۏزگـه بیـر عـالم نمایان بۏلدی: گیاهلر و درختلر اۏزگچه، حیوانلر اۏزگچه، قوشلر اۏزگچـه، اېـل و خلق‌نینـگ رسم و عادتی، توتوملری اۏزگچه؛ حیرتده قالدیک. درحقیقت، حیرتگـه ارزیگولیـک جـایلر دیر.

ایلگریراق ولایتیگه کېلگن ناصر میرزا آدینه‌پورگه کېلیب ملازمت قیلدی. او تاماندن کېلگن اَیماق و احشام قیشلش مصلحتیگه تمام کۏچیب، لمغانات‌گه کېلگن اېدیلر. اولرنینگ لشکرلرینی و آرتده قالگن لشکرلرنی بیر-ایکّی کون او اۏشه یېرده کوتیب، اۏزیمیزگه قۏشیب کېلیب، جۏی شاهی‌دن اۏتگچ، قویی قۏش‌گنبذگه توشیلدی. ناصر میرزا نوکر-سَودریگه ولایتیدن بیرار نرسه یېتکزیب، ایکّی-اوچ کون کېینراق کېله‌ی دېب قۏش‌گنبذده رخصت تیلَب قالدی. قۏش گنبذدن کۏچیب، گرم چشمه‌گه توشگنده، خوگیاني‌نینگ اولوغلریدن پیخي‌نی کاروانی بیلن کېلتیردیلر. یۏل تاپیش مصلحتی یوزه‌سیدن پیخي‌نی یۏلداش قیلیب آلدیک. بیر-ایکّی منزل یورگچ خیبردن اۏتیب، جام‌گه توشیلدی.

کۏره‌کتری‌نینگ تعریفینی اېشیتگن اېدیک. جۏگیلر و هندولرنینگ بیر عبادتخانه‌سی شو اېکن. ییراق یېرلردن کېلیب کۏره‌کتری‌ده ساچ و سقال آلدیرر اېمیشلر. جام‌گه توشگچ، بِگرام‌نی ایلَنیش اوچون آتلندیم. کتّه بیر درختنی کۏریب، بِگرام اطرافلرینی سَیر قیلدیم. ملک بوسعید کمري باشچی اېدی. بیر نېچه کیشیدن کۏره‌کَترینی سۏردیک، ایتمه‌دی. قَیتیب اۏرده‌گه یقین یېتگنیمیزده ملک بوسعید خواجه محمد امین‌گه: «کۏره‌کتری بِگرام‌نینگ قاشیده اېدی. تار غار و خطرلی جای بۏلگنی اوچون ایتمه‌دیم»، دېب ایته‌دی. خواجه درحال ساووقینه قیلیب، اونینگ ایتگنینی یېتکزدی. کون کېچ بۏلگندی، یۏل هم ییراق اېدی. باره آلمه‌دیک. شو یورتده سیند دریاسیدن کېچیب اۏتیش و قَیسی تامانگه آتلَنیش مسأله‌سی کېنگشیب آلیندی.

باقی چغانیاني، سوو کېچمسدن شو یېردن جۏنب کۏهت دېگن یېرگه بارسه بۏلر اېکن، کۏپ اهالیلیک و ماللیک اېللر اېمیش، دېب عرض قیلدی. بیر نېچه کابل‌لیکلرنی آلیب کېلدی. اولر بو سۏزلریگه موافق سۏزلر ایتدیلر. بو یېرلر حقیده سیره اېشیتگن اېمسدیک. اولوغ اختیارلی کیشیمیز-باقی چغانیاني کۏهت تامانني مصلحت کۏریب، اۏز مدعاسی‌نینگ اثباتیگه بیر نېچه گواهلر هم کېلتیرگچ، سوودن اۏتیش و هندوستان‌گه آتلَنیشدن واز کېچیلدی. جام‌دن کۏچیب، باره دریاسیدن اۏتیب، محمدپیخ داوانیگه یقینراق

کېلیب توشیلدی. او پیتده خوگیاني افغاني پرشاورده اېدی. لشکردن قۏرقیب، اۏزلرینی بو تاغ اېتکلریگه تارتیب اېدیلر. خوگیاني‌نینگ اولوغلریدن خسرو خوگیاني بو یورتده کېلیب قوللوق قیلدی. اونی هم پیخي بیلن یۏلنی انیق بیلیش مصلحتی یوزه‌سیدن همراه قیلیب آلدیک.

اوشبو یورتدن یریم کېچه‌ده کۏچیب، کون چیقر محلی محمدپیخ‌دن اۏتدیک. چاشتگاهده کۏهت‌گه هجوم قیلیندی. کۏپ هۏکیز و سیگیرلر اۏلجه توشدی. افغانلردن هم کۏپ اسیر آلیندی. اسیرلر تماماً اَییریب آزاد قیلیندی. اویلریده دان-دون بې‌نهایت اېدی. هجومچیلریمیز سیند دریاسی یاقه‌سیگچه هجوم قیلیب باریب، آره‌ده بیر تۏختب، کېلیب بیزگه قۏشیلدیلر. باقی چغانیاني وعده قیلگنیدېک کتّه اۏلجه لشکر قۏلیگه توشمه‌دی. باقی‌بېک اۏز تکلیفیدن خجالت بۏلدی. کۏهت‌ده ایکّی قۏنیب، هجومچیلرنی ییغیب، قَیسی تامانگه یوریش مصلحتی کېنگشیلدی. بنگش و بَنو اطرافلریده‌گی افغانلرگه هجوم قیلیب، نَغَر یۏلی یاخود فرمول یۏلی بیلن کابل‌گه قَیتیله‌دی، دېگن قرارگه کېلدیک.

کابل‌گه کېلیب مېنگه ملازمت قیلگن دریاخان‌نینگ اۏغلی یارحسین «دَلَزاک، یوسفزایی و خوگیاني‌گه فرمانلر بۏلسه، تاکه اولر مېنینگ سۏزیمدن چیقمسه‌لر، سیند دریاسی‌نینگ او یوزیده پادشاه‌لیک قیلیچینی چاپسم»، دېب التماس قیلدی. او ایسته‌گنیدېک فرمانلر بېریب، کۏهت‌ده اونگه رخصت بېریلدی. کۏهت‌دن کۏچیب، هنگو یۏلی بیلن یوقاری بنگش سری روانه بۏلدیک. کۏهت بیلن هنگونینگ آره‌سیده بیر دره بار: ایکّی طرفی تاغ یۏلی. بو دره بیلن کۏچیب باره‌یاتیب، دره‌گه کیرگنیمیزده کۏهت‌نینگ و او یېرلر افغانلری‌نینگ برچه‌سی ییغیلیب، دره‌نینگ ایکّی طرفیده‌گی تاغ اوستیگه چیقیب سوران سالیب، غوغا قیله‌باشله‌دیلر. ملک بوسعید کمري بوتون افغانستان‌نی یخشی بیلردی. بو یوریشده یۏلباشچی او اېدی. او: «آلدیمیزده‌گی یۏل‌نینگ اۏنگ طرفیده بیر بۏلک تاغ بار. اگر افغانلر بو تاغدن او تاقته اۏتسه‌لر، اولرنی اۏره‌ب آلیب، قۏلگه توشیرسه بۏله‌دی»، دېب ایتدی.

تنگری تۏغری یۏلگه سالدی: بو افغانلر اېرگشیب کېلیب، اۏشه بۏلک تاقته چیقدیلر. بیر گروه ییگیتلرنی یوباریب، درحال ایکّی تاغ آره‌سیده‌گی بۏیېننی اېگللشلرینی بویوردیم. باشقه

لشکر اهلیگه فرمان بۆلدی که، او یوز-بو یوزدن، هر تاماندن باریب، بو افغانلرنینگ جزاسینی بېرسینلر. هر طرفدن اۆره‌ب آلینگچ، افغانلر اوروشه آلمه‌دیلر هم. بیر زومده یوز-یوز اېلّیک افغانگه هجوم قیلیب قیلیچ چاپیشیب، قۆلگه توشیریب، بعضیسینی تیریک، اکثری‌نینگ باشینی کېلتیردیلر. افغانلر اوروشماقدن عاجز بۆلسه‌لر، دشمنلری‌نینگ آلدیگه اۆت تیشلب کېلر اېکن. یعنی، بو- مېن سېنینگ مالینگمن، دېگنی اېکن. بو عادتنی اۆشه یېرده کۆردیک. عاجز قالگن افغانلر اۆت تیشلب کېلدیلر. تیریک کېلتیریلگنلری‌نینگ هم باشی کېسیلیب، تۆخته‌گن یورتده کلّه‌مناره تیکلندی.

اېرته‌سیگه او یېردن کۆچیب، هنگوگه توشیلدی. بو اطرافده‌گی افغانلر بیر پرچه تاغنی سینگیر قیلدیلر. "سینگی" سۆزینی کابل‌گه کېلگنده اېشیتدیک. بو اېل تاغنی تاش بیلن تۆسیشنی سینگیر دېیشرکن. لشکر اېلی پیتیشی بیلن‌آق افغانلرنینگ سینگیرینی اوشه‌تیب، یوزایکّی یوز عصیانکار افغان‌نینگ باشینی کېسیب کېلتیردیلر. بو پېرده هم کلّه‌مناره تیکلندی. هنگودن کۆچیب، آره‌ده بیر قۆنیب، یوقاریسی بنگش‌نینگ اېتگی بۆلگن تیل دېگن پېرگه توشیلدی. بونده هم لشکر اېلی بو تېوره‌ک-اطرافده‌گی افغانلرنی تالان-تاراج قیلدیلر. بیر سینگیردن بعضی هجومچیلریمیز پینگیلاق قَیتیشی. بو پېردن کۆچیب، یۆلسیز یوریب، آره‌ده بیر تۆختب، اېرته‌سی تانگده بیر تېپه‌دېک اېنیشدن توشیب، اوزوندن-اوزاق تار تاغ آره‌لیغیدن اۆتیب، بَنوگه توشیلدی. لشکر اېلی، تویه و آتلر بو کبی پستگه توشیشده همده تارتاغ آره‌لیگی یۆللریده جوده کۆپ مشقت چېکدیلر. توشگن اۆلجه سیگیر، هۆکیزلرنینگ اکثری یۆللرده قالدی.

کتّه یۆل اۆنگ قۆلیمیزده-بیر-ایکّی کوروه نریده اېکن. بو یۆل آتلیق یۆلی اېمس اېکن. قۆیچی و چوپان گاها گله و سوروونی شو یۆل و تار تاغ آره‌لیغی بیلن هَیده‌گنی اوچون بو یۆلنی گۆسپندلیار دېر اېکنلر. افغان تیلیده یۆلنی "لیار" دېیدیلر. ملک بوسعید کمري یۆلباشچی اېدی. اکثر لشکر اېلی یۆل چپ توشگنینی ملک بوسعیددن کۆردیلر.

بنگش و نَغَر تاغلریدن اۆتگن زَهاتی‌یاق تېپ-تېکیس یېرده بنیاد تاپگن بَنو باشلنه‌دی. شِمال تامانیده بنگش و نَغَر تاغلری جایلشگن. بنگش نهری بَنوگه چیقه‌دی. بَنو شو سوو بیلن

آباد دیر. جَنوبیده چؤپره و سیند دریاسی بار. شرقی دینکوت، غربی دشت کـه، بـازار و تـاک هم دیدیلر. افغان قبیله‌لریدن گوراني، کیوي، سور، عیساخیل، نیازي شو ولایتنی ایگللشگن. بَنوگه توشگن زَهاتی‌یاق خبر تاپیلدی که، دشته‌گی بیر قبیله شِمالده‌گی تاغلرنی سـینگیرلب توریپتی. جهانگیر میرزا باشچیلیگیده لشکر یوباریلدی. کیوی‌نینگ سینگیری ایکـن. باریـب قیسقه وقته آلیب، عاموی قتل ایتیب، کـؤپ بـاش کیسـیب کیلتیردیلـر. آق متاعـدن لشـکر ایلیگـه انچه‌گینـه توشـدی. بَنـوده هـم کلّـه‌مناره کؤتریلـدی. بـو سـینگیر آلینگنـدن سـؤنگ کیوی‌نینگ اولوغلریدن شادیخان اسملی کیشی اؤت تیشلب کیلدی. اسِیرلرنی آزاد قیلدیک.

کؤهت‌گه هجوم قیلگنده بنگش و بَنو بیرلریده‌گی افغانلرنی تَلب، نَغَر یـؤلی یاکـه فرمـول یؤلی بیلن قَیتیله‌دی، دیگن قرارگه کیلگن ایدیک. بَنونی تَله‌گندن سؤنگ بیر-سوونی بیلـه‌دیگن کیشیلر دشت یقین، اهالیسی کؤپ، یؤلی هم یخشی، فرمول‌گه آلیب چیقـه‌دی، دییشـدی. دشت‌گه هجوم قیلیب، اؤشه یؤل آرقه‌لی چیقیشگه کیلیشیب آلیب، ایرته‌سی سحرده او بیردن کؤچیب، اوشبو نهرنینگ یاقه‌سیده عیساخیل‌نینگ کینتیگه توشیلدی. عیساخیل خبر تاپیـب، اؤزلرینی چؤپره تاغلریگه تارتیشتیلر. عیساخیل‌نینگ کینتیدن کؤچیب، چـؤپره تاغلری‌نینـگ ایتگیگه توشیلدی. هجومچیلریمیز تاغلرگه باریب، عیسا خیل‌نینگ بیـر سـینگیرینی بوزیـب کیریب، قؤی، مال و متاع کیلتیردیلـر. اوشـبو آقشـام عیسـاخیل افغـانلری تـونگی قیرغینگـه کیلدیلر.

او یوریشده کؤپ احتیاطکارلیک قیلینردی، شونینگ اوچـون هـیچ ایـش قیلـه آلمـه‌دیلر. شونده‌ی احتیاطکارلیک قیلینر ایدی که، جنگاور صف‌نینگ اؤنگ قنات، چپ قنات، مرکـز، هجومچی قِسملری‌نینگ هر قَیسیسی اؤزیگه تیگیشلی جایـده توریـب، هـر بیـر قِسـم‌نینگ قـوراللنگن گروهلـری اؤرده‌نینـگ اطرافیـده‌گی چـادرلردن بیـر اؤق آتیمـی بیراقراققـه پیـاده چیقیب، بوتون کیچه اؤشه بیرلرده قالر ایـدی. هـر کیچـه شـو یؤسـینده چیریـک ایلی‌نینـگ همه‌سی نوبتمه-نوبت چیقریلردی. ایچکی کیشیلریمیزدن اوچ-تؤرتته‌سی مشعل کؤتریب هر آقشام نوبت بیلن ایله‌نیب کیلردی. مـبن هـم بیـرار نوبـت ایلنـر ایـدیم. نوبتیـده چیقمـه‌گن

کیشی‌نینگ بورنینی تپشیب، لشکر اؤرته‌سیده ایلنتیرردیک. اؤنگ قناتده جهانگیر میرزا، باقی چغانیاني، شیریم تغایی، سید حسین اکبر و ینه بعضی بپکلر اپدی. مرکزده کتّه بپکلردن هپچ کیم یؤق، همه‌سی ایچکی بپکلر اپدی. هجومچی قِسمده سید قاسم اپشیک‌آغه بابا اؤغلی، الله‌قولی ببرن و ینه بعضی بپکلر اپدی. لشکر آلتی بؤلککه اجره‌تیلگندی. هر بؤلککه نوبتی بیلن بیر کپچه-کوندوز لشکر اطرافینی ایلنیب چیقیش تعیینلنگندی.

او تاغ اپتگیدن کؤچیب، غربگه قره‌ب یوریب دشت بیلن بَنونینگ آره‌سیده بیر سووسیز کؤل‌ده توشیلدی. لشکر اپلی ساینی قَزیب، اؤزلری و مال حاللریگه سوو آلدیلر. بو سایدن بیر-بیر یریم قری یپر قَزیلسه، سوو چیقر اپدی. فقط شو بیرگینه سایدن بونده‌ی سوو چیقمه‌یدی، بلکه هندوستان‌نینگ همه سایلریده شونده‌ی خصوصیت بار، بیر قری-بیریریم قری قَزیلسه، البته، سوو چیقه‌دی. قیزیق، قادر اللّه حکمتینی کؤرینگ که، هندوستان‌ده، دریالردن اؤزگه آقر سوو بؤلمسه-ده، سایلری شونده‌یگینه سووگه یقین دیر. اوشبو مال یاییله‌دیگن سایدن سحر کؤچیب، نمازدیگر پیتی دشت‌نینگ کپنتلریگه آتلیق عسکرلر قِسمی یپتیشدی. هجومچیلر بیر نپچه کپنتنی تَلب، مال-حال، متاع و سودا آتلری کپلتیردیلر.

بو آقشام تانگگچه، اپرته‌سی توشگچه، اوندن کپین هم آرقه‌ده قالگن یوکلی مال-حال، تویه، یَیاو-یلنگ یپتیب کپلدی. بونده تؤخته‌گن کونیمیز هجومچیلر دشت کپنتلریدن کؤپ هؤکیز، سیگیر و قؤی کپلتیردیلر. افغان سوداگرلریگه دوچ کپلیب، کؤپ آق متاع و طبابت داریوارلری، قند و نبات، چاپقیر آتلر همده سودا آتلری کپلتیردیلر.

خواجه خضر نوحاني افغانلر آره‌سیده مشهور و معتبر سوداگرلردن اپدی. بیر مؤغول اونی قؤلگه توشیریب، باشینی کپسیب کپلتیردی.

شیریم تغایی هجومچیلرنینگ آرتیدن بارگن اپدی، بیر یَیاو افغان شیریم تغایی بیلن یوزمه-یوز کپلیب، اونینگ شهادت برماغینی کپسیب تشله‌دی.

اپرته‌سی سحرلب کؤچیب دشت کپنتلری‌نینگ آره‌سیگه، یقینراققه توشیلدی. اوندن کؤچیب، گؤمل دریاسی یاقه‌سیده تؤخته‌دیک. دشت‌دن غربی طرفگه ایکّی یؤل چیقر اپکن:

بیری سنگ‌سؤراخ یؤلی- بَرَک‌دن اؤتیب فرمول‌گه کپله‌دی. ینه بیری گؤمل ساییني یاقه‌لب بَرَک‌که پیتمَی، او هم فرمول‌گه کپله‌دی. بعضیلر گؤمل یؤلینی معقول کؤردیلر. دشته‌ده اپکنیمیزده ایکّی-اوچ کون متصل یامغیر یاغدی. گؤمل سایی انچه کتّه‌لشگن اپدی. شو درجه‌ده‌که، قیینه‌لیب کپچیک تاپیب، زؤرغه اؤتدیک. یؤل بیله‌دیگن کیشیلر: «گؤمل یؤلیده بو ساینی بیر نپچه مرتبه کپچماق کپره‌ک. اگر سوو بونده‌ی کتّه بؤلسه، مُشکل دیر»، دپب ایتیشدی. بو یؤلده هم تردد کؤپ بؤلدی، هنوز بیر قرارگه کپلالمسدیک.

اپرته‌سی کؤچیش ناغاره‌سینی چَلدیریب، آت اوستیده‌یاق قَیسی یؤل بیلن یوریش قارینی بپریش خَیالیده اپدیم. عید فطر اپدی. مپن عید غسلیگه مشغول بؤلدیم. جهانگیر میرزا و بپکلر سؤزلشیبدیلر. بعضیلر دپبدیلرکه، دشت‌نینگ غربیده، مهترسلیمان تاغی بار. اوشبو تاغ دشت بیلن دوکی‌نینگ آره‌سیده دیر. تومشوغیدن اَیلَنیب اؤتیلسه، یؤل تؤغری دیر. گرچه بیر- ایکّی مرته قؤنیب-کؤچیش تفاوتی بؤلسه هم، رأیلری شونگه قرار تاپیب، تومشوق یؤلیگه جؤنه‌شیپتی. غسلدن فارغ بؤلگونیمچه، لشکر اپلی بوتونله‌ی تومشوق یؤلیگه راستلَنیب، اکثری گؤمل ساییدن هم کپچیب اؤتیشدی. ایلگری کؤریلمه‌گن یؤللر بؤلگنی اوچون یؤل‌نینگ یقین-ییراغینی بیلمه‌ی، مجمل ملاحظه بیلن شو یؤلگه توشدیک. عید نمازینی گؤمل سایی‌نینگ بؤییده اؤته‌دیک. نورؤز شو عیدگه یقین کپلیب اپدی. تفاوتی بیر-ایکّی کون اپدی. شو مناسبت بیلن بوغزلنی ایتیب اپدیم:

ینگی آی یار یوزی بیرله کؤروب اپل شاد بیره‌ملر،
منگه یوزو قاشینگ دین ایرو بیره‌م آییده غملر.
یوزی نورؤزی، وصلی عیدینی بابر غنیمت توت،
که موندین یخشی بؤلمس بؤلسه یوز نورؤز و بیره‌ملر.

گؤمل ساییدن اؤتیب، جَنوبگه قره‌ب تاغ اپتگی بیلن یوردیک. بیر-ایکّی کوروه یؤل یورگندیک هم که، کونی بیتگن بیر نپچه افغان تاغ اپتگیده‌گی قیرلرده پَیدا بؤلدی. آت باشینی اؤشه یاققه بوردیک، اکثری قاچدی. بعضیسی جهل قیلیب تاغ اپتگیده‌گی تاشلر و کمرلرگه

بیرکیندیلر. بیر افغان بلند تاش‌نینگ اوستیده توررردی. اَفتیدن، نَریگی طرفی جرلیک اپدی، قاچر پیری هم یۆق اپدی. ساووت کیگن سلطانقولی چنان هجوم قیلیب اونی چاپیب تشله‌دی. مپنینگ قاشیمده بیر قیلگن توزوک ایشی اوشبو بۆلدی. اوشبو ایشی آبروسی‌نینگ آرتیشیگه سبب بۆلدی. ینه بیر کمرده قوتلوق‌قدم بیر افغان بیلن اوروشیب، توتیشیب، اۆن-اۆن ایکّی قری بلندلیکدن بیرگه اوچدیلر. باشینی کپسیب کپلتیردی. ینه بیر تاغ اوستیده کپپه بیلن بیر افغان یاقه‌لشیب، تاغ تپپه‌سیدن یرمیگچه یومه‌لب کپتدیلر. اونینگ هم باشینی کپلتیردی. بو افغانلردن هم انچه‌گینه اسیر توشگندی، همه‌سی آزاد قیلیندی.

دشت‌دن کۆچیب مهترسلیمان تاغی اپتگی بۆیلب جَنوب سری یوریب، آرده اوچ بار قۆنیب، سیند سووی ساحلیده‌گی مۆلتان‌گه قره‌شلی کپنتلردن بیله‌دپگن کپنت‌گه یپتیشیلدی. شهر اهالیسی کپمه‌لرگه توشیب سوودن اۆتدیلر. بعضیلر اۆزلرینی سووگه تشلب، سوزیب اۆتدی. اوشبو کپنت رۆپه‌ره‌سیده بیر آرال بار اپدی. کپین قالیب کپتگن آدملر آرالده کۆرپندیلر. کۆپچیلیک لشکر آدملری آت و یراغلری بیلن اۆزلرینی سووگه تشلب، سوزیب اۆتدیلر. بیر نپچه کیشی آقیب کپتدی. غرق بۆلگنلر ایچیده مپنینگ نوکرلریمدن بیری قول‌احمد آروق اپدی و مهتر فرّاش بار اپدی. جهانگیر میرزا نوکرلریدن بیری قَیتمس تورکمن بار اپدی. بو آرالده بعضی متاع و کۆرپه-تۆشکدپک اۆلجه نرسه‌لر لشکر اپلیگه نصیب اپتدی. بو پیرلرده‌گی اپل‌نینگ برچه‌سی کپمه‌لر بیلن سیند دریاسی‌نینگ او ساحلیگه اۆتدیلر.

اوشبو آرال تۆغریسیدن اۆتگنلرنینگ بیر قِسمی سوونینگ کتّه‌لیگیگه ایشانیب قیلیچلرینی قۆلگه آلیب، شمشیر اۆینه‌تیب، پۆپیسه قیله‌باشله‌دیلر. آرالگه اۆتگنلرگه قره‌ب قول بایزید بکاوول یالغیز یلنغاچ آت بیلن اولرنینگ رۆپه‌ره‌سیدن اۆزینی سووگه سالدی. آرال‌نینگ او تامانیده‌گی سوو ایکّی-اوچ حصه کوپ اپدی، بو یوزده‌گی سوو بیر حصه. آت سوزدیریب باریب، نریگی بپتده‌گیلرنینگ یقینیده- بیر اۆق آتیمی پپرده سَیاز پیرگه چیقدی. سوو آت‌نینگ قارنیدن کپلردی. بیر سوت پیشگونچه مدت تعویققه سالدی. اَفتیدن، هاوورینی باسیب آلدی شپکیلّی، آرتیدن هپچ کیم کۆمککه بارمه‌دی و کۆمککه باریش احتمالی هم یۆق

ابدی. سؤنگره اولرنینگ اوستیگه ایلدَم آت سوردی. اولر بیر-ایکّی اؤق آتیب تپگیزه آلمه‌ی، قاچیب کپتیشدی. یالغیز، یَیداق آت بیلن، کؤمکسیز سیند دریاسیدپک سوودن آت سوزدیریب کپچیب، غنیملرنی قاچیریب، پیرلرینی آلدی. زؤر مردانه ایش قیلدی. یاونی قاچیرگندن سؤنگ لشکر ابلی اؤتیب، متاع، مال-حال اؤلجه کپلتیردیلر. قول بایزید بوندن بورون هم بیر نپچه مرتبه انه شونده‌ی خدمت و مردانه‌لیکلر کؤرستگن ابدی، آبرو-اعتباری بیلن شغلله‌نیب آشپزلیک مرتبه‌سیدن مخصوص آشپز مرتبه‌سیگه یپتکزیب ابدیم. اونینگ اوشبو ایشی طفیلی هم اونینگ خصوصیده کتّه عنایت و تربیتلر قیلدیم. تفصیلاتی کپینچه‌لیک ذکر اپتیله‌دی. درحقیقت، عنایت و تربیتگه ارزیگولیک هم ابدی.

ینه ایکّی بار قؤنیب سیند دریاسی یاقه‌لب، قوییگه قره‌ب کؤچیلدی. لشکر ابلی تالانچیلیک قیله -قیله آتلرینی خراب قیلدیلر. توشگن مالی هجوم قیلگنیگه ارزیگولیک نرسه‌لر اپمسدی. فقط قاره‌ماللر ابدی. دشتده هم قؤی و بعضی پپرده متاعدپک نرسه‌لر لشکر قؤلیگه توشردی. دشت‌دن اؤتگچ، قاره‌مالدن باشقه قؤلگه توشگودپک نرسه یؤق ابدی. سیند دریاسی ساحلیده قؤنگن پیتلریمیزده هم شونده‌ی بؤلدی‌که، ملازمت قیلیب کپلگن کیشی اوچ یوز-تؤرت یوز قاره‌مال کپلتیرردی. کؤپلیگیدن قنده‌ی کپلتیرگن بؤلسه‌لر، هر قؤنگن پپریمیزده اؤشنده‌ی قالردی. اوچ کؤچیش سیند ساحلی بؤیلب بؤلدی. اوچ کؤچیشدن سؤنگ پپرکانو مزاریگه کپلیب توشدیک. لشکر ابلیدن بعضیلری مزار خدمتچیلریگه آزار بپرگنی باعث سیاست اوچون بپرته‌سینی پرچه-پرچه قیلدیردیم. بو مزار هندوستانده کؤپ معتبر مزار دیر. اوشبو مزار مهترسلیمان تاغی‌گه توتَش تاغلر اپتگیده جایلشگن. بو مزاردن کؤچیب داوان اوستیده تؤخته‌دیک.

اوندن کؤچیب دُوکی ولایتیگه قره‌شلی سایگه توشیلدی. او یورتدن کؤچه‌یاتگنیمیزده مپنینگ آدملریم شاهپک‌نینگ نوکری: سِیوی قؤرغانپگی-فاضل کؤکَلداش‌نینگ قراوواللیککه چیققن پیگیر مَته‌چه کیشیسینی توتیب کپلتیردیلر. او پیتده شاهپک بیلن آره‌میزده اونچه‌لیک کپلیشماوچیلیکلر بؤلمه‌گنی اوچون آت و یراقلری بیلن قؤییب یوباریلدی. آره‌ده

تؤختب دوکی‌نینگ کېنتلریدن چوتالی قیشلاغی یقینیگه توشدیک. سیند دریاسیدن نریراقده و سیند یاقه‌سیده تینمه‌ی تالانچیلیک قیلینر اېدی. آتلر یېمیش و کؤک خَویند اؤتی سېرابلیگیدن حالدن تاییب قالمسدی. سیند دریاسیدن پیرکانو سَری چیقیلگنده، کوک خَویند هم یؤق اېدی. احیان- احیانده ایکّی-اوچ کؤچیشده آز-ماز خَویدزار تاپیلردی. آتگه یېمیش هم تاپیلمسدی. اوشبو یورتلرده لشکر اېلی‌نینگ آتلری حالدن تاییب، آرتده قاله باشله‌دی. چوتالی‌دن اؤتیب توشگن یورتده اولاوسیزلیکدن مېنینگ چادریم هم قالیب کېتدی.

اوشبو یورتده آقشام شونده‌ی یامغیر بؤلدی که، چادر ایچیده سوو تؤپیقدن یوقاریگه چیقدی. قالینلرنی بیر پېرگه تخلب، بلند قیلیب اوستیده اؤتیردیم. بو کېچه شونده‌ی مشقتده تانگ آتدی. ینه ایکّی بار قؤنگنیمیزدن سؤنگ جهانگیر میرزا کېلیب، قولاغیمگه: «خلوت سوزیم بار»، دېدی. خلوتده سؤزلشدیک. ایتیشیچه، باقی چغانیاني کېلیب اونگه: «پادشاه‌نی یېتّی-سکّیز کیشی بیلن جؤنه‌تیب، سیند دریاسیدن اؤتکزیب، سیزنی پادشاه قیلیب کوتره‌یلیک»، دېگنمیش. مېن: «بو کېنگشده ینه کیم بار اېدی؟»، دېب سؤردیم. ایتتی که: «مېنگه درحال باقی‌بېک ایتدی. اؤزگه‌سینی بیلمه‌دیم». مېن دېدیم: «ینه باشقه‌لرینی تېکشیریب کؤرینگ. اَفتیدن، سیدحسین اکبر و سلطان‌علی چُوهره، ینه خسرَوشاه‌نینگ بعضی بېک و کیچیک بېکلری، ییگیت-یلنگ هم بار بؤلگن». درحقیقت، جهانگیر میرزا بونده جوده یخشی ایش قیلدی. توغیشگنلیکنی جاییگه کېلتیردی.

جهانگیر میرزانینگ بو ایشی مېنینگ اؤشه ایشیمگه جواب اېدی که، کاهمردده اونگه هم بدبخت مردک اغوا و فساد قیلگن، مېن اېسه اونی حمایه قیلگندیم. او یورتدن کؤچیب باشقه یورتگه توشگنیمیزده، لشکر اېلیدن آتی یرر کیشیلرنی جهانگیر میرزاگه باشله‌تیب، او پېرده‌گی افغانلر اوستیگه یوباریلدی. اوشبو یورتده لشکر اېلی‌نینگ کؤپ آتلری آرتده قاله باشله‌دی. ایریم کونلری ایکّی یوز، اوچ یوز آت قالیب کېتردی. سره-سره کیشیلر یَیاو قالدیلر. مېنینگ سره ایچکیلریمدن بؤلگن شاه محمود اؤغلاقچی‌نینگ هم آتلری تماماً قالیب، یَیاو کېلدی. غزنیگچه لشکر اېلی‌نینگ آتلری شو حالگه توشدی. اوچ-تؤرت کؤچیشدن سؤنگ

جهانگیر میرزا بیر گروه افغانلرنی تالان-تاراج قیلیب، بیر گله قوی کېلتیردی. بیر، ایکّـی، اوچ کۆچیشدن سۆنگ آبِ استاده‌گه یېتدیک. عجایـب کتّـه سـوو نمایـان بۆلـدی. او تامانـده‌گی دشتلر هم اصلا کۆرینمسدی. سوو آسمان بیلن توته‌شیب کېتگنـدېک اېـدی. او سـاحلده‌گی تاغلر و قیرلر خودّی سېراب‌نینگ او ساحلیده‌گی تاغ و قیرلر سینگری معلـق کـۆرینردی. بـو تاغلر و قیرلر هم یېربیلن کۆک‌نینگ آره‌سیده معلق کۆرینه‌دی. بونده ییغیله‌دیگن سووله کتواز وادیسی‌نینگ، زورمت اۆتلاغی‌نینگ و غزنی نهری‌نینـگ، بهـار یامغیرلری‌نینـگ سـېللری و یازلر سوو کۆپَیگنده دهقانچیلیکدن آرتگن سوولر اېمیش. آبِ‌استاده‌گه بیـر کـوروه قالگنیـده عجایب منظره‌نینگ گواهی بۆلدیک: هر زمان بو سوو بـیلن آسـمان‌نینگ آره‌سـیده شـفقدېک نرسه قیپ-قیزیل بۆلیب کۆرینه‌دی. ینه برطرف بۆله‌دی. یقین یېتگونچه بو حال اېـدی. یقـین یېتگنده معلوم بۆلدی که، بو یاووایی غاز اېکن. اۆن‌مینگ اېمس، ییگیرمه مینگ اېمس، جوده کۆپ یاووایی غازلر اوچیب قنات قاققنیـده، قیزیـل پرلـری گـاه کۆرینیـب، گـاه کۆرینمـه‌ی قالرکن. فقط بو قوش اېمس، بونده هر نوع قوشدن بېحد و حساب. بو سـوو یاقه‌سـیده قـوش تخملری مۆل. سوو قیرغاغیدن بو قوشلرنینگ تخملرینی آلگنی کـېلگن ایکّـی افغـان بیزنـی کورگنی زَهاتی اۆزینی سووگه تشله‌دی. بیر نېچه کیشی یریم کوروهگه یقـین جایگـه باریـب توتیب کېلتیردیلر.

ایتیشدی که، بوتون یۆل بۆیی سوو بیرتېکیس-آت‌نینگ قارنیدن کېلرکن. اَفتیـدن، تېکـیس یېر بۆلگنی اوچون سووی چوقور اېمس دیر. کتواز دشتی‌نینگ آبِ استاده‌گه کېله‌دیگن سـایی یاقه‌سیگه کېلیب توشدیک. بو سای قوروق سای دیر. اونده هرگز سوو آقمس. نېچـه مرتـه بـو یېردن اۆتگن بۆلسک، سایده آقر سوونی هېچ کۆرمه‌دیک. بو گل یاز یاغینلری سببلی سـایگه شونچه کۆپ سوو کېلیپتی‌که، اصلا کېچیک تاپالمه‌دیک. گرچـه اونچـه کېنـگ بۆلمسـه-ده، جوده چوقور اېدی. آت و تویـه‌لرنینگ همه‌سـینی سـوزدیریب اۆتکزدیـک. بعضـی کۆرپـه-تۆشکدېک نرسه‌لرنی ارقانگه باغلب او ساحلدن تارتیب آلدیلر. بو سوودن اۆتگچ، کهنه‌نَـانَی بیلن سرِدِه تۆغانیدن اۆتیب، غزنی‌گه کېلدیک. جهانگیر میرزا بیر- ایکّی کـون مهمانـدارلیک

کۆرسه‌تیب، آشلر تارتیب، هدیه‌لر قیلدی. اۆشه ییلی اکثر سووللر شو درجه‌ده کتّه کپلیب اپدی‌که، دهِ یعقوب دریاسیدن کپچیک تاپیلمه‌دی.

مپن کۆلده یستنگن کپمه‌نی کپلتیریب، کمري رۆپه‌ره‌سیده دهِ یعقوب دریاسیگه سالیشلرینی بویوردیم، اپل کپمه بیلن اۆتیب آلدی. شونده‌ی قیلیب، سِجاوند داوانیدن آشیب، اونگه بپتمه-بپت بولگن کمري‌دن کپمه بیلن سوودن اۆتیب، ذوالحجه آییده کابل‌گه کپلدیک. سید یوسف‌بپک بیر نپچه کون بورونراق قولونج خسته‌لیگی بیلن تنگری رحمتیگه باریبدی. ناصر میرزا نوکر-سَودریگه ولایتلریدن بیرار نرسه یپتکزیب، ایکّی-اوچ کون کپینراق کپله‌ی، دپب قۆش‌گنبذده رخصت تیلب قالیب اپدی. بیزدن اَیریلگچ، دره‌ی نور اپلی بیر آز بۆیسونمه‌گنلیگی سببلی لشکرینی دره‌ی‌نورگه یوباره‌دی. دره‌ی‌نور قۆرغانی‌نینگ مستحکملیگی و شالیزار یپرلری‌نینگ پست و بلندلیگی حقیده ایلگریراق یازگن اپدیک. اوشبو لشکر سرداری فضلی لشکرنی احتیاط قیلمه‌ی، بونداق سۆقماق یۆلده و پست-بلند یپرده تالان-تاراج اوچون ترقه‌تیب یوباره‌دی. دره‌ی‌نور آدملری چیقیب پراکنده تالانچیلرنی زورلب آرقه‌گه سوریشلری بیلن باشقه‌لر توریش بپرمه‌ی قاچه‌دیلر. دشمن تامانده‌گیلر بیر گروه کیشینی اۆلدیریب، آت و یراغلرینی تارتیب آله‌دی. لشکرگه فضلی‌دپک کیشی سردار بۆلسه، حالی منه شونده‌ی بۆلغوسی دیر. شو سببدنمی یا ناصر میرزانینگ کۆنگلیده اپگریلیگی بار اپدیمی-بیزنینگ ایزیمیزدن کپلمه‌دی، قالدی. ینه، ایوب‌نینگ اۆغیللری یوسف و بهلول‌دپک ظالم‌طبیعت، فتنه‌چی، مقتنچاق و کبر-هوالی کیشی بۆلمسه کپره‌ک. الینگار یوسف‌گه، الیشنگ اپسه بهلول‌گه بپریلگندی، بولر هم ولایتلریدن بیرار نرسه آلیب، ناصر میرزا بیلن کپلماقچی اپدیلر. ناصر میرزا کپلمه‌گنی اوچون اولر هم کپلمه‌دیلر. بو قیش ناصر میرزانینگ همکاسه و صحبتداشی شولر اپدی. منه شو قیشده بیر مرتبه باریب ترگلانی افغانلرینی تالان-تاراج قیلدیلر. یاز کپلیشی بیلن برچه اپل-اپلت نینگنهار و لمغانات‌گه، چپتدن کپلگن اپل-اولوس‌نینگ کۆچ و مالللرینی کۆچیریب، سوریب باران یاقه‌سیگه کپلدی.

ناصر میرزا باران و اۆشه اطرافلرده اپکنیده بدخشانیلرنینگ اۆزبکلرنی اۆلدیریب، اۆزبک

بیلن یوزکۆریشمس بۆلگنی خبری کېلدی. تفصیلاتی شُو دیرکه، شیبانی‌خان قوندوزنی قنبربي‌گه بېریب، اۆزی خوارزم‌گه کېتدی. قنبر بدخشان اېلینی اۆز تامانیگه مایل قیلیش حقیده خط جۆنه‌تیش مقصدیده محمد مخدومي‌نینگ محمود اسملی اۆغلینی بدخشان‌گه یوباردی. آته‌لری بدخشان شاه‌لری‌نینگ بېکلریدن بۆلگن مبارکشاه باش کۆتریب، مخدُومي‌نینگ اۆغلی و ینه بیر نېچه اۆزبک‌نینگ باشینی کېسدی. بورون شافتېوَر نامی بیلن مشهور بولگن قلعه‌ی ظفرنی قۆرغان قیلیب مستحکمله‌دی. قلعه‌ی ظفر نامینی او قۆیدی. او وقتده خَملنگان خسروشاه‌نینگ قورچیسی بۆلگن محمد قۆرچی‌نینگ قۆلیده اېدی. او روستاقده شیبانی‌خان‌نینگ صدرینی بیر نېچه اۆزبک بیلن اۆلدیریب، خَملنگان‌نی مستحکمله‌دی. آته‌لری شاهلرنینگ بېکلریدن بۆلگن زبیر راغی هم راغده یاولشدی.

خسروشاه‌نینگ نوکری جهانگیر تورکمن بو بوزغونچیلیکده بېگیدن اَیریلیب بیر نېچه قالگن-قاچگن سپاهی و اَیماقنی ییغیب، اۆزینی چېتگه تارتدی. ناصر میرزا بو خبرلرنی اېشیتیب، بدخشان هوسیده بیر نېچه بې‌عقل و کلته‌بین‌نینگ گیجگیجلشي واغواسی بیلن او تاماندن کېلگن برچه تشقی اېللرنینگ کۆچ-مالرینی کۆچیریب، هَیده‌ب شیبرتو و آبدره یۆلی بیلن او تامانگه اۆتدی.

خسروشا ه احمد قاسم بیلن اَجردن قاچیب، خراسان سری کېتدیلر، یۆلده بدیع‌الزمان میرزا و ذوالنون‌بېک بیلن اوچره‌شیب، بیرگه‌لشیب، برچه‌لری هرات‌گه باریب، سلطان حسین میرزاگه ملازمت قیلدیلر. بولر نېچه ییللر میرزاگه دشمنلیک قیلیب، یوز خیل آدابسیزلیکلر کۆرستگن، اولردن میرزانینگ کۆنگلیده قنچه داغلر یۆق اېدی، دېیسیز! برچه‌لری مېن طفیلی بونده‌ی خوارلیک و زارلیکلر بیلن باریب میرزانی کۆردیلر. خسروشاه‌نی نوکر-سَودریدن اَییریب بونده‌ی بې‌چاره‌حال قیلمه‌سم، کابل‌نی ذوالنون‌نینگ اۆغلی مقیم‌دن آلمه‌سم اېدی، اولرنینگ باریب میرزانی کۆرمکلری ممکن بۆلمسدی. بدیع‌الزمان میرزا هم بولرنینگ قۆلیده خمیر اېدی، بولرنینگ سۆزلریدن چېتگه چیقالمسدی.

سلطان حسین میرزا برچه‌سیگه سخاوت کۆرسه‌تیب، یامانلیکلرینی یوزیگه سالمه‌ی،

انعاملر هم قیلدی. خسروشاه بیرآز وقت اؤتگچ: «مېن بارسم او ولایتلرنی تماماً آله‌من»، دېب اؤز ولایتلری سری رخصت سؤردی. بو کېلیشی‌نینگ اؤزی بې‌محل و اؤرینسیز بؤلگنی باعث، رخصتنی کېچیکتیریشدی. اولر پَیسَلگه سالگنلری سری بو رخصتنی تکرار التماس قیلدی. قیستَب طلب قیله‌وېرگچ، محمد بوروندوق اونگه شونده‌ی دېب جواب بېردی: «اوتّیز مینگ نوکرینگ بیلن بوتون ولایتلر قؤلینگده بؤلگن پیتلری‌نې قیلدینگ که، اېندی بېش یوز کیشینگ بیلن اؤزبک تصرفی‌ده‌گی ولایتلرده نیمه قیله آله‌سن؟» انچه نصیحتلر قیلیب، معقول سؤزلر ایتدیلر. اجلی پېتگنی اوچون اونگه تأثیر قیلمه‌دی. کوپراق قیسته‌یوېرگچ، آخری اجازه بېردیلر.

اوچ-تورت یوز کیشیسی بیلن توغری دهانه حدودیگه کیریب کېلدی. اؤشه فرصتده ناصر میرزانی دهانه توپراغیده کؤردی. بدخشان سردارلری فقط ناصر میرزا تامانیده اېدیلر. خسروشاه‌نی خواهله‌مس اېدیلر. ناصر میرزا قنچه سعی-حرکت قیلدی. خسروشاه هم انگلب، کؤهستان‌گه باریشگه راضی بؤلمه‌دی. خسروشاه‌نینگ نیتی میرزانی کؤز-کؤز قیلیب آلیب یوریب، ولایتلرنی اېگللش اېدی. آخری صحبتی کېلیشمَی، اشکمیش یېرلریده صف تارتیشیب، ساووتلر کییشیب، اوروشه‌یازیب اَیریلیشدی. ناصر میرزا بدخشان سری جؤنه‌دی. خسروشاه باشقه تکه‌سلتنگلرنی ییغیب، یخشی-یامان مینگته‌چه کیشیسی بیلن قوندوزنی قمل قیلیش نیتیده کېلیب، بیر-ایکّی ییغاچ بېریده‌گی خواجه چارتاققه توشدی. محمد شیبانی‌خان اندیجان‌ده سلطان احمد تنبل‌نی اسیر آلیب، حصار اوستیگه یؤل آلگنی بیلن او یېرده‌گیلر اوروش- تلشسیز ولایتلرنی تشلب چیقدیلر. شیبانی‌خان حصارگه کېلدی. حصارده شیریم تن‌قؤریقچی و بیر گروه زؤر ییگیتلر بار اېدی. بېکلری ولایتلرینی تشلب کېتیشدی، بولر اېسه حصار قؤرغانینی بېرمه‌ی قؤریقله‌دیلر.

شیبانی‌خان حصار قملینی حمزه سلطان بیلن مهدي سلطان ذمّه‌سیگه قؤییب، اؤزی قوندوزگه کېلیب، اینیسی محمود سلطان‌گه قوندوز ولایتینی تارتیق قیلدی. اوزی تؤخته‌مسدن خوارزم‌گه- چین‌صؤفی‌نینگ اوستیگه قره‌ب جؤنه‌دی. سمرقندگه هم یېتمه‌گن

ایدی که، اینیسی محمود سلطان قوندوزده اؤلدی. قوندوزنی قنبربي مروي‌گه بپردی. خسروشاه کیلگن پیتده قوندوزده قنبربي باش ایدی. قنبربي کیتمه-کیت حمزه سلطان‌گه و قالگن اؤزگه سلطانلرگه کیشیلر یوباریب کؤمک سؤردی. حمزه سلطان آمو یاقه‌سیگه-سرایگه کیلیب لشکرینی اؤغیللری و بیکلریگه باشلَتیب، قوندوزگه یوباردی. بولر یپتیشی بیلن‌آق رقیبلری قلعه‌دن چیقدیلر. اوروشه‌آلمه‌دیلر هم. بو خام‌سپمیز ایرکک قاچه‌آلمه‌دی هم. اوشه زَهاتی‌یاق حمزه سلطان‌نینگ کیشیلری اونی آتدن توشیریشدی. جییَنی احمد قاسم‌نی، شیریم تن‌قؤریقچی‌نی، ینه بعضی سره بیگیتلرنی اؤلدیردیلر. قوندوزگه آلیب کیلیب خسروشاه‌نینگ باشینی کیسدیلر. باشینی خوارزم‌گه-شیبانی‌خان قاشیگه یوباردیلر.

خسروشاه ایتگندیک، خسروشاه قوندوز توپراغیگه کیلگنی زَهاتی مینینگ قاشیمده‌گی قالگن نوکر-سَودری‌نینگ توریش-یوریشی اؤزگه‌چه‌راق بؤلدی. اکثریتی کؤچیب، خواجه رَواچ و اؤشه تامانلرگه اؤزلرینی تارتدیلر. مینینگ قاشیمده‌گی لشکرنینگ کؤپی اونینگ نوکر-سَودری ایدی. مؤغوللر اؤزلرینی یخشی توتدیلر. بیردملیک کؤرستدیلر. خسروشاه‌نینگ اؤلگنی حقیده‌گی خبر کیلیشی بیلن اؤتگه سوو اورگندیک باسیله قالدیلر.

توقّیز یوز اؤن بیرینچی(۱۵۰۶-۱۵۰۵)ییل واقعه‌لری

محرّم آییده آنه‌م قوتلوغ نگارخانم تبرلَمه کسلیگه چَلیندی. قان آلیشدی. فایده‌سی بؤلمه‌دی. بیر خراسانلیک طبیب بار ایدی. سید طبیب دیردیلر. خراسان اصولی بیلن تربوز بیردی. اجل یئتیب کیلگن ایکن، آلتی کوندن سؤنگ- شنبه کونی تنگری رحمتیگه باردی. اولوغبیک میرزا تاغ اپتگیده بیر عمارت سالگن ایدی. باغ‌نورؤزي ناملی. وارثلری‌نینگ رخصتی بیلن یکشنبه کونی شو باقته کیلتیریب، مین و قاسم کؤکَلداش توپراقته تاپشیردیک. بو حقده کیچیک خان تاغه‌م آله‌چه‌خان و کتّه آنه‌م ایسان دولت‌بیگم‌گه هم خبر قیلدیک. خانم‌نینگ قیرغی یقینلَشیب قالگنیده، خراسان‌دن خانلرنینگ والده‌سی- شاه‌بیگم، مینینگ خاله‌م-سلطان احمد میرزا عایله‌سیدن مِهر نگارخانم همده محمد حسین کؤره‌گان دؤغلت کیلدیلر. عزا ینگیلَنیب، اَیریلیقلر آلاوی‌نینگ چیکی یؤق ایدی. عزا رسمی جاییگه قؤییلگندن سؤنگ، فقیر و مسکینلرگه آش و طعام تارتیلدی، اؤتگنلرنینگ ارواحیگه ختم و دعالر قیلیندی. کونگیللرگه تسکین بیریب، قاره کیییملرنی تشلب، بو مهم ایشلردن فارغ بؤلگچ، باقی چغانیاني‌نینگ سعیی بیلن قندهار اوستیگه لشکر تارتدیک. سفر قیلیب کیلیب، قؤش نادر سیهونلیگیگه توشیب ایدیک هم که، مینی ایسیتمه توتدی. غلطی خسته‌لندیم. مینی هر قنچه حرکت قیلیب اویغاتسه‌لر، اؤشه زَهاتی ینه کؤزیم اویقوگه کیتردی. تؤرت-بیش کوندن سؤنگ هرقله‌ی بیرآز یخشی بؤلدیم.

اؤشه پیتی شونده‌ی زلزله بؤلدی‌که، قؤرغان دیوارلری و باغلرنینگ تاملری اکثر قولب، شهر و قیشلاقلرده‌گی کؤپ اویلر یپر بیلن بیرته بؤلدی، اوی و تام آستیده قالیب اؤلگنلر

کؤپ بؤلدی. پمغان کېنتی‌نینگ اویلری به‌تمام ییقیلدی. ییتمیش-سکسان سره اېرکک تام آستیده قالیب اؤلدی. پمغان بیلن بېکتوت آره‌سیده اوزونلیگی بیر تاش آتیمی کېله‌دیگن بیر پرچه پیر کؤچیب، بیر اؤق آتیمی پستگه قوله‌دی. کؤچگن پیرنینگ اؤرنیده چشمه‌لر پیدا بؤلدی. استرغیچ‌دن میدان‌گچه تخمیناً آلتی-یېتّی ییغاچ مسافه یؤل بار؛ پیر شونچه‌لیک یاریلگن اېدی که، بعضی طرفی بېلگه ییتر درجه‌ده بلند، بعضی طرفی بېلدن پست، بعضی یاریلگن پیرگه آدم سیغردی. زلزله بؤلگن چاغی برچه تاغلر باشیدن چنگ کؤتریلدی. نورالله تنبورچی قاشیمده ساز چَلیب اؤتیرگنده، یانیده ینه بیر ساز بار اېدی. اؤشه لحظه هر ایکّی سازینی قؤلیگه آلدی. اؤزینی شونچه‌لیک توتالمه‌ی قالدی که، سازلر بیر- بیریگه اوریلدی. جهانگیر میرزا تېپه‌ده-اؤلوغ بېک میرزا سالگن عمارتلردن بیری‌نینگ بالاخانه‌سی ایوانیده اېدی. زلزله بولگچ، اؤزینی پیرگه تشله‌دی، هېچ پیر ضرر ییتمه‌دی. جهانگیر میرزانینگ یقینلریدن بیری اوشبو بالاخانه‌ده اېکن. بالاخانه تامی اونینگ اوستیگه ییقیلیپتی. خدا سقله‌دی، هېچ پیریگه بیرار آزار ییتمه‌دی. تېپه‌ده‌گی اویلرنینگ اکثری تېپ-تېکیس بؤلدی. اوشه کونی اؤتّیز اوچ مرته پیر تېبره‌ندی. بیر آیگچه هر کېچه-کوندوزده ایکّی-اوچ مراتبه پیر تېبره‌نردی. قؤرغانده‌گی مناره و دېوارلرنینگ شکست ییتگن، تؤکیلگن جایلرینی اصلاح قیلیش و تعمیرلش اوچون بېک و سپاهیلرگه فرمان بؤلدی. ییگیرمه کون-بیر آیده یوره‌کدن غیرت و تیریشقاقلیک بیلن قؤرغان‌نینگ سینیق-بوزوغینی بیتکزیب تیکلشدی.

بورونراق قندهار تامانگه ربجه‌لشتیریلگن یوریش خسته‌لیک و زلزله طفیلی کېینراق قالیب اېدی؛ خسته‌لیکلرنی کېچیریب، قؤرغاننی بیتکزیب، بورونگی نیت ینه قطعی قرار تاپدی. هلی- هنوز قندهار تامانگه یوریشنی یا تالان-تاراج اوچون تاغ و دشت اختریشنی انیقلب آلمه‌گندیک. شنیز اؤزه‌نیگه توشگنیمیزده، جهانگیر میرزا و بېکلرنی ییغیب کېنگَشیلدی. قلات اوستیگه یوریشگه قرار قیلدیک. جهانگیر میرزا و باقی چغانیاني بو یوریش اوچون کؤپراق حرکت قیلدیلر. یاري‌گه ییتگن پیتی شېرعلی تن‌قؤریقچی، کیچیک باقی دېوانه و ینه بیر نېچه کیشی‌نینگ قاچر خَیاللری بار اېمیش، دېگن خبرنی تاپدیک، اولر

توتیب کپلتیریلدی. مپنینگ قاشیمده اپکنیده، حضوریمدن چپتده بؤلگنیده هـم، او ولایـت و بو ولایتده شپرعلی تن‌قؤریقچی تورلی فتنه و یامانلیکلرصادر اپتگندی، جزاگه تارتیلیـب قتـل اپتیلدی. قالگنلرنی آت و یراغیدن محروم قیلدیک. قلات‌گه یپتیشـیمیز بـیلن‌آق زرهلنمـه‌ی، جنگاور صف تارتمه‌ی هرطرفدن اوروش باشله‌دیک، انچه وقت اوروشدیک.

خواجه کلان‌نینگ آغه‌سی کیچیک‌بپک خیله مردانه ییگیت اپدی. بیر نپچه مراتبه مپنینگ کؤز آلدیمده قیلیچ چاپیب اؤزینی کؤرستگندی. بو حقده اؤز وقتیـده ذکـر اپتگنـدیم. قـلات قلعه‌سی‌نینگ غربی- جَنوبی طرفیده‌گی منـاره‌گـه یاپیشـیب چیقـه‌یاتگن پیتـی کؤزیگـه نیـزه سنچدیلر. بیر- ایکّی کون اؤتیب، قلات‌نی آلگندن سؤنگ، شو یپرده وفات اپتـدی. کیچیـک باقی دپوانه شپرعلی بیلن قاچه‌یاتگن چاغی توتدیریلگندی. یامانلیگی کسریدن دروازه آلدیده دپوار توبیگه یپتگنیده، آتیلگن تـاش ضـربیدن اؤلـدی. ینـه بیـر- ایکّـی کیشـی هـم اؤلـدی. نمازدیگرگچه شو یؤسینده اوروشیلدی. ییگیتلر اوروشیب، کوچ صرفلب، حالدن تایگن پیتی ایچکریده‌گیلر آمانلیک تیلب قؤرغاننی تاپشیردیلر. قلات‌نی ذوالنون ارغون مقـیم‌گـه بپـرگن اپدی. مقیم‌نینگ نوکرلریدن فرخ ارغون و قاره بولوت قـلات‌ده اپـدیلر. سـدّاق و قیلیچلرینـی بؤیینلریگه آسیب کپلدیلر. گناهلری‌نی عفو قیلدیک. بو طایفه‌گه ظلم قیلمـاق مپنینـگ نیتـیم اپمسدی. چونکه اؤزبک‌دپک غنیم یانیمیزده تورگنیـده، آره‌ده بونـده‌ی ایشـلر بؤلسـه، ییـراق- یقیندن اپشیتگن-کورگن نیمه دپیدی؟! بو یوریش جهانگیر میرزا و باقی‌بپک‌نینگ حرکتی بـیلن بؤلگن اپدی، شونینگ اوچون قلات‌نی سقلشنی جهانگیرمیرزا ذمّه‌سیگه تاپشـیردیک، قبـول قیلمه‌دی. باقی‌بپک هم بو مسأله‌ده یخشی جواب بپرمه‌دی. قلات‌نی شونچه اوروشیب کـوچ بیلن آلیشیمیز بپ‌فایده بؤلدی. قلات‌دن جَنوب سری سَواسنگ، آلـه‌تاغ و اوشـه طرفلرده‌گـی افغانلرنی تالان - تاراج قیلیب، کابل‌گه کپلدیک. کابل‌گه توشگن آقشام مپن قؤرغانگه باردیم. چادر و اولاولر چارباغده اپدی. خیریلجی اؤغریسی کپلیب، مپنینـگ بیـر زرهلـنگن تؤریـق آتیمنی و ینه بیر یخشی خچیریمنی چارباغدن چیقریب آلیب کپتیبدی.

باقی چغانیاني آمو یاقه‌سـیگه کپلیـب، بیزگـه قؤشـیلگنیدن بپـری اونـدن معتبـر و اپـرک-

اختیاری بلند کیشی یؤق ایدی، قندەی سوز اَیتسه، نیمه ایش قیلسه اونینگ سؤزی-سؤز، ایشی-ایش ایدی. بیز اوندن ارزیرلی بیرار خدمت و انسانیت همتیگه خاص هِمتنی هرگز کؤرمەگن ایدیک، عکسینچه، کؤپ ادبسیزلیک و یامانلیکلرنی بیزگه کؤرستگندی. خسیس، دغل، حسدچی، ایچیقاره و بیراونی کؤرالمەیدیگن، خُلقی یامان کیشی ایدی. خسیسلیگی شو درجەده ایدی که، ترمذنی تشلب، کؤچی و مالی بیلن بیزگه قؤشیلگنیده، فقط اؤزیگه تېگیشلی قؤیلری تخمیناً اؤتّیز- قیرق مینگ بار ایدی. هر یورتده آلدیمیزدن پاده-پاده قؤیلری اؤتردی، بیزنینگ ییگیت-یلنگلر ایسه آچلیکدن عذاب تارتیشردی. بیر قؤی بېرمەدی. آخری — کاهمردگه بارگنده ایلّیکته قؤی بېردی. مېنی پادشاه قیلیب کؤترگنیگه قرەمَی ناغارەسینی اؤز ایشیگیده چَلدیرردی. هېچ کیم بیلن صمیمي ایمس ایدی، هېچ کیمنی کؤرالمسدی. کابل‌دن توشەدیگن درآمدنینگ همەسی، سوداگرلردن آلینەدیگن باج اونینگ حصەسی ایدی، کابل‌نینگ قلعەبېگیلیگی، پنجشیر، کدي هزاره، کؤشکک و ایشیک‌آغەلیک منصبی بوتونلەی اونده ایدی. شونچەلیک اعتبار تاپیب هم اصلا راضی و شکر قیلووچی ایمس ایدی. او نېچاغلی بوزوق خَیاللرگه بارمەسین (بولرنی ذکر ایتدیک) اؤزیمیزگه آلمەدیک، یوزیگه سالمەدیک. شونگه قرەمَی، همیشه ناز قیلیب کېتیشگه رخصت سؤرردی. نازینی کؤتریب، عذر اَیتیش بیلن مدعاسینی منع قیلردیک. بیر-ایکّی کون باسیلیب، ینه رخصت سؤرەشنی باشلردی. نازی و رخصت تیلەشی حددن آشدی. اونینگ خُلق و فعلی بیزنینگ هم جانیمیزگه تېگدی، رخصت بېردیک. رخصت تیلەگندن سؤنگ پُشیمان بؤلدی، بې‌تاقتلیکلر قیلەباشلەدی، فایدەسی بؤلمەدی. مېندن تؤقّیز گناه صادر بؤلمەگونیچه، جزالەمەیمن، دېیه شرط قیلیب ایدیلر، دېب ایتتیریب یوباریپتی. مېن اؤن بیر گناهینی بیرمه-بیر ایسلەتیب ملاابادن ایتیب یوباردیم. مُلزَم بؤلدی. کؤچ و مالی بیلن هندوستان طرفیگه رخصت بېریلدی. اوزی‌نینگ بیر نېچه نوکری خیبردن اؤتکزیب قؤییب کېلدی.

باقی گاگیاني‌نینگ کاروانیگه قؤشیلیب، نیلاب‌نی کېچیب اؤتدی. او پیتده یارحسین دریاخان کچەکوتده ایدی. کؤهت‌دن آلیب بارگن فرمانلرینی رؤکش قیلیب، دلزاک و

یوسفزاییدن بیر گروه افغانلرنی و ینه بیر گروه جَت، گوجورنی اؤزیگه همراه و نوکر قیلیب، ایش-کوچی اپل تله‌ماق، یؤل اورماق اپدی. باقی‌نینگ خبرینی اپشیتیب، یؤلینی تؤسیب، باقی بیلن بارگنلرنی اؤره‌ب آلدی. باقی‌نی اؤلدیریب خاتینینی آلدی. بیز باقی‌گه هیچ یامانلیک قیلمه‌ی قؤییب یوبارگندیک، لیکن او اؤز یامانلیگی کسریگه قالیب، اؤز عملیگه اؤزی مبتلا بؤلدی. بیت:

تو بدکننده‌ی خودرا به روزگار سپار،
که روزگار تورا چاکریست کینه‌گذار.

(مضمونی:
یامانلیک قیلگننی حیاتگه تاپشیر،
او قصدینگ آلگووچی ملازمینگ‌دیر.)

بو قیش بیر-ایکّی قار یاققونیچه چارباغده اؤتیردیک. کابل‌گه کپله‌یاتگنیمیزده تورکمن هزاره‌سی کؤپ بی‌ادبلیک و یؤلتؤسرلیکلر قیلیب اپدی. اولرگه هجوم قیلیشنی اؤیلب، اولوغبیک میرزانینگ شهرده‌گی بؤستانسرای دیگن عمارتیده توریب، شعبان آییده اؤشه یپردن تورکمن هزاره‌سینی تالان-تاراج قیلیشگه آتلندیک. دره‌ی‌خوش آغزیده-جنگلک‌ده هجومنی باشله‌دیک. آز- ماز هزاره تَلَندی. دره‌ی‌خوش یقینیده‌گی غارده بیر گروه هزاره یشیرینگن اپکن. اکثر حربی سفرلریمده مپن بیلن بیرگه یورگن، قؤربپگی[1] منصبیده‌گی شیخ دروپش کؤکَلداش یاینی کوچلی تارتر و اؤقنی یخشی آتر اپدی، بو غارنینگ آغزیگه بیلمسدن یقینلشیب، کیریب باره‌دی. ایچکریدن بیر هزاره کؤکسیگه اؤق آته‌دی. اؤشه کونی‌آق اؤلدی. تورکمن هزاره‌سی‌نینگ کؤپراغی دره‌ی‌خوش‌ده قیشله‌گن اپکن، اولرنینگ اوستیگه یؤل آلدیک.

دره‌ی‌خوش‌نینگ جایلَشیشی غلطی: دره‌نینگ یریم کوروهچه کپله‌دیگن آغزیده تاغلر

۱- قؤربپگی- شهر حربي قِسمی‌نینگ باشلیغی

تاره‌یتیرگن دره توشگن. یؤل تاغ‌نینگ کمریده دیر. یؤلدن قویی هم اپلّیک-آلتمیش قـری تیـک قایه‌لر جایلشگن. یؤل‌نینگ یوقاریسیده ینه اؤته ناقوله‌ی یؤل بار. آتلیقلر بیرته-بیتّه‌لب اؤته‌دی.

بو تار تاغ یؤلیدن اؤتیب، شو کونی وقت ایکّی نماز آره‌سیگچه (قویـاش باتیشـیگه یقـین) باریب یپتمه‌ی بیر یپرده قؤندیک.

هزاره‌نینگ بیر سپمیز تویه‌سینی تاپیب کپلتیردیلر. اونی سؤییب، گؤشتی‌نینگ بیر قِسمینی کباب قیلدیک، ینه بیر قِسمینی آفتابده پیشـیریب یپـدیک. بونچـه مزه‌لـی تویـه اپتینـی سـیره یپمه‌گن اپدیک. بعضیلر قؤی گؤشتیدن فرق قیله‌آلمه‌دیلر. بو یپردن اپرته‌لب کؤچیب، هزاره‌لر قیشلَگن یورتلر اوستیگه روانه بؤلدیک. بیر نهر قالگنیده، ایلگریدن کیشی کپلیـب: «بیـر تـار جایده هزاره‌لر سوو کپچیگینی شاخلر بیلن بپرکیتیب، اپلنی تؤسیب اوروشـماقده‌لر»، دپـدی. بونی اپشیتگنیمیز زَهـاتی تپـز جؤنـه‌دیک. بیـرآز یـؤل یـورگچ، هزاره‌لـر اوروشـه‌یاتگن یپرگـه یپتدیک.

اؤشه قیش قار کؤپ یاققن، یؤلسیز یوریش مشقتلی اپدی. تگاب سووی‌نینگ قیرغـاقلری تماماً موزله‌گندی. بو دریاده‌گی موز و قار طفیلی یؤلسیز یپریدن اؤتیب بؤلمس اپدی. هزاره‌لر بو سوونینگ چیقر یپریده کؤپ شاخ کپسیب سالگندیلر. اؤزلری تگابلرده و اونینگ یانلریـده آتلیق و یَیاو اؤق آتیب اوروشه‌یاتگن اپدیلر.

محمد علی مبشرپبک مپنینگ ینگی حرمتگه لایق پپکلریمدن اپدی. جوده مرد و اعتبارگه ارزیرلی، یخشی پیگیت اپدی. ساووت کپیمه‌گن. ایلگریراقفه شاخ تشلنگن یؤلگه جؤنـه‌دی. پیقینیگـه اؤق آتـدیلر. اؤشـه زَهـاتی جـان تسـلیم قیلـدی. تپزلیـک پـیلن کـپلگن اپـدیک. کؤپچیلیک‌نینگ ساووتی یؤق اپدی. پیر-ایکّی اؤق مپنینگ باشـیمدن آشـیب اؤتـدی. احمـد یوسف‌پبک اضطراب چپکیب، هر زمان: «بونده‌ی یلنغاچ کیریب باره‌سیز. ایکّـی-اوچ اؤقنـی کؤردیم که، باشینگیزدن اؤتدی»، دپردی. مـپن دپـدیم کـه: «سـیز مردانـه بؤلینـگ. مپنینـگ باشیمدن بونَقَه‌لر کؤپ اؤتگن». شو پیت قاسمپبک بو سوودن کپچیک تاپیب سـاووتی پـیلن کپچیب اؤتیب، آت سالگن اپدی، هزاره‌لر تؤخته‌مه‌ی قاچه‌باشله‌دیلر. اوروشیب تورگنلر اسیر

آله-آله، یاو آرتیدن قوودیلر. قاسم‌بیککه بو ایشی اوچون بنگش انعام قیلیندی. حاتم هم بو یوریشده یامان ایمس ایدی. شونگه کؤره شیخ درویش کؤکَلداش‌نینگ منصبی- قؤربیگیلیک حاتم‌گه عنایت بؤلدی. کیپک‌قولی بابا هم بو یوریشده یخشی ایش کؤرسـتگنی اوچون بیر قیشلاقنی کیپک‌که عنایت قیلدیک. سلطانقولی چیناق بولرنینگ آرتیده ایدی. قار قَلین بؤلگنی اوچون چیغیردن چیقیب بؤلمسدی. مین هم شو ییگیتلر بیلن یؤلگه توشدیم.

هزاره قیشلاقلری‌نینگ یقینیده قؤی و ییلقیلرگه دوچ کیلدیک. مین اؤزیم تؤرت-بیش یوزگه یقین قؤی، ییگیرمه بیشته آت ییغدیم. سلطانقولی، ینه ایکّی-اوچ کیشی یقین ایدیلر، بیرلشیب حرکت قیلدیک. ایکّی نوبت اؤزیم تالان-تاراجده قتنشگنمن. بیری- منه شو هجوم بؤلدی. ینه بیر سفر اوشبو تورکمن هزاره‌سینی خراسان‌دن کیله‌یاتگنیده بیزنیکیلر تالان-تاراج قیلیب، کؤپ قؤی و آت کیلتیرگندیلر. هزاره‌لرنینگ عیال و باله-چقه‌لری یَیاو یوریب، قارلیک قیرلرگه چیقیب توردیلر. بیرآز سستکشلیک قیلدیک، کون هم کیچ بؤلیب قالگندی. قَیتیب هزاره‌لرنینگ اویلریگه توشیلدی. بو قیش قار انچه کؤپ توشگندی. اوشبو ییرده یؤلدن تشقریده‌گی قار آت‌نینگ قارنیگچه چیقردی. کیچه‌سی قوریقچیلیککه چیققنلر قار قَلین بؤلگنی باعث تانگ آتگونچه آتدن توشمه‌دیلر. ایرته‌سی بَروقت قَیتیب، دره‌ی خوش‌نینگ ایچیده هزاره‌لرنینگ قیشلاغیده تؤختب، او ییردن کؤچیب، جنگلککه توشیلدی. یارَک تغایی و ینه بعضیلر کیینراقدن کیلیب ایدی. شیخ درویش‌نی آتگن هزاره‌لرنی باریب توتینگلر، دیب بویروق بیریلدی. کونی بیتگن بدبختلر غارده ایکن. بولر باریب، توتون قؤییب یبتمیش-سکسان هزاره‌نی توتیب آلدیلر. کؤپچیلیگی قیلیچ بیلن چاپیب تشلندی.

هزاره یوریشیدن قَیتیب، نیجراودن مال آلیش مصلحتی اوچون باران سیهونلیگی‌نینگ پستی-آیتوغدی توپراغیگه کیلدیک. جهانگیر میرزا غزنی‌دن چیقیب بیز آیتوغدی ییریده ایکنلیگیمیزده ملازمتگه کیلدی. بو اثناده رمضان آیی‌نینگ اؤن اوچینچیسیده مین قویانچیق خسته‌لیگیگه یؤلیقدیم. مینی قیرق کونگچه او یاندن بو یانگه بیراو ایلنتیریب قؤیردی. نیجراو دره‌لریدن ییچغان‌ده، غَین کینتی‌نینگ اولوغی حسین غَینی آغه-اینیسی بیلن اطاعتسیزلیک و

بیزبیتلیکده مشهور بؤلیب تنیلگن ایدیلر. اولرگه قرشی لشکرنی جهانگیر میرزاگه باشله‌تیب یوباریلدی. قاسم‌بیک هم باردی. لشکر باریب سرکؤبگه چیقیب سینگیرلنگن پیرنی کوچ بیلن آلیب، بیر گروهینی قتل ایتتیردی. قویانچیق خسته‌لیگی تشویشی طفیلی تخت‌رواندیک نرسه یسه‌ب باران ساحلیدن شهرگچه مینی کؤتریب بؤستانسراگه کیلتیردیلر. اؤشه قیش‌نینگ اؤزیده بیر نیچه کون بؤستانسراده اؤتیردیم. بو کسللیک هلی-هنوز توزه‌لمسیدن، اؤنگ یوزیمگه چیپقان چیقدی، نشتر سالدیلر. بو خسته‌لیککه قرشی سورگی ایچدیم. صحت تاپیب، چارباققه چیقدیم. جهانگیر میرزا ملازمتگه کیلدی. ایوب‌نینگ اوغیللری یوسف و بهلول جهانگیر میرزا قاشیگه باریب مینگه قرشی فتنه و یامانلیک اویوشتیردیلر. شونینگ اوچونمیکن، بو سفر جهانگیر میرزا اوّلگیدیک صمیمي کؤرینمه‌دی. بیر نیچه کوندن کیین تیپه‌دن کؤچیب، ساووت کییب ایلدَم غزنی‌گه کیتدی. نانِی قؤرغانینی آلیب، بیر نیچه کیشیسینی اؤلدیریب، ایلی‌نی بوتونله‌ی تَله‌دی. بار کیشیلرینی میده-چویده‌سیگچه کؤچیریب، هزاره‌نینگ ایچی بیلن بامیان طرفیگه یوزلندی.

تنگریگه روشندیرکه، مینِدن و مینگه تعلقلی ایلدن بونچه ناخوشلیک و قصاص آلیشگه سبب بؤله‌دیگن هیچ بیر ایش صادر بؤلمه‌دی یا بیرار سؤز ایتیلمه‌دی. سؤنگره معلوم بؤلدی که، قوییده‌گی واقعه کیتیشیگه سبب بؤلگن ایکن: جهانگیر میرزا غزنی‌دن کیله‌یاتگنده قاسم‌بیک و بیکلر استقبالیگه چیقیبدیلر. میرزا بؤدنه‌گه قوش ساله‌دی. ییتیب قوش چنگلینی سالیش پیتیده بؤدنه اؤزینی ییرگه اوره‌دی. «آلدیمی، آلدیمی؟» دیب قیچقیره‌دیلر. قاسمبیک: «غنیمنی بونداق عاجز قیلگنده قؤلدن چیقره‌دیمی، آله‌دی»، دییدی. بو سؤز اولرگه بلای جان بؤله‌دی. کیتماقلری‌نینگ بیر سببی منه شو ایدی. ینه بیر-ایکّی بوندن ارزیمسراق و بؤشراق بیر سؤزنی هم رؤکش قیلدیلر. شوندن سؤنگ غزنی‌نی تشلب، هزاره آرقه‌لی اَیماقلر تامانگه اؤتدیلر. او فرصتده اَیماقلر ناصر میرزادن اَیریلیب ایدیلر. لیکن اؤزبککه قؤشیلمه‌گندیلر. یای، استراب و او یرلرنینگ ییلاولریده ایدیلر. اوشبو دَملرده سلطان حسین میرزا محمد شیبانی‌خان‌نی دفع ایتیشگه تردداَنیب، برچه اؤغیللرینی چقیرتیردی. مینی هم سید سلطان

علی خواب‌بین‌نینگ اۆغلی سید افضل‌نی یوباریب چقیرتیرگن ایدی. خراسان تامانیگه یورماق بیزگه بیر نپچه جهتدن لازم بۆلدی. بیر سببی: سلطان حسین میرزادیک تیموربیک اۆرنیده اۆتیرگن اولوغ پادشاه قۆشین تۆپلب، تبوره‌ک و اطرافده‌گی اۆغیللری و بیکلرینی چقیرتیریب، شَیبانی‌خان دیک غنیم‌نینگ اوستیگه یوریش قیلگنده، ایل آیاغی بیلن بارگنده، بیز باش بیلن بارگه‌یمیز، ایل تیاق بیلن بارگنده، بیز تاش بیلن بارگه‌یمیز. ایکّینچی سببی: جهانگیر میرزا بونده‌ی کیک و یامانلیک بیلن کیتدی‌که، یا کیکینی برطرف، یا ضررینی دفع قیلگه‌یمیز.

اوشبو ییلی شیبانی‌خان چین‌صوفی‌نی خوارزم‌ده اۆن آی قمل قیلیب آلدی. بو قملده تله‌ی اوروشلر بۆلدی. خوارزم ییگیتلری کۆپ مردانه‌لیکلر کۆرستدیلر، کوره‌شده هیچ خطاگه یۆل قۆییشمه‌دی. شونده‌ی اۆق‌آترلیک قیلدیلرکه، کۆپ بار قلقاندن، ساووتدن، بعضاً ایکّی قبت ساووتدن هم اۆتکزیب کماندن اۆق آتدیلر. اۆن آی قملدارلیک تارتیلر، هیچ یپردن امیدوارلیک بۆلمه‌دی. بعضی ییگیت-یلنگ یوره‌کسیزلیک قیلیب، اۆزبک بیلن سۆزلَشیب، اۆزبکنی قۆرغانگه کیرغیزدی. چین‌صوفی بوندن خبردار بۆلیب، اۆزی کیلیب قورغانگه کیره‌یاتگن اوزبکلرنی اوریب توشیره‌یاتگن محلی اۆز تن‌قۆریقچیسی آرقه‌سیدن اونگه کماندن اۆق آتدی، او اۆلدی. اوروشه‌دیگن کیشی قالمه‌دی، قۆرغاننی آلدیلر. چین‌صوفی‌گه رحمت. مردانه‌لیک بیلن جان چیکیب، بیرار لحظه‌نی بیکار کیتکزمه‌دی. شیبانی‌خان خوارزم‌نی کۆپک‌بي‌گه بیریب، اۆزی سمرقندگه کیلدی. بو ییل‌نینگ آخری ذوالحجه آییده سلطان حسین میرزا شیبانی‌خان‌نینگ اوستیگه لشکر تارتیب، بابا الهي‌گه یپتگنیده تنگری رحمتیگه باردی.

تولدو نسل-نسبی: سکّیز یوز قیرق ایکّیده (۱٤۳۸) هرات‌ده شاهرُخ میرزا زمانیده تولد تاپگن ایدی. سلطان حسین میرزا بن منصور بن بایقرا بن عمرشیخ بن امیر تیمور. منصور میرزا بیلن بایقرا میرزا پادشاه‌لیک قیلگن ایمس. آنه‌سی فیروزه‌بیگیم ایدی، تیموربیک‌نینگ نبیره‌سی. سلطان حسین میرزا میرانشاه میرزانینگ هم نبیره‌سی بۆلردی. سلطان حسین میرزا

ایکّی تامانلمه شرَفلی عایله‌دن، اصل پادشاه ایدی. بیر آنه‌دن ایکّی اؤغیل، ایکّی قیز ایدیلر. بایقرا میرزا و سلطان حسین میرزا، آقابیگم و ینه احمدخان آلگن قیز- بَده‌که‌بیگم. بایقرا میرزا سلطان حسین میرزادن کتّه و اونینگ نوکری ایدی. لیکن محکمه‌ده حاضربؤلمسدی. محکمه‌دن تشقری همه یپرده بیر تؤشکده اؤتیرردیلر. اوکه‌سی اونگه بلخ ولایتینی بپرگندی. بیر نپچه ییل بلخ‌گه حکمرانلیک قیلدی. اوچ اؤغلی بار ایدی: سلطان محمد میرزا، سلطان ویس میرزا و سلطان اسکندر میرزا. آقابیگم سلطان حسین میرزانینگ ایگه‌چیسی ایدی. میرانشاه میرزانینگ نبیره‌سی. سلطان احمد میرزا آلیب ایدی. کیچیک میرزا اسملی بیر اؤغلی بار ایدی. بورونلری تاغه‌سیگه خدمت قیلردی. سؤنگره سپاهیلیکنی ترک قیلیب، مطالعه‌گه مشغول بؤلدی. دپرلرکیم، دانشمند بؤلگن ایکن. شعری استعدادی هم بؤلگن ایکن. بو رباعی اونیکی:

عمري به‌صلاح می‌ستودم خودرا،
در شپوه‌ی زهد می‌نمودم خودرا.
چون عشق آمد کدام زهدو، چه صلاح،
المنّت لله آزمودم خودرا.

(مضمونی:
عمر بؤیی اؤزیمنی یخشیلیک بیلن مقته‌ب یوردیم،
اؤزیمنی زاهد و تقوادار قیلیب کؤرسه‌تردیم.
عشق کپلگچ، قنی اؤشه زاهدلیگ و قنی اؤشه یخشی فضیلتلریم؟
خداگه شکرکه، اؤزیمنی سینه‌ب آلدیم.)

ملا عبدالرحمن جامي‌نینگ رباعیسی بیلن توارد (عیناً بیر خیل) بؤلگن. سؤنگگی ییللری حج طوافینی هم قیلدی. بَده‌که‌بیگم هم سلطان حسین میرزانینگ ایگه‌چیسی ایدی. حربی قؤنیمسیزلیکلری پیتلریده احمدخان حاجی ترخاني‌گه بپرگن ایدیلر. ایکّی اؤغلی بار ایدی. اولر هرات‌گه کپلیب انچه مدت سلطان حسین خدمتیده بؤلدیلر.

شکل و شمایلی. قییق کؤزلی، شهراندام کیشی ایدی. بیلیدن پستی اینگیچکه ایدی. اولوغ یاشگه پیتیب، سقالی آقرگن بؤلسه‌ده، خوشرنگ، قیزیل-یشیل ایپک متاعلردن کییم کییَردی. قاره قؤزی تبریسیدن قیلینگن بؤرک یا قلپاق کییَردی. احیان- احیان-عیدلرده کیچیک اوچ‌اؤرمه سلّه‌نی یپ-یسّی چیرمب، قرقره پتینی سنچیب، نمازگه باررردی.

خلقی و فعل - اطواری. تختگه اؤتیرگن پیتی اؤن ایکّی امامنی خطبه‌ده اؤقیتیش نیتیده بؤلگن ایکن. علیشیربیک و بعضیلر منع قیلیبدیلر. اما کیین برچه ایشلری و خط-حرکتلری سنت و جماعت مذهبی بیلن موافق بؤلگندی. مفاصیل (روماتیزم) خسته‌لیگی طفیلی نماز اؤقیی‌آلمس، رؤزه هم توتمسدی. سؤزه‌مال و خوش‌خلق کیشی ایدی. خُلقی بیرآز تبزراق، سؤزی هم خُلقیدیک اؤتکیر ایدی. بعضی یوموشلرده شریعتگه کؤپ رعایه قیلردی. بیر سفر بیر اؤغلی بیر کیشینی اؤلدیرگنی اوچون خون‌طلبلرگه تاپشیریب، قاضیخانه‌گه یوباردی.

دستلب تختنی آلگن پیتلری آلتی-یتّی ییل ایچمه‌دی. اوندن کیین ایچکیلیککه بیریلدی: قیرق ییلگه یقین خراسانده پادشاه‌لیک قیلگن بؤلسه، بیرار کون یؤق ایدی که، پیشین نمازیدن سؤنگ ایچمه‌گن بؤلسین. لیکن هیچ قچان تانگده خماریاسدی قیلگن ایمس. اؤغیللری، برچه‌سپاهیسی و شهر ایلی ایچکیلیککه بیریلگن ایدی. عیش-عشرت و اخلاقسیزلیکنی حددن آشیرر ایدیلر.

شجاعتلی، مرد کیشی ایدی. جنگده بیر نیچه مرتبه اؤزی یاوگه قیلیچ اورگن، بلکه هر جنگ میدانیده کؤپ مرته‌لب قیلیچ اورگن ایدی. تیموربیک نسلیدن هیچ کیم‌نینگ سلطان حسین میرزاچه‌لیک قیلیچ چاپگنی معلوم ایمس. نظمي استعدادی بار ایدی. دیوان هم ترتیب قیلیب ایدی. تورکی تیلده یازردی. تخلصی "حسینی" ایدی. بعضی بَیتلری یامان ایمس. لیکن میرزانینگ دیوانی بوتونله‌ی بیر وزنده دیر. هم یاش، هم سلطنتده اولوغ پادشاه ایدی، کیچیکلردیک قؤچقار سقلب، کبوتر سقلب، کبتربازلیک قیلردی، خؤراز هم اوروشتیرردی.

جنگ و جدللری. قؤنیمسیز حربی حرکتلریده بیر مرته گورگان دریاسیدن سوزیب

اؤتیب، بیر گروه اؤزبک‌نی یخشی یپنگدی. ینه بیر گل سلطان ابوسعید میرزا محمد علی بخشی باشلیق اوچ‌مینگ کیشینی ایلغار قیلیب یوباریب ایدی. سلطان حسین میرزا آلتمیش ییگیت بیلن کپلیب، تؤقنه‌شیب یپنگدی. سلطان حسین میرزانینگ بیر یخشی و کؤرینرلی ایشی شُو دیر. ینه بیر مرته استرابادده سلطان محمود میرزا بیلن اوروشیب، اونی یپنگدی. بیر سفر استرابادده سوغدلیک سعد بن حسین تورکمن‌نی اوروشیب یپنگدی. ینه تخت آلگنیدن سؤنگ چِناران‌ده یادگار محمد میرزا بیلن اوروشیب، اوندن اوستون کپلدی. ینه سرپل مرغاب‌دن شتاب بیلن کپلیب، باغِ زاغان‌ده ایچیب یاتگن یادگار محمد میرزانی قؤلگه آلدی. اؤشه آلگنی بیلن خراسان‌نی اؤز قؤلیده سقله‌دی. ینه اندخود و شبورغان یپرلری بؤلگن چپکمان‌ده سلطان محمود میرزا بیلن اوروشیب غالب بؤلدی.

عراق‌دن کپلیب قراقؤیلوق تورکمنلرگه قؤشیلگن ابابکر میرزا اولوغبیک میرزانی تکانه و خمارده یپنگیب، کابل‌نی آلدی، عراق آرزوسیده کابل‌نی تَشلب، خیبردن اؤتیب، خوشاب آرقه‌لی مؤلتان مملکتیدن اؤتیب، سیویگه چیقدی؛ او یپردن کپتیب کرمان‌نی آلیب، هلی مستحکملنه‌آلمه‌ی خراسان ولایتیگه کیرگنیده سلطان حسین میرزا تپزلیک بیلن باریب اونی یپنگدی. بیر سفر بلچراغ‌ده بیر اؤغلی-بدیع‌الزمان میرزانی یپنگدی. ینه حلوای چشمه‌ده ایکّی اؤغلی- ابوالمحسن میرزا و کپپک میرزادن اوستون کپلدی. ینه بیر مرته لشکر تارتیب کپلیب، قوندوزنی قمل قیلیب، آلالمه‌ی قَیتدی. ینه بیر مرته حصارنی هم قمل قیلیب، آلالمَی قَیتدی. ینه بیر مرته ذوالنون‌نینگ ولایتی اوستیگه کپلدی. بُست قؤرغانبیگی بُست‌نی بپردی. اوزگه هپچ ایش قیلمه‌دی. بُست‌نی هم تشلب قَیتیب کپتدی. سلطان حسین میرزادپک مرد و اولوغ پادشاه بو ایکّی-اوچ یوریشده شاهانه سفر نیتینی جاییگه قؤیمه‌ی، هپچ ایشنی بیتکزمه‌ی، آرتیگه قَیتدی. ینه نشین سیهونلیگیده ذوالنون‌نینگ اؤغلی شاهبپک بیلن کپلگن اؤغلی بدیع‌الزمان میرزا بیلن اوروشیب، یپنگدی. بونده قیزیق بیر تصادف یوز بپره‌دی: سلطان حسین میرزانینگ لشکری آز سانلی اپکن. اکثر لشکرنی استراباد تومنیگه یوبارگن اپکن. اؤشه اوروش کونی استرابادگه کپتگن لشکر کپلیب قؤشیله‌دی. بو تاماندن

حصارنی بایسونقور میرزاگه آلدیریب، سلطان حسین میرزانینگ آلدیگه کېله‌یاتگن سلطان مسعود میرزا هم اۏشه کونی کېلیب قاله‌دی. سبزوارده بدیع‌الزمان میرزاگه قرشی بارگن ایلغار حیدر میرزا هم اۏشه کونی کېله‌دی.

سلطان حسین میرزانینگ اۏن تۏرت مینگ سره ییگیتی بار اېکن و قیرق مینگ عسکر ییگیتلری مرکزده اېکن. عسکرلرگه تعلقلی ایشلر خندق تۏلدیرماق و قَزماق، یۏل یسه‌ماق، اۏتین و یېم-خاشاکنی اولاوگه یېتکزماق دیر. اولرنینگ هر بیریگه سکسان جېریب (طناب) یېر بېردیلر: بوندن قیرق طنابیگه اېکین اېکیب، حاصلیدن اۏزلری بهره‌مند بۏله‌دلر و کاتبلر بونی اولرنینگ معاشیگه قۏشیب حسابله‌یدیلر. قالگن قیرق طنابدن آرتیق بېرگه اېکین اېکسه‌لر، سالیق تۏله‌یدیلر.

ولایتلری: خراسان ولایتی اېدی. شرقی بلخ، غربی بسطام و دامغان، شِمالی خوارزم، جَنوبی قندهار و سیستان. هرات‌دېک شهرگه اېگه بۏلدی، تون و کون عیش و عشرتدن اۏزگه ایشی یۏق اېدی. بلکه قۏل آستیده‌گیلری و یقین تَنیشلریده عیش و عشرتگه بېریلمه‌گن کیشی یۏق اېدی. جهانگیرلیک و لشکرتارتیشلیک مشقتینی چېکمه‌دی. ذاتاً، بارگن سه‌یین نوکر و ولایتی کمه‌یدی و آرتمه‌دی.

اولادی. اوندن اۏن تۏرت اۏغیل، اۏن بیر قیز قالگندی. اۏغیللری‌نینگ اولوغی بدیع‌الزمان میرزا اېدی. آنه‌سی سنجرمیرزا مروي‌نینگ قیزی اېدی. ینه بیراۏغلی شاه غریب‌میرزا اېدی، بوکری اېدی. گرچه ضعیف کۏرینسه‌ده، قابلیتی یخشی اېدی. گرچه تنه‌سی ضعیف بۏلسه‌ده، سۏزی یاقیملی اېدی. "غریبي" تخلصی بیلن دېوان هم ترتیبله‌گن اېدی؛ تورکی و فارسیده شعرلر یازردی. اوشبو بَیت اونیکی دیر:

درگذر دیدم پریرویی شُدم دېوانه‌اش،
چیست نام او، کجا باشد ندانم خانه‌اش؟

(مضمونی:

گذرده پری یوزنی کۏریب دېوانه بۏلدیم،
اونینگ اسمی نیمه، اویی قه‌یېرده اېکنینی بیلمه‌دیم.)

بیر نېچه وقت هرات شهری حاکملیگینی سلطان حسین میرزا شاه غریب میرزاگه بېرگن ایدی. آتەسی‌نینگ زمانیده‌یاق قضا قیلدی. اوندن اۏغیل-قیز قالمه‌دی. ینه بیری مظفر میرزا ایدی. سلطان حسین میرزانینگ سویوکلی اۏغلی شو ایدی. خیله سویگولیک اخلاق و فعل-خۏیی هم یۏق ایدی. آتەلری اونی آرتیقراق کۏرگنی اوچون اۏغیللری‌نینگ اکثری یاولشدی. بو ایکّله‌سی‌نینگ آنه‌سی سلطان ابوسعید میرزانینگ غنچه‌چیسی خدیچه‌بیگیم ایدی. ابوسعیدمیرزادن آق‌بیگم ناملی بیر قیزی بار ایدی. ینه ابوالمحسن میرزا و کیچک میرزا ایدی که، آتی محمد محسن ایدی. بو ایکّیسی‌نینگ آنه‌سی لطیف سلطان آغه‌چه ایدی. ینه بیری ابوتراب میرزا ایدی. بورونلری اونینگ خیله تۏغریلیگیدین روایت قیلردیلر. آتەسی‌نینگ کسللیگی کوچه‌یگنده اۏزگه‌چه خبر ایشیتیب اوکه‌سی محمد حسین میرزا بیلن عراققه قاچیب کېتدی. عراقده سپاهیلیکنی ترک قیلیب، درویشلیک اختیار قیلیپتی. آرتیق اوندن بیرار خبر ایشیتیلمه‌دی. سهراب میرزا اسملی بیر اۏغلی بار. مېن حمزه سلطان بیلن مهدي سلطان باشلیق سلطانلرنی پینگیب، حصارنی آلگنیمده خدمتیمده ایدی. بیر کۏزی کور ایدی. حَیرتلنرلی درجه‌ده خونیک ایدی. اخلاقی هم کورینیشیدیک ایدی. بیر یامان ایش قیلیب قۏیدی، تورالمه‌دی، کېتدی. استراباد اۏلکه‌سیده بیر قلتیس حرکتی طفیلی نجم ثاني اونی عذاب بیلن اۏلدیردی. ینه بیری محمد حسین میرزا ایدی. عراقده بونی و شاه اسماعیل‌نی بیر بیرده توتقینلیککه آلگن ایکنلر. اۏشه پیت اونگه مرید توشگن ایکن، سۏنگره غلیظ رافضي(شیعه) بۏلیب کېتدی. آتەآنه و اوکه‌سی‌برچه‌سی سنّی، او ایسه بونده‌ی رافضي. استرابادده شو گُمراه‌لیگی و بدبختلیگی بیلن اۏلدی. اونی خیله مرد و بهادِر دېردیلر. اوندن یازیشگه ارزییدیگن بیرار ایش ظا هر بۏلمه‌دی. نظمي قابلیتی بار ایکن. بو بَیت اونیکی دیر:

آلوده‌ی گردی ز پی صید که گشتی،
غرق عرقی در دل گرم که گذشتی.

(مضمونی:

آو ایزیدن چاپیش بیلن گردگه باتدینگ،
قیزغین دلدن کېچیش بیلن تېرگه باتدینگ.)

ینه، بیری فریدون حسین میرزا اپدی. یاینی کـوچ بـیلن تارتیـب، اؤقنـی یخشـی آتـردی. کمانی‌نینگ توپؤقی[۲] ایتیشلریچه، قیرق باتمان[۳] اپکن. اؤزی انچه مـرد اپـدی، لـپکن آمدسـیز اپدی. قه‌یبرده اوروش قیلگن بؤلسه، مغلـوب بؤلـدی. ربـاط دودرده فریـدون حسـین میـرزا، اوکه‌سی ابـن حسـین میـرزا تیمـور سـلطان و عبیدسـلطان شَـیبانی‌خان‌نینگ ایلغـاری بـیلن اوروشیب مغلوب بؤلدیلر. اونده فریدون حسین میرزا یخشی ایش کؤرسه‌تیشـتی. دامغـان‌ده فریدون حسـین میـرزا و محمـد زمـان میـرزا شـیبانی‌خان قؤلیگـه توشـدی. هـر ایکّیسـینی اؤلدیرمه‌دی، قؤییب یوباردی. سؤنگره شاه محمد دیوانه قلات‌نـی مدافعـه قیلگنـده او ییرگـه بارگندی. اؤزبک قلات‌نی آلگنیـده قؤلگـه توشـدی، اؤلـدیردیلر. بـو اوچلّه‌سـی میرزانینـگ مینگلی‌بي آغه‌چه اسملی اؤزبک غنچه‌چیسیدن توغیلگن اپدیلر.

ینه، حیدر میرزا اپدی. آنه‌سی پاینده سلطان‌بیگم اپدی. سلطان ابوسـعیدمیرزانینگ قیـزی اپدی. آته‌سی زمانیده مشهد و بلخ‌ده بیر قنچه وقت حکمرانلیک قیلدی. سلطان حسین میرزا حصارنی قمل قیلگنیده سـلطان محمـود میرزانینـگ خـانزاده‌بیگم‌دن بـؤلگن قیزینـی بونگـه آلیب، یره‌شیب، حصار اوستیدن توریب کپتدیلر. بیرگینه قیزی قالگندی، شـادبیگم اسـملی. سؤنگره کابل‌گه کپلدی. عادل سلطان‌گه بیریلدی. حیدر میـرزا آته‌سـی زمانیـده‌یاق عـالم‌دن اؤتدی.

۲-توپؤق- یومه‌لاق ساقّه‌شکل کمان اؤقی.

۳- باتمـان- ترازوتاشـی؛ اؤزبـک تیلـی ایضـاحلی لغتیـده اونـی ۸۹۸ گرامگـه تینـگ آغیرلیـک اؤلچـاوی دیب قیداپتیلگن بؤلسه، قادر توردیوف و مهیا ذاکروه‌لرنینـگ «معرفت»گزیته‌سـیده «عجایبـات-قیزیقرلی معلومـاتلر» سیره‌سـیده نشـراپتیلگن قـدیمی شـرق اؤلچـاو بیرلیکلـری باره‌سـیده‌گـی مقاله‌لریـده ۷۸ پوندگـه یاکـه ۱۲۸ کیلوگرامگه تینگ دیب فکر بیلدیریلگن. بو ایکّله‌سی هم بابر نظرده توتگن آغیرلیکنی افاده قیلیشـی احتمالـدن بیراق، یعنی کمان اؤقی ٤٠ باتمان بؤلگن تقدیرده بیرینچی حالده قریب ٣٦ کیلوگرام وایکّینچی حالـده ٥١٢٠ کیلوگرام بؤله‌دی و بو درجه‌ده‌گی آغیر اؤق و یا تاشتی قـؤل یاکـه کمـان بـیلن آتـیش نـاممکن. باتمـان مسـلمان مملکتلرنینگ اکثریتیده تورلی دورلرده و تورلی میزانلرده قؤللینگنی باعث فقـط اونینـگ شـرعی میزانـی- ۸۳۲ گرام آغیرلیگی متنیمیز حقیقتیگه ماسراق کؤرینه‌دی.(ت.بهایی)

ینه، محمد معصوم میرزا ابدی. قندهار حاکملیگینی اونگه بیرگندی. شو مناسبت بیلن اولوغ‌بیک میرزانینگ بیر قیزینی بو اؤغلیگه سؤردی. هرات‌گه کیلتیرگنده کتّه تؤی قیلیب، کتّه چادر تیکدی. آته‌سی اونگه قندهارنی بیرگن بؤلسه-ده، لیکن آق قیله‌دیمی، قاره قیله‌دیمی، شاه‌بیک ارغون قیلردی. بو میرزاده بیرار اختیار و اعتبار یؤق ابدی. شونینگ اوچون قندهارده تورمه‌ی، خراسان‌گه باردی. آته‌سی حیاتلیگیده‌یاق دنیادن اؤتدی.

ینه، فرخ حسین میرزا ابدی. او هم توزوک عمر کؤرمه‌دی. اوکه‌سی ابراهیم حسین میرزادن بورونراق بو دنیادن سفر قیلدی.

ینه، ابراهیم حسین میرزا ابدی. قابلیتی یامان ایمس ایکن. هرات شرابینی حددن آرتیق ایچه-ایچه، آته‌سی زمانیده‌یاق اؤلدی.

ینه، ابن حسین میرزا بیلن محمد قاسم میرزا ابدی. هلی بولر خصوصیده یازیله‌دی. بو بیش میرزانینگ آنه‌سی بابا آغه‌چه ابدی، غنچه‌چی ابدی.

همه‌سیدن کتّه‌سی-قیزی سلطانیم‌بیگم ابدی. آنه‌دن یالغیز توغیلگندی. آنه‌سی چؤلی‌بیگیم قزاق بیکلری‌نینگ قیزی ابدی. خیله سؤز بیلردی. سؤزگه چیچن ابدی. آغه‌سی بایقرا میرزانینگ اؤرته‌نچه اؤغلی سلطان ویس میرزاگه چیقریب ابدی. بیر قیز و بیر اؤغلی بار ابدی. قیزینی شَیبان سلطانلریدن یولبرس سلطان‌نینگ اوکه‌سی ایسانقولی سلطان‌گه چیقرگن ابدی. اؤغلی محمد سلطان میرزا دیرکه، بو پیتده قنّوج ولایتینی مین اونگه بیرگن ابدیم. سلطانیم‌بیگم کابل‌دن اوشبو ییلی نییره‌سینی آلیب هندوستان‌گه کیله‌یاتگنیده نیلاب‌ده تنگری حکمینی بیتکزیبدی. سویگینی یقینلری آلیب قَیتدیلر، نییره‌سی بیزنینگ آلدیمیزگه کیلدی.

ینه، پاینده سلطان‌بیگم‌دن توغیلگن تؤرت قیزی بار ابدی. اینگ کتّه‌سی آق‌بیگم‌نی ابوالقاسم بابر میرزانینگ سینگلیسی بیکه‌بیگم‌نینگ نییره‌سی محمد قاسم ارلات‌گه چیقریب ایدیلر. بیرگینه قیز کؤریشدی. قاره‌کؤزبیگم اسملی. ناصر میرزا آلیب ابدی. ایکّینچی قیزی کیچیک‌بیگم ابدی. سلطان مسعود میرزا مایل ابدی. هر قنچه حرکت قیلدی، پاینده سلطان‌بیگم کلته اؤیلب، بیرمه‌دی. سؤنگره سیدآته‌نینگ نسلی ملاخواجه‌گه چیقردی.

اوچینچی قیزی بیکه‌بیگم‌نی و تؤرتونچی قیزی آغه‌بیگم‌نی سینگلیسی رابعه سلطان‌بیگم‌نینگ اؤغیللری بابر میرزا بیلن سلطان مراد میرزاگه بیرگندی.

مینگلی‌بي آغه‌چه‌دن ایکّی قیز توغیلگن. کتّه‌سی‌نینگ اسمی بَیره‌م سلطان ابدی. بایقرا میرزانینگ قیز تاماندن نبیره‌سی بؤلگن اندخود سیدلریدن سید عبدالله میرزاگه بیرگن ابدیلر. بیر اؤغلی بار ابدی، سید برکه اسملی. مبن سمرقندنی آلگنیمده خدمتیمده ابدی. سؤنگره اورگنج سری توشیب سَلطنت دعوا سینی قیلدی. استرابادده قیزیلباشلر اؤلدیردی.

ینه بیر قیزی‌نینگ آتی فاطمه سلطان ابدی. تیموربیک نسلیدن یادگار محمد میرزاگه بیرگندیلر. پاپا آغه‌چه‌دن اوچ قیز بؤلگن. اولوغی- سلطان نژادبیگم. سلطان حسین میرزا آغه‌سی‌نینگ کیچیک اؤغلی اسکندر میرزاگه چیقرگندیلر.

ایکّینچی قیزی بیگم سلطان‌نی سلطان مسعود میرزاگه کؤزی معیوب بؤلگنیدن سؤنگ بیردیلر. بیر قیز، بیر اؤغلی بار ابدی. قیزینی سلطان حسین میرزانینگ خاتینی آفاق‌بیگم اسره‌گندی. هرات‌دن کابل‌گه کیلدی. سید میرزا آفاقه بیریلدی. بیگم سلطان سلطان مسعود میرزانی اؤزبک اؤلدیرگندن سؤنگ اؤغلینی آلیب کعبه سری کیتدی. اوشبو کونلرده اؤزی و اؤغلی مکه‌ده ایکن، دیگن خبر کیلدی. اوغلی کتّه‌گینه بؤلگن ایمیش. اوچینچی قیزینی سید میرزا دیگن اندخود سیدلریگه بیریشگندی. او کؤپراق سیدی میرزا اسمی بیلن مشهور ابدی.

ینه بیر غنچه‌چیدن بیرته قیز توغیلگن ابدی. سلطان اسملی. آنه‌سی زبیده آغه حسن شیخ تیمورنینگ نبیره‌سی ابدی. شَیبان سلطانلریدن قاسم سلطان‌گه بیرگندیلر. اوندن قاسم حسین سلطان اسملی بیر اؤغلی بار ابدی. او هندوستان‌ده مبنینگ خدمتیمگه کیلدی. رنا سَنگانینگ جنگیده قتنه‌شدی. بَداؤُن‌نی اونگه بیردیک. قاسم سلطان‌دن سؤنگ اونی اؤز اوروغلریدن بؤلگن بؤران سلطان آلدی. اوندن عبدالله سلطان دیگن بیر اؤغلی بار، حاضر مبنینگ ملازمتیمده. کیچیک یاشده بؤلیشیگه قره‌مه‌ی خدمتی یامان ایمس.

خاتین - خَلَجلری. اول آلگن خاتینی بیکه سلطان‌بیگم ابدی. سنجر میرزا مروی‌نینگ قیزی ابدی. بدیع‌الزمان میرزا اوندن توغیلگن. خُلقی جوده ایگری ابدی. سلطان حسین

میرزانی کؤپ رنجیتردی. خُلقی یامانلیگیدن میرزا بیزار بؤلدی، آخری قؤیدی و خلاص بؤلدی. نیمه قیلسین، حقیقت میرزا تامانیده ایدی.

زن بد در سرای مرد نکو،

هم‌درین عالم است دؤزخ او.

(سعدي شیرازی)

(مضمونی:

یخشی ایر اوییده یره‌مس خاتین،

شُودنیاده ایرنینگ دؤزخی تعیین.)

تنگری هیچ مسلمانگه بو بلانی سالمه‌سین. یامان فعللی، خُلقی ایگری خاتین، الها، عالمده قالمه‌سین!

ینه بیری چؤلی‌بیگم ایدی. آزاد بیکلری‌نینگ قیزی ایدی. سلطانیم‌بیگم اوندن توغیلگندی.

ینه، شهربانو بیگم ایدی. سلطان ابوسعید میرزانینگ قیزی ایدی. تختنی ایگلله‌گنیدن سؤنگ آلگن. چیکمان اوروشیده میرزانینگ برچه عیاللری تخت رواندن چیقیب آتگه مینگنلریده بو اوکه‌سیگه ایشانیب تختِ رواندن چیقمه‌گن و آتگه مینمه‌گن. بونی میرزاگه یپتکزه‌دیلر. بو سببدن شهربانو بیگم‌نی قؤیدی و سینگلیسی پاینده سلطان‌بیگم‌نی آلدی. اؤزبک خراسان‌نی آلگنیدن سؤنگ پاینده سلطان‌بیگیم عراققه کیتدی. عراق‌ده غریبلیکده وفات ایتدی.

ینه، خدیجه‌بیگم ایدی. سلطان ابوسعید میرزانینگ غنچه‌چیسی ایدی. میرزادن آق‌بیگم اسملی بیر قیزی بار ایدی. عراق‌ده سلطان ابوسعید میرزا یینگیلگنیدن سؤنگ هراتگه کیلدی. هرات‌ده سلطان حسین میرزا آلدی و سیودی. غنچه‌چیلیک مرتبه‌سیدن بیگم‌لیک مرتبه‌سیگچه یپتیشدی. کیینچه‌لیک هم باش بیگم شو ایدی. محمد مؤمن میرزانی اونینگ سعی-حرکتی بیلن اؤلدیردیلر. سلطان حسین میرزانینگ اؤغیللری یاولشدیلر. کؤپراغی شو

عیال طفیلی ایدی. اؤزینی عاقله توتر، لیکن بی‌عقل و وَیسَقی خاتین ایدی. رافضیه (شیعه) هم ایکن. شاه غریب میرزا بیلن مظفرحسین میرزا اوندن توغیلگن ایدی.

ینه، آفاق‌بیگم ایدی. اوندن هیچ اؤغیل و قیز بؤلمه‌دی. سویوکلی خاتینی پاپا آغه‌چه بونینگ کؤکَلداشی ایدی. اؤغیل-قیزی بؤلمه‌گنی اوچون پاپا آغه‌چه‌نینگ اؤغیللرینی اؤغلیدیک اسرردی. میرزانینگ خسته‌لیک چاغلریده کؤپ یخشی خدمت قیلردی. عیاللریدن هیچ کیم بونچه خدمت قیله آلمسدی. مین هندوستان‌گه کیله‌دیگن ییلی هرات‌دن کیلدی. مین هم قؤلدن کیلگنچه تعظیم و احترام قیلدیم. چندیری‌نی قمل قیلگنده خبر کیلدی‌که، کابل‌ده تنگری رحمتیگه باریبدی.

غومه(چؤری)لریدن بیری چارشنبه خیللردن بؤلگن لطیف سلطان آغه‌چه ایدی، ابوالمحسن میرزا بیلن کیپک میرزا اوندن توغیلگندی.

ینه، مینگلی‌بی آغه‌چه ایدی، اؤزبک ایدی. شهربانو بیگم‌گه قریناشلیگی بار ایدی. ابوتراب میرزا، محمد حسین میرزا و فریدون حسین میرزانینگ آنه‌سی ایدی. ینه ایکّی قیزی هم بار ایدی.

ینه، آفاق‌بیگم‌نینگ کؤکلداشی پاپا آغه‌چه ایدی. میرزا کؤریب، سیویب آلدی. بیش اؤغیل، تؤرت قیزنینگ آنه‌سی ایدی. بو یوقاریده ذکر ایتیلدی.

ینه بیری بیگی سلطان آغه‌چه ایدی. اوندن اؤغیل-قیز بؤلمه‌دی.

ینه کیچیک-کیریم چؤری، غنچه‌چی کؤپ ایدی. خاتینلری و چؤریلریدن معتبرلرینی ذکر ایتدیک.

بونی قره‌نگ که، سلطان حسین میرزادیک اولوغ پادشاه، هرات‌دیک اسلام شهری پادشاهی‌نینگ بو اؤن تؤرت اؤغلیدن اوچ‌ته‌سی نکاحده‌گی عیاللریدن توغیلگن ایدی. فسق و فجور اؤزیده، اؤغیللریده و اپل-اولوسی آره‌سیده جوده کینگ ترقلگندی. اوشبولرنینگ کثافتیدن، شونده‌ی اولوغ خاندان دیبّی-سکّیز ییلده بیر محمد زمان میرزادن اوزگه نام و نشان قالمه‌دی.

امیرلری. بیری محمد بوروندوق برلاس ایدی. چاکو برلاس نسلیدن دیر. محمد بوروندوق بن علی بن بوروندوق بن جهانشاه بن چاکو برلاس ابوالقاسم بابر میرزا قاشیده بیک ایدی. اوندن سؤنگ سلطان ابوسعید میرزا هم اعتبار کؤرسه‌تیب، او بیلن جهانگیر برلاس‌گه کابل‌نی بپریب، اولوغ‌بیک میرزاگه بیک‌آته قیلیب ایدی. سلطان ابوسعید میرزادن سؤنگ اولوغ‌بیک میرزا کابلي برلاسلرگه قصد قیلیشگه اؤتدی. بولر سپزیب، میرزانی توتیب، ایل و اولوسینی کؤچیریب، قوندوز سری کؤچدیلر. هندوکش‌نینگ اوستیدن میرزانی آدمگرچیلیک بیلن کابل سری اوزه‌تیب، اؤزلری خراسان‌گه، سلطان حسین میرزا قاشیگه باردیلر. میرزا هم یخشی حُرمت-اعتبار کؤرستدی. محمد بوروندوق جوده بیلیملی کیشی ایدی. یخشی سردار ایدی. قوشگه جوده کوچلی میلی بار ایدی. شونچه‌لیک‌که، بیر قوشی اؤلسه یا یؤقالسه، اؤغیللری‌نینگ آتینی توتوب: «بو قوش اؤلگونچه یا یؤقالگونچه فلانچی اؤلسه بؤلمسمیدی، یا فلانچی‌نینگ بؤینی سینسه بؤلمسمیدی؟» دپردی.

ینه مظفر برلاس ایدی. میرزا نینگ حربی سرگردانلیک چاغلریده یانیده ایدی. بیلمه‌دیم، میرزاگه قَیسی عادتی خوش یاققندی که، اونی جوده حُرمت قیلردی. اعتباری شو درجه‌ده ایدی که، سلطان حسین میرزا قؤنیمسیز حربی یوریشلری چاغیده او بیلن شونده‌ی شرطلَشیب آلگن ایدی: هر بیر ولایت ایگللنسه، درآمدنینگ تؤرت قسمی میرزاگه، ایکّی قِسمی اونگه بؤله‌دی. بو عجب طور بیر شرط: بیر قاره‌چه-عادي کیشینی اؤزی بیلن شریک قیلیشیبتی، پادشاهلیککه قنده‌ی تؤغری کپله‌دی؟ اوکه-اؤغیل بیلن بونده‌ی شرطلَشیب بؤلمه‌یدی و بیک کیشی بیلن بو قنده‌ی میسر بؤلسین؟! تختنی آلگنیدن سؤنگ بو شرطیدن پُشیمان بؤلدی، لیکن فایده‌سی بؤلمه‌دی. بو ملاحظه‌سیز ایرکک شونچه اعتبار تاپیب هم میرزاگه آرتیقچه سورلیکلر قیلردی. میرزانینگ رأییگه قره‌مس ایدی. آخری، ایشیتیشیمچه، زهرلنیبدی. واقعه حقیقتینی اللّه بیلگووچی دیر.

ینه، علیشیربیک نوایي ایدی. بیگی ایمس، بلکه صحبتداشی ایدی، کیچیکلیگیده مکتبداش بؤلیشگن ایکن. خصوصیتی کوپ ایکن. بیلمه‌یمن، نې جریمه بیلن سلطان

ابوسعید میرزا هرات‌دن سورگون قیلدی. سمرقندگه باردی. بیر نچه ییل سمرقندده بۆلدی، احمد حاجی‌بیک مربي و حامیسی ایدی .علیشیربیک مِزاجی‌نینگ نازکلیگی بیلن مشهور دیر. آدملر نزاکتینی دولتی‌نینگ غروریدن دیب تصور قیلردیلر. اونده‌ی ایمس ایکن. بو صفت اونگه توغمه ایکن. سمرقندده ایکنیده هم خودّی شونده‌ی نازک‌مزاج ایکن دیر.

علیشیربیک اۆخششی یوق کیشی ایدی. تورکی تیل بیلن تا شعر بیتیبدیلر، هیچ کیم اونچه‌لیک کۆپ و یخشی یازگن ایمس. آلتی مثنوي(داستان) کتاب نظم قیلگن: بیشی "خمسه" جوابیده، ینه بیری "منطق الطیر" وزنیده "لسان الطیر" ناملی. تۆرت غزلیات دیوانینی توزگن: "غرایب‌الصغر"، "نوادرالشباب"، "بدایع الوسط"، "فوایدالکبر". یخشی رباعیلری هم بار. ینه بعضی اثرلری هم بارکه، اوشبو ذکر ایتیلگنلردن کۆره پستراق و سستراق دیر. شو جمله‌دن، مکتوبلرینی مولانا عبدالرحمن جامي‌گه تقلید قیلیب جمع قیلگن. خلص، هر کیمگه هر ایش اوچون بیتگن خطلرنی کتاب قیلیب جمعله‌گن. ینه "میزان الاوزان" ناملی عروض کتابینی بیتگن، انچه ملاحظه‌طلب: ییگیرمه تۆرت رباعی وزنی‌نینگ تۆرت وزنیده خطا قیلگن. بعضی بحرلرنینگ وزنلریده هم ینگلیشگن. بو عروضدن خبردار آدمگه معلوم بۆله‌دی. فارسی دیوان هم ترتیب بیرگن. فارسی نظمده "فاني" تخلصینی قۆللە‌گن. بعضی بَیتلری یامان ایمس دیر. بیراق اکثری سست و بۆشتاب دیر. موسیقی‌ده هم یخشی آهنگلر یره‌تگن. یخشی نقشلری، پیشرَولری بار.

فضل اهلی و هنر اهلیگه علیشیربیکچه‌لیک مربي و حامیلیک قیلگن آدم دنیاده باشقه تاپیلمه‌سه کیره‌ک. سازده پیشقدم بۆلگن استاذ قول‌محمد، شیخ نایی و حسین عودي بیک‌نینگ تربیه‌سی و حامیلیگی بیلن شونچه کمال تاپیب، شهرت قازاندیلر. استاذ بهزاد و شاه مظفر تصویرده بیک‌نینگ سعی-حرکتی بیلن معلوم و مشهور بۆلدیلر. شونچه‌لیک کۆپ خیریه بنالر بنیاد قیلدی که، آز کیشی بونده‌ی ایشگه مؤفق بۆله‌آله‌دی.

اۆغیل-قیزی و اهل و عیالی یۆق، عالمده یالغیز و تنهالیکده عمر اۆتکزدی. اوللری مُهردار ایدی. فعالیتی‌نینگ اۆرته‌لریده بیک بۆلیب، بیر نچه وقت استرابادده حاکملیک

قیلدی. آخری عملدارلیکنی ترک اپتدی. میرزادن بیرار نرسه آلمس، بلکه هر ییلی حسین میرزاگه ییریک-ییریک مبلغلر هدیه قیلردی. سلطان حسین میرزا استراباد یوریشیدن قَیتگنیده علیشیربیک اونینگ استقبالیگه چیقدی. میرزا بیلن کؤریشیب اؤرنیدن تورگونچه، بیر مدارسیزلیک حالتی بؤلدی، توره آلمه‌دی. کؤتریب آلیب کپتدیلر. طبیبلر اصلا تشخیص قیله آلمه‌دیلر. اپرته‌سیگه‌یاق تنگری رحمتیگه باردی. بیر بَیتی اونینگ اوشبو حالتیگه موافق کپلگن:

بو درد ایله‌که اؤلرمپن، مرض چو ظاهر اپمس،
طبیبلر بو بلاغه نې چاره قیلغایلر؟

ینه، احمد توکل برلاس اپدی. بورونلری بیر آز مدت قندهار حاکملیگی اونینگ قؤلیده اپدی.

ینه، ولی‌بیک اپدی. حاجی سیف‌الدین‌بیک‌نینگ نسلیدن دیر، میرزانینگ اولوغ بیگی اپدی. سلطان حسین میرزا تختنی آلگنیدن سؤنگ کؤپ عمر کؤرمه‌دی، تپزده اؤلدی. مسلمان، نمازخوان، تورک و صادق کیشی اپدی.

ینه، حسن شیخ تپمور اپدی. اونی ابوالقاسم بابر میرزا حرمت قیلیب، بیکلیک مرتبه‌سیگه یپتکزگندی.

ینه، نؤیان‌بیک اپدی. آته‌سی ترمذ سیدلریدن دیر. آنه طرفیدن هم سلطان ابوسعید میرزا، هم سلطان حسین میرزاگه قریناش بؤله‌دی. سلطان ابوسعید هم حرمت کؤرستگن اپدی. سلطان احمد میرزا قاشیده معتبر بیک اپدی. سلطان حسین میرزا قاشیگه هم باردی. یخشی آبرو-اعتبار تاپدی. بؤشتاب، خوش‌نما، سپرملازمت، شرابخور وعیش-عشرتنی سپوووچی کیشی اپدی. حسن یعقوب اونینگ خدمتیده بؤلگنی اوچون حسن نؤیان هم دپیدیلر.

ینه، جهانگیر برلاس اپدی. انچه وقت محمد بورونذوق بیلن شریکلیکده کابل‌ده حاکملیک قیلدی. سؤنگره سلطان حسین میرزا قاشیگه باردی. یخشی اعتبار تاپدی. حرکت و اؤتیریش-توریشده زیرک و لطافتلی اپدی. کیشیلر بیلن یخشی مناسبتده بؤلردی. آو و

قوشنی یخشی بیلگنی اوچون سلطان حسین میرزا کؤپراق بونده‌ی ایشلرنی اونینگ ذمّه‌سیگه یوکلردی. بدیع‌الزمان‌نینگ صحبتداشی ایدی. میرزا صحبتداشلیگینی ایسلب تعریف قیلردی.

ینه، میرزا احمدعلی فارسی برلاس ایدی. شعر یازمه‌سه‌ده، خوش‌طبع و شعرشناس، ظریف و شؤخ‌تاب کیشی ایدی.

ینه، عبدالخالق‌بیک ایدی. شاهرخ میرزانینگ کتّه حرمتیگه سزاوار بؤلگن بیگی فیروزشاه‌بیک اونینگ کتّه آته‌سی دیر. بو جهتدن عبدالخالق فیروزشاه دیردیلر. بیر نیچه مدت خوارزم حاکمی بؤلدی.

ینه، ابراهیم دؤلدای ایدی. ایش یوریتیش و ملکدارلیک قاعده‌لرینی یخشی بیلردی. او هم محمد بوروندوق‌نینگ بیرته‌سی ایدی.

ینه، ذوالنون ارغون ایدی. مرد کیشی ایدی. سلطان ابوسعید میرزا قاشیده ایکنلیکلریده قیلیچ بیلن یخشی جنگ قیلگن. اوندن سؤنگره هم هر بیرده قؤلی ایشگه بیتگن دیر. مردانه‌لیگیگه سؤز یؤق ایدی. بیر آز تیلبه‌راق کیشی ایدی. بیزنینگ میرزالریمیز قاشیدن سلطان حسین میرزا حضوریگه باردی. اونگه غؤر و نکدری‌نی بیردی. بیتمیش‌سکسان کیشی بیلن اؤشه بیرده یخشی قیلیچ چاپدی. آزگینه لشکر بیلن هم کؤپلب هزاره و نکدری‌نی یخشی یینگدی. هزاره و نکدری‌نی هیچ کیم اونچه‌لیک قؤلگه آلالگن ایمس. بیر قنچه مدتدن سؤنگ زمینداورنی هم اونگه بیردیلر.

اوغلی شاه شجاع ارغون هم آته‌سی بیلن کیچکینه‌لیگیدن‌آق بیرگه یوریب، قیلیچلر چاپدی. سلطان حسین میرزا آته‌سی‌نینگ حرمتینی قیلیب، قندهارنی آته‌سی بیلن شریکلیکده بیردی. آته‌ـاؤغیل حاکملیک قیلدیلر. سؤنگره بو آته‌ـاؤغیل: (ذوالنون ارغون و شاه شجاع ارغون) او آته‌ـاؤغیل (بدیع‌الزمان میرزا بیلن حسین بایقرا میرزا) آره‌سیگه بؤلیکلر سالیب، فتنه‌لر قیلدیلر. آخری مین خسروشاه‌نی توتیب، نوکر-سَودریدن ایریب، کابل‌نی ذوالنون‌نینگ کیچیک اؤغلی مقیم‌دن آلگن ییلی ذوالنون بیلن خسروشاه مین طفیلی ناچار

قالیب، سلطان حسین میرزا خذمتیگه باردیلر. سلطان حسین میرزا وفاتیدن سؤنگ ذوالنون‌نینگ مرتبه‌سی آشدی. هرات‌نینگ تاغ اپتگی ولایتلری- اوبه و چخچران کبی یپرلرنی اونگه بپردیلر.

بدیع‌الزمان میرزا و مظفر میرزا شریکلیک بیلن پادشاه بؤلگنلریده بدیع‌الزمان میرزا اپشیگیده ذوالنون ارغون اولوغ بپک، مظفر میرزا اپشیگیده اپسه محمد بوروندوق برلاس اولوغ بپک اپدیلر. گرچه مردانه‌لیگی بؤلسه-ده، لپکن ذوالنون بیرآز تپلبه‌راق و گؤل کیشی اپدی. تپلبه و گؤل بؤلمسه، بونده‌ی خوش‌آمدنی قبول قیلیب، اؤزینی رسوا قیلرمیدی؟ تفصیلاتی بوکه، او هرات‌ده کتّه اعتبار و اختیار اپگه‌سی بؤلگن پیتیده بیر نپچه شیخ و ملا اونینگ آلدیگه کپلیب شونده‌ی دپیدیلر: «اولیا قطب بیزگه پپتکزدی که، سپنگه «هژبراللـه» (اللّه نینگ شپری) لقب بؤلدی. سپن اؤزبکنی پینگه‌سن». بو خوشامدگه ایشانیب، بؤینیگه فؤته سالیب، شکرلر قیلیپتی. بادغیس اؤلکه‌سیده شیبانی‌خان میرزالرنینگ اوستیگه کپلیب، اولرنی تؤپلَنیشگه هم قؤیمه‌ی پینگدی. ذوالنون ارغون یوز-یوز اپلَیکچه کیشی بیلن قاره رباط‌ده شیبانی‌خان رؤپه‌رسیده اوشبو سؤزگه چیپّه-چین ایشانیب توردی. کؤپ کیشی باستیریب کپلیب برچه‌نی تومتره‌قه‌ی قیلدیلر. ذوالنون‌نی توتیب آلیب، اؤلدیردیلر.

پاک‌مذهب کیشی اپدی. نمازینی ترک قیلمسدی. آرتیقچه نمازلرنی هم کؤپ اؤتردی. شطرنجگه جوده بپریلگن اپدی. آدملر بیر قؤل بیلن اؤینه‌سه، او ایکّی قؤل بیلن اؤینردی. کؤنگلی تیله‌سه، شونده‌ی اؤینردی. طبیعتیده بخیللیک و خسیسلیک اوستون اپدی.

ینه، درویش علیبپک اپدی .علیشپربپک‌نینگ توغیشگن اوکه‌سی اپدی. بیر نپچه وقت بلخ حاکملیگی اونینگ قؤلیده اپدی. بلخ‌ده یخشی بپکلیکلر قیلدی. عقلی پستراق و بپ‌هوشراق کیشی اپدی. سلطان حسین میرزا قوندوز و حصار اوستیگه بیرینچی کپلگنیده ملاحظه‌سیزلیگیدن قؤلگه آلدیلر. بلخ حاکملیگیدن توشیریلدی. تؤقّیز یوز اؤن آلتینچی پیلی قوندوزگه کپلگنیمده مپنینگ قاشیمگه کپلگندی: الّه‌نپچون خونیکلشگن، اَینچلی بیر احوالده اپدی. بپکلیک قابلیتیدن پیراق، ایچکیلیک طفیلی کؤپ نرسه‌دن محروم اپدی. اَفتیدن،

علیشیربیک واسطه‌سی طفیلی بونچه اعتبار تاپگن‌دیر.

ینه، مؤغول‌بیک ایدی. بیر نچه ییل هرات شهریده حاکملیک قیلدی. سؤنگره استرآبادنی بیردیلر. استرابادن عراقه- یعقوب‌بیک قاشیگه قاچیب کیتدی. بی‌باش‌گینه کیشی ایدی، همیشه قمار اؤینردی.

ینه، سید بدر ایدی. کؤپ کوچلی و حرکتلری جوده یاقیملی کیشی ایدی. عجب اؤیینچی کیشی ایدی. جوده قیزیق رقص توشردی. هیچ کیمده اوچره‌مه‌یدیگن رقصلرنی اجرا ایتردی. اَفتیدن، بو رقصلر اونینگ اؤز اختراعی ایدی. همیشه حسین میرزا ملازمتیده بؤلردی. دایم شرابگه شریک و صحبتداش ایدی.

ینه، اِسلیم برلاس ایدی. تورک کیشی ایدی. قوشچیلیکنی یخشی بیلردی. بعضی عجایب ایشلرنی قیلردی. اؤتّیز-قیرق باتمان یای اؤقینی کوچ بیلن آتیب، تختەدن اؤتکزردی. قَبَق[٤] میدانیده میدان باشیدن چاپیب، یاینی توشیریب آلیب آتیب قاواق‌سیمان نشانگه اورردی. ینه زهگیرنی[٥] بیر-بیر یریم قری چیلویرگه باغلب، چیلویرنینگ ایکّینچی اوچینی بیر یاغاچگه محکملب، ایلنر ایدی. ایلَنیش حالتیده اؤقنی آتیب، زهگیردن اؤتکزردی. بونده‌ی غرایب ایشلری کؤپ ایدی. همیشه میرزاگه ملازمت قیلر، هر بیر صحبتیده قتنشردی.

ینه، سلطان جنید برلاس ایدی. کیچینچه‌لیک سلطان احمد میرزا قاشیگه کیلگندی. حاضر جؤنه‌پورگه شریکلیک بیلن حاکملیک قیله‌یاتگن سلطان جُنَید برلاس‌نینگ آته‌سی دیر.

ینه، شیخ ابوسعیدخان درمیان ایدی. بیلمه‌دیم، بیر اوروشده سلطان حسین میرزاگه آت کیلتیرگنمی یا میرزاگه قصد قیلگن غنیمنی دفع قیلگنمی، هرقله‌ی بو لقب بیریلیب ایدی.

٤-قبق- کمان آتیش مشق‌یده قؤللنه‌دیگن نشان. قدیم زمانلرده میدان چیتیده آسیلگن قبق(کدو)نی نشانگه آلیب، آت چاپتیریش جریانیده یای اؤقی بیلن اوریش- قبق آتماق دییلردی.

٥- زهگیر- برماققه کییله‌دیگن انگشوانه‌سیمان اسکونه.

ینه، بهبودبپک اپدی. ایلگری تن‌قۇریقچیلر قِسمیده خذمت قیلردی. میرزانینگ ایلک حربی یوریشلریده خذمتی یاقیب، بهبودبپککه شونده‌ی عنایت قیلگن اپدی که، تمغه و پول ضربیده اونینگ اسمی بار.

ینه، شیخیم‌بپک اپدی. "سهیلي" تخلصی اوچون اونی شیخیم سهیلي دپر اپدیلر. شعرنی غلطی قیلیب ایتردی. قۇرقینچلی سۇز و معنالرنی افاده‌لردی. اونینگ بَیتلریدن بیری بو دیر:

شبِ غم گِردباد آهم از جا بُرد گردون را،

فرو برد اژدهای سیل اشکم ربع مسکون را.

(مضمونی:

غم کپچه‌سی آهیم‌نینگ قویونی آسمانني اۇرنیدن قۇزغتدی.

کوز یاشیم سپلی‌نینگ اژدهاسی یپر یوزینی یوتیب یوباردی.)

بیر گَل بو بَیتنی مولانا عبدالرحمن جامي خدمتیده اۇقیگن، دپگن گپ یوره‌دی. مولانا:

-میرزا، سیز شعر اۇقییسیزمی یا آدم قۇرقیته‌سیزمی؟-دپگن اپکنلر. دپوان ترتیبله‌گن. داستانلری هم بار.

ینه، محمد ولی‌بپک اپدی. اولگی ولی‌بپک‌نینگ اۇغلی دیر. آخرلر میرزا قاشیده اولوغ بپک بۇلگن اپدی. اولوغ بپک بۇلیشیگه قره‌مسدن، هپچ هم خدمتنی ترک قیلمسدی. کپچه و کوندوز شاه اپشیگی آلدیده اپدی. حتا، آش و شیلانی (عاموی طعاملَنیش) دایم شاه محکمه‌سی اپشیگیده تارتیلردی. بونده‌ی ملازمت قیله‌دیگن کیشی‌نینگ شونده‌ی اعتبار تاپیشی مقرر دیر. بو زمانده‌گی قیزیق ایشلرنی کۇرینگ‌که، بپک اته‌لمیش کیشی اۇز آرقه‌سیده اپرگشگن بپش-آلتیته کَل و کۇرنی کۇرسه، اونی یَلینیب-یالواریب پادشاه درگاهیگه کپلتیرماغی کپره‌ک بۇله‌دی. اولگی بپکلرنینگ خدمت و ملازمتلری قه‌پرده دپیسیز! بیزنینگ بپکلریمیز شو درجه‌ده بختسیز! محمد ولی‌بپک‌نینگ آشی و شیلانی یخشی اپدی. نوکرنی بیرخیل تأمینات و طرزده سقلر اپدی. فقیر و بي‌چاره‌لرگه اۇز قۇلی بیلن کۇپ خیر قیلردی. سۇکانغیچ و تیلی اچّیق اپدی. تۇقّیز یوز اۇن پپتّینچی (۱۵۱۱) پیلی مپن سمرقندنی آلگنده

محمد ولی‌بیک و درویش علی کتابدار حضوریمده اپدیلر. اوشه وقتده او فلج بؤلگندی. نه سؤزیده مزه بار اپدی و نه اؤزیده. اونچه اعتبارگه ارزیرلی آدم اپمس اپدی. اَفتیدن، خدمت اونی شو درجه‌گه پیتکیزگن.

ینه، بابا علی اپشیک‌آغه اپدی. اول علیشیربیک خدمتیده بؤلدی. سؤنگره مردانه‌لیگیدن حسین میرزا آلیب، اپشیک‌آغه قیلیب، بیک‌لیک مرتبه‌سیگه کؤتردی. حاضر مپنینگ قاشیمده‌گی خاص کیشیم (هلی بو حقده تکراراً بیتیلگه‌ی)- یونس علی بونینگ اؤغلی دیر.

ینه، بدرالدین اپدی. بورون سلطان ابوسعید میرزانینگ صدری میرک عبدالرحیم قاشیده اپدی. انچه چپچن و چقّان اپکن. ایتیشلریچه، پیتّی آت‌نینگ بیریدن ایکّینچیسیگه سکره‌گن دیر. او همده بابا علی سلطان حسین میرزاگه صحبتداش اپدیلر.

ینه، حسن علی جلاییر اپدی. اصلی آتی حسین علی جلاییر دیر. بیراق حسن علی اسمی بیلن مشهور دیر. آته‌سی علی جلاییرنی بابر میرزا عنایت قیلیب بیک قیلگن دیر. سؤنگره یادگار محمد میرزا هرات‌نی آلگنیده علی جلاییردن اولوغراق کیشیسی یؤق اپدی. حسن علی جلاییر سلطان حسین میرزا قاشیده قوش‌بیگی اپدی، شاعر اپدی. "طفیلي" تخلصیده یازردی. قصیده‌نی کؤپ یخشی ایتردی. اؤز زمانیده قصیده‌چیلیکده پیشقدم اپدی. تۆقّیز یوز اؤن پیتّینچی ییلی، مپن سمرقندنی آلگنیمده قاشیمگه کپلدی. بپش-آلتی ییل مپنینگ قاشیمده بؤلدی. مپنگه بغیشلب هم یخشی قصیده‌لر بیتدی. بپ‌حیا و اصرافگر کیشی اپدی. بچه سقلردی. همیشه نرد و آشیق اؤینردی.

ینه، خواجه عبدالله مرواري بیک بؤلیب اپدی. اؤته فاضل کیشی اپدی. قانوننی بیرار کیشی اونده‌ی چلالمه‌یدی. قانون‌نینگ بیر پرده‌سیده کوینی تورلی آهنگلرگه سالماق اونینگ اختراعی دیر. خطنی چیرایلی یازر، نسخ ونستعلیقنی یخشیراق بیتردی. مکتوب یازیشنی جاییگه قؤیردی. خوش صحبت کیشی اپدی، شعر یازردی. تخلصی بیاني اپدی. شعری باشقه فضیلتلریدن کؤره سسستراق اپدی. لپکن شعرنی یخشی اجره‌تردی. فاسق و بپ‌حیا اپدی. بوزوقچیلیگی کثافتیدن آبله (بدنده سوو ییغیلیشی) خسته‌لیگیگه مبتلا بؤلدی. قؤل-

آیاغیدن قالیب، بیر نېچه ییل تورلی عذاب و مشقتلر تارتدی، شو بلالر اشکنجه‌سیده عالمدن اؤتدی.

ینه، محمد سید اوروس اېدی. سلطان ابوسعید میرزا تختنی آلگنیده اولوغ و عالی اختیارلیک بېک بؤلگن اوروس ارغون اونینگ آته‌سی دیر. او زمانده یخشی اؤق‌آتر ییگیتلر بار اېدی. اؤشه پېشقدملردن بیری بودیر: یایی قتّیق، اؤقی اوزون، اؤقنی جوده زؤر، یخشی آتردی. اندخودده بیر نېچه وقت حاکملیک قیلدی.

ینه، میر علی میرآخؤر (شاه سه‌ییسی) اېدی. سلطان حسین میرزاگه کیشی یوباریب، اونی یادگار محمد میرزانینگ غافللیگیده اوستیگه کېلتیرگن کیشی شو اېدی.

ینه، سید حسن اؤغلاقچی اېدی. سید اؤغلاقچی‌نینگ اؤغلی سید یوسف‌بېک‌نینگ اوکه‌سی اېدی. میرزا فرخ اسملی لیاقتلی و قابلیتلی اؤغلی بار اېدی. تؤقّیزیوز اؤن یېتّینچی ییلی مېن سمرقندنی آلگنیمده قاشیمگه کېلگندی. شعرنی کم یازسه‌ده، لېکن عجیب بیر آهنگده اؤقیردی. اُسترلاب و یولدوزشناسلیک‌نی یخشی بیلردی. صحبتی و معامله‌سی هم یخشی اېدی. بیرآز ایچکیلیککه اؤچ اېدی. غیجدوان اوروشیده اؤلدی.

ینه، تنگری‌بېردی سمانچی اېدی. ساده، مرد و قیلیچباز ییگیت اېدی. بلخ دروازه‌سیده خسروشاه‌نینگ نظر بهادِر اسملی زؤر نوکرینی یخشی قیلیچ چاپیب، یېنگگندی (بو ذکر اېتیلگن).

ینه، بیر نېچه تورکمن بېکلری اېدی‌که، حسین میرزا قاشیگه کېلیب اعتبار تاپگندیلر. بورون کېلگنلردن بیری علیخان بایندور اېدی.

ینه، اسدبېک و تهمتن‌بېک اېدی. اولر اکه-اوکه اېدیلر. تهمتن‌بېک‌نینگ قیزینی بدیع‌الزمان میرزا آلیب اېدی. محمد زمان میرزا اؤشه عیالدن توغیلگن دیر.

ینه، ابراهیم چیغتای اېدی.

ینه، امیر عمربېک اېدی. کېینچه‌لیک بدیع‌الزمان میرزا قاشیده بؤلردی. مردانه، سادّه و یخشی کیشی اېدی. ابوالفتح اسملی بیر اؤغلی عراقدن مېنینگ قاشیمگه کېلدی. حاضر هم

بار. جوده سست، جرأتسیز و لپَشنگ‌دیر. اؤشنده‌ی آته‌دن بونینگدپک اؤغیل.

کپینراق کپلگنلردن بیری-شاه اسماعیل عراق و آذربایجان‌نی ایگللگنیده او یپردن خراسان‌گه کپلگن ابوالباقي میرزا ایدی. او تپموربپک نسلیدن دیر، میرانشاه‌نینگ اولادیدن. بورونـدن بولرنینگ نسلی او ولایتلرگه باریب، سلطنت آرزوسیدن واز کپچیب، او پادشاه‌لرگه ملازمت قیلیب، اعتبار تاپیب کپلگن دیرلر. بو ابوالباقي میرزانینگ عمکیسی تپمور عثمان یعقوب‌بپک قاشیده اولوغ و معتبر بپک بؤلگن ایکن. بیر نوبت خراسان اوستیگه کؤپ لشکر قؤشیب یوبارماقنی هم خَیال قیلگن دیر. ابوالباقي میرزا کپلگچ، سلطان حسین میرزا هم یخشی اعتبار کؤرسه‌تیب، کویاو قیلیب، سلطانیم‌بپگیم‌نی بپردی. اوندن محمد سلطان میرزا دنیاگه کپلدی. کپینراق کپلگنلردن ینه بیری مرادبپک بایندور ایدی.

صدرلری. بیری میر سربرهنه ایدی. اندیجان کپنتلریدن. چمه‌سی آمدلی، کؤپ خوش‌صحت، سؤزی معتبر و شیرین‌سؤز کیشی ایدی. خراسان‌نینگ فاضل و شاعرلری دوره‌سیده اونینگ دخلی و سؤزی معتبر، اساسلی ایدی. امیر حمزه قصه‌سیگه جواباً، عمرینی ضایع قیلیب، اوزوندن-اوزاق یالغان قصه یازیپتی. بو ایش عقل و حقیقتگه ضد دیر.

ینه، کمال‌الدین حسین گازرگاهي ایدی. گرچه صوفي بولمه‌سه-ده، متصوف ایدی. علیشپربپک قاشیده بونده‌ی متصوفلر ییغیلیب، ذکر و سِماع قیلیشر ایکن. اکثریدن بونینگ اصولی یخشیراق ایکن. اَفتیدن، حرمت-اعتباری‌نینگ باعثی اونینگ صوفیانه رقصی دیر. اؤزگه اَیترلی فضیلتی یؤق ایدی. بیر اثری بار: "مجالس العشّاق" ناملی، سلطان حسین میرزاگه اتب یازگن. اؤته سست، اکثر یالغان، بپ‌مزه و ادبسیزلرچه سؤزلر بیتیلگن. شونچه‌لیک که، بعضیلریدن کفر خوفی سپزیله‌دی. چنانچه، کؤپ‌گینه نبی و اولیالرنی مجازی عاشقلیککه منسوب قیلیب، هر قَیسیسی گه معشوق و محبوب کؤرسه‌تیپتی. ینه بو گؤللرچه غلطی ایش‌دیرکه، دپباچه‌سیده سلطان حسین میرزا: «اؤزیم‌نینگ تحریریم و

اثریم دیر»، دیب یازیپتی. کتاب آره‌سیده کیلتیریلگن کمال‌الدین حسین‌نینگ شعرلری و غزللری باشیده منتظم "محررنیکی" دیب بیتیب قۇییلگن. اوشبو کمال‌الدین حسین‌نینگ خوشامدیدن ذوالنون ارغون "هژبرالله" لقبینی آلدی.

وزیرلری. بیری مجدالدین محمد ایدی. شاهرخ میرزانینگ دانگدار دیوان بیگی، خواجه پیر احمد خوافی‌نینگ اۇغلی ایدی. بورونلری سلطان حسین میرزانینگ قبول‌خانه‌سیده کۇنگیل تۇلگودیک ترتیب و انتظام یۇق ایدی. اصراف و تلفاتلر کۇپ بۇلر، نه خلق فراوان و نه سپاهی راضی ایدی. او فرصتده مجدالدین محمد پروانه‌چی (وزیر معاونی) ایدی، اونی میرک دیر ایدیلر. سلطان حسین میرزاگه آزراق مبلغ ضرور بۇلیب، سۇره‌گنیده خزینه تأمیناتچیلری: «یۇق. تاپیش‌نینگ علاجی یۇق» دیب جواب بیره‌دیلر. شو واقعه اوستیده مجدالدین محمد حاضر ایکن. او تبسم قیله‌دی. میرزا بونینگ سببینی سۇره‌گنیده، خلوت قیلیب، کۇنگلیده‌گینی عرض قیلیب، اگر میرزا شرط قیلسه‌لر، کیلیشسه‌لر، مینینگ مرتبه‌منی یوکسلتیرسه‌لر، باشقه‌لر سۇزیمنی قَیترمه‌سه‌لر، آز فرصتده شونده‌ی قیله‌ی که: ولایت معمور، خلق راضی، خزینه بای و سپاهی دولتمند بۇله‌دی، دیدی.

میرزا هم اونینگ کۇنگلی تیله‌گندیک عهد و شرط قیلیب، بوتون خراسان مملکتیده اونی عالی اختیارلی بیک قیلیب، برچه مهم ایشلرنی ذمّه‌سیگه قۇیدی. بو هم امکانی باریچه غیرت و شجاعت کۇرسه‌تیب، آز فرصتده سپاهی و اهالینی راضی و ممنون قیلدی. خزینه‌گه هم کتّه مبلغلر توشیردی، ولایتنی معمور و آبادان ایتدی. لیکن علیشیربیک باشلیق برچه بیکلر و منصبدارلر بیلن ضد مناسبتده بۇلدی. شو باعث کۇپچیلیک اونی یامان کۇریب قالدی. حرکت و اغوا قیلیب، مجدالدین محمدنی توتتیریب، وظیفه‌سیدن توشیردیلر. اونینگ اۇرنیگه نظام‌الملک محکمه باشلیغی بۇلدی. بیر قنچه وقتدن سۇنگ نظام‌الملک‌نی هم توتتیریب اۇلدیریب، خواجه افضل‌نی عراق‌دن کیلتیریب شاه محکمه‌سی باشلیغی قیلدیلر. مین کابل‌دن کیلگن پیتلری خواجه افضل‌نی بیک قیلیب ایدیلر، محکمه‌ده مُهر هم باسردی.

ینه، خواجه عطا ایدی. گرچه بو اولردیک شاه محکمه‌سی باشلیغی بۇلمسه‌ده، لیکن

خراسان مملکتیده‌گی برچه مهم ایشلر خواجه عطانینگ کینگشیسیز عملگه آشمسدی. تقوادار، نمازخوان و دیندار کیشی ایدی. مخصوص دیني وظیفه‌لری هم بار ایکن.

سلطان حسین میرزانینگ یقینلری و تنیش- بیلیشلری شولر ایدی، ذکر ایتیلدی.

سلطان حسین میرزانینگ زمانی عجایب بیر زمان ایدی. فاضل و مثلسیز ایل بیلن خراسان، خصوصاً، هرات شهری تۆله ایدی. کیم‌که بیرار ایش بیلن مشغول بۆلسه، هِمت و مقصدی شو ایشنی کمالگه یېتکزیش ایدی.

شولردن بیری مولانا عبدالرحمن جامي ایدی: دنیوي و دیني علملرده بو زمانده اونینگ درجه‌سیده‌گی کیشی یۆق ایدی. شعریتی هم معلوم دیر. ملانینگ کمالات درجه‌سی شونده‌ی عالی‌دیرکه، اونی تعریفلشگه احتیاج یۆق. شونچه‌که کۆنگلیمدن، بو ارزیمس بیتیکلریمده اولرنینگ تبرک ناملری و آزگینه صفتلرینی شونچه‌که ثواب اوچون ذکر ایتسم، دېگن فکر کېچدی.

ینه، شیخ الاسلام سیف‌الدین احمد ایدی. مولانا سعدالدین تفتازاني نسلیدن دیر. اوندن باشلب اولادلری خراسان مملکتیده شیخ الاسلام بۆلیب کېلگن دیرلر. کوپ دانشمند کیشی ایدی .عربیه علمینی و دنیوي علملرنی یخشی بیلردی. کوپ تقوادار و دیندار کیشی ایدی. گرچه شافعي مذهبی وکیلی بۆلسه-ده، همه مذهبلرنی حرمت قیلردی. ایتیشلریچه، یېتمیش ییلگه یقین جماعت نمازینی ترک قیلمه‌گن. شاه اسماعیل هرات‌نی آلگنیده شهید بۆلدی. اولرنینگ نسلیدن کیشی قالمه‌دی.

ینه، مولانا شیخ حسین ایدی. ملا شیخ حسین سلطان ابوسعید میرزانینگ زمانیده کۆزگه کۆرینیب، کمال تاپگن بولسه-ده، سلطان حسین میرزا زمانیده هم یشه‌دی، شو باعث ذکر ایتیلدی. حکمت علمینی، عقلي علملر و کلام علمینی یخشی بیلردی. آز سۆزدن کۆپ معنا تاپیب، دقّت بیلن فکر یوریتماق اونینگ اختراعی دیر. سلطان ابوسعید میرزانینگ زمانیده اونگه جوده یقین و عالی اختیار کیشی ایدی. مملکت‌نینگ برچه مهم تدبیرلریگه اونینگ دخلی بار ایدی. محتسبلیک‌نی (دیني و دنیوي نظارت) هم هېچ کیم اوندن یخشی بجرگن

ایمس. سلطان ابوسعید میرزاگه یقین بۆلگنی طفیلی سلطان حسین میرزانینگ زمانیده شونده‌ی مثلسیز کیشینی تحقیرله‌دیلر.

ینه، ملازاده‌ی ملاعثمان ایدی. کابل تومنلریدن لَهوگر تومنی‌نینگ چرخ دیگن کینتیدن. اولوغ‌بیک میرزا زمانیده اؤن تؤرت یاشیده درس ایتگنی اوچون ملا مادرزاد(توغمه ملا) دیر ایکنلر. سمرقنددن باریب کعبه‌نی طواف قیلیب هرات‌گه کیلگنیده سلطان حسین میرزا اونی مجبوراً اوشلب توردی. کؤپ دانشمند کیشی ایدی. او زمانده اونینگدیک دانشمند کیشی یؤق ایدی. ایتیشلریچه، اجتهاد[٦] درجه‌سیگه ییتگن و لیکن اجتهاد قیلمه‌گن. اونینگ سؤزلرینی نقل قیله‌دیلر، دیر ایمیش که: «کیشی بیر نیمه‌نیکی ایگللَسه، ینه قنده‌ی قیلیب اونی اونوتیشی ممکن؟» خاطره‌سی جوده کوچلی ایکن.

ینه، میر مرتاض ایدی. حکمت علملری و عقلي علملرنی یخشی بیلردی. او کؤپ رؤزه توتگنی اوچون شونده‌ی لقب آلگن. شطرنجگه کؤپ شوق و هوسی بار ایکن. شو درجه‌ده‌که، ایکّی شطرنجچی اوچره‌سه، بیری بیلن شطرنج اؤینب، ایکّینچیسی کیتیب قالمه‌سین دیب، ایتگیدن توتیب اؤتیرر ایکن.

ینه، ملا مسعود شیرواني ایدی.

ینه، ملاعبدالغفور لاري ایدی. مولاناعبدالرحمان جامي‌نینگ هم مریدی، هم شاگردی ایدی. ملانینگ اکثر اثرلرینی ملا قاشیده اؤقیگن ایدی. "نفحات" اثریگه شرح یؤسینلیک بیر نرسه یازگن. ظاهري (دنیوي) علملرنینگ بیلیمدانی ایدی. دنیوي علملر، باطني-دیني-تصوفي علملردن هم بهره‌مند ایدی. شهرتنی یاقتیرمه‌یدیگن، قیزیق، بی‌تکلّف کیشی ایدی. هر کیمنی ملا دیسه‌لر، اونینگ آلدیده کتاب آچیب سوال بیریشدن اِیمَنمَسدی. هر قه‌ییرده بیرار درویش درگینی ایشیتسه، اونینگ قاشیگه بارمه‌گونچه تینچیمَسدی. مین خراسان‌گه بارگنیمده ملا عبدالغفور کسل ایدی. عبدالرحمان جامي‌نینگ مزارینی طواف قیلگنده، ملا

٦- اجتهاد- اولکن کشفیات قیلیش قدرتی.

عبدالغفورنی باریب کؤرگندیم، عبدالرحمان جامي‌نینگ مدرسه‌سیده اپدی. بیر نپچه کونـدن سونگ اؤشه کسللیک بیلن دنیادن اؤتدی.

ینه، میر جلال‌الدین محدث اپـدی. حـدیث علمینـی خراسـان‌ده اونینگـدپک بیلـه‌دیگن کیشی یوق اپدی، انچه اوزاق عمر کؤردی. حاضرگچه او تیریک اپدی.

ینه، میر عطاءالله مشهدي اپدی. عربي علمنـی یخشـی بیلـردی. قافیـه حقیـده هـم بیـر فارسی رساله بیتیپتی. یخشی یازگن. نقصانی شوکه، ناقل اؤزی‌نینـگ بَیتلرینـی مثـال قیلیـب کپلتیرگن. ینه هر بیر بَیت آلدیدن «چنانچه، بنده‌نینگ بو بَیتیده» سـؤزلرینی کپلتیریشـنی لازم حسابله‌گن. بو رساله‌سیده‌گی بعضی مناظره‌لریـده یخشـی اساسـلر کپلتیریبـدی. ینـه شـعر صنعتلری حقیده "بدایع الصنایع" ناملی رساله بیتیپتی، انچه یخشی یازیلگن. مذهبیده بیـر آز چپتگه چیقیشلر بار اپکن.

ینه، قاضی اختیار اپدی. قاضیلیکنی یخشی قیلدی. فقه‌ده بیـر فارسـی رسـاله یازیبـدی، یخشی رساله دیر. ینه اقتبـاس اوچـون هـر خیـل مضـمونده‌گی قـرآن آیتلرینـی یـیققن دیـر. مرغاب‌ده میرزالر بیلن ملاقات قیلگن چاغیم قاضی اختیار محمـد میریوسـف بـیلن کپلیـب مپنی کؤردیلر. بابري خطدن سؤز چیقدی. الفبپسینی سؤردی، یازیب بپردیم. اؤشـه ییغینـده حرفلرنی اؤقیب، قاعده‌لرینی اؤرگنیب، بیر نرسه‌لرنی اؤشه خطده یازدی هم.

ینه، میر محمد یوسف اپدی. شیخ الاسلام‌نینگ شاگردی اپدی. سـؤنگره شـیخ الاسـلام اونی اؤز جاییگه توصیه قیلدی. بعضی ییغینلرده قاضـی اختیـار یوقـاری اؤتیـرردی، بعضـی مجلسلرده بو. کپینچه‌لیک حربی عملـدارلیک بـیلن سـردارلیک ایشـیگه شـونده‌ی مفتـون و شیدایی بؤلدی که، اونینگ سؤزلریدن بو ایکّی ایشدن اؤزگه بیـرار معنی‌لـی نرسـه‌نی انگلـب بؤلمسدی. عملدارلیک و سردارلیک‌نینگ هر ایکّله‌سـیدن قـابلیتی هـم، اقتـداری هـم یـؤق اپدی. عاقبت اوشبو بپکارچی اورینیشلر طفیلی مالی، جـایی و خـان و مـانی بربـاد بؤلـدی. شیعه مذهبیده اپکن.

شاعرلری. بوجماعه‌نینگ پپشقدم و اساسچیسی مولاناعبدالرحمن جامي اپدی.

ینه، شیخیم سهیلي و حسین علی طفیلی جلاییر اپدی‌که، نـاملری و صـفتلری سـلطان حسین میرزانینگ بپکلری و ایچکیلری ترکیبیده ذکر اپتیلدی.

ینه، آصفي اپدی. وزیر اؤغلی بؤلگنی اوچون "آصفي" دپب تخلص آلگن. شعری گرچـه عشق محبت و احتراسدن بهره‌سیز بؤلسه‌ده، تصویر جِلالـری و معنـادن خـالی اپمـس دیـر. «مپن هرگز اؤز غزللریمنی تؤپلشگه اورینمه‌دیم» دپیه دعوا قیلگن بؤلسه‌ـده، اَفتیـدن بـو گـپ تکلفدن باشقه نرسه اپمس. بو غزللرینی اوکه‌سی یا قریناشلریدن بیری تؤپله‌گن دیر. غزلـدن اؤزگه نوع شعرنی آز یازگن. خراسان‌گه بارگنیمده مپنگه ملازمت قیلگن اپدی.

ینه، بنایي اپدی. هراتلیک دیر. آته‌سی اسـتاد محمـد سـبز (بناکـار) بنّـا بـؤلگنی اوچـون شونده‌ی تخلص آلگن. غزللریده رنگ و کیفیت بار دیر. دپوان ترتیب بپرگن. داسـتانلری هـم بار. مپوه‌لر حقیده بیر داستانی بار، متقارب بحریده، ثمره‌سیز بیر نرسه یازگن، بپکـار قـیلگن. ینه بیر قیسقه داستانی بـار، خفیـف بحریـده. بـو مثنـوینی کپینـراق توگه‌تگنـدی. بـورونلری موسیقی‌دن بپخبر بؤلگن اپکن. بو جهتدن علیشـپربپک اونگـه طعنـه قیلـر اپکـن. بیـر پیلـی سلطان حسین میرزا مَرِی‌گه قیشلش اوچون بارگنیده علیشـپربپک هـم بپرگـه کپتـه‌دی. بنـایي هرات‌ده قاله‌دی. اؤشه قیش موسیقی‌نی مشق قیله‌دی. یازگچه شونچه‌لیک حرکت قیله‌دی‌که، آهنگلر هم اختراع اپته‌دی. یازده سلطان حسین میرزا هرات‌گه کپلگنیـده اونگـه اؤزی ایجـاد قـیلگن کـوی و نقشـینی اجـرا اپتـه‌دی. علیشـپربپک تعجبلَنیـب، تحسـینلر قیلـه‌دی. بنـایي موسیقی‌ده یخشی ایشلر ایجاد قیلگن. جمله‌دن، اونینگ "نُه‌رنگ" دپب اتلگن بیر نقشی بـار. بو تؤقّیز رنگ‌نینگ یکونی و نقش‌نینگ یَلی- یَلیسی "راست" آهنگیده دیر.

بنایي‌نینگ علیشپربپک بیلن سازی کپلمس اپکن. شو سببدن خیله جفالر تارتدی. آخـری توره آلمه‌ی عراق و آذربایجان‌گه-یعقوب‌بپک قاشیگه باردی. یعقوب‌بپک قاشیده حیاتی یامان اپمس اپدی. مجلسلریده الفت اپدی. یعقوب‌بپک اؤلگنیدن سؤنگ او ولایتلرده توره‌آلمـه‌ی، هرات‌گه کپلدی. هنوز علیشپربپککه نسبتاً قلتیس هزل و کپلیشمسلیک حالتلری بـؤلردی. او جمله‌دن بیری بوکه، بیر کون شطرنج مجلسیده علیشـپربپک آیـاغینی اوزه‌تـه‌دی. بنایي‌نینـگ

آرقه‌سیگه تپگه‌دی. علیشېربېک مطایبه بیلن: «هرات‌ده عجایب بیر بلا بار دیرکه، آیاغینگنی اوزه‌تسنگ شاعرنینگ کېتیگه تپگه‌دی»، دېیدی. بنایي: «اگرییغسنگ هم شاعرنینگ آرقه‌سیگه تپگه‌دی»، دېب جواب قَیتره‌دی. آخری بو ظرافتلر طفیلی ینه هرات‌دن سمرقندگه جؤنه‌دی. علیشېربېک کؤپ و یخشی نرسه‌لر اختراع قیلگن اېدی. مبادا بیرار کیشی قَیسی دیر ایشده بیر ینگیلیک یره‌تسه، او نرسه‌نینگ رواجی و رونقی اوچون اونی "علیشېري" دېب اتردیلر. بعضیلر هزل بیلن علیشېربېککه نسبت بېرر اېدی. چنانچه، علیشېربېک قولاق آغریغیده رؤمال باغلَگنی اوچون خاتینلر کؤک رؤمالنی قییشه‌یتیریب "ناز علیشېري" دېب اته‌دیلر. بنایي هم حیرتدن جؤنش وقتیده اېشگی اوچون تؤقیم تیکووچیگه هېچ کیمده مطلقا اوچره‌مه‌گن اؤزگچه بیر تؤقیم بویورتیره‌دی و آتینی "علیشېري" دېب اته‌یدی. او "پالان علیشېري"("علیشېري تؤقیم") نامی بیلن مشهور بؤلدی.

ینه، سیفي بخاري اېدی. چینه‌کّم ملالیگی بار اېدی. اؤقیگن کتابلری‌نینگ شرح و ایضاحینی اېلگه کؤرسه‌تیب اؤز علمینی اثبات قیلردی. دېوان ترتیب بېرگن اېدی. ینه بیر دېوانی هم بارکه، برچه هنرمندلر اوچون یازگن دیر. مقاللرنی کؤپ قؤللەگن. داستانی یؤق دیر. چنانچه اوشبو قطعه بو حال‌نینگ دلیلی دیر:

مثنوي گرچه سنت شعراست،
من غزل فرض عین می‌دانم.
پنج بَیتی که دلپذیر بود،
بهتر از خمسه‌تین می‌دانم.

(مضمونی:
گرچه داستان شعرنینگ سنتی دیر،
مېن غزلنی فرض عین دېیمن.
دلکش‌گینه بېش بَیتنی، راستی
ایکّی "خمسه"دن اوستون قؤیه‌من .)

اونینگ فارس تیلیده بیتگن عروض رساله‌سی بار. جوده آز سؤزلی دیر. بیراق بیر حساب بیلن جوده کؤپ سؤزلی دیر. آز سؤزلیگی شو معناده‌که، کیره‌کلی نرسه‌لرنی یازمه‌گن. کؤپ سؤزلی دیگنیمیزنینگ باعثی-روشن و معلوم سؤزلرنی نقطه و عربي افاده‌سیگچه یازیب چیققن. شرابنی کؤپ ایچر ایکن، شرابخؤر ایکن. قتّیق ضربلی مشتی بار ایکن.

ینه، عبدالله مثنویگوی (داستانچی) ایدی. جامدن دیر. ملا عبدالرحمان جامي گه خواهرزاده (سینگلیسی‌نینگ اؤغلی) بؤله‌دی. تخلصی "هاتفی" ایدی. "خَمسه" گه جواباً داستانلر یازگن. "هفت پیکر" گه جواباً بیتگن مثنویسی "هفت منظر" دیب نامله‌دی. "اسکندرنامه" گه جواباً "تیمورنامه" داستانینی بیتگن. بو داستانلر ایچیده "لیلی و مجنون" مشهورراق دیر. بیراق لطافتی شهرتیچه ایمس.

ینه، میر حسین معمایي ایدی. ذاتاً معمانی هیچ کیم اونچه یازالگن ایمس. همیشه وقتی معما اؤیلب تاپیشگه صرفلنر ایکن. جوده فقیر، بیچاره‌حال و بختسیز کیشی بؤلگن ایکن.

ینه، ملا محمد بدخشي ایدی. اشکمش‌دن دیر. اشکمش بدخشان ترکیبی گه کیرمه‌یدی. اونینگ "بدخشي" تخلصینی آلگنی قیزیق. شعری یوقاریده ذکر ایتیلگن شاعرلرنیکیچه ایمس. معما حقیده بیر رساله یازگن. معماسی هم اونچه یخشی ایمس. خوش‌صحبت کیشی ایدی. سمرقنده مینگه ملازمت قیلگندی.

ینه، یوسف بدیعي ایدی. فرغانه ولایتیدن. قصیده‌نی یامان بیتمس ایکن.

ینه، آهي ایدی. غزلنی عجب بیر یؤسینده یازردی. آخرگی پیتلری ابن حسین میرزا قاشیده بؤلر ایدی. دیوانی بار.

ینه، محمد صالح ایدی. یاقیملی غزللری بار. بیراق سیلّیقلیگی مزه‌سیچه ایمس. تورکی شعری هم بار. یامان یازمه‌یدی. کیینراق شیبانی‌خان قاشیگه کیلگن ایدی. درحقیقت، حرمت و اعتبار قازاندی. شیبانی‌خان‌گه اَتَب رمل مسدس مخبون-"سُبحه" وزنیده بیر تورکی داستان بیتگن. انچه سست و بؤشتاب دیر. اونی اؤقیگن کیشی‌نینگ محمد صالح شعریتیدن کؤنگلی ساوییدی. بیر یخشی بَیتی بو دیر:

بۆلدی تنبل‌گه وطن فرغانه،

قیلدی فرغانه‌نی تنبلخانه.

اندیجان ولایتینی تنبلخانه هم دییدیلر. او مثنویده بوندن یخشی بَیت یۆق. یره‌مس، ظالم طبیعتلی و بی‌رحم کیشی ایدی.

ینه، شاه حسین کامي ایدی. اونینگ شعرلری هم یامان ایمس. غزلگوی دیر. در واقع، دیوانی هم بار.

ینه، هلالي ایدی. حاضر هم تیریک. غزللری تپکیس، سیلّیق، رنگدار و جایداریراق دیر. دیوانی هم بار. خفیف بحریده "شاه و درویش" ناملی بیر داستان بیتگن. گرچه بعضی بَیتلری یخشی بولسه هم، لیکن مثنویسی‌نینگ مضمونی کاوک (ایچی بۆش) و قوریلیشی جوده خراب دیر. ایلگریگی شاعرلر عشق و عاشقلیک اوچون داستان یازگنلریده، عاشقلیکنی ایرگه، معشوقلیکنی عیالگه نسبت قیلگنلر. هلالي درویشنی عاشق قیلگن، شاه‌نی- معشوق. شاه‌نینگ فعل-اطواری و گپ-سۆزلرینی افاده ایتگن بَیتلریده شاه‌نی بوزوق و فاحشه قیلیب تصویرلبدی. اوز مثنویسی اوچون بیر ییگیتنی و ینه شاه ییگیتنی بوزوق و فاحشه‌لردیک تعریف قیلگنی جوده ناجۆیه ایش دیر. اونینگ خاطره‌سی جوده کوچلی ایکن، اۆتّیز-قیرق مینگ بَیتنی یاددن بیلرکن. فارسی تیلده‌گی ایکّی "خمسه" نینگ اکثر بَیتلری یادیده بار، دییدیلر. عروض، قافیه و شعر علمیگه انچه ماهر دیر.

ینه اهلی دیر، خط-سواد سیز دیر. شعرلری یامان ایمس. دیوانی هم بار.

خطاطلری. چیرایلی خط بیتووچیلردن هم انچه کیشی بار ایدی. لیکن برچه‌سی نینگ پیشقدمی نستعلیق یازوویده سلطان علی مشهدي ایدی. او سلطان حسین میرزا و علیشیربیک نینگ کۆپلب متنلرینی کۆچیردی. هر کونی اۆتّیز بَیت میرزا اوچون و ییگیرمه بَیت علیشیربیک اوچون یازردی.

نقاشلری. مصورلردن بهزاد ایدی. مصورلیک ایشینی اۆته نازک قیله‌دی. لیکن

سقالسیز کیشی چهره‌سینی یامان چیزه‌دی. بقبقه‌سینی کوپ اوزون تارته‌دی. سقاللیک کیشینی خوش‌چهره قیلیب یوباره‌دی.

ینه، شاه مظفر ابدی. رنگ تصویرنی کؤپ نازک قیلر ابدی. سقالنی هم اؤته نازک چیزردی. کؤپ عمر کؤرمه‌دی. اونینگ تصوفگه عاید بیر اثری بار، یامان ابمس. اَفتیدن، اَیریم فکرلر اونینگ اؤزینیکی ابمس. عین اؤسه‌یاتگن دوریده عالمدن اؤتدی.

موسیقی اهلی. موسیقی‌چیلردن قانوننی هیچ کیم خواجه عبدالله مرواریچه چلالمس ابدی (بو حقده یازگن ابدیک).

ینه، قول‌محمد عودي ابدی. غیجکنی هم یخشی چلردی. او غیجککه اوچ قیل تَقدی. چالغوچیلردن و ساز اهلیدن هیچ کیم اونچه کوپ پیشرو باغلَگن ابمس دیر. پیشرودن اؤزگه کویلری اونچه‌لیک ابمس دیر.

ینه، شیخي ناي ابدی. عودنی، غیجکنی هم یخشی چلر ابکن. اون ایکّی-اؤن اوچ یاشیدن بیری نَی‌نی یخشی چلرکن. بیر نوبت بدیع‌الزمان میرزانینگ صحبتیده بیر کوینی نَی‌دن یخشی چیقره‌دی. قول‌محمد غیجکده او کوینی چله آلمه‌یدی و: «غیجّک نامکمل ساز دیر»، دیدی. شیخي در حال قول‌محمدنینگ قؤلیدن غیجکنی آلیب، او کوینی غیجکده یخشی و تینیق قیلیب چله‌دی. شیخي‌دن ینه بیر نرسه‌نی روایت قیله‌دیلر: آهنگ ادراکیده شو درجه‌ده ماهر ابکن که، فلانی‌نینگ فلان پرده‌سی بونگه آهنگ دیر، دیب ایترکن. لیکن کؤپ کوی ایجاد ابتمه‌یدی. بیر-ایکّی نقشنی اونیکی، دیدیلر، خلاص.

ینه، شاه‌قول غیجکي ابدی. عراق‌دن دیر. خراسان‌گه کیلیب ساز مشق قیلیب، اؤسدی. انچه‌گینه نقش، پیشرو و آهنگلر یره‌تگن.

ینه، حسین عودي ابدی. عودنی یاقیملی چلیب، معنی‌لی قؤشیقلر ایتردی. عودنینگ تارلرینی یکه قیلیب چلگن شو. عیبی بو ابدی که، کؤپ ناز بیلن چلردی. شیبانی‌خان بیر نوبت ساز چلیشنی بویوره‌دی. تکلف قیلیب هم یامان چله‌دی، هم اؤز سازینی آلیب کیلمَی، یره‌مس ساز کیلتیره‌دی. شیبانی‌خان بونی فهمله‌یدی. ضیافت پیتیده‌یاق، بؤینیگه

باپلب مشت توشیریشلرینی بویوره‌دی. شیبانی‌خان‌نینگ عالمده قیلگن بیر یخشی ایشی بؤلسه- شُو دیر. ذاتاً جوده تؤغری ایش قیلگن. بونقه نازک اِبرکک‌نسخه‌لرگه بوندن قتّیقراق جزا کبره‌ک.

ینه، بسته‌کارلردن غلام شادي ابدی. شادي حافظ‌نینگ اؤغلی ابدی. او ساز چلر، لبکن بو سازنده‌لر دوره‌سیده چلمسدی. یخشی کویلری و نقشلری بار. او زمانده اونینگدبک کؤپ نقش و کوی باغلَگن کیشی یؤق ابدی. آخری شیبانی‌خان اونی قازان خانی محمد امین‌خان قاشیگه یؤباردی. اوندن باشقه خبر کبلمه‌دی.

ینه، میر عزو ابدی. ساز چلمسدی، بسته‌کار ابدی. گرچه آزگینه آهنگ یره‌تگن بؤلسه-ده، یخشی ایشلری بار.

بنایي هم بسته‌کار ابدی. یخشی کوی و نقشلری بار دیر.

ینه بو ابل ایچره تبنگی یؤق پهلوان محمد بوسعید ابدی. کوره‌شده هم پیشقدم ابدی. شعر هم یازردی. کوی و نقشلر باغلردی. "چارگاه"ده بیر یخشی نقشی بار. خوش صحبت کیشی ابدی. کوره‌شچی پالوان بؤلیش بیلن بیرگه، بونچه‌لیک معنوي فضیلتلر نینگ اِیگه‌سی بؤلماق غرایب دیر. سلطان حسین میرزا عالمدن اؤتگنیده میرزالردن بدیع‌الزمان میرزا و مظفر میرزا حاضر ابدیلر. مظفر حسین میرزا سویوکلی اؤغیل و محمد بوروندوق برلاس، عالی اختیارلی بیک ابدی، آته‌بیگی ابدی، آنه‌سی خدیچه‌بیگم ابدی. میرزانینگ اعتبارلی خاتینی ابدی. سلطان حسین میرزانینگ توغیشگنلری هم مظفر میرزاگه خیله خیرخواه ابدیلر. شولر سببلی بدیع‌الزمان میرزا ایکّیلنیب، کبلمسلیک خَیالیده ابدی. مظفر میرزا و محمدبیک اوزلری آتلَنیب باریب، بونده‌ی بی‌قرارلیکنی میرزانینگ کؤنگلیدن چیقریب، بدیع‌الزمان میرزانی کبلتیردیلر. سلطان حسین میرزانی هرات‌گه آلیب باریب، پادشاهانه رسم و قاعده بیلن کؤتریب، مدرسه‌سیده دفن قیلدیلر. بو فرصتده ذوالنون‌بیک هم حاضر بؤلدی. محمد بوروندوق‌بیک، ذوالنون‌بیک و ینه سلطان حسین میرزادن قالگن و بو میرزالر بیلن بؤلگن بیکلر ییغیلیب، اتفاق قیلیب، بدیع‌الزمان میرزا بیلن مظفر حسین میرزانی هرات

تختیـده شـریکلیک پادشـاه قیلـدیلر. بـدیع‌الزمان میـرزا ایشـیگیده عالی‌اختیـارلی بیـک ذوالنون‌بیک، مظفر حسـین میـرزا ایشـیگیده عـالی اختیـارلی بیـک محمـد بوروونـدوق‌بیک تعیینلندی. بدیع‌الزمان میرزا تامانیدن شهر قلعه‌بیگی شیخ علی تغایی، مظفر میـرزا طرفیـدن یوسف علی کؤکَلداش بؤلدی. بو قیزیق بیر واقعه ایدی. پادشاه‌لیکده هیچ قچـان شـریکلیک ایشیتیلگن ایمـس. شـیخ سـعدي سـؤزی مضـمونی‌نینگ عکسـی صـادر بؤلـدی. زیـرا، او "گُلسـتان" اثریـده: «اؤن درویـش بیـر قالینـده اوخله‌یـدیلرو، ایکّـی پادشـاه بیـر اقلیمگـه سیغمه‌یدی»، دیب یازگن ایدی.

تؤقّیز یوز اؤن ایکّینچی(۱۵۰۷-۱۵۰٦) ییل واقعه‌لری

محرّم آیی اؤزبکنی دفع قیلیش مقصدیده خراسان‌گه جؤنه‌دیک. غؤربند و شیبرتو یـؤلی بـیلن روانه بؤلدیک. جهانگیر میرزا او ولایتدن ناخوشلیک بیلن چیققن اپدی. «او اَیماقنی اؤزیگـه قؤشیب آلسه، ینه نې یامانلیکلرو فتنه‌لر صادر بؤلیشـی ممکـن»، دپـب اؤیلـه‌دیم. شـونینگ اوچون اُشتُر شهریده، اوروقدن اَیریلیب، اونگه ولی خزینه‌چی‌نـی و دولـت قـدم قـراوول‌نـی قؤییب، اَیماقنی تپزراق قؤلگه آلـه‌یلیک، دپیـه شاشـیلینچ جؤنـه‌دیک. اؤشـه کـونی ضـحاک قلعه‌سیگه پپتیب کپلدیک. اوندن گنبذک داوانیدن آشیب، سایقان آرقه‌لی توشیب، دندانشکن داوانیدن اؤتیب، کاهمرد سیهونلیگیگه توشیلدی.

سید افضل تعبیرچیگه سلطان محمد دؤلـدای‌نـی قؤشـیب، کابـل‌دن یؤلگـه توشـگنیمیز حقیده سلطان حسین میرزاگه مکتوب یوباریلدی. جهانگیر میرزا کپینراق قالگن اپکن. بامیان تؤغریسیگه پپتگن چاغیمیز اولر ییگیرمه-اؤتّیز کیشی بیلن بامیان‌گه قرەب کپلـه‌یاتگن اپکـن. بامیان‌گه یقین پپتگنلریده بیزنینگ آرتده قالگن اوروق چادرلرینی کؤردیلر. اولرنـی بیـز دپـب خَیال قیلیب تپزده، قَیته‌دیلر. اؤرده‌لریگه باریب، هپچ نرسه‌گه قرەمه‌ی کؤچـه‌دیلر. آرقه‌لریگـه قرەمه‌ی اؤزلرینی یکّه اؤلنگ ییرلریگه تارتیشه‌دی.

شیبانی‌خان بلخ‌نی قمـل قـیلگن اپـدی. بلـخ‌ده سـلطان قولیچـاق قؤرغـان‌بپگی اپـدی. شیبانی‌خان ایکّی-اوچ سلطان‌نی اوچ-تؤرت مینگ کیشی بـیلن بدخشـان‌گـه هجـوم قیلـیش اوچون یوباردی. او پیتی مبارکشاه و زبیر کپلیب ینه ناصر میرزاگه قؤشیلگن اپدیلر. بـورونراق

قصاص و کېکلری بار اېدی. کِشم‌نینگ پستیده شاهدان‌ده کِشم دریاسی‌نینگ شرقی طرفیده لشکر تارتیب اۏتیرگنلریده اۏزبکلر تانگ آتمه‌یاق تونگی قیرغینگه یاپیریلیب کېلیب، کِشم دریاسینی کېچیب اۏتیب، ناصر میرزانینگ اوستیگه یوردی. ناصر میرزا درحال اۏزینی قیرگه تارتدی. قیرده‌گی آدملرینی ییغیشتیریب، کَرنَی چَلدیریب، آلغه سیلجیگنچه اۏزبکلرنی سوریب قاچیردی. کِشم دریاسی کتّه اېدی. اۏزبکلر شو سوودن کېچیب کېلگندیلر. اولرنینگ کۏپچیلیگی اۏق یېدی، قیلیچ آستیده قالدی. جوده کۏپ کیشیسی قۏلگه توشدی. سووده هم کۏپ کیشی اۏلدی.

مبارکشاه و زبیر (ناصر) میرزادن یوقاریراقده-کِشم طرفیده اېدیلر. اولرنینگ اوستیگه یوباریلگن اۏزبکلر اولرنی قیرگه قاچیردی. ناصر میرزا یاونی قاچیره‌یاتگنده بوندن خبر تاپیب، اۏشه آدملر اوستیگه یوردی. یوقاریدن کۏهستان بېکلری (مبارکشاه و زبیر) هم آتلیق-یَیاوینی ییغیب جنگگه کیریشلری بیلن اۏزبکلر توریش بېره آلمه‌دیلر، قاچدیلر. بو جماعتدن هم کۏپ کیشی قۏلگه توشدی، کۏپ کیشی اۏق یېدی، قیلیچده چاپیلدی و سووده آقدی. چمه‌سی مینگ-مینگ بېش یوز اۏزبک اۏلدی. ناصر میرزانینگ بیر یخشی ظفری منه شو اېدی. بو خبرنی کاهمرد سیهونلیگیده اېکنلیگیمیزده ناصر میرزانینگ کیشیسی کېلتیردی.

اوشبو یورتده اېکنده بیزنینگ لشکر باریب، اۏغري و دهانه‌دن دان-دون آلیب کېلدیلر. بو یېرده خراسان‌گه یوباریلگن سید افضل بیلن سلطان محمد دۏلدای‌دن خطلر کېلدی. بو-سلطان حسین میرزا وفاتی‌نینگ خبری اېدی. اوشبو خاندان‌نینگ ناموسینی اۏیلب خراسان‌گه قره‌ب جۏنه‌دیک. بو یوریشده باشقه مقصدلر هم بار اېدی. اَجر دره‌سی‌نینگ ایچی بیلن اۏتیب تۏپ، مَندَغان و بلخاب بیلن قویی توشیب، کۏه صاف‌گه چیقیلدی. اۏزبکلرنینگ سان چهاریک‌نی تالان-تاراج قیلگنیدن خبر تاپیب، قاسم‌بېک‌نی لشکر بیلن تالانچی اۏزبکلر اوستیگه یوباردیک. باریب، اوچره‌تیب، یخشی یېنگیب، کۏپ باش کېسیب کېلتیردیلر. جهانگیر میرزاگه و اَیماقلرگه کیشیلر یوباردیک. اولردن خبر آلگونچه

بیر نچه کون کؤه صاف ییلاویده اؤتیردیک.

بو ییرلرده کییک جوده کؤپ بؤله‌دی. بیر مراتبه آوله‌دیک. بیر-ایکّی کوندن سؤنگ اَیماقلرنینگ همه‌سی کپلیب ملازمت قیلدیلر. اَیماقلرگه جهانگیر میرزا بیر نچه مرتبه کیشیلر یوباردی. بیر سفر عمادالدین مسعودنی یوباردی. بارمه‌دیلر. مپنینگ قاشیمگه کپلدیلر. آخری جهانگیر میرزاگه ضرورت بؤلدی که، کؤه صاف‌دن دره‌ی‌پای‌گه توشگنیده کپلیب مپنی کؤردی. بیزنینگ نیتیمیز خراسان‌گه باریش بؤلگنیدن میرزاگه قره‌مه‌ی، اَیماققه پروا قیلمه‌ی، گرزیوان، المار و قَیصار، چپچکتو بیلن یوریب، فخرالدین‌اؤلومی[1]دن اوتیب، بادغیس‌گه قره‌شلی دره‌ی بام دپگن ییرگه کپلدیک.

عالم سپرغوغا اپدی. شو سببلی هرکیم ولایت و خلقدن علاجی باریچه بیرار نرسه تارتیب آلیشگه، نیمه دیر اؤندیریشگه حرکت قیلردی. بیز هم بیریاقدن او ییرلرده‌گی اَیماق و تورکلرگه سالیق سالیب، نرسه‌لر آلیشگه کیریشدیک. شو بیر-ایکّی آی‌نینگ ایچیده اوچ یوز تومن کپَکي (پول) آلیندی، چمه‌سی. بیزدن بیر نچه کون بورونراق اؤزبک‌نینگ تالانچیسینی خراسان ایلغاری (هجومچی قِسمی) و ذوالنون‌بپک‌نینگ کیشیلری پنده و مروچاقده پینگیب، کؤپ اؤزبک‌نی اؤلدیرپیدیلر.

بدیع‌الزمان میرزا، مظفر میرزا، محمد بوروندوق برلاس، ذوالنون ارغون اؤغلی شاه‌بپک بلخ‌ده سلطان قولیچاق‌نی قمل قیلگن شیبانی‌خان‌نینگ اوستیگه یوریش مقصدیده سلطان حسین میرزانینگ برچه اؤغیللری‌گه کیشیلر یوباریب چقیرتیردیلر. اوشبو حرکت بیلن هرات‌دن هم چیقدیلر. اولر بادغیس‌گه پپتگنلریده، چهل‌دختران‌ده ابوالحسن میرزا مرودن کپلیب قؤشیلدی. اوندن سؤنگ ابن حسین میرزا هم تؤن و قاپین‌دن کپلدی. کپپک میرزا مشهدده اپدی. بیر نچه مرته کیشیلر یوبارسه‌لر-ده، نامعقول سؤزلر ایتیب، نامردلیک قیلیب کپلمه‌دی. اونینگ کینه-کدورتی مظفر میرزادن اپدی، یعنی: "او پادشاه بؤلگنده، مپن قنده‌ی

۱- اؤلوم -

قیلیب اونینگ قاشیگه باره‌من؟!" دېردی. شونده‌ی بیر پیتده-برچه آغه-اینی بیر یېرده ییغیلیب، اتفاق بۏلیب، شیبانی‌خان‌دېک غنیم اوستیگه عزم و جزم قیلیب یوره‌یاتگنیده انه شونده‌ی بې‌مزه کینه‌خواهلیگینی قیلیب کېلمه‌دی. اونینگ بو کېلمگنینی حاضرچه کینه‌خواهلیککه یۏیَرلر، حال‌بوکه برچه بونی نامردلیک دېب اۏیله‌دی.

بوندن مقصد شوکه، بو دنیاده کیشیدن انه شونده‌ی نرسه‌لر اېسده قاله‌دی. عقل اېگه‌سی بۏلگن هر قنده‌ی آدم، آرتیدن یامان سۏز بیلن اېسلنه‌دیگن ایشلرگه نېگه قۏل اوررکین، اېس-هوشی جاییده بۏلگن هر بیر کیشی دنیادن اۏتگچ تحسینلر بیلن اېسلنه‌دیگن ایشلرنی قیلیشگه نېگه اورینمس اېکن؟ اسم‌نینگ یادگه آلینیشینی حکیملر ایکّینچی عمر دېگنلر.

مېنگه هم اېلچیلر کېلدی. سۏنگره محمد بوروندوق برلاس هم کېلدی. مېن نېگه بارمه‌یین؟! یوز-ایکّی یوز ییغاچ یۏلنی شو مصلحت اوچون باسیب اۏتیبمن. مېن محمدبېک بیلن‌آق یۏلگه توشدیم. او فرصتده بدیع‌الزمان میرزا و مظفر میرزا مرغاب‌گه کېلیشگن اېدی. دوشنبه کونی جمادی الآخر آیی‌نینگ سکّیزینچیسیده میرزالر بیلن ملاقات بۏلدی. ابوالمحسن میرزا یریم کوروه یۏل باسیب، مېنینگ استقبالیمگه کېلگندی، اوچره‌شدیک. مېن بو طرفدن آتدن توشدیم، ابوالمحسن میرزا او طرفدن آتدن توشدی. باریب، کۏریشیب، ینه آتگه چیقدیک. ایلگری سیلجیگنیمیزده اۏرده‌نینگ یقینیگه مظفر میرزا و ابن حسین میرزا کېلدیلر. اولر ابوالمحسن میرزادن کیچیک اېدیلر. استقبالیمیزگه بورونراق چیقیشلری کېره‌ک اېدی. چمه‌سی اولر کېچراق یۏلگه چیقیشگن. بو کېچیکیش تکبرلیکدن اېمس، بلکه خمار طفیلی اېکن، بو گناه کدورتدن اېمس، عیش-عشرت سببیدن اېکن.

مظفر میرزا مبالغه قیلدی، آت اوستیده کۏریشدیک. ابن حسین میرزا بیلن هم اوشبو نوع کۏریشیلدی. کېلیب بدیع‌الزمان میرزانینگ اېشیگیگه توشدیک. آدم بېحد کۏپ تۏپلنگن، شونچه‌لیک تۏپالان اېدی که، تیقیلینچده بعضی کیشی‌نینگ اوچ-تۏرت قدم یۏلده آیاغی یېرگه تېگمس اېدی. بعضی بیراو ایش-کوچ اوچون قَیتماقنی خَیال قیلسه، بې‌اختیار تۏرت-بېش قدم آرتگه سوریب باریشر اېدی. بدیع‌الزمان میرزانینگ محکمه اوییگه یېتدیک. شونگه

قرار قیلینگن ایدی که، مېن اویگه کیرگچ، تعظیم قیله‌من. بدیع‌الزمان میرزا اؤرنیدن توریب، پایگککه کېله‌دی و کؤریشه‌میز. مېن اویگه کیرگچ، بیر تعظیم قیلدیم و تؤخته‌مه‌ی اونگه قره‌ب یوره باشله‌دیم. بدیع‌الزمان میرزا شاشیلمه‌ی اؤرنیدن توریب، سستراق یوردی.

قاسم‌بېک مېنینگ خیرخواهیم، مېنینگ ناموسیم اونینگ ناموسی ایدی، بېلباغیمدن بیر تارتدی، هوشیار تارتدیم. سېکینراق یوریب، بېلگیلنگن یېرده کؤریشیلدی. بو کتّه آق اویده تؤرت تؤشک سالگن ایدیلر. بدیع‌الزمان میرزانینگ آق‌اویلری[۲]، البته، یان ایشیکلیک بؤلردی. میرزا دایم شو ایشیک‌نینگ یانیده اؤتیرردی. بیر تؤشکنی شو ایشیک یانیگه سالگندیلر. بدیع‌الزمان میرزا و مظفر میرزا شو تؤشککه اؤتیردیلر. ینه بیر تؤشکنی اؤنگ طرفگه سالیشگن ایدیلر. ابوالمحسن میرزا و مېن اؤشه تؤشکده اؤتیردیک. بدیع‌الزمان میرزانینگ تؤشگیدن قویی چپ یانده ینه بیر تؤشک سالینگن ایدی. اؤزبک شَیباني سلطانلریدن قاسم سلطان (میرزانینگ کویاوی، قاسم حسین سلطان‌نینگ آته‌سی ایدی) و ابن حسین میرزا انه شو تؤشکده اؤتیردیلر. مېنگه سالگن تؤشکدن قویی اؤنگ قؤلیمده ینه بیر توشک سالگندیلر. جهانگیر میرزا بیلن عبدالرزاق میرزا اؤشه تؤشکده اوتیردی. محمد بوروندوق‌بېک، ذوالنون‌بېک و قاسم‌بېک اؤنگ یانده قاسم سلطان بیلن ابن حسین میرزادن بیرآز قوییراق اؤتیردیلر.

آش تارتیلدی. صحبت مَورِدی بؤلمه‌سه‌ده، آش تارتیله‌دیگن یېرگه خان‌تخته قؤییب، آلتین و کوموش می کؤزه‌چه‌لرینی اونینگ اوستیگه تېردیلر. بورونلری بیزنینگ آته-بابالر چینگیز عادتینی جوده حرمت قیلردیلر. بزم و محکمه‌ده، تؤی و آشده، اؤتیریش و توریشده عادتگه خلاف ایش قیلمسدیلر. چینگیزخان‌نینگ عادتی عالی قطعی حجت ایمس دیرکه، البته کیشی اونگه عمل قیلسین! هر کیمدن یخشی قاعده قالگن بؤلسه، اونگه عمل قیلماق کېره‌ک. اگر آته یامان ایش قیلگن بؤلسه، یخشی ایش بیلن المشتیرماق کېره‌ک.

۲- آق اوی- آق کیگیزدن ایشلنگن کتّه اؤتاو، چادر.

آشدن سۏنگ آتلَنیب، توشگن پیرگه کېلدیم. بیزنینگ اۏرده بیلن میرزالر اۏردەسی‌نینگ آرەسی بیر شرعی کېلردی. ایکّینچی سفر کېلگنیده بدیع‌الزمان میرزا بورونگیدېک تعظیم قیلمەدی. محمد بوروندوق‌بېککه و ذوالنون‌بېک آرقەلی: «گرچه یاشیم کیچیک بۏلسه‌ده، مرتبەم اولوغ دیر. آته تختی، سمرقندنی، ایکّی باره جنگ بیلن آلیب اۏتیریبمن. بو خاندان اوچون دشمن بۏلگنلر بیلن قنچه جنگ و جدل قیلگنمن، شو باعث مېنینگ تعظیمیمده بۏلمسلیک اساسسیزدیر»، دېب ایتتیردیم. بو سۏز یېتکزیلگچ، معقول بۏلگنی اوچون، اعتراف اېتیب، تعظیمنی کۏنگیلده‌گیدېک قیلدی.

ینه بیر نوبت بدیع‌الزمان قاشیگه بارگنده پیشین نمازیدن سۏنگ می بزمی بۏلدی. مېن او پیتلری ایچمسدیم. عجب آراسته بزم اېدی. دسترخوانلرگه تورلی-تومن غذالر قۏییلگن اېدی: تاووق کبابی، غاز کبابی، هر خیل طعاملردن تارتدیلر. بدیع‌الزمان میرزانینگ بزمینی کۏپ تعریف قیلر اېدیلر. درحقیقت، بېغش و تشویشسیز، ساکن بزم اېدی. مرغاب یاقەسیده اېکنده ایکّی-اوچ مراتبه میرزانینگ می بزمیده حاضر بۏلدیم. ایچمسلیگیمنی بیلگنلیکلری اوچون می تکلیف قیلمەدیلر.

مظفر میرزانینگ بزمیگه هم بیر نوبت باردیم. حسین علی جلاییر و میر بدر مظفر میرزا قاشیده اېدیلر. او بزمده هم قتنەشدیلر. کیف بۏلگنیده میر بدر رقصگه توشدی، یخشی رقصگه توشدی. اَفتیدن، او نوع رقص میر بدرنینگ اختراعی دیر. میرزالر هراتدن چیقیب، اتفاق قیلیب، ییغیلیب مرغاب‌گه کېلگونلریچه اوچ-تورت آی اۏتدی.

سلطان قولیچاق‌تنگ قالیب بلخ قلعەسینی اۏزبککه بېردی. اۏزبک بلخنی آلگنیدن سۏنگ بو جمعیت‌نینگ خبرینی اېشیتیب، سمرقندگه قَیتیب کېتدی. بو میرزالر گرچه صحبت و صحبت‌آرالیکده، مناسبت و ملازمتده ماهر بۏلسەلر-ده، لېکن سپاهیلیک رنگ و بۏیاغیدن ییراق، مردانەلیک و جنگ و جدلدن چېتده اېدیلر. مرغاب‌ده اۏتیرگن پیتلریمیز حق‌نظر چَپَنی تۏرت-بېش یوز کیشی بیلن کېلیب، چېچکتو یېرلرینی تالان-تاراج قیلدی، دېگن خبر کېلدی. برچه میرزالرحاضر بۏلیب، کۏپ اورینیب بو تالانچیلرنینگ اوستیگه

هجومچی لشکر یوباره‌آلمه‌دیلر. مرغاب بیلن چپچکتونینگ آره‌سی اؤن ییغاچ یـؤل دیـر، بـو ایشنی مېن قیلماقچی بؤلدیم. ناموس قیلیب، مېنگـه هـم رخصـت بېرمـه‌دیلر. شـیبانی‌خان قَیتگنیده، ییل هم آخرلب قالگندی. شونده‌ی قرارگه کېلیندی: بو قیش میرزالـر هـر قَیسیسـی اؤزیگه مناسب بېرده قیشلب، اېرته بهار ییغیلیشیب غنیمنی دفع اېتیشگه یؤل آلـه‌دیلر. مېنگـه هم خراسان بېرلریده قیشلشنی تکلیف قیلدیلر.

کابل وغزنی توپالانچی و جنجلکشلر مکـانی اېـدی، تـورک، مؤغـول، اَیمـاق، افغـان و هزاره‌دن تشکیل تاپگن خیلمه-خیل اېل و اولوس شو بېرلرده ییغیلگن اېدیلر. ینه خراسان بیلن کابل آره‌سیده یقینراق تاغ یؤلی بار اېدی، اگر قار و مـوز کبـی نرسـه‌لر تؤسـیق بؤلمسـه، بیـر آیچه‌لیک، تېکیس یؤل بیلن اېسه قیرق-اېلّیک کونلیک یؤل اېدی. ولایتدن هم هنـوز کؤنگیـل خـاطرجمع اېمسـدی. خیرخـواهلردن هـېچ کـیم بیزنینـگ او بېـرده قیشلشـیمیزنی معقـول کؤریشمه‌دی. میرزالرگه عذر اَیتدیک. قبول قیلمه‌دیلر، کؤپراق تکلیف قیلدیلر. هر قنچه عـذر ایتسک-ده، تکلیفنی قطعِیراق قؤیدیلر. آخری بدیع‌الزمان میـرزا، ابوالمحسـن میـرزا و مظفـر میرزا آتلنیب، مېنینگ اوییمگه کېلیب، خراسان‌ده قیشله‌ماق تکلیفینی قیلدیلر. میرزالر یـوزی اوچون یؤق دېیالمه‌دیک. بونده‌ی پادشاه‌لرنینگ اؤزلری کېلیب، تورمـاق تکلیفینـی قیلـدیلر. بونینگ اوستیگه دنیاده هرات‌دېک شهر یـؤق دیـر و سـلطان حسـین میـرزا زمانیـده اونینـگ تصرفی و تکلفیدن هرات‌نینگ زېب-زېنتی بیرگه اؤن، بلکه ییگیرمه برابر ترقي قـیلگن اېـدی، اونی کؤرماق آرزوسی هم انچه اېدی. بو سببلرگه کؤره تکلیفنی قبول قیلدیک.

ابوالمحسن میرزا اؤز ولایتیگه، مروگـه کېتـدی. ابـن حسـین میـرزا هـم تـؤن و قاییـن‌گـه جؤنه‌دی. بدیع‌الزمان میرزا و مظفر میرزا هرات‌گه جؤنب کېتـدیلر. ایکّـی-اوچ کـون کېینـراق چهل‌دختران و تاش‌رباط یؤلی بیلن مېن هم هرات‌گه یؤل آلدیم.

برچه بېگملر، مېنینگ عمه‌م پاینده سـلطان‌بېگم، خدیچـه‌بېگم، آفـاق‌بېگم، ینـه سـلطان ابوسعید میرزانینگ قیزلری-عمه بېگملـر همه‌سـی سـلطان حسـین میرزانینـگ مدرسه‌سـیده ییغیلـدیلر. برچـه بېگیملرنـی سـلطان حسـین میرزانینـگ مقبره‌سـیده اېکنلیکلریـده باریـب

کؤردیم. اول پاینده سلطان‌بیگم بیلن تعظیم قیلیب کؤریشدیم. اوندن سؤنگ آفاق‌بیگم بیلن تعظیمسیز کؤریشدیم. کیین خدیجه‌بیگم بیلن تعظیم قیلیب کؤریشدیم. بیر زمان بونده اؤتیریب، قاریلر قرآن اؤقیگنلریدن سؤنگ خدیجه‌بیگیم‌نینگ چادری تیکیلگن جَنوبی مدرسه‌گه باردیک. خدیجه‌بیگم نامیدن آش تارتدیلر. آش تارتیلگندن سؤنگ پاینده سلطان‌بیگیم‌نینگ اوییگه باردیم. اؤشه کیچه او ییرده بؤلدیم. اول مینگه باغِ نَوده (ینگی باغ) قؤنیمجای تعیین قیلگن ایدیلر. ایرته‌سی ایرته‌لب کیلیب باغِ نوده توشدیم. باغِ نوده بیر کیچه بؤلدیم. اونی مناسب کؤرمه‌ی، علیشیربیک‌نینگ اویلرینی تعیین قیلدیلر. هرات‌دن کیتگونچه علیشیربیک‌نینگ اویلریده ایدیم.

هر ایکّی-اوچ کونده باریب، باغِ جهان‌آراده بدیع‌الزمان میرزاگه کؤرینیش قیلردیم. بیر نیچه کوندن سؤنگ مظفر میرزا اوییگه چارله‌دی. مظفر میرزا باغ سفیدده اؤتیرردی. خدیجه بیگم هم اؤشه ییرده ایدی. جهانگیر میرزا مین بیلن باردی. خدیجه‌بیگم قاشیده آش و طعام تارتیلگندن کیین مظفر میرزا بیزنی ابوالقاسم بابر میرزا سالگن طربخانه دیب نامانگن عمارتگه آلیب باردی. طربخانه‌ده می بزمی بؤلدی.

طربخانه باغچه‌نینگ اؤرته‌سیده بنیاد تاپگن. ایخچمراق عمارت دیر. ایکّی قَبتلیک. لیکن یاقیملی عمارت دیر. یوقاریگی قبتیگه کؤپ بیزه‌ک بیریبدیلر. تؤرت بورچگیده تؤرت حجره‌سی بار. بو تؤرت حجره‌گه آلیب کیره‌دیگن اوی استراحت خانه‌سی دیر. بیر اوی دیرکه، حجره‌لرنینگ آره‌لیغی تؤرت شه‌نشین یؤسینلیک ایدی. بو اوی‌نینگ هر تامانیگه صورتلر سالینگن. بو عمارتنی بابر میرزا قورگن بؤلسه-ده، لیکن بو تصویرلرنی سلطان ابوسعید میرزا بویورگن دیر. اونده اؤزی‌نینگ صف تارتیشلري و جنگلری تصویرلنگن. شِمال طرفده‌گی شه‌نشینگه بیر-بیریگه قره‌تیب ایکّیته تؤشک سالدیلر، تؤشکلرنینگ یانلری شِمالگه قره‌گن ایدی. بیر تؤشکده مظفر میرزا و مین اؤتیردیک. ینه بیر تؤشکده سلطان مسعود میرزا و جهانگیر میرزا اؤتیردیلر. مظفر میرزانینگ اوییده مهمان بؤلگنیمیز اوچون مظفر میرزا مینی اؤزیدن یوقاریگه اؤتکزدی.

می قدحلرینی تؤلدیریب، ساقیلر یوریب بزم اهلیگه توته باشله‌دیلر. تینیق شرابلرنی بزم اهلی آب حیات‌دیک یوته باشله‌دیلر. بزم قیزیدی. می باشگه چیقدی. مینگه هم می ایچیریش فکریگه باردیلر. مینی هم بو دوره‌گه کیریتماقچی بؤلدیلر. مین بو چاققه‌چه کیف بؤلگونیمچه شراب ایچمس، مست‌لیک و سرخوشلیک کیفیتی و حالتینی تپگیشلیچه بیلمسدیم. لیکن می ایچماققه میلیم بار ایدی و بو وادینی باسیب اؤتیشنی کؤنگلیم ایستردی. یاشلیکده میلیم یؤق ایدی، می‌نینگ نشه و کیفینی بیلمس ایدیم. آتەم گاهی می تکلیفی قیلسه‌لر هم عذرلر ایتیب، ایچمسدیم. آته‌مدن سؤنگ خواجه قاضی‌نینگ قدمی شرافتیدن زاهد و تقوادار بؤلدیم. نه‌فقط می ایچیش، شبهه‌لی طعامدن هم حذر قیلردیم. سؤنگره‌لر ییگیتلیک هوسی و نفس تقاضاسیدن می‌گه مَیل پیدا بؤلدی، تکلیف قیله‌دیگن کیشی یؤق ایدی، بلکه می‌گه میلیمنی بیله‌دیگن کیشی یؤق ایدی. کؤنگلیم مایل بؤلسه‌ده، بونده‌ی قیلمه‌گن ایشنی اؤزیمچه قیلیشیم مشکل ایدی. خیالیمدن کیچدی که، شونچه تکلیف قیلیپتیلر، ینه هرات‌دیک آراسته شهر گه کیلیب توریبمیز، برچه عیش-عشرت اسباب و اسکونه‌سی مکمل و مهیا، باری تکلف و نعمتلر اشیا و اسبابی تیار و پیدا بؤلسه، حاضر ایچمه‌سم قچان ایچه‌من، دیب ایچماققه عزم قیلدیم و بو وادینی باسیب اؤتماققه جزم ایتدیم.

بیراق کؤنگلیمدن اؤتدی که، بدیع‌الزمان میرزا آگه دیر، اونینگ قؤلیدن و اونینگ اوییده ایچمه‌ی، اینیسی‌نینگ قؤلیدن و اینیسی‌نینگ اوییده ایچسم، خاطریگه نیمه کیلگه‌ی، دیب بو ایکّیلنیشیمنی ایتدیم. بو عذریمنی معقول دیب، بو صحبتده می تکلیفی قیلمه‌دیلر. بدیع‌الزمان میرزا بیلن مظفر میرزا بیر جایده بؤلگنده ایکّله میرزانینگ تکلیفی بیلن ایچیله‌دی، دیگن قرارگه کیلدیک.

بزمده صنعتکارلردن حافظ حاجی، جلال‌الدین محمود نایی، غلام شادي‌نینگ اینیسی شادی بچه بار ایدی. چنگ چلردی. حافظ حاجی یخشی قوشیق ایتردی. هرات خلقی پست آوازده، نازک و ملایم قیلیب (هموار) ایته‌دیلر. جهانگیر میرزانینگ بیر خوانندەسی بار ایدی. میرجان اسملی. سمرقندلیک ایدی. قؤشیقنی بلند، قؤپال و ناتپکیس ایتردی. جهانگیر

میرزا کیف اوستیده اونگه اشوله ایتیشنی بویـوردی. او غلطـی، بلنـد، دغـل و بی‌مـزه قیلیـب ایتدی. خراسان اہلی هزل بیلن تیریک اہل. اونینگ بـو قۆشـیق ایتیشـیدن بیریسـی قـولاغینی توته‌دیمی، ینه بیری اَفتینی بوجمه‌یتیره‌دیمی، میرزا طفیلی هیچ کیم منع قیلالمه‌یدی.

شام نمازیدن سۆنگ طربخانه‌دن مظفر میرزا سـالگن ینگـی قیشـلاق اوییگـه کېلـدیک. اوشبو اویگه کېلگنده، مست بۆلیب قالگن یوسف علی کۆکَلداش توریب رقاصلیک قیلـدی. بو اویگه کېلگنده صحبت انچه قیزیدی. مظفر میـرزا مېنگـه بیـر کمـر شمشـیر، بیـر قـۆزی پۆستین، بیر بۆز تایچاق بېردی. بو اویگه کېلگنده جانـک اۆزبېکچـه قۆشـیق ایتـدی. مظفـر میرزانینگ کتّه ماه و کیچیک ماه ناملی قوللری بار اېدی. مستلیک پیتلریده اولر انچـه بې‌مـزه عشق بازلیکلر قیلدیلر. کېچگچه قیزغین صحبت بۆلدی، بزم ترقه‌دی. مېن بـو آقشـام اوشـبو اوی‌نینگ اۆزیده قالدیم. مېنگه می تکلیفی قیلور خبرینی قاسم‌بېک اېشیتیب، ذوالنون‌بېککـه کیشی یوباریبدی. ذوالنون‌بېک میرزالرگه نصیحت یۆسینلیک قتّیق-قتّیق ایتیب، می تکلیفینـی تماماً برطرف قیلیپتی.

بدیع‌الزمان میرزا مظفر میرزانینگ مهماندارلیگینی اېشیتیب، باغ جهـان‌آراده مُقویخانـه‌ده بزم توزیب، مېنی تکلیف قیلدی. بیزنینگ بعضی خاص کیشیلرنی و ییگیتلرنی هـم تکلیـف قیلـدی. مېنینـگ یقینیمـده‌گیلر مـېن طفیلـی ایچـه آلمسـدیلر. بـو صـحبتده آدملریم‌نینـگ همه‌سیگه ایچیشگه رُخصت بېرگن اېدیم. سببی، بـو صـحبت آتـه آغـه‌میزدېک کیشـی‌نینگ بزمی اېدی. شونده هم اولر تارتینیب، گاه مېنی غافل قیلیب، گاها قۆللری بیلن تۆسـیب، یـوز تشویشلر بیلن ایچر اېـدیلر. بلنـد-بلنـد صـنعی مجنون‌تـاللر کېلتیردیلـر. طبیعـي‌مـی یاکـه صنعی‌می شاخلری‌نینگ آره‌لریگه میده چیویقلر اوزونلیگیچـه اینگیچکـه -اینگیچکـه آلتـین برگلر تیزیب قۆییلگن اېدی. عجایب کۆرینردی. اوشبو ضیافتده آلدیمگه غاز کبابی قویـدیلر. شو پیتگچه مېن سیره قوش بوزمه‌گن و تۆغره‌مه‌گن اېدیم، شو سببلی قۆل تېککیزمه‌دیم.

بدیع‌الزمان میرزا: «نېگـه مَیـل قیلمه‌یپسـیز؟» دېـب سـۆره‌دی. مـېن دېـدیم: «تـۆغره‌ش قۆلیمدن کېلمه‌یدی». بدیع‌الزمان میرزا درحال غـازنی بوزیـب، تـۆغره‌ب آلدیمگـه قۆیـدی.

بونده‌ی ایشلرده بدیع‌الزمان میرزا تپنگی یؤق کیشی ایدی. ضیافت سؤنگیده مپنگه قیمت‌بها تاشلر قده‌لگن بیرته حشمتلی کمر خنجر، بیر زرباف تؤن، بیر چاپقیر آت تارتیق قیلدی.

ییگیرمه کوندن ببری هرات‌ده ایدیم، هر کونی آتلَنیب کؤرمه‌گن یپرلرنی سَیر قیلردیم. بو سَیرلرده باشلاوچیمیز یوسف علی کؤکَلداش ایدی. هر قَیسی سیرگاه‌گه توشیلگنده، یوسف علی کؤکَلداش بیر نوع آش تارتردی. بو ییگیرمه کونده مشهور سیرگاه‌لردن بیرگینه سلطان حسین میرزانینگ خانقاهی‌دن اؤزگه کوریلمه‌گن یپر قالمه‌دی شپکیلّی.

گازرگاه، علیشپربپک‌نینگ باغچه‌سی و قاغاز جَوازی و تخت آستانه، پل‌کاه، کهدستان، باغِ نظرگاه، نعمت‌آباد و گازرگاه خیابانی، سلطان احمد میرزانینگ حظیره‌سی(مقبره‌سی) و تخت سفر، تخت نوایي و تخت برگر، تخت حاجی‌بپک و شیخ بهاءالدین عمر، شیخ زین‌الدین، مولانا عبدالرحمن جامي‌نینگ مزارات و مقبره‌سینی، نمازگاه مختار و حوض ماهیان، ساقی سَلمان و اصلی اسمی ابوالولید بولگن بیلوري، امام فخر و باغِ خیابان، میرزانینگ مدرسه و مقبره‌سینی، گوهرشادبپگیم‌نینگ مدرسه و مقبره‌سینی، مسجد جامع‌نی، باغِ زاغان و باغِ نو، باغِ زبیده و ابوسعید میرزا سالگن دروازه‌ی عراق‌نینگ تشقریسیده‌گی آقسرای، پوران و صوفه‌ی تیراندازان (اؤق آتووچیلر صُفه‌سی)، چرغالانگ و میر واحد، پلِ مالان و خواجه تاق، باغِ سفید و طربخانه، باغِ جهان‌آرا و کؤشک، مقویخانه و سَوسنیخانه، دوازده برج و جهان‌آرانینگ شِمال طرفیده‌گی کتّه حوض، تؤرت طرفیده‌گی تؤرت عمارت و قلعه‌نینگ بپش دروازه‌سی: ملک، عراق، فپروز آباد، خوش و قیپچاق، بازارِملک و چارسو دروازه‌لرینی، شیخ‌الاسلام مدرسه‌سی و ملکلرنینگ جامع مسجدی، باغ‌شهر و بدیع‌الزمان میرزانینگ انجیل دریاسی یاقه‌سیده‌گی مدرسه‌سی، علیشپربپک‌نینگ "انسیه" اته‌لمیش یشه‌یدیگن اویلرینی، "قدسیه" ناملی مقبره و مسجدی جامع‌نی "خلاصیه" و "اخلاصیه" ناملی مدرسه و خانقاه‌نی، "صفائیه" و "شفائیه" اته‌لمیش حمّاملرینی، شفاخانه‌لرینی آز فرصتده ایلَنیب چیقدیم.

سلطان‌احمد میرزانینگ کیچیک قیزی معصومه سلطان‌بپگم‌نی آنه‌سی حبیبه سلطان‌بپگم

بو تؤپالانلردن بورونراق خراسان‌گه آلیب کېلگن اېکن. بیر کون اکـه‌منی کـؤرگنی کېلگنیمـده آنه‌سی بیلن کېلیب مېنی کؤردی. کورگن زَهاتی‌یاق مېنـده خیلـه مَیـل پیـدا بؤلـدی. مخفـی کیشیلر باریب اکه‌م و ینگه‌م بیلن (پاینده سلطان‌بېگم‌نی "اکه"، حبیبـه سـلطان‌بېگم‌نی "ینگـه" دېر اېدیم) سؤزله‌شیب، شونگه کېلیشیلدی که، ینگه مېنینگ آرتیمدن قیزینـی آلیـب کابل‌گـه باره‌دیگن بؤلدی.

مېنگه شو یېرده قیشلنگ دېب، محمـد بورونـدوق‌بېک و ذوالنون‌بېـک یوره‌کـدن حرکـت قیلر، لېکن قیشلاو یېری و قیشله‌ماق اسبابینی یخشی تأمینلب بېرمس اېدیلر. قیش بؤلـدی و آره‌ده‌گی تاغلرگه قـار یاغـدی. کابـل طرفیـدن هنـوز خواطرلیـک کـؤپراق بؤلـدی. بـولر نـه قیشلاولیک یېرنی مهیا قیلدیلر، نه بیر احتیاجنی قاندیرووچی قیشلاو یېرنی کؤرسـته آلـدیلر. آخری ضرورت بؤلدی، آچیق ایته‌آلمه‌دیک. قیشلاو بهانه‌سی بیلن هرات-دن شعبان آیی‌نینگ یېتّینچیسیده چیقیب، بادغیس یېرلریده، تاکه ولایتلرگـه نرسـه ییغـیش و ایـش-کـوچ تـؤپلش اوچون کېتگنلر کېلیب قؤشیلسینلر دېب، هر یورتـده بیـر کـون-ایکّـی کـون تؤختـب کـؤچر اېدیک. تؤختش و کوتیش شو درجه‌ده بؤلدی‌که، لنگری میرغِیاث‌دن ایکّی-اوچ کؤچ اؤتگنده رمضان آیی کؤرینـدی. ولایتلرگه ایش-کوچ اوچون کېتگن ییگیت-یلنگدن بعضیسـی کېلیـب قؤشیلدی، بعضیسی ییگیرمه کون، بیـر آیـدن سـؤنگ کابل‌گـه کېلـدیلر. بعضـیلری قالیـب میرزالرگه نوکر بؤلدیلر. شولردن بیری سَیدیم علی دربان اېـدی، قالیـب بـدیع‌الزمان میرزاگـه نوکر بؤلدی.

خسروشاه نوکرلریدن هېچ کیمگه اونینگدېک حرمت- اعتبار قیلمسدیم. جهـانگیر میـرزا غزنی‌نی تشلب چیققنیده، غزنی سیدیم‌گه بېریلگندی. اؤزی‌نینگ قَینیسی دوست اېسه انگـو شیخ‌نی غزنی‌گه قؤییب، اؤزی کېلیب لشکرگه قؤشیلگن اېدی. حقیقتـاً خسروشـاه نـوکرلری آره‌سیده سیدیم علی دربان بیلن محب‌علی قؤرچی‌دن اؤزگـه یخشـیراق کیشـی یـؤق اېـدی. سیدیم یخشی اخلاق و اطوارلیک کیشی اېدی. قیلیچنـی زؤر چـاپردی. اوییـده ییغینسـیز و صحبتسیز اؤتیرمسدی، انچه سخاوتلی اېدی. عجب کفایتلی و هِمتلـی، ظرافـت و لطـافتی

گؤزه‌ل، مناسبت و صحبتی شیرین، خوش‌خلق، سؤزه‌مال و هزلکش کیشی ایدی. عیبی شو ایدی که، اؤته فاسق و مذهبیده بیر آز چبتگه آغیش بار ایکن. بیر آز ایکّی یوزلمه‌چی ایدی. بعضیلر اونینگ بو فعلینی هزلگه یؤیردیلر، بیراق اونی بی‌چیز عیبله‌مس ایکنلر. بدیع‌الزمان میرزا هراتنی شَیبانی‌خان‌گه آلدیریب، شاه‌بککه کبلگنیده، میرزا بیلن شاه‌بک‌نینگ آره‌سیگه نفاق سالگنی اوچون اونی اؤلدیریب، هیرمند دریاسیگه تشلته‌دی. محب علی‌نینگ واقعه‌لری "وقایع" دوامیده ذکر ایتیله‌دی.

لنگرِ میرغیاث‌دن اؤتیب، غرجستان‌نینگ چبکّه کبنتلرینی باسیب، چخچران‌گه کبلیندی. لنگردن اؤتیب، غرجستان توپراغیگه یبتگنده همه‌یاق قار ایدی. قار بارگن سری کتّه‌لشردی. چخچران‌ده هم قار آت‌نینگ تیزه‌سی‌دن یوقاریراقده چیقردی. چخچران یبرلری ذوالنون‌بککه تبگیشلی ایدی. اونینگ اؤرنیده میرکجان ایردی اسملی نوکری توردی. ذوالنون‌بک‌نینگ غلّه‌لرینی پول ببریب آلدیک. چخچران‌دن ایکّی-اوچ کؤچ اؤتگچ، قار جوده کؤپَیدی، اوزنگیدن یوقاریراقده چیقردی. کؤپ یبرده آت‌نینگ آیاغی یبرگه تبگمسدی. ینه تینیمسیز قار یاغردی. چراقدان‌دن اؤتگچ هم قار کؤپ کتّه بؤلدی. یؤلیمیز هم نامعلوم بؤلدی. لنگری میرغِیاث یبریده کابل‌گه قَیسی یؤل بیلن باریشیمیزنی کبنگشدیک. مبن و اکثر آدملر شونده‌ی ملاحظه‌ده ایدیک که، حاضر قیش، تاغ یؤلی کؤپ خواطرلی، قیینچیلیکلر بؤله‌دی. قندهار یؤلی بیر آز ییراقراق بؤلسه-ده، لبکن بی‌تشویش و بی‌خواطر باریلردی. قاسم‌بک او یؤل ییراق، منه شو یؤل بیلن باره‌میز، دبب توریب آلدی. شو یؤلگه توشدیک. پیر سلطان پیشایی یؤل باشلاوچی ایدی، قریلیگیدنمی یا گنگیره‌دیمی، یا قارنینگ کتّه‌لیگیدنمی، یؤلنی یؤقاتدی، باشله‌ی آلمه‌دی.

قاسم‌بک‌نینگ حرکتی بیلن بو یؤلگه توشگندیک. قاسم‌بک اویه‌لگنیدن اؤزی و اؤز اؤغیللری قار تبییب، یؤل تاییب، آلدینده یورردیلر. کبینگی کون هم قار کؤپَیدی. یؤل هم نامعلوم. هر قنچه حرکت قیلدیک، یورالمه‌دیک. چاره تاپالمَی قَیتیب، بیر اؤتینلیک بیرگه توشیب، یبتمیش- سکسان سره ییگیتلرنی کبلگن ایزیمیز بیلن قَیتیب، پستراقده قیشله‌گن

هزاره-مزاره‌دن تاپیب، یۏل باشلاوچی کېلتیرسینلر، دېب تعیین قیلدیک. او کېتگنلر کېلگونچه اوچ-تۏرت کون بو یورتدن کۏچیلمه‌دی. بارگنلر هم یخشی یۏل‌باشله‌یدیگن کیشی آلیب کېلمه‌دیلر.

توکل قیلیب، سلطان پېشایی‌نی ایلگری سالیب، یۏل تاپالمه‌ی قَیتگن یۏلیمیزگه ینه توشیب جۏنه‌دیک. بیر نېچه کون کۏپ تشویش و مشقتلر تارتیلدی. عمر بۏیی بونچه مشقت تارتمه‌گن اېدیک. بو مطلع اۏشه فرصتده ایتیلدی:

چرخ‌نینگ مېن کۏرمه‌گن جورو جفاسی قالدیمو؟

خسته کۏنگلیم چېکمه‌گن دردو بلاسی قالدیمو؟

بیر هفته‌گه یقین قار تېپیب، کونده بیر-بیر یریم شرعیدن آرتیق کۏچیلمس اېدی. قار تېپر کیشی مېن اېدیم، اۏن-اۏن بېش ایچکی یقینلر و قاسم‌بېک اېدی. ایکّی اۏغلی- تنگری‌بېردی و قنبرعلی بیلن ینه ایکّی-اوچ نوکری هم بار اېدی. اوشبو کیشیلر یَیاو یوریب، قار تېپر اېدیک. هر کیشی بېتّی-سکّیز-اۏن قری ایلگری یوریب قار تېپردی. هر قدم قۏیگنده بېلیگچه، کۏکسیگچه باته-باته قار تېپر اېدی. بیر نېچه قدم بارگندن سۏنگ ایلگریگی کیشی حالدن تایېب تۏختر، ینه بیر کیشی آلدینگه اۏتردی. بو اۏن، اۏن بېش-ییگیرمه کیشی یَیاو باریب قارنی تېپگچ، بۏش آتنی تارتیش امکانی بۏلردی. بۏش آت تارتیلر، اوزنگیسیگه‌چه، قارنیگچه باته-باته بو بۏش آت هم اۏن-اۏن بېش قدمچه یۏل یوریب تالیقر اېدی. بو آتنی چېتگه تارتیب، باشقه بیر بۏش آت ایلگری تارتیلردی. اوشبو یۏسین بیلن بیز اۏن، اۏن بېش-ییگیرمه کیشی‌نینگ آتلری‌گینه ایلگری تارتیلدی. قالگن برچه ییگیتلر و بېک اتَلگنلر آتلریدن هم توشمه‌ی، تیار تېپیلگن و باسیلگن یۏلگه کیریب، باشلرینی قویی سالیب کېلیشردیلر. کیشیگه بیرار نرسه تکلیف قیله‌دیگن یاکه زۏرلیک قیلیش پیتی اېمس اېدی. هر کیم‌نینگ هِمت و جرأتی بۏلسه، بونده‌ی ایشلرنی اۏزی تیلب قیله‌دی.

شو اصول بیلن قار تېپیب، یۏل قیلیب اینجوکان دېگن پېردن اوچ-تۏرت کونده زرین داوانی‌نینگ توبیگه-خوال قوتی‌دېگن غارگه کېلدیک. انه شو کونی قتّیق بۏران بۏلیب قار

یاغردی. برچه اؤلیم واهمه‌سیگه توشدی. او اپل تاغده‌گی غار و کاوکلرنی خوال دپیدی. شو غارگه پیتگنده، قار قویونی تپزلشدی. اوشبو غارقاشیده تؤخته‌دیک. قار کؤپ، یؤل سؤقماق، تپپیلگن-باسیلگن یؤل بیلن هم آت زؤرغه یوره‌دی. کونلر غایت قیسقه‌لیگیدن آلدینده‌گیلر یاروغ پیتی غار آلدیگه کپلدیلر، نمازشام، خفتن نمازیگچه باشقه‌لر پیتیب کپلدی. اولردن کیپینگیلر تؤخته‌گن پیریده‌یاق توشدی. کؤپلر آت اوستیده تانگ آتتیردی، غار تاررراق کؤرینده‌ی. مپن غارنینگ آغزیده کوره‌ک آلیب، قار کوره‌دیم، قارنی کؤکسیمگچه قَزدیم، سیره پیرگه پیتمسدی. بیر آز شمالدن پناه بولدی، اؤشه پیرده اؤتیردیم. هر قنچه: «غارگه کیرینگ» دپییشسه‌هم کیرمه‌دیم. برچه اپل قارده و بؤرانده، مپن ایسّیق اویده و استراحتده اؤتیره‌منمی دپب اویله‌دیم. مونده برچه اپل تشویش بیلن مشقتده، مپن مونده اویقو بیلن فراغتده بؤله‌یمی؟! بو مروت و هم‌جهتلیکدن ییراق ایش دیر. مپن هم هر تشویش و مشقت بولسه کؤره‌یین، هر نپچوک اپل طاقت قیلیب تورسه، توره‌یین. بیر فارسی مقال بار: «دوستلر بیلن بیرگه بؤلگن اؤلیم-توی دیر». اؤشنده‌ی قار قویونیده اؤزیم قزگن-یسه‌گن چوقورده اؤتیردیم. خفتن نمازیگچه قار شونده‌ی تپز یاغدی که، مپن اپنگه‌شیب اؤتیرگن اپدیم، آرقه‌م، باشیم و قولاقلریم اوستیگه تؤرت اپنلیک قار یاغدی.

اؤشه کپچه قولاغیمگه ساووق تأثیرقیلدی. خفتن نمازی پیتی غار ایچینی یخشی کوزه‌تگنلر «غار جوده کپنگ دیر. بونده همه‌گه پیترلی جای بار»، دپب قیچقیریشدی. بونی اپشیتیشیم بیلن، اوستیمده‌گی قار-مارنی سیلکیب غارگه کیردیم. غار یقینیده‌گی ییگیتلرنی هم تکلیف قیلدیم. قیرق-اپلّیک کیشیگه پیته‌دیگن فراغتلی جای بار اپکن. پیگولیکلر: قوریتیلگن اپت، قاووررداق، کیمده نیمه بؤلسه بارینی کپلتیردیلر. شونده‌ی ساووق، قار و بؤرانده عجب ایسّیق بپ‌خطر و فراغتلی پیرگه کپلدیک. اپرته‌سی سحرلب قار و بؤران توردی.

اپرته‌سیگه کؤچیب اوشه یؤسین بیلن قار تپپیب، یؤل یسه‌ب، داوان اوستیگه چیقدیک. یؤل هم قیرلب یوقاریگه چیقرکن. کؤتل زرین (زرین داوانی) دپر اپکنلر. بیز یوقاریگه چیقمه‌ی دره ایچی بیلن پستگه یؤنه‌لدیک. داوان‌نینگ توبیگه پیتگونیمیزچه کون کپچ

بؤلدی. دره آعزیده‌یاق قؤندیک. اؤشه کېچـه جـوده قتّیـق سـاووق بولـدی. کـؤپ مشـقت و عقوبت بیلن او تونئی اؤتکزدیک. کؤپ کیشی‌نینگ قؤل-آیاغینی ساووق اوردی. کېپک‌نینـگ آیاغینی، سویوندوک تورکمن‌نینگ قؤلینی، ینه اخي‌نینگ آیاغینی اوشه کېچـه سـاووق آلـدی. اېرته‌سیگه دره قوییسیدن یوردیک. یؤل‌نینگ بو اېمسلیگینی بیلیب، کؤریب، توکَل قیلیب، دره قوییسیدن یوریلدی. یامان اوچمه، سېکیرتمه یېرلردن توشـیلدی. نمازشـام پیتیـده، دره‌نینـگ آغزیگه چیقدیک.

بو داوانده بونچه کتّه قار بار پَیتـی کیشـی اونـدن اؤتگنینـی، بـو داوانـدن آشـیب اؤتمـاق کیشی‌نینگ کؤنگلیگه کېلگنینی بیرانته قری یاشی اولوغ اېسله‌یالمه‌یدی. گرچه کتّه قاردن بیـر نېچه کون انچه‌گینه تشویش کؤرگن بولسک-ده، لېکن آخری اوشبو کتّه قار طفیلی اؤزیمیزنی منزلگه یېتکیزدیک. چونکه بونده‌ی کَته قار بؤلمسه، اؤشنده‌ی یؤلسیز اوچمـه و سـېکیرتمه‌دن کیم اؤته آلردی؟! احتمال، کتّه قار بؤلمسـه اوّلگـی اوچمـه‌ده‌یاق برچـه‌نینگ آت و تویه‌سـی تماماً قالیب کېتگن بؤلردی.

هر نیک و بدی که در شمارست،

تا درنگری صلاح کارست.

(مضمونی: هر بیر یخشی-یامانلیکنی ملاحظه قیلیب کؤرسنگ، حیـات اوچـون خیرلـی ایشلرگه سبب بؤله‌دی.)

خفتن پیتی، یکّه اؤلنگگه کېلیب توشدیک. یکّه اؤلنگ اېلی بیز کېلیب توشگنده‌یاق خبـر تاپدیلر. ایسّیق اویلر، سېمیز قویلر، آتگه اؤت و پیچن بې‌نهایه، اؤت یاقماققه اؤتین و تېـزه‌ک بېحد حسابسیز اېدی. اؤشنده‌ی ساووق و قـاردن قوتیلیـب، بونـده‌ی کېنـگ و ایسّـیق اویلـر تاپماق، اونده‌ی مشقت و بلادن خلاص بؤلیب، بونچه کؤپ نان و سېمیز قـؤیلر تاپمـاق بیـر حضور دیر کیم، بونی بونده‌ی مشقتلرنی کؤرگنلر بیله‌دی، شونده‌ی بیر فراغت دیر کـه، بـونی اؤشنده‌ی بلالرنی باشدن کېچیرگنلر فهم قیله‌دی.

خاطرجمع و کؤنگیل تینچ حالده بیر کون یکّه‌اولنگ‌ده توردیک. یکّه‌اؤلنگ‌دن کؤچیـب،

ایکّی ییغاچ یۆل یوریب تۆخته‌دیک. اپرته‌سی رمضان هییتی بۆلدی. بامیان بیلن یوریب، شیبرتو داوانیدن آشیب، جنگلککه پیتمه‌ی توشیلدی. تورکمن هزاره‌سی کۆچلری و مالللری بیلن یۆلیمیزنینگ اوستیده‌یاق قیشله‌گن اپکن. بیزدن اصلا خبرلری یۆق. اپرته‌لب کۆچیب کپلیشده بولرنینگ آغیل و کپه‌لری آره‌سیگه کپلیب توشدیک. ایکّی-اوچ بۆلک آغیل تالان-تاراج قیلیندی. اۆزگه‌لری اوی و روزغارینی تشلب، باله-چقه‌سینی آلیب تاققه چپکیندی. ایلگریدن، بیر نپچه هزاره لشکر اپلی‌نینگ آلدینی بیر تاغ یۆلی‌نینگ تار جاییده تۆسیب، اۆق آتیشیب آدملرنی اۆتگنی قۆیمه‌پیتی، دپگن خبر کپلدی. بو خبر کپلگچ، ایلدَم یوردیم، باریب کۆرسم، بیر نپچه هزاره تۆسیق آره‌سیدن اپمس، بیر تاغ تومشوغیدن کپلیب به مثالِ باتیر ییگیتلردپک اۆق آتماقده‌لر. شعر:

قراسین یاغِی‌نینگ کوروبتورلر،
دنگ و حیران باقیب توروبتورلر.
مپن یپتیب تپز اول سری یورودوم،
یورو-یورو دپب ایلگری یورودیم.
غرضیم اپلنی تپز قیلماق اپدی،
یاغِی بیرله ستیز قیلماق اپدی.
تپز اپتیب اپلنی تارتیم اۆزنی،
هپچ کیم هم اپشیتمه‌دی سۆزنی،
یۆق اپدی جیبه و کپجیم و یراق،
مپنده بار اپدی نپک اۆق و سداق.
توردوم اپرسه تمام اپل توردی،
یاغِی گویا بولرنی اۆلتوردی،
سپن نوکر کیم قیلورسپن آنینگ اوچون،
یراغی بیر محلده جانینگ اوچون.

یۏق که نوکر توروب بېگی یوروگه‌ی،
نوکر آسوده و بېگی چوروگه‌ی.
نوکری کیم، بو طور دور، نې آسیق،
نې ایشینگگه یرر، نې آشقه قاتیق،
آخر آت سالدیم ایلگری یورودوم،
سوروبان تاغقه یوقاری یورودوم،
مېنی کۏروب یورودی اېل داغی،
قالدی اېلدین کېینگه قۏرقاغی.
یېتیبان تېز تاققه تارماشتوک،
اۏقیغه باقمه‌یین یوروب آشتوک.
گهی آتتین توشوب، گهی آتلیق،
یوروبان ایلگریگه جرأتلیق.
ياغي هم تاغدین اۏق قۏیر اېردی،
زور کۏرگچ سالیب یوري ببردی،
تاققه چیقتوک هزاره‌نی قاولب،
قیر و قۏلده کییک کیبی آولب.
یوروغاننی کییکدېک آتقوله‌دوک،
تَلَبان مال و قۏیینی بۏله‌دوک.
قیریبان تورکمن هزاره‌سینی،
ایله‌دوک بند کیشی-قاره‌سینی.
اېر اتاغلیقنی دستگیر اېتتوک،
اهل و اولادینی اسیر اېتتوک.

هزاره مالیدن مېن هم بیر قِسم قۏی بیغدیم. یارک تغـایی‌گـه تاپشـیریب، اۏزیـم ایلگـری

اؤتیب، قیرلر و قؤللر بیلن یوریب، هزاره‌لرنینگ آت و قؤیلرینی سوریب، تیموربیک لنگریگه کیلتیریب توشدیک. تورکمن هزاره‌سی‌نینگ اؤن تؤرت اؤن بیش قَیسر و یؤلتؤسر کتّه‌لریدن قؤلگه توشگندی. خَیالیمده بو ایدی‌که، توشگن یورتده اولرنی تورلی عذاب و عقوبت بیلن اؤلدیره‌یلیک که، تاکه برچه یؤلتؤسر و قَیسرلر اوچون عبرت بؤلسین. یؤلده اولرگه قاسم‌بیک یؤلیقیب، بیِ‌مورد رحم قیلیب، قؤییب یوباریپتی.

زمین شوره سنبل بر نَیارد،
در و تخم عمل ضایع مگردان.
نکویی با بدان کردن چنان است،
که بد کردن به جان نیکمردان.

(مضمونی: شورتوپراق ییرده سنبل بیتمِیدی،
اوندەی ییرده امید اوروغینی نابود قیلمه.
شونگه اؤخشش یامانلرگه یخشیلیک قیلیش
یخشیلرگه یامایلیک قیلیش‌دیر .)

اسیرلرگه هم رحم قیلیب، آزاد قیلیندی. اوشبو تورکمن هزاره‌سیگه هجوم قیلینه‌یاتگنده ایشیتدیک که، محمد حسین میرزا دؤغلت سلطان سنجر برلاس و برچه کابل‌ده قالگن مؤغوللرنی اؤزلریگه تارتیب، میرزاخان‌نی پادشاه قیلیب، کابل‌نی قمل قیلیشیپتی. ایل آره‌سیده اوشبو خبرنی ترقه‌تیشیپتی که، بدیع‌الزمان و مظفرمیرزا بابر پادشاه‌نی توتیب، هرات‌نینگ حاضر آله‌قؤرغان نامی بیلن مشهور بؤلگن اختیارالدین قلعه‌سیگه قَمبتیلر. کابل قؤرغانیده ملا بابای پشاغری، خلیفه، محب علی قؤرچی، احمد یوسف و احمد قاسم باشلیق ایدیلر، بولر متانت کؤرستدیلر. قؤرغاننی قتّیق قوریقلب، مستحکم قیلیب اسره‌دیلر.

تیموربیک لنگریدن قاسم‌بیک‌نینگ تؤقبایلیک محمد اندیجاني اسملی نوکری آرقه‌لی کابل‌ده‌گی بیکلرگه بو ییرگه کیلگنیمیزنی بیتیب یوباردیک. غوربند تار تاغ آره‌لیغیدن چیقیب، اولرنینگ اوستیگه یوره‌میز، دیگن قرارگه کیلدیک. منار تاغیدن اؤتگن زَهاتی‌یاق کتّه اؤت

یاقه‌میز، سیزلر هم ارکده -حاضر خزینه بۆلگن ایسکی کۆشک اوستیده کتّه آلاو یاقینگیز. تاکه، بیزنینگ کبلگنیمیزنی بیلیبسیزلر، دبب اۆیله‌یلیک. بیز بو تاماندن بیتگچ، سیز ایچکریدن چیقیب قۆلینگیزدن کبلگنچه حرکت قیلینگ، دبب کبلیشیب آلدیک. بو سۆزلرنی یازدیریب، محمد اندیجانی‌دن یوباریلدی.

ابرته‌سی ابرته‌لب لنگردن آتلَنیب، اُشتُر شهر تۆغریسیده توشدیک. اوندن سحر آتلَنیب، توشگه یقین غوربند تار تاغ آره‌لیغیدن چیقیب، کۆپریک باشیده توشدیک. آت سوغاریب، آتنی تیندیریب، پیشین نمازی چاغی کۆپریک باشیدن آتلندیک. توتقاوول‌گچه قار یۆق ابدی. توتقاوول‌دن اۆتیب بارگنیمیز سَری قار کتّه‌راق بۆلدی. ضمناً یخشی بیلن منار آره‌سیده شونده‌ی ساووق ابدی که، عمر بۆیی مونچه ساووقنی کۆرمه‌گن ابدیک. احمدیساوول بیلن قاره احمد یورتچی ینه کابل‌ده‌گی بیکلرگه یوباریلدی. اۆشه وعده مدتی اۆتیب، تاغ ابتگیده تۆختب، ساووقدن بی‌طاقت بۆلیب، اۆتلر یاندیریب ایسیندیک.

اۆت یاندیرر وقتی بۆلمه‌سه-ده، ساووق ضربیدن بی‌طاقت بۆلیب، اۆت یاندیریلدی. تانگگه یقین، منار تاغی ابتگیدن آتلندیک. منار بیلن کابل‌نینگ آره‌سیده قار آت‌نینگ تیزّه‌سیگچه کبلردی. قت-قلاق بۆلگندی، یولدن چبتگه چیققن کیشی قیینه‌لیب یورر ابدی. بو آره‌لیقدن تیز یلیشیب کبلدیک. شو باعث فرض وقتیده کابل‌گه زورغه یبتدیک. بی‌بی ماهرۆی‌گه یبتیشیمیزدن بورونراق ارکدن کتّه اۆت چیقدی. معلوم بۆلدی که، خبر تاپیشیپتی. سید قاسم‌نینگ کۆپریگیگه یبته قالیب، شیریم تغایی بیله هجومچی قِسم کیشیسینی ملا بابانینگ کۆپریگی تامانگه یوباردیک. سۆل قنات و مرکز بابالۆلی یۆلیگه توشدیک. او محللر خلیفه باغی‌نینگ اۆرنیده بیر کیچیکراق باغچه بۆلردی. اولوغبیک میرزا (کابلي) سالگن ابدی. لنگر یۆسینلیک. درخت-یاغاچی قالمه‌گن بۆلسه-ده، احاطه‌لنگن ابدی. او یبرگه میرزاخان ابگه‌لیک قیلردی.

محمد حسین میرزا اولوغبیک میرزا سالگن باغِ بهشته ابدی. مبن ملا بابا باغی‌نینگ کۆچه طرفیده‌گی قبرستانگه یبتیب ابدیم که، شاشیلیب، ایلگریلب کبتگنلرنی اوریب،

قَیتریب بیزگه تامان هَیده‌دیلر. ایلگری باریب میرزاخان اۆتیرگن حویلیگه کیرگنلر تۆرت کیشی اېدی. بیری سید قاسم اېشیک‌آغه، ایکّینچیسی قنبرعلی قاسم‌بېک، اوچینچی‌سی شېرقولی قاراوول مۆغول، تۆرتینچیسی شېرقولی‌نینگ جماعتیدن سلطان احمد مۆغول اېدی.

بو تۆرت کیشی باریب‌آق، تارتینمسدن میرزاخان اۆتیرگن حویلیگه کیره‌دیلر، تۆس‌تۆپالان باشلنه‌دی. میرزاخان بیر آتگه مینیب قاچیب چیقه‌دی. ابوالحسن قۆربېگی‌نینگ اینیسی محمد حسین هم میرزاخان‌گه نوکر بۆلگن اېدی. بو تۆرت کیشیدن شېرقولی‌نی چاپیب ییقیتیشه‌دی. باشینی کېسیش پیتیده قوتولیب کېته‌دی. بو تۆرت کیشی قیلیچ یېب، اۆق یېب، یره‌دار بۆلیب، اۆشه یېرده بیزگه قۆشیلدیلر. کۆچه‌ده آتلیک اېل تیقیلیب، تۆختب قالدی، نه ایلگری یوره آلردیلر، نه کېینگه قَیته آله‌دیلر. مېن یقینیمده‌گی ییگیتلرگه:-آتدن توشینگلر، تشلَنینگلر! دېدیم. دوست ناصر، خواجه محمد علی کتابدار، بابا شېرزاد، شاه محمد و ینه بیر نېچه ییگیت آتدن توشیب، باریب، اۆق آتدیلر. یاو قاچه‌وېردی. قۆرغانده‌گیلرگه کۆپ کۆز توتدیک. اوروش پیتی یېتیب کېلیشمه‌دی. یاونی قاچیرگندن سۆنگ بیرین-کېیتن چاپیب کېله باشله‌دیلر. هلی میرزاخان اۆتیرگن چارباققه کیریب اولگورمه‌گن هم اېدیم که، قۆرغانده‌گی اېلدن احمد یوسف، سیدیوسف کېلدی. مېن بیلن همراه بۆلیشدی. میرزاخان اۆتیرگن باققه کیردیک. کۆردیم. میرزاخان یۆق. قاچیب کېتییتی. تېزدن‌آق قَیتدیم. احمد یوسف مېنینگ آرتیمده اېدی. چارباغ‌نینگ اېشیگیدن دوست سرپلي پیاده قیلیچ یلنغاچلب کیریب کېلدی. او کابل‌ده مردانه‌لیگی طفیلی حرمت-اعتبار تاپگن، اۆشه یېرده کابل‌ده ساقچی دسته باشلیغی منصبیگه قۆییلگن اېدی، او مېنگه تیک قره‌ب باستیریب کېلردی. مېن ساووت کییگن اېدیم. کمربند باغلَمه‌گندیم. دوبولغه هم کییمه‌گن اېدیم. بیر نېچه مرته "هَی دوست، هَی دوست!" دېب قیچقیردیم، احمد یوسف هم قیچقیردی. ساووق و قارده یوره‌وېریب اۆزگرگنیمدنمی، یا مېنی تنیمه‌دی، یا اوروش عذابیدن، تارتینمه‌ی یلنگ بیله‌گیمگه قیلیچ سالدی. تنگری عنایتی اېدی. قیل اوچیچه تأثیر قیلمه‌دی.

اگر تیغ عالم بجنبد ز جای،
نبرد رگی تا نخواهد خدای.

مضمونی :(«اگر عالم تیغی قۆزغلسه هم، خدا خواهله‌مسه بیرار تامیرنی کېسالمه‌یدی»)

مېن اوشبو دعانی اۆقیگن اېدیم. اونینگ خاصیتی بۆلدی، تنگری تعالی بو فلاکَتنی دفع قیلدی و بو مېنگه یۆنه‌لگن بلانی برطرف قیلدی. او منه بو دعا دیر:

«بسم الله الرحمن الرحیم. اللهم انت ربي، لااله الا انت علیک توکلت و انت ربی‌العرش‌العظیم. ماشاءالله کان و مالم یشاءلم یکن ولا حول و لاقوّة الا باالله‌العلی‌العظیم. واعلم ان الله علی کل شیء قدیر وان الله قد احاط بکل شیء علماً واحصی کل شیء عددا اللهم انی اعوبک من شر نفسی وشر غیری ومن شر کل ذی شر ومن شر کل دابه انت آخذ بناصیتها انک رب العرش العظیم»

(مضمونی : مهربان و رحملی الله نامی بیلن باشله‌یمن. اللهیم، اۆزینگ ربیمسن، اۆزینگدن اۆزگه اله یۆق، اۆزینگگه توکل قیلدیم وسېن اولوغ عرش ربی‌دیرسن. نیمه‌نی که الله خواهله‌سه بۆله‌دی، خواهله‌مسه بۆلمَیدی. و هېچ قنده‌ی مدد، کوچ-قوت یۆق، مگر اېنگ یوکسک و بویوک الله بیلن. و بیلینگ‌که، الله تعالی هر بیر ایشگه قادر دیر. و البته الله به تحقیق هر بیر نرسه‌نی اۆز علمی بیلن بیلیب توروووچی و هر بیر حسابلنووچی نرسه‌نینگ حسابینی بیلووچی ذات دیر .اللهیم، نفسیم‌نینگ یامانلیگیدن و باشقه نفس‌نینگ یامانلیگیدن و یامانلیک قیلووچیلرنینگ یامانلیگیدن و باشقه مخلوقاتلرنینگ یامانلیگیدن اۆزینگدن پناه سۆره‌یمن. البته، سېن اولوغ عرش ربی دیر سن.)

او یېردین چیقیب محمد حسین میرزا اۆتیرگن باغ بهشت‌گه کېلدیم. محمد حسین میرزا قاچیب چیقیب، یشیرینیبدی. محمد حسین میرزا اوتیرگن باغچه‌نینگ رخنه‌سیده یېتّی-سکّیزته اۆق-یایلیک کیشی توریپتی. مېن بو کیشیلرنینگ اوستیگه آتیمنی نیقتب باردیم، تۆختەمه‌ی، قاچه‌بېردیلر. مېن یېتیب، بیریگه قیلیچ سالدیم. شونده‌ی یومه‌لب کېتدی که، باشی اوچیب کېتدیمیکن، دېب اۆیله‌دیم. اۆتیب کېتدیم، مېن قیلیچ سالگن کیشی میرزاخان‌نینگ کۆکَلداشی تولَک کۆکَلداش اېکن. قیلیچ یېلکه‌سیگه توشیبدی. محمد حسین میرزا اۆتیرگن اویلرنینگ اېشیگیگه یېتگنیمده تام اوستیدن بیر مۆغول، مېنینگ نوکریم

اپدی، اونی تَنیردیم، تیک تورگن حالده یوزیمگه قره‌ب یای تارتـدی. او طرفـدن- بـو طرفـدن «هَی، هَی، پادشاه‌دیر!» دیدیلر. اؤقنی قَیتریب سداققه سالیب قاچدی. اؤق آتیشدن هم ایـش اؤتگن اپدی. میرزاسی و سردارلریدن قاچگنی قاچدی، قؤلگه توشگنی توشدی. اوشبو ییـرده کیم اوچون هم اؤق آتردی؟ مپن حرمت-اعتبـار قیلیـب نینگنهـار تـومنینی عنایـت قیلگنـیم سلطان سنجر برلاس هم بو فتنه‌ده اولر بیلن شریک اپدی. توتیب، بؤنینی باغلب کپلتیردیلر. اضطراب بیلن: «های، مپنده نپ گناه؟!» دیـب قیچقیـرردی. گنـاه بونـدن آرتیـق بؤلـه‌دیمی؟ سلطان سنجر برلاس بو جماعت بیلن هـم‌جهـت و کیپنگشداشـلردن بیـر اولـوغراغی سـپن بؤلسنگ!

خان داده‌م‌نینگ والده‌سی شاه‌بیگیم‌گه جیین بؤلر اپدی. بونـده‌ی شـرمنده قیلیـب سـزایی قیلمنگ، بونگه اؤلیم یؤق دیر!-دیب بو یوردیم.

بوندن چیقیب قؤرغانده قالگن بپک‌لردن بیری احمد قاسـم کـؤهبُرنی بیـر دسـته بیگیتلـر بیلن میرزاخان‌نینگ آرتیدن یوباردیم. اوشبو باغ بهشت یانیـده شـاه‌بیگم و خـوب نگارخـانم چادرلر قوریب اؤتیرگن اپدیلر. بو باغ‌دن چیقیب، شاه‌بیگم‌نی و خانم‌نی کؤرگنی باردیم. شهر اپلی و سَیاق-سَلپی‌لر هجوم قیلیب، بورچک-بورچکده اپلنـی توتماققـه، مـال تله‌ماققـه یـؤل سؤییبدیلر. کیشیلر قؤییب، برچه تالانچیلرنی اوریب-سوریب چیقردیک.

شاه‌بیگم و خانم بیر اویده اؤتیرگن اپدیلر. دایمگی ییـرده توشـیب، باریـب بورونگیـدپک ادب و تعظیم بـیلن کؤریشـدیم. شـاه‌بیگم و خـانم بپحـد، بپ‌قیـاس اضـطرابده، خجالتـدن باشلری اپگیک خجل اپدیلر. نه معقول عذر ایته‌آله‌دیلر، نه درستراق حال- احـوال سؤره‌شـگه باتینه‌آله‌دیلر. بولردن امیدیم بونده‌ی اپمس اپدی. بو فتنه‌چی گروه هر قنده‌ی بدبختلیک نیتیده بؤلسه‌لر هم بپگم‌نینگ، خانم‌نینگ سؤزلریگه قولاق سالر اپدیلر! میرزاخان هم شاه‌بیگم‌نینگ توغیشگن نپوره‌سی، کپچه و کوندوز بپگم قاشیده اپدی، میرزاخان اگـر بولرنینـگ سـؤزلریگه کیرمَسه، اونی قؤیمه‌ی اؤزلری‌نینگ قاشیده سقله‌سه هم بؤلردی.

نپچه مرته‌لب زمانه ناتینچلیگیدن و دوران مُراضات‌سیزلیگیدن، تخت و مملکت، نـوکر و

سَودردن اَیریلیب، اولرگه التجا اپتدیم، آنەم هم باردی، هیچ قندەی حرمت-اعتبار وشفقت کۆرمەدیک. مېنینگ اوکەم میرزاخان‌نینگ و آنەسی سلطان نگارخانم‌نینگ اۆز معمور ولایتلری بار اپدی. مېن و آنەم، هلی ولایت نری تورسین، بیر کېنت و بیر نېچه قوش اپگەسی بۆلەآلمەدیک. مېنینگ آنەم یونس‌خان قیزی نه مېن-نبیرەسی اپمسمیدیم؟ او طبقەدن کیم مېنینگ درگاهیمگه توشسه، قۆلیمدن کېلگنچه قریناشلیک و یخشیلیکنی جاییگه کېلتیردیم، چنانچه شاه‌بیگم کېلدیلر، کابل‌نینگ اعلا پیرلریدن پمغان‌نی بېردیم. ینه هر خیل فرزندلیک بورچی و خدمت کۆرسەتیشده کمچیلیککه یۆل قۆیمەدیم.

سلطان سعیدخان-کاشغر خانی بېش-آلتی یَیاو-یلنگ بیلن کېلدی. توغیشگن اوکەلریمدېک کۆریب، لمغان تومنلریدن مندیراور تومنینی بېردیم. شاه اسماعیل شیبانی‌خان‌نی مروده پینگگن محلی، قوندوزگه اۆتگنیمده، اندیجان ولایتی مېن تامانگه باقیب، بعضی قۆرغان‌بیگیلرینی قوویب، بعضی پیرلرینی بېرکیتیب، مېنگه کیشی یوباردیلر. مېن سلطان سعیدخان‌گه برچه نوکریمنی تاپشیریب، کۆمک قۆشیب، توغیلیب اۆسگن پیریم اندیجان ولایتینی اونگه بغیشلب، خان قیلیب یوباردیم.

حاضرگچه هم او طبقەدن کیم کېلمەسین، اۆز توغیشگنلریمدېک کۆردیم. چنانچه، چین تېمور سلطان، اپسان تېمور سلطان، تۆختە سلطان و بابا سلطان شو پیتلرده مېنینگ قاشیمده دیرلر. برچەنی اۆز توغیشگنلریمدن یخشیراق کۆریب، حرمت-اعتبار و شفقتلر قیلگنمن.

بو بیتیلگنلردن مقصد شکایت اپمس، راست واقعەلرنی یازەیاتیرمن. بو یازیلگنلردن مقصد اۆزیم‌نینگ تعریفیم اپمس، حقیقي واقعه بیانینی تحریر اپتگنمن. چونکه بو پیتلرده شونگه قرار قیلینگن که، هر سۆزنینگ راستی بیتیلگەی و هر ایش‌نینگ حقیقي واقعي بیانی تحریر اپتیلگەی. ذاتاً آته-آغەدن هر قندەی یخشیلیک و یامانلیک کۆرگن بۆلسەم یازدیم. قریناش و بېگانەده هر قندەی عیب و فضیلتلر صادر بۆلگن بۆلسه، تحریر ایلەدیم. اۆقووچی معذور توتسین و اپشیتووچی اعتراض قیلمەسین.

بو ییردن توریب میرزاخان اؤتیرگن چاربااقه کپلیب، ولایتلرگه، اَیماقلرگه و یقین-ییراقلرگه فتحنامه‌لر، ظفر مکتوبلری یوباریلدی. اونـدن سؤنگ آتلَنیب ارککه کپلدیم. محمدحسین‌میرزا قؤرقوودن خانم‌نینگ تؤشک‌خانه‌سیگه قاچیب کیریب، تؤشک‌نینگ بؤغجمه‌سیگه اؤزینی باغلَتیپتی. قؤرغانده‌گیلردن میریم دپوان و ینه بعضیلرنی بو اویلرنی اختریب، محمدحسین میرزانی تاپیب کپلیش اوچون یوباردیک. او خانم‌نینگ اپشیگیگه کپلیب، قؤپالراق، آدابسیزراق سؤزلر ایتیپتی. هر حالده محمدحسین میرزانی خانم‌نینگ تؤشکخانه‌سیدن تاپیب، ارکده مپنینگ قاشیمگه کپلتیردیلر. مپن بورونگیدپک تعظیم قیلیب اؤرنیمدن توردیم، اونچه قؤپاللیککه بارمه‌دیم. محمدحسین‌میرزانی، بونده‌ی خونیک و توبن حرکتگه قدم قؤیگنی، بونده‌ی غوغا و فتنه ایشلرگه باش قوشگنی اوچون بُرده- بُرده قیلسم اؤرینلی اپدی. آره‌ده هر حالده قریناشچیلیک بار اپدی: مپنینگ توغیشگن خالم خوب نگارخانم‌دن اؤغیل-قیزلری بار اپدی. بو حقوقنی اپسلب، محمدحسین میرزانی آزاد قیلدیم. خراسان سَری رخصت بپریلدی. بو مروّتسیز و حقنی تنیمه‌یدیگن کیشی مپنینگ بونده‌ی یخشیلیگیمنی، یعنی جانینی امان قالدیرگنیمنی بوتکل اونوتیب، شیبانی‌خان قاشیده مپندن غِیبت و شکایتلر قیلیبدی. آز فرصت اؤتمه‌ی شیبانی‌خان‌نینگ اؤزی‌یاق اونی اؤلدیریب، جزاسیگه یپتکزدی.

تو بد کننده‌ی خودرا به رؤزگار سپار،

که رؤزگار تورا چاکریست کینه‌گذار.

(مضمونی: سپن‌اؤزینگگه یامانلیک‌قیلگننی حیاتگه‌تاپشیر، بیل حیات قصاصکار ملازمینگ دیر.)

میرزاخان‌نینگ آرتیدن یوباریلگن احمد قاسم کؤهبُر (تاغ‌کپسر) و ینه بیر نپچه ییگیتلر قرغه‌بولاق قیرلری‌ده میرزاخان‌گه یپته‌دیلر. او قاچه‌هم‌آلمسدی، قؤل کؤتریشگه هم قوّت و جرأتی یؤق اپدی، آلیب کپلدیلر. مپن اپسکی دپوان‌خانه‌نینگ شرقی-شمالی تامانیده‌گی ایوانده اؤتیرگندیم. مپن: «کپل، کؤریشه‌یلیک»، دپدیم.

داودیره‌گن ایدی اپگیلیب کپلگونچه ایکّی مرته ییقیلدی. کؤریشگندن سؤنگ، یانیمگه اؤتقزیب، کؤنگلینی کؤتردیم. شربت کپلتیردیلر. میرزاخان‌دن وهیمه‌نی کپتکیزیش اوچون شربتنی اوّل اؤزیم ایچیب، سؤنگ اونگه ببردیم. میرزاخان تامانیگه اؤتگن سپاهی و اپل، مؤغول و چیغتای واهمه‌ده، هم ناتینچ اپدیلر. شو باعث احتیاط چاره‌سی صفتیده، میرزاخان‌نی اپگه‌چیسی‌نینگ اوییده‌گینه بؤلیشی‌نی بویوردیک. اوشبو فتنه‌گه باش قؤشگن اپل و اولوسدن هنوز خوف و ایکّیلَنیش بار اپدی. میرزاخان‌نی کابل‌ده قالیشینی معقول کؤرمه‌ی، بیر نپچه کوندن سؤنگ او خراسان تامانگه جؤنه‌تیلدی.

اولرگه رخصت بپرگندن سؤنگ باران، چاشتوبه و گُلبهار تاغ اپتکلری سیریگه باردیک. بهارده باران چؤلی، چاشتوبه دشتی و گُلبهار اپتکلری جوده فیضلی بؤله‌دی. سبزه‌سی کابل ولایتی‌نینگ اؤزگه پیرلریگه قره‌گنده خیله یخشی بؤله‌دی: تورلی-تومن لاله‌لر آچیله‌دی. بیر مراتبه لاله نوعلرینی سنه‌شلرینی بویوردیم: اؤتّیز تؤرت نوع لاله چیقدی. چنانچه، بو پیرلر تعریفیده بیر بَیت ایتیلگن اپدی:

سبزه‌و گُللر بیله جنت بؤلور کابل بهار،

خاصّه بو موسمده باران یا زیسی و گُلبهار.

اوشبو سَیرگه کپلگنده، بو غزلنی یازیب توگه‌تدیم:

مپیینگ کؤنگلوم‌که گُل‌نینگ غنچه‌سیدپک ته-بته قاندور.

اگر یوز مینگ بهار اؤلسه آچیلماغی نپ امکاندور؟

درحقیقت، بهارده سَیر قیلماققه، قوش سالماققه و قوش آتماققه بو پیرلردپک جایلر کم اوچره‌یدی. شونینگ اوچون کابل و غزنی ولایتی‌نینگ تعریف و توصیفیده بیر آز سؤز یوریتیلدی.

اوشبو ییلی ناصر میرزا و اونینگ قؤلیده‌گیلر معامله‌سی و ایشلریدن محمد قؤرچی، مبارکشاه، زبیر و جهانگیر سینگری بدخشان بپکلری رنجیدیلر، حتا یاو بؤلدیلر. برچه اتفاق بؤلیب، لشکر تارتیب، کؤکچه دریاسی‌نینگ یفتل و راغ تامانیده‌گی تپکیسلیک آرقه‌لی آتلیق-

یَیاونی ییغیب، صف توزیب قیرلر بؤیلب خمچان‌نینگ یقینیگه کپلدیلر. ناصرمیرزا و قاشیده‌گی تجربه‌سیز ییگیتلر اندیشه و ملاحظه قیلمه‌ی، بولر بیلن قیرلرگه کپلیب اوروش قیله‌دیلر. پیری اؤیدیم[۳]، پیاده‌لری لشکر بیر-ایکّی مرته آت سالگنیده تؤختب اوریب قَیتره‌دیلر؛ بیراق داش بیره‌آلمه‌ی، قاچه‌دیلر. بدخشانلیکلر ناصر میرزانی پینگیب، بار نرسه‌لرینی تالان-تاراج قیلدیلر.

ناصر میرزا یقینیده‌گیلر بیلن پینگیلیب، تَلَنیب، اشکمیش و نارین بیلن کپلاگی‌گه باریب، قیزیل‌سوونینگ یوقاریسیدن اؤتیب، آبدره یؤلی بیلن کیریب، شیبرتو داوانیدن آشیب، کابل‌گه پیتمیش-سکسانته تَلنگن، آلدیرگن، آچ-یلنغاچ نوکر-سَودری بیلن کپلدی.

قادر اللّه‌نینگ ایشینی قره‌نگ که، بوندن بورون ایکّی-اوچ ییل ناصر میرزا تمام اپل و اولوسنی کؤچیریب، هَیده‌ب، کابل‌دن یاولَشیب چیقیب، بدخشان‌گه باریب، دره و قؤرغانلرنی بپرکیتیب، نپ خَیاللر بیلن یورردی. بورونگی قیلمیشلریدن باشی قویی اپگیلگن و خجل، اؤزی‌نینگ ساتقینلیگیدن شرمنده و خجالت بؤلیپتی. مپن هم هپچ نرسه‌نی یوزیگه سالمه‌دیم. یخشی سؤره‌شیب نپتیب خجالتدن چیقردیم.

۳-اؤیدیم- چوقور

تۆقّیز یوز اۆن اوچینچی(۱۵۰۸-۱۵۰۷) ییل واقعه‌لری

غلجی‌گه هجوم قیلیش نیتیده کابل‌دن آتلندیک. سردِه‌گه توشگنده خبر کېلتیردیلرکه، سرده‌دن بیر ییغاچ نریده‌گی مَشت و سه‌گانه‌ده کۆپ مهمندلر غافل بۆلیب اۆتیریشگنمیش. بار بېک و ییگیتلر مهمندنی تالان-تاراج قیلیش حقیده یکدل بۆلدیلر. مېن: "شو مناسب ایشمی؟ نیمه نیتده آتلَنگن اېدیک و مقصدگه ییتمه‌ی اۆز خلقیمیزنی تالان-تاراج قیلیب قَیته‌میزمی؟ بونده‌ی قیلیش ممکن اېمس"، دېدیم.

سرده‌دن آتلَنیب، کتّواز چۆلینی کېچه‌سی بیلن قارانغوده باسیب اۆتدیک. قاپ-قارانغی کېچه، تېپ- تېکیس پیر، نه تاغ و نه قیر کۆرینه‌دی. نه یۆل و نه ایز معلوم بۆله‌دی، هېچ کیم یۆلنی باشقره‌آلمه‌دی. آخری اۆزیم باشله‌دیم. بیر ایکّی مراتبه بو ییرلرگه کېلگندیم. اۆشه قیاس بیلن قطب یولدوزینی اۆنگ یغرینیمیز[1]گه آلیب یوره‌وېردیک. تنگری راست کېلتیردی. تۆپّه-تۆغری خواجه اسماعیل قیرلری یانیده غلجی‌لر جایلشگن قَیاقتو و اولابه‌تو سایيگه کېلدیک. اوشبو سای‌نینگ اۆزیدن یۆل چیقردی. او سایگه توشیب، اۆزیمیز بیر آز اوخلب، آتیمیز دَم آلیب، تانگ آتگنده ینه جۆنه‌دیک.

آفتاب چیققنیده بو قیر و تاغ ارا یۆللردن تېکیسلیککه چیقدیک، اوشبو ییردن غلجیلر اۆتیرگن ییرگچه بیر ییغاچدن کۆپراق یۆل بار. تېکیسلیککه چیققچ، غلجی‌نینگ قاره‌سیمی، توتونیمی کۆریندی. لشکر بیردن یاپّه‌سیگه ایلگریگه آتیلدی. بیر-ایکّی کوروهگچه چاپیب،

۱-یغرین-تنه‌نینگ ایکّی یېلکه آره‌لیغیده‌گی آرقه قسمی، حیوانلرده بېل‌نینگ یوقاری قسمی.

کیشیگه، آتگه اؤق آتیب، اپلنی تؤختتدیم. بونده‌ی بیر دنیگه یاپّه‌سیگه تالان-تاراجگه تشلنگن بپش-آلتی مینگ لشکرنی تؤخته‌تیش انچه مشکل اپدی. تنگری قؤلله‌دی: لشکر تییلدی. ینه بیر شرعیگه یقین یؤل یورگچ، افغان‌نینگ قاره‌سینی کؤریب، تالان-تاراجگه رخصت بپریلدی. بو هجومده جوده کؤپ قؤی قؤلگه توشدی. هپچ بیر هجومده بونچه کؤپ قؤی توشگن اپمسدی.

مالنی هَیده‌ب قَیتگنیمیزدن سؤنگ، افغانلر هر طرفدن گروه-گروه کپلیب، تپکیسلیککه اؤتیب، اوروش حرکتیگه توشدیلر. بیر گروهنی بعضی بپک و ایچکیلر باریب، اؤره‌ب آلیب، تماماً اؤلدیردیلر. ینه بیر گروهی تامانگه ناصر میرزا آتلَنیب، برچه‌سینی قیردی. اؤلگن افغانلر باشیدن کلّه‌مناره کؤتریلدی. آتی ذکر اپتیلگن دؤست پیاده کوتوال‌نینگ آیاغیگه اؤق تپگیب، کابل‌گه کپلگنده اؤلدی. خواجه اسماعیل‌دن کؤچیب، اولا به‌تو گه کپلیب توشدیک. بو یپرگه کپلگنده، بعضی بپک و ایچکیلر یوریب، غیرت کؤرسه‌تیب، بو اؤلجه‌لرنینگ خُمسینی (بپشدن بیر قِسمینی) دولت حسابیگه آلیشلری حقیده فرمان بپردیک. قاسم‌بپک و ینه بعضی‌لرنینگ حرمتینی قیلیب، خُمسینی آلمه‌دیک. قلمگه کپلگن خُمس: اؤن آلتی مینگ قؤی چیقدی. بو سکسان مینگ‌نینگ خُمسی اپدی. هلاک بؤلگن بپکلرگه تقسیملنگن قؤیلر یوزمینگته‌دن آرتیق اپدی.

او یورتدن اپرته آتلَنیب، کتّواز چؤلیده آو اوچون چَرگه[۲] قؤییلدی. بو دشت‌نینگ کییک و قولانی همه وقت سپمیز بؤله‌دی و کؤپ بؤله‌دی. چَرگه آره‌سیگه کؤپ قولان و کییک کیره‌دی. راسه کؤپ قولان و کییک اؤلدیردیلر. آو اثناسیده بیر قولان‌نینگ آرتیدن چاپدیم، یقینراق پپتیب، بیر اؤق آتدیم، ایکّینچی بار تغین آتدیم. لپکن بو زخملر پیقیلگودپک تأثیر قیلمه‌دی. بو ایکّی زخم‌نینگ ضربیده یوگوریشی بورونگیدن سپکینراق بؤلدی. آتنی نیقتب، یقین یانده‌شیب باریب، ایکّی قولاغیدن آرتیده‌گی چکّه‌سیگه قیلیچ سالدیم. کپکیرتگی‌گینه

۲- چرگه- معلوم آو میدانینی کتّه دوره آلیب ایلنه‌سیگه تیزیلیب آولش اصولی.

ایلینیب قالدی. ملّاق آشیب کپتدی. کپینگی آیاغی اوزنگیمگه تپگه‌یازیب قالـدی. قیلیچـیم جوده یخشی کپسدی. عجایب سـپمیز قـولان اپـدی. اپتی‌نینـگ قلینلیگـی کیشـی‌نینگ بیـر قریچیدن بیر آز کمراق کپلردی. شیریم تغایی و بعضی مؤغولستان کییگینی کـؤرگنلر تعجـب قیلیب: «مؤغولستان‌ده هم بونچه‌لیک سپمیز کییک کم کؤرگن اپدیک»، دپییشدی. بوگون هم ینه بیر قولان آتدیم. اوشبو آوده توشگن قولان و کییک‌نینگ کؤپی سـپمیز اپـدی. لـپکن هـپچ قَیسیسی مپن اؤلدیرگن قولانچه سپمیز اپمس اپدی.

بو هجومدن قَیتیب کپلیـب، کابل‌گـه توشـدیک. اؤتگـن ییل‌نینـگ آخریـده شَـیبانی‌خان سمرقنددن هرات امیدی بیلن لشکر تارتدی. توز کـؤر قیلگـور شاه‌منصـور بخشـی انـدخود اونده اپدی. شَیبانی‌خان‌گه کیشیلر یوباریب، شَیبانی‌خان‌نی آتلَنماققه شاشـیریبدی. انـدخود توپراغیگه کپلگنده بو اؤزبککه کیشی یوبارگنمن، دپـب ایشـانیب، یسـه‌نیب، باشـیگه تورنـه پری سنچیب، هدیه تارتیق آلیب چیقرده باشسیز اؤزبک تؤش-تؤشیدن تشلشیب، بو یره‌مس-نی، تارتیق و هدیه‌سیني و کؤرگن کیشیسینی تیت-پیت قیلیشپتی.

بدیع‌الزمان میرزا، مظفر میرزا، محمد بوروندوق بـرلاس و ذوالنـون ارغـون بابـا خـاکي اطرافیده بوتون لشکری بیلن نه اوروشماق عزمیده، نه قؤرغان بپرکیتماق جزمیده، هپچ ایشنی انیق مؤلجلله‌یالمه‌ی، نیمه ایش قیلیشنی بیلمـه‌ی سراسـیمه‌گه توشـیب اؤتیریشـگن اپـدیلر. محمد بوروندوق‌بپک ایش‌بیلرمان کیشـی اپـدی. او شـونده‌ی دپپتـی: «مظفـر میـرزا و مـپن هرات‌نینگ قؤرغانینی بپرکیته‌یلیک. بدیع‌الزمان میرزا بیلن ذوالنون‌بپـک هـرات‌نینـگ اطـراف پپرلریده‌گی تاغلرگه باریب، سیستان‌دن سلطان علی ارغون‌نی، قندهار و زمینداوردن شاه‌بپک و مقیم‌نی لشکرلری بیلن کپلتیریب، اؤزلریگه قؤشسینلر. هـزاره و نکـدري لشـکرلری قنچـه بؤلسه، پیغیب تیار تورسینلر. غنیم‌نینگ تاققه بارماغی مشکل دیـر. تشـقریده‌گی لشـکرنینگ خوفیدن قؤرغان اوستیگه هم کپله‌آلمس». جوده یخشی اَیتپتی. عاقلانه یؤل اپسیگه کپلیپتی. ذوالنون ارغون مردانه کیشـی بؤلسـه-ده، لـپکن خسـیس، مال‌پرسـت ایـش یـوریتیش یـؤل-یؤریغینی بیلمه‌یدیگن، بپ‌فراستراق و تپلبه‌راق کیشی اپدی. شو فرصتلرده، هرات‌ده اکـه-اوکـه

شریکلیک بیلن پادشاه ایدیلر. بدیع‌الزمان قاشیده عالی‌اختیارلی بیک شو ایدی. قید ایتیلگنیدیک، مالپرستلیگی طفیلی محمدبوروندوق‌نینگ شهرده توریشیگه راضی بؤلمه‌دی. اؤزی شهرده قالیشنی خَیال قیلدی، اونی هم ایپله‌ی‌آلمه‌دی. حیله‌گر و طمعگیر کیشیلرنینگ یالغانی و خوش‌آمدیگه اوچیب، اؤزینی بدنام و رسوا قیلدی، اونینگ گؤللیک و تبلبه‌لیگیگه هیچ نیمه بوندن یخشیراق دلیل بؤلا‌لمَیدی.

گپ شونده‌که، ذوالنون‌بیک ارغون بونده‌ی عالی‌اختیار و اعتبارگه سزاوار بؤلگچ، بیر نیچه شیخ و ملا اونینگ آلدیگه کیلیب: «اولیای قطب بیز بیلن معامله قیلدی. سینگه "هژبراللّه" ("اللّه نینگ شیری") لقب بؤلدی. سین اؤزبکنی یینگه‌سن!» دییشه‌دی. او بو سؤزلرگه ایشانیب، بؤینیگه فؤته سالیب، شکرلر قیلیبدی. اوشبو سببلرگه کؤره، محمد بوروندوق‌نینگ معقول یؤل-یؤریغیگه عمل قیلمه‌ی، نه قؤرغاننی حمایه قیلیپتی، نه اوروش یراغینی سازلبدی، نه قراوول، نه یاو کیلگنیدن خبردار قیلووچی، آگاهلنتیروووچی کیشیلرنی قؤییپتی، نه غنیم کیلسه کؤنگیلده‌گیدیک اوروشه‌دیگن حربی صفده ترتیب و قاعده اؤرنه‌تیبدی. آخر-عاقبت اولر شَیبانی‌خان محرم آیی مرغاب‌دن اؤتیب، سیرکای توپراغیگه یقین ییتگنده‌گینه خبردار بؤله‌دیلر. سراسیمه‌گه توشیب، هیچ ایش قیله‌آلمَیدیلر. نه ایلنی ییغه‌آله‌دیلر، نه جنگ صفینی توزه‌آله‌دیلر. تؤغری کیلگن طرفدن یاوگه قره‌یوره‌بیره‌دیلر. ذوالنون ارغون اوشبو خوش‌آمدگه اوچیب، قیرق-ایلّیک مینگ اؤزبک‌نینگ قرشیسیگه یوز-یوز ایلّیکته‌چه کیشیسی بیلن قاره رباطده توره‌دی. غنیم کؤپ کیشیسی بیلن ییتیب کیلیب‌آق بولرنی یینگه‌دی. ذوالنون‌نی توتیب، اؤلدیریب، باشینی کیسه‌دیلر. میرزالرنینگ آنه‌لری، آیه-سینگیل و عیاللری همده خزینه‌سی-همه‌سی آله‌قؤرغان نامی بیلن مشهور بؤلگن اختیارالدین قلعه‌سیده ایدی. میرزالر شهرگه کیچ ییتیب باره‌دیلر. یریم کیچه‌گچه آتلرینی تیندیریب اوخله‌یدیلر. سحر وقتی شهرنی تشلب چیقیب کیته‌دیلر. قؤرغان بیرکیتیشنی خَیاللریگه هم کیلتیرالمه‌یدیلر. مونچه مدت و فرصتده آنه‌لری و ایگه‌چی -سینگیللرینی، کؤچ و باله-چقه‌نی هم آلیب چیقمه‌ی اؤزبککه اسیرلیککه تشلب قاچه‌دیلر. قؤرغاننی مستحکم قیلماقنی اویله‌مه‌دیلر هم.

پاینده سلطان‌بیگم، خدیجه‌بیگم باشلیق سلطان حسین میرزانینگ عیاللری و بـدیع‌الزمان میرزانینگ، مظفر میرزانینگ عیاللری و باله-چقه‌لری-برچه‌سی، میرزالرنینگ خزینه‌لری همده بـار اوی انجـام اسـکونه‌لری آلـه‌قۆرغان‌نینگ ایچیـده ایـدی. قۆرغـاننی کۆنگیل‌ده‌گیـدیک مستحکم و سرانجام قیلمه‌گن ایدیلر. قۆرغانگه مدد بۆلگولیـک ییگیتلـر هـم ییترلـی ایمـس ایدی. مزیدبیک‌نینگ اوکه‌سی عاشق محمد ارغون یَیاو، لشکردن قاچیـب کیلیـب قۆرغانگـه کیردی. بولر علیخان امیر عمرنینگ اۆغلی، شیخ محمد عبدالله بکاوول (آشـپز)، میرزابیـک کیخسـروي و میـرک کـۆر دیـوان ایـدیلر. شَـیبانی‌خان کـیلگچ، ایکّـی-اوچ کونـدن سـۆنگ شیخ‌الاسلام و زاده‌گانلر عهد و شرط قیلیب، تشـقی‌قۆرغان‌نینگ کلیتلرینـی آلیـب بـاردیلر. قۆرغان‌نی منه شو شیخ محمد اۆن آلتی-اۆن ییتّی کون سقله‌دی. تشقریدن- آتبـاقری طرفیـدن تیشیک آچیب، اۆت قۆییب، قۆرغان دیواری‌نینگ بیـر مناره‌سـینی اوچیردیلـر. قۆرغـان ایلـی شاشیلیب قالیب، قۆرغاننی سقله‌ی‌آلمه‌دیلر، آلدیردیلر.

شَیبانی‌خان هرات‌نی آلگندن سۆنگ، بو پادشـاه‌لرنینگ اولاد-اجـدادی بـیلن، نـه‌فقط بـو جماعه، بلکه بوتون خلایق بیلن یامان قیلدی. قیشلاقی و عالم کۆرمه‌گن بو آدم بیش کونلیک اۆتر دنیا اوچون بونده‌ی یامان آت قازاندی. شَـیبانی‌خان‌دن خونیـک خـط-حرکـت و یـره‌مس قیلیقلـر هـرات‌ده صـادر بولـدی: اوّلا، چیریـک دنیـا اوچـون خدیجـه بیگم‌نـی شـاه منصوربخشی‌گه تاپشیریب، تـورلی عذابلرگـه سـالدی. ینـه شـیخ پوران‌دیک ولـي و عزیـز کیشینی مۆغول عبدالوهاب‌گه توتدیردی، هر اۆغلینی ینه بیر کیشیگه توتدیردی، ینه اهل شعر و استعدادنی ملابنایي‌گه تاپشیردی.

خراسان ذکیلری آره‌سیده بو حقده بیر قطعه شهرت تاپدی:

به جز عبدالله کبر خر امروز،
ندیده هیچ شاعر روی زر را.
بنایی زر طمع دارد ز شاعر،
مگر خواهد گرفتن کبر خر را.

(مضمونی:
بو کون ایشک آلَتی عبدالله‌دن باشقه
هیچ شاعر آلتین بیتینی کؤرمه‌گن.
بنایي شاعرلردن آلتین طمع قیله‌دی،
اولردن ایشک آلَتین آلرمیدی؟!)

ینه مظفر میرزانینگ خانزاده‌بیگم اسملی خاتینینی هرات‌نی آلگنده‌یاق عدّه مدتیگه باقمه‌ی، اؤزیگه نکاحلب آلدی. ینه قاضی اختیار بیلن هرات‌نینگ مشهور و قابلیتلی ملالریدن محمد میر یوسف‌گه، اؤزی عامی بؤلیشیگه قره‌مه‌ی، تفسیردن سباق اَیتدی. ینه ملا سلطان علی مشهدي بیلن بهزاد مصورنینگ تصویر و خطی‌گه قلم تیگیزیب، اصلاح قیلدی. ینه هر نیچه کونده بیر بیِ‌مزه بَیت یازر و منبرده اؤقیتیب، چارسوگه آستیریب، شهر ایلیدن هدیه آلردی. گرچه شیبانی‌خان سحرخیز، بیش وقت نمازنی ترک قیلمه‌یدیگن، قرائت علمینی توزوککینه بیله‌دیگن کیشی بؤلسه-ده، لیکن بونده‌ی گؤللرچه، ابله‌لرچه، کافرلرچه سؤز و قیلمیشلر اوندن کؤپ صادر بؤلردی.

هرات‌نی آلگنیدن اؤن-اؤن بیش کون اؤتگچ کهدستان‌دن پلِ سالارگه کیلیب، بارلشکرینی تیمور سلطان بیلن عبید سلطان‌گه باشله‌تیب، مشهدده غافل اؤتیرگن ابوالمحسن میرزا بیلن کیپک میرزا اوستیگه یوباردی. بیر مراتبه قلات‌نی بیرکیتیشنی خَیال قیلیپتیلر. ینه بیر مراتبه بو لشکرنینگ کیله‌یاتگنینی ایشیتیب، اؤزگه یؤل بیلن شَیبانی‌خان‌نینگ اوستیگه یورماقچی بؤله‌دیلر. بو جوده یخشی خَیال ایکن. اما هیچ ایشگه و هیچ قَیسی سؤزگه قرار بیره‌آلمه‌ی اؤتیرگنده تیمور سلطان بیلن عبید سلطان لشکر بیلن ایلدَم یتیشه‌دیلر. میرزالر هم جنگگه صف تارتیب چیقه‌دیلر. ابوالمحسن میرزانی تیز یینگه‌دیلر. کیپک میرزا آزراق کیشی بیلن اکه‌سی‌نینگ غنیمیگه تشلنه‌دی. اونی هم یینگه‌دیلر. ایکّله اکه-اوکه‌نی قؤلگه توشیره‌دیلر. بیر یپرده اؤتیرغیزگنلریده، اکه-اوکه بیر-بیرینی قوچیب، اؤپیشیب، وداعلشه‌دیلر. ابوالمحسن میرزانینگ قؤرقاقلیگی نمایان بؤله‌دی. کیپک میرزاگه اَفتیدن هیچ نرسه‌نینگ

فرقی یۆق ایدی. ایکّله میرزانینگ باشلرینی شَیبانی‌خان پلِ سالارده ایکنیده یوباره‌دیلر.

شو آره‌ده شاه‌بک و اوکه‌سی محمد مقیم شَیبانی‌خان‌دن واهمه‌گه توشیب مینگه تکرار تکرار ایلچی و مکتوبلر یوباریب، بیردملیک و خیرخواهلیک اظهار قیلدیلر. مقیم هم بیر مکتوبیده مینی آچیق چقیرگن ایدی. اؤزبک ولایتنی بوتونله‌ی آلگن بونده‌ی پیتده بیزنینگ قره‌ب تورماغیمیز مناسب کؤرینمه‌دی. بونچه ایلچیلر و مکتوبلر یوباریب بیزنی تیله‌دیلر، اولرنینگ کیلیب ملازمت قیلماقلریگه ایشانچیمیز قالمه‌دی. برچه بیکلر و فکری بوتون کیشیلر بیلن کینگَشیب: لشکر آتلَنسین، بو ارغون بیکلری بیزگه قۆشیلگندن سۆنگ خراسان اوستیگه یوره‌میز یا بولرنینگ معقول و تۆغری مصلحتی بیلن باشقه ربجه توزه‌میز، دیگن قرارگه کیلدیک. بو نیت بیلن قندهار سری یۆلگه توشدیک.

ینگه‌م حبیبه سلطان‌بیگم یوقاریده ذکر اینیلگنیدیک، قیزی معصومه سلطان‌بیگم‌نی هرات‌ده کیلیشگنیمیزدیک آلیب کیلدی. غزنی‌ده ملاقات قیلدیک. خسرو کؤکَلداش، سلطانقولی چیناق و گدایی بلال هرات‌دن قاچیب، ابن حسین میرزا قاشیگه باریشگن ایدیلر. اوندن ابوالمحسن میرزا قاشیگه باره‌دیلر. او یپرده‌ده هم توره آلمه‌ی، بیزنینگ قاشیمیزگه اولر بیلن بیرگه کیلدیلر.

قلات‌گه یتگنده بو یپرگه سودا قیلگنی کیلگن کؤپ هندوستان سوداگرلریگه دوچ کیلدیک، قاچه‌آلمه‌دیلر. لشکر ایلی اولر اوستیگه یتیب باردیلر. کؤپچیلیک، بونده‌ی یاوگرچیلیک پیتی دشمن ولایتیگه کیلگننی تَله‌ماق کیره‌ک دیگن ملاحظه‌نی بیلدیریب، مینی کؤندیرماقچی بؤلیشدی. مین راضی بؤلمه‌دیم. دیدیم که: «سوداگرنینگ نی گناهی بار؟ بونده‌ی میده-چویده فایده‌دن تنگری راضیلیگینی اؤرته‌گه قۆییب کیچسک، بونینگ عوضیگه تنگری تعالی کتّه-کتّه فایده‌نی نصیب قیلگوسی دیر. چنانچه، اوشبو بیر نیچه کون اوّل غلجی‌گه هجومگه آتلنگنیمیزده مهمند افغاني قۆی و مال، اهل و عیالی بیلن لشکردن بیر ییغاچ نَریده ایدی، کؤپچیلیگینگیز اونی تَله‌ماقچی بؤلدینگیز. مین ملاحظه قیلیب، راضی بؤلمه‌گندیم. ابرته‌سیگه‌یاق تنگری تعالی غلجی‌ده‌گی غنیم افغاني‌نینگ مالیدن لشکر ایلیگه

شونچه‌لیک کؤپ اؤلجه نصیب ایتدی که، هیچ بیر هجومده بونچه‌لیک قؤی توشمه‌گن ایدی». قلات‌دن اؤتیب، بو سوداگرلردن هدیه رسمی بؤییچه بیر نرسه‌لر آلیندی.

کابل‌نی آلگندن سؤنگ خراسان‌گه کیتیشیگه رخصت بیریلگن میرزاخان، خراسان‌دن چیققنده او یپرده قالگن عبدالرزاق میرزا بیز قلات‌دن اؤتگنیمیزده قندهاردن قاچیب کیلدیلر. بهار میرزانینگ نبیره‌سی-جهانگیر میرزانینگ اؤغلی پیرمحمد میرزا، بو پیرمحمد میرزانینگ آنه‌سی شو ایکّی میرزا بیلن کیلیب بیزگه قؤشیلدی. شاه‌بیک بیلن مقیم‌گه: «سیزلرنینگ سؤزینگیز بیلن بو یپرگه کیلدیک. اؤزبک‌دیک یاو خراسان‌نی آلدی، کیلینگ! دولت برقرارلیگی اوچون سیزلرنینگ اتفاق و خیرخواهلیگینگیزده بیرار قرارگه کیله‌یلیک»، دیگن مضمونده خط و کیشیلر جؤنه‌تیلدی.

خط یازگنلری و بیزنی چارله‌گنلریدن مقیم و شاهبیک مطلقا تانیب، بی‌تمیزلرچه قؤپال جوابلر یوباریشدی. قیشلاقي‌لیگی‌نینگ بیر (نشانه)سی شو ایدی که، شاهبیک‌نینگ مینگه بیتیلگن خطی آرقه‌سیده بیکلر بیکلرگه، انیقراغی اولوغراق مرتبه‌لیک بیکلر کیچیکراق منصبلیک بیکلرگه مُهر باسه‌دیگن جایده-قاغاز اؤرته‌سیگه مُهر باسیب یوباریپتی. اگر بونده‌ی غلیظ حرکتلر قیلمسه و بونده‌ی قؤپال جوابلر یوبارمسه ایدی، ایش بونگه باریب یپتمسدی. نیگه‌کیم:

ستیزه به جایی رساند سخن،

که ویران کند خاندان کهن.

(مضمونی: زوغوم بیلن ایتیلگن سؤز قدیمی خاندانلرنی ویران قیلیب یوباره‌دی.)

اوشبو خصومت و قیشلاقیلیکلری عاقبتیده اوی- جایینی و اؤتَیز-قیرق ییل یقققن- تیرگنلرینی ییلگه بیردیلر.

شهرصفا توپراغیده ایکنیمیزده بیر کونی اؤرده-لشکرگاه ایچیده چلغیتووچی بیرغوغا کؤتریلدی. برچه لشکر ایلی قوراللَنیب آتلندیلر. مین غسل و طهارتگه مشغول ایدیم. بیکلر جوده تشویشگه توشدیلر، فارغ بؤلیب مین هم آتلندیم. غوغا خطا بؤلگن ایکن، بیر آزدن

سۆنگ باسیلدی. او ییردن منزلمه- منزل کۆچیب گذرگه توشدیک. بو ییرده هم مُراضات بیلن سۆزله‌شیش پَییده بۆلدیک. ارغونلر بونگه پروا قیلمه‌ی، قَیسرلیک و اۆزباشیمچه‌لیکلریدن قالمه‌دیلر. ییر-سوونی بیله‌دیگن خیرخواهلریمیز: قندهارگه کیله‌دیگن سایلرنینگ باشی باباحسن ابدال و خلیشک طرفیده، دیب ایتدیلر. او یوزگه اۆتیب قندهارگه کیله‌دیگن سایلرنی تماماً بوزماق کیره‌ک. شونگه کیلیشیب، تانگده زرهلنیب، جنگاور اۆنگ قنات، چپ قنات بۆلیب صفلَنیب، خلیشککه کۆچیلدی. شاه‌بیک و مقیم قندهار تاغی‌نینگ مین تاش عمارت قزدیرگن تومشوغی‌نینگ آلدیده چادر تیکیب اۆتیرگن ایدیلر. مقیم‌نینگ کیشیلری تیزلیک قیلیب، درختلر آره‌سی بیلن یقیناق کیلدیلر. شهرِصفا اطرافیده ایکنده قاچیب کیلگن تۆفان ارغون، یالغیز ارغونلرنینگ جنگ صفی تامانیگه یانده‌شیپتی. عشق‌الله دیگنی ییتّی-سکّیز کیشی بیلن اجره‌لیب، جدل ایلگریلب کیله‌دی. تۆفان ارغون یالغیز باریب یوزمه-یوز بۆلیب، قیلیچ سالیشیب، آتدن ییقیتیب، باشینی کیسیب، مین سنگِ لخشک تۆغریسیدن اۆتگنده کیلتیردی، یخشیلیککه یۆیدیک.

بو ییر محله و درختلرنینگ آره‌سی ایدی، بو جایده اوروشیشنی معقول کۆرمه‌ی، تاغ ایتکلری بیلن اۆتیب، خلیشک‌نینگ آلدیده-سای‌نینگ قندهار طرفیده‌گی اۆتلاقده یورت تعیین قیلیب توشه‌یاتگن ایدیک، شیرقولی قراوول ایلدَم کیلیب، عرض قیلدی: «یاو صف تارتیب ییتیب کیلدی». قلات‌دن اۆتگنده، لشکر ایلی انچه آچلیک و تنقیصلیک تارتگن ایدی. خلیشک توپراغیگه کیلگچ، یوقاری- قوییدن قۆی و مال، دان و سمان تاپیش اوچون لشکر ایلی‌نینگ کۆپی هر طرفگه ترقه‌لگن ایدی. لشکرنینگ ییغیلیشینی کوتمه‌ی تیزده آتلندیک. بیزنینگ حاضر بۆلگن کیشیمیز ایکّی مینگته‌گه یقین ایدی. بو ییرگه توشه‌یاتگنیمیزده، ایتیلگنیدیک، یوقاری- قویی لشکردن انچه کیشی کیتگندی. اوروش وقتی اولر قۆشیله آلمه‌دیلر. اوروشگه حاضر کیشیمیز مینگته‌چه چیقردی. کیشیمیز آز بۆلسه-ده، لیکن انچه پُخته و مستحکم جنگ صفی ترتیب قیلگن ایدیم. هیچ وقت بونچه ترتیب و نظام

بیلن صف توزمسدیم. خاصّه تابین[۳]گه تماماً قۆلیدن ایش کېلەدیگن ییگیتلرنی اَییریب آلگـن ابدیم: اۆن-اۆن و ابلّیک-ابلّیک بیتیلیب، اۆن باشی و ابلّیک‌باشینی تعیین قیلگندیم. هـر اۆن و هر ابلّیک اۆنگ و سۆل قۆللرده تـورر ییرلرینـی بیلیـب، اوروش پیتیـده قیلـەدیگن ایشـلرینی انیقلب، حاضر و ناظر ابدیلر. اۆنگ قنات، سۆل قنات و اۆنگ قۆل و سۆل قۆل، اۆنـگ یـان و سۆل یان، اۆنگ و سۆل جدل آتلنگچ، خبرچی لشکر قِسم هـم قییننەلمـەی تعیینلـنگن ییرگـه تامان یوره بېردیلر.

گرچه برانغار (اۆنگ قنات) و اۆنگ قۆل، اۆنگ یان و اۆنـگ سـۆزلری‌نینگ معناسـی بیـر خیل بۆلسه-ده، لېکن سۆز اۆزگریشی بیلن هر خیل معنا بېـرەدی. چنانچـه، (برانغـار) اۆنـگ قنات و چپ قنات (جوانغار) معناسیدەگی میمنه و میسره، جنگاور صف‌نینگ مرکـزی غـول ترکیبیده ابمس. بو نوع جنگاور صفنی اۆشه اصطلاح معناسیده برانغار و جوانغـار دېییلـەدی. غول صفی‌نینگ اۆنگ و چپینی فرق ابتیش اوچون اۆنـگ قـۆل و سـۆل قـۆل دېـب ایتیلـدی. خاصّه تابین بۆی تېنگی دیر، تـورکی تیلـده بۆیـداقنی هـم بـۆی دېیـدیلر، امـا بونـده او بـۆی توشونیلمەیدی، بلکه یقین دېگن معناسینی بېرەدی. بونینگ اۆنگ و چپی اۆنگ و سـۆل دېـب اتەلدی.

برانغار (اۆنگ قنات): میرزاخان، شیریم تغایی، یارک تغایی اکه-اوکەلری بـیلن، چلمـه مۆغـول، ایوب‌بېـک، محمـدبېک، ابراهیم‌بېـک، علـی‌سـیدیم‌مۆغـول، مۆغـوللری بـیلن، سلطان‌علی تن‌قۆریقچی، خدابخش و ابوالحسن اکه-اوکەلری بیلن.

جوانغار (چپ قنات): عبدالرزاق میرزا، قاسم‌بېک، تنگری‌بېـردی، قنبـر علـی، احمـد ابلچی بۆغه، غۆری برلاس، سید حسین اکبر، میرشاه قَوچین.

ایراوول (هجومچی قِسم): ناصر میرزا، سید قاسم ابشیک‌آغه، محب علی قۆرچی، بابا اۆغلی اللّەوېرن تورکمن، شېرقولی قراوول اکه-اوکەسی بیلن، محمد علی.

۳- تابین-شاه‌نینگ مخصوص حربي قِسمی.

غولده (مرکزده): مېنینگ اۏنگ قۏلیمده قاسم کۏکَلداش، سلطان محمد دۏلـدای، شـاه محمود پروانه‌چی، قول بایزید بکـاوول (آشـپز)، کمـال شـربتچی؛ سـۏل قۏلیمـده: خواجـه محمد علی، دوست ناصر، میریم ناصر، بابا شېرزاد، خانقولی، ولی خزینـه‌چی، قوتلوق‌قـدم قراوول، مقصود سووچی، بابا شیخ.

غولده بوتکل خاص عملدارلر اېدی. کَتّه بېکلردن هېچ کیم یۏق اېدی.

بو ذکر اېتیلگنلردن هېچ کیم هلی بېکلیک مرتبه‌سیگه یېتمه‌گندی. بـو قِسـمده شـېربېک، حـاتم قـۏربېگی، کېپـک قـول بابـا، ابوالحسـن قـۏرچی، مۏغـوللردن اوروس، علـی‌سـید، درویش‌علـی سـید، خوشـکېلدی چلمـه، دوسـتکېلدی چلمـه تـاغچی و امـاچی مېـدینی، تورکمنلردن منصور و رستم علی اکه-اوکه‌سی بیلن، شاه‌نظر سویوندوک بیتیلگن.

غنیم کیشیسی ایکّیگه بۏلیندی: بیر گروه شاه‌بېک نامی بیلن مشـهور شـاه شـجاع ارغـون باشچیلیگیده. بوندن سۏنگ فقط شاه‌بېک دېـب بیتیلـه‌دی. ینـه بیـر بـۏلگی اوکه‌سـی مقـیم باشچیلیگیده. بو ارغونلرنینگ آدملرینی آلتی-یېتّی مینگ حسـابلر اېـدیلر. شبهه‌سـیز تـۏرت-بېش مینگی قورال-یراغلی اېدی. مرکز و اۏنگ قنات بیلن شاه‌بېک‌نینگ اۏزی رۏپه‌ره بۏلـدی. مقیم چپ قنات بیلن یوزمه-یوز توردی. مقیم‌نینگ لشکری اکه‌سی‌نینگ لشکریدن بیر آزگینه کمراق اېدی. بیزنینگ جوانغارده‌گی قاسم‌بېک و یۏلداشلریگه او جوده قتّیـق هجـوم قیلـدی. اوروش وقتیگچـه ایکّـی-اوچ کیشـی کېلیـب قاسـمبېک‌دن کۏمـک تیلـه‌دی. بیزنینـگ آلدیمیزده‌گی یاو هم کوچلی بۏلگنی اوچون کۏمـک اجره‌تیـب بېرالمـه‌دیک. غنـیم طرفیگـه تۏخته‌مه‌ی حرکت قیلدیک. اۏق کېله‌باشله‌گن فرصتده بیر بیزنینـگ هجـومچی قِسـمیمیزنی اوریب قَیتریب، مرکزگه تیقدیلر. تینمه‌ی اۏققه توتیب آلدینگه سیلجیوېردیک، بیـر آز فرصـت اۏق آتیب دشمنلر تۏخته‌گندېک بۏلدیلر. قرشیمده بیر کیشی اېلنی چقیریـب، آتـدن توشـیب (مېنگه) اۏق آتماقچی بۏلدی، بیز تۏختاوسیز یوریب کېلگنیمیز سببلی، مقصدیگه یېتالمـه‌ی آتلَنیب جۏنب قالدی. آتدن توشگن بو آدم شاه‌بېک‌نینگ اۏزی اېکن. اوروش پیتی پیری‌بېـک تورکمن تۏرت-بـېش اکـه-اوکه‌سـی بـیلن سـلّه‌لرینی یېچیـب، یـاودن یـوز اۏگیریـب، بیزگـه

قۆشیلدیلر. بو پیری‌بیک شاه اسماعیل بایندور سلطانلریگه ایگه بۆلیب، عراق مملکتینی ایگللەگنیده عبدالباقي میرزا و مرادبیک بایندور باشلیق تورکمن بیکلری بیلن کېلگن تورکمنلردن دیر.

اۆنگ قناتیمیزنی یاو بورونراق چېکینتیردی. اۆنگ قناتیمیزنینگ اوچی مېن کېینراق برپا قیلگن باققه تیسریلیب باردی. چپ قناتیمیز بابا حسن ابدالدن خیله قوییراق ایکّی یانیگه درختلر اۆتقزیلگن اریقلرگه یېتیب باردی. بیزنینگ چپ قناتیمیز رۆپەرەسیده اۆزیگه یقین کیشیلری بیلن مقیم توررردی. چپ قناتیمیز کیشیلری غنیم مقیم کیشیلریگه نسبتاً جوده آز ابدی. تنگری عنایت قیلدی. قندهار و کېنتلریگه بارەدیگن ایکّی یانیده درختلر اۆسیب یاتگن اوچ-تۆرتته کتّه اریق بیزنینگ چپ قناتیمیز و غنیم اۆرتەسیده بۆلدی. بیزنیکیلر کېچیک باشینی اېگللب یاونی اۆتیشگه قۆیمەدیلر.

چپ قنات جنگچیلری آز بۆلیشیگه قرەمەی یخشی، مردانەوار اوروشیب یاونی تۆختەتدی. ارغونلر طرفیدن حلواچی ترخان سوو ایچیده قنبرعلی و تنگری‌بېردی بیلن قیلیچ چاپیشدیلر. قنبرعلی یرەلندی. قاسم‌بیک‌نینگ پېشانەسیگه اۆق تېگدی. غۆری برلاس‌نینگ قاشی اوستیگه اۆق تېگیب چکّەسیدن تېشیب چیقدی. اوشبو فرصتده یاونی قاچیریب، بواریقلردن مرغان (قوشلر) تاغی‌نینگ تومشوغیگه قرەب اۆتدیک. اریقلردن اۆتەیاتگن پیتیمیزده بیر چاپقیر آت مینگن کیشی تاغ اېتگیده او تامانگه یا باشقه تامانگه کېتیش اوچون تردلَنیب، آخری بیر تامانگه قرەب جۆنەدی. شاه‌بیککه اۆخشەتدیم. چمەسی شاه‌بیک ابدی.

یاونی یېنگگچ، بیزنیکیلر اولرنی بەتمام اسیر توشیریش و قوولش اوچون کېتدیلر. مېن بیلن سناغلیک- اۆن بیرکیشی قالگندی. او اۆن بیر کیشیدن درستی عبدالله کتابدار ابدی. مقیم همان جاییدن جیلمەی اوروشر ابدی. کیشیمیزنینگ آزلیگیگه قرەمەی، تنگریگه توکل قیلیب، ناغارەلرنی قاقیب، غنیم اوستیگه یوردیک.

کۆپ و آزگه تنگری‌دیر بېرگوچی،

بو درگاهده یۆقتور کیشی‌نینگ کوچی.

«کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرةً باذن‌الله»

(ترجمه‌سی: خدانینگ امری بیلن کیچیک گروه‌نینگ کتّه گروه اوستیدن غلبه قیلگن حالتلری آز ایمس).

غنیم ناغاره آوازینی ایپشتیب، بیزنینگ آلغه یورگنیمیزنی بیلدی، سراسیمه‌گه توشیب، قاچیش یؤلینی توتدی. تنگری قؤلله‌دی، یاونی قاچیریب، قندهار سری یوریب، فرخزادبیک-نینگ، حاضرگی وقتده نشان هم قالمه‌گن چارباغیگه کیلیب توشدیک. شاه‌بیک و مقیم شو قاچگنلریچه، قندهار قلعه‌سیگه کیره‌آلمه‌دیلر. شاه‌بیک شال و مستونگ طرفگه چیقدی. مقیم زمینداور طرفیگه کیتدی. قؤرغاننی حمایه قیلیشگه بیرار آدم قالدیرمه‌گن ایدی.

قولی‌بیک ارغون‌نینگ اکه-اوکه‌سیدن مینگه اخلاص و صمیمیتلری معلوم بؤلگن احمدعلی ترخان و باشقه‌لر قؤرغانده ایدیلر. اولر مین بیلن کیلیشیب، اکه-اوکه‌لری‌نینگ جانیگه امانلیک سؤره‌دیلر. بولر عنایتیمیزدن بهره‌مند بؤلیب، قیلگن التماسلری عملگه آشیریلدی. قؤرغان‌نینگ ماشور دروازه‌سینی آچدیلر. ایل‌نینگ بیباشلیگینی اؤیلب، باشقه دروازه‌لر آچیلمه‌دی. اوشبو آچیلگن دروازه‌گه شیریم‌بیک و یارک‌بیک تعیین قیلیندی. اؤزیم بیر نیچه خاص کیشیلریم بیلن کیریب، بیباش آدملرنی قَیتریب، سیاست اوچون بیر-ایکّیته‌سینی اؤلیمگه بویوردیم. اوّل مقیم‌نینگ تاشقؤرغانده‌گی خزینه‌سیگه باردیم. عبدالرزاق میرزا مینن ایلگریراق کیلیب توشگن ایکن.

عبدالرزاق میرزاگه خزینه‌دن بیرار نرسه عنایت قیلیب، بو خزینه‌نینگ اوستیگه دوست ناصربیک‌نی، قول بایزید آشپزنی و حسابچیلردن محمد بخشی‌نی تعیینله‌دیم.

او یبردن اؤتیب، ارککه باردیم. شاه‌بیک خزینه‌سی‌نینگ نظارتی و حسابینی آلیش اوچون خواجه محمد علی، شاه‌محمود و حسابچیلردن تغایی شاه‌بخشی تعیینلندی. میرخان دیگن ذوالنون‌نینگ دیوانی اویی‌گه میریم ناصر و مقصود سووچی یوباریلدی. میرخان ناصرمیرزاگه تاپشیریلدی. میرزاخان‌گه شیخ ابوسعید ترخان توتیب تاپشیریلدی. او ولایتلرده بونده‌ی کؤپ آق تنگه‌نی سیره کؤرگن ایمسدیک. بلکه بونچه پولنی کؤرگنمن، دیگن کیشینی

هم ایپشتمه‌گنمیز. اوشه کیچه‌نی ارک‌نینگ اؤزیده اؤتکزدیم. شاه‌بیک‌نینگ سنبل دیگن قولینی توتیب کیلتیردیلر. او اوّل اونینگ محرمی بؤلسه‌ده، اونچه حرمت-اعتبار تاپمه‌گن ایدی. بیراوگه تاپشیردیم، یخشی اسره‌مه‌ی قاچیریب یوباریپتی.

ایرته‌سی فرخزادنینگ اؤرده جایلشگن چارباغیگه کیلدیم. قندهار ولایتینی ناصر میرزاگه بیردیم. خزینه‌لرنی ضبط قیلیب، یوکلب چیقه‌یاتگن پیتده، ارکده‌گی خزینه‌دن آق تنگه یوکلنگن بیر قطار تویه‌نی ناصر میرزا آلیب قالیبدی. اونی طلب قیلیب اؤتیرمه‌ی، ناصرمیرزانینگ اؤزیگه هدیه قیلیب یوباردیم. اوندن کؤچیب، قوشخانه سیهونلیگیگه توشیلدی. اؤرده‌نی کؤچیریب، اؤزیم سَیر قیلیب، کیچراق اؤرده‌گه یِتیب کیلدیم. بورونگی اؤرده ایمس، تَنیب بؤلمه‌یدیگن بیر اؤرده بؤلیبدی: یخشی چاپقیر آتلر، قطار-قطار مایه و نار تویه‌لر، خچیرلر و تؤقیمه متاع یاپیلگن ایگرلی اورغاچی تویه‌لر، جوندن تؤقیلگن متاعلر و بخمل چادرلر، شاهانه کتّه چادرلر و هر بیری اویوم-اویوم قاپ و صندوقلر. بو ایکّی اکه-اوکه‌نینگ نرسه‌لرینی باشقه-باشقه خزینه قیلینگن ایدی. هر خزینه‌ده صندوق-صندوق، تای-تای متاعلر، یوکلنه‌دیگن درجه‌ده‌گی قاپ-قاپ آق تنگه‌لر. هر کیم‌نینگ اؤتاوی و چادریده هر خیل اؤلجه‌دن کؤپ ایدی، قؤی هم بسیار ایدی. قؤیگه کؤپ هم قره‌مه‌دیلر.

قلات‌نینگ ایچیده مقیم‌نینگ نوکرلری بؤلیب، اولرنینگ باشلیغی قوچ ارغون و تاج‌الدین محمود ایدیلر، اولرنی مال و نرسه‌لری بیلن قاسم‌بیککه عنایت قیلدیم. قاسم‌بیک اوزاقنی کؤره‌آله‌دیگن، احتیاطکار کیشی ایدی. قندهار یپرلریده کؤپ توریشیمیزنی معقول کؤرمه‌ی، تکرار-تکرار ایته‌وپریب اؤلجه‌لری بیلن آخری کؤچیرتیردی. اَیتیب اؤتیلگنیدیک، قندهارنی ناصر میرزاگه عنایت قیلیب، ناصرمیرزاگه رخصت بپریب، کابل‌گه تامان یؤلگه توشدیک.

قندهار توپراغیده خزینه اولشیشگه فرصت بؤلمه‌دی. قاره‌باغده تؤرت-بیش کون توریب، خزینه اولشیلدی. سنه‌ش قیین ایدی، ترازو بیلن تارتیب اولشیلدی. بیک و کیچیک بیکلر، نوکر و تابین بیر ایشکلیک-بیر ایشکلیک، قاپ-قاپ آق تنگه‌نی اولاولریگه یوکلب، کؤتریب آلیب کیتردیلر. کؤپ اؤلجه و مال، اولوغ آبرو و شان-شهرت بیلن کابل‌گه کیلدیک.

سلطان احمد میرزانینگ قیزی معصومه سلطان‌بیگم‌نی، خراسان‌دن سؤره‌ب کیلتیریب ایدیم، اوشبو کیلگنیمده نکاحیمگه آلدیم. آلتی‌ـ یتّی کوندن سؤنگ ناصر میرزانینگ نوکرلریدن بیر کیشی، شَیبانی‌خان‌نینگ کیلیب قندهارنی قمل قیلگنی خبرینی کیلتیردی. مقیم‌نینگ زمینداور طرفگه قاچگنی اوّل ذکر ایتیلگن ایدی. او باریب شیبانی‌خان‌نی کؤردی. شاه‌بیک‌دن هم کیتمه-کیت ایلچیلر باره‌دی. بولرنینگ اغوا و تیزلشی بیلن شَیبانی‌خان هرات‌دن تاغ یؤلی آرقه‌لی، مینی قندهارده دیب اؤیلب، قندهار اوستیگه یوره‌دی.

شولرنی ملاحظه قیلگن، تجربه‌لیک قاسم‌بیک آلینگن اؤلجه‌لر بیلن بیزنی قندهاردن کؤچیردی.

هر چه در آیینه جوان بیند،

پیر در خشت پُخته آن بیند.

(مضمونی: یاش کیشی آیینه‌گه قره‌ب کؤرگن نرسه‌نی کیکسه آدم پیشیق خشتگه قره‌ب کؤره‌آله‌دی.)

شَیبانی‌خان کیلیب ناصر میرزانی قندهارده قمل قیله‌دی. بو خبر کیلگچ، بیکلرنی چقیریب کینگش قیلیندی. مین شونده‌ی ملاحظه‌لرنی اظهار ایتدیم: «اؤزبک و شَیبانی‌خان‌دیک یات ایل و قری دشمن تیموربیک‌نینگ برچه اولادلری قؤلیده‌گی ولایتلرگه ایگه بؤلدیلر. تورک و چیغتایلردن تورلی گؤشه‌لرده قالگنلری هم بعضیسی اختیاري، بعضیسی قورققنیدن اؤزبککه قؤشیلیب کیتدی. بیر مین کابل‌ده قالیب ایدیم. دشمن جوده کوچلی، بیز کؤپ ضعیف، بیزده نه مصلحت قیلیش احتمالی، نه قرشیلیک قیلیش مجالی بار. اونده ایسه بونچه قوت و قدرت. اؤزیمیزگه بیرار تعیینلی یپر فکرینی قیلماق لازم ایدی و بو مقدار امکان و فرصتده کوچلی دشمندن ییراقراق ایریلگنیمیز یخشی: یا بدخشان تامان یا هندوستان سری جزم قیلماق کیره‌ک. بو ایکّی طرفدن بیر طرفگه آتلنماق کیره‌ک.»

قاسم‌بیک و شیریم‌بیک اؤزلریگه قره‌شلی کیشیلری بیلن بدخشان‌گه بارماققه طرفدار ایدیلر. او فرصتده بدخشان‌ده باش کؤترگنلر بدخشانلیکلردن مبارکشاه و زبیر ایدی. ینه

جهانگیر تورکمن و محمد قۇرچی ایدی. اولر ناصر میرزانی بدخشان‌دن چیقریب اۇزبککه هم قۇشیلمه‌گن ایدیلر. مېن و بعضی خاص بېکلر هندوستان طرفیگه باریشنی مهم‌راق حسابلب، لمغان‌گه یوریش باشله‌دیک. قندهار فتحیدن سۇنگ قلات و ترنوک ولایتینی عبدالرزاق میرزاگه عنایت قیلیب، عبدالرزاق میرزا قلات‌گه قۇییلگن ایدی.

اۇزبک قندهارنی کېلیب آلگچ، عبدالرزاق میرزا قلات‌ده توره آلمه‌ی، قلاتنی تشلب چیقدی. بیز کابل‌دن کۇچگن فرصتده یېتیب کېلدی. کابل‌گه عبدالرزاق میرزا قۇییلدی. بدخشان‌ده پادشاه و پادشاه‌زاده‌لردن هېچ کیم یۇق ایدی، شو باعث، شاه‌بېگم‌نینگ مناسبتی یا معقول کۇریشی بیلن میرزاخان‌گه بدخشان سری رخصت بېریلدی. شاه‌بېگم هم میرزاخان بیلن یۇلگه توشیب، جۇنه‌دیلر. مېنینگ خالەم مِهر نگارخانم هم بدخشان‌گه بارماقچی بۇلدیلر. مېنینگ بیلن بیرگه بۇلیشلری‌نینگ سببی کۇپراق ایدی، توغیشگنلری ایدیم، هر قنچه منع قیلسک-ده، کۇنمه‌دیلر. اولر هم یۇلگه توشدیلر.

جمادی‌الاۇل آیی کابل‌دن هندوستان نیتی بیلن کۇچدیک. کابل‌نینگ اۇزی بیلن یوریب سرخ‌رباط آرقه‌لی قۇروق‌سای‌گه توشیلدی. کابل بیلن لمغان آره‌سیده‌گی افغانلر، حتا تینچ پیتلرده هم اۇغری، هم کذاب‌دیرلر، اوروش-تۇپالانلرده-کو اولرگه راسه خدا بېره‌دی. مېنی، کابل‌نی تشلب هندوستان‌گه باره‌دی، دېب ایشیتگچ، بیر یامانلیکلری اۇن بۇلدی، یخشی آدملری هم یامانلیککه یوز توتیشدی. شونچه‌گه یېتدی که، جیگده‌لیک‌دن کۇچگن تانگده آره‌لیقده‌گی خضرخیل، خیریلجی و خوگیان افغانلری جیگده‌لیک داوانینی تۇسماقنی اۇیلب، شِمال طرفیده‌گی تاققه جنگاور صف یَسه‌ب کېلیب، ناغاره چَلیب، قیلیچ اۇینه‌تیب-یۇلنی تۇسه باشله‌دیلر. آتلنگنیمیز بیلن‌آق لشکر ایلی تېوره‌ک-اطرافینی اۇره‌ب تاققه یورسینلر، دېب بویوردیم. لشکر ایلی تاشلرنی پناه‌لب، احتیاطکارلیک بیلن چاپه-چاپه تاققه یوردیلر. افغانلر بیر آز وقت تۇختب، بیر اۇق هم آته‌آلمه‌دیلر، قاچه بېردیلر. افغانلرنی قوولب تاققه چیقدیم، بیر افغان پست طرفیمدن یانلب قاچیب باریپتی. قۇلینی مۇلجللب آتدیم. بو اۇق تېککن افغاننی، ینه بیر نېچه افغاننی توتیب کېلتیردیلر. سیاست اوچون بعضیسی سیخ‌گه اوریلدی.

نینگنهار تومنیگه-آدینه‌پورقۆرغانی‌نینگ آلدیگه توشیلدی. اوّلراقدن ییراقنی کۆزلب، تۆخته‌سه بۆله‌دیگن بیرار یورت تشویشینی قیلمه‌دیک. نه بارماقده بیرار انیق ییر، نه تورماقده بیرار یورت معین، یوقاری-قویی باریب، ینه بیر خبر کېلگونچه یورتنی ینگیلب کۆچردیک. کېچ کوز اېدی. تېکیسلیکلرده‌گی شالی دېیَرلی ییغیب آلینگندی. ییر بیله‌دیگن کیشیلر: "الیشنگ تومنی سایی‌نینگ یوقاری قِسمیده شالینی کۆپ اېکه‌دیلر، لشکرگه قیشلیک آشلیق احتمال، اۆشه ییردن تاپیلر، دېب ایتیشدی. نینگنهار اۆتلاغیدن آتلَنیب، ایلدَم کېلیب، سایگِل‌دن اۆتیب، پورامین دره‌سیگچه باردیک. لشکر اېلی کۆپ شالی آلدیلر. شالیزارلری تاغ‌نینگ توبیده اېدی. اېلی قاچیب کېتدی. بیر نېچه کافر قتل قیلیندی. پورامین دره‌سی‌نینگ تومشوغیدن بیر نېچه ییگیت کوزه‌تووگه چیقریلگن اېدی. قَیتیش وقتیده کافرلر تاغ اوستیگه ایلدَم کېلیب اۆق قۆیدیلر. قاسم‌بېک‌نینگ کویاوی پورایین‌گه ییتیب آلیب، اونی بالته بیلن چاپیب آلر محلی، باشقه ییگیتلر قَیتیب، زورلیک قیلیب قاچیریب، پورامینلیک‌نی اَییریب آلدیلر. کافرلر شالیزاریده بیر کېچه قۆنیب، کۆپ شالی آلیب اۆرده‌گه کېلیندی.

اوشبو کونلرده مندیراور تومنی ییرلریده حاضرگی وقتده شاه حسن‌نینگ نکاحیده‌گی مقیم‌نینگ قیزی ماه‌چوچوک قاسم کۆکَلداشگه نکاحلب ببریلدی.

هندوستان تامانگه باریش مسأله‌سی‌ده بیر تۆختم‌گه کېلالمه‌دیک. شونینگ اوچون ملابابایی پشاغری بیر نېچه ییگیتلر بیلن کابل‌گه یوباریلدی. مندیراور توپراغیدن کۆچیب، اَتَر و شبوه‌گه کېلدیک. بیر نېچه کون او ناحیه‌ده اۆتیریلدی. اَتَردن باریب کنر و نورگِل‌نی سَیر قیلدیک. کنردن جاله‌گه(سال[٤]گه) اۆتیریب اۆرده‌گه کېلدیم. اوندن بورون بونده‌ی قَایقه اۆتیرمه‌گندیم. خیله خوش یاقدی. شوندن سۆنگ جاله‌ده اۆتیریش رسم بۆلدی.

اوشبو ایامده ملا میرک فرکتي ناصر میرزا قاشیدن کېلدی. شَیبانی‌خان قندهارنینگ تشقی قۆرغانینی آلیب، ارکینی آلالمه‌ی قَیتگنی، شَیبانی‌خان قَیتگنیدن سۆنگ بعضی سببلرگه کۆره

٤- یاغاچدن ارقان بیلن باغلب توقیلگن قایق

ناصر میرزا قندهارنی تشلب، غزنی‌گه کېلگنی‌نینگ خبرینی شرحلب عرض قیلدی. بیر نېچه کوندن سـونگ شَـیبانی‌خان قنـدهار اوسـتیگه اېـل غافللیگیـده کېلـه‌دی. تشـقی قۏرغـاننی بېرکیته‌آلمه‌یدیلر، آلدیره‌دیرلر. اۏزبکلر ارک‌نینگ اطرافیده بیر نېچه یېردن لَهـیم[٥] قَزدیلـر، بیـر نېچه مراتبه اوروش قیله‌دیلر. ناصر میرزانینگ بۏینیگه اۏق تېگه‌دی، ارکنی آلیشلریگه بیر بخیه قالگن اېکن.

انه شونده‌ی مشکل بیر حالتده خواجه محمد امین، خواجه دوست خاوند، محمـد علـی پیاده، شـاهی قۏرغانـدن اۏزلرینـی تشـلب چیقـه‌دیلر. قۏرغـان اېلـی امیدسـیزلَنیب، اېنـدی یېنگیله‌یازگن پیتده شَیبانی‌خان صلح توزیشنی سـۏره‌یدی. سـۏنگ قنـدهار اوسـتیدن قَیتیـب کېته‌دی.

قَیتماغی‌نینگ سببی بو بۏله‌دی که، قندهار اوستیگه کېله‌یاتگنیده خاندانی اهلینی نېره‌توگه یوبارگن اېکن. نېره‌توده بیر کیشی باش کۏتریب، قۏرغاننی اېگللە‌یدی. شو سـببلی قنـدهاردن یېنگیل- یېلپی صلح توزیب قَیته‌دی.

بیر نېچه کوندن سۏنگ قیش اۏرته‌سـی بۏلیشـیگه قره‌مـه‌ی، بـادېپچ یـۏلی بـیلن کابل‌گـه کېلدیک. بادېپچ یولی اوستیده‌گی بیر تاشگه بو کېلـیش و کېتـیش تـأریخینی اۏییـب یازیـب قوییشلرینی بویـوردیم. حـافظ میـرک بیتیـدی. اسـتاد شـاه محمـد تـاش‌یۏنرلیـک قیلـدی. شاشیله‌یاتگنیمیز سببلی یازوو کۏنگیلده‌گیدېک بۏلمه‌دی.

غزنی‌نی ناصر میرزاگه عنایت قیلدیم. عبدالرزاق میرزاگه نینگنهار تومنی، مندیراور، دره‌ی نور، کنر و نورگل بېریلدی. اوشبو پَیتگچه تېموربېک‌نینگ اولادینی سلطنت یوزه‌سـیدن میـرزا دېر اېدیلر. اوشبو نوبت مېن، مېنی پادشاه دېسینلر، دېب بویوردیم.

شوییل‌نینگ آخری، سه‌شنبه کېچه‌سی، ذوالقعده آیی‌نینگ تۏرتینچیسیده، آفتـاب حـوت بورجیده اېدی، کابل‌نینگ ارکیده همایون تولد تاپدی. تولد شعری تأریخی سنه‌سـینی مولانـا

٥. لهیم: نقب

سیدي شاعر "سلطان همایون‌خان" سۆزلریده تاپگن اېدی. کابل شاعرچه‌لریدن بیراو "شاه فېروز قدر" سۆزلریدن تاپدی، اوچ-تۆرت کوندن سۆنگ همایون اسمی بیلن نامله‌ندی. همایون توغیلگنیدن بېش-آلتی کون اۆتگچ، چارباققه چیقیب، همایون تولدی‌نینگ تۆیی بۆلدی. کَتّه -کیچیک بېکلر کتّه -کیچیک ساچقی بیر یېرده کۆریلمه‌گن اېدی. جوده یخشی کېلتیردیلر. کۆپ آق‌تنگه تۆکیلدی. تۆی بولدی. اوندن بورون بونچه کۆپ آق تنگه پول بیرار یېرده کۆریلگنی یۆق.

تؤقّیز یوز اؤن تؤرتینچی(۱۵۰۹-۱۵۰۸) ییل واقعه‌لری

بو یاز مُقُر توپراغیده مهمند افغان‌نینگ بیر بـؤلگی تـالان-تـاراج قیلینـدی. اوشـبو یوریشـدن کېلیب توشگندن بیر نېچه کون اؤتیب، قؤچ‌بېـک، فقیـر علـی کریمـداد و بابـا تن‌قـؤریقچی قاچیشنی خَیال قیلیبدیرلر. خبر تاپیب، کیشی یوباریلدی. استرغیچ‌نینگ پسـتراغیدن توتیـب آلیب کېلدیلر. جهانگیر میرزانینگ تیریگیده هم بولر حقیده بعضی یره‌مس سؤزلر اېشیتیلگن اېـدی. برچه‌سـینی بازارباشـیده قتـل اېتیشـگه بویـوردیم. دروازه‌گـه اېلتیـب، ارقـان سـالیب آسـه‌یاتگن پیتیـده خلیفـه‌نی قاسـم‌بېک یوباریـب، یَلینیـب- یالواریـب گنـاهلرینی تیلـه‌دی. بېک‌نینگ خاطرینی قیلیب قانلریدن کېچدیم، زندانگـه سالیشـنی بویـوردیم. حصـارلیکلر و قوندوزلیکلر، خسروشاه نوکرلری بؤلگن مؤغوللرنینگ اولوغلری چلمه، علی سـید، شـکمه، شېرقولی، اېگو سلیم، ینه خسروشاه‌نینگ چیغتایلردن بؤلگن اعتبارلی نوکرلری-سلطان علـی چوهره، خدابخش باشلیغ، ینه تورکمنلردن سویوندوک و شاه‌نظـر باشـلیق ایکّـی-اوچ مینـگ سره‌لنگن بیگیتلر بو مدتده بیر-بیرلری بیلن سؤزلشیب، سؤزنی بیر یېرگه قؤییب، بیزگـه نسـبتاً خصومت یؤلینی تنلبدیلر. بو ذکر اېتیلگنلر خواجه رواچ‌نینگ آلدیده سؤنگ‌قؤرغان و چالـک سیهونلیکلری آره‌لیغیده اؤتیـرگن اېـدیلر. عبـدالرزاق میـرزا نینگنهـاردن کېلیـب، ده‌افغـان‌ده اؤتیرردی. بیر-ایکّی نوبت بولرنینگ بونده‌ی تېرسلنگنینی محب علی قؤرچی خلیفه بیلن ملا باباگه ایته‌دی. مېنگه هم بیر اشاره قیلدیلر. ایشانگودېک سؤز اېمس اېدی، پروا قیلینمه‌دی.

بیر آقشام چارباغده دېوان‌خانه‌ده اؤتیرگن اېدیم. کېچ خفتن نمـازی پَیتیـده یانـدن موسـی خواجه ینـه بیـر کیشـی بـیلن ایلـدَم کېلیـب، قولاغیمگـه ایتتیلرکـه، مؤغـوللر راسـتدن هـم

یاولشماقچی اپمیشلر. عبدالرزاق میرزانی اولر اؤزلریگه قؤشه‌دیلرمی- یؤقمی، انیق بیلمه‌دیک. بولر هم قؤزغالان بو آقشام بؤلیشینی انیق بیلمس اپدیلر. اؤزیمنی هپچ نرسه بیلمه‌گنلیککه سالیب بیر لحظه‌دن سؤنگ حرَم سری یؤل آلدیم. او پیتده حرَملر باغی خلوتده و باغِ یورونچقه‌ده اؤتیرر اپدیلر. حرمگه یقین پیتگنده چؤری-چورپه، خدمتچی اپل نری کپتدیلر. اولر کپتیشگندن سؤنگ، مپن و سرورقول شهر سری یوردیک. خندق یولی بیلن آهنین دروازه‌سیگه پیتگنیمده، او طرفدن بازار یؤلی بیلن خواجه محمد علی کپلدی. بیرگه کپلیب مپن حمّام تاقی‌نینگ[1]....

۱- اوشبو باب برچه نسخه‌لرده منه شویپرگه کپلیب اوزیلیب قالگن. اوشبو ناقصلیک سببی مولف‌نینگ اؤزیدنمی؟ یاکه کاتبلرنینگ خطاسیمی؟ معلوم اپمس. هرحالده منه شوندن باشلب ۱۱ ییللیک کپیینگی واقعه‌لر تفصلاتی هم ثبتدن قالگن. (ت.بهایی)

تۆقّیز یوز اۆن بېشینچی(۱۵۱۰-۱۵۰۹) ییل واقعه‌لری

دوشنبه کونی، محرّم آیی‌نینگ بیرینچیسیده چَنداوَل اۆتلاغی‌نینگ پستیده اېدیک، قتّیق زلزله بۆلدی. زلزله یریم نجومي (استرونومیک) ساعتگه یقین دوام اېتدی. اېرته‌لب بو یورتدن کۆچیب، بَجَور قۆرغانینی آلیش ایستگی بیلن بجور قۆرغانی یقینیگه توشیب، دَلَزاک افغانلریدن بیر معتبر کیشینی بجور گه یوباردیک. تاکه او بجور سلطانیگه و اېلیگه بۆیین‌سونیب قلعه‌نی تاپشیریشلری اوچون نصیحت قیلسین. بو بدبخت جاهل جماعه نصیحتنی قبول قیلمه‌ی، مجمل جوابلر یوباردیلر. لشکر اېلی تۆره (آدم بۆیی اوزون قلقان. جنگچی اونینگ آرقه‌سیده توریب اۆق آته‌دی)، شاتی (نروان) و قۆرغان آلماق اسبابینی تیار قیلسینلر، دېگن فرمان بېردیک. بو تردد اوچون بیر کون اۆشه یورتده اۆتیریلدی.

پنجشنبه کونی، محرّم آیی‌نینگ تۆرتینچیسیده لشکر اېلی ساووت کییب، یراغلَنیب، آتلَنسین. جنگاور صف‌نینگ چپ قناتی ایلگری یوریب، بجور قۆرغانی‌نینگ یوقاری یانیده سوو کیره‌دیگن یېرده سوودن اۆتیب، قۆرغان‌نینگ شِمال طرفیگه توشسین، غول (مرکز) کیشیسی قۆرغان‌نینگ غربی-شِمالیده سوونی کېچمه‌ی ناتېکیس بلندلیک و پستلیک یېرده تۆخته‌سین. اۆنگ قنات پستکی دروازه‌نینگ غربیگه توشسین، دېب بو یوریلدی.

دوست‌بېک باشلیق چپ قنات بېکلری دریادن اۆتیب، توشه‌یاتگن پیتیده قۆرغاندن یوز-یوز اېلّیکته‌چه پیاده چیقیب، اولرنی اۆققه توتدیلر. بو بېکلر هم ایلگری یوریب، آتیشیب، آلیشیب، پیاده‌لرنی قۆرغانگه تیقیب، قلعه دېواری توبیگه سوریب باردیلر. ملا عبدالملک

خوستي دېوانه‌لرچه آت بيلن دېوار توبيگه كيريب بارر اېدى. اگر شـاتى و تـۆره تيـار بۆليـب، كون كېچ بولمه‌گنيده، اۆشه ساعتده قۆرغان آلينردى.

ملا تورک علی و تنگری‌بېردی‌نينگ نوكرلرى ياو بيلن قيليچ چاپيشـيب، غنيمنـى توتيـب، باشـينى كېسـيب كېلتيرديلـر. هـر قَيسيسـيگه جولـدو[1] وعـده بۆلـدى. بجـور اېلـى، توفنـگ (ميلتيق)نى كۆرمـه‌گن اېـديلر. شـونينگ اوچـون توفنـگ تاووشـينى اېشـيتگنده اصـلا پـروا قيلمه‌ديلر. بلكه توفنـگ تاووشـينى اېشـيتگچ، مسـخره‌لب، اېرمـک قيلگنـده‌ى توتوروقسـيز مسخره‌آميز حركتلر قيلرديلر. اۆشه كونى استاد عليقـولى بـېش كيشـينى توفنـگ بـيلن آتيـب ييقيتدى. ولى خزينه‌چى هم ايكّى كيشينى توفنگ بيلن ييقيتدى. اۆزگه توفنگ آتـووچيلر هـم توفنگ آتيشده كۆپ جسارت كۆرسه‌تيب انيق-انيـق آتـديلر. قلقانـدن، سـاووتدن، گاوسـردن (مالباشـى‌سـيمان حربـى تۆقمـاق) اۆتكزيـب-اۆتكزيـب، دشـمننى ييقيتـه-ييقيتـه آتـديلر. آقشامگچه چمه‌سى يېتّى، سكّيز، اۆن بجورليک توفنـگ اۆقيـدن ييقيلـدى. اونـدن سـۆنگره، شونده‌ى بۆلدى كه، توفنگ ضربيدن باش چيقره‌آلمسديلر. اېندى كېچ بولدى، لشكر اسبابنى تيار قيليب، سحرلب قۆرغانگه ياپيشسينلر، دېگن فرمان بۆلدى.

جمعه كونى، محرّم آيى‌نينگ باشلَنيشيده سحر وقتى اوروش ناغاره‌سينى چَليب، هر كـيم بېلگيلنگن يېريدن يوريب، قۆرغانگه قيپشسينلر، دېب فرمان بېرديک. چپ قنات بـيلن غـول (مركـز) اۆز معـين جايلريـدن برابريگـه تـۆره‌نى كۆتريـب، شـاتى قوييـب ياپيشـديلر. خليفه‌شاه‌حسن‌ارغون و احمد يوسف باشليق غول[2] نينگ سۆل قۆليگه-چـپ قناتگـه كۆمـک بۆلسينلر، دېگن فرمـان بۆلـدى. قۆرغان‌نينـگ شـرقى-شـمالى قلعـه مناره‌سـى‌نينگ توبيگـه دوست‌بېک‌نينگ آدملرى كيريب، قَزيش-ييقيتـيش ايشـلرى بـيلن مشـغول بۆلـديلر. اسـتاد على‌قولى هم اۆشه يېرده اېدى. او كون هـم او يخشـى توفنـگ آتـدى، ايكّـى مراتبـه فرنگـى

۱-جولدو- حربي ساورين.

۲-غول- قۆل(مركز)ده‌گى لشكربۆليمى.

(بریتانیـامیلتیغی) آتـدی. ولـی خزینـه‌چی هـم بیـر کیشـینی توفنـگ بـیلن ییقیتـدی. غـول (مرکز) نینگ سؤل قؤلیدن ملک‌علی قطبي شاتیگه بـورون چیقیـب، بیـر مـدت یـالغیز اؤزی حرب و ضربگه مشغول بؤلدی. غول تعیینلنگن جایده محمد علی جنـگ-جنـگ و اوکه‌سـی نوروز، هر قَیسیسی بیرته‌دن شاتیگه چیقیب غنیمگه نیزه و قیلیچ تبگیزدیلر. ینه بیر شاتیگه بابا یساوول چیقیب، بالته بیلن قؤرغان‌نینگ تامینی بوزیشنی باشله‌دی. اکثر ییگیتلر اونده یخشی اوریشیب، کؤپ اؤق یاغدیریب، غنیمنـی بـاش چیقرگنـی قؤیمـه‌دیلر. ینـه بعضـی ییگیتلـر یاونینگ حرب و ضربیگه هبچ پروا قیلمه‌ی، اؤق و تاشینی کؤزگـه ذرّه‌چـه ایلمـه‌ی، قؤرغـان تبشماققه مشغول بؤلیب کبتگن اېدیلر.

توشـگه یقـین دوسـت‌بیک‌نینگ کیشـیلری قزییـاتگن شـرقی-شـمالی منـاره تبشـیلدی. دوست‌بیک نینگ آدملری غنیمنی قاچیریب، مناره اوستیگه چیقدیلر. اؤشه پیتده قؤل (مرکـز) ده‌گیلر هم شاتیدن قلعه‌گه چیقدی. غولدن او قؤرغانگه چیقدیلر. تنگری تعالی‌نینگ لطـف و عنایتی بیلن شونده‌ی ببرک و مستحکم قؤرغان ایکّی-اوچ ساعتده فتح بؤلدی. ییگیـت-یلنـگ شونچه‌لیک غیرت و جسارت کؤرسه‌تیب، بهادِر دبگن یخشی نام قازاندیلر.

بجور اېلی اطاعتسیز، اسلام اېلی بیلن دشـمن اېـدیلر. اطاعتسـیزلیک و دشـمنلیک بیـر تامان بؤلسه، کافرلر رسم- رسومی بو اېلده عمل قیلردی و اسـلام عـادتلری بـو اېلـده ضـایع اېدی. قلعه جنگچیلری عاموی قتلگـه بویوریلـدی و اهـل و عیـاللری تمامـاً اسـیر آلینـدی. تخمیناً اوچ مینگدن کؤپراق کیشی قتل اېتیلیبـدی. شـرق تامانـده اوروش بؤلمـه‌گنی اوچـون آزراق کیشی شرق طرفدن قاچیب چیقدیلر.

قؤرغـان آلینگنـدن سـؤنگ، کیریـب قؤرغـاننی ایلَنیـب چیقـدیک. تـاملرده، اوی و کؤچه-کؤیلرده بې‌نهایت کـؤپ اؤلیـک یـاتردی. اؤتگـووچی-کبتـووچیلر اؤلیکلـر اوسـتیدن اوتیب-قَیتر اېدیلر. سَیردن قَیتیب، سـلطانلرنینگ اوییـده اؤتیریـب، بجـور ولایتینـی خواجـه کلان‌گه عنایت قیلدیک. سره ییگیتلیردن کؤپ کیشینی کؤمـک اوچـون تعیـین قیلیـب، شـام نمازی وقتیده اؤرده‌گه کېلیندی.

اپرته‌سی تانگده کؤچیب، بجورنینگ اؤتلاغیده باباقرا چشمه‌سی بؤییده تؤخته‌دیک. قالگن بندیلرگه خواجه کلان‌نینگ شفاعتی بیلن گناهلریدن کپچیب، اولرگه اهل و عیاللری قَیتریب بپریلدی. بعضی قؤلگه توشگن سلطانلری و قَیسرلری قتل اپتیلدی.

سلطانلری‌نینگ باشی و ینه بیر نپچه باش بو غلبه خبری بیلن کابل‌گه یوباریلدی. بدخشان، قوندوز و بلخ‌گه هم فتحنامه‌لر بیلن باشلر یوباریلدی. یوسفزایی‌دن کپلگن شاه منصور یوسفزایی بو فتحده و بو عاموی قتلده بار اپدی. تؤن کییدیریب، یوسفزایی‌گه سیاستلر بیلن فرمانلر بیتیب، رُخصت بپریلدی.

بجور قؤرغانیده‌گی مهم تشویشلریدن خاطرجمع بؤلیب، سه‌شنبه کونی محرّم آیی‌نینگ تؤقّیزینچیسیده کؤچیب، بیرار کوروه قوییراققه-اوشبو بجور سیهونلیگی‌نینگ اؤزیده توشیب، بیر تپه‌لیکده کلّه‌مناره قوریش بویوریلدی.

چارشنبه کونی، محرّم آیی‌نینگ اؤنینچیسیده سَیر قیلیشگه آتلَنیب، بجور قلعه‌سیگه باردیک. خواجه کلان‌نینگ اوییده شراب بزمی بؤلدی. بجور یپریده‌گی کافرلر بیر نپچه تولون[۳]ده شراب کپلتیردیلر. بجورنینگ شرابی و مپوه‌سی تماماً شو اطرافده‌گی کافرستان‌دن کپله‌دی. کپچه‌سی او یپرده بؤلدیک. سحرده قؤرغان‌نینگ مناره و کونگیره‌لرینی کؤزدن کپچپریب، آتلَنیب، اؤرده‌گه قَیتیب کپلدیم.

اپرته‌سی تانگده، خواجه خضر سایی یقه‌سیگه قؤندیک. اوندن کؤچیب، چنداوَل سایی قیرغاغیده تؤخته‌دیک. بجور قؤرغانیگه کؤمککه بپلگیلنگن کیشیلر بیرارته قالمسدن بارسینلر، دپگن فرمان بؤلدی.

یکشنبه کونی، آی‌نینگ اؤن تورتینچیسیده خواجه کلان‌گه توغ عنایت قیلیب، بجور قؤرغانیگه رخصت بپریلدی. خواجه کلان‌گه رخصت بپرگندن بیر- ایکّی کون سؤنگ منه بو قطعه کؤنگیلگه کپلدی. خواجه کلان‌گه بیتیب یوباردیک:

۳- تولون- مشک، چرم ایدیش، مپش.

قرار و عهد با یار این چنین نبود مرا،
گزید هجر و مرا کرد بی قرار آخر.
به عشوه‌های زمانه چه چاره سازدکس،
بجور[٤] کرد جُدا یار را ز یار آخر.

(مضمونی: مېنینگ یار بیلن قرار و عهدیم بونده‌ی ایمس ایدی. هجرنی تنلب، مېنی بې‌قرار قیلدی. زمانه عشوه‌لریگه کیشی نیمه چاره قیله‌دی؟ آخرده بجور یارنی یاردن جُدا قیلدی.)

چارشنبه کونی، محرّم آیی‌نینگ اؤن یېتّینچیسیده سلطان ویس سوادي‌نینگ چاپری- سلطان علاءالدین سوادي کېلیب، ملازمت قیلدی. پنجشنبه کونی، آی‌نینگ اؤن سکّیزینچیسیده بجور بیلن چنداول آره‌سیده‌گی تاغده آو قیلدیک. بو تاغ‌نینگ بوغاو مره‌لی قاپ-قاره بؤله‌دی. قویروغی ینه اؤزگچه رنگلیک. اَفتیدن بوندن قوییراقده‌گی هندوستان بوغاو مره‌للری‌نینگ همه‌سی قاپ-قاره بؤله‌دی. اوشبو کونی ینه بیر سریق قوش توتیلدی، او هم قاره ایدی. کؤزلری هم قاره ایدی. اؤشه کون بورگوت بیر کییکنی آلدی.

لشکر ایلیده دان کمراق قالگن ایدی. کهراج دره‌سیگه باریب، دان- دون آلیب، سوادگه، یوسفزایی افغاني‌نینگ اوستیگه یوریش نیتی بیلن جمعه کونی کؤچیب، چنداول دریاسی بیلن بجور دریاسی قؤشیلیشیده‌گی پنجکوره دریاسی آره‌لیغیگه توشیلدی.

شاه منصور یوسفزایی بیر نېچه خوشخور و سېرکیف کمالی مېوه‌سینی کېلتیرگن ایدی. بیر کمالی‌نی اوچ بؤلیب، بیر حصه‌نی مېن یېدیم، بیرینی گدایی تغایی، ینه بیرینی عبدالله کتابدار یېدیلر. جوده یخشی کیف بېردی. شو درجه‌ده‌که، شام نمازی چاغی بېکلر ییغیلگنده، کېنگشگه چیقه آلمه‌دیم. حیران قاله‌من! اېندیلر اؤشه توردەگی کمالی‌دن بیرته‌سی

٤- بو مصرعده سؤز اوییني قیلینگن، یعنی "بجور" سؤزی "قلعه" نامی صفتیده و "ظلم بیلن" معنالریده قؤللَنیلگن.

یخشیلب یپییلسه، اونینگ یرمیچه کیف قیلمَیدی.

او یپردن کؤچیب، کهراج و پیشگرام دره‌لری‌نینگ آغزیگه یقین پنجکوره‌نینگ آلدیده توشدیک. اوشبو یورتده اپکنده تؤپیققه‌چه قار یاغدی. بو آره‌ده احیان-احیانده قار یاغر اپکن. اپل تعجب قیلدیلر.

سلطان ویس سوادي بیلن کپلیشیب لشکر مصلحتی اوچون کهراج اپلیگه تؤرت مینگ قاپ دان سالیغی سالیندی. بو آشلیقنی اوندیریشگه سلطان ویس‌نی یوباردیک. قیشلاقی تاغلیک اپل هپچ قچان بونده‌ی سالیق تاپشیرگن اپمسلر. بونچه دانني بپرالمه‌ی، قیینه‌لدیلر.

سه‌شنبه کونی، آی‌نینگ ییگیرمه اوچینچیسیده لشکرنی هندوبپککه باشله‌تیب، پنجکوره‌گه هجومگه یوباریلدی. پنجکوره تاغ‌نینگ اؤرته‌سیدن یوقاریراقده جایلشگن. بیر کوروهگه یقین داوانگه چیقماق کپره‌ک بؤله‌دی: پنجکوره‌نینگ کپنتلریگه آدملریمیز یپتیب بارگونچه، یپرلی خلق قاچیب چیقیب کپتیشیپتی. بیر قِسم مال-حاللرینی و اویلریده‌گی کؤپ دان-دونلرینی کپلتیردیلر. اپرته‌سی اپرته‌لب لشکرنی قؤچ‌پککه باشله‌تیب هجومگه یوباردیک.

پنجشنبه کونی، آی‌نینگ ییگیرمه بپشینچیسیده لشکر اپلیگه دان تاپیش مصلحتی یوزه‌سیدن، کهراج دره‌سی‌نینگ ایچیگه-ماندیش کپنتلریگه توشیلدی.

همایون‌دن سؤنگره همایون بیلن توغیشگن بیر نپچه فرزندلر بؤلدی، تورمه‌دی. هندال هنوز توغیلمه‌گن اپدی. بو یپرلرده اپکنیمده، ماهیم‌دن خط کپلدی. «یقینده توغیله‌جک گؤدک خواهی اؤغیل بؤلسین، خواهی قیز، مپنینگ بخت و طالعیم- مپنگه بپرینگ. مپن اونی اسره‌ب آلیب، تربیه‌له‌ی»، دپب یازیبدی.

جمعه کونی، آی‌نینگ ییگیرمه آلتینچیسیده اوشبو یورتده اپکنده، هندال توغیلسه، ماهیم‌گه بپریلسین، دپگن مضمونده خطلر بیتیب، یوسف علی رکابدارنی کابل‌گه جؤنه‌تدیک. هنوز هندال توغیلمه‌گن اپدی. اوشبو یورتده اپکنده، ماندیش ولایتیده دره‌نینگ اؤرته‌سیده بیر تپه‌لیک اوستیده کتّه صوفه تاش بیلن یَسلدی که، آق اوی (چادر) آلدی-

قبول‌خانه‌سی بیلن اونگه سیغدی.

بو سوپه تاشلری‌نینگ همه‌سینی خاص و سپاهی عملدارلر تشیدیلر. بوسۆزنینگ تفصیلاتی بوکه: او بیلن بیرگه توغیلگنلردن او پیتگچه اوندن کیچیک بیر اۆغیل بار ایدی، اۆزگه همه‌سیدن کَتّه ینه اوچ قیز: بیری مِهرجان، ینه ایکّیسی کیچیکلیکده تورمه‌دیلر. اۆغیل توغیلسه اونگه جۆره بۆلسه‌یدی، دیگن هوسلر بار ایدی. او پیتلری دلدار آغه‌چه‌نینگ بۆییده بار ایدی. مِن بو اۆغیلگه بیر توغیشگن بۆلسه، قنده‌ی یخشی بۆلردی-یه»! دیر ایدیم. حضرت والده دیدیلرکه :«اگر دلدار آغه‌چه اۆغیل توغسه، آلیب اسره‌سم قنده‌ی بۆله‌دی؟» مِن: "کۆپ یخشی"، دیدیم.

عیاللر آره‌سیده رسم بۆلگن بیر فال کۆریش اصولی بار: اۆغیل بۆله‌دیمی یا قیز بۆلرمیکن، دیب ایکّی قاغازده - بیریده علی یا حسن یازیب، ینه بیریده فاطمه بیتیب، ایکّی یومه‌لاق لای ایچیگه قۆییب، او لایلرنی بیر کاسه سوو ایچیگه ساله‌دیلر. هر قَیسی آلدین آچیلسه، اۆشندن دلیل کوزه‌ته‌دیلر: اِبر کِبلسه، اۆغیل بۆلور، قیز کِبلسه، قیز بۆلور دیرلر. فال قیلدیلر: اِبر کِبلدی. کرامتلی خوش‌خبر بۆلگنی اوچون شونینگ یوزیدن‌آق مکتوب یازیب یوباردیک.

بیر نِچه کوندن سۆنگ تنگری کرَم قیلیب، اۆغیل فرزند بیردی. خبر یوباریشدن بورون توغیلگنیگه اوچ کون بۆلگنیده آنه‌سی آلدیدن اونینگ خواهش- اراده‌سیگه قره‌مه‌ی، اوییمیزگه آلیب کِبلیب اسره‌بدیلر. توغیلگنلیگینی اِیشیتگنیمیز حقیده یوبارگن خبریمیز بِهره‌نی آلگن پیتی بِیتیب باره‌دی. قوتلوغ بیلیب همده یخشیلیککه یۆییب آتینی هندال قۆیدیلر. بو جهتلردن مِنگه هم اوکه، هم فرزنددیر. یوسفزایی افغاندن ملک سلیمانشاه‌نینگ اۆغلی ملکشاه منصور کِبلگن ایدی. بیزگه خیرخواهلیک مقامیده ایدی. یوسفزایی اِیلی بیلن مناسبتلریمیزنی یخشیلش مقصدیده اونینگ قیزی سۆره‌لگن ایدی. شو قۆنیمجایده اِیکنلیگیمیزده شاه منصورنینگ قیزی بیلن یوسفزاییلر مالی کِبله‌یاتگنلیگی تۆغریسیده خبر آلدیک. نمازشامده شراب ایچیب، صحبت قوردیک. صحبتگه سلطان علاءالدین‌نی چارلب، یانیمگه اۆتقزیب، خاص سروپا بیریب التفات کۆرسه‌تیلدی.

آی‌نینگ ییگیرمه سکّیزینچیسیده، یکشنبه کونی یۆلگه توشیب کهراج‌دره‌سیدن چیقیب تۆخته‌دیک. شاه منصورنینگ اینیسی طاووسخان یوسفزایی ذکر اېتگنیمیز جییَنی شو جایگه آلیب کېلدی. بهسوت اېلی‌نینگ بجور قۆرغانیگه دخلی بۆلگنلیگی باعث اوشبو منزلدن یوسف علی بکاوولنی اولرنی کۆچیریب بجور قۆرغانیگه آلیب کېلتیریش اوچون یوباردیک. کابل‌ده قالگن عسکرلرگه یېتیب کېلیش حقیده فرمانلر بیتیب یوباریلدی.

سفر آیی‌نینگ اوچینچیسیده، جمعه کونی پنجکوره و بجور دریالری قۆشیلگن جایگه کېلیب تۆخته‌دیک.

آی‌نینگ بېشینچیسیده، یکشنبه کونی بو قرارگاه‌دن بجورگه باریب، خواجه کلان‌نینگ اوییده چاغیر صحبتی قوردیک.

آی‌نینگ یېتّینچیسیده، سه‌شنبه کونی بېکلر و دَلَزاک[۵] افغانلرنینگ اولوغلرینی چارلب، کېنگشدیک: ییل توگَب قالدی، حوت‌نینگ بیر-ایکّی کونی قالیبدی، دله‌لرده‌گی غلّه ییغیب آلینگن؛ شو فرصتده سوادگه بارسک عسکرلریمیز آذوق تاپالمه‌ی، قییینه‌لیب قاله‌دیلر. انباهَر و پانی‌یالي یۆلی بیلن یوریب، هَشَنغرنینگ یوقاریسیدن سواد دریاسینی کېچیب، یوسفزاییلر کۆترگن تۆسیق ماهوره تۆغریسیده‌گی دله‌لرده اۆتیرگن یوسفزایی و محمدزای افغانلری اوستیگه تۆسَتدن هجوم قیلماق کېره‌ک، دېگن فکرگه کېلدیک.

ینه‌گی ییل اېرته‌راق-حاصل ییغیش پیتیده کېلیب، بو افغانلر مسأله‌سینی بیریاقلیک قیلیش کېره‌ک. شو قرارگه کېلگچ، اېرته‌سی-چارشنبه کونی سلطان ویس بیلن سلطان علاءالدین‌گه آتلر و سروپالر عنایت قیلیب، بیزگه خیرخواهلیک اېته‌دیگن چَقیریقلر بیلن رخصت بېریب، اۆزیمیز هم کۆچیب، بجور رۆپه‌رسیده تۆخته‌دیک. شاه منصورنینگ قیزی قۆشین قَیتیب کېلگونیچه بجور قۆرغانیده قالدیریلدی.

اېرته‌سیگه جۆنب، خواجه خضردن اۆتیب تۆخته‌دیک. خواجه‌کلان‌گه شو یېردن قَیتیش

۵- دَلَزاک ــ افغان اوروغلریدن بیری‌نینگ نامی.

اوچون رخصت بېریلدی. اوروق[۶]نی قۆشیمچه آتلر، عسکرلر، اسلحه‌لر و آغیر پَرتال[۷]نی کنر یۆلی آرقه‌لی لمغان‌گه جۆنتدیک.

اېرته‌سی یۆلگه توشیب، آغیر پَرتال و تویه‌لرنی خواجه میرمیران یېتکچیلیگیده، جۆرغاتو و دروازه یۆلی بیلن قرا کۆبه داوانی آرقه‌لی جۆنه‌تیب، اۆزیمیز فقط آتلیق گروه بیلن تېزده انباهَر داوانیدن و ینه اوندن هم کتّه‌راق بیر داواندن آشیب، نمازشامدن بیرآز اوّل پاني یالي‌گه توشدیک. اۆغان‌بېردی‌نی بیر نېچه کیشی بیلن گتیلگ توتیب کېلیش اوچون آلدینگه یوباردیک. افغانلر بیلن اۆرته‌میزده‌گی مسافه یقین بۆلگنلیگی باعث اېرته‌لبدن جۆنب کېتمه‌دیک. توشگه یقین اۆغان‌بېردی کېلدی. بیر افغاننی اوشلب باشینی کېسیبدی، کېله‌یاتگنیده اېسه او باشنی توشیریب قۆییبدی، کۆنگلیمیز ایسته‌گن بیرار ایشانچلی خبر کېلتیر مه‌دی.

توشگه یقین جۆنَب کېتدیک. سواد دریاسیدن اۆتیب، شام نمازی پیتیدن سَل آلدین تۆخته‌دیک. خفتن نمازی چاغیده آتلَنیب، ینه آلدینگه قره‌ب یوردیک. آفتاب نیزه بۆیی کۆتریلگنده قراوواللیککه یوباریلگن رستم تورکمن افغانلر خبر تاپیب قۆزغالیشیبدی، دېگن خبرنی آلیب کېلدی. افغانلرنینگ بیر قِسمی تاغ یۆلی بیلن کېته‌یاتگن اېکن. بونی اېشیتگچ، تېزراق یوریب، هجومچیلرنی اجره‌تیب، آلدینگه یوباردیک. اولر بیر نېچه افغاننی اۆلدیریب، باشلرینی کېسیب، بیر تۆده اسیر همده قۆی-هۆکیزلرینی هَیده‌ب کېلتیردیلر. دَلَزاک افغانلردن هم بیر نېچته باش کېسیب آلیب کېلدیلر.

آرتگه قَیتیب، کاتلَنگ اطرافلریده تۆخته‌دیک. مقامده کېلیب بیزلرگه قۆشیلسین، دېب خواجه میرمیران باشلب کېله‌یاتگن اوروقنی کوتیب آلیشگه یۆلباشلاوچی یوباریلدی.

اېرته‌سیگه او یېردن کۆچیب کاتلنگ و مقام‌نینگ اۆرته‌سیگه توشدیک. شاه منصوردن آدم

٦ـ اوروق- بوتون حربي اسلحه‌لر و آغیر کۆچ-کۆران.

۷ـپرتال- سفرده آلیب یوریله‌دیگن کۆرپه-تۆشک و باشقه اسباب-اسکونه‌لر.

کېلدی. خسرو کؤکَلداش بیلن احمدي پروانه‌چی‌نی بیر تؤده کیشیلر بـیلن اوروقنـی کوتیـب آلیش اوچون یوباردیک.

آی‌نینـگ اؤن تؤرتینچیسـیده، سه‌شـنبه کـونی مقـام‌ده تؤختـه‌گن پَیتیمیـز اوروق کېلیـب قؤشیلدی. بو یېرلرده اؤتّیز-قیرق ییل شهباز قلندر دېگن بیر ملحد(دهري) یَشَب اؤتگن اېکن. یوسفزایی‌نینگ بیر جماعه‌سینی و دَلَزاک‌نینگ بیـر گـروه آدملرینـی تـؤغری یؤلـدن چیقـرگن بوزوقی منه شو قلندر اېکن.

مقام تاغی تومشوغیده بیر بؤلک پستراق تاغ جایلشگن. او بوتون دشـتگه توتشـگن جـوده کېنگ و کؤزنی اؤزیگه تارته‌دیگن یوکسکلیک دیر. شهباز قلندرنینگ قبری اؤشه یېرده اېـدی. سَیر قیلیب کېلیب، اؤیلب قالدیم. کؤنگلیمدن بونده‌ی باهوا جایگه یؤلدن آزگـن قلنـدرنینگ قبری مناسب اېمس، دېگن اؤی کېچدی. اونی بوزیب یېر بیلن تېکیس قیلیشلرینی بویوردیم. جوده تازه و باهوا یېر اېدی، معجون یېب، بیر مدت اؤشه یېرده اؤتیریلدی.

بجوردن قَیتیب چیققنیمیزده ببهره‌نی اېگللشنی کؤزله‌گن اېدیک. تاکابل‌گه کېلگونیمیزچه هر دایم هندوسـتان‌گـه یـوریش خَیالیـده اېـدیک، بعضـی مـانعلیکلر طفیلـی بونگـه میسـر بؤلالمسدیک. بجور اوستیگه قؤشین تارتیب اوچ-تـؤرت آی مابینیـده عسـکرلریمیز قؤلیگـه بیرار ارزیگولیک نرسه توشمه‌دی.

هندوستان چېگره‌سی ببهره یقین بؤلگنلیگی باعث، او یېرگه درحال فقـط اؤزیمیـز آزگینـه لشکر بیلن کیرسک، عسکرلر بیرار نیمه‌نی قؤلگه کیریتسه‌لر، دېگن اؤی کؤنگیلدن کېچـدی. شـو خَیـال بـیلن آرتگـه قَیتیـب افغانلرگـه هجـوم قیلـدیک. مقام‌گـه توشـگنیمیزده بعضـی خیرخواهلر: «لشکرنینگ بیر قِسمی کابل‌ده قـالگن، هندوسـتان‌گـه کیـریش اوچـون جـدّي تیارگرلیک کؤریش کېره‌ک؛ سره ییگیتلرنینگ بیر گروهی بجورده قالدی، آتلـری چرچه‌گنـدن لشکرنینگ کتّه قِسمی لمغان‌گه قَیتدی؛ بو یېرگه کېلگنلرنینگ آتلری شو قـدَر خراب‌کـه، بیـر کون یوریشگه هم مجالی یېتمَیدی»، دېب عرض قیلدیلر.

گرچنـد اوشـبو سـؤزلر تـؤغری بؤلسـه‌ده، یـوریش باشلشـگه قـرار قیلینـگن اېـدی. بـو

ملاحظه‌لرگه قره‌مَی، اپرته بیلن یؤلگه توشیب سیند دریاسی‌نینگ کپچیگیگه قره‌ب یؤنه‌لدیک. کپچیکنی کؤریب کپلیش اوچون میرمحمد جاله‌بان (سالچی)نی اکه -اوکه‌لری، ینه بیر نپچه ییگیتلر بیلن کپچیک‌نینگ یوقاری و پستکی طرفلریگه یوباریلدی.

لشکرنی دریا سری یؤللب، اؤزیم سواتی طرفگه-او یپرنی کرکخانه هم دپیدیلر-کرک[۸]آوله‌گنی باردیم. بیر نپچه کرک کؤرینندی. بیراق کرکلر قلین جنگلزاردن چیقمه‌دی. بیر کرک باله‌سی بیلن دله‌گه چیقیب قاچدی، اونگه قره‌ب جوده کؤپ اؤق آتیلدی. جنگلزار یقین اپدی، اؤزینی اؤشه یاققه اوردی. جنگلزارگه اؤت قؤیدیلر، اما اؤشه کرک تاپیلمه‌دی. ینه بیر کرک باله‌سی اؤتده کوییب، تیپیرچیلب یاتردی، اونی بؤغیزلب، هر کیم اؤز اولوشینی آلدی. سواتی‌دن قَیتیب، کؤپ سرگردان بؤلیب، خفتن نمازی چاغی اؤرده‌گه کپلدیک. کپچیکنی کؤریشگه بارگنلر کپچیک جایینی کؤریب کپلیبدیلر.

اپرته‌سی، آی‌نینگ اؤن آلتینچیسیده، پنجشنبه کونی آت، تویه و پَرتال بیلن کپچیکدن اؤتیلدی. لشکرنینگ کؤچ-کؤرانی، پیاده‌لر، اپشکلرنی جاله‌بانلر آلیب اؤتدیلر. شو کونی کپچیک باشیده اپکنیمیزده نیلابیلر تؤقّیزته آت و اوچ یوز شاهرخینی تارتیق قیلیب کپلتیردیلر.

آدملر سوودن اؤتیب بؤلگچ، پپشین نمازی وقتیگچه‌یاق یؤلگه توشیب، کپچه‌نینگ بیرینچی پاسیگچه یوریب کَچه‌کوت سووی یقینیده تؤخته‌دیک. او یپردن اپرته تانگده جؤنب، کَچه‌کوت سوویدن کپچیب اؤتیب، توش چاغی سنگداکی داوانیدن آشیب تؤخته‌دیک. سیدقاسم اپشیک‌آغه چاغداووللیک[۹] قیلردی. آرقه‌میزده لشکر آرتیدن کپله‌یاتگن گوجورلرنی قؤلگه آلیب، بیر نپچه باش کپسیب کپلتیردی.

سنگداکی‌دن تانگ سحرده کؤچیب، پپشین نمازی پیتیدن اؤتگنده سوهان سوویدن اؤتیب توشیلدی. لشکرنینگ آخری یریم کپچه‌ده پپتیب کپلدی، جوده اوزاق کؤچیش

۸-کرک Kark- کرگدن.

۹- چارداوول ــ کپچه‌سی قؤشین اطرافینی قؤریقلاوچی عسکر توده‌سی.

بؤلدی. آتلر بې مجاللیگی و حالدن تایگنلیگی باعث یوریش جـوده قییـین کېچـدی. کـؤپ آتلر قالیب کېتدی.

ببهره‌دن یېتّی کوروه شِمال طرفده بیر تاغ بار. بو تاغنی "ظفرنامه"ده و ینه بعضـی کتـابلرده "کؤهِ جود" دېب یازگنلر. اونینگ بونده‌ی ناملَنیشی سببی مېنگه معلوم ایمس. کېینـراق معلـوم بؤلدی که، بو تاغده بیر آته نسلیدن ایکّی خلق ترقه‌گن ایکن. بیرینی جود دېب، ایکّینچیسینی جنجوهه دېب اَتر ایکنلر. اولر بو تاغـده‌گی و نـیلاب بـیلن ببهـره آره‌سـیده‌گی ایـل-اولوسـگه قدیمدن حاکملیـک قیلیـب، اولرنـی باشـقریب کېلگنلـر. امـا دؤسـتانه و برادرلرچـه حکـم یوریته‌دیلر. کؤنگلی نیمه‌نی تیله‌سه، شونی آله‌وېرمه‌یـدیلر. قدیمـدن هـر نیمـه کـه بېلگیلـب قؤییلگن بؤلسه، بولرنینگ آلیشی و اولرنینـگ بېریشـی شـوندن آرتیـق یاکـه کـم بؤلمه‌یـدی. بېلگیلنگن معیار شوکه، قؤش باشیدن بیر شاهرخي، هر بیـر خؤجه‌لیکـدن یېتّـی شـاهرخي ببره‌دیلر. ینه، عسکرلیککه خدمتگه بـاره‌دیلر. جـود هـم، جنجوهـه هـم بیـر نېچـه اوروققـه بؤلینگن.

بو تـاغ ببهـره‌دن یېتّـی کـوروه نَریـده. او هنـدوکش تاغلریگـه توته‌شـیب کېـتگن کشـمیر تاغلریگه منسوب بؤلیب، اَیریلیب، جَنوبی-غرب تامانگـه چؤزیلـه باریـب دینکـوت پاییـده سیند دریاسیگه یېتیب توگه‌یدی. اوشبو تاغ‌نینگ یرمیده جودلر، یرمیده جنجوهه‌لر یشـه‌یدی. بو تاغنی جود قومیگه منسوب بؤلگنلیگی باعث کوهِ جود دېب نامله‌گنلر. اولرنینگ بیر معتبـر اولوغ کیشیسـینی رای دېـب اولوغله‌یـدیلر، اونینـگ اوکـه و فرزنـدلرینی ملـک دېیـدیلر. بـو جنجوهه‌لر لنگرخان‌گه تاغه بؤله‌دیلر. سوهان سووی اطرافیده‌گی ایل-اولـوس حاکمی‌نینـگ اسمی ملک هَست ایدی. اونینگ اصلی آتی اسد دیر. هندوستانلیکلر سؤزلرده‌گی حرکتلرنی (قیسـقه اونلیلرنـی) گاهیـده تشـلب اؤقییـدیلر، جملـه‌دن، "خَبَـرxabar"نـی "خَبـر-xabr"، "اَسَدasad"نی "اَسد-asd" دېب ایته‌دیلر و بو باره-باره "هست"گه ایلنگن.

جایلشگنیمیز زَهاتی لنگرخان‌نی جنجوهه حکمداری ملـک هسـت‌نی آلیـب کېلیشـگه یوباردیک. لنگرخان آت قؤییب باریب، عنایت و شفقتیمیزدن امیدوار قیلیب، خفـتن نمـازی

چاغیده اونی آلیب کپلدی. بیرته کپجیم[۱۰] کییدیریلگن آتنی تارتیق قیلیب کپلتیریب، خدمتیمگه کیریشینی بیلدیردی. او ییگیرمه ایکّی-ییگیرمه اوچ یاشلرده اپدی. اولرنینگ کؤپلب سوروو-پاده‌لری قؤنیمجای‌نینگ گرد-اطرافلریده باقیلردی. هندوستان‌نی قؤلگه کیریتیش نیتیده اپکنیمیز باعث بیر قنچه وقت تورکیلر تصرفیده بؤلگن بپهره، خوشاب، چناب، چَنوت سینگری ولایتلرنی خودّی اؤز ملکیمیزدپک تصّور قیلردیک. کوچ بیلن بؤلسه هم، تینچلیک یؤلی بیلن بؤلسه هم قؤلگه کیریتیشیمیز گه انیق ایشانردیک. شو سببلی بو تاغلیک خلق بیلن یخشی معامله‌ده بؤلیشیمیز ضرور و لازم اپدی. هپچ کیم بولرنینگ سوروو-پاده‌لریگه تپگمه‌سین، اولر اپپی‌نینگ اوچی هم اوزیلمه‌سین، ایگنه‌سی سینمه‌سین، اطراف جایلرده‌گیلرگه ضرر و نقصان پپتکزیلمه‌سین، دپب فرمان بپریلدی.

تانگده او پپردن جؤنب پپشین نمازی چاغی کَلده‌کهارگه کپلیب توشدیک. بوتون اطراف خویدزار[۱۱] بیلن قاپلنگندی. کَلده‌کهار[۱۲] جوده عجایب جای اپکن. بپهره‌دن اؤن کوروه نری، جود تاغی‌نینگ آره‌سیده- تپکیس پپرده جایلشگن بو تپکیسلیک اؤرته‌سیده کتّه کؤل بار؛ اطرافده‌گی تاغلردن یامغیر سوولری پیغیلیب شو کؤل حاصل بؤلگن. اونینگ اَیلَنه‌سی اوچ کوروهگه یقین. شِمالیده گؤزه‌ل میسه‌زار، غربیده-تاغ اپتگیده چشمه بار. بو چشمه سووی کؤلگه تپپه‌لیکدن آقیب توشه‌دی. جای قیلیشگه جوده معقول پپر اپدی، باغ سالدیم. باغِ صفا دپب اته‌لدی. جوده خوش‌هوا و تازه پپر اپکن. شرحینی کپینراق به تفصیل بیته‌میز.

کَلده‌کهاردن سحرده آتلندیک. همتاتو داوانی تپپه‌سیده تورلی پپرلی خلق ارزیمس تارتیقلر بیلن کپلیب، ملازمت قیلدیلر. عبدالرحیم شیغاوول‌گه کپلگنلرنی قؤشیب، بپهره‌گه یوباردیک. او بپهره خلقینی بیز تامانگه آغدیریب، بو پپرلر قدیمدن تورکلرگه تپگیشلی بؤلیب کپلگن، زنهار واهمه و قؤرقووگه توشیب اپلنی پراکنده قیلمنگلر، بیز بو پپرلردن و بو خلقدن

۱۰- کپجیم-اوروش وقتیده آت‌گه کییدیریله‌دیگن اؤق‌اؤتمس مخصوص یاپینچیق.

۱۱- خویدزا- هلی باش چیقرمه‌گن ارپه-بوغدای میسه‌لری .

۱۲. Kaldakahor

اوزاق ایمسمیز، تالان-تاراجگه یؤل قؤییلمَیدی، دیب ایته‌دی.

چاشت داوانی‌نینگ پستیگه توشیب قربان چرخي، عبدالملک خواستي باشچیلیگیده یپتّی-سکّیز کیشینی خبر آلگنی آلدینگه یوباردیک. ایلگری بارگنلردن میر محمد مهدي‌خواجه بیر کیشینی کیلتیردی. شو پیت افغانلرنینگ اولوغلریدن بیر نیچه کیشی ساوغه-سلام بیلن کیلیب، خدمتیمگه کیرماقچیلیکلرینی بیلدیردی. اولرنی لنگرخان‌گه قؤشیب، بیهره‌لیکلرنی بیز تامانگه آغدیریشگه اورینیب کؤریش اوچون یوباردیک. داواندن آشیب، جنگلزاردن چیقیب اؤنگ قنات، چپ قنات، مرکز قؤشینلر صف تارتیب بیهره تامانگه یؤنَلدیک. بیهره‌گه یقینلشگن محلیمیز دولتخان، دیوه هندو و سیکتونینگ اؤغلی بیهره اربابلری بیلن کیلیب، بیتّه‌دن آت تارتیق قیلیب التفات کؤرستدیلر. پیشین نمازیدن کیین بیهره ایلیگه زیان-زحمت یپتکزمه‌ی، بیهره شرقیده جایلشگن بَهات دریاسی یاقه‌سیده‌گی سبزه‌زارده تؤخته‌دیک.

تیموربیک هندوستان‌نی ایگللب، سؤنگره او یبردن چیقیب کیتگنیدن بویان بیهره، خوشاب، چَناب و چینیوت کبی بیر نیچه ولایتلر تیموربیک اولادی‌نینگ یقینلری و اولرگه تیگیشلی کیشیلر تصرفیده ایدی. شاهرخ میرزانینگ نبیره‌سی سویورغتمیش میرزانینگ اؤغلی سلطان مسعود میرزانی کابل همده زابل ولایتلری و حکومتیگه ایگه‌لیک قیلگنی اوچون سلطان مسعود کابلي دیب اَیتیشردی. سلطان مسعودنینگ قؤلیده تربیه تاپگنلردن میرعلی‌بیک‌نینگ اؤغیللری-بابایی کابلي، دریاخان و آفاقخان، کیینچه‌لیک اونی غازیخان دییشر ایدیلر، سلطان مسعودمیرزا و اؤغلی علی‌اصغر میرزادن سؤنگ زؤرلیک بیلن کابل و زابل‌نی همده هندوستان‌نینگ ذکر ایتیلگن تومن و ولایتلرینی قؤلگه کیریتگن ایدیلر. سلطان ابوسعیدمیرزا زمانیده کابل و غزنی بولرنینگ تصرفیدن چیقدی. هندوستان‌ده‌گی ولایتلر ایسه اولرنینگ تصرفیده قالگندی.

کابل‌گه بیرینچی مرته کیلگن تؤقّیز یوز اؤنینچی ییلی هندوستان‌گه کیریش ایستگیده خیبردن اؤتیب پرشاورگه کیلگنده باقی چغانیاني‌نینگ سعی وحرکتی بیلن قویی بنگش سری،

یعنی کؤهت‌گه قره‌ب یوریب افغانستان ییرلری‌نینگ کتّه قِسمینی یکسان قیلدیک، آدملرینی قیریب، بنو و دشت‌نی تالان-تاراج قیلیب، دوکی آرقه‌لی آرتگه قَیتدیک.

اؤشه ییتلری بیهره، خوشاب و چناب حکومتی میرعلی‌نینگ نبیره‌سی غازیخان‌نینگ اؤغلی سید علیخان‌گه تیگیشلی ایدی. خطبه‌نی اسکندر بهلول‌نینگ آتیگه اؤقیتیب، اونگه اطاعت قیلردی. لشکر تؤپله‌گنیمیزدن واهمه‌گه توشیب، بیهره‌نی تشلب بهات دریاسیدن اؤتیب، بیهره قیشلاقلریدن شیرکوت‌نی اؤزیگه جای قیلیب آلدی. بیر ایکّی ییلدن کیین بیزنی دیب سیدعلیخان بیلن افغان بدگمان بؤلدی. او هم شو سببدن قؤرقوو و واهمه‌گه توشیب، بو ولایتلرنی اؤشه ییتلری لاهور حاکمی بؤلگن تاتارخان یوسف‌خیل اؤغلی دولتخان‌گه تاپشیردی. دولتخان بیهره‌نی کتّه اؤغلی علیخان‌گه بیرگن ایدی و اوشه ییتی بیهره علیخان‌نینگ تصرفیده ایدی. دولتخان‌نینگ آته‌سی-تاتارخان هندوستان‌نی هجوم قیلیب قؤلگه آلگن و بهلول‌نی پادشاه قیلیب کؤترگن آلتی-ییتّی سردارنینگ بیری ایدی. سهریند همده سَتلوج دریاسی شمالی ولایتلری‌نینگ همه‌سی منه شو تاتارخان‌ده ایدی. بو ولایتلرنینگ جمعی اوچ کوروه‌دن کؤپراق کیله‌دی. سلطان اسکندر پادشاه‌لیگی ییتیده، تاتارخان اؤلگنی‌دن سؤنگ، بو ولایتنی تاتارخان‌نینگ اؤغیللریدن آلیب قؤیگندی. مین کابل ولایتیگه کیلگن ییلدن بیر-ایکّی ییل بورونراق سلطان ابراهیم بیرگینه لاهورنی دولتخان‌گه بیرگن ایدی.

ایرته‌سی بعضی کیره‌کلی ییرلرگه هجومچیلر یوباریلدی. شو کونی بیهره‌نی سَیر قیلدیم. سنگرخان جنجوهه اؤشه کونی آت کیلتیریب ساوغه قیلدی و خذمتیمگه کیریشینی بیلدیردی.

آی‌نینگ ییگیرمه ایکّینچیسیده، چار شنبه کونی، بیهره‌نینگ اولوغلری و کّته ییر ایگه‌لرینی چارلب، بو یورتده تؤرت یوزمینگ شاهرخي مالِ امان بیریشلریگه قرار قیلیب، نظارتچیلر تعیینلندی. ینه آتلَنیب، سَیر قیلدیک، کیمه‌گه کیریب، معجون ییدیک. بیهره و خوشاب‌ده اؤتیرگن بلوچلر آلدیگه حیدر علمدارنی یوبارگن ایدیک. پنجشنبه کونی سحرده بیر گُلبادام

تۆریق آتنی تارتیق قیلیب کېلتیریب، خدمتیمیزگه کیریشلرینی بیلدیردیلر. عسکرلرنینگ بېهره خلقیگـه ظلـم اۆتکزیـب، اولرنـی تـالان-تـاراج قیلـه‌یاتگنلیگی حقیـده خبـر کېلـدی. آدم جۆنه‌تیب، بې‌باشلیک قـیلگن عسـکرلرنینگ بعضـیلری جزاگـه تارتیلـدی، بعضـیلری‌نینگ بورنینی تېشیب، قۆشین آلدیده ایلنتیریب چیقدیلر.

جمعـه کـونی خوشـاب اېلیـدن عـرض قیلـووچی کېلـدی. شـاه حسـن و شـاه شـجاع ارغون‌نینگ خوشاب‌گه باریشلری تعیینلندی.

آی‌نینگ ییگیرمه بېشینچیسیده، شنبه کونی شاه‌حسن‌نی خوشاب‌گه جۆنتـدیک. یکشـنبه کونی شونده‌ی یامغیر یاغدی‌که، بوتون دلـه‌لرنی سـوو باسـیب کېتـدی. بېهـره بـیلن قۆشـین توشگن باغلر اورته‌سیده کیچیک شۆرسوو بار اېـدی. پېشـین نمازیگچـه کتّـه بیـر دریادېـک بۆلدی. بېهره‌نینگ یقینیده بیر اۆق آتیمی مسافه‌دن کۆپراق یېرگچه کېچیب اۆتیب بۆلمسـدی، آدملر سوزیب اۆتر اېدیلر. ایکّی نماز آره‌سیده آقیب کیرگن سـوولرنی تماشـا قیلـیش اوچـون آتلَندیم.

یاغین و ژاله شونده‌ی کوچه‌یدی‌که، ینه قَیتیب، اۆرده‌گه کېلیشـده واهمـه باسـدی. ایکّـی نماز آره‌سیده اۆشه حاصل بۆلگن کتّه سوودن سوزیب اۆتـدیم. عسـکرلرهم قتّیـق قۆرقـدی. اولـردن کـۆپچیلیگی اۆتـاولری و آغیـر پَرتـاللرینی قالـدیریب، سـاووت و کیـیم-یراغلرینـی اېگنیلریگه ایلیب، آتلرینی یلنغاچلب سوودن سوزیب اۆتدیلر. بوتون دله‌لر سوو بیلن لیم-مـا-لیم تۆلگن اېدی. اېرته‌لب دریادن کېمه‌لرنی کېلتیریب، عسکرلرنینگ کۆپچیلیگی چـادرلری و پَرتاللرینی کېمه‌ده آلیب اۆتدیلر. توشگه یقین قۆچ‌بېک‌نینگ آدملری دریانینگ بیـر شـرعی یوقاریسیدن کېچیک تاپدی. قالگن کیشیلر کېچیک آرقه‌لی اۆتدیلر.

بېهره قۆرغانی‌نینگ ایچیده، جهاننما دېب اتله‌دیگن جایده بیر کون توریب، سه‌شنبه کونی اېرتـه‌لب جۆنـب کېتـدیک. یـامغیر و سـېلدن خواطرلَنیـب، بېهـره شِـمالیده‌گی بلندلیککـه

جایلشدیک. بیهره اهالیسی تقبل یارماغی[۱۳]گه اعتبارسیزلیک قیله‌یاتگن اپدیلر، تۆرت جایگه سرکار بیلگیلب، بیکلرگه غیرت قیلیب، بو ایشنی بیتیریش بویوریلدی. بیر سرکارلیک-خلیفه‌گه، ینه بیر سرکارلیک-قۆچ‌بیککه، بیری دوست ناصرگه، تۆرتینچی سرکارلیک سید قاسم بیلن محب‌علی‌گه تاپشیریلدی.

تورکلر گه تېگیشلی ولایتلرنی اۆزیمیزنیکی دیب بیلگنیمیز باعث او پیرلرده تالان-تاراج بۆلمه‌دی. خلق آره‌سیده هر دایم اگر تورکلرگه تېگیشلی ولایتلرگه صلح توزیش اوچون ایلچی بارسه، حکمدارلر اولرنی تنگ احوالگه سالمَیدیلر، دیگن گپ یورردی.

شو باعث ربیع الاوّل آیی‌نینگ باشیده، پنجشنبه کونی، ملا مرشدنی سلطان ابراهیم‌نینگ آلدیگه، آته‌سی سلطان اسکندر اۆشه بېش-آلتی آی ایچیده اۆلیب، هند سلطنتی مونگه تېککن اپدی، ایلچیلیککه تعیینلب، بیر قرچیغَی یوباریب، قدیمدن تورکلرگه تېگیشلی ولایتلرنی سۆردیک. دولتخان‌گه و سلطان ابراهیم‌گه بیتیلگن خطلرنی تاپشیریب، آغزه‌کی ینه بیر نېچه سوز ایتیب، ملا مرشدگه رخصت بېردیک. بو هندوستان خلقی، اینِقسه، افغانلر فراست و عقلدن ییراق، ساغلام فکر و تدبیر بیلن ایش کۆریشدن اوزاق بۆلگن غلطی آدملر بۆلر اېکن، نه دشمنلیک یوریش-توریشینی قیله‌آله‌دیلر و نه دوستلیک یۆل- یۆریغینی بیله‌دیلر. بارگن آدمیمیزنی دولتخان بیر نېچه کون لاهورده اوشله‌تیب توردی، اونی نه اۆزی کۆردی، نه خطنی ابراهیم‌گه یوباردی. بارگن آدمیمیز بیر نېچه آیدن کېین هېچ بیر جواب آلمه‌ی کابل‌گه کېلدی.

آی‌نینگ ایکّینچیسیده، جمعه کونی شَیباق پیاده و درویش علی پیاده، حاضرده او میلتیقچی بۆلگندی، کابل‌دن خبرلر کېلتیردیلر. هندال‌نینگ توغیلگنلیگی خبرینی هم کېلتیردیلر. بو خبر هندنی ضبط اېتیش پیتیده کېلگنی اوچون یخشیلیککه یۆییب هندال دېب

۱۳- تَقَبُّل(Taqabbul) یارماغی ـــ قبول اېتیلیش اقچه‌سی، کیچیک حکومت‌نینگ کتّه حکومتگه بۆیسونگنلیگی، قبول اېتیلیشینی سوره‌ب یوبارگن یاکه کېلتیرگن آلتین اقچه‌سی.

آت قۆیدیم. قنبربیک هم بلخدن محمدزمان‌میرزانینگ خطلرینی کېلتیردی.

اېرته‌سی دېوان (محکمه) ییغیلیشی ترقه‌لگنیدن سۆنگ سَیرگه آتلنیب، کېمه‌گه کیریب، عرق ایچیلدی. بزم اهلی خواجه‌دوست خاوند، خسرو میریم، میرزاقولی محمدي، احمدي، گدایی، نعمان، لنگرخان، روح‌دم، قاسم علی تریاقي، یوسف علی، تېنگریقولی اېدیلر. کېمه‌نینگ تومشوق طرفیده اوستی تېکیس تخته‌سوپه اۆرنه‌تیلگندی. مېن بیر نېچه کیشی بیلن شو پېرده اۆتیرگندیم. ینه بیر نېچه کیشی تخته‌سوپه‌نینگ آستیده اۆتیرگندیلر، کېمه‌نینگ دُم طرفیده هم اۆتیره‌دیگن پېر بار اېدی-محمدي، گدایی و نعمان اۆشه پېرده اۆتیردیلر. عصر نمازی پیتیگچه عرق ایچیلدی. عرق‌نینگ بدخۆرلیگیدن زده بۆلیب، بو تاماندە اۆتیرگنلر بیلن کېلیشیب، معجون یېدیک. کېمه‌نینگ نریگی اوچیده‌گیلر معجون یېگنیم‌نی بیلیشمه‌دی، فقط عرق‌نینگ اۆزینی‌گینه ایچیشدی.

کېمه‌دن خفتن نمازی پیتی آتلَنیب، کېچه‌سی لشکرگاهگه کېلدیک. محمدي بیلن گدایی مېنی عرق ایچه‌دی دېب اۆیلشیب، مناسب خدمت قیلماقلیک نیتیده عرق کۆزه‌سینی آت اوستیده نوبت-مه-نوبت کۆتریب، عجایب نشه و آچیق چهره بیلن کیریب کېلیب: «بونده‌ی قارانغو کېچه‌ده کۆزه‌نی اۆزیمیز نوبت بیلن کۆتریب کېلدیک»، دېدیلر. کېین بیلدیلرکه، صحبت باشقه‌چه اېکن، کیفیت هم باشقه‌چه. بیراولر معجوندن، بیراولر عرقدن مست اېدی. معجون صحبتی بیلن چاغیر صحبتی بیر-بیریگه تۆغری کېلمه‌گنلیگی باعث کۆپ خجالت بۆلدیلر. مېن اولرگه، صحبتنی تۆخته‌تمنگ، عرق ایچگیسی کېگن آدم عرق ایچسین، معجون یېییشنی خواهله‌گنلر معجون یېسین؛ هېچ کیم بیر-بیریگه قرشیلیک کۆرسه‌تیب، آرتیقچه گپ-سۆز قیلمه‌سین، دېدیم. بعضیلر عرق ایچدیلر، بعضیلر معجون یېدیلر. انچه وقت تکلف بیلن ضیافت دوام اېتدی. باباجان قۆبوزي ضیافتده یۆق اېدی، آق اویگه کېلگنده اونی چقیرتیردیک، عرق ایچیشینی التماس قیلدیک. توردی محمدقیپچاق‌نی هم چقیرتیریب، مستلر بیلن هم‌صحبت قیلدیک. معجوندن سرخوش بۆلگنلر بیلن عرقدن مست بۆلگنلرنینگ گپی بیر-بیریگه اصلا تۆغری کېلمه‌یدی. مستلر هر طرفدن توتوریقسیز

گپلرنی ایته‌باشله‌دیلر، بحثلری اساساً، معجون و معجونیلرگه تپگه‌جاقلیک قیلیش ایدی. باباجان هم مست بؤلیب، انچه‌گینه توتوریقسیز گپلر ایتدی. توردی محمدگه هم مستلر تؤلدیریب-تؤلدیریب کپتمه-کپت قدح اوزه‌تیب، آز فرصتده مست بیهوشگه ایلنتیردیلر. اولرنی هر قنچه قَیتریشگه حرکت قیلسک هم، فایده‌سی بؤلمه‌دی. مستلیکده انچه‌گینه غَلوه کؤتریلدی. صحبت بی‌مزه‌لشیب کپتدی، همه هر طرفگه ترقه‌لدی.

آی نینگ بیشینچیسیده، دوشنبه کونی بیهره ولایتی هندوبیککه بیریلدی.

سه‌شنبه کونی چیناب ولایتینی حسین ایکیزه‌ک‌که عنایت قیلیب، اونگه و چینابلیکلرگه اویلریگه کپتیشلری اوچون رخصت بیردیک. اؤشه کونلری سیدعلیخان‌نینگ منوچهرخان اسملی اؤغلی بیزنی دیب هندوستان‌دن یوقاریگی یؤل بیلن کپله‌یاتگن ایکن، تاتار کاکرگه دوچ کپلیبدی. تاتار کاکر اونی اوشلب آلیب، قؤییب یوبارمه‌ی، قیزینی بیریب کویاو قیلیبدی. انچه وقت اؤشه ییرده قالیب کپتگندی، کپلیب خدمتیمگه کیریشینی بیلدیردی.

نیلاب و بیهره تاغلری آره‌لیغیده‌گی جود و جنجوهه خلقلریدن تشقری، کشمیر تاغلریگه توته‌شیب کپتگن جت و گوجور همده اؤشه طایفه‌گه منسوب جوده کؤپ ایللر هر طرف و هر تیپه‌لیکده قیشلاقلر قوریب اؤتیریبدیلر. اولرنینگ حاکمی و کتّه‌سی کاکر قبیله‌سی‌دیر. بولر هم خودّی جود و جنجوهه‌نینگ اولوغلریدیک حاکملیک قیله‌دیلر. بو تاغلر ایتگیده یشه‌یاتگن خلقلرنی باشقریش اؤشه ییللری بیر آته‌نینگ اولادی بؤلگن عمکی‌بچه‌لر تاتار کاکر بیلن هاتي کاکر قؤلیده ایدی. اولرنینگ مستحکم ییرلری سوو اؤییب کپتگن جایلر و جرلیکلر ایدی. تاتار ییری‌نینگ نامی پَراله بؤلیب، قارلی تاغلردن انچه پسته جایلشگندی. هاتینینگ ییرلری تاقفه توته‌شیب کپتگن. بابوخان بهسوت‌گه تپگیشلی کالنجرنی هم هاتي اؤز ملکیگه قؤشیب آلگندی. تاتار کاکر دولتخان بیلن اوچره‌شگن ایدی. اونگه بیر آز بؤیسونگن‌نما بؤلیب کؤرینردی، هاتي بیلن ایسه اوچره‌شمه‌گندی. اونگه نسبتاً دشمنچیلیک و بوزغونچیلیک کیفیتیده ایدی. تاتار هندوستان بیکلری بیلن تیل بیریکتیریب و شرطلَشیب کپلیب هاتینی اوزاقدن توریب قَمل قیلگندیک بؤلیب اؤتیرردی.

بیز بهره‌ده ایکنیمیزده آو بهانه‌سیده غفلتده قالگن هاتي تاتارنینگ اوستیگه یوریش قیلیب، اونی اؤلدیریب، یپرلری و حرَملرینی، نیمه‌سی‌که بؤلسه، همه نرسه‌سینی ایگلله‌گندی، قؤلگه کیریتدیک. پیشین نمازی پیتی سَیرگه چیقیب، کیمه‌ده عرق ایچیلدی. مجلس اهلی دوست‌بیک، میرزاقولی، احمدي، گدایی، محمد علی جنگ-جنگ عسس[۱۴]، اؤغان‌بیردی مؤغول، سازنده و خواننده‌لردن روح‌دم، باباجان، قاسم علی، یوسف علی، تنگریقولی، ابوالقاسم، رمضان لؤلی خفتن نمازیگچه کیمه‌ده الفتچیلیک قیلدیک. خفتن نمازی پیتی کیمه‌دن قتّیق مست بؤلیب چیقدیک. مین آتگه مینیب، قؤلیمگه مشعلنی آلیب، دریا یاقه‌سیدن اؤرده‌گچه آت‌نینگ گاه او تامانیگه، گاه بو تامانیگه ایگیلیب، جلونی قؤییب یوباریب، آتنی اوچیریب کیلییمن. جوده قتّیق مست بؤلگن ایکنمن. ایرته‌سیگه قؤلیمده مشعل بیلن لشکرگاه‌گچه آت‌نینگ جلوینی بؤش قؤییب کیلگنیمنی ایتیب بیردیلر. مین هیچ نرسه‌نی ایسله‌ی آلمه‌دیم. اویگه کیلگنیمده انچه قَیت قیلییمن.

جمعه کونی سَیرگه چیقیب، کیمه‌ده سوودن اؤتدیک. نریگی طرفده‌گی باغلرنی، گُللب یاتگن درختلرنی، شکرقمیش ایکیلگن یپرلرنی تماشا قیلیب، قودوقدن سوو آله‌دیگن چرم ایدیش-دلو و چرخلرنی کؤردیک. سوونی قنده‌ی قیلیب تارتیب چیقریشلرینی سؤره‌ب، بیر نیچه مرته سوو تارتتیریب هم کؤردیک. سَیر پیتیده معجون پیدیک. او یپردن قَیتیب کیلیب، کیمه‌گه کیردیک. منوچهرخانگه تغین معجون بیرگندیلر، شونده‌ی معجوني-مست بؤلیب قالدی که، اونی ایکّی کیشی قؤلتیغیدن کؤتریب تورغیزدیلر. بیر مدت دریانینگ اؤرته‌سیده کیمه‌گه لنگر تشلب توردیک. کیین دریا بؤیلب، پستگه قره‌ب اوزاق سوزیب باردیک. اوندن سؤنگ ینه کیمه‌نی یوقاریگه قره‌ب تارتتیردیک. اؤشه کیچه کیمه‌نینگ اؤزیده اویقولب، سحرگه یقین قرارگاه‌گه کیلدیک.

ربیع الاوّل آیی‌نینگ اؤنینچیسیده، شنبه کونی آفتاب حمل بورجیگه اؤتدی. اؤشه کونی

۱۴- عسس ــ تونگی ساقچی، میرشب.

پیشین نمازی پیتی سَیر قیلیشگه چیقیب، کپمه‌گه کیریب عرق ایچیلدی. مجلس اهلی خواجه دوست خاوند، دوستبپک، میریم، میرزا قولی، محمدي، احمدي، یونس علی، محمدعلی جنگ -جنگ، گدایی تغایی، میرخورد عسس، سازنده و خوانندەلردن روح‌دم، باباجان، قاسم‌علی، یوسف علی، تنگریقولی، رمضان اپدیلر. بیر قۆلتیققه کیریب، بیر مدت پستگه قرەب سوزدیک، ببهره تۆغریسیدن انچه پستراقده کپمەدن چیقیب، کپچکی نماز وقتیده قۆشین تورگن پیرگه پیتیب کپلدیک.

شو کونی شاه حسین خوشاب‌دن کپلدی. قدیمدن تورکلرگه تپگیشلی بۆلگن پیرلرنی سۆرەب، اۆرتەده صلح تکلیف قیلیب، اونی اپلچیلیککه یوبارگن اپدیک، بپلگیلنگن پوللرنینگ کۆپی قۆلگه تپگدی. ایسّیق هم یقینلشیب قالدی. هندوبپککه کۆمک اوچون شاه‌محمد مُهردارنی، ینه بو ایشگه مناسبتی بۆلگن بعضی ییگیتلرنی تعیینلب، هربیری‌نینگ موقعیگه یرەشه تیریکچیلیگی اوچون معاش بپلگیلندی. بو یوریشلرنینگ اونداوچی و سببچیسی لنگرخان‌گه خوشاب‌نی عنایت قیلیب، بیراق بپریب، اونینگ هم هندوبپککه کۆمک بپریشیگه قرار قیلدیک. ببهرەدەگی تورک و محلي عملدارلرنینگ معاش و تأمیناتینی آشیریب، هندوبپککه کۆمککه قۆیدیک. نامی یوقاریده ذکر اپتیلگن منوچهرخان، ینه منوچهرنینگ قریندداش-اوروغلری نظرعلی تورک، سنگرخان جنجوهه و ملک هست جنجوهه شولر جملەسیدن اپدی.

اوشبو ولایتدەگی ایشنی صلحگه کپلتیریب، بیر آز برقرارلشتیریب، ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ اۆن بیرینچیسیده-یکشنبه کونی ببهرەدن چیقیب، کابل‌گه یۆنَلدیک. کلدەکهارگه کپلیب توشدیک. اوشه کونی هم عادتدن تشقری کوچلی بیر یامغیر یاغدی. چکمانلی-چکمانسیز کیشی بیردپک بۆلدی. قۆشین‌نینگ آخری کپچقورون خفتن نمازیگچه پیتیب کپلدی. بو پیرلر و حکومت‌نینگ آب و تابینی (سِرو قیرینی) یخشی بیلگن کیشیلر، جملەدن، کاکرنینگ ازلي دشمنی بۆلگن جنجوهه، هاتي کاکرنی بو پیرلردەگی اپنگ یامان کیشی، دپب معلومات بپردیلر: یۆللرده قراقچیلیک قیلەدی، آدملرنی تَلەیدی؛ شونده‌ی قیلیش کپرەک که، یا اونینگ

اؤزی بو یپرلرنی تشلب کپتسین، یا اونینگ قولاغینی یخشیلب بوره‌ب قؤیه‌یلیک.

شونگه کپلیشیب، اپرته‌سیگه خواجه میرمیران و میریم ناصرنی قاله‌یاتگن قؤشینگه باش بؤلیشلرینی تعیینلب، پیشیندن کپین قؤشیندن اجره‌لیب چیقدیک و هاتي کاکرنینگ اوستیگه، تاتارنی اؤلدیریب، اونینگ پَراله‌ده‌گی یپرلرینی تصرفیگه آلگنیگه بیر نپچه کون بؤلگنده، اؤزی شو پراله‌ده اپکنیده، بونی ذکر هم اپتگندیک، ایلدَم باردیک.

عصر نمازی وقتیده تؤختب، آتلرگه یپم بپردیک، خفتن نمازی چاغیده او یپردن جؤنب کپتدیک. ملک هست‌نینگ سوروپا اسملی گوجور نوکری یؤلباشلاوچی بؤلدی. کپچه‌سی یؤلدن اده‌شیب، سحرگه یقین تؤخته‌دیک. بپک محمد مؤغول‌نی قرارگاه‌گه قَیتردیک. تانگ یاریشگنده یؤلگه توشدیک. کون یاییلگنده ساووتلرنی کییب، آلدینگه قره‌ب یوردیک، بیر شرعی قالگنیده پرالەنینگ قاره‌سی کؤرینـدی. هجومچیلرنی آلدینگه تشله‌دیک. اؤنگ قناتده‌گی عسکرلر تؤده‌سی پراله‌نینگ شرقی طرفیدن باردی. اؤنگ قناتده حرکتلنه‌دیگن قؤچپپک‌نی شو اؤنگ قناتده‌گیلر آرتیدن کؤمککه یوباردیک. چپ قناتده‌گیلر، مرکزده‌گی عسکرلر پراله‌نینگ اوستیگه تیقیلیب باریب قالیشدی. دوست‌پپک چپ قناتدن پراله اوستیگه بارگن کیشیلر آرتیدن کؤمککه یوباریلدی.

پراله جرلر آره‌سیده جایلشگن. اونگه آلیب باره‌دیگن یؤل ایکّیته. بیری شرقی-جَنوبی یؤل بؤلیب، او جرلر اوستیدن اؤتگن. بیز شو یؤل بیلن کپلدیک. ایکّی طرفیده سوو اؤییب کپتگن جرلر جایلشگن. پراله‌نینگ یریم کوروهیدن باشلب تا دروازه‌گه یپتگونچه تؤرت-بپش جایده یؤل‌نینگ ایکّی تامانیده جرلیک حاصل بؤلیب، یالغیزایاق یؤل توشگن که، بو یپرده بیر اؤق آتیمیچه آره‌لیق مسافه‌نی سقلب بیرین-کپیتن تیزیلیب یورماق کپره‌ک. ینه بیرته یؤلی غربی-شمالی طرفدن بؤلیب، بیر کپنگ تاغ یؤل‌نینگ ایچی بیلن کپلیب، پراله‌گه آلیب چیقه‌دی. او هم یالغیزایاق یؤل دیر. باشقه هپچ بیر طرفدن یؤل یؤق. گرچه شهر قؤرغانی‌نینگ دپواری و حربی استحکامی بؤلمسه-ده، بیراق کوچ ایشله‌تیب اپگللش اوچون هم قوله‌ی یپری یؤق. اطرافی یپتّی-سکّیز-اؤن قری کپله‌دیگن تیک جرلیکلر بیلن اؤره‌لگن.

چپ قناتده‌گی کیشیلر آلدینده-تار جـایلردن اۆتیـب، دروازه تامانگـه سـوریلیب بـاردیلر. هاتي اۆتّیز-قیرقته‌چه ساووتلی و کېجیملی کیشیلری، کۆپلب پیاده‌سـی بـیلن هجـومچیلرنی آرقه‌گه سوریب کېله باشله‌دی. هجومچیلرنینگ آرتیده کۆمککه قۆییلگن دوسـت‌بېک یېتیـب کېلیب، قتّیق جنگ قیلدی، دشمن‌نینگ کۆپ آدملرینی آتدن قوله‌تیب، باسدی. اۆشه یېرلرده جسورلیگی بیلن شهرت تاپگن هاتي کاکر هر قنچه اورینمه‌سین، برداش یېرالمـه‌ی قاچـدی. بو تار یېرلرده تۆختب جنگ قیلالمه‌گنیدېک، قۆرغانیگه یېتیب بارگنیـده قۆرغـاننی مسـتحکم حمایه‌لشگه هم قُربی یېتمه‌دی. هجومچیلریمیز اونینگ آرتیدن پرالـه قۆرغانی‌نینـگ غربـی-شمالی طرفیده‌گی تار یۆللر و جر تاماندن قۆرغانگه باستیریب کیردیلر. هاتینینـگ تنهـا اۆزی قاچیـب چیقتـی. بـو جنگـده دوسـت‌بېک اۆزینـی جـوده یخشـی توتـدی، غلبـه سـاورینی دوست‌بېک نامیگه تعیین بۆلدی.

مېن اۆشه پیت‌نینـگ اۆزیـده پرالـه قۆرغانیگـه کیریـب، تاتارنینـگ اویلریـده تۆختـه‌دیم. هجومچیلرنی آلدینگه تشلَگن پیتیمیـز مېنینـگ یانیمـده توریشـی کېـره‌ک بـۆلگن کیشـیلر، جمله‌دن، امین محمد ترخان ارغون و قاره‌چه هجومگه کېتدیلر. بو گنـاهلری اوچـون اولرگـه سوروپا اسملی گوجورنی باشچی قیلیب، سروپا ببرمه‌ی، صحرا و بیابانگه قۆشیننی کوتیـب آلیش اوچون جۆنتـدیک. اېرته‌سـیگه غربـی-شـمالی تامانـده‌گی جـردن اۆتیـب، کۆمکـۆک ارپه‌زارگه قۆندیک. ولی خزینـه‌چی‌گـه سـره ییگیتلرنـی قۆشـیب، قۆشـیننی کوتیـب آلیشـگه یوباردیک.

آی‌نینگ اۆن بېشینچیسیده، پنجشنبه کـونی آلدینگـه قـره‌ب جۆنـب کېتـدیک و سـوهان دریاسـی‌نینگ قیرغاغیـده-اندرابـه‌ده تۆختـه‌دیک. اوشـبو اندرابـه قۆرغـانی قدیمـدن ملـک هست‌نینگ آته‌سیگه قره‌شلی بۆلگن اېکـن. هـاتي کـاکر هسـت‌نینگ آته‌سـینی اۆلدیرگنیـدن سۆنگ تشلب قۆییلگن و بیز بارگن پیتده ویرانه‌گه ایلَنیب بۆلگندی.

خفتن نمازی پیتی کلده‌کهارده قۆشـین‌نینگ بیـزدن اجره‌لیـب قـالگن کیشـیلری کېلیـب قۆشیلدی. هاتي تاتارنی قۆلگه آلگن چاغیده پربَت اسملی قریندداشینی بیرته کېجیملـی آت و

ساوغه-سلاملر بیلن مېنینگ آلدیمگه یوبارگن اېکن. پربَت مېنی تاپالمه‌ی، لشکرنینگ آرتـده قالگن عسکرلریگه دوچ کېلیـب، قۇشـین‌نینگ بوتـون کـۇچ-کـۇرانی-اوروق بـیلن کېلیـب، ساوغه-سلاملرنی بېریب، خدمتیمگه کیریشینی بیلدیردی. بعضی مهـم ایشـلرینی بیتیـریش اوچون آرتده قالگن اوروق بیلن بیرگه ببهره‌دن کېلگن لنگرخان ایشـلرینی تۇغیرلـه‌گچ، اۇشـه یېرلیک کیشیلر بیلن کېتیشی اوچون اونگه رُخصت بېریلدی.

ینه یۇلگـه توشـیب، سـوهان سـوویدن اۇتیـب، بیـر تېپه‌لیککـه جایلشـدیک. هاتینینـگ قریندداشی پربَت‌گه سروپا کییدیریب، هاتیگه بیز تامانگه مایل قیلـه‌دیگن چقیریـق فرمـانلری بیتیـب، محمـدعلی جنـگ -جنگ‌نینـگ نـوکری بـیلن جۇنتـدیک. بابـا دوسـت و حَلاجِـل باشچیلیگیده‌گی همایون‌نینگ بیر نېچه نوکری نیلاب‌گـه و قـارلوق هزاره‌سـیگه یوباریلـدی. اولرنی بیز همایون‌گه بېرگن اېدیک. مېنینگ قاشیمگه شهرنی قۇریقلشـگه کېلگنـدی. سـنگر قارلوق و میرزا مَلوِي قارلوق باشـچیلیگیده قارلوقلرنینـگ اولوغلریـدن اۇتّیـز-قیرقته‌چه‌سـینی آلیب کېلدیلر. بیر کېجیملی آت تارتیق قیلیب، خدمتیمگه کیردیلر. دَلَزاک افغاني‌نینـگ هـم عسکرلری کېلدی.

اېرته‌سیگه او یېردن کۇچیـب، ایکّـی شـرعی یـۇل یوریـب تۇختـه‌دیک. بیـر بلندلیککـه چیقیب، اۇشه یېرگه قۇشیننی جایلشتیریشنی ملاحظه قیلیـب، قۇشـینده‌گی برچـه تویـه‌لرنی سنه‌ب چیقیشنی بویوردیک، بېش یوز یېتمیش‌ته تویه چیقدی. سنبل درختی‌نینگ تعریفینـی اېشیتگندیک، شو قۇنیمجایده کۇردیک. بو تاغ اېتکلریده سنبل کـم اوچره‌یـدی. او بیتـه-بیتـه اۇسه‌دی. آلدینده-هندوستان تاغلری اېتکلریده سنبل کـۇپ و کتّه-کتّـه بۇلیـب اۇسـه‌دی. بـو حقده هندوستان نینگ حیوانلری و اۇسیملیکلرینی ذکر اېتگنده یازه‌میز.

بو قۇنیمجایدن تون یرمیده جۇنب، توشگه یقین سنگداکی داوانی‌نینگ پستیگه توشدیک. پېشین نمازی چاغی او یېردن جۇنب، داوان و دریادن اۇتیب، بیر بلند جایـده تۇختـه‌دیک. او یېردن یریم کېچه‌سی کۇچیب، ببهره‌گـه باره‌یـاتگنیمیزده اۇتگـن کېچیگیمیزنـی سَـیر قیلیـب کېته‌یاتگن اېدیک. اۇشه کېچیکده دان آرتیلگن کتّه بیر سال لایگـه باتیـب قالیبـدی. اونینـگ

اپگه‌لری قنچه حرکت قیلیشمه‌سین، سالنی جاییدن قیمیرله‌تالمبدیلر. بـو دان-دوننـی آلیـب، یانیمیزده بؤلگنلرگه اولشدیک. جوده وقتیده تاپیلگن غلّه بؤلدی.

توشگه یقین کپلیب، کابل و سیند دریالری‌نینگ قؤشیلیشیدن پستراق، اپسـکی نـیلاب‌دن یوقاریراق-ایکّی دریانینگ آره‌سیده تؤخته‌دیک. نیلاب‌دن آلتیتـه کپمـه آلیـب کپلیـب، اؤنـگ قنات، چپ قنات، مرکز قؤشینلریگه بؤلیب بپریلدی. عسکرلریمیز دریادن اؤتیشگه یوره‌کـدن حرکت قیلدیلر. اولر بیز کپلگن دوشنبه کونی و سه‌شنبه‌گه اؤتـر کپچه‌سـی، سه‌شـنبه کـونی و چارشنبه‌گه اؤتر کپچه‌سی، بوتون چارشنبه کونی کپچگچه دریادن کپچیب اؤتدیلر. پنجشـنبه کونی هم آزگینه کیشیمیز دریانی کپچیـب اؤتـدی. نـیلاب‌دن کپچیـب اؤتیـب بـؤلگنیمیزده اندراب یقینیدن محمدعلی جنگ-جنگ‌نینگ نوکری بیلن بیرگه هاتینینگ آلدیگه جؤنه‌تیلگن پربَت اسملی قریناشی دریا قیرغاغیده آلدیمیزگه پپتیب کپلدی هاتیـدن بیرتـه زرهلـی آتنـی پپشکش قیلیب کپلتیردی. نیلابلیکلر هم بیّه زرهلی آت ساوغه قیلیب، التفات کؤرستدیلر.

محمدعلی جنگ-جنگ‌نینگ بپهره‌ده قـالیش ایسـتگی بـار اپـدی. بپهره‌نـی هندوبپککـه عنایت قیلگنیمیز باعث، بپهره و سیند دریالری آره‌سیده‌گی قارلوق، هـزاره، هـاتي، غیـاثوال و کپب کبی پپرلر و اپللـر محمـد علـی جنـگ-جنگگـه عنایـت بؤلـدی. تـابع بؤلیـب بـؤیین سونگنلرگه یخشی مناسبتده بؤلینه‌دی، اگر بیرار پپر و بیرار ولایت باش اپگمه‌سه:

هر کیم‌که بؤیوننی قؤیمه‌سه، آنی نپتگه‌ی،

چاپقه‌ی، تَله‌غَی، مطیع و منقاد اپتگه‌ی.

بوعنایتلردن کپین محمدعلی جنگ-جنگ گه مخصوص قاره بخمل باش کیـیم، قلمـاقی ساووت بپریب، توغ هم ساوغه قیلدیم. هاتینینگ قریناشیگه رخصت بپریب، هاتیگه قیلیچ، باش‌آیاق سروپا و اؤزیمیز تامانگه مایل قیله‌دیگن چقیریق فرمانلری یوباریلدی.

پنجشنبه کونی آفتاب چیققنده دریاقیرغاغیدن قوزغَلدیک. شـو کـونی معجـون پپپیلـدی. معجون پپب سرخوش بؤلگچ، عجایـب گُلزارلرنـی تماشـا قیلـدیک. سـریق و قیزیـل گُللـر بؤلک-بؤلک جایده تؤپ-تؤپ بؤلیب، ینه بعضی پپرلرده فقط سریق گُللر آچیلیـب یاتیبـدی.

ینه بعضی یېرلرده خودّی ساچیب تشله‌گندېک سریق-قیزیل گُللر اره‌لش آچیلگن. قرارگاه یقینیده‌گی تېپه‌لیک اوستیده اۏتیریب، گُلزارنی تماشا قیلدیک. خودّی رېجه‌لشتیریب اېکیلگندېک، بیر تېپه‌لیک‌نینگ آلتی طرفیده بیر جاییده سریق و ایکّینچی جاییده قیزیل گُللر قطار-قطار بۏلیب آلتی بورچک شکلیده آچیلیب یاتیبدی. ایکّی چېتده گُل کمراق آچیلگن، بیراق کۏزیمیز ایلغه‌گن یېرلرنینگ همه‌یاغی گُلزار اېدی. پرشاور اطرافلریده هم بهار چاغی یخشی گُلزارلر بنیاد بۏله‌دی.

سحر چاغی بو قۏنیمجایدن جۏنب کېتدیک. کېته‌یاتگنیمیزده دریا یاقه‌سیدن بیر شېر اۏکیریب چیقدی. آتلر شېر آوازینی اېشیتگچ، بې‌اختیار اوستیده‌گی آدمی بیلن هر طرفگه قاچیب، اۏزلرینی جر و چوقورلرگه آتدیلر. شېر جنگلزارگه قَیتیب کیریب کېتدی. گاومیش کېلتیریب، جنگلزارگه قۏییب، شېرنی او یېردن چیقریشلرینی بویوردیک. او ینه اۏکیریب چیقدی. هر تاماندن اۏق آتدیلر، مېن هم آتدیم. خالوِي پیاده نَیزه سنچه‌یاتگنیده، نیزه‌نینگ اوچینی تیشلب سیندیردی. شېر جوده کۏپ اۏق یېب، بوتگه تَیسریلیب تورگن اېدی، بابا یساوول قیلیچینی سوغوریب، یقین باردی، شېر حمله قیلماقچی بۏلگنیده اونینگ باشیگه قیلیچ سالدی. شوندن کېین علی سیستاني ببلیگه قیلیچ اوردی، شېر اۏزینی دریاگه آتدی، سوونینگ ایچیده‌یاق اونی اۏلدیردیلر. سوودن چیقریب تېریسینی شیلیب آلیشلرینی بویوردیک.

اېرته‌سیگه یۏلگه توشیب، بگرام‌گه یېتیب کېلگچ، گۏره‌کتري‌نی تماشا قیلدیک. نصرانیلر عبادتخانه‌سیگه اۏخشش بیر تاراق و قارانغو اویچه دیر. اېشیکدن کیریب، ایکّی-اوچ زینه پستگه توشگچ، یاتیب، اېمه‌کلب کیریش کېره‌ک. او یېرگه شمعسیز کیریب بۏلمه‌یدی. بو اوی‌نینگ بوتون اطرافیده قیرقیب تشلنگن ساچ-سقاللر تۏلیب یاتیبدی. بو گوره‌کتري‌نینگ تېوه‌رگیده مدرسه حجره‌لریدېک انچه‌گینه حجره‌لر بار. کابل‌گه بیرینچی کېلگن ییلیمیز کۏهت، بنو و دشتگه هجوم قیلدیک، بگرام‌ده کتّه بیر درختنی تماشا قیلیب، گوره‌کتري‌نی کورالمه‌گنیمیزدن افسوسلنگن اېدیک. افسوس قیلیشگه ارزیدیگن جای اېمس اېکن. شو

کونی مېنینگ یخشی بیر شهبازیم (لاچینیم) یؤقالدی. اونی شیخیم میریشکار پرورشله‌گن اېدی. تورنه و لَیلکنی یخشی آولردی، ایکّی-اوچ مرته تولله‌گن[۱۵] اېدی. شونده‌ی آو قیلر اېدی که، مېندېک شهباز آویگه هوسسیز کیشینی هم قوشچی قیلیب قؤیگندی.

ملک بابوخان و ملک موسی باشچیلیگیده‌گی دلزاک افغانلری‌نینگ اولوغلریدن آلتی کیشیگه هندوستان ساوغه‌لریدن یوز مثقالدن کوموش، بیر تؤنلیق (کییملیک) متاع، اوچته‌دن هؤکیز، بیرته‌دن گاومیش بېریب، باشقه‌لرگه هم موقعیگه مناسب طرزده پول، متاع، هؤکیز و گاومیش عنایت قیلدیک. علی مسجدده تؤخته‌گنیمیزده، یعقوب اوروغیدن معروف اسملی دلزاک ساوغه‌سلام قیلیب، بیرمونچه دان-دون، اؤنته قوی، ایکّی اویوم گوروچ، سکّیزته کتّه پیشلاق پېشکش کېلتیردی.

علی مسجددن بَده‌بیرگه اؤتیب تؤخته‌دیک، او یېردن جؤنب، پېشین نمازی چاغی جؤی شاهی‌گه یېتیب کېلدیک. شو کونی دوست‌بېک‌نی قتّیق ایسیتمه توتدی. جؤی شاهی‌دن تانگ-سحر جؤنب، باغ وفاده توشلیک قیلدیک و پېشین نمازی پیتی باغ وفادن قؤزغَلدیک. گندمک‌نینگ سیاه‌آبیدن اؤتیب، کېچقورون نمازشام پیتی بیر خَویدزارده تؤختب، آتلرنی تویدیردیک، بیر-ایکّی گری‌دن سؤنگ آتلَنیب، سرخاب‌دن اؤتیب، کرکده تؤختب اویقوله‌دیک.

تانگ آتمسیدن‌آق ینه یؤلگه توشیب، قاره‌توگه آلیب باره‌دیگن یؤل‌نینگ اَیریلیش جاییده مېن بېش-آلتی کیشی بیلن قاره‌توده سالینگن باغنی کؤریشگه باردیم. خلیفه، شاه حسن‌بېک و باشقه کیشیلرگه مېنی قؤروقسای‌ده کوتیب توریشلرینی ایتیب، تؤغری یؤل بیلن جؤنتدیم. قاره‌توگه یېتگنیمیزده فتاح‌بېک ارغون‌نینگ قیزیل دېگن تواچیسی[۱۶] شاه‌بېک‌نینگ کاهان‌نی آلیب تَلب، آرتیگه قَیتیب کېتگنی خبرینی کېلتیردی.

۱۵- تول‌له‌گن- پتی تؤکیلگن، کوریز قیلگن.

۱۶- تواچی- خبرچی، مخبر، قاصد.

آلدینراق هیچ کیم بیزنینگ باره‌یاتگنیمیزنی خبر قیلمه‌سین، دیگن فرمان بیرگندیک. کابل‌گه یتگنیمیزده پیشین نمازی وقتی بۆلیب قالگندی. قوتلوق‌قدَم‌نینگ کۆپریگیگه یتگونیمیزچه، هیچ کیم خبردار بۆلمه‌دی. اوندن کیین همایون بیلن کامران خبر تاپیب، آت مینیشچه‌لیک فرصت اۆتمسیدن کیلیب، تن‌قۆریقچیلریگه کۆترتیریب، شهر دروازه‌سی بیلن ارک دروازه‌سی اۆرته‌سیگه کیلیب، حرمت کۆرستدیلر. عصر نمازی پیتیده قاسم‌بیک، شهر قاضیسی، کابل‌ده قالگن ملازم همده اربابلر کیلیب، التفات قیلدیلر.

ربیع‌الآخر آیی‌نینگ اوّلیده آدینه کونی نماز دیگرده چاغیر مجلسی بۆلدی. شاه‌حسن‌گه باش-آیاق مخصوص سروپا عنایت قیلدیم.

شنبه سحری کیمه‌گه کیریب صبوحي[۱۷] قیلدیک. نوربیک بو صحبتده عود چلردی، او پیتلری ایچیشنی تشلب توبه قیلگنلردن ایمسدی. پیشین نمازی چاغیده کیمه‌دن چیقیب، گُلکینه بیلن تاغ اورته‌سیده‌گی باغنی سَیر قیلیب، عصر نمازی پیتی باغ بنفشه‌گه کیلیب ایچیلدی. نمازشامده گُلکینه طرفیده‌گی قۆرغان دیواریدن اۆتیب، ارککه کیلدیم.

آی‌نینگ اۆن بیشینچیسیده، سه‌شنبه کیچه‌سی یۆلده قتّیق ایسیتمه‌له‌گن دوست‌بیک تنگری رحمتیگه باردی. قتّیق تأثیرلَنیب، المده قالدیک. دوست‌بیک‌نینگ جسدینی غزنی‌گه ایلتیب، سلطان باغی‌نینگ ایشیگی آلدیگه دفن ایتدیلر. دوست‌بیک جوده یخشی بیگیت ایدی. بیکلیگیده دایم عملیده اۆسیب باررردی. بیکلیگیدن بورون پادشاه سراییده‌گی خاص عملدارلردن بۆلگن پیتلری هم کۆپ یخشی ایشلر کۆرستگندی. جمله‌دن، بیر سفر اندیجان‌دن بیر ییغاچ اوزاقده‌رباط زورق‌ده ایکنیمیزده سلطان احمدتنبل کیچه‌سی باستیریب کیلدی. مین اۆن-اۆن بیش کیشی بیلن باریب، آلدینده‌گی هجومچیلرینی یکسان قیلیب، آرتیگه قَیتریب، مرکز قۆشینیگچه یتیب بارگنیمده، تنبل یوزته‌چه آدمی بیلن توررردی. اۆشنده اوچ کیشی، مین بیلن تۆرت کیشی قالگندیک. اوچ کیشیدن بیرته‌سی دوست ناصر، ینه بیری

۱۷ـ صبوحی- ایرته‌لبکی خمارباستی، کیچه‌گی نشه بیلن ایرته‌لب خمارباسیب توریلگنده، ینه بیرآز مَی ایچیش.

میرزاقولی کؤکَلداش، اوچینچیسی کریمداد اپدی. مپن ساووت کیییب آلگندیم. تنبل ینه بیر کیشی بیلن صفدن بیر آز آلدینگه چیقیب تورگندی، مپن تنبل‌گه روبرو بؤلدیم، دوبولغه‌سیگه تپگه‌دیگن قیلیب اؤق آتدیم، ینه بیر اؤقنی قلقانی‌نینگ تؤقه‌سینی مؤلجللب آتدیم. بیر اؤق آیاغیمگه کپلیب تپگدی. تنبل باشیمگه قیلیچ سالدی. قیزیغی، باشیمگه کییگنیم دوبولغه بؤرک بؤلسه هم، اونینگ بیرته ایپی هم کپسیلمه‌دی، اما باشیم انچه‌گینه جراحتلندی. بیزگه هپچ قه‌یپردن یاردم کپلمه‌دی، یانیمده هپچ کیم قالمه‌دی. علاجسیز قالیب، آت‌نینگ جلوینی آرتگه بوردیم. دوست‌بپک بیر آز آرتده کپله‌یاتگن اپدی. آرتیمدن باریب، تنبل‌نینگ یانیدن اؤته‌یاتگنیده، اونگه قیلیچ سالیبدیلر. باشقه سفر- اخسی‌دن چیقه‌یاتگن محلیمیز باقی هپز بیلن چاپیشدی. هپز دپسه‌لر هم جسور و قیلیچینی محکم توته‌دیگنلردن اپدی. اخسی‌دن چیققنیمیزده مپن بیلن سکّیز کیشی قالگندی. اؤشنده هم دوست‌بپک مپن بیلن بیرگه اپدی. دشمن ایکّی کیشینی آتدن قوله‌تدی، اولردن کپین دوست‌بپک‌نی هم ییقیتدیلر.

بپکلیک چاغلری سویونچوک‌خان سلطانلر بیلن کپلیب تاشکنده احمد قاسم‌نی قمل قیلگنیده، دشمنلرنینگ اوستیگه باستیریب باردی. قمل چاغی کَتّه جسارت کؤرستدی. احمد قاسم خبر بپرمه‌ی، تاشکندنی تشلب چیقیب کپتدی. اؤشنده هم او خانلر، سلطانلرنی یکسان قیلیب، تاشکنددن آسان چیقیب کپتدی. کپینراق ینه شیریم تغایی، مزید و اولرنینگ طرفدارلری غزنی‌دن ایکّی-اوچ یوز کیشی بیلن کپله‌یاتگنلریده، بو مؤغوللر اؤزلری‌نینگ اوچ-تؤرت یوز سره ییگیتلرینی دوست‌بپک‌نینگ قرشیسیگه جؤنتدی. شَروکان اطرافیده آلدیگه بارگنلرنی پینگیب، انچه آدمنی آتدن توشیریب، جوده کؤپ باش کپسیب کپلتیردی. بجور قؤرغانینی اپگللشده هم دوست‌بپک‌نینگ آدمی همه‌دن بورون پپتیب باریب، قؤرغان دپواری اوستیگه چیقدی. پراله‌ده هم دوست‌بپک باریب، هاتیگه شکست پپتکزیب، اونی قاچیردی. دوست‌بپک وفاتیدن سؤنگ ولا یتینی اوکه‌سی میریم ناصرگه عنایت قیلدیم.

ربیع الآخر آی‌نینگ سکّیزینچیسیده، جمعه کونی قورغاندن چارباققه چیقدیک.

آی‌نینگ اؤن ایکّینچیسیده، سه‌شنبه کونی سلطان حسین میرزانینگ کتّه قیزی محمد

سلطان میرزانینگ آنه‌سی سلطانیم‌بیگم بو تۆپالانلرده خوارزم‌ده تۆخته‌گندی، ییلبارس سلطان‌نینگ اوکه‌سی، ایسانقولی سلطان سلطانیم‌بیگم‌نینگ قیزینی آلگندی، کابل‌گه کیلدیلر. اولرنینگ یشه‌شلری اوچون باغ خلوت‌نی تعیینله‌دیک. اۆشه باقته جایلشگنلریدن سۆنگ مین باریب کۆردیم. مینگه کتّه آپه‌مدیک بۆلگنی باعث تعظیم و احترام کۆرسه‌تیش اوچون ایگیلدیم، اولر هم ایگیلدیلر، بیر-بیریمیزگه قره‌ب یوریب باریب، کۆریشدیک. کینچه‌لیک هر دایم شو قاعده‌گه رعایه ایتیلردی.

آی‌نینگ یېتّینچیسیده، یکشنبه کونی بابا شیخ کۆرنمکنی، انچه وقت بنده اوشلب اۆتیرگن ایدیک، گناهینی عفو قیلیب، بندیلیکدن بۆشه‌تیب، سروپا انعام ایتیلدی.

آی‌نینگ اون تۆقّیزینچیسیده، سه‌شنبه کونی توشگه یقین خواجه سه‌یاران تامانگه آتلندیک. شو کونی رۆزه ایدیم، یونس‌علی و یانیده‌گیلر تعجبلَنیب: سه‌شنبه کونی، سَیر و رۆزه-بو جوده غلطی، دیدیلر. بهزادي‌گه باریب اۆشه یېر قاضیسی‌نینگ اوییگه توشدیک. کیچقورون کیچیک ضیافتگه تیارگرلیک کۆره‌باشله‌دیک. قاضی: «مینینگ اوییمده بونده‌ی ایشلر بۆلگن ایمس، اما پادشاه حاکم‌دورلر»، دیدی. گرچه ضیافت اوچون همه نرسه مهیا قیلینگن بۆلسه هم، قاضی‌نینگ کۆنگیل راضیلیگی اوچون ایچیشنی بیکار قیلدیک.

چارشنبه کونی خواجه سه‌یاران‌گه باردیک.

آی‌نینگ ییگیرمه بیرینچیسی، پَجنشنبه کونی باغ سالینگن تاغ‌نینگ تومشوغیگه کتّه دُومه‌لاق سوپه قوردیردیک.

جمعه کونی کۆپریک آستیدن سالگه اۆتیردیک. آوچیلرنینگ اویلری تۆغریسیگه یېتگنیمیزده، آوچیلر بیرته دَنگ دیگن قوشنی توتیشگن ایکن، آلیب کیلیشدی. بوندن بورون دنگ‌نی کۆرگن ایمسدیک، عجایب کۆرینیشده‌گی قوش دیر، شرحی هندوستان حیواناتی ذکریده کیله‌دی.

آی‌نینگ ییگیرمه اوچینچیسیده، شنبه کونی دُومه‌لاق صوفه‌نینگ تپه طرفیگه چِنار و تال نهاللری اره‌لش قیلیب ایکیلدی. پیشین نمازی چاغی چاغیر صحبتی بۆلدی. ایرته‌سی

سحرده دُومه‌لاق صوفه‌ده صبوحي قیلدیک. توشدن سؤنگ آتلَنیب، کابل‌گه قره‌ب جؤنه‌دیک. خواجه‌حسن‌گه کپلیب، مست حالده بیر آز اوخله‌دیک. خواجه حسن‌دن یؤلگه توشیب، یریم کپچه‌سی چارباققه یپتیب کپلدیک.

خواجه حسن‌ده مست بؤلیب قالگن عبدالله ییرتیق تؤنی بیلن اؤزینی سووگه آتدی. آتلرگه مینگن چاغیمیز کپچ بؤلیب قالگندی، ساوقاتیب، بیز بیلن کپتالمه‌دی. کپچه‌سی قوتلوغ‌خواجه‌نینگ تیولیده[۱۸] قالیب، اپرته‌سیگه اؤتگن کونی اؤزیدن کپتگنلیگی اوچون تنبیه‌لر اپشیتیب، توبه قیلدی. مپن اونگه: «مونچه تپز! بونده‌ی توبه میسر بؤله‌دیمی، یؤقمی؟ درحال، فقط مپنینگ ضیافتیمدن باشقه ییرده ایچمه‌یمن، دپب توبه قیل»، دپدیم. او قبول قیلدی. بیر نپچه آی بو قاعده‌گه رعایه قیلیب یوردی، اما کپین سؤزیده تورالمه‌دی.

آی‌نینگ ییگیرمه بپشینچیسیده، دوشنبه کونی بپهره و اؤشه ولایتلرگه تینچلیک اؤرنه‌تیش امیدی بیلن قؤیگن آدمیمیز-هندوبپک کپلدی. بپهره‌لیکلر صلح و تینچلیک حقیده‌گی سؤزلرگه قولاق سالمه‌ی، بیزنینگ ایتگنلریمیزنی کؤزگه ایلمه‌ی، قولاققه آلمه‌ی، بیز قَیتیب کپتیشیمیز بیلن کؤپلب افغان و هندوستانلیکلرنی ییغیب، هندوبپک‌نینگ اوستیگه بپهره‌گه یوریش قیلیبدی. ییرلیک خلق هم افغانلر طرفیگه آغیب کپتییدی. هندوبپک بپهره‌ده تورالمه‌ی، خوشاب‌گه کپلیب، دینکوت ولایتی آرقه‌لی نیلاب‌گه اؤتیب، کابل‌گه کپلدی. سپکتونینگ اؤغلی دپوه هندو و ینه بیر هندونی بپهره‌دن اسیر قیلیب آلیب کپلگندی. اولر اؤز ایشلرینی تؤلاو شکلیده بیر نیمه‌لر بپریب حل قیلدیلر. بو هندولرگه آتلر، باش-آیاق کییم انعام قیلیب، رخصت بپریلدی.

آی‌نینگ ییگیرمه تؤقّیزینچیسیده، جمعه کونی بدنیمده ایسیتمه حرارتی ظاهر بؤلدی. تامیردن قان آلدیردیم. گاهیده هر کونی، گاه کون آره‌لب، یا ایکّی-اوچ کون اؤتیب

۱۸ـتیول-پادشاه تامانیدن اونینگ سالیغیدن اؤز رؤزغار خرجتینی تأمیلش مقصدیده بیراوگه بغیشلنگ ملک وحدود.

ایسیتمه‌لردیم. هر ایسیتمه توتگنیده، تبرگه باتمه‌گونیمچه ایسیتمه قۇییب یوبارمسدی. اۇن-اۇن ایکّی کوندن کېین ملا خواجگا شرابنی نرگس بیلن اره‌لشتیریب بېردی، بیر-ایکّی مرته ایچدیم، فایده‌سی بۇلمه‌دی.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ اۇن بېشینچیسیده، یکشنبه کونی خواستدن خواجه محمدعلی کېلدی. بیرته اېگرلنگن آت تارتیق قیلیب، صدقه اوچون پول هم آلیب کېلدی. خواجه محمد علی بیلن بیرگه محمد شریف منجم و خواست میرزالری هم کېلیب، مېنگه خذمت قیلیش نیتلرینی بیلدیردیلر. اېرته‌سی، دوشنبه کونی ملا کبیر کاشغردن کېلدی. او کابل‌گه اندیجان ولایتیدن کاشغر آرقه‌لی ایلَنیب کېلیبدی.

آی‌نینگ ییگیرمه اوچینچیسیده-دوشنبه کونی ملک شاه منصور یوسفزایی، یوسفزایی‌نینگ آلتی-یېتّی اولوغ کیشیلری بیلن سوددن کېلیب، خدمتیمگه کیریشلرینی بیلدیردیلر.

جمادی الثاني آیی‌نینگ اوّلیده، دوشنبه کونی شاه منصور باشچیلیگیده‌گی یوسفزایی افغاني‌نینگ اولوغلریگه سروپالر کییدیریلدی. شاه منصورگه شایی تۇن، توگمه‌لی ساووت، ینه بیریگه یوپقه شایی تۇن، ینه آلتی کیشیگه شایی تۇنلر کییدیریب، رخصت بېریلدی. سواد ولایتی‌نینگ ابوهه‌دن یوقاریده جایلشگن ییرلرینی باشقریشگه دخل قیلمسلیکلری و او ییرلرده‌گی برچه اهالینی سالیق تۇلَش رویخطیدن چیقریشلریگه قرار قیلدیک؛ بجور و سواددە‌گی افغانلرگه محکمه‌گه آلتی مینگ خروار دان توشیریش تاپشیریلدی.

آی‌نینگ اوچینچیسیده، چارشنبه کونی جُلّاب ایچدیم. ینه ایکّی کون جُلّاب[۱۹] ایچدیم.

آی‌نینگ آلتینچیسیده، شنبه کونی سورگی دارو ایچدیم.

آی‌نینگ سکّیزینچیسیده، دوشنبه کونی خلیفه‌نینگ کتّه قیزیگه قاسم‌بېک‌نینگ کیچیک اۇغلی حمزه‌دن ساچیق (تارتیق) کېلدی. مینگ شاهرخي اېدی. او بیرته اېگرلنگن آت هم تارتیق قیلدی.

۱۹- جُلّاب ــ گلاب، شکر و دارولردن تیارلنه‌دیگن وایچنی سوره‌دیگن شربت.

سه‌شنبه کونی شاه حسن شاه‌بک چاغیر صحبتیگه رخصت سؤره‌ب، خواجه محمد علی باشچیلیگیده‌گی بعضی بک و خاص عملدارلرنی اوییگه آلیب کبتدی. یونس علی و گدایی تغایی مبنینگ قاشیمده ابدیلر. مبن هلی شرابدن پرهیز قیله‌یاتگن ابدیم. دبدیم که، سیره شونده‌ی بؤلمه‌گندی‌که، مبن هوشیار اؤتیریب، همه شراب ایچسه و مبن ساپّه-ساغ توریب، بیر تؤده آدم اؤزینی مست شراب قیلسه. کبلینگ، مبنینگ قاشیمده ایچینگلر، مبن بیر زمان تماشا قیله‌ی، هوشیارلر بیلن مستلرنینگ مناسبتی و باردی-کبلدیسی قنده‌ی بؤلیشینی بیله‌ی. چنار باغی‌نینگ ابشیگی آلدیده سالینگن صورتخانه‌نینگ شرقی-جنوبیگه قره‌ب کیچیکراق آق اویچه تیکیلگن ابدی، بعضاً اؤشه بیرگه جایلشردیم. اوشه بیرده ضیافت بؤلدی. کبینراق غیاث‌مسخره‌باز کبلدی. اونی بیر نبچه بار مطایبه یؤلی بیلن مجلسدن هَیده‌ب یوباریش بویوریلدی. آخری شلاییلیک قیلیب (غلوه کؤتریب) مسخره‌بازلیک بیلن مجلسگه یؤل تاپدی. توردی محمد قیپچاق بیلن ملا کتابدارنی هم مجلس گه چقیرتیردیک. شاه حسن‌گه و اونینگ اوییده‌گی مجلس اهلیگه قوییده‌گی رباعینی بدیهه قیلیب ایتیب، جؤنتدیک:

احباب که، بزمیده گُلستان خس‌تور،
یؤق لیک الر بزمیده بیزگه دستور.
اول جمع‌ده گر حضور و جمعِیت بار،
یوز شکر، بو جمع هم بی‌حضور ابمستور.

ابراهیم تن‌ساقچیمیزدن بیریب یوباریلدی. ایکّی نماز اؤرته‌سیگه یقین بو مجلس اهلی مست بؤلیب ترقه‌لیشدیلر. بو بیتابلیگیم پیتیده مبنی تخت‌رواندہ کؤتریب آلیب یوریشردیلر. بیر نبچه کون بورون اره‌لشتیریلگن شراب ایچگندیم، فایده قیلمه‌گچ، ایچمَی قؤیگندیم. کسلدن ینگی توزه‌لگن کونلرنینگ آخرلریده تالار چمنی‌نینگ غربی جَنوبی طرفیده، آلمه تگیده مجلس توزیب، اره‌لشتیریلگن شراب ایچدیم.

آی‌نینگ اؤن ایکّینچیسیده، جمعه کونی بجورده کؤمک اوچون قالدیریلگن احمدبیک و سلطان محمد دؤلدای کبلدیلر.

چارشنبه کونی، آی‌نینگ اۏن بېتّینچیسیده، حیدر تقي‌نینگ باغیده تنگری‌بېردی بعضی بېک و بیگیتلرگه ضیافت بېره‌یاتگن اېدی، مېن هم اۏشه بیرگه باریب، ایچدیم. کېچقورون خفتن نمازی وقتی او بېردن توریب کېلیب، کتّه آق اویده هم ایچیلدی.

آی‌نینگ بیگیرمه بېشینچیسیده، پَنجشنبه کونی ملامحمود حضوریده فقه درسینی اۏقیش بېلگیلندی.

آی‌نینگ آخریده، سه‌شنبه کونی شاه شجاع ارغون‌نینگ آلدیدن ابومسلِم کۏکَلداش اېلچیلیککه کېلدی. بیرته چاپقیر آتنی تارتیق قیلیب کېلتیردی. شوکونی یوسف علی رکابدار چنار باغیده‌گی حوضده قولاچ آتیب یوز مرته ایلنیب سوزدی. باش-آیاق کییم، اېگرلنگن آت و پول انعام قیلدیک.

رجب آیی‌نینگ سکّیزینچیسیده، چارشنبه کونی شاه حسن‌بېک‌نینگ اوییگه باریب ایچدیم. کۏپ‌گینه بېکلر و خاص عملدارلر اۏشه بېرده اېدیلر.

آی‌نینگ اۏن بیرینچیسیده، شنبه کونی ضیافت بۏلدی. عصر و شام نمازلری اۏرته‌سیده کتّه کبوترخانه تامی اوستیگه چیقیب ایچیلدی. کېچراق بیر نېچه آتلیق دِه‌افغانان طرفدن یۏل بۏیلب شهر تامانگه اۏتیب کېته‌یاتگندی. سوریشتیریب بیلدیک-درویش محمد ساربان اېکن. میرزاخان‌نینگ قاشیدن اېلچیلیککه کېله‌یاتگن اېکن، تام اوستیدن چارله‌دیک. «قانون-قاعده بیلن عملدارلرچه اېلچیلیک قیلیشنی قۏی، تکلف قیلمسدن کېله‌وېرا!» دېدیک. درویش محمد کېلیب، ساوغه-سلامینی تارتیق قیلیب، ضیافتده اۏتیردی. اۏشه پیتلری تایب اېدی، ایچمسدی. یریم کېچه‌گچه شو بېرده ایچیلدی.

اېرته‌سیگه محکمه‌ده اۏتیرگنیمده درویش محمد کېلیب، میرزاخان یوبارگن تا رتیقلرنی رسم و قاعده‌سی بیلن تاپشیردی. اۏتگن بیلی یوز تشویش و کتّه وعده و دغدغه‌لر بیلن نَریگی طرفده‌گی اَیماقلرنی کۏچیریب، کابل‌گه آلیب کېلگن اېدیک. کابل-تار بېر. اَیماقلر و تورکلرنینگ قۏی-پاده‌لری یخشی قیشله‌یدیگن یاکه یاییله‌دیگن بېرلر اېمس. صحراده یشه‌یدیگن اېل‌نینگ اۏزیگه قۏییب بېرسه، کابل‌ده یشه‌شنی هوس قیلمسدی. اولر

قاسم‌بیککه خذمت قیلیب، نَریگی طرفگه اؤتیش اوچون اونی اؤرته‌گه سالدیلر. قاسم‌بیک مبنی کؤندیریشگه کؤپ اورینده‌ی. آخری اَیماقلرنینگ قوندوز و باغلان تامانلرگه کؤچیشلری اوچون رخصت آلدی.

حافظ زبیر کاتب‌نینگ اکه‌سی سمرقنددن کیلگنده‌ی. مبن اینده‌ی اونینگ سمرقندگه کیتیشیگه رخصت بیریب، فؤلاد سلطان‌گه دیوانیمنی بیریب یوباردیم. دیوان‌نینگ آرقه‌سیگه اوشبو کیچیک قطعه‌نی بیتدیم:

اول سرونینگ حریمیغه گر ییتسه‌نگ، ای صبا،
بیرگیل بو هجر خسته‌سیدین یاد کؤنگلیگه.
رحم ایلبان ساغینمه‌دی بابرنی بار امید،
سالغه‌ی خدای رحمنی فؤلاد کؤنگلیگه.

آی‌نینگ اؤن ییتّینچیسیده، جمعه کونی شاه‌مزید کؤکَلداش محمدزمان‌میرزا حضوریدن بی‌چاره‌لرگه خیر-صدقه و بیرته آتنی تارتیق قیلیب کیلتیریب، مبنگه خدمت قیلیشینی بیلدیردی. شو کونی شاه‌بیک‌نینگ ایلچیسی ابو مسلم کؤکَلداش‌گه تؤن کییدیریب، ساوغه-سلاملر بیلن کیتیشیگه رخصت بیردیک.

خواجه محمد علی بیلن تنگری‌بیردیگه هم ولایتلری-خواست و اندراب‌گه کیتیشلری اوچون شو کونی رخصت بؤلدی.

آی‌نینگ ییگیرمه اوچینچیسیده، پَنجشنبه کونی کچه‌کوت و قارلوق ییرلریده قالدیریب، اؤشه ولایتلرنی باشقریشنی ذمّه‌سیگه تاپشیرگن کیشیم محمدعلی جنگ-جنگ میرزای مَلوِي قارلوق‌نینگ اؤغلی شاه حسین و هاتیننینگ آدمی بیلن بیرگه کیلیشدی. شوکونی سمرقندگه کؤچ-کؤرانینی آلیب کیلیش اوچون کیتگن محمد علیخان کیلیب، خدمتیمگه کیردی.

گردیز چیگره‌سیده اؤتیرگن عبدالرحمن‌نینگ افغانلری اونچه-مونچه‌گه کؤنه‌دیگنلردن ایمسدی. اویبردن اؤته‌دیگن کاروانلر هم اولردن زیان کؤرردی. رجب آیی‌نینگ ییگیرمه تؤقّیزینچیسیده، چارشنبه کونی بو افغانلرگه هجوم قیلیش اوچون آتلندیک. تنگی واغجان

اطرافیده تۏختـب طعاملَنیـب، پیشـین نمازیـدن کېـین یۏلگـه توشـدیک. کېچه‌سـی یۏلـدن اده‌شیب، پنجاب شحنه‌نینگ شرقی-جَنوبی تامانیده‌گی تپـه‌لیک و دشـتلرده انچـه سـرگردان بۏلدیک. بیر مدتدن سۏنگ یۏلگه توشیب آلدیک. چشمه‌ی پـره داوانیـدن آشـیب، گردیزگـه قره‌ب کېـتگن تامـان بـیلن بامـداد نمـازی پیتـی تېکیسـلیککه چیقیـب آلگـچ، هجـومچیلر یوباریلدی. بیر گروه عسکر گردیزنینگ شرق و جَنوبیده جایلشگن کیرمـاش تاغیگـه قـره‌ب جۏنـه‌دی. او هجـومچیلر آرتیـدن خسـرو میرزاقـولی و سـید علـی باشـچیلیگیده‌گی مرکـز قۏشین‌نینگ اۏنگ قۏلینی یوباردیک. عسکرلرنینگ کتّه قِسمی وادي بۏیلب یوقاریگـه قـره‌ب هجومگه اۏتدی. بو هجومچیلرنینگ آرتیدن سید قاسـم اېشـیک‌آغه، میرشـاه قَـوچین، قیـام، هندوبېک، قوتلوق‌قدم و حسین باشچیلیگیده‌گی عسـکرلر یوباریلـدی. اولرنـی کوزه‌تگنـدن سۏنگ، اۏزیم هم بولرنینگ آرتیدن جۏنه‌دیم. بـو وادي یوقاریسـیده یشـه‌یدیگن خلـق انچـه آلیسده جایلشگن اېکن. وادي‌نینگ یوقاریسیگه قره‌ب کېتگن عسکرلرنینگ آتلـری هاریـدی. عسکرلر قۏلگه هېچ نرسه کیریتالمه‌دیلر. تېکیسلیکده قیرق-اېلّیک‌ته‌چه پیاده افغان کۏرینیـب قاله‌دی. اولگی قۏشین آرقه‌سیدن کېتگنلر اولرگه قره‌ب یوریب، مېنگه آدم چاپتیریبدی. مـېن ینه هم تېزراق یوردیم. مېن یېتیب بارگونیمچه حسین نـااۏرین، هـېچ نرسـه‌نی اۏیله‌مـه‌ی بیـر اۏزی آت سالیبدی. افغانلرنینگ آره‌سیگه کیریب قیلیچ ساله‌یاتگن چاغی آتیگه اۏق تېگیـب، اونی ییقیتیبدیلر. اۏرنیدن توریشی بیلن آیاغیگه قیلیچ اوریب ییقیته‌دیلر. هر طرفدن تشلنیب، پیچاق اوریب، چاپیب پاره-پاره قیلـه‌دیلر. قـالگن ییگیتلـر بونگـه قـره‌ب توریـب، کۏمککـه بارمه‌یدیلر.

بو خبر یېتیب کېلگچ، گدایی تغایی، پاینده محمد قاپلان، ابوالحسن قۏرچی، مۏمن اتکه باشچیلیگیده‌گی ایچکیلر و ییگیتلرنی آتلری‌نینگ جلولرینی بۏش قۏیدیریب زودلیـک بـیلن ایلگریراق جۏنه‌تیب، اۏزیم هم تېـز بـاردیم. همـه‌دن بـورون مـۏمن اتکـه بیـر افغانگـه نیـزه سنچیب، باشینی کېسیب کېلتیردی. ابوالحسن قۏرچی هم ساووت کییمسدن جسارت بـیلن باریب افغانلرنینگ یۏلینی تۏسیب، آت سالیب، بیر افغـاننی قیلـیچ بـیلن چاپیـب ییقیتیـب،

باشینی کپسیب کپلتیردی. اؤزی اوچ جاییدن، آتی بیر جاییدن جراحتلنگن اپدی. پاینده محمدقاپلان هم یخشی اوریشدی، بیر افغاننی چاپیب، باشینی کپلتیردی. گرچه ابوالحسن بیلن پاینده محمد قاپلان‌نینگ مردلیکلری بوندن بورون هم معلوم بؤلسه‌ده، بو اوروشده کتّه جسارت کؤرستدیلر. بو قیرق-اپلّیک‌ته افغان‌نینگ همه‌سینی اؤققه توتیب، قیلیچ بیلن چاپیب پاره-پاره قیلدیلر. کپین بیر خَویدزارده تؤختب، بو افغانلرنینگ باشیدن کله‌منار قوریشلرینی بو یوردیک.

یؤلده کپله‌یاتگنیمیزده حسین بیلن بیرگه بؤلگن بپکلر کپلیب قؤشیلدیلر. دغدغه و عذاب بیلن شونده‌ی دپدیم: «شونچه آدم قرەب توریب، بیر نپچه پیاده افغانگه تپپ-تپکیس پیرده شونده‌ی ییگیتلرنی آلدیریب اؤتیریبسیزلر. سیزلرنی عنوان-منصبلرینگیزدن محروم قیلیب، ولایت و پیرلرینگیزدن ایریب، سقاللرینگیزنی قیرقیب آلیب، شهرلرده همه‌گه سزایی قیلیش کپره‌ک، تاکه بیرار-بیر آدم بونده‌ی ییگیتنی بونده‌ی غنیمگه آلدیریب اؤتیرسه، تپپ-تپکیس جایده قؤلینی قیمیرلَتمس‌دن تورسه، سزایی بؤلور.»

کیرماش تامانگه بارگن عسکرلر قؤی و اؤلجه آلیب کپلدیلر. بابا قشقه مؤغول هم کیرماش تامانگه کپتگن عسکرلر بیلن اپدی. بابا قشقه‌گه بیر افغان قیلیچ بیلن تشلنه‌یاتگن محلی او داویوره‌کلیک بیلن تؤختب توریب، کمانینی اؤقلب، بو افغاننی اوریب ییقیتیبدی.

اپرته تانگده یؤلگه توشیب، کابل‌گه قرەب کپتدیک. محمد بخشی و عبدالعزیز میرآخؤر و میرخورد بکاوول‌گه چشمه‌ی پره داوانینی ایلَنیب، او یپردن قیرغاوول آولشلری اوچون حکم بؤلدی. اؤزیم بیر نپچه کیشی بیلن میدانِ رستم یؤلی بیلن، اونی کورمه‌گن اپدیم، کپتدیم. میدان رستم تاغلر آره‌سیده جایلشگن. تاغ‌نینگ باشیگه یقین، اونچه صفالی جای اپمس. ایکّی تاغ‌نینگ اؤرته‌سیده کپنگ‌گینه وادي توشگن. جَنوبی طرفیده‌گی تپپه‌لیک‌نینگ اپتگیده کیچیکراق چشمه‌سی بار. کتّه-کتّه بلند نیم درختلری هم بار. بو میدان رستم‌نینگ گردیز طرفیدن چیقیب کپله‌دیگن یؤلیده چشمه‌لر بار، درختلری هم انچه‌گینه. بولر کیچیکراق درختلر دیر. گرچه وادیسی تار بؤلسه-ده، بو یپرده‌گی درختلرنینگ‌آستی کؤم-کؤک اؤتلاقلر

دیر. صفالی‌گینه اۏتلاق دیر. میدان رستم‌نینگ جَنوب طرفیده‌گی تاققه چیقدیک. کیرماش تاغلری و بنگَش تاغلری آیاغیمیز آستیده کۏرینیب توررردی. کیرماش تاغلریدن نریده پشه‌کال[۲۰] بولوتلری ته-بته کۏرینیب توررردی. او ولا یتلرده پشه‌کال بۏلمه‌یدی، شو باعث او طرفلرده اصلا بولوت کۏرینمه‌یدی. پیشین نمازی پَیتی هُونی‌گه کېلیب توشدیک. اپرته‌سیگه محمد آغه قیشلاغی‌نینگ اطرافیده تۏختب، معجون یېدیک، کېین سووگه بلیقلرنی اوخلته‌دیگن داروسالیب، انچه‌گینه بلیق توتدیک.

شعبان آیی‌نینگ اوچینچیسیده، یکشنبه کونی کابل‌گه کېلدیک. آی‌نینگ بېشینچیسیده، سه‌شنبه کونی درویش محمدفضلي بیلن خسرونینگ نوکرینی چقیریب، حسین قربان بۏلگن پَیتی قیلگن خطالری اوچون سۏراق قیلیب، عمل-عنوانلریدن محروم قیلدیک. پیشین نمازی چاغی چِنار آستیده شراب مجلسی بۏلدی. بابا قشقه مۏغول‌گه تۏن انعام قیلیندی.

آی‌نینگ سکّیزینچیسیده، جمعه کونی میزراخان‌نینگ قاشیگه کېتگن کېپک‌خان قَیتیب کېلدی.

پنجشنبه کونی عصر نمازی پَیتی خواجه سه‌یاران، باران و دامنِ کوه اېتگینی سَیر قیلیشگه آتلندیم. خفتن نمازی چاغی ماما خاتون موضعیگه کېلیب توشدیک. اپرته‌سیگه استالف‌گه کېلیب تۏخته‌دیک. اۏشه کونی معجون یېییلدی.

شنبه کونی استالف‌ده شراب صحبتی بۏلدی. تانگده استالف‌دن آتلَنیب، سنجد دره‌سی آره‌سی بیلن اۏتیب، خواجه سه‌یاران‌نینگ یقینیگه یېتگنیمیزده، یۏغانلیگی بیلک‌دېک و اوزونلیگی بیر قولاچ کېله‌دیگن کتّه ایلاننی کۏریب قالیب، اۏلدیردیک. بو کتّه ایلان‌نینگ ایچیدن اینگیچکه‌راق بیر ایلان چیقدی، احتمال، او بو ایلاننی بیر آز آلدین یوتیب یوبارگن دیر، همه اعضالری بوتون اېدی. بو اینگیچگه ایلان کتّه ایلاندن اندک قیسقه‌راق اېدی. بو اینگیچکه ایلان‌نینگ ایچیدن کتّه بیر سیچقان چیقدی، او هم بوتون اېدی. بیرار یېری

۲۰-پشه‌کال- هندوستان‌ده یامغیر موسومی(فصلی).

اپزیلمه‌گندی. کپلیب، خواجه سه‌یاران‌ده شراب ایچیب اؤتیردیک. اؤشه کونی او طرفده‌گی بپکلرگه جنگ میدانیده قؤشین قسملری‌نینگ جایلَشیشینی تعین قیلیب، کیچکینه تون پاسبانی آرقه‌لی فرمان بپردیم، عسکرلرینی آتلنتیریب، بپلگیلنگن پپرگه زودلیک بیلن پپتیب کپلیشلرینی بویوردیم.

تانگده یؤلگه توشیب، معجون پپب، پروان سووی‌نینگ قؤشیلیش جاییده پروان سوویگه شو پپرلیکلر تعاملی بیلن بلیق داروسی سالیب، جوده کؤپ بلیق توتدیک. میرشاه‌بپک بیزنی مهمان قیلدی.

بو پپردن آتلَنیب، گُلبهارگه باردیک. شام نمازیدن سؤنگ شراب ایچیب، صحبت قوردیک. بو صحبتلرده درویش محمد ساربان هم قتنه‌شردی. گرچه جسور ییگیت و سپاهی بؤلسه‌ده، شراب ایچمسدی، بو ایشدن توبه قیلگندی. قوتلوق خواجه کؤکَلداش‌نینگ سپاهیلیکنی ترک اپتیب، درویش بؤلگنیگه انچه وقت بؤلگندی. یاشی هم انچه‌گه بارگن، سقالی آپّاق بؤلیب آقرگندی. بونده‌ی صحبتلرده همیشه شرابخؤر دوستیمیز اپدی. مپن درویش محمدگه: «قوتلوق خواجه‌نینگ سقالیدن اؤیه‌لسنگ-چی! درویش و قری، آپّاق سقالی بیلن هر دایم شراب ایچه‌دی، سپن سپاهی و یاش ییگیت، سقالینگ هم قاپ-قاره بؤله توریب سیره ایچمه‌یسن. بونینگ معناسی نیمه؟» دپدیم. ایچمه‌یدیگن کیشیگه شراب تکلیف قیلیش عادتیم بؤلمه‌گنی اوچون، مپنینگ بو سؤزلریمنی هزلگه یؤیدیلر، دروپش محمدگه شراب تکلیف اپتیلمه‌دی. اپرته‌لب صبوحي قیلدیک.

چارشنبه کونی گُلبهاردن جؤنب، اَبون قیشلاغیده تؤخته‌دیک. طعاملَنیب، کپین آتلَنیب، باغاتِ خُم‌گه کپلیب توشدیک. پپشین نمازیدن سؤنگ چاغیر صحبتی بؤلدی. اپرته‌سیگه او پپردن جؤنب، خواجه خاوند سعید مزارینی طواف قیلیب کپلیب، جِنه قؤرغانیده سالگه کیردیک. پنجشیر دریاسی‌نینگ قؤشیلیشیده سال تاغ قایه‌سی‌نینگ تورتیب چیققن جایی گه اوریلیب غرق بؤله‌یازدی. روح‌دم، تنگریقولی، میر محمد جالبان سال تاققه اوریلگچ، سووگه ییقیلدیلر. روح‌دَم بیلن تپنگریقولینی کؤپ قپینچیلیکلر بیلن سالگه چیقریب آلیشدی.

چینّی پیاله، قاشیق، دایره سووگه چؤکیب کېتدی. بو پېردن اؤتیب، سنگِ بریده‌نینگ تؤغریسیگه پېتگنیمیزده، سال سوو اؤرته‌سیده شاخگه‌می یاکه بند اوچون قاقیلگن قازیققه‌می اوریلدی. شاه حسن شاه‌بېک اؤشه زَهاتی آرقه‌گه قرەب اغدریلدی. او میرزاقولی کؤکَلداشنی اوشله‌گندی، او هم ییقیلدی. درویش محمد ساربان هم سووگه قوله‌دی. میرزاقولی جوده غلطی ییقیلیب توشدی. ییقیله‌یاتگن پیتی قؤلیده‌گی قاوون کېسه‌دیگن پیچاقنی سال اوستیده‌گی بؤیره‌گه سنچیشگه اولگوریب، کېین ییقیلدی، میرزاقولی سالگه کېلمه‌ی، دبدله بؤلگن تؤنی بیلن سوزیب چیقدی. سالدن چیقیب، اؤشه کونی کېچقورون سالچیلرنینگ اوییده قالدیک. خودّی سووگه چؤکیب کېتگن پېتّی رنگلی پیاله‌دېک پیاله‌نی درویش محمد تارتیق قیلدی.

جمعه کونی دریا قیرغاغیدن آتلَنیب، اینیچکه‌دن پستگه-کؤه‌بچه اېتکلریگه توشیب، اؤز قؤللریمیز بیلن جوده کؤپ مسواک تېریب آلدیک. او پېردن اؤتیب، خواجه خضریلرنینگ اوییده آش یېب، یؤلگه توشدیک. پېشین نمازی چاغی قوتلوق خواجه‌گه تېگیشلی لمغان قیشلاقلریدن بیریده تؤخته‌دیک. قوتلوق خواجه تېزلیک بیلن طعام تیارله‌دی. تناول قیلگچ، یؤلگه توشیب، کابل‌گه کېلدیک.

آی‌نینگ ییگیرمه بېشینچیسیده، دوشنبه کونی درویش محمد ساربان‌گه مخصوص تؤن و اېگرلنگن آت عنایت قیلدیک، او تیز چؤکیب، نوکرلیککه کیردی. تؤرت-بېش آیدن بویان ساچیمنی قیرقمه‌یاتگن اېدیم، چارشنبه کونی، آی‌نینگ ییگیرمه یېتّینچیسیده ساچیمنی قیرقتیردیم. شوکونی شراب صحبتی بؤلدی.

آی‌نینگ ییگیرمه تؤقّیزینچیسیده، جمعه کونی میرخورد هندال‌گه بېک‌آته بؤلیب خدمتگه کیردی و مېنگه تعظیم قیلدی. مینگ شاهرخي ساچیق کیرغیزدی.

رمضان آیی‌نینگ بېشینچیسیده، چارشنبه کونی تولک کؤکَلداش‌نینگ قاشیدن برلاس-جیکی اسملی نوکر اونینگ خبرینی کېلتیردی. او پېرلرگه اؤزبک چاپقونچیسی کېلگن اېکن، تولک اولرنینگ قرشیسیگه چیقیب، اوروشیب باسیبدی. بیتّه تیریک اؤزبک و بیته باش کېلتیردی.

آی‌نینگ سکّیزینچیسیده، شنبه کونی کیچقورون قاسم‌بیک‌نینگ اوییگه باریب آغیز آچدیک. بیرته ایگرلنگن آت تارتیق قیلدی.

یکشنبه کونی خلیفه‌نینگ اوییده آغیز آچیلدی. بیرته ایگرلنگن آت پیشکش قیلدی. ایرته‌سیگه خواجه‌محمدعلی و جان‌ناصرنی لشکر ایشلری بۆییچه چقیرتیرگن ایدیک، ولایتلریدن ییتیب کیلیشدی.

آی‌نینگ اۆن ایکّینچیسیده، چارشنبه کونی، کامران‌نینگ تاغه‌سی سلطان علی میرزا (مین خواست‌دن کابل‌گه کیته‌یاتگن ییلی کاشغرگه کیتگن ایدی-او حقده ذکر ایتگندیک) کیلدی.

آی‌نینگ اۆن اوچینچیسیده، پنجشنبه کونی یوسف علی‌نی قَیتریش و عموماً، آره‌دن کۆتریش نیتیده آتلَنیب، دهِ یعقوب دریاسی‌نینگ کابل طرفیده‌گی سیهون ییرده تۆخته‌دیک. جۆنر چاغیمیز باباخان اختیه‌چی مینگه یره‌مسراق آتنی توتدی، اچّیغیمدن یوزیگه بیر مشت اوردیم. تۆرتینچی برماغیم توبیدن سیندی. اۆشه پیتی اونچه آغریمه‌دی. کیلیب قۆنیمجایده تۆخته‌گنیمیزده انچه تشویش ببردی. اوزاق وقت عذاب تارتدیم. یازه آلمسدیم، سینگن جای کیینچه‌لیک بیتیب کیتدی. شو سفر تۆخته‌گن قۆنیمجایده ایکنیمیزده مینینگ خالم دولت سلطان‌خانم‌نینگ قوتلوق محمد دیگن کۆکَلداشی کاشغردن، خانم حضوریدن خط-خبر کیلتیردی. شو کونی دلزاک‌نینگ اولوغلری بابوخان و موسی کیلیب، تارتیقلر بیلن مینگه التفات کۆرستدیلر.

آی‌نینگ اۆن آلتینچیسیده، یکشنبه کونی قۆچ‌بیک کیلدی.

آی‌نینگ تۆقّیزینچیسیده، چارشنبه کونی یۆلگه توشیب، بتخاک‌دن اۆتیب، هر دایمگی جایده، انه شو بتخاک نهری‌نینگ یاقه‌سیده تۆخته‌دیک. بامیان، کاهمرد و غۆری-قۆچ‌بیککه تعلقلی ولایتلر اۆزبککه یقین ییرده جایلشگنلیگی باعث قۆچیبک‌نی بو یوریشدن آزاد قیلیب، اوشبو قۆنیمجایدن اۆزیم اۆره‌گن سلّه و باش-آیاق سروپا انعام قیلیب، ولایتیگه کیتیشی اوچون رخصت بیریلدی.

آی‌نینگ ییگیرمه بیرینچیسیده، جمعه کونی بادام چشمه گه کیلیب توشدیک. ایرته‌سی

باریک‌آب‌گه کېلدیک. بیر اؤزیم قاره‌تونی سَیر قیلیب کېلدیم. اوشبو یورتته درختدن عسل تاپیلدی. منزلمه-منزل آلدینگه قره‌ب یوردیک.

آی‌نینگ ییگیرمه آلتینچیسیده، چارشنبه کونی باغِ وفاگه کېلیب تؤخته‌دیک. پنجشنبه کونی فقط باغده بؤلدیم. جمعه کونی کؤچیب، سلطانپوردن اؤتیب تؤخته‌دیک. شو کونی شاه میرحسین اؤز ولایتیدن کېلدی. بابوخان و موسی باشچیلیگیده دلزاک‌نینگ عملدارلری هم شو کونی کېلیشدی. سوادگه یوسفزایی‌نی بیریاقلیک قیلیش اوچون جؤنه‌یاتگن ایدیک، دلزاک ملکلری، هشتنغرده خلق کؤپ، دان-دون هم کؤپ تاپیله‌دی، دېیه عرض قیلیب بیزنی هشتنغرگه باریشگه اونده‌دیلر. مصلحت قیلیب، هشتنغرده دان- دون کؤپ اېکن، او یېرده‌گی افغانلرنی باسیب، هشتنغر و پرشاور قؤرغانلرینی بو دان-دون ذخیره‌لرینی جایلشتیریش اوچون تیارلب، شاه‌میرحسین‌نی بیر گروه ییگیتلری بیلن اؤشه یېرگه قؤییشنی کېلیشیب آلدیک. بو ایشلرنی بجریش اوچون شاه میرحسین‌گه ولایتیگه باریب، قورال-یراغینی کېلتیریشی اوچون اؤن بېش کون مدتگه رخصت بېریلدی. اېرته‌سی یؤلگه توشیب، جؤی‌شاهی‌گه کېلیب تؤخته‌دیک. تنگری‌بېردی، سلطان محمد دؤلدای آرتیمیزدن شو قؤنیمجایگه کېلدیلر. حمزه هم قوندوزدن شو کونی کېلدی.

آی‌نینگ آخریده، یکشنبه کونی جؤی شاهی‌دن کؤچیب، قیرق اریقده کېلیب توشدیک. مېن بیر نېچه خاص کیشیلریم بیلن سالگه توشدیم. هَییت هلالینی شو جایده اېکنیمیزده کؤردیک. دره‌ی‌نوردن بیر نېچه اولاوده شراب کېلتیرگندیلر، شام نمازیدن کېین شراب ایچیب ضیافت قیلدیک. مجلسده محب علی قؤرچی، خواجه محمد علی کتابدار، شاه حسن، شاه‌بېک، سلطان محمد دؤلدای، درویش محمد ساربان اشتراک اېتردیلر. درویش محمد تایب اېدی. کیچیکلیگیمدن ایچمه‌یدیگن آدمگه ایچیشنی تکلیف قیلمسلیک عادتیم بار اېدی. هر دایم صحبتلرده درویش محمد قتنه‌شردی، بیراق اونی ایچیشگه هېچ قچان مجبور قیلگن اېمسدیک. خواجه محمدعلی اونی اؤز اختیاریگه قؤیمه‌ی، تکلیف قیله‌وېریب، آخری ایچیردی.

هییت تانگیده، دوشنبه کونی یؤلگه توشدیک. یؤلده خمارنی دفع قیلیش اوچون معجـون ییدیک. معجون ییب کیف بؤلگن چاغیمیز بیرته حنظـل[۲۱] آلیـب کیلـدیلر. درویـش محمـد حنظلنی اوّللری کورگن ایمسدی. مین اونگه هندوستان‌نینگ تربوزی دیب، بیر کرچ کیسـیب بیردیم. بیریلیب تیشله‌دی، کیچگچه آغزیدن اچّیغی کیتمه‌دی. گـرم چشـمه‌نینگ تیپه‌سـی‌ده تؤختب، یخنی تارتیله‌یاتگن پیتی انچه‌دن بویـان اؤز ییریـده بـؤلگن لنگرخـان کیلیـب آت و انچه‌گینه معجون تـارتیق قیلیـب، التفـات کؤرسـتدی. بیـز ینـه یوردیـک و بده‌بیرگـه کیلیـب تؤخته‌دیک. عصرنمازی پیتی بیر نیچه خاص کیشیلریم بیلن سالگه توشیب، بیـر کوروهچـه پسـتگه سـوزیب باریـب، ینـه قَیتیـب چیقـدیک. ایرته‌سـی جؤنـب، خیبـر داوانـی توبیـده تؤخته‌دیک. شو کونی سلطان بایزید نیلاب‌دن پاره یؤلی بیلن اؤتیب، بیـز نینـگ خبریمیزنـی تاپیب، آرتیمیزدن کیلیب: «افریدي افغان کؤچ و مالی بیلن پاره‌ده اؤتیریبدی. شالیسی جـوده کـؤپ ایکـیلگن ایکـن، پیشـیب همه‌سـی یـیغلمس‌دن توریبـدی»، دیگـن خبرنـی ایتـدی. هشتنغرده‌گی یوسفزایی افغانلری اوستیگه باریشگه عهد قیلگنیمیز باعث اونینـگ سـؤزلریگه اعتبار قیلمه‌دیک. پیشین نمازی چاغی خواجه محمد علی‌نینـگ چادریـده شـراب مجلسـی بؤلدی. شو مجلس‌نینگ اؤزیده بو ییرلرگه کیلیشیمیز کیفیتینـی شـرحلب، بجورگـه‌سـلطان کلان‌گه سلطان تیراهي‌دن بیریب یوباردیک. فرمان حاشیه‌سیگه منه بو بَیتنی بیتگندیم:

صبا به لطف بگو آن غزال رعنارا،

که سر به کوه و بیابان تو داده‌ای مارا.

(مضمونی:

ای تانـگ ییلـی، او گـؤزه‌ل آهوگـه یومشـاقلیک بـیلن ایت‌کـه، بیزنـی تـاغ و صـحرالرگه اولاقتیرگن سینسن.)

تانگده او ییردن کؤچیب، داواندن پستگه توشیب، خیبر تـاغی آره‌لیغیـده‌گی تـار یـؤللردن

۲۱-حنظل- طبابتده ایشله‌تیله‌دیگن اچّیق تربوز.

اۆتیب، علی‌مسجدده تۆختـه‌دیک. او یېـردن پېشـین نمـازی پیتـی آتلَنیـب، پَرتـال‌نی آرقـه‌ده قالدیریب، ایکّینچی پاس بۆلگنیده کابل سووی‌نینگ قیرغاغیگه کېلیـب بیـر آز اوخلـه‌دیک. سحرده کېچیک تاپیب، سـوودن کېچیـب اۆتـدیک. پاسـبانلر بیزنینـگ کېلـه‌یاتگنلیگیمیزدن خبرتاپگن افغانلرنینگ قاچیـب کېتگنلیکلـری حقیـده خبـر کېلتیردیلـر. ینـه یوریـب، سـواد دریاسیدن اۆتیب، افغـانلر اېکینزارلری‌نینـگ اۆرته‌سـیده تۆختـه‌دیک. بیزگـه تعریـف قیلیـب ایتگنلری‌نینگ یرمیچه، حتا چاره‌گیچه هم دان تاپیلمه‌دی. هشتنغرنی منه شو غلّه امیدی بیلن ترتیبگه سالیش ربجه‌سی اۆزگردی. بیزنی بو یوریشـگه اونـده‌گن دلـزاک ملکلـری خجالتـده قالدیلر. عصرنمازی وقتیده سواد دریاسیدن کابل طرفگه کېچیب اۆتیب، جایلشدیک.

اېرته‌سی تانگده سواد دریاسـی قیرغاغیـدن جۆنـب، کابـل دریاسـیدن کېچیـب اۆتیـب، تۆختەدیک. کېنگشگه قتنه‌شه‌دیگن بېکلرنی چارلـب، مصلحتلشیب، سـلطان بایزیـد ایـتگن افریدي افغانی اوستیگه هجوم قیلیب، اونینگ مالی، دان-دونی، کـۆچی (رۆزغـار اشـیالری) بیلن پرشاور قۆرغانینی ترتیبگه کېلتیریب، او یېرگه قۆیه‌میز، دېگن قرارگه کېلدیک. هنـدوبېک قَوچین و خواست‌نینگ امیرزاده‌لری شو منزلده اېکنیمیزده کېلدیلر.

شو کونی معجون یېییلدی. درویش محمد ساربان، محمدي کۆکَلداش، گـدایی تغـایی، عسس بار اېدی. سۆنگره شیخ حسن‌نی هم چقیرتیردیک. طعام تارتیلگنیدن سـۆنگ، عصـر نمازی پیتی سالگه کیردیک. لنگرخان نیازي‌نی هم سالگه تکلیـف قیلـدیک. نمازشـام پیتـی سالدن چیقیب، قرارگاه‌گه کېلدیک. قبـول قـیلگن قراریمیـز بۆییچـه دریـا قیرغاغیـدن سـحر کۆچیب، جام‌دن اۆتیب، علی‌مسجد سووی‌نینگ باشلَنیش جاییده تۆختەدیک.

آرتیمیزدن کېلگن ابوالهاشم سلطان‌علی: «عرفه کېچه‌سی جـۆی شـاهی‌دن بدخشـان‌دن کېله‌یاتگن بیر کیشی بیلن جمروددن اۆتگن اېدیم، او سلطان سـعیدخان بدخشـان اوسـتیگه کېلگنی انیق اېکنلیگینی ایتدی. مېن پادشاه‌گـه خبـر قیلـیش اوچـون کېلماقـده‌من»، دېـدی. بېکلرنی چارلب، کېنگش قیلیب، بو خبر طفیلی پرشاور قۆرغانینی ترتیبگـه سـالیش ایشـینی تۆختـه‌تیب، بدخشـان‌گه جـۆنش اوچـون آرقه‌گـه قَیتیلـدی. لنگرخان‌گـه تـۆن کییـدیریب،

محمدعلی جنگ-جنگگه کؤمکچیلر تعیینلب، رُخصت بپریلدی. اؤشه کونی کپچقورون خواجه محمد علی‌نینگ چادریده چاغیر مجلسی بؤلدی. اپرته بیلن او یپردن جؤنب، خیبر داوانیدن آشیب، داوان توبیگه جایلشدیک. خضرخیل اپلتی کؤپ ناجایز ایشلر کؤرستدی. قؤشین اؤته‌یاتگنیده آرتده قالگن، قیرغاقته تؤخته‌گن عسکرلرگه اؤقلر آتیب، آتلرینی اؤغیرلب کپتردیلر. اولرنینگ ادبینی بپریب، قولاغینی بوره‌ب قؤییش کپره‌ککه اؤخشب قالدی. شو اؤی بیلن داوان توبیدن سحرده جؤنب، دهِغُلامان‌ده توشلندیک. پپشین نمازی پیتی آتلرگه یپم بپریب، یؤلگه توشدیک.

کابلده‌گی خِضرخیل اپلتینی قؤلگه آلیب، مال-ملکینی حسابلب چیقیب، بوحقده بیرار کیشیدن خبر جؤنه‌تیشینی تعیینلب محمدحسین قؤرچی‌نی کابل‌گه شاشیلینچ جؤنتدیک. ینه بدخشان‌دن هر قنده‌ی خبر بؤلسه، اولرنی به تفصیل شرحلب بیتیب، بیرار کیشیدن زودلیک بیلن یوباریشینی هم تعیینله‌دیک. اؤشه کپچه ایکّینچی پاسگچه یوریب، سلطانپوردن بیر آزگینه اؤتیب تؤخته‌دیک، بیر لحظه اوخلب، ینه آتلندیک. خِضرخیل قومی بهار و پیچگرام‌دن قاره دریاگچه بؤلگن حدودلرده جایلشگن اپکن. تانگ آته‌ی دپب قالگنیده کپلیب هجوم باشله‌دیک. کؤپ‌گینه مالی و باله-چقه‌لری عسکرلر قؤلیگه توشدی. اؤزلری‌نینگ آزگینه‌سی تاقته یقینلشگنده، تاقته قره‌ب قاچیب قوتولدی.

اپرته‌سی قیلاغوگه کپلیب توشیلدی. شو یورتده قیرغاوول اوشله‌دیک. آرتده قالگن اوروق هم اؤشه کونی شو قؤنیمجایده اپکنیمیزده کپلیب قؤشیلدی. وزیري افغان هر دایم یخشی مال بپرمسدی. بو سفر سیاستیمیزدن کپین اوچ یوزته قؤی تارتیق قیلدی.

برماغیم چیقتنلیگی باعث هپچ نیمه یازمه‌یاتگن اپدیم، اوشبو یورتده یکشنبه کونی-آی‌نینگ اؤن تؤرتیده آزراق بیر نرسه یازدیم.

اپرته‌سی تانگده خیریلجی و شموخیل باشلیق افغانلرنینگ اولوغلری کپلدیلر. دلزاک‌نینگ کتّه‌لری آدملری‌نینگ گناهلریدن کپچیشیمیزنی اؤتینیب سؤره‌دیلر. گناهلریدن اؤتیب، اسیرلرنی آزاد قیلدیم. تارتیق قیلگن مالری تؤرت مینگ قؤی اپکنلیگینی انیقلب،

اولوغلریگه تؤنلر کییدیریب، سالیق اوندیرووچیلرنی تعیینلب، جؤنتدیم.

بو ایشلرنی ترتیبگه سالگچ، آی‌نینگ اؤن سکّیزینچیسیده، پنجشنبه کونی یؤلگه توشیب، بهار و پیچگرام‌ده تؤختب، ابرته‌سیگه باغ وفاگه کبلدیم. باغ وفاده ابنگ یخشی محللر ابدی. حویلی میدانی بوتکل سه‌برگه‌زار، انار درختلری سپ-سریق -خوشرنگ خزان بؤلیبدی. انارلر درختلرده قیپ-قیزیل، نارنج درختلری یم-یپشل بؤلیب یشنب توررردی. درختلرده‌گی نارنجلرنینگ سناغی یؤق، بیراق هلی آخریگچه سرغه‌یگن ابمسدی. انارلری گرچه بیزنینگ اؤلکه‌لرده‌گی یخشی انارلردبک بولمسه-ده، یخشی ابدی. باغ وفاده شو سفر وقتیمیزنی هر گلگیدن چاغراق اؤتکزدیک. شو باغده اؤتکزگن اوچ-تؤرت کون ایچیده بوتون عسکرلر تؤییب انار یبدیلر.

دوشنبه کونی باغدن قؤزغَلدیک. مبن او یبرده بیرینچی پهره‌گچه قالیب، بعضیلرگه نارنج ترقه‌تدیم. بعضی بیکلرگه بیر توپ نارنج، بعضی بیکلرنینگ ایکّیته‌سیگه بیر نارنج توپیده‌گی مبوه‌لرنی انعام ابتدیک. قیشده لمغان‌گه سَیر قیلیش نیتیمیز بار ابدی. حوض‌نینگ اطرافیده‌گی بیگیرمه‌گه یقین نارنج درختینی احتیاط قیلیب سقلب قؤییشلرینی بویوردیم. شو کونی گندمک‌ده تؤختب، ابرته‌سی تانگده جیگده‌لیککه یبتیب کبلدیک. شام نمازیگه یقین شراب ضیافتی بؤلدی، انچه‌گینه خاص عملدارلریم قتنه‌شه‌یاتگن ابدی. ضیافت آخرلب قالگنیده قاسمبیک‌نینگ جیبَنی گدایی محمد مستلیکدن انچه غلوه کؤتردی. مست بؤلیب مبن سویه‌نگن یاستیققه سویه‌نیب قالدی. گدایی تغایی اونی مجلسدن کؤتریب آلیب چیقیب کبتدی.

ابرته سحرده او قؤنیمجایدن جؤنب کبتدیک. قؤروقسای یانیده‌گی باریک‌آب بؤیلب یوقاریگه قره‌ب سَیر قیلیب باردیم. بیر نبچه تبره‌ک درختلری جوده زؤر خزان بؤلیبدی. اؤشه یبرده تؤختب، ییلقیران آشینی[۲۲] تارتتیردیک. خزان باعث بؤلدی، شراب ایچدیک. یؤلدن قؤی

۲۲- ییل‌قیران آشی- وبا، اؤلت ییللریده قیلینه‌دیگن خدایی آش، خیرات ونذر آشی.

کپلتیریب، کباب قیلیشلرینی بویوردیم. بلوت شاخلریدن اؤت یاقیب، تماشا قیلیب اؤتیردیک. مپنینگ کپله‌یاتگنیمنی اپشیتگن ملاعبدالملک دپوانه بو خبرنی کابل‌گه یپتکزیشینی یالواریب سؤردی. کابل‌گه ملاعبدالملک‌نی جؤنتدیک. حسن نبیره میرزاخان حضوریدن مپنینگ یاردمیمگه کؤز توتیب کپلگن اپکن. بو یپرگه کپلیب التفات کؤرستدی. کون قیامدن آشگونیچه شو یپرده ایچیلدی. سؤنگره یؤلگه آتلَنیلدی. مجلس اهلی آبدان مست بؤلگندی. سید قاسم شو قدَر مست بؤلگن اپدی که، ایکّی نوکری کؤپ تشویشلر بیلن آت اوستیگه سالیب لشکرگاهگه آلیب باردیلر. دوست محمد باقر شونده‌ی مست بؤلگن اپدی که، امین محمد ترخان و مستي چوهره باشچیلیگیده‌گیلر هر قنچه اورینسه‌لر هم اونی آتگه میندیرالمسدیلر. باشیدن سوو قویسه‌لر هم فایده‌سی بؤلمسدی. شو پیت بیر تؤده افغان پیدا بؤله‌دی. امین محمد ترخان شرابدن کیفی آشیب دوست محمدنی شونده‌ی احوالده دشمنگه قالدیریب کپتگندن کؤره، باشینی کپسیب آلیب کپتگنیمیز یخشی، دپگن خَیالگه باره‌دی. اونی یوز مشقت بیلن آت اوستیده آلیب کپله‌دیلر.

یریم کپچه‌ده کابل‌گه یپتیب کپلدیک. اپرته‌لب محکمه‌گه کاشغرگه سلطان سعیدخان قاشیگه اپلچیلیککه یوباریلگن قولیپپک کپلیب، التفات کؤرستدی. پپشکه میرزایي ایترچی‌نی قولیپپککه قؤشیب اپلچیلیککه یوبارگن اپدیک، او یپرلرنینگ متاعلریدن بیر لختک[۲۳] ساوغه کپلتیردی.

ذوالقعده آیی‌نینگ اوّلیده، چارشنبه کونی قابل‌نینگ قبری باشیگه یالغیز اؤزیم باریب، صبوحي قیلدیم. کپین مجلس اهلی بیرین-کپیتن کپلدیلر. کون یاییله باشله‌گنده باغ بنفشه‌گه باریب، حوض بؤییده ایچیلدی. توشگه یقین اوخلب، پپشین نمازی چاغی ینه ایچیلدی. منه شو پپشین نمازی پیتیده‌گی صحبتده اوّلگی صحبتلرده سیره شراب بپریلمه‌گنلر- تنگریقولی‌پپک بیلن مهدي‌گه شراب بپردیم. خفتن نمازی پیتی حمّامگه کپلدیم. اوشه کپچه حمّامده اپدیم.

۲۳-لَختَک- بؤلک متاع، توار.

پنجشنبه کونی یحیی نوحانی باشچیلیگیده‌گی هندوستان سوداگرلریگه تؤنلر انعام ایتیب، رخصت بیریلدی.

آی‌نینگ تؤرتینچیسیده، شنبه کونی کاشغردن کیلگن بیشکه میرزاگه تؤن کییدیریب، ساوغه‌لر بیریب، کیتیشی اوچون رخصت بیریلدی.

یکشنبه کونی دروازه‌نینگ یوقاری طرفیده جایلشگن کیچیک صورتخانه‌ده صحبت بؤلدی. تارگینه حجره بؤلگنلیگی باعث مجلس اهلی اؤن آلتی کیشی ایدی.

دوشنبه کونی استالف‌گه خزان سَیریگه باریلدی. شو کونی معجون یيگن ایدیک. اؤشه کیچه قتّیق یامغیر یاغدی. مین بیلن بیرگه کیلگن بیکلر و خاص عملدارلریم‌نینگ کؤپچیلیگی مینینگ باغِ کلان ایچیده تیکیلگن چادریمگه کیردیلر. ایرته‌سیگه شو باغده چاغیر مجلسی بؤلدی. کیچگچه ایچیلدی. ایرته‌سی تانگده صبوحي قیلدیک. مست بؤلیب اوخلب قالیب، پیشین نمازی پیتی استالف‌دن جؤنب کیتیب، یؤلده معجون یيدیک. عصر نمازیگه یقین بهزادي‌گه یيتیب کیلدیک. خزان جوده کؤپ توشگندی. خزان سَیری چاغیده شرابگه میلی بؤلگن همراهلر، معجون یيیلگنیگه قره‌مه‌ی، شراب صحبتی قیلیشگه تیزله‌دیلر. تؤکیلگن خزانلر شو قدَر گؤزه‌ل ایدی که، سرغه‌یگن درختلر آستیگه اؤتیریب شراب ایچدیک. خفتن نمازی پیتیگچه اؤشه یيرنینگ اؤزیده خورسندچیلیک قیلدیک. خلیفه‌نینگ خدمتچیسی ملا محمود کیلدی. اونی هم ضیافتگه چارله‌دیک. عبدالله قتّیق مست ایدی، خلیفه حقیده سؤز کیتگنده، ملا محمودنینگ شو یيرده ایکنلیگیدن غافل حالده، منه بو مصرعنی اؤقیدی:

بر هر که بنگری، به همین داغ مبتلاست.

(مضمونی: کیمگه قره‌سنگ، شو دردگه مبتلادیر .)

ملا محمود مست ایمس ایدی. هزل یؤسینیده بو مصرعنی اؤقیگنی اوچون عبدالله‌گه اعتراض بیلدیردی. عبدالله گپ نیمه‌ده‌لیگینی سیزیب قالیب، قیین احوالگه توشدی، کؤپ شیرین گپ-سؤزلر قیلدی.

پنجشنبه کونی خزانلرنی سَیر قیلیب، کپچقورون شام نمازی وقتیده چارباققه کپلیب توشدیم.

آی‌نینگ اؤن آلتینچیسیده، جمعه کونی باغ بنفشه‌ده معجون یپب، بیر نپچه خاص کیشیلریم بیلن کپمه‌گه کیردیک. کپینراق همایون بیلن کامران هم کپلدی. همایون بیر اؤردکنی یخشی آتدی.

آی‌نینگ اؤن سکّیزینچیسیده، شنبه کونی چارباغدن تون یرمیده یؤلگه توشدیم، پاسبان و آتباقرلرنی آرتگه قَیتریب یوباردیم. ملاباباننینگ کؤپریگیدن اؤتیب، دپورین دره‌سی بیلن کؤتریلیب، قؤش نادر و بازارلرنینگ کاریزی[۲۴] یانیدن اؤتیب، خرسخانه (اَییق اویی) نینگ آرقه‌سیدن ایلَنیب باریب، اپرته‌لب بامداد نمازی پیتی توردی‌بپک خاکسارنینگ کاریزیگه یپتدیم. توردی‌بپک کپلگنیمدن خبر تاپیب، هیجان بیلن آلدیمگه یوگوریب چیقدی. توردی‌بپک‌نینگ محتاجلیکده یشه‌شی معلوم اپدی. کپله‌یاتیب اوزیم بیلن یوز شاهرُخي آلگن اپدیم. توردی‌بپککه بپریب: «شراب و کپره‌کلی نرسه‌لرنی تیار قیلگین که، خالی قالیب، تپلبه‌لرچه شراب ایچیش ایستگیم بار»- دپدیم. توردی‌بپک شراب اوچون بهزادي تامانگه کپتدی. آتیمنی توردی‌بپک‌نینگ قوللریدن بیری‌نینگ قؤلیگه بپردیم. اؤزیم کاریز آرقه‌سیده‌گی بیر تپپه‌لیککه جایلشدیم. بیر پس اؤتگن اپدی هم که، توردی‌بپک بیر کؤزه شراب کپلتیردی. ایکّاولَشیب ایچیشگه کیریشدیک. توردی‌بپک شراب آلیب کپله‌یاتگنیده محمد قاسم برلاس و شاهزاده بیلیب قالیبدیلر. مپنینگ بو یپرده اپکنیمدن خبرسیز، توردی‌بپک‌نینگ آرتیدن یَیاو کپله‌وپریشیبدی. اولرنی صحبتگه تکلیف قیلدیک. توردی‌بپک: «هُلهُل اپنه‌گه‌نینگ سیز بیلن شراب ایچیش ارمانی بار»،- دپب قالدی. مپن: «مپن هم خاتین کیشی‌نینگ ایچگنینی کؤرگن اپمسمن، صحبتگه چقیرینگ»،- دپدیم. شاهی دپگن قلندر بیلن ینه کاریزده ایشله‌یدیگن بیر ربابچینی هم صحبتگه چارله‌دیک. شام نماز وقتیگچه

۲٤ـ کاریز- یپرآستی اریغ.

کاریز آرقه‌سیده‌گی تپه‌لیکده اؤتیریب ایچیلدی. اوندن کبین توردی‌بک‌نینگ اوییگه کبلیب، شمع یاروغیده خفتن نمازی وقتیگچه ایچدیم. هیچ مبالغه‌سیز، جوده عجایب صحبت بؤلدی. مبن یاتدیم. مجلس اهلی ینه بیر اویگه باریب، تون یرمیگچه ایچدیلر. هُلهُل اینه‌گه کبلیب، مبنگه کؤپ شلاییلیکلر قیلدی. آخری اؤزیمنی مستلیککه سالیب اوندن قوتولدیم. خَیالیمده آدملرنی غفلتده قالدیریب، یالغیز اؤزیم آتگه مینیب، استرغیچ‌گه باره‌من، دیگن اؤی بار ایدی. آدملر بیلیب قالگچ، بونگه ایریشالمه‌دیم.

آخری، تون یرمیده آتلندیم. توردی‌بک بیلن شاهزاده‌گه خبر قیلیب، اوچّله‌میز آتلرگه مینیب، استرغیچ‌گه قره‌ب کیتدیک. بامداد نمازی پیتی استالف‌نینگ آستیده جایلشگن خواجه حسن موضعیگه یتیب باردیک. بیر مدت تؤختب، معجون یبب، خزان سَیری قیلدیک. آفتاب چیققنیده استالف باغیگه توشیب، اوزوم یبب، آتلَنیب، استرغیچ‌گه تبگیشلی یبرلردن خواجه شهاب‌ده تؤختب، اوخله‌دیک. آغه میرآخؤرنینگ اویی شو اطرافده ایکن. اویغانگونیمیزچه آش پیشیریب، بیر کؤزه شراب حاضرلب قؤییبدی. کوز جوده یخشی کبلگندی. بیر نیچه پیاله شراب ایچیب، یؤلگه توشدیک. پیشین نمازی وقتیده استرغیچ‌ده بیر یخشی خزانباغده تؤختب، صحبت قوردیک. بیر لحظه‌دن سؤنگ خواجه محمد امین کبلدی. خفتن نمازی وقتیگچه ایچیلدی. اوشه کونی و کیچقورون کابل‌دن عبدالله عسس، نوربیک، یوسف‌علی کبلدیلر. ایرته‌لب آش یبب، آتلرگه مینیب، استرغیچ پستیده‌گی پادشاهی باغنی سَیر قیلدیک. بیر آلمه درختی یخشی خزان بؤلگندی، هر بیر شاخیده بیش-آلتی برگ قطارلَشیب قالگندی، اگر رسّاملر قنچه حرکت قیلیب چیزسه‌لر هم، بونده‌ی چیزالمسدیلر. استرغیچ‌دن جؤنب، خواجه حسن‌ده آش یبب، شام نمازی وقتیده بهزادی‌گه کبلیب خواجه محمدامین‌نینگ امام محمد اسملی نوکری‌نینگ اوییده شراب ایچیلدی. ایرته‌سی، چارشنبه کونی کابل چارباغیگه کبلدیک.

آی‌نینگ بیگیرمه اوچینچیسیده، پَنجشنبه کونی کؤچیب، قلعه‌گه کیردیک. جمعه کونی

محمد علی حیدر رکابدار[۲۵] بیر لاچین توتیب کپلیب، تارتیق قیلدی.

آی‌نینگ ییگیرمه بپشینچیسیده، شنبه کونی چِنار باغیده ضیافت بؤلدی. خفتن نمازی پیتی او یپردن جؤنه‌دیک. سید قاسم اؤتگن بیر ایشدن اویه‌لیب یوررردی. قَیتیشده اونینگ اوییده تؤختب، بیر نپچه قدح ایچیلدی.

ذوالحجه آیی‌نینگ اوّلیده، پَنجشنبه کونی قندهاردن تاج‌الدین محمود کپلیب، التفات کؤرستدی.

آی‌نینگ اون تؤقّیزینچیسیده، دوشنبه کونی محمد علی جنگ-جنگ نیلاب‌دن کپلدی. سه‌شنبه کونی سنگرخان جنجوهه بپهره‌دن کپلیب، التفات کؤرستدی.

آی‌نینگ ییگیرمه اوچینچیسیده، جمعه کونی علیشپرپک‌نینگ تؤرت دپوانیدن بحرلر، وزنلر ترتیبی بیلن غزل و بَیتلرینی سَیلب آله‌یاتگن اپدیم، یکونیگه یپتدی.

آی‌نینگ ییگیرمه یپتّینچیسیده، سه‌شنبه کونی ارکده ضیافت بؤلدی. بو صحبتده، کیم‌که صحبتدن مست بؤلیب چیقسه، بوندن کپین او کیشینی صحبتگه چارله‌مَیمیز، دپگن فرمان بولدی.

ذوالحجه آیی‌نینگ آخریده، جمعه کونی لمغان‌نی سَیر اپتیش نیتیده یؤلگه توشدیک.

۲۵- رکابدار- اوزه‌نگینی اوشلب پادشاه‌نی آتگه میندیرووچی و آت یانیده بارووچی.

تۆقّیز یوز ییگیرمه آلتینچی(۱۵۲۰-۱۵۱۹) ییل واقعه‌لری

محرّم آیی‌نینگ اوّلیده، شنبه کونی خواجه سه‌یارانگه کېلدیک. تېپه‌لیککه ینگی اریق چیقریلگن اېدی، اونینگ یاقه‌سیده شراب مجلسی بۆلدی. اېرته‌لب آتلَنیب، ربگ‌روان‌نی سَیر قیلیب، سیدقاسم بلبلي‌نینگ اوییگه توشیب صحبت قوردیک. تانگده او ییردن آتلَنیب، معجون ییب، بیلگرگه باریب توشدیک. کېچقورون ایچیله‌دیگن بۆلسه هم اېرته‌لب خماربasدی قیلدیک. پېشین نمازی وقتیگه دُرنامه‌گه باریب، توشدیک. ایچکیلیک بزمی بۆلدی، اېرته‌لب خماربasدی قیلدیک. دُرنامه‌نینگ کتّه‌سی حقداد اۆز باغینی تارتیق قیلدی.

پنجشنبه کونی آتلَنیب، نیجراوده تاجیکلر قیشلاغیده تۆخته‌دیک.

جمعه کونی چهل کلبه ییلن باران دریاسی اۆرته‌سیده آو قیلدیک، جوده کۆپ کییک آوله‌دیک. قۆلیم عذابده بۆلگنلیگی باعث اۆق آتمه‌یاتگن اېدیم. بیر یخشی تارتیله‌دیگن یای ییلن بیر کییک‌نینگ قۆلتیغیدن آتدیم. اۆق پرخانه‌سی‌نینگ یرمیگچه کیردی. عصر نمازی پَیتی آودن قَیتیب، نیجراوگه کېلدیک. اېرته‌سی تانگده نیجراو اېلی بېره‌دیگن تارتیق آلتمیش آلتین قیلیب بېلگیلندی.

دوشنبه کونی لمغان‌نی سَیر اېتیش نیتیده یۆلگه چیقدیک. بو سَیرده هُمایون هم بیز ییلن بیرگه بۆله‌دی، دېگن خَیالده اېدیم. بیراق او قالیش ایستگینی بیلدیردی، کوره داوانیده اونگه رخصت بېردیک. اۆزیمیز کېلیب بَدراوده توشدیک. او ییردن جۆنب اۆغبوده تۆخته‌دیک. باران دریاسیده بلیقچیلر انچه بلیق توتدیلر. عصر نماز پیتی سالگه جایلشیب آلیب،

ایچدیک. شام نمازیدن سۆنگ سالدن چیقیب، آق اویده هم ایچدیک. حیدرعلمدارنی دېورین کافرلری آلدیگه یوبارگندیک. بادپېچنینگ توبیده کافرلرنینگ کتّەلری بیر نېچه مېشده شراب کېلتیریب، التفات کۆرستدیلر. داواندن توشگنیمیزده حددن تشقری کۆپ چیگیرتکه کۆردیک. اېرتەلب سالگه توشیب، معجون یېب، بۆلدان‌دن پستراقده سوودن چیقیب، قرارگاه‌گه کېلدیک. سالیمیز ایکّیته اېدی.

جمعه کونی یۆلگه توشیب، مندیراوردن پستراقده‌گی تاغ اېتگیگه جایلشدیک. کېچقورون ایچکیلیک بزمی بۆلدی.

شنبه کونی سالگه توشیب، درونته دره‌سیدن اۆتیب، جهاننمادن یوقاریراقده سالدن چیقدیک. آدینه‌پور آلدیده‌گی باغ وفاگه باردیک. نینگنهار تومنی‌نینگ حاکمی قیام اۆرده‌شاه سالدن چیققنیمیزده کېلیب، التفات کۆرستدی. لنگرخان نیازي انچه وقتدن بویان نیلاب‌ده اېدی، یۆلده آلدیمیزگه کېلیب، التفات کۆرستدی. باغ وفاده تۆخته‌دیک، نارنجلری جوده سرغه‌یېبدی، میسَه‌لری راسه یېتیلیبدی، کۆپ خوش‌هوا جای بۆلیبدی. بېش-آلتی کون باغ وفاده بۆلدیک.

قیرق یاشگه یېتیب ایچیشنی تشله‌یمن-تایب بۆله‌من، دېب نیت قیلگندیم، قیرق یاشگه تۆلیشیمگه آز وقت قالگندی، مېن اېسه حددن تشقری کۆپ ایچردیم.

آی‌نینگ اۆن آلتینچیسیده، یکشنبه کونی صبوحي قیلیب هوشیمیزگه کېلیب، معجون یېبه‌یاتگن چاغیمیز ملا یارک پنجگاهده مخمس اصولیگه باغله‌گن نقشینی (کوېینی) اجرا اېتدی. یخشی کوی باغلبدی. انچه محللردن بېری بونده‌ی نرسه‌لر بیلن شغللنمسدیم. مېنده هم بیر نیمه یره‌تیش نیتی پَیدا بۆلدی. شو مناسبت بیلن "چارگاه" گه کوی باغله‌دیم. اۆرنی کېلگنده ذکر اېتیله‌دی.

چارشنبه کونی، صبوحي قیلگنیمیزده مطائبه اوچون: «کیم‌که سارتچه سۆز ایتسه، بیر قدح ایچسین»،- دېدیک. شو سبب بیلن کۆپ کیشی بیر پیاله‌دن ایچدیلر. بامداد نمازی وقتی چمن اۆرته‌سیده‌گی تاللر تگیده اۆتیردیک. «کیم‌که تورکیچه سۆز ایتسه، بیر قدح

ایچسین»،- دییلدی. بونده هم جوده کۆپ کیشی بیر پیاله‌دن ایچدی. آفتاب چیققنیده حوض بۆییده نارنج درختلری تگیده اۆتیریب ایچدیک. اپرته‌سیگه دوته‌دن سالگه توشیب جۆی شاهی‌گه، اوندن چیقیب، اَترگه باردیک. اَتردن آتلَنیب، دره‌ی‌نورنی سَیر قیلیب، سوسان قیشلاغیگچه باریب قَیتیب، املەده تۆخته‌دیک. خواجه‌کلان بجورنی یخشی باشقرردی. او مبنینگ صحبتداشیم بۆلگنی اوچون اونی چقیرتیریب، بجورنی وقتینچه‌لیک باشقریشنی شاه میرحسین ذمّه‌سیگه یوکله‌دیک.

آی‌نینگ ییگیرمه ایکّینچیسیده، شنبه کونی شاه میرحسین‌گه رخصت بېریلدی. شو کونی هم املەده ایچیلدی. اپرته‌سیگه یامغیر یاققن اېدی. کنرگه بارگچ، ملک‌قولی‌نینگ اویی جایلشگن کلیگرام‌گه کېلیب، اۆرتنچه اۆغلی‌نینگ نارنجزار تېپه‌سیده جایلشگن اوییده تۆخته‌دیک. یامغیر یاغه‌یاتگنلیگی باعث نارنجزارگه بارمه‌ی، اوشه یېرنینگ اۆزیده ایچدیک. یاغین بېحد کۆپ یاغدی. بیر طلسم بیلردیم، شونی ملاعلیخان‌گه اۆرگتدیم. تۆرت پرچه قاغازگه یازیب، تۆرت طرفگه آسدی. شو زَهاتی یامغیر تینیب، هوا آچیلیب کېتدی. اپرته‌لب سالگه توشدیک. باشقه بیر سالگه بعضی ییگیتلر کیردیلر.

بجور، سواد، کنر و اۆشه طرفلرده بیر بۆزه تیارله‌یدیلر. اۆتلر ایلدیزی و داریوارلردن تیارلنه‌دیگن "کیم" دېگن بیر نرسه بار. ناندېک دُومه‌لاق دۇمه‌لاق قیلیب یسب، قوریتیب سقله‌یدیلر. بو بۆزه‌نینگ اچیتقیسی منه شو "کیم" بۆله‌دی. بعضی بۆزه‌لری قتّیق مست قیله‌دی. اما غایت اچّیق و بېمزه. بو بۆزه‌نی ایچماقچی بۆلدیک، اما اچّیقلیگیدن ایچالمه‌ی، معجون یېدیک.

نَریگی سالده اۆتیرگن عسس، حسن ایکره‌ک و مستي‌گه شو بۆزده‌ن ایچینگلر، دېب بویوریلدی. ایچیب، مست بۆلیب حسن ایکره‌ک بې‌مزه‌گرچیلیک قیله باشله‌دی. عسس‌نینگ اۆزی هم قتّیق مست بۆلگن اېدی، قیته-قیته ناخوش قیلیقلر قیلدی. شونده‌ی تنگ احوالده قالدیک که، خَیالیمگه اولرنی سالدن توشیریب، دریانینگ او طرفیگه اۆتکزیب تشله‌سک‌می، دېگن فکر کېلدی. ینه بعضیلر اولر اوچون کېچیریم سۆره‌شدی.

بو پیتده بجورنی شاه میرحسین‌گه عنایت قیلیب، خواجه کلان‌نی چقیرتیردیک. چونکه خواجه کلان صحبتداش دوستیم ایدی. اونینگ بجورده بؤلیشی اوزاققه چؤزیلدی. بجورده‌گی ایشلر انچه یخشیلنگن، دیب اویله‌دیم، شاه‌میرحسین بجورگه کیته‌یاتگنیده کنر دریاسی کیچیگیده بیز بیلن اوچره‌شیب قالدی. چقیریب، بعضی آغزه‌کی تاپشیریقلر بیریب، اؤزیم‌نینگ کمریمنی انعام قیلیب، رخصت بیردیم.

نورگِل تؤغریسیگه یيتگنیمیزده بیر قری کیشی کیلیب، صدقه سؤردی. سالده‌گیلرنینگ بیری تؤن، بیری سلّه، بیری بیلباغ کبی نرسه‌لر بیردیلر. قریيَه کؤپ نرسه‌لر آلدی. یریم یؤلده بیر یامان جایده سال قتّق اوریلیب، ضرب یيدی. انچه واهمه‌گه توشدیک. گرچه سال چؤکیب کیتمه‌گن بؤلسه‌ده، میر محمد جالبان (سالچی) سووگه یيقیلیب توشدی. تونني اَتر یقینیده اؤتکزدیک.

سه‌شنبه کونی مندیراورگه کیلدیک. قوتلوق‌قدم، دولت‌قدم و آته‌سی قلعه‌نینگ ایچیده صحبت قوره‌یاتگن ایدیلر. گرچه اونچه یخشی جای بؤلمسه هم، اولرنینگ کؤنگلی اوچون بیر نیچه پیاله ایچیب، عصر نمازی پیتی قونیمجایگه کیلدیک.

چارشنبه کونی کندیگر چشمه‌سیگه باریب، سَیر قیلدیک. کندیگر مندیراور تومنیگه تیگیشلی قیشلاق دیر، بوتون لمغانات‌ده فقط شو قیشلاقده خرما بار. بو قیشلاق تاغ ایتگیدن یوقاریراقده جایلشگن. خرمازارلری شرقی طرفیده. بو بولاق خرمازارنینگ یانیده، چیکّه‌راقدن آقیب چیقه‌دی. چشمه باشیدن آلتی- یيتّی قری قوییراقده غسل قیلیش اوچون تاشلردن قَلَب پناه جای قیلیبدیلر. سوونی شو درجه‌ده یوقاری‌گه آلیب چیقیبدیلرکه، سوو غسل قیله‌یاتگن کیشی‌نینگ باشیدن قوییله‌دی. بو چشمه سووی جوده یومشاق، قیش کونلری آدم‌گه بو سوو اوّل بیر آز ساووق تویوله‌دی، سؤنگره تورگن سَه‌یین آدمگه خوش یاقه‌دی.

پنجشنبه کونی شبرخان ترکلاني اوییگه توشیریب ضیافت قیلدی. پیشین نمازی وقتی او یيردن جؤنب، یسه‌لگن بلیقخانه‌لرده بلیق توتدیلر. اوّلراق بو بلیقخانه احوالاتی حقیده یازگن ایدیک.

جمعه کونی خواجه میرمیران قیشلاغی‌نینگ یقینیده تؤخته‌دیک. شام نمازی وقتیده ضیافت بؤلدی. شنبه کونی الیشنگ بیلن الینگار آره‌لیغیده‌گی تاغده آو قیلدیک. بیر طرفدن الینگارلیکلر، ینه بیر طرف‌دن الیشنگلیکلر دایره یسب، تاغدن کییکلرنی پستگه هَیده‌دیلر. جوده کؤپ کییک اؤلدی. آودن قَیتیب الینگارده ملکلر باغیده تؤختب، صحبت قوردیک. آلدینده‌گی تیشیم‌نینگ یرمی سینیب، یرمی قالگن اپدی، بوگون طعام یپیه‌یاتگنده قالگن یرمی هم سیندی. اپرته‌لب بو یپردن چیقیب، بلیققه تؤر سالدیک. توش چاغی الیشنگگه باریب، باغده ایچیلدی. اپرته‌سی کونی تانگده کؤپ یامان ایشلر قیلیب، ناحق قانلر تؤککن الیشنگ مَلِکی حمزه‌خان‌نی قان طلب اپته‌یاتگن دشمنلریگه تاپشیردیم، قصاصلرینی آلدیلر.

سه‌شنبه کونی ورد (دعا) اؤقیب، یانبولاق یؤلی بیلن کابل‌گه قره‌ب جؤنه‌دیک. عصرنمازی وقتی اَلغَتو دریاسیدن کپچیب، نمازشام پیتی قاره‌بوغه‌گه کپلیب آتلرگه یپم بپریلدی. تپزده آزگینه طعام حاضرله‌دیلر، آتلر ارپه‌سینی یپب توگتگچ، ینه یؤلگه توشدیک.

هندوستان بۇلیمی

تۇقّیز یوز اۇتّیز ایکّینچی (۱۵۲۶-۱۵۲۵)ییل واقعه‌لری

تۇقّیز یوز اۇتّیز ایکّینچی ییل سفر آیی‌نینگ اوّلیده، جمعه کونی، آفتاب قوس بورجیگه کیـرگن پیت اېدی، هندوستان سفرینی باشله‌دیم. یَکلَنگ تېپه‌لیگیدن اۇتیب، ده‌یعقوب دریاسی‌نینگ غربی تامانیده‌گی سیهونلیکده توخته‌دیک. بو منزلده اېکنیمیزده پېتّی-سکّیز آی بورون سـلطان سعیدخان حضوریگه اېلچیلیککه کېتگن عبدالملک قۇرچی‌خان‌نینگ ینگی‌بېک کۇکَلـداش دېگن کیشیسی بیلن آلدیمیزگه کېلدی. خانملر و خانـدن خطلـر، ارزیمـس سـاوغه و دعـالر کېلتیردی. لشکرنی جنگگه تیارلش ایشلری باعث ایکّی کون شـو قۇنیمجایـده توردیـک. بـو ییردن جۇنب، یۇلده بیر بار تۇختب، بادام‌چشمه‌گه کېلیب توشدیک. شو قۇنیمجایده معجون یېدیک.

چارشنبه کونی باریک‌آب‌ده توخته‌گنیمیزده هندوسـتان‌ده قـالگن نوربېک‌نینـگ اوکـه‌لری خواجه حسین دېوان لاهور خالصاتیدن[1] یوبارگن ییگیرمـه مینـگ شـاهرخي آلتـین اشـرفي و تنگه‌لرنی آلیب کېلیشدی. بو پوللرنینگ کتّه قِسمینی بلخ اربابلریدن بیری ملا احمـد آرقـه‌لی بلخده‌گی ایشلرنی یخشیلش اوچون بېریب یوباردیم.

آی نینگ سکّیزینچیسیده، جمعه کونی گندمککه کېلیب توشگنیمیزده قتّیق توماو بۇلدیم. اللّه‌گه شکر، او یېنگیل اۇتدی.

شنبه کونی باغ وفاگه کېلیب توشـدیک. همـایون میـرزا و نَریگـی طرفـده‌گی لشـکرنینگ

۱- خالصات- درآمد.

کېلیشینی کوتیب بیر نېچه کون باغ وفاده توریب قالدیک. اوشبو تأریخده باغ وفانینگ چېک چېگره‌سی و بې‌غبار گؤزه‌ل منظره‌سی حقیده بیر نېچه بار اېسگه آلدیک. جـوده صـفالی بـاغ بؤلگن. خریدارلیک کؤزی بیلن قره‌گن کیشی اونینگ قنده‌ی بیر اېکنلیگینی بیله‌دی. او بیـرده نېچه کون تورگن بؤلسک، ایچه‌دیگن کونلریمیز جوده کؤپ ایچـدیک و صـبوحي قیلـدیک، ایچمه‌گن کونلریمیز معجون بیب، صحبت قوردیک. همایون وعده‌لشگن مدتدن انچه کـېچ قالگنلیگی اوچون کېسکین سؤز و قتّیق دغدغه بیلن خط بیتیب جؤنتدیم.

سفر آیی‌نینگ اؤن بیتّینچیسیده، یکشنبه کونی صـبوحي قیلیـب اؤتیـرگن اېـدیک هم‌کـه، همایون کېلدی. کېچ کېلگنلیگی اوچون قتّیق سؤزلر بیلن بیر آز کاییدیم. خواجـه کـلان هـم شو کونی غزنی‌دن کېلدی.

اؤشه دوشنبه آقشامی‌نینگ اؤزیده‌یاق یؤلگه توشیب سـلطانپور بـیلن خواجـه رسـتم‌نینگ آره‌سیگه سالینگن ینگی باغده تؤخته‌دیک.

چارشنبه کونی او بیردن جؤنب کېتدیک. جاله (سال)گه توشـیب قؤش‌گنبذگچـه شـراب ایچیب باردیک. قؤش‌گنبذده سالدن چیقیب، لشکرگاهگه قَیتیب کېلـدیک. اېرته‌سـی کـونی هم لشکرنی جؤنه‌تیب، سالگه توشیب معجونخؤرلیک قیلدیک. عادتده، لشکر تؤخته‌یدیگن قؤنیمجـای قیرق‌اریـق‌ده بـؤلردی. قیرق‌اریق‌نینـگ تؤغریسـیگه بـارگنیمیزده قنچـه تیکیلیـب قره‌مه‌یلیک، لشکرنینگ اثری هم کؤرینمه‌دی. آتلر هم پیدا بؤلمه‌دی. خَیالیمگه: "گرم‌چشـمه بو بیرگه یقین، بلکه قؤشین اؤشه بیرده تؤخته‌گن دیک"، دېگن فکر کېلیب اؤشه بیرگـه اؤتیـب کېتـدیک. گرم‌چشـمه‌گه بیتیـب بـارگنیمیزده کـون کـېچ بؤلیـب قالگنـدی. او بیـرده هـم تؤخته‌مسدن، کېچه‌سی بؤلگنیگه قره‌مه‌ی، سوزیب کېته‌وېردیک. بیر بیرده سالنی تؤخته‌تیب، بیر مدت اویقولب، نماز پیتی بده‌بیرگه چیقیب آلـدیک. کـون کؤتریلگنـده عسـکرلر کؤرینـه باشله‌دی. لشکر قیرق‌اریق‌نینگ تېوره‌گیگه-بیزگه کؤرینمه‌یدیگن بیرگه جایلشگن اېکن.

سالده شیخ ابوالوجد، شیخ زین، ملا علیخان، توردی‌بېک خاکسار سینگری و ینـه شـعر ایتووچی کؤپ‌گینه کیشیلر بـار اېـدی. صـحبتده محمـد صـالح‌نینگ اوشـبو بَیتینـی اېسـگه

آلدیک:

جایی که تو باشی دیگری را چه کند کس،

محبوبی هر عشوه‌گری را چه کند کس.

(مضمونی:

هر بیر نازکرشمه‌چی‌نینگ محبتینی نیمه قیلسین کیشی،

سِن بۆلگن جایده باشقه‌نی نیمه قیلسین کیشی.)

شونگه اۆخشه‌تیب بیرار نیمه ایتینگ، دِیدیم. طبع نظمی بار کیشیلر شعر ایتیشگه توشدیلر. ملا علیخان بیلن کۆپ هزللشر اِبدیک، اونگه هزل قیلیب، یادیمگه کِیلگن اوشبو بَیتنی بدیهه قیلیب اۆقیدیم:

مانند تو مدهوش و کری را چه کند کس،

نرگاو کون و ماده خری را چه کند کس.

(مضمونی: سِنگه اۆخشش هوشسیز کرنی نیمه قیلسین کیشی، هر بیر هۆکیز(...)لی و اورغاچی اِیشکنی نیمه‌قیلسین کیشی.)

ایلگری یخشیمی، یامانمی، جدّیمی یا هزلمی، نیمه خَیالیمگه کِیلسه، مطایبه یۆلی بیلن بعضاً شعر قیلیب ایتردیم. جوده یامان و قۆپال شعر بۆلسه هم یازیب قۆییلردی. "مُبَین"نی شعرگه ساله‌یاتگن چاغیم، عاجز خَیالیمگه و محزون کۆنگلیمگه سۆزلرنی بونده‌ی قیداِیتگن تیلگه و فکرینی یامان سۆزلرگه صرفله‌گن کونگیلگه حیف؛ بونده‌ی معنانی پیدا قیلگن و ینه قۆپال خَیاللرنی خاطرگه کِیلتیرگن اونده‌ی کۆنگیلگه افسوسلر بۆلسین، دِیگن فکر کِیلدی.

بیر-ایکّی کون اۆتیب، بگرام‌گه کِیلیب تۆختگنیمیزده تومِاو بۆلیب، ایسیتمه‌له‌دیم. بو شماللشیم یۆتلگه آلیب کِیلدی. هر یۆتلگنده قان توپوررِدیم، کۆپ ایسیتمه‌له‌دیم. بو ایسیتمه قاندن اِبدی. درد قه‌یِبردن اِیکنلیگینی توشوندیم:

«فمن نکث فانما ینکث علی نفسه ومن اوفی بما عاهد علیه الله فسیوتیه اجراً عظیماً»

(مضمونی: کیم که قَسمینی بوزسه، اۆزیگه زیان قیلدی، کیم اللّه‌گه وعده‌سینی بجرگن

بؤلسه، اونگه اولوغ مکافاتلربار .)

نې قیله‌یین سېنینگ بیله، ای تیل،

جهتینگدین مېنینگ ایچیم قاندور،

نېچه یخشی دېسنگ بو هزل ایله شعر—

بیریسی فحش و بیری یالغاندور،

گر دېسنگ کویمه‌یین بو جرم بیله،

جلوینگنی بو عرصه‌دین یاندور!

«ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفرلنا وترحمنا لنکونن من الخاسرین»

(ترجمه‌سی: «اللّهیم، بیز اؤز نفسیمیزگه ظلم قیلدیک، اگر بیزنی مغفرت اېتمه‌سنگ و بیزلرگه رحم قیلمه‌سنگ، البته، بیز بختسیزلیکده دیرمیز.»)

ینه باشدن گناهلریمنی کېچیریشینی یالواریب، عذر سؤره‌ب، کؤنگیلنی بونده‌ی بؤلمه‌غور خَیاللردن، نامناسب ایشلردن تیندیریب، قلمنی سیندیردیم. اونینگ درگاهیدن گناهکار بنده‌لرگه بو کبی تنبیه‌لرنینگ کېلیشی کتّه دولت، بولردن آگاه بؤلگن بنده بختیار دیر.

کېچکی پیت بو یېردن جؤنب، علی مسجدده تؤخته‌دیک. بو جای تار بؤلگنلیگی باعث مېن عادتده‌گیدېک بیر تېپه‌لیک اوستیگه اؤرنشدیم. عسکرلرنینگ همه‌سی بیر طرفده جایلشگن، مېن توشگن تېپه‌لیک ایسه همه‌سیگه یانداش ایدی. کېچه عسکرلر یاققن آلاودن غرایب طرزده یاریشیب کېته‌دی. هر سفر بو یېرده تؤخته‌گنیمیزده شو باعث ایچردیک. بو گل هم شو یېرده تؤخته‌گنیمیزده ایچیلدی. تانگ آتمسیدن معجون یېب، یؤلگه آتلندیم. اؤشه کونی رؤزه هم توتدیم. بگرام‌نینگ یقینیگه کېلیب توشیلدی.

اېرته‌سی شو یېرده قالیب، کرک آویگه آتلندیک. عسکرلریمیز بگرام آلدیده‌گی سیاه‌آب‌دن اؤتیب، آقیم بؤیلب پستگه قره‌ب حلقه سالیب باردی. آزگینه یؤل باسیب اؤتگنیمیزدن کېین آرقه‌دن بیرآدم کېلیب، بگرام‌نینگ یقینیده‌گی کیچیک جنگلزارگه کرک کیریب کېتدی، عسکرلر او یېرنینگ اطرافینی اؤره‌ب توریبدیلر، دېدی. شو باعث آتلرنینگ جِلوینی قؤییب

یوباریب، آلدینگه اوچدیک. چمن-گلزارنی حلقه بۆلیب اۆره‌ب تورگنلر شاوقین کۆتریشلری بیلن کرک چیقیب، دله‌گه قره‌ب قاچه باشله‌دی. همایون و او طرفدن کېلگنلرنینگ هېچ بیری کرک‌نی کۆرمه‌گن اېدیلر، همه‌سی کرکنی ایسته‌گنلریچه تماشا قیلدیلر. بیر کوروهگه یقین جایگچه قوویب باریب، جوده کۆپ اۆق آتیب، اونی ییقیتدیلر. بو کرک نه بیر آدمگه و نه بیر آتگه حمله قیلدی. ینه ایکّیته کرکنی هم اۆلدیردیلر. خیالیمگه دایم: اگر فیل بیلن کرکنی روبرو قیلسه، اولر بیر-بیریگه قنده‌ی معامله قیلیشردی، دېگن فکر کېلردی. بیر سفر فیلبانلر فیللرنی آلیب کېله‌یاتگنلریده بیر کرک اولرنینگ آلدیدن چیقیب قالدی. فیلبانلر فیللرنی آلدینگه قره‌ب هَیده‌دیلر، کرک اولرگه قره‌ب یورمه‌ی، باشقه تامانگه قاچدی.

بگرام‌ده تورگن کونیمیز بعضی بېک، خاص عملدار، کاتب و محکمه باشلیقلریدن آلتی-یېتّی کیشینی سرکار قیلیب، نیلاب کېچیگیده کېمه‌ده‌گی عسکر خلقینی نام‌مه-نام یازیب، سانینی انیقلب کېلیشلرینی تعیینله‌دیم.

کېچقورونیگه توماو بۆلیب، ایسیتمه‌له‌دیم. بو شماللش یۆتلگه تارتدی. هر یۆتلگنیمده قان توپورردیم، انچه وهیمه‌لی کېچدی. اللّه‌گه شکرکه، ایکّی- اوچ کوندن کېین همه‌سی اۆتیب کېتدی.

بگرام‌دن یامغیر یاغیب تورگن پیتی جۆنب، کابل دریاسی قیرغاغیگه توشدیک. هندوستان‌دن دولتخان وغازیخان ییگیرمه-اۆتّیز مینگلیک قۆشین ییغیب، کله‌نورنی آلدی، اېندی لاهور اوستیگه یورماقچی، دېگن خبر کېلدی. مېن مۆمن علی تواچی‌نی شاشیلینچ جۆنه‌تیب، بیز تېزده یېتیب باره‌میز، بارگونیمیزچه، اوروش باشله‌مه‌ی تورسینلر، دېب تعیینله‌دیم. ایکّی منزل تۆختب، آی‌نینگ ییگیرمه سکّیزینچیسیده، پنجشنبه کونی سیند یاقه‌سیگه توشدیک.

ربیع‌الاول آیی‌نینگ باشیده، شنبه کونی سیند دریاسینی کېچیب، کچه‌کوت دریاسیدن اۆتدیک و اونینگ ساحلیده توشیلدی. کېمه‌لرگه بېلگیلنگن بېکلر، کاتبلر و محکمه خادملری لشکرده‌گی عسکرلر سانینی انیقلب، معلوم قیلدیلر. کتّه-کیچیک، یخشی-یامان

نوکر و نوکر بؤلمه‌گنلر-اؤن ایکّی مینگ کیشی رؤیخطگه آلینیبدی. بو ییل دله‌لرگه یامغیر آز یاغدی. تاغ ابتگیده‌گی ولایتلرده ابسه یامغیر یخشی بؤلگندی. آذوق-آوقت ذخیره‌سینی تؤلدیریش تشویشیده تاغ ابتگی بیلن سِیالکوت یؤلی آرقه‌لی کبتدیک. هاتي کاکر ولایتی تؤغریسیگه یبتگنیمیزده بیر نهرنینگ هر یبر هر یبریده جوده کؤپ سوو توپله‌نیب قالگنینی کؤردیک. بو سوولر تماماً یخلب قالگن، موز جوده قلین بؤلمسه-ده، بیر برماقچه کبلردی. هندوستان یبرلریده بونده‌ی موز کمدن-کم اوچره‌یدی. موزنی فقط اؤشنده کؤردیک. نبچه ییلدن بیری هندوستانده یشه‌یاتگن بؤلسک-ده، بوندن باشقه یبرده قار و موزدن اثر هم، علامت هم کؤرمه‌دیک.

سینددن جؤنه‌گچ، ببش منزلده تؤختب، آلتینچی بار کؤچگنیمیزده، جود تاغیگه توتشگن بال‌نات جؤگی تاغی‌نینگ آستیده‌گی سوو یاقه‌سیده جایلشگن بَکیال‌لر یورتیگه کبلیب توشدیک. ابرته‌سی کونی ابل اوچون دان-دون تاپیش مقصدیده شو قؤنیمجایده قالدیک. اؤشه کونی عرق ایچیلدی. ملا محمد پَرغَري کؤپ حکایتلر ایتیب ببردی، حتا بي‌مزه‌لیک هم قیلدی. ملا شمس هم جانگه تبگه‌دیگن ابرتکچی ابدی، بیر گپینی باشلسه، کبچگچه توگه‌تالمسدی. آذوق-طعام ایزلب کبتگن قول و خدمتچیلر، یخشی-یامان کیشیلر جنگلزار و تاغلرنی، قیین و اؤتیب بؤلمس یبرلرنی بي‌مقصد، نتیجه‌سیز کبزیب، بیر نبچه کیشینی یؤقاتدیلر. کیچیک تونقَطار شو یبرده هلاک بؤلدی.

او یبردن جؤنب، بهات دریاسی‌نینگ جبلَم‌دن قوییراقده‌گی کبچیگیدن اؤتدیک. سیالکوت‌ده کؤمک اوچون قالدیریلگن، ولایتی بیمروگیري و اکریه‌ده[۲] بؤلگن ولی قیزیل بیزنی کؤریش اوچون قاشیمیزگه کبلدی. سیالکوت‌نی حمایه قیلیشگه قالمه‌گنلیگی اوچون اونگه غضب و طعنه بیلن خطاب قیلگن ابدیم، او: «مبن ولایتگه کبلگن ابدیم، خسرو کؤکلداش سیالکوت‌دن چیقه‌یاتگنیده مبنگه خبر هم قیلمه‌دی»، دبب زارلندی. اونینگ بو

۲- "Biymrugiri" va "Aktiya"

عذرینی قبول قیلدیم و :«اگر سیالکوت‌نی اسره‌ش اوچون قالمه‌گن بۏلسنگ، اونده نېگه لاهورده بېکلرگه باریب قۏشیلمه‌دینگ»، دېب ایتگنیمده، او ملزم بۏلیب قالدی. اوروش یقینلیگی باعث اونینگ بو گناهیگه اونچه اعتبار قیلمه‌دیک.

اوشبو جایدن سید تۏفان، سید لاچین‌نی قۏش آت بیلن لاهورده‌گی بېکلرنینگ آلدیگه: «اوروش باشله‌منگ، سیالکوت یاکه پَرسَرو گه کېلیب، بیزگه قۏشیلینگ»، دېگن سۏزلر بیلن شاشیلینچ جۏنتدیم.

همه‌نینگ اۏزیده: غازیخان اۏتّیز-قیرق مینگ کیشی ییغیبدی؛ دولتخان قری حالی بیلن بېلیگه قیلیچ باغلبدی؛ بولر اوروش باشلَسه‌لر کېره‌ک، دېگن گپلر اېدی. خَیالیمگه: «گه یازده بِه، گه نُه» («گاه اۏن بیر یخشی، گاه تۏقّیز») دېگن مقال کېلدی. دېمک، ایش قۏلدن چیقیب کېتمسلیگی اوچون لاهورده‌گیلرنی اۏزیمیزگه قۏشیب، بیرگه اوروشه وېره‌یلیک. بېکلرگه آدم یوباریب، بیر مسافه یۏلنی باسیب اۏتیب، قۏشین‌نی چناب دریاسی قیرغاغیده جایلشتیردیم. یۏلدن باریب، بهلول‌پور گه اۏتیب، او پادشاهلیک ییری اېدی، سَیر قیلدیک. بهلول‌پور قۏرغانی چناب دریاسی‌نینگ قیرغاغیده بلند جر اوستیده جایلشگن. بو ییر مېنگه جوده یاقدی. سیالکوت اېلینی شو ییر گه کۏچیریش حقیده اۏیله‌دیم. اللّه خواهله‌سه، فرصت بۏلیشی بیلن اولرنی کۏچیره‌من.

بهلول‌پوردن قرارگاه‌گچه کېمه‌ده کېلدیک. کیچیک ضیافت اویوشتیریلدی. بعضیلر عرق، بعضیلر بۏزه ایچیشدی، بعضیلر اېسه معجون ییدیلر. کېمه‌دن خفتن نمازیدن کېین چیقیب، چادرده هم آزگینه ایچیلدی. آتلر چرچه‌گنی اوچون بیر کوننی شو دریا قیرغاغیده اۏتکزیب، اولرگه دَم بېردیک.

ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ اۏن تۏرتینچیسیده، جمعه کونی سیالکوت‌گه کېلیب توشدیک. دایم هندوستان‌گه بارسک، تاغ و دله-دشتدن سان-سناقسیز جت و گوجورلر هۏکیز و قۏتاس آولش اوچون توشیب کېلیشردی. بېباشلیک و ظلم قیلووچیلر منه شو بدبختلر اېدی. بورون بو ییرلر دشمن ییری اېدی. بیز اولرگه اونچه تضییق قیلالمسدیک. اېندی بو ولایتلر بیزگه

اؤتگنیدن کېین هم اولر آلدینگی ایشلرینی دوام ابتتیردیلر. سیالکوت‌نینگ قرارگاه گه کېله‌یاتگن یلنغاچ، فقیر، بې‌چاره کیشیلریگه تشلَنیب، اولرنی تالان-تاراج قیلیشگه توشدیلر. بې‌باشلیک قیلگنلرنی تاپتیریب، ایکّی-اوچته‌سینی پاره-پاره قیلدیردیم. دشمن قه‌یپرده ایکنلیگینی بیله‌دیگن آدملردن بیز بیلن قَیسی جایده تؤقنه‌شیشی ممکنلیگینی انیقلب، بیزگه اَیتیب یوبارسینلر، دېیه لاهور بېکلریگه سیالکوت‌دن شاهیم نوربېک‌نی چاپر قیلیب جؤنتدیم.

اوشبو قرارگاه‌گه بیر سوداگر کېلیب، سلطان ابراهیمخان عالمخان‌نی یکسان ابتگنینی خبر قیلدی. بونینگ شرحی شونده‌ی: عالمخان رخصت آلگندن کېین همراهلریگه قره‌مه‌ی، ایسّیق کونده ایکّی مسافه یؤلنی بیر قیلیب، لاهورگه کېله‌دی. عالمخان‌گه رخصت بېریلگن پیتی بوتون اؤزبېک‌خان و سلطانلری بلخ‌نی اؤره‌ب آلگن ابدیلر. عالمخان‌گه هندوستان سری یوریشگه رخصت بېریب، اؤزیمیز بلخ اوستیگه آتلندیک.

لاهورگه کېلگندن کېین عالمخان هندوستان‌ده‌گی بېکلرگه پادشاه سیزلرنینگ مېنگه یاردمچی بؤلیشینگیزنی ایتدی، مېن بیلن بیرگه یورینگ، غازیخان‌نی اؤزیمیزگه قؤشیب دهلی و آگره اوستیگه یوره‌میز، دېب ایتیبدی. بېکلر اونگه شونده‌ی دېیدیلر: «غازیخان‌گه قنده‌ی ایشانچ بیلن قؤشیله‌میز. بیزگه قچان غازیخان اوکه‌سی حاجیخان‌نی اؤغلی بیلن درگاهگه یوبارسه یاکه اولرنی گرو طریقه‌سیده لاهورگه جؤنتسه، او حالده، اونگه قؤشیلینگ. شونده‌ی بؤلمسه، قؤشیلمنگ،-دېگن فرمان بؤلگن. سیز هم تون و کون او بیلن جنگ قیلدینگیز، ینه قنده‌ی ایشانچ بیلن قؤشیلیشینگیز ممکن. سیزگه هم قؤشیلینگ، دېب مصلحت قیلمسمیز.»

بېکلر شونده‌ی سؤزلرنی ایتیب، اونی قَیتریشگه قنچه اورینمه‌سینلر، فایده‌سی بؤلمه‌دی. عالمخان اؤغلی شېرخان‌نی دولتخان و غازیخان‌نینگ آلدیگه یوباردی، اؤغلی اولر بیلن اوچره‌شیب، سؤزلشدیلر. بیر نېچه مدت بنده بؤلیب، لاهورگه بنددن قاچیب کېلگنیگه ایکّی-اوچ آی بؤلگن دلاورخان‌نی هم اؤزلری بیلن بیرگه آلیب باردیلر. لاهورده ولایت

بېریلگن محمودخان خان‌جهان‌نی هم همراه قیلیب آلـدیلر. کۇرینیشـیچه، اولـر دولتخـان و غازیخان هندوستان‌گه قۇییلگن بېکلرنی و عموماً، مملکت‌نینگ بو طرفینی اۇزلریگه آلـه‌دی، دېب، گېنی بیر جایگه قۇیه‌دیلر. دلاورخان بیلن حاجیخان عالمخان‌گه قۇشیلیشلری، دهلـی و آگره ولایتلرینی آلیشـلری کېـره‌ک ایـدی. اسـماعیل جِلـواني و ینـه اَیـریم امیرلـر کېلیـب عالمخان بیلن کۇریشه‌دیلر. شوندن سۇنگ دهلی‌گه قـره‌ب تۇخته‌مسـدن، شاشـیب جۇنـب کېته‌دیلر. اندري‌گه بېتگنلریده سلیمان شیخزاده هم عالمخان‌نی کېلیـب کـۇردی. اولرنینـگ قۇشینی همه‌سی بۇلیب اۇتّیز-قیرق مینگ کیشیگه بېتـردی. اولـر دهلی‌گـه کېلیـب، شـهرنی اۇره‌ب آله‌دیلر، بیراق جنـگ باشـله‌ی آلمه‌یـدیلر، قۇرغانده‌گیلرگـه بیـرار زیـان-زحمـت هـم بېتکزالمه‌یدیلر.

سلطان ابراهیم اولرنینگ بیرلشـگنیدن خبـر تاپیـب، اولـر اوسـتیگه قۇشـین تارتـه‌دی. او یقینراق بارگنده اتفاقچیلر هم خبر تاپیب، قۇرغان اوستیدن اۇتیب سـلطان ابـراهیم قۇشـینیگه قره‌ب یوردیلر. اولر اگر کوندوز کـونی اوروش باشله‌سـک، افغـانلر بیـر-بیریـدن اویه‌لگنیـدن قاچیب کېتمه‌یدی؛ کېچه‌سی باستیریب کیرسک، قارانغو کېچه‌ده بیـراو-بیراونـی تَنیمه‌یـدی و هر کیم اۇزیگه اۇزی باشلیق بۇله‌دی، دېب دشمنگچه آلتی کوروه بـۇلگن جایـدن کېچه‌سـی باستیریب کیریشنی کېلیشیب آله‌دیلر. قویاش باته‌یاتگنیده اولر آتلریگـه مینیـب ایکّـی مرتـه شَیلنه‌دیلر، کېچه‌نینگ ایکّی یاکـه اوچ قِسـمینی آت اوسـتیده اۇتکزیـب، آرقه‌گـه چېکینـیش لازممی یاکه آلدینگه یوریش کېره‌کمی، دېگن مسأله‌ده گېنی بیر ییرگه قۇیالمـه‌ی، اوچینچـی مرته کېچه‌نینگ بیر پهری قالگنده هجوم باشله‌یدیلر. بولرنینگ تونگی هجومی (شـبیخونی)- چادر و اۇتاققه اۇت قۇییش ایکن. همه یاقتـه بیـر باشـدن اۇت قۇییـب، تۇپـالان کـۇتره‌دیلر. جلالخان جِگهَت و بعضی امیرلر کېلیب عالمخان بیلن کۇریشه‌دیلر.

سلطان ابراهیم اۇزی‌نینگ بیر نېچه یقـین کیشـیلری بـیلن بیرگـه تانگگچـه اۇز کیچیـک سرایچه‌سیدن قۇزغَلمه‌یدی. اونگه‌چه تانگ هم آتیب قاله‌دی. عالمخان‌نینگ آدملری خلقنی تَلش و اۇلجه اۇندیریش بـیلن مشـغول بۇلـه‌دیلر. سـلطان ابراهیم‌نینـگ عسـکرلری دشـمن

قۇشینی انچه آز اپکنینی کۆردی. شو باعث کیچیک بیر گروه و بیرته فیلنی اولرگه قرشی قۇیه‌دیلر. فیل آلدینگه قره‌ب یوگورگنیده بولر تۆخته‌مه‌ی قاچه‌دیلر. شو قاچگنیچه عالمخان میان‌دوآب تامانگه کېچیب اۆته‌دی، پانی‌پت اطرافیده‌گی جایلرده یوریب، ینه پانی‌پت تامانگه قَیته‌دیلر، اندَری‌گه یېتگنلریده بیر بهانه تاپیب میان سلیمان‌دن اوچ-تۆرت لک پول آله‌دی. اسماعیل جِلواني و عالمخان‌نینگ کتّه اۆغلی جلالخان بولردن اجره‌لیب، میان دوآب طرفگه کېته‌دیلر.

عالمخان ییققن عسکرلرنینگ سیفخان، دریاخان، محمودخان، خان‌جهان، شیخ جمال فرمولي کبی بیر قسمی و ینه باشقه کیشیلر اوروش باشلنمسیدن‌آق قاچیب، ابراهیم‌نینگ آلدیگه باره‌دیلر. عالمخان، دلاورخان و حاجیخان سهریننددن اۆتیشلری بیلن بیزنینگ کېلیب ملۆت‌نی آلگنیمیزدن خبر تاپه‌دیلر. هر دایم مېنگه خیرخواه بۆلگن و مېنی دېب اوچ-تۆرت آی اسیرلیکده بۆلگن دلاورخان عالمخان‌نی تشلب، سلطانپورده‌گی منایل‌گه کېلیب، ملۆت‌نی اېگلله‌گنیمیزدن اوچ-تۆرت کون اۆتگنده، ملۆت اطرافلریده بیزنینگ آلدیمیزگه کېلیب، خدمتیمیزگه کیریش ایستگینی بیلدیردی.

عالمخان و حاجیخان شتلوت سوویدن کېچیب، دون بیلن دشت‌نینگ اۆرته‌سیده‌گی تاغده جایلشگن گَنگۆته دېگن بیر بېرک قۆرغانگه کېلیب کیره‌دیلر. بیزنینگ افغان و هزاره‌لردن تشکیل تاپگن هجومچیلریمیز کېلیب، اولرنی اۆره‌ب آلیشه‌دی. بونده‌ی بېرک قۆرغاننی آلیشگه دېیرلی یقین قالگنده قارانغو توشه‌دی و قمل قیلینگنلر قۆرغاندن چیقیب کېتماقچی بۆله‌دیلر. بیراق آتلرنینگ دروازه آلدیده تۆده‌له‌نیب قالگن دایره‌لیگی باعث قمله‌گیلر او یېردن چیقالمَیدیلر. قمل قیلینگنلرنینگ قۆشینیده فیللری بار اېکن. اولر فیللرنی آلدینگه هَیده‌یدیلر. جوده کۆپ آتلرنی فیللر باسیب اۆلدیره‌دی. آت بیلن چیقه‌آلمه‌گنلریدن کېین، قارانغیده یَیاو چیقیب، یوزمینگ تشویشلر بیلن ملۆت‌گه کیرمه‌ی، تاغ تامانگه قاچیب کېتگن غازیخان‌گه باریب قۆشیله‌دیلر. غازیخان اولرگه رویخوشلیک بېرمه‌یدی.

عالمخان علاجسیز قالگنیدن دون‌نینگ پستیده‌گی پهلۆر اطرافیده اېکنیمیزده کېلیب

خدمتیمگه کیریش ایستگینی بیلدیردی. سیالکوت‌ده اپکنیمده، لاهـورده‌گیلردن آدم کپلیـب، اپرته‌گه همه‌سی کپلیب، ملازمت قیلیشلرینی ایتدی.

کپینگی کونی اپرته‌لب یؤلگه توشیب، پَرسَرو گـه توشـدیک. محمـدعلی جنـگ-جنـگ، خواجه حسین و ینه باشقه ییگیتلر شو ییرده کپلیب، خدمتیمگه کیردیلر.

دشمن دایره[۳]سـی رَوي دریاسـی‌نینگ لاهـور طرفیـده‌گی قیرغاغیـده اپکـن، بؤجـک‌دن باشلیق تعیینلب، بیر نپچه کیشینی خبر آلیب کپلیش اوچون یوباردیک. کپچه‌نینگ اوچینچی پهریده-تون آخرلب قالگنده اولر دشـمن بیزنینـگ کپلـه‌یاتگنیمیزنی اپشـیتیب، آرقـه-آلدیگـه قره‌مه‌ی، بپ‌ترتیب بیر احوالده قاچه‌یاتگنلیگی خبرینی کپلتیردیلر.

اپرته‌لب سفر انجاملری، لشکرنینگ کؤچ-کؤرانینی قؤییب، شاه میرحسین و جانی‌بپک‌نی اؤشه ییرده قالدیریب، اؤزیمیز آلدینگه قره‌ب جؤنه‌دیک. ایکّـی نمـاز اؤرته‌سـیده کلـه‌نور گـه کپلیب توشدیک. محمـد سـلطان میـرزا، عـادل سـلطان و باشـقه بپکلـر شـو ییرگـه کپلیـب خدمتیمیزگه کیردیلر.

کله‌نوردن اپرته‌لب جؤنب کپتدیک. یؤلده بیزگه غازیخـان و او بـیلن بیرگـه قاچگنلرنینـگ یقین-اطرافده اپکنلیگی حقیده خبر بپریشدی. محمدي، احمدي، قوتلوق‌قدم، ولـی خـازن و یقینده کابل‌ده بپکلیککه مناسب دپب تاپیلگن بپکلر باشچیلیگیده بو قاچگنلر آرتیدن قوویـب بـاریش اوچـون عسـکر جؤنتـدیک. اگـر اولرنـی قوویـب یپتالسـه‌لر جـوده یخشـی، مبـادا یپته‌آلمه‌سه‌لر، اونده ملؤت قؤرغانیده‌گی آدملر قاچیب کپتمسـلیکلری اوچـون قؤرغان‌نینـگ بوتون اطرافینی یخشیلب قؤریقلش کپره‌ک، دپگن قرارگه کپلدیک. بونده‌ی احتیاطکارلیکـدن مقصد غازیخان‌نی قؤلگه آلیش اپدی.

بپکلرنی ایلگری یوباریب، کنواهین تؤغریسیدن بِیَه دریاسینی کپچیب اؤتیب، توشیلدی. او ییردن جونه‌گچ، ایکّی باره تؤختب، کپین ملؤت قؤرغانی‌نینگ تاققه قره‌ب کپته‌دیگن یـؤلی

۳. دایره: حربی قرارگاه

باشیده تۆختەدیک. بورون کېلگن بېکلر همده هندوستان‌ده‌گی بېکلرگـه قۆرغـاننی مسـتحکم اۆره‌ب آلیش بویوریلدی.

دولتخان‌نینگ نبیره‌سی-کتّه اۆغلی علیخان‌نینگ اسماعیل آتلی اۆغلی شو یېرده اېکنیمـده کېلدی. اونی بیر قنچه وعده‌لر، قۆرقیتیش همده اۆز تامانیمیزگه آغـدیره‌دیگن پنـد-نصـیحت، دۆق-پۆپیسه‌لر بیلن ینه قۆرغانگه-آرتیگه جۆنه‌تیب یۆباردیم. جمعـه کـونی اۆرده‌نـی ایلگـری جۆنه‌تیب، قۆرغانگه یریم کـوروه قالگنیـده، تۆختـه‌دیک. اۆزیـم کېلیـب قۆرغـاننی کۆریـب چیقیب، جنگ پیتیده اۆنگ قنات، چپ قنات و مرکز قۆشینلری توره‌دیگن جایلرنی بېلگیلب، قرارگاه‌گه قَیتدیم.

دولتخان آدم جۆنه‌تیب، غازیخان تاقفه قاچیب کېتگنینی معلـوم قیلـدی. اگـر گناهیمـدن اۆتسه، قۆرغاننی تاپشـیریب، خـدمتینی قیلـه‌ی،-دېبـدی او. خواجـه میرمیران‌نـی یوبـاردیم. دولتخان‌نینگ کۆنگلیده‌گی قۆرقوولرنی هَیده‌ب، آلیب کېلدی. دولتخان اۆغلی علیخان بـیلن کېلدی. بیز بیلن اوروشیش اوچون بېلیگه باغله‌گن اۆشه ایکّی قیلیچینی بۆینیگه آسیشـلرینی بویوردیم. ایش شو درجه‌گه یېتگنیدن کېین هم سبب-بهانه‌لر ایزله‌یـدیگن شـونچه‌لر سـادّه و گُۆل آدم بارمیکن. اونی آلدینگه آلیب چیقـدیلر. قیلیچلرنـی بۆینیـدن آلیشـلرینی بویـوردیم. کۆریشه‌یاتگن چاغیده تعظیم قیلیشگه شاشیلمه‌دی. بویورگن اېـدیم، آیـاغینی تارتیـب کـوچ بیلن تیز چۆکتیردیلر. آلدیمگه اۆتیرغیزیب، هند تیلینی بیلـه‌دیگن بیـر کیشـیگه سـۆزلریمنی اونگه توشونتیرگین که، اېسیده توتسین، دېب شونده‌ی دېدیم: «مېن سېنی آتـه دېـدیم، سـېنگه حرمت و احترام کۆرسـه‌تیب، اۆیلـه‌گنینگ‌دن هـم یخشـیراق معاملـه قیلـدیم. اۆزینگنـی و اۆغیللرینگنی بلوچلر اېشـیگیده دربـدر بۆلیـب یوریشـدن قوتقریـب قالـدیم. عیاللرینـگ و حرَمینگـده‌گیلرنی (عایلـه اعضـالرینگنی) ابراهیم‌نینـگ بندیخانه‌سـیدن خـلاص قیلـدیم. تاتارخان‌نینگ اوچ کرور (فایده کېلتیره‌دیگن) یېرلرینی سـېنگه عنایـت قیلـدیم. مـېن سـېنگه قنده‌ی یامانلیکلر قیلدیم که، کۆکسینگ و بېلینگگـه ایکّیتـه قیلـیچ باغلـب، لشـکر تارتیـب، بیزنینگ ولایتلریمیز اوستیگه باستیریب کېلیب، بونـده‌ی غوغـا و فتنـه کۆتره‌سـن». حیرتـدن

تیلی سؤزگه کؤلمه‌ی قالگن بو پستکش قرییَه بیر-ایکّی تؤنغیللب، هیچ سؤز ایتالمه‌دی، ایشانچ بیلن ایتیلگن بونده‌ی حق سؤزلرگه او نیمه هم دییه آلردی؟ خاندانی و حرَمیده‌گیلرینی اؤزیگه قالدیریب، قالگن بار مال -ملکینی آلیب قؤییشگه قرار قیلیندی. اونگه خواجه میرمیران‌نینگ یانیگه جایلشیش بویوریلدی.

ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ ییگیرمه ایکّینچیسیده، شنبه کونی دولتخان‌نینگ خاندانی و حرَمیده‌گیلرنی قلعه‌دن ایسن-امان چیقریب آلیب کؤتیشلری اوچون اؤزیم کؤلیب، ملؤت قؤرغانی دروازه‌سی‌نینگ رؤپه‌ره‌سیده‌گی بلند ییرگه جایلشدیم. علیخان چیقیب بیر نیچه اشرفي تارتیق قیلدی. عصر نمازیگه یقین دولتخان‌نینگ خاندانی و حرَمیده‌گیلر چیقه باشله‌دیلر.

غازیخان‌نی گرچه بو ییردن چیقیب کؤتگن دیگن بؤلسه‌لر هم، بعضیلر اونی قؤرغانده کؤردیک، دیب ایتیشدی. شو باعث دروازه آلدیگه هر بیر گماندار کیشینی کوزه‌تیشلری اوچون خاص عملدار و ساقچیلر قؤیدیم. غازیخان کؤزنی چلغیتیب چیقیب کؤتمه‌سین، اخیر بوتون مقصدیمیز غازیخان‌نی قؤلگه توشیریش ایدی. ینه بیرار کیشی گوهر و قیمت‌بها تاشلرنی اؤزی بیلن یَشیریب آلیب چیققودیک بؤلسه، اونی قؤلگه آلیشلرینی بویوردیم.

اؤشه دروازه قرشیسیده‌گی تیپه‌لیککه چادر تیکتیریب، تونني شو ییرده اؤتکزدیم. ایرته‌لب محمدي، احمدي، سلطان جنید، عبدالعزیز، محمدعلی جنگ-جنگ، قوتلوق‌قدم و بیر نیچه ایچکی بیکلرگه ایچکریگه کیریب خزینه و بار مال-ملکنی آلیب چیقیشلری اوچون فرمان بؤلدی. آدملر قؤرغان دروازه‌سی آلدیده قتّیق شاوقین-سوران کؤترگن ایدی، سیاست اوچون بیر نیچته اؤق آتدیم. بیردن- بیر ده‌یدی اؤق همایون میرزانینگ قصه‌خوانی‌گه تیگدی، شو زَهاتی‌یاق حققه جان تسلیم قیلدی.

ایکّی کیچه‌نی شو تیپه‌لیکده اؤتکزیب، دوشنبه کونی قؤرغانگه کیریب ایلنیب، غازیخان‌نینگ کتبخانه‌سیگه کیردیم. بیر قنچه نفیس کتابلر چیقدی، بیرنیچته‌سینی همایون‌گه بیریب، بیر نیچته‌سینی کامران‌گه یوباردیم. اولر ایچیده علمي کتابلر جوده کؤپ

ایدی. لیکن بیرقره‌گنده قیمت‌بها کؤرینگن کتابلر ایچیده ارزیدیگنی اونچه کـؤپ ایمسـدی. کیچه‌سی اؤشه یپرده قالیب، ایرته‌سیگه اؤرده‌گه قَیتیب کیلدیم.

بیز غازیخان‌نی قؤرغانده، دیب اؤیله‌گن ایدیک، بیراق بو ناموسسـیز نـامرد آته‌سـی، اکـه-اوکه‌سی، آنه‌سی و آپه-سینگیللرینی ملؤت‌گه تشلب، اؤزی سناقلی کیشیلری بیلن تاقفه قره‌ب قاچیبدی.

مبین آن بی‌اهمیت‌را که هرگز
نخواهد دید روی نیکبختی،
تن آسایی گزیند خویشتن را،
زن و فرزند بگذارد به سختی.

(مضمونی: اونده‌ی بی‌اهمیتنی کؤرمه، او هیچ قچان خوشبختلیک یـوزینی کؤرمه‌یـدی. او اؤز گوده‌سینی قوتقریب، خاتین، باله-چقه‌سینی یامان حالده قالدیره‌دی.)

چارشنبه کونی بو جایـدن آتلَنیـب، غازیخـان قـاچگن تاقفـه قـره‌ب جؤنـه‌دیک. ملـؤت آغزیده‌گی قرارگاه‌دن بیر کوروه یؤل یوریب، بیر کؤل یانیگه توشـدیک. شـو یپـرده دلاورخـان کیلیب، خدمتیمـده قالـدی. دولتخـان، علیخـان، اسـماعیلخان و ینـه اولرنینـگ بیـر قنچـه قریناش-اوروغلرینی اسیر قیلیـب بیهره‌ده‌گـی ملـؤت قؤرغانیگـه آلیـب باریـب اسره‌شـلری اوچون کتّه بیککه تاپشیردیک. قالگنلریگـه دلاورخان‌نینـگ راضـیلیگی بـیلن خـون بهاسـی بیلگیلب، بیراولرگه بیته-بیته‌دن بیریب یؤباردیـک. بعضـیلرنی کفیللیککـه بیریـب یوبـاردیلر، بعضـیلرینی اسـیر قیلیـب سـقله‌دیلر. کتّـه اؤز اسـیرلرینی آلیـب کیتـدی. دولتخـان ایسـه سلطانپورگه یپتگنیده وفات ایتدی.

ملؤت قؤرغانینی محمد علی جنگ-جنگ ذمّه‌سیگه تاپشـیردیک. اؤز طرفیـدن اکه‌سـی ارغون‌نی بیر نیچه ییگیتلری بیلن او یپرده قالدیردی. هزاره و افغان ییگیتلریدن هم ایکّـی یـوز ایللیککه یقینی قؤرغانگه کؤمک اوچون تعیینلندی.

خواجه کلان بیر نیچته تویه‌گه غزنی شـرابلریدن آرتگـن ایـدی. خواجـه کـلان مسـکنی

قۆرغان بیلن اۆرده اۆرته‌سی‌نینگ اوستیده‌گی بیر تپه‌لیکده جایلشگندی. اۆشه پیرده صحبت اویوشتیریلیب، بعضیلر شراب، بعضیلر عرق ایچدیلر، عجیب بیر صحبت بۆلدی.

او پیردن جۆنب، ملۆت یقینیده‌گی بیر تاغ اپتگیده‌گی پست تپه‌لردن آشیب دون‌گه کپلدیک. هندوستانلیکلر تیلیده جُلگه، یعنی اۆتلاق-ییلاونی "دون" دپیدیلر. هندوستان‌ده‌گی آقر سوولردن بیری منه شو دون‌ده دیر. دون‌نینگ اطرافیده جوده کۆپ قیشلاقلر جایلشگن. بو جَسوَل ولایتی بۆلیب، دلاورخان بو پیرده‌گیلر گه تاغه بۆله‌دی. دون- عجیب بیر ییلاو. نهرنینگ اطرافلری میسه‌زار، بعضی جایلر گه شالی اپکیشیبدی. دون‌نینگ اۆرته‌سیدن اوچ- تۆرت تپگیرمان سوو آقیب اۆته‌دی. ییلاونینگ کپنگلیگی بیر-ایکّی کوروه، بعضی پیرلری اوچ کوروه هم کپله‌دی. تاغلری تپه‌لیککه اۆخشش کیچیک-کیچیک تاغلر دیر، قیشلاقلری شو تاغلر اپتگیده جایلشگن. قیشلاقلر بۆلمه‌گن جایلرده طاووس و میمون انچه‌گینه. اوی تاووغیگه اۆخشش تاووقلر هم کۆپ دیر. خودّی تاووق‌نینگ اۆزی، فقط اولرنینگ کۆپچیلیگی بیر رنگده.

غازیخان حقیده بیرار پیردن ایشانچلی خبر چیقمه‌گچ، توردیکه بیلن بیریم دپو مَلیهاس‌گه غازیخان قه‌پیرده بۆلسه هم، قنده‌ی قیلیب بۆلمه‌سین، قۆلگه آلیشلرینی بویوردیم.

بو دون اطرافیده‌گی کیچیک تاغلرگه جوده یخشی استحکاملی قلعه‌لر توشگن. شر قی- شما ل طرفیده ۸۰—۷۰ قری بلندلیکده‌گی پیرگه-تیک قایه اوستیگه کاتله دپگن قلعه جایلشگن. اونینگ کتّه دروازه‌سی پپتّی-سکّیز قری بلندلیکده جایلشگن، کۆترمه کۆپریک توشه‌دیگن جای‌نینگ کپنگلیگی اۆن-اۆن ایکّی قری. ایکّی اوزون یاغاچنی کۆپریک قیلیشیبدی. آت و پاده‌لرنی اۆشه پیردن هَیده‌ب آلیب اۆته‌دیلر.

غازیخان‌نینگ بو تاغلی حدوده‌گی مستحکم قۆرغانلریدن بیری شو کاتله دیر. بو پیرده اونینگ آدملری هم بار اپکن. هجومچیلر او پیرگه پپتیب باریب، جنگ باشلب یوباردیلر. اولر یقینله‌شیب قالگن‌دیلر. کپچ کیرگچ، قۆرغان ایچیده‌گیلر شونده‌ی مستحکم قۆرغاننی تشلب قاچدیلر.

بو دون اطرافلریده ینه بیر مستحکم قۏرغان گَنگۏتـه قۏرغـانی دیـر. اونینـگ اطرافـی هـم خطرلی یۏللردن عبارت، لیکن اونچه مستحکم ایمس. عالمخان منه شو گَنگۏتـه قۏرغانیگـه یشیرینگن ایدی، بو حقده بورون ایسله‌گندیک.

غازیخان‌نینگ اوستیگه ایلغار[٤] جۏنتگنـدن کیـین آیـاغیمنی هِمـت اوزنگیسـیگه قۏییـب، الله‌گه توکل تیزگینینی قۏلگه آلدیم و سلطان ابراهیم بن سـلطان اسـکندر بـن سـلطان بهلـول لۏدي افغان‌نینگ اوستیگه یوردیم. اۏشه ییللری پایتخت دهلی و هندوستان ییرلـری اونینـگ تختی تصرفیده ایدی. حاضرده اونینگ لشـکرینی بیرلـک[٥] دییشـردی. اۏزی و بیکلریـده‌گی فیللر نینگ حسابی مینگته‌گه یقینلشردی. بیـز اونگـه قـره‌ب یوردیـک. بیـر کـیچ‌دن سـۏنگ، دیپلپورنی باقی شیغاوول‌گه عنایت قیلیب، اونی بلخ‌گه کۏمک اوچون جۏنتـدیم. بلـخ‌ده‌گـی ایشلرنی یخشیلش مقصدیده انچه پول و کابل‌ده‌گی قریناشلرگه همده باله-چقه‌گه ملـۏت‌نی ایگللە‌گنیمیزده قۏلگه کیریتگن نرسه‌لردن ساوغه‌لر یوباریلدی.

دون‌دن پسته بیر-ایکّی منزل اۏتگنیمیزدن سۏنگ شاه عماد شـیرازی آرایـش‌خـان و مـلا محمد مُذَهِب‌نینگ خطلرینی آلیب کیلدی. اولـر خطـده مینگـه بیرمونچـه خیرخـواهلیکلر اظهار قیلیب، کۏنگلیمده‌گی بو یوریش حرکتی و غیرتینی آشیرگن ایدیلر. بیز پیاده چـاپریمیز آرقه‌لی اولرگه عنایت فرمانلری و التفات مکتوبلری بیتیب یوباردیک، اۏزیمیز آلدینگه قـره‌ب جۏنب کیتدیک.

ملۏت‌دن چیققن هجومچیلر هرۏر، کهلۏر و اۏشه اطرافده‌گی کیریش قیین‌لیگیـدن هـیچ کیم یقینلشالمه‌گن قۏرغانلرنی ایگللب، ایلینی تَلب، بیزگه کیلیب قۏشیلدیلر. عالمخـان هـم خراب بۏلیب، یَیاو-یلنگ بیر احوالده کیلدی. اونی کوتیب آلیشگه بیک و خاص عملدارلرنی یوباردیک، آتلر هم جۏنتدیک. شو ییرده ایکنیمیزده کیلیب، خدمتیمیزگه کیردی. اطرافـده‌گی

٤- ایلغار- آلدینده یورووچی عسکرلر.

٥-لک - هندچه یوز مینگ.

تاغ و دره‌لرنی اؤرگَنیش اوچون هجومچیلر باریب، بیر ایکّی کیچه تونب هم کیلدی. ایترلی بیرار یخشی نرسه قؤلگه کیرمه‌دی. شاه میرحسین، جانی‌بیک و ینه بعضی ییگیتلر هجومگه رخصت سؤره‌ب، کیتدیلر.

دون‌ده ایکنیمیزده اسماعیل جِلواني و بیَن‌نینگ خبرچیلری ایکّی-اوچ مرته کیلیشدی. مین هم اولر ایسته‌گنیدیک فرمانلر یوباردیم.

دون‌دن جؤنب، اَرؤپرگه کیلدیک. ارؤپرده ایکنیمیزده قتّیق یامغیرلر یاغدی. انچه‌گینه ساووق بؤلدی. آچ یلنغاچ هندوستانلیکلرنینگ کؤپی قیریلیب کیتدی.

ارؤپردن چیقیب، سهریندنینگ رؤپه‌ره‌سیده-کَرمَل‌ده تؤختەگن ایدیک هم که، بیر هندوستانلیک: "سلطان ابراهیم‌نینگ ایلچیسی‌من"، دیب کیلدی. اونینگ خط و یارلیغی بؤلمسه هم، او بیزدن بیر کیشینی ایلچیلیککه یوباریشیمیزنی سؤره‌ب، یَلینیب-یالواردی. بیز هم اونگه همراه قیلیب تونگی پاسبانلریمیزدن سوادي‌نی جؤنتدیک. بو بیچاره‌لر ییتیب باریشگچ، ابراهیم هر ایکّاوینی هم اسیر قیلیبدی. ابراهیم‌نی تار-مار قیلگن کونیمیز سوادي قوتولیب کیلدی.

یؤلده بیر کیچه تؤختب، بَنؤر و سَنؤر ییرلرینی سوغاره‌دیگن نهر یاقه‌سیده توشدیک. بو هندوستان‌ده‌گی باشقه دریالردن اجره‌لیب توره‌دیگن یگانه تیزآقر دریا، اونی گگَر دریاسی دییدیلر. چیتر[6] هم شو دریا یاقه‌سیده دیر. دریا بؤیلب سَیر قیلیش اوچون یوقاریگه قره‌ب یوردیک. بو دریا چیتردن اوچ-تؤرت کوروه یوقاریده، نهرنینگ چپتیدن چیقیب کیله‌دی. دریا بؤیلب یوقاریراققه کؤتریلگنیمیزده بیر کینگ دره‌دن تؤرت-بیش تیگیرمان سوو آقیب چیقه‌یاتگنینی کؤردیک. بو بلندلیکده‌گی جایلر جوده گؤزه‌ل و اینگ خوش‌هوا ییرلر دیر. اوشبو دریانینگ دره‌دن چیقیب کیله‌دیگن جاییده چارباغ برپا اپتیشلرینی بویوردیم. بو سوو دله‌گه توشیب، ینه بیر-ایکّی کوروه آقیب باره‌دی و نهرگه قؤشیلیب کیته‌دی. گگَر سووی ایسه

6 .Chitr

چپکّه‌دن آقیب چیقه‌دی و او مذکور دریا قؤشیله‌دیگن جایـدن اوچ-تـؤرت کـوروه بلندراقـدن آقه‌دی. یامغیر موسمیده بو دریانینگ سووی جوده کؤپَیه‌دی، گگَر دریاسیگه قؤشیلیب، سَمَنه و سونَم تامان آقیب باره‌دی.

شو جایده اپکنیمیزده دهلی‌نینگ بو طرفیده تورگن سلطان ابراهیم‌نینگ او یپـردن چیقیـب آلدینگه قره‌ب جؤنه‌گنی و حصارِ فپروزه شیقداری[۷]حمیدخاني خاصه‌خیل، حصـار فپـروزه و اؤشه یپرده‌گی لشکری بیلن حصار فپروزه‌دن بو تامانگـه قـره‌ب اؤن-اؤن بـپش کـوروه بپریـده کپله‌یاتگنی حقیده خبر آلـدیک. کتّـه‌بپک‌نی خبـر کپلتیـریش اوچـون سـلطان ابراهیم‌نینـگ قرارگاهیگه، مؤمن اتکه‌نی حصار فپروزه قؤشینیگه یوباریلدی.

جمادی‌الاوّل آی‌نینـگ اون اوچینچیسـیده، یکشـنبه کـونی انبَلـه‌دن چیقیـب، بیـر کـؤل یاقه‌سیگه توشدیک. مؤمن اتکه بیلن کتّه‌بپک خودّی شو کـونی قَیتیـب کپلـدیلر. همـایون‌نی خواجه کلان، سلطان محمد دؤلدای، ولی خازن باشچیلیگیده‌گی اؤنگ قناتده‌گی کیشـیلری بیلن همده هندوستان‌ده قالگن بپکلردن خسـروبپک، هنـدوبپک، عبـدالعزیز، محمـد علـی جنگ-جنگ‌نی، مرکزي قؤشیندن، پادشاه سرایی‌نینگ خاص عملدارلری و پیگیتلریـدن-شـاه منصور برلاس، کتّه‌بپک، محب علی و ینه بیر نپچه کیشینی قؤشیب حمیدخان‌نینگ اوستیگه یوریشگه تعیینله‌دیک.

بیبَن هم شو قرارگاهیمیزگه کپلیب، التفات کؤرسـتدی. افغـان دپگنلـری جـوده قؤپـال و بي‌عقل خلق بؤله‌دی. گرچه نوکرلری سانی و مرتبه‌سی بوندن بلنـد بؤلسـه هـم، دلاورخـان، عالمخان‌نینگ اؤغلانلری- پادشاه‌زاده‌لر بؤلسه هم، مپنینگ آلدیمده اؤتیرگنلری یؤق، بیراق بو بیبَن اؤتیریشگه اذن سؤره‌دی. اما اونینگ بونامعقولچیلیگیگه کیم هم قولاق سالردی!

آی‌نینگ اؤن تؤرتینچیسیده، دوشنبه کونی اپرته‌لب همـایون حمیـدخان اوسـتیگه قؤشـین تارتدی. همایون سره‌لنگن یوز-یوز اپلّیک ساقچی قِسم پیگیتینی اؤزیدن آلـدینراق جؤنتـدی.

۷- شیقدار ــ سالیق پیغووچی.

بو ییگیتلر دشمنگه یقینلشیب، قۇل جنگینی باشلب یوباردیلر. بیر-ایکّی تۇقنه‌شوودن کېین آرقه‌دن همایون‌نینگ قاره‌سی کۇریندی و دشمن قاچه باشله‌دی. یوز-ایکّی یوز کیشینی آتدن قوله‌تیب، یرمی‌نینگ باشینی کېسدیلر، قالگن یرمینی یېتّی-سکّیزته فیلی بیلن همایون‌نینگ آلدیگه کېلتیردیلر. همایون‌نینگ بو غلبه‌سی حقیده‌گی خبرنی آی‌نینگ اۇن سکّیزینچیسیده، جمعه کونی توش وقتیده، بېک میرک مۇغول اۇشه قرارگاه‌نینگ اۇزیده ایکنیمیزده یاق یېتکزیب کېلدی. مېن درحال همایون‌گه مخصوص باش-آیاق کییم و آتخانه‌مده‌گی اینگ یخشی آتلردن بیرینی انعام ایتیب، ینه باشقه مکافاتلر هم وعده قیلدیم.

آی‌نینگ ییگیرمه بیرینچیسیده، دوشنبه کونی شو قرارگاه‌گه همایون یوزته‌چه اسیر و یېتّی-سکّیز فیل بیلن کېلیب، مېنگه التفات کۇرستدی. استاد علیقولی و میلتیقلیلرگه سیاست اوچون اسیرلرنی میلتیق بیلن قیریب تشلش بویوریلدی. همایون‌نینگ بیرینچی یوریشی و بیرینچی کۇرگن ایشی شو اېدی. بو اونینگ کېینگی نیتلری اوچون کۇپ یخشی علامت بۇلدی. آتلیقلریمیز قاچگن کیشیلرنی قوویب حصارِ فېروزه قلعه‌سیگچه باردیلر، او یېرنی قۇلگه آلیب، تَلب، قَیتیب کېلدیلر. حصار فېروزه قلعه‌سینی اونگه تېگیشلی و تابع بیر کرورلیک ولایتی بیلن همایون‌گه ساوغه قیلدیم و ینه بیر کرور[۸] پول مکافات هم بېردیم.

بو قرارگاهدن کۇچیب شاه‌آبادگه کېلدیک. سلطان ابراهیم‌نینگ قرارگاهیگه "فیل" توتیب کېلیش اوچون آدم جۇنتدیک و شو باعث بیر نېچه کون شو یېرده قالیب کېتدیک. رحمت پیاده‌نی غلبه حقیده‌گی خبرلر بیلن کابل‌گه یوباردیک.

اوشبو قرارگاه‌ده ایکنیمیزده، جمادی‌الاۇل آیی‌نینگ ییگیرمه سکّیزینچیسیده، دوشنبه کونی آفتاب حمل بورجیگه کیردی. ۹۲۱- ییلی همایون اۇن سکّیز یاشده اېدی، اونینگ یوزیگه اُستَره یاکه قیچی تېککیزیلدی.

ابراهیم‌نینگ اۇرده‌سیدن هم اونینگ بیر کوروه-ایکّی کوروه یوریب، هر بیر قرارگاه‌ده

۸- کرور- هندچه رقم- یوز لک- اۇن میلیون.

ایکّی-اوچ کون تؤختب-تؤختب کپله‌یاتگنلیگی حقیده تینیمسیز خبرلر کپله‌باشله‌دی. بیز هم آلدینگه قره‌ب یؤل آلدیک. شاه‌آباددن چیققچ، ایکّی منزلده تؤختب، سرساوه‌نینگ تؤغریسیگه-جوون دریاسی قیرغاغیگه کپلیب توشدیک. خواجه کلان‌نینگ نوکری حیدرقولی "فیل" اوشلب کپلیش اوچون یوباریلدی.

مپن جوون دریاسی کپچیگیدن اؤتیب سرساوه‌نی سَیر قیلدیم. اؤشه کونی معجون هم یپدیک. سرساوه‌نینگ چشمه‌سی بار، آزراق سوو شو چشمه‌دن آقیب باره‌دی، یامان جایلر اپمس. توردی‌بپک خاکسار بو یپرنی مقتب تعریفله‌دی. مپن اونگه "شو یپر سپنیکی بؤلسین"، دپدیم. شو سبب بیلن سرساوه توردی‌بپککه بپریلدی.

بیر کپمه‌گه تالار- تخته‌سوپّه یَستتیریب آلگندیم. بعضیده شو کپمه‌ده سَیر قیلردیم، بعضاً باشقه منزلگه کؤچگنیمیزده هم شو کپمه بیلن کپلردیم.

او قرارگاه‌دن چیقیب قیرغاق بؤیلب پستگه قره‌ب ایکّی منزل یورگن اپدیک هم‌که، "فیل" توتیشگه بارگنلردن حیدرقولی داوودخان هَیتیم خان‌نی بپش-آلتی مینگ کیشیسی بیلن میان دوآب طرفیگه اؤتکزیبدی. ابراهیم‌نینگ دایره‌سیدن اوچ-تؤرت کوروه بپریده دایره اوریب اؤتیرگنمیش، دپگن خبرنی کپلتیردی.

جمادی‌الآخر آیی‌نینگ اون سکّیزینچیسیده، یکشنبه کونی بو تؤده اوستیگه چین تپمور سلطان، مهدي خواجه، محمد سلطان میرزا و عادل سلطان‌نی و بوتون چپ قنات ییگیتلری-سلطان جنید و شاه میر حسین و قوتلوق‌قدم‌نی، مرکزدن- یونس علی، عبدالله، احمدي و کتّه‌بپک‌نی ایلغار قیلیب تنله‌دیک. پپشین نمازی چاغی اولر شو یپردن دریانی کپچیب اؤتیب، عصر و شام نمازلری آره‌لیغیده نَریگی قیرغاقدن جؤنب کپتدیلر. بیبَن منه شو هجوم بهانه‌سیده دریادن اؤتیب، قاچیب کپتدی. بامداد نمازی پیتی عسکرلریمیز دشمن اوستیگه یپتیب باره‌دیلر. آزگینه آدم اوروش باشله‌یدیگندپک بؤلیب صفلنه‌دی. بیزنینگ آدملریمیز یقینلشیشلری بیلن اولر قؤرقیب قاچه باشله‌یدیلر. ابراهیم‌نینگ دایره‌سیگچه اولرنی آتلریدن قوله‌تیب، قوویب باره‌وپره‌دیلر. داودخان‌نینگ اکه‌سی هَیتیمخان‌نی، اونینگ سردارلریدن

بیری شو کیشی ایدی، آتدن توشیریب، یئتمیش-سکسان اسیر و آلتی-یئتّی فیل بیلن آلدیمگه آلیب کئلدیلر. سیاست اوچون عسکرلرنینگ کؤپچیلیگی قتل ایتیلدی.

بو ییردن جؤنب اؤنگ قنات، چپ قنات و مرکز قؤشینلرینی صفلب، کؤریکدن اؤتکزدیم. عسکرلریمیزنینگ سانی بیز مؤلجللهگندن کمراق ایدی.

شو قؤنیمجایده بوتون لشکر خلقی حالیگه یرهشه ارابه کئلتیریشلرینی بویوردیم. یئتّی یوزته ارابه آلیب کئلدیلر. استاد علیقولی‌گه روم اصولی بیلن ارابه‌لر آره‌سیگه زنجیر اؤرنیگه هؤکیزنینگ خام تئریسیدن ارقان ایشیب تسمه قیلیب بیر-بیریگه باغلشنی بویوردیم. هر ایکّیته ارابه اؤرته‌سیگه آلتی-یئتّی تؤره (قلقان) قؤییله‌دی. میلتیقلیلر شو ارابه و تؤره-قلقانلر آرتیده توریب، میلتیق آته‌دیلر. بو قوراللرنی تیارلش اوچون بیش آلتی کون شو ییرده قالیب کئتدیک.

اوشبو اسباب و قوراللر تیار بؤلگنیدن سؤنگ بیز بیکلر و بیلیمدان سره ییگیتلرنی چقیریب، عمومي کینگش اؤتکزدیک. پانی‌پت- بوتون بیر شهر. اونینگ محله و اویلری کؤپ، بیر تامانیمیزده اطرافده‌گی محله و اویلر بؤلسه، ایکّینچی طرف ارابه و قلقانلر بیلن تؤسیله‌دی، میلتیقلی و پیاده‌لر ارابه و قلقان آرتیگه جایلشتیریله‌دی، دیگن فکرده تؤخته‌دیک.

شو قرارگه کئلیب، بیز جؤنب کئتدیک. بیر منزل اؤتیب، جمادی‌الآخر آیی‌نینگ سؤنگیده، پنجشنبه کونی پانی‌پت‌گه ییتیب کئلدیک. اؤنگ طرفیمیزده شهر و محله‌لر جایلشگن. آلدیمیزگه تیار بؤلگن ارابه و قلقانلر قوییلدی. چپ طرف و ینه بعضی ییرلرده خندقلر قَزیب، شاخلردن تؤسیقلر کؤتردیک. هر بیر اؤق آتیمی (مِیلتیقلیلر گروهی) اؤرته‌سیده یوز-یوز ایلّیک آت چیقه‌آله‌دیگن جای قالدیریلدی. عسکرلرنینگ بعضیلری ترددلنیب واهمه‌گه توشدیلر. قؤرقوو و واهمه‌گه توشیش اؤرینسیز دیر. تنگری نیمه‌نی‌که ازلدن تقدیرگه بیتگن بؤلسه، اوندن باشقه‌سی بؤلمه‌یدی. اما اولرنی هم عیبلب بؤلمه‌یدی. اولرنینگ هم تشویشگه توشیشگه حقلری بار. چونکه وطنیدن ایکّی-اوچ آیلیک یؤلنی باسیب کئلیب، بیگانه قوم بیلن اوروشگه کیریشگن ایدیلر. نه بیز اولرنینگ تیلینی بیله‌میز، نه

اولر بیزنینگ تیلیمیزنی بیله‌دیلر.

پرپشان جمعی و جمعی پرپشان،

گرفتار قومی و، قومی عجایب.

دشمن عسکرلری‌نینگ سانی عینِ پیتده بیر لک- یوز مینگ کیشیگه پیتردی. اوزی و امیرلریده بیر-ایکّی مینگته‌گه یقین فیللری بار، دپییشردی. آته-باباسیدن قالگن خزینه‌نینگ همه‌سی قۆلیده نقد ایدی. هندوستان‌ده شونده‌ی عادت بار: اگر شونده‌ی اوروشلر روی بپرگودپک بۆلسه، بپلگیلنگن مدت اوچون پولگه نوکر یاللنیله‌دی. یاللنیگن کیشیلرنی "بدهَندی" دپب اته‌یدیلر. اگر سلطان ابراهیم شونده‌ی فکرگه کپلسه، یوزمینگ، ایکّی یوز مینگته نوکرنی هم یالله‌ی‌آلردی. تنگری تعالی بیزنی یارله‌قه‌دی، او نه نوکرلرینی راضی قیله‌آلدی، نه خزینه‌سینی اولشه آلدی. طبیعتیده بخیللیک غالب کپلگن آدم قنده‌ی قیلیب ییگیتلرینی راضی قیله‌آله‌دی. اۆزی پول ییغیشگه بپحد بپریلگن، تجربه‌سیز، غۆر بیر ییگیت ایدی. اونینگ نه کپلیشی و توریشیده سرانجاملیک، نه یوریشی و اوروشیده غیرت-اشتیاق بار ایدی.

پانی‌پت‌ده عسکرلرنینگ یان-اطرافیگه ارابه و شاخلردن تۆسیق یَسَب، خندقلر قَزیب استحکام قوره‌یاتگن پَیتیمیز درویش محمد ساربان:

-«بونده‌ی احتیاطکارلیک بیلن حمایه‌لنه‌یاتگنیمیزده او بیزگه قرشی کپلیشگه قنده‌ی امکان تاپه‌دی»، دپب ایتدی.

- سپن بولرنی اوزبپک خان و سلطانلریگه اۆخشه‌تیپسنمی؟- دپب جواب بپردیم. سمرقندنی تشلب چیقیب، حصارگه کپلگنیمیزده، اۆزبپک‌نینگ برچه خان و سلطانلری ییغیلیب، بیزنینگ اوستیمیزگه بیرلشیب، باستیریب کپلیش نیتیده دربنددن اۆتدیلر. بیز بوتون لشکر و مۆغول‌نینگ کۆچ-کۆرانی و مالللرینی محللرگه یشیریب، کۆچلرنی تۆسیب قۆیدیک. یوریش-توریش‌نینگ حساب-کتابینی آلگچ، خان و سلطانلر حصارنی حمایه‌لش اوچون حیات-مماتیمیزنی تیککنیمیزنی کۆردیلر. حصار اوستیگه کپلیشگه کۆزلری پیتمه‌ی،

چغانیان اطرافیده جایلشگن نَوَنداک‌دَن‌آق آرتلریگه قَیتیب کپتدیلر. بولرنی سپن اولرگه اۆخشتمه، بولر حربی ایشنی و اوروشیش قوراللرینی قه‌یپردن بیلسینلر.

تنگری بیزگه کۆمک بپردی، همه‌سی مپن ایتگندپک بۆلدی. پانی‌پته اۆتگن یپتّی-سکّیز کون مابینیده آدملریمیزدن آز-آزدن باریب، اولرنینگ دایره‌سیگچه یقینلشیب، کۆپ‌سانلی دشمنگه اۆق آتردیلر و باش کپسیب کپلتیرردیلر. دشمن اپسه نه جاییدن قۆزغَلدی، نه حمله قیلدی. کپین بیزگه خیرخواه هندوستانلیک بپکلرنینگ مصلحتیگه عمل قیلیب، مهدي خواجه، محمدسلطان میرزا، عادل سلطان، خسرو، شاه میر حسین، سلطان جنید برلاس، عبدالعزیز میرآخۆر، محمدعلی جنگ-جنگ، قوتلوق‌قدم، ولی خازن، محب علی خلیفه، محمد بخشی، جانی‌بپک و قاره‌کۆز باشچیلیگیده تۆرت-بپش مینگ کیشینی تونگی هجومگه یوباردیک. کپچ کیریب قالگنی باعث یخشیلب کپلیشیب آلالمه‌ی، ترقه‌لیب کپتیب، بیرار ایش قیلالمه‌دیلر. تانگ آتیب، کون یاریشگونچه، اولر دشمن دایره‌سی نینگ یقینیده اپکنیده، دشمن ناغاره‌لرینی چَلیب، فیللری بیلن صف تارتیب چیقدی. گرچه بیزنیکیلر بیرار ایش قیلالمه‌گن بۆلسه‌لر هم، شونچه کۆپ کیشی بیلن اوروشیب، بیرار کیشینی یۆقاتمه‌ی، ساغ-امان چیقدیلر. محمد علی جنگ -جنگ‌نینگ آیاغیگه اۆق تپگدی. جراحتی خوفلی بۆلمسه-ده، اوروش کونی او جنگگه یره‌مه‌دی.

بوندن خبر تاپیب، مپن همایون‌نی عسکرلری بیلن بیر-بیر یریم کوروه آلدینگه-دشمن قرشیسیگه یوباریب، اۆزیم قالگن جنگچیلر بیلن صف تارتیب چیقدیم. تونگی هجومگه کپتگنلر کپلیب همایون‌گه قۆشیلدیلر. دشمن آدملری آلدینگه قره‌ب، بیز هم آرقه‌گه قَیتیب، تۆخته‌دیک. شو کپچه اۆرده‌ده غلطی (یالغانده‌کم) غوغا کۆتریلدی. ایلگری بونده‌ی شاوقین-سوران کۆرمه‌گن کیشیلر قۆرقوو و وهیمه‌گه توشیب قالدیلر. بیر آز وقت اۆتگچ، شاوقین باسیلدی.

رجب آیی‌نینگ سکّیزینچیسیده، جمعه کونی بامداد نمازی چاغی ساقچیلردن دشمن‌نینگ صف تارتیب کپله‌یاتگنلیگی حقیده خبر کپلدی. بیز ینه ساووتلرنی کییب،

قوراللنیب آتلندیک. اؤنگ قناتده همایون، خواجه کلان، سلطان محمد دؤلدای، هنـدوبپک، ولی خازن و پیرقولی سیستاني توردیلر. چپ قناتده محمـد سـلطان میـرزا، مهـدي خواجـه، عادل سلطان، شاه میرحسین، سلطان جنید برلاس، قوتلوق‌قدم، جانی‌بپک، محمد بخشـی و شاه حسین یارک مؤغول غانچی توردیلر.

مرکزنینگ اؤنگ طرفیگه چین تیمور سلطان، سلیمان میـرزا، محمـدي کؤکَلـداش، شـاه منصور برلاس، یونس علی، درویش محمد ساربان و عبدالله کتابـدار قؤییلـدی. مرکزنینـگ چپ طرفیگه خلیفه، خواجه میرمیران، احمدي پروانه‌چی، توردی‌بپـک، قؤچپـک، محـب علی خلیفه و میرزابپک ترخان قؤییلدی. ایراوول[۹]گه خسرو کؤکَلداش و محمد علـی جنـگ-جنگ یپتکچی بؤلدیلر. عبدالعزیز میرآخؤرنی طرحگه (یاردمچی بؤلینمه‌گه) باشلیق قیلیـب تعیینله‌دیک. اؤنگ قنات‌نینگ چپتیگه ولی قیزیل و ملک قاسم بابا قشقه‌نی مؤغـوللری بـیلن تؤلغامه[۱۰]گه صفله‌دیک. چپ قنات چپتیدن قراکؤزی، ابوالمحمد نَیزه‌باز، شیخ جمال بـرین، مهـدي و تپنگریقـولی پیشـه‌غی مؤغـولنی تؤلغامه‌گـه صـفله‌دیک. دشـمن عسـکرلری یقینله‌شیشلری بیلن بو ایکّی بؤلک تؤلغامه اؤنگ و چپ طرفلردن دشمن‌نینگ آرقـه طرفیگـه ایلنیب اؤتیب آله‌دی. دشمن‌نینگ قاره‌سی کؤرینگنده عسکرلرنینگ کتّه قِسمی اؤنگ قناتگـه قـره‌ب کپلـه‌یاتگنینی کؤردیـک. شـو باعـث یـاردمچی بؤلینمه‌گـه باشـچیلیک قیلـه‌یاتگن عبدالعزیزنی اؤنگ قناتنی مستحکملش اوچون یوباردیک.

اوزاقدن قاره‌سی کؤرینگن سلطان ابراهیم‌نینگ قؤشینی هیچ یپرده تؤخته‌مه‌ی تپزلیک بیلن بیزگه قره‌ب کپله‌وپردی. یقینراق کپلگچ، اولرگه قـاره‌میز کؤرینـدی. بیزنینـگ صـف تارتیـب، جنگگـه شَـی تـورگنیمیزنی کؤریـب، اولـر نیمـه قیلیشـلرینی بیلمـه‌ی ترددلَنیـب قالـدیلر. اپسنکیره‌ب، توریشنی هم، کپلیشنی هم بیلمه‌ی، نه جاییده تورالدی، نـه اوّلگیـدپک تپزلیـک

۹-ایراوول- عسکرنینگ ایغاقچیلیک خدمتینی قیلیب، آلدینده باره‌دیگن قِسمی

۱۰- تؤلغامه ــ دشمن صفی‌نینگ ایکّی یانیده ترتیبسیز هجوم قیلیب، شاشیریش تاکتیکی.

بیلن تؤخته‌مسدن ایلگریلشنی اؤیله‌دی.

تؤلغامه‌گه تعیینلنگن عسکرلرگه اؤنگ و چپ قؤلدن دشمن‌نینگ آرقه تامانیگه اؤتیب، اؤق آتیب اوروش باشلشلری، اؤنگ و چپ قناتلرده‌گیلر هم دشمن بیلن آلیشیشلری اوچون فرمان بؤلدی. تؤلغامه‌ده‌گیلر دشمن آرقه‌سیگه اؤتیب، اؤق آته باشله‌دیلر. چپ قناتده‌گی مهدي خواجه جنگنی همه‌دن آلدین باشلب یوباردی. مهدي خواجه‌گه قرشی بیر تؤده عسکر بیر فیل بیلن باستیریب کیلدی. مهدي خواجه‌نینگ آدملری کؤپ اؤق یاغدیریب، اولرنی چپکینیشگه مجبور قیلدی. چپ قناتگه مرکزدن احمدي پروانه‌چی، توردی‌بیک قؤچبیک و محب علی خلیفه یاردمگه یوباریلدی. اؤنگ قناتده هم جنگ باشلَنیب کیتدی.

محمدعلی کؤکَلداش، شاه منصور برلاس، یوسف علی و عبدالله‌گه مرکز قؤشینی آلدیده توریب جنگ باشلش بویوریلدی. استاد علیقولی هم مرکز قؤشینی آلدیده توریب فرنگی میلتیقدن آتدی. مصطفی تؤپچی هم مرکزي قؤشین‌نینگ چپ قناتیده‌گی ارابه اوستیده‌گی ضربزندن[۱۱] یخشی ضربلر ببردی. اؤنگ قنات، چپ قنات، مرکز و تؤلغامه‌ده‌گیلر دشمننی هر طرفدن اؤره‌ب آلیب، اوستیگه اؤق یاغدیریب، جنگنی یوره‌کدن قیزیتدیلر. دشمن اؤنگ و چپ قناتلرگه بیر-ایکّی مرته قیسقه-قیسقه حملەلر هم قیلدی. بیزنینگ جنگچیلریمیز اولرنینگ اوستیگه اؤق یاغدیریب، ینه مرکز تامانگه سیقیب کیلدیلر. دشمن‌نینگ اؤنگ و چپ قناتی بیر ییرگه تؤپلَنیب قالیب، شو درجه‌ده تیقیلینچلیک حاصل بؤلدی که، نه آلدینگه یوریشگه، نه آرقه‌گه قاچیشگه یؤل تاپالدیلر.

آفتاب بیر نیزه بؤیی کؤتریلگنده اوروشنی تیزلشتیریشگه چقیریلدی. توشگچه جنگ دوام اپتدی. کون توشگه یپتگنیده دشمن یینگیلدی و یکسان قیلیندی. تنگری تعالی فضل و کَرَمی بیلن بونده‌ی قیین ایشنی بیزگه آسان قیلدی و شو قدَر کؤپسانلی لشکرنی یریم کونده ییر بیلن یکسان قیلدی. فقط ابراهیم یانیده‌گی بیر جای‌نینگ اؤزیده بیش-آلتی مینگ کیشی

۱۱- ضربزن- تؤپگه اؤخشه‌ش قورال.

اؤلدیریلدی. باشقه پیرلرلرده اؤلگنلرنینگ سانینی اؤن‌بش-اؤن آلتی مینگ کیشی، دپب تخمین قیلدیک. کپینراق، آگره‌گه کپلگنیمیزده، هندوستانلیکلردن اپشیتیشیمیزچه، اوشبو جنگده قیرق -اپلّیک مینگ کیشی هلاک بؤلگن اپکن.

دشمننی پینگگچ، آرتیدن کوزه‌تیب باریب، آتلریدن پیقیتیب آلدیک. عسکرلریمیز آتدن توشیریلگن امیر و پیگیتلرنی آلیب کپله‌باشله‌دیلر. تؤده‌تؤده فیللرنی فیلبانلری کپلتیریب ساوغه قیلدیلر. ابراهیم‌نی جنگ میدانیدن چیقیب کپتگن، دپب اؤیلب، مخصوص قؤشینده‌گی قِسم تای میرزا، بابا چوهره و بوجکه باشچیلیگیده‌گی کیشیلرنی دشمن آرتیدن ایزمه-ایز یوباردیک. تپزده قوویب پیتیب، آگره‌گه بارگونیچه اونی قؤلگه آلیشلرینی تعیینله‌دیم.

ابراهیم اؤرده‌سی‌نینگ ایچی بیلن اؤتیب، اونینگ کیچیک حویلیسی-توررجای و اویلرینی ایلَنیب چیققچ، بیر قاره‌سوو یاقه‌سیگه توشدیک. عصر نمازی پیتی خلیفه‌نینگ قه‌یین اوکه‌سی طاهر طبري، سلطان ابراهیم‌نینگ جسدینی جوده کؤپ اؤلیکلر ایچیدن تَنیب قالیب، باشینی کپلتیردی.

شو کونیاق همایون میرزا، خواجه کلان، شاه منصور برلاس، یونس علی و عبدالله، ولی خزینه‌چینی تپزده باریب، آگره‌نی قؤلگه کیریتیب، خزینه‌نی اپگللشلرینی تعیینله‌دیم.

مهدي خواجه، محمد سلطان میرزا، عادل سلطان، سلطان جنید برلاس و قوتلوق‌قدم‌نینگ سفر انجاملرینی آلیب کپته‌یاتگن گروهدن اجره‌لیب، ایلدَملب دهلی قؤرغانیگه کیریب، او پیرده‌گی خزینه‌نی اپگللب سقلشلریگه قرار قیلدیک.

اپرته‌سی کونی تانگده بیر کوروه یؤل یوریب، آتلرگه دَم پیریش اوچون جوون یاقه‌سیگه توشدیک. ایکّی کپچه شو پیرده قالیب، سه‌شنبه کونی شیخ نظام اولیانینگ مزارینی طواف قیلیب، دهلی‌نینگ رؤپه‌ره‌سیده-جوون قیرغاغیده تؤخته‌دیک. اوشبو چارشنبه کپچه‌سی‌یاق دهلی قؤرغانینی سَیر قیلیب، تون‌بؤیی اؤشه پیرده قالیب، اپرته‌سی-چارشنبه کونی خواجه قطب‌الدین‌نینگ مزارینی طواف قیلیب، سلطان غیاث‌الدین بلبن و سلطان علاءالدین خیلجي‌نینگ مقبره، عمارتلری و مناره‌سینی، غازی شمسي، غازی خاص‌نی، سلطان بهلول

و سلطان سکندر مقبره‌لری و باغلرینی سَیر قیلیب، اۆرده‌گه قَیتیب، کپمه‌گه کیریب، عرق ایچیلدی. ولی قیزیل‌گه دهلی‌نینگ شیقدارلیگی[۱۲]نی تقدیم اپتیب، دوستنی دهلی ولایتیگه دیوان قیلدیم، بار خزینه‌نی مُهرلشنی و بوتون جوابگرلیکنی اولرنینگ ذمّه‌سیگه یوکله‌دیم.

پنجشنبه کونی بو جایدن کۆچیب، توغلیق‌آباد رۆپه‌ره‌سیگه-جوون قیرغاغیده توشدیک. جمعه کونینی اۆشه جایده اۆتکزدیک. مولانا محمود، شیخ زین و ینه اَیریم کیشیلر جمعه نمازیگه باریب، مپنینگ نامیمگه خطبه اۆقیتدیلر. فقیر و مسکینلرگه بیر آز پول ترقه‌تیب، قرارگاه‌گه کپلدیلر.

شنبه کونی او یپردن جۆنب، جایدن-جایگه کۆچیب، آگره‌گه یۆل آلدیک. مپن باریب توغلیق‌آبادنی سَیر قیلیب، قرارگاهگه قَیتدیم.

رجب آیی‌نینگ ییگیرمه ایکّینچیسیده، جمعه کونی آگره چپتیده جایلشگن سلیمان فرمولي‌نینگ اوییگه توشدیک. بو جای قۆرغاندن انچه اوزاق بۆلگنلیگی باعث اپرته‌سی کونی جلالخان جگهت‌نینگ اوییگه توشیلدی.

بیزدن ایلگریراق کپلگن همایون‌نی قۆرغانده‌گیلر، عذرلرینی ایتیب، ایچکریگه کیریتمبدیلر. بولر هم اپل‌نینگ بپ‌باشلیگینی اۆیلب، خزینه‌گه قۆل تپگیزمه‌سین، دپگن نیته بیز کپلگونچه آگره‌دن چیقه‌دیگن یۆللرنی قۆریقلب، کپلیشیمیزنی کوتیب توریبدیلر.

بِکرَم اَجیت هندو گوالیار راجه‌سی اپدی، اونینگ آته‌لری گوالیار ولایتیده یوز ییلدن آرتیق حکمرانلیک قیلگنلر. اسکندر گوالیارنی آلیش مقصدیده بیر نپچه ییل آگره‌ده قالیب کپتدی. کپین ابراهیم زمانیده اعظم همایون سپرواني انچه وقت یوره‌کدن کوره‌شدی و آخر-عاقبت، اونی صلح یۆلی بیلن آلیب، اونگه شمس‌آبادنی بپردی. سلطان ابراهیم‌نینگ اوستیگه اوروش باشلگنیده، بکرم‌اَجیت جهنمگه روانه بۆلدی. باله‌لری و عایله اعضالری آگره‌ده اپدی.

۱۲ـ شیقدارلیک ـ سالیق ییغووچیسی منصب، مالیه مأموری.

همایون آگره‌گه کېلگنیده بکرَم‌اَجیت‌نینگ عایله اعضـالری قاچیشـگه اورینـه‌دیلر و همـایون تعیینله‌گن کیشیلر اولرنی قۏریقلب توره‌دی، هُمایون هم اولرنینگ تَلَنیشلریگه یۏل قۏیمه‌دی. اۏز خواهشلری بیلن همایون‌گه گوهر و قیمت‌بها تاشلر سـاوغه قیلیبـدیلر، اولـر ایچیـده بیـر مشهور الماس بار ایدی‌که، اونی سلطان علاءالدین کېلتیرتیرگن ایکن. بـو المـاس شـونچه‌لر مشهورکه، بیر مُقَیِم (قیمت بېلگیلاوچی) اونینگ نرخینی بوتون دنیانینگ ایکّی یریم کونلیک صرف-خرجتلریگه تېنگ، دېب بهالبـدی. سـکّیز مثقـال چیقسـه کېره‌ک. مـېن کېلگنیمـده همایون اونی مېنگه ساوغه قیلدی، مېن ینه اونینگ اۏزیگه بغیشله‌دیم.

قۏرغـان ایچیـده‌گی تنیقلـی سـپاهیلردن ملکـداد کَرَنـي، مَلّـي سـوردوک و فېروزخـان مېواتي‌نینگ اعتباری بلند ایدی. بولرنینگ قیلگن حیله‌لری بیلینیب قالدی. سیاسـت قیلیـب، جزالشگه یوباریلدی. ملکداد کرني آلدینگـه چیقریلگنیـده بعضـی بیراولـر اونینـگ اوچـون یَلینیب-یالواردیلر.

آدملر او یاق-بو یاقله باریب، بیر مصلحتگه کېلگونلریچه آره‌دن تۏرت-بېش کون اۏتـدی. اولر خواهله‌گنلریدېک عنایت و شفقت کۏرسه‌تیب، برچه مـال-ملکینـی اۏزلریگـه قَیتریـب، جزادن آزاد قیلدیک. ابراهیم‌نینگ آته‌سیگه پېتّـی لکلیـک درآمـدی بـار ولایـت نقـد عنایـت قیلیندی. بېکلری‌نینگ هم هر بیریگه ولایتلر بېریلـدی. ابراهیم‌نینـگ آته‌سـی خـذمتکارلری بیلن چیقریلیب، اونگه آگره‌دن دریا بۏیلب بیر کوروه پستدن جای بېریلدی.

رجب آیی‌نینگ ییگیرمه سکّیزینچیسیده، پنجشنبه کـونی عصـر نمـازی چـاغی آگره‌گـه کیریب، سلطان ابراهیم‌نینگ منزلیده توشـدیک. تـۏقّیز یـوز اۏنینچـی (۱۵۰٤/۱۵۰۵) ییلـی کابل اېگللنگنیدن بویان هندوستان‌نی قۏلگه کیریتیشنی آرزو قیلردیم. گاه بېکلرنینـگ عقلـی ناقصلیگی، گاه آغه-اینیلریم‌نینـگ، قرینـداش-اوروغ‌نینـگ قۏللـب-قۏتّله‌مسـلیکلری باعـث هندوسـتان‌گه یوریشـگه اېریشـالمه‌گندیم. نهایـت، بونـده‌ی تۏسـیقلر قالمـه‌دی. بېـک و عملدارلریمدن هېچ کیم مېنینگ مقصدیمگه قرشی بیر سۏز ایتالمه‌دی.

تۏقّیز یوز ییگیرمه بېشینچی (۱۵۱۹) ییلی لشکر تارتیب، بجورنی کـوچ بـیلن ایکّـی-اوچ

گریده- بیر ساعتگه هم قالمَی آلیب، اپلینی قتل‌عام قیلیب، بپهره‌گه کپلدیک. بو پیرنی تالان- تاراج قیلمه‌دیک. اپلیگه مالی امان سالیب (مال بپرگنی عوضیگه خوفسیزلیگینی تأمینلب) تؤرت یوز مینگ شاهرخینی پول و مال حالیده آلیب، عسکر و بعضی نوکرلر سانیگه قره‌ب اولشیب، کابل‌گه قَیتیب کپلدیک.

اؤشه ییلدن تا تؤقّیز یوز اؤتّیز ایکّینچی (۱۵۲۶) ییلگچه هندوستان‌نی اپگللشگه یوره‌کدن کیریشیب، پیتّی-سکّیز ییل ایچیده بپش مرته قؤشین تارتدیک. بپشینچی سفر تنگری تعالی اؤز فضل و کرَمی بیلن سلطان ابراهیم‌دپک دشمننی قهرو عذابیگه آلیب یکسان اپتدی، هندوستان‌دپک کتّه مملکتنی بیزگه میسر قیلدی و بؤیسوندیردی.

حضرت رسول (پَیغمبریمیز حضرت محمد ص.ع.و.) زمانیدن شو کونگچه هندوستان‌گه بیز تاماندن فقط اوچ کیشی حاکم بؤلیب، اؤز سلطنتینی اؤرنتگن. اولردن بیرینچیسی سلطان محمود غازي بؤلیب، او و اونینگ اولادی هندوستان مملکتی سلطنت تختیده اوزاق مدت اؤتیردیلر. ایکّینچیسی سلطان شهاب‌الدین غؤري بؤلیب، اونینگ اؤزی، قوللری و اونگه تابع بؤلگن کیشیلر بو مملکتده کؤپ ییللر پادشاه‌لیک قیلدیلر. اوچینچیسی مپن من، لپکن مپنینگ ایشیم او پادشاه‌لرنینگ ایشیگه اؤخشه‌مه‌یدی. چونکه سلطان محمود هندوستان‌نی فتح اپتگن چاغیده خراسان تختی هم اونینگ قؤلیده اپدی، خوارزم و دارالمُرز سلطنتلری اونگه بؤیسونردی. سمرقند پادشاهی اونینگ قؤل آستیده اپدی. اونینگ قؤشینی ایکّی یوز مینگ بؤلمه‌سه هم، یوز مینگچه بار اپدی. بونینگ اوستیگه اونینگ دشمنلری راجه‌لر اپدی. بوتون هندوستان بیرته پادشاه‌نینگ قؤلیده اپمسدی. هر راجه بیر ولایتده اؤز پیرینی مستقل باشقرردی.

سلطان شهاب‌الدین غؤري خراسان سلطنتیگه اپگه‌لیک قیلمه‌گن بؤلسه هم، او پیر اکه‌سی سلطان غیاث‌الدین غؤري‌نینگ قؤلیده اپدی، "طبقات ناصري"ده کپلتیریلیشیچه، بیر سفر بیر یوز پیگیرمه مینگ حربی بیلن هندوستان‌گه قؤشین تارتگن اپکن. اونینگ دشمنلری هم رای و راجه‌لر بؤلیب، او پیتلری بوتون هندوستان بیر کیشی‌نینگ حکمرانلیگی آستیده اپمسدی.

بیز بیرینچی مرته بپهره‌گه کپلگنیمیزده بیر مینگ بپش یوز، کؤپی بیلن ایکّی مینگ کیشی

اېدیک. بېشینچی بـار کېلگنیمـده سـلطان ابراهیم‌نـی یېنگیـب، هندوسـتان مملکتینـی فـتح قیلـدیم. هندوسـتان‌گه یوریشـده هـېچ قچـان بونچـه لشـکر بـیلن کېلینمه‌گنـدی. نـوکر و خذمتکارلر، بوتون قۏشین بـیلن بیرگـه بۏلگنلرنینـگ سـانی اۏن ایکّـی مینـگ کیشـی دېـب رۏیخطگه آلیندی. مېنگه بدخشان، قوندوز، کابل و قنـدهار ولایتلـری بویسـونردی، امـا بـو ولایتلرگه سویه‌نیشدن فایده یـۏق اېـدی، عکسـینچه، بعضـی ولایتلـر دشـمنگه یقـین یېـرده جایلشگنلیگی باعث اولرگه جوده کۏپ یاردم بېریش لازم اېدی. بوندن تشـقری، مـاوراءالنهر ولایتلری اۏزبک خان و سلطانلری‌نینگ تصرفیده بۏلیب، اولرنینـگ لشـکری یـوز مینگته‌گـه یېتردی؛ اولر ازلي دشـمنیمیز اېـدی. هندوسـتان مملکتـی اېسـه ببهـره‌دن بهارگچـه افغـانلر تصرفیده بۏلیـب، اولرگـه سـلطان ابـراهیم پادشـاه‌لیک قیلـردی. حاکمیتی‌نینـگ کَتّه‌لیگیگـه قره‌گنده، لشکری‌نینگ حسابی ببش یوز مینگته بۏلیشی کېـره‌ک اېـدی. اۏشـه پیتـده اونینـگ بعضی امیرلری اونگه مخالفتده اېـدیلر. تنـیلگن لشـکری‌نینگ سـانی یـوز مینـگ کیشـیگه یېتردی. ایتیشلریچه، اۏزی‌نینگ و امیرلری‌نینگ مینگگه یقین فیلی بار اېدی. شـو حـالیمیز و کوچیمیز بیلن توکل قیلیب، اۏزبک‌دېک دشمننی یوز مینگ قری آرتده قالدیریب، کتّه قۏشین و ملک اېگه‌سی سلطان ابراهیم‌دېک پادشـاه بـیلن یوزمـه-یـوز کېلـدیک. توکلیمیزگـه یره‌شـه تنگری تعالی چېککن رنج و مشقتیمیزنی بېکار قیلمه‌ی، بونده‌ی کـوچلی دشـمننی مغلـوب قیلیب، هندوستان‌دېک کتّه مملکتنی آچیـب بېـردی. بونـده‌ی دولتنـی اۏزیمیزنینـگ کـوچ و قوّتیمیزدن دېب بیلمـه‌یمیز، بلکـه بـو فقـط تنگری‌نینـگ لطفـی و مرحمتیـدن دیـر. بونـده‌ی سعادتنی حرکت و اینتیلیشلریمیز طفیلی دېب اېمس، بلکه تنگری‌نینگ کرَم و عنایتیدن دیـر، دېب بیله‌میز.

هندوستان مملکتی-حدودی کېنگ، اهالیسی کۏپ، یېرلری سېرحاصل اۏلکه دیر. شرقی و جَنوبی، حتا غربی هم عمّانگه توته‌شیب کېتگن. شِمالیده بیر تاغ بار. هندوکش، کافرسـتان و کشمیر تاغلری بـیلن تـوتَش. شِـمالی-غربیـده کابـل، غزنـه و قنـدهار جایلشـگن. بوتـون هندوستان ولایتی‌نینگ پایتختی دهلی اېکن. سلطان شـهاب‌الدین غـۏري‌دن کېـین-سـلطان

فپروزشاه‌نینگ حکمدارلیگی سۆنگیگچه هندوستان‌نینگ کتّه قِسمی دهلی سلطانلری قۆل آستیده بۆلگن اپکن.

مپن هندوستان‌نی قۆلگه کیریتگن ییلی هندوستان‌ده بپشته مسلمان، ایکّیته کافر پادشاه حکمدارلیک قیلردی. گرچه تاغ و تۆقَیلرده کۆپ‌گینه کتّه-کیچیک رای و راجه‌لر حکمرانلیک قیله‌یاتگن بۆلسه-ده، بیراق اوشبولر معتبر و مستقل اپدیلر. بیرینچیسی، افغانلر اپدی که، پایتخت دهلی اولرنینگ قۆلی آستیده اپدی. اولر بپهره‌دن بهارگچه بۆلگن حدودنی اپگللگندیلر. بپهره‌دن بهارگچه اولرنینگ قۆلیده اپدی. جانپور افغانلردن بورون سلطان حسین شرقی‌نینگ قۆلیده اپدی. بو جماعه‌نی هندوستانلیکلر "پوری" دپب اته‌یدیلر. بولرنینگ آته‌لری سلطان فپروزشاه و اونینگ سلطانلری قاشیده ساقیلیک قیلیشگن. فپروزشاه‌دن کپین جانپور مملکتیگه حکمدارلیک قیلگنلر.

دهلی او پیتلر سلطان علاءالدین‌نینگ قۆلیده اپدی. بو طبقه سیدلردن دیر. تپموربپک دهلینی آلگنیده دهلی حکومتینی بولرنینگ آته‌لری قۆلیگه بپریب کپتگن اپدی. سلطان بهلول لۆدي افغان و اونینگ اۆغلی سلطان سکندر (اسکندر) پایتخت شهر دهلی و پایتخت شهر جانپورنی قولگه کیریته‌دیلر. هر ایکّی پایتخت بیر پادشاهلیککه تپگیشلی بۆلیب قالدی.

ایکّینچیسی گوجرات‌ده‌گی سلطان مظفر اپدی. سلطان ابراهیم اوستیدن غلبه قیلیشیمیزدن بیر نپچه کون بورون عالمدن اۆتدی. شریعتگه قتّیق عمل قیله‌دیگن پادشاه اپدی. علمگه طالبلیگی بار اپدی، حدیث مطالعه قیلردی، همیشه قرآننی کۆچیرردی. بوطبقه‌نی تانکلر دپب اتشردیلر. بولرنینگ آته‌لری هم سلطان فپروزشاه و اونینگ سلطانلریگه ساقیلیک قیلیشگن. فپروزشاه‌دن سۆنگ گوجرات ولایتینی باشقرگنلر.

اوچینچیسی دکن‌ده‌گی بهمنیلر اپدی. بیراق شو کونلرده دکن سلطانلریده نه کوچ، نه اعتبار قالگندی. برچه ولایتلرینی کتّه بپکلر اۆز قۆللریگه آلگندی. حکمدارلرگه بیرار نرسه کپره‌ک بۆلیب قالسه، بپکلردن سۆره‌ب آلیشردی.

تۆرتینچیسی-سلطان محمود ملو ولایتیده، بو ولایتنی مَنداو هم دپب اته‌یدیلر، حکمدار

ایدی. بو طبقه‌نی خیلجیلر دییشه‌دی. رنا سَنگا کافر بولرنی باسیب، ولایتی‌نینگ کَتّه قِسمینی قۆلگه کیریتدی. اولر انچه ضعیفلَشیب قالگندیلر. بولرنینگ آته‌لری هم فیروزشاه قۆلیده اۆسگن. او اۆتگَنیدن سۆنگ مَلوَه ولایتینی ایگللگندیلر.

بیشینچیسی بنگاله ولایتیده‌گی نصرتشاه ایدی. آته‌سی بنگاله‌ده پادشاه بۆلگن ایدی، سید ایدی و سلطان علاءالدین لقبینی آلگندی. نصرتشاه‌گه سلطنت میراث بۆلیب تیککن ایدی. بنگاله‌ده قیزیق بیر عادت بار ایدی: سلطنت کمدن کم حاللرده میراث بۆلیب اۆتردی. پادشاهی‌نینگ معین بیر تختی بۆله‌دی. هر بیر امیر، وزیر و منصب ایگه‌لری اوچون هم انیق بیر-جای بیلگیلب قۆییلگن. بنگال خلقی اوچون اۆشه تخت و جایلر معتبر حسابلنه‌دی. هر بیر بیرگه بۆیسونووچی، اطاعت ایته‌دیگن عسکر و خدمتکارلر همه‌سی بیلگیلب قۆییلگن. پادشاه‌نینگ کۆنگلی تیله‌سه، او خواهله‌گن کیشیسینی بیراونینگ بیریگه اۆتکزیشی، او بیرده‌گی نوکر و خدمتکارلر هم پادشاه ایسته‌گن اۆشه آدم‌نینگ اختیاریگه اۆتیشی ممکن. بو حتا پادشاه‌نینگ تختیگه هم تیگیشلی دیر. کیم‌که عملده‌گی پادشاه‌نی اۆلدیریب، تختگه چیقیشگه امکان تاپسه، اۆشه پادشاه بۆله‌دی. امیر، وزیر، برچه عسکرلر و خلق اونگه اطاعتده بۆلیب، بۆیسونه‌دیلر. اونی اوّلگی پادشاه‌لریدیک حکمدار و فرمان بیروووچی دیب بیله‌دیلر. بنگال خلقی: «بیز تخت‌نینگ حلالخۆریمیز (تختگه بۆیسونه‌میز). تختگه کیم چیقسه، بیز اۆشنگه بۆیسونه‌میز و فرمانلرینی بجره‌میز»،-دییدی. چونکه نصرتشاه‌نینگ آته‌سی سلطان علاءالدین‌دن ایلگری بیر حبشي پادشاهینی اۆلدیریب تختگه چیقدی و بیر مدت حکمرانلیک قیلدی. سلطان علاءالدین‌دن کیین تخت میراث یۆلی بیلن اونینگ اۆغلی (قۆلی)گه اۆته‌دی و او پادشاه بۆلدی.

بنگاله‌ده ینه بیر عادت بار: کیم‌که تختگه چیقسه، اوّلگی پادشاه‌نینگ بایلیگینی صرف و خرج قیلیشنی مطلقا عیب، اویت حسابله‌گن. خزینه تۆپلشنی خلقی‌نینگ آلدیده‌گی فخر و مقتاوگه سزاوار ایش، دیب بیلیشگن. ینه شونده‌ی عادت بارکه، خزینه، آتخانه، مملکت پادشاهی‌نینگ جمعی کۆچ-کۆرانی (لش-لوشلری) اوچون کیته‌دیگن خرجتلر قدیمدن

بیلگیلب قۆییلگن معین ولایت و تومنلردن توشه‌دیگن درآمدلر حسابیدن قاپلنه‌دی؛ بو درآمدلر باشقه مقصدلر اوچون صرف اېتیلمه‌یدی.

اولوغ، معتبر، کتّه لشکر و ولایتلرگه اېگه بۆلگن مسلمان پادشاهلر منه شو اېسگه آلگنیمیز بېش پادشاه بۆلدی.

کافرلردن ولایت و لشکری‌نینگ کۆپلیگیگه کۆره، اېنگ کتّه پادشاه بو بیجه‌نگَر راجه‌سیدور. ینه رنا سَنگا بۆلیب، او اۆزی‌نینگ جسارتی و قیلیچی بیلن یقین‌گینه‌ده شهرت تاپدی. اونینگ اساسي حکمدارلیک قیله‌دیگن ییری چیتۆر بۆلیب، مَنداو سلطانی سلطنتی ضعیف لشگن پیتده رنا سَنگا اونگه تېگیشلی رَنتَنبۆر، سارنکپۆر، بَهِلسَن و چندېری کبی ولایتلرنی اېگللب آلدی.

تۆقّیز یوز اۆتّیز تۆرتینچی ییلی‌تنگری تعالی‌نینگ مهربانچیلیگی بیلن مېن بېش-آلتی مینگ لشکری بۆلگن رنا سَنگانینگ اولوغ و آبرۆلی کیشیسی مېدني‌نینگ قۆلیدن بیر نېچه گری (دقیقه) ایچیده اوزاق ییللردن بویان اوروش مملکتی (اوروشقاق دولت) بۆلگن چندېری‌نی کوچ بیلن آلیب قۆیدیم. کافرلرنی قتل‌عام قیلیب، بو ییرنی اسلام دولتیگه ایلنتیردیم. اونینگ شرحی کېینراق بیان قیلینه‌دی.

ینه هندوستان نینگ یان-اطرافیده کۆپ‌گینه رای و راجه‌لر بۆلیب، اولر نینگ بعضیلری اسلامگه تابع، بعضیلری اوزاقراقده جایلشگنیدن یا که مستحکم حمایه‌لنگنلیگیدن اسلامي حکمدارلر گه بۆیسونمه‌یدیلر.

هندوستان بیرینچی، ایکّینچی و اوچینچی اقلیمده جایلشگن دیر. او تۆرتینچی اقلیمگه کیرمه‌یدی. جوده عجایب مملکت دیر. بیزنینگ ییرلرگه سالیشتیرگنده مطلقا اۆزگه بیر عالم. تاغ و دریالری، اۆرمان و صحرالری، شهر و ولایتلری، حیوان و اۆسیملیکلری، آدملری و تیلی، یامغیری و شمالی- همه‌سی باشقه‌چه، بیزنیکیگه اۆخشه‌مه‌یدی. کابل طرفیده‌گی ایسّیق ولایتلر قَیسی دیر جهتلری بیلن هندوستان‌گه اۆخشب کېتسه-ده، بعضی جهتلری مطلقا فرق قیله‌دی. سیند دریاسیدن اۆتیلیشی بیلن ییرو سوولر، درخت و تاشلر، آدملر،

یۆللر، عادتلر-همه-همه‌سی فقط هندوستان‌نینگ اۆزیگه خاص دیر. هندوستان شمالیده‌گی تاغ حقیده اوّل اپسله‌تیب اۆتیلگندی. سیند دریاسی‌نینگ او طرفیده کشمیرگه تابع ولایتلر جایلشگن. گرچه حاضرگی پیتده بو تاغده‌گی پکلي و شهمنگ کبی کۆپ‌گینه ولایتلر کشمیرگه بۆیسونمسه‌لرده، اوّللری کشمیرنینگ بیر قِسمینی تشکیل اپتگن. کشمیردن کپین کپله‌دیگن بو تاغده نهایتده کۆپ قبیله و خلقلر، تومن و ولایتلر بار. بو تاغ اهالیسی بنگاله‌گچه، حتا محیط دپنگیزی قیرغاقلریگچه زیچ جایلشگن. هندوستان‌نینگ بو قِسمی حقیده کۆپ سوریشتیریب بیلیشگه حرکت قیلدیک، بیراق هپچ کیم اولر حقیده تۆغری معلومات بپرالمه‌دی. ایتیشلریچه، بو تاغ خلقینی "کس"[13] دپب اَتَشرکن. مپنینگ خَیالیمگه شونده‌ی فکر کپلدی: هندوستانلیکلر "شین" (حرفی)نی "سین" دپب تلفظ قیله‌دیلر. بو تاغده اعتبارگه مالک شهر کشمیر بۆلیب، اوندن باشقه شهر حقیده هپچ گپ یۆق. شو سببلی کشمیرنی "کسمیر" دپب اته‌گنلر.

بو تاغ اپلی نینگ مالی- مُشک، دپنگیز قۆتاسی، زعفران، قورغاشین، مس دیر. هند خلقی بو تاغنی سَوه‌لَک پَربَت دپب اته‌یدی. هند تیلیده "سَوَه"-چارک، "لک"- یوز مینگ، "پربت" - تاغ، یعنی "چارک و یوز مینگ تاغ"- بیر یوزپیگیرمه بپش مینگ تاغ کپلیب چیقه‌دی. بو تاغلرده قار اپریمه‌یدی. هندوستان‌نینگ لاهور، سَهریند و سنبَل کبی بعضی ولایتلریدن بو تاغلرده‌گی قار آقریب کۆرینه‌دی. اوشبو تاغنی کابل‌ده هندوکش دپب اته‌یدیلر. بو تاغلر کابل‌دن شرق تامانگه قره‌ب چۆزیلیب باریب، بیر آز جَنوبگه بوریلگن. اونینگ جَنوبیده‌گی پیرلرنینگ همه‌سی هندوستان دیر. "کس" دپب اتلگن نامعلوم خلق جایلشگن بو تاغ‌نینگ شِمالی تبت[14] ولایتی دیر.

جوده کۆپ دریالر شو تاغدن باشله‌نیب، هندوستان‌نی آره‌لب آقیب اۆته‌دی. اوشبو تاغدن چیققن آلتی دریا: سیند، بَهات، چَناب، رَوي، بیه و سَتلَج سَهریننددن شِمال طرفگه قره‌ب

13 .Kas
14 .Tibat

آقیب باره‌دی. مولتان اطرافیگه بارگنده بو سوولر قؤشیلیب، بیر ییرگه قوییله‌دی و اونی اینـدی سیند دیب اته‌یدیلر. سیند غرب تامانگه آقیب تَتّه ولایتیدن اؤتگـچ، باریـب عمـان دریاسـیگه قوییله‌دی. بو آلتی دریادن باشقه ینه: جوون، ره‌پت، گؤمتي، گگَر، سرا، گنـده‌ک و ینـه کـؤپ دریالر بؤلیب، اولرنینگ همه‌سی گَنگ دریاسیگه قوییله‌دی و اولر هم گَنگ دیب اتلـه‌دی. بـو دریا شرققه قره‌ب آقیب، بنگاله ولایتی ایچیدن اؤتیـب، محـیط عمانیگـه قوییلـه‌دی. اوشـبو برچه دریالرنینگ منبعی سَوَه‌لَک پَربَت تاغلریده جایلشگن. ینه هندوستان‌نینگ هـیچ قچـان قار بؤلمه‌یدیگن تاغلریدن چیقه‌دیگن چَنبَل، بَنَس، بیتوي و سؤن کبی دریالری بارکه، اولر هم گَنگ دریاسیگه قؤشیله‌دی.

هندوستان‌ده باشقه تاغلر هم بار. شو جمله‌دن، بیـر تـاغ توشـگن بؤلیـب، او شِـمالدن جَنوبگه قره‌ب چؤزیلگن. بو تاغ دهلی ولایتیده فیروزشاه‌نینگ جهاننمـا نـاملی عمارتیـدن باشلنه‌دی. بو عمارت بیر بؤلک اونچه بلنـد بؤلمـه‌گن تـاغ اوسـتیده قـوریلگن. بـو ییـردن اؤتگچ، دهلی اطرافیده او ییر-بو ییرده بؤلک-بؤلـک، تاشـقایه‌لی کیچیـک-کیچیـک تـاغلر کؤرینه‌دی. مبوات ولایتیگه ییتگنده بو تاغلر کتّه‌لشه‌دی. مبوات‌دن اؤتیب بَینه[۱۵] ولایتیگچه چؤزیله‌دی. سبکری، بَریی و دؤلپور تاغلری هم اوشبو تاقته توته‌شیب کبتمه‌گن بؤلسـه-ده، منه شو تاغ تیزمه‌سیگه کیره‌دی. گَلیور دیـب اتشـه‌دیگن گوالیـار تـاغلری هـم اوشـبو تـاغ شـاخابچه‌لریدن. رَنتَنبـؤر، چیتـؤر، منـداو و چنـدیری تـاغلری هـم شـو تـاغ تیزمه‌سـیگه تیگیشلی. بعضی جایلرده تاغ تیزمه‌سی ییتّی-سکّیز کوروه مسافه‌گچه بیر-بیریدن اوزیلیـب قالگن. بو تاغلر پست، ییری قتّیق، تاشلی و جنگلزارلی تاغلر دیر. بو تـاغلرده هـیچ قچـان قار یاغمه‌یدی. هندوستان‌ده‌گی اَیریم دریالرنینگ منبعی شو تاغلر دیر.

هندوستان ولایتلری‌نینـگ کتّـه قِسـمی تیکیسـلیکده جایلشـگن. گرچـه هندوسـتان‌ده شونچه کؤپ شهر و ولایتلر بؤلسه هم، هیچ ییریده آقر سوولر (نهرلر) یؤق دیر. آقر سووی

15 . Bayana

دریالر دیر، اَیریم جایلرده کؤلمک سوولر تؤپلنه‌دی.

ایریم شهرلرده اریق قزیب، سوو چیقریش امکـانیتی هـم بـار، امـا سـوو چیقرمه‌یـدیلر. بونینگ سببلری کؤپ: بیرینچیدن، اپکـین دلـه‌لری و بـاغلرینی سوغاریشـگه حاجـت یـؤق. کوزگی حاصل پشه‌کال یامغیری بیلن یپتیله‌دی. شونیسی قیزیق کـه، بهـارگی اپکینلـر یـامغیر بؤلمسه هم حاصل بپره‌دی. یاش نهاللرنی بیر-ایکّی ییلگچه چرخ یاردمیده یاکه چپلکده سوو تشیب پرورش قیله‌دیلر، اونـدن کپـین سوغاریشـگه حاجـت بؤلمه‌یـدی. بعضـی سـبزواتلر سوغاریله‌دی. لاهور، دیپالپور و سَهرینـد، اؤشه اطرافده‌گی یپرلر چرخ بیلن سوغاریله‌دی.

قودوق‌نینگ چوقورلیگیچه اوزونلیکده‌گی ایکّیته ارقاننی حلقـه قیلیـب اؤره‌یـدیلر، ایکّـی ارقان آره‌سیگه تیاقلر باغلب، او تیاقلرگـه کـؤزه‌لرنی محکمله‌یـدیلر. بـو کـؤزه‌لر محکملـنگن ارقاننی قودوق اوسـتیگه اؤرنـه‌تیلگن چرخگـه کییـدیره‌دیلر. چـرخ اؤقی‌نینـگ بیـر تامانیگـه ایکّینچی چرخنی باغله‌یدیلر، ایکّینچی چرخ‌نینـگ یانیگـه اؤقینـی تیـک قیلیـب اوچینچـی چرخنی اؤرنته‌دیلر. هؤکیز انه شو چرخنی ایلنتیرگنیده، اونینگ پرّکلری ایکّینچـی چرخ‌نینـگ پرّکلریگه کیریب، اوچینچی کؤزه‌لی چرخنی ایلنتیره باشله‌یدی. سوو توشـه‌دیگن پیرگـه نـاوه اؤرنه‌تیشیب، اوندن سوونی تورلی تامانگه آقیزه‌دیلر. ینه آگره، چندور، بَیَنه و شـو اطرافـده‌گی جایلرده پیرنی چپلک بیلن سوغاره‌دیلر. بو مشقتلی ایش، ناپاکلیگی هم بـار. قـودوق یانیگـه یاغاچ اَیریلرنی محکم اؤرنه‌تیب، اَیری‌نینگ آره‌سیگه غلتـک اؤرنتـه‌دیلر. اوزون ارقانگـه کتّـه چپلکنی باغلب، اونی غلتککه کیدیره‌دیلر. ارقان‌نینگ ایکّینچی اوچینی هؤکیزگه باغله‌یدیلر. بیر کیشی هؤکیزنی هَیده‌شی، ایکّینچیسی چپلکده‌گی سـوونی تؤکیشـی کپـره‌ک. هـر سـفر هؤکیز چپلکنی سوودن تارتیب، ینـه قَیته‌یاتگنیـده ارقـان اونینـگ سـییدیگی و اخلتـی بـیلن بولغنگن یؤل‌دن سودره‌لیب باره‌دی و ینـه قودوققـه توشـه‌دی. بعضـاً اپکینلرنـی سوغاریشـگه احتیاج بؤلسه، اپر-عیاللر کؤزه‌ده سوو تشیب، اونی سوغاره‌دیلر.

هندوستان‌نینگ شهر و ولایتلری جوده بپ‌صفا دیر. همه شهرلری، همه توررجـایلری بیـر خیل قوریلگن، باغلری دپوار بیلن اؤره‌لمه‌یدی. پیرلری‌نینگ اکثر قِسمی تپپ-تپکیس. بعضی

دریا و نهرلرنینگ قیرغاقلری بهار یامغیرلری طفیلی یوویلیب کپتگن که، او یپرلـردن یوریـب اؤتیش هم قیین. دله‌لری‌نینگ بعضی یپرلریده جنگلزارلری بار. بو یپرلرنینگ آدملری انـه شـو جنگلزارلرگه یشیرینیب آلیب، سالیق تؤلشدن باش تارته‌دیلر. هندوسـتان‌ده دریـالردن باشـقه آقر سوولر یؤق دیر. بعضی یپرلرده کؤلمک سوولر بار. شونچه کؤپ شهر و ولایتلـر قـودوقلر یاکه پشه‌کال (بهارگی) یامغیریدن ییغیله‌دیگن حوض سوولری بیلن کون کپچیره‌دی.

هندوستان‌ده بیرار موضع و کتّه قیشلاق‌نینگ، حتا شهرلرنینگ بوزیلیشی یاکه قوریلیشـی بیر زومده کپچه‌دی. اگر کتّه شهرلرده اوزاق وقت یشه‌گنلرگه او یپرنی تشلب کپتیش ضـرورتی توغیلسه، بیر-بیر یریم کونده او یپرده هپچ نرسه‌دن اثر-علامت قالدیرمـه‌ی قاچیـب قالـه‌دیلر. اگر اولر شهر قوریشنی اؤیله‌سه‌لر، اولرگه اریق قزیش، تؤغانگه حاجت یؤق. اپکینلری‌نینـگ همه‌سی للمی دیر. اپلی‌نینگ حسابی یؤق دیر. بیر تؤده‌سی ییغیلسـه-بیرتـه حـوض یـا بیرتـه قودوق قزه‌دی. اوی قوریش یاکه دپوار کؤتریش دپگن گپ‌نینگ اؤزی یـؤق. خـس و درختلـر سناقسیز. چَیله‌لر قوردیلرمی، درحال شهر یاکه قیشلاق تیاربؤلدی، دپیوپرینگ.

هندوستان‌ده فقط اؤشه یپرگه خاص حیوانلر ترقه‌لگن. یاووایی حیوانلردن بیری **فیـل** دیـر. هندوستانلیکلر اونی "هاتي" دپب اته‌یدیلر، او کلپي ولایتی‌نینگ چپگره‌لریده بؤله‌دی. اونـدن یوقاری-شرق تامانگه قرەب بارگن سری یاوایی فیللر کؤپراق اوچره‌یـدی. اؤشـه یپرلـردن فیـل توتیب کپلتیره‌دیلر. کورَره و منیکپورنینـگ اؤتّیـز-قیـرق جاییـده‌گی اهـالی فیـل آولـش بـیلن شغللنه‌دی. او یپرلیکلر حکومت محکمه‌سی آلدیده هر بیر فیـل اوچـون جـوابگر دیـر. فیـل اولکن و زیرک جانوار. نیمه دپسـه‌لر، توشـونه‌دی و نیمـه‌نی بویوریشسـه، بجـره‌دی. بهاسـی کتّه‌لیگی‌گه قرەب بپلگیلنه‌دی، اونی بؤییگه قرەب ساته‌دیلر. فیـل قنچـه کتّـه بؤلسـه، بهاسـی شونچه بلند بؤله‌دی. روایت قیله‌دیلرکه، بعضی آراللرده بؤیی اؤن قری کپله‌دیگن فیللر هم بار اپکن. بو یپرلرده تورت-بپش قریدن بلند فیللرنی اوچره‌تمـه‌دیک. فیـل فقـط خرطـومی بـیلن یپب-ایچه‌دی. خرطـومی بؤلمسـه، او یشـالمَیدی. خرطومی‌نینـگ ایکّـی یانیـده یوقـاریگی جَغیده ایکّیته کتّه تیشی بار. شو تیشلری کوچی بـیلن دپـوار و درختلرنـی ییقیتیشـی ممکـن.

اوروشیش و کوچ ایشله‌تیله‌دیگن هر قنده‌ی ایشنی شوتیشلری بیلن بجره‌دی. بو تیشلرنی عاج دیدیلر. هندوستانلیکلر بو تیشلرنی جوده قدرله‌یدیلر. فیل‌نینگ توکی بؤلمه‌یدی. هندوستان خلقی اوچون فیل‌نینگ اهمیتی کتّه. لشکرده‌گی هر بیر گروهگه (بؤلینمه، قِسمگه) البته بیر نچه فیل همراه بوله‌دی. فیل‌نینگ بعضی یخشی خصوصیتلری بار: او کتّه و تیزآقر سوولردن آغیر یوکنی آسانلیک بیلن کؤتریب اؤته آله‌دی. تؤرت یوز-بیش یوز کیشی تارته‌دیگن قازان ارابه‌سینی (تؤپ آرتیلگن ارابه‌نی) اوچ-تؤرتّه فیل بیِ‌ملال تارته‌دی. بیراق فیلگه جوده کؤپ یمیش کیره‌ک. بیرته فیل ایکّی تویه‌نینگ یمیشینی یییدی.

ینه هندوستان‌ده **کرک** (کرکیدون، کرگدن) ترقه‌لگن. او هم جوده اولکن جانوار دیر. کتّه‌لیگی اوچته هؤکیزگه تینگ کیله‌دی. بویبرلرده کرک فیلنی شاخی بیلن کؤتررمیش، دیب ترقلگن گیلر تؤغری بؤلمسه کیره‌ک. بورنی‌نینگ اوستیده بیرته شاخی بار، بیر قریچدن اوزونراق، ایکّی قریچگه یته‌دیگنینی اوچره‌تمه‌دیک. بیر کتّه شاخیدن کیمه شکلیده‌گی سوودن و بیرته نردنینگ ساقّه‌چه‌سی یَسه‌لدی. ینه اوچ-تؤرت اینلیک آرتیبدی. تیریسی جوده قلین بؤله‌دی. ترنگ یای بیلن ایپینی قؤلتیققچه تارتیب (قولاچکشلب) و یخشی مؤلجللب آتسه‌لر، جوده یخشی کیرسه، تؤرت اینلیک کیریشی ممکن. بیراق ایتیشلریچه، تیریسی‌نینگ اَیریم جایلریدن اؤق جوده آسان اؤترکن. ایکّی قؤلی (آلدینگی آیاقلری) آلدیده و ایکّی بوتی (آرقه آیاغی) آلدیده قت-قت بورمه توشگن. اوزاقدن یاپیغ (جُل) یاپیب قؤیگندیک کؤرینه‌دی. باشقه حیوانلردن کؤره آتگه اؤخشش تامانلری کؤپراق. چونکه آت‌نینگ کتّه قارنی بؤلمه‌یدی، بونده هم کتّه قارین یؤق، چونکه آتده آشیق اؤرنیده بیر پرچه سویک بؤلگنی کبی بونده هم آشیق اؤرنیگه بیر بؤلک سویک جایلشگن؛ چونکه آت‌نینگ ایلیگیده کؤمیگی بار، بونینگ ایلیگیده هم کؤمیک بار. او فیلدن کؤره ییرتقیچراق. بیراق فیلدیک اطاعتکار و بؤیسونووچن ایمس. پرشاور و هشتنغر جنگلزارلریده (اؤرمان، تؤقَیلریده) جوده کؤپ اوچره‌یدی. ینه سیند دریاسی بیلن بیهره ولایتی آره‌سیده‌گی جنگلزارلرده هم کؤپ بؤله‌دی. ینه هندوستان‌ده‌گی سَرُو دریاسی قیرغاقلریده هم بسیار. هندوستان‌گه یوریش چاغیده

پرشاور و هشتنغر جنگلزارلریده کؤپ کرک اؤلدیردیک. یخشی شاخ تشله‌یدی. آو پیتیده کؤپ کیشیلرنی و آتنی شاخی بیلن سوزگنمیش. بیر سفر آوده کرک مقصود دیگن خاص ساقچی‌نینگ آتینی شاخی بیلن بیر نیزه بؤیی اولاقتیردی. شو سببلی اونگه مقصود کرک دیب لقب قویدیلر.

هندوستان‌ده ترقلگن حیوانلردن ینه بیری **یاوایی هؤکیز** دیر. او بیزنینگ هؤکیزدن انچه کتّه بؤله‌دی. اونینگ شاخلری بونیکیدیک آرقه‌گه قره‌ب کیتگنمس. او جوده یامان و ییرتقیچ جانوار دیر. هندوستان‌نینگ سَرُو دریاسی قیرغاقلریده جوده کؤپ اوچره‌یدی و هندوستان‌ده ینه **نیله‌گاو** ترقه‌لگن. بؤیی آتچه کیله‌دی. بیراق آتدن بیر آز اینگیچگه‌راق دیر، ایرکگی کؤک رنگده بوله‌دی. شو سببلی اونی "نیله گاو" ("کؤک هؤکیز") دیب اته‌یدیلر. اونینگ ایکّیته کیچیکراق شاخی بار. بؤغزیده بیر قریچدن اوزونراق یونگی بار. شونیسی بیلن او دینگیز قؤتاسیگه اؤخشب کیته‌دی. تویاقلری عادي هؤکیزنیکی دیک اَیریلگن-قؤش‌تویاق دیر. اورغاچیسی‌نینگ رنگی بوغو-مره‌ل‌نینگ رنگیدیک. شاخی یؤق. بؤغزیده هم یونگی یؤق. ایرکگیگه قره‌گنده، بونیسی چقّانراق بؤله‌دی.

ینه هندوستان‌ده‌گی حیوانلردن بیری-**کؤته‌پای** (کلته‌آیاق) بؤلیب، کَتّه‌لیگی آق کییکچه. اونینگ آلدینگی و آرقه آیاقلری کَلته، شو سببلی اونی کؤته‌پای-کلته‌آیاق دییدیلر. موگوزی[۱۶] بوغو[۱۷] موگوزیدیک شاخچه‌لی، بیراق کیچیکراق دیر. هر ییلی او هم بوغودیک موگوز تشله‌یدی. یخشی یوگورالمه‌یدی. شو باعث جنگلزاردن چیقمه‌یدی.

هندوستان‌ده ینه **جَیران**‌نینگ ایرکگی-هونه‌گه اؤخشش کییک بار. آرقه‌سی (اوستی) قاره، قارین قِسمی آق توکلی، هونه‌نینگ شاخیدن بونینگ شاخلری اوزونراق و یاییلیب کیتگن دیر. هندوستانلیکلر اونی "کَلَرَه" دیب اته‌یدیلر. اصلیده "کَل‌اَهیران"، یعنی "قاره کییک" دیب

۱۶- موگوز- شاخ.

۱۷-بوغو- کییک‌نینگ بیرتوری.

نامانلگن، کېینچه‌لیک آسانراق قیلیب "کَلَره" دېب ایتیشگن. اورغاچیسی آق رنگده بۆله‌دی. اوشبو کَلَره بیلن کییک آوله‌یدیلر: بو کَلَره‌نینگ شاخیگه توزاق‌نینگ حلقه‌سینی محکمله‌یدیلر. کییک توزاققه توشگچ، اوزاققه قاچیب کېتمسلیگی اوچون کَلَره‌نینگ شاخیگه تۆپیقدن کتّه‌راق تاش آسیب باغله‌یدیلر. شوندن سۆنگ چۆل (یاووایی) کییگینی تاپیب، کَلَره‌نی اونینگ رۆپه‌ره‌سیگه قۆیه‌دیلر. بو کییک اوروشیشنی جوده یخشی کۆره‌دی، درحال اوروشیشگه کیریشه‌دی، کییکلر شاخی بیلن اوریشیب، سوزیشیب آلدینگه-آرقه‌گه باریب-کېله‌دیلر. بو کییک‌نینگ شاخی او کییک‌نینگ شاخیگه محکملنگن توزاققه ایلینه‌دی. او قاچیشگه اورینسه، اۆرگه‌تیلگن کییک قاچمه‌یدی، اَفتیدن، اونگه اونینگ شاخیگه باغلنگن تاش مانعلیک قیله‌دی. شو یۆل بیلن کۆپ کییک توته‌دیلر. توتگندن سۆنگ باشقه کییکلرنی توتیش اوچون اولرنی قۆلگه اورگته‌دیلر. قۆلگه اۆرگه‌تیلگن کییکلرنی اویده هم اوروشتیره‌دیلر. اولر یخشی اوروشه‌دی.

هندوستان‌نینگ تاغ اېتکلریده کیچیکراق کییکلر هم ترقه‌لگن. کَتّه‌لیگی تاغ اَرخری‌نینگ بیر ییللیک تۆقلیسیچه کېله‌دی. ینه بیری **چيني هۆکیز** دیر. کیچیک‌کینه هۆکیز. کتّه‌لیگی بیزنینگ قۆچقارچه بار. گۆشتی جوده یومشاق و شیرین دیر.

هندوستان‌ده ینه **میمون**لر هم بار. هندوستانلیکلر میمونی "بَندر" دېیدیلر. اولرنینگ تورلری جوده کۆپ. بیر توردەگی میمونلرنی بیزنینگ یېرلرگه آلیب باریب، لۆلیلر اۆیین اورگته‌دیلر. بو میمونلر دره‌ی‌نور تاغلریده، کۆه‌سفیدنینگ خیبر اطرافیده‌گی اېتکلریده و اوندن پستراقده بوتون هندوستان بۆیلب ترقه‌لگن. بو یېرلردن یوقاریده بۆلمه‌یدی. توکی سریق، یوزی آق، دُمی اونچه‌لیک اوزون اېمس.

ینه بیر نوع میمون بۆلیب، او بجور، سواد و اۆشه اطرافلرده اوچره‌مَیدی. اولر بیزنینگ تامانلرگه آلیب باریله‌دیگن میمونلردن انچه کتّه‌راق دیر. دُمی هم جوده اوزون. توکی آقراق، یوزی قاره. بو خیل میمون هندوستان‌نینگ تاغ و جنگلزارلریده یشه‌یدی. بو ولایتلرده اوچره‌مه‌یدی.

ینه بیر میمون توری ترقه‌لگن‌که، اونینگ یوزی، توکی و برچه اعضالری قاپ-قاره دیر.

ینه بیر حیوان **نوول** دیر. قوندوزدن بیر آز کیچیکراق. او درختلرگه چیقه‌دی. بعضیلر اونی "موش خرما" هم دیب اته‌یدیلر. اونی بخت کپلتیره‌دی، دیب مبارک سنه‌یدیلر.

هندوستان‌ده "گیله‌هري" دیب ناملنگن سیچقانلر هم بار. فقط درختده یشه‌یدی. درخت اوستیده بلنددن پستگه حیرتلنرلی درجه‌ده تیز و چقّان یوگوره‌دی.

قوشلردن هندوستان‌ده **طاووس** ترقه‌لگن. بۆیاقدار (پررنگ) و جوده چیرایلی جانوار دیر. تنه‌سی رنگی و بیزه‌کلریچه ایمس. گوده‌سی تورنه‌دیک کپله‌دی، بیراق بۆیی تورنه‌دیک بلند ایمس. نری‌نینگ هم، اورغاچیسی‌نینگ هم باشیده ییگیرمه-اۆتّیزته‌دن ایکّی-اوچ اینلیک بلندلیکده‌گی پری بار. ماده‌سی‌نینگ بیزه‌گی و بۆیاغی یۆق دیر. نر طاووس‌نینگ باشیده گُل‌سوسن رنگیده‌گی حلقه بار، بوینی چیرایلی کۆکیش رنگده. آرقه‌سی‌نینگ بۆینیدن پستراق قِسمی سریق، زنگار (سبزه)، کۆک و سیاه‌رنگ نقشلر بیلن بیزه‌لگن. اوستیده‌گی گُللری کیچیکراق-کیچیکراق گُللر دیر. آرقه‌سیدن پستراغی تا دُمی‌نینگ اوچیگه‌چه شو رنگلرده‌گی ییریک-ییریک گُللر بیلن بیزه‌لگن. ایریم طاووسلرنینگ دُمی بیر قولاچ کپله‌دی و اولرنینگ گُللیک پرلری آستیده کلته، باشقه قوشلرنیکیگه اۆخشه‌گن ینه بیرته دُمی بۆله‌دی. بو رسمی-عادي قویروغی. اونینگ قناتلری قیزیل دیر.

طاووسلر بجور و سواده و اوندن پستراقده بۆله‌دی. او یپردن یوقاریده-کنر، لمغانات و باشقه یپرلرده اوچره‌مه‌یدی. اوچیشده قیرغاووللدن هم عاجزراق دیر.

او بیر-ایکّی مرته‌دن آرتیق کۆتریلالمه‌یدی. اوچیشگه عاجز بۆلگنلیگی اوچون یا تاغده، یا جنگلزارده یشه‌یدی. ینه قیزیغی شونده‌که، طاووسلر یشه‌یدیگن جنگلزارده **چییه‌بوریلر** جوده کۆپ بۆله‌دی. طاووسلر بیر قولاچ دُمی بیلن جنگلدن-جنگلگه اۆتیب یوره‌وبره‌دی. نیمه اوچون اولر چییه‌بۆریلردن زیان کۆرمه‌یدی؟ هندوستانلیکلر طاووسنی "مۆر" دییدیلر. امام ابوحنیفه مذهبیده اونینگ گۆشتی حلال حسابلنه‌دی. گۆشتینی مزه‌سیز دیب بۆلمه‌یدی، دُرّاج‌نینگ گۆشتیگه اۆخشه‌یدی، اما تویه‌نینگ گۆشتی کبی ایسته‌مه‌یراق ییدیلر.

ینه بو یپرده **طوطی** ترقه‌لگن. او هم بجور و اوندن پستراقده‌گی یپرلرده اوچره‌یدی. یازده توت پیشیغی چاغیده نینگنهار و لمغانات‌گه اوچیب کپله‌دی. باشقه پیتلری بو یپرده اوچره‌مه‌یدی. طۇطیلر بو یپرده خیلمه-خیل دیر. بیزنینگ ولایتلرگه آلیب باریله‌دیگن بیر توری بار، اونی گپیریشگه اۇرگته‌دیلر.

ینه بیر توری بو طۇطیدن کیچیکراق بۇلیب، اونی هم گپیریشگه اۇرگته‌دیلر. بو طۇطیلرنی "جنگلی" - جنگلزار طۇطیسی دېب اته‌یدیلر. بو طۇطیلر بجور و سواد و اۇشه یپرلرگه یقین جایلرده کۇپ. بېش-آلتی مینگ طۇطی بیر گله بۇلیب اوچه‌دی. بو طۇطیلر بیلن اوّلگیلری‌نینگ اۇرته‌سیده فقط کتّه-کیچیکلیگیده فرق بار، رنگلری بیر خیل.

ینه بیر نوع طۇطی بار. او جنگلزار طۇطیسیدن هم کیچیکراق. باشی قیپ‌قیزیل، قناتلری هم قیزیل. دُمی‌نینگ اوچی ایکّی اینلیکچه آق بۇله‌دی. بو تورده‌گی طۇطیلرنینگ باشی سوسن رنگیده دیر. بو طایفه طۇطیلر گپیریشنی بیلمه‌یدیلر. اولرنی کشمیر طۇطیسی دېب اته‌یدیلر.

ینه بیر طۇطی بارکه، او جنگلزار (اۇرمان) طۇطیسیدېک کیچکینه بۇله‌دی. تومشوغی قاره، بۇینیده کتّه حلقه‌سی بار، قناتلری‌نینگ اوستی قیزیل، گپیریشنی یخشی اۇرگنه‌دی. طۇطی و مَینه‌گه نیمه‌نی اۇرگتسنگ، شونی تکرارله‌یدی، اۇزلری بیرار نرسه‌نی اۇیلب ایتالمه‌یدی، دېب یورردیک. یقینده ملازملریمدن ابوالقاسم جلاییر قیزیق نرسه‌نی ایتیب ببردی. منه شو خیلده‌گی بیر طۇطی‌نینگ قفسی یاپیق اېکن، طۇطی: «روی مرا وا کن‌که، دمگیر شُدم» («مېنینگ یوزیمنی آچگین، دیمیقدیم»)، دېب گپیریبدی. باشقه سفر بیر نېچه گپیره‌دیگن طۇطینی آلیب کېته‌یاتگن کیشیلر بیر آز دَم آلیش اوچون اۇتیره‌دیلر. یۇلاوچیلرنینگ اۇتیب کېته‌یاتگنینی کۇرگن طۇطی: «مردم رفته اند، شمایان نمیروید» («اولر کېتدیلر، سیز بارمه‌یسیزمی؟»)، دېبدی. بو روایتلرنینگ تۇغریلیگیگه جواب بېریش راوي نینگ ذمّه‌سیده. شونده‌ی بۇلسه-ده، کیشی اۇز قولاغی بیلن اېشیتمه‌گونیچه، ایشانیب بۇلمس.

او یپـرده ینـه بیـر نـوع طـۆطی یشـه‌یدی. رنگـی جـوده چیرایلـی، قیـپ-قیزیـل. باشـقه رنگده‌گیلری هم اوچره‌یدی. انیق اپسلب قالمه‌گنلیگیم باعث اونی شرحلب اۆتیرمه‌یمـن. بـو قیزیل طۆطیلرنینگ رنگی و شکلی جوده یاقیملی، اولر گپیریشنی هم بیلیشر اپمـیش. عیبـی شوکه، آوازی خودّی چینّی سینیغینی مس ایدیشگه اورگندپک یاقیمسیز و بلند چیقه‌دی.

هندوستان‌ده‌گی ینه بیر طۆطی‌قوش **شارَک** دیر. شارَک لمغانات‌ده جـوده کـۆپ. اونـدن پستراقده، بوتون هندوستان‌ده او کۆپ اوچره‌یدی. اونینگ هم تورلی خیللری بـار. بیـر تـوری بارکه، او لمغانات‌ده جوده کۆپ. باشی قاره، قناتلری آله، جثه‌سی چوغورچوق‌دن سَل کتّه‌راق و اوزونراق دیـر. اونگـه گپیریشـنی اورگتـه‌دیلر. باشـقه خیلینـی **"مَینـه"** دپیـدیلر. بنگالـه‌دن کپلتیره‌دیلر. بیره‌ی قاره رنگده، جثه‌سـی نَریگـی شـارک‌دن انچـه کَتّـه، تومشـوغی و آیـاغی سریق، ایکّی قولاغیده سریق پوستلری بار، آسیلیب توره‌دی. بـو جـوده خونیـک کۆرینـه‌دی. گپیریشگه اورگته‌دیلر. جوده یخشی و تازه گپیره‌آله‌دی. ینه بیر توردەگی شارک هم بۆله‌دی‌که، بو ایتیب اۆتیلگن شـارکدن میـده‌راق دیـر. کۆزلری‌نینـگ گِـردی قیزیـل بۆلـه‌دی. بـو تـوری گپیرمه‌یدی. اولرنی "وین شارک" دپیدیلر.

گنگ دریاسیگه کۆپریک قوریـب، دشـمننی قـاچیرگن چـاغیمیزده لکنـاو، اَوَد و اونینـگ اطرافلریده ینه بیر نوع شارکنی کۆردیم. اونینگ کۆکسی آق، باشی آله، پپلکه‌سی قاره رنگـده، بونقه‌سینی سیره اوچره‌تمه‌گندیم. بو توردەگیلرینی گپیریشگه اۆرگه‌تیب بۆلمه‌یدی، شپکیلّی.

هندوستان‌ده ترقه‌لگن ینه بیر قوش-**لۆچه** دیر. اونی بوقلمون هم دپـب اته‌یـدیلر. باشـیدن دُمیگه قدَر بپش-آلتی خیل رنگده. اونینگ بۆینی کبوترنیکیدپک-قۆشیلیب کپـتگن. کتّـه‌لیگی کبک‌دري[18] چه کپله‌دی، احتمال، بـو هندوسـتان کبـک دري‌سـی دیـر. چونکـه کبـک دري تاغلرنینگ اپنگ بلند جایلریده یشه‌یدی، بو هـم تـاغ چۆقّیلریـده یشـه‌یدی. بـو قـوش کابـل ولایتیـده‌گی نیجـراو تاغلریـده و اونـدن قوپیراقـده‌گی تـاغلرده یشـه‌یدی. اونـدن یوقاریـده

۱۸- کبک‌دري- خوش‌آواز، کتّه، تاغ ککلیگی.

اوچره‌مه‌یدی. هندوستانلیکلر قیزیق بیر نرسه‌نی روایت قیلیب بپردیلر: قیش کپلیشی بیلن اولر تاغ اپتکلریگه توشر اپکنلر: اولرنی اوزومزار باغی اوستیدن اوچیرسَه‌لر، کپین اصلا اوچالمه‌ی قالیشرکن، شو یؤل بیلن توتیشرکن. گؤشتی جوده شیرین، حلال حسابلنه‌دی.

هندوستان‌ده یشه‌یدیگن قوشلردن بیری **دُرّاج** دیر. او فقط هندوستان‌ده‌گینه ترقه‌لگن اپمس، باشقه ایسّیق ولایتلرده هم اوچره‌یدی. اما بعضی توری هندوستان‌دن باشقه یپرده بؤلمه‌یدی. شو مناسبت بیلن اونی ذکر قیلدیم. دُرّاج‌نینگ کتّه‌لیگی ککلیکچه کپله‌دی. نری‌نینگ آرقه‌سی قیرغاوول‌نینگ اورغاچیسینی‌کیدپک، بؤغزی و کؤکسی قاره، آق-آق توکلری بار، ایکّی کؤزی‌نینگ ایکّی یانیده قیزیل چیزیقلر تارتیلگن. یخشی آوازی بار. «شیر دارم شکرک» («سوتیم بار شکرگینه») دپب قیچقیرگنیده، «شیر» نی قیسقه، «دارم شکرک» نی انیق تلفظ قیله‌دی. استراباد دُرّاجلری: «بات منی توتتیلر»، دپب قیچقیرر اپکن.

عربستان و اؤشه یپرلرنینگ دُرّاجی «بالشکر تدومون نعم» («شکرقیلسنگ، نعمت فراوان بؤله‌دی») دپب چارلر اپکن. ماده‌سی‌نینگ رنگی قیرغاوول‌نیکیدپک، نیجراودن قوییده یشه‌یدی.

بو قوش‌نینگ باشقه بیر توری هم بؤلیب، اونی "کنجل"[19] دپب اته‌یدیلر. جُثه‌سی خودّی دُرّاجنیکیدپک، آوازی ککلیک آوازیگه جوده اؤخشه‌یدی، اما بونینگ آوازی انچه اؤتکیر دیر. نری و ماده‌سی‌نینگ رنگی اؤرته‌سیده فرق کم دیر. پرشاور و هشتنغر ولایتلریده، اوندن قویی ولایتلرده یشه‌یدی، اوندن یوقاریده اوچره‌مه‌یدی.

ینه هندوستان قوشلریدن بیری- **پولپه‌کار** دیر. جثه‌سی کبک دریچه کپله‌دی. توزیلیشی اوی تاووغیگه اؤخشب کپته‌دی، رنگی هم تاووقنیکیدپک، تاماغیدن پستی تا کؤکسیگچه خوشرنگ قرمزی دیر. پولپه‌کار هندوستان تاغلریده اوچره‌یدی.

هندوستان‌ده ینه **یاووایی تاووق** هم ترقه‌لگن. اوی تاووغی بیلن بو تاووق‌نینگ

19 .Kanjal

اؤرته‌سیده‌گی فرق شونده‌که، بو یاووایی تاووق قیرغاوولدیک اوچه‌دی، بونـدن تشـقری، اوی تاووغیدیک هر خیل رنگده بؤلمـه‌یـدی. بـو تـاووق بجـور تـاغلری و اونـدن قـویی تـاغلرده یشه‌یدی. بجوردن یوقاریده اوچره‌مه‌یدی.

هندوستان‌ده اوچره‌یدیگن ینه بیـر قـو-**چَلسـي قوشـی** دیـر. جثه‌سـی پولپه‌کارنیکیـدیک کپله‌دی، فقط پولپه‌کار بوندن خوشرنگراق دیر. بجور تاغلریده یشه‌یدی.

ینه بیر قـوش-**شام**. کتّـه‌لیگی اوی تاووغیچـه کپلـه‌دی. رنگـی بـې تکـرار. او هـم بجـور تاغلریده ترقه‌لگن.

ینه بیری- **بپدنه** دیر. گرچه بپدنه هندوستان پرنده‌سی بؤلمسه-ده، بیراق بـو پپـرده اونینـگ فقط هندوستان‌ده اوچره‌یدیگن تؤرت-بپش خیلی ترقـه‌لگن. بپدنـه‌لردن بیـر تـوری بیزنینـگ پپرلرگه باره‌دیگن بپدنه‌لردن کتّه‌راق و بربسته‌راق دیر. ینه بیر بپدنه تـوری ترقـه‌لگن بؤلیـب، او بیزنینگ پپرلرگه بـاره‌دیگن بپدنـه‌لردن میـده‌راق، قنـاتلری و دُمـی قیـزغیش. بـو خیـل بپدنـه چیردیک تؤده-تؤده بؤلیب اوچه‌دی. ینه باشقه بیر خیلی بپدنه‌نینگ بیزنینگ ولا یتلرگه اوچیب باره‌دیگنلریدن کیچیکراق بؤله‌دی، بؤغزی بیلن کؤکسی قاره‌راق. بو پپرده بپدنـه‌نینگ ینـه بیـر توری ترقه‌لگن، اولر کمدن-کم کابل‌گه باره‌دیلر. بوکیچکینه بپدنه قارچه‌دن سَل کتّـه بؤلـه‌دی. کابل‌ده اونی "قؤره‌تو" دپیدیلر.

ینـه بیـر قوشـی **خَرچَـل** دیـر، کتّـه‌لیگی توغداقچـه کپلـه‌دی. احتمـال، هندوسـتان توغداغی دیر. گؤشتی جوده شیرین. بعضیسـی‌نینگ آیـاق گؤشـتی، بعضیسـی‌نینگ تؤشـی شیرین بؤله‌دی: خرچل‌نینگ گؤشتی بوتونله‌ی شیرین و یخشی دیر.

هندوستان‌ده **چَرز** قوشی هم ترقَلگن. او توغداغ‌دن بیر آز کیچیکراق. نری‌نینـگ آرقه‌سـی توغداغ‌نیکیدیک، کؤکسی قاره دیر. ماده‌سـی یکرنـگ بؤلـه‌دی. چرزنینـگ گؤشـتی جـوده شیرین بؤله‌دی. خرچل تووه‌لاقه اؤخشـه‌گنیدیک، چرزنینـگ هـم تووه‌لاقـه اؤخشـش تامانلری بار.

ینه هندوستان **بغری‌قـاره**سـی بـار. او بیزنینـگ قاره‌بـاووردن کیچیکـراق و نـازکراق دیـر.

کؤکسی‌نینگ قاره‌لیگی هم کمراق دیر. آوازی هم اینگیچگه‌راق.

سووده، دریالر قیرغاقلریده یشه‌یدیگن قوشلر هم بار. اولردن بیری-**دنگ** دیر. جثه‌سی ییریک، هر بیرته قناتی بیر قولاچ کبله‌دی. باشی و بؤینیده توکی یؤق. بؤغزیده خلته‌گه اؤخشش بیر نرسه آسیلیب توره‌دی. آرقه‌سی قاره، کؤکسی آق دیر. بعضاً کابل‌گه اوچیب باره‌دی. بیر ییلی کابل‌ده آدملریم دنگ توتیب کبلتیرگندیلر. قؤلگه یخشی اؤرگندی. اونگه گؤشت تشلسه‌لر، هیچ خطا قیلمه‌ی، تومشوغی بیلن ایلیب آلردی. بیر سفر آلتی نعلیک(تقه‌لیک) کاووشنی یوتیب یوبارگندی. ینه بیر سفر بوتون بیر تاووقنی قناتلری و پتلری بیلن آسانگینه یوتیب یوباردی.

ینه بیر قوشی **سارَس** دیر. هندوستان‌گه کبلگن تورکلر اونی تپوه-تورنه (تویه-تورنه) دییشه‌دی. بو قوش دنگدن بیر آز کیچیکراق، بؤیی دنگنیکیدن اوزونراق، باشی قیپ-قیزیل. اونی اویده سقله‌یدیلر، قؤلگه یخشی اؤرگنه‌دی.

ینه بیر قوش **مَینک** دیر. بؤیی دبیرلی سارس‌نیکیدبک. جثه‌سی کیچیکراق. لَیلکدن کؤره انچه ییریک، اما اونگه اؤخششلیگی بار. تومشوغی لَیلک تومشوغیدن اوزونراق و قاره. باشی سوسن (بنفشه) رنگیده، بؤینی آق، قناتلری آله، قناتلری‌نینگ اوچی ایلنه‌سیگه آق، اؤرته‌سی قاره دیر.

ینه بیر قوشی **لَیلک** دیر. بوینی آق، باشی و قالگن برچه اعضاسی قاره دیر. بیزنینگ ولایتلرگه اوچیب باره‌دیگن لَیلکدن کیچیکراق. بو لَیلکنی هندوستانلیکلر "یکرنگ" دیب ایتیشه‌دی. بو ییرده ینه بیر لَیلک توری ترقَلگن. رنگی و توزیلیشی خودّی بیزنینگ اؤلکه‌لرگه باره‌دیگن لَیلکلرنیکیدبک. فقط تومشوغی قاره‌راق و انچه کیچیکراق دیر.

ینه **اوقار** (تورنه جنسیده‌گی قوش) بیلن لَیلککه اؤخشه‌یدیگن بیر قوش بار. اوقاردن تومشوغی کتّه‌راق و اوزونراق، جثه‌سی لَیلکدن کیچیکراق دیر.

هندوستان‌ده یشه‌یدیگن ینه بیر قوش-**کتّه بؤزه‌ک** دیر. کَتّه‌لیگی ساردبک (کلخطدبک). ایکّی قناتی‌نینگ اوستی آق. بلند آوازی بار. ینه بو ییرده باشی و تومشوغی قاره **آق بؤزه‌ک**

ترقلگن. بیزنینگ اۆلکه‌لرگه اوچیب باره‌دیگن بۆزه‌کدن انچه کتّه. اما هندوستان بۆزه‌گیدن کیچیکراق دیر.

ینه بیری اۆردک بۆلیب، اونی **گرمپای** دیب اته‌یدیلر. عادي اۆردکدن کتّه‌راق دیر، نری و ماده‌سی بیر خیل رنگده بۆله‌دی. هشتنغرده هر دایم اوچره‌یدی، بعضاً لمغانات‌ده هم. گۆشتی جوده شیرین بۆله‌دی.

ینه بیر اۆردک توری ترقه‌لگن، اونی **شهمرغ** دییدیلر. غازدن بیرآز کیچیک، تومشوغی اوستیده گورّه‌سی بار، تۆشی آق، آرقه‌سی قاره دیر. گۆشتی مزه‌لی.

ینه بیری **زومَج**، کتّه‌لیگی بورگوتچه کپله‌دی. رنگی قاره.

ینه **سار** دیگن بیر قوش ترقه‌لگن، آرقه‌سی هم، دُمی هم قیزیل.

هندوستان‌ده هم **آله قرغه** بار، او بیزنینگ آله قرغه‌دن کیچیک و نازکراق دیر. بۆینیده آزگینه آقی بار.

ینه عکّه بیلن قرغه‌گه اۆخشب کپته‌دیگن بیر قوش بار. لمغانات‌ده اونی **جنگلزار قوشی** دیب اتشه‌دی. باشی و کۆکسی قاره، قناتلری و دُمی قیزغیش، کۆزلری قیپ-قیزیل. یخشی اوچالمه‌گنلیگی باعث اۆرماندن چیقمه‌یدی. شونینگ اوچون جنگلزار قوشی دییدیلر.

ینه بیر کتّه قوش **شپّره** دیر. اونی **چنگدیر** دییدیلر. کتّه‌لیگی پیه‌لاق‌قوشدیک کپله‌دی. باشی کوچوک‌نینگ باشیگه اۆخشه‌یدی. تونني درختده اۆتکزماقچی بۆلسه، بیرته شاخگه یاپیشیب، باشینی پستگه آسیلتیریب، توره‌وبره‌دی. بو جوده قیزیق کۆرینه‌دی.

ینه بیری هندوستان **عکّه**سی‌دیر. اونی "متّه‌یله" دییدیلر. عکّه‌دن سَل کیچیک بۆله‌دی. عکّه آق-آله بۆلسه، متّه‌یله آله دیر.

هندوستان‌ده ینه بیر قوشچه ترقه‌لگن. کتّه‌لیگی سندوغاچچه (بلبلدیک) بار. رنگی یاقیملی قیزیل. قناتلریده آزگینه قاره‌سی بار.

ینه بیر قوش **قرچه** دیر. کتّه‌لیگی قلدیرغاچدیک کپله‌دی، اۆزی قاپ-قاره رنگده.

ینه بیر قوش **کۆیَل** دیر. اوزونلیگی زاغدیک کپله‌دی. زاغدن انچه نازکراق. یخشی

کویله‌یدی. هندوستان بلبلی شو اپکن، هندوستانلیکلر اونی بلبلدپک کـؤره‌دیلر. سـپردرخت باغلرده یشه‌یدی.

هندوستان‌ده ینه **شَـقّه** (قیزیل‌ایشـتانگه) اؤخشـش بیـر قـوش بـار. درختلرگـه یاپیشـیب تورەوبره‌دی، کتّه‌لیگی قیزیل‌ایشتانچه کپله‌دی. طؤطی کبی یشیل رنگده دیر.

هندوستان‌نینگ سوو حیوانلریدن بیـری **سـوو شـپری** دیـر. آقمـس سـوولرده یشـه‌یدی، کلته‌کپسککه اؤخششلیگی بار. ایتیشـلریچه، او آدملرنـی، حتـا هـؤکیزنی هـم یَملـب یوتـه آلرمیش.

ینه بیری **سپیسار** دیر. کؤرینیشـیدن او هـم کلته‌کپسـککه اؤخشـه‌یدی. هندوسـتان‌نینگ برچه دریالریده یشه‌یدی. بیرینی توتیب کپلتیرگندیلر، اوزونلیگـی تـؤرت-بـپش قریگـه یقـین اپدی. یؤغانلیگی بیر قؤیچه کپله‌دی. اوندن کتّه‌راغی هم بؤلر اپکن. تومشـوغی یـریم قریـدن اوزونراق، یوقاری و پسـتکی جغیـده اینگیچگـه-اینگیچکـه قطـار میـده تیشـلری بـار. دریـا یاقه‌لریگه چیقیب یاته‌دی.

ینه او یپرلرده **سوو چؤچقه‌سی** بار. او هم هندوستان‌نینگ برچـه دریالریـده اوچره‌یـدی. سوو چؤچقه‌سی سوودن باشینی بیـر بـار چیقریـب، باشـی کـؤرینر-کـؤرینمس ینـه سـووگه شؤنغیب کپته‌دی، دُمی سوودن چیقیب کؤرینیب قالـه‌دی. اونینـگ تومشـوغی هـم سپیسـار تومشوغی کبـی اوزون و اونیکیـدپک میـده قطـار تیشـلری بـار. قـالگن بـاش و تنـه قِسـمی بلیقنیکیدپک، سووده اؤینه‌یاتگنیده موشوککه اؤخشـه‌ب کپتـه‌دی. سـرو دریاسـیده‌گی سـوو چؤچقه‌لری اؤینه‌یاتگنلریده سـوودن یخشـی کؤتریلـه‌دی. اولـر بلیققـه اؤخشـه‌ب سـوودن تشقریگه سیره چیقمه‌یدیلر.

ینه بیر سوو حیوانی -**گریه‌ل**. او جوده پیریک بؤلرکن. نوکرلرنینـگ کـؤپچیلیگی اونـی سـرو دریاسیده کؤردیلر. بو آدمنی هم اوشلب پیب قؤیرکن. سرو قیرغاقلریده اپکنیمیـزده، بیـر-ایکّـی چؤرینی پیب قؤیبدی. غازپیور و بنارس اؤرته‌سیده اپکنیمیزده گریه‌ل اؤرده‌ده‌گیلردن اوچ-تـؤرت کیشینی پیب قؤیدی. شو اطرافده مپن هم گریه‌لنی اوزاقدن کؤردیم، انیق کؤرالگنیم یؤق.

ینه **ککّه بلیق** دیر. ایکّی قولاغی‌نینگ تۆغریسیدن ایکّیته سویک چیقیب توره‌دی، اوزونلیگی اوچ اپنلیک، یاتگنیده منه شو ایکّی سویگینی تپبره‌ته‌دی. اوندن جوده یاقیملی آواز کپله‌دی. احتمال، اونی شو سببدن ککّه دپییشر.

هندوستان بلیقلری‌نینگ گؤشتی شیرین، هیدی و قیلتیغی بؤلمه‌یدی. حیرتلنرلی درجه‌ده چقّان بلیقلر دیر. بیر سفر دریانینگ ایکّی طرفیدن تؤر سالیب، تؤرنینگ بیر تامانی سوودن یریم قریدن کؤپراق کؤتریلگن اپدی، بلیقلرنینگ کؤپی تؤردن بیر قری بلندگه سکره‌ب اۆتدیلر.

ینه هندوستان‌نینگ بعضی دریالریده میده بلیقلر یشه‌یدی. بیر قتّیق آواز یاکه شاوقین اپشیتیلسه، سوودن بیر-بیر یریم قری بلندگه سکره‌ب چیقه‌دی. هندوستان بقه‌لری بیزنینگ بقه‌لرگه اۆخشه‌سه‌ده، اولر سوو یوزیده پپتّی-سکّیز قری یوگوره آله‌دیلر.

فقط هندوستان‌گه خاص اۆسیملیکلردن بیری **انبه** دیر. کۆپچیلیک هندوستانلیکلر "بپ" حرفینی حرکتسیز تلفظ قیلگنلیکلری طفیلی بو سؤزنی ایتیشده قیینه‌له‌دیلر، شو باعث بعضیلر اونی "نغزک" دپییشرکن. خواجه خسرو شونده‌ی یازیبدی:

نغزک ما نغز کنِ بؤستان،

نغزترین مپوه‌ی هندوستان.

(نغزه‌کیمیز بؤستان بپزه‌گی و هندوستان‌نینگ اپنگ گؤزه‌ل مپوه‌سی دیر.)

انبه‌نینگ یخشیسی جوده یخشی بؤله‌دی، کوپ پیش ممکن، لپکن یخشیسی کم اوچره‌یدی. کوپینچه اونی خام اوزه‌دیلر، اویده پیشه‌دی. خامینی آشگه قۆشیب پپسه بؤله‌دی، آشگه قتیقدپک بؤله‌دی. غۆره‌سی‌نینگ مربّاسی هم جوده یخشی. حقیقتاً، هندوستان‌نینگ اپنگ یخشی مپوه‌سی شو دیر. درختی جوده بلند بؤله‌دی. بعضیلر انبه‌نی مقته‌ب، قاووندن باشقه همه مپوه‌لردن اوستون قۆیه‌دیلر. اما او مقته‌گنلریدپک یخشی اپمس. انبه کاردي شفتالوسیگه اۆخشه‌ب کپته‌دی. یامغیر موسمیده پیشه‌دی. اونی ایکّی خیل اصولده پپیدیلر: بیری-سیقیب، اپزیب یومشته‌دیلر، پۆستینی تپشیب، سۆریب سووینی ایچه‌دیلر، ایکّینچیسی-

کاردي شفتالوسیدېک پۏستینی اجره‌تیب یپیدیلر. برگی شفتالو برگیگه بیر آز اۏخشب کېته‌دی، تنه‌سی خونیک و کۏریمسیز. بنگاله و گوجرات‌ده یخشی یېتیلرکن.

ینه هندوستان مېوه‌لریدن کېله دیر. عربلر اونی "مَوز" دېب اتشه‌دی. درختی اونچه بلند ایمس، بلکه اونی درخت دېب هم بۏلمه‌یدی. اۏسیملیک بیلن درخت اورته‌سیده‌گی بیر نرسه. برگی امانقاره‌نینگ برگیگه اۏخشه‌یدی، اما کېله برگی‌نینگ اوزونلیگی ایکّی قری بۏله‌دی، اینی بیر قریگه یقین، برگی‌نینگ اۏرته‌سیدن یوره‌کدېک بیر شاخ چیقه‌دی، غنچه‌سی شو شاخده بۏله‌دی و کَتّه غنچه‌سی قۏی یوره‌گی شکلیده دیر، غنچه‌سی‌نینگ هر بیر برگی آچیلگنده، برگ توبیده قطار آلتی-یېتّی دانه گُل کۏرینه‌دی، بو قطار گُللر کېله‌گه ایلنه‌دی. اوشبو یوره‌کدېک شاخ اوزه‌یگنی سری اۏشه کتّه غنچه‌نینگ برگلری آچیلیب، قطار کېله گُللری نمایان بۏله‌دی. هر بیر کېله درختی بیر مرته حاصل بېرر ایمیش. کېله‌نینگ ایکّی یخشی خصوصیتی بار: بیری شوکه، پوستی آسان ارچیله‌دی: ایکّینچیسی، اونینگ دنه‌گی و تاله‌سی بۏلمه‌یدی، بقله‌جاندن بیر آز اوزونراق و اینگیچکه‌راق دیر، اونچه شیرین ایمس. اما بنگاله کېله‌لری جوده شیرین بۏلرکن. جوده خوشنما درختی بار. کېنگ-کېنگ، خوشرنگ یشیل برگلری چیرایلی کۏرینه‌دی.

ینه بیر هندوستان درختی **انبیلي** دیر. هندی خرمانی شونده‌ی نام بیلن اته‌یدیلر. انبیلي نینگ برگلری میده، عموماً، جَوز بۏیانینگ[۲۰] برگیگه اۏخشَه‌یدی، اما اونینگ برگی بۏیا برگیدن میده‌راق. جوده چیرایلی سېرسایه درخت. درختی انچه بلند بۏله‌دی. یاووایيلری هم کۏپ اوچره‌یدی.

ینه بیری-**محوه** دیر. اونی گُل‌چیکان هم دېیدیلر. محوه درختی هم جوده بلند بۏله‌دی. هندوستان عمارتلری‌نینگ اکثر قِسمی محوه درختیدن دیر. محوه‌نینگ گُلیدن عرق آله‌دیلر و گُلینی مَوزدېک (کېله‌دېک) قوریتیب، اوندن هم عرق آله‌دیلر. عموماً، کِشمشگه اوخشه‌ب

۲۰- جَوزبۏیا- هندوستان یانغاغی؛ موسکت یانغاغی.

کپته‌دی، اما بدمزه‌لیگی بار. گُلی‌نینگ ینگیسی یامان ایمس، پیسه بوله‌دی. اونینگ هم یاووایی توری بار. مپوه‌سی بپ‌مزه بوله‌دی. دانه‌سی ییریک، پوستی یوپقه، دنه‌گی‌نینگ مغزیدن یاغ هم آله‌دیلر.

ینه **کیرني** درختی اۆسه‌دی. بو درخت جوده بلند بۆلمسه هم، جوده کیچکینه هم بۆلمه‌یدی. مپوه‌سی سریق رنگده، جیگده‌دن اینگیچگه‌راق دیر، نازکراق دیر. مزه‌سی، عموماً، اوزومگه اۆخشب کپته‌دی، پیب بۆلگندن کپین، آغیزده بیر آز یاقیمسیز طعم قاله‌دی. اما یامان ایمس، پیسه بۆله‌دی. دنه‌گی‌نینگ پوستی یوپقه.

ینه بیر درخت **جَمُوندور**. برگلری، عموماً، تال برگیگه اۆخشب کپته‌دی، اما دُومه‌لاقراق و یشیلراق دیر. درختی یاقیمسیز ایمس. مپوه‌سی قاره اوزومگه اۆخشه‌یدی، مزه‌سی ناردانراق، اونچه یخشی ایمس.

ینه بیر درخت-**کَمرک** دیر. مپوه‌سی بپش قیرّه‌لی‌دیر. کتّه‌لیگی آلخوریچه بار، اوزونلیگی تورت اپنلیک، سرغه‌ییب پیشه‌دی، دنه‌گی هم یۆق. خامراق اوزیلگنی جوده اچّیق بوله‌دی. یخشی پیشگنی ناردان بۆلسه هم خوش‌طعم دیر، خوشخۆرلیکدن خالی ایمس.

ینه بیری **کـدَهَل** دیر. کورینیشی حیرتلنرلی درجه‌ده خونیک و بپ‌مزه بیر مپوه. کورینیشیدن خودّی قۆی‌نینگ کپپه‌دپک قارنی‌نینگ ایچینی سیرتیگه اغده‌ریب قۆیگنده‌پک. مزه‌سی کونگیلنی آزدیره‌دیگن درجه‌ده شیرین، ایچیده فوندوکدپک-فوندوکدپک(یانغاقدپک-یانغاقدپک) دانکلری بار. عموماً، خرماگه اوخشه‌ب کپته‌دی. فقط بونینگ دانه‌لری یومه‌لاق، اوزون ایمس. بو دانه‌لرنینگ خرمادن یومشاقراق گوشتی بار. اونی ییپدیلر، جوده یاپیشقاق. شو باعث بعضیلر قۆلینی، آغزینی یاغلب ییرکن. مپوه‌لری درخت‌نینگ شاخیده هم، تنه‌سیده هم، ایلدیزیده هم اۆسه‌دی. درختگه خودّی کپپه‌لرنی (قۆی‌نینگ ساچیق قارنینی) آسیب-آسیب قۆیگندپک.

ینه **بدهَل** دیر، کتّه‌لیگی آلمه‌دپک کپله‌دی. خاملیگیده جوده ناردان و بپمزه، پیشگنی یامان ایمس. پیشگنیده یومشه‌یدی، اونی قۆل بیلن اوزیب پیسه بۆله‌دی. مزه‌سی بهی‌نینگ

پیشیب اؤتیب کېتگنیگه اؤخشه‌یدی، ناردان‌گینه، خوش‌طعم.

ینه هندوستان مېوه‌لریدن بیری **بیر** دیر. فارسیلر اونی "کونـار" دېییشـرکن. اونینـگ تـورلی نوعلری بوله‌دی. آلچه‌دن بیرآز ییریکراق. حسـینی اوزومـی کؤرینیشـیده‌گی بیـر نـوعی بـار، کوپی اونچه یخشی بؤلمه‌یدی. بندیرده بیر بېیرنی کؤردیـک، جـوده یخشـی اېـدی. اونینـگ درختی عینِ ثور و جوزاده برگ توگیب، سرطان و اسدده برگ چیقریـب، یَشـنه‌یدی. مېوه‌سـی دلو و حوت آیلریده پیشه‌دی.

ینه بیر مېوه‌سی **کروندە** دیر. بیزنینگ اؤلکه‌لرده‌گی جیکه کبی بتـه-بتـه بؤلیـب اؤسـه‌دی. جیکه تاغلرده اؤسه‌دی. بو اېسـه دشـتلرده اوچره‌یـدی. مزه‌سـی میرمینخانگـه اؤخشـه‌یدی، میرمینخاندن شیرینراق و سووسیزراق دیر. اوندن قَیلـه‌لی آش پیشـیره‌دیلر، مزه‌لـی چیقـه‌دی. قَیله‌سی خودی رواچگه اؤخشه‌یدی.

ینه بیری **پَنیاله** دیر. بو مېوه آلچه‌دن ییریکراق، قیزیل آلمـه‌نینگ غؤره‌سـیگه اؤخشـه‌یدی، ناردان‌گینه مزه‌سی بار، یخشی‌گینه دیر. درختی انـار درختیـدن کتّـه‌راق، برگـی بـادام برگیگـه اؤخشه‌یدی.

ینه **گولر** درختی بار. مېوه‌سی درخت‌نینگ تنه‌سیدن چیقه‌دی، انجیرگه اؤخشه‌یدی. گـولر حددن تشقری بې‌مزه.

ینه بیری اَمله دیر. او هم بېشقیرّه‌لی، غؤزه‌نینگ کاسه‌سیگه اؤخشه‌یدی. تخیر و بې‌مزه بیـر نرسه. مربّاسی یامان اېمس. فایده‌سی کؤپ مېوه دیـر. درختـی نینـگ کؤرینیشـی چیرایلـی، برگلری جوده میده.

ینه بو یېرده **چیرؤنجي** اؤسه‌دی. او تاغ درختی اېکن. بیزنینگ بـاغلرده اوچ-تـؤرت تـوپی بار اېکن، بونی کېین بیلیب قالدیم، مېوه‌سی محوه‌گه جوده اؤخشه‌یدی، مغزی یامان اېمـس، مغزی یانغاق مغزی بیلن بادام مغزی اؤرته‌سیده‌گی کتّه‌لیکده، پسته مغزیدن کیچیکراق دیـر. مغزی دومه‌لاق. چیرؤنجینی، پالوده‌گه (طعام نامی) و تورلی شیرینلیکلرگه ساله‌دیلر.

هندوستان‌ده **خرما** هم بار. گرچه خرما فقط هندوستان‌ده اوچره‌یدیگن درخـت بؤلمسـه-

ده، بیزنینگ اۆلکه‌لرده بۆلمه‌گنلیگی سببلی اونی ایسگه آلدیم. خرما درختی لمغانده هم بار. شاخلری فقط درخت‌نینگ باشیده (اوچیده) بیر پیرده تۆپ بۆلیب اۆسه‌دی. برگلری شاخلری‌نینگ توبیدن اوچیگچه ایکّی تامانینی قاپلب آلگن. تنه‌سی ناتیکیس و بدرنگ. اوزوم‌نینگ باشیدیک میوه ساله‌دی. فقط اوندن بیر آز ییریکراق.

ایتیشه‌دی که، اۆسیملیکلر ایچیده خرما درختی ایکّی جهتی بیلن حیوانلرگه اۆخشه‌یدی. بیری شوکه، اگر حیوان‌نینگ باشینی کیسسه‌لر، اونینگ حیاتی تۆخته‌یدی. خرما درختی‌نینگ هم باشی کیسیلسه، درختی قوریدی. ایکّینچیسی، نری (ایرکگی) بۆلمسه، حیوانلردن ذریات آلیب بۆلمه‌یدی. خرما درختیگه هم نر (ایرکک) خرمانینگ شاخینی کیلتیریب تیگیزمسه‌لر، یخشی حاصل بیرمه‌یدی. بو سۆزلر تۆغریمی-یۆقمی- معلوم ایمس.

خرمانینگ باشی، یوقاریده ذکر ایتگنیمیزدیک، پیشلاقدن عبارت دیر. خرما پیشلاغی شونده‌ی نرسه‌که، شاخ و برگی چیقه‌دیگن جای پیشلاقدیک آق بۆله‌دی. بو آق پیشلاققه اۆخشه‌گن جایدن شاخ و برگ اۆسیب چیقه‌دی. شاخ و برگ اوزه‌یگنی سری برگی یشیللَنیب باره‌دی. بو آق نرسه‌نی خرمانینگ پیشلاغی دیب ایته‌دیلر. بو یامان نرسه ایمس. او یانغاق‌نینگ اونچه پیشمه‌گن مغزیگه جوده اۆخشه‌یدی. اوشبو پیشلاق حاصل بۆله‌دیگن جاینی کیسیب، او یپرگه خرما برگینی شونده‌ی جایلشتیره‌دیلرکه، اگر کیسیلگن جایدن سوو آقسه، اوشبو برگ اوستیدن آقه‌دی. برگنی کۆزه‌نینگ آغزیگه قۆییب، کۆزه‌نی درختگه باغلب قۆیه‌دیلر، کیسیک جایده قنچه سوو حاصل بۆلسه، کۆزه‌ده ییغیله‌دی. اگر او بیردن ایچیلسه، شیرین سوودیک، اوچ-تۆرت کون اۆتکزیب ایچیلسه، بیر آز مست قیله‌دی، دییدیلر. مبن بیر سفر برین‌نی سَیر قیلگنیمده، چنبل دریاسی یاقه‌سیده‌گی قیشلاقلرنی اَیلنگندیم. یۆلده مینگه اوشبو نوع خرما سوویني آله‌دیگنلر اوچره‌ب قالدی. بوسوودن اونینگ کیفینی حس قیلیش اوچون بیر آز ایچدیم، کیفی سیزیلمه‌دی. احتمال، کیف قیلیشی اوچون کۆپ ایچیش کیرک دیر.

هندوستان‌ده ینه **نارگیل** درختی بار. عربلر عربچه‌سیگه اونی "نارجیل" دییدی،

هندوستانلیکلر ایسه "نَلیر" دیب ایته‌دی. احتمال، بو کینگ ترقه‌لگن خطا دیر. نارگیل‌نینگ بیر توری جوزهندي-هند یانغاغی دیر. قاره قاشیقلرنی اوندن یسه‌یدیلر. کتّه‌راغیدن غیجّککه کاسه قیله‌دیلر. درختی خرما درختی‌نینگ خودّی اؤزی، فقط نارگیل‌نینگ شاخی سپربرگراق دیر. برگی‌نینگ رنگی هم آچیقراق. یانغاق‌نینگ سیرتی کؤک پؤست بیلن اؤره‌لگنی کبی، نارگیل‌نینگ سیرتیده هم کؤک پؤستی بار، فقط نارگیل‌نینگ پؤستی تاله-تاله بؤله‌دی. دریاده‌گی کیمه‌لرنینگ جهاز و ارقانلرینی شو نارگیل پؤستلاغیدن تیارلر ایکنلر. کیمه‌لرنینگ درز کیتگن جایلرینی هم شو ایپ بیلن تیکرکنلر. نارگیل‌نینگ پؤستی ارچیلگچ، بیر اوچیده اوچ‌بورچک بؤلیب جایلشگن اوچته تیشیک‌نینگ اؤرنی کؤرینه‌دی. اوندن ایکّیته‌سی-قتّیق، بیرته‌سی- یومشاق دیر. اونی سیکین باسیب تیشه‌دیلر. مغزگه کیرمه‌سیدن اوّل نارگیل‌نینگ ایچی سوو بؤله‌دی. شو تیشیکنی آچیب، او سوونی ایچه‌دیلر. مزه‌سی یامان ایمس، خودّی خرما پیشلاغینی سووگه ایلنتیریلگندیک.

ینه هندوستان درختلریدن بیری **تر** دیر. ترنینگ شاخلری هم فقط تیپه‌سیده اؤسه‌دی. ترگه هم خرمادیک کوزه باغلب، سوویني آلیب ایچه‌دیلر. بو سوونی تري دییدیلر. بو سوو خرماسوویدن کوچلیراق کیف بیره‌دی. تر شاخلریده بیر-بیر یریم قری جاییگچه بیرارته برگی بؤلمه‌یدی، اوندن کیین شاخ‌نینگ اوچیده اؤتّیز-قیرقته برگ بیر یپرنینگ اؤزیده تؤده بؤلیب ییریک پنجه‌دیک بؤلیب یاییله‌دی. بو برگلرنینگ اوزونلیگی بیر قریگه یقینراق. هندوستانلیک خطنی خودّی دفترگه یازگنی کبی شو برگلرگه بیته‌دی. ینه هندوستانلیکلر قولاقلری‌نینگ کینگ تیشیکلریده حلقه‌سی بؤلمسه، شو تر برگیدن حلقه یسه‌ب، آسیب آله‌دیلر. قولاققه تقیشلری اوچون اوشبو تر برگیدن حلقه یسه‌ب بازارلرده ساته‌دیلر. تنه‌سی خرما درختی تنه‌سیدن یخشیراق و تیکیسراق دیر.

ینه **نارنج** و لیموگه اؤخشش میوه‌لر بار. نارنج لمغانات‌ده، بجور و سوادده کؤپ اؤسیب یخشی پیتیله‌دی. لمغانات نارنجی کیچیک و کیندیکلی بؤله‌دی، جوده لطیف و نازک همده سپرسوو بؤله‌دی. خراسان اطرافیده‌گی نارنجگه تینگلشتیریب بؤلمه‌یدی. نازکلیگیدن

لمغانات‌دن کابل‌گه کیلتیرگونچه، اؤن اوچ-اؤن تؤرت ییغاچلیک یؤلـده بوزیلـه‌دی. اسـترابـاد نارنجینی سمرقندگه-ایکّی یوز پیتمیش-ایکّی یـوز سکسـان ییغـاچ آلیسـگه آلیـب بـاره‌دیلر، تبریسی‌نینگ قلینلیگی و کمسوولیگیدن اونچه ایزیلمه‌یدی. بجور نارنجلری‌نینـگ کتّـه‌لیگی بهیچه کیله‌دی، سووی کؤپ، باشقه نارنجلر سوویدن ناردانراق دیر. خواجه کلان: «بجـورده انه شونده‌ی بیر نارنج درختیدن میوه‌لرینی آلیب سنه‌گنیمیزده، پیتّی مینگته نارنج چیقـدی»، - دیب ایتدی. مین دایم "نارنج" عربچه سـؤز، دیـب اؤیلـردیم، شـونده‌ی ایکـن بجـور و سـواد خلقی نارنجنی "نارنگ" دییدیلر.

ینه بیر میوه‌سـی **لیمـو** دیـر. هندوسـتان‌ده جـوده کـؤپ بؤلـه‌دی. کتّـه‌لیگی تخمـدیک، کؤرینیشی هم تخمگه اؤخشه‌یدی. زهرلنگن کیشی ایلدیزینی قَینه‌تیب ایچسه، زیانینی دفـع قیلرکن.

ینه نارنجگه اؤخشش بیر میوه-**تورونج** (نارنجمانند میوه) اؤسه‌دی. بجور و سـواد خلقـی اونی "بَلَنگ" دیب اته‌یدیلر. شو باعـث تـورونج پؤسـتیدن تیـارلنگن مربّـانی "مربّـای بلنـگ" دییشرکن. هندوستان‌ده تورونجنی "بجوري" دییـدیلر. تـورونج ایکّـی خیـل بؤلـه‌دی: بیـری-شیرین، مزه‌سیز و کؤنگیلنی بی‌حضور قیله‌دیگن. شیرینینی یپب بؤلمه‌یـدی، فقـط پؤسـتیدن مربّا قیلیش ممکن. لمغانات‌نینگ تورونجی شونقه: کؤنگیلنی اینیته‌دیگن درجه‌ده شیرین. ینه بجور و هندوستان تورونجلری ناردان. اونینگ ناردانلیگی خـوش یاقـه‌دی. شـربتی مزه‌لـی و خوش‌طعم بؤله‌دی. تورونج‌نینگ کتّه‌لیگی خسروي قاوونچه کیله‌دی. پؤستی غَـدیر-بـودیر و دَغَل. اوچی اینگیچگـه و تومشـوغی اوزون. تورونج‌نینـگ رنگـی نـارنج رنگیـدن سـریقراق بؤله‌دی. درختی‌نینگ تنه‌سی حقیقي درختلرگه اؤخشه‌مه‌یدی، میده بؤله‌دی. بتـه-بتـه بؤلیـب اؤسه‌دی، برگی نارنج برگیدن کتّه‌راق.

نارنجگه اؤخشش میوه‌لردن ینه بیری **سنگتره** دیـر. رنگـی و شـکلی تورونجـدیک، فقـط تبریسی سیلّیق، دَغَل ایمس، تورونجدن سَـل‌گینه کیچیـک. اونینـگ درختـی بلنـد، اؤریـک درختیچه کیلـه‌دی، برگـی نـارنج برگیگـه اؤخشـش، اؤزی نـاردان. شـربتی جـوده لـذتلی و

خـوش‌طعم بؤلـه‌دی. او لیمـو کبـی معده‌گـه کـوچ-قـوت بپـره‌دی، او نارنجـدپک کوچسیزلنتیرمَیدی.

نارنجگه اؤخشش مپوه‌لردن ینه بیری-**کتّه لیمو**. هندوستان‌ده اونی "گلگل لیمو" دپیـدیلر. توزیلیشی غاز تخمیگه اوخشه‌یدی، لپکن ایکّـی باشـی تخمنیکـی‌دپـک اینگیچکـه اپمـس. بونینگ پؤستی هم سنگتره پوستیدپک سیلّیق، جوده سپرسوو بوله‌دی.

ینه **چَنبیري** دیر، نارنجگـه اوخشـه‌یدی. کؤرینیشـی نارنجـدپک، لـپکن رنگـی سـریق، نارنجي (تؤق‌سریق) اپمس. هیدی تورونج هیدیگه اوخشه‌یدی، مپوه‌سی هم ناردان‌گینه.

ینه نارنجگه اؤخشش مپوه‌لردن **صدافیل** دیر. کورینیشی ناککه اؤخشَـیدی، رنگـی بهـی رنگیدپک. شیرین بوله‌دی، لپکن شیرینلیگی نارنج کبی کونگیلنی بپ‌حضور قیلمه‌یدی.

ینه بیر نارنجگه اؤخشش مپوه **اَمرَدپَل** دیر.

ینه بیر نارنجگه اؤخشش مپوه، بو-**کرنَه** دیر. کرنه‌نینگ کتّه‌لیگی گلگل لیموچـه کپلـه‌دی، او هم ناردان. ینه بیر نارنجگه اؤخشش مپـوه **امل‌پپـد** دیـر. اوچ پیلـدن بویـان اونگـه اپنـدی کـؤزیمیز توشـدی. ایتیشـلریچه، اونگـه نینـه سـنچیب قؤپیلسـه، اپریـب کپتـرکن. بـو ناردانلیگیدنمی یا باشقه خصوصیتیدن میکن. ناردانلیگی نارنج و لیمونیکیدپک.

هندوستان‌ده عجایب گُللر اؤسه‌دی. اولردن بیری **جَهَسـون** دیـر. ایـریم هندوسـتانلیکلر اونی "گدهَل" دپب ایتیشه‌دی. او گیاه اپمس، پایه‌لی درخت دیر. تنه‌سی قیزیل گُلبن بته‌سیدن بیر آز بلندراق، رنگی انار گُلیدن آچـراق، کتّـه‌لیگی قیزیـل گُلچـه کپلـه‌دی، امـا قیزیـل گُـل غنچه‌له‌گنیدن سؤنگ آچیلگچ، فقط بیر مرته گُلله‌یدی؛ جَهَسون آچیلگنی ده اپسـه، اونینـگ گُل کاسه‌سی اؤرته‌سیدن ینه بیر اپنلیک اینگیچگه پایه اؤسیب چیقیب، اوزه‌یه‌دی و اونـده ینـه شو جَهَسون‌نینگ گُللری آچیله‌دی. نتیجه‌ده اؤزیگه خـاص دل‌تـارتر بیـر گُـل پیـدا بؤلـه‌دی. درخت اوستیده جوده خوشـرنگ و چیرایلـی کؤرینـه‌دی، اوزاق تورمه‌یـدی، بیـر کونـده‌یاق سؤلیب قاله‌دی. تؤرت آی- پشه‌کالده یـامغیر موسـومیده جـوده یخشـی و کـؤپ آچیلـه‌دی، بلکه، اکثر پیل آچیلر. شونچه کؤپ بؤلسه هم هیدی یؤق.

ینه بیر هندوستان گُلی **کنبیر** دیر. آق و قیزیل رنگلرده‌گی کنبیرلر بار. شفتالو گُلی کبی شکلده-بیش‌برگلی بۆله‌دی. قیزیل کنبیرنینگ شفتالو گُلیگه اۆخششلیگی بار. بیراق کنبیر گُلیدن اۆن تۆرت-اۆن بیشته‌سی بیر یپرده آچیله‌دی، اوزاقدن کتّه گُلدیک کۆرینه‌دی. اونینگ بته‌سی گُلبندن (گُل درختیدن) کتّه‌راق دیر. قیزیل کنبیرنینگ جوده یخشی هیدی بار، اۆزی جوده یاقیملی گُل. او هم پشه‌کالده کۆپ و خۆب آچیله‌دی. او دپیرلی ییل بۆیی تاپیله‌دی.

هندوستان‌ده ینه جوده نازک هیدلی **کپوره**[21] گُلی اۆسه‌دی. اونینگ آلدیده مُشک‌نینگ عیبی شوکه، او قوروق، بونی مُشک‌تر-"هۆل مُشک" دپسه بۆله‌دی. جوده یاقیملی هیدی بار. گرچه اۆزی‌نینگ عجایب کۆرینیشی بۆلسه-ده، گُلی‌نینگ اوزونلیگی بیر یریم-ایکّی قریچ کپله‌دی. قمیش‌نیکیدیک اوزون، تیکنلی برگلری بار. غنچه‌دیک تیقیلیب قالگن تشقی برگلری یشیلراق و تیکنلیراق، ایچکریگی برگلری یومشاقراق بۆله‌دی. ایچکریگی برگلری‌نینگ اۆرته‌سیده گُل‌نینگ اۆرته‌سیده‌گیدیک بیر نیمه‌لری بۆله‌دی، یخشی هید اۆشندن کپله‌دی. ینگی چیقیب، هلی تنه پیدا قیلمه‌گنی اپرکک قمیش بته‌سیگه اۆخشه‌ب کپته‌دی. فقط بونینگ برگی یسّیراق و تیکنلی، تنه‌سی جوده کۆریمسیز، ایلدیزلری کۆرینیب تورە‌دی.

ینه بیر هندوستان گُلی **یاسمن** (یاسمین، جاسمن) دیر. گُلی آق، اونی "چمپه" دپیدیلر. بیزنینگ اۆلکه یاسمنلریدن پیریکراق و هیدی اۆتکیرراق بۆله‌دی.

بیزنینگ اۆلکه‌لرده تۆرت فصل بار. هندوستان‌ده اپسه اوچ فصل بۆله‌دی: تۆرت آیی یاز، تورت آیی پشه‌کال (یامغیر موسومی)، تۆرت آیی قیش. هر بیر آی هلال (ینگی آی) کۆرینگنیده باشلنه‌دی. هراوچ ییلده بیر آینی پشه‌کال آیلریگه قۆشه‌دیلر. ینه اوچ ییلدن کپین قیش آیلریگه قۆشه‌دیلر. ینه اوچ ییل اۆتگچ، یاز آیلریگه بیر آی قۆشه‌دیلر. اولرنینگ کبیسه‌سی شو دیر. یاز آیلری-چه‌یت، بَیساک، جپت، اسهۆر؛ اونگه حوت، حمل، ثور، جوزا موافق کپله‌دی. پشه‌کال (یامغیر موسومی) آیلری - سَوَن، بهۆدۆن، کوَر، کهۆتیک؛ اونگه

21 .Kevra

سرطان، اسد، سنبله و مِیزان موافق کِپله‌دی. قیش آیلری - اَگهَن، پوس، مَـه، پهؤگـون؛ اونگـه عقرب، قوس، جدي و دلو موافق کِپله‌دی.

هندوستان خلقی هر فصلنی تؤرت آیدن قیلیب بِپلگیله‌گن. هر فصلدن ایکّی(ته‌دن) آینی جوده ایسّیق، سِپریاغین و ساووق آیلر دِپب حسابله‌یدیلر. یازنینگ سؤنگی ایکّی آیی-جِپت و اسهؤر اِپنگ ایسّیق آیلر حسابلنه‌دی. پشه‌کال آیلری‌نینگ دستلبکی ایکّی آیی- سَوَن و بهؤدؤن اِپسه اِپنگ کوچلی یامغیرلر یاغه‌دیگن آیلر حسـابلنه‌دی. قـیش موسـمی‌نینگ اورته‌سـیده‌گی ایکّی-پوس و مه آیلری اِپنگ ساووق آیلر دیر. بونـده‌ی حسـابده اولـرده یِیـل فصـللری آلتیتـه بؤله‌دی.

هندوستانلیکلر کونلرگه هم نام قؤیگنلر: شنبه- سنیچر؛ یکشنبه- اَیتـوَر، دوشـنبه-سـوموَر؛ سه‌شنبه- منگه‌لوَر؛ چارشنبه- بودوَر؛ پَنجشنبه- بریپَستوَر؛ جمعه- سوکروَر.

بیزنینگ اؤلکه‌لرده کِپچه-کوندوزنی یِیگیرمه تورت قِسـمگه اجره‌تیـب، هـر بیـر قِسـمینی ساعت دِپییشه‌دی و هر ساعتنی آلتمیش قِسمگه بؤلیب، هر بیرینی دقیقه دِپـب اته‌یـدیلر. بیـر کِپچه-کوندوز مینگ تؤرت یوز قیرق دقیقه بؤله‌دی. بیر دقیقه‌نینگ مقداری تخمیناً آلتی مرتـه "فاتحه"نی ("فاتحه" سوره‌سینی) "بسم‌الله" بیلن اؤقـیش وقتیگـه تِپنـگ کِپلـه‌دی، بیـر کِپچـه-کوندوز اِپسه "فاتحه"نی "بسم‌الله" بیلن سکّیز مینگ آلتی یوز قیرق مرته اؤقیش وقتیگـه تِپنـگ کِپله‌دی.

هندوستان اِپلی کِپچه-کوندوزنی آلتمیش قِسمگه (بؤلککه) بؤلیب، هر بیر قِسمنی "گری" دِپب اته‌یدیلر. بوندن تشقری، کِپچه‌نی تؤرت، کوندوزنی هم تؤرت قِسـمگه اجره‌تگنلـر. هـر بیر قِسمنی بیر "پهر" دِپـب اتشـه‌دی، فارسـیده "پـاس" بؤلـه‌دی. بیزنینـگ طرفلـرده "پـاس" و "پاسبان" سؤزلرینی اِپشیتگنمن، اما اولرنینگ بو خصوصیتلری معلوم اِپمس اِپدی.

اوشبو ایشـگه (یعنـی سـاعتلرنی بانـگ اوردیریشـگه) هندوسـتان‌نینگ برچـه اعتبـارلی شـهرلریده معـین کیشـیلر بِپلگیلـب قـؤییلگن، اولرنـی گَرِیـالي دِپـب اتشـه‌دی. بیرینجـدن (برونزدن) یسه‌لگن، کتّه‌لیگی تباقدِپک، قلینلیگی ایکّی اِپنلیک بیـر یسّـی نرسه‌سـی بـار. بـو

بیرینجنی "گریال" دییشه‌دی. بو گَرِیالنی بلند بیر جایگه آسیب قؤیه‌دیلر. ینه اولرنینگ آستی (قویی طرفی) تپشیک جام ساعتگه اؤخشش تاسلری (جاملری) بار. هر بیر گري‌ده بو ایدیش تؤله‌دی. گریالیلر نوبت بیلن تاسنی سوو آستیگه قوییب، تؤلیشینی کوته‌دیلر. مثلاً، کون‌چیقر چاغی بو تاسنی سووگه قؤیه‌دیلر، تاس بیر مرته تؤلگنیده، تؤقماقلری بیلن گریالگه بیر مرته اوره‌دیلر، ایکّینچی مرته تؤلگنیده، ایکّی باره اوره‌دیلر. بوتون پهر توگه‌گونچه، شونده‌ی دوام اپته‌دیلر. هر پهر توگه‌گنیده، تؤقماقنی گریالگه تپزتپز و اوزاق وقت اوریب توره‌دیلر. اگر کوندوزدن اوّلگی (کون‌نینگ بیرینچی یرمیده‌گی) پهر توگه‌گن بؤلسه، جامگه تپز-تپز اورگنلریدن کپین بیر آز تؤختب، کپین بیر مرته بانگ اوره‌دیلر. ایکّینچی پهر توگه‌گن بؤلسه، تپز-تپز اورگنلریدن کپین بیر آز تؤختب ایکّی باره بانگ اوره‌دیلر. شو سینگری اوچینچیسیدن کپین اوچ، تؤرتینچیسیدن کپین تؤرت باره بانگ اوره‌دیلر. کوندوزگی تؤرت پهر توگه‌گنیدن کپین انه شو طرزده تون‌نینگ تؤرت پهری دوام اپته‌دی.

اوّللری گریالیلر پهر بپلگیسینی پهر توگه‌شی بیلن اورردیلر. کپچه‌لری اویقودن اویغانگن کیشیلرگه اوچ گري یاکه تؤرت گري‌نینگ بانگی اپشیتیلسه، بو ایکّینچی پهرمی یاکه اوچینچی پهرمی، بیلالمه‌ی قالردیلر. مپن تونگی گریلرنی و بولوتلی کونلرده‌گی گریلرنی قاققندن سؤنگ پهرنینگ بپلگیسینی قاقیشلرینی بویوردیم. اونگه کؤره، مثلاً، کپچه‌نینگ اوّلگی پهریدن اوچ گري بانگی اوریلگچ، بیر آز تؤختب، پهرنینگ بپلگیسینی ینه بیر بار اوره‌دیلر، یعنی بوندن بو اوچ گري اوّلگی پهردن اپکنلیگی معلوم بؤله‌دی. کپچه‌نینگ اوچینچی پهریدن تؤرت گري بانگی اوریلگچ، ینه بیر آز تؤختب، پهرنینگ علامتینی اوچ بار اوره‌دیلر، یعنی معلوم بوله‌دی‌که، بو تؤرت گري اوچینچی پهردن دیر. جوده یخشی بؤلدی. کپچه‌سی هر وقت اویغانگنینگده، گري بانگی آوازینی اداسینی اپشیتیب، قَیسی پهردن نپچه گري اؤتگنینی بیله‌سن. هر بیر گري اؤز نوبتیده آلتمیشگه بؤلینه‌دی، هر بیرینی پهل دپب اته‌یدلر. بیر کپچه-کوندوز اوچ مینگ آلتی یوز پهل بؤله‌دی. هر بیر پهل‌نینگ مقداری کؤزنی آلتمیش مرته یومیب-آچیشگه تپنگ، دپب ایته‌دیلرکه، بیر کپچه-کوندوز کؤزنی ایکّی یوز اؤن

آلتی مینگ مرته یومیب-آچیشگه تپنگ کپله‌دی. مپن تجربه قیلیب، بیر پهل ایچیده "قل هوالله"نی "بسم‌الله" بیلن سکّیز مرته اؤقیش ممکنلیگینی انیقله‌دیم. شونده بیر کپچه-کوندوزده "قل هوالله" نی "بسم‌الله" بیلن بیگیرمه سکّیز مینگ سکّیز یوز مرته اؤقیسه بؤله‌دی.

هندوستان اپلی آغیرلیک اؤلچاولرینی یخشی بپلگیلب آلیشگن. سکّیز رَتّي بیر ماشه‌گه تؤغری کپله‌دی. تورت ماشه بیر تانک‌نی تشکیل اپته‌دی، بو اؤتّیز ایکّی رَتّي بؤله‌دی. بپش ماشه، یعنی بیر مثقال-قیرق رَتهٔیگه تپنگ. اؤن تؤرت توله بیر سپر حسابلنه‌دی. قیرق سپر، بپلگیلب قؤییلگنیدپک، همه یپرده بیر باتمان بؤله‌دی، اؤن ایکّی باتمان بیر مانيگه تپنگ. یوز مانینی بیر منیاسه دپیدیلر. جواهر و مرواریدلرنی تانکده اؤلچه‌یدیلر.

هند خلقی سناقنی هم جوده یخشی بپلگیلب آلگن. یوز مینگنی اولر لک دپب، یوز لکنی کرور دپب اته‌یدیلر. یوز کرور ارب دپب نامله‌دی. یوز اربنی کرب، یوز کربنی نیل، یوز نیلنی پَدَم، یوز پَدَمنی سانک دپب بپلگیلشگن. سناق‌نینگ بونده‌ی بپلگیلنیشی هندوستان‌ده بایلیک‌نینگ کؤپلیگیگه دلالت دیر.

هندوستان خلقی‌نینگ کتّه قِسمی کافرلر دیر. هند خلقی کافرلرنی هندولر دپب اتشه‌دی. هندولرنینگ کؤپچیلیگی تناسخی بؤله‌دی، یعنی اؤلگندن کپین جان‌نینگ باشقه بیرار تنه‌گه کیریشیگه ایشانه‌دیلر. عاملکار، اجاره‌گه آلووچی و ایشلب چیقروووچیلرنینگ همه‌سی شو هندولر دیر.

بیزنینگ ولایتلرده فقط صحرالرده کؤچمنچیلیکده کون کؤره‌دیگن خلق‌نینگ قبیله-قبیله نامله‌ری بؤله‌دی. بو یپرده ولایت و قیشلاقلرده یشاوچی اؤتراق اهالی‌نینگ هم قبیله-قبیله نامله‌ری بار.

بو یورتده هر بیر هنرمند آته-باباسیدن قالگن کسبنی اؤرگَنیب، دوام اپتتیره‌دی.

هندوستان او قدَر چیرایلی اؤلکه اپمس. اپلیده هم حسن یؤق. معامله مدنیتی، اؤز ارا ملاقات، باردی-کپلدی دپگن نرسه‌لرنی بیلمه‌یدیلر. طبعی، ادراکی و ادبی یؤق، کرَم و مروّتنی بیلمه‌یدی، هنر و ایشلریده حساب-کتاب، ترتیب، ربجه و گؤنیا (تؤغری بورچک)

یۆق. یخشی آت و یخشی ایت اوچره‌مه‌یدی. یخشی اوزوم، یخشی قاوون و یخشی مېوه‌لری یۆق، موز و ساووق سوو یۆق، بازارلریده یخشی طعام و یخشی نان، حمّام یۆق، مدرسه یۆق، مشعله، شمع یۆق و شمع‌دان یۆق. شمع و مشعله اۆرنیگه کۆپ چرکین کیشیلری بار، اولرنی "دیوتي"[۲۲] دییدیلر، چپ قۆللریده بیر اوچ‌آیاقنی اوشلب تـوره‌دیلر. اوچ‌آیاق‌نینـگ بیـر یاغـاچ آیاغی اوچیگه شمع‌دان‌نینگ باشیدېک کېله‌دیگن تېمیر محکملـنگن؛ تېمیـر آیاقچه‌گـه بـاش برماقدېک کېله‌دیگن یۆغان پیلیکنی اوره‌یدیلر. اۆنگ قۆللریده تېشیگینی تاره‌یتیریبراق قۆیگن کدو بۆلیب، اوندن یاغ تیزیللب توشه‌دی. هر سفر فتیله‌نی یاغلش کېره‌ک بۆلسه، دیوتیلر شـو کدودن یاغ قویه‌دیلر. کتّه‌لریده بونده‌ی دیوتیلردن یـوز-ایکّـی یوزته‌چه‌سـی بۆلـه‌دی، شـمع و مشعله اۆرنیگه شونی ایشلته‌دیلر. پادشاه و بېکلری‌نینگ کېچه‌لری شمعگه احتیاجی بۆلسـه، منه شو کیر-چیر دیوتیلر بو چیراغنی کېلتیریب، اولرنینگ تېپه‌سیده اوشلب توره‌دیلر.

جر و چوقورلیکلردن آقیب یاته‌دیگن دریا و کۆللریدن باشقه-باغ و اویلریده آقـر سـوولری یۆق. اویلریده تازه هوا، ترتیب و چیرای یۆق. عادي خلق و میـده آدملـری بوتونلـه‌ی یلنغـاچ یوره‌دیلر. لنگۆته‌دېک بیر نرسه‌نی باغلب یوره‌دیلر. بونده کیندیکدن ایکّی قـریچ پسـتگه کلتـه لتّه آسیلیب توره‌دی، بو آسیلگن کلتـه لتّـه‌نینگ اوسـتیدن ینـه بیـر پرچـه لتّـه آسـیلتیریله‌دی. لنگۆته‌نینگ باغینی باغلب، اۆشه بیر پرچه لتّه‌نی ایکّی آیـاق آره‌سـیدن (بوتیـدن) اۆتکزیـب، محکم باغلشه‌دی. عیاللری جوده اوزون بیر لونگ-بېلباغنی باغلب، یرمینی بېللریگه، یرمینی باشلریگه تشلب آلیشه‌دی.

هندوستان جوده کتّه ولایت، اونینگ یخشی جایلری هم بـار. او یېـرده آلتـین و کومـوش جوده کۆپ. یامغیر موسومیده هواسی جوده یخشی بۆله‌دی. بعضاً بیر کونده اۆن، اۆن بېش و بیگیرمه مرته یامغیر یاغه‌دیگن وقتلر هم بۆله‌دی. یامغیر پیتی بیرپسده سېل کېلـه‌دی، مطلقـا سوو بۆلمـه‌گن جـایلرده دریـالر تاشـیب آقـه باشـله‌یدی. پشـه‌کالده یـامغیر یاغه‌یاتگنیـده و

22 .Divity

یامغیردن سؤنگ هوا جوده یخشی بؤله‌دی. هـوا باشـقه پیتلـری بونـده‌ی معتـدل و لطـافتلی بؤلگن ایمس. کم‌چیلیگی شونده‌که، هوا جوده سیرنم بؤله‌دی.

پشه‌کالده او یپرلرده کمان آتیب بؤلمه‌یدی، چونکه تیزده بوزیله‌دی. یامغیر فقط یایگه‌گینـه تأثیر ایتیب قالمه‌یدی، بلکه زره و کتاب، رخت (اسباب-انجام، کییم-کیچک، سفر انجـامی) - همه‌سیگه نمگرچیلیک‌نینگ تأثیری سیزیله‌دی. عمارتلر هـم اوزاق تورمه‌یـدی. پشـه‌کالدن باشقه قیش و یاز آیلریده هـم هـوا یخشـی بؤلـه‌دی. امـا همیشـه شِـمال شـمالی کؤتریلیـب تورەدی. چنگ و توپراق کؤپ کؤتریله‌دی. بو یپل ییلیگه تؤرت-بیش مرته- یازلری ثور و جوزا آیلریده-پشه‌کالگه یقین جـوده قتّیـق ایسـه‌دی. کـؤتریلگن چنـگ و توپراقـدن بیـراو-بیراونـی کؤرمه‌ی قاله‌دی، بونی "آآندي" دیب ایته‌دیلر. جوزا ایسّیق کیله‌دی، اما حددن تشقری ایسّـیق بؤلمـه‌یـدی. ایسّـیغی بلـخ و قندهارنیکیچـه بؤلمسـه-ده، او یپرلـر ایسّـیغی‌نینگ یرمیچـه چؤزیله‌دی.

ینه یخشی بیر جهتی شوکه، ایشچی و هنرمندلری جوده کؤپ. هر بیر ایش و هر بیر نرسه اوچون معین کیشیلر بیلگیلب قؤییلگن. اولرنینگ هـر بیـری آته-باباسـی قیلیـب کیلـه‌یاتگن ایشنی دوام ایتتیریب کیله‌دی. ملا شرَف "ظفرنامه"ده مبالغه بـیلن شـونده‌ی بیـتگن ایدی‌کـه، تیموربیک "مسجد سنگ"نی قوره‌یاتگنیده هر کونی آذربایجـان، فـارس، هندوسـتان و باشـقه اؤلکه‌لر سنگتراشلریدن ایکّی یوز کیشی مسـجدده ایشـلردی. بیرآگره‌نینـگ اؤزیـده مینینـگ عمارتلریمده هرکونی اوشبو آگره تاش‌یؤنرلریدن آلتی یوز سکسان کیشی ایشلردی. ینه آگـره، سیکری، بیانه، دؤلپور، گوالیار و گؤییل‌ده هر کونی بیر مینگ تؤرت یوز تؤقسان بیر سنگتراش قوریلیشلریمده ایشلردی. هندوستان‌ده ینه باشـقه کؤپلـب هنرمنـد و ایشـچیلر حـددن زیـاد کؤپ.

حاضرده بیهره‌دن بهارگچه-مینینگ تصرفیمده بؤلگن ولایتلردن ایلّیک ایکّی کـرور درآمـد توشه‌دی. اونینگ لؤنده‌سینی قوییده به تفصیل بیان قیله‌میز. اوندن سکّیز یاکه تـؤقّیز کـروری مینگه اطاعت قیلیب کیله‌یاتگن رای و راجه‌لرنینگ ملکلریدن توشگن بؤلیب، بو یپرلر اولرگـه

قدیمدن تیریکچیلیک یراغی بۆلیب کېلگن.

هندوستان‌دن غالب پادشاه‌نینگ قۆل آستیگه کیرگن جایلر درآمدی‌نینگ تخمینی حسابی:

سان	ولایتلر	درامد مېداری	سان	ولایتلر	درامد مېداری
١	سَتلَج دریاسی نینگ نریگی تامانی همده - بېهره، لاهور سیالکوت، دیپالپور و باشقه‌لر	٣٣٣١٥٩٨٩	١٦	جۆنپور	٤٠٨٨٣٣٣
٢	سَهریند	١٢٩٣١٩٨٥	١٧	کورَره و منیکپور	١٦٣٢٧٢٨٢
٣	حصارِ فېروزه	١٣٠٧٥١٧٤	١٨	بهار	٤٥٦٠٠٠٠
٤	پایتخت شهر دهلی و میانِ دوآب	٣٦٩٥٠٢٥٤	١٩	سَروَر	١٥٥٧٥٠٦٢/١
٥	مېوات (اسکندر (لۆدي) دوریده (بیزنینگ حاکمیتگه قۆشیلمه‌گن)	١٦٩٨١٠٠٠	٢٠	سَرَن	١١٠١٨٣٧٣
٦	بیانه	١٤٤١٤٩٣٠	٢١	چېیرَن	١٩٠٨٦٠٦٠
٧	آگره	٢٩٧٦٩١٩	٢٢	کندله	٤٣٣٠٣٠٠
٨	میانه (اۆرته ولایتلر)	٢٩١١٩٠٠٠	٢٣	راجه‌روپ نراین چېگره‌سی اۆرته‌لیگیده‌گی تیرهوت	٢٥٥٠٠٠
٩	گوالیار	٢٢٣٥٧٤٥٠	٢٤	چَتسو، مَلنَده‌گی رَنتَنبۆر بۆلي	٢٠٠٠٠٠٠

١٠	كلپي، سُيهونده و باشقه‌لر	٤٢٨٥٥٩٥٠	٢٥	نگور	----
١١	قَنّوْج	١٣٦٦٣٣٥٨	٢٦	راجه بَكرَمه‌جيت[رانَتَنبؤردن]	-----
١٢	سَنبَل	١٣٨٤٤٠٠٠	٢٧	كَلَنجري	
١٣	لكنور و بكسر	١٣٩٨٢٤٣٣	٢٨	راجه سينگ دهو	
١٤	خيراباد	١٢٦٥٠٠٠	٢٩	راجه بيكم دهو	
١٥	اَوَد و بهره‌ييچ	١١٧١٣٦٩	٣٠	راجه بيكم چَند	

هندوستان اؤلكه‌سى يېرى همده اېلى‌نينگ اؤزيگه خاصليكلرى و احـوالى حقيـده اؤزيمگه معلوم بؤلگن، انيقله‌گن نرسَه‌لريمنى اېسلب بيان قيلديم. بوندن سؤنگ ينه يازيشـگه ارزيگوليک نرسه‌گه كؤزيم توشسه، اېشيتيشگه ارزيگوليک بيرار نرسه اېشيتسم، بيته‌من.

رجب آيى‌نينگ ييگيرمه تؤقّيزينچيسيده، دوشنبه كونى خزينه‌نى كؤريب چيقديک و اونى اولشه باشله‌ديک. هُمايون‌گه خزينه‌دن يېتميش لک بېريلـدى. هلـى رؤيخطگـه آلينمـه‌گن و تېكشيريب كؤريلمه‌گن ينه بير خزينه‌نى هـم اونگـه بـار-بوديچـه انعـام قيلـديم. ينـه بعضـى بېكلرگه اؤن لک، بعضيلريگه سكّيزلک، يېتّى لک، آلتى لكدن بېريلدى. لشكرده‌گى افغـانلر، هزاره‌لر، عربلر و بلوچلرگه همده هر بير عسكرگه موقعيگه قره‌ب پول انعاملرى بؤلدى. هر بير سوداگر، هر بير طالب علم و عموماً، لشكرگه همراهليک قيلگن هر بير كيشى انعام، هديه‌دن جوده كؤپ بهره و كامل نصيبه آليب كېتديلر.

لشكرده بؤلمه‌گنلرگه هم بو خزينه‌دن كؤپ انعام و هديه‌لر يوباريلـدى. مـثلاً، كـامران‌گـه اؤن يېتّى لک، محمد زمان ميرزاگه اؤن بېش لک، عسكرى گه، هنـدال گـه و عمومـاً، برچـه اوروغ-اَيماققه، اؤغيللر و ياش باله‌لرگچه جوده كـؤپ طـلا، كومـوش، كييمليـک، قيمت‌بهـا تاشلر و قؤللردن ساوغه‌لر يوباريلدى.

او تامانده قالگن بېک و سپاهيلرگه جوده كؤپ انعاملر جؤنه‌تيلـدى. سـمرقند، خراسـان،

کاشغر، عراققه قریندا‌ش-اوروغلر اوچون ساوغه‌لـر جؤنه‌تیلـدی. سـمرقند و خراسـان‌ده‌گـی شیخلرگه نذرلر یوباریلدی. مکه و مدینه‌گه هم نذرلر جؤنه‌تیلدی. کابل ولایتی بیلن وَرسَـک سده‌سی (لشکرنینگ یـوز کیشـیلیک بؤلینمه‌سـی) اطرافیـده یشـه‌یدیگن هـر بیـر کیشـیگه-اپرککمی، عیالمی، قولمی، آزادمی، کتّه کیشیمی، یاش باله‌می- بوندن قطـع نظـر، همه‌سـیگه بیر شاهرخیدن انعام قیلیندی.

بیز دستلب آگره‌گه کپلگنده آدملریمیز بیلن بو پیرلیکلر آره‌سـیده غلطـی اختلافلـر و بیـر-بیرینی یاقتیرمسلیک کیفیتی سپزیلیب توررد‌ی. عسکرلری و عادي خلق بیزنینگ کیشـیلردن قؤرقیب قاچردیلر. دهلی و آگره‌دن باشقه برچه قؤرغـانلی خلقـی قؤرغـانلرینی محکملـب، اطاعت و بؤی‌سونیشدن باش تارتدیلر. سَنبَل قاسم سَنبَلي‌نینگ، بیانه نظامخان‌نینـگ قؤلیـده اپدی. مپوات‌ده حسنخان مپواتي‌نینگ اؤزی اپدی. بو فتنه و فسادلرنی باشله‌گن اؤشـه ملحـد (ایمانسیز) پسـتکش‌نینگ اؤزی اپـدی. دولپـؤر محمـد زیتـون قؤلیـده، گوالیـارده تاتارخـان سارنگخاني رَابّري‌ده حسینخان نوحانی، اَتاوَه ده قطبخان، کلپی‌ده عالمخان حکمران اپـدیلر. قنّوج و گنگ‌نینگ او تامانی نصیرخان نوحانی، معروف فرمـولي سـینگری ینـه جـوده کـؤپ امیرلری بؤلگن دشمن افغانلر قؤلیده اپدی. ابراهیم وفات اپتمسـیدن ایکّـی-اوچ ییـل بـورون اولـر یاوله‌شـیب قـالگن اپـدیلر. مـپن ابراهیم‌نـی پپـنگگن پیتلـری اولـر قنّـوج و اونینـگ نَری‌یاغیـده‌گی ولایتلرنـی قؤلگـه کیـریتگن، قنّـوج‌دن بیـر-ایکّـی منـزل بویاقراققـه کپلیـب جایلشگندیلر. اولر دریاخان‌نینگ اؤغلی بهارخاننی پادشاه قیلیب کؤتریـب، اونگـه سـلطان محمد دپب لقب بپرگندیلر. مَهَاوین‌ده مرغوبقول حکمرانلیک قیلردی. شـونچه یقـین جایـده توریشیگه قره‌مه‌ی، مپنی کؤریشگه بیرار مرته هم کپلمه‌دی.

بیز آگره‌گه کپلگنده جوده ایسّیق پیتلر اپدی. آدملر واهمه‌دن بوتونله‌ی قاچیب کپتگنـدیلر. اؤزیمیزگه طعام، آتلرگه پیم-خاشاک تاپیب بؤلمسدی. قیشلاقلرده دشمنلیک و نفرت طفیلـی دشـمنلیک، اطاعتسـیزلیک، اؤغیرلیـک و یؤلتؤسـرلیککه یـوز بورگنـدیلر. یـؤللرده یوریـب بؤلمسدی. بیز هلی خزینه‌نی اولَشیب، هر بیر ولایت، هر بیر جایگـه ایشـانچلی کیشـیلرنی

تعیین قیلیشگه هم اولگورمه‌گن اپدیک. بونینگ اوستیگه، اؤشه ییل جوده ایسّیق کپلگندی. کؤپلب آدملر دهشتلی قتّیق گرمسپر تأثیریدن تپ- تپ ییقیلیب، اؤله باشله‌دیلر. شو باعث کؤپ‌گینه بپکلر و سره اپنگ یخشی ییگیتلرنینگ روحی توشیب کپتدی. اولر هندوستان‌ده قالیشگه کؤنمه‌ی، کپتیب قاله‌باشله‌دیلر.

کپکسه، تجربه‌لی بپکلر بونده‌ی دپسه‌لر، عیبی یؤق. اولر بونده‌ی گپلرنی ایتگنلریده اونی اپشیتگن کیشی‌نینگ عقل و ادراکی اولرنینگ قراری تؤغری یاکه ناتؤغری اپکنلیگینی، یخشی یاکه یامانلیگینی اجره‌ته‌آله‌دی. اما کیمدیر همه نرسه‌نی اؤیلب، بیرار نرسه‌گه قطعی قرار قیلگن بؤلسه، ایتیلگن سؤزلرنی تکرارلشدن نیمه فایده. کتّه-کیچیکدن منه شونده‌ی سؤزلر و بونده‌ی بپ‌مزه فکرلرنی اپشیتیش‌نینگ نیمه کپره‌گی بار. شونیسی قیزیق که، بو سفر کابل‌دن آتلنه‌یاتگنیمده کتّه-کیچیکلردن بیر نپچه‌سینی بپک قیلیب ینگی تعیینله‌گن اپدیم. مپنینگ بولردن امیدیم شو اپدی که، مپن اؤتگه کیریب-چیقسم هم، سووگه کیریب-چیقسم هم، اولر هپچ ایکّیلنمه‌ی بیز بیلن بیرگه کیرگه‌یلر و چیققه‌یلر. مپن قَیسی طرفگه بارسم، اولر مپنینگ آرتیمدن بارگه‌یلر. اولر مپنینگ مقصدیمگه قرشی سؤز ایته‌دیلر، همه‌سی‌نینگ کپنگش و اتفاقی بیلن اؤزیمیز جزم قیلگن هر بیر ایش و مهم نرسه‌دن کپنگشدن چیقمسدن بورون قَیته‌دیلر، دپب اؤیله‌مه‌گندیم.

بولر اؤزلرینی یامان توتدیلر. اما احمدي پروانه‌چی و ولی خازن بولردن هم بدترراق بؤلدی. کابل‌دن چیقیب، ابراهیم اوستیدن غلبه قازانیب، آگره‌نی آلگونچه خواجه کلان اؤزینی یخشی توتدی، مردانه سؤزلر ایتتی، هِمتلی فکرلر بیلدیردی، بیراق آگره‌نی اپگلله‌گنیمیزدن بیر نپچه کون اؤتگچ، اونینگ رأیی بوتونله‌ی اؤزگردی. عیناً خواجه کلان قَیتیب کپتیشگه چین دلدن عهد قیلگن اپدی. آدملرده‌گی بونده‌ی بپ‌قرارلیکنی کؤریب، برچه بپکلرنی چقیریب، کپنگش اؤتکزدیک. مپن شونده‌ی دپدیم: «سلطنت و جهانگیرلیککه قورال-یراغ و اسلحه-انجامسیز اپریشیب بؤلمه‌یدی. پادشاه‌لیک و امیرلیک نوکر و ملکسیز موجود بؤلالمه‌یدی. نپچه ییللر حرکت قیلیب، مشقتلر چپکیب، اوزاق ییرلرنی باسیب

اؤتیب، لشکر تارتیب، اؤزیمیزنی و لشکرنی جنگ و اؤلیم خطریگه سالدیک. تنگری‌نینگ مرحمتی بیلن شونچه کؤپ دشمننی یِنگیب، بونده‌ی کَتّه مملکتنی ایگللەدیک. اینده‌ی ایسه، قنده‌ی کوچ و ضرورت مونچه‌لر جان تارتیب آلگن یِرلریمیزنی هیچ بیرسببسیز تشلب کِتیشگه مجبور قیلماقده. کیم بیزگه خیرخواه بؤلسه، بوندن کِیین بو کبی سؤزلرنی ایتمه‌سین، کیم که طاقت قیلالمه‌ی کِتیشنی نیت قیلگن بؤلسه، کِتسین، کِتگچ، قَیتیب کِیلمه‌سین.»

بونده‌ی تؤغری و مقبول سؤزلرنی کِتیش نیتیگه توشگن یاکه شو یِرده قالیشنی اؤیله‌یاتگن کیشیلرگه ایسله‌تیب، دغدغه قیلدیم.

خواجه کلان‌نینگ بو یِرده قالیشگه کؤنگلی یؤق ایدی. بیز شونگه قرار قیلدیک: خواجه کلان کؤپ نوکرلی کیشی ایدی. ساوغه‌لرنی آلیب، جؤنب کِتسین. کابل و غزنی‌ده آدم جوده کم. اولرنی قؤلگه آلیب، او یِرده حاکمیت و ترتیب اؤرنَتسین. غزنی، گردیز و سلطان مسعودي‌گه تِیگیشلی بؤلگن هزاره‌لر یشه‌یدیگن جایلرینی خواجه کلان‌گه عنایت قیلدیم. اونگه ینه هندوستان‌نینگ اؤزیدن اوچ-تؤرت لک فایده کِیلتیره‌دیگن کوهرام ولایتی هم بِیریلدی.

خواجه میرمیران‌نی هم کابل‌گه جؤنه‌تیشگه قرار قیلدیک. ساوغه‌لرنی آلیب باریش اونینگ ذمّه‌سیگه یوکله‌تیلدی. ملاحسن صراف و تؤکه هندوگه اولرنی قبول قیلیب آلیش تعیینلندی.

خواجه کلان هندوستان‌نی شونچه‌لر یامان کؤررده‌ی‌که، کِیته‌یاتیب، دهلی‌ده‌گی اویی دِیواریگه شونده‌ی بَیتنی یازیبدی:

اگر به‌خیر و سلامت گذر ز سند کنم،

سیه روی شوم، گر هوای هند کنم.

(مضمونی:اگر سیند دریاسیدن ساغ- سلامت اؤتیب آلسم، هندوستان‌نی ینه هوس قیلگودیک بؤلسم، یوزیم قرا بؤله‌ی.)

بیز هندوستان‌ده قالگن بیر پیتده بونده‌ی استهزالی بَیت ایتیش و اونی یازیب قؤییش

ادبسیزلیک ایدی. کیتیشی‌نینگ اؤزی کؤنگلیمگه بیر غشلیک سالگن بؤلسه، بوندەی قاچیریمی اونی ایکّی برابر قیلدی.

مبن بدیهه قیلیب بیر رباعی یازیب جؤنتدیم:

یوز شکر دي، بابرکه، کریم و غفار، بیردی سینگه. سیندو هندو ملک بسیار.

ایسّیقلیگیگه گر سینگه یؤقتور طاقت، ساووق یوزینی کؤرەی دیسنگ غزنی بار.

بو پیتده ایلغاریلری مرتبەسی جوده پست بؤلگن، بوندن ایکّی-اوچ ییل بورون آغه-اینیلرینی تؤپلب، چقیریب، عموماً، اؤزیگه کتّه جماعه تؤپلەگن ملا آفاقه اؤروکزایی و سیند قیرغاغیدەگی بعضی افغانلرنی بیریب، کوییل‌گه یوباردیک. او یبرلرده بؤلگن یؤلتؤسرلر و سپاهیلرگه بیز تامانگه آغدیرەدیگن چقیریق فرمانلری یوباریلدی.

شیخ گورن قاشیمگه اعتقاد و اخلاص بیلن کیلیب، خدمتیمگه کیردی. میان‌دوآب یایچیلریدن ایکّی-اوچ مینگ سپاهینی هم خدمتیمگه آلیب کیلدی. علیخان فرمولی‌نینگ اؤغیللری و قریناشلری یونس علی بیلن دهلی و اگرەنینگ آرەسیده، او همایون‌نی یؤقاتیب قؤییب، ادەشیب یورگن چاغیده اوچرەشیب قالیشەدی. کیچیک جنگده یونس علی دشمننی یینگیب علیخان‌نینگ اؤغیللرینی اسیر قیلیب، حضوریمگه آلیب کیلگندی. شو مناسبت بیلن دولت‌قدم تورک‌نینگ اؤغلی میرزا مؤغولگه علیخان‌نینگ اسیر توشگن اوغیللریدن بیرینی قؤشیب، شونەی ناتینچ زمانده مبوات‌گه کیتگن علیخان‌گه چقیریق خطی بیلن یوباریلدی. اونی آلیب کیلیشدی. علیخان‌گه التفات کؤرسه‌تیب، ییگیرمه بیش لک درامد بیرەدیگن ولایتلردن بیریلدی.

سلطان ابراهیم، مصطفی فرمولي و فیروزخان سرنگخاني باشلیق بیر نیچه امیرلر یوراب تاغیده بیرلشیب عصیان کؤترگن امیرلر اوستیگه جؤنه‌تیلگندی. مصطفی بو بؤی‌سونمس امیرلربیلن کؤپ و یخشی جنگ قیلدی، بیر نیچه بار اولرنی یینگدی. ابراهیم‌نینگ مغلوبیتیدن بیر آز ایلگری مصطفی اؤلدی. شیخ بایزید اونینگ اوکەسی ایدی. ابراهیم مهم ایشلر بیلن بند ایدی، درحال اونی اکەسی‌نینگ آدملری و ایشیگه باش قیلیب قؤیدی.

فپروزخان، شیخ بایزید، محمودخان نوحانی، قاضی جیه کپلیب خدمتیمگه کپلدیلر. اولرگه هم کوتگنلریدن آرتیق اعتبار و شفقتلر کۆرسه‌تیب، فپروزخان‌گه جانپوردن بیر کرور و قیرق آلتی لک و بپش مینگ تنگه؛ شیخ بایزیدگه اُوَددن بیر کرور و قیرق سکّیز لک و اپلّیک مینگ تنگه، محمودخان‌گه غازیپوردن تۆقسان لک و اۆتّیز بپش مینگ تنگه و قاضی جیه‌گه جانپوردن ییگیرمه لک درآمد بپره‌دیگن پیرلر هدیه عنایت بۆلدی.

شوال آیی‌بیره‌میدن بیر نپچه کون اۆتگن هم اپدی که، سلطان ابراهیم‌نینگ خاص سرایی اۆرته‌سیده‌گی تاش اوستونلی، گنبذلی ایوانیده کتّه صحبت اویوشتیریلدی. همایون‌گه چارقب[۲۳]، کمر شمشیر و آلتین اپگرلیک چاپقیر آت، چین تپمور سلطان، مهدي خواجه و محمد سلطان میرزاگه هم چارقب، کمر شمشیر و کمر خنجرلر ساوغه قیلیندی. ینه بپک و ییگیتلرگه منصبیگه یره‌شه کمر شمشیر، کمر خنجر و سروپالر انعام قیلیندی. همه‌سی قوییده قیسقه‌چه قیلیب بیتیلدی: ایکّی چاپقیر آت اپگری بیلن؛ قیمت‌بها تاشلر بیلن بپزه‌تیلگن ایکّی دانه کمر شمشیر؛ بپزه‌کلی خنجردن ییگیرمه بپش دانه؛ بپزه‌کلی دودمه خنجردن اۆن آلتی دانه؛ ایکّی دانه بپزه‌کلی شمشیر؛ آلتین ساپلی هند پیچاقلریدن بیر دانه؛ چهارقب‌دن تۆرتّه؛ ییگیرمه سکّیزته جون چکمان.

صحبت کونی جوده کۆپ یامغیر یاغدی. اۆن اوچ مرته یامغیر یاغدی. بعضیلرگه تشقریدن جای تپککن اپدی، همه‌سی جیققه هۆل بۆلدی.

محمد کۆکَلداش‌گه سمنه[۲٤] ولایتینی هدیه اپتیب، سَنبَل‌گه یوریش اوچون ایلغار تعیینلندی. حصارِ فپروزه هُمایون‌گه مکافات طریقه‌سیده بپریلگن اپدی، سَنبَل‌نی هم همایون‌گه هدیه قیلدیم. هندوبپک همایون‌نینگ آلدیده قالگن اپدی. شو باعث محمدي‌نینگ اۆرنیگه سَنبَل‌گه ایلغار قیلیب هندوبپک، کتّه‌بپک، ملک قاسم بابا قشقه اکه‌-اوکه‌لری بیلن، ملا آفاق، شیخ گورن میانِ دوآب یایچیلری بیلن ایلغار قیلیب یوباریلدی.

۲۳-چارقَب- شاهلرنینگ مخصوص کییمی.

24 .Samana

قاسم سَنبَلي‌دن اوچ-تؤرت مرته آدم کېلیب، بیبن حرامخـؤر سَـنبَل‌نی قمـل قیلیـب، اونینـگ حمایه‌سینی ضعیفلشتیردی، ایلغار یوبـارینگلر، دېگـن خبرنـی بېـردی. بیـبَن شـو صـفت و کؤرینیشی بیلن بیزدن قاچیب کېتگچ، تاغ اېتکلریگه بـاردی. اؤشـه یېرلـرده قاچیـب یـورگن افغان و هندوستانلیکلرنی ییغیب، اوشبو تؤپالانلر چاغیده سَـنبَل‌نی بـؤش کؤریـب، کېلیـب اونی قمل قیلیبدی.

هندوبېک، کتّه‌بېک و ایلغارگه (آلدقؤشینگه) تعیینلنگنلر اَهَر کېچیگیگه کېلیب، سـوودن اؤته‌باشله‌یدیلر. ملک قاسم بابا قشقه‌نی اکه-اوکه‌لری بـیلن بیرگـه آلدینگـه یوبـاره‌دیلر. ملـک قاسم سوونی کېچیب اؤتگن یوز-یوز اېلّیک کیشیسی و برادرلری بیلن ایلدَم یوریـب، پېشـین نمازی پیتی سَنبَل‌گه یېتیب باره‌دی. بیبَن هم قؤشـین تارتیـب، اؤردوسـیدن چیقـه‌دی. ملـک قاسم تېز باریب، قؤرغـاننی اَیلَنیـب اؤتـه‌دی و جنگنـی باشـلب یوبـاره‌دی. بیـبَن قرشـیلیک کؤرسه‌تالمه‌ی قاچه‌دی. جنگچیلریمیز بیر تؤده کیشیسی‌نینگ باشـینی کېسـیب، بیـر نېچتـه فیل، جوده کؤپ آتلری و باشقه اؤلجه‌لرنی قؤلگه کیریته‌دی.

اېرته‌سی تانگده ایلغـار بېکلـری هـم یېتیـب بـاره‌دی. قاسـم سَـنبَلي کېلیـب اولـر بـیلن کؤریشه‌دی، لېکن قؤرغاننی اولرگه تاپشیریش خوش کېلمه‌یدی و حیله‌لر قیله‌دی.

بیر کونی شیخ گورن، هندوبېک اولر بیلن سؤزلشیب، بیر بهانه تاپیب، قاسم سَنبَلي‌نی بـو بېکلر آلدیگه آلیـب کېلـه‌دی و بیزنینـگ آدملریمیزنـی سَـنبَل قؤرغانیگـه کیریتـه‌دی. قاسـم سَنبَلي‌نینگ یوکی و آدملرینی ساغ-سَلامت قؤرغاندن چیقریب یوباره‌دیلر.

بیانه‌گه قلندر پیاده‌نی جؤنه‌تیب، نظامخان‌گه وعده و تهدید بیلن فرمانلر یوباریلـدی. منـه بو قطعه بدیهه قیلیب، یازیب یوباریلدی:

با تورک ستیزه مکن، ای میر بیانه، چالاکي و مردانگی تورک عیان است.
گر زود نیایی و نصیحت نکنی گوش، آنجاکه عیان است چه حاجت به بیان است.

(مضمونی: ای بیانه میری، تـورک بـیلن اؤینشـمه، تورک‌نینـگ اېپچیللیگـی و مردلیگـی همه‌گه عیان. اگر تېز کېلیب نصیحتنی قولاققه آلمه‌سنگ، عیان بؤلگن گپنی بیان قیلیش‌نینگ

نیمه حاجتی بار.)

بیانه قؤرغـانی هندوسـتان‌نینگ مشـهور قلعه‌لریـدن دیـر. بـو عقلسـیز پسـتکش آدمچـه قلعه‌نینگ مستحکملیگیگه ایشانیب، جیغیلدانیگه سیغه‌دیگنیدن هم کؤپراق نرسه‌لر سـؤره‌ب یوباریبدی. اوندن کېلگن کیشیگه یخشی جـواب قیلگنـیم یـؤق. قلعـه‌نی اېگللـش اوچـون قورال-یراغ تیارلشگه مشغول بؤلدیک.

باباقولی‌بېک محمد زیتون‌گه وعده و تهدید فرمانلری یوباریلدی. او هـم عـذرلر ایتیـب، تورلی عیارلیکلرنی اؤیله‌ی باشله‌دی.

کافر رنا سنگا کابل‌ده اېکنیمیـزده خیرخواهلیـک بـیلن اېلچـی یوبـارگن و بیـز شـونده‌ی کېلیشیب آلگن اېدیک: اگر پادشاه (یعنی، مېن) او طرفدن دهلی ولایتیگه بارسم، رنـا سـنگا بو طرفدن آگره اوستیگه یوریشی کېره‌ک.

مېن ابراهیم‌نی یېنگدیم و دهلی‌نی هم، آگره‌نی هم قؤلگه کیریتدیم. امـا شـو پیتگچـه بـو کافردن چیقیب کېتیشی اوچون بیرار حرکت کؤرینمه‌دی. انچه وقت اؤتگنیـدن کېـین کونـدَر دېگن قؤرغاننی قمل قیلدی. مَکن‌نینگ حسن اسملی اؤغلی اؤشه یېرده اېدی. حسن مَکن‌دن بیر نېچه مرته آدملر کېلدی، اما مَکن‌نینگ اؤزی هلی هـم کـؤرینگنی یـؤق. بـو اطرافـده‌گی اَتاوه، دؤلپور، گوالیـار، بیانـه‌گچـه قؤلیمگـه اؤتمه‌گنـدی. شـرق تامانـده افغـانلر قرشـیلیک کؤرسه‌تیب، سرکشلیک قیلردیلر. قنّوج‌دن آگره تامانگه ایکّی-اوچ منزل نریـده لشـکر تؤپلـب اؤتیرگن اېدیلر. یقین-اطراف یېرلردن هنوز خـاطرجمع اېمـس اېـدیک. شـو باعـث حسـن‌گه کؤمک بېریش اوچون آدم اجره‌تالمه‌دیک.

ایکّی-اوچ آیدن کېین حسن چاره‌سیز قالیـب، کونـدَر قؤرغـانینی تاپشـیردی. رَپري‌ده‌گـی حسینخان قؤرقیب، رپري‌نی تشـلب قاچیـب کېتـدی. رپـري محمـد علـی جنـگ-جنگگـه بېریلدی. اَتاوه‌ده‌گی قطبخان‌گه بیر نېچه بار وعده و تهدید بیلن فرمانلر یوباریلدی. امـا او نـه بیزنی کؤریشنی ایسته‌دی، نه اَتاوه‌نی تشلب کېتدی.

مهدي خواجه گه مرحمت قیلیب اَتاوه‌نی بېردیم، محمد سـلطان میـرزا، سـلطان محمـد

دؤلدای، محمدعلی جنگ-جنگ، عبدالعزیز میراخؤر باشلیق بپکلر و خاص عملدارلردن انچه‌سی کؤمککه اَتاوه‌گه جؤنه‌تیلدی. قنّوج سلطان محمد دؤلدای‌گه بپریلدی. فپروزخان، محمودخان، شیخ بایزید و قاضی جیه کبی باشلیقلرگه حرمت کؤرسه‌تیلیب، پوراب تاماندەگی ولایتلردن بپریلگن اپدی، اولرگه هم اَتاوه‌گه جؤنب کپتیش بویوریلدی.

محمد زیتون دؤلپورده اؤتیرگندی، تورلی حیله‌لر قیلیب، کپلیشگه شاشیلمسدی. دؤلپورنی مرحمت قیلیب سلطان جنید برلاس‌گه بپردیک و اونگه عادل سلطان، محمدي کؤکلداش، شاه منصور برلاس، قوتلوق‌قدم، عبدالله ولی، جانی‌بپک، پیرقولی، شاه حسین یاره‌کي باشچیلیگیده‌گی کیشیلرنی یاردمگه بپریب، اولرگه دؤلپورنی کوچ بیلن آلیب، سلطان جنیدگه تاپشیریب، بیانه اوستیگه یوریشلرینی بویوردیک.

بو لشکرنی تقسیمله‌گندن سؤنگ تورک و هند امیرلرینی چقیریب، کپنگش قیلیب، اوشبو سوزلرنی اؤرته‌گه تشله‌دیم: پوراب تاغی تامانیده سرکش امیرلر نصیرخان نوحانی و معروف فرمولي باشلیق قیرق اپلّیک مینگ کیشی بیلن گَنگ‌دن اؤتیب، قنّوج‌نی اپگللب، ایکّی-اوچ منزل بپری کپلیب اؤتیریبدی. کافر رنا سنگا کوندَرنی اپگللب، فتنه و بوزغونچیلیکلر قیلیب یوریبدی. پشه‌کال هم آخرلب قالدی. یا بو سرکشلر اوستیگه، یاکه کافر اوستیگه باستیریب باریش ضرور و لازم کورینه‌دی. بو یقین-اطرافده‌گی قؤرغانلرنینگ ایشی آسان. کتّه دشمنلرنی پینگگنیمیزدن کپین، بولر قه‌پرگه هم باررردی.

رنا سنگانی اونچه اؤیله‌مسدیک. همه بیر آغیزدن دپدی که، رنا سنگا اوزاقده، اونینگ بو پپرلرگه یقین کپلیشی هم معلوم اپمس. جوده یقین کپلیب قالگن دشمننی دفع قیلیش مهم و تؤغری دیر.

بو دشمنلر اوستیگه اؤزیمیز یوریش باشله‌ماقچی اپدیک، همایون پادشاه‌نینگ آتلَنیشیگه حاجت یؤق، بو خدمتنی مپن بجره‌ی، دپب عرض قیلدی.

اونینگ بو سؤزلری برچه‌گه خوش کپلیب، تورک و هند امیرلری بو قرارنی معقولله‌دیلر. همایون‌نینگ پوراب‌گه یوریشی تعیینلنگچ، دؤلپورگه بپلگیلنگن لشکرنینگ کپلیب، چندوَرده

همایون‌گه قوشیلیشلری بو یوریلدی و کابلي احمد قاسم چاپر قیلیب جؤنه‌تیلدی. اَتاوه اوستیگه یوریشی تعیینلنگن مهدي خواجه، محمد سلطان میرزا باشلیق لشکرگه هم بو یپرگه کپلیب، همایون‌گه قؤشیلیش فرمانی بپریلدی.

ذوالقعده آیی‌نینگ اؤن اوچینچیسیده، پنجشنبه کونی همایون سفر باشلب، آگره‌دن اوچ کوروه نریده جایلشگن جلپسر دپگن قیشلاقچه‌گه توشدی. او یپرده بیر کون توریب جؤنه‌دی، منزلمه- منزل کؤچیب، آلدینگه یؤنه‌لدی.

اوشبو آی‌نینگ ییگیرمنچیسیده، پَنجشنبه کونی خواجه کلان‌گه کابل‌گه جؤنب کپتیشی اوچون رخصت بپریلدی.

دایم هندوستان‌نینگ بیرته کتّه کم‌چینیگی- اونده آقر سوونینگ یؤقلیگی، دپب اؤیلب یورردیم. قه‌یپرده‌کی اؤرنه‌شیشیمیز لازم بؤلسه، چرخلر یَسه‌ب، آقر سوو اؤتکزیب، ربجه بیلن باغلر برپا قیلسک بؤله‌دی. آگره‌گه کپلگنیمیزدن بیر نپچه کون کپین منه شو ایشنی دپب جوون دریاسیدن اؤتیب، باغ قوریش اوچون یپرلرنی کؤریب چیقدیک. بو یپرلر شو قدَر کؤریمسیز و خراب اپدی‌که، اونی کؤنگلیمیز تارتمه‌ی و قانیقمه‌ی ینه سوودن کپچیب، کپتدیک. بو یپرنینگ کؤریمسیز و یاقیمسیزلیگی طفیلی چاربـاغ حقیده‌گی فکرلریم هم خَیالدن کؤتریلدی. اما آگره‌گه بونچه یقین باشقه بؤش یپر هم یؤق اپدی‌که، بیر نپچه کوندن سؤنگ علاجسیز، شو یپرنینگ اؤزیده ایش باشله‌دیک. اوّل کتّه قودوق قزیلدی، حاضر حمام سووی اؤشه یپردن آلینه‌دی. ینه انبیلي درختلری اؤسیب یاتگن و سکّیز بورچکلی حوض قوریلگن بیر بؤلک یپرده ایشله‌دیک. اوندن سؤنگ کتّه حوض و حویلی برپا بؤلدی. کپین تاش عمارت آلدیده‌گی حوض و تالار قوریلدی. اوندن سؤنگ "خلوتخانه" باغچه‌سی و اویلر بنا بؤلدی. اوندن سؤنگ حمّام قوریلدی. بونده‌ی کؤریمسیز و بپ‌ترتیب هنده یخشی ترتیبلی بنالر و تپکیس باغلر برپا اپتیلدی. هر گؤشه‌ده، هر بورچکده یاقیملی گُلزارلر، هر بیر گُلزارده ترتیب بیلن اپکیلگن یخشی گُل و نسترنلر یپتیلدی.

هندوستان‌نینگ ینه اوچ نرسه‌سیدن قیینه‌لردیک: بیرینچیسی-اونینگ ایسّیغی؛

ایکّینچیسی- چنگی؛ اوچینچیسی- قتّیق شمالی. حمّام هر اوچّله‌سی‌نینگ زیانینی دفع قیله آلرکن. حمّامده چنگ و شمال نیمه قیلسین. ایسّیق کونلری او یپر شو قدَر ساووق بؤله‌دی که، آدم حتا ساوقاتیشی هم ممکن. حمّام‌نینگ ایسّیق سوولی حوض جایلشگن بیرته حجره‌سی فقط تاشدن قوریلگن. پستکی قِسمی آق تاشدن، قالگن باشقه طرفلری- یپری و شیفتی بوتونله‌ی بیانه‌نینگ قیزیل تاشلری بیلن قاپلنگن.

ینه خلیفه، شیخ زین، یونس علی و کیمگه دریا یاقه‌سیدن یپر تپککن بؤلسه، چیرایلی، یخشی یؤسینده باغچه و حاولیلر برپا اپتدیلر. لاهور و دیپالپور اصولی بیلن چرخلر اؤرنه‌تیب، آقر سوولر کپلتیردیلر.

هند خلقی بو ترتیب و کؤرینیشده‌گی جایلرنی هپچ قچان کورمه‌گنلیکلری باعث جوون‌نینگ بو عمارتلر جایلشگن طرفیگه کابل دپب نام قوییشیبدی. ینه قؤرغان ایچیده ابراهیم‌نینگ عمارتلری بیلن شهر قؤرغانی دپواری آره‌سیده بیر بؤش یپر بار اپدی. او یپرگه هم اؤنگه-اؤن حجمیده کتّه بیر "واین" برپا اپتتیردیم. هندوستانلیکلر تیلیده زینه‌لی کتّه قودوق "واین" دپب اتله‌دی. اوشبو واین چارباغدن آلدینراق بنا قیلینگن اپدی. اونی عینِ پشه‌کالده قَزدیلر. او بیر نپچه مرته اؤپیریلیب توشیب، ایشچیلرنی باسیب هم قالدی. او رنا سنگاگه قرشی آلیب بارگن غزاتدن سؤنگ قوریب بیتکزیلدی. اونینگ تاشیگه بیتیلگن تأریخده هم غزاتدن کپین یکونلنگنی گه اشاره قیلگنلر. جوده چیرایلی واین بنا بؤلیبدی. واین‌نینگ پستکی قِسمیده اوچ ایوانی بؤلیب، اولرنینگ یؤلی زینه‌نینگ اؤزیدن قودوققه آلیب توشه‌دی. بیرته یؤل هر اوچ ایوانگه آلیب باره‌دی. هر بیر ایوان بیر-بیریدن اوچ زینه تپه‌ده جایلشگن. پسته‌گی ایواندن سوو تارتیلگن چاغده سوو بیر زینه قوییگه توشه‌دی. یوقاریگی ایوانگه بعضاً-پشه‌کال وقتی سوو کؤپَیگنده سوو چیقه‌دی. اؤرته قبته بیر حجره‌لی ایوان بؤلیب، بو ایوان یقینیده سوو چرخی اؤرنه‌تیلگن گنبذ بار. هؤکیز شوگنبذ ایچیده چرخنی ایلنتیره‌دی. یوقاریگی قبته بیر ایوان قوریلگن. تشقریدن-حویلی صحنیده‌گی قودوقدن بپش-آلتی زینه پستراقده، ایکّی تاماندە‌گی زینه‌دن هم بو ایوانگه یؤل باردی. اؤنگ طرفگه یوریلسه، یؤل‌نینگ

قرشیسیده تأریخ بیتیلگن تاش بار. بـو قودوق‌نینـگ یانیـده ینـه بیـر قـودوق قَزیلیـب، اوشـبو قودوق‌نینگ توبی اوّلگی قودوق‌نینگ اؤرته‌سیدن بیر آز یوقاریراقده بؤلـه‌دی. ایتیـب اؤتـیلگن گنبذده چرخ هؤکیزی اَیلَنیب، او بیرینچی قودوقدن بو ایکّینچـی قودوققـه سـوو کپلتیـره‌دی. ایکّینچی قودوققه ینه بیر چرخ اؤرنه‌تیلگن. بـو چـرخ آرقـه‌لی سـوو تپه‌لیککـه چیقـه‌دی. او تپه‌لیک اوستی بیلن یوقاری باققه آقیب باره‌دی. قودوق زینـه‌لری چیقـه‌دیگن ییـرده هـم بیـر عمارت برپا قیلینگن. بو قودوق دپواریدن تشقریده بیر تاش مسجد قوریلگن. امـا اونـی هنـد اصولیده جوده یامان قیلیب قوریشگن.

همایون اوروش سفریگه آ تلنگن فرصتده نصیرخان نوحـانی و معـروف فرمـولی باشـلیق سرکش امیرلر جَم‌جَوده تؤپلنیب اوتیرگن اپـدیلر. اؤن-اؤن بـپش کـوروه یـؤل یورگنـدن کپـین همایون مؤمن اتکه‌نی خبر تاپیب کپلتیریشگه جؤنه‌ته‌دی. امـا اونـی مـال توتیشـگه یوبارسـه ارزییدی. بیرار یخشی خبر تاپیب کپلتیرالمه‌یدی. مؤمن اتکه‌نینگ یقینلشگنیدن خبـر تـاپگن دشمن تؤختشگه کوچ تاپالمه‌ی، قاچیب کپته‌دی. مؤمن اتکه‌دن کپین قِسمتای، بابـاچوهره و بؤچک‌نی خبر کپلتیریش اوچون یوباره‌دیلر. بو بارگنلر دشمن‌نینگ تومتَرَقه‌ی بؤلیب قاچگنی حقیده خبر کپلتیریشه‌دی. همایون باریـب، جَم‌جَـونی اپگللهیـدی. او پیـردن اؤتیـب دَلمـاو اطرافیگه کپلگنیده فـتح خـان سپرواني کپلیـب، او بـیلن کؤریشـه‌دی. هُمـایون فـتح خـان سپرواني‌نی مهدي خواجه و محمد سلطان میرزاگه قؤشیب، بیزنینگ آلدیمیزگه یوباردی.

شو ییلی عبیدخان بخارادن لشکر تارتیب مرونینگ اوستیگه باستیریب کپلدی. مرونینـگ ارکیده اؤن-اؤن بپش فقرا بـار اپکـن. عبیـدخان مرونـی اپگللـب، بـو آدملرنـی قیریـب، مـرو تؤغانی‌نی قیرق-اپلّیک کـون باغلـب، سـرخس اوسـتی‌گه یـوردی. سـرخس‌ده اؤتّیـز-قیـرق قیزیل‌باش بار اپکن. اولر دروازه‌نی یاپیـب، قؤرغـاننی بپرمـه‌گنلر. او پیرنینـگ خلقـی بولرگـه هجوم قیلیب دروازه‌نی آچه‌دیلر. اؤزبکلر کیریب، بو قیزیل‌باشلرنی هم قیره‌دیلر. سـرخس‌نی آلگندن کپین توس و مشهد اوستیگه باستیریب باره‌دیلر. مشهد اپلی چاره‌سیز قالیـب، تسـلیم بؤله‌دی. توس‌نی سکّیز آی قمل قیلیب، صلح یؤلی بیلن قؤلگه آلـه‌دیلر. امـا تـوزگن عهدیـده

تورمه‌ی ابر کیشیلرنینگ برچه‌سینی قیریب، عیاللرینی اسیر قیلیب آله‌دی.

خودّی اؤشه ییلی سلطان مظفر گوجراتی‌نینگ آ زرده آته‌سی‌نینگ اؤرنیگه گوجرات‌ده پادشاه بؤلگن بهادِرخان اسملی اؤغلی آته‌سینی یامانلب سلطان ابراهیم‌نینگ حضوریگه کېلدی. سلطان ابراهیم اونی حرمت بیلن قرشی آلمه‌دی. پانی‌پت ولایتلریده اېکنیمیزده مېنگه مکتوبلری کېلدی. مېن هم التفاتلی و مشفق فرمانلر یوباریب، اونی آلدیمگه چقیردیم. او کېلماقچی هم بؤلدی. کېین فکری اؤزگریب، ابراهیم قؤشینیدن اجره‌لدی و گوجرات‌گه جؤنب کېتدی.

شو پیتلری اونینگ آته‌سی سلطان مظفر وفات اېتیب، اکه‌سی اسکندرشاه-سلطان مظفرنینگ کتّه اؤغلی آته‌سی اؤرنیگه گوجرات‌گه پادشاه بؤلدی. معامله‌سی‌نینگ یامانلیگیدن عمادالملک دېگن قولی کؤپچیلیک بیلن کېلیشیب، اسکندرشاه‌نی بؤغیب اؤلدیردی و هلی یؤلده کېله‌یاتگن بهادِرخان‌نی چَقیریب، آته‌سی‌نینگ اؤرنیگه اؤتقزدی. بهادِرخان‌گه بهادِرشاه لقبی بېریلدی. بو هم یخشی ایش قیلدی، یعنی عمادالملک‌نی کؤرنمکلیک قیلگنی اوچون اؤلدیریب جزاسینی بېردی. آته‌سیدن قالگن باشقه بېکلردن هم کؤپینی اؤلدیردی. اونی قانخؤر و خدادن قؤرقمه‌یدیگن بې‌باش ییگیت، دېب حسابله‌یدیلر.

تۆقّیز یوز اۆتّیز اوچینچی(۱۵۲۷-۱۵۲٦) ییل واقعه‌لری

محرّم آییده بېک ویس فاروق‌نینگ توغیلگنی حقیده خبر کېلتیردی. گرچه اونـدن آلـدین بیـر پیاده بو خبرنی کېلتیرگن بۆلسه-ده، اما سویونچیسیگه بېک ویس شو آیـده کېلـدی. چقـه‌لاق شوال آیی‌نینگ ییگیرمه اوچینچیسیده، جمعه کېچه‌سی توغیلدی، اونگـه فـاروق دېـب اسـم قۆییلدی.

بیانه و بیزگـه کېلیـب قۆشـیلمه‌گن بعضـی قۆرغـانلرنی اۆققـه تـوتیش مقصـدیده اسـتاد علیقولی‌گه کتّه تۆپ (زمبرک) قوییش بویوریلگن اېدی. اۆچاق و باشقه کېره‌کلـی نرسـه‌لرنی تیار قیلیب، مېنگه آدم یوبـاردی. محـرّم آیی‌نینـگ اۆن بېشینچیسـیده، دوشـنبه کـونی اسـتاد علیقولی‌نینگ تۆپ قوییشینی تماشا قیلگنی باردیک. تۆپ قویه‌دیگن ییرنینگ اطرافیگه سکّیز اۆچاق قوریب، اسبابلرنی اېریتیبدی. هر بیر اۆچاق‌نینگ توبیـدن تـۆپ قوییلـه‌دیگن قالبگـه تۆغری کېله‌دیگن بیرته‌دن نـاو قَزیـب تیـارلنگن. بیـز بـارگچ، او اۆچاقلرنینـگ تېشـیکلری‌نی آچدی، هر بیر نوعدن اېریگن قورال-یراغ سوودېک شَریللب قالبگه آقیـب کیـرردی. بیـرآزدن کېین قالب تۆلمَسیدن بو اۆچاقلردن کېله‌یاتگن اېریتمه‌نینگ کېلیشی استه-سېکین تۆختـه‌دی. اۆچاق یاکه تېمیرده بیرار کمچیلیک بۆلگن شېکیلّی. اسـتاد علیقـولی جـوده یامـان احوالگـه توشیب قالدی. او حتا اۆزینی قالبده‌گی اېریگن مِس ایچیگه تشـلب یوبـاره‌ی دېـدی. اسـتاد علیقولی‌گه تسلی بېریب، سروپا کییدیریب، بو خجالتدن قوتقردیک. بیر-ایکّی کـون اۆتیـب، قالب ساووگنیدن سۆنگ اونی آچیشدی. استاد علیقولی جوده خورسـند بۆلیـب، تۆپ‌نینـگ

تاش اویی کمچیلیکسیز، داروخانه‌سینی قوییش آسان، دیگـن خبرنـی یوبـاردی. قازان‌نینـگ تاش اوییني چیقریـب، یاردمچیلریگـه اونـی اصـلاح قیلیشـنی تعیینلـب، اؤزی قازان‌نینـگ (تؤپ‌نینگ) داروخانه‌سینی قوییش بیلن مشغول بؤلدی.

مهدي خواجه فتح خان سپرواني‌نی همایون‌نینگ آلدیدن آلیب کیلدی. اولر همایون بیلن دَلمَـاوده اجره‌لیشـییدیلر. فـتح خـان‌نی یخشـی قبـول قیلیـب آلیـب، اونگـه آته‌سـی اعظـم همایون‌نینگ یپرلریگه ینه باشقه ولایتلرنی هم قؤشیب بپردیک. بیر کرور و آلتمـیش لکلیـک درامد کیلتیره‌دیگن ولایتلر بپریلدی.

هندوستان‌ده بلند آبرولی امیرلرگه تورلی عنوانلر بپریله‌دی. اولـردن بیـری-اعظـم همـایون عنوانی دیر. ینه بیری-خانِ‌جهان و باشقه‌سی-خان‌خانان. فتح خان آته‌سی‌نینگ عنوانی- اعظـم همایون ایدی. اؤغلیم‌نینگ اسمی همایون بؤلگنلیگی باعث بیراوگه بونده‌ی عنـوان بپریشـنی ناجؤیه دیب اؤیلب، بو عنـوانني بیکـار قیلـدیم. فـتح خـان سـپرواني‌گه خان‌جهـان عنـوانی بپریلدی.

سفر آیی‌نینگ سکّیزینچیسـیده، چارشـنبه کـونی درختلرنینـگ یوقـاری طرفیـده‌گی کتّـه حوض بؤییده یازلیک بنا (شامیانه) تیکیلیب مجلس قیلدیک. فتح خان سپرواني‌نی بو شراب مجلسیگه تکلیف قیلیب، شراب بپریب، اونگـه اؤزیـم کیـیگن دسـتار (سـلّه) و بـاش-آیـاق کییمیم انعام اپتیلدی. بونده‌ی عنایت و التفـاتلر بـیلن اونـی خورسـند قیلیـب، اؤز ولایتیگـه کیتیشی اوچون رخصت بپریلدی. اونینگ اؤغلی محمودخان‌نینگ دایم مپنینـگ خدمتیمـده بؤلیشیگه قرار قیلیندی.

محرّم آیی‌نینگ ییگیرمه تؤرتینچیسیده، چارشـنبه کـونی محمـد علـی حیـدر رکابـدارنی همایون‌نینگ آلدیگه شـونده‌ی بـویروق بـیلن شاشـیلینچ جؤنتـدیک: اللّه‌گـه شـکر، پـوراب دشمنلری قاچیب کیتیبدی. بو یوباریلگن کیشی یپتیب بارگچ، جانپورگـه بیـر نپچـه مناسـب بپکلرنی تعیینلب، اؤزینگ لشکرنی آلیب، بیز تامانگه تپزده یپتیب کپل. رنا سنگا کافر یقینگـه کپلیبدی، اونینگ تشویشینی اساسي ایش دپب بیله‌یلیک.

همایون‌نینگ لشکری پوراب تامان‌گه کپتگنیدن سـؤنگ توردی‌بپـک، قؤچپـک، اینیسـی شپرافگن، محمد خلیل اختەبپگی‌گه اکـه-اوکـه و اختـه‌چیلری بـیلن، رسـتم توركمنگـه اکـه-اوکه‌سی بیلن و ینه هندوستانلیکلردن رَووی سپرواني‌گه بیانه ییرلریگه باریب، هجوم قیلیـب، تَلش بو یوریلدی. اگر قؤرغان حمایه‌چیلرینی وعده و ایشانتیریش یؤلی بیلن بیز تامانگه قره‌تـه آلیشسه، قره‌تیشسین. بؤلمسه، اولرگه هجوم قیلیـب، تَلـب، دشـمننی عـاجز قالدیریشسـین. نظامخان‌نینگ عالمخان اسملی بیر اکه‌سی بیانه‌نینگ تَهَنگر قؤرغانیده اپدی. اونینگ آدملری قیته-قیته کپلیب، بیزگه باش اپگیب، خیرخواه بؤلدیلر. بـو عالمخـان «اگـر پادشـاه‌لیکدن بیـر گروه لشکر تعیینلنسه، مپن بیانه و بو قیشلاقلرده‌گی برچه یایچیلرنی وعده و ایشانتیریش یؤلی بیلن آلیب کپلیب، بیانه قؤرغانینی قؤلگه آله‌من»، دپگن مسـؤولیتنی اؤزیگـه آلـدی. بونـده‌ی قرارگه کپلگچ، توردی‌بپک باشلیق ایلغار ییگیتلریگه: عالمخان اؤزی شو ییرلیک آدم، اؤزیگه بونده‌ی خدمت و وظیفه‌نی آلر اپکن، بیانه‌گه تپگیشـلی ایشـلرده اونینـگ تـؤغری فکرلرینـی معقوللب، اولرگه عمل قیلینگ، دپب فرمان بپریلدی.

هندوستانلیکلرنینگ بعضیلری قیلیچ سالسه‌لر هم، اکثریتـی حربیلیـک یـؤل-یؤریغیـدن، سردارلیک یـوریش-توریشـیدن محـروم و بي‌بهـره دیرلـر. بـو عالمخـان‌گـه بیزنینـگ ایلغـار قؤشیلگچ، هپچ کیم‌نینگ سؤزیگه قره‌مه‌ی، ایش‌نینگ یخشی-یامان تامـانینی اؤیله‌مـه‌ی، بـو ایلغارنی بیانه‌گه یقین آلیب باره‌دی. بیزدن بارگن ایلغارده ایکّـی یـوز اپلّیـک-اوچ یوزگـه یقـین تورک بار اپدی. هندوستانلیک و اونینگ اطرافیدن ییغیلگن لشکر ایکّی مینگته‌دن بیر آز کؤپ اپدی. نظامخان و بیانه‌ده افغان همده سپاهی-تؤرت مینگدن کؤپراق آتلیق لشـکر بـار اپـدی. پیاده‌لری اؤن مینگدن آشردی. بو دشمننی کؤریب، بیلیب، نظامخان یوقاریـده ذکـر اپتـیلگن آتلیق پیاده لشکری بیلن شو دَمنینگ اؤزیده‌یاق بولرنینگ اوسـتیگه یـوره‌دی؛ جـدل کپلیـب، کؤپ آتلیقلرینی جنگگه سالیب، ایلغار عسکرلرینی قاچیره‌دی. اکه‌سی عالمخان تَهَنگري‌نی اسیر آله‌دی. ینه بپش-آلتی کیشینی هم قؤلگه آله‌دیلر. بیر قِسم پَرتال (سفراسباب-انجـاملری) هم قؤلدن کپته‌دی. نظامخان‌نینگ بونده‌ی خط-حرکتی‌گه قره‌مه‌ی، اونگـه وعـده و ایشـانچلر

بیلدیریب، بورونگی و کېینگی گناهلرینی عفواېتیب، اونگه فرمانلر یوباریلدی.

رنا سنگا کافرنینگ تېزلیک بیلن کېلهیاتگنیدن خبر تاپگچ، اونینگ باشقه چارهسی قالمهدی. او سیدرفیعنی چقیریب، سیدرفیع واسطهچیلیگیده، قۏرغاننی بیزنینگ کیشیلرگه تاپشیریب، اۏزی سیدرفیع بیلن کېلیب، مېنگه خدمت قیلیش بختیگه مشرف بۏلدی. مېن اونگه ییگیرمه لکلیک ولایت-میان دوآبنی عنایت قیلدیم.

دوست اېشیکآغه وقتینچه بیانهگه یوباریلدی. بیر نېچه کوندن کېین بیانهنی مهدي خواجهگه عنایت قیلیب، تیریکچیلیک یراغی اوچون یېتمیش لک بېلگیلب، او یېرگه کېتیشیگه رخصت بېریلدی.

گوالیاردهگی تاتارخان سارنگخانيدن آدملری بیر نېچه بار کېلیب، خذمتیمگه کیریشی و خیرخواهلیگینی بیلدیرردی. کافر کوندَرنی اېگللب، بیانهگه یقینلشیب قالگنده، گوالیار راجهلریدن درمنکت همده خانجهان اسملی کافر گوالیار یېرلریگه کېلیب، قلعهگه کۏز آلهیتیریب، غوغا و فتنه قۏزغَته باشلهدیلر. تاتارخان قیین احوالده قالیب، گوالیارنی مېنگه تاپشیرماقچی بۏلدی. بېکلر، خاص عملدارلر و کۏپگینه سره ییگیتلرنینگ برچهسی لشکرده، هر طرفدهگی ایلغارده اېدیلر. رحیمدادگه بیر نېچه بېهرهلیک و لاهورلیکنی، هستیچی تونقَطار(تونگی پاسبان)نی اکه-اوکهلری بیلن قۏشیب، ناملرینی تیلگه آلگنیم اوشبو کیشیلرگه گوالیارنینگ اۏزیدن ولایتلر تعیینلب جۏنهتیلدی. رحیمدادنی گوالیارده حاکمیتگه اۏتقزیب کېلیش اوچون ملاآفاق و شیخ گورننی هم یوباردیک. بولر گوالیار یقینیگه بارگنلریده، تاتارخاننینگ فکری اۏزگریب، اولرنی قلعهگه چارلهمهدی.

اۏشه پَیتی، اۏزی درویش بۏلیب، دروېشلیک بیلن هم شغللنگن، مرید و دۏستلری جوده کۏپ شیخ محمد غوث، گوالیار قۏرغانینینگ ایچیدن رحیمدادگه، قندهی قیلیب بۏلسه هم قۏرغاننینگ ایچیگه کیریب آلینگ، بو کیشینینگ فکری اۏزگریب، یامان خَیاللرگه بارگن، دېیه آدم یوباریبدی.

بو خبر رحیمدادگه یېتیشی بیلن او تاتارخانگه: «قۏرغان تشقریسی کافرلر طفیلی

خطرلی. مېن بیر نېچه کیشی بیلن قۆرغان ایچکریسیگه کیره‌ی، قالگنلر، میلی، تشقریده تورسین»، دېب ایتیب یوباره‌دی. کۆپ اورینیشلردن سۆنگ تاتارخان بونگه راضی بۆله‌دی. رحیمداد آزراق کیشیسی بیلن کیرگچ، بو دروازه‌ده بیزنینگ آدم تورسین، دېب اۆز آدمینی قۆیه‌دی. هاتي پۆل دروازه‌سیگه او اۆز آدملرینی قۆیه‌دی. اۆشه کېچه‌نینگ اۆزیده‌یاق هاتي پۆل‌دن بار کیشیلرینی کیریته‌دی. ابرته‌سیگه تاتارخان چاره‌سیز قالیب، قۆرغاننی خواهلب-خواهله‌مه‌ی تاپشیریب، چیقیب کېته‌دی. آگره‌گه کېلیب، خذمتیمگه کیردی. اونینگ تیریکچیلیگی اوچون بیانه یېرلریدن ییگیرمه لکلیک درامدی بار جاینی تعیینله‌دیک.

محمد زیتون هم هېچ بیر چاره تاپالمه‌ی، دۆلپورنی تاپشیریب کېلدی و خدمتیمگه کیردی. اونگه هم بیر نېچه لکلیک درآمد کېلتیره‌دیگن ولایت عنایت قیلیندی. دۆلپورنی خالصه قیلیب، بیرار بېککه بېرمه‌ی اۆز اختیاریمده قالدیردیم، او یېردن سالیق ییغیش حقوقینی عبدالفتاح تورکمنگه تاپشیریب، اونی دۆلپورگه یۆباردیم.

حصارِ فېروزه یېرلریده حمیدخان سرنگخاني پني افغانلری‌نینگ بیر قِسمینی همده اطرافده‌گی افغانلردن اوچ-تورت مینگ کیشینی تۆپلب، غوغا و فتنه قۆزغه‌یاتگن اېدی.

سفر آیی‌نینگ اۆن بېشینچیسیده، چارشنبه کونی چین تېمور سلطان‌گه احمدي پروانه‌چی، عبدالفتاح تورکمن، ملکداد کَرَني و مجاهدخان مۆلتاني باشچیلیگیده‌گی لشکرنی قۆشیب، بو افغان اوستیگه باستیریب باریشلرینی بویوردیک. اولر آلیسدن جدل آتلنیب، باریب افغانلرگه یخشی هجوم قیلدیلر، جوده کۆپ کیشیلرینی قیریب تشلب، انچه‌گینه باشلر یوباریشدی.

سفر آیی‌نینگ آخرلریده عراققه شهزاده طهماسپ‌گه اېلچیلیککه کېتگن خواجگي اسد سلیمان دېگن تورکمن بیلن کېلدی، کۆپ ساوغه‌لر کېلتیردی. ساوغه‌لر ایچیده ایکّی چرکس قیزی هم بار اېدی.

ربیع‌الاۆل آیی‌نینگ اۆن آلتینچیسیده، جمعه کونی غلطی واقعه روی بېردی. بو حقده کابل‌گه جۆنه‌تیلگن مکتوبده به تفصیل یازیلگن اېدی. اۆشه مکتوب‌نینگ اۆزینی هېچ نرسه

قۆشمه‌ی و قیسقرتیرمه‌ی شو اۆرینده کېلتیره‌من. منه اۆشه مکتوب:

«تۆقّیز یوز اۆتّیز اوچینچی (۱۵۲۷-۱۵۲٦) ییلی ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ اۆن آلتینچیسیده، جمعه کونی کتّه واقعه روی ببردی. اونینگ تفصیلاتی شونده‌ی: ابراهیم‌نینگ آنه‌سی بدبخت بوعه مېنینگ هندوستانلیکلر قۆلیدن نرسه یېییشیم حقیده اېشیتیب قاله‌دی. واقعه شونده‌ی بۆلگندی. بوندن اوچ-تۆرت آی بورون، هندوستان طعاملرینی سیره کۆرمه‌گنلیگیم باعث ابراهیم‌نینگ آشپزلرینی کېلتیریشلرینی بویوردیم. اېلّیک-آلتمیش آشپزدن تۆرتّه‌سینی آلیب قالدیم. بونی اېشیتگن بوعه ایتاوه گه احمدچاشنیگیرگه آدم یوباره‌دی. هندوستانلیکلر بکاوولنی (باش آشپزنی) چاشنیگیر[1] دېیدیلر. بیر چۆری‌نینگ قۆلیگه بوعه تۆرت بوکلنگن قاغازده بیر تۆوله[2] زهر بېره‌دی. بیر تۆوله ایکّی مثقالدن بیر آز کۆپراق کېله‌دی. اونی، اوّلراق ایتیب اۆتگنیمیزدېک، احمد چاشنیگیرگه اېلتیب بېریشنی تعیینله‌یدی. احمد اونی بیزنینگ آشخانه‌ده‌گی هندوستانلیک آشپزگه بېریب، قنده‌ی بۆلمه‌سین، زهرنی مېنینگ آشیمگه سالیشنی تعیینلب، عوضیگه تۆرت ولایتنی وعده قیله‌دی. احمد چاشنیگیرگه زهر آلیب باریب بېریشی لازم بۆلگن چۆری‌نینگ آرتیدن زهرنی آلیب بارگن یاکه بارمه‌گنلیگینی بیلیش اوچون باشقه بیر چۆرینی جۆنه‌ته‌دی. یخشی هم‌که، زهرنی قازانگه اېمس، تباقته سالگنلر. قازانگه سالمه‌گنلیگی‌نینگ سببی شوکه، مېن هر دایم بکاوواللرگه هندوستانلیک آشپزلردن احتیاط بۆلیشنی تأکیدلردیم و اولر قازانده طعام پیشه‌یاتگن پیتی اونی تاتیب کۆررردیلر. آوقت تارتیله‌یاتگن محلی بیزنینگ بدبخت بکاوواللر غفلتده قاله‌دی. آشپز چینّی ایدیشگه یوپقه نانني قۆیېب، اونینگ اوستیگه اۆشه قاغازده‌گی زهرنینگ یرمیدن کمراغینی سېپه‌دی، زهرنینگ اوستیگه یاغلی قَیله‌نی ساله‌دی. اگر زهرنی قَیله اوستیگه سېپگنیده یاکه قازانگه سالگنیده، یامان بۆلردی. سراسیمه‌گه توشیب، زهرنینگ یرمیدن کۆپینی اۆچاققه تشلب یوباره‌دی.

۱- چاشنیگیر- پادشاه اوچون تیارلنه‌دیگن آوقت نظارتچیسی.

۲. تۆوله: آغیرلیک اۆلچاوی ببرلیگی. «...ایکی مثقالدین بیر نیمه کۆپراق بۆلور...» ("بابرنامه"، ۳۰٥٦). {بابر انسیکوپېدیه‌سی، شرق نشریات- مطبعه اکسیه‌دارلیک کمپنیه‌سی، تاشکېنت- ۲۰۱٤}

جمعه کونی کیچقورون، عصر نمازیدن سؤنگ طعامنی تارتتیلر. قویان گؤشتیدن پیشیریلگن طعامدن انچه یپدیم. زردک قَیله‌دن هم تاتیب کؤردیم. بو زهر سالینگن هندوستان طعامی‌نینگ اوستیده‌گی بیر ایکّی بؤلگینی‌گینه یپب کؤردیم، قَیله‌دن یپدیم، هیچ قنده‌ی ناخوش طعمنی سیزمه‌دیم. قاووریلگن گؤشتدن بیر-ایکّی بؤلک یپدیم. کؤنگلیم بی‌حضوربؤلدی. اؤتگن کونی قاووریلگن گؤشت یپگنیمده، اونده ناخوش بیر مزه بار ایدی، کؤنگلیم اَینیشینی اؤشندن، دیب بیلدیم. ینه کؤنگلیم بیر اغدریلدی. دسترخوان اوستیده ایکّی-اوچ مرته کؤنگلیم بی‌حضور بؤلیب، قوسیب یوباره‌ی دیدیم. آخری قره‌سم، بؤلمه‌یدیگن، اؤرنیمدن توردیم. آبخانه‌گه بارگونچه یؤلده ینه بیر بار قوسیب یوباره‌ی دیدیم. او یپرگه کیرگچ، کؤپ قوسدیم. مین هیچ قچان طعامدن کیین، حتا ایچگنیمده هم قوسمسدیم. کؤنگلیمگه شبهه توشدی. آشپزنی اوشلب توریشلرینی و اوشبو قوسوقنی ایتگه بپریب، ایتنی قؤریقلب توریشلرینی بویوردیم. اپرته‌سیگه بیر پهرگه (اوچ ساعتگه) یقین ایت بی‌حال بؤلیب، قارنی دَملنگندیک بؤلدی. هر قنچه تاش بیلن اورسَه‌لر هم، اغدریب کؤرسه‌لر هم اؤرنیدن قیمیرله‌مه‌دی. توش پیتیگچه ایت شو حالده یاتدی، کیین اؤرنیدن توردی، اؤلگنی یؤق. بیر-ایکّی خاص ساقچیلریم هم بو طعامدن یپییشگندی. اپرته‌لب اولرهم کؤپ قوسدیلر، بیری‌نینگ احوالی جوده یامان ایدی، آخر-عاقبت همه‌سی خلاص بؤلدی. مصرع:

رسیده بود بلایی، ولی بخیر گذشت.

(مضمونی: بیر بلا یپتیشگن ایدی، بیراق یخشیلیک بیلن اؤتیب کیتدی.)

تنگری مینگه قیته‌دن جان بپردی. خودّی او دنیادن کیلگندیک، آنه‌دن ایندی توغیلگندیک ایدیم. مین خسته ایدیم، تیریلدیم. جان قدرینی، اللّه نامی بیلن قَسم ایچه‌من، ایندی بیلدیم.

سلطان محمد بخشی‌گه آشپزنی احتیاط قیلیب اسره‌شلرینی بویوردیم. قیینه‌سک، ذکر ایتگنیمیزدیک، همه‌سینی بیرمه-بیر ایتیب بپره‌دی.

دوشنبه-دیوان کونی اولوغ، شرَفلی کیشیلر، امیر و وزیرلرنینگ دیوانده حاضر بؤلیشلرینی

تعیینله‌دیم. اؤشه ایکّی اِر کیشی و ایکّی عیالنی آلیب کِلیب، سؤراق قیلدیک. اولر واقعه‌نی بوتون تفصیلاتلری بیلن ایتیب بِرِدیلر. چاشنیگیرنی پاره-پاره قیلدیردیم. آشپزنی تیریکله‌یین تِریسینی شیلدیردیم. عیاللردن بیرینی فیل‌نینگ آیاقلری آستیگه تشله‌تتیردیمم. ایکّینچیسینی قَمه‌ب قؤیدیم. او هم قیلگن ایشیگه یره‌شه جزاسینی آله‌دی.

شنبه کونی بیر کاسه سوت ایچدیم. یکشنبه کونی هم بیر کاسه سوت ایچدیم، "گل مختوم"نی عرققه اره‌لشتیریب ایچدیم. دوشنبه کونی سوتگه "گل مختوم"نی اره‌لشتیریب، "تریاک فاروق"نی اِبزیب ایچدیم. سوت ایچیمنی انچه سوردی. آی‌نینگ باشیده، سه‌شنبه کونی کویگن صفرادِیک قاره-قاره نرسه‌لر یؤق بؤلدی. اللّه‌گه شکرکه، حاضر کسللیکدن هِیچ قنده‌ی اثر قالمه‌دی. جان شو قدَر عزیز نرسه اِیکنینی شو پیتگچه بیلمه‌گن اِیکنمن. شونده‌ی مصرع بار:

کیم اؤلر حالتقه یِتسه، اول بیلور جان قدرینی.

قچان بو دهشتلی واقعه یادیمگه توشسه، بِی‌اختیار اؤزگه بیر حالتگه توشه‌من. تنگری تعالی مهربانچیلیک کؤرسه‌تیب، مِنگه قَیته باشدن جان بغیشله‌دی. بونینگ شکرینی قَی تیل بیلن افاده‌له‌ی. کؤنگیللرده تورلی شبهه-گمانلر پیدا بؤلمه‌سین دِیب، مِن نیمه‌که صادر بؤلگن بؤلسه، همه‌سینی به تفصیل، شرحی بیلن بیتدیم. گرچه تیلگه، آغیزگه هم سیغمه‌یدیگن قؤرقینچلی واقعه یوز بِرگن بؤلسه هم، تنگریگه شکر که، مِنینگ ینه کون کؤرریم بار اِیکن. همه‌سی بِی‌شکست و یخشیلیک بیلن اؤتدی.

کؤنگلینگیزگه هِیچ بیر تشویش و خواطر توشمه‌سین، دِیب ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ ییگیرمنچیسیده، سه‌شنبه کونی چاریاغده اِیکنیمده بیتیلدی.»

بو تشویشلردن قوتولیشیم بیلن بیتیلگن اوشبو خطنی کابل‌گه یوباردیم، مادامی‌که، بو بدبخت کمپیر بونده‌ی کتّه گناهنی صادر اِیتگن اِیکن، یونس علی و خواجگي اسدگه اونینگ پول و نرسه‌لری، قول و چؤریلرینی آلیب قؤیگندن سؤنگ، اؤزینی عبدالرحیم شیغاوول‌گه احتیاط قیلیب سقلش اوچون تاپشیریش بویوریلدی. اونینگ نبیره‌سی، ابراهیم‌نینگ اؤغلیگه

اوّللری جوده حرمت و احترام بیلن کۆز-قولاق بۆلیب توررديک. مادامی‌که، مېنینگ جانیمگه قصد قیلگنلر شو عایله‌دن چیققن اېکن، ابراهیم‌نینگ اۆغلینی بو یېرده اوشلب توریشنی تۆغری، دېب حسابله‌مه‌دیم و ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ ییگیرمه تۆقّیزینچیسیده، پنجشنبه کونی اونی کامران‌نینگ حضوریدن بعضی ایشلر بیلن کېلگن ملا سرسان‌گه قۆشیب، کامران‌نینگ آلدیگه یوباریلدی.

همایون پوراب تاغیده‌گی دشمنلر اوستیگه باستیریب باریب، جۆنپورنی اېگللەدی. غازیپورگه ناصرخان‌نینگ اوستیگه جدل باردی. بوندن خبر تاپگن نصیرخان گَنگ دریاسینی کېچیب اۆتیبدی. شونده همایون غازیپوردن خریدنینگ اوستیگه باستیریب باردی. او یېرده‌گی افغانلر هم بوندن خبر تاپیب، سَرُو سووینی کېچیب اۆتیشیبدی. عسکرلر خریدنی تَلب، آرتگه قَیتدیلر. مېنینگ قراریمگه بناءً، شاه میرحسین و سلطان جنیدنی بیر قِسم سره ییگیتلر بیلن جانپورده قالدیریب، قاضی جیه‌نی هم اولر بیلن بیرگه بۆلیشینی تعیینله‌دی. اَوه‌دگه شیخ بایزیدنی قۆیدی.

بو ایشلرنی قۆلگه آلیب همده ترتیبگه سالیب بۆلگچ، کورَره منیکپور اطرافیدن گَنگ دریاسینی کېچیب اۆتیب کلپي یۆلی بیلن مېنینگ آلدیمگه کېله باشله‌دی. بو وقتده کلپي‌ده بۆلگن عالمخان و جلالخان جگهت‌دن خبرلر کېلیب توررډی، اۆزلری کېلمسدی. هُمایون کلپي تۆغریسیگه یېتگنیده، آدم یوباریب، اونینگ کۆنگلیدن قۆرقوونی چیقریب تشله‌دی و اۆزی بیلن بیرگه آلیب کېلدی.

ربیع الآخر آیی‌نینگ اوچینچیسیده، یکشنبه کونی "هشت بهشت" باغیگه همایون کېلیب، حرمتیمنی جاییگه قۆیدی. شو کونی خواجه دوست خاوند هم کابل‌دن کېلدی.

اۆشه کونلری مهدي خواجه‌نینگ آدملری «رنا سَنگانینگ یوریشی انیق بۆلیب قالدی»، دېگن خبرلر بیلن اوستمه-اوست کېله باشله‌دی. حسنخان مېواتي هم رناگه قۆشیلیش نیتیده اېمیش. همه‌دن آلدین شولر حقیده اۆیلش کېره‌ک. لشکردن ایلگریراق بیتّه یاردمچی قِسم هم بیانه‌گه کېلسه، دولتیمیزگه مناسب ایش بۆله‌دی، دېب لشکرنی آتلنتیریشگه عزم و قرار

قیلیب، محمد سلطان میرزا، یونس علی، شاه منصور برلاس، کتّه‌بک، قِسمتای بؤجکه باشچیلیگیده‌گی لشکرنی اؤزیمیزدن آلدین ایلغار قیلیب بیانه‌گه یوباردیک.

حسنخان مبواتي‌نینگ ناهرخان اسملی اؤغلی ابراهیم بیلن بؤلگن اوروشده قؤلگه توشگن ایدی، اونی گروده اوشلب تورگندیک. شو باعث اونینگ آته‌سی حسنخان یشیرینمسدن آلدیمیزگه کیلیب-کیتیب توررردی. هر دایم اؤغلینی قَیتریشیمیزنی التماس قیلردی. بعضی ملازملرنینگ خَیالیگه حسنخان‌نینگ میلیگه قره‌ب، اؤغلی قَیتریب بیریلسه، او کؤپراق بیز تامانگه مایل بؤلیب، بیزگه یخشی خدمتلر قیله‌دی، دیگن فکر کیلدی. حسنخان‌نینگ اؤغلی ناهرخان‌گه سروپا کییدیریب، آته‌سیگه وعده‌لر قیلیب رخصت بیریلدی. بو منافق پستکش اؤغلیگه رخصت تیگیشینی کوتیب، تؤختب تورگن ایکن. اؤغلی‌نینگ آزاد بؤلگنیدن خبر تاپیشی بیلن، اؤغلی آلدیگه ییتیب بارمسیدن آلدین‌آق، اَلوردن چیقیب کیلیب، تؤده‌ده رنا سَنگاگه قؤشیلدی. بونده‌ی وضعیتده اونینگ اؤغلیگه رخصت بیریب یوباریش اؤرینسیز بؤلگن ایکن.

بو فرصتلرده یامغیر جوده کؤپ یاغردی، دایم صحبتلر قوررردیک. همایون هم بو صحبتلرده اشتراک ایتردی. گرچه او ایچکیلیکنی خوش کؤرمسه هم، بیر نیچه کون بو نااؤرین ایشنی قیلدی.

اؤشه زمانده بؤلیب اؤتگن قیزیق واقعه‌لردن بیری منه بو دیر: همایون قلعه‌ی ظفردن هندوستان لشکریگه قره‌ب کیله‌یاتگنیده یؤلده ملا بابا پشاغری و اونینگ اوکه‌سی بابا شیخ قاچیب کیتیب قرا سلطان‌نینگ آلدیگه باردیلر. بلخلیکلر قرشیلیک کؤرسه‌تیشگه عاجزلیک قیلدیلر. بلخ کیتیب قرا سلطان‌نینگ قؤلیگه اؤتدی. بو قباق‌کلّه پستکش اوکه‌سی بیلن بو طرفده‌گی ایشلرنی اؤز ذمّه‌سیگه آلیب، ایبک، خرّم و ساریاغ اطرافلریگه کیله‌دی. شاه اسکندر بلخ‌نی بیرگنیدن کیین سراسیمه‌گه توشیب، غؤري قلعه‌سینی اؤزبککه بیره‌دی. ملا بابا بیلن باباشیخ اؤزبک‌نینگ بیر نیچه آدمی بیلن غؤري قؤرغانیگه کیریب کیله‌دیلر. میرحمزه‌نینگ قؤرغانی جوده یقین بؤلگنی باعث بیرار-بیر چاره قیلالمه‌ی، اؤزبک‌نینگ

قۆلیگه توشه‌دی. بیر نېچه کوندن کېین میرحمزه‌نی اونینگ آدملری بیلن بو یېردن کۆچیریب، بلخ تامانگه آلیب باریش مقصدیده باباشیخ بیر نېچه اۆزبک آدملری بیلن میرحمزه‌نینگ قۆرغانیگه کېلیشه‌دی. میرحمزه بابا شیخ‌نی قۆرغانیگه توشیره‌دی. قالگنلرگه هر یېر-هر یېردن چادر بېره‌دی. میرحمزه بابا شیخ‌نی قیلیچ بیلن جراحتلب، بیر نېچه کیشیسی بیلن بندی قیلیب تېنگری‌بېردی‌نینگ آلدیگه-قوندوزگه چاپر جۆنه‌ته‌دی. تنگری‌بېردی یارعلی و عبداللطیف‌گه بیر نېچه سره ییگیتلرینی قۆشیب جۆنه‌ته‌دی. بولر یېتیب کېلگونلریچه، ملا بابا اۆزبک‌نینگ آدملری بیلن میرحمزه‌نینگ قۆرغانیگه کېلیب اوروشماقچی بۆله‌دی، لېکن هېچ نرسه قیلالمه‌یدیلر. میرحمزه‌نینگ عسکرلری تېنگری‌بېردی‌نینگ آدملریگه قۆشیلیب، قوندوزگه کېلدیلر.

بابا شیخ‌نینگ بیر اوکه‌سی یامان اېکن، شونینگ اوچون باشینی کېسدیلر و اۆشه کونلری میرهمه اونی آلیب کېلدی. میرحمزه‌نی مِهر و شفقت بیلن همه‌دن اوستون کۆریب، تېنگداش و اۆخششلری ایچیده علیحده کۆردیم. باقی شیغاوول (پادشاه‌لیکده اېلچی و مهمانلرنی کوتیشگه تعیینله‌گن کیشی) کېته‌یاتگنیده بو ایکّی قری بدبخت‌نینگ هر بیرته‌سی‌نینگ باشیگه بیر سېردن آلتین وعده قیلگندیم. اېسگه آلینگن ساوغه‌لردن باشقه، ینه، منه شو وعده‌گه موافق، بیر سېر آلتین هم میرهمه گه بېریلدی.

عینِ شو پیتلری بیانه‌گه ایلغار بۆلیب بارگن قِسمتای بیر نېچته باش کېسیب کېلتیردی. قِسمتای بیلن بۆجکه بیر نېچته قزاق ییگیتلر (حربی سرگردان ییگیتلر) بیلن "فیل" اوشلشگه بارگنلریده کافرلرنینگ ایکّی بۆلینمه‌سی هجومچیلرینی باسیب، یېتمیش-سکسان کیشینی اسیر قیلیب آله‌دیلر. حسنخان مېواتي‌نینگ حقیقتاً رناسَنگا گه قۆشیلگنی حقیده‌گی خبرنی قِسمتای ایتیب کېلدی.

آی‌نینگ سکّیزینچیسیده، یکشنبه کونی استاد علیقولی‌نینگ اۆشه- اوّل تاش اوینی بې‌نقصان قوریب بۆلگن، کېین اۆق ساله‌دیگن قِسمی (داروخانه‌سی)نی تیارله‌گن کتّه تۆپیده تاش آتیشینی تماشا قیلیشگه باردیم. او عصر نمازی پیتی تۆپدن تاش آتدی. تاش بیر مینگ

آلتی یوز قدمگه اوچیب باردی. استاد علیقولی‌گه کمر-خنجر، سروپا و بیر آت انعام بؤلدی.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ تؤقّیزینچیسیده، دوشنبه کونی کافرلرگه قرشی اوروش باشلش مقصدیده سفرگه آتلنیب، شهر تشقریسیده‌گی یبرلردن چیقیب، دله‌ده تؤخته‌دیک. بو یبرده اوچ-تؤرت کون لشکر ییغیش و اولر اوچون قورال-اسلحه تیار بؤلیشینی کوتیب تؤختب توردیک. هندوستانلیکلرگه تؤلیق ایشانچیم بؤلمه‌گنی باعث اولرنینگ امیرلرینی تورلی طرفلرگه ایلغار قیلیب جؤنتدیم. عالمخان قؤل آستیده‌گیلری بیلن گوالیارگه رحیمدادگه یاردم ببریش اوچون ایلغار قیلیب یوباریلدی. مَکن و قاسم‌بیک سنبلي‌نی، حامدنی اکه-اوکه‌سی بیلن و محمد زیتون‌نی سَنبَل‌گه ایلغار قیلیب بیلگیله‌دیک.

اوشبو قرارگاه‌ده اپکنیمیزده رنا سنگانینگ بار لشکری بیلن بیانه یقینیگه کیلیب قالگنی حقیده خبر کیلدی. قراوواللیککه بارگنلر خبر کیلتیرالمس، حتا قؤرغانگه هم کیره‌آلمسدیلر. قؤرغان خلقی او یبردن انچه آلدین احتیاطسیزلیک بیلن چیقه‌دیلر. دشمن کوچ بیلن باستیریب کیلیب، اولرنی یکسان قیله‌دی. سنگرخان جنجؤهه اؤشه یبرده شهید بؤلدی.

بو الغاو-دلغاوده کتّه‌بیک ساووتینی هم کییمه‌ی، آتیلیب چیقه‌دی. بیر کافرنی آتیدن ییقیتیب آله‌یاتگن محلیده بیر هندو کتّه‌بیک نوکرلریدن بیری‌نینگ قیلیچینی آلیب، اونینگ یبلکه‌سیگه قره‌تیب ساله‌دی. کتّه‌بیک کؤپ عذاب-عقوبتنی باشیدن کیچیردی. رنا سَنگاگه قرشی آلیب باریلگن مقّدس اوروشده باشقه قتنه‌شالمه‌دی. انچه وقتدن کیین یخشی بؤلدی. اما معلول بؤلیب قالدی.

قِسمتای، شاه منصور برلاس و بیانه‌دن کیلگنلرنینگ برچه‌سی، بیلمه‌دیم، قؤرققنلریدنمی، یا خلقنی قؤرقیتیش اوچونمی، کافرنینگ لشکرینی جوده چقّان و باتیر دیب، کؤپ مقته‌ب تعریف قیلدیلر. تؤخته‌گن لشکرگاهدن قاسم میرآخؤرنی بیلچیلر (یبر قَزووچیلر) بیلن قؤشین توشه‌دیگن جای-مَدهَه‌کور ولایتیده کؤپ چاهلر قَزدیریشنی تعیینلب، جؤنه‌تدیک.

جمادی الاوّل آیی‌نینگ اؤن تؤرتینچیسیده، شنبه کونی، آگره تامانلردن جؤنب، چاهلر

قَزیلگن جایگه کپلیب توشدیک. اپرته‌سیگه او یپردن جۆنه‌دیک. بـو اۆلکـه‌لرده کتّـه لشـکرگه سووی یپته‌دیگن بیردن-بیـر جـای سـپکری دیـر، دپگـن فکرگـه کپلـدیم. کافرنینـگ سـوونی اپگللب، اۆشه یپرگه اۆرنه‌شیب آلیش احتمالی بار. شو باعث لشکرنینگ اۆنگ قنـات، چـپ قنات، مرکز قِسملرینی جنگاور ترتیبده صفلب، سپکری تامانگه یۆنه‌لدیک. درویـش محمـد ساربان بیلن قِسمتای بیانه‌گه کپلیب-کپتیـب یـورگنلری اوچـون بـو یپرلرنینـگ یپـر-سـووینی کۆریب-بیلیب یورردی. اولرنی سـپکری کـۆلی یاقه‌سـیدن قرارگـاه اوچـون جـای کۆریشـگه اۆزیمیزدن آلدینراق یوباردیک. لشکرگاهگه کپلیب توشگچ، مهـدي خواجـه و بیانه‌ده‌گیلرگـه زودلیک بیلن کپلیب، بیزگه قۆشیلیشلرینی تعیینلب، چاپر جۆنه‌تدیک.

همایون‌نینگ نوکری بپک میرک مۆغول بیر نپچه ییگیت بیلن کافردن خبـر آلیـب کپلـیش اوچون یوباریلدی. اولر کپچه‌سی جۆنب کپتیب، خبـر تاپیـب، اپرته‌سـیگه دشـمن آدملـری بوساوَردن بیر کوروه آلدینراقله کپلیب توشگن اپمیش، دپگن خبرنی کپلتیردیلر. شو کونی ینـه مهدي خواجه، محمد سلطان میرزا و بیانه‌ده‌گی ایلغار کپلیب قۆشیلدی. بپکلـر نوبـت بـیلن قراوواللیککه تعیینلندیلر.

عبدالعزیز قراوواللیک نوبتی کپلگنیده آرقه-آلدیگه قره‌مه‌ی، تۆغری سپکری‌دن بپش کوروه اوزاقده جایلشگن کنوَهه‌گه باریبـدی. کـافر بـو پیتـی آلدینگـه قـره‌ب یـوره‌باشـله‌گن اپکـن، بولرنینگ بونده‌ی تۆخته‌مسـدن ایلگریلـب باره‌یـاتگنینی بیلیـب قالیـب، بولرنینـگ اوسـتیگه تۆرت-بپش مینگ کیشیسی شو آنده‌یاق یپتیب کپله‌دی. عبدالعزیز و ملا آفاق بیلن بیر مینـگ بـپش یوزچـه آدم بیرگـه اپـدی، دشـمن آدملـری سـانینی حسـابگه آلمـه‌ی، قـۆل جنگیگـه کیریشه‌دیلر. کۆپ کیشیلرنی یۆقاتیب، آرتلریگه قره‌ب جۆنه‌یدلر. بو خبر بیزگه یپتیب کپلگچ، او یپرگه محب علی خلیفه‌نی نوکرلری بیلن یوباردیک. ملا حسـین و ینـه بعضـی کیشـیلرنی شاشیلینچ یاردمگه جۆنه‌تدیک. سۆنگره محمد علی جنگ-جنگ هم یوباریلدی.

ایلگـری قیلیـب تعیینلـنگن محـب علی‌نینـگ آدملـری یپتیـب بارگونلریچـه، دشـمن عبدالعزیزنی سیقیب کپلیب، بیراغینی آلیب قۆییب مـلا نعمـت، مـلاداود و مـلا آفاق‌نینـگ

اوکه‌سی و ینه بیر نپچه کیشینی اسیر آلیب، شهید قیلگن اپکن. بولر یپتیب بارگنلریده، محب علی‌نینگ تاغه‌سی طاهر طبري آلدینگه اینتیله‌دی، اونگه یاردم یپتیب بارمَیدی، شو یپرنینگ اؤزیده‌یاق اونی قؤلگه آله‌دیلر. محب علی هم اوروش پیتیده آتدن ییقیله‌دی. بالتو اونینگ یانیدن کپلیب محب علی‌نی آلیب چیقیب کپته‌دی. دشمن بیر کوروه جایگچه بولرنینگ آرتیدن کپله‌وپره‌دی. محمد علی جنگ-جنگ‌نینگ قاره‌سی کورینگچ، اولر تؤخته‌یدیلر.

بیزگه دشمن جوده یقینلشیب قالدی، دپگن خبر اوستمه-اوست کپلدی. ساووت کییب، آتلرگه کپجیم سالیب، قورال‌له‌نیب، هجومگه آتلندیک. مپن ارابه‌لرنی هم تارتیب باریشلرینی بویوردیم. بیر کوروه یؤل یوردیک. دشمن کیشیلری آرتگه چپکینگن اپکن. یانیمیزده کَتّه کؤل بار اپدی. اونینگ سووینی دپب شو یپرده تؤخته‌دیک. ارَابه‌لرنی آلدینگه استحکام قیلیب زنجیرلر بیلن باغله‌دیک. هر ایکّی ارابه‌نینگ آره‌سیده یپتّی-سکّیز قری جای قالدیریب، زنجیر تارتیلردی. مصطفی رومي روم اصولیده ارابه یسه‌گندی. او جوده چقّان و کیریشیملی اوسته. ارَابه‌لری یخشی اپدی. استاد علیقولی او بیلن ضد مناسبتده اپدی. شو باعث مصطفی‌نی اؤنگ قناتگه همایون‌دن ایلگریگه قؤیدیم. ارَابه کیرالمه‌گن یپرگه خراسانلیک و هندوستانلیک بپلچی همده کپتمانچیلرنی سالیب، خندق قَزدیریلدی.

بو کافرنینگ بونده‌ی ایلدَم کپلیشیدن، بیانه‌ده آلیب بارگن اوروشیدن و شاه منصور، قِسمتای همده بیانه‌دن کپلگنلرنینگ مقتاو و تعریفلریدن کپین لشکر خلقی یوره‌کسیز بؤلیب قالگندی. عبدالعزیزنینگ یپنگیلیشی ینه بیر سری بؤلدی. خلق‌نینگ کؤنگلینی تینچیتیش و قؤشیننی تشقی تاماندن حِمایه‌لش اوچون ارابه یپتمه‌گن یپرگه یاغاچدن سه‌پایه‌گه (اوچ آیاققه) اؤخشش بیر نرسه‌لر یَسب، هر ایکّی اوچ آیاق‌نینگ آره‌سیگه هؤکیزنینگ خام تپریسیدن تسمه‌لر یَسب، یخشیلب محکملب باغلندی. بو اسباب و قوراللر تیارلَنیب جایلشتیریلگونیچه ییگیرمه-ییگیرمه بپش کون اؤتدی.

شو فرصتده کابل‌دن سلطان حسین میرزانینگ قیز نبیره‌سی، قاسم حسین سلطان همده احمد یوسف، سید یوسف و قوام اؤردوشاه، ینه کیملردیر-همه‌سی بؤلیب بپش یوزته‌چه

کیشی کېلدی. منجم محمد شریف شوم‌نفس هم اولر بیلن بیرگه کېلدی. شراب اوچون کابل‌گه بارگن بابا دۏست سووچی هم غزنه‌نینگ اېنگ یخشی شرابلریدن اوچ کاروان تویه‌گه یوکلب، بولر بیلن بیرگه کېلدی.

بو پیتده بۏلیب اۏتگن واقعه-حادثه‌لر، بېکارچی گپ-سۏزلردن، یوقاریده ایتیب اۏتگنیمیزدېک، لشکر خلقی‌نینگ خواطر و واهمه‌سی ینه‌ده آشگندی. محمد شریف منجم شوم‌نفس مېنگه ایتالمه‌یاتگن بۏلسه-ده، یۏلیده دوچ کېلگن آدمگه: شو کونلری مرّیخ غرب تامانده توریبدی، کیم‌که شو طرفدن توریب اوروش قیلسه-یېنگیله‌دی، دېب مبالغه‌لر بیلن ایشانتیریشگه اورینردی. بونده‌ی شوم‌نفس نیمه دېسه، دېدی. قۏرقیب روحی توشیب کېتگن خلق‌نینگ کۏنگلینی بدتر سیندیردی. اونینگ بونده‌ی بېکارچی گپلرینی اېشیتیب هم اۏتیرمَی، قیله‌یاتگن ایشلریمیزنی تۏختتمه‌ی، اوروشگه یوره‌کدن تیارلنیب، جنگگه شَی بۏلیب توردیک.

آی‌نینگ ییگیرمه ایکّینچیسیده، یکشنبه کونی شیخ جمال‌گه میانِ دوآب یایچیلریدن آلیب همده دهلی‌دن ییغه‌آلگنیچه عسکر ییغیب، مېواتي قیشلاقلرینی باسیب، تَلَب، قۏلیدن کېلگنچه خطاگه یۏل قۏیمسلیکلرینی تعیینلب، جۏنتدیم. تاکه دشمنگه اۏشه طرفدن تلفاتلر بۏلسین. کابل‌دن کېله‌یاتگن ملا تورک علی‌گه شیخ جمالي‌گه قۏشیلیب، مېوات‌نی باسیب آلیش و تالان-تاراج قیلیشده هېچ بیر کمچیلیککه یۏل قۏیمه‌سین، دېب فرمان بېردیک. مغفور دېوان‌گه هم شونده‌ی فرمان بۏلدی. اولر باریب مېوات‌نینگ اوزاق چېکّه‌سیده‌گی بیر نېچه قیشلاقلرنی باسیب، تَلَب، آدملرینی اسیر قیلیب آلیبدیلر. بوندن دشمن اونچه کتّه تلفات کۏرمه‌دی.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ ییگیرمه اوچینچیسیده، دوشنبه کونی سَیر قیلیشگه آتلندیم. سَیر چاغیده کۏنگلیمگه بیر فکر کېلدی: هر دایم کۏنگلیمده همیشه توبه تشویشی یورردی، شریعتگه خلاف ایش قیلیش همیشه کۏنگلیمگه غبار سالردی، دېدیم که، ای نفس:

چند باشی ز معاصی مزه کش،
توبه هم بې‌مزه نیست بچش.
(مضمونی: قچانگچه گناه ایشلردن ذوق آله‌سن، توبه هم بې‌مزه ایمس، اوندن هم تاتیب کۆر.)

نېچه عصیان بیله آلوده لیغینگ.
نېچه حرمان ارا آسوده‌لیغینگ.
نېچه نفسینگغه بۆلور سېن تابع،
نېچه عمرونگنی قیلور سېن ضایع،
نیت غزا ایله‌کیم یوروبسون،
اۆلمکینگنی اۆزونگه کۆروبسېن.
کیم‌که اۆلمک اۆزیگه جزم اېتر،
اوشبو حالتته بیلورسېن که نېتر،
دُور اېتر جمله مناهیدین اۆزین،
اَریتور برچه گناهیدین اۆزین،
خوش قیلیب اۆزنی بو کېچمک‌لیکتین،
توبه قیلدیم چاغیر ایچمک‌لیکتین.
آلتین و نقره صراحي و ایاق،
مجلس آلاتی تمامین او ل چاق،
حاضر ایلب بارینی سیندوردوم،
ترک اېتیب مَی‌نی، کۆنگول تیندوردیم.

سیندیریلگن بو آلتین-کوموش مَی ایدیشلری و باشقه اسبابلرنی مناسب کیشیلر و درویشلرگه اولشیلدی. توبه‌ده مېنگه اېرگشگن بیرینچی کیشی عسس بۆلدی. او سقال آلیش

و قۆییشده هم مېنگه تقلید قیلردی. اۆشه کېچه، اېرته‌سی کونی بېکلر و خـاص عملـدارلردن، عسکر و عسکر بۆلمه‌گنلردن اوچ یوزگه یقین کیشـی مـی ایچمسـلیککه قَسـم ایچیـب توبـه قیلدیلر. اۆزیمیزده بار بولگن شرابنی تۆکتیریب تشلب، بابا دۆست آلیب کېلگن شـرابگه تـوز سالیب، سِرکه قیلیشلرینی تعیینله‌دیم. ایچکیلیکلرنی تـۆککن یېـرده بیـر "وایـن" قَزدیـریلگن اېدی. بو واین‌نی تاش بیلن تۆلدیریب، اونینگ یانیگه بیر خانقاه قوریشلرینی نیت قیلدیم.

تۆقّیز یوز اۆتّیز بېشـیچی ییلـی، محـرم آییـده باریـب گوالیـارنی سَـیر قیلـدیم. قَیتیشـده دۆلپوردن اۆتیب، سېکری‌گه کېلدیم. "واین" ایشلری یکونیگه یېـتگن اېـدی. اوّلـدن اگـر رنـا سنگا کافر اوستیدن غلبه قیلسم، تمغه‌نی مسلمانلرگه ساوغه قیلـه‌من، دېـب نیـت قیلگنـدیم. توبه زمانیده درویش محمد ساربان بیلن شیخ زین تمغه‌نی هدیـه قیلیشـنی یادگـه سـالدیلر. مېن اولرگه: «یادیمگه سالگنینگیز یخشی بۆلدی، قۆلیمیزده‌گی ولایتلرده مسـلمان تمغه‌سـی تارتیق بۆلدی»، دېب ایتدیم. کاتبلرنی چقیرتیریب، بو روی بېرگن ایکّی بویوک واقعه خبرینی بیلدیریش اوچون فرمانلر بیتیشنی بویوردیم.

شیخ زین‌نینـگ انشاسـی بـیلن فرمـانلر بیتیلیـب، برچـه قـۆل آسـتیمیزده‌گی اۆلکه‌لرگـه یوباریلدی. او انشا منه بودیر:

ظهیرالدین محمد بابر فرمانی

سـببلر صـورتی انعکاسـی‌نینگ تۆپلـه‌نیش جـایی و صـداقت، تۆغریلیـک اینجـولری نقشـی‌نینگ خزینه‌سـی بـۆلگن عقـل اېگـه‌لری‌نینگ فکـر آیینه‌سـی بـو معنـی چېچکلـری جوهری‌نینگ نقشینی اۆزیگه آلور که، انسان طبیعتـی اۆزی‌نینـگ یره‌تیلیشـی بۆییچـه نفـس لذتلری گه مایل دیر، ذوق کېلتیرووچـی یـاقیملی نرسَـه‌لرنی تـرک اېتـیش خـدانینگ توفیـق بېریشیگه و آسماني کۆمککه باغلیق. بشـر نفسـی یامانلیککـه مَیـل قیلیشـدن اوزاق اېمـس. «نفسیمنی پاکله‌ی آلمه‌دیم، چونکه نفس یامانلیککـه امـر اېتگـووچی دیـر». اونـدن قَیتـیش بغیشلاوچی ملک‌نینگ لطف-مرحمتیدن باشقه ممکن اېمـس. بـو اللّـه‌نینگ احسـانی دیـر، کیمگه خواهله‌سه، بخش اېته‌دی، اللّه کتّه احسان اېگه‌سی دیر».

بو سؤزلرنی افاده‌لشدن و بو گپلرنی بیان قیلیشدن غرض شوکه، انسانلیک تقاضاسی، پادشاه‌لر رسم-رسومی، پادشاه‌لیک لوازمی، منصبدارلر عادتی بؤییچه شاهدن سپاهیگچه گؤزه‌ل یاشلیک کونلریده شریعت منع اِیتگن بعضی نرسه‌لرگه و اَیریم اؤیین-کولگولرگه رجوع قیلینردی. بیر قنچه وقتدن کیین پُشیمانلیک کونلری کیلیب، اولرنی بیته-بیته ترک اِیتیلر و چین توبه بیلن اولرگه قَیتیش اِیشیگی یاپیلردی.

اما مقصد و مطلبلرنینگ مهمی و بویوگی بؤلگن ایچکیلیکدن قَیتیش توبه‌سی «هر ایش وقتیگه باغلیق» دیگن پرده آستیگه بیکینیب، یوزینی کؤرستمس اِیدی، تاکه بو یخشی ساعتده زؤر غیرت بیلن اوروش احرامینی باغلب، شوکتلی اسلام عسکرلری یاردمیده کافرلرگه قرشی جنگگه کیریشگنیمیزده غیب الهامچیسی و حقیقت جرچیسیدن «ایمان کیلتیرگنلرگه وقت کیلمه‌دیمی‌که، قلبلرینی اللّه‌نینگ ذکری بیلن یومشتسه‌لر؟» مضمونی اِیشیتیلیب گناه و سرکشلیک اسبابینی ایلدیزیدن قؤپاریب تشلب، توبه اِیشیکلرینی تؤلیق جدیت بیلن قاقدیک، توفیق یؤللاوچیسی «کیم‌که یوره‌کدن اِیشیک قاقسه، کیره‌دی» مضمونیگه موافق اقبال اِیشیگینی آچدی و بو اوروشنی نفسگه قرشیلیک کؤرسه‌تیشدن عبارت بؤلگن زؤر اوروش بیلن باشلشنی بویوردی.

اَلقصه، «ای ربیم، نفسلریمیزگه قول قیلدیک»نی اخلاص بیلن تیلگه کیلتیریب، «سبنینگ آلدینگده توبه قیلدیم و مبن مسلمانلرنینگ بیرینچیسیمن» دیگن گپنی دل لوحه‌سیگه نقش اِیتدیک. کؤنگیل خزینه‌سیده مخفی قالگن ایچکیلیکدن قَیتیش توبه‌سی ایستگینی یوزه‌گه چیقردیک.

ظفر نشانلی خادملر مبارک حکم یوزه‌سیدن کؤپلیک و زینتده یوکسک یولدوزیدیک بؤلگن، گؤزه‌ل مجلسنی بیزه‌ب تورگن آلتین و کوموشدن یسلگن می ایدیش و قدحلر، باشقه اسبابلرنی بیرگه اوریب، خدا خواهله‌سه، یقینده سیندیریشگه مؤفق بؤله‌دیگنیمیز بتلر کبی، پاره-پاره قیلیب، هر بیرینی مسکین و بیچاره‌گه بیردیلر. قبول اِیتیلیشگه یقین بؤلگن بو توبه برکتیدن درگاه مقربلریدن کؤپلری «کیشیلر پادشاه‌لری ایزیدن باره‌دیلر» دیب مجلس‌نینگ

اۇزیده‌یاق توبه شرَفیگه اپریشدیلر و می ایچیشدن بوتونله‌ی قَیتدیلر. خدانینگ بویروق و قَیتریشلریگه بوی‌سونیب، چپکینووچیلر حالیگه قدَر تۇده-تۇده بۇلیب، ساعت سَه‌یین شو سعادت بیلن بختیار بۇلماقده‌لر. امید شوکه، «یخشیلیککه اوندا‌وچی کیشی-یخشیلیک قیلگن کیشیدپک» دپگنلری کبی بو ایشلرنینگ ثوابی خوشبخت پادشاه‌نینگ حیاتیگه عاید بۇلغَی و بو سعادت برکتیدن آلغه باسیش و غلبه کوندن-کونگه آرته بارگه‌ی.

بو آرزو و آسایشته‌لیک تۇله-تۇکیس آخریگه پیتگندن کپین، عالم بۇی‌سونیشی لازم بۇلگن فرمان اجرا شرَفیگه اپریشدی که، تینچ سقلنگن مملکته (خدا آفت و خوفلردن امان قیلسین) مطلقا هپچ بیر کیشی ایچکیلیک ایچیشگه اورینمه‌سین، اونی حاصل قیلیشگه تیریشمه‌سین، ایچکیلیک ایشلب‌چیقرمه‌سین، ساتمه‌سین و آلمه‌سین، اۇزیده سقله‌مه‌سین، اپلتمه‌سین و کپلتیرمه‌سین! «ایچکیلیکدن قاچینگلر، شایدکه، نجات تاپسنگیزلر.»

بو غلبه‌نینگ شکرانه‌سی و چین توبه‌نینگ قبول درجه‌سیگه اپریشماغی‌نینگ صدقه‌سی اوچون، پادشاه‌لیک‌نینگ بخشش دریاسی جۇش اوریب، عالم آبادانلیگی و کیشیلیک آبرۇیی بۇلگن کرَم تۇلقینلرینی پیدا قیلدی: بوتون مملکت بۇیلب، اۇتگن سلطانلردن قالیب کپلگن و درآمدی حددن تشقری کۇپ بۇلگن تمغه‌نی، اۇزی هم شریعت قاعده‌لریدن تشقری بۇلگنی اوچون مسلمانلر اوستیدن آلیب تشلب، فرمان بۇلدی‌که، هپچ شهر، قیشلاق، یۇل، گذر و بندرلرده تمغه آلمه‌سینلر و اۇندیرمه‌سینلر، هم بو حکم‌نینگ قاعده‌لریگه اۇزگرتیش کیرگیزمه‌سینلر: «کیم‌که بونی اپشیتگندن کپین اۇزگرتیرسه، گناهی اۇزگرتیروو‌چیلرگه بۇله‌دی.»

پادشاه‌نینگ مهربانچیلیگیگه سیغینگن تورک، تاجیک، عرب، عجم، هندی، فارسی فقرا و سپاه-بوتون مِلتلر، همه انسان طایفه‌لری بو منگو بخششگه سویه‌نیب، امید توتیب، ابدیلیککه بیریککن دولتیمیز دعاسیگه مشغول بۇلسینلر و بو حکملر اجراسیدن تشقری چیقمه‌سینلر و بوریلمه‌سینلر، فرمانگه موافق ایش آلیب بارسینلر. بو حکم اولوغ پادشاه امضاسی بیلن پیتیشسه، اعتماد قیلسینلر.

امر عالی بیلن ۹۳۳ (هجری) ییلی
جمادی الاوّل آیی‌نینگ ٢٤- کونیده یازیلدی.

شو کونلرده بۇلیب اۇتگن واقعه‌لردن، اوّل هم ذکر اېتیلگندی، کتّه و کیچیکده قۇرقوو و خواطر آشدی. هېچ کیمدن مردانه سۇز و شجاعتلی فکر اېشیتیلمسدی. نه سۇزه‌مال وزیرلر و ولایت سۇره‌یاتگن امیرلرنینگ نه سۇزلریده، نه تدبیرلری مردانه‌لیک بار اېدی، نه اۇزلری و قرارلریده هِمت بار اېدی. بو یوریشده بیرگینه خلیفه اۇزینی جوده یخشی توتدی. حاکمیتنی قۇلده توتیش، مستحکملش بابیده سعی-حرکت و غیرت قیلیب خطاگه یۇل قۇیمه‌دی. آخری، آدملرنینگ بونده‌ی قۇرقاقلیک و سستلیکلرینی کۇریب، بیر رېجه اۇیلب تاپدیم. برچه‌بېک و ییگیتلرنی چقیریب شونده‌ی دېدیم:

«بېکلر و ییگیتلر!
هرکه آمد بر جهان اهل فنا خواهد بود،
آنکه پاینده و باقیست، خدا خواهد بود.
(مضمونی:
هر کیمسه بو جهانگه کېلرکن، آخری یۇقلیککه کېته‌دی، ابدي قالووچی یالغیز الله دیر.)

حیات مجلسیگه کیرگن آدم‌نینگ هر بیری آخر-عاقبت اجل قدحیدن ایچه‌دی و تیریکلیک منزلیگه کېلگن هر بیر کیشی آخری دنیا غمخانه‌سیدن کېچیب کېته‌دی. یامان نام بیلن تیریک یورگندن، یخشی نام بیلن اۇلگن افضل.

به نام نېکو گربمیرم رواست،
مره رام بایدکه، تن مرگ‌راست.

(مضمونی: یخشی نام بیلن اۇلسم، شو یېته‌دی، مېنگه. یخشی نام کېره‌ک، تنه اېسه اۇلیم اوچون دیر.)

تنگری تعالی بونده‌ی سعادتنی بیزگه نصیب قیلیبدی و بونده‌ی دولتنی بیزگه یقین ایلبدی.

اۆلگن-شهید، اۆلدیرگن-غازي. برچه‌نگیز تنگری‌نینگ کلامی نامی بیلن بـو اوروشـدن هـبچ کیم یوز اۆگیریشنی خَیالیگه کېلتیر مسلیگی و تا تنه‌سیدن جانی چیقمه‌گونیچـه، بـو جنـگ و اوروشدن چیقیب کېتمسلیگینی ایتیب، آنت ایچماغینگیز کېره‌ک».

بېک و نوکر، کتّه و کیچیک-همه‌سی ایستک بیلن قرآننی قۆلیگه آلیب، انه شـو مضـمونده قَسم ایچیـب، وعـده بېردیلـر. بـو جـوده یخشـی رېجـه اېـدی. یقـین-ییراقـده‌گی دۆسـت و دشمن‌نینگ کۆزی و قولاغی اېشیتیشی اوچون یخشی بۆلدی.

شو کونلری هر طرفدن غوغا-تۆپالانلر کۆتریلـدی. حسـینخان نوحـانی کېلیـب رَپری‌نـی آلدی. قطبخان‌نینگ آدملری چندورنی اېگلله‌دی. رستمخان دېگن پستکش میانِ دوآب‌ده‌گی یایچیلرنی تۆپلب کېلیب، گۆییل‌نی اېگلله‌دی، کیچیک علی‌نـی اسـیر قیلیـب آلـدی. زاهـد سَنبَل‌نی تشلب چیقدی. سلطان محمد دۆلدای قَنّۆج‌نی قالدیریب مېنینگ آلدیمگه کېلـدی. گوالیارنی گوالیارلیک کافرلر کېلیب، اۆره‌ب آلدیلر. گوالیارگه یاردمگه یوبـاریلگن عالمخـان گوالیارگه بارمه‌ی، اۆز ولایتیگه کېتدی. هرکونی هر تاماندن بیر ناخوش خبر کېلیب تـورردی. ایریم هندوستانلیکلر لشکرنی تشلب قاچه‌باشـله‌دیلر: هَیبتخـان کرکنـدي سَـنبَل‌گه قاچیـب کېتدی، حسنخان بریوال قاچیب، کافرلرگه قۆشیلدی. بولرگه پـروا قیلمـه‌ی، فقـط اۆزیمیزگـه ایشاندیک.

ارَابه‌لر، غلتکلی اوچ‌آیاق ارابه‌چه‌لر، قورال-یراغلر تیـار بـۆلگچ، جمـادی‌الآخر آیی‌نینـگ آخری، سه‌شنبه‌ده-نورۆز کـونی کۆچـدیک. اۆنـگ قنـات، چـپ قنـات و مرکزنـی صـفلب، آلدیمیزده‌گی ارابه و غلتکلـی سـه‌پایه‌لر بـیلن آلدینگـه حرکـت قیلـدیک. اسـتاد علیقولی‌گـه اۆزی‌نینگ میلتیقلیلری بیلن ارابه‌چیلر آرتیدن، اولردن قالیب کېتمه‌ی، صـفلنیب بۆلیـب یَیـاو باریش بویوریلدی. همه صفده اۆز جایینی اېگلله‌گنیدن سۆنگ، آتـده ایلـدَم باریـب، اۆنـگ قنات، چپ قنات، و مرکزده‌گی بېک و ییگیتلرنینگ کۆنگلینی کۆتریـب، هـر بیـر قِسـم‌نینگ قه‌یبرده توریشی و قَی یۆسینده یوریشینی بېلگیلب، کۆرستدیک. اوشبو ترتیب-انتظام بیلن بیز بیر کوروهچه یۆل باسیب، تۆخته‌دیک.

کافرنینگ آدملری هم بیزنینگ یقینلشه‌یاتگنیمیزدن خبر تاپیب، بؤلک-بؤلک صفلنیب بیزگه قره‌ب کېله‌باشله‌دیلر. لشکر تؤختب، ارابه‌لر اؤرنه‌تیلیب، خندقلر قزیلگنیدن سؤنگ، اؤرده و اونینگ اطرافی محافظه‌سی‌نی مستحکمله‌دیک. اؤشه کونی اوروش باشلش نیتیمیز بؤلمه‌گنلیگی باعث آزگینه ییگیتلریمیز آلدینگه باریب، دشمن‌نینگ آدملری بیلن آلیشیب، اؤز بختلرینی سینب کؤردیلر. بیر نېچته کافرنی قؤلگه آلیب، باشینی کېسیب کېلتیردیلر. ملک قاسم هم بیر نېچته باش کېسیب آلیب کېلدی. او اؤزینی جوده یخشی توتدی. بولرنینگ برچه‌سیدن جنگچیلرنینگ کؤنگلی انچه کؤتریلدی، اولر قووالدی. آدملرده اؤزگچه قووانچ پَیدا بؤلدی.

اېرته‌سیگه بېکلر بیلن اوروش قیلیش نیتیده جؤنه‌ماقچی بؤلگن اېدیک هم که، خلیفه و باشقه خیرخواه بعضی کیشیلر تؤخته‌گن ییریمیز یقینلیگینی، اونی اوّل خندق بیلن اؤره‌ب، مستحکملب، کېین اوروش باشله‌سک، مقصدگه موافق بؤلردی، دېگن فکرنی بیلدیردیلر. خندق قَزیش ایشلری اوچون خلیفه‌نینگ اؤزی آتلَنیب، خندق قَزیله‌دیگن ییرلرنی بېلچیلرگه کؤرسه‌تیب، اولر اوستیدن نظارتچیلر بېلگیلب کېلدی.

جمادی‌الآخر آیی‌نینگ اؤن اوچینچیسیده، شنبه کونی ارابه‌لرنی آلدیمیزگه قطار قؤیدیریب، اؤنگ قنات، چپ قنات و مرکزگه صفلَنیب، قطارلر بیر کوروهگه یقین یؤل یوریب کېلیب، بېلگیلنگن جایگه توشدیک. بعضی چادرلر تیکیب بؤلینگن، بعضیلری اېندی تیکیله‌یاتگن اېدی هم که، دشمن‌نینگ صفی کؤرینه باشله‌گنلیگی حقیده خبر کېلتیردی. درحال اؤنگ قنات اؤنگ قناتگه، چپ قنات چپ قناتگه-جای-جایلریگه باریب، صفلرنی ارابه‌لر بیلن تؤسیب، مستحکملشلری بویوریلدی. اوشبو "فتحنامه"دن اسلام لشکری‌نینگ کیفیتی و کافرلر تؤده‌سی‌نینگ کمچیلیک اېکنلیگی، قطار و صفلرنینگ توریشلری، اسلام اهلی و کافرلرنینگ اوروشلرینی معلوم بؤله‌دی. شیخ زین تامانیدن بیتیلگن بو "فتحنامه" هېچ قنده‌ی آرتیقچه سؤز و کمچیلیکلرسیز بو ییرده قید اېتیلماقده.

ظهیرالدین محمد بابر غازي فرمانی

...تنگری نعمتلری‌نینگ کپتمه-کپت کپلیب توریشی اونگه شکر و ثنا ایتیش‌نینگ کؤپه‌ییشی گه باعث دیر. تنگریگه شکر و ثنا ایتیش‌نینگ کؤپَه‌ییشی تنگری نعمتلری‌نینگ کپتمه-کپت کپلیب توریشی‌نینگ سببی دیر. هر نعمتگه بیرار شکر لازم و هر شکرگه اونینگ کپتیدن بیرار نعمت. شکر لوازملرینی ادا قیلیش انسان قدرتیدن یوقاری و اقتدار اپگه‌لری اونینگ مراسمینی جاییگه قؤییشدن عاجز دیر. اینیقسه، شکر شونده‌ی بیر نعمت مقابلیده بؤلسه‌که، دنیاده هیچ بیر بایلیک اوندن بویوکراق و آخرتده بیرار یخشیلیک اوندن گوزه‌لراق بؤلمسه. بو ایسه، کوچلی کافرلرگه غلبه قازانیش و مغرور فاجرلرگه اوستون کپلیشدن باشقه‌چه بؤلمه‌یدی که، بولرگه اوخششلر تؤغریسیده "اولر کافرلر و فاجرلر" دپگن آیت اینگن دیر و عقل اپگه‌لری‌نینگ اؤتکیر کؤزلریگه بو غلبه‌دن کؤره یخشیراق سعادت کؤرینمه‌یدی.

خداگه شکر که، توغیلگندن تا شو دَمگچه خیرخواه خاطر و تؤغریلیک ایستر کؤنگیل‌نینگ اصل مطلبی و توب مقصدی بؤلیب کپلگن او بویوک سعادت و او اولوغ بخشش بو مبارک کونلرده بویوک تنگری‌نینگ لطف-کرَم بارگاهیدن یوز کؤرسه‌تیب قالدی. بپ‌منت و بپ‌علت مشکللرنی آچووچی و فیض ساچووچی ینگیدن ظفر کلیدی بیلن فیض اپشیکلرینی غلبه قازانگن شاهیمیزنینگ اولوغ چهره‌لریگه آچدی، سپوینچگه تؤلگن قؤشینلریمیزنینگ اتاقلی ناملری عزتلی غازیلر دفتریگه یازیلدی و اسلام توغی ظفریاب لشکرلریمیزنینگ مددی بیلن کؤتریلیش و یوکسه‌لیش اوجیگه پیتدی.

بو سعادت و دولت‌نینگ صادر و ظاهر بؤلیشی شونده‌ی یوزه‌گه کپلدی: اسلام تَیه‌نچی بؤلگن عسکرلریمیز قیلیچلری‌نینگ شعله‌سی فتح و ظفر نورلری بیلن هند مملکتلرینی منور قیلگندن کپین، ایلگریگی "فتحنامه"لرده بیان قیلینگنیدپک، مؤفقیت قؤللری غلبه نشانلی بیراقلریمیزنی دهلی، آگره، جانپور، خرید، بپهره و باشقه اؤلکه‌لرده کؤتردی. خلقلرنینگ کؤپچیلیک مسلمان و کافر طایفه‌لری بیزنینگ قوتلوغ پادشاهلیگیمیزگه بؤی‌سونیب، قوللیک یؤلیگه صداقت و اخلاص قدمینی قؤیدیلر.

اما رنا سنگا کافر اؤتگن وقتلرده قوتلوغ پادشاه‌لیگیمیزگه بؤی‌سونگنلیگینی اسرار قیلیب کېلگن بؤلسه هم، حاضرده او "تارتیندی و کبرلندی و کافرلر جمله‌سیدن بؤلدی" مضمونیگه موافق شیطان‌صفت باش تارتیب، بیزدن اجره‌لگنلرگه باشلیق بؤلدی و شو بیلن بیر قنچه طایفه‌لرنینگ بیریکیشیگه سببچی بؤلدی که، بعضیلرنینگ گردنیده زنّار طوقی و ایریملری مُرتدلیک تیکنی محنتیگه گرفتار اېدی. او ملعون کافرنینگ استیلاسی هند ولایتیده شو مرتبه‌ده اېدی که، پادشاه‌لیک دولتی‌نینگ قویاشی پارلشدن بورون و شهنشاه‌لیک خلافتی نوری‌نینگ برق اوریشیدن ایلگری، شو بیلن بیرگه، کتّه راجه‌لر و رایلر بو قیرغینده اونینگ فرمانیگه بؤی‌سونگنلری حالده بو اوروشده اونینگ جلویده بؤلگن و مُرتدلیک بیلن توصیفلنگن حاکملر و یؤلباشچیلر اؤز اولوغلیکلرینی نظرده توتیب، هیچ بیر قیرغینده اونگه بؤی‌سونمه‌گنلر، بلکه او بیلن بیرگه‌لشمه‌گنلر. و هیچ بیر سفرده صحبتداشلیک و رفیقلیک یؤلینی توتمه‌گنلر. بو کېنگ اؤلکه‌نینگ برچه اولوغ سلطانلری، چنانچه، دهلی سلطانی، گوجرات سلطانی، مندو سلطانی و باشقه‌لری اؤزگه کافرلر بیلن بیرگه‌لشمه‌ی، او بوزوقّی بیلن قرشیلیک کؤرسه‌تیشدن عاجز بؤلیب، حیله یؤسونیده‌گی ملایملیک یؤلینی توتیب، او بیلن کېلیشووچیلیک قیلیب کېلگنلر. کافرلیک توغینی اسلام مملکتلری‌نینگ ایکّی یوزگه یقین شهریده تیککن اېدی. مسجد و عبادتخانه لرنی خراب قیلیب، او جایلرده‌گی مؤمنلرنینگ خاتین، باله-چقه‌لرینی اسیر قیلدی. اونینگ قوتی واقعی حالتدن اؤتیب، شو درجه‌گه باردی که، هنده قرار تاپگن قاعده‌گه کؤره، بیر لک‌لیک ولایت‌نی اؤن مینگ سوار و بیر کرورلی ولایتنی اؤن مینگ سوار اعتبار قیله‌دیلر، او کافرلر سرداری‌نینگ قؤلگه کیریتگن مملکتلری اؤن کرورگه یېتدی. بو درآمد بیرلک سوار اؤرنیده بؤله‌دی.

بو کونلرده مشهور کافرلرنینگ کؤپ گینه‌سی هیچ قچان هیچ بیر معرکه‌ده اونگه مدد بېرمه‌گنلری حالده، اسلام عسکرلریگه دشمنلیکلری جهتیدن اونینگ بوزوق‌طبیعت لشکرلری صفینی آرتتیردیلر. چنانچه، خودّی توتونده‌ی سرکشلیک دعواسیده بؤلگن و تورلی جایلر کافرلری‌نینگ باشلاوچیسی حسابلنگن اؤنته مستقل حاکم او یره‌مس کافرگه کیشن و

زنجیردیک یاپیشیب آلدی. او اؤنته بشارتلنگنلر قرشیسیگه چیقیب، یامانلیک توغینی یـایگن اؤنته کافرنینگ قره‌ملـری و قؤشـینلری همـده غایـت کپنـگ ولایتلـری بـار ایـدی. چنانچـه، صلاح‌الدین اؤتّیز مینگ سواری‌لی، رَوال اُودهی سینگ بَگَری اؤن ایکّی مینگ سـواری‌لـی و مپدیني رَو اؤن ایکّی مینگ سواری‌لی، حسن خان مپواتي اؤن ایکّی مینگ سواری‌لـی، برمـل اِیدری تؤرت ایکّی مینگ سواری‌لی، نَرِیپَت هَرَه یپتّی مینـگ سـوواری‌لی، سَـتارَوِي کپیچـی آلتی ایکّی مینگ سواری‌لی، دَهرَم دپو تؤرت مینگ سواری‌لی، بیرسـینگ دپـو تـؤرت مینـگ سواری‌لی ولایتگه ایگه ایدی.

محمود خا ن اسکند رخا ن اؤغلی‌نینـگ ولایـت و قیشـلاغی بؤلمسـه هـم، سـردارلیک امیدیده تخمیناً اؤن مینگ سواری جمـع قـیلگن ایـدی. سـاغلاملیک و امانلیـک وادیسـیدن اوزاقلشگنلرنینگ جمعـی، هنـد قیشـلاق و ولایتلریـده دوام ایتیـب کـپلگن قاعـده بؤییچـه، همه‌سی بؤلیب، ایکّی لک بیر مینگ بؤلگن ایدی.

القصـه، او مغـرور ایچـی قـاره کـافر بغـری قتّیـق کافرلرنینـگ کـؤنگیللرینی یـوزه‌کی بیریکتیریب، مسـلمانلر گـه قرشـیلیک کؤرسـه‌تیش و اولـر بـیلن اوروشـیش همـده پَیغمبـر علیه‌السلام شـریعتی‌نینگ اساسـلرینی پیمیـریش حالتیگـه اؤتـدی. پادشـاه‌نینگ جنگچـی عسکرلری خدانینگ بلاسیدپک او کؤزسیز قاره دجّاللر باشیگه یاپیریلیـب، «قضـا یپتیشسـه، کؤز کؤربؤله‌دی» دپگن حکمنـی خلـق و نـاموس ایگـه‌لری‌نینگ اؤتکیـر نظرلریگـه منظـور قیلدیلر و «کیم که دیـن اوچـون اوروش قیلسـه، البتـه، او اؤز نفسـی اوچـون اوروش قـیلگن بؤله‌دی» آیتینی ملاحظه قیلیب، «کافرلرگه و منافقلرگه قرشی اوروشینگ» دپگـن بجریلیشـی لازم بؤلگن حکمنی عملگه آشیردیلر. ۹۳۳ (هجری) ییل جمادی‌الثاني آیی‌نینگ ۱۳-نچـی شنبه کونی بیانه مضافاتی‌نینگ کنو موضعیده‌گی تاغ اطرافیده دشمندن ایکّی کـوروه مسـافه‌ده غلبه نشانلی اسلام لشکرلری‌نینگ چادرلری تیکیلدی. اسـلام سـواری‌لری‌نینگ حشـمت و دبدبـه‌لری دیـن دشـمنلری و کـافر لعینلرنینـگ قولاقلریگـه یپتیشـی بـیلن محمـدي ملـت مخالفلری، اهل اسلام کعبه‌سینی بوزیشگه بپـل باغلـه‌گن "اصـحاب فیـل"دپـک، تاغ‌جثـه و

دېوهَیبَت فیللرنی اؤزلریگه مددکار و تیه‌نچ قیلیب، همه‌لری بیـر جـان، بیـر تـن بؤلیـب، اوز بوزوقی لشکرلرینی ترتیبگه سالدیلر.

نظم مضمونی:

ذلیل هندیلر، "اصحاب فیل" کبی، اؤز فیللریگه مغرور بؤلدیلر.

همه‌لری اجل تونیدېک خونوک وشوم، تۇندن قاره و یولدوزلردن کؤپراق اېـدیلر. همـه‌لری خودّی آلاودېک، لېکن توتون کبی کېککه‌ییب، کؤم-کـؤک آسـمانگه بـاش تـارتگن اېـدیلر. آتلیق و یَیاو، خودّی چومالیدېک مینگ-مینگلب اؤنگ و سـؤلدن کېلـدیلر. اوروش قصـدیده یېنگیلمس اؤردو تامان یؤنه‌لدیلر. شجاعت بؤستانی‌نینـگ درختلریگـه اؤخشـه‌گن غزاتچـی اسلام عسکرلری صنوبرده‌ی صف تارتیب، صنوبر شکللی پؤلات قلپاقلری‌نینگ قویاشده‌ی پارلاوچی اوچلرینی، خدایؤلیده جنـگ قیلووچیلرنینـگ قلبلریـدېک، یوکسـکلیک اوجیگـه یېتکزدیلر. صفلر اسکندر دېواریدېک تېمیرگه اَیلَنگن و توزیلیش پَیغمبر شریعتی‌نینگ یؤللری کبی تؤغری و مستحکم اېدی. قوتی‌نینگ متانتی، گویاکه توبـدن بیـر-بیریگـه چیرمه‌شـیب کېـتگن؛ «نجـات و بختیارلیـک، اولـر خـدادن بـؤلگن تـؤغری یؤلـده‌دیرلر و اولـر نجـات تاپگندیرلر» دېگن سؤزگه موافق، اولرنینگ خاص صفتی اېدی.

قطعه مضمونی:

شهنشاه‌نینگ رایی کبی برقرار، دین‌دېک کیشـیلرده قۇرقـوو یۇقلیکـدن صـفلر رخنه‌سـیز. اونینگ بیراقلری همه یاققه یاییلگن، همه‌سی «انافتحنا» (بیز فتح قیلدیک) الفلریدېک.

هوشـیارلیک و احتیاطکـارلیکنی کـؤزده توتیـب قۇشـین‌نینگ آلـد تامانیگـه قـؤییلگن توفنگچیلر و رعداندازلرنی روم جنگچیلری یؤسـینیده پنـاه‌لش اوچـون ارابـه‌لردن بیـر صـف ترتیب بېریب، او لربیر-بیرلریگه زنجیر بیلن توتشتیریلدی.

القصه، اسلام عسکرلری شـونده‌ی انتظـام و اسـتحکام پیـدا قیلدیلرکـه، بویـوک عقـل و یوکسک فلک اونینگ تدبیرچیسی، ترتیب بېرووچیسیگه آفرین دېدی.

بو ترتیب و انتظامنی، قوّت و اسـتحکامنی وجودگـه کېلتیریشـده حضـرت سـلطان‌نینگ

یقینی، خاقانی دولتی‌نینگ سوینچیغی نظام‌الدین علی خلیفه‌دادنینگ همه سعی-حرکت و تدبیرلری تقدیرگه موافق، برچه سردارلیک و ایش یوریتیشلری پادشاه‌نینگ پارلاق رأییگه مقبول توشدی.

پادشاه‌نینگ قۇلده توریشیگه قرار بېریلدی.

قۇل‌نینگ اۇنگ تامانیده: مددگه خدانینگ لطفیگه خاص بۇلگن سعادتلی قوتلوغ عزیز کتّه برادر چین تېمور سلطان و خدا نظریگه منظور بۇلگن کَتّه عزیز فرزند سلیمانشاه، تۇغری یۇل ایگه‌سی ولی نسبتلی جناب خواجه کمال‌الدین دۇست خاوند، عالی سلطنت تَیه‌نچی، اینگ یقین و اختصاص ایگه‌لری‌نینگ زبده‌سی کمال‌الدین یونس علی، خاصلر تیه‌نچی، کامل اخلاصلی جلال‌الدین شاه منصور برلاس، خاصلر تیه‌نچی، اختصاص ایگه‌لری‌نینگ زبده‌سی نظام‌الدین دروېش محمد ساربان، خاصلرتیه‌نچی، چین اخلاصلی شهاب‌الدین عبدالله کتابدار و نظام‌الدین دۇست ایشیک‌آغه اۇز اۇرینلریده قرار تاپدیلر.

قۇل‌نینگ چپ تامانیده: سلطنت ایگه‌سی، خلیفه‌لیککه نسبتلی سلطان علاءالدین عالمخان بن سلطان بهلول لۇدي، حضرت سلطان‌نینگ یقینی، کېنگش و مصلحتچی صدرلرنینگ بویوگی، اسلام‌نینگ قوّتی شیخ زین خوافي، خاصلر تیه‌نچی، کامل اخلاصلی کمال‌الدین محب علی، حضرت سلطان‌نینگ یقینی، خاصلر تیه‌نچی نظام‌الدین توردی‌بېک (مرحوم قۇچ احمد بېک‌نینگ برادری)، اصیلزاده واعیانلر بویوگی، اولوغ خان آرایشخان، مذکور قۇچبېک مرحوم‌نینگ اۇغلی شېرافگن، خلق اۇرته‌سیده وزیرلرنینگ بویوک وزیری خواجه کمال‌الدین حسین و بویوک دېوان کیشیلری گروهیدن هر بیرلری مقرر قیلینگن اۇرینده توردیلر.

برانغارده عزیز و اولوغ فرزند، سعادتلی و بختیار، سلطنت و خلافت‌نینگ اعزازلیسی محمد همایون بهادِر اۇرنه‌شیب، اۇنگ تامانیگه فرزند عزیز سلطنت ایگه‌سی قاسم حسین سلطان و خاصلر تیه‌نچی نظام‌الدین احمد یوسف اۇغلاقچی و مملکت ایشانچی، کامل اخلاصلی جلال‌الدین هندوبېک قَوچین، مملکت ایشانچی، چین اخلاصلی جلال‌الدین

خسرو کؤکلدش، مملکت ایشانچی قوامبیک اؤردوشاه، خلقلر تیه‌نچی، کامل اعتقاد و اخلاصلی ولی خازن قراقؤزی، خاصلر تیه‌نچی نظام‌الدین پیرقولی سیستاني، اہل اؤرته‌سیده وزیرلر تیه‌نچی خواجه کمال‌الدین پهلوان بدخشی، خاصلر ایشانچلیسی نظام‌الدین عبدالشکور و اعیانلر ایشانچلیسی عراق اہلچیسی سلیمان آقا و سیستان اہلچیسی حسین آغه قرار تاپدی. ایتیب اؤتیلگن دولتلی فرزندیمیزنینگ زؤر غلبه‌لی چپ تامانیده عالیجناب مرتضی‌گه نسبتلی سید اولادی میرحمزه، خاصلر تیه‌نچی شمس‌الدین محمدي کؤکلداش و نظام‌الدین خواجگی اسد خا ندار تعیینلندیلر.

برانغارده هند امیرلریدن مملکت تیه‌نچی، خانلرخانی دلاورخان، اعیانلر تیه‌نچی ملکداد کرَه‌ني و اعیانلر تیه‌نچی شیخلر شیخی شیخ گورن- هر بیرلری بویوریلگن یپرلرده توردیلر.

اسلام‌شعارلی قؤشین‌نینگ جوانغاریده عالی درجه‌لی پَیغمبرنینگ اینگ زبده اولادی سید مهدي خواجه، اینگ عزیز و اولوغ برادر محمد سلطان میرزا، سلطنت اپگه‌سی و خلافت نسبتلی عادل سلطان محمود سلطان اؤغلی، مملکت ایشانچی شمس‌الدین محمدعلی جنگ-جنگ، خاصلر تیه‌نچی، کامل اختصاصلی جلال‌الدین قوتلوق‌قدَم قراوول، خاصلر تیه‌نچی، کامل اخلاصلی جلال‌الدین شاه حسینی بارَکی مؤغول غنچی و نظام‌الدین جانی‌بیک محمدبیک اتکه صف تارتدیلر.

بو طرفده هند امیرلریدن سلطانلر خلاصه‌سی کمالخان و جلال خان مذکور سلطان علاءالدین اؤغیللری، اعیانلر ایشانچلیسی علیخان شیخزاده فرمولي و اعیانلر ایشانچلیسی نظام خان بیانه تعیین بؤلگن اپدیلر.

تؤلغه‌مه اوچون خاصلر ایشانچی کامل ایشانچلی توردیکه و ملک قاسم بابا قشقه‌نینگ برادری برچه مؤغول تؤده‌لری بیلن-برانغار تامانیده؛ خاصلر تیه‌نچی، تؤغری اخلاصلی مؤمن‌اتکه، خاصلر تیه‌نچی رستم تورکمن باشلیغ خاص عسکرلردن بیر تؤده‌سی بیلن جوانغار تامانده نامزاد بؤلدیلر. خاصلر تیه‌نچی کامل اخلاصلی، اختصاصلیلرنینگ سره‌سی نظام‌الدین سلطان محمد بخشی اسلام غازیلری اعیان و ارکانلرینی تعیینلنگن جایلریده

سقلب، اؤزی بیزنینگ حکملریمیزنی ایشتیشگه تیار توررِدی. تواچی و یساوواللرنی تپوره‌ک-اطرافگه یوباریب، عسکر و سپاهی‌لرنی ضبط قیلیش بابیده حکملریمیزنی بویوک سلطانلرگه، عزتلی امیرلرگه و حرمتلی غازیلرگه یپتکزیب توررِدی.

قؤشین کپره‌ک-یراغی برپا و مهیا بؤلیب، هر کیشی اوز جاییگه باریب تورگنده سؤزسیز بجریلیشی لازم بؤلگن شرفلی فرمان صادر بؤلدی که، هیچ کیم بویروقسیز تورگن اؤرنیدن قیمیرلمه‌سین و رخصتسیز اوروشگه کیریشمه‌سین.

مذکور کوندن بیر قسمی اؤتگن ایدی، ایکّی مقابل تامان بیر-بیریگه یقین کپلیب، اوروش باشلَنیب کپتدی. ایکّی تامان قؤلی، گؤیا نور و ظلمت کبی، بیربیرلریگه قرشی توریب، برانغار و جوانغارده شونده‌ی زؤر اوروش بؤلدی که، پیر یوزیگه زلزله و یوکسک آسمانگه غلغله توشدی. کافرلرنینگ بوزوقی جوانغاری اسلام‌نینگ مبارک عسکری برانغاری تامان یؤنه‌لیب، خسرو کؤکَلداش، بابا قشقه‌نینگ برادری ملک قاسم اوستیگه هجوم قیلدیلر. اپنگ عزیز و اولوغ برادر چین تپمور سلطان بویروق بؤییچه اولرنینگ یاردمیگه باریب، مردانه اوروش باشله‌دی که، کافرلرنی جاییدن اولاقتیریب، قلبلری کپتیگچه دپیرلی سیلکیتیب یوباردی. غلبه انعامی او عزیز برادرنینگ نامیگه بؤلدی. زمانه نادری مصطفی رومی اولوغ یره‌تووچی‌نینگ عنایت نظریگه منظور بؤلگن، قَیترووچی و بویوروووچی ملک‌نینگ لطف-کرملری بیلن اختصاص تاپگن بختیار و اپنگ عزیز فرزندیمیز محمد همایون بهادِرنینگ قؤلیدن ارابه‌لرنی آلدینگه کپلتیریب، کافرلرنینگ قؤشینلری صفلرینی توفنگ و ضربزن بیلن قلبلریدپک چیل-چیل قیلدی. خودّی اوروش پیتیده عزیز واولوغ برادر قاسم حسین سلطان، خاصلر تیه‌نچی نظام‌الدین احمد یوسف و قوامپک فرمان آلیب، اولرنینگ یاردمیگه باردیلر. کافرلرنینگ گروهلری اؤقتین-اؤقتین اؤز کیشیلری یاردمیگه یپتیب کپلردیلر.

بیز هم مملکت ایشانچی جلال‌الدین هندوبپک‌نی، اونینگ کپتیدن خاصلر تیه‌نچی محمدي کؤکلداش و خواجه‌گی اسد جاندارنی، اوندن کپین عالی سلطنت تیه‌نچی و خاص یقین جمال‌الدین یونس علی، خاصلر تیه‌نچی کامل اخلاصلی جلا ل‌الدین شاه منصور

برلاس و خاصلر تیه‌نچی شهاب‌الدین عبدالله کتابدارنی، اولـر آرقه‌سـیدن خاصـلر تیـه‌نچی دوست ایشیک‌آغه و شمس‌الدین محمد خلیل اختەبیگی‌نی کؤمککه یوباردیک.

کافرلرنینگ برانغاری نیچـه مرتبـه‌دن اسـلام قؤشـینی جوانغـاری تامـان هجـوم قیلیـب، اؤزلرینی نجات ایگه‌لری غازیلرگه یېتکزدیلر. هر گـل عظمـت غـازیلر بعضـیلرینی ظفرلـی اؤقلر بیلن تموققه یوباریب، بیرقسمینی قَیتردیلر. خاصلر تیه‌نچی مؤمن اتکه و رستم توركمن بدکردار کافرلرنینگ ظلمت‌شـعار قؤشـینلری‌نینگ آرقه‌سـیدن یؤنه‌لـدیلر. نـوکرلر باشـلیگی خاصلر تیه‌نچی، تؤغری اخلاصلی خواجه محمود علی اتکه و حضرت سلطان‌نینگ یقینـی، خاقانی دولتی‌نینگ ایشانچی نظام‌الدین علی خلیفه‌نی اؤشه‌لر کؤمگیگه یوباردیـک. عزیـز و اولوغ برادر محمـد سـلطان میـرزا، سـلطنت ایگه‌سـی عـادل سـلطان، مملکـت ایشـانچی محی‌الدین عبدالعزیز میرآخؤر، جلال‌الدین قوتلوق‌قدم قراوول و شـمس‌الدین محمـد علـی جنگ-جنگ و خاصلر تیه‌نچی شاه حسینی بارَکي مؤغـول غنچـی محکـم توریـب، اوروش قیلدیلر. ایل ارا بویوک وزیرلر وزیری خواجه کمال‌الدین حسین‌نی دېـوان کیشـیلری گروهـی بیلن اولرنینگ کؤمگیگه یوباردیم. برچه جنگچیلر تؤلیق سعی و غیرت بیلن اوروشگه رغبت کؤرسه‌تیب، «اَیت، ایکّی اېزگولیکدن باشقه بیرار نرسه‌نی بیزدن کوته‌دیلر می؟» دېگـن آیتنـی نظری اعتبارگه آلدیلر و جان بېریش یوریشینی قیلیب، جان آلیش بیراغینی کؤتردیلر.

اوروش-اؤلدیریش اوزاققه چؤزیلیب آخری کؤرینمس بؤلگندن کېین، اجراسی مجبـوري فرمان یېتیشدی که، زنجیرلنگن شېردېک ارابه کېتیده تـورگن پادشـاهگه خـاص عسـکرلردن جنگاور ییگیتلر، یکدللیک اؤرمانیـده یـاتر ارسـلانلر قؤل‌نینـگ اؤنـگ و سـؤلیدن چیقیـب، توفنگچیلرنینگ جایینی اؤرته‌ده قالدیریب، ایکّی تاماندن جنگ قیلسینلر. اولر افق پرده‌سـیده کؤرینگن تانگ یاروغیدېک، ارابه کېتیدن چیقیب هجوم قیلدیلر. منحوس کافرلرنینـگ شـفق توسلی قانلرینی فلک گنبذیگه اؤخشه‌گن معرکه میدانیده تؤکیب، کؤپچیلیـک سرکشـلرنینگ باشلرینی تن فلکیدن یولدوزدېک محو قیلدیلر.

زمانه نادری استاد علیقـولی اؤز کیشـیلری بـیلن قؤل‌نینـگ آلدیـده توریـب، مردانـه‌لیک

کۏرسه‌تیب، تیمیر قۏرغاندیک کافرلر صفیگه شونده‌ی کتّه جثه‌لی تاشلرنی آتردی‌که، اگر او تاشنی عمللر ترازوسی‌نینگ پلّه‌سیگه سالسه‌لر، ایگه‌سی، "کیم‌نینگ تاشی آغیر کیلسه، او یخشی تورموشده یشه‌یدی" دیگن نام آله‌دی و اگر قتّیق تاقته و بلند تیپه‌گه آتسه‌لر، "تره‌لگن یونگده‌ی" تیت-پیت قیلیب یوباره‌دی. منه شونده‌ی تاش، توفنگ و ضربزن آتیش بیلن کۏپچیلیک کافرلرنی قوله‌تدی.

پادشاه قۏلی‌نینگ توفنگ‌اندازلری، بویروق بۏییچه، ارابه‌دن میدان اۏرته‌سیگه کیلیب، هر بیرلری کافرلردن کۏپیگه اۏلیم مزه‌لرینی ایچیردیلر. پیاده‌لر زۏر خطرلی اۏیینگه کیریب، اۏز نامله‌رینی اۏرمان شیرلری و مردلیک میدانی‌نینگ باتیرلری اۏرته‌سیده مشهور قیلدیلر.

بو احوال مناسبتی بیلن حضرت خاقاندن، قۏل‌نینگ ارابه‌لرینی ایلگری سوریشگه فرمان بۏلدی. شخصاً پادشاه‌نینگ اۏزی، اۏنگ تاماندن فتح و دولت، سۏل تاماندن اقبال و نصرت بۏلگنی حالده، کافرلر قۏشینی تامان قۏزغَلدی. تیوره‌ک-اطرافدن ظفر نشانلی قۏشین بو حالنی مشاهده قیلیب، زۏر قۏشین دینگیزیده دهشتلی تۏلقین کۏتریلدی و بو دینگیزنینگ برچه نهنگ بلیقلری شجاعتینی یوزه‌گه چیقردی. غبار ظلمتی بوتون میداننی قاره بولوت کبی قاپلب، قلیچلرنینگ یره‌قلشی چقماق چقیشده‌گی یلتیره‌شدن هم اۏتیب کیتدی. گردنینگ کۏتریلیشی کون یوزینی آینه‌نینگ آرقه تامانیده‌ی بی نور قیلیب قۏیدی، کلتک اوروچی بیلن کلتک ییگووچی، غالب بیلن مغلوب اره‌لشیب کیتیب، بیرینی بیریدن اجره‌تیش قیین بۏلدی. زمانه سِحرگری شونده‌ی بیر کیچه‌نی نظرگه کیلتیردی که، اونده تیردن باشقه سیاره، یۏلیده محکم تورگن سواریلردن تشقری تورغون یولدوزلر کۏرینمس ایدی.

نظم مضمونی:

اوروش کونی قان‌نینگ نمی (ییر آستیده‌گی) بلیققه، گردی ایسه (آسمانده‌گی) آیگه ییتدی. بو کینگ دشتده آتلرنینگ تویاقلری ضربیدن ییر آلتیگه، آسمان سکیزگه ایلندی.

غازی جنگچیلر، عینِ جان آلیب، جان بیریب تورگن پیتده غیب نداچیسیدن: «قَیغورمنگ، امیدسیزلنمنگ، غمگه توشمنگ- غلبه سیزلرده» دیگن خوش خبر ایشیتر، انیق

خبرلر یپتکزووچیدن: «اللّه‌دن یاردم و فتح یقین دیر، مؤمنلرگه بشارت قیل» دیگن خوش خبرنی تینگله‌دیلر، شونده‌ی شوق بیلن اوروش قیلردیلرکه، یوقاری عالم فرشته‌لریدن اولرگه تحسین نداسی یپتردی. مقرب فرشته‌لر پروانه کبی اولرنینگ باشلریدن ایلنردیلر. ایکّی نماز آره‌سیده اوروش شونده‌ی گوریلله‌دی که، او مشعللردن فلکلرگه بیراق کؤتریلردی. اسلام لشکرلری نینگ برانغار و جوانغارلری کافرلرنینگ برانغار و جوانغارلرینی قؤل بیلن بیرلیکده بیر یپرگه تؤپله‌دی.

نامدار جنگچیلریمیزغلبه‌سی اثرلری و اسلام بیراغی‌نینگ یوقاری کؤتریلیشی ظاهر بؤله بارگنی سری، او ملعون کافرلر و یره‌مس دینسیزلر بیر مدت اؤز حاللریگه حیران بؤلیب توردیلر. آخرده جانلریدن کؤنگیل اوزیب، قؤل‌نینگ اؤنگ و سؤلیده هجومگه اؤتدیلر. سؤل تامانده کؤپراق هجوم قیلیب، اؤزلرینی یقین یپتکزدیلر. اما شجاعتلی غازیلر ثواب‌نی کؤزده توتیب، اؤق کؤچَتینی هر بیرلری‌نینگ کؤکره‌کلری زمینیگه اؤتقزدیلر و همه‌لرینی اؤزلری‌نینگ قاره بختلری کبی آرقه‌گه قَیتردیلر. و او حالت نصرت و اقبال شباده‌لرینی قوتلوق نوابلیک دولتیمیز چمنیگه اپستیردی. و «حقیقتاً، بیز سپنگه یارقین غلبه اپشیگینی آچدیک» مژده‌سینی یپتکزدی. فتح گؤزه‌لی‌نینگ عالمگه آرا بپرووچی جمالی «اللّه سپنگه اولوغ نصرت بیلن کؤمک بپره‌دی» کاکلی بیلن بپزه‌لیب، پرده آستیده یشیرینیب تورگن اقبال سعادتی یاردم بپریب، بو حال‌نینگ گواهی بؤلدی.

بوزوق هندلر اؤز حاللرینی مشکل بیلیب، "تیتیلگن یونگدپک" ساچیلیب و تؤزیگن پلاسدپک نابود بؤلدیلر. کؤپلر اؤلیب، معرکه میدانیده قالدیلر، بیرمونچه‌لری باشلریدن کپچیب چؤللرده سرسانلیککه توشدیلر و قرغه-قوزغونگه یپمیش بؤلدیلر. اؤلگنلردن تپه‌لر و باشلردن مناره‌لر یوزه‌گه کپلدی. حسن‌خا ن مپواتي توفنگ ضربی بیلن اؤلگنلر قطاریگه تیزیلدی؛ خلایق سرداری بؤلیب کپلگن، یؤلدن آزگن سرکشلرنینگ کؤپلری اؤق و توفنگ تپگیب حیاتلرینی توگتدیلر. جمله‌دن، اوده‌یپور ولایتی‌نینگ حاکمی، اؤن ایکّی مینگ سواری‌لی رَوال اوده‌ی سینگهه بَگَری؛ تؤرت مینگ سواری‌لی رای چندربَن چه‌وهَن؛ آلتی

مینگ سواری‌لی چندہری اؤلکه‌سی‌نینگ حاکمی بوپَت‌رَو مذکور صلاح‌الدین اؤغلی؛ تؤرت مینگ سواری‌لی منیکچند چه‌وهَن و دِلپَت رَو؛ اؤتّیز مینگ سواری‌لی گَنگو، کرم‌سینگهه و دَنگورسي، ینه هر بیری بیر گروه باشلیغی و شوکت هم شکوه اپگه‌سی بؤلگن باشقه‌لری تموققه یؤللندیلر و بو باتقاقلیک اؤتیدن اپنگ چوقورلیککه کپتدیلر. کافرلرنینگ مملکتی مجروحلر و اؤلیکلر بیلن جهنمدپک تؤلدی، جهنم‌نینگ اپنگ توبی دؤزخ پاسبانیگه جان تاپشیرگن منافقلرگه لیما-لیم بؤلدی.

اسلام عسکرلریدن هر کیم بیر تامانگه بارسه، هر قدمده بیر سرکش‌نینگ اؤلیگینی تاپر اپدی. اؤردوگه قاچووچیلر کپتیدن یوگورسه، هر بیر قدمینی ینچیلگن بیر حشمتلی گوده‌دن خالی تاپمس اپدی.

همه هندولر اؤلدیریلگن خوار-زار،
توفنگ تاشی بیلن، "اصحاب فیل"ده‌ی.
تنه‌لردن تاغلر بؤلدی عیان،
هر بیر تاغده او چشمه‌دن آقردی قان.
زؤر شُکوه‌لی صف اؤقی‌نینگ قؤرقینچیده‌ی
ساچیشردی هر بیر دشت و تاغ تامان.
۹۳۳ (هجری) ییل، شعبان آیی‌نینگ ۲۵- نچیسیده بیتیلدی.

بو غلبه‌دن کپین "طغرا[۳]"ده "غازی" سؤزی بیتیلدی. فتحنامه‌ده طغرانینگ آستیده اوشبو رباعی‌نی بیتدیم:

اسلام اوچون آواره‌ی یازی بؤلدوم، کفار و هنود حرب سازی بؤلدوم،
جزم ایلاب اپدیم اؤزنی شهید اؤلماققه المنّةلله که غازی بؤلدوم.

۳- طغرا ــ بویروق ویارلیقلرنینگ تپه‌سیگه کَتیبه قیلیب یازیلگن پادشاه بپلگیسی.

شیخ زین بو فتحگه "فتح پادشاه اسلام[٤]" جمله‌سینی تأریخ قیلیب تاپگن ایدی. میرغیاث هم تأریخنی اوشبو جمله‌دن تاپیب، رباعی بیتیب، کابل‌دن کیله‌یاتگن کیشیلردن مینگه یوبارگن ایدی. توارد رؤی بیریبدی. هم شیخ زین، هم میرغیاث‌نینگ رباعیلریدن تاپگن سؤزلری جوده یخشی بؤلگنلیگی اوچون اؤشه سؤزلرنینگ اؤزی کیلتیریلدی. ینه بیر سفر دیپالپور فتحیده شیخ زین "وسعت شهرربیع‌الاول [٥]"نی تأریخ قیلگن ایدی. میرغیاث هم شو سؤزلردن تأریخ تاپگندی.

دشمن‌نی یکسان قیلیب، آرتیدن قوویب باریب، سَوه‌لەدیک. کافرنینگ قرارگاهی بیزنینگ اؤرده‌دن ایکّی کوروه نَریده ایدی. اؤرده‌سیگچه یتیب بارگچ، محمدي، عبدالعزیز، علیخان و ینه بعضی آدملریمیزنی کافرنینگ آرتیدن قوویب باریش اوچون جؤنه‌تدیک. آزگینه بی‌پروالیک بؤلدی. بیراوگه ایشانمه‌ی، اؤزیم باریشیم کیره‌ک ایدی. کافرلر قرارگاهیدن بیر کوروه‌چه مسافه باسیب اؤتگن ایدیم. کون کیچه بؤلگنی باعث قَیتدیک، خفتن نمازی پیتی اؤرده‌گه کیلدیک.

محمد شریف منجم، قنچه شوم‌نفسلیکلر قیلگن ایدی، درحال مبارکباد قیلیشگه کیلدی. قتّیق سؤکیب، ایچیمنی بؤشه‌تدیم. گرچه او کافرصفت و شوم نفس، اؤزی‌گه جوده مغرور و کؤپ ساووق کیشی بؤلسه‌ده، مینگه کؤپ ییللردن بویان خدمت قیلیب کیلردی. اونگه بیر لک انعام قیلدیم و مینینگ قؤلیم آستیده بؤلگن مملکتلرده قالمسلیگینی ایتیب، رخصت بیردیم.

کیینگی کوننی هم شو لشکرگاهده اؤتکزدیک. محمد علی جنگ‌جنگ، شیخ گورن و عبدالملک قؤرچی(مِیلتیقچی) کتّه گروه بیلن میان‌دوآب‌ده عصیان کؤتریب، گؤییل‌نی

٤-"فتح پادشاه‌اسلام" جمله‌سی ابجد حرفلری بیلن یازیلیب، بوحسابده حسابلب چیقیلسه، ۹۳۳ هجري ییل کیلیب چیقه‌دی، میلادي ییل حسابیده ۱۵۲۷ ییل.

٥-"وسعت شهر ربیع الاوّل" جمله‌سیده‌گی عربي حرفلر ابجد حسابیده آلینیب قؤشیلگنده، هجري ۹۳۰ چیقه‌دی، میلادي ۱۵۲٤ ییل.

اپگللب، کیچیک علی‌نی اسیر قیلیب آلگن الیاس‌خان اوستیگه یوباریلدی. بولر یپتیب بارگنلریده الیاس خان‌نینگ آدملری اوروشالمه‌ی، صفی بوزیلیب، هر تامانگه ترقب کپته‌دیلر. مپن آگره‌گه کپلگنیمدن بیر نپچه کون کپین الیاس‌خان‌نی توتیب کپلتیردیلر، تیریکله‌یین تپریسینی شیلدیردیم. اؤردونینگ قرشیسیده جایلشگن کؤهبَچه تپه‌لیگی اوستیده (اوروش شو یپرده صادر بؤلگندی)، کلّه منار قوریشلرینی بویوریب، فرمان بپردیم.

بو جایدن ایکّی منزل یوریب، بیانه‌گه باردیک. بیانه‌گه یپتگونچه، حتا اَلوَر و مپوات‌گچه بؤلگن یپرلرده کافر و مُرتدلرنینگ اؤلیگی تؤلیب یاتردی. مپن باریب بیانه‌نی سَیر قیلدیم. قرارگاه‌گه کپلیب، تورک و هند امیرلرینی چارلب بو کافرنینگ (رنا سَنگانینگ) یپرلری اوستیگه باستیریب باریشنی کپنگشیب آلدیک. یؤلده سوو آزلیگی و هوا حددن زیاد ایسّیق بؤلگنلیگی باعث بو یوریش توخته‌تیلدی.

مپوات ولایتی دهلی‌گه یقین یپرده جایلشگن. تخمیناً اوچ-تؤرت کرورچه درآمدی بار. حسن خان مپواتي‌گه بو یپرلر آته-باباسیدن قالگن، اولر بو یپرلرنی یوز-ایکّی یوز ییللردن بویان مستقل باشقریب کپلگنلر. دهلی سلطانیگه اپسه یریم-یارتی بؤی‌سونیب کپلیشرکن. هند سلطانلری ولایتلری‌نینگ کتّه‌لیگیدن یا فرصتلری‌نینگ آزلیگیدن یا خود مپوات یپرلری‌نینگ تاغلی جایلر بؤلگنلیگی باعث اونگه قَیریلیب هم قره‌مه‌ی، اؤزلریگه تؤلیق بؤی‌سوندیریشگه حرکت قیلمه‌گنلر، مپواتلیکلر اولرگه شونچه‌که اطاعت قیله‌دیگندپک اپدیلر. بیز هم هند فتحیدن سؤنگ سابق سلطانلر یؤلینی توتیب، حسن‌خان‌نینگ حرمتینی جاییگه قؤیدیک. اما بو کؤر نمک، کافرصفت ایمانسیز بیزنینگ لطف و عنایتلریمیزنی اونوتدی، غمخؤرلیک و حرمت کؤرستگنیمیز اوچون شکر قیلمه‌دی، بلکه اوّل هم یازگنیمیزدپک، برچه فتنه‌لرگه اؤت قؤیووچی و برچه یامانلیکلرگه سببچی اونینگ اؤزی بؤلدی.

کافرلرگه قرشی یوریش قالدیریلگنیدن کپین مپوات‌نی اپگللش اوچون یؤلگه توشدیک. تؤرت منزلده تؤختب، مپوات حکمداری اؤتیرگن اَلوَر قؤرغانیدن آلتی کوروه‌لیک مسافه‌ده

مانَس دریاسی قیرغاغیگه کېلیب توشدیک. حسن‌خان‌دن بورون آته-باباسی تیجره‌ده اۏتیریشر اېکن. مېن هندوستان‌گه کیریب، پهرخان‌نی باسیب، لاهور و دیپالپورنی قۏلگـه آلگـن ییلـی مېندن قۏرققنی باعث احتیاطکارلیک قیلیب، بو قۏرغاننی بنا قیلیشگه کیریشگن اېدی.

حسن‌خان‌نینگ کرَم‌چند اسملی آبرولی کیشیلریدن بیری حسن‌خان‌نینگ اۏغلـی آگـره‌ده اېکنیده هم کېلگندی. اۏغلی‌نینگ قاشیدن کېلیب الوُرده امانلیک سۏره‌دی. اونگه عبدالرحیم شیغاوول‌نی قۏشیب، چقیریق فرمانلری بیلن جونتدیم. او باریـب حسـن‌خـان‌نینـگ اۏغلـی ناهرخان‌نی آلیب کېلدی. ینه مرحمـت کۏرسـه‌تیب، خـدمتی اوچـو ن بیـر نېچـه لک‌لیـک ولایتلرنی بېردیم.

اوروشده خسرونی کتّه قهرمانلیک کۏرستدی، دېب اۏیلب، اونگـه تیریکچیلیـک یراغـی اوچون اېلّیک لک‌لیک یېر اجره‌تیب، اَلوَرنی باشقریش ایتیلـدی. بدبختلیگیـدن نـاز قیلیـب، اَلوَرنی آلمه‌دی. کېینراق قهرمانلیکنی چین تېمورسلطان کۏرستگنلیگی معلوم بۏلدی. جولدو (مکافات) سلطان نامیگه بۏلدی. اونگه مېوات‌نینگ پایتختی تیجره شهرینی عنایـت قیلیـب، تیریکچیلیگی اوچون اېلّیک لک‌لیک درآمدی بار یېر ببلگیلندی.

سَنگا اوروشیده اۏنگ قۏل تۏلغه‌مه‌سیده باشقه‌لردن کۏره یخشی جنگ قیلگن تـوردی گـه خذمت حقینی اون بېش لک قیلیب، اۏزیگه اَلوَر قۏرغانی انعام قیلینـدی. اَلورقۏرغانی‌نینـگ خزینه‌سی ایچیده‌گیلری بیلن بیرگه همایون‌گه عنایت قیلیندی.

او لشکرگاهدن رجب آیی‌نینگ بیرینچی‌کونی، چارشنبه‌ده جۏنب کېتیـب، اَلوَرگـه ایکّـی کوروه یقین کېلیب قالدیک. مېن باریـب اَلـوَر قۏرغـانینی سَـیر قیلـدیم. تـوننی اۏشـه یېـرده اۏتکزیب، اېرته‌لب قرارگاه‌گه قَیتیب کېلدیم.

کافرگه قرشی غزاتدن بورونراق کتّه و کیچیـک قسـم ایچگنینـی یـازگن اېـدیک؛ اۏشـنده بوغلبه‌دن کېین هیچ کیمگه هیچ قنده‌ی مجبوریت یوکله‌تیلمَیدی، کیم که کېتماقچی بۏلسـه، رخصت بېریله‌دی، دېب ایتگندیک. همـایون نوکرلری‌نینـگ کـۏپچیلیگی بدخشـان و اۏشـه طرفلردن کېلگن کیشیلر اېدی. اولـر هـیچ قچـان بیـر آی-ایکّـی آیگـه عسـکرلیککه کېـتگن

اپمسدیلر. اوروشدن آلدین اولرنینگ بې‌طاقت بۆله‌باشله‌گنلیکلرینی کۆریب، اولرگه شونده‌ی وعده بېرگندیم. بونینگ اوستیگه کابل هم بۆش اپدی. شو باعث همایون‌نی کابل‌گه جۆنه‌تیشگه قرار قیلدیک. شونده‌ی کېلیشیب آلگچ، تۆرت-بېش کوروه یوریب، مانَس دریاسی قیرغاغیده تۆخته‌دیک. مهدی خواجه هم کۆپ خواطرده اپدی، اونگه هم کابل‌گه کېتیش اوچون رخصت بېردیک. بیانه‌نینگ شیقدارلیگی (سالیق ییغووچیسی لوازمی) دۆست اپشیک‌آغه‌گه بېریلدی. اوّل اَتاوه مهدي خواجه‌گه اتلگندی. قطبخان اَتاوه‌نی تشلب قاچیب چیققنیده، مهدي خواجه‌نینگ اۆرنیگه اۆغلی جعفر خواجه اَتاوه‌گه یوباریلدی. همایون‌گه رخصت بېرگنیمیز مناسبتی بیلن اوچ-تۆرت کون شو قۆنیمجایده توردیک. اوشبو جایدن مؤمن علی تواچی فتحنامه بیلن کابل‌گه یوباریلدی.

پیرۆزپور (فیرۆزپور) چشمه‌سی و کاتله‌ده‌گی کتّه کۆل‌نینگ تعریفینی اپشیتگندیم. هم همایون‌نی کوزه‌تیش، هم بو یېرلرنی سَیر قیلیش نیتیده یکشنبه کونی لشکرنی اۆشه یېرده قالدیریب، آتلندیم. اۆشه کونی پیرۆزپور چشمه‌سینی تماشا قیلیب، معجون یېدیک. چشمه سووی آقیب اۆته‌دیگن دره‌نینگ همه یېریده کنېر گللری آچیلیب یاتیبدی. بو یېرلر تعریف قیلگنلریدېک بۆلمسه-ده، صفادن خالی اپمس. اوشبو دره‌نینگ ایچیده، قه‌یېرده‌که سوو یاییلیب آقه‌یاتگن بۆلسه، اۆشه جایگه تاشلرنی تراشلب، اۆنگه-اۆن (قری) قیلیب اۆرنه‌تیشلرینی بویوردیم.

کېچه‌نی شو دره‌ده اۆتکزیب، اېرته‌لب آتلَنیب، باریب کاتله کۆلینی سَیر قیلدیم. او همه طرفیدن تاغ اېتکلری بیلن اۆره‌لگن. ایتیشلریچه، مانَس سووی شو کۆلگه آقیب کیررکن. کۆل جوده کتّه، اونینگ بیر قیرغاغیدن ایکّینچی قیرغاغی یخشی کۆرینمه‌یدی. کۆل اطرافیده انچه‌گینه کیچیک-کیچیک کېمه‌چه‌لر بار. ایتیشلریچه، اطرافده‌گی قیشلاقلرنینگ اهالیسی اوروش-جنجللر پیتی شو کېمه‌لرگه توشیب، اۆزلرینی قوتقرر اېکن. بیز بارگنیمیزده هم بیر قنچه کیشیلر کېمه‌گه توشیب، کۆل ایچیگه سوزیب کېتدیلر.

کۆلنی سَیر قیلیب قَیتگچ، همایون‌نینگ اۆرده‌سیگه توشدیک. او یېرده دَم آلیب،

طعاملنیب، میرزا و اونینگ بیکلریگه سروپالر کییدیریب، همایون بیلن خیرلشیب، خفتن نمازی پیتی جؤنه‌دیک. یؤلده بیر یپرده اوخلب، ینه یؤلگه توشیب، تانگ آتگنده کوهرِی ولایتیدن اؤتیب، ینه بیر آز اوخلب، تؤدده تؤخته‌گن لشکرگه یپتیب کیلدیک.

تؤده‌دن جؤنب سُونکرَه‌ده تؤخته‌گنیمیزده، حسن‌خان مبواتي‌نینگ اؤغلی ناهرخان عبدالرحیم گه تاپشیریلگن ایدی، قاچیب کیتدی. او یپردن بیر منزل اؤتیب، بوساوَر و چَوسَن‌نینگ اؤرته‌سیده-تاغ‌نینگ تومشوغیده جایلشگن چشمه یانیده تؤختب، چادرلر تیکتیریب، معجون یپدیک. بو یپرلردن اوته‌یاتگنیمیزده توردی‌بیک خاکسار بو چشمه‌نی مقته‌گن ایدی. آتده کیلیب تماشا قیلیب اؤتگندیک. چیندن جوده چیرایلی چشمه ایکن. آقر سوو تاپیب بؤلمه‌یدیگن هندوستانده بونده‌ی چشمه بولاقلر قنده‌ی بنا بؤلگن. احیان-احیانده اوچره‌یدیگن چشمه‌لر یپردن زَخ سوویدیک سیزیب چیقه‌دی، بیزنینگ اؤلکه‌لرده‌گی بولاقلردیک قَینب چیقمه‌یدی. بو چشمه‌نینگ سووی یریم تپگیرمان[٦] سوویگه یقین. او تاغ آره‌سیدن قَینب چیقه‌دی، اطرافی یم-یشیل اوت بیلن قاپلنگن، مبنگه جوده یاقدی. بو چشمه اوستیده تراشلنگن تاشلردن سکّیز بورچکلی (مثمن شکلیده) حوض یسشلرینی بویوردیم. چشمه یاقه‌سیده معجونخؤرلیک قیلیب اؤتیرگنیمیزده، توردی‌بیک غرور بیلن «قَیته-قَیته: مبن بو یپرنی مقته‌گن ایکنمن، اونگه نام بپریش کپره‌ک»، دیب تکرارله‌دی. عبدالله: "پادشاه‌نینگ توردی‌بیک یاقتیرگن چشمه‌سی" دییش کپره‌ک، دیب قالدی. اونینگ بو سؤزلری قتّیق کولگی و شادانلیککه سبب بؤلدی.

دؤست ایشیک‌آغه بیانه‌دن شو چشمه باشیده کیلیب، التفات کؤرستدی. بو یپردن کیتیب، ینه باریب بیانه‌نی سَیر قیلدیم. او یپرنی سَیر قیلیب، سپکری‌گه کیلیب، برپا ایتیشلری اوّلدن تعیینلنگن باغ یانیده توشیب، او یپرده ایکّی کون توردیم. باغنی یخشی توتیش حقیده کؤرستمه بپریب، رجب آیی‌نینگ ییگیرمه اوچینچیسیده، پنجشنبه کونی تانگ سحرده

٦-بیر تپگیرمان سوو ـ تپگیرمان‌ینگ تاشینی ایلنتیروووچی آقرسوو مقداری.

آگره‌گه کپلدیم. اوّل ایتیب اؤتگنیمیزدپک، غوغا-تؤپالانلر پیتیده مخالفلر چندور و رَپري‌نی اؤز تصرفیگه آلگندیلر. محمدعلی جنگ-جنگ، توردی‌بپک قؤچپپک، عبدالملک قؤرچی وحسینخان دریاخان‌نینگ آدملری بیلن چندور و رَپري اوستیگه یوباریلدی. اولر چندورگه یقینلشگنلریده، ایچکریده بؤلگن قطبخان‌نینگ آدملری خبر تاپیب، قاچیب چیقه‌دیلر، چندورنی قؤلگه آلیب، رَپرِی‌گه قره‌ب یوره‌دیلر. حسین‌خان نوهانی‌نینگ آدملری شهر دروازه‌سی آلدیگه بیر آز اوروشیش نیتیده کپله‌دیلر. بیزنینگ جنگچیلر باستیریب بارگچ، تؤخته‌مه‌ی قاچه‌دیلر. حسین خان‌نینگ اؤزی فیلگه مینیب، بیر نپچه کیشیسی بیلن دریاگه کیره‌دی، خودّی چؤکیب کپتگندپک اپدی. بو خبرنی اپشیتگن قطبخان هم اَتاوه‌نی تشلب آزگینه آدمی بیلن قاچیب قاله‌دی.

اَتاوه دستلب مهدی خواجه‌گه اتلگن اپدی. اؤغلی جعفر خواجه مهدی خواجه اؤرنیگه اَتاوه‌گه یوباریلدی. اوّل ذکر اپتگنیمیزدپک، سَنگا کافرگه قرشی یوریش پیتی کؤپ گینه هندوستانلیک و افغانلر مپندن اوزاقلشدی. اولرنینگ برچه‌سی تعیینلنگن ولایت و پپرلرگه اپگه بؤلدی.

محمد دؤلدای قَنّوج‌نی تشلب کپلگن اپدی. قؤرققنیدن یاکه اویه‌لگنیدن قَنّوج‌گه باریشنی قبول قیلمسدن، قَنّوج‌نینگ اؤتّیز لک‌لیک درامدینی سَهریندنینگ اؤن بپش لک‌لیک درامدیگه المشدی. قَنّوج‌نی محمد سلطان میرزاگه عنایت قیلیب، خدمت حقینی اؤتّیز لک قیلیب بپلگیله‌دیک. بوداوون‌نی قاسم حسین سلطان‌گه بپریب، محمد سلطان‌گه قؤشیلیشنی بویوردیک. ینه تورک امیرلریدن ملک قاسم بابا قشقه‌نی اکه-اوکه‌لری و مؤغوللری بیلن، عبدالمحمد نیزه‌بازنی، محی‌الدین آته‌سی‌نینگ نوکرلری بیلن، حسین خان‌نی دریاخان‌نینگ آدملری بیلن، سلطان محمددؤلدای‌نی نوکرلری بیلن، ینه هند امیرلریدن علی خان فرمولي، ملکداد کره‌ني، شیخ محمد، شیخ بکري و تاتارخان خان‌جهان‌نی محمدسلطان میرزاگه قؤشیب، سَنگا کافرنینگ اوروش-تؤپالانلری وقتیده کپلیب، لَکناورنی قمل قیلگن بیبَن‌نینگ اوستیگه یوباردیم. بو قسم گنگ دریاسیدن اؤته‌یاتگنیده، بیبَن خبر تاپیب، سفر انجاملرینی

تشلب، قاچیب کېتیبدی. قسم خیرآبادگچه اونینگ آرتیدن قوویب باریب، اۏشه یېرده بیر نېچه کون توریب، قَیتدی.

خزینه‌نی اولَشیب اولگورگن اېدیم. یېر و ولایتلرنی تقسیملب بېره‌میز دېگنده، کافر بیلن بۏلگن ایشلر آره‌گه توشدی. کافرگه قرشی اوروشدن قوتولگچ، یېر و ولایتلرنی تقسیم قیلدیک. پشه‌کال یقینلَشیب قالگنی باعث هر کیم‌نینگ اۏز یېریگه باریب حاضرلیک کۏریشی و یامغیر موسومی توگه‌گچ، آلدیمگه کېلیشیگه قرار قیلدیک.

شو پیت همایون دهلی‌گه باریب، دهلی‌ده‌گی خزینه سقلنه‌دیگن اویلردن بیر نېچته‌سینی آچیب، اولرنی بې‌حکم اۏز تصرفیگه آلگنی حقیده خبر کېلدی. مېن هیچ قچان اوندن بونی کوتمه‌گن اېدیم. کونگلیمگه جوده آغیر کېلدی. قتّیق-قۏپال سۏزلر بیلن نصیحتلر بیتیب، یوباردیم.

شعبان آیی‌نینگ اۏن بېشینچیسیده، پنجشنبه کونی عراققه اېلچیلیککه باریب سلیمان تورکمن بیلن کېلگن خواجه غیاث‌الدین‌نی سلیمان تورکمن‌گه قۏشیب، شهزاده طهماسپ‌گه ساوغه‌لر بیلن عراققه اېلچیلیککه جۏنتدیک.

توردی‌بېک خاکسارنی درویشلیکدن چیقریب، سپاهیلیککه آلگن اېدیم، بیر نېچه ییل خدمتیمنی قیلدی. اونینگ درویشلیککه میلی ینه کوچه‌یدی و مېندن رخصت سۏره‌دی. اونگه رخصت بېردیم و کامران‌نینگ آلدیگه اېلچی صفتیده جۏنتدیم. اوتگن ییلی کېتگنلرنینگ حسب حالیگه بیر قطعه ایتیلگن اېدی. ملا علیخان اۏقیسین دېب، بو قطعه‌نی توردی‌بېک‌دن بېریب یوباردیم. او قطعه منه بو دیر:

اېی الرکیم، بو هند کشوریدین
باردینگیز انگلب اۏزگه رنج و الم،
کابل و خوش هواسینی ساغینیب،
هنددین گرم باردینگیز اول دَم.
کۏردینگیز تاپتینگیز اېکین انده،

عشرت و عیش بیرله ناز و نعم.

بیز ده‌غی اۆلمه‌دوک، بحمدلله،

گرچه کۆپ رنج ابدی و بپحد غم،

حظ نفسي و مشقت بدنی،

سیزدن اۆتتی و اۆتتی بیزدین هم.

بو رمضاننی "هشت بهشت" باغیده اۆتکزدیک. هر بیر تراویح نمازی غسل بیلن اۆتدی. اۆن بیر یاشیمدن بپری ایکّی رمضان هییتینی کپتمه-کپت بیر جایده اۆتکزگن ابمسمن. اۆتگن رمضان هییتی آگره‌ده کپلگندی. بو عادت بوزیلمه‌سین دپب، یکشنبه‌ده، آی‌نینگ آخرگی کونی هییت قیلیب سپکری‌گه باردیک. سپکری‌ده سالینگن "باغ فتح"نینگ غربی-شمال طرفیده‌گی تاش‌سوپّه تیار بۆلگن ابدی. شو سوپه اوستیگه آق اۆی تیکیب، اۆشه یپرده هییت قیلدیک. آگره‌دن جۆنه‌گن آقشام میر علی قۆرچی‌نی تته‌گه شاه حسن‌نینگ آلدیگه یوباردیک. شاه حسین‌نینگ کنجَفه (قرته) اۆینش‌گه میلی کوچلی ابدی، کنجفه سۆره‌گندی، شونی بپریب یوباردیک.

ذوالقعده آیی‌نینگ بپشینچیسیده، یکشنبه کونی تاماغیم آغریدی. اۆن یپتّی کون چۆزیلدی.

مذکور آی‌نینگ ییگیرمه تۆرتینچیسیده، جمعه کونی دۆلپورنی سَیر قیلیشگه باردیک. کپچه‌سی یریم یۆلده بیر یپرده اوخلب، تانگده سلطان اسکندر تۆغانیگه کپلیب توشدیم. تۆغاندن قوییراقده-تاغ‌نینگ توگَش جاییده یخلیت قیزیل عمارت تاشی بار اپکن. استاد شاه محمد سنگتراشنی کپلتیریشلرینی و اگر اوندن یخلیت اوی تراشلب، قوریش ممکن بۆلسه، یسشلرینی بویوردیم. اگر پستلیک قیلسه، عمارت اوچون تپکیسلنگن تاشدن یخلیت حوض اۆییشلرینی بویوردیم.

دۆلپوردن بَری تامانگه سَیر قیلدیک. ابرته‌سی بَری‌دن چیقیب، بَری بیلن چَنبَل آره‌سیده‌گی تاغدن اۆتیب، چَنبَل دریاسینی تماشا قیلیب قَیتدیک. بَری بیلن چَنبَل

آره‌لیغیده‌گی تاغـده آبنـوس[۷] درختینـی کؤردیـک. اونینـگ مبوه‌سـینی تینـدو دبیـدی. آبنـوس درختی‌نینگ آقی هم بؤلرکن. بـو تاغـده اساسـاً آق آبنـوس اؤسـگن ابـدی. بَـری‌دن کبتیـب، سـبکری‌نی سَـیر قیلیـب، شـو آی‌نینـگ ییگیرمـه تؤقّیزینچیسـیده، چارشـنبه کـونی آگره‌گـه کبلدیک. شو کونلری شیخ بایزیددن تورلی توتوریقسیز خبرلر ایتیب کبلردیلر. سـلطان علـی تورک‌نی، ییگیرمه کونده قَیتیب کبلیش حقیده‌گی وعده‌سینی آلیب، شیخ بایزیدنینگ آلدیگـه جؤنتدیک.

ذوالحجه آیی‌نینگ ایکّینچیسیده، جمعه کونی قیرق بیر مرته اؤقیله‌دیگن وردنی (دعـانی) اؤقیشنی باشله‌دیم. اوشه کونلری اوشبو:

کؤز و قاش و سؤز و تیلینی مو دبی،

قد و خد و ساچ و ببلینی مو دبی —

دبگن بَیتیمنی بپش یوز تؤرت وزنده تقطیع[۸] قیلدیم. شو باعث رساله ترتیب ببـردیم. اوشـه کونی ینه تاماغیم آغریدی، تؤقّیز کونگه چؤزیلدی.

ذوالحجه آیی‌نینگ ییگیرمـه تؤقّیزینچیسـیده، پنجشـنبه کـونی گؤییـل و سـنبل سَـیریگه آتلندیک.

۷- آبنوس ــ قاره توسلی قتّیق و خوشبوی درخت.

۸- تقطیع ــ شعرده مصرعلرنی اَیریم بؤلکلرگه اجره‌تیب، وزنینی اؤلچش.

تۆقیز یوز اۆتّیز تۆرتینچی (۱۵۲۸-۱۵۲۷) ییل واقعه‌لری

محرّم آیی‌نینگ اوّلیده، شنبه کونی گۆییل‌گه کېلیب توشدیک. درویش علی یوسف‌نی همایون سَنبَل‌ده قالدیرگن ایدی. اولر دریادن اۆتیب، قطب سېروه‌ني و بیر قنچه راجه‌لرنی باسیبدیلر. جوده کوپ آدم اۆلدیریب، بیر قسمی‌نینگ باشینی و بیرته فیلنی گۆییل‌ده ایکنیمده کېلتیردیلر.

ایکّی کون گۆییل‌نی سَیر قیلیب، شیخ گورن یالواریب سۆره‌گنی باعث، اونینگ اوییگه توشدیک. ضیافت قیلیب، تارتیقلر کېلتیردی. او یېردن جۆنب، اۆترویی‌ده تۆخته‌دیک.

چارشنبه کونی گَنگ دریاسیدن اۆتیب، سَنبَل قیشلاقلریده قۆندیک.

پنجشنبه کونی سَنبل‌گه کېلیب توشدیک. ایکّی کون سَنبَل‌نی ایلَنیب، شنبه سحری او یېردن قَیتیب کېتدیک.

یکشنبه کونی سېکندره‌گه کېلیب، راووی سېرواني‌نینگ اوییگه توشدیک. آشلر تارتیب، خدمتیمیزنی قیلدی. او یېردن تانگ آتمسیدن جۆنب کېتدیک. یۆلده بیر بهانه بیلن آدملریمدن اجره‌لیب، آتیمنی یېلدیریب کېتدیم. آگره‌گه بیر کوروه مسافه قالگونیچه یالغیز اۆزیم کېلدیم. شو یېردن اوتگنیمیزده، آرقه‌ده‌گیلر مېنگه کېلیب قۆشیلدی. پېشین نمازی چاغی آگره‌گه کېلیب توشدیک.

محرّم آیی‌نینگ اۆن آلتینچیسیده، یکشنبه کونی ایسیتمه توتیب، تیتره‌دیم. کسللیک قیته-قیته خروج قیلیب، ییگیرمه بېش-ییگیرمه آلتی کونگه چۆزیلدی. سورگی دارو ایچدیم. آخری قیزدیروووچی دارو یاقدی. اویقوسیزلیک و تشنه‌لیکدن کۆپ قیینه‌لدیم. منه شو کسل

بؤلگن کونلریمده اوچ-تؤرتّه رباعی بیتدیم. اولردن بیری منه بو دیر:

جسمیمده ایسیتمه کونده محکم بؤله‌دور،
کؤزدین اوچه‌دور اویقو چو آقشم بؤله‌دور.
هر ایکّله‌سی غمیم بیله صبریمدیک،
بارغان سایی بو آرته‌دور، اول کم بؤله‌دور.

سفر آیی‌نینگ ییگیرمه سکّیزینچیسیده، شنبه کونی عمه‌بیگم‌لر-فخرجهان‌بیگم و خدیجه سلطان‌بیگم کیلدیلر. کیمه‌ده باریب، سکندرآباددن یوقاریراقده کوتیب آلدیم.

یکشنبه کونی استاد علیقولی کتّه تؤپیدن تاش آتدی. تاشی جوده اوزاققه آتیلگن بؤلسه-ده، تؤپی میده-میده بؤلیب کیتدی. تؤپ‌نینگ بیر بؤلگی بیر تؤده آدم‌نینگ اوستیگه توشیب، اولرنی باسیب قالدی. اولردن سکّیزته‌سی هلاک بؤلدی.

ربیع الاوّل آیی‌نینگ بیتّینچیسیده، دوشنبه کونی سیکری‌نی سَیر قیلیش اوچون آتلندیم. گؤییل‌ده‌گی کؤل ایچیگه قوریلیشی تعیینلنگن سکّیز قیرّه‌لی سوپه تیار بؤلگن ایدی. او ییرگه کیمه بیلن باریب، سوپه‌گه چادر تیکتیریب، معجونخؤرلیک قیلدیک. سیکری سَیریدن قَیتیب کیلیب ربیع الاوّل آیی‌نینگ اؤن تؤرتینچیسیده، دوشنبه کونی کیچقورون غزات باشلش نیتیده چندیری‌گه قره‌ب یؤلگه توشدیک. اوچ کوروهگه یقین یؤل یوریب، جَلبسرده تؤخته‌دیک. آدملریمیزنینگ قوراللَنیش و تیارگرلیک کؤریشلری اوچون شو ییرده ایکّی کون توریب، پنجشنبه کونی جؤنب کیتیب، باریب اونورده تؤخته‌دیک. اونوردن کیمه‌گه توشیب، چندوَرده اوندن چیقدیک، اوییردن منزلمه-منزل کؤچیب، آی‌نینگ ییگیرمه سکّیزینچیسیده، دوشنبه کونی کُنَر کیچیگی آلدیده تؤخته‌دیک.

ربیع الآخر آیی‌نینگ ایکّینچیسیده، پنجشنبه کونی دریادن اؤتدیم. تؤرت-بیش کون تا لشکر خلقی دریادن اؤتیب بؤلگونیچه، دریانینگ گاه او، گاه بو قیرغاغیده توریب قالدیم. بیر نیچه کون کیمه‌ده اوستمه-اوست اؤتیریب، معجون ییدیک. چَنبَل گَنگا دریاسیگه کُنَر کیچیگیدن بیر-ایکّی کوروه یوقاریراقده قوییله‌دی. جمعه کونی کیمه‌گه توشیب، چَنبَل‌نینگ

قوییلیش جاییدن اۇتیب، قرارگاه‌گه کېلدیک.

گرچه شیخ بایزید دشمنلیگینی آچیق کۇرستمسه-ده، اونینگ حرکت و قیله‌یاتگن ایشلریدن دشمنلیک نیتی سېزیلیب تورردی. شو سببدن محمد علی جنگ-جنگ‌نی قۇشیندن اَییریب، قَنّۇج‌دن محمد سلطان میرزا و اۇشه یېرده‌گی سلطان و امیرلردن: قاسم حسین سلطان، شهاب سلطان، ملک قاسم کۇکي، ابوالمحمد نیزه‌باز، منوچهرخان‌نی اکه-اوکه‌لری بیلن، دریاخانیلر بیلن بیرگه‌لشیب سرواردەگی مخالف افغانلر اوستیگه یوریش اوچون یوباریلدی. شیخ بایزیدگه کېلیب قۇشیلیشنی تکلیف قیلسینلر، اگر ایشانیب کېلیب قۇشیلسه، بیرگه کېلسینلر. مبادا کېلمسه، اېنگ بیرینچی بۇلیب، اونی یکسان قیلسینلر. محمدعلی بیر نېچه فیل سۇردی. اونگه اۇنته‌چه فیل بېریلدی. محمد علی‌گه رخصت بېرگندن سۇنگ، بابا چوهره‌گه هم باریب اولرگه قۇشیلیشی اوچون فرمان بېریلدی. کُنَردن بیر منزل کېمه‌ده باسیب اۇتیلدی.

ربیع الآخر آی‌نینگ سکّیزینچیسیده، چارشنبه کونی کلپي‌دن بیر کوروه بېریده تۇخته‌دیک. بابا سلطان سعیدخان‌نینگ توغیشگن اوکه‌سی سلطان خلیل سلطان‌نینگ اۇغلی کېلیب شو قۇنیمجایده خذمتیمیزگه کیردی. اوتگن ییلی آغه‌سیدن قاچیب اندراب چېگره‌سیگچه کېلگن و پُشیمان بۇلیب قَیتیب کېتگن اېدی. اۇشنده کاشغر یقینیگه یېتگنیده خان اونینگ آلدیگه حیدر میرزانی یوباریب، آرتیگه قَیترگن اېکن.

اېرته‌سی کونی کلپي‌گه کېلیب عالمخان‌نینگ اوییگه توشدیک. او هندوستان رسم-قاعده‌سی بیلن آش تارتیب مهمان قیلدی و ساوغه‌لر کېلتیردی.

آی‌نینگ اۇن اوچینچیسیده، دوشنبه کونی کلپي‌دن جۇنب کېتدیک.

جمعه کونی ایریج‌گه کېلیب تۇخته‌دیک.

شنبه کونی بایزیدگه (باندیرگه) کېلیب توشیلدی.

آی‌نینگ اۇن تۇقّیزینچیسیده، یکشنبه کونی چین تېمور سلطان باشچیلیگیده‌گی آلتی-یېتّی مینگ کیشینی اۇزیمیزدن ایلگریراق چندېری اوستیگه یوباردیک. جۇنب کېتگن ایلغار

بپکلری: باقی مینگبیگی، توردی‌بپک قۆچبپک، عاشق بکاوول، ملا آفـاق، محسـن دۆلـدای، هندوستان بپکلریدن: شیخ گورن.

آی‌نینگ بیگیرمه تۆرتینچیسیده، جمعه کونی کَچـوه یقینیـده تۆختـه‌دیک. کچـوه اپلینـی اۆزیمیزگه قره‌تیب، کچوه‌نی بدرالدین‌نینگ اۆغلیگه بپردیک.

کچوه-یخشی‌گینه جای. اونینگ اطرافیده کیچیک-کیچیک تاغچه‌لر توشگن. کچوه‌نینـگ شرقی-جَنوبیده‌گی تاغ‌نینگ اۆرته‌سـیگه تۆغـان سـالینگن و کتّه‌گینـه کـۆل حاصـل بـۆلگن، ایلنه‌سی بپش-آلتی کوروه کپله‌دی. بو کۆل کچوه‌نینگ اوچ طرفینی تۆسیب توریبدی. غربـی-شِمال طرفیده آزگینه قوروق یپر قالگن بۆلیب، دروازه‌سی اۆشه تامانده. بو کۆلـده اوچ-تـۆرت کیشی سیغه‌دیگن کیچیک-کیچیـک کپمـه‌لر بـار. قچـان کـه اهـالی بیـرار خطـردن قاچیـب کپتماقچی بۆلسه، کپمه‌لرگه اۆتیریب، کۆل ایچکریسیگه سوزیب کپته‌دی. کچوه‌گه پپتگونچه ینه ایکّی جایده منه شونده‌ی تاغ آره‌سیده تۆغان قوریب، کچوه‌ده‌گیدن کیچیکراق ایکّیته کـۆل برپا اپتیشیبدی.

کچوه‌ده بیر کون توریب، چقّان نظارتچی و جـوده کـۆپ بپلچیلرنـی تعیینلـب، ارابـه‌لر و تـۆپ قپینچیلیکسـیز اۆتیشـی اوچـون یۆل‌نینـگ اۆنقیـر-چـۆنقیر یپرلرینـی تپکیسـلب، جنگلزارلرنی کپسیشلرینی بویوردیم. کچـوه بـیلن چنـدپری‌نینگ آره‌سـی قلـین بتـه‌زار بـیلن قاپلنگن.

کچوه‌دن جۆنب، آره‌ده بیر بار تۆختب، چندپری‌گه اوچ کوروه قالگنیده برهانپور سـوویدن اۆتیب، توشدیک. چندپری‌نینگ ارکی تاغ اوستیگه توشـگن. تاشـقۆرغانی و شـهرنینگ اۆزی تاغ اۆرته‌سیده جایلشگن. اَرابـه‌لر یـوره‌دیگن تپکـیس یـۆلی قۆرغان‌نینـگ توبیـدن اۆتـه‌دی. برهانپوردن جۆنب، ارابه‌لر طفیلی چندپری‌دن بیر کوروه قوپیراقدن یوریلدی.

بیـر مرتـه تۆختـب، آی‌نینـگ بیگیرمـه سکّیزینچیسـیده، سه‌شـنبه کـونی بهجتخـان حوضی‌نینگ قیرغاغیده-تۆغان تپه‌سیده تۆخته‌دیم. اپرته‌سی کـونی آتلَنیـب، جنـگ میـدانی-لشـکر قِسـملری جایلشـه‌دیگن پیـر-قۆرغـان اَیلنه‌سـی مرکـز، اۆنـگ قنـات و چـپ قنـات

قۇشینلریگه تقسیملندی. استاد علیقولی تۇپی اوچون بیر باغده تېکیس یپر تنله‌دی. نظارتچی و بېلچیلرگه تۇپنی اۇرنه‌تیش، توپراق اۇییب تېپه‌لیک تیکلشلری بویوریلدی. بوتون لشکر خلقیگه قلعه‌گیرلیک اسبابلری-قلقان(تۇره)، نروان همده آلدینده قلقان بۇلیب باره‌دیگن نوکرلرنی تیار قیلیشلری حقیده فرمان بۇلدی.

چندېری اوّللری منداو پادشاهلری قۇلیده ایدی. سلطان ناصرالدین اۇلگنیدن سۇنگ، اۇغیللریدن بیری-حاضر هم منداوده بۇلگن سلطان محمود منداو اۇشه حدودلرگه ایگه‌لیک قیلدی. محمدشاه اسملی ینه بیراۇغلی چندېری‌نی قۇلگه آلیب، سلطان اسکندرگه یاردم سۇره‌ب مراجعت قیله‌دی. سلطان اسکندر هم جوده کۇپ لشکر جۇنه‌تیب، اونگه حامیلیک قیله‌دی. سلطان اسکندردن سۇنگ، سلطان ابراهیم‌نینگ زمانیده محمدشاه اۇله‌دی، اوندن احمدشاه اسملی کیچیک اۇغلی قاله‌دی. سلطان ابراهیم احمدشاه‌نی هَیده‌ب، اۇرنیگه اۇزی‌نینگ آدمینی قۇیه‌دی. رنا سنگا ابراهیم‌نینگ اوستیگه قۇشین تارتیب دۇلپورگه کېلگن چاغده بېکلری سلطان ابراهیم‌گه قرشی عصیان کۇتره‌دی. اۇشه پیتده چندېری سَنگانینگ قۇلیگه اۇته‌دی. سَنگا او بیرنی مېدیني رَو اسملی اولوغ و آبرولی بیر کافرگه بېره‌دی. اوشبو دَمده مېدیني رَو تۇرت بېش مینگ کافر بیلن چندېری قۇرغانیده ایدی. آرایشخان‌نینگ او بیلن آشنالیگی بار ایکن. عنایت و شفقت قیلیشیمنی ایتیب، آرایشخان بیلن شیخ گورن‌نی مېدیني رَو آلدیگه یوباردیک. چندېری اۇرنیگه شمس‌آبادنی بېریشنی وعده قیلدیک. بیر-ایکّیته آبرو-اعتبارلی کیشیسی آلدیمیزگه چیقدی. بیلمه‌دیم، ایشانمه‌دیلر می یاکه قۇرغان‌نینگ مستحکملیگیگه ایشانیشدیمی، صلح ایشی بیتمه‌دی.

چندېری قۇرغانینی هجوم بیلن آلیش نیتیده جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ آلتینچیسیده، سه‌شنبه کونی اېرته‌لب بهجتخان‌نینگ حوضیدن کۇچیب، قۇرغان یقینیده‌گی اۇرته حوض قیرغاغیگه توشدیک. شو کونی اېرته بیلن کېلگن خلیفه بیر ایکّی ته خط هم کېلتیردی. اولرنینگ مضمونیگه کۇره، پوراب‌گه یوباریلگن لشکر آرقه-آلدینی اۇیله‌مه‌ی باریب، اوروشگه کیریب شکست تاپیبدی. لکناونی تشلب قَنّوج‌گه کېلییدی. خلیفه شو سببدن قتّیق خواطر و تشویشده ایدی.

مېن: «خواطر و تشویش اۏرینسیز دیر. خدا بېرگن تقدیرده‌گیدن باشقه‌سی بۏلمه‌یدی. بـو ایش آلدینده بۏلگنی اوچون بو حقده هېچ نرسه دېمسلیک کېره‌ک. ایندینگینه قلعه‌گـه هجـوم قیلیب کۏره‌میز، اوندن کېین نیمه روی ببرسه، کۏره‌وېره‌میز»، دېدیم.

دشمن فقط ارکنی مستحکمله‌گن اېکن. تاشقۏرغانده هر احتمالگه قرشی هـر-هـر یېرگـه بیر-ایکّیته‌دن آدم قۏییشگن اېکـن. بـو آقشـام عسـکرلر تشـقی قۏرغانگـه هـر طرفـدن یقـین کېلدیلر. او یېرده آزگینه آدم بار اېدی، اونچـه اوروش هـم بۏلمـه‌دی. دشـمن ارککـه قاچیـب کېتدی.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ یېتّینچیسیده، چارشـنبه کـونی اېرتـه‌لب، عسـکرلرگه قوراللنیـب، جای-جاییگه باریب، اوروش باشلشلری اوچون فرمان بېریلدی: مېن بیـراق کۏتریـب ناغـاره صدالری آستیده آتلنگنیمده، همه طرفـدن هجـوم باشله‌سـینلر. اوروش قیزیگونچـه ناغـاره و بیراقنی توتتیریب قۏییب، اوزیم استاد علی‌نینگ تۏپیدن تاش آتیشینی کۏریش اوچون باردیم. اوچ-تـۏرت بـار تـاش آتـدی. یېـری قییـه‌راق بۏلمـه‌گنی و شـهر قۏرغـانی دېواری‌نینـگ مستحکملیگی- بوتونله‌ی تاشدن قوریلگنلیگی باعث آتیلگن تاشلرنینگ تأثیری بۏلمه‌دی.

چندېری ارکی‌نینگ تاغ اوستیده جایلشگنی ذکر اېتیلگنـدی. بیـر طرفیـدن سـوو اۏتیشـی اوچون اوستی یاپیق یۏل سالیبدیلر. اونینگ دېواری تاغدن پستراقده دیر. هجوم قیلیش ممکن بۏلگن یگانه جای شو یېر اېدی. مرکز قۏشین‌نینگ اۏنگ قۏلی، چپ قـۏلی همـده بیـر تـۏده خاص عسکرلرگه شو یېرگه جایلشیش تعیینلندی. هر طرفدن هجوم باشله‌دیلر. منه شو یېـرده قتّیق اوروش بۏلدی. کافرلر یوقاریدن بیر نېچه تاش آتدی، اۏت یاندیریب اولاقتیردی، لـېکن بو ییگیتلر پروا قیلمه‌دیلر. آخر-عاقبت تشقی قۏرغان دېـواری بـیلن اوشـبو سـوو اۏتکـزیلگن یېرنینگ دېواری توتشگن جایدن شاهیم نوربېک کۏتریلدی، ینه ایکّی-اوچ یېردن هم ییگیتلـر تیرمشیب چیقدیلر. سوو اۏتکزیلگن یۏل یانیده تـورگن کـافرلر قاچـه‌باشـله‌دیلر و اۏشـه یېـر اېگللندی.

یوقاری قۏرغانده‌گیلر آزگینه هم اوروشمه‌ی، بیر زومده قاچیـب قالـدیلر. کـۏپ ییگیتلـر

تیرمشیب، یوقاری قۆرغانگه چیقدیلر. آز فرصت اۆتر-اۆتمس، کافرلر تمام یلنغاچ بۆلیب، کېلیب اوروشه باشله‌دیلر. کۆپ کیشیلریمیزنی چېکینتیریب، دېواردن اولاقتیردیلر. بیر نېچته آدمنی چاپیب، یۆق قیلدیلر. دېوارنینگ اوستیدن بیر زومده کېتیب قالگنلری‌نینگ سببی شو اېکن که، قلعه‌نی بای بېریشلری مقرر بۆلگچ، اولر عیاللری‌نینگ همه‌سینی چاپیب، اۆلدیریب، اۆزلریگه اۆلیمنی تنلب، یلنغاچ بۆلیب اوروشگه کېلیبدیلر. آخر-عاقبت، آدملریمیز هر تاماندن هجوم قیلیب، اولرنی دېوار اوستیدن اولاقتیردیلر. ایکّی یوز-اوچ یوز کافر مېدینيَ‌رَونینگ حویلیسیگه کیردی. کۆپچیلیگی اوشبو حالتده بیر-بیرلرینی اۆلدیریبدیلر: بیرته‌سی بیر قیلیچنی کۆتریب تورگن بۆلسه، قالگنلری اۆز خواهشی بیلن نوبتمه-نوبت بۆیینلرینی قیلیچ آستیگه قۆیيبدیلر. کۆپچیلیک شو یۆل بیلن دۆزخگه کېتدی.

تنگری‌نینگ مرحمتی بیلن بونده‌ی مشهور قۆرغان بیراقنی کۆتریب، ناغاره‌نی چلیب اولگورمه‌ی، قتّیق کوره‌شلرسیز، ایکّی-اوچ گریده قۆلگه کیردی. چندېری‌نینگ غربی-شمال طرفیده‌گی تاغ تېپه‌سیده کافرلرنینگ باشیدن کلّه‌مناره کۆتریلدی. بو غلبه‌نینگ تأریخینی "فتح دارالحرب" سۆزلریدن تاپگن اېدیلر. مېن اونگه شونده‌ی شعر باغله‌دیم:

بود چندی مقام چندېری،
پر زکفار و دارالحرب و ضرب.
فتح کردم به حرب قلعه و،
گشت تأریخ: "فتح دارالحرب"

(مضمونی: چندېری کۆپ وقتلردن بویان کافرلرگه تۆلگن "دارالحرب" اېدی. اونینگ قلعه‌سینی اوروشیب قۆلگه کیریتدیم، "فتح دارالحرب" بونگه تأریخ بۆلدی. (بو تأریخ ابجد حسابیده هجری، میلادی ۱۵۲۷ ییلگه تۆغری کېله‌دی.)

چندېری- جوده گۆزه‌ل جای. تېوه‌رک-اطرافیده آقر سوولری کۆپ. ارکی تاغ‌نینگ تېپه‌سیده جایلشگن، تاغ‌نینگ اۆرته‌سیده تاشدن کتّه حوض اۆییلگن. ینه بیر کتّه حوض بیز هجوم قیلیب آلگن دوته‌هی‌ده (سوو اۆتکزیلگن اوستی یاپیق یۆل یانیده) اېدی. عادي کیشیلرنینگ

هم، مرتبه‌لیلری‌نینگ هم اویلری تمام تاشدن قوریلگن. فقط کتّه‌لری‌نینگ عمارتلری تکلف بیلن، تراشلنگن تاشلردن، کیچیکلری‌نینگ (پست طبقه‌ده‌گیلرنینگ) اویی ایسه تراشلنمه‌گن تاشدن قوریلگن. تاملرینی هم سفال اؤرنیگه تخته، تاشلر بیلن یاپیشگن. قؤرغان‌نینگ آلدیده اوچته کتّه حوض بار. بورونگی حکمدارلر بوتون اطرافیگه تؤغانلر سالیب، حوضلر قورگن ایکنلر. ییرلری بلندلیکده جایلشگن.

چندیری‌دن اوچ کوروه بیریده بیتوی دیگن بیر دریاچه‌سی بار. بیتوی هندوستان‌ده سووی‌نینگ یخشی و خوش‌طعملیگی بیلن مشهور بؤلگن عجایب دریاچه دیر. اونینگ اؤرته‌سیده بؤلک-بؤلک عمارت باب قایه‌لر بار. چندیری‌گچه آگره‌دن جنوب سری تؤقسان کوروه یؤل دیر. چندیری‌ده قطب یولدوزی‌نینگ بلندلیگی ییگیرمه بیش درجه‌گه تینگ.

ایرته‌سی، پنجشنبه کونی قؤرغان چیتیدن کؤچیب، ملوخان‌نینگ حوضی یاقه‌سیگه جایلشدیک. بیز بو ییرلرگه چندیرینی ایگلله‌گندن سؤنگ صلاح‌الدین کافرگه تیگیشلی کافرلر اؤلکه‌سی-رای‌سینگهه، بهیلسان و سرنگپور اوستی‌گه یوریش نیتیده کیلگن ایدیک. بولرنی قؤلگه آلگچ، چیتؤرگه سَنگانینگ اوستیگه یوریش قیله‌میز. تورلی توتوریقسیز، خواطرگه ساله‌دیگن خبرلر کیلگنلیگی باعث بیکلرنی چارلب، کینگش اؤتکزیب، بو فتنه‌چیلر و دشمنلرنینگ غوغا-تؤپالانلرینی دفع قیلیشگه کیریشیش اینگ تؤغری و یخشی ایش دیب تاپیلدی. چندیری اوّل ذکر ایتیب اؤتگنیمیز سلطان ناصرالدین‌نینگ نبیره‌سی احمدشاه‌گه بیریلدی. چندیری‌دن خزینه درآمدیگه ایلّیک‌لک بیلگیلنیب، سالیقدارلیگینی ملا آفاق‌قه یوکله‌دیک. اونی ایکّی-اوچ مینگ تورک و هندوستانلیک بیلن احمدشاه‌گه کؤمکلشیش اوچون قالدیردیک.

بو ایشلرنی ترتیبگه سالیب، جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ اؤن بیرینچیسیده، یکشنبه کونی قَیتیب کیلیش نیتیده ملوخان حوضیدن کؤچیب، برهانپور دریاسی‌نینگ قیرغاغیگه توشدیک.

یکشنبه کونی‌نینگ اؤزیده بندیردن یکّه‌خواجه بیلن جعفرخواجه‌نی کلپی کیمه‌لرینی کنر کیچیگیگه کیلتیریشلری اوچون یوباردیم.

آی‌نینگ ییگیرمه تۆرتینچیسیده، یکشنبه کونی کنر کېچیگی آلدیده تۆختب، لشکرگه کېچیب اۆتیش اوچون بویروق بېریلدی. اۆشه کونلری آلدینده جۆنب کېتگنلر قَنّۆجنی هم تشلب، رپري‌گه کېلیشیبدی، ابوالمحمد نیزه‌باز شمس‌آباد قۆرغانینی قمل قیلگن اېکن، بیراق دشمن‌نینگ کۆپ آدمی کېلیب، شمس‌آباد قۆرغانینی هجوم بیلن اېگللبدی، دېگن خبر کېلدی. اوچ-تۆرت کون لشکر دریادن کېچیب اۆتگونیچه، گاه دریانینگ او یوزیده، گاه بو یوزیده توریب قالدیک. دریادن اۆتیب، منزلمه-منزل تۆختب، قَنّۆج سری یوریب، قزاق ییگیتلرنی دشمندن خبر آلیب کېلیشلری اوچون ایلگری یوباردیک. قَنّۆج‌گه یېتیشیمیزگه ایکّی-اوچ منزل قالگنیده خبر کېلتیردیلرکه، بو "فیل" توتیشگه بارگنلرنینگ قاره‌سینی کۆریب، قَنّۆج‌دن معروف‌نینگ اۆغلی قاچیب کېتیبدی. بیبَن، بایزید و معروف بیزنینگ خبریمیزنی تاپیب، گَنگ‌دن اۆتیب، گَنگ‌نینگ قَنّۆج تۆغریسیده‌گی شرقی قیرغاغیدن اۆته‌دیگن کېچیکنی اۆره‌ب آلیش خیالی بیلن اۆتیرگن اېمیشلر.

جمادی‌الآخر آیی‌نینگ آلتینچیسیده، پنجشنبه کونی قَنّۆج‌دن اۆتیب، گَنگ دریاسی‌نینگ غربی قیرغاغیگه توشدیک. بیزنینگ ییگیتلریمیز باریب، دشمن‌نینگ بیر نېچته کېمه‌سینی هجوم بیلن آلدیلر. یوقاری و قوییدن کتّه-کیچیک اۆتّیز-قیرقته کېمه‌نی کېلتیریشدی. میرمحمد جالبان‌نی کۆپریک قوریشگه یره‌یدیگن جای تنلب، کۆپریک قوریشده کېره‌ک بۆله‌دیگن اسبابلرنی حاضرلش اوچون جۆنتدیک. اۆردو توشگن جایدن بیر کوروهچه قوییراقدن جای کۆریب کېلدی. چقّان نظارتچیلر تعیینلندی. کۆپریک سالینه‌دیگن یېرنینگ یقینیدن استاد علیقولی تۆپ اۆرنه‌تیب، تاش آتیش اوچون جای تنلب، تاش آتیش بیلن مشغول بۆلدی. کۆپریک توشه‌دیگن یېردن قوییراقده مصطفی رومي ضربزن ارابه‌لرنی بیر آرالگه آلیب اۆتیب، اۆشه آرالدن ضربزن آته باشله‌دی. کۆپریکدن یوقاریراقده مۆلجر[1] کۆتریلدی. توفنگ‌اندازلر مۆلجر اوستیده میلتیقنی یخشی آتدیلر. ملک قاسم مۆغول

۱- مۆلجر ــ دشمن اۆقلریدن سقله‌نیش اوچون یسه‌لگن توپراق اویومی.

و ینه بعضی ییگیتلر دریادن کپمه‌ده بیر-ایکّی مرتـه کپچیـب اؤتیـب، آزچیلیـک بؤلسـه هـم، جوده یخشی جنگ قیلدیلر.

بابا سلطان و درویش اؤن-اؤن بپش کیشـینی یانیگـه آلیـب شـجاعت بـیلن، آرقه‌آلدیگـه قره‌مه‌ی، بیر کونی شامده کپمه بیلن دریانی کپچیـب اؤتیـب، اوروش هـم باشـلمه‌ی، باشـقه بیرار نرسه هم قیلمه‌ی قَیتیب کپلیشدی. بـو ایشـلری اوچـون اولرنـی قتّیـق کاییـدیک. آخـر-عاقبت، ملک قاسم جسـارت کؤرسـه‌تیب، آزگینـه آدمـی بـیلن دشـمن حلقه‌سـینی یاریـب کیریب، اونی سیقیب قؤیدی. دشمن جوده کـؤپ آدمـی و بیرتـه فیـل بـیلن هجـوم قیلـدی. بولرنی آرقه‌گه سوردیلر. کپمه‌گـه توشـیب، کپمـه‌نی یورگیزگونلریگچـه، فیـل یپتیـب کپلیـب کپمه‌نی چؤکتیریب یوباردی. ملک قاسم اؤشه اوروشده هـلاک بؤلـدی. بیـر نپچـه کـون-تـا کؤپریک قوریلگونیچه، اوستاد علیقولی تؤپدن یخشی تاشلر آتدی. بیرینچی کون سکّیز مرته تؤپ آتدی، ایکّینچی کون اؤن آلتی مرته آتدی. اوچ-تؤرت کون منه شونده‌ی تؤپ آتدی. بـو تاشلرنی "غازي تؤپ" بیلن آتدی. بو-سَنگا کافرنینگ اوروشیده تاش آتگن اؤشه تـؤپ اپـدی. شو باعث اونی "غازي" دپب نامله‌دیلر. ینه بیر کتّه‌راق تـؤپ هـم قویگنـدی، بیـر مرتـه تـاش آتگنیده‌یاق پرچه‌لَنیب کپتدی. میلتیقلیلر هم جوده کؤپ اؤق آتدیلر. جـوده کـؤپ کیشـیلر و آتلرنی میلتیق اؤقی بیلن قوله‌تدیلر. قاچگن قـوللر، خـدمتچیلر و یـؤلاوچیلرنی آتلـری بـیلن آتدیلر.

کؤپریک قوریش ایشلری آخرلب قالگنیده، جمادی‌الآخر آیی‌نینگ اؤن تؤقّیزینچیسـیده، چارشـنبه کـونی کؤچیـب، کؤپریـک اوسـتیگه کپلـدیک. افغـانلر کؤپریـک قوریشـیمیزگه ایشانگیلری کپلمه‌ی، اوستیمیزدن کولگن اپکنلر. پنجشنبه کونی کؤپریک تیار بؤلدی. آزگینـه پیاده و لاهورلیک کؤپریکدن اؤتدی، بیر آز اوروش بؤلدی.

جمعه کونی مرکزدن مخصوص عسکر تؤده‌سی، اؤنگ قؤل و چپ قؤل ییگیتلـری همـده میلتیقلیلر پیاده اؤتدیلر. افغانلر تؤله قوراللَنیب، آت و فیللری بیلن کپلیب هجوم قیلدیلر. اولر چپ قناتده‌گیلرنی سیقیب قویدیلر. مرکز و اؤنگ قؤلده‌گیلر قرشیلیک کؤرسه‌تیب، دشـمننی

چپکینیشگه مجبور اپتیشدی. ایکّی جنگچیمیز کۆپچیلیکدن اجره‌لیب چیقیب، آلدینگه آت سوردیلر. بیرینی اۆشه دَمنینگ اۆزیده‌یاق آتدن توشیریب، آلیب قالدیلر. ینه بیری‌نینگ آتینی و اۆزینی راسه کلتکله‌دیلر. آتی آرقه آیاقلرینی کۆتریب تیک توردی، آرقه‌سیگه قَیتدی و اۆزیمیزنینگ کیشیلر آره‌سیگه کیریب ییقیلدی. اۆشه کونی ییتّی-سکّیزته باش کپلتیردیلر. دشمن‌نینگ کۆپ کیشیسی یای و میلتیق اۆقلریدن یره‌لندی. اوروش عصر نمازیگچه دوام اپتدی.

کپچقورون کۆپریکدن اۆتگنلرنینگ برچه‌سینی آرتگه قَیتردیک. اگر منه شو شنبه کپچه‌سی کیشیلریمیز نریگی تامانگه اۆتکزیلسه، احتمال، دشمن‌نینگ کتّه قِسمی قۆلگه توشردی. اما شو نرسه اپسیمگه توشدی که، اۆتگن ییلی سه‌شنبه‌ده-نورۆز کونی سپکری‌دن سَنگاگه قرشی اوروشگه آتلنگنیمیزده، شنبه کونی دشمننی یکسان قیلگندیک. بو ییل چارشنبه‌ده-نورۆز کونی بو دشمنگه قرشی آتلندیک. یکشنبه کونی دشمن اوستیدن غلبه قازانسک، عجایب ایش بۆلردی. شو باعث آدملریمیزنی او طرفگه اۆتکزمه‌دیک.

شنبه کونی دشمن اوروشگه چیقمه‌دی، اوزاقده صف تارتیب توردی. شو کونی کۆپریکدن ارابه‌لر اۆتکزیلدی. اپرته‌سی سحرده آدملرنینگ اۆتیشی اوچون فرمان بۆلدی. ناغاره چلینگن پیت قراوولدن دشمن کیشیلری قاچیب کپتدی، دپگن خبر کپلدی.

چین تپمور سلطان‌گه لشکرگه باش بۆلیب دشمن آرتیدن قوویب باریشگه بویروق بپردیک. محمدعلی جنگ-جنگ، حسام‌الدین علی خلیفه، محب علی خلیفه، کۆکي بابا قشقه، دوست محمد بابا قشقه، باقی تاشکندي، ولی قیزیل باشچیلیگیده قووغینچی تعیینله‌دیک. اولرگه سلطان بیلن بیرگه بۆلیب، اونینگ سۆزیدن چیقمسلیک بویوریلدی. بامداد نمازی چاغی مپن هم دریادن اۆتدیم. تویه‌لرنی قوییراقده‌گی، کۆریب کپلگن کپچیکدن آلیب اۆتیشلری حقیده حکم بۆلدی.

اۆشه یکشنبه کونی بنگرماوودن بیر کوروه بپریده قاره‌سوو قیرغاغیگه توشدیک. دشمننی کوزه‌تیش اوچون یوباریلگن کیشیلر یخشی حرکت قیلمه‌گندیلر. اولر بنگرماووده تورگن

ایکنلر. او یپردن اؤشه کـونی پیشـین نمـازی چـاغی قوزغَلیبـدیلر. ایرته‌سـی کـونی سـحرده بنگرماووننینگ آلدیده‌گی کؤل یاقه‌سیده تؤخته‌دیک.

شو کونی کیچیک خان تاغه‌مننینگ اؤغلی تؤخته بوغه سلطان کبلیب، خدمتیمگه کیردی.

جمادی‌الآخر آیی‌ننینگ ییگیرمه تؤقّیزینچیسیده، شنبه کونی لکناونی سَیر قیلیب کبلیـب، کـؤی دریاسـیدن اؤتیـب تؤختـه‌دیک. شـو کـونی کـؤی دریاسـیده چؤمِیلـدیم. بیلمـه‌دیم، قولاغیمگه سوو کیردیمی یاکه هوا تأثیریدنمی، اؤنگ قؤلاغیم بیتیب قالـدی، لـبکن بـو بیـر نبچه کون‌گینه دوام ایتدی، قتّیق آغریق بؤلمه‌دی. اَوَد گه بیر-ایکّی منزل قالگنیده چـین تیمـور سلطان‌ننینگ آدمی کبلیب، دشمن سَـرو دریاسـی‌ننینگ نَریگـی یوزیـده اؤتیریبـدی، کؤمـک یوبارسینلر، دیگن خبرینی بیردی. قزاق (قراچه‌خان) باشچیلیگیده‌گی مینگگه یقـین ییگیتنـی مرکزده‌گیلردن کؤمک اوچون اجره‌تدیک.

رجب آیی‌ننینگ ییتّینچیسیده، شنبه کونی اَوَددن ایکّی-اوچ کوروه یوقاریراقـده گگَـر بـیلن سَرونینگ قؤشیلیش جاییده تؤخته‌دیک.

شو کونگچـه سَـرو دریاسـی‌ننینگ اَوَد رؤیه‌رەسـیده‌گی نَریگـی قیرغاغیـده شـیخ بایزیـد اؤرنشگن ایکن. خط یوباریب سلطان بیلن مذاکره آلیب باررکن، اونینگ حیلـه‌لرینی سـلطان سبزیب قالیب، پیشـین نمـازی چـاغی قراچه‌گـه آدم یوباریـب، دریـادن کبچیـب اؤتیشـگه تیارلنه‌دی. قراچه سلطان‌گه قؤشیلگچ، تؤخته‌مسدن دریـادن کبچیـب اؤتـه‌دیلر. ایلّیک‌ته‌چـه آتلیغی و اوچ-تؤرت فیلـی بـؤلگن دشـمن داش بیرالمسـدن قاچیشـگه توشـه‌دی. بیـر نبچـه کیشینی آتدن ییقیتیب، باشینی کبسیب، مینگه یوباردیلر. شـهاب سـلطان، توردی‌بیـک، بابـا چوهره، قوچبیک، باقی شیغاوول سلطان‌دن کبین کبچیب اؤتـه‌دیلر. اولـردن اوّلـراق اؤتگنلـر شیخ بایزیدنی نمـاز شـامگچه قوویـب بـاره‌دیلر. شـیخ بایزیـد اؤزینـی جنگلزارگـه اوریـب قوتوله‌دی. چین تیمور سلطان کبچه‌سی قاره‌سوو یاقه‌سیده تؤختب، یریم کبچه‌سـی آتلنیـب، دشمن‌ننینگ آرتیدن قوویب باردی. قیرق کوروهچه یؤل باسیب، سلطان بایزیـدننینگ عایلـه و یقینلری یشه‌یدیگن ییرگـه ییتـه‌دیلر. امـا اولـر قاچیـب کیتیشـگن ایکـن. شـو ییـرده تعقیـب

قیلووچیلر هر طرفگه ترقه‌لیشه‌دی. باقی شیغاوول بیر نپچه ییگیت بیلن دشمن‌نینگ کپتیدن قوویب، شیخ بایزیدنینگ عایله اعضالری و قریندداشلریگه یپتیب آله‌دی، بیر نپچه افغاننی اسیر قیلیب آلیب کپلیشه‌دی.

بیر نپچه کون اَوَدنی و اوشبو یپرلرنی اپگللش همده ترتیبگه سالیش اوچون شو جایده توریب قالدیک. اَوَددن یپتّی-سکّیز کوروه یوقاریده‌گی سَرو دریاسی قیرغاقلرینی آو قیلیش اوچون یخشی یپرلر دپب مقته‌دیلر. او یپرگه میر محمد جالبان‌نی یوباردیک. گگَر همده سَرو دریالری‌نینگ کپچیکلرینی کؤریب کپلدی. آی‌نینگ اؤن ایکّینچیسیده، پَنجشنبه کونی آو قیلیش نیتی بیلن آتلندیم.

تۆقّیز یوز اۆتّیز بېشینچی(۱۵۲۹-۱۵۲۸) ییل واقعه‌لری

محـرّم آیی‌نینـگ اوچینچیسـیده، جمعـه کـونی چندېری‌گـه یوریشـدن بـورونراق مؤلتـان مسأله‌سیده‌گی ایشلر اوچون عسکرینی چقیرتیرگن اېدیم، کېلدی. خلوتخانه‌ده اېدیم، التفات کۆرستدی. اېرته‌سی کونی تانگده خواندامیر مـؤرخ (تـأریخچی)، مولانـا شـهاب معمـایی، یونس علی‌نینگ قریناشی میر ابراهیم قانونی خدمتیمگه کیریش نیتیده هرات‌دن چیققنلریگه انچه وقت بۆلگندی، یېتیب کېلیب، خدمتیمگه کیردیلر.

آی‌نینگ بېشینچیسیده، یکشنبه کونی عصر نمازی چاغی گوالیارنی سَـیر قیلـیش نیتیـده، اونی کتابلرده "گالیور" دېب بیته‌دیلر، جوون‌دن کېچیب اۆتیب، آگره قلعه‌سیگه کیردیم. ایکّی-اوچ کونـدن کېـین کابل‌گـه قَیتیـب کېتیشـی لازم بـۆلگن فخرجهـان‌بېگیم همـده خدیجـه سلطان‌بېگیم بیلن خیرلشیب، گوالیارگه آتلندیم. محمد زمان میرزا رخصت سۆره‌ب، آگـره‌ده قالدی. اۆشه کېچه‌سی اوچ-تۆرت کـوروه یـۆل یوریـب، کتّـه بیـر کـۆل یاقه‌سـیده تۆختـب، اویقوله‌دیک. نمازنی اېرته‌راق ادا اېتیب، آتلندیک. گمبیر دریاسی قیرغاغیده توشلنیب، پېشین نمازی چاغی او یېردن جۆنب کېتدیک. یۆلده کیفیتنی کـۆتریش اوچـون ملارفیـع تیارلـه‌گن تلقان دارونی ایچدیک. جوده بدخۆر و بې‌مزه اېکن.

کېچکی پیت عصر نمازی چاغی، دۆلپـوردن بیـر کـوروه غـرب تامانگـه بـاغ و عمـارت سالیشلری بویوریب قۆییلگن اېدی، اۆشه یېرگـه کېلیـب توشـدیم. مـېن بویـورگن بـو بـاغ و عمارت تاغ‌نینگ توگش جاییده جایلشیبدی. بو تـاغ تومشـوغی‌نینگ اوچـی یخلیـت قیزیـل عمارت تاشیدن اېدی. مېن بو تاغنی یېرگچه قَزیـب توشیشـلرینی، اگـر بـو یخلیـت تاشـدن

عمارت تراشلب بۆلسه، عمارت قوریشلرینی، اگر او بلند بۆلمسه، تاش‌نینگ اوستینی تېکیسلب، حوض اۆییشلرینی بویورگن اېدیم. تاغ یکپاره تاشدن عمارت قوره‌دیگن درجه‌ده بلند اېمس اېکن. استاد شاه محمد سنگتراش گه صحنی تېکیسلنگن اوشبو تاش‌نینگ اوستیگه سکّیز بورچکلی اۆلچمده حوض قوریشنی ربجه‌لشتیریش تعیینلندی. سنگتراشلرنینگ ایشگه قتّیق کیریشیشلری حکم قیلیندی.

بو یخلیت تاشدن حوض اۆییش بویوریلگن یېرنینگ شِمالیده انبه، جامِن و باشقه هر خیل درختلر جوده کۆپ. بو درختلرنینگ آره‌سیدن اۆنگه-اۆن قری حجمده قودوق قَزیش بویوریلگن اېدی، اوهم یکونیگه یېته‌ی دېب قالیبدی. بو قودوق‌نینگ سووی اۆشه حوضگه باریب قوییله‌دی. بو حوض‌نینگ غربی-شمالی تامانیده سلطان اسکندر تۆغان سالگن. تۆغان‌نینگ اوستیگه عمارتلر قوریبدی. تۆغان تېپه‌سیده پشه‌کالده سوو ییغیلیب، کتّه کۆل حاصل بۆله‌دی. بو کۆل‌نینگ شرقی طرفلری باغ دیر. کۆل‌نینگ شرق تامانیگه هم یخلیت تاشدن سوپه‌گه اۆخشش جایلر تراشلشلرینی بویوردیم. غرب تامانگه مسجد سالیش تعیینلندی. سه‌شنبه و چارشنبه کونلری منه شو ایشلر اوچون دۆلپورده توردیک.

پنجشنبه کونی آتلنیب، چَنبَل دریاسیدن اۆتدیک، پېشین نمازینی دریا یاقه‌سیده اۆقیب، ایکّی نماز آره‌سیده‌گی وقت‌ده چَنبَل قیرغاغیدن قۆزغه‌لیب، شام و خفتن نمازلری اۆرته‌سیده کوَاری دریاسیدن اۆتیب توشدیک. یاغینگرچیلیک طفیلی دریا سووی کۆتریلگن اېدی، آتلرنی سوزدیریب اۆتکزدیک، اۆزیمیز اېسه کېمه بیلن اۆتدیک.

اېرته‌سی-جمعه کونی عاشور آیی اېدی، او یېردن آتلَنیب یۆلده بیر قیشلاقده توشلَنیب، خفتن نمازی چاغی گوالیاردن بیر کوروه شِمال تامانگه اۆتگن ییلی قوریشلرینی بویورگنیم-چارباققه کېلیب توشدیم.

اېرته‌سی، پېشین نمازیدن سۆنگ آتلنیب گوالیار شِمالیده‌گی تېپه‌لیکلر و نمازگاهنی سَیر قیلیب کېلگچ، گوالیارده‌گی راجه من‌سینگه‌نینگ عمارتی توته‌شیب کېتگن هاتي پۆل دېگن دروازه‌دن کیریب رحیمداد اۆتیرگن راجه بکرامه‌جیت‌نینگ عمارتلریگه کېچگه یقین-عصر

نمازی چاغی کېلیب توشدیم. شو کېچه قولاغیم آغریگنی اوچون، کېچه‌نینگ آیدینلیگی هم سبب بۇلگندی، قاره‌داری (افیون) ییدیم. اېرته‌سی کونی افیون‌نینگ خماری کۇپ عذاب بېردی. انچه قَیت قیلدیم. شونگه قره‌مه‌ی، من‌سینگ و بکرامه‌جیت عمارتلرینی تمام یوریب، سَیر قیلدیم. گرچه بۇلک-بۇلک و ترتیبسیز قوریلگن بۇلسه هم، جوده عجایب عمارتلردیر. بو عمارتلرنینگ همه‌سی تراشلنگن تاشلردن دیر. برچه راجه‌لرنینگ عمارتلریدن من‌سینگ‌نینگ عمارتلری یخشیراق و بلندراق دیر. من‌سینگ قصری‌نینگ بیر طرف دېواری شرققه قره‌گن. بو طرفده‌گی دېوارلر باشقه دېوارلرگه قره‌گنده کۇپراق حشمتلیراق بۇلیب، بلندلیگی تخمیناً قیرق-اېلّیک قری کېله‌دی، تماماً تراشلنگن تاشدن قوریلگن، سیرتینی گچ بیلن آقرتیریبدیلر. بعضی جایلرده تۇرت قبتلی عمارتلر بار. اولرنینگ پستکی ایکّی قبتی جوده قارانغی. آزگینه یاروغلیک او یېرده بیرپس اۇتیرگندن کېین سېزیله‌دی. بو جایلرنی شمع بیلن یوریب، تماشا قیلدیک. اوشبو عمارت‌نینگ هر بیر طرفیده بېش‌ته‌دن گنبذ بار. بو گنبذلر آره‌سیگه هندوستانچه اصولده قوریلگن تۇرت قیرّه‌لی کیچیک-کیچیک گنبذچه‌لر توشگن. اوشبو بېشته کتّه گنبذ تېپه‌سی زر یوگورتیریلگن مس تنگه‌لر بیلن قاپلنگن. بو دېوارلرنینگ تشقی طرفی یشیل کاشین بیلن بېزه‌تیلگن. بوتون اطرافیده‌گی دېوارلرگه یشیل کاشین بیلن کېله درختلری‌نینگ تصویری توشیریلگن. قلعه‌نینگ شرق طرفیده دېواری بورجی آستیده هاتیپۇل جایلشگن. هندلر فیلنی "هاتي" دروازه‌نی "پۇل" دېب اته‌یدیلر. دروازه‌دن چیقیشده بیر فیل‌نینگ صورتینی اۇییب تصویرلبدیلر، اوستیده ایکّی فیلبانی هم بار. خودّی فیل‌نینگ اۇزی، جوده یخشی اۇخشه‌تیشیبدی. شو باعث "هاتیپۇل" دېب ایته‌دیلر. تۇرت قبتلی عمارت‌نینگ اېنگ پستکی قبتیده بو فیل هیکلیگه قره‌تیلگن توینوک بار، اوندن فیل جوده یقین کۇرینه‌دی. یوقاری قبتیده ذکر اېتیلگن گنبذلر یوکسه‌لیب توره‌دی. ایکّینچی قبتیده یشش خانه‌لری جایلشگن. بو اویلر هم انچه چوقورده. گرچه اویلرنی هندچه یۇسینده بېزه‌گن بۇلسه‌لر-ده، اما بو جایلر بی‌هواراق ییرلر دیر.

من‌سینگ‌نینگ اۇغلی بکرامه‌جیت‌نینگ عمارتلری قۇرغان‌نینگ شِمال طرفیده-اۇرته‌راقده

جایلشگن. اؤغلی‌نینگ عمارتلری آته‌سی‌نینگ عمارتیچه ایمس. فقط بیرته کتّه گنبذی بار، جوده قارانغی، او یپرده بیر مدت تورگندن سؤنگ‌گینه کؤزلر روشنلشه‌دی. بو کَتّه گنبذ آستیده بیر کیچیک عمارت قوریلگن بؤلیب، اونگه هیچ طرفدن یاروغلیک توشمه‌یدی.

اوشبو کتّه گنبذنینگ اوستیده رحیمداد کیچیکراق بیر تخته‌سوپه سالیبدی. رحیمداد بیکرامه‌جیت‌نینگ اوشبو عمارتلریگه جایلشگچ، بکرامه‌جیت‌نینگ عمارتلریدن اونینگ آته‌سی‌نینگ عمارتلریگچه آلیب باره‌دیگن بیر یؤل سالیبدی. تشقریدن او بیلینمَیدی هم، ایچکریدن هم هیچ یپر کؤرینمَیدی، اونگه فقط بعضی یپرلردن یاروغلیک کیره‌دی، جوده عجایب یؤل توشگن.

بو عمارتلرنی سَیر قیلیب، آتلنیب، رحیمداد سالگن مدرسه‌نی کیزیب، قؤرغان‌نینگ جَنوب طرفیده‌گی کتّه بیر حوض چیتیده رحیمداد سالگن باغچه‌نی تماشا قیلیب، کیچقورون اؤرده توشگن چارباققه کیلدیک.

بو باققه جوده کؤپ گُللر ایکیلیبدی. خوشرنگ قیزیل کنزیر گُللری هم جوده کؤپ. بو یپرلرنینگ کنزیر گُلی شفتالو گُلیدیک. گوالیار کنزیری قیپ-قیزیل خوشرنگ کنزیرلر دیر. بیربؤلک قیزیل کنزیرنی گوالیاردن آگره باغلریگه کیلتیریب ایکتیردیم.

بو باغ جَنوبیده کتّه بیر کؤل بار. پشه‌کال سوولری شو کؤلده ییغیله‌دی. بو کؤل‌نینگ غربیده بیر بلند بتخانه جایلشگن. سلطان شمس‌الدین ایلتمیش بو بتخانه‌نینگ یانیده بیر جامع مسجدی سالدیریبدی. بو بتخانه جوده بلند بتخانه ایکن. قؤرغانده بوندن بلندراق عمارت یوق. دؤلپور تاغیدن گوالیار قؤرغانی و بتخانه انیق کؤرینیب توره‌دی. ایتیشلریچه، اوشبو بتخانه‌نینگ همه تاشلرینی منه شو کَتّه کؤلدن قزیب آلیشگن ایکن. بو باغده پست‌گینه، بیاوخشاوراق، اوستی یاپیق بیر تخته‌سوپه قوریبدیلر. باغ‌نینگ ایشیگی آلدیگه هندوستانچه بیچیمده خونیک ایوانلر قوریشیبدی.

ایرته‌سی کونی پیشین نمازی چاغی گوالیارده‌گی کؤرمه‌گن یپرلرنی تماشا قیلیش نیتیده آتلنیب، من‌سینگ قورغانیدن تشقریده‌گی بؤدالگر دیب ناملنگن عمارتنی کؤریب، هاتی‌پؤل

دروازه‌سیدن کیریب، اُودوَه دیگن جایگه باردیک. بو اودوه دیگن ییر قؤرغان‌نینگ غرب طرفیده‌گی بیر تاغ‌ارا یؤلده وادیده جایلشگن. گرچه بو تاغ ارا یؤل تاغ نینگ تپه‌سیده قوریلگن قؤرغان‌نینگ دیواریدن تشقریده بؤلسه هم، بو تاغ ارا یؤل‌نینگ کیریش جاییده ینه ایکّی قطار بلند دیوارلر قوریشییدی. بو دیوارلرنینگ بلندلیگی اؤتّیز-قیرق قریگه یقین کیله‌دی. ایچکریگی دیوار اوزونراق و بلندراق دیر. بو تشقی دیوار تاغ ارا یول‌نینگ او طرفیدن هم، بو طرفیدن هم قؤرغانگه توتشگن. بو دیوارنی آرقه تامانیدن بیرینچی دیواردن پستراق ینه بیر دیوار بیلن احاطه قیلیبدیلر. بو دیوار باشدن-آیاق کتّه دیوارگه توتشمه‌گن. اونی کتّه اریق قوریش اوچون انه شونده‌ی احاطه قیلگنلر. بو دیوارنینگ ایچیده سوو آلیش اوچون وایـن (قودوق) قَزگنلر. اؤن-اؤن بیش زینه توشیب سوو آلیش ممکن. بو کتّه دیوارنینگ وایـن جایلشگن دیوارگه اؤتیش جاییده‌گی ایشیک اوستیگه سلطان شمس‌الدین ایلتمیش‌نینگ اسمینی تاشگه اؤییب یازگنلر، تأریخی: آلتی یوز اؤتّیزینچی (میلادی ـ ۱۲۳۳/۱۲۳۲) ییل دیر.

اوشبو تشقی دیوار توبیده، قؤرغان تشقریسیده بیر کتّه کؤل بار، کؤرینیشیدن اونینگ سووی کمه‌یمه‌یدی، کتّه اریققه شو کؤل‌نینگ سووی باره‌دی. اُودوَه‌نینگ ایچیده ینه ایکّی کتّه کؤل بار. قؤرغان خلقی بو کؤللرنینگ سوویني اؤزگه سوولردن افضل بیله‌دیلر. اودوه‌نینگ اوچ طرفی تماماً تاغلر بیلن اؤره‌لگن. تاشی‌نینگ رنگی بیانه تاشلریدیک قیزیل ایمس، بیر آز رنگسیزراق.

اودوه‌نینگ اطرافیده‌گی یخلیت قایه‌لرنی قَزیب، کَتّه-کیچیک بوتلر تراشلبدیلر. جَنوب طرفیده بلندلیگی ییگیرمه قری کیله‌دیگن کتّه بت توریبدی. بو بتلرنی بوتونله‌ی یلنغاچ-کییمسیز تصویرلبدیلر.

اودوه ایچیده‌گی ایکّی کتّه کؤل‌نینگ اطرافیگه ییگیرمه-ییگیرمه بیشته قودوق قزیشیبدی. بو قودوقلردن سوو تارتیب، ایکین یپتیشتیریب، گُل و درختلر اؤتقزیبدیلر. اودوه یامان ییر ایمس، عکسینچه، جوده عجایب جای. اونینگ بیرته عیبی-اطرافیده‌گی بتلر دیر. بتلرنی

بوزیب تشلشلرینی بویوردیم. اودوه‌دن ینه قۆرغانگه چیقیب، کافرلر زمانیدن بیری دروازه‌سی یاپیب قۆییلگن سلطانی پۆل‌نینگ اۆزینی تماشا قیلیب، شام نمازی چاغی رحیمداد سالگن باغچه‌گه کېلیب توشدیم. اۆشه کېچه شو یېرنینگ اۆزیده قالدیم.

آی‌نینگ اۆن تۆرتینچیسیده، سه‌شنبه کونی رناسنگ‌نینگ رَنتَبۆر قلعه‌سیده اۆز آنه‌سی یَدمَوَه‌تي بیلن تورگن بکرامه‌جیت اسملی ایکّینچی اۆغلیدن آدملر کېلدی. گوالیار سَیریگه جۆنب کېتیشیمیزدن بورون هم بکرامه‌جیت‌نینگ بلند آبرولی اَسۆک اسملی هندوسیدن آدملر کېلیب، قوللیک و خدمتکارلیگینی اظهار قیلگن اېدیلر. اسۆک تیریکچیلیک یراغی اوچون اۆزیگه یېتمیش لک‌لیک درآمد بېره‌دیگن یېر سۆره‌گندی. اگر رَنتَبۆرنی تاپشیرسه، اونگه ایستگنیدېک ولایتلر بېریش قراریگه کېلیب، آدملریگه رخصت بېریب یوباردیک. گوالیار سَیریگه جۆنه‌یاتگنیمیزده اونینگ آدملری بیلن گوالیارده اوچره‌شیشیم زمانی وداعلَشیب آلدیک. اولر وداعلشگن وقتیمیزدن بیرنېچه کون کېینراق کېلیشدی. بو اسۆک هندو، ایتیشلریچه، بکرامه‌جیت‌نینگ آنه‌سی یَدمَوَه‌تیگه یقین قریندَاش بۆلر اېکن. او احوالنی آنه و اۆغیلگه بیان قیلیبدی. بولر هم اسۆک بیلن اتفاق بۆلیب، مېنگه خیرخواه و خذمتکار بۆلیشنی قبول قیلیبدیلر.

سَنگا سلطان محمودنی یېنگیب، سلطان محمود کافرلرگه اسیر توشگنیده، سَنگا اونینگ تاج و کلاهینی همده زر کمرینی آلیب، اۆزینی قۆییب یوبارگندی. اۆشه تاج، کلاه و زرکمر بکرامه‌جیت‌ده اېکن. حاضر آته‌سی اۆرنیده رنا بۆلیب، چیتۆرنی باشقره‌یاتگن اکه‌سی راتَن‌سین تاج، کلاه و زر کمرنی اوکه‌سیدن سۆره‌تیبدی. بو اېسه بېرمبدی. بو کېلگن کیشیلریدن مېنگه تاج، کلاه و زرکمر حقیده گپ آچتیریبدی. رَنتَبۆرنینگ اۆرنیگه بیانه‌نی سۆره‌بدی. بیانه حقیده‌گی سۆزنی باشقه تامانگه بوریب، اونگه شمس‌آبادنی رَنتَبۆرگه المشیشگه وعده بېردیک. اۆشه کون‌نینگ اۆزیده‌یاق بو کېلگن کیشیلرگه سروپالر کییدیریب، تۆقّیز کوندن سۆنگ بیانه‌گه باریش وعده‌سی بیلن رخصت بېریب یوباردیک.

بورحیمداد سالگن باغدن آتله‌نیب، گوالیار بتخانه‌لرینی سَیر قیلدیک. بعضی بتخانه‌لر

ایکّی قبت، اوچ قبتلی. قبتلرنینگ بؤیی پستراق (خانه‌لری پست-پست). ایسکیچه کؤرینیشده، پستکی قِسمی تاشدن اؤیلگن هَیکللر بیلن تؤله. بعضی بتخانه‌لر مدرسه کؤرینیشیده قوریلگن. بنانینگ آلد تامانیده کپنگ و بلند گنبذی، مدرسه حجره‌لریدپک حجره‌لری بار. هر بیر حجره‌نینگ اوستیده تاشدن کیچیک-کیچیک گنبذلر تراشلب اؤرنه‌تیلگن. قویی حجره‌لرده تاشلردن بت هیکللر تراشلنگن. بو عمارتلرنی تماشا قیلیب، گوالیارنینگ غرب طرفیده‌گی دروازه‌سیدن چیقیب، گوالیار قؤرغانی‌نینگ جَنوب طرفیدن ایلنیب اؤتیب، سَیر قیلیب، هاتی‌پؤل آلدیده‌گی رحیمداد سالگن چارباققه کپلیب توشدیم. رحیمداد بو چارباغده کَتّه بیرەم حاضرلب قؤیگن ایدی. یخشی آشلر تارتیب، کؤپ ساوغه‌لر اولشدی. ساوغه قیلگن نرسه و پوللری تؤرت لک کپلردی. بو چارباغدن جؤنب، کپچقورون اؤز چارباغیمگه قَیتیب کپلدیم.

آی‌نینگ اؤن بهشینچیسیده، چارشنبه کونی گوالیارنینگ شرقی-جَنوبی طرفیده، آلتی کوروهلیک پیرده جایلشگن شرشره‌نی تماشا قیلیش اوچون جؤنه‌دیم. یؤلگه کپچ آتلنگن ایکنمیز، شرشره‌گه پیشین نمازیدن کپین پیتیب باردیک. بیر ارقان بؤیی بلندلیکده‌گی قایه‌دن بیر تپگیرمان سوو آقیب توشه‌دی. بو سوو توشه‌یاتگن پیردن پستراقده کَتّه کؤل حاصل بؤلیبدی. شرشره‌گچه یوقاریده‌گی سوو یخلیت قایه‌تاش بؤیلب آقیب کپله‌دی. بو سوونینگ توبی یخلیت تاشدن عبارت. هر جای-هر جایده سوو تؤپلنیب، کؤل حاصل بؤلیبدی. بو سوونینگ قیرغاقلریده اؤتیرسه بؤله‌دیگن بؤلک- بؤلک یخلیت تاشلر ساچیلیب یاتیبدی. اما ایتیشلریچه، بو سوو دایم آقمس ایکن. شرشره باشیده اؤتیریب، معجون پیدیک. کپین سوو بؤیلب یوقاریگه کؤتریلیب، سوونینگ باشلَنیش جاییگچه باردیک. قَیتیشده بیر بلند جایگه چیقیب، بیر مدت اؤتیردیک. سازنده‌لر ساز چلدیلر، قؤشیقچیلر بیر نیمه‌لرنی ایتدیلر. هند اپلی "تیندو" دپب اته‌یدیگن آبنوس درختینی کؤرمه‌گنلرگه کؤرستدیک.

آرتگه قَیتیش اوچون تاغدن توشیب، شام و خفتن نمازلری اؤرته‌سیده آتلرگه میندیک. تونگی ایکّینچی پاسگه یقین بیر پیرگه کپلیب اویقوله‌دیک. کون‌نینگ بیرینچی پهریده چارباققه کپلیب توشدیک.

آی‌نینگ اۏن یېتّینچیسیده، جمعه کونی صلاح‌الدین‌نینگ وطنی-سوهجنه دېگن قیشلاقنی و قیشلاقدن یوقاریده-تاغ آره‌سیده‌گی و اونینگ ایچکریسیده جایلشگن لیمو و صدفیل باغینی سَیرقیلیب، کون‌نینگ بیرینچی پهریده چارباققه کېلیب توشدیم.

آی‌نینگ اۏن تۏقّیزینچیسیده، یکشنبه کونی تانگ آتمسیدن‌آق چارباغدن جۏنب، کوَاری دریاسیدن اۏتیب، توشلندیک. پېشین نمازی چاغی او یېردن جۏنب، کون باته‌ی دېگنیده چَنبَل دریاسیدن اۏتیب، شام و خفتن نمازلری آره‌سیده دۏلپور قۏرغانیگه کیریب کېلیب، ابوالفتح سالگن حمّامنی چیراغ بیلن تماشا قیلیب، او یېردن جۏنب کېتدیک وتۏغان تېپه‌سیده‌گی ینگی سالینگن چارباققه کېلیب توشدیک.

اېرته‌سی تانگده اۏزیم تورلی ایشلر قیلیش بویوریلگن یېرلرنی ایلنیب چیقدیم. یخلیت تاشگه اۏییش بویوریلگن سایبانلی حوض‌نینگ یوزینی هلی بیرار مرته هم تېکیسله‌ی آلمه‌گن اېدیلر. کۏپراق سنگتراشلر کېلیب، حوض توبینی سوو قوییب سِیرغاقلرینی تېکیسلش ممکن بۏلگن درجه‌ده، بیر مرته یخشیلب اۏییب آلیشلری بویوریلدی. کېچکی پیت-عصر نمازی وقتیگه کېلیب، حوض توبی یوزه‌سینی بیرینچی مرته تۏلیق تېکیسله‌دیلر. حوضگه سوو تۏلدیریشلرینی بویوردیم. قیرغاقلرینی سوو سطحی بیلن تېنگلشتیریب، تېکیسلش بیلن مشغول بۏلدیلر. بو سفر هم یېرینی یخلیت تاشدن تراشلب، ایچیده‌گی کیچیک حوضنی هم یخلیت تاشدن اۏییب بیر آبخانه (طهارتخانه) قوریشلرینی بویوردیم. دوشنبه کونی معجون صحبتی بۏلدی. سه‌شنبه کونی هم اۏشه یېرنینگ اۏزیده اېدیم.

چارشنبه کونی کېچقورون آغیز آچیب، آزگینه نرسه یېب، سېکری‌گه باریش نیتیده آتلندیک. وقت ایکّینچی پهرگه یقینلشگنده، بیر یېرده تۏختب، اویقوله‌دیک. قولاغیمگه، بیلمه‌دیم، ساووق‌نینگ تأثیری بۏلدیمی، بو کېچه جوده قتّیق آغریدی، اوخله‌ی آلمه‌دیم. تانگ سحرده بو یېردن قۏزغَلیب، بیرینچی پهرده سېکری‌ده سالگن باققه یېتیب تۏخته‌دیک. باغ‌نینگ دېواری و قودوق‌نینگ عمارتلری مېنینگ کۏنگلیمده‌گیدېک بۏلمه‌گنی اوچون بو ایشلرنی نظارت قیله‌یاتگن کیشیلرگه دۏق-پۏپیسه و سیاست قیلدیم. سېکری‌دن عصر و شام

نمازلری آره‌لیغیده جۆنب، مدهه‌کوردن اۆتیب، بیر ییرده تۆختب اوخله‌دیک. او ییردن آتلنیب، بیرینچی پهرده آگره‌گه کیلدیک. قلعه‌ده خدیچه سلطان‌بیگم، فخرجهان‌بیگم‌نی، بعضی ایش-کوچ اوچون قالگن اهدیلر، باریب کۆردیم. اولرنی کۆریب، جوون‌دن اۆتیب، "هشت بهشت" باغیگه کیلدیم.

سفر آیی‌نینگ اوچینچیسیده، شنبه کونی کتّه عمه بیگملردن اوچ بیگم: گوهرشادبیگم، بدیع‌الجمال‌بیگم، آق‌بیگم؛ کیچیک بیگملردن: خانزاده‌بیگم، سلطان مسعود میرزانینگ قیزی، ینه سلطانبخت‌بیگم‌نینگ قیزی همده زینب سلطان‌بیگم دیگن ینگه-چیچه‌م‌نینگ نبیره‌سی کیلیب، توتَه‌دن اۆتیب، شهر تشقریسیده دریا قیرغاغیده تۆخته‌گن اهدیلر، عصر و شام نمازلری آره‌سیده باریب، اولرنی کۆردیم. او ییردن کیمه‌ده قَیتیب کیلدیم.

سفر آیی‌نینگ بەشینچیسیده، دوشنبه کونی رَنتَبۆرنی تاپشیریش و بکرامه‌جیت‌نینگ او ییر خدمتینی قبول قیلیب آلیشده اۆز یۆل-یۆریقلری بیلن عهد و شرط توزیشلرینی تیلب بیهره‌لیک هندولردن دیوه‌نینگ اۆغلی خَموسي‌نی بکرامه‌جیت‌نینگ اوّلگی و کیین کیلگن اهلچیلریگه قۆشیب جۆنتدیک. بیزنینگ تاماندن بارگن آدم بولرنینگ همه‌سینی کۆریب، ایشانیب قَیتیشی لازم اهدی. مین هم اگر بکرامه‌جیت اوّل ایتگن سۆزلریده تورسه، تنگری ایشیمیزنی اۆنگله‌سه، آته‌سی‌نینگ اۆرنیگه رنا قیلیب، چیتۆرگه اۆتیرغیزه‌من، دیب وعده بیردیم.

بو پیتگه کیلیب دهلی و آگره‌ده‌گی اسکندر و ابراهیم‌نینگ خزینه‌لری توگه‌دی. لشکرنی تأمینلش، تۆپ و میلتیقلیلر اۆق-داروسی همده محنتیگه حق تۆلش اوچون برچه خدمتچیلر معاشی‌نینگ یوزدن اۆتّیز قِسمینی سفر آیی‌نینگ سکّیزینچیسیده، چارشنبه کونی دیوانگه توشیریب، اونی قورال-یراغ اوچون صرف اهتیشلری حقیده فرمان بیریلدی.

آی‌نینگ اۆنینچیسیده، شنبه کونی خراسان‌گه اوّل هم بیر بار چقیریق فرمانی آلیب بارگن سلطان محمد بخشی‌نینگ شاه قاسم اسملی پیاده‌سی ینه هراتگه یوباریلدی. او آلیب کیتگن فرمان: «تنگری کۆمگی بیلن هندوستان‌نینگ شرق و غربیده‌گی دشمن و کافرلردن

کؤنگیللر تینچیدی. خدا خواهله‌سه، شو ییلی یازده نیمه قیلیب بؤلسه هم سیزلرنی کؤریشگه بـاره‌میز»، دیگـن مضـمونده ایـدی. احمـد افشـارگه هـم فرمـان یوباریلـدی. فرمان‌نینـگ حاشیه‌سیگه اؤز خطیم بیلن فریدون قؤبوزینی چارلب، بیـر نیچـه سـؤز یـازدیم. شـو کـونی پیشینده سیماب یییشنی باشله‌دیم.

آی‌نینگ ییگیرمه بیرینچیسیده، چارشـنبه کـونی هندوسـتانلیک پیـاده کـامران و خواجـه دؤست خاونددن خبر کیلتیردی. خواجـه دؤسـت خاونـد ذوالحجـه آیی‌نینـگ اؤنینچیسـیده کابل‌گه باریب، همایون‌نینگ آلدیگه جؤنه‌گن ایکن. خوبیان‌ده اونینـگ آلدیگـه کامران‌نینـگ آدمی کیلیب، مینینگ فرمانیمنی کامران‌نینگ آلدیگه باریب، اونینـگ اؤزیگـه سـؤزمه‌سـؤز یئتکزیشینی التماس قیلیبدی. کامران ذوالحجه آیی‌نینـگ اؤن یئتّینچیسـیده کابل‌گـه کـیلگن ایکن. خواجه بیلن سؤزلشیب، اوشـبو ذوالحجـه آیی‌نینـگ ییگیرمـه سکّیزینچیسـیده اونـی قلعه‌ی ظفرگه کوزه‌ته‌دی.

بیزگه کیلگن خبرلرده یخشی ینگیلیکلر بار ایدی: شـهزاده طهماسـب اؤزبکنـی هَیـده‌ش نیتیده رینیش اؤزبکنـی دامغـان‌ده اوشـلب اؤلـدیریب، ایلینـی قتل‌عـام قیلیبـدی. عبیـدخان قیزیل‌باشلر حرکتیدن خبر تاپگچ، هرات اطرافیدن جؤنب کیتیب، مروگه باریـب، سـمرقند و اؤشه ولایتلرده‌گی سـلطانلرنی مروگـه چقیـره‌دی. مـاوراءالنهرده‌گی سـلطانلرنینگ همه‌سـی مروگه کؤمککه کیله‌دیلر.

همایون‌نینگ یادگار تاغه‌نینگ قیزیدن اؤغیل کؤرگنلیگی و کامران‌نینگ کابل‌ده تاغـه‌سـی سلطان علـی میرزانینـگ قیزیگـه اویلنـه‌یاتگنلیگی حقیـده‌گی خبرلرنـی هـم شـو خبرچـی کیلتیردی. اؤشه کونی مین سید دکنی شیرازی جیبه‌گر[1]گه سروپا کییدیریب، فـواره‌لی قـودوق قوریلیشینی اؤز بیلگنیچه یکونلشینی بویوردیم.

آی‌نینگ ییگیرمـه اوچینچیسـیده، جمعـه کـونی تنـه‌مینگ حرارتـی کؤتریلـدی. جمعـه

۱. جیبه‌گر: قورال ایشلاوچی

نمازینی مسجدده قیینه‌لیب اۆقیدیم. کېینگی کونی پېشین نمازینی احتیاطکارلیک بیلن کتابخانه‌ده انچه وقت اۆتکزیب اۆقیدیم. اینديني- یکشنبه کونی ایسیتمه‌م چیقیب، آزراق تیتراق توتدی.

سفر آیی‌نینگ ییگیرمه یېتّینچیسیده، سه‌شنبه کېچه‌سی حضرت خواجه عبیدالله‌نینگ "والدیه" رساله‌سینی نظمده بیتیش کۆنگلیمدن اۆتدی. حضرت‌نینگ روحیگه التجا قیلیب، کۆنگلیمدن اۆتکزدیم که، اگر بو منظومه حضرت‌گه مقبول بۆلسه، "قصیده‌ی بُرده" صاحبیگه خودّی او ذات‌نینگ قصیده‌سی مقبول توشیب، فلج کسلیدن خلاص بۆلگنی کبی مېن هم بو خسته‌لیکدن قوتولگه‌یمن و بو نظمیم‌نینگ قبولیگه دلیل بۆلگه‌ی. شو نیت بیلن رساله‌نی "رمل مسدس مخبون محذوف" وزنیده نظم اېتیشنی باشله‌دیم. مولانا عبدالرحمن جامي‌نینگ "صبحة الابرار"ی هم شو وزنده بیتیلگن. اوشه کېچه اۆن اوچ بَیت ایتیلدی. مېن هر کونی اۆن بَیت-دن کم یازمسلیک مجبوریتینی آلدیم، اده‌شمه‌سم، فقط بیر کون یازالمه‌دیم. اۆتگن ییلی و عموماً، هر سفر شو خسته‌لیک باشلنسه، او کمیده بیر آی-قیرق کون دوام اېتردی. تنگری عنایتی بیلن، حضرت‌نینگ هِمتیدن آی‌نینگ ییگیرمه تۆقّیزینچیسیده، پنجشنبه کونی بیر آز روحسیزلندیم و شو بیلن بو کسَلدن خلاص بۆلدیم. ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ سکّیزینچیسیده، شنبه کونی رساله سۆزلرینی نظمگه سالیب توگتدیم. بیر کونی اېلّیک ایکّی بَیت یازیلدی.

آی‌نینگ ییگیرمه سکّیزینچیسیده، چارشنبه کونی شو اطرافده‌گی و باشقه جایلرده‌گی عسکرلرگه یقین کونلرده، تنگری خواهله‌سه، لشکر تارتیشیمیز حقیده فرمان یوباریلدی. لشکری‌نینگ بار قورال-یراغی بیلن تېزده یېتیب کېلیشلری بویوریلدی.

ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ تۆقّیزینچیسیده، یکشنبه کونی بېک محمد تعلیقچی (خطاط) کېلدی. اۆتگن ییلی محرم آیی‌نینگ آخریده همایون‌گه سروپا و آت آلیب بارگن اېدی.

آی‌نینگ اۆنینچیسیده، دوشنبه کونی همایون‌نینگ آلدیدن بېککینه ویس لاغری و بیان‌شیخ اسملی همایون‌نینگ بیر نوکری کېلدیلر. بېککینه همایون اۆغلی‌نینگ

سېوینچیسیگه کېلیبدی. باله‌گه الامان دېب اسم قۇییبدیلر. شیخ ابوالواجد اونینگ توغیلیشی تأریخینی "شهِ سعادتمند" سۇزلریدن تاپیبدی. بیان‌شیخ بېککینه‌دن انچه کېین یۇلگه چیققن اېکن. همایون‌دن سفر آیی‌نینگ تۇقّیزینچیسیده، جمعه کونی کِشم‌نینگ پستیده، دوشنبه دېگن یېرده اجره‌لیشیب، جۇنشگن اېکنلر. ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ اۇنینچیسیده، دوشنبه کونی آگره‌گه کېلدی. جوده تېز یېتیب کېلدی. بیر سفر منه شو بیان‌شیخ قلعه‌ی ظفردن قندهارگه اۇن بیر کونده یېتیب بارگندی. طهماسب‌نینگ کېلگنی و اۇزبک‌نینگ شکست تاپگنی حقیده‌گی خبرنی شو بیان‌شیخ کېلتیردی.

بونینگ تفصیلاتی شونده‌ی: شهزاده طهماسب قیرق مینگ کیشیلیک لشکری بیلن میلتیق و ارابه‌لرینی روم اصولیده صفلب عراقدن کتّه تېزلیک بیلن کېلیب، بسطام و دامغان‌ده ریېنیش اۇزبکنی یېنگیب، اونی اېلی بیلن قیریب تشلب، تېزلیک بیلن آلدینگه قره‌ب یوره‌دی. کېپک‌بي‌نینگ اۇغلی قنبر علی‌نی هم قیزیل‌باش‌نینگ آدملری یکسان قیله‌دی. او آزگینه آدمی بیلن عبیدخان‌نینگ حضوریگه کېله‌دی. عبیدخان هرات اطرافیده‌گی یېرلرده توریش اوچون قورال-یراغ تاپالمه‌ی، بلخ، حصار، سمرقند وتاشکنده‌گی خان و سلطانلرگه شاشیلینچ روشده آدم جۇنه‌تیب، اۇزی مروگه کېته‌دی. سلطانلر زودلیک بیلن یېغیله‌دیلر. تاشکنددن سویونچکخان‌نینگ ایکّینچی اۇغلی بَراق سلطان، سمرقند و میانکال‌دن کوچومخان، ابوسعید سلطان، پۇلاد سلطان، جانی‌بېک سلطان اۇغیللری بیلن، حصاردن حمزه سلطان و مهدي سلطان‌نینگ اۇغیللری و بلخ‌دن کېتین قرا سلطان یېتیب کېلدیلر. سلطانلرنینگ همه‌سی تېزده باریب، مروده عبیدخان‌گه قۇشیله‌دیلر. اولرنینگ سانی بیر یوز بېش مینگ کیشیگه یېته‌دی. اولرنینگ تیلچیسی کېلتیرگن خبرگه کۇره، شهزاده طهماسپ عبیدخان‌نی هرات‌نینگ چېکّه‌سیده آزگینه لشکر بیلن اۇتیریبدی دېب اۇیلب، قیرق مینگ کیشی سینی باشلب ایلدم جۇنه‌یدی. اېندی اولرنینگ بیرلشگن جمعیتیدن خبر تاپگچ، رادگان سیهونلیگیده خندق قزیب اۇتیرردی. اۇزبکلر بوندن خبر تاپگچ، دشمننی پسند قیلمه‌ی، «برچه خان و سلطانلر مشهدده قاله‌میز. فقط بیر نېچه سلطان یېگیرمه مینگ کیشیلیک لشکر

بیلن قیزیل‌باشلر اۆردوسی جایلشگن یېرلرگه باریب، اولرنی خندقدن باشلرینی چیقریشیگه قۆیمه‌یدی. عقرب آیی کېلگچ، یَده‌چیلر[۲] گه یَده قیلیش بویوریله‌دی»، دېیه کېنگشیب آله‌دیلر. شو یۆل بیلن دشمننی کوچسیزلنتیریب یېنگه‌میز، دېیه مرودن جۆنه‌یدیلر. شهزاده هم مشهددن چیقه‌دی. جام و خرگِرد اطرافلریده اولر بیر-بیرلریگه روبرو کېلیشه‌دی. اۆزبکلر مغلوبیتگه اوچره‌یدیلر. جوده کۆپ سلطانلر اسیر توشیب، قتل قیلینه‌دی.

بیر خطده یازیشلریچه، کۆچومخان‌دن اۆزگه بیرار سلطان‌نینگ قاچگنلیگی تۆغریسیده انیق خبر یۆق. لشکر بیلن بیرگه بۆلگنلردن بیرار کیشی هنوز قَیتگنی یۆق. حصارده‌گی سلطانلر حصارنی تشلب کېتدیلر. ابراهیم جانی‌نینگ اۆغلی چَلمه، اصلی اسمی-اسماعیل، حصار قۆرغانیده اېکن. همایون‌گه، کامران‌گه خطلر بیتیب، اۆشه بیان‌شیخ‌نینگ اۆزیگه بېریب، اونی زودلیک بیلن ینه آرتیگه جۆنتدیک.

آی‌نینگ اۆن تۆرتینچیسیده، جمعه کونی خطلر تیار بۆلدی. اولرنی بیان‌شیخ‌گه تاپشیریب، اونگه رخصت بېردیک. آی‌نینگ اۆن بېشینچیسیده، شنبه کونی او آگره‌دن جۆنب کېتدی.

همایون‌گه بیتیلگن مکتوب‌نینگ قاره‌له‌مه‌سی قوییده‌گیچه:

«همایون‌گه مشتاقلیکلر بیلن ساغینیب سلام دېگچ، سۆزیم اوشبوکه، ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ اۆنینچیسیده، دوشنبه کونی بېککینه بیلن بیان‌شیخ کېلدیلر. اولرنینگ خط و عرضلریدن سۆنگ تاغ‌نینگ او و بو طرفیده‌گی احوال انیق معلوم بۆلدی.

شکر، بېرمیش سنگه حق فرزندی،

سنگه فرزند و منگه دلبندی.

تنگری تعالی بونده‌ی سېوینچلرنی مېنگه و سېنگه همیشه نصیب اېتسین، آمین یارب‌العالمین. اسمینی الامان قۆییبسن. تنگری مبارک قیلسین. اما شونده‌ی بۆلسه‌ده،

۲- یده‌چی ــ دعایۆلی بیلن یامغیر چَقیرووچیلر.

اؤزینگ یازگنینگدېک، غافللیک قیلیبسن‌که، بو اسمنی کؤپ قؤل‌له‌گنده، عوام الهمان یاکه اېل‌امان دېیدیلر، "الف" و "لام" نینگ بونده‌ی قؤشیلیب کېلیشی اسمده کم اوچره‌یدی. تنگری آتی و ذاتینی قوتلوغ و مبارک قیلسین، مېنگه و سېنگه اوزاق عمر بېرسین، الامان کؤپ عصرلر دولت و سعادتلی بؤلسین.

تنگری تعالی اؤز فضل و کرَمی بیلن بیزنینگ ایشلریمیزنی اؤنگله‌دی. بونده‌ی آمد و ظفر یوز ییللرده هم تاپیلمس. ینه آی‌نینگ اؤن بیرینچیسیده، سه‌شنبه کونی بلخ خلقی قربانننی چقیریب، اونی بلخ‌گه کیریتگنمیش، دېگن میش-میشلر هم یېتیب کېلدی.

ینه کامران‌گه و کابل‌ده‌گی بېکلرگه باریب سېنگه قؤشیلیشگه و اوندن حصارگه یا که سمرقند گه، عموماً، دولت آسایشته‌لیگی قه‌یېرنی تیله‌سه، اؤشه یېرگه جؤنه‌یسیزلر، دېگن فرمان بؤلدی. تنگری‌نینگ عنایتی بیلن دشمننی یېنگیب، خدا خواهله‌سه، ولایتلرنی قؤلگه آلیب، دوستلرنی شاد و دشمنلرنی آستین-اوستین (خوار) قیلگه‌یسیزلر. سیزلرنینگ جاننی تیکیب، قیلیچ ساله‌دیگن پیتینگیز کېلدی. آمدینگیز کېلگنیده، اونی بای بېریب قؤیمنگ. بې‌پروالیک وسستلیک بیلن پادشاه‌لیک موافق کېلمه‌یدی.

جهانگیری توقف بر نَیابد،
جهان آن را بود کو بِه شتابد،
همه چیزی ز روی کدخدایی —
سکون می‌یابد الا پادشاهی.

(مضمونی:جهانگیرلیک تؤختب تورمه‌یدی، کیم یخشی تیریشسه، جهان اؤشه‌نیکی بؤله‌دی،

حیاتده هر بیر نرسه(نینگ) تؤختشی ممکن، اما پادشاه‌لیک تؤختمه‌یدی.)

اگر تنگری‌نینگ مرحمتی بیلن بلخ و حصار ولایتلرینی قؤلگه کیریتیش نصیب اېتسه، حصارگه سېن اؤز آدمینگنی قوی، بلخ‌ده کامران‌نینگ آدمی تورسین. اگر تنگری‌نینگ عنایتی بیلن سمرقند هم فتح اېتیلسه، سمرقندده اؤزینگ اؤتیر. حصار ولایتینی، خدا خواهله‌سه، اؤز

اختیاریمده قالدیره‌من. اگر کامران بلخ‌نی آز دېب بیلسه، خبر بېرینگ، بو کمچیلیکنی، خدا خواهلسه، اۏشه بېرده‌گی قۏشنی ولایتلر بیلن تۏلدیره‌میز. سېنگه معلوم که، هر دایم بیر قاعده‌گه عمل قیلینردی: آلتی حصه سېنگه بۏلسه، بېش حصه کامران‌گه تېگردی. همیشه اوشبو قاعده‌گه عمل قیلگین، اوندن چېتگه چیقمنگلر. اوکه‌نگ بیلن یخشی یشه‌گین. کتّه‌لر کۏتریملی بۏلیشلری کېره‌ک، سېنینگ هم او بیلن یخشی معامله‌ده بۏلیشینگگه امید قیله‌من. او هم ایمانلی و یخشی ییگیت، خدمت و همجهتلیکده اونینگ هم کم‌چیلیگی یۏق.

سېندن بیر آز کینه‌م هم بار. ایکّی-اوچ ییلدن بېری بیرارته آدمینگ کېلمه‌دی. مېن یوبارگن آدم هم راپّه-راسه بیر ییلدن کېین قَیتدی. شونده‌ی هم بۏله‌دیمی؟ بونینگ اوستیگه خطلرینگده یالغیزلیک، یالغیزلیک دېب یازیبسن. پادشاه‌لیکده بونده‌ی دېییش عیب دیر. اخیر، ایته‌دیلر-کو:

اگر پای بندی رضا پېش گیر،

و گر یکسواری سرخویش گیر.

(یعنی: جنگگه باغلنگن بۏلسنگ، باشینگگه کېلگن هر نرسه‌گه راضی بۏل، اگر هېچ نرسه‌گه باغلنمه‌گن بۏلسنگ، یۏلینگدن قالمه، کېته‌وېر.)

هېچ بیر بند پادشاه‌لیک بندیچه بۏلمس. پادشاه‌لیک بیلن یالغیزلیک موافق کېلمس. ینه مېن ایتگندېک، خطلرینگنی یازیب بۏلگچ، اولرنی قَیته اوقیمه‌یسن، چونکه اوقیشگه نیت قیلگنینگده هم اۏقیی‌آلمسدینگ. اۏقیی‌آلمه‌گنینگدن سۏنگ البته اۏزگرتیرگن بۏلردینگ. خطینگنی قیینه‌لیب اۏقیسه بۏله‌دی، لېکن او جوده چلکش. نثرده هلی هیچ کیم معما کۏرگن اېمس. گرچه اونچه تۏغری بۏلمسه هم، املانگ یامانمس. "التفات"نی"ط" بیلن، "قولونج"نی "یا" بیلن بیتیبسن. خطینگنی بیر عمللب اۏقیسه بۏله‌دی، لېکن توشونرسیز سۏزلرنی قۏل‌له‌گنینگدن مقصدینگنی تۏله توشونیب بۏلمه‌یدی. احتمال، خط یازیشگه سستلیگینگ شوندن دیر. جمجمه‌دار سۏزلرنی بیتماقچی بۏله‌سن، شو باعث توشونرسیز چیقه‌دی. بوندن کېین تکلف قیلمه، روشن و انیق سۏزلر بیلن یاز. سېنگه هم، اۏقووچیگه هم تشویش کمراق بۏله‌دی.

اپندی سپن کتّه ایشلر آلدیده توریبسن. اؤی-فکرلـی و تـدبیرلی بپکلـر بـیلن کپنگشـیب، اولرنینگ سؤزلریگه عمل قیل.

اگر مپنینگ راضیلیگیمنی ایسته‌سنگ، خلوتده اؤتیریشنی بس قیل، آدملردن اوزاقلشیشنی اونوت. بیر کونده ایکّی باره اوکه‌نگ و بپکلرنی اختیارلریگه قؤیمه‌ی، قاشینگگه چارلـب، هـر قنده‌ی مصلحت بؤلسه کپنگشیب، هر بیر ایشینگنی بـو خیرخـواه کیشـیلر بـیلن اتفاقلیکـده عملگه آشیرگین.

خواجه کلان مپن بیلن تارتینمه‌ی معامله قیلیشگه اؤرگنگن اپدی. مپن خواجـه کـلان‌گـه قنده‌ی مناسبتده بؤلگن بؤلسم، سپن هم اؤشنده‌ی معامله قیلگین. اگر تنگری‌نینگ مرحمتـی بیلن او طرفلرده ایشلر بیر آز کمه‌یسـه و کامران‌گـه احتیـاج بؤلمـه‌ی قالسـه، کـامران بلخ‌گـه ایشانچلی کیشیلرینی قؤییب، اؤزی مپنینگ قاشیمگه کپلسین.

جوده کـؤپ فـتح و ظفرلرنـی کابـل‌ده اپکنیمـده کـؤردیم. شـو باعـث کابـل‌نی یخشـی نیتلریمگه اپریشگن جای دپب بیلدیم و اونی اؤز اختیاریمده قالدیردیم. هپچ بیرینگیز اونگـه طمع قیلمه‌گه‌یسیز.

سپن اؤزینگنی یخشی توتیب، سلطان ویس‌نینـگ کـؤنگلینی آلیبسـن. اونـی قاشـینگگه چارلب، اونینگ رأیی بیلن ایش قیلگین، چونکه او ایش بیله‌دیگن آدم. لشکرینگنی هـر دایـم ییغیق و یخشی ترتیبده سقله. آغزه‌کی ایتگن کؤپ سؤزلریمدن بیان‌شیخ واقف دیـر و اولـردن سپنی خبـردار قیلـه‌دی، دپـب، سـپنگه مشـتاقلیکلر بـیلن سـلام. ربیـع الاوّل آیی‌نینـگ اؤن اوچینچیسیده، پنجشنبه کونی بیتیلدی.»

کامران‌گه و خواجه کلان‌گه هم اؤز قؤلیم بیلن اوشبو مضمونده خطلر بیتیب یوباردیم.

آی‌نینگ اؤن تؤقّیزینچیسیده، چارشنبه کونی میرزالر، سـلطانلر، تـورک و هنـد امیرلرینـی چارلب، کپنگش قیلیب، بو ییل لشـکر البتـه بیـرار طرفگـه یوریشـی کپـره‌ک، دپگـن فکرگـه کپلدیک. بیزدن بورونراق عسکری پوراب‌گه جؤنه‌یـدی. گَنـگ دریاسـی‌نینگ او طرفیـده‌گی سلطان و امیرلر اؤز لشکرلری بیلن عسکریگه کپلیب قؤشیله‌دیلر و دولتیمیز اوچون فایده‌سی

بار تامانگه آتلنه‌دیلر.

اوشبو کیفیتیمیزنی بیتیب، آی‌نینگ ییگیرمه ایکّینچیسیده، شنبه کونی غیاث‌الدین قۏرچینی اۏن آلتی کوندن کېین اوچره‌شیش وعده‌سی بیلن سلطان جنید برلاس باشچیلیگیده‌گی پوراب امیرلری تامانگه چاپتیردیک. ضربزن، ارابه، مِیلتیق و شو کبی باشقه قورال-اسلحه‌لر تیار بۏلگونیچه، اۏزیمیزدن ایلگریراق عسکری جۏنه‌تیلدی، دېب آغزه‌کی ایتیب یوباردیک. گَنگ‌نینگ نَریگی یوزیده‌گی برچه سلطان و امیرلرگه عسکری قاشیگه ییغیلیب و دولتیمیز اوچون فایده‌سی بار تامانگه تنگری عنایتی بیلن آتلنسینلر، دېگن فرمان بۏلدی. او یېرده‌گی خیرخواه کیشیلر بیلن کېنگش قیلینگ. اگر او یېرده‌گی ایشلرده مېنگه احتیاج بۏلسه، اوشبو وعده بیلن بارگن کیشیدن ایتیب یۏبارینگ. او کېلیشی بیلن، خدا خواهله‌سه، جۏنَیمن. اگر بنگالي بیز بیلن هم‌جهتلیک و اخلاص مقامیده بۏلسه و او یېرده مېنینگ باریشیمگه احتیاج بۏلمسه، اونینگ هم شرحینی بیتیب، معلوم قیلینگ. جیم قره‌ب توریب بۏلمه‌یدی، مېن باشقه تامانگه آتلنه‌من. سیزلر خیرخواه کیشیلر بیلن کېنگَشیب، عسکرینی یخشی قبول قیلیب آلینگ. تنگری تعالی کۏمگی بیلن او یېرده‌گی ایشلرنی حل قیلسنگیز.

ربیع الاوّل آیی‌نینگ ییگیرمه تۏقّیزینچیسیده، شنبه کونی عسکریگه قیمت‌بها تاشلر قده‌لگن کمر خنجر بیلن شاهانه سروپا کییدیریب، بیراق، ناغاره، بیر آتخانه آت، اونته فیل، بیر کاروان تویه، بیر کاروان خچیر و پادشاهانه اسباب-انجاملر انعام قیلدیک. اونگه دېوانده باش اۏرینگه اۏتیریش حکم بۏلدی. ملاسیگه و ایکّی تربیه‌چیسیگه توگمه‌لیک چکمانلر، ینه باشقه نوکرلریگه تۏقّیزته‌دن اوچ مرته تۏن انعام بۏلدی.

آی‌نینگ آخریده، یکشنبه کونی سلطان محمد بخشی‌نینگ اوییگه باردیم. پای‌انداز سالیب، ساوغه‌لر ساچقی قیلدی. پول و بویوملردن ایکّی لکدن کۏپراق نرسه تارتیق قیلدی. آش تارتیلیب، ساوغه‌لر تقدیم اېتیلگچ، ینه بیر اویگه باریب، معجون یېدیک. اوچینچی پهرده او یېردن چیقیب، سوودن اۏتدیک و "خلوتخانه" گه کېلدیک.

ربیع الآخر آی‌نینگ تؤرتینچیسیده، پنجشنبه کونی چقماقبپک‌نینگ شاهی تمغه‌چی کاتبلیگیده آگره‌دن کابل‌گچه بؤلگن مسافه‌نی اؤلچب چیقیشیگه قرار قیلدیک. هر تؤقّیز کوروه مسافه یپرده بلندلیگی اؤن ایکّی قری کپله‌دیگن مناره قوریب، مناره اوستیگه چاردره[۳] اؤرنه‌تسینلر. هر اؤن سکّیز کوروهده آلتیته یام آتینی[٤] باغلب قؤیسینلر. یامچی (اپلچی، چاپر) و سه‌ییسگه علوفه، آتلرگه یپم-خاشاک تعیینلنسین. اگر بو یام آتلری باغلنه‌دیگن یپر بیرار خالصه‌گه (دولت پپرلریگه) یقین جایده بؤلسه، اونینگ خرجتلری انه شو یپردن اؤندیریلسین، اگر اونده‌ی بؤلمه‌ی، بیرار بپک‌نینگ ولایتیده جایلشگن بؤلسه، اونینگ تأمیناتی اؤشه بپک‌نینگ ذمّه‌سیگه یوکله‌تیلسین. اؤشه کونی چقماق بیلن شاهی آگره‌دن چیقیب جؤنب کپتدیلر. "مبین"ده ذکر اپتیلگنیدپک، بو کوروهلر بیر مِیل‌گه موافق قیلیب بپلگیلندی:

تؤرت مینگدور قدم بیله بیر مِیل،
بیر کوروه آنی هند اپلی دپر بیل.
دپدیلر بیر یریم قری بیر قدم،
هر قری بیل که، باردور آلتی توتم.
هر توتم تؤرت اپلیک، ینه هر اپلیک
آلتی جو عرضی بؤلدی، بیل، بو بیلیک.

اؤلچاو طنابینی ذکر اپتیلگن بیر یریم قری بیلن تؤقّیز قولاچ چیقه‌دیگن قیرق قری دپب بپلگیله‌دیک که، اونینگ یوز طنابی بیر کوروه بؤله‌دی.

آی‌نینگ آلتینچیسیده، شنبه کونی تؤی بؤلدی. قیزیل‌باش، اؤزبک و هندولرنینگ اپلچیلری بو تؤیده قتنه‌شدیلر. قیزیل‌باش اپلچیلرنی اؤنگ قؤلگه-اؤزیمیزدن یپتمیش-سکسان

۳- چاردره ــ باغ اؤرته‌سیده ایکّی تامانیدن درچه‌لر آچیب قؤییب سالینگن بنا.
٤- یام آتی ــ او شهردن بو شهرگه خط، خبر یپتکزووچی‌نینگ هر بپکتده المشتیریب مینه‌دیگن آتی.

قری اوزاقراققه شامیانه[۵]اۆرنه‌تیب، اۆتقزدیک. بېکلردن یونس علی‌گه قیزیل‌باشلر بیلن بیرگه اۆتیریش حقیده فرمان بۆلدی. چپ قۆلده خودّی شو ترتیبده اۆزبک اېلچیلری اۆتقزیلیب، بېکلردن عبدالله‌گه اولر بیلن بیرگه اۆتیریش اوچون فرمان بېریلدی. مېن ینگی سالینگن سکّیز قیرّه‌لی، اوستی خس بیلن یاپیلگن تالارنینگ شِمال طرفیده اۆتیردیم. اۆنگ قۆلیمده- مېندن بېش-آلتی قری نریده- تۆخته بۆغه سلطان، عسکری، حضرت خواجه‌نینگ فرزندلری خواجه عبدالشهید، خواجه کلان، خواجه حسینی، خلیفه و ینه سمرقنددن کېلگن خواجه‌گه قره‌شلی حافظ (قاری) و ملالر اۆتیریشدی. چپ یانیمده بېش-آلتی قری نَریده- محمد زمان میرزا، تانغاتمیش سلطان، سید رفیع، سید رومي، شیخ عبدالفتاح، شیخ جمالي، شیخ شهاب‌الدین عرب و سید دکني اۆتیردیلر. برچه سلطانلر، خانلر، اولوغلر و امیرلر آشدن بورون آلتین، کوموش، مس پوللر و کییملیک متاعلر تارتیق قیلدیلر. آلدیمگه بیر قالینچه سالیشلرینی بویوردیم. آلتین و کوموشنی شو قالینچه اوستیگه تۆکتیلر. متاعلر، کییملیکلر و بدره‌لرنی (آلتین، کوموش اقچه سالینگن خلته‌چه) اونینگ یانیگه تۆده‌لب قۆیدیلر.

آشدن بورونراق ساوغه تقدیم اېتیش چاغیده مست تویه‌لرنی و فیللرنی قرشیمیزده‌گی آرالده اوروشگه سالدیلر. بیر نېچته قۆچقارنی هم اوریشتیریشدی. اولردن کېین کوره‌شچی پالوانلر کوره‌ش توشدیلر.

کتّه آش تارتیلگنیدن کېین خواجه عبدالشهید بیلن خواجه کلان‌گه اَبره‌سی تویه جونیدن تۆقیلگن متاعدن بۆلگن قوندوز تۆنلر مناسب سروپالر بیلن کییدیریلدی. ملا فرخ همده حافظ باشچیلیگیده کېلگنلرگه چکمانلر کییدیریلدی. کۆچومخان‌نینگ اېلچیسیگه وحسن چلبي‌نینگ اوکه‌سیگه هم اېپک، باش کییم (باشلیک)، توگمه‌لیک قوندوز تۆنلر و شونگه یره‌شه سروپالر انعام بۆلدی. ابوسعید سلطان، مهربان خانم و اونینگ اۆغلی پۆلاد سلطان‌نینگ اېلچیلریگه و شاه حسن‌نینگ اېلچیسیگه توگمه‌لیک چکمانلر، اېپک تۆنلر انعام

۵ - شامیانه ــ کېچه‌لری دَم آلیش اوچون یَسه‌لگن مخصوص نازک چادر؛ دېوارلری یوپقه یازلیک بنا.

بۆلـدی. ایکّـی خواجه‌گـه همـده و ایکّـی کَتّـه ایلچـی-کۆچومخان‌نینـگ نـوکری و حسـن چلبي‌نینگ اوکه‌سیگه کوموش تاشی بیلن آلتین و آلتین تاشی بیلن کومـوش تارتیلیـب، انعـام قیلیندی. آلتین تاشی بېش یوز مثقالگه تېنگ بۆلیـب، کابـل تاشـی بـیلن بیـر سـېر کېلـه‌دی، کوموش تاشی ایسه ایکّی یوز ایلّیک مثقالگه تېنگ کېلیب، کابل‌نینگ یـریم سـېریگه تـۆغری کېلـه‌دی. خواجـه میرسـلطان‌گه و اونینـگ اۆغیللریگـه، حـافظ تاشـکندي و مـلا فـرخ باشچیلیگیده‌گی خواجه‌نینگ خدمتیده‌گی کیشـیلرگه همـده باشـقه ایلچیلرگـه هـم آلتـین و کوموش یایلر تحفه ایتیلدی. یادگار ناصرگه کمر خنجر ساوغه بۆلـدی. میرمحمـدجالبان‌گـه هم گنگ دریاسی اوستیگه یخشی کۆپریک سالگنی اوچـون منـه شـونده‌ی مناسـب سـاوغه انعام بۆلدی. میر محمدگه، میلتیقلیلردن پهلوان حاجی محمد، پهلوان بهلول و ولی پارسیگه یکّه خنجر انعام بۆلدی. استاد علیقولی‌نینگ ایکّی اۆغلیگه خنجر انعام بۆلدی. ینه سـیدداود گرمسـېري‌گه آلتـین-کومـوش پـوللر تـارتیق قیلینـدی. ینـه قیـزیم معصـومه‌نینگ و اۆغلـیم هندال‌نینگ نوکرلریگه توگمه‌لیک چکمانلر همده شایی سروپالر انعـام قیلینـدی. مـېن بـیلن اندیجان‌دن کېلیب، جایسیز، وطنسیز یورگنلرگه، سۆخ و هوشیاردن کېلگنلرگه هـم چکمـانلر همده ایپک سروپالر، آلتین، کوموش، کییملیک و باشـقه نرسـه‌لردن انعـاملر بۆلـدی. قربـان بیلن شیخ‌نینگ نوکرلریگه، کاهمرد اهالیسیگه هم شو اصولده عنایتلر قیلدیک.

آش تارتیلگنیدن کېین هندوستان بازیگرلری (اۆیینچی، مسـخره‌باز) کېلیـب اۆیینلرینـی کۆرسه‌تسینلر، دېگن فرمان بۆلدی. لۆلیلر کېلیـب تماشـا کۆرسـتدیلر. هندوسـتان لـۆلیلری شونده‌ی تماشا کۆرسـتدی کـه، بیزنینـگ ولایتلرده‌گـی لـۆلیلردن بونـده‌ی ایشـلرنی کـۆرگن ایمسدیک. مثلاً، بیری شونده‌ی کـه، اولـر یېتّـی حلقـه‌نی آلیـب، بیرته‌سـینی پېشانه‌سـیگه و ایکّیته‌سینی تیزّه‌سیگه جایلشتیردی. قالگن تۆرتته حلقه‌دن ایکّیته‌سینی قۆلی‌نینگ برماقلریگه، ایکّیته‌سینی آیاغی برماقلریگه کیدیریب تېز و تۆختاوسیز ایلنتیره‌دی. ینه بیری-طاووس‌یوریش اصولی بۆلیب، اونده لۆلی بیر قۆلی بیلن بېرگه تیه‌نیب، باشقه قۆلی و ایکّی آیاغینی یوقاریگـه کۆتره‌دی و اولرنینگ هر بیریگه حلقه کییدیریب، بو اوچ حلقه‌نی تېز و تۆختاوسیز ایلنتیره‌دی.

ینه بیر تماشاسی شونده‌ی کـه، بیزنینـگ اؤلکـه‌لرده‌گی لـؤلیلر ایکّـی یاغـاچنی آیاقلریگـه باغلب، "پای چؤبین"-"یاغاچ‌آیاق" قیلیب یوره‌دیلر. هندوستانلیک لـؤلیلر ایسـه بیـر آیـاغی بیلن "یاغاچ آیاق" قیلیب، اونی حتا آیاقلریگه باغله‌مسدن هم یوره آله‌دیلر. ینه بیری بو کـه، ایکّی لؤلی بیر-بیرینی اوشلب، بیزنینگ اؤلکـه‌لرده ایکّـی خیـل چه‌یقه‌لـه‌دی، هندوسـتان لؤلیلری بیر-بیریگه آسیلیب، اوچ-تؤرت خیل کؤرینیشده چه‌یقه‌له‌دیلر. ینه بیری بوکـه، بیـر لؤلی آلتی-یېتّی قری کېله‌دیگن یاغاچ‌نینگ بیر اوچینی بېلیگه تیک توتیب تـوره‌دی، باشـقه بیر لؤلی شو یاغاچگه چیقیب، یاغاچ اوستیده اؤیینلر کؤرسته‌دی. ینه بیری بوکه، کیچکینـه لؤلی کتّه لؤلی‌نینگ باشیگه چیقیب تیک توره‌دی، پسته‌گی لؤلی او یاق-بو یاققـه تېـز-تېـز باریب کېلیب تماشا کورسته‌یاتگن چاغده بو کیچکینه لؤلی هم اونینگ باشیده تېبره‌نمـه‌ی توریب، تماشالر کؤرسته‌دی. لؤلیلردن کېین کؤپ رقاصه‌لر کېلیب، رقص توشدیلر.

شام نمازیگه یقین انچه‌گینه آلتین، کوموش و مس ساچیلدی. عجایب غوغا کؤتریلدی و اور-ییقیت بؤلدی. شام و خفتن نمازلری آره‌لیغیده بېش-آلتیته اؤزیمگـه یقـین کیشـیلرنی قاشیمگه اؤتیرغیزدیم. بیر پهردن کؤپراق وقت اؤتیردیک. اېرته‌سی تانگده-ایکّینچـی پهـرده کېمه‌گه اؤتیریب "هشت بهشت" گه کېلدیک.

دوشنبه کونی سفرگه آتلنگن عسکري کېلیب، حمّامده رخصـت آلیـب، شـرققه قـره‌ب جؤنه‌دی. سه‌شـنبه کـونی قوریلیشـی بویـوریلگن حـوض و قـودوقلرنی کـؤریش اوچـون دؤلپورگه باردیم. بیرینچی پهردن بیـر گـری اؤتگنـده باغـدن جؤنـب کېتـدیم. کېچـه‌نینگ بیرینچی پاسی‌دن بېش گري اؤتگنیده دؤلپور باغیگه یېتیب کېلدیک.

آی‌نینگ اؤن بیرینچیسیده، پنجشـنبه کـونی تاشـقودوق، ییگیرمـه آلتیتـه تـاش ترنـاو و تاش‌اوستون و یکپاره قیزیل قایه‌دن قَزیلگن اریقلر تیار بؤلگنـدی. اؤشـه کـونی اوچینچـی پهردن کېین قودوقدن سوو تارته باشله‌دیک. دؤلپورده ایشله‌یدیگن سنگتراش، نجّار و برچه مردِکارلرگه آگره‌ده‌گی اوستالر و ایشچیلر عادتیگه کؤره، انعاملر بؤلـدی. قـودوق سـوویده هید بارلیگی باعث احتیاطکارلیـک قیلیـب، اؤن بـېش کېچـه-کونـدوز اونینـگ چرخینـی

تینمه‌ی ایلنتیریب، سووینی چیقریب تشلش تعیینلندی.

جمعه کونی بیرینچی پهرگه بیر گری قالگنیده دؤلپوردن جؤنه‌دیک. کون باتمسیدن دریادن کېچیب اؤتدیک.

آی‌نینگ اؤن آلتینچیسیده، سه‌شنبه کونی قیزیل‌باش بیلن اؤزبک‌نینگ اوروشیده قتنه‌شگن کیشی -دېو سلطان‌نینگ نوکری کېلدی. اونینگ ایتیشیچه، عاشور کونی جام و خرگرد اطرافیده تورکمنلر بیلن اؤزبکلر جنگ قیلیبدیلر. بامداد نمازی پیتیدن تا پیشین نمازیگچه اوروشیبدیلر. اؤزبکلر اوچ یوز مینگته چیقردی، دېدی او. تورکمنلر ایسه قیرق-اېلّیک مینگ کیشی اېکن. اما کؤز بیلن چمه‌له‌گنده، اولرنی یوز مینگ کیشی دېییش ممکن. لېکن اؤزبک اؤز آدملری سانینی بیر یوز بېش مینگ کیشی دېر اېکن. قیزیل‌باشلر روم اصولیده-ارابه، ضربزن، میلتیقلیلرنی بیر صف قیلیب، اؤزینی اولر آرتیگه بېکیتیب اوروش باشله‌یدیلر. ایکّی مینگ ارابه، آلتی مینگته میلتیقلیسی بار اېکن. شهزاده و جؤحه (خواجه) سلطان ییگیرمه مینگ سره ییگیتی بیلن ارابه‌لر آره‌سیده تورر، باشقه بېکلرنی ارابه‌لرنینگ اؤنگ و چپ قناتلریگه صف تارتتیرگن اېدی. اؤزبکلر یېتیب باریب، چېتده‌گی کیشیلرنی باسیب، آتدن توشیریب آلدیگه سالیب جؤنه‌یدیلر. قیزیل‌باشلرنینگ آرقه طرفیدن ایلنیب اؤتیب، تویه و پَرتالنی (سفر انجاملرینی) اؤلجه قیلیب آله‌دیلر. شو پیت ارابه‌لر آره‌سیده تورگن جنگچیلر زنجیرلرنی یېچیب، آلدینگه چیقه‌دیلر. بو یېرده هم جوده شدّتلی جنگ بؤله‌دی. اؤزبک اوچ باره قرشیلیککه اوچره‌یدی. تنگری تعالی کؤمگی بیلن اؤزبکنی یېنگه‌دیلر. کؤچومخان، عبیدخان، ابوسعید سلطان باشچیلیگیده‌گی تؤقّیز سلطان اسیر آلینه‌دی. بیر ابوسعید سلطان‌گینه تیریک اېمیش، قالگن سکّیز سلطان قتل اېتتیریله‌دی. عبیدخان‌نینگ باشی تاپیلمبدی، بیراق تنه‌سینی تاپیبدیلر، اؤزبکلردن اېلّیک مینگ کیشی و تورکمنلردن ییگیرمه مینگ کیشی اؤلیمگه باردیلر.

خوددی اؤشه کونی غیاث‌الدین قؤرچی، اؤن آلتی کونده قَیتیب کېلیش وعده‌سینی آلیب جانپورگه جؤنتگن اېدیک، کېلدی. او جؤنه‌گن پیتده سلطان جنید لشکری بیلن خریدگه

کېتگنلیگی باعث غیاث‌الدین قۆرچی اۆز وقتیده یېتیب کېلالمه‌دی. سلطان جنید آغزه‌کی طرزده: «شکر-شکر. تنگری‌نینگ مرحمتی بیلن بو طرفلرده پادشاه‌نینگ کېلیشینی طلب اېته‌دیگن ایشلر کۆرینمه‌یدی. میرزا عسکری کېلگنلریده، بو ولایته‌گی سلطانلر، خانلر و امیرلرگه میرزا بیلن بیرلشیشگه فرمان بۆلسه، همه ایشلرنینگ آسانلیک بیلن یۆلگه توشیشیگه امید بار»، دېب ایتیب یوباریبدی.

گرچه سلطان جنیددن شونده‌ی جواب کېلگن بۆلسه-ده، سینگهه کافرگه قرشی غزاتدن کېین بنگاله‌گه اېلچی قیلیب یوبارگن کیشیمیز-بوگون کېلیشی لازم بۆلگن ملامحمد مُذّهب کېلتیره‌دیگن خبرنی هم کوتدیک.

آی‌نینگ اۆن تۆقّیزینچیسیده، جمعه کونی معجون یېب، بیر نېچه یقین آدملریم بیلن "خلوت‌خانه" ده اۆتیرگن اېدیم، ملا محمد مذهب کېچقورون، یعنی شنبه کېچه‌سی کېلیب ملازمت قیلدی. او طرفلرده‌گی احوالنی سۆره‌ب بیلدیک. بنگالي اطاعت و همجهتلیک مقامیده اېکن.

یکشنبه کونی تورک و هند امیرلرینی "خلوتخانه"گه چارلب، کېنگشدیک. بنگالي اېلچی یوباریب، اطاعتده وهم‌جهتلیک یۆلینی توتگنلیگی حقیده سۆز باردی و بنگاله‌گه باریش‌نینگ اۆزی اۆرینسیز، دېگن فکرگه کېلدیک. اگر بنگاله‌گه بارمه‌سک، بو ییرلرده لشکرنی تأمینلش اوچون یېترلی خزینه‌گه اېگه بۆلگن بیرار ییر یۆق. غرب طرفده بونده‌ی جایلر بار: هم یقین، هم خزینه‌سی بار.

مالی وافر، اېلی کافر، یۆل یاووق،

شرق ساری گر ییراقتور، اول یاووق.

آخری غرب تامانگه یۆلیمیز یقین بۆلگنلیگی باعث، بیر نېچه کون تۆختب، شرق طرفدن کۆنگیلنی خاطرجمع قیلیب غربگه قره‌ب بارسک هم بۆله‌دی، دېگن قرارگه کېلدیک. پوراب امیرلریگه فرمانلر بیتیب، ینه غیاث‌الدین قۆرچینی، ییگیرمه کونده باریب کېلیش وعده‌سینی آلیب، چاپر قیلیب جۆنتدیک. فرمانده گَنگ دریاسی‌نینگ نَریگی یاغیده‌گی برچه سلطانلر،

خانلر، امیرلـر عسـکری‌نینگ قاشـیده ییغیلیـب، بـو دشـمن‌نینگ اوسـتیگه یورسـین، دېـب یازگندیک. بو فرمانلرنی پېتکزگچ، او پېرده‌گی بار واقعه‌لر خبرینی آلیـب، بېلگیلـنگن مدتـده پېتیب کېلیشی لازم اېدی.

اۏشه کونلری محمدي کۏکلداش‌دن بلوچ ینه کېلیب، بعضی پېرلرنی ویران قیلدی، دېگن خبر کېلدی.

شو باعث چین تېمـور سـلطان‌گـه بویوریلدی‌کـه، سـهریند و سَـمَنه‌دن نَریـده‌گی عـادل سلطان، سلطان محمد دۏلدای، خسرو کۏکلـداش، محمـدعلی جنـگ-جنـگ، عبـدالعزیز میرآخۏر، سـید علـی، ولـی قیزیـل، قراچـه، حلاحـل، عاشـق بکـاوول، شـیخ علـی، کتّـه، گوجورخان، حسن علی سوادي سینگری بېکلـر باشـچیلیگیده‌گی کیشـیلر سـلطان قاشـیگه ییغیلیب، آلتی آیلیک قورال-یراغ بیلن بلوچ اوستیگه یورسین. سلطان‌نینگ اعلان و قرارلریگـه تیار توریب، اونینگ قانون-قاعده‌لریدن چیقمه‌سینلر، دېب بویوردیک. بو فرمـاننی پېتکـزیش اوچون عبدالغفار تواچی تعیینلندی. اوشبو فرمانلر اوّل چین تېمـور سـلطان‌گه پېتکزیلسـین، دېـب تعیینلنـدی. او پېـردن اۏتیـب، نـاملری ذکـر اېتـیلگن بېکلرگـه فرمـاننی کۏرسـه‌تیش، قه‌پېرده‌که، چین تېمور سلطان قۏشین قِسملری اوچـون جـای بېلگیلـه‌گن بۏلسـه، برچه‌سـی قۏشینی بیلن اۏشه پېرده حاضر بۏلیشی تعیینلندی. عبدالغفارنینگ اۏزیگه هـم شـو لشـکرده بۏلیش، کیم‌که سستلیک و اعتبارسیزلیک قیلسـه، مېنگـه خبـر قیلیشـی تعیینلنـدی. بونـده‌ی کمچیلیککـه یـۏل قـۏیگن کیشـینی منصـبی و دوره‌سـیدن چېتلـه‌تیب، پېـر-جایلریـدن اوزاقلشـتیرگه‌یمیز. بـو فرمـانلرنی تاپشـیریب، ینـه بیـر نېچـه سـۏزلرنی آغزه‌کـی تعیینلـب، عبدالغفارگه رخصت بېردیک.

آی‌نینـگ ییگیرمـه سکّیزینچیسـیده، یکشـنبه کېچه‌سـی، اوچینچـی پهـردن آلتـی گـری اۏتگنیده جوون‌دن اۏتیب دۏلپورده‌گی نیلوفر باغیگه یـۏل آلـدیک. یکشـنبه کـونی اوچینچـی پهرگه یقینلشگنده باقله کېلدیک. باغ‌نینگ اطرافیده‌گی جایلرگه بېکلر و خاص عملدارلریمگه اۏزلری اوچون عمارتلر، باغلر سالسین دېب، پېر و جایلر تعیینلندی.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ اوچینچیسیده، پنجشنبه کونی باغ‌نینگ شرقی-جَنوبی طرفیده حمّام اوچون جای بېلگیله‌دیم و اونینگ یېرینی تېکیسله‌دیلر. اوشبو تېکیسلنگن یېرده حمّام‌نینگ پای‌دېوارینی قوییش و قوریلیش رېجه‌سینی توزیشنی بویوردیم. بو حمّام‌نینگ بیر خانه‌سیده اۇنگه-اۇن قری حجمیده حوض بویوردیم.

اۇشه کونی خلیفه آگره‌دن یوبارگن قاضی جِیه بیلن بیرسنگ‌دېونینگ خبرلری کېلدی. بِهارنی سکندرنینگ اۇغلی محمود اېگللەگنمیش، دېب خبر بېریلگندی. بو خبرنی اېشیتیشیم بیلن لشکرنی آلیب یۇلگه چیقیشگه جزم قیلدیم. اېرته‌سی، جمعه کونی آلتینچی گریده نیلوفر باغیدن جۇنب، نماز شامده آگره‌گه کېلدیک. محمد زمان دۇلپورگه کېته‌یاتگن اېکن، یۇلده اوچره‌دی. چین تېمور سلطان هم شو کونی آگره‌گه کېلگن اېکن.

اېرته‌سی، شنبه کونی کېنگش بېکلرینی چقیریب، آی‌نینگ اۇنینچیسیده، پَنجشنبه کونی پوراب سری جۇنشگه قرار قیلیندی.

اۇشه شنبه کابل‌دن هم خط و خبر کېلدی. همایون نَریگی یوزده‌گی عسکرلرنی ییغیب، سلطان ویس‌نی اۇزیگه قۇشیب آلیب، قیرق-اېلّیک مینگگه یقین کیشی بیلن سمرقند اوستیگه یوریش باشلبدی. سلطان ویس‌نینگ اوکه‌سی شاه‌قولی حصارگه باریب کیریبدی. تورسون محمد سلطان ترمذدن چیقیب، قبادیان‌نی آلیب، یاردم سۇره‌بدی. هُمایون تولک کۇکلداش و میر خوردنی کۇپ کیشیلری، اۇشه یېرده‌گی بار مۇغوللر بیلن تورسون سلطان‌گه کۇمککه یوباریب، اۇزی هم اولرنینگ آرتیدن جۇنبدی.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ اۇنینچیسیده، پنجشنبه کونی اوچینچی گریدن سۇنگ پوراب‌گه باریش نیتیده سفرگه چیقیب، جَلبسر قیشلاغیدن یوقاریراقده کېمه بیلن جوون‌دن کېچیب اۇتیب، "زرافشان" باغیگه کېلدیم. بیراق، ناغاره و آتلیقلرگه همده بوتون لشکر اېلیگه باغ رۇپه‌ره‌سیده-سوونینگ او یوزیگه جایلشسین، دېگن فرمان بېریلدی. مېنی کۇریش‌گه کېله‌دیگنلر سوودن کېمه بیلن اۇتیب کېله‌وېره‌دی.

شنبه کونی بنگاله اېلچیسی اسماعیل میته بنگالي‌نینگ تارتیقلرینی کېلتیریب، هندوستان

عادتی بۆییچه ملازمت قیلدی. بیر اۆق آتیمی مسافه‌سیده‌گی جایگه کېلیب، تعظیم قیلـدی و آرتیگه قَیتدی. کېین اونگه "سېرمۆینه" دېب اتله‌دیگن عادتی سروپا کییدیریب، آلیب کېلدیلر. بیزنینگ عادت بۆییچه او اوچ بار تیز چۆکیب تعظیم قیلدی و آلدیمگه کېلیب نصرتشـاه‌نینگ مکتوبینی بېردی. کېلتیرگن تارتیقلرینی تاپشیریب، آرتیگه قَیتدی.

دوشنبه کونی خواجـه عبـدالحق کېلـدیلر. کېمـه بـیلن سـوودن کېچیـب، خواجـه‌نینگ چادرلریگه باردیم و التفات کۆرستدیم.

سه‌شنبه کونی حسن چلبی کېلیب، ملازمت قیلدی. لشکرنی جنگگه شَیلش اوچون بیـر نېچه کون چارباغده قالدیک.

آی‌نینگ اۆن یېتّینچیسیده، پنجشنبه کونی اوچینچی گریدن کېین او یېردن کۆچدیک. مېن کېمه‌ده کېتدیم. آگره‌دن یېتّی کوروه نَریده جایلشگن اونور قیشلاغیده تۆخته‌دیک.

یکشنبه کونی اۆزبک اېلچیلریگه کېتـیش اوچـون رخصـت بېریلـدی. کۆچومخان‌نینـگ اېلچیسی امین میرزاگه کمر، خنجر و زرباف یَلَـک‌قَـوَت تـۆن و یېتمـیش مینـگ تنگـه انعـام بولـدی. ابوسـعید سـلطان‌نینگ نـوکری مـلا تغـایی‌گـه، مِهرخـانم و اونینـگ اۆغلـی پـولاد سلطان‌نینگ نوکرلریگه توگمه‌لیک چکمانلر، شـایی تـۆنلر کییدیریلـدی. اولرنینـگ هـم هـر بیریگه یره‌شه پول انعاملری بۆلدی.

اېرته‌سی کونی خواجه عبدالحق‌قه آگره‌ده توریشی، اۆزبک خـان و سـلطانلریدن اېلچـی بۆلیب کېلگن خواجه یحیی‌نینگ نبیره‌سی خواجه کلان‌گه سمرقندگه کېتیش اوچون رخصت بېریلدی.

همایون‌نینگ اۆغیللی بـۆلگنی، کامران‌نینـگ اویلَنیشـی مناسـبتی بـیلن قـوتلش اوچـون میرزای تبریزي و میرزابېک تغایی‌نی اۆن مینـگ شـاهرخی سـاچیق بـیلن جۆنتـدیم. اوزیـم کییگن تۆن و باغله‌گن کمر هـر ایکّـی میرزاگـه یوباریلـدی. مـلا بهشـتي آرقـه‌لی هندال‌گـه قیمت‌بها تاشلر قده‌لگن کمر خنجر و ینه شـونده‌ی بېـزه‌کلـی سـیاه‌دان همـده صـدف بـیلن بېزه‌لگن صندل (خوان‌تخته)، کییگن نیمچه‌منی و کمر همده "بابري خـط" نینـگ الفبی‌سـی

یوباریلـدی. ینـه "بـابري خـط" بـیلن بیتـیلگن قطعـه‌لر یوباریلـدی. همایون‌گـه ترجمـه و هندوستان‌گه کېلگنده بیتگن شعرلرنی یوباردیم. هندال و خواجه کلان‌گه هم ترجمه و شعرلر یوباریلدی. میرزابېـک تغـایی‌دن کامران‌گـه هـم ترجمـه و هندگـه کېلگنیمـدن کېـین یـازگن شعرلریم، "بابري خط" بیلن بیتیلگن سرخطلر[۶] یوباریلدی.

سه‌شنبه کونی کابل‌گه کېتـه‌دیگن کیشـیلرگه خطلـر یازیـب بېریـب، رخصـت بېردیـک. ملاقاسم، استاد شاه محمد سنگتراش، میرک میرغیاث، میرسنگتراش و شاه بابایی بېلچی‌گـه آگره همده دۆلپورده سـالینه‌دیگن عمـارتلرنی اېسـلریگه سـالیب و اولـر ذمّه‌سـیگه یوکلـب، رخصت بېردیک.

بېرینچی پهر یقینلشگنیده اونوردن جۆنب کېتدیک. پېشین نمازیدن کېـین چندورگـه بیـر کوروه قالگنیده، ابه‌پور دېگن کتّه قیشلاقده کېلیب توشـدیک. پنجشـنبه آقشـامی عبـدالملک قۆرچی‌نی حسن چلبي‌گه قۆشیب شاه‌نینگ آلدیگه، چاپوقنی اېسـه اۆزبـک اېلچیلـری بـیلن بیرگه خانلر و سلطانلر آلدیگه یوباردیک.

کېچه‌نینگ توگه‌شیگه تۆرت گري قالگنیده ابه‌پوردن کۆچیب، تانـگ آته‌یاتگنیـده چنـدور یانیـدن اۆتیـب، کېمه‌گـه توشـدیم. خفـتن نمـازی چـاغی رَپـري آلدیـده کېمـه‌دن چیقیـب لشکرگاهگه کېلدیم. اۆردو فتحپورده جایلشگندی. فتحپورده بیر کون توریب، شـنبه سـحری طهارت آلیب، آتلنیب رېري یقینیده بامداد نمازینی جماعت بۆلیب اۆته‌دیک. مولانا محمـود فارابي اماملیک قیلدیلر. آفتاب چیققنیده رېري‌ده‌گی کتّـه تـۆقّی پسـتیدن کېمه‌گـه کیردیـک. ترجمه‌نی "ترکیب خطی"[۷] بیلن بیتیش نیتیده اون بیر سطرلیک مَسـطر[۸] باغلـه‌دیم (یسـه‌دیم). اۆشه کونی اهل الله‌نینگ سۆزلری کۆنگلیمگه آگاهلیک سالدی.

رېري ولایتلریدن جَکین دېگن ولایت رۆپه‌ره‌سیده کېمه‌لرنی قیرغاققـه تارتیـب چیقیـب،

٦- سرخط ــ حسن خط مشق قیلووچی اوچون اوقیتووچی تامانیدن یازیب بېریله‌دیگن خط نمونه‌سی.

۷ـ ترکیب خطی ــ اره‌لش خط؛ متنده تورلی یازوولرنی قۆللش.

۸- مستر ــ چیزیقسیز قاغازگه چیزیق توشیریش اوچون قلین قاغازگه اېپلر تارتیب یسه‌لگن اسباب(چیزگیچ).

اؤشه کېچه‌نی کېمه‌نینگ اؤزیده اؤتکزدیک. او یېردن تانگ آتمسیدن اوّل کېمه‌لرنی یوریتیب، آره‌ده بامداد نمازینی اؤقیدیک. کېمه‌ده اېکنیمده سلطان محمد بخشی خواجه کلان‌نینگ نوکری شمس‌الدین محمدنی آلیب کېلدی. کېلتیرگن خطلری، ایتگنلریدن کابل‌ده‌گی احوال معلوم و انیق بؤلدی. مهدي خواجه هم کېمه‌ده اېکینیمیزده کېلدی. اېرته‌سی کونی پېشین نمازیدن آلدین اَتاوه آلدیده‌گی دریانینگ نریگی یوزیده‌گی باققه چیقیب جؤن‌ده غسل قیلیب، پېشین نمازینی ادا اېتدیم. نماز اؤته‌گن یېردن اَتاوه‌گه یقینراق جایگه کېلیب، دریادن یوقاریراقده جایلشگن تېپه‌لیک اوستیده‌گی باغ درختلری سایه‌سیده اؤتیریب، ییگیتلرنی شؤخلیککه سالدیک. مهدي خواجه بویورگن طعام شو یېرده تارتیلدی. نمازشامده دریادن اؤتیب خفتن نمازی چاغی اؤرده‌گه کېلدیم. لشکرنینگ ییغیلیشینی کوتیب همده شمس‌الدین محمد آرقه‌لی کابل‌ده‌گیلرگه بېریب یوباریله‌دیگن خطلرنی بیتیش اوچون ایکّی-اوچ کون شو جایده توردیک.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ آخریده، چارشنبه کونی اَتاوه‌دن کؤچیب، سکّیز کوروه یؤل یوریب، موري و اَدوسه‌ده تؤخته‌دیک. کابل‌گه جؤنته‌دیگن بعضی خطلرنی شو جایده بیتدیک. همایون‌گه منه بو مضمونده خط بیتیلدی: «اگر حاضرچه ارزیرلی بیرار ایش قیلمه‌یاتگن بؤلسنگ، اؤغریلیک و قراقچیلیکنی منع اېتگین، تاکه اولر یوزه‌گه کېلگن تینچلیکنی بوزمه‌سینلر. ینه شوکه، کابل ولایتینی خالصه قیلدیم، اؤغیللریمدن هېچ بیرینگیز اونگه طمع قیلمه‌گه‌یسیز. هندال‌نی چقیرتیرگن اېدیم. ینه کامران‌گه شهزاده بیلن یخشی مناسبت‌ده بؤلیشنی، مؤلتان ولایتینی اونینگ اؤزیگه انعام قیلگنیمنی همده کابل ولایتی‌نینگ خالصه بؤلگنینی، مېنینگ عایله اعضالریم و قرینداش-اوروغلریم‌نینگ آلدیمگه کېله‌یاتگنلیکلرینی بیتگن اېدیم. ینه بعضی ایشلر خواجه کلان‌گه بیتیلگن خطدن معلوم بؤلیشینی اؤیلب، اؤشه خط قاره‌لمه‌سینی اؤزگرتیرمه‌ی کؤچیریب یازدیم:

«خواجه کلان‌گه سلامدن سؤنگ، سؤزیم شوکه، شمس‌الدین محمد اَتاوه‌گه کېلدی. کابل‌ده‌گی احوال معلوم بؤلدی. بیزنینگ او تامانلرگه باریشگه بؤلگن اشتیاقیمیز حدسیز-

اداقسیز دیر. هندوستان‌ده‌گی ایشلر بیر مونچه ترتیبگه کپله‌باشله‌دی. تنگری تعالی‌دن امید قیله‌میزکه، بو پیرده‌گی ایشلر تنگری تعالی‌نینگ کؤمگی بیلن تپز کونلرده سرانجام بؤله‌دی. بو پیرده‌گی ایشلر یؤلگه توشیب کپتسه، تنگری نصیب قیلسه، تؤختب تورمه‌ی کابل سری یؤل‌گه توشه‌من. او پیرلرنینگ لطافتینی کیشی قنده‌ی اونوته‌دی؟ اینیقسه، ایچیشنی گناه بیلیب، ترک اپتگنده، قاوون و اوزومدپک شرعی نرسه‌نینگ لذتینی کیشی قنده‌ی قیلیب اپسدن چیقرسین. یقینده مپنگه قاوون کپلتیریشگن اپدیلر، کپسیب پیگنیمده، غلطی تأثیر قیلدی. راسه پیغله‌دیم. کابل‌ده‌گی ناتینچلیکلر حقیده بیتیلگن اپدی. بو حقده اؤیلب، آخری، اگر بیر ولایتده پیتّی-سکّیز حاکم بؤلسه، قنده‌ی قیلیب ترتیب و آبادانلیک، یخشی باشقروو بؤلسین، دپگن فکرگه کپلدیم. شو باعث آپه‌منی و حرَمنی (عیاللرنی) هندوستان‌گه چقیرتیردیم، کابل ولایت و قیشلاقلرینی خالصه قیلدیم. همایون و کامران‌گه هم اوشبو مضموننی شرحلب به تفصیل یازدیم. بیر مناسب کیشی بو خطلرنی میرزالرگه آلیب بارسین. ایلگری هم میرزالرگه بو حقده یازیب یوبارگندیم، احتمال، سیزگه هم معلوم بؤلگن دیر. اپندی بویاغیگه او ولایتنی باشقریش و آبادانلشتیریش مسأله‌سیده هپچ بیر بهانه، اعتراض بؤلیشی ممکن اپمس. بوندن کپین اگر قؤرغان نامستحکم و خلق ناآباد بؤلسه، یا ذخیره قالمسه، یاکه خزینه تؤلمسه، بو فقط مملکت سویه‌نچیغی بؤلگنلرنینگ اوقووسیزلیگی طفیلی صادر بؤلیشی ممکن.

قوییده ایتیله‌دیگن بعضی ضرور ایشلرگه فرمان هم یوباریلگن. بولردن بیری شونده‌ی: کؤپ خزینه تؤپلنسین. ضرور ایشلر قوییده‌گیلر دیر: اپنگ اوّلا، قؤرغان ترتیبگه کپلتیریلسین، اوندن کپین ذخیره تؤپلش، اوندن کپین کپلیب-کپتووچی اپلچیلر اوچون معاش و آذوق-طعام و یشش جایی خرجتلرینی تأمینلش، اوندن کپین جامع مسجدی عمارتینی قوریش. بولرنینگ برچه‌سی اوچون مبلغنی توشه‌یاتگن درآمددن آلیب شریعت قانون-قاعده‌لریگه موافق صرف اپتیلسین. ینه کاروانسرای و حمّاملر ترتیبگه کپلتیریلسین، ینه ارکده استاد حسن علی پیشیق خشت بیلن قوریب یرمیگه پیتکزیب قؤیگن عمارت بیتکزیلسین.

بو عمارتنی استاد سلطان محمد بیلن کېنگشیب، یخشی رېجه بیلن قوریش تعیینلنسین. اگـر استاد حسن علی توزگن اوّلگی رېجه سقلنیب قالگن بۏلسه، عمارتنی اۏشـه رېجـه اساسـیده آخریگه یېتکزیلسین، عمـارت رېجه‌سـی تاپیلمه‌سـه، اونـده اۏزارا کېلیشـیب، چیرایلـی بیـر رېجه‌لی عمارت سالینسین. حویلیسی‌نینگ صحنی دېوانخانه حویلیسی صحنی بـیلن برابـر بۏلسین. ینه دره‌دن کیچیک کابل سری باریب، بتخاک دریاسیده تۏپلنـه‌دیگن کیچیـک کابـل تۏغانینی یخشی سقلنگ. ینه غزنی تۏغانینی توزه‌تینگ، باغ خیابـان و خیابـاننی هـم. ینـه بـو باغ‌نینگ سووی کم، اونگه بیر تېگیرمان سوو تاپیب کېلتیریش کېره‌ک. ینه خواجه بسـته‌نینگ غربی-جنوب طرفیده توتوم دره‌دن بیر تېپه‌لیک اوستیگه سـوو کېلتیریـب، حـوض قَزدیریـب، نهاللر اېکتیرگن اېدیم. کېچیک رۏپه‌ره‌سیگه توشگنی و اۏزیگه تارتـه‌دیگن جـای بـۏلگنلیگی باعث "نظرگاه" دېب اته‌گندیک، بو یېرلرگه هم یخشـی نهـاللر اېکـیش کېـره‌ک. ترتیـب بـیلن گُلزارلر قیلیب، اطرافیگه خوشرنگ و خوشبۏی گُللر، ریحانلر اېکیش لازم.

ینه سید قاسم هم کۏمکچیلر قِسمیگه باشلیق بۏلیـب تعیینلنـدی. ینـه اۏق‌آترلـر و اسـتاد محمد امین جیبه‌چی‌نینگ احوالیدن غافل بۏلمنگ. ینه اوشبو خـط یېتیـب باریشـی بـیلن‌آق آپه‌منی و حرَمنی تېزده یۏلگه چیقریب، نیلاب‌گچه یۏلباشچی بۏلیب کېلینـگ. اوشـبو خـط یېتیب بارگچ، بیر هفته‌دن کېچ قالمسدن البته یۏلگه چیقیشسین. چونکه اولرنی کوتیب آلـیش اوچون هندوستان‌دن چیققن لشکر تار یېـرده سـیقیلیب، قیینه‌لیشـی و بـارگن یېرینـی خـراب قیلیشی ممکن.

ینه عبدالله‌گـه بیتـیلگن مکتوبـده تَوبـه وادیسـیده کېچیـرگن تشویشـلریم حقیـده کـۏپ یازیلگندی. منه بو رباعی اۏشه پیتده‌گی احوالیمنی بیر آز افاده‌له‌یدی:

می ترکینی قیلغه‌لی پریشاندور مېن،
بیلمان قیلور ایشیمنی و حیراندور مېن.
اېل بارچه پشیمان بۏلور و توبه قیلور،
مېن توبه قیلیب مېن و پُشیماندور مېن.

بنایي‌نینگ قاچیریملی سۇزلری خیالیمگه کېلدی: بیر کونی بنایي علیشېربېک‌نینگ آلدیده قاچیریم قیله‌دی. علیشېربېک توگمه‌لیک چکمانده اېکن. اونگه قرەب: «جوده یخشی ظرافت قیلدینگ. چکمانیمنی بېرردیم، بیراق توگمه‌لری خلل بېره‌دی»، دېب ایتسه، بنایي: «توگمه‌لر نیمه‌گه خلل بېرردی، بلکه دماغدارلیک خلل بېرر»، دېب جواب قیلیبدی. (بو سۇزلر مسۇولیتی راویلر ذمّه‌سیده.) معذور توتینگ. مونچه هزل گپلر بۇلدی، خدا حقی، مېن حقیمده یامان اۇیله‌منگ.

یوقاریده‌گی رباعی اۇتگن ییلی ایتیلگن اېدی. حقیقتاً، بو اۇتگن ایکّی ییلده چاغیر مجلسی‌نینگ آرزوسی و اشتیاقی حدسیز-نهایه‌سیز اېدی‌که، حتا بعضی پیتلری شراب اشتیاقیدن حتا ییغلش درجه‌سیگه یېتردیم. بو ییل، اللّه‌گه شکرکه، بو تشویش کۇنگلیمدن بوتونله‌ی کۇتریلدی. احتمال، بو ترجمه‌نی نظم قیلیشیم‌نینگ یخشیلیگی و برکاتیدن بۇلگن دیر. سیز هم توبه قیلینگ. صحبت، میخۇرلیک همصحبت و همکاسه بیله یاقیملی بۇلیش دیرکه، سیز کیم بیلن صحبت قیله‌سیز و کیم بیلن همکاسه بۇله‌سیز. اگر همصحبت و همکاسه شېراحمد بیلن حیدرقولی بۇلسه، اونده بو توبه‌نینگ آغیرلیگی یۇق دیر، دېب آرزومندلیک بیلن سیزنی ساغینیب سلام.

جمادی الآخر آیی‌نینگ اوّلیده، پنجشنبه کونی بیتیلدی.»

بو نصیحت‌آمیز سۇزلرنی بیته‌یاتگنیمده قتّیق تأثیرلندیم. بو خطلرنی شمس‌الدین محمدگه تاپشیریب، آغزه‌کی کۇرستمه‌لر بېریب، جمعه کېچه‌سی جۇنب کېتیشیگه رخصت بېریلدی.

جمعه کونی سکّیز کوروه یوریب جومَنودونه‌گه توشدیک. اوشه کونی کېتین قراسلطان‌نینگ بیر نوکری اوندن بیزگه اېلچی بۇلیب کېلگن کمال‌الدین قِیاق اسملی نوکری‌نینگ آلدیگه یوباریلگن اېکن، کېلدی. کېتین قرا سلطان قیاققه چېگره‌ده‌گی بېکلرنینگ بۇلمه‌غور ایشلری و قیلیقلری همده قراقچی و اۇغریلرنینگ بې باشلیکلریدن حسرت و شکایت قیلیب بیر نیمه‌لر یازگندی. قِیاق اۇشه کېلگن آدمنی بیزنینگ آلدیمیزگه یوباریبدی.

قِیاققه کېتیشگه رخصـت بېـردیم و چېگرەدەگـی بېکلرگـه قراقچـی و اۆغریلرنینـگ جلـوینی تارتیب قۆییشنی، یخشـی معاملـەده بۆلیـب، اۆزلرینـی یخشـی توتیشـلرینی بویـوردیم. بـو فرمانلرنی کېتین قرا سلطاندن کېلگن کیشیگه تاپشیریب، منه شو جایده اجازت بېریلدی.

حسن چلبي‌دن شاهقولی دېگـن کیشـی کېلیـب، اۆزبکلـر و قیزیل‌باشـلر اۆرتەسـیدەگی اوروشدەگی احوال حقیده خبر بېردی. شاهقولی‌دن شاهگه خط بیتیـب، حسـن چلبي‌نینـگ کېچېککنلیگی عذرینی اَیتیب، آی‌نینگ ایکّینچیسیده، جمعـه کـونی شـاهقولی‌گه رخصـت بېریلدی.

شنبه کونی سکّیز کوروه یوریب کلپی ولایتیدەگی کَکوره و چَچَهوَلی یېرلریده تۆختەدیک.

آی‌نینگ تۆرتینچیسیده، یکشنبه کونی تۆقّیز کـوروه یوریـب کلپـی ولایتی‌نینـگ دیـدەپور دېگن یېریده تۆختەدیک. اۆشـه یېـرده سـاچیمنی قیرقـدیم. ایکّـی آی بـۆلگن اېـدی هم‌کـه، ساچیمنی قیرقتیرگنیم یۆق اېدی. سېنگر دریاسیده غسل قیلدیم.

آی‌نینگ اۆنینچیسیده، دوشنبه کونی اۆن تۆرت کوروه یوریب کلپی ولایتلریدن چَپَرکـدەده تۆختەدیک.

اېرتەسی-آی‌نینگ آلتینچیسیده، سەشـنبه کـونی قراچـەنینگ هندوسـتانلیک خـدمتکاری ماهیم‌نینگ کېلـەیاتگنلیگی حقیـدەگی قراچەگـه بیتـیلگن فرمـاننی آلیـب کېلـدی. مېنینـگ ایلگری اۆز قۆلیم بیلن بیتگن پروانه خط[۹]گه اۆخشەتیب یازیلگن فرمانده ماهیم لاهور، بېهره و اۆشـه اطرافـده یشـەیدیگنلردن یۆلباشـچی سـۆرەبدی. فرمـان جمـادی الاوّل آیی‌نینـگ یېتّینچیسیده کابل‌ده بیتیلگن.

چارشنبه کـونی یېتّـی کـوروه یوریـب آدمپـور ولایتیـده تۆختـەدیک. اۆشـه کـونی تانـگ آتمسدن‌آق آتلَنیب یۆلگه توشدیم. یالغیز توشلَنیب، جوون دریاسیگه یېتیب کېلـدیم. جـوون یاقەلب پستگه قرەب یوردیم. آدمپورنینگ توغریسیگه یېتگنده، بیر آرالده قرارگاەگه یقین جایده

۹- پروانه خط ــ حکمدارنینگ قۆل آستیدەگی عملدارلرگه یازیلەدیگن خطی.

شامیانه‌لر تیکتیریب معجون یپیلدی. اؤشه کونی صادق بیلن کلال‌نی کوره‌ش توشیردیک. کلال شو پیتگچه تورلی دعوالر قیلیب کپلردی. آگره‌ده یول چرچاغینی یازه‌ی دپب، عذر سؤره‌ب، ییگیرمه کونگه مهلت سؤره‌گندی. بو مهلتدن قیرق-اپلّیک کون اؤتدی. بوگون او کوره‌ش توشیشگه مجبور بؤلدی. صادق یخشی کوره‌ش توشدی، کلال‌نی جوده آسان ییقیتدی. صادققه اؤن مینگ تنگه، اپگرلنگن آت و توگمه‌لی چکمان انعام قیلدیک. گرچه کلال ییقیلگن بؤلسه-ده، کؤنگلی اؤکسیمه‌سین دپب، اونگه هم سروپا، اوچ مینگ تنگه ساوغه قیلدیک. ارَابه و تؤپلرنی کپمه‌لردن چیقریشگه فرمان بؤلدی. یؤل قوریب، یپرنی تپکیسلب ارابه و تؤپلرنی چیقرگونچه شو جایده اوچ-تؤرت کون توریب قالدیک.

آی‌نینگ اؤن ایکّینچیسیده، دوشنبه کونی اؤن ایکّی کوروه یوریب، کورَره‌گه توشدیک. اؤشه کونی تختِ رواندە کپلدیم. کورَره‌دن اؤن ایکّی کوروه اؤتیب، کورَره ولایتلریدن بیری - کوریه‌گه کپلیب تؤخته‌دیک. کوریه‌دن سکّیز کوروه اؤتیب، فتحپور اسوه‌گه توشدیک. فتحپوردن سکّیز کوروه یوریب، سرای مونده‌ده تؤخته‌دیک. شو یپرده تؤخته‌گنیمیزده خفتان نمازی چاغی سلطان جلال‌الدین کپلیب خدمتیمگه کیردی. اؤزی بیلن ایکّی کیچیک اؤغلینی هم باشلب کپلدی.

اپرته‌سی-آی‌نینگ اؤن یپتّینچیسیده، شنبه کونی سکّیز کوروه یوریب، کورَره ولایتلریدن بؤلگن گنگ قیرغاغیده‌گی دوگدوگی‌ده تؤخته‌دیک. یکشنبه کونی محمد سلطان میرزا، قاسم حسین سلطان، شهاب سلطان و توردیکه شو جایده اپکنیمیزده کپلدیلر. دوشنبه کونی عسکری هم شو جایگه کپلیب، التفات کؤرستدی. اولرنینگ همه‌سی گنگ‌نینگ شرقی طرفیدن کپلگن اپدیلر. عسکری اؤز لشکری بیلن گنگ‌نینگ او یوزیدن بارسین، دپگن فرمان بپریلدی. بیزنینگ اؤردو(لشکر) قه‌یپرده تؤخته‌سه، اولر هم نریگی بپته-رؤپه‌ره‌میزده تؤخته‌یدیلر.

شو یپرده اپکنیمیزده آلدینده‌گیلردن سلطان محمود بیر لک افغان ییغیبدی، دپگن خبر کپتمه-کپت کپلردی. شیخ بایزید و بیبَن‌نی کتّه لشکری بیلن سروار تامانگه یوباریب، اؤزی

فتح خان سپرواني بيلن گَنگ ياقه‌لب چونر اوستيگه كپله‌ياتگن اپكن. شپرخان سورنى اؤتگن ييلى حرمتينى قيليب كؤپ‌گينه ولا يتلر بپريب، شو پيرلرده قالديرگن اپديم، او اپسه منه شو افغانلرگه قؤشيليب كپتيبدى. شپرخان و ينه بير نپچه اميرلرنى مجبورلب دريادن اؤتكزيبديلر. سلطان جلال‌الدين‌نينگ آدملرى بنارس‌نى حمايه قيلالمه‌ى، او پيرنى تشلب قاچيبدى. سؤزلريگه قره‌گنده، اولر بنارس قؤرغانيده پيترلى درجه‌ده عسكر قالديريب، گَنگ ياقه‌سيگه كپليب جنگ قيلماقچى بؤليشگن اپكن. دوگدوگي‌دن جؤنب كپتيب، آلتى كوروه يوريب، كورَره‌گه اوچ-تؤرت كوروه قالگنيده كوسرده تؤخته‌ديك. مپن كپمه‌ده كپلديم. سلطان جلال‌الدين‌نينگ ضيافتى باعث بو قرارگاه‌ده ايكّى-اوچ كون توريلدى.

جمعه كونى سلطان جلال‌الدين‌نينگ كورَره قلعه‌سى ايچيده‌گى اويلريگه توشيلدى. مهماندارليک قيليب، آش و طعاملر تارتتى. طعامدن سؤنگ اونينگ اؤزى و اؤغيللريگه يكتک، تؤن، نيمچه كييديريلدى. سلطان جلال‌الدين‌نينگ التماسيگه كوره، اونينگ كتّه اؤغليگه سلطان محمود عنوانى بپريلدى. كورَره‌دن آتلنيب، بير كوروهچه يؤل يوريب گَنگ قيرغاغيگه توشديک. گَنگ‌ده اوّل تؤخته‌گن جاييميزده ماهيم‌نينگ قاشيدن شهرک‌بپک كپلگندى. بوگون خط بيتيب، منه شو قؤنيمجايدن اونگه رخصت بپريلدى. خواجه يحيى‌نينگ نبيره‌سى خواجه كلان مپن بيته‌ياتگن "وقايع"نى سؤره‌گندى، كتاب قيليب كؤچيرتيرگنديم، شهرک‌دن بپريب يوباريلدى.

اپرته‌سى -شنبه كونى بو پيردن جؤنه‌ديک. تؤرت كوروه يوريب كؤده توشديک. مپن فقط كپمه‌ده كپلديم. تؤخته‌يديگن جاييميز يقين اپكن، اپرته كپلديک. بير مدتدن سؤنگ كپمه‌ده معجون پيديک. خواجه عبدالشهيد نوربپک‌نينگ اوييده اپكن، اولرنى چارله‌ديک. ملامحمودنى ملا عليخان‌نينگ اوييدن چقيرتيرديک. بير زمان شو پيرده اوتيريب، سؤنگره كپمه بيلن دريانينگ او يوزيگه اؤتيب، پالوانلرنى كوره‌ش توشيرديک. دوست يَسينخير گه پهلوان صادق بيلن اپمس، باشقه كوره‌شچيلر بيلن آليشيش بويوريلدى. قاعده‌گه خلاف روشده اوّل زؤرراق پالوانلرنينگ كوره‌ش توشيشى بويوريلدى. يسينخير سكّيز كيشى بيلن

یخشی کوره‌ش توشدی.

عصر نمازی چاغی سلطان محمد بخشی کېمه بیلن او طرفدن کېلدی. او سلطان اسکندرنینگ اۇغلی محمودخان نینگ، دشمن اونی سلطان محمود دېب اتشردی، مغلوبیتی حقیده خبر کېلتیردی. پېشین نمازی چاغی بیز طرفدن بارگن ایغاقچی هم دشمن‌نینگ مغلوبیتی تۇغریسیده‌گی خبرنی کېلتیردی. ایکّی نماز آره‌سیده تاجیخان سرنگخاني کېلتیرگن خبر هم جاسوس‌نینگ خبریگه تۇغری کېلردی. سلطان محمد کېلیب بو حقده مېنگه خبر بېردی. دشمن چونرنی اۇره‌ب آلیبدی. بیر آز اوروش هم قیلیبدی. بیزنینگ کېلگنیمیزدن ایشانرلی خبرنی اېشیتگچ، ترتیبسیز بیر حالده او یېردن جۇنب قالیبدی. بنارس‌نی اۇره‌ب آلگن افغانلر هم سراسیمه‌گه توشیب آرتگه چېکینه‌دیلر و سوودن اۇته‌یاتگنلریده ایکّی کېمه‌سی غرق بۇلیب، بیر قنچه کیشیسی سووگه چۇکدی.

کېینگی کونی آلتی کوروه یۇل یوریب پَه‌یَگ ولا یتلریدن بیری-سیراولی گه کېلدیک. مېن کېمه‌ده کېلدیم. اېسان تېمور سلطان و تۇخته بۇغه سلطان مېن بیلن کۇریشیش اوچون یریم یۇلده کوتیب توریشگن اېدیلر. سلطانلرنی هم کېمه‌گه چارله‌دیم. تۇختە بۇغه سلطان عده قیلگن(یامغیر چقیرگن) اېکن، تونده قتّیق شمال کۇتریلیب، یامغیر یاغه باشله‌دی. هوا جوده یخشی اېدی. بونده‌ی آب-هوا معجون یېییش ایستگینی اویغاتدی. گرچه بیر کون اوّل معجون یېگن بۇلسک هم، بو کون ینه معجون یېدیک. قۇنیمجایگه کېلیب، اېرته‌سی کونی هم شو یېرده قالدیک.

سه‌شنبه کونی یۇلگه توشدیک. قرارگاه تۇغریسیده کتّه یم-یشیل بیر آرال بار اېکن. کېمه بیلن اۇتیب، آرالنی تماشا قیلیب، بیرینچی پهرده کېمه‌گه کیردیم. آتده سَیر قیلیب قَیته‌یاتگنیمده بیلمسدن جر یاقه‌سیگه کېلیب قالیبمن. آت یاریلگن جر اوستیگه چیققچ، جر کۇچدی. مېن درحال سکره‌ب، اۇزیمنی چېتگه آتدیم، آت هم اوچیب کېتمه‌دی. اگر مېن آت‌نینگ اوستیده بۇلگنیمده، احتمال، آت بیلن بیرگه جرگه اوچردیم. اۇشه کونی مېن گَنگ دریاسینی قولاچلب سوزیب اۇتدیم. هر قولاچیمنی سنب، اۇتّیز اوچ قولاچلیک جایدن

سوزیب اؤتدیم. ینه تؤختەمسدن بو تامانگه هم سوزیب اؤتـدیم. برچـه دریـالردن سـوزیب، کېچیب اؤتگندیم. فقط گَنگ دریاسی قالگندی. نمازشام چاغی گَنگ جـوون دریالری‌نینـگ قؤشیلیش جاییگه یېتیب باریب، کېمه‌نی یَه‌یَگ طرفیدن قیرغاقله تارتتیریب بیر پهـر و تـؤرت گریده اؤردوگه کېلدیم.

چارشنبه کونی ایکّینچی پهردن کېین لشکر جوون دریاسیدن اؤته باشـله‌دی. تـؤرت یـوز ییگیرمه‌ته کېمه‌میز بار اېدی. رجب آیی‌نینگ باشیده، جمعه کونی مېن دریادن اؤتدیم.

آی‌نینگ تؤرتینچیسیده، دوشنبه کونی جوون قیرغاغی بؤیلـب بهارگـه قـره‌ب جؤنـه‌دیک. بېش کوروه یوریـب لاوایـین‌ده توشـدیک. مـېن کېمـه‌ده کېلـدیم. اؤشـه کونگچـه عسـکرلر جوون‌دن کېچیب اؤتـه‌یاتگن اېـدیلر. آدمپـورده کېمـه‌لردن چیقـریلگن ضـربزنلی ارابـه‌لرنی یَه‌یگ‌ده ینه کېمه‌گه یوکلب، کېمه بیلن آلیب کېلیشلری بویوریلدی.

تؤختەگن جاییمیزده کوره‌شچیلرنی کوره‌شگه توشیردیک. پهلوان لاهـوري بـیلن دوسـت یسینخیر کوره‌ش توشدی. اولر قتّیق آلیشدیلر. دوسـت قیینچیلیـک بـیلن رقیبینـی ییقیتـدی. ایکّله‌سیگه هم سروپا انعام بؤلدی.

ایتیشلریچه، آلدینده تؤس دېب اتَشه‌دیگن، باتقاق و بلچیقلی یامان بیـر دریـا بـار اېکـن. کېچیک کؤریش و یؤل قوریش مقصدیده ایکّی کون شو قؤنیمجایـده قالـدیک. آت و تویـه‌لر اوچون کېچیک جایی یوقاریراقدن تاپیلـدی. ایتیشـلریگه قره‌گنـده، کېچیک‌نینـگ نـاتېکیس تاشلری بؤلگنلیگی باعث یوکلی ارابه‌لر او یېردن اؤتالمس اېمیش. اما مـېن یـوکلی ارابـه‌لرنی خودّی اؤشه یېردن آلیب اؤتیشلرینی بویوردیم.

پنجشنبه کونی او یېردن کؤچیب، مېن تؤس دریاسی‌نینگ گَنگگه قؤشیله‌دیگن جاییگچـه کېمه‌ده کېلدیم. بو ایکّی دریا قؤشیله‌دیگن یېرده کېمه‌دن توشدیم و آتگه مینیب تؤس دریاسی بؤیلب یوقاریگه قره‌ب یوردیم. عصر نمازی پیتی سوودن کېچیـب اؤتیـب، تؤختـه‌گن جـای-اؤردوگه کېلدیم. اؤشه کونی آلتی کوروه یؤل یوردیک. اېرته‌سیگه اؤشه قؤنیمجایده بؤلدیک.

شنبه کونی یؤلگه توشیب، ینه گَنگ قیرغاغیگه-نیلاب‌گه کېلدیک. او یېردن جؤنب، آلتـی

کوروه یوریب، کتّه قیشلاقدن (کېنتدن) یوقاریراقده تۇخته‌دیک. او یېردن ینه پېتّی کوروه اۇتیب، نَنوپورده تۇخته‌دیک. اوشبو جایده تاجیخان چونردن اۇغیللری بیلن کېلیب، حرمت کۇرستدی. اۇشه کونلری کابل‌دن یوکلر و قریناداشلریم‌نینگ حقیقتاً کېله‌یاتگنلیگی تۇغریسیده محمد بخشی‌دن خبر کېلدی.

چارشنبه کونی قرارگاه‌دن کۇچیب، چونر قۇرغانینی سَیر قیلدیک و چونردن بیر کوروهچه اۇتیب تۇخته‌دیک. پَه‌یَگ‌دن جۇنه‌گن کونلری تنه‌مده چېچک جراحتی پیدا بۇلگندی. شو جایده بیر روملیک بو کسلگه قرشی رومده اېندی پیدا بۇلگن معالجه‌نی قۇل‌له‌دی. مُرچنی سفال قازانده قَینه‌تدی، یره‌نی اونینگ بوغیگه توتدیم. بوغی کمه‌یگچ، ایسّیق سوو بیلن یره‌نی یوودیم. بو معالجه اوچون ایکّی نجومي (استرونومیک) ساعت وقت کېتدی. شو جایده بیر کیشی اۇردو یانیده‌گی آرالده شېر و کرک کۇرگنینی ایتدی. اېرته‌لب اۇشه آرالنی یخشیلب ایلنیب چیقدیک. فیلنی هم آلیب کېلیشگندی. شېر بیلن کرک چیقمه‌دی. حلقه‌نینگ چېتیدن بیر یاوای گاومیش چیقیبدی. اۇشه کونی قتّیق شمال توردی. قُوم و چنگ کۇپ قیینه‌دی. کېمه‌گه یېتیب باریب اۇتیردیم و اۇردوگه کېلدیم. اۇردو بنارس‌دن ایکّی کوروه یوقاریراققه توشگندی. چونر اطرافیده‌گی جنگلزارلرده، ایتیشلریچه، فیل جوده کۇپ بۇلرکن. بو جایدن چیقیب باریب فیل آولش نیتیم بار اېدی. تاجیخان محمودخان‌نینگ سۇن دریاسی قیرغاغیده اېکنلیگی حقیده خبر کېلتیردی. بېکلرنی چقیریب، دشمن اوستیگه باستیریب باریشنی کېلیشیب آلدیک. آخر عاقبت، زودلیک بیلن بو یېردن کۇچیب، تۇخته‌مه‌ی یۇل یوریشگه قرار قیلیندی. او یېردن جۇنب، تۇقّیز کوروه یوردیک و بیلوَه کېچیگی یانیگه توشدیک.

شو جایدن آی‌نینگ اۇن سکّیزینچیسیده، دوشنبه کېچه‌سی طاهرنی آگره‌گه یوباردیک.

کابل‌دن کېله‌یاتگنلرنینگ مهماندارچیلیگی اوچون صـرفلنه‌دیگن پوللرنینـگ براتینـی[۱۰] آلیـب کېتدی.

اؤشه کونی کېمه‌ده کېلدیم. تانگ آتمسیدن‌آق کېمه‌گه چیققندیک. گـویی دریاسـی‌نینگ قؤشیلیش جاییگه، یعنی جانپور دریاسیگه یېتیب، گؤیی دریاسیدن بیر آز یوقاریگـه سـوزیب باریب، ینه آرتگه قَیتدیم. گرچه تارگینه دریا بؤلسه هم، گذری (کېچیک جایی) یؤق اېدی. او تاماندەگی لشکر اؤتگن ییلی کېمه و سال همده آتده سوزیب اؤتگن اېدی. جـانپور دریاسـی قؤشیله‌دیگن جایدن بیر کوروه قوییراققه توشیب بولتورگی قؤنیمجاینی، اؤشه یېردن جانپورگـه بارگن اېدیک، ایلَنیب چیقدیم. دریا بؤیلب یوقاریدن همـراه شـمال اېسـه باشـله‌دی. بنگـالي کېمه‌نینگ یېلکنینی تارتتیریب، کتّه کېمـه‌نی شـو کېمه‌گـه باغلـه‌دیلر، او انچـه تېـز سـوزیب کېتدی. اؤردو بنارس‌دن بیر کوروه یوقاریراققه توشگن اېدی، قؤنیمجایگه کون توگَشیگه ایکّی گری قالگنیده یېتیب باردیک. آرتیمیزدن تؤخته‌مه‌ی کـېلگن کېمـه‌لرنینگ اېنـگ تېـز یـورگنی خفتان نمازی چاغیده کېلدی.

چونرده اېکنیمده مؤغول‌بېککه هربیر منزلده تؤغری یؤلنی پَیمایش طنابی[۱۱] بیلن طنابلـب اؤلچش بویوریلگندی. هر سفر مېن کېمه‌گه توشـگنیمده لطفی‌بېـک دریـا قیرغـاغی بؤیلـب مسافه‌نی طنابلب اؤلچشی لازم اېدی. تؤغری یؤل اؤن بیر کوروه چیقدی، سوو یاقه‌سی اېسـه سکّیز کوروه. کېینگی کوننی شو جایده اؤتکزدیک.

چارشنبه کونی همه کېمـه‌لر بـیلن کېلیـب، غـازیپوردن بیـر کـوروه قوییراققـه توشـدیک. پنجشنبه کونی اؤشه جایـده محمودخـان نوحـانی کېلیـب، التفـات کؤرسـتدی. شـو کـونی جلالخان بهارخان بیهري، فریدخان نصیرخان، شېرخان سور، علاءالدینخان سور و ینـه بیـر نېچه افغان امیرلریدن خبرلر کېلدی.

۱۰- برات ــ یارلیق، سالیقدن عاید قیلیش یاکه سالیق آلیش حقیده حکمدارلر تامانیـدن بېریلـه‌دیگن علیحـده حجت.

۱۱- پَیمایش طنابی ــ مسافه‌لرنی اؤلچه‌یدیگن ایپ.

شو کونی عبدالعزیز میرآخۆرنینگ[۱۲] لاهوردن جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ ییگیرمنچیسیده بیتیلگن خبری کېلدی. اوشبو عرض بیتیلگن کونی لاهورگه کلپی ولایتیدن قراچه‌نینگ مېن یوبارگن هندوستانلیک خدمتکاری یېتیب بارگندی. عبدالعزیزنینگ مکتوبیده یازیلیشیچه، عبدالعزیز و او بیلن بیرگه تعیینلنگن کیشیلر جمادی‌الآخر آیی‌نینگ تۆقّیزینچیسیده نیلاب‌ده مېنینگ یقینلریمنی قرشی آلیبدیلر. عبدالعزیز اولر بیلن چناب‌گچه بیرگه کېلیب، چناب‌ده اولردن اجره‌لیب، لاهورگه اولردن ایلگریراق کېلیب، اوشبو خبرنی یوباریبدی.

جمعه کونی تورگن پیریمیزدن کۆچدیک. مېن کېمه‌گه اۆتیریب اۆتگن ییلی چَوسه تۆغریسیده‌گی قویاش توتیلگنیده بیرکونلیک رۆزه توتیب تۆخته‌گن جاینی چیقیب سَیر قیلدیم. قَیتیب کېمه‌گه کیردیم. محمد زمان میرزا هم آرتیمدن کېمه‌ده کېلدی. میرزانینگ قیستاوی بیلن معجون پیېلدی. اۆردو کرمونس دریاسی‌نینگ قیرغاغیگه توشگن اېدی. هندوستانلیکلر اوشبو کرمونس دریاسی سوویدن کۆپ سقلنرکنلر. پرهیزکار هندولر بو دریادن اوتمه‌ی، کېمه‌ده اونینگ اېتگیده‌گی گنگ‌دن سوزیب اۆتدیلر. اولرنینگ اعتقادلریچه، بو دریا سووی کیشیگه تېگسه، اونینگ برچه عبادتلری ضایع کېترمیش. دریانینگ بونده‌ی نامله‌نیش سببینی هم شونگه باغلب توشونتیردیلر. کېمه‌ده کرمونَس دریاسی بۆیلب یوقاریگه سوزیب، ینه آرتگه قَیتدیک و گنگ‌نینگ شمالی تامانیگه کېچیب اۆتیب، کېمه‌لرنی دریا قیرغاغیگه قۆیدیک.

ییگیتلر بیر آز شۆخلیک قیلدیلر، بیر آز کوره‌شگه توشدیلر. ساقی محسن تۆرت-بېش کیشی بیلن کوره‌شگه توشه‌من، دېب دعوا قیلدی. بیر کیشی بیلن کوره‌شگه توشیب، ییقیله‌ی دېدی. ایکّینچی رقیبی شادمان اېدی. او محسن‌نی ییقیتدی. خجالت بۆلیب، اویه‌لیب قالدی. حقیقی پالوانلر هم کېلیب کوره‌ش توشدیلر.

اېرته‌سی، شنبه کونی کرمونس دریاسی‌نینگ کېچیگینی کۆریش اوچون آدم یوبارگنیم

۱۲- میراخۆر ــ ۱) خان آتباقرلری‌نینگ باشلیغی؛ ۲) خراج و باشقه درآمدلرنی نظارت قیلووچی عملدار.

باعث بیرینچی پهرگه یقین کؤچدیک. مبن آتگه مینیب، کبچیککه قرهب کرمونس دریاسی بؤیلب یوقاریگه باردیم. کبچیک اوزاق بؤلگنی اوچون ینه آرتگه قَیتیب، کبمه‌نینگ اؤزیده قؤنیمجایگه کبلدیم. اؤردو چَوسه‌دن بیر کوروه آلدینراققه توشگندی.

اؤشه کونی ینه مُرچ داروسینی قیلدیم. بیر آز ایسّیقراق ایکن، تنمم قَوه‌ریب چیقدی. انچه تشویش چبکدیم.

آلدیمیزده باتقاقلی کیچیکراق دریا بار ایکن. اونینگ اوستیدن یؤل قوریش اوچون ایرته‌سی اؤشه یبرده توریلدی. دوشنبه آقشامی عبدالعزیز یوبارگن هندوستانلیک چاپر کبلتیرگن خطگه جواب بیتیب یوباریلدی.

دوشنبه کونی ایرته‌لب کبمه‌ده کبلدیم. شمال بؤلگنلیگی باعث کبمه‌لرنی ارقان بیلن تارتیب کبلتیردیلر. بکسَرَه تؤغریسیده جایلشگن اؤتگن ییلی اوزاق وقت اؤتیرگن قؤنیمجای‌نینگ رؤپه‌رهسیگه باریب، دریادن اؤتدیم و اؤشه جاینی سَیر قیلدیم. دریا قیرغاغیگه توشیش اوچون زینه‌لر یَسه‌گندیک، تخمیناً قیرقته‌دن کؤپراق، ابلّیکته‌دن آزراق ابدی. یوقاریده‌گی ایکّیته زینه قالیبدی، قالگن برچه زینه‌لرنی سوو بوزیب کبتیبدی. کبمه‌گه کیریب معجون بیبلدی. اؤردودن یوقاریراقده بیر آرالگه کبمه‌نی قؤییب، پهلوانلرنی کوره‌شگه سالدیک. خفتن نمازی پیتی اؤردوگه کبلدیک.

بولتور حاضر اؤردو توشگن قرارگاه‌نی کؤریش اوچون گَنگ دریاسیدن مبن تیاق بیلن، بعضیلر آت، بعضیلر تویه مینیب اؤتیب، سَیر قیلگن ابدیک. اؤشه کونی افیون بیگندیم.

ایرته‌سی، سه‌شنبه کونی کریمبیردی، محمدعلی حیدر رکابدار و بابا شیخ باشچیلیگیده‌گی ایکّی یوزگه یقین سره بیگیتنی دشمندن خبر آلیب کبلیشگه یوباریلدی. اوشبو جایده ایکنیمده، بنگاله ابلچیسیگه اوچته قطعی تکلیفیمنی حکمداریگه بیتکزیشینی بویوریب، فرمان بیردیم.

چارشنبه کونی محمد زمان میرزانینگ آلدیگه اونینگ بِهار طرفیده‌گی ایشلریدن خبر آلیب کبلیش اوچون یوباریلگن یونس علی سستراق جواب کبلتیردی. بِهار

شیخزاده‌لری‌نینگ آدمی دشمن بهارنی تشلب کېتدی، دېگن خبرنی کېلتیرگن اېکن.

پنجشنبه کونی توردی محمد و محمد علی جنگ-جنگ گه تورک وهند امیرلری همده یای‌آترلردن ایکّی مینگگه یقین کیشینی قۆشیب، بِهار اېلیگه چقیریق فرمانلری بیتیب، رخصت بېریلدی.

خواجه مرشد عراقی‌نی بهار اطرافیده‌گی یېرلرگه محکمه باشلیغی قیلیب، توردی محمدگه قۆشیب یوباریلدی.

اېرته‌سی محمد زمان میرزا بهارگه باریشگه راضی بۆلیب، شیخ زین و یونس علی‌دن بعضی نرسه‌لر حقیده خبر بېریب، بیر گروه آدمنی کۆمک اوچون سۆره‌بدی. بعضی ییگیتلریمیزنی محمد زمان میرزاگه حربی کۆمک اوچون، بعضیلرینی نوکر قیلیب جۆنه‌تیب، شعبان آیی‌نینگ اوّلیده، شنبه کونی اوچ-تۆرت کون تۆختب تورگنیمیز اوشبو جایدن کۆچیلدی. مېن شو کونی آتلنیب، بۆجپور و بېهِیَه‌نی سَیر قیلیب کېلیب، اۆردوگه توشدیم.

محمدعلی باشچیلیگیده‌گی ییگیتلر خبر آلیب کېلیش اوچون یوباریلگن اېدی، یۆلده بیر قِسم کافرنی یکسان قیلیب، سلطان محمود اۆتیرگن یېرگه یېتیب باریبدیلر. سلطان محمودنینگ ایکّی مینگته‌چه آدمی بار اېکن. بیزنینگ قراوولیمیزنینگ خبرینی اېشیتیب، سراسیمه‌گه توشیب، ایکّیته فیلینی اۆلدیریب، جۆنب قاله‌دی. بیر بېگینی عسکرلری بیلن قراوول قیلیب قۆیگن اېکن. ییگیتلریمیزدن ییگیرمه‌گه یقین کیشی اولرگه یقینلشگنلریده، تۆخته‌مسدن قاچیبدیلر. بیر نېچه‌سینی آتدن ییقیتیب، بیری‌نینگ باشینی کېسیب، بیر-ایکّی زۆر ییگیتینی تیریکله‌یین کېلتیردیلر.

اېرته‌سی کونی کۆچدیک. مېن کېمه‌ده باردیم. شو یېرده محمد زمان میرزا دریادن اۆتدی. میرزانینگ کېچیب اۆتیشی و کېتیشی اوچون ایکّی-اوچ کون شو قۆنیمجایده اۆتیردیک.

آی‌نینگ تۆرتینچیسیده، سه‌شنبه کونی محمد زمان میرزاگه مخصوص باش-آیاق کییم، کمر شمشیر، چاپقیر آت و چادر انعام قیلیب، بهار ولایتینی باشقریش اوچون تعظیم قیلدیریلدی. بهار اطرافیده‌گی یېرلر درآمدیدن بیر کوروه ییگیرمه بېش لکنی خزینه اوچون

خالصه قیلیب بپلگیلب، اونینگ نظارتی مرشد عراقی‌گه یوکله‌تیلدی.

پنجشنبه کونی او قۆنیمجایدن کېمه‌بیلن کېلدیم. همه کېمه‌لرنی سووگه توشیریشلرینی، یېتیب کېلیشیم بیلن کېمه‌لرنی یورگیزیب، حلقه بیلن بیر-بیریگه باغلشلرینی بویوردیم. اولرنینگ قطاری دریا کېنگلیگیدن هم آرتدی. گرچه برچه کېمه‌لر ییغیلمه‌گن بۆلسه هم، بعضی پیر پست، بعضی پیر چوقور، بعضی پیرتېکیس و بعضی پیر ناتېکیس بۆلگنلیگی اوچون کېمه‌لرنی بو یۆسینده آلیب یوریب بۆلمه‌دی. کېمه‌لرنینگ اۆرته‌سیده(چرگه‌سیده) بیر گریال کۆرینده‌ی. بیر بلیق گریالدن قۆرقیب شونده‌ی بلند سکره‌دی که، بیر کېمه‌نینگ ایچیگه کېلیب توشدی. اونی اوشلب کېلتیردیلر.

قرارگاه‌گه یېتیب کېلگچ، کېمه‌لرگه نام قۆیدیک. آگره‌ده رنا سنگا گه قرشی اوروشدن آلدین قوریلگن بیرینچی سینَشته کتّه کېمه‌گه "آسایش" دېب آت قۆییلدی. اۆشه ییلی قۆشین جنگگه آتلنیشیده آرایشخان بیر کېمه یسه‌تیب، مېنگه تارتیق قیلگندی. منه شو سفر کېله‌یاتگنیمیزده اونگه تخته سوپه اۆرنتتیردیم. بو کېمه‌گه "آرایش" دېب آت قۆیدیک. سلطان جلال‌الدین تقدیم اېتگن کېمه‌گه کتّه‌راق تالار یَستتیریب، اونینگ اوستیگه ینه بیر تخته سوپه اۆرنه‌تیشلرینی بویوردیم. بو کېمه "گنجایش" دېب نامله‌ندی. ینه هر قنده‌ی ایش اوچون یوباریله‌دیگن کیچیک حجره‌لی بیر کېمه‌چه‌گه "فرمایش" دېب نام قۆییلدی.

اېرته‌سی، جمعه کونی هېچ قه‌یېرگه قیمیرله‌مه‌دیک. محمد زمان میرزانینگ ایشی یکونیگه یېتدی. بهارگه جۆنش نیتیده اۆردودن بیر-ایکّی کوروه اوزاقلشیب توشگن اېدی. اۆشه کونی کېلیب مېندن جۆنب کېتیشگه رخصت آلدی.

بنگاله لشکریدن ایکّی جاسوس کېلیب، مخدوم عالم باشچیلیگیده‌گی بنگالیلر گنَدک دریاسی قیرغاغی‌نینگ ییگیرمه تۆرت جاییده قِسملرگه بۆلینیب، توپراق‌قۆرغانلر کۆتره‌یاتگنلری حقیده خبر ببردی. اۆز عایله‌لری و قریندش-اوروغلرینی نریگی قیرغاققه آلیب اۆتماقچی بۆلگن سلطان محمود باشچیلیگیده‌گی افغانلرنینگ اۆتیشلریگه یۆل ببرمه‌ی، اۆزلریگه قۆشیب آلیبدیلر. بو خبر کېلگچ، اوروش بۆلیش احتمالی پیدا بۆلدی و بیز

محمدزمان میرزانینگ کەتیشینی تۆختتدیک. شاه اسکندر اوچ-تۆرت یوز کیشی بیلن بِهارگه یوباریلدی.

شنبه کونی دودو و اونینگ اۆغلی جلالخان بهارخان‌نینگ آدمی کەلدی. بنگالي اولرنی کۆز-قاواغیدەک اسرر اپکن. مەنی دەب دودو و اونینگ اۆغلی بنگالیدن تمام اوروشیب، قوتولیب چیقیب، دریادن کەچیب اۆتیب، بهار ولایتیگه یەتیب باریب، مەنینگ خدمتیمگه کیریش اوچون کەله‌یاتگن اپمیش. شو کونی بنگاله اپلچیسی اسماعیل میته‌گه: «بورون بیتیب یوبارگن اوچ طلبیمیزگه نېگه دیر جواب جوده کەچیکیب کەتدی. اگر اولر بیزگه اخلاص و هم‌جهت مقامیده بۆلسه‌لر، تېزراق جواب بیتیشلرینی ایتیب خط یازیب یوباریلسین»، دەب فرمان بېردیم.

یکشنبه آقشامی توردی محمد و جنگ-جنگ‌نینگ آدمی کەلدی.

شعبان آیی‌نینگ بەشینچیسیده، چارشنبه کونی اېرته‌لب بو طرفدن بولرنینگ قراوولی بارسه، بهارنینگ شیقداری شهرنینگ نَریگی طرفده‌گی دروازه‌سیدن قاچیب کەتییدی.

یکشنبه کونی او قۆنیمجایدن کۆچیب، اری ولایتیگه توشدیک. بو جایده اپکنیمیزده خریددن کەله‌یاتگن لشکر یوز-یوز اپلّیک کېمه بیلن سَرو بیلن گنگ‌نینگ قۆشیلیش جاییده، سرو دریاسی‌نینگ نَریگی قیرغاغیده اۆتیریبدی، دېگن خبر کەلدی. مادامیکه، بنگالي بیلن صلحنامه بار اپدی. همیشه بونده‌ی ایشلرده قوتلوغ بۆلگنی باعث صلح ایشینی ایلگری سوررديم. گرچه بی‌ادبلیک قیلیب، کەلیب یۆلیمیز اوستیده اۆتیرگن بۆلسه هم، اما دایمگی قاعده‌گه رعایه قیلیب، بنگاله اپلچیسی اسماعیل میته‌گه ملا محمد مُذَهِب‌نی قۆشیب، اۆشه اوّل هم ایتگن اوچ طلبنی ینه ایتیب، رخصت بېریشگه قرار قیلدیک.

دوشنبه کونی بنگاله اپلچیسی التفات کۆرسه‌تیب کەلگندی، اونگه کەتیش اوچون رخصت بېرگنلیگیمنی ایتدیم. دشمن‌نی دفع قیلیش اوچون او یاق-بو یاققه باریشیمیزگه تۆغری کەله‌دی. اما سیزلرگه تعلقلی یېر و سووگه بوندن ضرر هم، فایده هم بۆلمه‌یدی. چونکه بیز قۆیگن اوچ شرطیمیز نینگ بیری منه شونده‌ی اپدی: «خرید لشکریگه ایتگین‌که،

یۆل اوستینی قۆییب، خریدگه کېلسین. تورکلردن بیر نېچه کیشینی اولرگه قۆشینگ و اولر خرید خلقینی اۆزلریگه مایل قیله‌دیگن مراجعتلر قیلیب، اۆز پېرلریگه آلیب کېتسینلر. اگر اولر کېچیک باشیدن کېتمسه‌لر و بو بۆلمه‌غور ضدانه سۆزلریدن واز کېچمسه‌لر، باشیگه هر قنده‌ی یامانلیق کېلسه، اۆزیدن، قاشیگه هر قنده‌ی نامناسبلیک کېلسه، سۆزیدن کۆرسین».

چارشنبه کونی بنگاله اېلچیسی اسماعیل میته گه عادتده‌گی تۆندن کییدیریب، انعاملر قیلیب، رخصت بېریلدی.

پنجشنبه کونی شیخ جمال‌نی دودو و اونینگ اۆغلی جلالخان آلدیگه اۆزیمیزگه قره‌تەدیگن فرمانلر و عنایت سۆزلری بیلن جۆنتدیم. اۆشه کونی ماهیم‌نینگ نوکری کېلدی. باغِ صفادن نریده‌والده اولردن اجره‌لیب جۆنه‌گن اېکن. خطلر کېلتیردی.

شنبه کونی عراق اېلچیسی مرادقۆرچی قاجر بیلن کۆریشدیک.

یکشنبه کونی ملامحمد مُذَهِب‌گه عادتي یادگارلیکلرنی تاپشیریب، رخصت بېردیک.

دوشنبه کونی خلیفه و ینه بعضی بېکلرنی دریانینگ قَیسی جاییدن اۆتیش ممکنلیگینی کۆریب کېلیشلری اوچون جۆنتدیم. چارشنبه کونی ینه خلیفه‌نی ایکّی دریا آره‌لیغیده‌گی جاینی کۆریب کېلیش اوچون یوباریلدی.

جَنوب طرفگه اری ولایتی یقینیده‌گی نیلوفرزارنی سَیر قیلیش اوچون آتلندیم. نیلوفرزارنی تماشا قیله‌یاتگنده شیخ گورن نیلوفرنینگ ینگی توگیلگن اوروغینی آلیب کېلدی. بو اوروغلر بیر قدر پستگه اۆخشب کېته‌دی. نیلوفر جوده یخشی بیر گُل، هندوستانلیکلر اونی-"کَوَل ککری"، اوروغینی-"دۆده" دېب اته‌یدیلر. مېنگه سُۆن دریاسی شو یېرگه یقین، دېب ایتدیلر. باریب سُۆن‌نی کۆریب کېلدیک. سۆن دریاسی‌نینگ پستیده جوده قلین درختلر کۆریندی. او یېرنی مَنېر دېب ایتدیلر. شیخ شرف‌الدین منېری‌نینگ آته‌سی شیخ یحیی‌نینگ قبری اۆشه یېرده دیر. مادامی‌که، شونچه یقین کېلیب قالگن اېکنمیز، سۆن‌دن کېچیب اۆتیب، سۆن‌دن ایکّی-اوچ کوروه قوییگه توشیب منېرنی سَیر قیلدیک. باغلردن اۆتیب، مزارنی طواف قیلدیک. سۆن قیرغاغیگه کېلیب، غسل قیلدیک،

پېشین نمازینی ادا قیلیب، اۏرده تامانگه یۏل آلدیم.

آتلریمیز سېمیز بۏلگنی اوچون بیرنېچه آت آرتده قالدی. ینه بیر نېچه‌سی چرچب قالگندی. بیر نېچه کیشینی قالدیریب، تالیقفن آتلرنی ییغیب، اولرنی سوغاریب، دَم بېریب، قیینه‌مسدن آلیب کېلیشلرینی بویوریب فرمان بېردیم. اگر شونده‌ی قیلمه‌سک، انچه آتلرنی یۏقاتیشیمیز ممکن اېدی.

منېردن قَیته‌یاتگنیمیزده بیر کیشی سۏن‌نینگ قیرغاغیدن تا اۏردوگچه آتی‌نینگ هر قدمینی سنب کېلسین، دېب بویورگن اېدیم. ییگیرمه اوچ مینگ و بیر یوز قدم سَنَبدی. بو آدم‌نینگ قیرق آلتی مینگ ایکّی یوز قدمی اۏن بیر یریم کوروه‌گه تېنگ دیر. منېردن سۏنگه‌چه یریم کوروهچه چیقه‌دی. قَیتیش یۏلیمیز اۏن ایکّی کوروه. باریشده او یېر-بو یېرنی تماشاقیلیب، اۏن بېش-اۏن آلتی کوروه یوریب باردیک. همه‌سی بۏلیب اۏشه کونی اۏتّیز کوروهگه یقین سَیر قیلدیک. کېچه‌نینگ بیرینچی پهریگه آلتی گری بۏلگنیده اۏردوگه کېلدیک.

اېرته‌سی، پنجشنبه کونی جانپوردن سلطان جنید برلاس و جانپورده‌گی ییگیتلر کېلدیلر. کېچ قالگنلری اوچون قهر بیلن طعنه-ملامت قیلیب، کۏریشمه‌دیم. قاضی جیه‌نی آلدیمگه چقیریب، او بیلن کۏریشدیم. شو کونی تورک و هند امیرلرینی کېنگشگه چقیریب، دریادن اۏتیش باره‌سیده تارتیشدیک. شونگه قرار قیلدیک که، استاد علیقولی توپ و فرنگی ضربزننی گَنگ و سَرو دریالری آره‌لیغیده‌گی تېپه‌لیککه قوریب، کۏپ میلتیقلیلر بیلن اۏشه یېردن اوروشنی باشله‌یدی. ایکّی دریا قۏشیله‌دیگن جایدن بیر آز پستراقده بنگالي‌نینگ بیر فیل و جوده کۏپ کېمه‌لری توره‌دیگن آرال‌نینگ قرشیسیده گَنگ دریاسی‌نینگ بهار طرفیدن مصطفی بوتون قورال-اسلحه‌لرینی تۏلیق تیارلب، جنگگه کیره‌دی. او بیلن جوده کۏپ میلتیقلیلر هم بیرگه بۏله‌دی. محمد زمان میرزا و او یېرگه بېلگیلنگن باشقه کیشیلر مصطفی‌نینگ آرقه‌سیده توریب، اونگه یاردمچی قِسم صفتیده کۏمکلشه‌دیلر. استاد علیقولی و مصطفی ضربزن آتیش، توپ اۏرنه‌تیش، مۏلجر کۏتریش، یېر تېکیسلش ایشلری اوچون بېلگیلنگن جوده کۏپ بېلچی و ایشچیلرگه نظارتچی قیلیب تعیینلندی. اولر قورال-یراغ و

کبره‌کلی نرسه‌لرنی تاپیش و ییغیش بیلن مشغول بۆلدیلر. سلطانلر، امیرلـر و خـانلر آلدینـده باریب هَلدی کبچیگی آرقه‌لی سَرو دریاسـیدن اۆتیشـلری، مـۆلجر قوریلیـب بیتگونیچـه او طرفده تۆله قورالّلَنیب، دشمن اوستیگه تشلَنیشلری لازم ایدی.

شو پیت سلطان جنید و قاضی جیه سکّیز کوروه یوقاریده کبچیک بار، دیب خبر بیردیلـر. شونگه موافق سـالچیلردن بیـر-ایکّیته‌سـی سـلطان جنَیـد، محمودخـان و قاضـی جیـه‌نینگ کیشیلریدن آلیب، باریب کبچیکنی کۆرسینلر، دیب تعیینلندی. اگـر اۆتـیش ممکـن بۆلسـه، اۆشه ییردن کبچیب اۆتیله‌دی.

آدملر آره‌سیده بنگالي هَلدی کبچیگی‌گه هـم آدملرینـی قۆیمـاقچی ایکـن، دیگـن گـپ ترقه‌لدی. محمودخان‌نینگ سکندرپورده‌گی شیقداریدن: «هَلدی کبچیگیده ایلّیکته‌چه کبمـه ییغیب، کبمه‌چیلرگه خدمت حقی بیرگنمن، اما کبمه‌چیلر بنگالي‌نینگ کبلیشـی حقیـده‌گـی گپلردن قتّیق واهمه‌گه توشگن»،-دیگن خبر کبلدی.

سَرو دریاسیدن کبچیک جایینی تیز تـاپیش جـوده ضـرور بـۆلگنلیگی باعـث، کبچیـک کۆریشگه کیتگن کیشیلرنی کوتیب اۆتیرمسدن شـنبه کـونی بیکلرنـی کینگشـگه چقیـردیم و اولرگه شونده‌ی دیدیم: «چَتورمک‌ده سکندرپوردن اَوَد و بیهره‌ییجه‌گچـه سـرو دریاسـی‌نینگ بیرار کبچیگی یـۆق. بونـده‌ی قیلیـب اۆتیرگونچـه، کتّـه گروهنـی تعیینلـه‌یمیز. اولـر هَلـدی کبچیگیدن کبمه‌لر بیلن اۆتیب، دشمن اوستیگه باستیریب باره‌دی. اولر کبلگونلریچه، اسـتاد علیقولی و مصطفی تۆپ، میلتیق، ضربزن و فرنگی[۱۳] بیلن جنگ قیلیـب تـوره‌دیلر. بیـز هـم گنگ دریاسیدن اۆتیب استاد علیقولی‌گه یاردمچی قِسم تعیینلب اوروشگه تۆلـه تیـار بۆلیـب توره‌میز. کبچیکدن اۆتگن قِسم دشمنگه یقینلشیشی بیلن بیـز هـم اوروش باشـلب، دریـادن اۆته‌میز. محمد زمان میرزا و گنگ‌نینگ بهار طرفیگه تعیینلنگن کیشیلر مصـطفی بـیلن بیرگـه اوروشگه کیره‌دیلر.

۱۳.فرنگی- اروپادن کبلتیریلگن اوروش قورالی

شونده‌ی قرارگه کېلیب، گَنگ‌نینگ شِمالیده‌گی قۆشیننی تۆرت قِسمگه بۆلیب عسکری باشچیلیگیده هَلدی کېچیگیگه یوباردیک. بیر قِسمده عسکری اۆز نوکرلری بیلن، ایکّینچی قِسمده سلطان جلال‌الدین شرقی، ینه بیر قسمده اۆزبک سلطانلری قاسم حسین سلطان، بیخوب سلطان، تانغاتمیش سلطان، محمودخان نوحانی غازیپوري، کوکي، بابا قشقه، تۆله‌میش اۆزبک، قربان چرخي و حسینخان باشلیق دریاخانیلر بار ایدی. تورتینچی قِسمگه موسی سلطان، سلطان جنید باشچیلیک قیله‌یاتگن بۆلیب، اولرنینگ قۆل آستیده‌گی جانپور عسکرلری تخمیناً ییگیرمه مینگ کیشیگه یېتردی. اوشبو کېچه‌نینگ اۆزیده، یکشنبه کېچه‌سی ایدی، قۆشیننی آتلنتیریش اوچون نظارتچیلر تعیینلندی.

یکشنبه کونی تانگده قۆشین گَنگ‌دن اۆته باشله‌دی. مېن کېمه‌گه توشیب بیرینچی پاسده کېچیب اۆتدیم. اوچ پهر بۆلگنیده کېچیک کۆریشگه بارگنلر قیینه‌لیب قَیتیب کېلدیلر. هېچ قنده‌ی کېچیک تاپیلمبدی. اولر کېمه‌لرنی و بیز تعیینله‌گن قِسمنی یۆلده کۆرگنلیکلرینی ایتدیلر.

سه‌شنبه کونی دریانی کېچیب اۆتگن ییردن جۆنب، دریا قوییله‌دیگن جایدن بیر کوروه اوزاققه، جنگ میدانیگه یقین ییرگه توشدیک. مېن اۆزیم باریب استاد علیقولی‌نینگ فرنگی و ضربزن آتیشینی تماشا قیلدیم. شو کونی استاد علیقولی فرنگی تاشی بیلن ایکّیته کېمه‌نی یکسان قیلیب چۆکتیریب یوباردی. مصطفی هم شو ییردن ایکّی کېمه‌نی سیندیریب چۆکتیردی. کتّه تۆپنی جنگ میدانیگه اېلتیب، ییرینی تېکیسلش اوچون ملا غلام‌نی نظارتچی قیلیب تعیینله‌دیم، بیر نېچه قۆریقچی و چقّان ییگیتلرنی اونینگ یانیگه یاردمگه قۆیدیم. قَیتیب کېلیب اۆردو تۆغریسیده‌گی بیر آرالده معجون ییدیک. بو کېچه معجوندن کیف بۆلیب، کېمه‌نی چادرگه یقین کېلتیریب، کېمه‌نینگ اۆزیده یاتدیم. کېچه‌سی غلطی واقعه یوز ببردی. کېچه‌نینگ اوچینچی پاسیگه یقین کېمه‌ده شاوقین-سوران کۆتریلدی. مېنینگ خاص ساقچیلریم-هر بیری کېمه‌نینگ بیریاغاچینی آلیب، اور-اور دېب قیچقیره‌دی. "فرمایش" کېمه‌سی مېن یاتگن "آسایش" کېمه‌سی یانیده ایدی. بیر تونگی قراوول اۆشه ییرده

"فرمایش" کېمه‌سیده اېکن. اویقودن کؤزینی آچیب قره‌سه، بیر کیشی "آسایش" کېمه‌سیگه قؤلی بیلن آسیلیب چیقماقچی بؤله‌یاتگن اېکن. قراوول اؤزینی اونینگ اوستیگه تشله‌یدی؛ او سووگه شؤنغیب، چیقه‌یاتگنیده قراوول‌نینگ باشیگه قیلیچ بیلن ساله‌دی؛ بیر آز جراحتلب، ینه سووگه قره‌ب قاچه‌دی. شاوقین شونینگ اوچون کؤتریلگن اېکن. مَنبردن کېلگن تونده هم کېمه‌نینگ یقینیده تونقطارلردن بیر-ایکّیته‌سی بیر نېچه هندوستانلیکنی قوولب، ایکّی قیلیچ و بیرته خنجرینی کېلتیریشگن اېدی. تنگری تعالی اسره‌دی.

اگر تیغِ عالم بجنبد ز جای،
نَبُرّد رگی تا نخواهد خدای.

(مضمونی:اگرعالم‌تیغی اؤز جاییدن قؤزغَلسه، خدا خواهله‌مسه، بیرار تامیرنی هم کېسمه‌یدی.)

اېرته‌سی، چارشنبه کونی "گنجایش" کېمه‌سیگه توشیب، تاش‌آتر جایلشگن بیرگه یقینراق کېلدیم و هر بیر کیشینی بیر ایشگه تعیینله‌دیم. اؤغانبردی مؤغول باشچیلیگیده‌گی مینگته‌چه ییگیتگه دریا بؤیلب بیر-ایکّی یاکه اوچ کوروه یوقاریراقدن، قنده‌ی بؤلمه‌سین، سوودن کېچیب اوتیشلرینی تعیینلب جؤنتدیم. بولر کېته‌یاتگنلریده بنگاللر ییگیرمه-اؤتّیزته‌چه کېمه‌سی بیلن عسکری اؤردوسی‌نینگ تؤغریسیدن چیقه‌دیلر. جوده کؤپ پیاده‌لری کېمه‌دن چیقیب، تؤستدن هجوم باشله‌ماقچی بؤلیشه‌دی. اما بیزنینگ آدملریمیز آت سالیب اولرنی قاچیشگه مجبور اېته‌دیلر. بیر نېچه‌سینی قؤلگه توشیریب، باشینی کېسیب، کؤپچیلیگینی آتیب تشلب، ییتّی-سکّیز کېمه‌نی قؤلگه آله‌دیلر. خودّی اؤشه کونی محمد زمان میرزا طرفیدن هم بیر نېچه بنگالي کېمه‌سی بیلن سوزیب کیریب، اوروشنی باشلب یوباره‌دی. محمد زمان میرزا تامانیده‌گیلر شدّت کؤرسه‌تیب، بنگالیلرنی قاچیره‌دی؛ اولرنینگ اوچ کېمه کیشیسی سووگه غرق بؤله‌دی. بیتّه کېمه‌سینی قؤلگه آلیب، حضوریمگه کېلتیردیلر. بو اوروشده بابا چوهره یخشی جنگ قیلیب، جسارت کورستدی. محمد سلطان، یکّه خواجه، یونس علی، اؤغانبردی و نریگی طرفگه کېچیب اؤتیشی بوروندن بېلگیلنگن جماعه‌گه

اۆغانبېردی و اۆزلری قۆلگه کیریتگن پېتّی-سکّیز کېمه‌نی کېچه‌سی قارانغیده یوقاریگه تارتیب اوتیشلری بویوریلدی.

اۆشه کونی عسکری‌دن آدم کېلیب، سوودن همه-بیرته قالمسدن اۆتدی، اېرته‌گه تانگده، پنجشنبه کونی برچه‌سی دشمن اوستیگه باستیریب باره‌دی، دېگن خبرنی ایتدی. بو اۆتگنلرگه عسکری‌گه قۆشیلیب، دشمن اوستیگه یوریشلری حقیده فرمان بېریلدی. پېشین نمازی چاغی استاد قاشیدن آدم کېلیب، تاش تیار بۆلیبدی، قنده‌ی فرمان بۆله‌دی، دېب سۆردی. بو تاشنی آتسین و مېن بارگونیمچه ینه بیر تاشنی تیار قیلسین، دېب فرمان بېردیم.

عصر نمازی پیتی کیچکینه بنگالي کېمه‌گه توشیب، مۆلجر کۆتریلگن یېرگه باردیم. استاد بیر مرته کتّه تاش آتدی، کېین ینه بیر نېچه بار فرنگی آتدی. بنگالیلرنینگ آتشبازلیکده شهرتی بار اېدی، بو سفر یخشیلب سینه‌دیک، اولر بیر یېرنی مۆلجللب اېمس، بلکه هر تامانگه هر خیل اصولده آته‌دیلر.

شو کونی عصر نمازی چاغی بیر نېچه کېمه‌نی سَرو دریاسی بویلب دشمن قرشیسیدن یوقاریگه تارتیب اۆتیشلرینی بویوردیک. کېمه تارتووچی کیشیلر قۆرقمسدن و یاپینمسدن بیر نېچه کېمه‌نی تارتیب اۆتکزدیلر. اېسان تېمور سلطان، تۆختمه بۆغه سلطان، بابا سلطان، آرایشخان و شیخ گورن‌گه بو کېمه‌لر اۆتگن یېرده توریب، کېمه‌لرنی محافظه قیلیشلری تعیینلندی.

او یېردن قَیتیب، بیرینچی پاسده اۆردوگه کېلدیم. یریم کېچه‌گه یقین یوقاریگه کېمه تارته‌یاتگنلردن تعیینلنگن قِسم آلدینگه اۆتدی، دېگن خبر کېلدی. کېمه‌لرنی تارتیب باره‌یاتگنیمیزده، بنگالیلر بیزنی پَیقب قالیب، بیز بیلن جنگگه کیریشدیلر. بیر کېمه‌چی‌نینگ آیاغیگه تاش تېگیب، آیاغی سیندی، اۆته آلمه‌دیک.

پنجشنبه کونی تانگده مۆلجرده‌گیلردن یوقاریگه جۆنه‌تیلگن کېمه‌لرنینگ همه‌سی یېتیب کېلدی، دېگن خبر کېلدی. دشمن آتلیقلری‌نینگ برچه‌سی آتلنیب، بیزنینگ حرکتده‌گی قِسمیمیزگه قرشی یوریش باشله‌دی. مېن هم زودلیک بیلن آتلنیب، کېچه آقشام اۆتکزیلگن

کېمه‌لر اوستیگه یېتیب کېلدیم. محمد سلطان میرزا باشچیلیگیده اؤتیشگه قرار قیلگن کیشیلر تؤخته‌مه‌ی اؤتیب، عسکری‌گه قؤشیلسین، دېب چاپر یوباریلدی. منه شو کېمه‌لر تېپه‌سیده بؤلگن اېسان تېمور سلطان بیلن تؤخته بؤغه سلطان‌گه تېزراق اؤتیشنی باشله‌سینلر، دېب بویروق بېردیم. بابا سلطان بېلگیلنگن یېرگه کېلمه‌یاتگندی. در حال اېسان تېمور سلطان بیر کېمه‌ده اؤتّیز-قیرقته‌چه نوکری بیلن آتلرینی کېمه یانیگه آلیب، یالیدن اوشلب سوزدیریب اؤتدیلر. بولرنینگ آرتیدن ینه بیر کېمه سوزیب اؤتدی.

بولرنینگ دریادن اؤته‌یاتگنینی کؤریب بنگالیلرنینگ جوده کؤپ پیاده‌سی بولرگه قره‌ب یوردی. اېسان تېمور سلطان‌نینگ یېتّی-سکّیز نوکری آتلنیب، بو پیاده‌لرنینگ قرشیسیگه باریب، سلطان آتلنگونیچه، اولرنی جنگگه تارتیب، اؤق آتیشیب، سلطان تورگن تامانگه تارتدیلر. بونگچه اېسان تېمور سلطان هم آتلندی. ایکّینچی کېمه هم کېچیب اؤتدی. سلطان اؤتّیز-اؤتّیز بېش آتلیق بیلن جوده کؤپ پیاده‌نینگ اوستیگه باستیریب، اولرنی قاچیشگه مجبور قیلدی. جوده یخشی ایش کؤرستدی. او چقّانلیک بیلن، قؤرقمسدن، همه‌دن بورون دریانی کېچیب اؤتدی. ایکّینچیسی شوکه، کؤپ پیاده‌نینگ اوستیگه آز آدمی بیلن باستیریب باریب، اولرنی قاچیشگه مجبور قیلدی. تؤخته بؤغه سلطان هم دریادن کېچیب اؤتدی. کېمه‌لر آلدینمه-کېین دریادن کېچیب اؤته‌باشله‌دیلر. لاهورلیک و هندوستانلیکلر هم هر تاماندن-بیری یاغاچگه تیه‌نیب، باشقه‌سی-دسته (بیرباغ) قمیش یاردمیده دریادن کېچیب اؤتیشگه کیریشدیلر.

بو احوالنی کؤرگن مؤلجر تؤغریسیده‌گی جوده کؤپ بنگالیلر کېمه‌لری بیلن دریانینگ قویی طرفیگه قاچه‌باشله‌دیلر.

درویش محمد ساربان، دوست اېشیک‌آغه و ینه بعضی یېگیتلر مؤلجر تؤغریسیدن اؤتدیلر. سلطانلرگه آتلیق آدم یوباریب، دریادن کېچیب اؤتگنلرنی یخشیلب بیغینگ و قرشیده تورگن قِسمگه یقینلشینگ و اولرنی ایلنیب اؤتیب، دشمن بیلن جنگگه کیرینگ،- دېب بویروق بېردیم. سلطانلر اؤتگنلرنی اؤزلریگه قؤشیب، اوچ-تؤرت قِسم بؤلیب، دشمنگه تشلندیلر.

بولر یقینلشگنده دشمن پیاده‌لرینی آلدینگه سالیب، صفینی بوزمه‌ی کېله باشله‌دی.

عسکری بیلن بیرگه بېلگیلنگن قِسمدن کؤکي عسکرلری اولرگه یقینلشه‌دی. او طرفدن کوکي، بو طرفدن سلطانلر یېتیب باریب، دشمن بیلن جنگ باشله‌یدیلر. دشمننی آتیدن قوله‌تیب، باشقه آتلیقلرینی آرتگه قَیتیشگه مجبور قیله‌دیلر. بَسَنتَرَو اسملی آبرو-اعتبارلی کافرنی کؤکي و اونینگ آدملری آتدن قوله‌تیب، باشینی کېسه‌دیلر. اونینگ اؤن-اؤن بېش جنگچیسی کؤکي‌نینگ جنگچیلری اوستیگه باستیریب کېله‌دی و بولر شو زماني‌آق اولرنی چاپیب تَشله‌یدی. تؤخته بؤغه سلطان دشمن‌نینگ قرشیسیدن باریب، جوده یخشی قیلیچ ساله‌دی. مؤغول عبدالوهاب و اونینگ اوکه‌سی هم یخشی قیلیچبازلیک قیلدیلر. شونده‌ی بؤله‌توریب، مؤغول سوزیشنی بیلمسدی، دریادن زرهی بیلن آت‌نینگ یالینی اوشلب کېچیب اؤتردی.

مېنینگ کېمه‌لریم آرقه‌ده قالگن اېدی. اولرنی آلیب کېلیش اوچون آدم یوباردیم. "فرمایش" کېمه‌سی ایلگریراق کېلدی. "فرمایش"گه چیقیب بنگالیلرنینگ یېرلرینی سَیر قیلیب، "گنجایش" کېمه‌سیگه توشیب، یوقاریده کېچیک بار و یؤقلیگینی سؤردیم.

میر محمد جالبان سَرو دریاسی‌نینگ یوقاریسیده اؤته‌دیگن یخشی جای بار، دېب معلوم قیلدی. او ایتگن یېردن لشکر کېچیب اؤته‌وېرسین، دېگن فرمان بؤلدی.

محمد سلطان میرزا باشچیلیگیده‌گی کیشیلرگه دریادن اؤتیشگه بویروق بېریلگن اېدی. سوودن اؤته‌یاتگنده یکّه خواجه‌نینگ کېمه‌سی چؤکیب کېتیب، یکّه خواجه تنگری رحمتیگه باردی. اونینگ نوکر و ولایتلرینی اوکه‌سی قاسم خواجه‌گه عنایت قیلدیم.

پېشین نمازی چاغی غسل قیله‌یاتگن پیتیم سلطانلر کېلیشدی. اولرنی مقتب، کېلگنلرینی معقوللب، عنایت و شفقتیمدن امیدوار قیلدیم. اؤشه پَیتی عسکری هم کېلیب قالدی. عسکری بیرینچی مرته بونده‌ی ایشلرده قتنشَه‌یاتگن اېدی. اونینگ خُلقی کېله‌جگی اوچون یخشی علامت بؤلدی. اؤشه آقشام هلی اؤردودن کؤچیب کېتمه‌یاتگنیمیز باعث بیر آرالده "گنجایش" کېمه‌سیده اوخله‌دیم.

جمعه کونی سَرو دریاسی‌نینگ شِمال طرفیده خریدگه تېگیشلی نیرخون ولایتیده‌گی کُندابه دېگن قیشلاقده تۏخته‌دیک.

یکشنبه کونی کۏکي‌نی آدملری بیلن حاجیپورگه خبر آلیب کېلیش اوچون یوباردیک. شاه‌محمد معروف اۏتگن ییلی کېلگنیده اونگه کتّه اعتبار قیلیب، سَرَن ولایتینی بېرگن اېدیم، جوده کۏپ یخشی ایشلر قیلدی. آته‌سی-معروف بیلن ایکّی مرته اوروش قیلیب، اونی یېنگدی و اسیر قیلیب آلدی. سلطان محمود حیله بیلن بهارنی اېگلله‌گنیده، بیَن بیلن شیخ بایزید اونگه قرشی بارگنلریده، شاه‌محمد هېچ نیمه قیلالمه‌ی، اولرگه قۏشیلدی. اوشه پیتده هم بیر نېچه مرته خبرلر کېلگندی. خلق آره‌سیده هم او حقده بۏلمه‌گور گپ-سۏزلر یورردی. عسکری هلدي کېچیگیدن اۏتگن زَهاتی شاه‌محمد اۏز آدملری بیلن کېلدی. عسکری بیلن اوچره‌شیب، بنگالیلر اوستیگه بیرگه باردی. اوشه جایده اېکنیمیزده کېلیب، التفات کۏرستدی.

اۏشه کونلری شیخ بایزید و بیبَن‌دن، اولرنینگ سَرو دریاسیدن اۏتیش نیتیده اېکنلیگی حقیده کېتمه-کېت خبرلر کېلردی.

شو پیتده سَنبَل‌دن قیزیق خبر کېلدی: علی یوسف سَنبَل‌ده توریب، او یېرنی جوده یخشی اداره قیلیب، ترتیب و انتظام اۏرنتگن اېدی. اۏزی و دوستیدېک بۏلیب قالگن طبیبی بیر کون‌نینگ اۏزیده تنگری رحمتیگه باریبدی. سَنبَل‌نی باشقریش اوچون عبدالله سَنبَل‌نی یوباریشگه قرار قیلدیک. رمضان آیی‌نینگ بېشینچیسیده، جمعه کونی عبدالله‌گه او یېرگه کېتیش اوچون رخصت بېریلدی. اۏشه کونلری چین تېمور سلطان‌دن هم خبرلر کېلدی. بېلگیلنگن بېکلرنینگ کۏپچیلیگی کابل‌دن مېنینگ قرینداشلریم کېله‌یاتگنلیگی باعث سلطان‌گه قۏشیله‌آلمه‌یاتگن اېکنلر. محمدي و ینه بعضیلر سلطان بیلن یوز کوروهچه جایگه جدل باریب، بلوچ‌نی باسیبدیلر. عبدالله‌دن چین تېمور سلطان‌گه، سلطان محمد دۏلدای، محمدي و او یېرده‌گی اَیریم بېک و بیگیتلرگه چین تېمور سلطان بیلن آگره‌ده بیغیلیب، تیار بۏلیب توریشلرینی تعیینلب فرمان یوباردیم. دشمن قَیسی طرفدن کېلسه، اۏشه تامانگه آتلنسینلر.

آی‌نینگ سکّیزینچیسیده، دوشنبه کونی دریاخان‌نینگ نبیره‌سی جلالخان، اونینگ آلدیگه شیخ جمالي بارگن اېدی، اۇزی‌نینگ آبرو-اعتبارلی امیرلری بیلن حضوریمگه کېلیب التفات کۇرستدی. اۇشه کون‌نینگ اۇزیده یحیی نوحانی، اوّلراق اوکه‌سینی یوباریب قوللیگینی اظهار قیلگن اېدی، اونگه باشقریش ایشلری اوچون فرمان هم یوبارگن اېدیم، کېلیب خدمتیمگه کیردی. مادامی‌که، یېتّی-سکّیز مینگ نوحانی و افغان امیدوار بۇلیب کېلگن اېکن، اولرنی نا امید قیلیشنی ایسته‌مه‌ی، بهاردن پادشاه خزینه‌سیگه توشه‌دیگن بیر کرور درآمدنی اجره‌تیب، اېلّیک لکنی محمودخان نوحانی‌گه عنایت قیلیب، قالگنینی منه شو جلالخان‌گه بېردیم. او بیر کرور سالیق تۇلشگه راضی بۇلدی. بو پوللرنی ییغیب آلیش اوچون غلام یساوول یوباریلدی. محمد زمان میرزاگه جانپور ولایتی بېریلدی. پنجشنبه کونی آقشامده اسماعیل‌میته‌دن بورونراق، بیزنینگ اوچته شرطیمیزنی خلیفه‌نینگ غلام علی اسملی نوکری شاهزاده مونگیرنینگ ابوالفتاح دېگن نوکری بیلن بیرگه‌لیکده نصرت‌شاه‌گه یېتکزگن اېدی، اۇشه ابوالفتاح بیلن بیرگه‌لیکده شاهزاده مونگیر، حسن لنگر وزیر و خلیفه‌نینگ خطلرینی آلیب کېلدی. اولر بیز ایتگن اوچته شرطنی قبول قیلیب، نصرتشاه راضیلیگی اوچون مسؤولیتنی اۇز ذمّه‌لریگه آلیب، صلح توزیشنی تکلیف اېتیبدیلر.

مادامی‌که، بیزنینگ بو یوریشیمیز عصیانکار باغی افغانلرنی دفع قیلیش مقصدیده بۇلگن اېکن، بو دشمنلردن بعضیلری باش آلیب کېتدی، بعضیلری کېلیب خدمتکارلیک و قوللیکنی قبول قیلدی، قالگن آز قِسمی بنگالي‌نینگ قۇلیده قالدی. اولر اوچون بنگالي جواب بېرردی. بونینگ اوستیگه پشه‌کال یقینلَشیب قالگندی. بیز هم بنگالي‌نینگ تکلیفیگه ذکر اېتیلگن شرطلر بیلن صلح سۇزینی یازیب یوباردیک.

شنبه کونی اسماعیل جِلوانی، عادلخان نوحانی، اولیاخان اشراقی بېش-آلتیته امیر بیلن کېلیب، خذمتیمگه تیار اېکنلیکلرینی بیلدیردیلر. اۇشه کونی اېسان تېمور سلطان و تۇخته‌بۇغه سلطان‌گه مکافات قیلیب کمر شمشیر و کمر خنجر، زرهلر و خلعتلر همده چاپقیر آتلر انعام قیلدیم. اېسان تېمور سلطان‌گه نرنۇل ولایتیدن اۇتّیز آلتی لک و تۇخته بۇغه

سلطان‌گه شمس‌آباد ولایتیدن اؤتّیز لک عنایت قیلیندی و تعظیم قیلدیریلدی.

آی‌نینگ اون بېشینچیسیده، دوشنبه کونی بهار و بنگاله طرفلردن خاطرجمع بؤلیب، سرو دریاسی قیرغاغی و کُندآبه یقینیده جایلشگن قؤنیمجایدن بیبَن و شیخ بایزید حرامخؤرنینگ یامان ایشلرینی دفع قیلیش نیتیده جؤنه‌دیک. آره‌ده ایکّی بار تؤختب، چارشنبه کونی سکندرپورنینگ چتورمک دېگن جاییده‌گی چپوره دېب اَتَلگن کېچیگی اوستیده تؤخته‌دیک. اؤشه کون‌نینگ اؤزیده‌یاق خلق دریادن اؤته باشله‌دی. او حرامخؤرلرنینگ سرو بیلن گگَردن اؤتیب، لکنهوگه قرېب باره‌یاتگنلیکلری حقیده کېتمه-کېت خبرلر کېله باشله‌دی. اولر اؤتماقچی بؤلگن کېچیک یؤلینی تؤسیش اوچون عسکرلرگه تورک و هندامیرلریدن سلطان‌جلال‌الدین‌شرقی، علیخان فرمولي، توردیکه، نظامخان بیاني، تؤله‌میش اؤزبک، قربان چرخي، حسنخان دریاخاني‌نی باشلیق قیلیب تعیینلب، پنجشنبه کونی کېچقورون رخصت بېردیم.

شو آقشام تراویح نمازیدن سؤنگ بیرینچی پاسدن بېش گری اؤتگنیده، پشه‌کال بولوتلری قَینَب چیقیب، بیر زمان‌نینگ ایچیده شونده‌ی تؤفان بؤلیب، قتّیق شمال قؤزغلدی که، ییقیلمه‌گن چادر دېیرلی قالمه‌دی. مېن چادر ایچیده اؤتیریب یازه‌یاتگن اېدیم، قاغاز و دفترنی ییغیشتیریشگه هم اولگورمه‌دیم. چادرنی اېشیگی آلدیده‌گی پرده‌سی بیلن باشیمگه قوله‌تدی. چادر تېپه‌سیده‌گی کیگیز بؤلک-بؤلک بؤلیب کېتدی. تنگری سقله‌دی، هېچ قنده‌ی زیان یېتمه‌دی. کتاب و دفتر جیقّه هؤل بؤلدی. اولرنی قییینچیلیک بیلن ییغیشتیریب آلدیلر. جون شالچه‌گه اؤره‌ب، کَت آستیگه قؤییب، اوستیگه قالینلرنی یاپدیک. بؤران ایکّی گریدن سؤنگ تیندی. ییغمه چادرنی تیکتیریب، شمع یاقتیردیم. مشقت بیلن اؤت یاقیب، تانگگچه اوخله‌مه‌ی، ورق و دفترلرنی قوریتیش بیلن مشغول بؤلدیک.

پنجشنبه کونی مېن دریادن کېچیب اؤتدیم. جمعه کونی آتگه مینیب، خرید و سکندرپورنی سَیر قیلدیک. اؤشه کونی عبدالله و باقی لکنهونینگ آلینگنی حقیده یازگن اېدیلر. شنبه کونی کؤکي‌نی آدملری بیلن باریب باقي گه قؤشیلیشلرینی تعیینلب آلدینراق

جۆنتدیم. یکشنبه کونی سلطان جنید برلاس، حسن خلیفه، ملا آفاق‌نینگ آدملری و مۆمن اتکه‌نینگ اکه-اوکه‌لریگه باریب، باقی‌گه قۆشیلیشلرینی و مېن یېتیب بارگونیمچه قۆللریدن کېلگنیچه اونگه بې‌خطا خدمت قیلیشلرینی تعیینلب رخصت بېردیم.

شو کونی عصر نمازی پیتی شاه محمد معروف‌گه مخصوص سروپا و یخشی آت عنایت قیلیب، رخصت بېریلدی. اۆتگن ییلگی ترتیب بۆییچه سره‌نده‌گی خدمتلری همده کندله‌ده‌گی یایچیلرنی تأمینلب توریشی اوچون معاش عنایت قیلیندی. شو کونی اسماعیل جِلوانی‌گه هم سروار درآمدیدن یېتمیش ایکّی لک خدمت حقی تعیینلب، رخصت بېریلدی. عادلخان نوحان و اونینگ باشچیلیگیده کېلگنلرگه هم سروار درامدیدن خدمت حقی تعیینلب، رُخصت بېریلدی. اولردن هر بیری اۆغلینی آگره‌ده مېنینگ دایمی خدمتیمده قالدیره‌دی، دېگن قرارگه کېلدیک. "گنجایش" و "آرایش" کېمه‌سینی، ینه قۆلیمیزگه توشگن بنگالي کېمه‌لریدن تنلب آلینگن ایکّی کېمه‌نی تیرموهني و غازیپورگه آلیب باریش بنگالي‌لر ذمّه‌سیگه یوکلندی. "آسایش" و "فرمایش" کېمه‌لرینی سَرو دریاسی بۆیلب یوقاریگه اۆردو بیلن بیرگه اېلتسین، دېگن فرمان بۆلدی.

بهار و سَرودن خاطرجمع بۆلیب دوشنبه کونی چتورموک‌نینگ چۆپره کېچیگیدن سَرو قیرغاقلری بۆیلب اَوَد تامانگه کۆچدیک. اۆن کوروهچه یۆل یوریب فتحپورگه تېگیشلی کالیره دېگن قیشلاق یانیده، سرو قیرغاغیگه توشدیک. آلدینراق جۆنه‌گنلر اده‌شیب فتحپورنینگ کتّه کۆلیگه کېتیب قالیبدیلر. بیر نېچه کیشینی یقین اۆرته‌ده‌گی آدملرنی آرقه‌گه قَیتریب کېلیشلری اوچون جۆنتدیک. کیچیک خواجه‌نی کۆل یاقه‌سیگه باریب، او یېرگه توشگن لشکرنی اېرته‌سی کونی اۆردوگه آلیب کېلیشی اوچون جۆنتدیک. اېرته‌لب او یېردن کۆچدیک. یریم یۆلگه یېتگنده "آسایش" کېمه‌سیگه توشدیم. یوقاریده جایلشگن قرارگاه‌گچه تارتتیریب باردیم. یۆلده کېته‌یاتگنیمیزده باقی‌نینگ حضوریدن کېله‌یاتگن شاه محمد دېوانه‌نینگ اۆغلینی خلیفه آلیب کېلدی. لکنهو حقیده‌گی خبرنینگ تۆغریلیگی تصدیقلندی.

رمضان آیی‌نینگ اۆن اوچینچیسیده، شنبه کونی دشمن اوروش باشله‌یدی. لېکن

اوروشیب هبچ نیمه قیلالمه‌یدیلر. اوروش کپته‌یاتگن پیتده بیردن ییغیب قۇییلگن خس-خاشاک، کپه‌لر و جر ایچیگه بیریۇله اۇت کپته‌دی، قۇرغان ایچی تندوردېک قیزیدی. قۇرغان دېوارلری اوستیده یوریب بۇلمه‌ی قاله‌دی و اولر قۇرغاننی آله‌دیلر. ایکّی-اوچ کوندن سۇنگ بیزنینگ قَیتگنیمیز حقیده‌گی خبرنی ایشیتیب، دشمن دَلمودگه قره‌ب جۇنه‌یدی. اۇشه کونی هم اۇن کوروهچه یۇل یوریب سېکری ولایتی‌نینگ جلبسر دېگن قیشلاغی یانیده سرو دریاسی یاقه‌سیده تۇخته‌دیک.

چارشنبه کونی آتلرگه دَم بېریش مقصدیده اۇشه جایده قالدیک. بعضی کیشیلرنینگ ایتیشلریچه، شیخ بایزید و بیبَن گَنگ‌دن اۇتیب، چونر و جوون یېرلری آرقه‌لی اۇزلری‌نینگ سپاهیلری تامانیگه اۇتیش نیتیده یورگنمیش. بېکلرنی چَقیریب کېنگشدیم. جانپور اۇرنیگه چونرنی، ینه بعضی ولایتلرنی آلگن محمد زمان میرزا و سلطان جنید برلاس، محمودخان نوحانی، قاضی جیه و تاجیخان سرنگخاني باریب چونرده دشمن‌نینگ یۇلینی تۇسسین، دېگن فکرگه کېلدیک.

اېرته‌سیگه پنجشنبه کونی تانگده کۇچیب، سرو دریاسیدن اوزاقلشیب اۇن بیر کوروه یۇل یوردیک و پرسرودن اۇتیب، پرسرو یاقه‌سیگه توشدیک. بېکلرنی چارلب، کېنگش اۇتکزدیم. اېسان تېمور سلطان، محمد سلطان میرزا، تۇخته بۇغه سلطان، قاسم حسین سلطان، بېخوب سلطان، مظفر حسین سلطان، قاسم خواجه، جعفر خواجه، زاهدخواجه، جانی‌بېک، عسکری‌گه نوکرلری بیلن کیچیک خواجه، هندوستانلیک امیرلردن عالمخان کلپی، ملکداد کره‌ني، رَووی سېرواني‌گه لشکردن اجره‌لیب، اۇز ییگیتلرینی باشلب بایزید و بیبَن‌نینگ آرتیدن تېزلیک بیلن آلدینگه-دَلمود طرفگه باریشلرینی تعیینله‌دیم.

منه شو پرسرو دریاسیده کېچه‌سی طهارت آله‌یاتگن اېدیم، شمع یاروغیگه جوده کۇپ بلیق تۇپلَنیب سوو یوزیگه چیقدی. مېن و یانیمده‌گیلر قۇل بیلن بلیق توتدیک.

جمعه کونی پرسرونینگ کتّه بیر ایرماغی باشیده تۇخته‌دیک. جوده اینگیچکه دریا اېکن. لشکر خلقی او یاقدن-بو یاققه تینیمسیز یوریب، بېزاوته قیلمه‌سین دېب، سوونی یوقاریسیدن

بۆغدیریب، اۆنگه-اۆن قری کەلەدیگن ییرده طهارت اوچون جای قیلدیردیم. ییگیرمه ییتّینچی کەچەسی شوجایده بۆلدیک.

اِبرته‌سی بو دریادن اوزاقلشیب، تۆس سوویدن اۆتیب توشدیک. یکشنبه کونی هم شو دریا یاقه‌سیده توردیک.

آی‌نینگ ییگیرمه تۆقّیزینچیسیده، دوشنبه کونی منه شو تۆس دریاسی قیرغاغی منزلیمیز اِبدی. بو آقشام، گرچه، هوا اونچه بولوتسیز بۆلمسه هم، بیر نەچه کیشی آینی کۆردی و قاضی‌نینگ حضوریده گواهلیک بەریشدی. ینگی آی‌نینگ باشله‌نیشی انیق حجتلندی.

سه‌شنبه کونی تانگده هییت نمازینی اۆقیب، یۆلگه توشدیک. اۆن کوروه یۆل یوریب، ته‌یککه بیر کوروه قالگنیده، گۆیی دریاسی قیرغاغیده تۆخته‌دیک. پەشین نمازیگه یقین معجون ییدیک. شیخ زین، ملا شهاب و خواندامیرنی قاشیمیزگه چقیریب، منه بو بَیتنی یوباردیک:

شیخ و ملا شهاب و خواندامیر،

کەلینگ اوچ-اوچ، ایکّی-ایکّی، بیر-بیر.

درویش محمد و یونس علی، عبدالله هم شو ییرده اِبدی. عصر نمازی وقتیده پالوانلر کوره‌ش توشدیلر. چارشنبه‌نی اۆشه جایده اۆتکزدیک. توشگه یقین معجون ییییلدی. تاجیخان‌نی چونردن هَیده‌ب چیقریش اوچون بارگن ملک شرق شو کونی کەلدی. اۆشه کونی پالوانلر کوره‌ش توشدیلر. اوّلراق کەلگن پهلوان اوه‌دي اِبندی‌گینه کەلگن هندوستانلیک کوره‌شچی بیلن آلیشیب، اونی ییقیتدی. یحیی نوحانی‌گه سروار ییریدن اۆن بەش لک‌لیک درآمدنی خدمت حقی قیلیب بەلگیلب، سروپا کییدیریب، رخصت بەریلدی.

اِبرته‌سیگه اۆن بیر کوروه یۆل یوریب، گۆیی دریاسیدن اۆتیب، دریا یاقه‌سیده تۆخته‌دیک. آلدینده کەتگن سلطان و بەکلردن اولرنینگ دَلمودگه ییتیب بارگنلری، بیراق هلی گَنگ دریاسیدن اۆتمه‌گنلیکلری حقیده خبر کەلدی. مِن اچّیغلَنیب، اولرگه گَنگ دریاسیدن تِبزده اۆتیب دشمن آرتیدن بارینگ، جوون‌دن هم اۆتیب عالمخان‌نی اۆزینگیزگه قۆشینگ و دشمن

بیلن جنگگه کیریشگه حرکَت قیلینگ، دېگن فرمان یوباردیم.

اوشبو دریا یاقه‌سیدن جۏنب، ایکّی جایده تۏختب، دَلمودگه یېتیب کېلدیک. قۏشین‌نینگ کتّه قِسمی اۏشه کون‌نینگ اۏزیده‌یاق گَنگ دریاسیدن کېچیب اۏتدیلر. اۏردونی نریگی قیرغاققه اۏتکزگچ، کېچیکدن قوییده‌گی آرالده معجون یېیلدی. عسکرلر جانالیگان طرفدن سوودن اۏتیب، بیر کون توریب قالدی. باقی تاشکندي اوَدنینگ لشکری بیلن کېلیب خدمتیمگه کیردی.

گَنگ دریاسیدن بیر منزل اوزاقله‌شیب، کۏرره‌نینگ یقینیده ارینډ دریاسی یاقه‌سیده توشدیک. دَلموددن کورَره‌گچه یېگیرمه ایکّی کوروه یۏل اېکن.

پنجشنبه کونی او جایدن تانگده قۏزغَلیب، آدمپور ولایتی قرشیسیده تۏختەدیک. دشمن آرتیدن دریادن کېچیب اۏتیش نیتیده آلدینراق جالبانلردن بیر-ایکّی کیشینی بار کېمه‌لرنی آلیب کېلیش اوچون کلپی‌گه یوبارگندیک. بیز تۏخته‌گن کونی کېچقورون بیر نېچه کېمه کېلدی. دریادن اۏتیش اوچون کېچیک هم تاپیلدی. قۏنیمجای جوده چنگ بۏلگنی باعث فقط آرالده بۏلردیم. نېچه کون اۏشه یېرده تورگن بۏلسک، کېچه-کوندوز فقط آرالده توررديم. دشمندن ایشانرلی بیرار خبر کېلمه‌گنی اوچون باقی شیغاوول‌نی اَوَدده‌گی یېگیتلر بیلن سوو کېچتیریب، دشمندن خبر تاپیب کېلیش اوچون یوباریلدی.

اېرته‌سی جمعه کونی عصر نمازی پیتی باقیبېک‌نینگ نوکری کېلدی. شیخ بایزید و بیبَن‌نینگ قراوولینی تار-مار قیلیب، مبارکخان جِلواني دېگن داویوره‌ک یېگیتینی و ینه بیر نېچه کیشیسینی اۏلدیریب، بیر نېچه باش همده بیتّه تیریک آدمینی یوباریبدی. کېینگی کونی اېرته‌لب باقی بیلن بیرگه کېتگن شاه حسین بخشی قَیتیب کېلدی. او قراوول‌نی تار-مار قیلگنلرنی همده بۏلیب اۏتگن واقعه‌لرنی به تفصیل سۏزلب بېردی. شو کونی کېچقورون، آی‌نینگ اۏن اوچینچیسیده، یکشنبه کېچه‌سی جوون دریاسی سووی شونده‌ی کۏتریلدی که، اېرته‌لب اوشبو آرالنی یخشی‌گینه سوو باسدی. مېن باشقه آرالگه، دریادن بیر اۏق آتیمی پستراقده‌گی آرالگه اۏتیب، چادر تیکیب اۏتیردیم.

دوشنبه کونی ایلگری کېتگن بېک و سلطانلر آلدیدن جلال تاشکندي کېلدی. ایلغارنینگ خبرینی اېشیتیب، شیخ بایزید و بیبَن مهۆبه ولایتیدن قاچیبدیلر.

پشه‌کال باشلنگن، لشکر اېسه بېش-آلتی آیدن بویان سفرده اېدی. لشکرنینگ آت-اولاوی خراب بۆلگندی. شوباعث ایلگری کېتگن سلطان و بېکلرگه آگره و اۆشه اطرافدن ینگی کوچلی ایلغار کېلگونیچه، بارگن جایینگیزده تۆختب تورینگ، دېگن فرمان بېریلدی.

شو کونی عصر نمازی پیتی باقی شیغاوول‌گه و اَوَددن کېلگن لشکرگه رخصت بېریلدی. لشکر سَرو دریاسیدن کېچیب اۆته‌یاتگنیده قَیتیب کېلیب خذمتیمگه کیرگن معروف فرمولي‌نینگ اۆغلی موسی‌گه امروهردن اۆتّیز لک‌لیک درآمدی بار ولایتنی خدمت معاشی قیلیب تعیینلب، مخصوص باش-آیاق کییم و اېگرلی آت ساوغه قیلیب، امروهرگه کېتیشگه رخصت بېریلدی.

بو تامانلردن خاطرجمع بۆلیب، سه‌شنبه کونی کېچه‌سی اوچینچی پاسدن کېینگی بیرینچی گریده تېزلیک بیلن آگره‌گه یۆل آلدیک. اېرته‌سیگه اۆن آلتی کوروه یۆل یوریب، توشگه یقین کلپی‌گه قره‌شلی بیلاور دېگن ولایتده توشلَنیب، آتگه ارپه بېریب، نمازشام پَیتیده او یېردن جۆنب کېتدیک. بو کېچه اۆن اوچ کوروه یوریب، اوچینچی پاسده کلپی ولایتلریدن سۆگندپورگه توشدیک. بهادِرخان سېرواني‌نینگ مقبره‌سیگه کیریب اوخله‌دیک. بامداد نمازینی اۆشه یېرده اۆتب، یۆلگه توشدیک. اۆن آلتی کوروه یوریب، توش پیتی اَتاوه‌گه یېتیب کېلدیک. مهدي خواجه قرشیمیزگه چیقیب کوتیب آلدی. کېچه‌نینگ بیرینچی پاسیدن کېین او یېردن جۆنب کېتدیک. یۆلده بیر مدت اوخلب، اۆن آلتی کوروه یۆل باسیب، توش چاغی رَپري‌نینگ فتحپوری‌ده تۆخته‌دیک. اېرته‌سی کونی پېشین نمازی پیتی فتحیپوردن جۆنب، اۆن آلتی کوروه یۆل یوریب، کېچه‌نینگ ایکّینچی پاسیده آگره‌ده‌گی "هشت بهشت" باغیگه توشدیک.

اېرته‌سی-جمعه کونی محمد بخشی و ینه بعضی کیشیلر کېلیب التفات کۆرسه‌تیشدی. پېشین نمازیگه یقین جوون‌دن اۆتیب، خواجه عبدالحق‌قه التفات قیلیب، قلعه‌گه باریب عمه‌بېگم‌لرنی کۆردیم.

بلخلیک بیر دهقاننی قاوون اپکیش اوچون قۇیگنـدیم. بیـر نپچـه قـاوون سـقلب قـۇیگن اپکن، آلیب کپلدی. انچه یخشی قاوونلر پیتیلیبدی. بیر-ایکّی تـوپ تـاکنی "هشـت بهشـت" باغیگه اپکتیرگندیم، او هم یخشی اوزوملر سالیبدی. شیخ گورن هم بیر سـبد اوزوم یوبـارگن اپکن، اوزوملری یامـان اپمسـدی. هندوسـتان‌ده بونـده‌ی قـاوون و اوزوم پیتیلیشـیدن جـوده خورسند بۇلدیم.

یکشنبه کپچه‌سی ایکّینچی پاسدن اۇتگن اپدی هم که، ماهیم کپلدی. بیز لشکر تامانگـه جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ اۇنینچیسیده آتلنگندیک. غلطی تصـادف صـادر بۇلیبـدی. اولـر هـم کابل‌دن اۇشه کونی یۇلگه چیقیشگن اپکن. ذوالقعده آیی‌نینگ اوّلیـده، پنجشـنبه کـونی کَتّـه دپوانخانه‌ده پیغیلیش اۇتکزیله‌یاتگنیده همـایون و ماهیم‌نینـگ تـارتیقلرینی کپلتیردیلـر. شـو کونی مغفـور دپوان‌نینـگ بیـر نوکریگـه یـوز اپلّیـک کهـره[۱۴] بپریـب، قـاوون، اوزوم و مپـوه‌لر کپلتیریش اوچون کابل‌گه یوباردیک.

آی‌نینگ اوچینچیسیده، شنبه کونی کابل‌دن کاروانباشی بۇلیب کپلگن هندوبپک‌نی علـی یوسف‌نینگ اۇلیمی باعث سَنبَل‌گه یوبارگن اپکنلر، کپلیب مپنگه التفات قیلدی. حسام‌الدین علی خلیفه هم الوردن شو کونی کپلیب، ملازمت قیلدی.

اپرته‌سی، یکشنبه کونی علی یوسف‌نینگ وفاتی باعث تیرموهنی‌دن سَـنبَل‌گه یوبـاریلگن عبدالله کپلدی.

کابل‌دن کـپلگن کیشـیلردن اپشـیتدیک کـه، شـیخ شـریف قاره‌بـاغی عبـدالعزیزنینگ اغواگرلیگی یا که اۇزیگه طرفدارلیگی باعث قیلمـه‌گن ظلـم و اۇتمـه‌گن بـدعتلرنی بیزگـه نسبت بپریب، دعوا خطلری بیتیبدی، اونینگ آستیگه لاهور اماملری‌نینگ نامله‌رینی یازیب همده اولرگه کوچ بیلن امضا چپکتیریـب، عریضـه‌نینگ نسـخه‌لرینی شـهرلرگه ترقـه‌تیب، جنجل قیلیش نیتیده یورگنمیش. عبدالعزیز بوندن تشقری، مپنینگ بیر قنچـه حکملریمگـه

۱۴-کهره- یوک تشووچی، ایشچی، حمّال، جوالی

قولاق سالمه‌ی، هرخیل نامناسب گپلر ایتیب، کېره‌کسیز ایشلر قیلیب یوردی. شـو باعـث، آی‌نینگ اۆن بیرینچیسیده، یکشنبه کونی قنبـر علـی ارغـون‌نی شـیخ شـریف‌نـی، لاهـور اماملرینی یوگوردکلری بیلن همده عبدالعزیزنی حضـوریمیزگه آلیـب کېلیشـنی تعیینلـب جۆنتدیک.

آی‌نینگ اۆن بېشینچیسیده، پنجشنبه کونی تیجره‌دن چین تېمور سلطان کېلیب، التفات کۆرستدی. اۆشه کونی پهلوان صادق بیلن اولوغ اوَدي کوشتیگیر کوره‌ش توشدیلر. صـادق جوده قیینه‌لیب، یریم-یارتی ییقیتدی. جوده قتّیق کوره‌شیشیگه تۆغری کېلدی.

آی‌نینـگ اۆن تۆقّیزینچیسـیده، دوشـنبه کـونی قیزیلباشـلر ایلچیسـی مـراد قۆرچیگـه قیمت‌بها تاشلر قده‌لگن کمر خنجر و مناسـب تـۆن کیـدیریب، ایکّـی لـک تنگـه عنایـت قیلیب، کېتیشیگه رخصت بېریلدی.

اۆشه کـونلری سیدمشـهدي گـوالیردن کېلیـب، رحیمـدادنینگ دشـمنلیک ایشـلرینی قۆزغـه‌یاتگنینی خبـر قیلـدی. او یېرگـه خلیفـه‌نینگ نـوکری شـاه‌محمد مُهردارنـی کـۆپ نصیحت‌آمیز سۆزلر بیتیب جۆنتدیک. شاه‌محمد باریب، بیر نېچه کوندن کېین اۆزی بـیلن بیرگه رحیمدادنینگ اۆغلینی کېلتیردی. اۆغلی کېلگن بۆلسـه هـم رحیمـدادنینگ کېلـیش نیتی یۆق اېدی. اونینگ قۆرقوویني ترقه‌تیش مقصدیده ذوالحجه آیی‌نینـگ بېشینچیسـیده، سه‌شنبه کونی نوربېک‌نی گوالیارگه یوباردیـک. بیـر نېچـه کونـدن کېـین نوربېـک کېلیـب، رحیمـدادنینگ یلینیـب-یـالوارگنینی ایتـدی. اونینـگ مدعاسـیده‌گیدېک فرمـانلر بیتیـب یوباریله‌یاتگن بیـر پیتـده اونینـگ بیـر نـوکری کېلیـب: «مېنـی اۆغلینـی آلیـب قاچیشـگه یوباردی، بویېرگه کېلیش اونینگ خَیالیده هم یۆق»، دېدی. بـو خبرنـی اېشـیتیب، درحـال گوالیارگه آتلنماقچی بۆلدیک. اما خلیفه مېنگه ینه بیر بار رحیمدادگـه نصـیحت‌آمیـز خـط یازیب یوباره‌ی، شایدکه، او تۆغری یۆلگه اۆتسه، دېب ایتدی. بو ایشـنی بجـریش اوچـون شهاب‌الدین خسرو یوباریلدی.

مذکور آی‌نینگ پېتّینچیسیده، پَنجشنبه کونی اَتـاوه‌دن مهـدي خواجـه کېلـدی. هییـت

کونی هندوبیککه مخصوص باش-آیاق کیـیم، قیمت‌بهـا تاشـلر قـده‌لگن کمـر-شمشـیر و یخشی آت عنایت قیلیندی. تورکمنلر آره‌سیده چیغتای نامی بیلن مشـهور حسـن علـی‌گـه باش-آیاق کییم، قیمت‌بها تاشلر قده‌لگن کمرخنجر و یپتّـی لکلیـک درآمـدی بـار ولایـت عنایت بؤلدی.

تۇقّیز یوز اۇتّیز آلتینچی(۱۵۲۹) ییل واقعه‌لری

محرّم آیی‌نینگ اۇن اوچینچیسیده، سه‌شنبه کونی شهاب‌الدین خسرو بیلن شیخ محمد غوث گوالیاردن رحیمدادنینگ گناهلرینی سۇره‌ب کپلدی. درویش‌وش و عزیز انسان ایدی. رحیمدادنینگ گناهینی او کیشیگه بغیشلب، شیخ گورن بیلن نوربپک گوالیارگه یوباریلدی. گوالیارنی بولرگه تاپشیریب...

... بولرنی کۇمککه یوباردیک. کپین محمد علی جنگ-جنگ جۇنه‌تیلدی. ایلگری باریشی تعیینلنگن ملامحب علی عسکرلری یپتیب بارگونیچه، عبدالعزیز اولرنی جاییدن قوولب، بیراغینی آلیب، ملا نعمت، ملا داود، ملا آفاق‌نینگ اوکه‌سی و ینه بیرنپچه کیشینی قۇلگه توشیریب، شهید قیلیبدی. بولر یپتیب باریشگچ، محب علی‌نینگ تاغه‌سی ظاهر طبري باستیریب باریب جنگ قیله‌دی، لپکن اونگه یاردم یپتیب بارمه‌یدی، ظاهرنی اۇشه یپرده‌یاق قۇلگه آله‌دیلر، محب علی هم اوروش پیتی آتدن ییقیله‌دی. بالتو یان طرفدن کیریب، محب علی‌نی آلیب چیقه‌دی. بیر کوروهگچه بولرنینگ آرتیدن قوویب کپله‌دیلر. محمد علی جنگ-جنگ‌نینگ قاره‌سی کۇرینگچ، تۇخته‌یدیلر. بیزگه دشمن‌نینگ آدملری یقین کپلیب قالدی، دپگن خبرلر کپتمه-کپت کپله‌باشله‌دی. جیبه (ساووت) کییب، آتلرگه کپجیم سالیب، قوراللنیب جنگگه آتلندیک. ارابه‌لرنی تارتیب کپلیشلرینی بویوردیم. بیر کوروه یۇل باسدیک. دشمن آدملری آرقه‌گه قَیتگن اپکن.

دریای خورد کتّه‌گینه کۇل ایدی. سوونینگ تشویشینی قیلیب شو یپرده تۇخته‌دیک. ارابه‌لرنی آلدینگه استحکام قیلیب، زنجیرلر بیلن اولرنینگ گرد-اطرافینی باغلب چیقدیک.

رنا سَنگا بی‌نهایه کؤپ جنگچیلری و قؤشینی بیلن آلدینگه یوریش باشله‌دی. هندوستان عادتیگه کؤره، یوز مینگنی بیر لک و یوز لکنی بیر کرور دپب ایته‌دیلر. اونینگ جنگچیلری و لشکری ایکّی مینگگه، ولایتی اؤن کرورگه پیتگن اپدی که، اونگه بیر لک آتلیق جایلشیب، یشه‌شی ممکن اپدی. هپچ بیر اوروشده اونگه یاردم قیلمه‌گن، اطاعت اپتمه‌گن و وعده‌لشمه‌گن باش و باشلیقلر اونگه قؤشیلیب، اونینگ حکم و فرمانلرینی بجره‌باشله‌دیلر.

اونینگ لشکری تفصیلاتی منه بونده‌ی: رای سینگ و سرنگپور حکومتی‌نینگ اپگه‌سی صلاح‌الدین‌ده اؤتّیز مینگ آتلیققه پیته‌دیگن پیر و سوو بار اپدی. رَوه‌ل اوده‌ی سینگ بگري اؤن ایکّی مینگ آتلیققه اپگه اپدی. مپوات‌نینگ حاکملیگی قؤلیده بؤلگن حسنخان مپواتي‌نینگ اؤن ایکّی مینگ، بهادِر هملایدري‌نینگ تؤرت مینگ و سَتَروي ککپچي‌نینگ آلتی مینگ، جَرمَل پرَم دپو و مپوات حاکمی‌نینگ تؤرت مینگ و بیر سینگ‌دپو چَوهَن‌نینگ تؤرت مینگ آتلیققه پیته‌دیگن پیر-سووی بار اپدی. سلطان اسکندرنینگ اؤغلی محمودخان‌نینگ، گرچه ولایتی بؤلمسه هم، سردارلیکنی هوس قیلیب، اؤن ایکّی مینگ آتلیق لشکرنی سقلردی. بولر حسابلب چیقیلسه، دشمن‌نینگ سانی ایکّی لک کیشیگه پیتیب قاله‌دی.

دشمن‌نینگ کپلیشینی سپزیب، اؤز قراریمیزنی قبول قیلیب عسکرلرنی شونده‌ی صفله‌دیک. مرکزگه پادشاه حضوریده‌گی خاص آتلیق عسکرلر قؤییلدی، مرکزنینگ اؤنگ قناتیگه چین تپمور سلطان، میرزا سلیمان، خواجه دوست خاوند، یونس علی، شاه منصور برلاس، درویش محمد ساربان، عبدالله کتابدار و دوست اپشیک‌آغه‌نی باشقه امیرلر بیلن قؤییشگه قرار قیلدیک. چپ قناتیگه سلطان بهاءالدین بهلول لؤدي‌نینگ اؤغلی علاءالدین، شیخ زین خوافي، نظام‌الدین علی خلیفه‌نینگ اؤغلی امیرمحب‌علی، قؤچپک‌نینگ اوکه‌سی توردی‌بپک، قؤچپک‌نینگ اؤغلی شپرافگن همده آرایشخان، خواجه حسین و باشقه کیشیلریمیزنی صفله‌دیک. اؤنگ قناتگه اؤزیمیز توریب، هندوستان امیرلریدن خانِ‌خانان دلاورخان، ملکداد کره‌ني و شیخ گورن کبی کیشیلرنی خدمتیمیزده اوشلب توردیک. اؤنگ

قناتگه ینه قاسم حسین سلطان، احمد یوسف اۆغلاقچی، هندوبیک قَوچین، خسرو کۆکلداش، قوامبیک، اۆردوشاه، ولی خازن، قراقۆزی عمرقولی سیستاني و خواجه پهلوان بدخشي و عبدالشکور همده ملک قاسم باباقشقه، اونینگ اوکه‌سی باشقه مۆغول بهادِرلری بیلن تعیینلندی. اولرنینگ آرتیدن میرحمزه، محمدي کۆکَلداش، خواجگی اسد بیر نیچه ییگیت بیلن مۆلجللندی. چپ قنات‌نینگ اۆنگ قۆلی بیلگیسی قیلیب مهدي خواجه، محمد سلطان میرزا، مهدي سلطان‌نینگ اۆغلی عادل سلطان، عبدالعزیز میرآخۆر و محمد جنگ-جنگ، قوتلوق‌قدم قراوول، شاه حسین یارکي، جانی‌بیک اتکه و هندوستان امیرلریدن سلطان علاءالدین‌نینگ اۆغیللری جلالخان و کمالخان همده علیخان، شیخزاده فرمولي، نظامخان بیانه، مۆمن اتکه، رستم توترکمن سرایده‌گی خاص عملدارلری بیلن، باشقه بهادِرلر، غازیلر اخلاص بیلن صفلنیب، اوروشگه بیل باغله‌دیلر.

نظام‌الدین علی خلیفه‌گه روم غزاتی ترتیبیده لشکرلریمیز آلدیده باره‌دیگن میلتیقلیلر و رعدانداز[1]لرنی پناه قیلیش اوچون ارابه‌لرنی کپلتیریب زنجیر بیلن باغلشلرینی بویوردیک. سلطان محمد بخشیگه یقینیمیزده توریش بویوریلدی. ضرور ایش چیقیب قالگنده اونگه بویوریشیمیزنی، او ایسه یساوواللر و تواچیلرگه ایتیشی، اولر ایسه باشلیقلریگه یپتکزیشینی تعیینله‌دیک. لشکرنینگ یوریشی ترتیبگه سالینگچ، باشلیقلر اۆز قۆلی آستیده‌گی عسکرلری بیلن باریب، جای-جایلریگه توردیلر. اوندن کپین بیز بویروق بۆلمه‌گونیچه اۆرنیدن بیرار کیشی قۆزغَلمه‌سین و تا رخصت بپرمه‌گونیمیزچه میدانگه کیریب جنگ باشله‌مه‌سین، دپب فرمان بپردیک.

کون‌نینگ بیرینچی پاسی اۆتیشی بیلن چپ و اۆنگ قناتلرده شونده‌ی اوروش بۆلدی که، گۆیا زمیننی زلزله و زمانني تۆپالان باسدی. دشمن بیزنینگ اۆنگ قناتیمیزدن کیریب کپلیب، خسرو کۆکلداش و ملک قاسم بابا قشقه‌گه قرشی هجومگه اۆتدی. چین تپمور سلطان‌گه

۱- رعدانداز Ra'd andoz ــ آلاو آته‌دیگن قورالنی باشقرووچی.

اولرگه کؤمک بېریش اوچون یېتیب باریش بویوریلدی. او جسارت کؤرسه‌تیب، دشمننی قوویب، قؤریقچیلری صفینی بوزیب، اولرنی مرکز قؤشینی یقینیگه سوریب باریب قؤیدی و بو غلبه‌نینگ مکافاتینی اونینگ نامی بیلن اتەدیک. مصطفی‌رومي‌گه ارابه‌لرنی مرکزدن آلدینراققه اېلتیش بویوریلدی. میلتیق و ضربزن بیلن دشمن لشکرینی تؤختاوسیز اؤققه توتدیلرکه، بهادِرلرنینگ کؤنگیللری یاریشدی. دشمن‌دن جوده کؤپچیلیگی‌نینگ تنه‌سی یېر بیلن بیرته بؤلدی-اولرنی فنا یېلی آلیب کېتدی.

لېکن واقعه شونده‌ی بولگن اېدی که، رنا سنگانینگ لشکری صف-صف بؤلیب کېله‌وېرردی. مېن هم آدملریمدن یخشیلرینی تېریب-تېریب آلیب بیر-بیری‌نینگ آرتیدن یاردمگه یوبارردیم. دستلب قاسم حسین سلطان، احمدیونس و قوام‌بېککه فرمان بېردیم. اوندن کېین هندوبېک قَوچین‌گه فرمان بېردیم. سؤنگره محمد کؤکلداش و خواجگی اسدگه حکم قیلدیم. اوندن سؤنگ یونس علی، شاه منصور برلاس و عبدالله کتابدار، اولرنینگ آرتیدن دوست اېشیک‌آغه و محمد خلیل اختەبېگی کؤمککه یوباریلدی. دشمن‌نینگ اؤنگ قناتیده‌گی عسکرلری بیزنینگ جوانغارگه هجوم قیلدی و هر سفر بیزنینگ اخلاصی بلند غازیلریمیز دشمن‌نینگ بیر تؤده‌سینی اؤق یامغیری بیلن یېرگه سنچردی. قالگن قِسمینی اېسه قیلیچ و خنجر چقماغی بیلن تؤپّه-تؤغری جهنم‌گه روانه قیلردی. مؤمن اتکه، رستم تورکمن، ملا محمود، علی اتکه، محمد سلطان میرزا، عادل سلطان، عبدالعزیز میرآخؤر، قوتلوق‌قدَم قراوول، محمد علی جنگ-جنگ و شاه حسین بارکي مؤغول غنچی قؤل بیلن اوروشگه توشیب، بیر جایده قتّیق آلیشدیلر. خواجه حسن دېوان دېوانیلر (محکمه‌ده‌گیلر) بیلن کؤمککه کېتدی. برچه بهادِرلر جان آلیب جان بېریب کوره‌شیب، دشمندن قصاص آلدیلر. چونکه دشمن‌نینگ کؤپلیگیدن اوروش اوزاق چؤزیلدی. خاص خدمتکارلر ارابه‌لر آرتیده خودّی زنجیرده‌گی شېردېک توریشردی. اولرگه مرکزنینگ اؤنگ و چپ طرفلریدن میلتیقلیلرنی اؤرته‌گه آلیب جنگ قیلیشلرینی بویوردیم. بو ییگیتلر خودّی زنجیرنی غَجیب، اوزیب چیققن شېردېک اؤز باشیگه توشگنینی کؤریب، اؤزلرینی کافرلر تؤده‌سیگه اوریب،

قؤللریدن نیمه‌که کپلسه، قیلدیلر. نادرالعصر علی قولی قؤلی آستیده‌گیلر بیلن مرکز آلدیده توردی، اونینگ آدملری میلتیق، ضربزن و تاش آتیش بیلن بند اپدیلر.

قره‌سک، دشمن‌نینگ پینگیلیشی انچه چؤزیلدی. مرکزده‌گی ارابه‌لرنینگ آلدینراقه یوریشیگه بویروق بپردیک. اؤزیمیز هم اونینگ آرتیدن یوردیک. قؤریقچیلریم اؤنگ و سؤل طرفدن اؤنگ و چپ قناتلرگه قره‌ب، آلدینگه اینتیلیب، دشمنگه حمله قیلدیلر. شونده‌ی اوروش-جنگ بؤلدی که، بیزنینگ اؤنگ و چپ تامانلرده‌گی قؤشینیمیز دشمن‌نینگ اؤنگ و چپ طرفلریده‌گی قؤشینینی سوریب باریب، بیر جایده تؤختب اوروشدیلر. دشمن قؤلیدن هیچ ایش کپلمه‌ی، حیات ایپلرینی کویدوریب، بیزنینگ اؤنگ وچپ قناتده‌گی جنگچیلریمیزگه هجوم قیلیب، اؤزلریگه جوده یقینلشتیردیلر. آیاغیمیزده مستحکم تورگنیمیز اوچون دشمن‌نینگ توریشگه مجالی قالمَی، بی‌اختیار قاچه‌باشله‌دی. کؤپچیلیگی اؤشه میدانده جان بپریب، جهنمگه روانه بؤلدی. قالگن آز قِسمی سراسیمه‌گه توشیب، قُوم صحراسیگه قاچدی. حسنخان مپواتي‌گه اؤق تپگیب، فنا گردیگه ایلندی. غنیم‌نینگ رَوهل اوده‌ی‌سینگ، منیکچند چَوهَن، رای چَندَربن، دلپت رای، کنگر و کرَم‌سینگ کبی باشلیقلری یؤقلیک یؤلی‌نینگ غباری بؤلدیلر. بیر نپچه مینگ کیشی عسکرلریمیز آتلری تویاغی آستیده پایمال بؤلدی. محمد کؤکلداش، عبدالعزیز میرآخؤر، عالمخان و ینه بیر نپچه امیرلرگه رنا سنگانینگ آرتیدن تعقیب قیلیب باریش بویوریلدی. مپنینگ اؤزیم هم بیر نپچه کوروه قوولب باردیم، رنا سنگانینگ باشیگه قارانغی کون توشدی.

تا شو کپچه کیرگونیچه، دشمندن خاطرجمع بؤلیب، مقصدیمیزگه یپتیب قَیتدیک. بیر نپچه ساعتدن کپین منزلگه یپتیب باردیک. تقدیرده بؤلمه‌گنی اوچونمی، او کافرنی قؤلگه توشیرالمه‌دیک. آرتیدن یوباریلگن کیشیلر غیرت قیلمبدیلر. بولرگه ایشانیب اؤتیرمه‌ی، اؤزیمیز تعقیب قیلیشیمیز کپره‌ک اپدی، دپب پُشیمان بؤلدیک. فاضل بیلیملی کیشیلریمیزدن شیخ زین‌الدین بو غلبه‌گه "پادشاه اسلام" دپگن تأریخنی تاپدی. کابل‌دن میر غیاث هم شو تأریخنی بیتیب یوباریبدی. ایلگریگی منه شونده‌ی غلبه‌لریمیزدن بیری

دیپالپور فتحیگه ایکّی کیشی "وسط ربیع‌الاول" دېگن تأریخنی تاپدی.

بو فتح منه شونده‌ی قۏلگه کیرگچ، رنا سنگانینگ آرتیدن ولایتیگه تعقیب قیلیب باریشگه سبب یۏق اېدی. لشکرنی تۏخته‌تیب، مېوات‌نی ضبط اېتیشگه هِمت قیلدیک. محمد علی جنگ- جنگ، علی گورن و عبدالملک قۏرچی‌نی جوده کۏپ آدم بیلن الیاسخان‌نینگ اوستیگه یوباردیک. او ایکّی دریا آره‌سیده باش کۏتریب، گۏییل شهرچه‌سینی جنگ قیلیب اېگللەگندی. گۏییل شهرچه‌سی‌نینگ حاکمی کیچیک علی‌نی اوشلب، بندی قیلیب قۏیگن اېکن. بیز جۏنتگن قۏشین یېتیب بارگنیده داش بېرالمه‌ی، قاچیبدی. بیر نېچه کوندن کېین آگره‌گه یېتیب باردیک. او یېرگه کیریشیمیز بیلن بو بختی‌قرانی باغلب، چیرمب آلیب کېلدیلر. جزاسینی آلدی.

اوندن کېین مېوات طرفلرگه باریش کېره‌ک، دېگن فکرگه کېلدیک. رجب آیی‌نینگ آلتینچیسیده، چارشنبه کونی مېوات حاکملیگی جایلشگن الوَرگه باردیک. اونینگ خزینه‌سینی آسانلیک بیلن قۏلگه کیریتدیک. بو ولایت هم حمایه‌میزه‌گی مملکتلر قطاریگه اۏتگچ، بیز پایتختگه قرەب یۏل آلدیک. محمد همایون‌گه کابل و بدخشان‌گه کېتیشیگه رخصت بېریب، اۏزیمیز مرکزگه باره‌دیگن بۏلدیک.

تۏقّیز یوز اۏتّیز تۏرتینچی ییلی خان میرزا عالمدن اۏتدی. بدخشان حکومتینی کۏزیمیزنینگ نوری محمد هُمایون‌گه بېریب اېدیک. اۏشه ییلی رجب آیی‌نینگ تۏقّیزینچیسیده محمد هُمایون‌گه اۏشه مملکتگه باریشگه رخصت بېریلدی. شو پیتلری بیَن افغان باش کۏترگن اېدی. قاسم حسین سلطان، محمد قاسم بابا قشقه، عبدالله محمد نیزه‌دار، حسینخان همده هندوستان امیرلریدن علیخان فرمولي، ملکداد کره‌ني، تاتارخان و خان‌جهان‌نی محمد سلطان میرزاگه یۏلداش قیلیب یوباردیک. او بدبخت قۏشین تعیینلنگنینی اېشیتیب، باشینی قۏلیگه آلیب دنیادن چیقیب کېته‌دی.

اوزیمیز اۏشه ییل‌نینگ آخرلریده فتحپور و باري‌نی ایلَنیب، آگره‌گه کېلدیک. تۏقّیز یوز اۏتّیز تۏرتینچی ییلی گۏییل‌نی تماشا قیلیشگه باردیک. او یېردن سَنبَل‌گه آوگه چیقدیک.

کوهستان‌نی سَیر قیلیب، دارالخلافه‌گه کېلدیک. سفر آیی‌نینگ ییگیرمه سکّیزینچیسیده فخرِ جهان‌بېگم و خدیجه سلطانبېگم باله-چقه‌سی بیلن کابل‌دن کېلدیلر. بیز کېمه‌گه توشیب، اولرنی کوتیب آلدیک و وقتنی یخشی اۆتکزدیک. بیر آز وقتدن سۆنگ چندېری حاکمی مېدیني رَو و رنا لشکر ییغه‌یاتگن اېمیش، دېگن خبر کېلدی. بونده‌ی خبرلر یېتیب کېلیشی بیلن آلتی-یېتّی مینگ ییگیتنی چین تېمور سلطان‌گه یۆلداش قیلیب کلپی حدودیدن چندېری‌گه یوباریلدی.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ یېتّینچیسیده، چارشنبه کونی چندېری ضبط اېتیلدی. اونینگ تأریخینی "دارالحرب" دېب تاپدیلر. چندېری قۆلگه کیرگچ، اونی سلطان ناصرالدین‌نینگ نبیره‌سی احمدشاه‌گه انعام قیلدیک.

جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ اۆن بیرینچیسیده، یکشنبه کونی قَیتیب دارالخلافه- پایتختگه کیردیک. اوندن ایلگریراق چندېری‌گه باره‌دیگن اېدیک، رنا لشکری بیلن آلدینگه یوریب بیزنینگ خدمتیمیزده‌گیلر تورگن ایریج‌گه کېلیب، اونی قمل قیلماقچی بۆله‌دی. اوشه کېچه اولوغلردن بیری اونینگ توشیگه کیریب قۆرقیته‌دی. او اویقودن سېسکنیب اویغانیب کېته‌دی، اونی ایسیتمه توته‌باشله‌یدی. اۆشه ایسیتمه‌ده لشکرگه آرتگه قَیتیشنی بویوره‌دی. یۆلده اونگه اجل همراه بۆلیب، جهنمگه یوبارگنی عیان بۆلدی.

بیزنینگ قۆشینیمیز برهانپور دریاسیدن اۆته‌یاتگنده شونده‌ی خبر کېلدی: معروف، بیبَن و بایزید قَنّۆج‌دن قاچیب، ایریج‌گه کېلیب، شمس‌آباد قلعه‌سینی ابوالمحمد نیزه‌بازدن کوچ بیلن تارتیب آلیبدیلر. شو باعث جلونی اۆشه طرفگه بوریب، بیر نېچه ییگیتنی اۆزیمیزدن آلدینراق یوباردیک. بو خبرنی اېشیتگنیدن سۆنگ معروف‌نینگ اۆغلی قَنّۆج‌دن قاچیب قاله‌دی. بیبَن، بایزید، معروف هم گَنگ‌دن اۆتیب قَنّۆج‌نینگ تۆغریسیده گَنگ‌نینگ کون‌چیقر تامانیدن باریب، کېچیکنی تۆسیب قۆییش نیتیده اۆتیره‌دیلر.

تۆقّیز یوز اۆتّیز بېشینچی ییلی، محرم آیی‌نینگ اوچینچیسیده، جمعه کونی میرزا عسکری‌نی مۆلتان مصلحتی اوچون چقیرتیرگندیک، کابل‌دن یېتیب کېلیب، گوالیارده التفات

کؤرستدی. اؤشه کونی راجه بکرامه‌جیت و من‌سینگ‌نینگ عمارتلرینی ایلَنیب، پایتختگه جؤنب کېتدیک. اؤشه آی‌نینگ ییگیرمه بېشینچیسیده، پنجشنبه کونی او یېرگه کیریب باردیک.

ربیع‌الاوّل آیی‌نینگ اؤنینچیسیده، دوشنبه کونی محمد همایون‌دن اېلچیلر کېلیب، التفات کؤرستدیلر، خط هم آلیب کېلدیلر. اونده تنگری تعالی بیزگه بیر اؤغیل بېرگن اېدی، آتینی الامان قؤیدیک، دېب بیتیلگندی. بو اسم مېنگه یاقمه‌دی. اوندن سؤنگ تورک و هند امیرلرینی چارله‌تیب، ضیافت بېردیک. بو ضیافتده شرق طرفده‌گی ولایتلرگه حاکمیت اؤرنه‌تیش کېره‌ک، دېگن مصلحتنی کېنگشدیک. میرزا عسکری آغیر لشکر بیلن آلدینده جؤنه‌سین. گَنگ دریاسی‌نینگ او طرفیده‌گی امیرلر اونگه یؤلداش بؤلیب، بو ایشگه جهد قیلسینلر. ربیع الآخر آیی‌نینگ یېتّینچیسیده، دوشنبه کونی میرزا عسکری‌گه جؤنب کېتیشی اوچون رخصت بېریلدی.

اوزیمیز ده‌پور طرفگه آوگه آتلندیک. جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ اوچینچیسیده محمود اسکندرنینگ اؤغلی بهارنی آلیب، غوغا-تؤپالان کؤتریش نیتیگه توشگن، دېگن خبر کېلدی. آودن قَیتیب، دارالخلافه‌گه-پایتختگه توشدیک.

شو پیتی بدخشان‌دن محمدهمایون‌نینگ اېلچیلری کېلدی. مکتوبده بیتیلیشیچه، محمد همایون قیرق-اېلّیک مینگ عسکر ییغیب، سلطان ویس‌نی اؤزیگه یؤلداش قیلیب، سمرقندگه باریش نیتیگه توشیبدی. آره‌ده صلح سؤزی هم بار. اونینگ خطیگه جوابده تنگری تعالی‌دن امیدوارمیزکه، هه دېمه‌ی هندوستان اؤلکه‌سی قؤلگه کیره‌دی، دېب یازدیم،-خیرخواه و مناسب کیشیلریمیزنی هندوستان اؤلکه‌سیگه قؤییب، اؤزیمیزگه میراث اؤلکه‌میزگه باره‌میز. بو یوریشده بوتون خلقیمیز همایون‌گه یؤلداش بؤلیب، اخلاص کؤرسته‌دیلر.

اؤشه آی‌نینگ اؤن یېتّینچیسیده، پَنجشنبه کونی جوون دریاسیدن اؤتیب، شرققه قره‌ب جؤنه‌دیک. اؤشه کونی بنگاله وارثی بؤلگن نصرتشاه‌دن اېلچیلر کېلیب، تارتیقلر کېلتیریب، قوللیک اظهار قیلدیلر.

جمادی‌الآخر آیی‌نینگ اۆن تۆقّیزینچیسیده، دوشنبه کونی میرزا عسکری کپلیب بیزنی کۆردی. سیز لشکرینگیز بیلن گَنگ دریاسی‌نینگ نَریگی طرفیده تۆختنگ، دپب فرمان بپردیک. آگره یقینیده اسکندر سلطان‌نینگ اۆغلی محمود خان‌نینگ شکست تاپگنلیگی حقیده خبر یپتیب کپلدی. غازیپور یپرلریگچه باریب، بجپۆر و بهاتده تۆختەدیک. اۆشه یپرده بهار ولایتینی میرزا محمد زمان‌گه بپردیک.

رمضان آیی‌نینگ یپتّینچیسیده، پَنجشنبه کونی بنگاله و بهاردن خاطرجمع بۆلیب، سروار طرفگه بیبَن و بایزیدنی دفع قیلیش اوچون یوریش باشلەدیک. بو غنیملر بیلن جنگ قیلیب، اولرگه شکست یپتکزدیک. اوندن کپین خرید و سکندرپورنی سَیر قیلیب، بو ولایتلردن خاطرجمع بۆلیب، ایلغار بیلن پایتختگه قرەب جۆنەدیک و آز فرصتده او یپرگه کیریب کپلدیک.

محمد همایون، بیر ییل‌دیرکه، بدخشان‌ده، دیداریمیزدن اَیرا توشگندی. بیزنی ساغینیب، بدخشان‌نی کویاوی میرزا سلیمان‌گه تاپشیریب، بیر کونده کابل‌گه کپلەدی. میرزا کامران هم قندهاردن کابل‌گه کپلگن اپکن. عیدگاەده اوچرەشیب قالیب، حیران بۆلیب، کپلیشی سببینی سۆرەبدی. محمد هُمایون هم بیزنی ساغینگنینی ایتیب، میرزا هندال‌نی کابل‌دن بدخشان‌گه یوباریب، بیزنینگ طرفگه کپلەوپریبدی. بیر نپچه کونده دارالخلافه-آگرەگه یپتیب کپلەدی. بیز اونینگ آنەسی بیلن آتینی ایتیب، اۆزلشیب اۆتیرگن اپدیک هم که، کپلیب قالدی. کۆنگیللر گُل ینگلیغ آچیلیب، کۆزلر چیراغدپک یاریشدی. هر کونی ضیافت بپریلردی. کپین اونینگ اۆزیگه تۆی بپریب، خورسندچیلیک قیلدیک. انچه پَیتگچه بیر یپرده بۆلیب، بیر-بیریمیز بیلن دوستانه مناسبتده بۆلدیک. حقیقتده، صحبتده تپنگی یۆق اپدی و اگر کامل انسان دپییش ممکن بۆلسه، او- اۆشه اپدی.

محمد همایون بدخشان‌دن کپلگن وقتلری کاشغر خانلریدن و بیزگه قریناشلیگی هم بۆلگن سلطان سعیدخان رشیدخان‌نی یارکپنت‌گه قۆییب، خام‌خیاللیک قیلیب بدخشان تامانگه جۆنبدی. او بدخشان‌گه یپتگونیچه، اوندن ایلگریراق میرزا هندال باریب قلعه‌ی

ظفرگه کیرگن اپکن. سلطان سعیدخان اویپرنی اوچ آی قمل قیلیب، قۇلیدن هېچ ایش کېلمه‌ی، آرتیگه قَیتیبدی.

بدخشان‌نی کاشغریلر اپگلله‌دیلر، دېگن خبر بیزگه یېتیب کېلدی. بیزخواجه خلیفه‌گه بدخشان‌گه باریب، قۇلیدن نیمه کېلسه، قیلسین، دېب فرمان بېردیک. او فهمسیزلیکدن قبول قیلمه‌دی. محمد همایون‌گه: «سېن بارسنگ قنده‌ی بۇله‌دی؟»-دېب ایتدیک. او: «فرمانگه چاره یۇق، لېکن اۇز اختیاریم بیلن دیداردن اَیریلمه‌یمن، دېب عهد قیلگنمن»،-دېیه جواب بېردی. شونینگ اوچون میرزا سلیمان‌گه بدخشان‌گه باریشگه رخصت بېریلدی. شونده‌ی بۇلسه-ده، سلطان سعیدگه بیزده سیزنینگ قنچه حقینگیز بارکه، سیز بونده‌ی قیلدینگیز، جوده غلطی بۇلدی، دېب یازدیک. درحال میرزا هندال‌نی چقیریب، میرزا سلیمان‌نی یوباردیک. اگر حقوقنی نظرده توتیب، بدخشان‌نی فرزندیمیز سلیمان میرزاگه بېرسنگیز یخشی بۇلردی، دېدیک. الا، بیز گناهنی اۇزیمیزدن ساقط قیلیب، میراثنی میراثخۇرگه تاپشیردیک، بیلسینلر.

میرزا سلیمان اوندن ایلگری کابل‌گه یېتیب باره‌دی. بدخشان‌نی دشمن قۇلدن بېریب، او یېرده امانلیک بۇلگن اپکن. میرزا سلیمان بدخشان‌گه بارگنیدن سۇنگ، میرزا هندال بدخشان‌نی اونگه تاپشیریب، اۇزی هندوستان‌گه یۇل آله‌دی.

محمد همایون‌گه اۇزی جایلشگن یېر-سَنبَل‌گه کېتیشی اوچون رخصت بېریلدی. آلتی آیگچه اۇشه یېرده توردی. کۇرینیشیچه، او جای‌نینگ یېر و سووی اونگه یاقمه‌دی. اونی ایسیتمه توتر اپکن، باره-باره اوزاق چۇزیله‌دیگن بۇلیبدی. بونی اېشیتیشیم بیلن دهلی‌گه آلیب کېلیشلرینی و او یېردن کېمه‌گه سالیب آلیب کېلسینلر، بو یېرده اونی زیرک حکیملر کۇریب، دردیگه دوا قیلسینلر، دېگن فرمان بېریلدی. بیر نېچه کونده اونی دریا یۇلی بیلن آلیب کېلدیلر و طبیبلر هر قنچه دارو-درمان بېرمه‌سین، یخشی بۇلمه‌دی. اولوغ کیشیلردن میر ابوالقاسم، بونده‌ی دردلرگه بیرار یخشی نرسه‌نی صدقه قیلیب بېریش کېره‌ک، شونده تنگری تعالی شَفا بېره‌دی، دېب ایتدی. مېنینگ کۇنگلیمگه کېلدی‌که، محمد همایون‌نینگ مېندن باشقه یخشی نرسه‌سی یۇق. مېن اۇزیم اونگه تصدّق بۇله‌یین، خدا قبول قیلسین، دېدیم.

خواجه خلیفه و باشقه یقینلر: محمد همایون صحت تاپه‌دی، سیز نیگه بو سؤزنی تیلینگیزگه کپلتیره‌سیز، دییشدی. مقصد شوکه، دنیا مالیدن یخشیسینی صدقه قیلیش کپره‌ک. بس، اؤشه ابراهیم بیلن بؤلگن اوروشده قؤلگه کیریتیلگن الماسنی محمد همایون‌گه انعام قیلگن ایدینگیز، اؤشه الماسنی صدقه قیلیش کپره‌ک، دییشدی. اونینگ عوضیگه دنیا مالینی بپریش قنده‌ی بؤله‌دی، مپن اونگه اؤزیمنی فدا قیلورمن‌که، او جوده مشکل احوالده قالییدی، دیگن سؤزلر تیلیمگه کپلدی. اوندن نیمه اؤتگن بؤلسه، اؤزیمگه آله‌من، اونینگ کوچیگه کوچ، برداشگه برداش بؤله‌من. اؤشه حالتگه کیریب، اوچ قتله باشیدن ایلنیب، هرقنده‌ی دردینگ بؤلسه، مپن آلدیم، دیدیم. اؤشه زمان مپن آغیر بؤلدیم، او پینگیل تارتدی. او ساغَییب اؤرنیدن توردی. مپن ناخوش بؤلیب ییقیلدیم. دولت اعیانلری و مملکت اربابلرینی چارلب، بیعت (عهد-پیمان) قؤللرینی همایون‌نینگ قؤلیگه تاپشیریب، او اؤرنیمده قاله‌دیگن ولیعهد اپکنلیگینی تعیینله‌دیم. تختنی اونگه تاپشیردیم. خواجه خلیفه، قنبر علیبپک، توردی‌بپک، هندوبپک و باشقه کیشیلر هم بو نصیحتلریمده بار اپدیلر، همه‌سی قبول قیلیب، هپچ نیمه دییالمه‌دیلر.

ورقلرنی قاره‌لاوچی-کاتب ایته‌دی‌که، تؤقّیز یوز اؤتّیز پپتّینچی ییلی، جمادی‌الاوّل آیی‌نینگ آلتینچیسیده اؤشه پادشاه اؤز قؤلی بیلن آباد قیلگن چهارباغده احوالی اؤزگریب، بو بپوفا عالمنی ترک اپتدی.

زمان‌نینگ دانا کیشیلری تأریخ، مرثیه، قصیده و ترکیبلر بیتدیلر. شو جمله‌دن، مولانا شهاب معمایی منه بو مصرعدن تأریخ تاپدی: «همایون بود وارث ملک وی» (مضمونی: همایون اونینگ ملکی‌نینگ وارثی اپدی.)

او قابل پادشاه‌نینگ یخشیلیکلرینی ایتیب و یازیب توگه‌تیش محال. لپکن لؤنده قیلیب ایتگنده، اونینگ اصل ذاتیده منه بو سکّیز صفت همه وقت مجسم اپدی: بیرینچیسی شوکه-مؤفقیتلری بلند اپدی؛ ایکّینچیسی-هِمتی ارجمند(عزیز هِمتلی) اپدی؛ اوچینچیسی-ولایت آلماق؛ تؤرتینچیسی-ولایت سقله‌ماق؛ بپشینچیسی-معمورلیک؛ آلتینچیسی-تنگری تعالی

بنده لریگه تورموش کېنگچیلیگی (یخشی احوال) نیتی؛ پېتّینچیسی-لشکرنینگ کـؤنگلینی قولگه آلیش؛ سکّیزینچیسی-عدالت قیلماقلیک.

فضیلت بابیده کمچیلیگی یؤق اېدی، نظم و نثرنی تورکی و فارسیده ایتیشده تېنگسیز اېـدی. خصوصاً، تورکی دېوانی بار. اونده ینگی معنالر هم تاپیب، شعرلر ایتگن. "مبین" دېـب نـاملنگن مثنوي کتابی هم بار. تیـل بیلـه‌دیگن دانـا کیشـیلر آره‌سـیده اونینگـدېک لطیف(گـؤزه‌ل) سـؤز ایتووچی یؤق. خواجه احرار ایتگن "والدیه" رساله‌سینی شو پادشاه نظم قیلیبـدی. اوشـبو کتـاب "بابریـه" بؤلیـب، بیره‌مخان‌نینـگ اؤغلـی میرزاخـان‌گـه تـورکی‌دن فارسـیگه ترجمـه قیلیشـنی بویوردیلر، تاکه تورکی بیلمه‌گن کیشیلرگه آسان بؤلسین، اول پادشاه‌نینگ موسیقی علمیـدن هـم خبری بار اېدی و منه بو رباعی نی فارسیده ایتگن اېدیلر:

درویشانرا اگر نه از خویشانیم،
لېک از دل و جان معتقد اېشانیم.
دور است مگوی شاهی ز درویشی،
شاهیم، ولی بنده‌ی درویشانیم.

(مضمونی: گرچه دروېشلر بیزلرگـه یقـین بؤلمسـه‌لر هـم، بیـز اولرگـه جـان‌دلیمیـز بـیلن مخلصمیز. شاهلیککه درویشلیکدن اوزاق دېمه، بیز شاه بؤلسک هم، درویشـلرنینگ بنده‌سـی (قولی)میز).

فارسیده منه بو مطلع‌نی هم ایتیبدی:

هلاک می‌کندم فرصتِ تو دانستم،
وگرنه رفتن از این شهر می‌توانستم.

(مضمونی: سېندن اَیریلیش مېنی هلاک قیلیشینی بیلدیم، بؤلمسه، بو شهردن کېته آلردیم.)

بو مطلع هم اولرنیکی دیر:

تا به زلف سیه‌اش دل بستم،
از پریشانیِ عالم رستم.

(مضمونی: اونینگ قاره ساچیگه دل باغلَگنیمدن بویان عالم‌نینگ بی‌سرانجاملیگیدن قوتولدیم.)

او پادشاه‌نینگ عروض و قافیه علمیگه بغیشلنگن رساله‌لری هم بار و شو جمله‌دن، "مفصل" اوشبو فن‌نینگ شرحی بؤله‌دی، کؤپدن-کؤپ یخشی تصنیفلر قیلیبدیلر.

او پادشاه‌گه تنگری تعالی تؤرت اؤغیل و اوچ قیز کرامت قیلگن اپدی. اؤغیللری: محمد همایون پادشاه، میرزا کامران، میرزا عسکری و میرزا هندال اپدیلر. قیزلری: گُلرنگ‌بیگم، گُلچهره‌بیگم و گلبدن‌بیگم اپدیلر. بو اوچ قیز بیر آنه‌دن اپدی.

پادشاه هر دایم بیر نیچه طبع اهللری-شاعر و صنعت اهلی‌نینگ صحبتیدن اوزاقلشمسدی. اولر اوشبولر دیر: علم حکمت بابیده تینگی یؤق ابوالبقا. ینه زین‌الدین خوافي‌نینگ نبیره‌سی شیخ زین صدر بؤلیب، جوده اؤتکیر طبعی بار اپدی، نظم و انشاءده ذوقی بلند اپدی، همایون پادشاه زمانیده امیرلیک هم قیلدی. ینه شیخ ابوالواحد فارغي، او شیخ زین خوافي‌نینگ آته‌سی اپدی، خوش‌طبع کیشی اپدی، شعرنی هم یخشی ایتردی، ینه بیری-سلطان محمد کؤسه میرعلیشیرنینگ مصاحبلریدن اپدی که، پادشاه صحبتیده عزت تاپیب، اولوغ مرتبه‌گه اپریشدی. ینه مولانا شهاب معمایی، او "فقیري" تخلصینی آلگندی. فضیلتلی و شعردن خبری بار کیشی اپدی. ینه مولانا یوسفي طبیب که، اونی خراسان‌دن چَقیریب آلگن اپدیلر، تامیردن کؤریش و تشخیص قؤییش اونینگ ایشی اپدی. ینه سرخ وداعي که، تورکی و فارسیده شعر ایتردی. ینه ملا بقایي‌نینگ ذوقی بلند اپدی، "مخزن الاسرار" وزنیده پادشاه‌گه بغیشلب مثنوي بیتگندی. ینه خواجه نظام‌الدین علی خلیفه خذمت، محرمیت و وزیرلیک ایشلریگه عقل، تدبیری بار اپدی، پادشاه آلدیده شونچه‌لر عزتی بار اپدی‌که، کؤپ سؤزی طبعیگه معقول کپلردی، طبیب‌لیککه هم قابلیتی بار اپدی. ینه میردرویش محمد ساربان‌که، خواجه احرارنینگ یخشی مریدلریدن، خوش‌صحبت کیشی اپدی، فضیلتیدن پادشاه سراییده آبرو-اعتبار تاپدی. تأریخچی خواندامیر هم عجایب انسان اپدی. خلق آره‌سیده مشهور بولگن "حبیب السیر"، "خلاصة الاخبار"، "دستورالانوار" و

ینه باشقه اثرلری بار. امیرلریدن خواجه کلان‌بیک پادشاه خدمتیده اؤتیرردی. فاضللیک و سخیلیک بابیده برچه‌گه اؤرنک بؤله‌آلردی. اونینگ اوکه‌سی کیچیک خواجه مُهردار و خاصلر اهلیدن ایدی. او هم همیشه پادشاه خذمتیده ایدی. اولوغ امیری سلطان محمد دؤلدای خوش‌خلق کیشی ایدی. "والله بکل شیء علیم"[۲]آمین.

۲-ترجمه: همه نرسه‌نی بیلگووچی اللّه دیر.